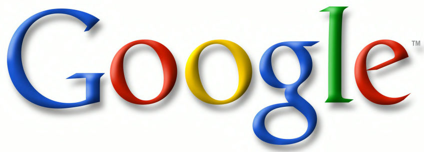
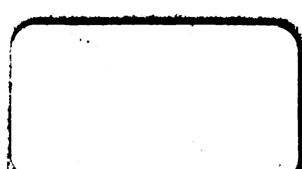

DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Tevens nieuwe serie van het

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

ACHT EN TWINTIGSTE JAARGANG.

I.

AMSTERDAM. J. H. de BUSSY. — 1906.

INHOUD VAN DEN ACHT EN TWINTIGSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

Toelating in- en verwijdering uit Ned.-Indië,

DOOR

Mr. I. A. NEDERBURGH.

Er wordt wel eens geroemd op de „onbekrompen gastvrijheid, welke hier (in Nederland) in de dagen van de oude Republiek zoo ruimschoots bestaan had en ons in zoovele opzichten ook ten goede was gekomen" [1]). Dat in dien tijd een gelijke gastvrijheid jegens den vreemdeling is betracht in het overzeesch gebied, zal wel niet worden beweerd, en ook na den val der Oost-Indische Compagnie werd die deugd niet overdreven. Het charter (artt. 54 en 55) en het Regeeringsreglement van 1806 (art. 46 en 47), eischten voor de vestiging in Indië een uitdrukkelijke vergunning, waarna men nog een schriftelijk consent zou noodig hebben, als men zich buiten de steden en haar omtrek wilde begeven. Het Regeeringsreglement van 1818, uitvoeriger dan dat van 1815, eischte niet alleen voor tijdelijk verblijf of vestiging een vergunning, maar bovendien van allen, die zich metterwoon in Ned.-Indië vestigen, een eed van getrouwheid aan den Koning en van gehoorzaamheid aan den Gouverneur-Generaal; dat van 1827 voegde hieraan nog toe, dat de toe te laten persoon moet blijken te bezitten „de middelen om het doel te bereiken, waartoe de aanvrage tot inwoning of tijdelijk verblijf door hem is ingediend". De volgende Reglementen van 1830 en 1836 handhaafden de bestaande bepalingen, terwijl het laatste nog voorschreef, dat „bijzondere reglementen de voorrechten bepalen aan het *vaste* burgerschap verbonden". In al deze reglementen is het aan de hoogste autoriteiten overgelaten de gevraagde vergunning tot vestiging of tijdelijk verblijf al of niet te verleenen. Natuurlijk kon de Koning dienaangaande wel voorschriften of bizondere bevelen geven, maar er werden geen bepaalde beginselen voor de toelating aangegeven in die reglementen

---

[1] Thorbecke, aangehaald door Buys, *De Grondwet*, I, blz. 12.

zelf. Evenmin treffen wij die aan in de bepaling van het Regeeringsreglement van 1854, waardoor het onderwerp thans beheerscht wordt. Beknopter dan haar voorgangster maakt zij geen onderscheid meer tusschen tijdelijke en blijvende vestiging, terwijl de eed van getrouwheid en gehoorzaamheid ook niet meer wordt vermeld. Ziehier haar inhoud:

Art. 105. **Met uitzondering van de personen van 's-Rijkswege naar Nederlandsch-Indië gezonden, mag niemand zich van elders aldaar vestigen zonder schriftelijke vergunning, op Java en Madura, van den Gouverneur-Generaal, elders, van den hoogsten gewestelijken gezaghebber.**

De voorwaarden der toelating van Nederlanders en vreemdelingen worden bij algemeene verordening geregeld.

Aan Nederlanders, welke de bovenbedoelde vergunning verkregen hebben, kan niet dan in het geval en op de wijze, bij art. 45 vermeld, het verblijf in Nederlandsch-Indië worden ontzegd.

Veel zegt dit artikel niet. Alleen staat er door vast, dat voor den toegang tot onze koloniën, behoudens uitzonderingen, een vergunning noodig is en dat deze, eenmaal verleend, aan een Nederlander niet mag worden opgezegd dan als de Gouverneur-Generaal hem gevaarlijk acht voor de openbare rust en orde, in welk geval hem krachtens art. 45 R.R. het verblijf in N.-Indië kan worden ontzegd. Overigens is de meerdere of mindere gastvrijheid tegenover den vreemdeling afhankelijk van de algemeene verordening, waarbij de toelating volgens al. 2 wordt geregeld.

Hoe de zaak toenmaals geregeld was, werd door den afgevaardigde Van Hoëvell in de Tweede Kamer, bij de bespreking van art. 108 van het aanhangig (gewijzigd) ontwerp, waaraan de tegenwoordige al. 3 nog niet was toegevoegd, aldus geschetst:

„In de eerste plaats moet hij" — n.l. de zich naar Indië begevende Nederlander [1]) — „*hier* (in Nederland), voordat hij naar Indië gaat, borgen stellen, die er voor instaan, dat hij in Indië

[1]) De Minister van Koloniën wees er op, dat niet alleen Nederlanders, maar *allen*, die uit Nederland naar Indië vertrekken, aan deze formaliteiten onderworpen waren. Keuchenius, *Handelingen der Regeering en Staten-Generaal betreffende het Reglement op het beleid der Regeering van Nederl.-Indië*, 3e deel, blz. 734.

niet zal komen ten laste van het Indische Gouvernement en er zich behoorlijk zal gedragen. Hij moet hebben een bewijs van goed gedrag van het gemeentebestuur der plaats, waar zijn domicilie gevestigd is. Hij moet al verder een bewijs hebben, dat hij voldaan heeft aan de nationale militie. Bezit hij al deze documenten, dan ontvangt hij een pas van den Minister van Koloniën. Zonder dien pas mag geen scheepskapitein hem meenemen. Een vreemdeling heeft dat alles niet noodig, die vertrekt uit zijn land zonder eenig document van dien aard. Komt nu de Nederlander in Indië, dan is hij nog niet gereed. Hij moet opnieuw aan den Gouverneur-Generaal verlof vragen, om zich in Indië te mogen vestigen. Hij moet een acte van vast verblijf aan den Gouverneur-Generaal verzoeken.... Maar ieder oogenblik kan de acte worden ingetrokken" enz. [1]).

De Minister wees er toen op, dat aan de Nederlanders „acten van *vast verblijf*" werden uitgereikt, die niet konden worden ingetrokken, in tegenstelling met de „acten van *tijdelijk verblijf*", die slechts tot wederopzeggens toe werden verleend. (Als vaste ingezetenen werden alleen vreemdelingen toegelaten, die ten minste tien jaren in Nederlandsch-Indië hadden gediend en eervol waren ontslagen). Maar mocht ook al de Minister meenen, dat minder gunstige voorwaarden, dan toen de toelating van Nederlanders beheerschten, wel niet onder het nieuwe Regeeringsreglement tot stand zouden komen, de afgevaardigde Van Nispen tot Sevenaer, voortbouwende op hetgeen Van Hoëvell had opgemerkt, meende, dat men zich bij het vaststellen der Indische Grondwet niet te veel op die gunstige verwachting moest verlaten en eer had te waken „dat de twee waarborgen, waarvan ik heb gesproken, voor Nederlanders blijven bestaan, namelijk dat aan hen slechts een acte van vast verblijf kan worden uitgereikt, en dat daarin geen clausule zal mogen voorkomen, tengevolge waarvan soms die acte zou kunnen ingetrokken worden of zoude komen te vervallen, zoodat men niet zoude behoeven tot het misschien minder handzame art. 48 (thans art. 45 R.R.) zijn toevlucht te nemen" [2]). Dit leidde hem tot het voorstellen van een amendement om aan het artikel een derde zinsnede toe te voegen, die luidde gelijk thans de 3e alinea van art. 105 R.R. (alleen de woorden „in het geval en".... zijn er op voorstel van Gevers van Endegeest ingelascht).

---

[1]) Keuchenius, III, blz. 731.
[2]) Keuchenius, III, blz. 742.

Mijns inziens toont deze geschiedenis aan, dat de wetgever door deze 3e zinsnede alleen heeft willen beletten, dat, met ontduiking der in art. 45 R.R. gegeven waarborgen, een met vergunning in Nederl.-Indië gevestigde Nederlander uit de Kolonie zou kunnen worden verwijderd door eenvoudig die vergunning (acte van vast verblijf) in te trekken. Tot degenen, die van 's Rijks wege naar Nederl.-Indië zijn gezonden en daar dus zonder acte, zonder schriftelijke vergunning tot vestiging zijn toegelaten, strekte de bedoeling der bepaling van al. 3 zich dus even weinig uit als haar woorden, die alleen iets bepalen omtrent Nederlanders, *welke de* BOVENBEDOELDE VERGUNNING (d. i. de schriftelijke vergunning om zich aldaar te vestigen, al. 1) *verkregen hebben.*

Hoewel deze woorden aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten, heeft de Regeering in de terugzending van een gepasporteerd militair, tegen zijn zin, van Indië naar Nederland, een onwettige daad gezien, welk inzicht wel eens wordt verdedigd op grond van bedoelde bepaling. De man werd op gouvernementskosten weer naar Indië overgevoerd [1]) en voortaan werden zulke gewezen militairen natuurlijk rustig in Indië gelaten, ook al was hun aanwezigheid aldaar een last voor de bevolking, hetzij omdat zij geen voldoend middel van bestaan hadden, hetzij omdat zij zich doorloopend aan dronkenschap of ander wangedrag schuldig maakten. De ongunstige gevolgen hiervan zijn in den laatsten tijd voldoende onder de aandacht gebracht om er hier niet meer over uit te weiden. Het is er mij slechts om te doen aan te toonen, dat zij te danken zijn aan een onjuiste uitlegging der wet. De hieronder te bespreken toelatingsverordening zegt dan ook in art. 7 van degenen, die zonder schriftelijke vergunning in Indië worden toegelaten, dat zij zich slechts hebben aan te melden en dat het daarvan uit te reiken bewijs van aangifte in de plaats treedt van de *toelatingskaart*, d. i. van een voorloopige toelating, geen vergunning tot vestiging. [2]) Mindere militairen melden zich, meen ik, zelfs niet aan bij het bestuur en bezitten dus in 't geheel niets, dat op een schriftelijke vergunning tot vestiging lijkt,

---

[1]) Circulaire Dir. v. Just. d. d. 11 Nov. 1872 (Bijblad 2690).

[2]) Weliswaar zegt de aanhef van hetzelfde art. 7 dat zulke personen zonder schriftelijke vergunning in Ned.-Indië „*ter vestiging of inwoning*" worden toegelaten, maar de latere gelijkstelling van het bewijs van aanmelding met een toelating-kaart toont aan, dat men deze toelating niet mocht beschouwen als of g lijkstellen met een schrif elijke vergunning.

zoodat het voorschrift van al. 3 op hen geen betrekking kan hebben en een wijziging van de toelatingsverordening voldoende zou zijn om zulke lastige elementen zonder verwijl te kunnen verwijderen, ook al zijn ze niet bepaald gevaarlijk voor de „openbare rust en orde."

De handelingen betreffende art. 105 R. R. leveren overigens niets op, dat van belang is voor de uitlegging van dat artikel. Men sprak wel over de wenschelijkheid om de toelating van Nederlanders niet te bemoeilijken zonder noodzaak, over de te gemakkelijke toelating van Chineezen; maar, uitgezonderd de even besproken waarborg voor Nederlanders in al. 3 opgenomen, werd geen enkele regel aangegeven, geen beperkende voorwaarde gesteld voor de algemeene verordening, die het onderwerp nader zou regelen.

Vóór we nu nagaan, hoe deze regeling luidt, moet in 't kort worden vermeld, wat omtrent een aanverwant onderwerp — de opheffing of beperking van het recht van verblijf in Ned.-Indië — is bepaald. Ofschoon dit niet uitdrukkelijk wordt gezegd in de artt. 45 R.R. en volgenden, die daarop betrekking hebben, gelden deze bepalingen alleen degenen, die recht op verblijf in Ned.-Indië hebben verkregen. Aan hen, die zulk een recht niet hebben, kan het ook niet worden ontzegd of gedeeltelijk ontnomen; hun feitelijk verblijf is in strijd met art. 105 R. R. en de daaruit voortgevloeide verordeningen en kan dus worden bestreden door hen eenvoudig te verwijderen. Zoo zou men zeggen, en zoo dacht men er ook in 1854 over, toen de Minister het juist als een voordeel der akte van vast verblijf noemde, dat men, deze bezittende, alleen krachtens artt. 45 e. v. kon worden verwijderd. We zullen echter zien, dat een gelijksoortig voorrecht feitelijk ook aan de overigen is toegekend.

Het recht op verblijf in Ned.-Indië kan zijn een verkregen of een aangeboren recht. Het eerste wordt verkregen door vergunning tot vestiging of door voorloopige toelating, waarover nader; de in Indië geborenen daarentegen hebben door die geboorte op zich zelve een door artt. 45—47 R. R. erkend recht op verblijf in deze kolonie. Hun kan wel een bepaalde plaats in het Ned.-Indisch gebied als verblijf aangewezen, of in bepaalde gedeelten van dat gebied het verblijf ontzegd worden (art. 47 R. R.), maar het is niet geoorloofd hun in gansch Nederlandsch-Indië het verblijf te ontzeggen, zooals art. 45 R. R. ten aanzien van elders geboren personen mogelijk

maakt, wanneer zij gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde. Men ziet, dat hier een ander kriterium is aangenomen dan in art. 105, al. 3, dat aan de Nederlanders, *onverschillig waar geboren*, een bizondere bescherming verleent. Volgens art. 47 daarentegen kan de hier geborene, *onverschillig tot welke nationaliteit hij behoort*, niet worden verwijderd.

Hoe humaan deze bepaling ook zij, het is de vraag of zij in den tegenwoordigen tijd niet eenige uitzondering vordert in 's Lands belang. Immers de groote hoop der in Ned.-Indië geborenen bestaat wel uit personen, die volgens de wet van 1892 formeel vreemdelingen (n.l. niet Nederlanders) zijn, maar in werkelijkheid zijn dezen grootendeels vaste onderdanen van het Nederlandsch gezag; zoo de eigenlijke Inlandsche bevolking. Hen uit hun geboorteland te verwijderen zou in den regel gelijk staan met hun alle levensvoorwaarden te benemen. Maar er zijn personen, die toevallig in Indië geboren zijn, d. w. z. zonder dat er eenige blijvende rechtsband bestaat tusschen hen en dat land. Als zoodanig kunnen in de eerste plaats genoemd worden zij, wier ouders slechts doortrekkende of zeer tijdelijk in Indië vertoefden; verder zij, die door hun ouders naar het vaderland van dezen zijn gezonden om daar te worden opgevoed, of die althans in Indië een opvoeding krijgen overeenkomstig hun herkomst en er dus als vreemdelingen opgroeien. Zij blijven te veel hechten aan het vreemde staatsverband, waartoe zij nog behooren, om als lid van het Ned.-Indisch gezin aanspraak te kunnen maken op een onaantastbare plaats in dat gezin. Verder doet zich tegenwoordig het geval voor, dat *ook niet-Europeesche inwoners* van Ned.-Indië zich laten naturaliseeren door een vreemde mogendheid, — iets waarop men in 1854 waarschijnlijk nog niet bedacht was. Zoo zijn mij gevallen bekend, dat in Indië wonende Chineezen de hoedanigheid van Japansch onderdaan hebben weten te verwerven. [1]) Het ligt voor de hand, dat zulke naturalisaties niet dienen voor de grap, maar tot doel hebben *van buiten* zekeren steun te krijgen voor pretensies, die *in ons land* anders waarschijnlijk niet bevredigd zouden worden, of wel vrees voor verwikkelingen aan te jagen en daardoor tot toegevendheid te bewegen, of eindelijk dat zij

[1]) Dit schijnt thans ook de aandacht der Staten-Generaal te hebben getrokken; zie blz. 12 van het Voorloopig Verslag, begrooting N.-I. voor 1906. Mij is uit goede bron een voorbeeld van zulk een naturalisatie genoemd.

wijzen op zekere nauwere relaties tot den naturaliseerenden Staat, die meestal geheim blijven en in dezen tijd, dat alle mogendheden bij elkaar laten spionneeren, niet te best te vertrouwen zijn.

Nu komt het me voor, dat dergelijke personen, die aan hun vreemd staatsverband blijven hechten of die er zich zelfs een aanschaffen, toonen nog geen integreerend deel van het land hunner inwoning te zijn en dus ook geen aanspraak mogen hebben op een verblijf in dat land, welke, zelfs wanneer zij daar gevaarlijk zijn voor de openbare rust en orde, niet voor het algemeen belang zou behoeven te wijken. En voor Indië kan het van belang zijn hen te kunnen verwijderen. Immers geen vreemde Staat kan er moeilijkheid over maken, dat aan zijn onderdaan, als die hier lastig wordt gevonden, het verblijf wordt ontzegd; maar wèl kunnen de maatregelen tegen zijn lastigen onderdaan op ons gebied genomen aanleiding geven tot protesten en andere pogingen om zich in onze zaken te mengen. Daarom zou art. 45 R. R. mijn inziens moeten luiden: „Aan personen, niet in Nederlandsch-Indië geboren, *en aan daar wèl geboren onderdanen van een vreemden Staat*, kan het verblijf aldaar door den Gouverneur-Generaal in overeenstemming met den Raad van N.-I. worden ontzegd, wanneer zij gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde." [1])

Wanneer nu het in art. 45 bedoelde geval zich voordoet en de Gouverneur-Generaal dus besluit iemand het verblijf in onze kolonie te ontzeggen, dan kan hij, bij een door hem onderteekend bevel, gelasten dat de betrokken persoon in afwachting van een gelegenheid tot verwijdering, in hechtenis worde genomen. Dit bevel en het besluit tot verwijdering moeten den betrokkene bij gerechtelijke akte worden beteekend (art. 45 al. 3 en 4). En vóórdat de G. G. beslist moet de betrokken persoon in zijn verdediging gehoord of daartoe behoorlijk opgeroepen zijn (art. 48 R. R.). Men ziet, dat het heel wat voeten in de aarde heeft om iemand, die rechtens in Indië gevestigd is, vandaar te verwijderen, en dit wordt nog duidelijker als men de bepalingen naslaat, die nader regelen hoe de betrokkene overeenkomstig art. 48 in zijn verdediging moet worden gehoord, waarna hem nog een termijn tot het indienen eener schriftelijke verdediging wordt gegeven. In het gunstigste geval zullen zeker twee weken verloopen eer het besluit tot

[1]) Ik laat nu daar of „rust en orde" hier wel een voldoend kriterium zijn.

verwijdering en in-hechtenisneming (in afwachting daarvan) tot stand komt; maar er kunnen maanden mee gemoeid zijn, wanneer „de betrokkene" ergens in een afgelegen streek zich gevaarlijk betoont voor de openbare rust en orde.

Dit lange oponthoud is een grief, waarover men zich zou kunnen troosten met de gedachte dat personen, van wier ongevaarlijk karakter men zich niet heeft overtuigd, wel nimmer een vergunning tot vestiging in Ned.-Indië zullen krijgen, zoodat de door artt. 45 en 48 R. R. voorgeschreven regelen te hunnen aanzien niet bindend zullen zijn en zij zonder formaliteit verwijderd kunnen worden. Maar deze troost wordt ons door de verordeningen van Ind. Stbl. 1872 nos. 38 en 40 [1]) wreedelijk ontnomen.

Degeen, die een „schriftelijke vergunning tot vestiging of inwoning in Ned.-Indië" verlangt moet doen blijken genoegzame middelen van bestaan te bezitten of door werkzaamheid te kunnen verkrijgen (art. 4 voor Eur., art. 3 voor Oosterlingen), een eisch waaraan iedereen voldoet, die maar in staat is een vrachtje te verzetten. De Gouverneur-Generaal of, op de Buitenbezittingen, het Hoofd van Gewestelijk Bestuur zijn wel niet verplicht de gevraagde vergunning te verleenen, maar meer te eischen of te onderzoeken is hun toch niet voorgeschreven. — Maar laat ons zien, wat vereischt wordt voor de voorloopige toelating, die wel meestal aan de definitieve vergunning tot vestiging zal vooraf gaan en gedurende welken men zou kunnen zeggen, dat de aspirant-vaste-ingezetenen een proeftijd doorloopen.

Degenen, die in Ned.-Indië wenschen te worden toegelaten, moeten zich binnen drie dagen bij het Hoofd van Plaatselijk Bestuur melden. Van een afweren der landing dus geen kwestie. Den aangekomene worden drie dagen na zijn aankomst gelaten om zich te verschuilen, wellicht zelfs ergens buiten het bereik der politie te stellen. Bij zijn aanmelding moet hij doen blijken wie hij is en vanwaar en met welk doel hij in Indië komt. Ziedaar de eenige verplichtingen, die art. 1 der verordeningen hem oplegt, en nadat hij daaraan heeft voldaan, *wordt* hem een toelatingskaart uitgereikt. We willen aannemen, dat dit geen bindend voorschrift is (ofschoon het dit in wetgeversstijl gewoonlijk wèl is) en de toelating dus kan worden geweigerd. In den regel zal dit wel

[1]) Resp. voor Europeesche en voor Oostersche vreemdelingen. Beide regelingen komen in de hoofdzaken, die hier aangeroerd worden, overeen.

niet geschieden, tenzij toevallig reeds bij aankomst van den vreemdeling redenen bekend zijn of dadelijk aan het licht komen, om welke zijn toelating ongeraden voorkomt, b.v. dat hij een lepralijder is, een beruchte smokkelaar of onruststoker, iemand die al wegens zware misdaden veroordeeld is geworden, een spion enz. Of deze redenen, zoo ze bekend zijn, wel altijd aanleiding geven tot weigering der toelating, weet ik niet; maar in den regel is het Bestuur in 't geheel niet bekend met het bestaan dier redenen.

De voorloopige toelating, die voor zes maanden geldig is, maar verlengd kan worden, geeft recht tot oponthoud: voor de Europeanen en soortgelijken (waaronder ook de Japanners door de wet worden gebracht) overal op Java en Madoera, elders in de voor den algemeenen handel geopende havens, en op de plaatsen of in de streken, op de toelatingskaart op hun verzoek vermeld; voor de overigen in de voor den algemeenen handel geopende havens en de verder op hun kaart vermelde plaatsen. Overschrijdt men deze grenzen, dan wordt de kaart ingetrokken. Andere redenen van intrekking kent de verordening niet.

En wat gebeurt er nu met degenen, die zich in strijd met de voorschriften in Ned.-Indië ophouden, d. i. degenen, aan wie de toelating geweigerd, of wier toelatingskaart ingetrokken is? Ze worden *onmiddellijk* verwijderd, denkt ge?

Wanneer ze zich niet verwijderen binnen den hun door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur aangezegden termijn — men heeft allen tijd! — worden ze door de openbare macht voor eigen kosten (!) op de minst kostbare wijze verwijderd; maar vóór de uitvaardiging van een bevel hiertoe wordt de betrokkene eerst door dat Bestuurshoofd gehoord, tenzij hij op de oproeping daartoe niet verschijnt. En na de uitvaardiging van het bevel heeft de te verwijderen persoon nog een maand lang recht daarvan in hooger beroep te gaan bij den Gouverneur-Generaal, waardoor de uitvoering van het verwijderingsbesluit weer geschorst wordt tot daarop in hoogste instantie is beslist. Kan men meer verlangen? Aanzegging van een termijn om te verdwijnen, oproeping om gehoord te worden, verhoor, termijn van hooger beroep en tijd van overweging in hooger beroep verschaffen allicht een uitstel van twee maanden, als de betrokkene zich ver van Batavia ophoudt misschien wel van vijf of zes maanden. Aan gastvrijheid dus geen gebrek.

Ik weet niet of altijd streng de hand wordt gehouden aan al deze voorschriften; maar er blijkt toch zeker uit, dat ik hierboven

terecht beweerde, dat de niet vaste ingezetenen een gelijk voorrecht bezitten als aan de Nederlanders in Art. 105 al. 3 is toegekend. Hun verwijdering heeft haast nog meer voeten in de aarde dan die van den ingezeten Nederlander; want omtrent hun verwijdering wordt in *twee* instanties beslist [1]).

In het algemeen belang kan zulk een regeling niet worden geacht. Het is billijk dat de onderdanen niet dan onder zekere voorwaarden uit het land kunnen worden verwijderd of geweerd en dit zelfs geheel verboden is, wanneer zij er geboren zijn; ook kan het er nog mee door, dat hetzelfde wordt inachtgenomen, ten aanzien van vaste ingezetenen, die geen onderdanen zijn; maar dat menschen, wier toelating niet gewenscht wordt geacht, niet geweerd kunnen worden, ja hun het recht wordt gegeven zich niettemin maanden lang hier op te houden, is een overdreven gastvrijheid. Het streven om alle willekeur en alle vergissingen uit te sluiten door een beroep op den vertegenwoordiger der Koningin toe te laten, heeft hier geleid tot een systeem, dat aan de maatregelen tot wering van ongewenschte gasten alle kracht ontneemt.

In 1872 voorzag men hiervan wellicht nog geen bezwaren; maar de toestanden zijn sinds in vele opzichten veranderd. De reisgelegenheden naar Indië zijn korter, gemakkelijker en talrijker geworden; het verkeer der koloniën met de buitenwereld is daardoor toegenomen, het toezicht moeilijker geworden, en moeilijkheden met andere mogendheden rijzen gemakkelijker dan vroeger. Wat dit laatste punt betreft vergete men niet, dat de Oostersche Staten, uit welke de groote massa der vreemdelingen komt, zich vroeger van hun onderdanen in den vreemde weinig aantrokken, terwijl thans Japan zich reeds geheel op het standpunt van Westersche mogendheid heeft geplaatst, welk voorbeeld door andere Aziatische landen zal worden gevolgd. Turkije's consul in Indië roert zich ook en wil wel eens zeker gewicht ontleenen aan het feit, dat hij het hoofd van den Mohammedaanschen godsdienst vertegenwoordigt. Voorts denke men aan de nabuurschap van Australië, welks bevolking ook niet tot de gemakkelijksten behoort.

De partikuliere ondernemingen hadden in 1872 (slechts twee

[1]) In beide wel eens door dezelfde autoriteit, als n. l. de G. G. eerst de vergunning geweigerd heeft en daarna nog weer eens moet beslissen (in hooger beroep) of de persoon, wien hij den toegang heeft ontzegd, terecht wordt verwijderd.

jaren na de agrarische wet) ook nog weinig te beduiden, vergeleken bij thans, en de mijnbouw lokte nog geen vreemde avonturiers. De Europeanen vestigden zich nog slechts in enkele plaatsen van Indië, waar de politie hen gemakkelijk kon surveilleeren en tegen hen opgewassen was; thans zijn zij, dank onze liberaliteit en de betere verkeersmiddelen, overal in de binnenlanden verspreid, ook daar waar slechts Inlandsche, niet op Europeanen berekende politie te vinden is.

Eindelijk moet rekening worden gehouden met de toeneming der bevolking, die in een groot deel van Indië reeds zeer dicht is, hier en daar zelfs overbevolking oplevert. Bestaat daar dus eer behoefte aan emigratie, dan aan immigratie, deze laatste bedreigt ons van verschillende zijden en in toenemende mate. Tot nu toe bestond weinig immigratie van Europeanen; deze kwamen niet in troepen aan en slechts een klein deel dier weinigen bleef in Indië hangen; de grootste helft keerde vroeg of laat naar elders terug. Degenen, die in grooter aantal naar Indië kwamen en in grooten getale bijdroegen tot den aanwas der vaste bevolking, waren *Oostersche* vreemdelingen, die door de wet (art. 109 R. R.) met Inlanders werden gelijkgesteld en daardoor aan het Gouvernement naar verhouding weinig moeite en kosten berokkenden. Sinds de wet van 19 Mei 1899 (St. No. 202) de Japanners met Europeanen heeft gelijkgesteld, bestaat er echter kans dat immigratie op groote schaal door Europeanen, in den zin der wet, wordt beproefd. Zoover mij bekend heeft zij tot nu toe nog niet aangevangen, maar dat de emigratie uit Japan ook op den duur zich in 't geheel niet naar Indië zal richten is onwaarschijnlijk. De aandrang van die zijde, door welken de gemelde wet van 1899 het stelsel van art. 109 R. R. moest verbreken, was wellicht reeds een voorteeken van daartoe strekkende toekomstplannen, die nu beginnen te rijpen, te oordeelen naar een aan de „*Kobe-Chronicle*" ontleend bericht, dat ik vond overgenomen in de *Javabode* van 31 Januari 1905, luidende:

„Waarschijnlijk staan wij aan den vooravond van een bloeiende emigratiebeweging van Japan naar Java. De japansche wetgeving die de emigratie regelt, stond tot dusver slechts toe, dat met elk stoomschip dat geregelde vaart onderhoudt tusschen beide landen, 364 landverhuizers, waaronder een derde deel vrouwen, mochten worden overgevoerd. Thans echter hebben de emigratie-agenten verlof bekomen, om dit aantal tot 500 personen, mannen en vrouwen,

op te voeren, onder voorbehoud, dat de naar Java overstekende vrouwen de echtgenooten moeten zijn der mannelijke landverhuizers. Kinderen beneden de dertien jaar worden niet medegeteld, zoodat het mogelijk zal zijn voor schepen, die van Japan naar Java varen, veel meer dan 500 personen per reis over te voeren en toch binnen de wettelijke grenzen te blijven.

„Nu de Filippijnen en Australië voor de Japanners zijn gesloten — voor hoe lang nog? — worden wij, de Straits Settlements en Siam aangewezen om het bevolkingsoverschot van Nippon een plaatsje te verschaffen."

Nu houde men mij niet, om het ter sprake brengen van dit onderwerp, voor iemand, die den Japanners hun vooruitgang niet gunt of zich onredelijk angstig over hen maakt. Ik gun hun de gelijkstelling met Europeanen, maar heb alleen beweerd dat daardoor de onderscheiding der inwoners naar het ras haar grondslag verloren heeft en we daarom die gansche onderscheiding maar liever uit de wet schrappen en alle rassen gelijkstellen moesten. Zoo gun ik den Japanners, mits zij zich maar als ordelijke inwoners willen gedragen en 's lands belangen er zich niet tegen verzetten, ook den toegang tot Indië, en zou het zelfs onzinnig achten aan hen of aan eenige andere kategorie van vreemden, *als zoodanig*, de toelating te willen weigeren; maar niettemin moet men bedacht zijn op twee dingen: 1°. hun gelijkstelling met Europeanen en 2°. het groote aantal, waarin ze naar Indië kunnen stroomen. De eerste omstandigheid raakt speciaal de Japanners, de tweede is van algemeenen aard; beiden te zamen noodzaken mijns inziens om onze maatregelen ten opzichte van de vreemdelingen te herzien.

Wanneer enkele Europeesche of daarmee gelijkgestelde vreemdelingen, — of laat ons zelfs aannemen een tweehonderd per jaar, — naar Ned.-Indië komen, dan zal dit niet — tenminste niet plotseling — verandering brengen in den toestand, in de behoefte aan bestuursmiddelen, politie, enz. Maar gesteld dat per boot maandelijks een vier à vijfhonderd Japanners in Indië aankomen, dan geeft dit per jaar een toename van zesduizend met Europeanen gelijkstaande ingezetenen, en waarschijnlijk zullen die niet gelijkelijk over gansch Indië worden verdeeld, maar in één of enkele gewesten neerstrijken. Daarop kunnen onze voor de Europeanen bestemde administratieve, justitie- en politiemiddelen niet berekend zijn. Dit moet nog meer opvallen, wanneer men nagaat, welke soort menschen ons in zulke groote troepen zullen worden

toegevoerd. Groothandelaars of andere menschen, die een ruim bestaan of ten minste genoeg kontanten hebben om geruimen tijd in hun onderhoud te voorzien, al vinden ze geen werk, worden niet bij scheepsladingen aangevoerd. De groote hoop zal dus bestaan uit lieden, die met niets of een zeer kleine geldsom bij zich hun geluk komen zoeken en de hoop koesteren als koelie, bediende, ambachtsman, straatventer of in den kleinen landbouw een bestaan te vinden; maar de kans van slagen is voor hen, vooral wanneer zij in grooten getale aankomen, zeer gering en daardoor zal het bestuur opgescheept raken met drommen behoeftigen en ontevredenen. De landbouw is voor hen ontoegankelijk, enkelen, die met voldoende kapitaal den grooten landbouw op erfpachtsperceelen mochten willen uitoefenen gelijk de Europeanen, uitgezonderd (voor duizenden per jaar bestaat daartoe geen gelegenheid, zelfs niet voor tientallen). De voor landbouw geschikte grond is op Java nagenoeg geheel in gebruik genomen; wat er nog overschiet mag waarlijk wel gereserveerd worden voor de toenemende inheemsche bevolking. Op de Buitenbezittingen is hier en daar nog veel woeste grond, maar niet daar waar de vreemdeling zich gaarne zal vestigen; bovendien is het voor den Europeaan evenmin mogelijk als voor andere vreemdelingen deze gronden in eigendom te verkrijgen en mogen de Inlanders hun gronden niet verkoopen aan niet-Inlanders. Bij den overvloed van Chineesche-, Arabische- en Inlandsche kleinhandelaren, die men reeds in Indië aantreft, zullen ook in dat bedrijf geen honderden nieuwaangekomenen een droog stuk brood kunnen verdienen, en hetzelfde geldt voor de ambachtslieden, die alleen in de groote plaatsen en bij de groote ondernemingen een bestaan kunnen vinden. De groote hoop zal zich dus als koelie een bestaan moeten zoeken; maar ook in dit opzicht is een groot deel van Indië al zóó goed voorzien, dat groote aanvoer van nieuwe koelies slechts oorzaak kan zijn, dat een goed deel van de vreemde of van de inheemsche honger moet lijden.

Nu vind ik, dat geen beginsel van gastvrijheid of van internationale welwillendheid een land kan nopen zijn grenzen open te stellen voor massa's immigranten, die de ekonomie der dichte bevolking in gevaar komen brengen en welker aanwezigheid hunzelven niet tot welvaart kan strekken, maar wel een gevaar kan opleveren voor de openbare rust. Den enkelen vreemde laat men gaarne toe, maar immigratie bij massa's behoort slechts te worden toegelaten

in landen waar de bevolking nog dun is en veel onbebouwde grond of gebrek aan handen voor den arbeid bestaat. [1])

Nu is het m. i. een groote fout van de tegenwoordige verordeningen op de toelating van vreemdelingen in Indië, dat zij het weliswaar mogelijk maken sommige, juist minder bezochte streken uit te zonderen, maar overigens den vreemdeling toelaten tot het gebied *in 't algemeen*. Toelating tot een enkel gewest is onbekend;

[1]) De vraag zou kunnen worden opgeworpen, in hoever het internationaal recht in het algemeen toelaat immigratie te verbieden. In een der nieuwste werken over internationaal recht „Le droit international" (Brussel-Parijs 1905) zegt *Ernest Nijs* (2e deel, blz. 233): „Que l'Etat puisse réglementer l'immigration, le point n'est pas douteux; *mais il n'a pas le droit de la prohiber.*" Onder dit laatste verstaat hij dan zeker een algemeen, onvoorwaardelijk verbod, terwijl door mij slechts een regeling wordt voorgesteld, die ten doel heeft de immigratie te leiden en te beperken. Mochten zijn woorden een verdere strekking hebben, dan geven zij zeker meer zijn persoonlijke rechtsovertuiging weer dan een tusschen de volken erkenden rechtsregel. Het recht van zelfbehoud geeft elken staat recht de immigratie te weren, wanneer en voor zoover deze zijn ekonomisch evenwicht of andere gewichtige belangen in de verdrukking zou brengen. Weliswaar nam het Instituut voor Internationaal recht in 1897 in een „projet de convention sur l'émigration" aan: „Les Etats contractants reconnaissent *la liberté* d'émigrer et *d'immigrer* aux individus isolés ou en masse, *sans distinction de nationalité*"; maar (Nijs wijst er op, waar hij t. a. p. deze resolutie vermeldt) „toutefois l'Institut admet que cette liberté puisse être restreinte par décision dûment publiée du gouvernement et notifiée aux Etats intéressés; il se contente d'exiger que la restriction ne dépasse pas les limites des *nécessités d'ordre social et politique*" (Annuaire XVI, 1897, blz. 262). In denzelfden geest zegt *Alphonse Rivier* in zijn gezaghebbend werk „Principes du droit des gens" (Paris 1906): „Il (l'Etat) peut encourager l'immigration. *Il peut aussi l'interdire*, afin de se préserver de mélanges nuisibles, d'envahissements dangereux" (1e deel, blz. 268/269). — Een tweede vraag zou kunnen luiden of en in hoever bizondere verdragen met een of meer andere mogendheden ons zouden kunnen belemmeren in het nemen te haren opzichte der in dit opstel aangegeven maatregelen. Het antwoord daarop meen ik te moeten overlaten aan personen, die beter thuis zijn in onze betrekkingen tot het buitenland. Bij de lezing der eerste alinea van art. I van het traktaat met Japan van 8 Sept. 1896 (Ind. Stbl. 1898 no. 49) zou men geneigd zijn te meenen, dat wij tegenover dien Staat vrijwel gebonden zijn, maar de 3e alinea van dat artikel toont aan, dat wij te dien aanzien alleen verplicht zijn geen maatregelen te nemen, waarvan andere vreemdelingen zijn vrijgesteld; terwijl het laatste lid van art. II en art. XVII dit bevestigen. Uit het bijgevoegd protocol (zie no. 2) blijkt dan ook, dat ondanks het verdrag Japan nog niet algemeen opengesteld werd voor Nederlandsche onderdanen. — Het zal zaak zijn bij het sluiten van verdragen altijd zorgvuldig te waken, dat geen bepalingen de Regeering belemmeren in haar plicht om den stroom van landverhuizers en ongewenschte gasten uit Indië te weren, zoo dikwijls het politiek of ekonomisch belang der kolonie dit eischt.

toelating onder zekere voorwaarden evenzoo. Het gevolg zal zijn, dat men, den toegang weigerende, het verwijt zal vernemen, dat er nog ruimte genoeg is voor immigranten, en dat men, deze toegelaten hebbende daar waar dit inderdaad geen bezwaar opleverde, niet kan beletten dat zij zich vandaar naar streken begeven, waar ze minder gewenscht zijn. Dit zou men ontgaan door een beperkte en voorwaardelijke toelating in te voeren; n. l. beperkt tot een gewest, plaats, eiland, en onder voorwaarde b. v. dat zij zich daar wijden aan een voor elk aan te geven middel van bestaan. Willen dan b. v. 500 koelies uit Japan zich ter Sumatra's Oostkust aan den arbeid op ondernemingen komen wijden, dan worden ze voor dat gewest en dat doel toegelaten, wanneer er vraag naar is; maar staken ze den arbeid, wat hun overigens vrij sta, of zwerven ze naar andere streken, dan is de toelating vervallen en moeten de autoriteiten bevoegd zijn, *zonder formaliteiten,* hen Indië te doen verlaten. Iets dergelijks bestaat reeds door de bepaling voor Sumatra's Oostkust, dat aan de vreemde Oosterlingen, die als huurlingen komen dienst doen op ondernemingen van landbouw enz., geen toelatingskaart wordt uitgereikt, maar in de plaats daarvan treedt de met den eigenaar of administrateur gesloten overeenkomst voor den tijd, gedurende welken zij wordt nageleefd (Stbl. 1892 no. 138 art. 5); maar de maatregel moest algemeener zijn en ook in een anderen vorm gegoten worden. Ook is zij op Japanners, als met Europeanen gelijkgestelden, thans niet toepasselijk.

De verwijdering van vreemdelingen kan de Regeering op hooge kosten jagen. Het vervoer naar de naaste buitenlandsche haven is op zichzelf reeds een heele uitgave, wanneer de maatregel dikwijls moet worden toegepast; maar die buitenlandsche haven, Singapore, is daar niet altijd van gediend en laat dan den uitgeworpene met hetzelfde schip, dat hem bracht, weer vertrekken zonder te landen. Dan is men nog niets verder; men heeft voor niets de passage heen en weer moeten betalen en wellicht nog een boete, waartoe de gezagvoerder te Singapore is veroordeeld; de ongenoode gast moet nog eens verwijderd en in afwachting daarvan bewaakt en gevoed worden. De fout ligt hier aan de bepalingen, die den vreemdeling laten landen en slechts verplichten zich binnen drie dagen aan te melden. Waarom niet den gezagvoerders onder strafbedreiging verboden vreemdelingen aan te voeren, tenzij ieder bij

hem ten behoeve van het Indisch Gouvernement een waarborgsom heeft gedeponeerd, voldoende om de eventueele terugzending naar zijn land van herkomst te bekostigen?

Voor onvermogende vreemdelingen zou deze eisch eener waarborgsom wellicht bezwarend zijn, wanneer zij zonder eenig vast vooruitzicht op goed geluk af overkwamen, maar zulke gelukzoekers zijn dan ook niet gewenscht. Daarentegen zullen allen, die vooraf verzekerd zijn van werk bij ondernemers, daardoor niet weerhouden worden: hun werkgevers zullen wel voor die waarborgsom zorgen, evenals zij in den regel hun overtocht bekostigen. In elk geval mag geldgebrek van de aspirant-immigranten voor het Gouvernement geen beletsel zijn om zich te hoeden voor de nadeelen, die deze vreemdelingen anders zouden kunnen berokkenen.

Wellicht zouden nog uitgebreidere maatregelen mogelijk zijn om den immigratie-stroom te regelen, waar noodig te weren, en om tevens het verwijt te ontgaan, dat men door gebrek aan waarschuwing de immigranten vruchteloos kosten maken laat. Daarbij zou het wenschelijk zijn (het is tegenwoordig zaak de gevoeligheid van den Oosterling te ontzien) geen onderscheid te maken tusschen Oosterlingen en Westerlingen en van allen te verlangen, dat zij vóór hun vertrek naar Indië een waarborgsom storten bij den Nederlandschen consul ter hoofdplaats van het land, waartoe zij behooren of waar zij domicilie hebben. De consul reikt hun daarvan een bewijs uit, zonder 't welk zij niet in Ned. Indië voet aan wal mogen zetten en waarmee zij zich binnen drie dagen na aankomst moeten aanmelden. De consul weigert het geld en reikt geen bewijs uit, wanneer hij in de antecedenten van den aanvrager aanleiding tot twijfel vindt — in welk geval er beroep is op den Minister van Koloniën of den Gouverneur-Generaal — of wanneer de plaats, waarheen de aanvrager zich wil begeven, gesloten is voor immigranten der kategorie, waartoe de aanvrager behoort (b. v. voor koelies); hij verzamelt nauwkeurige gegevens omtrent den betrokkene enz. Door het Gouvernement worden hem volledige gegevens verstrekt omtrent de soorten immigranten, die in eenig deel van Ned.-Indië, of in 't geheele gebied, niet worden toegelaten; welke gegevens de consul zooveel noodig publiceert. [1]) In geval van twijfel vraagt hij vooraf

[1]) Zie de noot op blz. 19; het Instituut acht zulk een notifikatie ook wenschelijk.

instrukties uit Batavia. Eindelijk zou men enkele havens, met uitsluiting van de overige, kunnen aanwijzen als die, waar vreemdelingen, of bepaalde kategorieën van deze zich moeten aanmelden. Daardoor wordt een beter toezicht verkregen en meer eenheid in de werking der bepalingen, die thans op de Buitenbezittingen door elk hoofd van Gewestelijk Bestuur naar eigen inzicht worden toegepast. Om te voorkomen dat iemand, in de eene plaats afgewezen of verwijderd, in een andere onherkend binnenkomt, konden in die enkele havens de noodige anthropometrische inrichtingen worden bekostigd, die voor algemeen gebruik te duur zijn.

Het spreekt vanzelf, dat de noodige uitzonderingen en dispensaties mogelijk zouden moeten zijn. Het bovenstaande geeft de gewenschte regeling maar in enkele trekken aan.

Ten slotte zal het noodig zijn alle onzekerheid weg te nemen omtrent de vraag of ook voor de deelen van Ned.-Indië, die nog min of meer zelfbestuur genieten, de toelating van vreemdelingen aan ons Gouvernement toekomt. De vraag is in 1854 door den Minister van Koloniën ten aanzien van Chineezen (en voor anderen zou hetzelfde opgaan) aldus beantwoord: „Geschiedt die vestiging echter op plaatsen, waar de Inlandsche vorsten zijn gelaten in het bestuur over hun gebied, dan is het ook aan die vorsten overgelaten te beslissen, of die Chineezen al of niet zullen worden toegelaten; er bestaan tusschen het Indisch bestuur en die vorsten overeenkomsten, naar welke zij zich in dit opzicht moeten gedragen" [1]). Hieraan voegde hij in den loop der beraadslagingen tot verduidelijking nog toe [2]): „Wanneer er dus sprake is van de toelating van Chineezen in zoodanig (zelfbesturend) gebied, dan zal die zaak worden getoetst aan de overeenkomsten, welke tusschen het Nederlandsch Gouvernement en dien vorst bestaan". Bedoelde hij hiermee: het Gouvernement zal slechts over de toelating hebben te beslissen, wanneer het dit bij de overeenkomst met het zelfbesturend rijkje heeft bedongen? Ik voor mij zou een uitgebreidere interpretatie willen volgen. Alle zelfbesturende rijkjes, die ons oppergezag hebben erkend en daardoor tot *Nederlandsch*-Indië behooren, zijn uit den aard der zaak in hun zelfstandigheid beperkt tot hun eigen gebied, terwijl de algemeene Ned. Indische aangelegenheden hun bevoegdheid te boven gaan; en zulk een

---

1) Keuchenius, III, blz. 735.

2) „ „ „ 740

algemeene aangelegenheid is m. i. de toelating in Ned.-Indië. Heeft deze eenmaal plaats gehad, dan blijft hun nog de bevoegdheid voor hun eigen gebied de toelating al of niet te weigeren; maar zij mogen niet het meerdere doen door den vreemdeling toe te laten, waar nog niet vaststaat, dat hij door het algemeen gezag is toegelaten in het territoir, waarvan zij een deel uitmaken.

Hoewel in de meeste overeenkomsten met de Inlandsche zelfbesturen hierin wel zal zijn voorzien, is de kwestie toch niet van belang ontbloot. Mijn opvatting geeft het Gouvernement het recht direkt op te treden tegen de vreemdelingen, die zich zonder zijn vergunning willen vestigen of hebben gevestigd in een zelfbesturend rijkje; terwijl de andere uitlegging slechts recht zou geven van het zelfbestuur nakoming der overeenkomst te vorderen, maar geen optreden van het N. I. Gouvernement tegen den vreemdeling zelven zou wettigen.

Het bovenstaande maakt geen aanspraak op den naam van wetenschappelijke of volledige verhandeling over het in den titel aangegeven onderwerp. Mijn eenig doel was op eenige punten van praktisch belang te wijzen, die bij een herziening der regelen omtrent de toelating van vreemdelingen in Ned.-Indië niet uit het oog verloren mogen worden, en op de veranderde toestanden in het Oosten, waarmee zulk een herziening rekening moet houden.

Zal zij nog lang op zich laten wachten? Er bestaat reden om te hopen van niet. In de „beschouwingen en voorstellen ter verbetering van den economischen toestand der Inlandsche bevolking van Java en Madoera" [1]), — een op verzoek van den toenmaligen Minister van Koloniën uitgebracht advies — zegt de tegenwoordige Minister van Koloniën Mr. D. Fock:

„Doch ook de regelingen op de toelating en vestiging van de aankomende Oostersche Vreemdelingen moeten aan een nauwgezet onderzoek worden onderworpen. De bestaande bepalingen (Ind. Staatsblad 1872, No. 40 en de sedert daarin aangebrachte wijzigingen) zijn te slap en, als ik mij niet bedrieg, in hare uitvoering veelal gebrekkig".

In overeenstemming met het hierboven door mij betoogde wordt ook in dat advies „een nauwkeuriger onderzoek naar den persoon

[1]) Deel III der in 1904 te 's Gravenhage door Martinus Nijhoff uitgegeven „Koloniaal-Economische Bijdragen."

en de voornemens van den aankomenden vreemdeling noodig" en „eene verscherping van de voorwaarden voor zijne toelating noodzakelijk" geacht.

Ook bij de behandeling der Indische begrooting voor 1906 is het onderwerp in de afdeelingen aangeroerd en gevraagd hoe het staat met de concept-ordonnantie, die reeds op 9 September 1901 aan den Raad van N. I. werd gezonden; en hoewel een dadelijke afdoening niet kon worden toegezegd, schijnt zij toch wel over niet te langen tijd te mogen worden tegemoet gezien.

Bij dit bemoedigend vooruitzicht vinden we echter stof tot bezorgdheid over de beperkte strekking der herzieningsplannen. In het voormeld advies is slechts sprake van verscherpte maatregelen ten opzichte van de toelating in N. I. Indië van vreemde Oosterlingen, en worden naast deze tot fnuiking van den schadelijken invloed dier Vreemde Oosterlingen op de inlandsche huishouding aanbevolen: „verscherping der voorschriften op hunne toelating in de binnenlanden, zoowel wat hunne vrijheid van beweging als hunne vaste vestiging aangaat" en herziening van het passenstelsel en de wijkenordonnantie [1]).

In dat advies was de steller natuurlijk beperkt door de hem aangegeven grenzen. Thans echter is het geoorloofd, zelfs plicht voor den bewindsman zich op een hooger standpunt te stellen, van waar hij verder om zich heen en vooral *vooruit zien* kan. Zal dit er wellicht toe leiden rekening te houden met de wenschelijkheid, waarop ik wees, in onze regelingen geen onderscheid meer te maken tusschen de rassen en volken (zie voren 16e blz. regel 18), gelijk ook het Institut de droit international wenschelijk acht een recht van immigratie „sans distinction de nationalité" [2]).

Is het thans nog wel een tijd om een afzonderlijke regeling in stand te houden voor de Oosterlingen, — die zichzelven tot Westerlingen gaan promoveeren, — in plaats van breede, algemeene regelen te stellen, zóó hecht dat geen gladde Oosterlingen er door glippen kunnen, zóó weinig specifiek Indisch, dat ook de lastigste Oostersche of Westersche naties er geen aanleiding in kunnen vinden tot internationale moeilijkheden?

En is het nog een tijd om onze kracht te zoeken in een verscherping der voorschriften op de toelating der Vreemde

---

[1]) Zie voor een en ander blz. 4 van het vorenbedoeld advies van Mr. Fock.
[2]) Zie het op de 14e blz. in de noot meegedeelde.

Oosterlingen in de binnenlanden, in een herziening van het passenstelsel (voor Vr. O.) en van de wijkenordonnantie?

Niet dat het vrije ronddwalen dier braven mij zoo gewenscht voorkomt; maar ik vrees dat deze ouderwetsche middelen ons niet lang meer zullen kunnen dienen. En dan, hoe lang zullen er nog vreemde Oosterlingen zijn, die niet met de Westerlingen worden gelijkgesteld?

Daarom: 't is *niet in het binnenland*, dat we dit gevaar voor Indië's welvaren moeten bestrijden of beteugelen, maar *aan de grens*, dat we het zooveel mogelijk moeten weren of uitdrijven.

DEN HAAG, 8 November 1905.

Een civiel Ambtenaar bij de krijgsverrichtingen in Atjeh,

DOOR

A. S. H. BOOMS.

Gep. Luit.-Kolonel O.-I. L., Ridder der Militaire Willemsorde.

„De machtigste bondgenoot der waarheid is de tijd".

„Waardeering heeft iedereen noodig".

De koninklijke onderscheiding nu onlangs den gepens. kolonel van den Geneeskundigen Dienst, C. de Mooij, ten deel gevallen voor zijn lofwaardig Militair gedrag bij den tocht naar Lho Kadjoe' [1]) op den 11den, 12den en 13den Mei 1878, heeft de krijgskundige operatiën van dien tijd onder kolonel, later generaal K. van der Heijden, andermaal in herinnering gebracht [2]); algemeen werd de erkenning van de verdiensten van dien kundigen, dapperen en menschlievenden geneesheer, die trots alles en allen onbeschroomd zijn plicht vervulde, met geestdrift toegejuicht, en vooral met enthousiasme vernomen van hen, die getuigen waren van die schoone feiten, en die het betreurden dat zelfs twee achtereenvolgende reclames van dien hoofdofficier, waarbij overtuigende bewijsstukken werden overgelegd, zonder gevolg bleven, daar de officieele waarheid der rapporten anders luidde.

Bij de ten 3en male ingebrachte reclame werd hij gesteund door gezaghebbenden, die niet schroomden de gegrondheid der aange-

---

[1]) Zie de beschrijving dezer feiten pag. 252 en volgende, II Deel, van het werk, *Neerlands krijgsroem in Insulinde* van denzelfden schrijver.

[2]) Dit geschiedde ook eenige jaren geleden door den gepens. Majoor der Infanterie O. I. leger R. L. Kellermann, die te vergeefs getracht heeft zijne aanspraken op eene welverdiende Koninklijke belooning te doen gelden, alles afstuitende op de officieele rapporten.

voerde feiten te erkennen, al moesten wellicht daardoor de officieele bescheiden ook voor minder juist verklaard worden.

Eindelijk zegevierde de waarheid, al had zij daartoe ook harden strijd en een tijdsverloop van *zeven en twintig jaar* noodig gehad.

Maar blijft er, mag men zich nu met recht afvragen, nog niet ander onrecht en andere onverdiende achteruitstelling goed te maken, andere minder juiste rapporten te rectificeeren, of onvolledige beschrijvingen aan te vullen? . . . . . .

En daarop moet een volmondig en overtuigd.... Ja! volgen.

Ik wil in het volgende résumé trachten om een hoekje van den geheimzinnigen sluier die dat verleden bedekt op te lichten, en gesteund door geloofwaardige gegevens, wel niet de ingediende rapporten logenstraffen, maar toch eenige correctie aanbrengen, daar waar die officieele mededeelingen door de eene of andere omstandigheid minder juist of minder volledig zijn, en beproeven de opvattingen eenigzins te wijzigen, die in den loop der jaren over dat tijdvak gangbaar zijn geworden, al ben ik overtuigd, dat niets zóó hardnekkig wordt volgehouden, niets zoo'n taai leven heeft als dwalingen, want zij zijn velen lief en..... onmisbaar geworden.

En dan.... laat ons hopen dat men van bevoegde zijde niet zal talmen of weifelen om naar de juistheid der geboekstaafde feiten een streng doch eerlijk onderzoek in te stellen, een onderzoek dat naar waarhëid en niets dan waarheid trots alles streeft, maar dat men daarna ook niet zal schromen, als de juistheid mijner beweringen blijkt, om de reeds gedurende zooveel jaren verkleinde of verzwegen diensten in hunne werkelijke waarde te erkennen, en hen die het geldt de zoo welverdiende Koninklijke belooning niet te onthouden! . . .

Recht vóór alle andere overwegingen en vooral zonder aanzien des persoons!

Op den voorgrond sta echter duidelijk vast, dat 't alleen mijne bedoeling is om groote diensten aan het Vaderland en den Troon bewezen, naar waarheid te releveeren, zonder dat ik daarbij in iets, hoe gering ook, aan den heldenroem als Soldaat en Aanvoerder van den hooggeschatten Generaal K. van der Heijden zou willen raken en zonder zijn moed, zijn beleid, zijne energie, zijne wilskracht en zijne groote verdiensten, door geheel het volk met recht bewonderd, te willen verkleinen.

De beste Aanvoerder blijft ook maar mensch en hij wordt soms door allerlei omstandigheden verhinderd om de billijkheid òf zelf ten volle te betrachten, òf haar te doen zegevieren. Het geval van Kolonel De Mooij is dáár om dit met feiten te bewijzen! Hoogstens mag dus uit alles blijken, dat die helden-figuur ook een mensch was, die, evenals wij allen, zijne zwakheden naast zijne deugden had, die zich vergissen kon en zich wel eens, onbewust wellicht, liet leiden door sympathie en antipathie, of voor zijn trotsch hart het denkbeeld onduldbaar vond, dat anderer verdienste de zijne zou verkleinen.... Alsof dat mogelijk ware!....

De feiten in het onderstaande vermeld, betreffen den heer A. Sol, laatstelijk Resident van *Banka*, bij den aanvang zijner carrière (1866) Officier der kavalerie O.-I. leger, in de jaren 1878 en 1879 te *Atjeh* dienende met den titel van *Assistent-Resident voor de betrekkingen met Noord-Sumatra*, en in 1882 en 1883 *Resident van Groot Atjeh en de kusten.*

Het is niet alleen zonder dien eminenten Hoofdambtenaar er in te kennen, maar zelfs hoogst waarschijnlijk tegen zijne wenschen, dat ik de feiten, waardoor hij zich als bestuursambtenaar zoo hoogelijk onderscheidde en verdienstelijk maakte, hier boekstaaf en in het openbaar bespreek [1]); want ik weet dat hij, hoewel gegriefd, al die jaren het stilzwijgen bewaarde, er fierheid in vindende om nooit te klagen, terwijl hij ten tijde dier krijgsverrichtingen, wellicht wat overdreven, zich op zijne verdiensten niets liet voorstaan, ja zelfs zich bescheiden op den achtergrond hield, om het Militaire element de eer te geven, hopende en verwachtende dat de waarheid zichzelf baan zoude breken, of dat nieuwe gelegenheden om zich te onderscheiden zich zouden voordoen.

Mocht de heer A. Sol alsnog bij H. M. onze Koningin, die zoo rechtvaardig was tegenover kolonel De Mooij en tegenover allen die vol vertrouwen haren troon naderen, zijne aanspraken op eene Koninklijke belooning willen doen gelden, dan staan hem de mij in vertrouwen verstrekte gegevens ten dienste.

En ik hoop en verwacht dat hij dien weg zal bewandelen, want, hij moge al de eer aan zich willen houden, te veel bescheidenheid is evenmin goed te keuren, als zich te veel op den voorgrond te plaatsen; niet alleen ziet het Nederlandsche volk gaarne zijne

[1]) Weswege hij mij in dat geval wel zal willen verontschuldigen.

verdienstelijke mannen in 't openbaar beloond en belangrijke diensten openbaar erkend, maar ook de Geschiedenis heeft in het belang van het nageslacht recht op eene juiste erkenning der feiten, naast de vermelding, dat een ieder kreeg wat hem toekwam naar recht.

Moge het nog niet te laat zijn voor den heer Sol om, daar waar de logische feiten niet voor zich zelve spreken, de noodige bewijzen nog bijeen te kunnen brengen, want de tijd staat niet stil en zoo menig getuige betaalde reeds de tol der natuur en werd tot zwijgen gedwongen, en hij, die nooit aan reclame dacht, zal vermoedelijk daarop wel niet gewapend zijn.

Niet gewanhoopt echter, want recht is bij ons niet bloot een woord en de waarheid spreekt voor zich zelve.

Bij de Krijgsverrichtingen in Segli.

Mei 1878.

In den nacht van 28 op 29 April, zoomede den 3en Mei 1878, hadden de benden van *Tongkoe di Tiroe* van uit het landschap *Gighen* verwoedde aanvallen gedaan op onze versterking te *Segli*, om die sterkte te vermeesteren en de zwakke bezetting over de kling te jagen, doch het garnizoen was, gewaarschuwd door het Civiel Bestuur, op zijne hoede en sloeg beide aanvallen met succes af, al hadden de aanvallers ook een oogenblik vasten voet op de borstwering gehad; bij die verdediging steunden onze oorlogsschepen *Merapi* en *Watergeus* de landmacht niet alleen met hun vuur, doch ook met hunne sloepen en landingsdivisiën.

Het mag daarbij als een geluk worden beschouwd dat het intrigeerende *Pedir* zich met zijne benden van alle medewerking bij den aanval had onthouden.

De Gouverneur van *Atjeh*, kolonel K. van der Heijden, begrijpende dat afdoende maatregelen genomen moesten worden om den vijandelijken overmoed te straffen, zond dadelijk met oorlogsschepen, *Soerabaija* en *Metalen kruis*, eene kolonne, sterk 26 officieren, 244 Europeanen, 451 Inlanders, het noodige geschut en ambulance, onder bevel van den majoor A. Coblijn derwaarts, welke krijgsmacht den 7en Mei te *Segli* debarkeerde.

Ten einde de algemeene operatiën en de daaruit voortvloeiende staatkundige verrichtingen zelf te kunnen leiden, begaf de Gouverneur van Atjeh zich eveneens naar *Segli*, vergezeld van den Assistent-Resident A. Sol.

De kolonne had in opdracht van uit *Segli* het binnenland in te rukken tot de kampong *Garoet*, waarvan de ligging echter niet juist bekend was. *Garoet* was de kampong waar de aanvaller *Tongkoe di Tiroe* verblijf hield met het grootste aantal van hen die deel genomen hadden aan de aanvallen op onze versterking; die kampong moest met de zich daarin en daar omheen bevindende versterkingen genomen, geslecht en verbrand worden.

Den 11en Mei rukte de kolonne op en had een hoogst moeilijken weg af te leggen onder aanhoudenden strijd op den 11en en 12en Mei en vooral op den terugtocht op den 13en Mei van *Lho Kadjoe* naar *Segli* [1]); de kolonne bereikte echter *Garoet* niet; volgens de *officieele rapporten* dacht de kommandant dat hij bedoelde kampong veroverd had, toen hij bezit nam van de Kampong *Lho Kadjoe*.

Het officieele rapport zegt, betreffende de terugkomst van dien tocht (zie pag. 193, Deel III, van het werk, *Beschrijving van den Atjeh-Oorlog* door E. B. Kielstra).

„ „ „ ... Ten 3 uur in den namiddag kwam de kolonne in het Bivak te
„ „ „ *Segli* aan; hier werd haar eenige dagen rust gegund . . . .

. . . .

„ „ „ ... Den 19en Mei werden twee Compagnieën uitgezonden om eene
„ „ „ verkenning in Zuidoostelijke richting te maken. Zij zouden langs
„ „ „ de kampongs *Moekim Lee* en *Manki* vooruitrukken, ten einde na te
„ „ „ gaan of men aldus, zuidelijker doordringende, de kampong *Garoet*
„ „ „ zou kunnen bereiken. Toen deze kolonne *Pakan Baroe* had bereikt,
„ „ „ ontmoette zij evenwel den Radja van *Gighen* met gevolg, die, ter
„ „ „ aanbieding zijner onderwerping, verzocht hij den bevelhebber te
„ „ „ worden toegelaten.

En nu volgt daarop het verhaal van het ootmoedige bidden om vergiffenis den dien Vorst en de belofte van gehoorzaamheid en onderwerping, dat doet denken aan het smeeken van een door de wapenen verpletterden vijand, die de genade van den overwinnaar inroept.

Die officieele lezing blijft geheel voor rekening der onderteekenaars;

---

[1]) Zie de beschrijving van die aanhoudende worsteling tegen een overmachtigen, ondernemenden en dapperen vijand die de kolonne aan alle zijden omringde, pag. 252 en volgende, Deel II, van het werk *Neerlands krijgsroem in Insulinde* door A. S. H. Booms.

het is een deel der waarheid, die hier zoodanig besnoeid en opgesmukt is, dat ze bijna geheel verdwijnt en een toestand laat denken die niet bestond, die nooit bestaan heeft, en zuiver fantaisie is geworden.

De WERKELIJKE WAARHEID werpt een geheel ander licht op dat schijnbaar zoo schitterende succes.

De kolonne had na twee dagen afmattenden marsch in moeilijk terrein, onder een tropische zon en aanhoudenden strijd tegen een dapperen, overtalrijken en den troep aan alle zijden omringenden vijand *deerlijk echec* geleden, en was bij *Lho Kadjoe feitelijk teruggeslagen*; wel had men die Kampong veroverd na bloedigen strijd. doch de troep was zóó uitgeput en zóó verzwakt, dat *aan verder doordringen niet gedacht mocht worden*, daar ook de munitie en levensmiddelen opraakten en onmogelijk aangevuld konden worden, wijl de kolonne door de haar overal te gelijk harceleerde vijanden van hare basis te *Segli* was afgesneden. en omdat het groot aantal zieken en gewonden alle verdere actie tegen een zoo goed als ongeschokten vijand belette, stel al dat men geweten had, dat die Kampong de kampong *Garoet* niet was.

Bij den terugtocht op den 13en Mei, waarbij men zich door den aan alle zijden stout aanvallenden vijand heen moest. slaan, waren alle dragers noodig om de gesneuvelden, zieken en gewonden te dragen, zoodat alle bagage *weggeworpen moest worden*, en die terugtocht liep nog maar gedurende 6 kilometer over vijandelijk gebied, daar van af de kampongs *Lang* en *Bambie* de marsch naar *Segli* over bevriend terrein werd voortgezet.

De troep was physiek en moreel geknakt, en zoowel officieren als soldaten strompelden meer dan zij marcheerden het bivak te *Segli* binnen, zich met moeite voortslepende en alleen nog eenige orde bewarende door de degelijke leiding en de bewonderenswaardige discipline van ons Indisch Leger.

Alléén de overmacht der omstandigheden, was oorzaak van dat vreeselijke onverwachte echec, en wij stonden niet alleen voor een grievende teleurstelling, maar ook voor een zeer ernstigen toestand.

Deze nederlaag behoorde te worden uitgewischt op de eene of andere wijze, en wel zonder verwijl, want zooals de zaak nu stond kon het onmogelijk blijven, met het oog op ons prestige in geheel *Atjeh*.

Daarom hield de kolonel van der Heijden den volgenden dag eene raadsvergadering om te overwegen wat hem te doen stond.

Staande die vergadering verklaarde Dr. de Mooij dat *aan een opnieuw uitrukken van den teruggekeerden troep niet te denken viel* en deze geneesheer waarschuwde den kolonel *voor de noodlottige gevolgen, indien men met deze doodelijk afgematte en moreel geknakte manschappen eene nieuwe actie wilde wagen*; hij voorspelde dat in dezen toestand van uitputting, de malaria-invloeden die zich te *Segli* zoo sterk openbaarden, weldra de gezondheid van den gedeprimeerden troep zouden ondermijnen.

Deze uitspraak hield Dr. de Mooij standvastig vol in weerwil van 's kolonels hoog ongenoegen, en de schitterende, eerst thans beloonde diensten door dien geneesheer bewezen, behoedden hem op dat oogenblik niet voor de ergste ongenade en de gevolgen van dien, want zoo iets wilde men in een *officieel* rapport niet melden en dus openlijk erkennen.

Reeds den volgenden dag werd Dr. de Mooij's uitspraak bevestigd door tal van *Malaria-lijders*, wier aantal gaandeweg zoo schrikbarend toenam, dat eene speciale aanvraag om medicijnen naar den Chef v/d. geneeskundigen dienst te *Atjeh* moest worden gezonden.

Deze *waarheid*, door tal van ooggetuigen bevestigd, is geheel in strijd met het *officieel* rapport, of liever men heeft in dat rapport al die omstandigheden verzwegen en eenvoudig vermeld, dat de Vorst van *Gighen* zich als smeekeling kwam aanmelden, zoodat aan eene roemrijke overwinning gedacht kon worden, gevolgd door het bidden van een door de kracht der wapenen gedemoedigden vijand.

Het gebeurde te *Segli* lezende, moet men dadelijk getroffen worden door iets *onverklaards*, eene *gaping* in de gebeurtenissen.

Immers de operatiën eener vrij sterke militaire kolonne, van artillerie vergezeld, slaagden niet, en het was slechts na een uiterst gevaarvollen terugtocht van *Lho Kadjoe*, dat de naar *Garoet* uitgezonden troep in het bivak te *Segli* terugkeerde, physiek en moreel geknakt door uitputting en nederlaag. Heeft daarop eene nieuwe actie met meer en beter succes plaats gevonden?.... Neen!.... De troep was zóó uitgeput, dat aan geen weder uitrukken te denken viel en het vertrouwen op het welslagen in een nieuwen tocht

was op dat oogenblik voor allen als sneeuw voor de zon verdwenen.

Maar hoe komt 't dan, dat niettemin *eenige dagen na dat échec* de toestand zich voordoet onder een zoo gunstig licht, dat de expeditie als geëindigd kon worden beschouwd, en de troepen op den 23en Mei huiswaarts konden keeren naar *Groot-Atjeh?*.....

Er is hier kennelijk, in weerwil van de groote militaire teleurstellingen, een *resultaat bereikt op* POLITIEK GEBIED, waardoor de oogenblikkelijk noodige genoegdoening en redelijke waarborgen voor de toekomstige veiligheid onzer vestiging te *Segli* erlangd werden.

Dat resultaat is natuurlijk niet maar zoo uit de lucht komen vallen; het is veroverd moeten worden en wel onder zeer moeilijke omstandigheden, want zij die den tocht medemaakten weten, dat er slechts één opinie bestond over het resultaat der militaire operatiën zelve. Men stond den 23en Mei voor een échec, eene betreurenswaardige nederlaag onzer wapenen en, vulgair gesproken, waren wij, trots officieele rapporten en hoogdravende dagorders, *met de kous op den kop thuis gekomen.*

Ziehier hoe dat resultaat in weerwil dier nederlaag bereikt werd.

De Assistent-Resident te *Segli* was in Mei 1878 defungeerend, en had zijn verlofsbesluit reeds in zijn bezit, toen de aanslagen tegen onze versterking te *Segli* begonnen. Onder die omstandigheden was het natuurlijk, dat de den kolonel vergezellende Assistent-Resident A. Sol de aanraking met de Inlandsche Staten dáár zelf in handen nam.

Het zou te wijdloopig worden om in bijzonderheden uit te leggen welke rivaliteit en vijandschap er sedert lang bestond tusschen de beiden federaties op dit deel der kust, tusschen *Pedir* en *Gighen.* Genoeg zij het aan te stippen, dat het dien civielen ambtenaar doelmatig voorkwam om de aanraking met de *Gighensche* federatie te verbeteren en hare adat-hoofden, de hoeloebalangs, als steun te bezigen tegen het drijven der Oelama's en hunnen aanhang, met name tegen TONGKOE DI TIROE, eigenlijk *Tongkoe Sech Saman di Tiroe,* omdat wij moesten trachten door eene werkzame politiek in dat gewest, en zoo mogelijk zelfs door eene militaire operatie van dáár uit, het verzet in de *drie Sagies* van *Groot Atjeh* in den rug te bedreigen.

De ongelukkige afloop van den tocht in de richting van *Garoet* sloeg voor 't oogenblik aan alle hoop den bodem in, om in dien zin iets tot stand te brengen.

In den namiddag van den 13en Mei 1878, toen de kolonne, na dien tocht naar *Lho Kadjoe,* strompelend, verslagen en gedeprimeerd in het bivak te *Segli* terugkeerde, zag het er alles behalve uit alsof er met onderhandelen iets te winnen ware, toen niet, en de eerstvolgende dagen daarop evenmin

Het Hoofdkwartier verwachtte niets van onderhandelen met een vijand die *ons* zulke slagen en nadeelen had toegebracht, en die nu, door die gunstige gevolgen nog overmoediger zou zijn geworden, zoodat toen de Assistent-Resident het voornemen opvatte om te beproeven door onderhandelingen eenig gunstig resultaat te bereiken, hij daarin niet alleen niet aangemoedigd werd, doch zelfs *bepaalden tegenstand* ondervond.

Daarom, en om tevens zijne stappen voor het intrigeerende *Pedir* geheim te houden, zag de Heer Sol zich genoodzaakt, buiten iemands medeweten, zelfs buiten dat van den Gouverneur, zich *persoonlijk onverzeld naar de Gighensche kampongs te begeven*, om aan de onderhandelingen door zijne tegenwoordigheid klem bij te zetten en ze te bespoedigen, daar onze ongelukkige toestand dit dringend vereischte.

Het was een stap die zeer ingrijpend en hoogst gevaarlijk was, doch de overweging, dat *'s Lands belang* en *ons gezag in geheel Atjeh* 't best op die wijze gediend konden worden, zette alle weifeling en alle overweging van persoonlijk gevaar bij dien moedigen en beleidvollen ambtenaar ter zijde, want zonder *persoonlijke aanraking* met de politieke hoofden kon hij niet hopen eenig succes in het belang van ons geknakt prestige te behalen en datgene wat hoog noodig was in deugdelijke vormen te verkrijgen, eene taak waarin het militair geweld reeds te kort was geschoten door de overmacht der omstandigheden.

De Assistent-Resident A. Sol waagde *positie en leven* ! . . . . . doch het was hem dan ook eene groote voldoening toen hij, van uit de laatste vergadering die hij met de *Gighensche Hoeloebalangs* gehouden had en die door eene groote, goed gewapende menigte werd bijgewoond, aan den kolonel, Gouverneur van Atjeh, het bericht kon zenden, dat de *Hoofdvorst*, *Chef der destijds zoo vijandige federatie*, *tevens de overwinnaar in den strijd*, *met al zijne Hoeloebalangs den Assistent-Resident naar Segli zoude vergezellen*, *om al de stappen te doen die van hem als genoegdoening voor het voorgevallene gevorderd werden.*

Dat was het resultaat van zijn edel pogen en zijne weloverwogen moedige daad, een uitslag verkregen door kalme waardigheid,

groot politiek beleid, diepe overtuiging en grondige kennis van het Inlandsch karakter, waardoor hij zooveel vertrouwen aan die wantrouwende, vijandige menschen wist in te boezemen.

Een eigenaardig schouwspel leverde de optocht naar en de ontvangst te *Segli*, waar intusschen op het schrijven van den heer Sol aan den Kolonel, alles voor den ontvangst in gereedheid gebracht was, met inbegrip van de noodige voorzorgen, want de Hoofdvorst van Gighen, de bejaarde Bintara Kemangan, die zich kwam onderwerpen, was namelijk door vele honderden gewapenden, hoofden en minderen, vergezeld; onze troepen stonden dan ook ook onder de wapens, gereed om elken verradelijken aanval af te weren.

Het uitzenden van de twee kompagnien den op 19en Mei op verkenning, die zooals het officieel verslag meldt *toevallig* dien hoofdvorst ontmoetten bij *Pakan Baroe,* was eene *afgesproken schijnvertooning.*

De bijeenkomst, waarin de *Hoofdvorst van Gighen* met het zwaard in de vuist en aan het hoofd van een sterken, goed gewapenden troep, waarvan velen eenige dagen te voren verwoed tegen ons hadden gestreden, zich opnieuw kwam onderwerpen, vergiffenis inroepende voor het gebeurde en hulde brengende aan het Gouvernement, was plechtig en liep in de beste orde af.

De uitkomsten waren van dien aard, dat zonder bezwaar van eene hernieuwde actie naar het verwijderde *Garoet* kon worden afgezien, en de expeditionaire macht — behalve een kompagnie — op 23 Mei naar *Groot-Atjeh* terugkeerde en het daarna te *Segli* rustig bleef; hierdoor werd een toestand van orde geschapen, die daarom van des te grootere waarde was, omdat kort daarop alle beschikbare macht ten dringendste noodig was in *Groot-Atjeh*, toen de vijand onze liniën binnendrong, en ten gevolge van dien de XXII Moekims getuchtigd moesten worden.

Brengt nu niet de rechtvaardigheid mede om te erkennen, dat de gewichtige diensten door den heer Sol met *groot gevaar* en *veel beleid* te *Segli* aan den Lande bewezen, van dien aard zijn, dat zij een bijzondere belooning verdienen?....

Na grondig eerlijk onderzoek moet daarop een volmondig en overtuigd *Ja* volgen.

Bij de Krijgsverrichtingen in de XXII Moekims.
Juli 1878.

Zoowel bij den Gouverneur-Generaal van Lansberge, als bij het Militair en Civiel gezag te *Atjeh* had zich de overtuiging gevestigd, dat tot eene afdoende pacificatie dier gewesten, waarnaar zoo reikhalzend werd uitgezien, geen andere uitweg openstond, dan door den rumoerigen vijand in de *XXII Moekims* geducht de slagen van den sterken arm te doen gevoelen, want voortdurend drongen talrijke stroopende vijandelijke benden, geleid door aan Habib Abdoer Rahman verknochte hoofden onze liniën binnen.

De noodige voorbereidende maatregelen werden met zorg genomen en op last van den Gouverneur-Generaal vertrokken van *Java* drie Bataljons Infanterie naar *Atjeh*, om de daar aanwezige krijgsmacht met het oog op dien tocht, aanzienlijk te versterken.

Den 16en Juli 1878 kwamen te *Kota Radja* berichten binnen, dat de voorhoede der vijandelijke macht, onder den *Panglima* Nja Aboe met 30 volgelingen, in de *IV Moekims* gezien en de vijandelijke hoofdmacht, reeds ongeveer 8000 goed gewapenden sterk, te *Montassik* verzameld was, terwijl zij nog versterking wachtte uit de landschappen *Pasei, Merdoe, Samalangan en Pasangan.*

Reeds den 23en Juli daaraanvolgende rukten onze troepen in drie kolonnes verdeeld op, voorzien van de noodige betrouwbare gidsen en uitgerust voor een langen en harden strijd.

Terwijl van Militaire zijde het krijgsplan voor den belangrijken tocht werd uitgewerkt, was de Assistent-Resident A. Sol onverpoosd, zoo goed als dag en nacht, bezig om de gegevens te verzamelen betreffende het terrein waarop geageerd zou moeten worden, de sterkte der vijandelijke krijgsmacht en de door haar ingenomen stellingen, de hulpmiddelen die het terrein den aanvallers aanbood, en alles wat van eenig belang voor ons kon zijn, niet alleen door tal van personen te ondervragen, de antwoorden te beoordeelen, te vergelijken en te schiften, maar ook door zich zelf zoo vèr mogelijk te wagen om die berichten aan de werkelijkheid te toetsen, en naast dit alles, het met de grootste zorg uitzoeken van personen die als volkomen betrouwbare gidsen dienst konden doen.

De door den heer Sol verstrekte gegevens waren van het grootste gewicht, want hij werkte niet alleen als degelijk ambtenaar die trouw zijn plicht en meer dan zijn plicht deed, doch tevens observeerde

hij alles met het oog van den oud-officier van erkende kunde en doorzicht, wat onze krijgsmacht, speciaal bij dezen tocht, zeer te stade kwam.

De *Luitenant-kolonel* H. Demmeni, Liniekommandant te *Lambaroe*, die nogal veel en bijzonder werk had gemaakt van het verzamelen van berichten van Atjehers omtrent de terreins-toestanden in den omtrek zijner standplaats, en die met den inmiddels opgetreden chef van den staf, *Majoor* A. R. W. Gey van Pittius, het krijgsplan voor den voorgenomen tocht in alle détails uitwerkte, moetende hij daarbij persoonlijk de sterkste, de centrum-kolonne, aanvoeren, had zich in sommige zijner gegevens nogal vergist, met name in zake een *bruikbaren, ouden heirweg*, waarvan hij aan de overzijde der rivier bij *Lambaroe* het begin dacht aan te treffen.

De rivier zelve ter hoogte van dien post was destijds ver van goed bekend; sluippatrouilles hadden wel eens door een uitgedroogde waterleiding den oever bereikt, doch de bevinding was daarbij niet bevredigend geweest, terwijl van een onderzoek van het terrein aan de overzijde natuurlijk geen sprake kon geweest zijn, zoodat alle kennis van den tegenover gelegen oever verkregen was door onduidelijke, elkaar weersprekende spionnen-berichten.

De *Kroeng Atjeh* (*Atjeh-rivier*) vormde bij *Lombaroe* een diep ravijn, en aan de overzijde, te *Lomkali*, lag eene rij vijandelijke versterkingen, zoodat de rivierovergang, zelfs van een geducht sterken troep, nog groote inspanning en vele offers zou moeten kosten.

In weerwil van deze belangrijke terreinhindernissen en 's vijands blijkbare voorbereiding, bestond het krijgsplan hoofdzakelijk daarin, dat de Hoofdmacht (2e kolonne), ter sterkte van 7 kompagnieën Infanterie, Artillerie, Mineurs en Ambulance (gezamenlijk tellend 39 officieren en 1055 minderen, met 424 dwangarbeiders voor transporten), onder den Luitenant-kolonel Demmeni, van uit *Lambaroe* den tegenover gelegen boschrand moest forceeren, daarna de rivier oversteken, en dan langs de door den overste Demmeni aangegeven *heirweg* hooger oprukken naar *Montassik*.

Op de *rechterflank* der Hoofdkolonne zou dan de 1e kolonne, onder den Majoor G. C. R. R. de Graaff, ter sterkte van 3 kompagnieën Infanterie, Artillerie, Mineurs en ambulance, (gezamenlijk tellende 18 officieren en 425 minderen, met 243 dwangarbeiders voor transporten), verband houdende met de kolonne Demmeni,

den *linkeroever* der *Atjehrivier* volgen, en zich te *Missigit Montassik* met die kolonne vereenigen.

Op den *linkerflank* der centrum-kolonne zou van uit *Oleh Karang*, onder de aanvoering van den Luitenant-kolonel J. H. C. Godin, een kleine troep (3e kolonne) ter sterkte van twee compagnieën Infanterie, Artillerie, Mineurs en ambulance (gezamenlijke sterkte 11 officieren en 296 minderen, met 295 dwangarbeiders voor transporten), oostwaarts voortrukken tot eene marktplaats in de sawah, *Pakan Baroe*, waar men aanraking moest trachten te verkrijgen met de Hoofdkolonne, en waar vervolgens nader bevel voor het oprukken naar *Montassik* zou worden gegeven.

De 3e kolonne, de zwakste van allen, zou dus in vrij wel onbekend terrein, dat door een sterken en dapperen vijand bezet was en hardnekkig verdedigd zou worden, geheel zelfstandig moeten voortrukken zonder eenig verband met de centrum-kolonne, en liep dus de grootste kans om échec te lijden en haar doel niet te bereiken, waardoor de geheele operatie, die op onderlinge samenwerking moest steunen, gevaar kon loopen; in elk geval zou de Hoofdkolonne, al kwam zij dan ook met groote verliezen over de rivier, zonder een gedekten linkerflank een harden dobber hebben in dat moeilijke terrein, dat tallooze hindernissen aanbood, en goed verdedigd werd, terwijl de in het plan zoo goed passenden *heirweg* eene chimère was, zooals dadelijk bleek, en hoogstens voldeed aan de gegevens voor een moeilijk begaanbaar voetpad.

Ik meen nu te mogen zeggen dat door het inzicht van den gewezen officier, den Assistent-Resident A. Sol, door diens ijver, diens tijdig handelen, welsprekende waarschuwing en het gebruik maken van al den invloed waarover hij beschikken kon bij den Opperbevelhebber, deze ambtenaar een *gunstigen invloed* op de krijgsverrichtingen heeft gehad, een échec der veel te zwakke 3e kolonne voorkwam, de gevaren voor de 2e kolonne daardoor grootendeels afwendde, en door zijne ijverige diensten en onvermoeiden arbeid een onbetwistbaar groot aandeel had in het behaalde succes, een aandeel dat door den Kolonel v. d. Heijden en de aanvoerders der 2e en 3e kolonne op welsprekende wijze werd erkend, ... *doch bij die waardeering bleef het ook*, want onder de namen van hen die deel hadden aan de vele naar verdienste uitgereikte belooningen, ontbrak die van den energieken, bekwamen en ijverigen Assistent-Resident A. Sol.

3

Wegens het belang dat de heer Sol stelde in de Militaire actie die van *Oleh Karang* zoude uitgaan, had hij dat terrein met meer bijzondere zorg verkend en door betrouwbare spionnen doen verkennen, zoodat hij volkomen op de hoogte was van het terrein vanaf die plaats in de richting naar *Montassik*, daar hij altijd nog in de veronderstelling verkeerde, dat ook de 2de of hoofdkolonne van die zijde zoude oprukken, om daardoor den moeilijken rivierovergang bij *Lambaroe* te vermijden.

Met buitengewone zorg had de Assistent-Resident de Gidsen voor de 3de kolonne, den uitersten linkervleugel, gekozen en hun aantal versterkt, daar, volgens hem, juist bij dien wellicht hoogst moeilijken tocht geen voorzorgen genoeg genomen konden worden.

Ten einde nu de HH. officieren dier kolonne persoonlijk met de gidsen in aanraking te brengen, hunne wijze van zich uit te drukken te verklaren, en alles aan te wenden om een heilloos misverstand gedurende de actie te voorkomen, begaf de heer Sol zich den dag vóór die tot het uitrukken bepaald naar *Oleh Karang*; het was toen dat hij de bijzonderheden omtrent de regeling van den opmarsch vernam, bijzonderheden die hem bedenkelijk schenen voor het succes en vooral voor den opmarsch van den uitersten linkervleugel, die nu, zwak en geïsoleerd staande, de grootste gevaren tegemoet ging.

Deze kolonne was toch slechts uit 2 kompagnieën infanterie samengesteld, en naar de bekomen inlichtingen omtrent 's vijands positie en sterkte was zij veel te zwak om hare opdracht te vervullen, aanvankelijk geheel alleen buiten het bereik van andere troepen, die bij den daar vermoedelijk te verwachten hevigen tegenstand hulp konden bieden; bovendien had de Overste Godin order om op een zeer zonderling uur uit te rukken, namelijk eerst tegen7 uur des morgens, iets wat de kolonne duur te staan kon komen, daar de vijand dan tijd zou hebben gehad om alle stellingen op zijn gemak te bezetten; zij zou dan den vijand overal waakzaam en voorbereid vinden, een vijand die zeer strijdbaar was en hardnekkig stand hield, zooals men uit ondervinding wist, en er bestond voor die kolonne dus veel kans op groote verliezen en een deerlijk échec, waarin dan zoo goed als zeker ook de Hoofdkolonne zoude deelen.

Het zeer diepe Kampong-bosch tegenover *Oleh karang* moest, naar het inzicht van den heer Sol *lang vóór het aanbreken van den dag* snel worden door getrokken, en wel op een punt dat geheim moest worden gehouden tot op het oogenblik der verrassende uitvoering; in dat geval was er kans, om, geleid door de uitstekende gidsen dezer

kolonne, langs zwak of in het geheel niet bezette punten een weinig betwisten doortocht te vinden, en althans zonder ernstige verliezen in den rug van de den rivierovergang der 2e kolonne belemmerende versterkingen te *Lomkali* te komen.

Volgens zijn inzicht moest daartoe zeker de kolonne versterkt worden, en in elk geval moest van uit de forten linie eene reeks van krachtige soutiens de voortrukkende kolonne eenigen tijd volgen bij wijze van uitgezwermde sterke achterhoede, die echter, na doortrekking door de kolonne van het tot verrassing gelegenheid gevende Kampong-bosch, weder naar hunne respectivelijke standplaatsen konden terugkeeren; de voor die soutiens benoodigde troepen konden slechts uit de verschillende forten der linie worden bijeen getrokken, door die forten tot de alleruiterste veiligheidsgrens van een deel hunner garnizoenen te ontblooten.

De Heer Sol besprak dit met den Overste Godin en den Linie-kommandant Overste Dokheer, die beiden met zijne argumenten volkomen instemden en daarom werd besloten, dat de kolonne geruimen tijd vóór zonsopgang zou uitrukken, en tevens uit de linie de noodige detachementen zouden gegeven worden om den rug en de flanken der kolonne te dekken, tot deze het kampongbosch gepasseerd zou zijn.

Hoewel het bij die besprekingen zeer laat was geworden de duisternis reeds geheel was ingevallen en daardoor de tocht naar *Kota Radja* terug, niet alleen wegens de rondzwervende Atjehsche benden gevaarlijk was, maar ook wegens de eigen schildwachten die geen ambtenaar op dit uur op dien weg konden vermoeden en dus eerder in den naderende een vijand zouden zien, besloot den Assistent-Resident toch om, wat 't ook kostte, in het belang der operatiën op den volgenden dag, terstond naar den *Kraton* terug te keeren, den Kolonel van der Heijden het besprokene met de beide Hoofdofficieren mede te deelen, aan de daarna genomen besluiten diens goedkeuring te doen hechten, en alles in 't werk te stellen om te trachten dat door dien opperbevelhebber de noodige orders zouden worden gegeven om de 3e kolonne nog met *minstens* een kompagnie Infanterie te versterken.

Hij had het geluk den kolonel te overtuigen en smaakte de voldoening dat niet alleen de in de linie getroffen wijziging der maatregelen werden goedgekeurd, maar dat terstond de noodige spoed-bevelen werden uitgevaardigd, om aan die kolonne nog tijdig eene kompagnie Infanterie ter versterking toe te voegen.

Zonder nu verder een gedetailleerd verhaal van den geheelen krijgstocht te doen, die trouwens naar de *officieele bronnen* zeer omstandig is meegedeeld in het werk van den Heer E. B. Kielstra, „„*Beschrijving van den Atjeh-Oorlog*"", *Deel III, pag.* 252 *en volgende*, kan ik zeer kort zijn, door het kenschetsend feit te releveeren, dat de 3e kolonne, die lang voor zonsopgang met eene kompagnie versterkt (dus nu 3 kompagnieën infanterie) was opgerukt, reeds des morgens vóór half negen uur de Marktplaats in de Sawah, *Pakan Baroe*, bereikte en zoo in den rug van den vijand. die tegenover de 2e kolonne hardnekkig stand hield, was doorgedrongen, waardoor de rivierovergang dier centrum-kolonne, die intusschen reeds vele offers gekost had, vergemakkelijkt werd, toen de kapitein H. Haaksma, die het eerst de rivier met eenige manschappen op eene Chineesche praauw langs een door de mineurs gelegde kabel was overgestoken, om negen uur dien morgen met een door hem verzameld peleton op de versterkingen te *Lomkali* aanrukte.

De geheele tocht had de 3e kolonne slechts eenige gekwetsten gekost; het verblijf op dien passar werd echter zeer bemoeilijkt, zoodat des nachts herhaaldelijk de aanvallen van den vijand door geschutvuur en salvo's der Infanterie moesten worden afgeslagen, wat die kolonne 2 dooden en 21 gekwetsten kostte, doch gelukkig voor allen had die afdeeling die ééne kompagnie versterking gekregen en kon nu dus genoeg kracht ontwikkelen om de vijandelijke aanvallen af te slaan.

De taak dier kolonne was zóó gewichtig en zóó moeielijk, dat zij den volgenden dag zelfs nog met twee kompagnieën van het 11e Bataljon versterkt werd.

De centrum-kolonne had alle moeite om haar geschut langs den door den overste Demmenie aangegeven zoogenaamde *grooten heirweg*, de toch reeds langzaam avanceerende en met veel tegenstand kampende Infanterie te doen volgen.

Nog dienzelfden avond begaf de Assistent-Resident A. Sol, die zich met den opperbevelhebber bij de centrum-kolonne bevond, zich persoonlijk naar de 3e kolonne, om daar nogmaals alles betreffende de gidsen te regelen, daar, zooals ook werkelijk bleek, die afdeeling eene bijzonder zware taak had, die zij, voorgelicht door de gegevens van dien ambtenaar ook schitterend ten einde bracht, en hij keerde nog dien nacht, door de duisternis dwalende, naar *Lambaroe* terug.

Als bewijs wat de expeditionnaire macht aan den moed, den

ijver en het doorzicht van den Assistent-Resident A. Sol verschuldigd was, kan worden medegedeeld, dat de verschillende officieren na de overwinning *hem* feliciteerden, omdat naar hunne meening een groot deel van het succes aan *hem* te danken was, terwijl de Kolonel van der Heijden, in antwoord op de gelukwenschingen in het Hoofdkwartier met het welslagen van den tocht, in de opgewondenheid van het oogenblik, die tot oprechtheid dreef, openlijk melding maakte van den Assistent-Resident Sol, als de persoon aan wiens *dappere* en *beleidvolle medewerking*, naast den Chef van den staf, zooveel te danken was voor het behalen der zege.

De Chef van den staf, de majoor A. R. W. Gey van Pittius werd vòor zijne belangrijke diensten bij dien tocht in de *XXII Moekims*, *buitengewoon* bevorderd tot Luitenant-kolonel en tevens beloond met de Militaire Willemsorde 3e klasse, doch de Assistent-Resident A. Sol, voornoemd, kreeg . . . . . NIETS.

Ten slotte zij nog aangeteekend, dat onder de vele schoone resultaten die deze civiele ambtenaar behaalde door zijn rusteloos streven naar eene gunstige oplossing, zijn onvermoeiden ijver, zijn helder doorzicht en zijne in alle omstandigheden getoonde kalme doodsverachting. ook die was, dat de ziel van het toenmalige verzet te Atjeh, de Hoofdaanvoerder Habib Abdoer Rahman, zich eindelijk onderwierp, bevreesd als hij was, dat de als 't ware overal tegenwoordige Assistent-Resident hem den een of anderen dag in handen zou krijgen, daar deze zijne politieke bemoeiïngen en al zijn invloed aanwendde om dien tegenstander door de andere hoofden te doen uitleveren.

Habib Abdoer Rahman onderwierp zich, omdat hij, bevreesd voor uitlevering, geen twee dagen achtereen in dezelfde kampong verblijf durfde houden, want hij achtte het lang niet onmogelijk dat lieden als de hoofden der Moekim *Sibrew*, Toekoe Baid, hoofd der zeven Moekims, en Tongkoe Kali hem door den invloed van den Assistent-Resident wel eens werkelijk konden opofferen aan hunne geldzucht of wraaklust.

Ziedaar een beknopt relaas van eenige feiten waardoor de Assistent-Resident A. Sol zich zonder persoonlijk gevaar te achten *hoogst verdienstelijk maakte* en *buitengewoon onderscheidde*, die

echter door beter ingelichten zeker met nog tal van andere feiten vermeerderd zouden kunnen worden, terwijl de heer Sol zelve, als hij dat wilde doen, op sommige punten een helderder licht zou kunnen doen vallen, daar hij toenmaals achter de schermen kon zien, en mijne mededeelingen slechts berusten op datgene wat allen, die bij de gebeurtenissen tegenwoordig waren, konden waarnemen.

Een ieder heeft te Atjeh zijn plicht gedaan en zelfs meer dan dat, want gevaar werd door niemand geschuwd, maar zonder overdrijving mag worden gezegd, dat wat voor anderen uitzondering bleef, voor den heer Sol *vrijwel regel was* en *dagelijksch werk*, vooral gedurende zijne aanwezigheid aldaar als Assistent-Resident.

Velen werden welverdiend beloond en hunne diensten openlijk erkend, maar nu nog, na zeven-en-twintig jaren, zijn de verdiensten van den heer A. Sol miskend en onbeloond en toch zwijgt hij, te fier om te klagen.

Moge hij door dit schrijven er toe gebracht worden het zwijgen te verbreken, en, zij het ook alleen ten bate der geschiedenis, zijn licht over die gebeurtenissen te laten schijnen, zoodat de *werkelijke* waarheid zich op den voorgrond plaatst, en de plaats der *officieele* waarheid inneemt.

Dat is hij verplicht! . . . . .

En dan, ... welnu laat ons hopen dat dan ook, evenals bij kolonel de Mooij, eene erkenning zijner verdiensten, zij 't ook spade, niet uitblijve.

DEN HAAG, September 1905.

Over behoefte aan hout door Inlanders.[1]

In de *Indiese Gids* van Juni j.l. komt 'n artikel voor van de oud-houtvester van der Haas over de behoefte van de inlandse bevolking aan hout. Hij verkondigt daarin stellingen die zo'n verwijt aan 't boswezen inhouden dat ze wel verdienen nader te worden beoordeeld.

Zijn, soms wat onsamenhangend, betoog komt hierop neer dat bij de inlandse bevolking, voornamelik van Java, 'n grote behoefte aan hout zou bestaan, dat 't gebrek aan hout 'n voorname oorzaak van hare mindere welvaart zou zijn en dat van regeringswege — in dit geval dus van de zijde van het boswezen — niets of weinig zou zijn gedaan om aan die beweerde behoefte tegemoet te komen op de wijze zooals de schrijver dat 't best acht, n.l. door grote vrijgevigheid in de kosteloze afstand.

Hij weet er ook nog de klachten van de gewezen bosopziener Nettehoven bij te halen, die we echter niet zullen bespreken daar ze niets met 't onderwerp te maken hebben. Ten slotte komen enige hervormingsvoorstellen.

't Bestaan van de behoefte aan hout wordt geacht duidelik te blijken uit de strafregisters. Zeer zeker blijkt uit 't stelen dat er behoefte aan hout is, maar dat die behoefte zo groot is en dat er geen gelegenheid zou zijn op andere wijze aan hout te komen, zou alleen dan er uit volgen, indien 't bos tot zijn „heiligsten Güter" behoorde die alleen, zoals bij poesakastukken, in uiterste nood worden aangegrepen. Nu weet 'n ieder die in de bosrijke streken van Java bekend is dat dit waarlik niet 't geval is. De Inlander ziet in 't stelen uit 't bos geen onzedelike handeling en dat is hem niet ten kwade te duiden, waar zelfs bij ontwikkelde Europeanen en inlandse ambtenaren de meest eigenaardige opvattingen heersen over 't nemen uit die ongetelde voorraad.

Dat er gestolen wordt bewijst dus alleen dat hij geen vrije beschikking over hout heeft en dat hij van 't hout voordeel kon hebben, maar nog geenszins 't bestaan van 'n dringende behoefte „'n onmisbare levensbehoefte". 't Voordeel voor 't bezit van hout kan bestaan in 't genot voor eigen gebruik of voor verkoop. En

[1] In dit artikel is door den schrijver de Kollewijnsche spelling gevolgd. (*Red.*)

nu is vrij wel uitsluitend 't laatste 't geval. De dieven zelf zijn bijna altijd armen die zo'n lage levensstandaard hebben, dat zij 't bezit van 'n flink houten huis volstrekt niet als 'n levensbehoefte ondervinden. Het hout dat zij stelen wordt bijna altijd verkocht, het is bijna uitsluitend handelswaar. Duidelik blijkt dit uit de toestand der huizen bij de bossen. 't Zijn krotten, in weerwil van de voortdurende diefstallen.

De diefstallen voor landbouwgereedschappen voor werkelik eigen gebruik zijn zo gering dat die waarlik geen merkbare invloed op op 't percentage van voor bosdelikten veroordeelden zullen hebben.

Men versta mij dus wel; er wordt op Java wel veel hout door de inlandse bevolking gebruikt, maar 't is niet die „onmisbare" en volgen we zijn betoog veelal „onbereikbare levensbehoefte" die de heer van der Haas meent en waarvoor zou afgeweken moeten worden voor de gezonde economie der normale ruil. Ware dit wel 't geval men zou dit *onmisbare* niet dadelik tegen geld willen *missen!*

Gaan we tans na of de onbevredigde houtbehoefte werkelik 'n voorname oorzaak kon zijn voor de mindere welvaart. 'n Grondig onderzoek zou te veel tijd vorderen en bovendien mag toch wel verwacht worden dat de schrijver zijn bewering motiveert. Het is echter 'n feit dat de begrippen houtrijk en welvarend zich in 't geheel niet dekken bij de verschillende residenties, eerder komt 't mij voor omgekeerd te zijn. Trouwens, de tropiese vegetatie biedt uitstekende surrogaten, voor vele doeleinden (bamboe). Zonder nadere bewijzen gaan we dus in deze niet met de uitspraken v. d. heer van der Haas mede.

Tans 't derde punt, 't verwijt an 't Boswezen. De schrijver vraagt wat 't Boswezen wel heeft gedaan om in de behoefte aan hout te voorzien en te *blijven* voorzien. En daarop antwoorden wij 't volgende: 't heeft met hand en tand de rechten van het Gouvernement op de bosgrond behandhaafd, heeft daarmede dus de basis behouden, om minstens de tegenwoordige houtopbrengt voor de toekomst te doen voortduren. Door goed beheer zal die opbrengst op dat zelfde areaal echter belangrijk stijgen. Dat heeft 't Boswezen gedaan, om in de *hoeveelheid* te blijven voorzien. Om bovendien te voldoen aan de speciale eisen van de Inlander, n.l. te kunnen kopen bij kleine hoeveelheden en soms bizondere vormen, heeft 't boswezen er altijd naar gestreefd eigen aankap te krijgen en recht van onderhandse verkoop in 't klein. Beide zijn na lange strijd tans gedeeltelik verkregen. Tans kunnen b.v. in de hout-

vesterijen (staatsexploitatie) geschikte bomen voor vaartuigen of vaartuigenhout onderhands worden verkocht. Voor andere kleine houtwerken verkregen door uitdunning, geschiedt dit ook in de bosdistrikten, waar de exploitatie overigens nog in handen van particulieren is. Dat de staatsexploitatie zich niet uitsluitend op de afzet aan inlanders richt, zal toch ook de heer van der Haas goedkeuren; er zijn weinig zo zuivere inkomsten als die voor 't Boswezen en het rendement kan best worden gebruikt.

Buiten die sedert enige jaren bestaande gelegenheid tot verkoop in 't klein, die nog zoveel mogelik zal worden uitgebreid, gaat nog altijd de van ouds bestaande, hoezeer ook verwerpelike metode van gratis verstrekking, door. In bijna alle bosdistrikten wordt af en toe gelegenheid gegeven tot aankap van landbouwgereedschappen en bijna overal van brandhout. Wij noemden die metode verwerpelik. En inderdaad, wat is nadeeliger voor de ontwikkeling van eigen energie, die aan de Inlander zo zeer ontbreekt, als te ontvangen wat men nodig heeft. En is 't niet juist omdat bij niet-deskundigen nog voor die vreemde opvattingen over 't bosbezit bestaan, dat men hem toestaat uit die voorraad te nemen, waar men er toch niet aan denkt om hem zijn geld uit 's Lands kas of zijn koffie uit de Gouvernementstuinen te laten nemen. Toch heeft hij beide ook nodig. Ik weet wel, er bestaan zo iets van historiese rechten op bosprodukten, „ze hebben ze altijd uit 't bos gehaald" maar daar moet toch ééns mede opgehouden worden! Het is 'n waar woord, „Es schleppen sich Gesetz und Rechte wie eine ewige Krankheit fort"!

De plicht van het Boswezen moet dus zijn, overal, hout van de plaatselik verlangde afmetingen (prauwen, meubels, gereedschappen) tegen matige prijzen, bij elke hoeveelheid en ten alle tijde beschikbaar te stellen. Dat zal echter eerst kunnen als 't Gouvernement zelf de gehele exploitatie in handen heeft. 't *Geven*, moet tot plotseling optredende behoefte beperkt blijven. De geeiste grotere vrijgevigheid van de heer Van der Haas verwerpen we dus ook.

Blijven nog over de hervormingsvoorstellen. De beide eersten, het individueel aanplanten van, en 't voor bestuurswege beplanten der wegen met, goede boomsoorten heeft onze sympatie. Ook voor de 3e maatregel, aanleg van gemeentebossen, voelen wij veel, vooral voor houtarme streken en op grond die niet op den duur voor landbouw geschikt is, maar dan dient de gemeente ook alle kosten te dragen. Gaat dit niet dan zal 't Gouvernement ver-

standiger doen om over geheel Java houtstapelplaatsen op te richten. Wij gaan daarbij uit van de gedachte dat Java genoeg hout produceert, ook in de toekomst, waarover wij an 't eind nog enige cijfers zullen geven, en delen dus niet de mening van de schrijver dat voor Java houtgebrek zou te vrezen zijn.

Zijn vierde maatregel, de gratis verstrekking, verwerpen wij zoals boven reeds gemotiveerd, geheel en van de 5e zien wij 't nut niet in; 'n staats-bosbouwonderneming is toch immers niets anders dan 'n houtvesterij, zoals die op Java overal zullen komen en op verscheidene plaatsen reeds zijn!

Onze conclusies zijn dus;

1. Er is op Java en ook daarbuiten 'n houtbehoefte zoals die overal ter wereld in dicht bevolkte streken bestaat; minder dan ergens anders is juist in 'n tropies land hout 'n *onmisbare* levensbehoefte.

2. Dat 't niet voldoende gratis verstrekken van hout groten invloed zou hebben gehad op de economiese toestand van de bevolking op Java lochenen wij; niets wijst daarop.

3. Aan de eisen van een blijvende houtproductie heeft 't Boswezen voldaan door vastlegging van 't areaal en goed beheer; voor 'n goede houtverspreiding in overeenstemming met de eisen van de Inlander zal 't Boswezen beter kunnen zorgen, naarmate de exploitatie meer in Gouvernements handen komt; het gratis verstrekken moet als verslappend op de energie en als in strijd met 'n gezonde economie tot plotseling opkomende behoefte (grote branden, overstromingen) beperkt blijven.

Tot slot enige cijfers. Java's djatibosareaal bedraagt ± 644000 H.A. De houtproduktie was in 1903 ± 117000 M^3. timmer- en 355000 st. M^r. brandhout waarvan ± 89000 M^3. op Java werden verbruikt. Wanneer men de bomen 100 jaar laat worden en men rekent de opbrengst per H.A. van 't door aanplant verkregen bos op 40 M^3., wat zeker niet te hoog is, dan zullen jaarliks ± 257000 M^3. hout, behalve 't brandhout ter markt komen, dat is 't dubbele van de tegenwoordige hoeveelheid. Java's bevolking kan zich niet meer verdubbelen en als haar levensstandaard dus niet belangrijk stijgt zal er export van hout moeten plaats hebben, meer nog dan tegenwoordig geschiedt, om alles af te zetten. In ieder geval zal er eerder gebrek komen aan andere meer onmisbare levensbehoeften dan aan hout en dat is toch waar 't op aan komt.

Ik eindig met de verzekering dat ik ook veel voor 'n Boswezen op de buitenbezittingen voel. PAN.

De Coöperatieve Credietvereenigingen in Britsch-Indië.

Nadat de Regeering in de verscheidene presidentschappen van Indië „Registrators" benoemde, heeft de Crediet-coöperatieve beweging in Britsch-Indië een verblijdenden, in menige streek zelfs een om zoo te zeggen opgewekten voortgang. Ook van coöperatieve vereenigingen van anderen aard neemt het aantal toe en zij beloven te zullen gedijen. Zonder zulks in de verste verte te denken, heeft de Regeering daaraan een zeer bevorderlijken stoot gegeven. Ter vergemakkelijking van de bestuurstaak heeft zij nl. besloten, om het in bevolkingtal aanmerkelijk aangegroeide presidentschap Bengalen in twee afzonderlijke bestuursressorten te verdeelen [1]). Dit was te verdedigen niet alleen op administratieve maar ook op ethnologische gronden. De Bengaleezen echter, oorspronkelijk een mengelmoes van verschillende volksstammen, zijn zoodanig aan elkander gewoon geraakt, en hebben daarbij van zooveel locaal patriotisme blijk gegeven, dat zij thans van scheiding niets meer willen weten. Daar de Engelsche Regeering op die wijze een streep door hunne rekening haalt, beproeven zij wraak te nemen langs den weg van coöperatieve ontwikkeling eener eigen volks-industrie, welke de Engelsche importgoederen ontbeerlijk zal maken en ze door nationale voortbrengselen vervangen. Zulks bevordert in de eerste plaats de coöperatieve voortbrengings-vereeniging, die reeds de eerste flinke stappen heeft gedaan. Maar ook de consumtieve coöperatie begint zich, weliswaar schuchter, te doen gelden. Aan een boycot valt met kans van welslagen evenwel, zooals vanzelf spreekt, niet te denken. Er wordt echter door gewonnen, dat men coöperatief leert denken; want als de zwakke aan den sterke weerstand wil bieden, dan moet hij in onderlinge samenwerking met anderen steun vinden.

De coöperatieve credietvereeniging rust op geheel anderen grondslag. Bij haar is de invloed van het vaderlijk ingrijpen der regeering, helaas maar al te zeer merkbaar. Maar voorshands kan dit wel niet anders, omdat aan het bijeenbrengen van spaargelden voorloopig zoo goed als niet te denken is. De kleine landbouwers willen *leenen*, omdat zij zich in nood bevinden, en al te vaak in het krijt staan. Zij hebben niets, om op zij te leggen.

De aftredende onderkoning Lord Curzon, stelde zeer levendig belang in de coöperatieve credietvereeniging. Aan zijn toedoen is dan ook te danken de nieuwe, op zich zelf zeer gebrekkige, coöperatiewet. Maar aan die gebreken behoeft niet al te groot gewicht te worden gehecht, omdat den met de uitvoering belasten ambtenaren zich ver uitstrekkende bevoegdheden zijn toegekend. Hoe de gedragslijn van den nieuwen onderkoning Lord Minto ten

[1]) Zie *Ind. Gids* 1905, II, 1507.

aanzien van de coöp. vereenigingen zal zijn weten wij nog niet. Hij heeft daaromtrent nauwelijks eene eigen ondervinding. Intusschen heeft de coöperatieve vereeniging in Indië toch reeds zooveel vaster voet gekregen, dat zij voort- en vooruitgaan moet, wat men er in hooge regeeringskringen ook van denken moge. Enkele der nieuw benoemde „registrators" geven van een levendigen ijver blijk en uit hunne ambtelijke rapporten is een weldadige vooruitgang af te leiden. Dit is vooral het geval in Bengalen en in de Vereenigde Provinciën. In het presidentschap Madras is een geboren inlander tot „registrator" benoemd.

De voornaamste rol speelt in Indië de Raiffeisen-coöperatie. Alleen in Bengalen heeft zij het reeds gebracht tot 67 coöp. vereenigingen met in 't geheel 3910 leden, van welke laatste ongeveer 900 eerst in den loop van het laatste jaar zijn toegetreden. Van de 67 kassen bevinden zich 32 op domeinen, 10 op door de Regeering (t. w. door het betrokken gerechtshof) geadministreerde landerijen van minderjarigen en slechts 10 op particuliere landerijen. Die landelijke bedrijven zijn volgens het in Indië bestaande gebruik alle pachtbedrijven, daar het nieuw ingevoerde Engelsche recht, wellicht ten onrechte, de voormalige schatgaarders van den vorst (zamindars) als volle eigenaars heeft erkend [1]). Hun op te brengen landrente is geworden pacht. Helaas heeft deze ontwikkeling, in verband met een chronisch geldgebrek der bezittenden, wat ook in eenige Europeesche landen niet zoo geheel onbekend is, geleid tot eene gedeeltelijke vervorming van den zamindarstand. De voormalige geldhandelaar en voorschotgever, vaak woekeraar, heeft den ouden landheer verdrongen, en zet in zijne nieuwe positie vaak zijne geldzaken voort, evenwel, dat zij toegegeven, op eerlijke wijze. Zoo leenen de grootere boeren, die wat crediet hebben, veelal sommen tot een bedrag van 500 à 1000 roepiën (à *f* 0.80), tegen den voor Indië matigen rentevoet van 12 pCt. De kleine lieden die naar den woekeraar gaan, moeten 25 pCt. à 75 pCt. betalen, en hiermee is nog lang niet alles gezegd. Want de interest op interest loopt van *maand tot maand* op; ja het zou zelfs nog erger zijn; en ten slotte is de plaatselijke woekeraar tegelijk ook de plaatselijke graanhandelaar, die tot voorwaarde stelt, dat hij voor den leener (voorschotnemer) de graankooper en de graanleverancier wordt. Dat beteekent, dat hij het graan in den aan geld schaarschen oogsttijd tegen spotprijs koopt en het dan tegen den zaaitijd, als er zaaizaad moet zijn, tegen hooge prijzen weder van de hand doet. Onder deze omstandigheden is een voorschotskas, (leenbank), die toch in den regel geld tegen $12^1/_2$ pCt., hoogstens tegen $18^3/_4$ pCt. soms echter ook voor $9^3/_8$ pCt., in kleine bedragen kan uitleenen en geen verderen toeslag begeert, voor de landlieden eene ware uitkomst. Op den duur moet het geld natuurlijk goedkooper worden. De opgerichte 67 voorschotkassen hadden in het laatstverloopen jaar, in 2136 voorschotten telkens tot eene hoogte van 3—100 roepiën, te zamen 18483 roepiën uitstaan, voorshands voor niet langer dan één jaar. Mettertijd zal men dien termijn verlengen. Op het einde van het jaar stonden in 1405 voorschotten, nog 13865 roepiën uit. Slechts in zes gevallen was met verlies gewerkt, te ver-

[1]) Zie De grondslagen van het Britsch-Indisch beheer door Verkerk Pistorius en v. d. Lith. 's-Hage 1876, bl. 267.

klaren door een noodeloos ongebruikt laten liggen van geleend geld. Dit is een gevolg van het nog bestaand gebrek aan ondervinding. Het geheele verlies komt intusschen op minder dan 50 roepiën te staan. Daar de kassen hun geld tegen slechts $5^{1}/_{4}$—12 pCt., en van de regeering zelfs tegen 4 pCt. opnemen, hebben zij over 't algemeen hunne rekening met winst afgesloten. Hun geheele aandeelenkapitaal bedraagt thans 108 roepiën, de bijeen vergaarde reserven (of oprichtingsfonds) 1018, de spaargelden van leden 3236 en het vreemde kapitaal 16729 roepiën. Alles bijeengenomen beschikken de 67 kassen dus over 21091 roepiën.

Hunne balans voor 1904 luidt aldus:

DEBET.			CREDIT.		
Aandeelenkapitaal . .	108	roepiën.	Aanwezige kasgelden	8042	roepiën.
Reservefonds	1018	„	Voorschotten bij de Bank	1715	„
Spaargelden	3236	„	Uitstaande voorschotten	13865	„
Vreemd kapitaal . . .	16729	„	Interest	1069	„
Verschuldigde interest	1395	„			
Overschot	2205	„			
	24691	roepiën.		24691	roepiën.

De uitkomsten worden over 't algemeen bevredigend genoemd, de lieden stellen deze nieuwe geldbron op prijs.

Eenige woorden over de bronnen waaruit het geld afkomstig is, zijn niet overbodig. Bij gebrek aan genoegzaam daadwerkelijk sparen rekent men voor de toekomst op een grooter deelneming van de zamindars en van andere kapitalisten, wien dit nieuwe beleggingsmiddel voor hunne overtollige kapitalen naar men hoopt juist van pas zal komen. Om echter de nieuwe coöperatieve vereenigingen — die immers in het tegenwoordige stadium van boven af met „vaderlijke" welwillendheid worden aangemoedigd en vermeerderd — niet aan gebrek aan fondsen te doen lijden, heeft de Regeering toegezegd, tot het bedrag van de aanwezige totaalspaargelden der leden, in bedragen van 50 roepiën op eens, voorschotten te zullen verstrekken, die gedurende 3 jaren vrij van rente en daarna 4 pCt. rentegevend gemaakt moeten worden, in geen geval echter voor elke kas 1500 roepiën te boven mogen gaan

In Bengalen verkeeren op dit tijdstip nog 15 tot 20 voorschotkassen, in den toestand van wording. Tot de gezamenlijke 80 kassen wil de „registrator" voorshands zijne bemoeienis bepalen, tot dat zich onder de bevolking zelf de behoefte naar meer zal hebben ontwikkeld. Zij zijn bedoeld als proefstations of proefkassen en dienovereenkomstig zoodanig over het geheele gebied verdeeld, dat men min of meer overal zich een beeld van hare werkzaamheid kan vormen. Van een overhaaste schepping met dwangmiddelen kan hier dus geen sprake zijn. Zulk een periode van afwachten schijnt in Indië zeer gewenscht. Want omtrent boekhouding en dergelijke bestaat er nog een betreurenswaardig gemis aan kennis: Daarom laat de „registrator" volgens Neuwieder usance de hoofdadministratieboeken eens per jaar voor de revisie naar Calcutta komen.

Buiten de voorschotbanken ten plattenlande heeft men ook reeds naar het voorbeeld der „Banche popolari" van Luzzatti een begin met stedelijke crediet-vereenigingen gemaakt. De eerste die aldus tot stand kwamen, zijn voor de

regeeringsbeambten in Motihari, Moezastasjoer en Khoelna, als ook voor het personeel der groote firma *Mackinnon Mackenzie & Co.* in Calcutta bestemd. In Purnia is men bezig, met de vervorming der centrale bank aldaar (naamlooze vennootschap) in eene cooperatieve vereeniging met beperkte aansprakelijkheid. Voorts heeft een filantroop namelijk Pol Chowdbury 5000 roepiën gegeven als dotatie voor eene centrale bank in Krischnagar voor het district Nadia. Als spruiten van deze centrale bank zijn tegenwoordig reeds drie plaatselijke vereenigingen in wording.

De aandacht wordt tegenwoordig in Indië in hooge mate geschonken aan het probleem, om langs coöperatieven weg „graanbanken" te vormen. Dat moeten niet graanmagazijnen voor gemeenschappelijken verkoop worden, maar graandepôts, waarin het tegen geld verkochte graan kan opgeborgen worden, om tegen den tijd van uitzaaien voor matigen prijs wederom ter beschikking te staan. Tegenwoordig worden zooals reeds vermeld is, door de Bania's of plaatselijke graanhandelaren, die misbruik maken van de behoeften der kleine boeren op dit gebied, veel onbehoorlijkheden gepleegd. Van verschillende zijden heeft men gepoogd hiertegen op te treden Uit de Vereenigde Provinciën meldt mij de heer Brander, die zich veel met deze quaestie heeft bezig gehouden, dat tenminste in één geval met succes een soort van coöperatief magazijn was opgericht, uit hetwelk de kleine landbouwers hun zaaizaad tegen matigen prijs verkrijgen kunnen. Aangezien het daar ter plaatse gebouwde graan gierst is, dat lang goed blijft en bij hetwelk in dat land geene verschillen in qualiteit voorkomen, is de zaak daar betrekkelijk eenvoudig. Intusschen blijft belangrijke uitbreiding zeer gewenscht. De regeering houdt zich met maatregelen bezig, om hierin nader en meer afdoende te voorzien. In Egypte heeft Lord Cromer met uitnemend succes van Regeeringswege goed katoenzaad tegen matigen prijs ter beschikking van de Fellah's gesteld, terwijl zij anders van handelaren slechte waren tegen duren prijs moesten koopen. Iets dergelijks zou misschien ook in Indië toepassing kunnen vinden. Maar liever tracht men dit zelfde doel door gemeenschappelijke actie der belanghebbenden zelf te bereiken. Om eenvoudig met dit doel credietvereenigingen op te richten en alzoo den graanhandel door geldhandel te vervangen, wordt van deskundige zijde als niet geschikt of niet toereikend beschouwd. Kan hier de coöperatieve vereeniging te hulp komen, dan moet dit voor het volkrijke, maar geldarme Indië met zijn weelderige hulpbronnen en zijne weinige gelegenheid om die te gelde te maken, een groote weldaad zijn. Naar verwacht wordt zal dit eens gebeuren. Voorloopig wordt de zaak in studie genomen.

NASCHRIFT.

Het opstel, waarvan hierboven de vertaling gegeven werd, is van de hand van den Engelschen coöperator Henry W. Wolff, en komt voor in het Nov.-nummer van het *Landwirtschaftliche Genossenschaftsblatt*, hoofdorgaan van de Raiffeisen-organisaties, verschijnende te Neuwied, waar de vermaarde „centrale" zetelt, die meer dan 4100 coöperatieve boeren-leenbanken en 600 andere coöperatieve landbouwvereenigingen omvat. Van Januari tot ulto.

September 1905 werden door de eerste soort banken voor 474 millioen Mark verschillende geldelijke transacties uitgevoerd, terwijl die der andere vereenigingen over 127 millioen liepen. Verder werd voor een waarde van 48 millioen Mark aan producten omgezet, zoodat de waarde der zaken van deze gemeenschappelijke vereenigingen in 8 maanden over 649 millioen Mark loopt.

De heer U. W. Wolff is de voorzitter van eene in 1893 gestichte „International Coöperative Union", waaraan 15 landen deelnamen. Zijn naam werd door ons aangetroffen in eene „Vertaling van eenige belangrijke stukken omtrent het landbouwcrediet in Britsch-Indië en Algiers", van regeeringswege in 1904 te Batavia bij de landsdrukkerij gedrukt. Het eerste artikel van dien bundel is een deel van het rapport van F. A. Nicholson omtrent de mogelijkheid tot invoering van hypotheek- en landbouwbanken in het presidentschap Madras. Deze schrijver vermeldt op blz. 2 een in 1894 verschenen werk over volksbanken van den heer Wolff. Naar aanleiding van het rapport van den heer Nicholsen werd eene commissie benoemd, wier verslag in genoemden bundel onder *B* (blz. 145 e. v.) vertaald is opgenomen. Ook deze commissie betuigde hare verplichting aan den heer Henry W. Wolff, „wiens uitgebreide kennis van theorie en practijk van coöperatieve dorpsbanken algemeen bekend is en aan wiens waardevolle aanwijzingen door tusschenkomst van den Staats-Secretaris ter onzer kennisse gekomen, wij onze volle aandacht geschonken hebben". Dit verslag gaf aanleiding tot het indienen van een wetsontwerp bij den Wetgevenden Raad, uit de *Gazette of India* van 24 Oct. 1903 overgenomen als bijl. C. in den bundel, over welk wetsontwerp door een commissie van 9 leden uit dien Raad verslag werd uitgebracht, waarop een gewijzigd ontwerp op 26 Maart 1904 tot wet werd verheven onder den naam van: „The Coöperative credit societies act 1904", waarvan de vertaling bijl. D. van den bundel vormt. Dit is de wet onder Lord Curzon tot stand gekomen, welke de heer Wolff in bovengenoemd opstel zeer gebrekkig noemt.

Uit deze wet wordt duidelijk wat met den „Registrator" is bedoeld; namelijk de persoon, belast met de registratie van onder deze wet vallende coöperatieve credietvereenigingen.

Art. 5 luidt: „Het Provinciaal Bestuur wijst iemand aan als Registratieambtenaar van coöperatieve credietvereenigingen, voor elke provincie of voor een deel hiervan".

Art. 6. (1). „Tien of meer personen, die voldoen aan de bij art. 3 gestelde voorwaarden [1]), en onderling zijn overeengekomen om ieder de hiervoren bedoelde storting te doen of die het daarbij bedoelde aandeel bezitten, kunnen aan den Registratie-ambtenaar het verzoek doen, om, naar gelang van omstandigheden, als plattelands- of stadsvereeniging te worden geregistreerd; degenen, die zoodanig verzoek doen of namens wie het gedaan wordt, zijn verplicht, met betrekking tot de op te richten vereeniging, aan den Registratieambtenaar alle inlichtingen te verschaffen, welke deze mocht verlangen".

(2). „Is de Registratie-ambtenaar overtuigd dat de personen, die eene vereeniging wenschen op te richten, voldoen aan de voorschriften van artikel 3

---

[1]) Boven de 18 jaar oud, in dezelfde groep dorpen woonachtig en ter beoordeeling van den Registratie-ambtenaar, bestaande uit leden van gelijken stam, stand of kaste.

en verklaard hebben zich te onderwerpen aan de bepalingen van deze Wet en de krachtens deze Wet gemaakte voorschriften, dan is hij bevoegd — indien daartoe termen bestaan — tot de registratie der vereeniging over te gaan, waardoor deze rechtspersoonlijkheid bekomt onder den naam, waaronder zij geregistreerd is; dit geschiedt voor onbepaalden tijd en met bevoegdheid om gebruik te maken van een eigen zegel, om eigendommen te bezitten, zoo roerend als onroerend, om verbintenissen aan te gaan, burgerlijke rechtsvorderingen in te stellen, zoo eischende als verwerpende, en al datgene te doen wat voor haar doel noodzakelijk is".

(3). „Elke vereeniging moet een overeenkomstig de bepalingen van deze Wet geregistreerd domicilie hebben, waarnaar alle bekendmakingen en kennisgevingen worden gezonden".

(4). „De geregistreerde naam wijst uit of de vereeniging eene plattelands- dan wel stads-vereeniging is; bijaldien de aansprakelijkheid der leden beperkt is, zal aan den naam der vereeniging het woord „limited" (beperkt) worden toegevoegd".

(5). „De bij dit artikel voorgeschreven registratie geschiedt kosteloos".

Wat de toekomst van het landbouwcrediet in Britsch-Indië betreft, de heer Nicholson zegt aan het slot der inleiding tot zijn rapport, dat die berust in handen van hen, die tot het volk behooren en daaronder leven en niettemin door hunne ontwikkeling, hun vooruitzien en energie, boven het volk staan; zóó waren de bewoners in Duitschland en Italië, die de groote inrichtingen voor volkscrediet in die landen gesticht hebben en het woord „Raiffeisen" nemende, niet als aanduiding van een bijzonder persoon of stelsel, maar als de ijver, de energie, het geduld en de voortdurende toewijding, waarvan deze groote hervormer zoo geheel en al het voorbeeld was, en van den geest van coöperatie, spaarzaamheid, eigen- en onderlinge hulp, zoo volkomen ontwikkeld in het bovengenoemde en de daarmede overeenkomende systemen, kan dit geheele rapport worden samengevat in deze drie woorden: „ontdek een Raiffeisen"."

E. SCHMÜLLING.

VARIA.

HET CHINEESCHE LEGER.

Uit berichten, door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Nov. uit verschillende bronnen bijeen verzameld, blijkt, dat het der Chineesche regeering ernst is met de organisatie van het leger volgens Europeesche en Japansche begrippen, en dat de grondbeginselen voor de oefening der troepen door den Taotai van Tsjili, Joean-Tsji-Kai vastgesteld algemeen ingevoerd zullen worden. De Taotai's of onderkoningen in de provinciën verliezen alle bemoeienis met de troepen; er wordt een keizerlijk leger gevormd, en alle commando's worden uitsluitend aan officieren opgedragen. Daar de bevolking nog niet rijp is voor algemeene dienstplicht, zal jaarlijks door elk van de districten, waarin het Rijk verdeeld is, een bepaald aantal manschappen worden geleverd, die een dienstplicht van 9 jaren moeten vervullen en wel 3 jaren bij het actieve leger, 3 jaren bij de eerste en 3 jaren bij de tweede reserve.

Volgens de „Revue militaire des armées étrangères" wordt dit leger verdeeld in drie groote onderdeelen met die drie diensttijden overeenstemmende; het actieve leger heet Tsjang-Pei-Kian en de beide reserves heeten respectievelijk Soe-Pei Kian en Kho-Pei-Kian. Het leger dient uitsluitend tot het keeren van vreemd geweld; voor het bewaren van de inwendige rust zijn politie en gendarmerie aangewezen.

Het leger wordt verdeeld in divisiën; te beginnen met 1905 en eindigende in 1922 zullen er 36 worden opgericht. Evenmin als dit in Japan het geval is, zullen legercorpsen worden gevormd. Na de provincie Tsjili, waar reeds 3 divisiën en één sterke gemengde brigade zijn opgericht, zullen de provinciën Sjantoeng, Honan en Tsjansi aan de beurt komen.

Een divisie bestaat uit: een staf, 2 infanterie-brigades van 2 regimenten, 1 regiment cavalerie van drie eskadrons, 1 regiment artillerie van 9 batterijen, 1 bataljon genietroepen en 1 treinbataljon.

Het actieve leger is nog te jong om over geoefende reserves te kunnen beschikken, zoodat, in geval van nood, de divisiën op vredessterkte zouden moeten uitrukken, ja zelfs nog troepen zouden moeten achterlaten om depots te formeeren.

Een regiment infanterie bestaat uit 3 bataljons van 4 compagnieën; de compagnie is verdeeld in 3 sectiën van 3 groepen à 14 man, de vredessterkte is dus 126 man; in oorlogstijd wordt deze verdubbeld.

Het cavalerie-regiment, dat hetzelfde nummer draagt als de divisie waarbij het is ingedeeld, bestaat uit 3 eskadrons, elk verdeeld in 4 pelotons van

3 groepen à 14 man; men komt dus tot een eskadronssterkte van 168 man, doch hiervan zijn 56 non-combattanten.

De cavalerie moet steeds gereed zijn om uit te rukken; bij mobilisatie worden aan elk eskadron toegevoegd: 14 paarden, 12 muildieren, 4 voertuigen met 4 rijders en 32 oppassers.

Het artillerie-regiment is op dezelfde wijze genummerd als het regiment cavalerie en is verdeeld in 2 afdeelingen van 3 veldbatterijen en 1 afdeeling van 3 bergbatterijen; elke batterij is verdeeld in 3 sectiën van 2 stukken en heeft een vredessterkte van 126 onderofficieren en minderen. Verder heeft een afdeeling veldartillerie 108 trek- en 36 reserve-paarden en 6 bagagewagens, een afdeeling bergartillerie, 8 rij-, 144 draag- en 36 reservepaarden.

Het personeel der munitiecolonnes wordt geleverd door de reserve.

Het bataljon genietroepen bestaat uit 4 compagnieën, van gelijke sterkte en op dezelfde wijze ingedeeld als de infanterie-compagnie. Bij mobilisatie behoudt het bataljon, dat uit pontonniers, sappeurs, mineurs, telegraphisten en telephonisten bestaat, zijne sterkte, doch er worden bij ingedeeld 8 koelies, 24 muildieren en 8 karren.

Het treinbataljon bestaat ook uit 4 compagnieën van de hierboven aangegeven indeeling en sterkte. Bij mobilisatie wordt het door reservisten en koelies versterkt en worden 288 karren en 864 muildieren aangekocht.

Wanneer er geene geldmiddelen genoeg beschikbaar zijn, kan in elke provincie de oprichting van een divisie over 3 jaren verdeeld worden; in dit geval worden gevormd: in het eerste jaar een infanteriebrigade, een afdeeling artillerie, een compagnie genietroepen en een treincompagnie; in het tweede jaar een regiment infanterie, een eskadron cavalerie, een afdeeling artillerie, twee compagnieën genietroepen en twee treincompagnieën; in het derde jaar de overige troependeelen.

Het is duidelijk, dat groote geldsommen noodig zijn om de kosten verbonden aan de oprichting en later het onderhoud van 36 divisiën te kunnen bestrijden; een gezonde regeling van het belastingstelsel is daartoe noodig, doch Japan is dáár om den hierin te volgen weg aan te geven [1]).

Volgens een correspondent van het „Militär Wochenblatt", heerscht er in verschillende deelen van China groote bedrijvigheid in de legerplaatsen en vooral in het ten Zuiden van Peking gelegen Hai-tse park, waar de 6e divisie gelegerd is. De troepen maken een goeden indruk, exerceeren goed en zijn praktisch gekleed. De geoefendheid in het gevecht laat echter nog veel te wenschen over. Het 6de regiment cavalerie is goed bereden, maar met de geoefendheid van de artillerie is het nog treurig gesteld. De toegang tot de kampen is onlangs verboden, waarschijnlijk op verzoek van de Japansche officieren, waarvan er zich vele in Chineeschen dienst bevinden.

Eerst onlangs zijn nieuwe kaki-uniformen ingevoerd, waarbij rangen en wapens door sterren, strepen en gekleurde banden zijn onderscheiden.

---

1) Volgens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 8 Dec. jl. zou elke divisie begroot zijn op 1.500.000 taëls en zouden de 36 divisiën alzoo bijna 100 millioen gulden 's jaars vorderen, omgerekend de aankoop van paarden, munitie en voorraden, en de kosten van etablissementen, manoeuvres en reserves.

DE ONTMOEDIGING DER INDISCHE BESTUURS-AMBTENAREN.

Hoe hebben wij het nu? vroeg het *Alg. Handelsblad* van 17 Nov. j.l., toen op bl. 1731 der jongste Nov.-afl. van dit tijdschrift gevraagd werd of de ambtenaren nu geheel op den achtergrond worden gedrongen en of ook bij hen de goede geest niet zou winnen, als zij wat minder de lasten van schriele bezuinigingen hadden te dragen. Het blad verkeert blijkbaar in de meening dat bij het Binnenlandsch Bestuur geen rechtmatige grond tot klagen aanwezig is en vraagt: „Is, enkele jaren nog pas geleden, in de bezoldigingen van controleurs en van assistent-residenten niet eene *belangrijke* verbetering gebracht?"

Van uit een Nederlandsche studeerkamer bezien, schijnt de toestand weinig te wenschen over te laten: stelsel en vooruitzichten zijn goed; men is alleen niet kieskeurig genoeg op de aanvulling van het corps ambtenaren B. B. waarvoor met eene minimaal-opleiding genoegen wordt genomen (Dec.-afl. bl. 1878) en aan velen van hen die tegenwoordig in dienst zijn, ontbreekt nog al wat. Men vernam van het *Alg. Handelsblad* dat er slecht gediend wordt (1904 II bl. 1541), dat de ambtenaren aanmatigend zijn (1905 I bl. 95), dat zij echter niet zelfstandig weten te handelen (ibid. bl. 430), dat zij over het algemeen oneerlijke praktijken hebben (Sept.-afl. bl. 1397,) dat de ambtenaren van de Alg. Rekenkamer het niet alleen zijn, die lijden aan bemoeizucht, aanmatiging en inktwellust (ibid. bl. 1411,) dat te pas en te onpas verzet wordt aangeteekend tegen niet-aanvulling van vacatures (Dec.-afl. blz. 1888) enz. enz. Wij zouden de bloemlezing nog kunnen aanvullen om aan te toonen dat hier een vriend aan het woord is, die niet in gebreke blijft hen hun feilen te toonen. Men moet aannemen dat deze opmerkingen zijn ingegeven door het denkbeeld dat, waar de voorwaarden zoo gunstig zijn, de regeering het recht heeft als het ware het volmaakte te vorderen, want blijkens het no. van 9 Oct. j.l. mogen de Indische ambtenaren, in het bijzonder die, werkzaam bij het Binnenlandsch Bestuur, zich niettemin in eene groote mate van sympathie bij het *Hbl.* verheugen.

Het is een lastig geval en van hier uit niet te begrijpen, waarom er een ontevreden geest heerscht, goede ambtenaren den dienst verlaten en een algemeene ontmoediging en tegenzin bij de anderen is waar te nemen. Daarom is het niet van belang ontbloot van een vriend uit Indië te vernemen, waar eigenlijk de schoen wringt.

Hij schrijft, dat wanneer zich onlangs weder 29 personen hebben laten vinden om aangesteld te worden tot candidaat-ambtenaar, die liefhebberij voor het B.B. niet anders kan worden toegeschreven dan aan onbekendheid met hetgeen hun in Indië te wachten staat, want uit den aard der zaak zullen het slechts enkelen zijn, die zich door eene plaatsing op een der bureaux zullen kunnen onttrekken aan eene benoeming bij het binnenlandsch bestuur.

Reeds sedert lange jaren heerscht daar een pessimistische geest, waarvan men al 10 jaren en langer geleden de uitingen kon lezen in het *Tijdschr. voor het Binn. Bestuur* en in nog krasser vorm in de dagelijksche gesprekken kon hooren. Woorden als: „nog 15 jaar dwangarbeid en dan kan ik er uit", waren geen zeldzaamheid. Toch waren er ook toen nog onverbeterlijke optimisten,

die zooals de briefschrijver, met opgewektheid dienden, ja liefde bleven koesteren voor hunne betrekking. Wel mopperde men ook wel eens over de ellendige promotie, die maakte, dat men in denzelfden tijd assistent-resident werd, als tijdgenooten op de bureaux bijv. algemeene secretaris; maar soedah! men had daarvoor dan toch een aangenamer leven en een werkkring waarin men nuttig kon zijn voor tien-, ja honderdduizenden medemenschen.

De tijden zijn intusschen veranderd: de promotie is nog veel trager geworden Onlangs werd de laatste van het examenjaar 1883 assistent-resident; daarentegen eenige maanden later iemand van het jaar 1891 al gouvernements secretaris. Weliswaar zijn de inkomsten der controleurs iets verbeterd, maar door de trage promotie zijn zij bij slot van rekening toch financieel slechter af dan vroeger En waar verschillende assistent-residentsplaatsen ingetrokken zullen worden en Wonogiri al sedert maanden onvervuld blijft, zal uit den aard der zaak de toestand nog verergeren. Men zou met dergelijke intrekkingen vrede kunnen hebben, als de betrekking werkelijk overbodig was. Dit heeft men echter zeer zeker niet, wanneer men ziet dat daar dan controleurs komen, die precies hetzelfde werk moeten doen, als vroeger de assistent-resident, maar natuurlijk.... op controleurs tractement.

Bovendien is de financieele positie der assistent-residenten zelf beslist achteruit gegaan. Wel zijn hunne tractementen officiëel verhoogd, maar daarentegen zijn hun tegelijkertijd soms belangrijke emolumenten afgenomen en waar men met 22 jaar dienst pas dien rang bereikt, is het maximum-tractement voor de meesten vrijwel onbereikbaar. Bovendien zijn door het intrekken van vijf residentsplaatsen hunne promotiekansen in eens met 23 pCt. verminderd.

Wat de dienst zelf betreft, wordt geconstateerd dat sedert het optreden van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal er in hoogere kringen een beslist voor het Binnenlandsch Bestuur vijandige wind waait, zich uitende in de bekende circulaires. Zoo geeft bijv. die omtrent onderhoud van de erven der Gouvs. woningen. aanleiding tot de vraag: waarom moeten alle erven van officieren, die over het algemeen zooveel kleiner zijn, ook nu nog van landswege onderhouden worden en waarom moeten de ambtenaren B.B. dit onderhoud bij zooveel grooter erven uit eigen zak betalen? Zeker, er werd gezegd dat, waar het onderhoud te bezwarend zou blijken, een gedeelte van het erf er van afgescheiden kan worden, en eenige maanden na de inwerkingtreding van het verbod werd zelfs, maar dan ook bij hooge uitzondering, het vooruitzicht geopend op tegemoetkoming in de kosten. Maar dat is allemaal op het papier: sedert 1e Juli zijn de gestraften weg, de erven zijn zoo gebleven en de eerste cent moet nog worden toegestaan. Nu zal men misschien zeggen: wel, laat het erf dan maar verwaarloozen, want een behoorlijk onderhoud van zulk een groot erf *is* te bezwarend; doch dit kan men wegens het gevaar voor slangen slechts doen als men geen gezin heeft. Met kinderen is dit al te gevaarlijk en al is het bezit daarvan nu wel geen regeeringszaak, het brengt der briefschrijver ongevoelig op de quaestie van het huwelijk.

Op het oogenblik schijnt volgens hem van hoogerhand den ambtenaren de keus gesteld te worden tusschen deze drie zaken: huwelijk, absolute onthouding of ontslag uit den dienst, zoodra men voor pensioen in aanmerking

komt. Van een onlangs, niet op verzoek gepensionneerd assistent-resident toch wordt verteld, dat hij ontslagen werd, omdat hij weigerde zijn huishoudster, die hem jarenlang trouw gebleven was, weg te zenden. De schrijver erkent dat er voor elke samenleving ongeschreven betamelijkswetten gelden, die men niet ongestraft mag overtreden, en zoo eischt onze Europeesche maatschappij, dat men zich niet in het openbaar vertoont met zijn huisvrouw, wanneer men daarmede niet wettig gehuwd is. Maar niet ernstig genoeg kan geprotesteerd worden tegen een dergelijk willekeurig inquisitoriaal optreden van regeeringswege tegen hetgeen binnen de vier muren van iemands woning gebeurd. „My house is my castle", waaraan ontleent de Regeering het recht onderzoek te doen naar en in te grijpen in verhoudingen, die zich „in de binnenkamer" afspelen? En hoe wil zij dit onderzoeken, wanneer de betrokkene antwoordt: „Resident, ik antwoord niet op dergelijke onbetamelijke vragen en verbied U, zich te mengen in mijne huiselijke aangelegenheden", of wanneer hij, in het bezit van minder strijdlust en minder waarheidsliefde zegt: „Die Sarinah. wel Resident, dat is mijn kokkin", zal deze dan door uitvragen van het bediendenpersoneel of door spionnen moeten onderzoeken hoe de verhouding is. Voor dengene, die zich een dergelijk ingrijpen in huiselijke aangelegenheden niet kan voorstellen, schijnt dit overdrijving, maar de lezing van het laatste model conduitestaat, (waarop in de vorige aflevering gewezen werd) zal hem hiervan terug brengen. Wordt daarin niet uitdrukkelijk en categorisch de vraag gesteld: „Heeft hij een beschaafd interieur?" De Regeering kent dus den chef het recht toe, zich persoonlijk te overtuigen van de inrichting der huizen van de ambtenaren B. B. en ook daarover zijn oordeel uit te spreken. Gesteld iemand dient onder een chef, dien hij om welke reden dan ook niet in zijn huis wenscht te ontvangen, dan kan deze, zich op dat Gouvts. besluit beroepende. toegang eischen tot de particuliere vertrekken om daarvan inspectie te houden.

Men zou die regeling kunnen toeschrijven aan militairistische neigingen van den tegenwoordigen landvoogd, zonder daarin den invloed te zien eener minder gunstige gezindheid jegens het B. B. Maar hoe verklaart men het dan, dat, waar juist in het militaire zoo streng de hand gehouden wordt aan de verplichting van een chef, om ook maar de minste of geringste ongunstige aanteekening in een conduitestaat aan den ondergeschikte mede te deelen, diezelfde verplichting, waaraan door een vorig Directeur van B. B. uitdrukkelijk herinnerd werd, thans door een militairen G. G. even uitdrukkelijk speciaal voor het B. B. is opgeheven.

Doch terugkeerende tot zijn onderwerp zegt onze schrijver: „Concubinaat" is dus verboden, waaruit door sommigen de gevolgtrekking werd gemaakt, dat het de wil der Regeering was, dat ongehuwde ambtenaren voor de vervulling van sommige ware of vermeende behoeften zich maar moesten behelpen met prostituées, zooals in ons zedelijk vaderland, waar men immers eene vereeniging heeft tot verbetering der zedelijkheid in Indië. Maar ook dat is thans verboden: de Regeering eischt thans blijkens het laatste model conduitestaat ook „een onberispelijk zedelijk gedrag".

Maar er wordt nog meer geëischt, o.a. dat men „rang en stand naar behooren ophoudt". Gevraagd wordt of dit niet als eene bespotting klinkt, wanneer men ziet dat menschen met 20 of meer jaren dienst op afgelegen plaatsen

moeten leven van *f* 500 's maands (verminderd met 7 pCt. korting voor pensioenen en weduwenfonds), waarvan in sommige gevallen de helft noodig is om de kinderen eene behoorlijke opvoeding in Nederland of op een der hoofdplaatsen te bezorgen. Een geval is aan den schrijver bekend, dat de zoon van een assistent-resident (niet eens van een zooveel lager bezoldigd controleur) slaagde in het toelatingsexamen voor de H. B. S., maar die inrichting niet kon bezoeken, omdat.... zijn vader dit niet kon betalen, daar hij zooveel uitgaven had te doen voor de ouderen.

Wanneer men ziet dat voortdurend gesnoeid wordt op de inkomsten der ambtenaren, dat zelfs eene bezuiniging van 4 cents zakgeld per dag voor de zoo diep ongelukkige leprozen, wegens den nood der schatkist noodzakelijk wordt geacht, terwijl die nood wel vermeerdering der tractementen van officieren en hoofdofficieren schijnt toe te laten, dan is het niet te verwonderen dat openlijk verklaard wordt, dat niet meer met opgewektheid wordt gediend. (Zie het 29ste deel van het *Tijdschr. voor het B. B.,* voorwoord van de Aug.-afl. en blz. 42 en 47 van de Juli-afl.).

Bij dat bezuinigen komt bovendien de logica dikwijls leelijk in de verdrukking. Zoo werd in 1900 aan sommige assistent-residenten, met het oog op de dure levenswijze op hun standplaats, eene toelage toegekend van *f* 150.— 's maands. Onlangs werden eenige van die toelagen finaal ingetrokken en de overige verminderd tot *f* 100.—. Neemt men aan, dat zij werkelijk niet noodig of te hoog waren, hoe dan te verdedigen de tegelijkertijd getroffen regeling, dat, waar ze wel gehandhaafd bleven, zij verminderd zouden worden en ten slotte zelfs geheel ophouden naarmate de betrokkene in het genot zal zijn van een of meer tractementsverhoogingen (Stbl. 1905 no. 354). Waar blijft nu de logica? Immers de verhooging wordt toegekend, omdat het leven ergens duurder is dan elders, om den betrokkene dus niet in ongunstiger omstandigheden te brengen, dan waarin hij elders zou verkeeren. En bestaan die meerdere duurte en die ongunstiger omstandigheden nu in eens niet, wanneer de man meer tractement heeft? Zijn de tractementen, die elders genoten worden door hen, die al een of meer verhoogingen verkregen, dan te hoog? Dit zal men toch wel niet willen beweren als men van de hooge eischen leest, die aan ambtenaren gesteld behooren te worden: onvoorwaardelijke geschiktheid, initiatief, vaardigheid met de pen, tact, goede vormen, beschaafd interieur, onberispelijk zedelijk gedrag, sterk gestel, enz. enz.

Ook de postpaarden schijnen aan de hoogere kringen een doorn in het oog te zijn. Het is of velen zich niet kunnen ontworstelen aan de typisch kleinburgerlijke voorstelling, dat het een vorstelijk genoegen moet zijn, om met een vierspan te rijden. Voor wien echter ook maar een maand lang te doen heeft gehad met aannemerspaarden, is dat genot er al lang af, gesteld dat het ooit bestaan heeft. De vuile en gelapte tuigen, de wagens met slechte veeren en verveloos bovenstel, de ongelijk hooge paarden, die in den regel niet trekken willen, vormen te zamen nu juist geen vorstelijke equipage. Als men echter dag aan dag tientallen van palen moet afleggen en per maand slechts *f* 50.— indemniteit voor reiskosten ontvangt, dan is men wel gedwongen er gebruik van te maken, want voor het aanschaffen en onderhouden van eigen transportmiddelen is die som in den regel niet voldoende. Intusschen schijnt het voornemen om de paardenposterij op te heffen bij de

Regeering zoo vast te staan, dat, naar men zegt, de Directeur der B. O. W. in een officieel schrijven de waarschijnlijkheid mededeelt dat de Regeering zich niet van dat denkbeeld zal laten afbrengen door het feit dat de residenten dien maatregel „algemeen" ontrieden en dat op de volgende gronden:

dat de te huren karretjes niet geschikt zijn voor hoogere Europeesche en Inlandsche ambtenaren,

dat de spoor- en tramwegen den ambtenaren van het B. B. geen voldoende reisgelegenheid aanbieden,

dat de toegekende indemniteiten voor reiskosten dan onvoldoende zullen zijn,

dat er minder zal worden gereisd en daardoor nog minder aanraking met de Inlandsche bevolking zal worden verkregen, dan nu reeds het geval is,

dat het te vreezen is, dat meer gebruik zal worden gemaakt van de hulp van lagere Inlandsche hoofden, die daardoor meer paarden zullen moeten onderhouden, enz. enz.

Doch niet alleen in dit opzicht wordt de dienst onaangenaam gemaakt. Men leeft z. g. in het teeken van beperking der schrijfwoede, maar, zooals iemand onlangs terecht opmerkte, er is in vorige jaren nog nooit zooveel geschreven als in het laatste jaar. Verwezen wordt o.a. naar het reglement op de dessa-loemboengs in Cheribon en het bestuur der hulpbank te Temanggoeng, beide opgenomen in afl. 3 van deel XXVII (1904) van het *Tijdschr. voor het Binn. Bestuur.* Zulke inrichtingen heeten particuliere instellingen, doch de ambtenaren worden eenvoudig gelast ze op te richten en te besturen. Dat de administratieve omslag er niet op verminderd is, wordt ook nog daaruit merkbaar, dat het Staatsblad van 1905 op half Augustus reeds evenveel nummers telde als de geheele jaargang 1903.

Ook de verhouding tegenover bevolking en hoofden wordt onaangenamer. Een ieder weet, dat er slechts gedeeltelijk bestuurd wordt ingevolge bestaande bepalingen, maar dat het B. B. overigens alleen door zijn op traditie en prestige berustenden invloed zijn bevelen moet zien uitgevoerd te krijgen.[1]) Door de meest bevoegde deskundigen in het buitenland is — hoe overigens ook ons beleid afgekeurd werd — steeds hulde gebracht aan het door ons aangenomen beginsel om de bevolking te besturen volgens hare begrippen en met behoud van hare instellingen. Maar dit is sedert kort alles, naar het schijnt, uit den booze. Alle uiterlijke teekenen van gezag, het eischen van den eerbied, die volgens Inlandsche begrippen onafscheidelijk verbonden is aan dat gezag, dat alles is verboden. Dubbel merkwaardig onder een militair bestuur, waar in het leger alles van eerbewijzen aan elkander hangt. En als dergelijke vormen daar nog noodig zijn ter handhaving van het gezag, terwijl men er op elke 30 à 40 een officier telt en een speciaal strafrecht toepast, dat elke insubordinatie zwaar straft; dan zullen zij ook wel noodig zijn bij

1) Men zie art. 3 van het reglement op de Cheribonsche dessa-loemboengs, t. a. p. blz. 114: „De Regent ziet toe dat geen loemboeng opgeheven wordt" en de toelichting op art. 5, waarin bepaaldelijk gesproken wordt van het vorderen van den inbreng. Hoe te doen als men de loemboeng toch opheft of weigert om in te brengen. En de briefschrijver denkt aan Matth. 23, vers 24 als hij tegenover dien dwang in de toelichting op art. 1 leest dat verkoop van geleende padi niet verboden is, omdat dit een onrechtmatige inbreuk op het eigendomsrecht zou zijn!

het B. B., waar dergelijke wetten ontbreken en men op elke 100.000 zielen nog niet eens één Europeesch ambtenaar heeft.

Onder bevolking en hoofden worden er maar al te veel gevonden, die van de nieuwe regeling gebruik maken om hunne antipathie tegenover het Europeesche element ook openlijk uiting te geven. Daar komt bij dat er, juist door die halve of kwart Europeesche opleiding een geest gekweekt wordt, die alles behalve bevorderlijk is voor het gezag der Europeesche ambtenaren. Een Inlandsch ambtenaar zag vroeger in deze onvoorwaardelijk zijn meerderen in kennis en ontwikkeling en vond het niet meer dan natuurlijk dat hij — in welken rang ook — te gehoorzamen had aan een van die meerderen. En nu verbeeldt menig Inlandsch ambtenaar en ambtenaartje zich minstens de gelijke van de Europeesche ambtenaren van het B. B., omdat hij . . . . eene lagere Europeesche school doorloopen heeft. Bovendien heeft hij door den meer intiemen omgang met Europeanen allerlei levensbehoeften leeren kennen, waarop zijn voor Inlandsche behoeften gewoonlijk ruim toereikend tractement, niet berekend is, zoodat hij zich èn wat zijn invloed, èn wat zijn inkomsten betreft verongelijkt acht. Zij willen zijn organen *naast* en niet meer organen *van* ons gezag. Of is het niet teekenend als men verneemt dat men geen uur met dergelijke menschen kan praten, of zij weten allerlei staaltjes te vertellen van de domheid van den assistent-resident X., van de zwakheid van den controleur IJ. en hoe heerlijk zij den aspirant-controleur Z. eens bij die en die gelegenheid in het openbaar op zijn plaats hebben gezet. Dergelijke staaltjes ten aanzien van regenten hoort men nooit, al is het toch niet uitgesloten, dat ook deze hunne zwakke zijden hebben.

En de invloed der Inlandsche ambtenaren op de bevolking gaat gewoonlijk in dezelfde mate achteruit. Vroeger ging de zoon van den wedono op de Inlandsche school, waar hij dag in dag uit omging met zijne aanstaande ondergeschikten. Kwam hij thuis, dan zat hij bij de magangs en leerde zoo spelenderwijs het werk, dat hij later zelf zou moeten doen. En wat meer is, hij leerde het ook eens van den anderen kant bekijken. En nu moet hij, als hij 6 jaar oud is, liefst in den kost bij een Europeesch onderwijzer, gaat op de Europeesche school, zoo mogelijk op de H. B. S. en . . . . . vervreemdt van zijn volk. Zeker, wij kunnen Java ook regeeren volgens Europeesche begrippen, maar dan ook met een aantal ambtenaren en politieagenten als in Europa, dus ongeveer tienmaal zoo groot als thans.

Wanneer men aldus in onmiddellijke aanraking is met het Inlandsche volksleven, dan is het te begrijpen, dat de tegenwoordige richting daar doet denken aan het zitten op een tak, welke men bezig is geleidelijk bij den stam af te zagen. Dank zij een verstandig voorgeslacht is die tak hecht en sterk en hij zal het den tijd van den zager nog wel uithouden, maar wee hen, die na hem komen.

Wanneer men het Europeesch gezag vergelijkt bij een ladder, waarvan de Gouverneur-Generaal de bovenste sport is en de jongste aspirant-controleur de onderste, dan zal bij verlaging van welken sport ook, het geheel medegaan en het aanzien van den landvoogd eveneens dalen, want de onderlinge afstanden blijven gelijk. Dat aanzien van het Binnenlandsche Bestuur kreeg o. a. een knak door het verleden jaar uitgevaardigde verbod aan de residenten om den gouden pajong te voeren, een hun blijkens den Regeerings-almanak voor 1905 (blz. 86) toegekend onderscheidingsteeken. Men stelt

namelijk het volgende alternatief: òf dat onderscheidingsteeken had in de oogen der bevolking wèl waarde en dan is dus het aanzien van den resident verlaagd door het haar natuurlijk ook als zoodanig bekend geworden verbod der Regeering; òf de bevolking wordt geacht zoo vrij geworden te zijn van alle traditie, dat zij er geen waarde meer aan hecht, maar dan is die bevolking — van het standpunt der Regeering — meer ontwikkeld dan de oudste en meest beproefde regenten, want nog onlangs is aan degenen, die reeds den titel van Adipati en de Groote Gouden Ster verkregen, als eene hoogere onderscheiding het dragen toegekend van de gele pajong, die l a g e r staat dan de vroegere gouden pajong van de residenten.

Waar in het bovenstaande de denkbeelden van een actief dienend ambtenaar worden weergegeven, schijnt het 't beste deze zonder commentaar geheel voor zichzelf te doen spreken, doch er moet op gewezen worden dat hij niet alleen staat. In het *Vaderland* van 21 Nov. jl. vindt men onder het opschrift: „De positie van de ambtenaren B. B. onder de Gouv.-Gen. Van Heutsz", het een en ander ontleend aan een brief van een „zeer kundig, ijverig en betrouwbaar ambtenaar", van 21 Oct. 1905, die o. a. het volgende zegt, na over allerlei bezuinigingen te hebben gesproken:

„Nog altijd toch gaat er geen week voorbij, zonder dat er uit Batavia van den een of anderen Departementschef een brief aankomt, waarbij wordt medegedeeld, dat naar het gevoelen van den landvoogd in een genoemde uitgaaf bezuiniging kan aangebracht worden, met het verzoek om een bezuinigingsvoorstel in te dienen. En om van alle soesah af te zijn, wordt steeds een bezuinigingsvoorstel ingediend. Want het is al meer dan eens gebeurd, dat een resident heeft geantwoord, geen bezuinigingen te k u n n e n voorstellen, maar er toen van Batavia een brief werd afgezonden dat op dien of dien datum de ontvangst van dat bezuinigingsvoorstel werd verwacht.

„Er heerscht dan ook onder de meeste ambtenaren een angstig gevoel over hun toekomst. Het binnenlandsch bestuur krijgt b.v. geen veroordeelden meer voor het onderhoud der gouv. woonerven, dat onderhoud heeft het uit eigen beurs te bekostigen, waarmede het tractement met *f* 15 à *f* 30 's maands wordt verminderd. Met 1 Januari a.s. worden de toelagen voor huishuur-indemniteit en reiskosten niet meer voor de v r o e g e r daarvoor vastgestelde bedragen uitgekeerd, maar gewijzigd . . . .

„Er is sprake van, dat het aantal residenten op Java weer verminderd zal worden; de zoogenaamde residenten 1e klasse bestaan niet meer . . . ."

Bij die klacht omtrent de gedwongen bezuinigingsvoorstellen teekent „assistent resident" in het *Vad.* aan dat dit „een goede manier (is) om flinkheid, eerlijkheid en zelfstandigheid bij de ambtenaren aan te kweeken. Vergeten is 't nog niet, dat bij 't begin van 't bestuur van gouv.-gen. Van Heutsz een departementschef om consideratie en advies gevraagd werd op een voorstel, maar als slot daaraan werd toegevoegd, dat er geen bezwaren tegen dat voorstel mochten worden ingebracht. Nog versch in 't geheugen liggen de aanschrijvingen over de heffing van de bedrijfsbelasting, waarbij de ambtenaren bedreigd werden met derving van promotie en periodieke tractementsverhooging, als ze niet zorgden dat die belasting meer opbracht (de termen luidden anders, maar de bedoeling was toch dezelfde)".

Wat het onderhoud van de woonerven betreft, zegt dezelfde dat hier geen sprake is van bezuiniging, „daar die veroordeelden toch niet voor ander werk gebezigd kunnen worden en niet buiten de hoofdplaats tewerk gesteld mogen worden. Misschien knutselen ze wat aan de wegen, doch profijt zal de Regeering wel niet van hen trekken; het heeft dus veel van plagerij, om den gouvernementsambtenaren die krakal's af te nemen; nu zijn ze *verplicht* zelven die vaak groote gouvern. erven te onderhouden, wat dus ook bijna met tractementsvermindering gelijk staat. Afschaffing van de pajongs van de besturende ambtenaren is ook zoo iets dergelijks, waardoor veel kwaad bloed gezet werd en de zoo op vormen en uiterlijk vertoon gestelde inl. ambtenaren werden gekrenkt (zie verder de zoogen. hormat circulaire), zonder dat er een cent bespaard wordt. Bezuiniging is zeker wenschelijk en uitstekend, als die namelijk goed wordt toegepast, maar niet daardoor 's lands belangen worden benadeeld en men niet voert een economie de bouts de chandelle, waardoor onnoodig wrevel en ontevredenheid worden gewekt en waarvan de voordeelen voor 't Gouvernement al zeer miniem zijn".

Ten slotte zij hier nog gewezen op een bericht in de dagbladen dat bij Gouv. besluit van 25 Oct. jl. een kapitein van de infanterie is aangewezen om overleg te plegen met den Gouverneur van Sumatra's Westkust en de Residenten van Riouw, Palembang en Benkoelen omtrent verschillende onderwerpen en voorstellen tot reorganisatie, waarbij dus die gewestelijke bestuurshoofden als het ware onderworpen worden aan de controle van een kapitein-regeeringscommissaris, die rechtstreeks aan de regeering heeft te rapporteeren. Wel zal bij dit besluit eene uitnemende bedoeling hebben voorgezeten, doch dat het een voor die hoofden vleiende regeling is, zal moeilijk kunnen worden beweerd en de stille ontevredenheid bij het bestuur zal er door toenemen.

De eindindruk van een en ander is dat, deels door zucht tot bezuinigen, deels door onverdiende geringschatting en zucht om te centraliseeren, gevoegd bij de verschillende stroomingen die thans op sociaal en economisch terrein in de gedachten zijn waar te nemen, een toestand bij het bestuur is ontstaan, die goede elementen zal afschrikken om zich aan den dienst te verbinden en die voor ons gezag in Indië hoogst gevaarlijk is. En het geneesmiddel dat het herstel moet voorbereiden, schijnt wel dit, meer vertrouwen, royaler behandeling en verheffing van de zijde der regeering, meer waardeering en minder afbreken van de zijde van het publiek.

Het bovenstaande was reeds geschreven toen ons een artikel in het *Alg. Handelsblad* van 11 Dec. jl. onder de oogen kwam, dat aanleiding geeft nader te praeciseeren waarin, naar onze bescheiden meening het minder juiste inzicht van het *Hbl.* bestaat, de fout van den „gewonen gedachtengang", waarover dat blad ons hard valt. Wij gelooven gaarne dat het geen parti-pris is tegen alles wat ambtenaar heet, evenmin als het feit, dat steller dezes oud-ambtenaar is, voldoende reden kan zijn om het alleen daarom voor de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur op te nemen, want tusschen deze en die van den Waterstaat heeft nu juist niet altijd zulk een aandoenlijke eensgezindheid geheerscht.

Wat men van bestuursambtenaren verwachten moet, vonden wij onlangs

treffend geformuleerd in een belangrijk artikel van Dr. J. H. Gunning Wz. in de Oct.-afl. van *Onze Eeuw* op bl. 297 waarbij gesproken wordt over opvoeding van kinderen, doch dat ook meer algemeen kan opgevat worden: „Als motto der Engelsche opvoeding zou men kunnen gebruiken het eenvoudig-grandiose woord van Nelson: „Engeland verwacht, dat ieder man zijn plicht zal doen". „Verwacht"; d. i. rekent er op. Wie echter het kind met commando's en voorzorgen omringt, toont *eo ipso*, dat hij in den grond van zijn hart het tegendeel verwacht. En dat is, krachtens den aard der menschelijke natuur, de sterkste prikkel em dan ook *niet* zijn plicht te doen". Leest men hier in plaats van kind, ambtenaar of offfcier, want Nelson had dat toch ook tegen volwassenen, dan drukt dit denkbeeld volkomen uit, hoe men ambtenaren moet behandelen en hoe de ver doorgevoerde controle, de napluizing van ellenlange conduitestaten te Batavia en het centraliseeren van het gezag uit den booze zijn. En daar het *Hbl.* alles toeschrijft aan *„gebrek aan controle"*, zal het steeds teleurgesteld worden in ambtenaren, die alleen daardoor en niet door goede vooruitzichten en gevoel van eigenwaarde en zelfstandigheid hun plicht doen.

J. E. de M.

HET MAATSCHAPPELIJK LEVEN IN BRITSCH-INDIË.

Het weekblad *India* van 8 Dec. jl. ontleent eenige kijkjes op het maatschappelijk leven in Britsch-Indië aan artikelen voor de *„Standard"* geschreven door den heer Sidney Low, die deze courant vertegenwoordigt bij de reis van den Kroonprins door het Indische rijk. Het medegedeelde heeft in de eerste plaats betrekking op Bombay. Die correspondent zeide het volgende:

Toen ik in de hoofdstad van het westelijk Presidentschap was, nam ik zooveel mogelijk de samenleving der inboorlingen waar. Dit is te Bombay gemakkelijker dan overal elders en toch gaat het daar zelfs met bezwaren gepaard. De stad is vol van wel-onderwezen en vrijzinnige inboorlingen van verschillende secten, waarvan er velen zijn, die zich de Westersche gewoonten en denkbeelden bijzonder eigen hebben gemaakt. Ik spreek hier niet alleen over de Parsi's; er zijn in Bombay ook Hindoes van hoogen rang en goeden stand en zelfs Mohammedanen, die gemeenzaam met Europeanen kunnen omgaan, die dikwijls naar Engeland reizen, die een badkuur deden te Homburg of Vichy, die Londen en Parijs bezochten, Engelsche boeken lezen, Engelsche spellen spelen en soms — doch dit is een uiterste stap — in huis Engelsche kleederen aantrekken. Op de straat komen zij tot een vergelijk, door hun nationale hoofdbedekking te dragen, in het Oosten het kenteeken van geslacht en godsdienst, dat iemand zelden aflegt, tenzij als eene aanduiding dat hij zich van beide heeft losgemaakt... En wat de dames betreft, al hebben zij zich vrij gemaakt van de purdah-beperkingen [1]) hare kleederen zijn nog altijd eenigszins naar die harer moeders ingericht. Hiermede geven zij een bewijs van goeden smaak, want fladderende sluiers en heldere kleuren staan haar, terwijl Europeesche gewaden dit niet doen.

In theorie is er zeer weinig, dat de Europeanen en het geëmancipeerde deel

[1]) Purdah = voorhangsel, duidt op den harem, het afgesloten vrouwenverblijf.

van de inlandsche kringen zou beletten met elkander om te gaan. In de practijk komen zij niet bij elkaar. De mannen zien elkander in zaken, in gemeenteraden en in het uitoefenen van hun ambtsplichten, terwijl heeren uit den stand der inboorlingen zich ook vertoonen in het Gouvernements Paleis om de groote gemengde publieke recepties bij te wonen. Doch maatschappelijk staan de blanke en bruine gemeenten geheel van elkander afgescheiden. Er zijn vele Engelschen in Bombay, die daar jaren gewoond hebben en die nooit in het huis van een inboorling zijn geweest of die er een ontmoet hebben, anders dan als bediende of koopman in hun eigen woning, en die ook nooit een woord gewisseld hebben met de inlandsche dames. Ja, ik geloof dat zelfs in Bombay, iemand, van wien men wist dat hij gewoonlijk met inboorlingen omging, door zijn clubvrienden met eenigen argwaan zou worden beschouwd. De Engelschen in Indië verlangen niet gemeenzaam te worden met de bewoners van het land. Zij stellen slechts belang in zich zelf, in de betrekkingen die zij onderling hebben en in de menschen van het moederland. Dit is in het bijzonder het geval in de groote steden, die, zooals men wel in het oog mag houden, een buitengewoon groot deel der blanke bevolking van het schiereiland bevatten. De ambtenaren van het bestuur in de landelijke districten, die van de politie en van het boschwezen doen te waardeeren pogingen om iets te weten te komen van de inlanders van goeden stand, hetzij bij hun dienstwerk of op de jacht; doch gij kunt met iemand polo-spelen of op de wilde zwijnenjacht gaan, zonder hem daarom toch wezenlijk te leeren kennen. Het is een moeilijke zaak, doch somtijds slagen zij er in.

In de hoofdplaatsen der Presidentschappen is de Engelsche maatschappij groot genoeg om zich onderling bezig te houden en zij is traag in de kennismaking met de inlandsche samenleving. Meestal bestaande uit mannen van zaken, ontbreekt bij hen, in tegenstelling met de meer gewetensvolle bestuursambtenaren het gevoel dat het hun plicht is hunne Oostersche mede-onderdanen te trachten te begrijpen. Het doen vallen van maatschappelijke slagboomen is hun werk niet.

Ik veronderstel dat dit de reden is dat er altijd een zekere bitterheid merkbaar is in de gevoelens van vele invloedrijke Indiërs jegens Engelschen en Engelsche overheersching. Over den onderwezen inlander zal in den loop dezer correspondentie nog veel te zeggen zijn. Maar zelfs als men het eerst met hem in aanraking komt, op den drempel van het Indische Rijk, dan kan men niet nalaten getroffen te worden door het feit, dat hij iemand is met een verborgen gevoel van gekrenkt te zijn. En dat ondanks de omstandigheid dat Bombay — veel meer dan het overige Indië — geheel geregeerd wordt in zijn belang en dat hij de beheerschende factor is in de nijverheid en de verschillende beroepen. Het schijnt dat de zaken hier vrijwel geheel in zijn geest worden behandeld en toch is hij in prikkelbare, gemelijke stemming en gevoelt hij neiging om radicale congres-redenaars, intrigeerende Mahratta Brahminen, ontevreden hoofden en andere dergelijke lieden te begunstigen, die zich niet kunnen voegen in de bestaande orde van zaken. Niet lang geleden dineerde ik in gezelschap van de voornaamste personen der Aziatische gemeente in de hoofdstad. Ik was de eenige Europeaan, de andere gasten waren Parsi's en Hindoe's, alsmede één Mohammedaan. Het is noodeloos te zeggen dat het allen geëmancipeerde verwesterde inboorlingen waren;

anders zouden zij niet met mij of met elkander gegeten hebben. Een van hen had een hooge betrekking bij het gouvernement, een ander had een graad gehaald te Cambridge, een derde was een vermogend koopman en bankier, die in den regel in de „season" in Londen woont, daar op royale wijze ontvangt, en een belangrijke figuur is in de samenleving in het moederland.

Oppervlakkig zou men zeggen, dat geen dezer lieden verdacht kon worden. eenig bijzonder vooroordeel te koesteren tegen het overheerschende ras, waarvan zij de manieren nabootsen, of dat zij een bijzondere genegenheid zouden hebben voor de verzameling volken, waarvan zij zich in een groote mate hebben losgemaakt. Toch bemerkte ik, toen zij door de Fransche keuken en oordeelkundig tegenspreken behoorlijk opgewarmd waren, dat zij allen leden aan een gevoel van onrecht en miskenning. Sommigen verklaarden met kennelijke opgewondenheid, anderen in meer gereserveerde termen, dat de theoretische gelijkheid van alle menschen in Britsch-Indië niets dan een fictie was. Hoewel ik hun zeide dat ik, op grond van alles wat ik in Bombay gezien had, een geheel tegengestelden indruk had gekregen, hielden zij vol dat dit een dwaling was. De inboorling wordt door het geheele land naar zij zeiden behandeld als een mindere en als een lid van het dienstbare en onderworpen ras.

Ik vroeg hun om voorbeelden en toen werden er een heele reeks verteld. De meeste gevallen hadden betrekking op den spoorweg, waar lieden van alle rassen met elkander in aanraking komen. In eenige stations, verzekerde men mij, waren de wachtkamers der eerste klasse gereserveerd voor Europeanen en die der tweede klasse voor inlanders. Een van de blanke meesterknechts uit mijn fabriek, zeide een Parsi-eigenaar van een spinnerij, kan in de voornamere zaal gaan, terwijl ik, zijn werkgever, mij naar de andere moet begeven in gezelschap van koelies en daglooners. Een Engelsch en een Mohammedaansch rechter van het hoog gerechtshof reisden gezamenlijk; toen zij in een station aankwamen begaven beide zich naar de zelfde wachtkamer. Daarop verscheen een beambte van de maatschappij en gaf aan een onzer beroemde advocaten bevel om weg te gaan, onder verontschuldiging dat deze plaats niet voor inlanders bestemd was.

In verschillende verhalen speelt de Engelsche ondergeschikte, met zijn grooten afkeer van alle „nikkers" een schitterende rol. Er is een vermakelijk verhaal, dat bij de Engelsch-Indiërs als een „bekende mop" de ronde doet, dikwijls is het oververteld, doch voor Engelsche lezers is het misschien nog nieuw. Een jong cavalerie-officier, die in een eerste-klasse rijtuig stapte voor een lange reis met een expres-trein, vond daarin als mede-passagier een vrij gezet inlander van middelbaren leeftijd die sirih kauwde. De militair verzocht met die hinderlijke gewoonte op te houden. De Aziaat weigerde, waarop zijn jonge reisgenoot hem onder bedreigingen dwong om in het aangrenzende toilet-compartiment te gaan, waar hij hem opsloot en met vreeselijke persoonlijke beleedigingen bedreigde, als hij maar een kik gaf, voordat hij vrijgelaten werd. De inboorling, een man des vredes, berustte en bracht een nacht van schuddende eenzaamheid in zijn duistere gevangenis door. Des morgens hield de trein stil voor een station; ambtenaren van het gouvernement in costuum, alsmede volgelingen, voorzien van met gouddraad doorwerkte

tulbanden kwam een gewichtig hoofd afhalen, voor wiens ontvangst zij waren afgezonden. Maar hoewel de muilen en het zonnescherm van zijne Hoogheid zichtbaar werden, Zijne Hoogheid zelf was nergens te vinden. Men vroeg inlichtingen aan den luitenant en toen hij met eenige moeite begreep hoe de vork in de steel zat, zei hij vroolijk: „O, de vent, dien gij zoekt is zeker dat zwarte Jantje, dien ik van nacht in de toiletkamer heb opgesloten." Daarop werd de deur losgegrendeld en de meegaande potentaat werd er uit gehaald.

Verscheidene geschiedenissen werden nog verteld om te laten zien hoe de jonge Britsche officieren dikwijls bewijs geven van gemis aan tact en waardeering bij hun omgang met inboorlingen, terwijl hunne superieuren en zelfs de hoogere burgerlijke ambtenaren in dit opzicht niet altijd zonder schuld zijn. Rájá's en andere voorname personages worden, al is het ook niet zoo kortaf als in het genoemde voorbeeld, toch soms met slechts zeer schrale beleefdheid en op een nonchalante manier, zelfs bij openbare plechtigheden behandeld. De grief is meer van maatschappelijken, dan van wettelijken of politieken aard, en als zoodanig wordt zij vooral gekoesterd door eenige van hen, die, zij het leenroerige landeigenaren met vooruitstrevende denkbeelden, of eerzuchtige Bombay-kooplieden, de Engelsche methoden bewonderen, doch geprikkeld worden door de Engelsche ongenaakbaarheid. Met al hun slimheid, al hun rijkdom en hun voorspoed in de wereld kunnen zij de Engelschen er niet toe brengen hen maatschappelijk met zichzelf op een lijn te plaatsen. Een Parsi-millionair kan half Londen op zijn partijen vragen, als hij in Piccadilly of Queen's Gate woont, doch als hij het waagde een voet te zetten op het terrein van de Bombay Yacht Club of de Byculla zou men hem verzoeken onmiddellijk weg te gaan. Ranjitsinhje zelf, de held van de Engelsche schooljongens die cricket spelen, zou niet uitgenoodigd kunnen worden om een spel tennis mede te doen in de Ladies' Gymkhana Club [1]).

Dit schijnen alle slechts zeer onbeteekenende zaken: ik maak er melding van omdat zij oogenschijnlijk niet zoo onbeduidend voorkomen aan eenigen der inboorlingen, die wij in andere opzichten tot gelijkheid met ons zelf hebben toegelaten. En wat mij geen zaak van geringe beteekenis scheen, was dat al die verengelschte ontoosterde inboorlingen een zeker gemeenschappelijk nationaal gevoel tegen den vreemden overheerscher schenen te koesteren. Hoe verschillend zij onder elkander ook waren in afkomst, ras en taal — twee van het gezelschap, beide mannen uit Bombay, hadden geen ander middel om zich aan elkander verstaanbaar te maken dan de Engelsche taal — toch gaven zij blijk van een bewustzijn, dat zij tegenover de Britten allen Indiers zijn. Het was een gevoel, waarvan het bestaan door de meeste Engelschen in Indië met nadruk betwist wordt, maar ik heb ook andere bewijzen gezien, dat het de overhand heeft, zelfs in dat geëuropeaniseerde Bombay, wel de laatste plaats waar men dit zou verwachten te vinden.

---

1) Het woord Gymkhana is blijkens het Hobson-Jobsen woordenboek (Londen Murray 1904) geheel nieuwerwets en eerst sedert een 40-tal jaren bekend. Het werd in Bombay bedacht en houdt vermoedelijk verband met gend-khāna (danshuis) waarbij *gend* is vervangen door *gym*, de schooljongensafkorting van *gymnastics* die naar Eng.-Indië is overgewaaid. Het woord wordt gebruikt voor een openbare plaats van samenkomst waar gelegenheid bestaat voor gymnastische oefeningen en allerlei spelen als skating rink, tennis, enz. en ook voor een gelegenheid waar sport wedstrijden gehouden worden. De uitdrukking is van de eene Engelsche kolonie naar de andere, zelfs tot Malta doorgedrongen.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN. [1])

(201. 2.) KAIDIPANG.

Akte van verband van den opgetreden radja van Kaidipang.

Ik, Manoppo Korompoet, radja van Kaidipang, beloof plechtig: dat ik aan de Koningin der Nederlanden en aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als vertegenwoordiger der Koningin in deze gewesten, gehouw en getrouw zal zijn en het landschap Kaidipang, dat mij in leen wordt afgestaan en als zoodanig door mij wordt aangenomen, met allen ijver, alle oplettendheid en toewijding voor en vanwege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zal besturen, overeenkomstig de instellingen en wetten des lands;

dat ik de tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en mijne voorgangers gesloten overeenkomsten heilig en getrouw zal nakomen;

dat ik te allen tijde genegen zal zijn, om mij met dat Gouvernement te verstaan omtrent punten in die overeenkomsten, die nader blijken mochten in het belang van land en volk regeling te behoeven, en dat ik voorts alles zal doen, wat een getrouw en eerlijk radja en leenman betaamt.

Deze verklaring heb ik met eede bevestigd, bezegeld en onderteekend ten overstaan van Anton Christiaan Veenhuyzen, controleur der afdeeling Bolaäng-Mongondou, daartoe gemachtigd door den resident van Menado, in bijzijn van de navolgende mantris.

Stempel en handteekening van den radja van Kaidipang, zoomede de handteekeningen en handmerken van zijne mantris.

Ten overstaan van mij:
Controleur der afdeeling Bolaäng Mongondou,
(w. g.) Veenhuyzen.

Akte van bevestiging van Manoppo Korompoet als radja van Kaidipang.

Nademaal door de hoofden en de bevolking van Kaidipang tot radja van dat landschap is gekozen, Manoppo Korompoet.

En aangezien Manoppo Korompoet op heden den 1sten Maart 1904 in handen van mij, Anton Christiaan Veenhuyzen, Controleur der afdeeling Bolaäng Mongondou, daartoe gemachtigd door den resident van Menado, plechtig heeft beëedigd en ten mijnen overstaan heeft bezegeld en onderteekend de aan deze akte gehechte schriftelijke verbintenis.

Zoo wordt voornoemde Manoppo Korompoet bij deze door mij onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, vanwege en in naam van meergenoemd Gouvernement plechtig bevestigd in zijne waardigheid van radja van Kaidipang, onder den naam en titel van Manoppo Korompoet, Padoeka radja van Kaidipang.

Aldus gedaan te Kaidipang ten dage en jare voorschreven.

De Controleur der afdeeling Bolaäng-Mnogondou,
(w g.) Veenhuyzen.

---

[1]) Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1904—'05

Deze akten van verband en van bevestiging, zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juli 1904.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) W. ROOSEBOOM.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(w. g.) C. B. NEDERBURGH.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris
(w. g.) DE GROOT.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

(201. 3.) NOTA VAN TOELICHTING.

In de plaats van den op 23 Juni 1903 overleden radja van Kaidipang werd door de hoofden en bevolking als zijn opvolger gekozen Manoppo Korompoet.

Blijkens de overgelegde akten van verband en van bevestiging is hij op 1 Maart 1904 als bestuurder van Kaidipang erkend en bevestigd.

(201. 4). BILA.

AKTEN VAN VERBAND EN VAN BEVESTIGING.

Ik ondergeteekende Tongkoe Adil, onder den naam en titel van Soetan Bidar Alam Sjah optredende als radja van Bila en onderhoorigheden, verklaar plechtig het navolgende:

Artikel een.

Ik erken, dat het gebied van Bila een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk staat onder de heerschappij van Nederland; dat ik mitsdien steeds getrouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogst derzelver vertegenwoordiger, uit wiens handen ik het bestuur over Bila aanvaard.

Artikel twee.

Ik zal het mij toevertrouwde bestuur over Bila met rechtvaardigheid voeren overeenkomstig de wetten en instellingen des lands, en naar mijn beste vermogen trachten de welvaart van land en volk te bevorderen door bescherming van den handel, nijverheid, landbouw en scheepvaart.

Artikel drie.

Ik zal geen inbreuk maken op de rechten van de onder mijne bevelen staande of op andere wijze aan Bila verbonden hoofden en grooten en noch tot hunne verheffing of erkenning, noch tot hun ontslag overgaan, dan in overeenstemming met den vertegenwoordiger van het Gouvernement; zullende ik mij, zoo die overeenstemming niet wordt verkregen, onderwerpen aan de beslissing van zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal.

Artikel vier.

(1) Ik zal mij in geenerlei staatkundige aanraking stellen met vreemde Mogendheden; zullende de vijanden van Nederland ook mijne vijanden, de vrienden van Nederland ook mijne vrienden zijn.

(2) Ik zal den vrede met mijne naburen, zooveel in mijn vermogen is, bewaren, geene vijandelijkheden plegen of daartoe uitrustingen maken noch versterkingen opwerpen, dan na verkregen toestemming van het Gouvernement, maar daarentegen het Gouvernement, waar noodig, op eerste aanvrage met alle in mijn bereik zijnde middelen hulp verleenen.

Artikel vijf.

(1) Zoodra mogelijk zal door mij met de hoofden en grooten in mijn gebied worden beraadslaagd, wie mij wegens overlijden als anderszins zal behooren op te volgen. De keuze van dien opvolger zal van geenerlei gevolg zijn, zoolang zij niet is bekrachtigd door het Gouvernement, en de alzoo aangewezene zal niet als radja mogen optreden, dan na aflegging van den eed van trouw aan Hare Majesteit de Koningin en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, zoomede van stipte naleving der artikelen van deze verklaring.

(2) Bij verschil van gevoelen zal de opvolging geregeld worden door het Gouvernement, aan welks beslissing een ieder zich onvoorwaardelijk heeft te onderwerpen.

(3) Voor het geval mijn plaats vacant wordt, zonder dat nog omtrent de opvolging is beslist, neemt de rijksraad tijdelijk het gezag in handen, onder toezicht van den vertegenwoordiger van het Gouvernement in Bila.

Artikel zes.

(1) Met al mijne macht zal ik den zeeroof tegengaan.

(2) Wanneer binnen mijn gebied schepen of vaartuigen in nood vervallen zal ik aan de opvarenden, zoo voor hun persoon, als voor hunne goederen, alle mogelijke hulp verleenen.

(3) Zoo verlaten schepen of vaartuigen of daarvan afkomstige goederen binnen mijn gebied mochten stranden of komen aandrijven, zonder dat de daarop rechthebbenden bekend zijn, zullen door mij of van mijnentwege de noodige maatregelen tegen roof of diefstal of bederf worden genomen en kennis worden gegeven aan den vertegenwoordiger van het Gouvernement, die dan verder zal handelen zooals het behoort.

Artikel zeven.

(1) Menschenroof, slavenhandel en in- en uitvoer van slaven zal ik met al mijn macht tegengaan en doen tegengaan.

(2) De slavernij, die in mijn rijk niet meer bestaat, zal daar nimmer meer worden ingevoerd, terwijl ik om te geraken tot eene trapsgewijze afschaffing van het pandelingschap, de bepalingen, die de opheffing dezer instelling tot doel hebben en die voorkomen in de voor mijn rijk bestaande regelingen betreffende de rechtspraak en het pandelingschap, zal handhaven of daarin die wijzigingen zal brengen, die het Gouvernement noodig acht.

Artikel acht.

Het Gouvernement heeft het recht om, waar het zulks noodig acht, ambtenaren te plaatsen, militaire bezetting te leggen, etablissementen of versterkingen

op te richten, zullende de daarvoor benoodigde grond, behoudens schadeloosstelling c. q. aan andere daarop rechthebbenden, kosteloos door mij worden afgestaan.

Artikel negen.

(1) De vaststelling van bepalingen op de toelating van Europeanen en oostersche en westersche vreemdelingen in Bila blijft geheel aan het Gouvernement voorbehouden.

(2) Daar, waar zulks door het Gouvernement wordt gewenscht, ben ik bereid den benoodigden grond voor het vestigen van wijken voor vreemde oosterlingen beschikbaar te stellen, zullende te dier zake door het Gouvernement uit te vaardigen bepalingen door mij worden gesteund en geëerbiedigd.

Artikel tien.

(1) De in-, uit- en doorvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie, niet gedekt door eene schriftelijke vergunning van den resident der Oostkust van Sumatra, zijn in het rijk van Bila verboden.

(2) De in mijn gebied aangetroffen voorwerpen waarmede eene overtreding van dit verbod is gepleegd, zullen door mij aan het Gouvernement worden uitgeleverd.

Artikel elf.

(1) De in mijn gebied te huis behoorende schepen en vaartuigen zullen op hunne reizen over zee steeds voorzien moeten zijn van een door mij uit te reiken zeebrief of van een jaarpas, opgemaakt volgens de betrekkelijke Gouvernements voorschriften, welke stukken echter niet zullen worden uitgereikt dan in overeenstemming met den resident der Oostkust van Sumatra, die ze daartoe zal mede onderteekenen of doen onderteekenen door den betrokken plaatselijk besturenden ambtenaar.

(2) Die schepen en vaartuigen zullen de Nederlandsche vlag voeren.

Artikel twaalf.

(1) Ik erken als rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement en als zoodanig onderworpen aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters:

1e. alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden:

2e. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;

3e. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements-etablissementen;

4e. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking der residentie Oostkust van Sumatra, die na minstens vijf jaren onafgebroken dienst eervol zijn ontslagen:

5e. alle Chineezen en Manillareezen;

6e. alle niet tot de inheemsche bevolking van de residentie Oostkust van Sumatra behoorende personen die in dienst zijn van de hiervoren sub 1e tot 5 bedoelde onderdanen van het Gouvernement.

(2) Aan de rechtspraak der Gouvernementsrechtbanken en rechters zijn mede onderworpen:

1e. de strafvorderingen tegen mijne onderdanen;

a. wegens misdrijven en overtredingen te zamen met Gouvernements-onderdanen gepleegd;

b. wegens misdrijven tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militairen of andere onderdanen, dan wel ten aanzien van zijne eigendommen of die zijner onderdanen gepleegd;

c. wegens misdrijven en overtredingen ten aanzien der aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane inkomsten;

d. wegens overtreding van het in artikel „Tien" bedoeld verbod:

e. wegens misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels, hetzij deze liggen binnen mijn gebied, hetzij daar buiten.

2e. de burgerlijke rechtsvorderingen tegen mijne onderdanen;

a. waarin een of meer Gouvernementsonderdanen als medegedaagden betrokken zijn;

b. waarin een of meer Gouvernements-onderdanen, hetzij alleen, hetzij met onderdanen van mij, als eischers optreden;

c. welke verband houden met misdrijven of overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels, hetzij deze liggen binnen mijn gebied, hetzij daar buiten.

(3) De ambtenaren van het Gouvernement zijn bevoegd tot opsporing van bovenbedoelde misdrijven en overtredingen en zullen daarin door mij steeds zooveel mogelijk worden bijgestaan.

(4) Mede zal ik mijn bijstand verleenen voor de ten uitvoer legging der door de Gouvernementsrechtbanken en rechters over mijne onderdanen uitgesproken vonnissen, zoowel in straf- als in burgerlijke zaken.

Artikel dertien.

(1) Van mijn kant zal ik naar mijn beste vermogen de orde handhaven onder mijne onderdanen en bescherming verleenen aan de onderdanen van het Gouvernement, terwijl ik alle misdadigers, die in mijn gebied worden aangetroffen, en niet onder mijne jurisdictie vallen, zal overleveren aan den Gouvernements-vertegenwoordiger.

(2) Ik zal desverlangd en in overleg met den resident der Oostkust van Sumatra alle voor de overige ingezetenen van mijn land geldige politioneele verordeningen en keuren ook op mijn eigene onderdanen van toepassing verklaren en ten aanzien van dezen handhaven.

Artikel veertien.

Ik zal noch in burgerlijke noch in strafzaken rechtspreken, dan in tegenwoordigheid van en in overleg met de leden van den rijksraad en na raadpleging van den Gouvernements-vertegenwoordiger.

Artikel vijftien.

(1) Martelende en verminkende straffen worden in mijn gebied niet meer toegepast. Daar waar de toepassing van een hadatstraf niet mogelijk of wenschelijk wordt geacht, wordt zooveel mogelijk eene der straffen opgelegd, die bij het Gouvernement in zwang zijn.

(2) Wordt de straf van dwangarbeid of verbanning voor meer dan een jaar

uitgesproken, dan geschiedt de aanwijzing der strafplaats door het Gouvernement.

(3) Geen doodvonnis zal door mij worden ten uitvoer gelegd, dan na verkregen toestemming van den resident der Oostkust van Sumatra. Voor het geval geene overeenstemming kan worden verkregen, wordt de beslissing ingeroepen van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal.

(4) Aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië blijft het uitsluitend recht voorbehouden om aan personen, al dan niet tot mijne onderdanen behoorende en die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, het verblijf binnen het rijk van Bila te ontzeggen of een bepaalde plaats daarbuiten tot verblijf aan te wijzen.

Artikel zestien.

(1) Aan Europeanen en andere oostersche of westersche vreemdelingen zullen door mij geene gronden worden afgestaan of verhuurd, dan wel concessiën van land- of mijnbouw worden verleend, dan met toestemming van 's Gouvernements vertegenwoordiger.

(2) Bij het opmaken van zoodanige overeenkomsten zal steeds te rade worden gegaan met de rechten van derden en met de voorschriften dienaangaande door het Gouvernement in het algemeen belang vastgesteld.

(3) Het Nederlandsch-Indische Gouvernement heeft het recht mijnontginningen binnen het rijk van Bila te bewerkstelligen en concessiën daartoe te verleenen, zullende elk voorkomend geval van dien aard het onderwerp van eene bijzondere schikking met mij uitmaken.

(4 Het Gouvernement regelt het toezicht in het algemeen belang op de mijnontginning te houden.

Artikel zeventien.

(1) De in mijn gebied bestaande belastingen en heffingen, 't zij in geld of in arbeid, zullen door mij noch verhoogd noch verlaagd worden, noch zullen nieuwe worden ingevoerd zonder vergunning van het Gouvernement.

(2) Het Gouvernement heeft het recht, die inkomsten, voor zoover dit niet reeds geschied is, geheel of gedeeltelijk tegen een nader te bepalen, billijke schadeloosstelling van mij over te nemen en die daarna te wijzigen of af te schaffen, dan wel nieuwe daarvoor in de plaats te stellen.

(3) Ook heeft het Gouvernement het recht aan Zijne rechtstreeksche onderdanen nieuwe belastingen op te leggen en voorts om alle zoodanige maatregelen te nemen, als ter verzekering van de richtige heffing zijner inkomsten noodzakelijk worden geacht, belovende ik daarbij alle medewerking te zullen verleenen, die in mijn vermogen is.

(4) Alle te dier zake door het Gouvernement uit te vaardigen verordeningen zijn ook voor mij en mijne onderdanen verbindend.

Artikel achttien.

Ik verklaar het havenbeheer en de politie in de havens en op de reeden van mijn gebied aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te hebben overgedragen en er derhalve in toe te stemmen:

dat door dat Gouvernement in die havens, waar het zulks noodig acht, havenmeesters worden aangesteld;

dat aan die ambtenaren dezelfde bevoegdheid wordt toegekend als aan de havenmeesters in het Gouvernements rechtstreeksch gebied en dat door dat Gouvernement in die havenplaatsen haven- en ankeragegelden worden geheven ook van mijne onderdanen.

Artikel negentien.

Ik verbind mij de vaccine onder mijne onderdanen toe te laten en te bevorderen.

Artikel twintig.

Ik zal met de middelen onder mijn bereik of tot mijne beschikking gesteld of nog te stellen het volksonderwijs in mijn gebied krachtdadig ondersteunen en bevorderen.

Artikel een en twintig.

Alle door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in omloop gebrachte muntsoorten zullen ook in mijn gebied tegen wettigen koers gangbaar zijn.

Artikel twee en twintig.

Ik verklaar mij bereid om te allen tijde met het Gouvernement of Deszelfs vertegenwoordiger in overleg te treden omtrent alle zaken, waarvan nadere regeling noodig of wenschelijk wordt geacht, in het bijzonder wat aangaat de vaststelling van de grenzen van mijn gebied, zullende ik, wanneer dit niet in onderling overleg met de aan mijn gebied grenzende landschappen kan geschieden, mij onvoorwaardelijk onderwerpen aan de beslissing van het Gouvernement.

Ten blijke waarvan deze akte door mij is beëedigd, gezegeld en onderteekend te Medan op den 14den Januari negentienhonderd en vier.

Stempel en handteekening van
Soetan Bidar Alam Sjah.

In tegenwoordigheid van mij:

Resident der Oostkust van Sumatra,
(*get.*) G. Schaap.

Akte van erkenning en bevestiging.

Nademaal Soetan Bidar Alam, radja van Bila en onderhoorigheden, bij Gouvernementsbesluit van 2 November 1903 No. 16, op verzoek eervol van zijne waardigheid is ontheven en op heden het bestuur over genoemd landschap heeft nedergelegd.

En aangezien het wenschelijk wordt geacht diens bij Gouvernementsbesluit van 31 Mei 1895 No. 11 tot zijn opvolger aangewezen zoon Tongkoe Adil tot die waardigheid te verheffen en deze op heden in handen van mij, Gerard Schaap, resident der Oostkust van Sumatra, heeft afgelegd, beëedigd en bezegeld de aan deze akte gehechte schriftelijke verbintenis.

Zoo is het dat genoemde Tongkoe Adil bij deze door mij, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, in naam vanwege het Nederlandsch-Indisch-Gouvernement in zijne waardigheid van radja van Bila en onderhoorigheden wordt erkend en bevestigd onder den naam en titel van Soetan Bidar Alam Sjah, zullende hij als zoodanig worden gehandhaafd zoo lang hij trouw blijft en zijne verbintenis

jegens het Gouvernement behoorlijk naleeft en onder de navolgende voorwaarden:

Artikel een.

De radja van Bila en onderhoorigheden wordt in alle zaken van bestuur en justitie ter zijde gestaan door een Rijksraad van landsgrooten, door hem in overeenstemming met den Gouvernementsvertegenwoordiger ter Oostkust van Sumatra aan te stellen.

Artikel twee.

Aan den radja van Bila en Onderhoorigheden en zijne rijksgrooten worden door het Gouvernement toegelegd de schadeloosstellingen wegens derving van vroeger door hen genoten inkomsten tot de bedragen, vastgesteld bij artikel twee van de met den afgetreden soetan en Rijksgrooten op 21 November 1875 gesloten overeenkomst, welke werd goedgekeurd bij Gouvernementsbesluit van 10 Maart 1876 No. 46.

Artikel drie.

De radja van Bila en Onderhoorigheden blijft in het genot van de niet door het Gouvernement overgenomen inkomsten, waarop hij als zoodanig volgens de aloude landsgebruiken aanspraak kan maken, mits met voorkennis en goedkeuring van den vertegenwoordiger van het Gouvernement.

Artikel vier.

Voor zoover zijne onderdanen moeten terechtstaan voor Gouvernementsrechtbanken, heeft de radja van Bila en Onderhoorigheden het recht in persoon of bij gemachtigde zitting te nemen in die rechtbanken, ten einde in die zaken zijn gevoelen te doen kennen.

Ten blijke van welke erkenning en bevestiging hem deze akte wordt uitgereikt.

Aldus gedaan te Medan op heden den 14den Januari 1904.

De Resident der Oostkust van Sumatra,
(*get.*) G. Schaap.

Deze akten van verband en van erkenning en bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 26sten Augustus 1904.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*get.*) W. Rooseboom.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
enz.

(201. 5.) Nota van Toelichting.

Op verzoek van den bejaarden radja van Bila en Onderhoorigheden, Soetan Bidar Alam, had op 14 Januari 1904 eene bestuursverwisseling plaats en volgde zijn oudste zoon Toengkoe Adil, die door het Gouvernement daartoe was aangewezen, hem op, onder den naam en titel van Soetan Bidar Alam Sjah.

De politieke verhouding van het landschap Bila tot het Gouvernement werd nog steeds bepaald door de verklaring in 7 artikelen van 11 Augustus

1862 (1) en door de sedert daarin gebrachte wijzigingen, vervat in de verklaring van 7/9 Januari 1865 (2) en in de suppletoire contracten van 21 November 1875 (3) en van 3 November 1898. (4)

De afscheiding van Siak, waarvan Bila vroeger eene onderhoorigheid uitmaakte, was het gevolg van het met den sultan van dat rijk op 23 Juni 1884 gesloten contract.

De nieuwe akte van verband, van erkenning en van bevestiging zijn geschoeid op den voet der Langkat-akten van 23 Mei 1893 (5), behoudens de wijzigingen en aanvullingen, die de uiteenloopende toestanden in beide landschappen en de ervaring als wenschelijk deden kennen.

Het rijk van Bila omvat het grootendeels in de benedenstreken gelegen eigenlijke landschap van dien naam en voorts de in de bovenstreken gelegen onderhoorige landschappen Si Pare Pare, Marbau, Poelau Djantan, Rantau Prapat, Si Ringoringo, Si Bargot en Si Hare-Hare.

De bevolking en de regeerende bestuurder stammen uit Pagar-roejong, (Sumatra's Westkust), maar de latere vestiging in Bila van bevolking uit Mandheling is oorzaak dat hoofdzakelijk Mandhelingsch wordt gesproken.

De bevolking wordt geschat op 10 500 zielen. Slavernij bestaat sedert vele jaren niet meer en het aantal pandelingen bedraagt slechts 35. De rechtspraak en de geleidelijke opheffing van het pandelingschap zijn door den Resident der Oostkust van Sumatra geregeld. Te Soengei Djawi-djawi is een Europeesche hoofdopziener belast met de heffing der bij het reeds vermelde suppletoir contract van 21 November 1875 overgenomen in- en uitvoerrechten.

Bijzonderheden over het landschap Bila zijn te vinden in de bijdragen van het Koninklijk Instituut van taal-, land- en volkenkunde, deel LVI 1904, bladz. 548.

---

(1) Gedrukte stukken Tweede Kamer, Zitting 1865—1866, **117**, no. 3.
(2) „ „ „ „ „ 1866—1867, **54**, „ 2.
(3) „ „ „ „ „ 1876—1877, **101**, nos. 11 en 14.
(4) „ „ „ „ „ 1899—1900, **151**, „ 11 en 12.
(5) „ „ „ „ „ 1894—1895, **101**, „ [illegible] en 8.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 December 1905.

INHOUD.

Exploitatie van Banka's tinmijnen. Het *Alg. Handelsblad* van 14 Nov. vestigt er de aandacht op dat, waar het opmerkingen maakt over den een of anderen tak van staatsbedrijf, daaruit ten onrechte de conclusie wordt getrokken dat het voorstander is van particuliere exploitatie. Het blad is voor goede exploitatie van domeinen, als spoorwegen, bosschen en mijnen, zooveel als maar mogelijk ten bate van den Staat. Het heeft het in dit geval tegen de wijze, waarop de staatsexploitatie op Banka gedreven wordt en zoekt de oorzaak in het omslachtig administratief raderwerk. Hoe meer het blad er over nadenkt hoe meer het overhelt tot de slotsom dat een staatsbedrijf in Indië (óók de spoorwegen en bosschen) zal moeten zijn een geheel zelfstandige organisatie, waar de bestuursambtenaren van verschillende categorieën buiten staan, zoodat de directie der onderneming alle verantwoordelijkheid draagt, eene organisatie naar het voorbeeld van goed beheerde particuliere maatschappijen, met eigen directie en regeerings*toezicht*, maar zonder regeerings*inmenging.* Kan dat niet, laat men dan, zegt het blad. het bedrijf overdragen aan eene particuliere maatschappij met de voorwaarde dat de Staat een groot deel van de winst ontvangt. Het blad herhaalt het denkbeeld om van een op te richten Banka-maatschappij $^7/_8$ aandeel in de winst te bedingen, hetgeen in onze revue der Nov.-afl. op blz. 1700 besproken werd. Intusschen is het thans terloops daaraan toegevoegde denkbeeld om van staatswege voor $^7/_8$ aandeelen in een dergelijke maatschappij te nemen zeker nieuw.

Wat de Billiton-exploitatie betreft, herinnert het *Hbl.* aan de geschiedenis, dat de maatschappij destijds eene voordeelige contractsverlenging kreeg, die wel door sommigen onwettig werd geoordeeld, doch waarbij de kans bestond dat, kwam het tot een proces, de Staat de verliezende partij zou zijn. De Regeering kon onder die omstandigheden hare eischen, volgens het blad, niet zoo hoog stellen als zij, geheel vrij zijnde, had kunnen doen, en wanneer zij toen toch nog $^5/_8$ van de winst kon bedingen, zou een contract met eene Banka-maatschappij zeker voordeeliger kunnen zijn.

Wij zien dit nog niet in, omdat bij een maatschappij, die al een veertigtal exploitatie-jaren achter den rug heeft, bij het afloopen van de concessie toch meer voordeelige voorwaarden te bedingen zijn, dan van een, die al de moeilijkheden en tegenvallers van een eersten aanvang moet doormaken, in casu het geheel reorganiseeren van het bedrijf.

Wij maakten verder de opmerking dat, waar het *Hbl.* zoo gekant is tegen het belasten van de winst van Indische ondernemingen, het eenigszins zonderling klinkt, dat gedacht wordt aan de oprichting van zulk een onderneming die $^7/_8$ van hare winst zou afgeven. Het *Hbl.* antwoordt hierop het volgende: „Waar hebben wij ooit gezegd, gekant te zijn tegen het belasten van winsten van ondernemingen? Die winst *wordt* nu reeds belast, *kan* zwaarder belast worden ook; wij „kanten" ons slechts tegen willekeurige en stelsellooze belastingen, die het kapitaal afschrikken en den ondernemingsgeest dooden". Waar men met genoegen leest dat ook dit blad van oordeel is dat die winsten zwaarder belast kunnen worden en het dus maar een quaestie is van een behoorlijk en gelijkmatig drukkend belastingstelsel op alle winstgevende ondernemingen, mag men hopen, dat spoedig die bevredigende oplossing door de regeering moge worden gevonden.

Dat de misstanden op Banka niet hoofdzakelijk voortvloeien uit de nadeelen van een omslachtig administratief raderwerk, doch uit een conflict, dat ontstaan is tusschen de oude Chineesche gebruiken en de toepassing van moderne ontginningsmethoden, wordt in het licht gesteld in een artikel in de *Nieuwe Courant* van 17 Nov. jl.

Dit blad vat de quaestie in het kort als volgt samen: „De tinmijnen, zoowel op Banka als op Billiton, worden door Chineesche kongsi's op Chineesche wijze ontgonnen. Op Billiton volgens het zoogenaamde n o e m p a n g-stelsel, d. w. z., de mijnwerkers vormen ploegen, waarvan ieder lid werkt op aandeel in de winst; op Banka volgens een stelsel, dat zich naar den eisch van andere omstandigheden uit dan noempang-stelssl ontwikkeld heeft, een bastaard-vorm daarvan is. Het noempang-stelsel past het best bij den smaak en de belangen der werklieden; de oorspronkelijke Chineesche gewoonten vindt men daarin het volmaaktste terug. Bij den bastaard-vorm is dit in veel mindere mate het geval. Ongelukkig kan het eerste echter alleen worden toegepast bij kleine, ondiepe ontginningen, die door weinig volk kunnen worden bewerkt; bij de diepere ontginningen, die op Banka gevonden worden en met een veel grooter aantal arbeiders werken, kan dit niet gebeuren. De mijnwerkers arbeiden hier op jaarloon; de volgens Europeesche wetenschap verbeterde ontginningsmethoden dwingen voortdurend tot afwijkingen van de oorspronkelijke, door de Chineezen geliefkoosde gebruiken".

Hieraan meer nog dan aan bepaalde mishandelingen of afzetterijen — hoewel deze laatste waarschijnlijk ook als een gevolg ven de halfslachtigheid van het stelsel veelvuldig voorkwamen — schrijft de *N. Ct.* de moeilijkheden toe, bij werving en het behouden van werkvolk ondervonden.

De rapporten van den heer Hoetink en van Dr. Winkler schijnen geen twijfel over te laten of voeding, huisvesting, loon en geneeskundige behandeling zijn voldoende, doch de ontevredenheid kan opgewekt zijn omdat de koelies niet volgens de Chineesche gebruiken worden behandeld en omdat zij door de ongecontroleerde Chineesche ondernemers worden afgezet. Men heeft destijds verzuimd het oog te houden op de misstanden, welke noodzakelijk uit de wijziging van het exploitatiestelsel moesten geboren worden. Het blad wil daar niemand een verwijt van maken, doch nu zijn die op bedenkelijke wijze aangegroeid en komen op eene voor ieder zichtbare en voor de schatkist merkbare wijze aan het licht. Met kracht wordt thans de uitroeiïng beproefd. Wellicht is het nog tijd, in elk geval behoort de regeering scherp op de uitvoering der bevolen maatregelen toe te zien.

Naar aanleiding van hetgeen de Minister van Koloniën in zijn Memorie van Antwoord aangaande de tinwinning op Banka mededeelde, vindt het *Algemeen Handelsblad* in zijn avondblad van 17 Nov. het noodig nog eens op de zaak terug te komen. Een denkbeeld om de administrateurs der tinmijnen door controleurs te vervangen, acht het in strijd met eene rationeele organisatie. Naar het oordeel van dit blad: „kan men alleen dan van eene staatsexploitatie goede vruchten verwachten, wanneer men bij hare organisatie het voorbeeld van alle particuliere maatschappijen volgt: een directeur met commissarissen, die binnen bepaalde grenzen (onder toezicht van een regeeringscommissaris) *alle* macht over de wijze van exploitatie in handen hebben en geheel vrij zijn in de benoeming, de bevordering, het ontslag van het noodige personeel; in den verkoop van het verkregen product...." De departementschefs en verdere autoriteiten blijven dan buiten het dagelijksch beleid der zaken. De directeur der Gouvernements tinwinning zal zich daarentegen geheel aan zijn taak kunnen wijden.

Het blad maakt er attent op, dat wij het in de Nov.-afl. op blz. 1700 ten onrechte de woorden in den mond gelegd hebben, dat het „een voortreffelijk éénhoofdig bestuur op Banka altijd onbereikbaar acht". Daar de voorafgaande woorden: „wat op Billiton mogelijk was", waren weggelaten, kan het zijn dat daardoor de bedoeling te veel in het algemeen werd weergegeven, doch de gewraakte woorden staan zoo in het slot van het artikel van het *Hbl.* van 19 Sept. jl.

* * *

Banka-tegenstrijdigheden. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Nov. j.l. wordt er de aandacht op gevestigd, dat in de Memorie van Toelichting van den Minister van Koloniën op de Indische begrooting voor 1906 twee feiten werden vastgesteld, tusschen welke een verband van oorzaak en gevolg bestond, nl. de ongeveer $^1/_5$ lagere raming der productie en de onvoldoende aanvoer van werkkrachten. Kort daarna bleken er 30000 pikol tin meer voorhanden te zijn. Het gevolg was er dus niet, verviel nu ook de oorzaak?

Nu de delving ten naastenbij evenveel als het vorige jaar had opgeleverd, scheen er geen reden te zijn om over een tekort aan werkkrachten te spreken en evenmin om naar middelen om te zien, ten einde stremming in den „aanvoer" te voorkomen. Deze redeneering wint aan kracht door de geruststellende berichten in de Kol. Verslagen omtrent orde en rust op dit eiland van 200 vierk. geogr. mijlen, met een verspreid garnizoen van 244 man. Ook de berichten in de *Encycl. v. N.-I.* bewijzen niets tegen den algemeenen geest en het rapport van den ambtenaar B. Hoetink is gunstig. De statistiek der immigratie geeft geen voldoende reden om aan te nemen, dat Banka in China een slechten naam heeft. Toen in 1891 eene andere inrichting der tin-winning werd ingevoerd, waardoor de productie bijna verdubbeld is, waren er meer werkkrachten noodig; het aantal koelies werd van 6588 in 1890 gebracht tot 12107 in 1899 en van moeilijkheden om deze te werven is niets vernomen. Wel bleef in 1903 en 1904 het aantal aankomelingen beneden de 900, doch dit was ook in 1900 het geval en na eene verhooging van het aanbreng-geld werd het volgende jaar het nooit te voren voorgekomen cijfer van 4091 bereikt.

En toch heeft de Gouv.-Gen. in April van dit jaar, resident, eerstaanw. mijn-ingenieur en ambtenaar voor de Chineesche zaken naar Batavia ontboden om te overleggen wat er gedaan kon worden om het bestaan der mijnwerkers beter te maken. Het geweten van den Staats-werkgever, dat blijkens de vroeger bevolen onderzoekingen toch al niet gerust was, moet wakker geschrikt zijn door de zoek gewaande 30000 pikols. Op nieuwe middelen om meer immigranten te trekken was men bedacht. In de opperste leiding, vervat in Stbl. 1891 No. 134 komt geen verandering, doch ten opzichte van de lagere bestuursambtenaren wordt overwogen de administrateurs te vervangen door controleurs. Eerstgenoemden waren, volgens de omschrijving door den hoofdingenieur D. de Jongh Hz. gegeven in het *Jaarboek van het Mijnwezen* van 1900, alleen besturende ambtenaren en tegenover de ontginning betaalmeester, of algemeen ontvanger èn magistraat. Is het nu de bedoeling slechts den titel te veranderen of wil men den controleur alle aanraking met de tindelving ontnemen? In het laatste geval zouden de technische ambtenaren al het comptabele werk tot hun last krijgen of weer, met dubbele kosten, een administratie-corps noodig zijn, terwijl toch het krachtig bestuur tot dusver niet heeft ontbroken. Dit verdient opheldering.

De kongsies als tusschenpersoon tusschen den staatsondernemer en den mijnwerker zijn volgens de overtuiging van den Heer Hoetink onmisbaar, daar met geen andere werkwijze gunstiger uitkomsten voor de tinwinning en de werklieden zullen worden verkregen. Het zal echter moeite kosten de koelies in hun betrekking tot de kongsies van beter conditie te doen worden. Intusschen zal aan de laatste gelegenheid worden gegeven zich financieel wat ruimer te bewegen, doordat de prijs, die het gouvernement voor het ingeleverde tin betaalt met 1/3 wordt verhoogd van (ƒ 75 tot ƒ 100 per 285 dagtaken). Voorts zal worden overgegaan tot de aanstelling van zelfwerkende deelhebbers voor een jaar, ten einde de voordeelen van het noempangstelsel zooveel mogelijk te verkrijgen zonder het kongsiewezen aan te tasten. Voorts wordt gelegenheid gegeven om voorschot op het jaarloon te krijgen, om met verlof naar China terug te keeren, terwijl aan invaliden vrijen overtocht en

een reispenning wordt verstrekt. Eindelijk is met eene firma te Hongkong een driejaars-contract voor koelie-levering gesloten. Na nog verder aangehaald te hebben wat de Minister ter zake in het midden bracht, hoopt de *N. R. Ct.* dat althans niet meer door ondoordachte beweringen in regeeringsstukken de publieke opinie in twijfel gebracht zal worden omtrent de voortreffelijkheid van het ambtenaren-beheer.

* * *

Oorlogschatting in Boni In eene interressante voordracht, door den oud-majoor G. Nijpels op 15 Nov. gehouden in eene vergadering van de Ver. Moederland en Koloniën, besprak deze o. a. de aan de bevolking opgelegde oorlogsschatting van *ƒ* 70.000. Daar dit punt niet in het verslag der lezing in de *Nieuwe Courant* was overgenomen, schreef de Oud-Gouverneur van Celebes de heer G. W. W. C. Baron van Höevell in het nummer van 17 Nov. van dat blad een artikeltje, waarin hij deed uitkomen hoe bij al den lof, dien de spreker over had voor de thans op Celebes gevolgde politiek, die schatting door hem werd afgekeurd. Zij strookte weinig met de schoone woorden der „Proclamatie aan 't Bonische volk", vóór de landing onder de Bonieren verspreid, waarin o.a. gezegd werd dat wij niet kwamen om tegen het volk oorlog te voeren, doch ze te verlossen van willekeur, tyrannie en knevelarij. Baron van Höevell is het geheel eens met den spreker dat die schatting een slechten indruk moet gemaakt hebben. Dat men beslag legde op de persoonlijke eigendommen van den vorst en zich van zijn bronnen van inkomst meester maakte, lag voor de hand. Verder is het billijk dat de bevolking naar draagkracht en vermogen de kosten van eene betere bestuurs-inrichting draagt. Om hiertoe te geraken, zou een zoo nauwkeurig mogelijke volkstelling gehouden moeten worden. Het al dadelijk eischen van een fictieve som van *ƒ* 70.000, zal de bevolking allicht doen denken, dat al die mooie woorden maar praatjes zijn en het slechts om het geld te doen is. Juist omdat van verschillende kanten de meening is uitgesproken dat deze oorlog alleen om financieele redenen gevoerd wordt, had men volgens den schrijver alles moeten vermijden, wat voedsel zou kunnen geven aan deze opvatting.

* * *

Nieuw strafrecht voor Indië. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Nov. j.l. wordt er de aandacht op gevestigd dat, terwijl de Memorie van Antwoord van den Minister van Koloniën bericht dat de invoering van het nieuwe strafrecht in Ned.-Indië op zooveel moeilijkheden stuit, dat daaraan in langen tijd niet te denken valt, nu reeds 19 jaren naar die strafrechts-herziening is uitgekeken en dat zij nu gevaar loopt zonder iemands protest weg te blijven. De eerste twaalf zijn besteed aan voorbereiden. Minister Cremer heeft den ban pogen te breken door in 1898 het strafwetboek voor Europeanen te helpen vaststellen en de verordeningen, die verder noodig waren, ter hand te doen nemen. In 1901 werden concepten voor een inlandsch strafwetboek en voor een herziening van de rechterlijke inrichting voltooid en maatregelen getroffen om ook strafrechtspleging en invoeringsverordening te doen bewerken, doch sinds 1890 is geen enkele regeling in het Staatsblad gekomen.

Een „rechtshervorming", die op geheelen stilstand neerkomt is op zich zelf al merkwaardig, doch nog veel curieuser wordt het bezwaar genoemd, waarop de zaak is komen te stuiten, namelijk de vele verordeningen die gewijzigd moeten worden. Men had hier juist eene uitgezochte gelegenheid om de veelheid tot eenheid te brengen. Minister Cremer had het denkbeeld al aangevat om bestaande voorschriften op de rechterlijke inrichting samen te brengen en gelijktijdig met de invoering der nieuwe strafwetboeken te doen beëindigen. Minister Idenburg had aan de Staatscommissie voor het Indisch privaatrecht opdracht gegeven de voorschriften omtrent de rechterlijke organisatie en de inlandsche strafvordering te unificeeren voor geheel Ned.-Indië.

Het blad vraagt of er soms verscholen omstandigheden zijn, die maken dat de invoering van het nieuwe strafrecht ondoenlijk heet. Het wijst op een nieuwen koers, hierin bestaande: dat aan de commissie voor het Indisch privaatrecht nader werd opgedragen, van haar strafrechterlijke unificatie voor Indië een fusie van Europeesch- en inlandsch strafprocesrecht te maken; niet langer dus te werken in verband met de dringende voltooiing van de nieuwe strafwetgeving, maar — de Mem. van Antwoord erkent het zelf — in verband met het wetsontwerp tot wijziging van Art. 75. Zoodoende wordt de eerste echter ad calendas graecas verschoven. Terwijl er gevraagd wordt of de op zich zelf reeds zoo moeilijke fusie-arbeid, ook maar eenigszins de bezwaren verlichten zal van het herzien van al die verordeningen, dat thans zoo donker wordt afgemaald, ziet het blad als gevolg alleen dat aan nog ongevoteerde en onvoldragen plannen tot „rechtshervorming", die jaren en jaren zullen kosten, het nieuwe strafrecht voor Indië wordt opgeofferd.

Zoo de tegenwoordige minister bereid was den knoop van zijn voorganger te ontwarren, de omhelzing der fusie-plannen af te schudden van de strafrechtsherziening en de afwerking en invoering van het nieuwe strafrecht wilde aanvaarden, dan zou dit het voordeel hebben ook onze nieuwe militaire strafwetgeving tot leven te kunnen brengen. Het zou voor minister Fock een roem zijn zoo hij één voor één, een inlandsch strafwetboek, een Europeesche strafvordering, een inlandsche strafvordering, een zoo beperkt mogelijk gehouden herziening der rechterlijke organisatie en een militair strafwetboek in het Indische staatsblad en ook in werking wist te brengen. De minister zou zoodoende niet alleen de Staten-Generaal maar ook de Indische regeering gevallig zijn, waar op 31 Aug. j.l. de Gouv.-Gen. de hoop uitsprak dat de invoering der nieuwe strafwetten niet achterwege zou worden gelaten.

* * *

Prof. Dr. G. K. Niemann †. Op 15 Nov. jl. overleed te Delft op 83-jarigen leeftijd professor dr. G. K. Niemann, oud-hoogleeraar aan de voormalige Indische instelling aldaar, wiens portret met bijschrift in den jaargang 1898 II, bl. 901 van *De Indische Gids* werd opgenomen. Terwijl wij naar dit artikel verwijzen, zij hier in herinnering gebracht dat de overledene op 6 Nov. 1822 te Middelburg geboren werd.

Aan eene correspondentie aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 Nov. ontleenen wij nog het volgende:

Bij raadsbesluit van 30 Juni 1873 werd hij met ingang van 1 Sept. d.a.v. benoemd tot hoogleeraar in de land- en volkenkunde aan genoemd onderwijs

instituut. Hij gaf onderricht in het Soendaneesch. Zijn kennis van de Polynesische talen en meer in het bijzonder van de daarin gebezigde taal van het volk was bijzonder groot. Het aantal dialecten dat hij van deze talen bestudeerde en er mede vertrouwd werd, noemt men over de twintig.

De overledene was van 1848—1873 als opvolger van prof. Brandes leeraar in taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië aan het Zendelingshuis te Rotterdam, en ging in 1873 als hoogleeraar over aan de Indische Instelling te Delft. In 1898 bij zijn 25-jarig jubileum te Delft benoemde de regeering hem tot ridder in de orde van den Nederl. Leeuw en benoemde het Kon. Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië hem tot zijn eerelid. De Leidsche universiteit benoemde hem in 1896 tot dr. honoris causa in de letteren. Voor een leerstoel aan de Amsterdamsche universiteit, hem in 1879 aangeboden, bedankte hij. Met ingang van 1 Sept. 1898 werd hij gepensionneerd. Zijn opvolger was prof A. L. van Hasselt.

***

Is dat billijk? Men maakt ons opmerkzaam op een artikeltje van L. F. in de *Java-Bode* van 17 Oct. jl., waarin de schrijver onder dit opschrift de aandacht vestigt op Staatsblad 1905 No. 449, waarbij het personeel voor de onderafdeeling Singkel wordt geregeld. Terwijl de controleur moest wurmen met 1 klerk op *f* 900.— 's jaars, 1 inl. schrijver op *f* 240.—, en 4 oppassers, ieder op *f* 10 's maands, krijgt de civiele gezaghebber, die thans in dienst gesteld is, 1 klerk op *f* 1200, een inl. schrijver op *f* 480, een inl. korporaal op *f* 300, 2 politiedienaren op *f* 22.50 en 6 dito op *f* 20 's maands. In deze groote verschillen ligt een ruiterlijke erkenning van de regeering, dat er vroeger te weinig is betaald en de schrijver verheugt zich er over dat ten minste de civiele gezaghebbers de beschikking krijgen over beter personeel. Maar.... tal van controleurs hebben nog steeds als eenige hulp op hun kantoor een schrijver op *f* 20 en voor de politie minderwaardig personeel, betaald met *f* 10 's maands, en hij vraagt daarom met klem of dit billijk is.

***

Koloniale Leeningen. In het *Nieuws van den Dag* van 15 Nov. jl. bespreekt C. d. V. de noodzakelijkheid om, op welke gezonde basis men er ook in slaagt de financiën van Ned.-Indië te vestigen, buitengewone uitgaven uit leeningen te bestrijden. Als Nederland voor Indië leent, dan profiteert dit van het grootere crediet van eerstgenoemd land, doch de regeering gaat er in dat geval slechts aarzelend toe over om Nederlands schuld te vermeerderen. Een betere oplossing vindt de schrijver, dat Ned.-Indië leent ten eigen name. Daarbij doen zich echter verschillende moeilijkheden op en wel in de eerste plaats de vraag of Indië wel een eigen rechtspersoonlijkheid heeft. Met verwijzing naar de lezing van Mr. de Meester (1904 I bl. 879), die gesproken had van art. I van de Fransche wet van 19 Dec. 1900, waarbij die rechtspersoonlijkheid aan Algerië is toegekend en van de wijzigingen, welke de Indische Comptabiliteitswet en andere wetsbepalingen in verband daarmede zouden moeten ondergaan, dringt de schrijver ten slotte op eene dergelijke regeling voor Ned.-Indië aan. Voorts is de te betalen rente volgens hem het zwakke punt. Als deze voor de eerste, door Indië op zijn eigen naam te plaatsen

leeningen betrekkelijk hoog is, dan is er alleszins aanleiding dat Nederland op de eene of andere wijze tegemoet komt in hetgeen meer betaald moet worden. De schrijver vindt dat des te gemakkelijker, omdat de daarmede gemoeide bedragen slechts een betrekkelijk kleine som zullen uitmaken.

* **

Loemboeng-dessa is de titel van twee artikelen in de *Nieuwe Courant* van 14 en 15 Nov. jl., waarin de coöperatieve credietinstelling besproken wordt, die men als „dorps- of gemeente-rijstschuur" zou kunnen aanduiden en in 1901 door resident Mesman in verschillende dorpen van Cheribon in het leven is geroepen. Aanleiding was de ongunstige economische toestand in dat gewest. In die streken leenden de meeste bouwgrondbezitters padi of geld voor de kosten van grondbewerking, inkoop van zaadpadi en levensonderhoud gedurende den schralen tijd en de controleur Van Huls, die geruimen tijd aan dien resident was toegevoegd, in het belang van het landbouwcrediet, zegt dat in verscheidene dessa's ongeveer *alle* landbouwers aldus moesten leenen. In den regel moeten voor elken in den duren tijd geleenden pikol 5 à 6 maanden later twee pikols van den oogst worden terugbetaald, of in geld van ƒ 3.50 tot ƒ5.—. Bij het verleenen van voorschot op het gewas moet voor elke ƒ 1.— of ƒ 1.25 een pikol padi teruggegeven worden of wordt in geld 5 à 10 pCt. 's maands gevorderd.

Hoewel oorspronkelijk opgericht naar het voorbeeld van dergelijke instellingen in de Christengemeenten in Djombang (de loemboeng miskin), bestaat er volgens den heer Mesman toch een groot verschil, want de laatste zijn liefdadigheidsinstellingen, terwijl de loemboengs in Cheribon crediet-instellingen zijn. De inrichting verschilt naar plaatselijke toestanden en behoeften. Aanvankelijk had elke dessa haar eigen schuren met door haar zelf bijeengebracht kapitaal; later zijn er gemeenschappelijke schuren van nabijgelegen dessa's ontstaan, al of niet met gemeenschappelijke voorraden. Het bedrijfskapitaal wordt gevormd door voorschotten in padi van de sawah-bezitters, gewoonlijk in verhouding tot de uitgestrektheid van hun bouwgrond. Voor materialen en bouw van de schuren werd geld door de deelhebbers bijeengebracht of arbeid gepresteerd. In Maart 1904 heeft de regeering echter ƒ 40.000 als voorschot verleend en in Mei nog ƒ 17.125 voor den aankoop van 6500 pikols padi, om daarmede zulke instellingen in een paar noodlijdende onderdistricten tot stand te brengen. Ook koffiepakhuizen van het in dit gewest ingetrokken monopolie werden voor het doel beschikbaar gesteld. Zeer terecht is echter bepaald dat de uitgaven geleidelijk uit de inkomsten terugbetaald moeten worden. Als er uit de gekweekte rente voldoende padi is overgelegd om aan de crediet-aanvragen te voldoen, wordt het stamkapitaal in padi aan de inleggers terug gegeven. Met het uitleenen der padi wordt bij den aanvang van den westmoesson begonnen en wel op bepaalde tijdstippen, éénmaal voor zaadpadi, tweemaal voor de kosten der sawah-bewerking en tweemaal om in het levensonderhoud te voorzien in den duren tijd. Bij de weder-inlevering wordt in vijf keeren 50 pCt. rente van den oogst gevorderd. De loemboengs zijn vereenigd in kringen, elk met een maximum bergruimte van 10.000 pikol padi, geadministreerd door een gecommitteerde, die de uit te geven padi heeft te wegen en te boeken, terwijl de beoordeeling of crediet verleend kan worden, de keuring, enz. geschiedt door

eene commissie. Deze personen genieten 10 pCt. van de maximum hoeveelheid beheerde padi.

Wat de resultaten betreft, op 31 Jan. 1902 bedroeg de opgeschuurde hoeveelheid 80.935 pikols padi en na den oogst van 1904: 406.698 pikols, een waarde van ruim een millioen gulden. Dit overgespaarde zou bij misoogst gouvernementshulp waarschijnlijk overbodig maken en is in normale omstandigheden toereikend een aanzienlijk deel der grondbezitters uit handen van woekeraars te houden. Hulde wordt aan den resident Mesman gebracht, die met zijn kennis van de inlandsche huishouding, zijn practischen zin, zijn toewijding en de bezieling van zijn ondergeschikten, dit alles tot stand bracht.

In het tweede artikel wordt er op gewezen dat bij alle streven om een inlandsche industrie in het leven te roepen, de groote hinderpaal, de moeilijkheid was om inlandsch kapitaal te scheppen. Thans heeft de heer Mesman door de *daad* bewezen, dat die hinderpaal zeer goed te overkomen is. Wil men dus inderdaad iets *doen* om den inlander behulpzaam te zijn, dan zal in die richting met voortvarendheid moeten worden voortgegaan. Met de bedoelde feiten voor oogen had de *N. Ct.* verwacht grootere sommen op de begrooting te zullen vinden voor het geven van voorschotten tot oprichten van schuren en aanschaffen van den eersten padi-voorraad. Een bedrag van *f* 10 000 daarvoor bestemd, is slechts voldoende voor het aankoopen van 5000 pikol en Cheribon alleen heeft er 400.000 noodig. Blijkens de Mem. v. Toel. zal er iets gedaan worden voor de ontwikkeling dier instellingen in Pekalongan, Banjoemas en de Preanger. Is de ontwikkeling daar echter reeds zoover gevorderd, dat men zich met een hulp van 5000 pikols redden kan, dan kan die hulp ook wel achterwege blijven, want dan kan de bevolking die kleine hoeveelheid ook wel bijeenbrengen.

Hoewel het blad geen voorstander er van is om zich hier in Nederland in te laten met de bijzonderheden der uitvoering in Indië, vestigt het in deze zaak er toch de aandacht op hoe het welslagen in dit geval voor een groot deel afhangt van de persoon, die er mede belast is en naar men het verzekert, zou de tegenwoordige resident van Cheribon, de heer J. W. Mesman, de aangewezen man zijn om het stelsel van dessa-loemboengs over geheel Java in te voeren.

Wanneer men hier naast legt, hetgeen omtrent de afd. Batang werd medegedeeld (Zie Rev. Dec.-afl. blz. 1896) dan is het voor den lezer nog zeer de vraag of inderdaad die invoering over heel Java gewenscht is, en het is daarbij een veeg teeken dat in Grobogan, waar het stelsel ook gelukte, dwang niet was uitgesloten. De bevolking werd er volgens het hier geresumeerde artikel van de *N. Ct.* eenvoudig *gelast* om te sparen. Onder de daar bestaande omstandigheden was dit wellicht niet te vermijden, doch kan dit leiden tot goede, gezonde resultaten?

* * *

De kustverlichting in Ned-Indië wordt door C. d. V. besproken in het *Alg. Handelsblad* van 15 Nov. j.l. Hij begint met te herinneren aan het algemeene plan, dat in 1903 werd goedgekeurd (zie *Ind. Gids* 1903 II blz. 1772) en hoe men in het daarop volgende jaar begonnen is met wat het meest urgent was. Een licht op Noesa-Niva (Z.-W. punt van Leitimor, Ambon) en een ander in de nabijheid op het eilandje Sawangi, gelegen in Straat Manipa, werden

respectievelijk in Dec. en Nov. 1904 ontstoken. In datzelfde jaar werd een licht gebouwd op het eiland Wangi-Wangi (Z.-O. van Celebes gelegen) ter verlichting van de Boeton-passage in het belang van de scheepvaart van Makassar met het Oostelijk deel van den Archipel. Ook de verbetering der overige verlichting werd niet verwaarloosd. Was reeds in de najaarskentering van 1903 het kustlicht op Metawarang (Sermata-groep beoosten Timor) opgericht en in November ontstoken, kort daarop werden onder meer vijf belangrijke vaste witte lichten gewijzigd in acetyleen-flikkerlichten. Voorts waren aan de Palembangrivier 9 gasbakens opgericht. Op 15 Nov 1904 konden worden ontstoken de geleidelichten op Toendjoek in Straat Riouw, terwijl in het midden van het jaar de kustverlichting uitgebreid was met de vaste lichten te Lho Seumawè (Atjeh), Kroë (Benkoelen), Boeloecomba (Celebes' Zuidkust) en Pandjang (Nieuw-Guinea nabij Fak-Fak). In de eerste helft van 1904 werden nog meer witte lichten doòr acetyleen-flikkerlichten vervangen, het oostelijk havenlicht van Tandjong Priok werd veranderd in een snel-flikkerend licht en ook de verlichting van het Westervaarwater van Soerabaja onderging verbetering, daar het witte vaste licht te Sembilangan op 17 Mei 1904 gewijzigd werd in een snelflikkerend acetyleenlicht en het witte vaste licht van Oedjoeng Piring in een rood geleidelicht. De bestaande 11 M. hooge opstand aldaar is vervangen door een van 20 M., die meer om de Zuid-Oost is verplaatst in verband met de gewijzigde richting der vaargeul.

Behalve eenige overige verbeteringen werden op verschillende plaatsen gasboeien gelegd van 5 kub.-meter inhoud en in 1905 lichten ontstoken te Bintoehan, Merauke, Ië Meulè (Oostkust Poeloe Weh) en Diamantpunt (Atjeh). De beide laatste zijn voor de internationale scheepvaart van veel waarde. De toren op Diamantpunt is op een schroefpalen-fundeering aan den rand van het rif, ruim 2300 M. uit den wal gebouwd. Bij de uitvoering waren veel moeilijkheden te overwinnen, want op de bouwplaats staat bij laag water nog 2 à 3 M. water en er is bijna voortdurend branding. De lichtbron van 20 000 kaarsen komt 26,5 M. boven hoog water waardoor het licht op 32 K.M. afstand zichtbaar is.

In 1905 is nog gerekend op de voltooiing van het belangrijke kustlicht-etablissement op Madang of Vlakeiland benoorden Soembawa en in 1906 op de oprichting van een licht op Kaap Selatan (zuidelijkste punt van Borneo), op een licht op Java's Z.-O. hoek (schiereiland Balambangan) en op Kaap Mandar in Straat Makassar. Wanneer deze lichten ontstoken zijn, dan blijven in 1907 in die straat nog drie lichten te bouwen, n.l. op Kapoposang (westelijkste eiland van de Spermunde-Archipel), Kaap William en aan den ingang van de Palos-baai.

De bedoeling van den schrijver is om eens de aandacht te vestigen op een arbeid, die gewoonlijk aan de algemeene aandacht ontsnapt en die toch uit een nationaal en internationaal oogpunt van belang is. In verband met dit onderwerp veroorlooft hij zich ten slotte de opmerking, dat het wenschelijk zou zijn een gedetailleerde lijst van de in Ned. Indië aanwezige kustlichten te voegen bij den Regeeringsalmanak, met bijzonderheden ingericht als de opgaven voorkomende in het werk: „Lights and tides of the World, compiled by H. D. Jenkins."

* * *

Bacoven-uitvoer uit Suriname wordt besproken in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Nov. jl. en daarbij opgemerkt dat wat men in Ned.-Indië „pisang", in Europa en Amerika meest „banaan" noemt, in Suriname „bacove" heet. Dit is in tropische landen een voornaam volksvoedsel. Rauw, gebraden of geroosterd wordt zij versch genuttigd; gedroogd en gemalen, worden er, met opoffering van een deel van de voedingswaarde, koeken van gemaakt. In deze vormen is het een voedzaam, smakelijk, in de beste soorten fijn gerecht, licht verteerbaar in die mate, dat het met pisang volproppen van inlandsche zuigelingen door hun moeders verbazing pleegt te wekken bij pas in Ned.-Indië aangekomen Europeanen. Uit de vrucht van deze plant, die in 10 à 14 maanden haar vollen wasdom bereikt, wordt een koppige gegiste drank getrokken en ook azijn; de schillen bevatten kleurstof; wortels en bladeren kunnen voor papierbereiding in aanmerking komen. Volgens dit artikel zou het doen strekken van bananenmeel als eene goedkoope grondstof voor brood niet geslaagd zijn. De heer Fabery de Jonge, Cubaansch planter, komt hier echter in een ingezonden stuk in de *N. R. Ct.* van 19 Nov. tegen op en zegt dat er een bananen-meelfabriek in Havana bestaat en waarschijnlijk nu ook een tweede te Puerto-Principe. Voorts werd gesproken van de grondbewerking die bij bacoven-cultuur nog meer noodig zou zijn dan bij cacao. Hiertegenover vraagt de planter of het te veel moeite en onkosten is om één arbeider, die ƒ 0 60 daags verdient en een muilezel eenige dagen in den bananenboomgaard te laten werken om den grond „los" te houden en zoodoende onkruid te voorkomen, welk werk tweemaal per jaar gebeurt.

Suriname schijnt wat grond en klimaat betreft bijzonder voor deze teelt in het groot aangewezen. Nadat de koffie en suiker opgehouden hadden winstgevend te zijn, bleef nog slechts de cacao over. Van 10229 H.A. in 1904 bij den grooten landbouw in cultuur, waren meer dan 7000 H.A. met cacao beplant, waarbij nog komen 2895 H.A. van den kleinen landbouw. Nu deze cultuur door krulloten- en andere ziekten met reuzenschreden achteruitgaat, komt de banaan ter sprake en is voor de regeering het oogenblik gekomen zich met de zaak te bemoeien. Er is daarom een wetsontwerp ingediend (Bijl. Hand. S. G. 1905—1906 nº. *115*. 1—4) om de koloniale begrooting van Suriname met ƒ 270.000 te verhoogen en voor rekening van de kolonie ten hoogste 3000 H.A. met bacoven in cultuur te brengen. Wil uitvoer van dit product mogelijk zijn, dan moet het in het groot verscheept worden en nu is gebleken dat een Engelsche stoomvaartmaatschappij bereid is een veertiendaagschen dienst op Paramaribo te onderhouden, met booten, voorzien van „vruchtenkamers", als zij elke week minstens 25000 bossen bacoven te laden vindt.

Het plan is, dat met elk planter, die daartoe bereid bevonden wordt, een hypothecair contract zal worden gesloten, waardoor het gouvernement kosteloos recht van opstal krijgt, gedurende drie jaren, over minstens 50 H.A. onbebouwden grond. Daarvan worden in het eerste jaar, tegen vergoeding der kosten uit 's lands kas, door den planter ten minste 25 H.A. met zijn eigen werkliedien met bacoven beplant naar de voorschriften en onder toezicht der Inspectie van landbouw. Het tweede jaar wordt het overige terrein, waarvoor gecontracteerd is, op dezelfde wijze beplant. Als hoogste

vergoeding wordt *f* 360 per H.A. en per jaar gegeven. Er zal met elke onderneming eene rekening geopend worden, op de schuldzijde waarvan geboekt worden de uitgaven voor de cultuur, eene bijdrage in de algemeene kosten van toezicht, eene rente van 4 % 's jaars over de door het gouvernement uit te geven gelden, bijzondere kosten en belastingen. Na afloop der drie jaar blijft het batig slot aan den ondernemer en is een eventueel te kort dadelijk of in tien jaartermijnen opvorderbaar, waarvoor de onderneming hypothecair verbonden blijft. Men rekent in drie jaar ten slotte 3000 H.A. aldus te beplanten om in dien tijd *f* 720.000 vergoeding uit te keeren, te vinden uit de koloniale leening van 1894 voor productieve werken. Het plan is echter meer te beschouwen als „relief-werk" voor de, door de krulloten en andere cacao-ziekten in nog hoogeren dan haar gewonen nood verkeerende kolonie.

Bij het voorloopig verslag over dit voorstel werd bezwaar gemaakt tegen den spoed die men maken wil, waar 1½ millioen met de zaak is gemoeid en wenschte men ook nadere inlichtingen omtrent afzet en verscheping. Voorts werd er op gewezen dat al het risico voor de regeering zal zijn. Na vrij wat discussies is dit wetsontwerp in de verg. van 5 Dec. jl. met 65 tegen 8 stemmen aangenomen.

* * *

Een open brief over de inlandsche nijverheid op Java werd door Mr. J. H. Abendanon in het *Vaderland* van 17 Nov. jl. gericht aan den Minister van Koloniën Mr. D. Fock, naar aanleiding van diens uitspraak in de Mem. van Antw.: „Hetgeen gedaan zal kunnen worden tot ontwikkeling der inlandsche nijverheid is nog nauwelijks in vage lijnen aangegeven". De schrijver wijst op het door hem uitgebrachte rapport en hoe met de verspreiding daarvan niet de bedoeling van den vorigen Gouv. Generaal is gevolgd, om aan elk der Kamerleden een exemplaar te verstrekken. Hierdoor is dit voor de leden der Staten-Generaal, enkelen wellicht uitgezonderd, een gesloten boek gebleven. Toen destijds de Tweede Kamer scherp omlijnde voorstellen wenschte, heeft de schrijver, als Dir. van O. E. en N. op 19 Maart 1904 een reis over Java gedaan van ruim een maand en bijna dagelijks vergaderingen met ambtelijke en niet-ambtelijke personen gehouden. Op 4 Juli d. a. v. waren de verslagen en de daarop steunende voorstellen ingediend. Het is niet aan hem om in de beoordeeling er van te treden, doch het mag niet vergeten worden dat zij het uitvloeisel zijn van openbaar overleg met bijna alle ambtenaren van het B. B. en vele anderen. En dan is het toch wat moeilijk te verdedigen dat nu, na ruim een jaar nog niets gedaan is, noch ook staat gedaan te worden. Verder wijst de schrijver op de groote verwachtingen bij de Inlandsche bevolking door die reis en besprekingen opgewekt, de dankbaarheid en erkentelijkheid in de harten en stralend uit de oogen van de honderdtallen, die naar de hoofdplaatsen opgekomen, om de bijeenkomsten uit de verte gade te slaan, wetende dat hun belangen besproken werden. Gevraagd wordt of de gewekte verwachtingen beschaamd moeten worden, of slechts schijnvertooningen ten beste zullen worden gegeven, terwijl er van Regeeringswege een *belofte* gedaan is, die doordrong tot de diepste lagen der maatschappij. Ten slotte wordt gezegd dat wegens den spoed, waarmede het rapport moest

verschijnen, de tijd ontbrak om de daarin vervatte voorstellen aan het slot te resumeeren. Dit geeft den schijn dat geen geformuleerde voorstellen zijn gedaan. Dit is echter wel degelijk het geval en de schrijver stelt zich gaarne beschikbaar om voor de formuleering het noodige te verrichten.

In de vergadering der Tweede Kamer van 22 Nov. jl. heeft de Minister dit stuk besproken. „Wanneer een gewezen, en ik voeg er gaarne bij, zeer verdienstelijk hoofdambtenaar op deze ietwat zonderlinge wijze in een open brief zich beklaagt over gemis aan waardeering van zijn arbeid, dan acht ik mij verplicht hier daarover een enkel woord te zeggen, omdat de Regeering altijd het werk van verdienstelijke hoofdambtenaren op hoogen prijs stelt". De Minister wijst dan op de bespreking die gemeld rapport bij verschillende gelegenheden ten deel viel en meent dat ten onrechte geklaagd werd over gebrek aan belangstelling. Dat van de voorstellen niets is terecht gekomen, wordt weerlegd met het gevolg geven aan het voorstel om het zout gemakkelijker verkrijgbaar te stellen. Een verhooging van het invoerrecht op visch zoude onmogelijk ten bate der bevolking strekken. Overigens, hoe belangrijk het rapport ook geacht wordt, het draagt toch de fouten in zich, die het gevolg moesten zijn van de opdracht, waarvan het een uitvloeisel is. Die opdracht, zooals zij door dien directeur is opgevat was inderdaad zeer zonderling. In het vorig jaar had Mr. Fock daarover reeds het een en ander gezegd en gemeend dat men allerlei heterogene zaken en te veel zaken te gelijk zou aanvatten en niet practisch te werk gaan. Bij die meening blijft de Minister, doch dit neemt niet weg dat het rapport belangrijke gegevens bevat, waarvan al het voordeel zal worden getrokken, dat er uit te trekken is.

* * *

Bezoldiging van dessahoofden. Met terugzicht op een vroeger artikel (zie revue Aug. afl. blz. blz. 1242) verneemt het *Alg. Handelsblad* van 18 Nov. jl. dat er verleden jaar, in verband met het gehouden onderzoek naar den druk der dessadiensten, óók is nagegaan welke wettige voordeelen de betrekking van dessahoofd medebrengt. Als zijn berichtgever juist is ingelicht zijn er hoofden, die meer dan *f* 200 's maands ontvangen en niet meer dan 30 pCt. van het totaal wier inkomen beneden de *f* 25.— 's maands blijft. Deze categorie zou grootendeels geholpen kunnen worden door aanwijzing van ambtsvelden.

Het blad vernam dat het verslag gedrukt is, doch niet in den handel gebracht mag worden vóór dat de Minister zijn toestemming geeft. Is dit juist dan ware het tijd dat de band tusschen Plein en Buitenzorg wat losser werd gemaakt. Intusschen wordt gehoopt dat die toestemming spoedig verleend worde.

* * *

Frissche lucht is het opschrift w. o. het *Alg. Handelsblad* van 18 Nov. jl. een gedeelte aanhaalt uit het opstel „Legerbelangen" door Voetknegt, voorkomende in de *Locomotief* van 16 Oct., een opstel ter lezing aanbevolen aan diegenen onder de lezers van het *Hbl.*, die de tegenwoordig gevolgde politiek ten aanzien der Buitenbezittingen veroordeelen en niet inzien dat daar veel moet worden hersteld wat vroeger — uit vrees voor moeilijkheden, maar waarlijk niet tot verhooging van ons aanzien — zoo onder de inlandsche bevolking

als in het buitenland — werd verzuimd. „Voetknegt" wees er op dat de tijd nu gelukkig voorbij is, dat men allerlei politieke slimmigheden moest gebruiken om van de miniatuur-vorstjes gedaan te krijgen, dat zij medewerking verleenden bij de ten uitvoerlegging van maatregelen, in het belang van hun volk getroffen, dat een der heerschertjes over misschien 1000 weerbare mannen op hoogen toon door ons gouvernement geïntroduceerde ontdekkingsreizigers den toegang tot zijn gebied weigerde. Thans naderen wij op Sumatra stap voor stap het groote eens door Willem I gestelde doel, geheel Sumatra onder Nederlandsch daadwerkelijk gezag. In Borneo breidt zich onze invloedssfeer in één jaar tijds reeds meer uit dan in de geheele tweede helft van de vorige eeuw. Onze detachementen op Celebes naderen het meer van Posso, ten einde paal en perk stellen aan het brengen van menschenoffers door de Toradja's. Op Flores, sedert de beruchte expeditie met rust gelaten, dicteerde onlangs een jong luitenant met een veertigtal bajonetten den wil onzer Regeering. Op Timor zal wel haast een eind gemaakt zijn aan het schijngezag van een pretendent-keizer. Halmaheira staat thans onder het gezag van een luitenant-civiel gezaghebber wiens patrouilles het geheele eiland doorkruisen. De bestaande anarchie op Zuid-Bali zal spoedig plaats maken voor orde en voorspoed. Niemand die van de toestanden op de hoogte is, zal durven ontkennen, zoo besluit het artikel, „dat die politiek is in het hooge en werkelijke belang van de bevolking, en zelfs deze, hoe dom en onontwikkeld nog, ziet dit nagenoeg overal in. En is trouwens niet de op groote schaal begonnen ontwikkeling van de hulpbronnen van het reusachtige nog braakliggende gebied der buitenbezittingen de beste politiek om de uitgaven en inkomsten der kolonie in evenwicht te brengen?"

* * *

Militaire expedities in Ned.-Indië in verband met de begrooting. In het avondblad van het *Vaderland* van 18 Nov. jl. releveert Mr. J. H. Abendanon de opmerking van de heeren Pierson en van Deventer, bij de behandeling der Indische begrooting gemaakt, dat de sommen uitgetrokken voor leger en vloot 29 pCt. van het geheele budget uitmaken en de vraag of hier niet eene belangrijke vermindering mogelijk is. Deze vraag moet toestemmend beantwoord worden, als men slechts wil erkennen dat de beschikbare macht tegen een buitenlandschen vijand toch ontoereikend is en dat niet tegen vorsten en volken in den Indischen Archipel moet worden opgetrokken, dan wanneer de noodzakelijkheid daarvan door het Nederlandsche Parlement is erkend, op gegevens door de Indische Regeering te verstrekken. De fout schuilt volgens den schrijver in Art. 44 R. R., ontstaan in een tijd, toen nog niet gedacht werd aan een telegraphische verbinding tusschen Plein en Buitenzorg. Als de beslissing ook over deze uitgaven bij de Staten-Generaal wordt overgebracht, dan is het mogelijk kalm te overwegen of werkelijk de grieven tegen eenigen vorst in den Archipel van zoodanigen aard zijn, dat de toevlucht *moet* genomen worden tot de wapens. Vooral worde ook in acht genomen wat door den heer Pierson is aanbevolen om bij het maken van tractaten zoo sober mogelijk te zijn. Men bedenke dat politiek beleid boven alles gaat en daarmede veel grooter overwinningen zijn te behalen, dan met het snel afvuren van een groot aantal geweren en kanonnen. Het is meer dan tijd dat in Indië op eene andere wijze

dan door wapengeweld kracht worde ontwikkeld, dat gestreefd worde naar den vooruitgang van land en volk langs vreedzamen weg; naar leniging der nooden, al kost dit eenige opoffering; naar verbetering van verkeerde toestanden door overreding en verstandige leiding. Vervolgens wijst de schrijver op den arbeid van de heeren Adriani en Kruyt, op Dr. Nieuwenhuis, den controleur Barth, met den inlandschen arts Tehupeiory, op de Bataklanden, Modjowarno enz. Men denke aan de verbittering, die gewekt wordt bij de bevolking, die meestal niets weet van de werkelijke of denkbeeldige tekortkomingen van hare vorsten, de vreesselijke uitwerking van het repeteergeweer, en hij vraagt of dan het *stelsel* niet te veroordeelen is, dat zulke gevolgen moet hebben.

In het *Vaderland* van 21 Nov. jl. wordt naar aanleiding van dit artikel door den heer F. J. P. Sachse o. a. met verbazing opgemerkt, dat Mr. A. er onbekend mede schijnt te zijn, dat het tegenwoordige leger zelfs voor het handhaven van de inwendige orde eigenlijk te zwak is en dat, om zulks te doen, buitengewone eischen aan officieren en manschappen worden gesteld. Hij komt er tegen op, dat door het geheele artikel de idee loopt als zoude de tegenwoordige G.-G. zich schuldig maken aan het klakkeloos twist zoeken met inlandsche potentaten, terwijl de schrijver zeer goed bekend kon zijn met de redenen, die geleid hebben tot de expedities naar Djambi, Borneo en Celebes. De aanleiding tot de Boni-expeditie is nog onlangs door majoor Nijpels geschetst. Omtrent Ceram niets te weten, is vergeeflijker, doch de heer Sachse kan tot informatie mededeelen, dat militair optreden aldaar noodzakelijk werd gemaakt door het optreden der Berg-Alfoeren, die, hoofdzakelijk omdat de kustbewoners tot het Christendom overgingen, deze terroriseerden en hen bedreigden met voortdurende veete, als zij er soms toe overgingen belasting te betalen (wat tot dusverre echter nog niet geschied is).

Na aangetoond te hebben hoe „politiek beleid" hier niets zou uitgewerkt hebben en gelijk is te stellen met „geen soesah" en dat de arbeid van enkele uitnemende individuen, als door Mr. A. genoemd, geen groote wijziging heeft gebracht in de stemming of politieken toestand der door hem geëxploreerde landen, vraagt hij ten slotte of deze dan niet voelt dat, zoolang in onzen Archipel het grootste deel der bevolking tot de tanden toe gewapend loopt, al die gewapende staatjes en potentaatjes een voortdurende bedreiging blijven voor een vreedzame ontwikkeling onzer Buitenbezittingen. En juist in de ontwikkeling van deze, meer dan op Java, ligt volgens hem de toekomst. Om die ontwikkeling in grooter bloei te doen verkeeren, acht de heer S. noodig: dat Nederland tot het besef komt, dat het nog slechts een mogendheid is, door het bezit zijner koloniën; voorts volkomen scheiding van financiën; zooveel mogelijk teruggave van de aan Indië ontnomen millioenen; een leening voor Indië, zooveel mogelijk te sluiten in Nederland, en eindelijk rechtstreeksche verantwoordelijkheid van den G.-G. aan de kroon, met naast hem een Raad, uitgebreider dan de Raad van Indië. De geschiedenis heeft volgens hem nu voldoende geleerd, dat inmenging van uit Nederland in Indische aangelegenheden sedert eeuwen is gebleken een nauwlijks bruikbaar stelsel te zijn.

* * *

De Indische officierstractementen. In de *Nieuwe Courant* van 18 en 25 Nov. jl. komen hieromtrent ingezonden stukken voor van Katja Wetan en M. S. die teveel in bijzonderheden afdalen om hier in extenso geresumeerd te worden doch eenstemmig zijn in het besluit dat de nieuwe regeling voor de meeste officieren hoogst onvoordeelig is, door het intrekken van emolumenten. Slechts weinigen en dat niet de besten worden er door gebaat en ten slotte de schatkist met het betrekkelijk klein bedrag van één ton gestijfd dat onttrokken wordt aan de slechtst bezoldigde dienaren. Is dat de dank van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, zoo vraagt M. S., aan het leger, waaraan hij zijn roem, zijn positie verschuldigd is?

Ook een later artikel in de *N. Ct.* van 27 Nov. van L. Z. eindigt met den wensch dat de Tweede Kamer de nieuwe regeling niet moge goedkeuren en dat de minister worde uitgenoodigd de grondslagen dezer regeling, als niet voldoende voorbereid te herzien, zoo mogelijk in verband met de regeling eener stabiele promotie, niet alleen van de 2e luitenants tot 1e, maar ook van de 1e luitenants tot kapitein.

* * *

Sandelhout of Australiër. Daar men in den laatsten tijd hoorde beweren dat de Australische paarden bij de Boni-expeditie zoo slecht voldaan hebben, acht „De Ruiter" het niet ondienstig in de *Locomotief* van 23 Oct. jl. nº. 247 nog eens terug te komen op de keus tusschen dit ras en de Sandelhout's, welke van de baan scheen en ten gunste der eersten beslist. Op grond van hetgeen schrijver vernam omtrent de prestatie van beide soort paarden in Boni, meent hij dat bedoelde bewering als weerlegd kan worden beschouwd. Vervolgens treedt hij in eene uitvoerige beschouwing van hetgeen tegen de Australische paarden worden aangevoerd en komt tot het besluit dat al deze bezwaren waren op te heffen als men beter keurde bij het aanschaffen en meer werk maakte van het africhten der paarden. Zoomin voor behoorlijke keuring als africhting schijnen echter bij de cavalerie in Indië over voldoend deskundige krachten beschikt te kunnen worden en daarom acht hij het in de tegenwoordige periode van overgang van het grootste nut dat een degelijk paardenkenner de aankoopen beheerschte en een degelijk ruiter aan het hoofd van het depôt-eskadron stond. Hij zou door bijzonder gunstige voorwaarden een der mannen, die in Holland op dat gebied uitblinken willen doen overhalen om naar Indië te komen en hem chef van het depôt-eskadron maken. Laat *die* man, nadat ze eenigen tijd onder hem gewerkt hebben, aanwijzen wie hij geschikt acht om voor een verdere opleiding naar Holland gezonden te worden. Als die specialiteit dan in Indië blijft tot de naar Holland gezondenen terug zijn en nog eenigen tijd onder hem gediend hebben en als men door het periodiek naar Holland zenden van jongere krachten voor behoorlijke aanvulling van het instructiepersoneel zorgt, dan is voor de toekomst de behoorlijke remonteering en africhting van de cavalerie verzekerd.

* * *

De suikerbelasting in Indië wordt nog eens besproken in de *Nieuwe Courant* van 21 Nov. jl. naar aanleiding van de Mem. v. Antw. waaruit blijkt dat, zooals het blad wenschte, door inlanders gedreven fabriekjes worden vrijgesteld, doch niet dat suiker, afkomstig van riet van de bevolking opgekocht, niet in

rekening zal worden gebracht. Dit wordt betreurd, omdat door zulk een vrijstelling de fabrikanten de bevolking zouden aansporen meer voor eigen risico te planten en deze daardoor mee zou deelen in de voordeelen der landbouwindustrie. Waar de Minister tegenover het protest dat alleen de suiker en ook niet andere takken van nijverheid belast worden, het argument stelt dat van de eerste belangrijk minder belasting in den vorm van verponding wordt geheven, acht de *N. Ct.* dit moeilijk vol te houden daar de verpondingswaarde van een suikerfabriek gewoonlijk veel hooger is dan die van een thee- of kinaland en de landrente der ingehuurde gronden in den huurprijs begrepen is. Het feit dat de suikerfabrikanten minder belasting betalen dan bijv. thee- en kinaplanters zal gewoonlijk niet met cijfers zijn aan te toonen. Gevraagd wordt waarom kina niet wordt genoemd, daar deze in den laatsten tijd hooge dividenden geeft en wat er tegen zou zijn gemengde ondernemingen te belasten naar de winst er van als geheel. Cultures, die in minder gunstigen toestand verkeeren worden door de belasting niet getroffen als deze alleen van de overwinst wordt geheven en bij gecombineerde cultures, zou het verlies op enkele in mindering gebracht worden van de winst op andere. Het is volgens de *N. Ct.* den Minister niet gelukt met voldoende argumenten aan te toonen, waarom alleen de suiker en niet de andere takken van landbouwindustrie moeten worden belast en dit bezwaar klemt te meer omdat die nieuwe belasting van de suiker samenvalt met een hooger patentrecht en de cultuur thans weer ernstige tijden doorleeft. Volledigheidshalve wordt medegedeeld dat de Minister in overleg is getreden met den Gouverneur-Generaal omtrent eene speciale belasting van petroleum.

* * *

De Chineezen in Nederlandsch-Indië. In de *Locomotief* van 21 Oct. wordt melding gemaakt van een artikel in het te Buitenzorg verschijnende Chineesche blad *Ho-Po*, geschreven door een zekeren Kwee-Tek-Hoy, dat een wederlegging bevat van hetgeen de *Locomotief* van 12 Oct. schreef over de beweging onder de Chineezen (zie onze revue Nov.-afl. bl. 1726 en Dec.-afl. bl. 1890). Dit blad schreef dat men er op moet rekenen dat Japan in de bres zal springen voor de Chineezen, hen althans zal steunen waar deze voor zichzelven wenschen uiten, wellicht eischen gaan stellen. De voornaamste van die wenschen is gelijkstelling met den Europeaan, sinds 1899 een prerogatief der Japanners in deze kolonie. Kwee-Tek-Hoy erkent dat zijn landgenooten voor het meerendeel daarnaar hunkeren, hoewel slechts enkelen het hebben gevraagd. Hij beklaagt er zich over dat het zoeken naar een eerlijk bestaan hoe langer hoe moeilijker wordt gemaakt, vooral door het afschaffen van opium- en pandhuispacht. Dit wordt door de *Loc.* toegegeven, doch het blad vraagt of daar niet tegenover gesteld mag worden dat de Chineezen al lang van te voren geweten hebben dat hun dit boven het hoofd hing en dat zij ook heel goed weten waarom het gouvernement de pandhuisdienst in eigen beheer neemt. Als de *Loc.* niet gaarne zou zien, zoo leest men verder, dat de Chineezen zich om hulp tot de Japanners wenden, dan moest dit blad zich maar haasten om bij de Regeering aan te dringen op intrekking der voor de Chineezen schadelijke bepalingen.

Omtrent de vereeniging Tiong-Hoa-Hwee-Koan, deelt de Chineesche schrijver mede dat deze gesticht is om zich zelven te redden nu te vergeefs op de

hulp der Regeering wordt gehoopt. Zij dient ter bevordering van het onderwijs der Chineesche pranakans, zoowel in de Chineesche als in andere talen. Bovendien wenschen de Chineezen op die wijze meer eendracht onder hunne natie te brengen teneinde elkaar te helpen zedelijkheid en godsdienst te bevorderen en slechte invloeden, die hunne adat hier en daar hebben bedorven, te weren. Voorts wordt door weder viering van den geboortedag van den Keizer van China, het aanzien van hun vaderland in gedachte gehouden, waaraan het getrouw wil blijven om vooruit te komen.

Uit een en ander wordt bevestigd dat die vereeniging ook een sociaal doel nastreeft. Ziet de *Loc.* in het artikel eene bevestiging van vroegere meeningen, het blad meent dat de Chineesche schrijver ten onrechte aan een vijandige strekking denkt. Dit wantrouwen is het gevolg van gemis aan wrijving van gedachten en een artikel als van Kwee-Tek-Hoy en het antwoord daarop kunnen misschien strekken om dit schadelijk wantrouwen weg te nemen.

* * *

De directie der Koloniën in Duitschland. Volgens eene correspondentie uit Berlijn, voorkomende in de *Nieuwe Courant* van 23 November jl. wordt eene reorganisatie tegemoetgezien van het opperbeheer der koloniën, dat een 15 of 20 jaar geleden nog weinig gewicht in de schaal legde. De „Kolonialdirektor", waartoe meestal een jurist gekozen werd, beheerde de afdeeling „Koloniën" van het Ministerie van Buitenlandsche zaken. De drie eerste dignitarissen, Dr. Kaiser, Baron v. Richthofen en v. Buchka (zie onze Juli-afl. 1905 blz. 1060) bekleedden te voren hooge rechterlijke ambten in verschillende bondsstaten en brachten voor hun nieuwe ambt uitsluitend goeden wil mede, doch geen ervaring op koloniaal gebied. Laatstgenoemde, een geboren Mecklenburger, die reeds jong een vlugge promotie maakte, dankte zijn overplaatsing naar het rijksministerie van Buitenlandsche zaken als direkteur der koloniale afdeeling, vermoedelijk aan den invloed van hertog Johan Albrecht destijds regent van Mecklenburg en president van de invloedrijke „Deutsche Kolonial-Gesellschaft." Bij het aftreden van v. Buchka scheen de regeering voor goed met de tot dusver gevolgde methode gebroken te hebben en deed zij met de benoeming van Dr. Stübel in 1900 een greep uit haar buitenlandsch personeel, die als beroepsconsul in Shanghai en Samoa door eigen aanschouwing ervaring van overzeesche aangelegenheden had opgedaan. Reeds vijf jaar zijn sedert verloopen en nu treedt weder een nieuwe dignitaris op en wordt Dr. Stübel weder gezant, waarbij hij vermoedelijk beter voldoen zal, dan in zijn vorige betrekking, al wordt het zeer onrechtvaardig geacht al de fouten en misslagen in de laatste jaren op koloniaal gebied begaan, aan hem te wijten. Wanneer Stübel als zelfstandig staatssecretaris voor koloniën naar eigen goeddunken had kunnen handelen en bij gewichtige benoemingen zijn opinie den doorslag had gegeven, dan is het de vraag of de oorlog in Zuidwest-Afrika wellicht niet een geheel anderen loop zou hebben genomen en is het waarschijnlijk dat Leutwein niet zou afgezet en Von Trotha tot zijn opvolger benoemd zou zijn. Voorts was Stübel niet berekend voor een handig debat in den Rijksdag.

Thans is geheel onverwacht de erfprins Ernst zu Hohenlohe-Langenburg in zijn plaats benoemd, die wel geen practische ervaring op koloniaal gebied heeft, doch wiens hooge positie het bewijs levert, dat men deze betrekking

niet meer als een sinecure beschouwt, waarvoor de eerste de beste goed genoeg is. Want erfprins Ernst, zoon van den stadhouder der Rijkslanden en neef van den overleden rijkskanselier, deed zich als schoonzoon van den overleden hertog Alfred von Coburg (hertog van Connaught), tijdens zijn regentschap over de hertogdommen gedurende de minderjarigheid van den jongen hertog Albert Eduard (zoon van de hertogin Albany) kennen als een zeer kundig en liberaal bewindsman.

Aan hem zal de taak worden opgedragen de door prins Von Bülow in de Rijksdagzitting van 4 Dec. 1904 aangekondigde reorganisatie op koloniaal bestuursgebied in den Rijksdag te verdedigen en ten uitvoer te brengen. In de plaats van den, onder Buitenlandsche Zaken ressorteerenden „Kolonial-direktor" prins Hohenlohe, zal dan de zelfstandige staatssecretaris prins Hohenlohe treden, hoofd van een afzonderlijk ministerie van Koloniën.

* * *

Dum-dum-kogels. Naar aanleiding van de quaestie of het in Indië soms voorkomt dat soldaten door het gedeeltelijk verwijderen van den stalen mantel en het er in aanbrengen van een kruissnede, gewone geweerkogels tot dum-dums vervormd kunnen worden, schrijft „Een geweermaker" een belangrijk artikel in het *Vaderland* van 28 Nov. jl. Terwijl van overheidswege geen patronen aan den troep verstrekt worden, die dum-dum-kogels bevatten, zouden, wanneer er sprake van is dat zulke gebezigd werden, de manschappen die zelf moeten vervaardigen, passend voor het infanteriegeweer Mannlicher Mod. 95, caliber 6.7 millimeter. Dit nu is onmogelijk, omdat voor het maken van zulk een projectiel een ingewikkelde en kostbare machinerie noodig is. Op groote afstanden is met de geheel bekleede kogels het percentage ernstige wonden veel geringer dan met looden kogels, doch op kleine afstanden geven de kleine kalibers met bekleede kogels, tegen de aanvankelijke verwachting in, verschrikkelijke verwondingen. De oorzaak is, dat door de ontzettende aanvangssnelheid bij het treffen een groot aantal „nevenprojectielen" zijn ontstaan, zijnde kleine deeltjes van de getroffen plek, die met groote kracht, met den kogel mede, in het lichaam dringen. Vooral is dit het geval als een beenderig deel wordt getroffen. Op groote afstanden wordt meestal slechts een klein wondkanaal gemaakt zonder aanmerkelijke versplinteringen en verscheuringen. Hieruit is het gemakkelijk te verklaren, dat dikwijls in onze koloniën verwondingen voorkomen, die aan dum-dums doen denken.

Toegestemd wordt dat er patronen in handen onzer soldaten zijn gevonden, waarvan de kogel eene bewerking had ondergaan, bedoelende de uitwerking van het schot te vergrooten. Dergelijke projectielen zijn slechts misvormde kogels, doch ieder deskundige zal moeten toegeven, dat dergelijke projectielen niet bijzonder veel meer zullen uitwerken, dan die met gaven mantel op korten afstand, en dat zij op grooter afstand slechte trefkans ge en. De Indische soldaat zal dus wel doen, zijne munitie te gebruiken zooals hij ze ontving, om de voorzegde redenen is elke misvorming eene nuttelooze domheid. Met looden pistool- of revolverkogels is het een andere zaak. Deze kunnen wel eene verandering ondergaan of met een geheel platten punt gebruikt worden, zooals bij het Engelsche leger „man-stopping bullet" genaamd. Inderdaad is er

„à la guerre, comme à la guerre" iets voor te zeggen om op die wijze de aanvoerders te behoeden tegen een verraderlijken klewang-aanval.

In het *Vaderland* van 2 Dec. jl. bespreekt de heer Thomson de dum-dum-quaestie en zegt hoe hij door zijne zending naar Zuid-Afrika nu vijf jaar geleden, tot de overtuiging is gekomen dat het klein kaliber-geweer niet aan den eisch voldoet dat vijanden door kogels daaruit getroffen tot een voldoend hoog percentage buiten gevecht gesteld en gedurende voldoend langen tijd van het gevechtsveld verwijderd worden gehouden. Is die meening juist, dan is er geen twijfel dat een aldus bewapende legerafdeeling bij elke gelegenheid waar zij zich niet overmachtig weet, gebruik zal maken van een middel om haar inferieur wapen krachtiger te maken. De zucht om het leven te redden is hier sterker dan van buiten geleerde humanitaire beschouwingen. Het zou te ver voeren den schijver in zijn beschouwing der quaestie uit een volkenrechterlijk oogpunt te volgen, doch in een naschrift bespreekt hij het zooeven vermelde artikel van „Geweermaker" en geeft aan dezen toe dat de soldaat te velde geen „model zachtneuzen" kan vervaardigen, doch acht het onjuist dat hij geen andere uitzetbare kogels kan vervaardigen, zooals die met afgeplatte punt en voorzien van inkervingen. Een ander eenvoudig middel om de patroon als zoogenaamde dum-dum te gebruiken is het omdraaien van den kogel in de huls. Daar aan de achterzijde de mantel niet geheel afsluit is daarmede het doel bereikt.

Ten slotte nog deze verduidelijking voor leeken. Onder zoogenaamde dums-dums verstaat men die geweerkogels, welke in het lichaam gemakkelijker vormveranderingen ondergaan door lood-uitpuiling dan de gewone van klein kaliber. Omdat dergelijke het eerst in de Dum-dum-fabriek bij Calcutta gemaakt werden, noemt men ze dum-dums, doch men vergete niet, wat in het begin van den Afrikaanschen oorlog tot misverstand aanleiding gaf, dat ook volkomen gave Lee-Metford-patronen verpakt waren in doozen met het merk Dum-dum (naar de fabriek).

* * *

De regeling der rechtspositie van de Indische officieren wordt nog eens zeer uitvoerig door X. besproken in de *Nieuwe Courant* van 25 Nov. jl., die er op wijst hoe telkens afwijkingen zijn begaan van de bij Kon. Besluit van 24 Nov. 1859 no. 69 vastgestelde Regeling (zie onze revue Dec.-afl. bl. 1883). Uit de met name genoemde gevallen, die de schrijver bijeen bracht, blijkt hoe onvoldoende zulk eene regeling bij Kon. Besluit is. In het slot van het artikel wenscht de schrijver, bij de argumenten van kapitein Gooszen en zijn ouderen medestander W. C. Nieuwenhuijzen (1883) om de positie van het Indische officierscorps bij de wet te regelen, nog te voegen dat zoodanige regeling in de eerste plaats noodig is om „regel, orde en recht" bij de overplaatsingen van officieren bij het Indische leger te doen betrachten, bron van telkens wederkeerende ergernis en ontevredenheid.

* * *

De residentie Djambi. Het *Alg. Handelsblad* van 27 Nov. jl. wijst er op hoe blijkens de Mem. v. Antw. op het V. V. betreffende de Indische begrooting voor 1906 (Bijl. B. bl. 33) het vroegere rijk Djambi, tot dusver onder toezicht

van den resident van Palembang, thans tot een afzonderlijk gewest wordt verheven en hoe de Tweede Kamer zonder discussie den hierop betrekking hebbenden begrootingspost goedkeurde. Er was toch volgens het blad alles vóór en niets tegen. De geheele sultanspartij toonde zich ons vijandig en de bevolking geraakte onder dat bestuur in een toestand, die anarchie zeer nabij kwam. Door herstel van den ouden toestand zou men noch ons gezag noch de bevolking een dienst bewijzen. Het sultansgeslacht had overigens, door zijne sedert 1858 aangenomen houding, alle aanspraak op verdere consideratie verbeurd. Na herinnerd te hebben aan den toestand toen de afgezette sultan Taha in het grootste deel van het rijk bijna alles te zeggen had en de wettige sultan slechts een schijngezag uitoefende, wordt er de aandacht op gevestigd hoe in 1900 door aftreding van den afgeleefden sultan eene verandering ontstond. Voor de erkenning van zijn opvolger, een zoon van Taha, werd de eisch gesteld dat zijn vader en zijn oom zich vooraf zouden onderwerpen. Taha weigerde en de zoon nam de gestelde voorwaarde niet aan. Er moest dus eene nieuwe verkiezing plaats hebben; de toen gekozene verklaarde zich ongenegen en bij een volgende verkiezing (Febr. 1901) kwam geen der door den resident opgeroepen volgens de landsinstellingen tot de keuze gerechtigde grooten en hoofden op. Hun onwil trad hiermede ten duidelijkste aan het licht en er schoot althans voorloopig, niets anders over dan om het bestuur aan onze ambtenaren op te dragen. Niet uit zucht tot uitbreiding maar uit nooddwang geschiedde dit; de vijandige gezindheid der geheele sultanspartij, ruim veertig jaar smeulende gehouden, was eindelijk volkomen duidelijk. Zij uitte zich in een aanval op ons etablissement te Soeroelangoen (in het Noorden van Palembang) het beschieten onzer vaartuigen op de rivieren. Er moest krachtig worden opgetreden en de expeditie volgde, waarbij men wel kan zeggen dat onze soldaten steeds tegen de vorstentelgen en hun aanhang en niet tegen de bevolking te strijden hadden. Onder de geschetste onstandigheden moest wel van alle bestuur met behulp van leden der vorstelijke familie worden afgezien; onze ambtenaren hebben de taak moeten overnemen door deze in de steek gelaten. Als men het oog op de ontwikkeling van Palembang in de laatste halve eeuw slaat, dan behoeft men niet op te zien tegen de taak die in Djambi wacht, waar evenals in Palembang het verdrijven van het vorstengeslacht een zegen voor de bevolking zal worden. Gehoopt wordt dat de Regeering bij de keuze van den eersten resident eene gelukkige hand zal hebben.

* * *

Staatsexploitatie der djatibosschen. De heer H. W. A. van den Wall Bake, zond ons eene brochure, getiteld; „De staatsexploitatie in de Houtvesterijen," als antwoord op het artikel van den heer A. E. J. Bruinsma, dat in onze vorige revue (bl. 1876) werd besproken. Daarin worden de berekeningen betreffende de opbrengst der houtvesterijen herzien en tot lagere cijfers teruggebracht, terwijl de uitkomsten der boschdistricten eene verhooging ondergaan omdat de schrijver de ten laste daarvan gebrachte kosten van toezicht, welke de heer Bruinsma gemiddeld op *f* 612.818 schijnt te stellen veel te hoog acht en de particuliere exploitatie hoogstens met *f* 300.000 wil belasten voor kosten door den Lande gemaakt, en zelfs dit doet hij nog onder beleefd

protest. Volgens deze berekeningen zou van de gouvernementshoutvesterijen de opbrengst gemiddeld niet zijn *f* 3.52 per H. A. maar *f* 2.40 of *f* 2.64. Bij de boschdistricten komt de schrijver volgens eene berekening tot *f* 2.71 en volgens een andere tot *f* 3.18 per H. A. Bij een areaal van 575.945 H. A. netto zou volgens hem worden ontvangen bij geheele staatsexploitatie *f* 1.388.027 en bij particuliere exploitatie volgens de meest juiste berekening *f* 1.834.500, gevende een nadeel voor de eerste van *f* 173.000 of *f* 446.000 in stede van een voordeel.

Het *Alg. Hbl.* in zijn avondblad van 29 Nov. deze brochure besprekend. wijst er op dat men de nadeelen van de tegenwoordige wijze van staats-exploitatie niet voorbij moet zien, daar men tegenwoordig hout kapt naar de eischen van het boschbeheer maar niet naar die van den handel. Dat kan toch op zichzelf niet goed zijn; elk producent dient zich te schikken naar de behoefte zijner afnemers. Bij de bespreking der quaestie van de dwarsliggers, is het nadeel van de opvatting der houtvesters op het oogenblik niet groot, doch waar het de bedoeling is, gaandeweg het aantal houtvesterijen uit te breiden en ten slotte op geheel Java de staatsexploitatie in te voeren, dient in tijds rekening gehouden te worden met de commercieele zijde der zaak. Haast is er op het oogenblik nog niet bij eene hervorming van het staatsbedrijf, doch zij kan op den duur niet achterwege blijven. De technische leiding, is naar het *Hbl.* overtuigd is, thans in goede handen, maar de commercieele leiding ontbreekt. Dit mag zoo niet blijven, de staat moet even goed exploiteeren als de particulieren het thans doen. Daarom wil het blad aan den chef der gouvernements-exploitatie, onder het noodige toezicht, dezelfde vrijheid laten als aan een directeur eene particuliere houtaankap-maatschappij gegeven wordt. Alleen dan kunnen de verschillende belangen tot hun recht komen en 's lands bosschen de grootste voordeelen afwerpen.

* * *

Javanen naar Indo-China. In eene particuliere correspondentie uit Parijs aan de *Nieuwe Courant* van 28 Nov. j.l. wordt de aandacht gevestigd op een entrefilet in de *Européen*, dat ieder, die Indië liefheeft met angst vervult en doet hopen op eene bijzondere waakzaamheid en een flink optreden van de hooge autoriteiten. De kolonie Indo-China heeft namelijk werkkrachten noodig en het Fransche gouvernement denkt er over bij de Buitenzorgsche regeering aan te kloppen om haar steun te vragen ten einde die uit Java te recruteeren. De schrijver heeft door bevoegde personen herhaaldelijk de toestanden hooren geeselen, die in de Fransche koloniën aan de orde zijn en de staaltjes door den heer F. Challaye, lid der commissie.-De Brazza omtrent de Congo-gruwelen geopenbaard worden besproken. Wel is het in Indo-China veel beter, doch het is er nog erg. Van anderen dan den heer Challaye, ook onwraakbare getuigen, van menschen die er geweest zijn en hunne oogen geopend hebben, heeft de schrijver zulke staaltjes gehoord van de wijze, waarop de inboorlingen, zelfs in een hoofdstad als Hanoï, worden behandeld, dat het bericht in de *Européen* niet anders doen kan dan ons waakzaam maken voor onze Javaantjes.

Volgens dat bericht zou de heer Beau, de gouverneur-generaal van Indo-China, dezer dagen uit Europa naar zijn standplaats terugkeeren, vergezeld

van diens *chef de cabinet* Harduin, die vóór de wederaanvaarding van zijne functies te Hanoï, naar Java gaat, om er te confereeren met de Nederlandsche koloniale autoriteiten terwille van een immigratie van Javaansche werklieden naar Indo-China. De *Européen* zegt dat op papier ongetwijfeld alle waarborgen voor eene goede behandeling zullen worden gegeven, doch als men den heer Challeye over den Congo hoort, dan ziet men wat die papieren waarborgen beteekenen. In Indo-China komen de schandalen gemakkelijker aan het licht, doch kolonisten en ambtenaren zouden er dezelfde zijn als in den Congo.

* * *

De barisan op Madoera. In het *Algemeen Handelsblad* van 28 Nov. jl. worden de geruchten besproken omtrent het voornemen om de barisan (inlandsche militie) van Madoera op te heffen, welke thans ca. drie ton 's jaars kost. Zij, die de instandhouding er van bepleiten, beroepen zich op de goede diensten indertijd op Atjeh en Lombok bewezen en op de gehechtheid en trouw aan het gouvernement, welke zij steeds betoonden, doch met de verbetering die het leger heeft ondergaan, is dit argument niet zeer klemmend. Het blad kan zich zeer goed begrijpen dat men het behoud der barisan uit een militair oogpunt niet bepaald noodig acht. Eene andere overweging legt echter meer gewicht in de schaal. Er bestaat op Madoera een verarmde adel, afstammelingen van vorsten en grooten, die sedert de invoering van ons rechtstreeksch bestuur (1858—1882) hun macht en aanzien verloren, aan lager wal raakten en wanneer zij geheel aan hun lot worden overgelaten, tot de klasse der ontevredenen behooren. Aan een veertigtal hunner is thans, als officier bij de barisan, aan een aan het blad onbekend aantal zelfs, als onderofficier, (met de kans officier te worden) een maatschappelijke stelling verzekerd, die hen in eigen oogen verheft en aan het bestuur bindt en het blad ziet er wel gevaar in dien band door te snijden. Uit een poltiek oogpunt vindt het daarom het behoud gewenscht en het voordeel dat de uitkomsten, verkregen sedert de afschaffing der vroegere toestanden, niet in de waagschaal gesteld worden, wel een paar tonnen gouds waard, men zou bovendien toch in de plaats der barisan, allicht korpsen gewapende politiedienaren noodig hebben.

* * *

Indische expeditiën. In het *Algemeen Handelsblad* van 28 November jl. wordt de meening besproken, door sommigen bij de jongste algemeene beschouwingen geuit, dat de Gouverneur Generaal veel te spoedig geneigd zou zijn bestaande moeilijkheden door wapengeweld op te ruimen. Aldus wordt misschien langzamerhand een legende gevormd, waartegen het blad met een enkel woord wil waarschuwen. Wat Boni betreft, de aanleiding tot deze expeditie wordt in herinnering gebracht en hoe, wel verre dat de G.-G. hiertoe te spoedig overging, hij in de Indische bladen verwijten moest hooren dat hij door te lang uitstellen de moeilijkheden verzwaarde. Wat Badoeng betreft, de moeilijkheden met dit Balische staatje dagteekenen van Mei 1904, een zending van den Raad van Indië Liefrinck mislukte en thans, een half jaar later heeft men, zooals de Minister mededeelde, nog niet de hoop opgegeven dat alles zonder bloedvergieten in orde zal komen. Wanneer uit een en ander iets blijkt, zegt het *Hbl.*, dan is het wel dit, dat de Gouverneur-Generaal

niet op oorlogvoeren belust is. Waar hij zelf van een expeditie op 31 Aug. sprak als uiterste hulpmiddel om vrede en rust te brengen, daar leert de ervaring dat er geen reden is aan de oprechtheid dier woorden te twijfelen.

Bij diezelfde algemeene beschouwingen had de heer De Waal Malefijt met cijfers trachten aan te toonen dat de militaire uitgaven inderdaad niet zoo hoog zijn als zij wel lijken.

De *Nieuwe Courant* van 30 Nov. j.l. acht dit even onverstandig als het jammeren en razen van hen, die zich blind toonen voor die andere waarheid, dat Indië vooralsnog niet zonder een sterk leger kan en de bloei en vooruitgang, die allen voor Indië wenschen, niet kan verkregen worden zonder dat nog ettelijke malen van de kracht van dat leger actief gebruik wordt gemaakt. In tegenstelling met Nederland acht het blad in Indië de legeruitgaven productief en noemt als voorbeeld Lombok, waar het geld in de expeditie belegd een aardige rente afwerpt (zie Nov.-afl. bl. 1720). Wordt er van de krachten van het leger waar zulks noodig is, doeltreffend gebruik gemaakt, dan zal het zichzelf allengs overbodig maken. Wanneer door eene geregelde bestuursorganisatie in geheel Indië de voornaamste redenen tot het zenden van expedities zullen zijn vervallen, zal de sterkte van het leger aanmerkelijk kunnen worden verminderd. Alvorens dit op groote schaal door gewapende politiecorpsen vervangen zal kunnen worden, dient er echter nog een zware en moeilijke arbeid verricht. Ongetwijfeld zal verovering door wapengeweld slechts uiterste redmiddel moeten zijn, maar hetzij het leger daarbij een actieve dan wel een passieve rol vervult, zeker is het dat het gedurende al den tijd dat het werk duurt, krachtig en talrijk moet gehouden worden, als een basis, waarop gebouwd kan worden, niet enkel door den overheerscher, maar ook door de volken, die zich ter bescherming, onder ons gezag komen voegen. Bij allen aandrang om de leger-uitgaven „zooveel mogelijk" in te krimpen, waarmede de *N. Ct.* in beginsel natuurlijk medegaat, moet dit in het oog worden gehouden en bij de bepaling dezer mogelijkheidsgrens moet meer naar de politieke dan naar de fiscale noodzakelijkheid worden omgezien. Op den duur zal de fiscus daar nog wel het best bij varen.

* * *

Exploitatie en afvoer van Ombilinkolen. In het *Alg. Handelsblad* van 24 Nov. jl. wordt nagegaan, waaraan de slechte uitkomsten der Ombilinkolenontginning te wijten zijn, en het blad komt tot de conclusie dat hoogere productiekosten en belangrijk gedaalde marktprijzen de twee oorzaken der teleurstellende uitkomsten zijn. De Staat kan niet anders dan berusten in den loop der marktprijzen en alle pogingen aanwenden om de „zelfkosten" van het product te verminderen. Uitbreiding der productie zal, gegeven de moeilijkheid om daarvoor werkkrachten te verkrijgen, naar het *Hbl.* meent, daartoe voorloopig weinig bijdragen en het acht den Minister wèl optimist, als hij, de meening der Indische autoriteiten tot de zijne makende, verklaart dat na 1906 „een nieuw tijdperk van bloei voor de ontginning mag worden tegemoet gezien".

Het mag wel eenigszins verwonderen dat er thans wordt aangedrongen op den bouw van nieuwe spoorwegen om meer kolen aan de markt te kunnen

brengen. In het *Vaderland* van 7 Nov. is van die plannen gewaagd. Het eerste spreekt van een afvoer naar de Oostkust van Sumatra langs een spoorweg van 200 K.M. van het kolenveld naar een plaats aan de Siak-rivier en verder met stoomschepen naar Singapore, waar de kolen voor *f* 8.— de ton geleverd zouden worden. Het *Hbl.* vroeg wie met *f* 5.65 zelfkosten aan de mijn en *f* 4.— spoorkosten, zonder het zeetransport en andere onkosten te rekenen, zoo iets zou aandurven. Het tweede plan spreekt van een tweeden afvoerweg over Soebang naar de Emmahaven. Dit denkbeeld is destijds door den heer Cluysenaer in zijn rapporten besproken, die vooral in het vierde (bl. 75—83) aantoonde, dat de lijn over Soebang in aanleg- en exploitatiekosten duurder zou zijn dan die over Padang Pandjang, welke sedert gebouwd werd. Volgens het *Hbl.* gaat men nu nieuwe argumenten uitvinden, die evenwel niet juist zijn. Men zou in 1887 niet de rechte lijn maar den omweg gekozen hebben, omdat men nog in het geheel niet wist of de mijnexploitatie zou gelukken; men wenschte dus een spoorweg te bouwen, die tevens de Padangsche Bovenlanden ontsloot, die dus slechts in de tweede plaats een kolenspoorweg zou zijn, maar die in de eerste plaats het geheele gouvernement van Sumatra's Westkust een behoorlijk spoorwegstelsel zou verschaffen. Het *Hbl.* vraagt hoe men daar aan komt en heeft nergens een spoor gevonden van vrees dat de mijnontginning niet zou gelukken. Men heeft overeenkomstig het advies van den heer Cluysenaer gehandeld en wie nu wil doen alsof er geen spoorweg bestond en een nieuwe over Soebang wenschelijk acht, moet niet aankomen met ongegronde beweringen en apodictische uitspraken maar beginnen met de onwaarde te bewijzen van Cluysenaer's betoog, in diens derde en vierde rapport neergelegd. Die onwaarde is, tot nu toe, nooit aangetoond.

Naar aanleiding hiervan verscheen een artikel in het *Vaderland* van 28 Nov. jl., waarin wordt gezegd dat de bedoelde nieuwe plannen ontleend zijn aan hoofdartikelen in de *Java-Bode.* Terwijl het blad volhoudt, dat bij den aanleg van de langere lijn wel degelijk op den voorgrond is gesteld dat ook bij mislukking der exploitatie van de kolen, aldus een goede verbinding zou geschapen zijn, die ook zonder kolenvervoer kon rendeeren, zegt het dat de zaak thans aan de orde is gesteld, omdat het eindelijk als een paal boven water staat, dat een vervoerprijs van 2 cents per K.M. of *f* 3.10 per ton steeds een belangrijk verlies voor den spoorweg is geweest. Dit zou door den hoofdingenieur W. de Jongh Dz. blijkens het weekblad *de Ingenieur* van 25 Nov. 1905 buiten elken twijfel gesteld zijn. De vraag wordt daarom actueel geacht of er een directe spoorweg over Soebang mogelijk is, die de kolen voor minder of hoogstens voor *f* 3.10 per ton naar de Emma-haven kan vervoeren.

Wat de berekeningen van den heer Cluysenaer betreft, zou men thans over geheel andere gegevens als destijds beschikken en over het hoofd is gezien dat de uitgevoerde spoorweg in eenige, voor goedkoope exploitatie ongunstige, onderdeelen afwijkt van den door den heer Cluysenaer aangegeven spoorweg, waarin geen tandradbaan tusschen de mijn en Padang Pandjang in stijgende richting voorkwam, doch die, met 56 per mille maximum-helling in plaats van 70 per mille als uitgevoerd is, op dat traject een doorgaanden adhaesiespoorweg ontwierp.

Wat de verbinding over de Oostkust betreft, brengt het *Vaderland* in herinnering dat alle opvolgende chefs der Staatsspoorwegen ter S. W. K. en der Ombilinmijnen voor een afvoer in die richting hebben gestreden en het herinnert aan den tocht van den heer IJzerman, aan het pleidooi van zijn opvolgers om de kolenmarkten in het Verre Oosten te veroveren. Dat de zelfkosten der kolen zoo belangrijk gestegen zijn, wordt een fabel genoemd, waarbij men vergeet dat die vroeger niet lager waren, maar dat de dwangarbeiders, dertijds de uitsluitende werkkrachten, voor een belachelijk lage som werden geboekt. Toegegeven wordt verder dat de prijzen op de markt belangrijk gedaald zijn, maar dit moet volgens het *Vad.* juist een reden wezen om de exploitatie, nu zij eenmaal begonnen is, „a fair chance" te geven. Men heeft dit gedaan door aan de mijn zelve een moderne mechanische installatie te geven en de bloei zal aanbreken als de afvoer der kolen buiten den bestaanden spoorweg kan worden verkregen. Ten slotte wordt gevraagd of het *Hbl.* niet beter gedaan had de in Indië aanhangige, door den Minister in zijn Memorie van Antwoord toegezegde, plannen omtrent spoorwegen in Midden-Sumatra, in verband met den afvoer der Ombilin-kolen, af te wachten.

Waar hier de bezwaren van het *Hbl.* niet weerlegd worden, omtrent de vervoerkosten van de kolen langs den spoorweg naar de Oostkust en het *Vad.* stemming tracht te maken voor gewaagde plannen, is het eenigszins geruststellend, dat de heer IJzerman in een heldere en practische rede in de Kamer, daartegen heeft gereageerd (zie blz. 241 van de offic. *Handelingen*, zitting van 29 Nov. 1905). Hij wees er op, dat in 1900 op de kolenexploitatie nog *f* 700,000 werd overgehouden en dat deze bate in 1904 tot *f* 70,000 was gedaald. Feitelijk is dit laatste cijfer zelfs nog lager. De spreker behandelde de stijging der ontginningskosten, in de eerste plaats door het meer gebruik maken van vrije arbeiders en hoe de emigratie naar het kolenterrein is in de hand gewerkt, waarvoor alleen *f* 35,000 aan woningen was uitgegeven. Verder is de groote afstand, die de kolen moeten afleggen om het zeefhuis te bereiken, een bezwaar dat door electrische tractie verminderd zal worden, door een en ander waren de winsten echter met 3 ton gedaald. Een tweede oorzaak was de vermindering der regularisatieprijzen, die gevoelig drukt, omdat 2/3 van de massa aan het gouvernement wordt geleverd. Uit dezen hoofde was een mindere inkomst van een gelijk bedrag het gevolg. Eindelijk werd het verlies door minder verkoop aan de Emmahaven en lagere marktprijzen te zamen op *f* 100,000 becijferd.

Wat de quaestie van het vervoer per spoor tegen 2 cts. per tonkilometer betreft, hetgeen volgens een artikel in *De Ingenieur* onvoldoende zou wezen, wordt aangetoond, dat dit tarief geen ongunstig figuur maakt. Als men de kolen buiten beschouwing laat, dan blijkt, dat de andere goederen nog voor een lager tarief werden vervoerd en de spoorweg toch een winstsaldo opleverde.

Wat ten slotte de nieuwe spoorlijnen betreft, leest men: „De gebeurtenissen der laatste maanden, in de Kampar-, Kwantan- en Batanghari-streken, hebben de gelegenheid geopend, de beste wijze van verbinding van Sumatra's West- en Oostkust rustig na te gaan. Onder de bestaande omstandigheden kunnen echter de voordeelen, die men zich voorstelt daarbij uit den kolenhandel te krijgen, den doorslag niet geven. Ze zullen zeker zeer op den achtergrond

blijven en de Minister zal goed doen, de te wachten voorstellen met groote voorzichtigheid te overwegen. Voorloopig is het beslist noodig, niet in de eerste plaats na te jagen vermeerdering van productie, omdat loonende afzet daarvoor niet verzekerd is. Men trachte er daarentegen naar, de kolen zoo goedkoop mogelijk te winnen Geen extensieve, maar intensieve exploitatie is de leus! Alleen op die wijze zal men in de naaste toekomst tot betere uitkomsten kunnen geraken".

In het *Alg. Handelsblad* van 2 Dec. jl. wordt door *X.* de in het weekblad *de Ingenieur* van 25 Nov. en de door den hoofdingenieur W. de Jongh Dz. gemaakte berekeningen omtrent de te lage vervoerkosten der steenkolen op den spoorweg in twijfel getrokken. Hij acht het niet in den haak bij die berekeningen zonder voorbehoud een massaal vervoer als kolentransport volop met een aandeel in de algemeene kosten te belasten, evenredig aan de geleverde tonkilometers.

Bij de berekening van de vracht welke men op het artikel mag laten drukken zal een commercieele geest zich weerhouden, daarbij een vol evenredig deel van die kosten in rekening brengen, omdat men de kolen gaat beschouwen als een méér-vervoer boven dat, hetwelk reeds winst oplevert.

Verwacht mag worden dat om zulk een vervoersartikel te behouden, een spoorwegexploitant niet zal aarzelen het te rangschikken onder die, waaromtrent het rationeel is te achten de spoorvracht van een aandeel in de algemeene kosten te ontlasten en dat hij voor dit vervoer gaarne genoegen zal nemen met eene vracht, die de vervoerkosten dekt en daarenboven eene kleine winst overlaat. Hij zal er voor het geheele bedrijf een kracht in zien, die leidt tot eene andere groepeering van cijfers, dan in de gewraakte berekening is geschied.

De polemiek met het *Vaderland* werd in het *Alg. Handelsblad* van 6 Dec. voortgezet waarop het *Vaderland* van 9 Dec. uitvoerig repliceerde en het *Hbl.* van 14 Dec. jl. van dupliek dient; doch het wil ons voorkomen dat daardoor geen nieuwe gezichtspunten worden geopend.

* * *

Vereenvoudiging van de Nederlandsche schrijftaal voor inlanders. In de *Nieuwe Courant* van 29 Nov. jl. bespreekt H. de bezwaren die wij Hollanders maken tegen het vereenvoudigen onzer schrijftaal en hij gelooft dat het nog lang zal duren voordat wij ons los gemaakt zullen hebben van het juk van grammaticaal geslacht en andere zulke lasten en het Nederlandsch schrijven, zonder gewapend te zijn met de Vries en Te Winkel's Woordenlijst, een waagstuk is.

„Is het echter wel verstandig", zoo vraagt H., „ook aan inlanders dien last op te leggen en zou het niet in hun en ook in ons belang zijn hen het aanleeren van onze taal wat gemakkelijker te maken, door eene vereenvoudiging van de Nederlandsche schrijftaal, die het wezen er van niet aantast, b.v. in den geest van de in Zuid-Afrika ingevoerde vereenvoudiging? Wij mogen niet vergeten dat ook in den Oost-Indischen Archipel en in West-Indië onze taal door het Engelsch bedreigd wordt. Vooral in de tegenover de „Straits" gelegen Ned.-Indische gewesten is het geen zeldzaamheid, dat inlanders en

Chineezen de voorkeur geven aan het Engelsch met zijn allereenvoudigste grammatica, boven het Nederlandsch en als onze bestuursambtenaren niet op hun hoede waren en die afdwalingen zooveel mogelijk tegen gingen, zou dit euvel veel erger zijn, dan het nu is".

* * *

De Padalarang-Krawanglijn. Het is slechts terloops, dat wij melding kunnen maken van een artikel van een gepensionneerd bouwkundig ambtenaar der Staatsspoorwegen, voorkomende in de Oct.—Nov.-afl. van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N.-I.* getiteld: „De Padalarang-Krawanglijn in haar laatste stadium van wording." De schrijver dacht er een oogenblik aan zijne opmerkingen achterwege te moeten laten: „omdat onze bemerkingen voor den man, die den wagen in het rechte spoor had kunnen en moeten lijden, niet altijd vleiend uitvielen." Het is jammer dat deze goede opwekking niet de overhand heeft behouden, daar die aanmerkingen bedoeld op het „leiden" nu den stempel dragen te zijn ingegeven door animositeit tegen een oud-chef, dien men niet „lijden" kan. Niemand timmert aan den weg of hij heeft te kampen met tegenvallers en vertragingen, alsook met minder bruikbaar personeel, dat aan gemis aan zelfkennis lijdt. Het artikel tracht alle tekortkomingen, zoo die er geweest zijn, op den chef te schuiven en bevat lasterlijke insinuaties. Het is te betreuren dat iemand uit wrok over zijn heengaan, zich hiertoe liet verleiden. Als gewezen chef der 2e sectie is het begrijpelijk, dat de schrijver wat breeder stilstaat bij eenige kunstwerken, vermeld op bl. 528—530, waarover verschil van gevoelen geheerscht schijnt te hebben, doch wat heeft ten slotte het publiek hier mede te maken, nu aan het einde van het artikel de bemoedigende mededeeling volgt, dat nog wel niet overal de bezwaren overwonnen zijn en bij K. M. 10,6 op de 1ste sectie een gedeelte voorkomt, dat voortdurende zorg vereischt, doch dat de wijze waarop hier onder bekwame leiding gewerkt wordt, het beste voor de toekomst doet verwachten. In het geheel kan dan ook gezegd worden, zoo leest men verder, „dat de lijn voortreffelijk is afgewerkt, dat een bezoek er aan overwaard is, en dat het voor leeken vooral een genot moet wezen met den spoorweg en zijne omgeving nader te hebben kennis gemaakt." Ons dunkt daarmede kan men tevreden zijn.

* * *

Onze binnenlandsche vijand in de Koloniën wordt in een tweetal artikelen in het *Vaderland* van 29 Nov. en 5 Dec. jl. besproken, door F. H., in verband met de nieuwere wijze van bestrijding, die opgedaan werd in de leerschool van den Atjeh-krijg. De schrijver stelt uitvoerig in het licht hoe men vroeger zich vooral beijverde het verkregen voordeel te bevestigen, door het aanleggen van bentengs, die de krijgsmacht versnipperden ten nadeele van het veldleger. Ook had men toen een slecht gehalte van soldaten en moest met een aanvulling met zeer ongewenschte elementen genoegen nemen. Daarbij dwong het kleine aantal tot het bezigen van hulptroepen, die steeds aanleiding gaven tot moorden en branden. Thans is dat alles veranderd. Zooals op Celebes is de geheele expeditionnaire macht zoo mobiel mogelijk. Elke colonne, voorzien van het hoogst noodige aan krijgs- en mondvoorraad, met

een algemeene opdracht van den bevelhebber, bevattende zijn leidende gedachte, is overigens geheel zelfstandig. En straks zal alle schijngezag in de gouvernementslanden van Zuid-Celebes plaats maken voor waar gezag. Geen willekeur, geen knevelarijen van Oostersche potentaatjes. Er zal behoorlijk recht gesproken worden. En zoo zal binnen korten tijd het leger rust en orde in het land brengen en een schoon arbeidsveld openen voor de ambtenaren van B. B. Wat de wijze van oorlogvoeren betreft, nooit zijn de beginselen „van het oorlogsrecht" zoo sterk op den voorgrond getreden, als tegenwoordig. Door het betere gehalte van het koloniale leger, door het oordeelkundig optreden van aanvoerders en onder-aanvoerders, bij wie als hoofdbeginsel geldt: „slechts vijandelijkheden te plegen tegen onze vijanden en de goedgezinden, ook in hun have en goed te beschermen en te verdedigen", wordt het vertrouwen door het opperbestuur in dergelijke mannen gesteld, niet beschaamd. Dat zelfbehoud en noodzaak een enkele maal van dien regel hebben doen afwijken, is volgens den schrijver geen voldoende reden voor het onlangs door een volksvertegenwoordiger uitgesproken oordeel. Dat er tegenwoordig op zooveel eilanden gewapend wordt opgetreden is een gevolg van het vroegere „laisser aller" stelsel, terwijl de noodzakelijkheid van geordende toestanden in onze koloniën een eerste vereischte is, wil het Moederland die achting van de andere Staten afdwingen, welke noodig is voor eene behoorlijke buitenlandsche staatkunde. Is voorts een oorlog in beschaafde landen voor het overwonnen volk een ramp te noemen, niet alzoo de strijd, alhier gevoerd, welke ten bate komt van beide partijen.

*
* *

Redjang in 1859. In de vergadering der Tweede Kamer van 17 Nov. jl. behandelde de heer Graaf van Limburg Stirum o. a. de quaestie dat het voor deze Kamer zoo moeilijk te beoordeelen is in hoe verre een militaire expeditie al dan niet noodzakelijk is. Het is een zeer delicate zaak, doch deze spreker zoude toch: „tot groote voorzichtigheid willen aanmanen, om niet dan in de uiterste noodzakelijkheid over te gaan tot het uitzenden van expedities. Het eenvoudig verschijnen van militairen werkt al verontrustend en prikkelend op de inlandsche bevolking. Men kan soms zonder militair vertoon de gewenschte resultaten bereiken". Hiervan werden twee gevallen genoemd. Het eene luidde: „De heer Pruys van der Hoeven, de latere gouverneur van Atjeh, heeft in 1861 of daaromtrent als controleur de onderwerping van het landschap Lebong (residentie Palembang) weten te bewerken, zonder dat er eenig noemenswaardig verzet plaats greep." Het *Alg. Handelsblad* van 28 Nov. jl. in der haast de onderwerping van Redjang in 1859 verwarrende met die van Lebong in 1861 of daaromtrent, greep den genoemden afgevaardigde heftig aan, haalde de geschiedenis van die militaire onderwerping uitvoerig op en concludeerde . . . „De heer Van Limburg Stirum kent de geschiedenis niet, waaruit hij lessen putten wil. Welk nut kan men dan trekken uit zijn advies!" In een ingezonden artikel in het *Hbl.* van 5 Dec. maakt laatstgenoemde er opmerkzaam op dat hij niet van Redjang gesproken heeft, doch van Lebong, terwijl hij in 1884 Redjang bezocht en van de geschiedenis van die streek meer af weet dan de redactie schijnt te vermoeden. In de *Encyclopaedie van N. I.* vond hij *in voce* Pruys van der Hoeven vermeld:

„In 1860 werd hij controleur.... hij wist de onderwerping van het landschap Lebong te bewerken zonder dat eenig noemenswaardig verzet plaats greep. In 1862 werd hij assistent-resident van de L Kotta." .... Daar de *Enc.* geen bepaald jaartal aangaf, zeide de heer V. L. St. in zijn rede, „1861 of daaromtrent." Op grond van deze mededeelingen kaatst hij der redactie den bal terug.

In een naschrift erkent deze op een dwaalspoor te zijn gebracht, doch zij geeft niet toe dat de annexatie van Lebong geheel vredelievend ging. De controleur, de heer Pruys van der Hoeven ging op marsch met de Redjangsche hoofden en vijftig volgelingen, 25 gewapende politiedienaren en een militair detachement van 50 man onder den 2den luitenant R. Engelhard met een mortier. Den eersten dag werd een benteng veroverd en vernield, den tweeden de doesoen Peroh aangevallen en genomen; — toen was alle weerstand gebroken en had zonder verdere moeilijkheden de inlijving op 20 Augustus 1861 plaats.

* * *

De telefonie in Nederlandsch-Indië. Onder dagteekening van 10 Nov. jl. is een wetsontwerp ingediend (*Handelingen der S. G.* Bijl. *118*, 1—2) ter bekrachtiging van de overeenkomst met de N. I. Telefoon-maatschappij te Batavia, tot overneming harer bezittingen te Batavia, Weltevreden, Tandjong Priok, in de Afdeelingen Meester-Cornelis, Tangerang, Semarang en Soerabaja. Na een betoog van de wenschelijkheid der exploitatie van de telefonie van staatswege, wijst de Minister van Koloniën er in zijne Memorie van Toelichting op dat de vergunning van genoemde maatschappij op 20 Sept. 1906 eindigt. Bij eene in 1903 gehouden taxatie van de verbindingen, gebouwen, toestellen en verder materieel, bleek een en ander een waarde van *f* 432.478 te vertegenwoordigen. Volgens opgemaakte begrootingen zoude de aanleg van netten van de nieuwste constructie met dubbele bronsdraadgeleidingen *f* 1.055.561 kosten, doch daar de schattings-commissie de bestaande enkele ijzerdraadgeleidingen in goeden staat vond en ook het materieel deels nieuw en de gebouwen solide bevond, wordt het voordeeliger geacht het bestaande over te nemen en voort te gaan met de in de laatste jaren door de maatschappij op ruime schaal uitgevoerde vernieuwing en verbetering van de netten, waartoe het bedrijf, dat op den tegenwoordigen voet zeer voordeelig is ruimschoots de gelegenheid geeft. Dit laatste wordt aangetoond door eene als bijlage gedrukt overzicht van de uitkomsten van het bedrijf gedurende de 21 eerste boekjaren. Daaruit blijkt dat in het 21ste jaar (1903/04) aan abonnementen een bedrag van *f* 322.000 werd geind, welk bedrag in de laatste jaren vrij constant met *f* 20.000 per jaar toenam. De exploitatiekosten beliepen *f* 133.401, zoodat *f* 188.688 als winst bleef, waarvan het gouvernement *f* 32.209 cijns genoot. Het personeel en zelfs de tegenwoordige directeur worden in dienst gehouden; voor een en ander is *f* 132.000 's jaars noodig.

* * *

Eene vereeniging van Indische bestuursambtenaren in Nederland is opgericht, waaromtrent men in het *Vaderland* van 6 Dec. jl. het volgende leest: „In Indië zijn vergaderingen der bestuursambtenaren haast niet mogelijk; hoogstens

ontmoeten de ambtenaren uit één gewest elkaar soms op bijeenkomsten, bespreking van dienstaangelegenheden ten doel hebbende. Slechts in Nederland komen de ambtenaren uit de verschillende deelen van den Archipel met elkander in aanraking, waarom men hier dan ook een band wenscht aan te knoopen met het doel den corpsgeest te bevorderen, van gedachten te wisselen, het wekken van belangstelling voor elkanders werk, dat vaak zeer uiteenloopt en gevaar oplevert voor eenzijdigheid.

De algemeene vergaderingen zullen gehouden worden te 's Gravenhage terwijl, waar dit noodig zal blijken, ook de leden in Indië geraadpleegd kunnen worden, door tusschenkomst van correspondenten, op verschillende plaatsen in Indië te vestigen. Uitdrukkelijk wordt er op gewezen dat de Vereeniging niet het gevolg is van beweerde ontevredenheid onder het corps, wijl de ambtenaren van het denkbeeld uitgaan, dat de belangen van de Regeering en die harer vertegenwoordigers hand aan hand gaan en niet van elkander zijn te scheiden.

Naar het *Vaderland* verneemt zijn reeds de meeste der hier te lande met verlof vertoevende ambtenaren uit Indië tot de Vereeniging toegetreden.

* * *

Verkregen rechten. Onder het opschrift „Parlementair woordenspel" bespreekt G. in het *Vaderland* van 5 Dec. j.l. de vermindering in inkomsten, die de Indische genie-officieren ondergaan en komt dan voor de geheele formatie tot een som van *f* 31,339, waarbij nog een zeker bedrag is toe te voegen voor verminderde huishuur-indemniteiten waardoor die vermindering stijgt tot *f* 40,000 bij een gezamenlijk inkomen van *f* 220,000. Als aan alle inkomsten zoo werd getornd wat zou dan de financieele nood spoedig voorbij zijn, zegt G. Eén troost blijft echter voor den genie-officier: hij krijgt wel geen „verhooging", maar verkregen rechten zullen niet worden geschonden; alleen, hij heeft geen rechten, of wel, welke zijn die rechten, waar zijn ze beschreven? Heeft hij bij zijn aanstelling tot officier recht verkregen op het ontvangen van indemniteit voor paarden-fourage gedurende zijn geheelen diensttijd, of alleen tot en met den rang, waarin hij toevallig dient, op het oogenblik, dat de thans voorgestelde regeling in werking treedt? Bij zijn aanstelling tot officier, was hij vrijgesteld van het betalen van patentbelasting. Is dat een recht? Vermoedelijk niet, want „verkregen rechten" zullen niet worden geschonden, maar betalen moet hij.

Wanneer voorts een kapitein thans bij bevordering recht heeft op het tractement van een majoor à *f* 650, en hij krijgt over eenigen tijd maar *f* 600, wordt dan een verkregen recht geschonden? Volgens de letter wellicht niet, naar billijkheidsgronden zeer zeker. De schrijver acht die genie-officieren gelukkig die een uitweg vinden 's lands dienst te ontloopen.

* * *

Kratokboonen. Naar aanleiding van het vergiftigingsgeval te Rotterdam, vermeld in den vorigen jaargang I bl. 609, is thans een rapport verschenen van Dr. Lam, den scheikundige bij den keuringsdienst van voedingsmiddelen in die stad, waarvan wij een uitvoerig uittreksel aantroffen in de *Nieuwe Courant* van 5 December jl. Uit dat rapport blijkt dat onder de 436 van wege de

politie ontvangen boontjes er 423 zaden waren van Phaseolus lunatus, terwijl 2 behoorden tot de giftige Ricinus communis. De kratokzaden, 97 pCt. der boonen uitmakende, hebben een zeer verschillende kleur. Alle hebben een onregelmatig driehoekigen vorm, aan de bolle zijde zijn zij min of meer scherp, waar een gewone boon afgerond is. De kleur, wit, geel met violette strepen, lichtbruin, effen bruin en paars, loopt zelfs uiteen bij boonen van dezelfde plant. Zij bevatten in zeer verschillende hoeveelheid een glucosiede, op zichzelf niet vergiftig, dat door de inwerking van een mede aanwezige stof — een enzym — het sterk vergiftige blauwzuur kan vormen. De ontwikkeling daarvan vangt aan als de boonen vochtig worden. Zij verloopt zeer langzaam. Bij weeking der boonen in water van gewone temperatuur is de omzetting van het glucosiede in circa 24 uur volledig en na afgieten de rest gewoonlijk betrekkelijk arm aan blauwzuur. Ook bij aanhoudend koken of bewaren der vloeistof verdwijnt dit. Een en ander verklaart hoe de boonen soms onschadelijk als voedsel gebruikt zijn. Zoowel de toebereiding als de verschillende planten, waarvan de boonen afkomstig zijn hebben invloed op het gehalte aan blauwzuur. Uitvoerig wordt het gehalte aan blauwzuur der onderzochte boonen medegedeeld. Een hoeveelheid van 50 milligram blauwzuur is doodelijk en kon verkregen uit 0.6 ons gele boonen met violette vlekken, uit 1 ons lichtbruin gestreepte, uit 2.5 ons der effen bruine en uit 0.7 ons der paarse boonen. Als menschelijk voedingsmiddel schijnen de kratokboonen te gevaarlijk wegens ondoelmatige toebereiding. Buitendien is dat reeds uitgesloten door de aanwezigheid der sterk vergiftige djarakzaden, die als geregelde verontreiniging dezer boonen worden aangetroffen.

* * *

Cassave. Blijkens een in de *Nieuwe Courant* van 2 Dec. jl. overgenomen bericht uit de *Nieuwe Soerabaja Courant* schrijft men uit Kediri hoe daar in den laatsten tijd de cassave-handel enorm is uitgebreid. Op de passers van Paree en Plosso ziet men aanzienlijke hoeveelheden, die uit de afdeeling Trenggalek, het meest uit het district Ngadiloeweh komen, waar de grond zeer geschikt moet zijn voor die cultuur. Europeanen en Chineezen doen elkander groote concurrentie aan voor den opkoop en indigo- en andere ondernemingen worden door tapioca-fabrieken vervangen; personen die vroeger hun geld o. a. in de koffie staken, denken nu met cassave-handel prachtig winsten te maken.

* * *

Particulier grondeigendom op Java. In het *Vaderland* van 27 Nov. en 1 Dec. jl. komen een tweetal artikelen voor van den heer J. H. Kievits te Batavia, waarin deze het particulier landbezit op Java bespreekt en naar aanleiding van zijn beschouwing over het verkeerde om het bestuur te voeren door tusschenkomst van inlandsche hoofden tot een heel eigenaardig plan komt. Het gerucht, dat geadviseerd zou zijn tot terugkoop of onteigening der particuliere landerijen omdat dit landbezit een hinderpaal zou zijn voor de handhaving der openbare veiligheid, doet hem wijzen op de tegenstelling dat juist in den Compagnie's tijd die landen verkocht of afgestaan werden in het belang van die veiligheid, omdat er in de omstreken zoowel roovergespuis huisde. Men had succes met dien maatregel, hoe meer het particulier

landbezit zich uitbreidde, hoe grooter de veiligheid werd. Ambtenaren, die op de hoogte van den toestand zijn, worden te kwader trouw geacht, als zij terugkoop op grond van dat bezwaar van veiligheid noodig achten; het plan is alleen te wijten aan hun ontembare zucht tot baas spelen. Verder zet de schrijver uiteen dat het reglement op de particuliere landerijen van 1836 een onrechtmatige verkorting van de rechten der eigenaren was en dat in de gouvernementslanden bij het bestuur de knoeierijen en afpersingen der inlandsche hoofden onbekend zijn. Waar zelfs districtshoofden onder Europeesche landheeren zich daaraan durven schuldig maken, moeten de hoofden in de gouvernementslanden bij minder controle zich nog in grootere mate te buiten gaan. Wel verre dat het particulier landbezit niet meer zou passen in onzen tijd, terwijl nog heden in de beschaafde wereld, Nederland incluis, dezelfde vorm van eigendom wordt aangetroffen, wil de schrijver dit systeem over heel Java uitbreiden. Hij wil breken met het hoofdbeginsel van bestuur, leiding der bevolking door haar eigen hoofden, doch den grondeigendom geleidelijk aan particulieren verkoopen, bij perceelen niet grooter dan 10000 bouws, met uitzondering van brongebieden en andere streken in het gebergte die in het algemeen belang staatsdomein moeten blijven. Dan zal de landrente kunnen vervallen en door verpondingsbelasting worden vervangen; de vermindering van inkomsten wordt daarbij ruimschoots opgewogen door de mindere uitgaven, die het bestuur zoo vereischen. Inlandsche regenten zijn niet meer noodig en de Europeesche ambtenaren die de plaats der tegenwoordige inlandsche districtshoofden zullen moeten innemen behoeven slechts heel gewone menschen te zijn, flink, eerlijk, met gezond verstand en bekwaam om met inlanders om te gaan. De opgezetenen der landerijen zouden: „hun erfelijk individueel bezitsrecht verliezen en eenvoudig huurders worden van de gronden, welke zij op het oogenblik van den verkoop bezitten, waardoor men toestanden zou krijgen, zooals zich overal elders in de beschaafde wereld bestaan." De hieruit voortvloeiende nadeelen worden denkbeeldig en meer van theoretischen dan van practischen aard geacht. Toch vermoeden wij dat deze zich niet zoo gemakkelijk van de baan zullen laten schuiven, als de schrijver schijnt te denken. Oorspronkelijkheid kan men aan zijn plan evenwel niet ontzeggen.

* * *

De toestand in Atjeh. Onlangs sprak de heer de Stuers in de 2e Kamer (vergad. van 21 Nov.) over de resultaten in Atjeh verkregen: „Pacificatie!„ zoo heet het. Juist om die te verkrijgen, moest snel en hard geslagen worden, en het spreekwoord van de zachte heelmeesters die stinkende wonden maken wordt hierbij te pas gebracht. De Minister schijnt echter reeds ingezien te hebben dat het verstandig is de verwachtingen wat te temperen. Hij wijst er thans op, dat men niet vergeten moet dat die pacificatie een zaak van eenigszins langen adem zou zijn. Hij herinnert aan eenige waarschuwingen, die niet van gisteren zijn, zij zijn van 1897 en 1899; als hij latere gehad had, zou hij die nog liever aangehaald hebben; hij schijnt ze niet te hebben kunnen vinden. Sedert 1897 dan was de pacificatie in aantocht, maar wat leert de statistiek omtrent de pacificatie? Waarlijk zij geeft geen groote troost. Wanneer ik die pacificatie-statistiek voor Atjeh naga, dan zie ik dat in 1899 ten behoeve van die pacificatie gevallen zijn 612 inlanders. Het

volgende jaar is er gepacificeerd tot een bedrag van 921 man, het jaar daarop is gepacificeerd tot het dubbele bedrag, 1815 man, daarna is het geworden 2582. Nu komt 1903; toen hebben wij alle mogelijke aanleiding gehad om in de handen te wrijven en hebben dit dan ook niet nagelaten, de pretendent-sultan heeft zich onderworpen. Panglima Polim heeft de wapens nedergelegd. Dit jaar overtrof het vorige met 300 man en men kwam tot 2853. Het jaar daarop vielen er 4726 man. Van pacificatie tot pacificatie is men dus er toe gekomen — het is alles geen goud wat er blinkt — dat het getal inlandsche slachtoffers van 612 tot 4726 geklommen is."

Deze treurige cijfers inspireerden de *Ned. Spectator* van 25 Nov. jl. tot een zijner spotprenten en als men de correspondenties uit Atjeh in de dagbladen leest, dan krijgt men ook den indruk dat de nieuwe staat van zaken nog verre van bevredigend is. Zoo leest men in een brief in de *Nieuwe Courant* van 9 Dec. jl. o. a. „De herhaalde beboetingen, arrestaties en kampong-doorzoekingen tengevolge van de beschietingen op bivaks en patrouilles, het rooven van telefoondraad en het beschadigen van spoorwegwerkjes - heel dikwijls worden wachthuisjes in brand gestoken — maken het kampong- en moekim-leven tot een even pijnlijke hel als de vroegere vervolgingen in de ladangs het deden. Het spreekt van zelf, dat zeer dikwijls volkomen onschuldigen dupe worden van strenge maatregelen. En al strijdt dit niet tegen de niet zeer subtiele rechtsbegrippen van de bevolking, aan alle menschelijk geduld komt een einde". Deze schrijver wijt zulks aan niet geroutineerde patrouille-aanvoerders, bij wie het billijkheidsgevoel niet luid spreekt en voor wie een Atjeher *per se* als vijand en minderwaardig wezen geldt. Hoe ernstig de schrijver wil waarschuwen tegen onvoorzichtige toeschietelijkheid, met niet minder nadruk komt hij op tegen brute aanmatiging. „Men kan tegelijk streng en beleefd en vooral belangeloos zijn. De bevolking moet leeren ons hoog te achten — hetgeen volstrekt geen utopie is, mits wij ons als achtenswaardige menschen doen kennen." Mochten deze woorden van den briefschrijver toch overal ingang vinden, blijkens hetgeen in zijn brieven wordt medegedeeld, zijn wij daar nog dikwijls ver van af.

* * *

Een tweede Suez-kanaal. Naar aanleiding van het onlangs voor zoo betrekkelijk langen tijd versperd zijn van het Suez-kanaal, schrijft men aan de *Nieuwe Courant* van 9 Dec. jl. over hetgeen Sir Theodore V. S. Angier, chef van de firma Angier Brothers te Londen, een propaganda-maker voor het graven van een tweede Suez-kanaal heeft gezegd. Hij herhaalt de meermalen tegen de Suezkanaal-maatschappij ingebrachte klachten over het gebrekkige verkeer en de hooge prijzen. Het accomodatie-vermogen van het kanaal is bovendien beperkt, terwijl de vermeerdering van het wereldverkeer onbeperkt is. Met ieder jaar wordt het meer gevoeld dat ook de tijd van doorstoomen te lang is en over vijf jaar zullen de moeilijkheden en het oponthoud zoo zijn aangegroeid, dat de toestand ondragelijk wordt. De absolute noodzakelijkheid van den bouw van een tweede, uitsluitend Engelsch, Suez-kanaal, wordt aangetoond door de politiek-strategische zijde van het vraagstuk. Als de Engelschen in een oorlog gewikkeld worden, waarin de Indische bezittingen gemoeid zijn, zouden hun tegenstanders zelf of met de medewerking van onderdanen eener

neutrale mogendheid het tegenwoordige kanaal, dat onder internationalen invloed staat, kunnen versperren. Het vinden van schepen daarvoor is gemakkelijk genoeg daar de Engelsche regeering de macht niet heeft om een contrôle over het kanaal uit te oefenen of het vrije internationale gebruik daarvan te verhinderen. Zoowel deze redenen als de overige wereldhandel maken een tweede kanaal gebiedend noodig. Vóór dat dit werk kan worden begonnen moet natuurlijk tusschen belanghebbenden een overeenkomst worden gesloten en alles worden vermeden om de vriendschappelijke verhouding tot Frankrijk in gevaar te brengen. De heer A. gelooft dat het gewicht van de handels- en scheepvaartbelangen van Frankrijk het winnen zal van de belangen der Suezkanaal-aandeelhouders, vooral als de nieuwe onderneming eerlijk en zaakkundig en in samenwerking met de bestaande maatschappij tot stand komt. De bestaande maatschappij zou zich moeten verbinden geen hoogere doorvaartrechten te heffen, dan die haar in staat stellen 10 pCt. 's jaars dividend uit te keeren. Het is toch eigenlijk te dwaas, dat een maatschappij die het monopolie heeft en geen groot risico loopt, in staat kan zijn van den heelen wereldhandel een tol te heffen, welke dat bedrag overschrijdt.

* * *

Goesti Arsad. In het *Vaderland* van 9 Dec. jl. bespreekt F. H. de ballingschap van dit hoofd (dat zich in 1903 onderwierp, zie *Ind. Gids* 1903 II bl. 1399, alsook 1904, I, blz. 94, 762), voor wien onlangs stemmen zijn opgegaan om die ballingschap op te heffen. Goesti Arsad is, volgens dezen schrijver, een flinke en energieke persoonlijkheid, met een aangenaam en innemend uiterlijk; neef, tevens schoonzoon van den onlangs door ons vuur gesneuvelden pretendent Sultan Goesti Mohammed Seman. Eene geheele geschiedenis, een lijdensgeschiedenis zou men het kunnen noemen, is aan het leven van dien jongen man, nauwelijks 30 jaar oud, verbonden. Thans is hij uit zijn lijden en woont met zijn beide echtgenooten en een zoontje van $1^1/_2$ jaar in een steenen woning in de wijk Tjiwaringin te Buitenzorg, waar hij het volgens zijn zeggen zeer aangenaam moet vinden. Een kleinzoon van den pretendent, Antoeng Doerachman, ongeveer 18 jaar oud, woont bij hen in en verkiest het leven te Buitenzorg boven het verblijf in de bosschen van de Boven-Doesoen. Men ziet hem dikwijls met jonge Soendaneesche kameraden op de fiets rondrijden. Waar Goesti Arsad op Borneo het lange haar in een wrong droeg, bedekt met een geel zijden hoofddoek, als teeken van vorstelijke afstamming, draagt hij te Buitenzorg de hoofdbedekking der Soendaneezen en is hij nauwelijks van hen te onderscheiden. De schrijver haalt de geschiedenis van Bandjermasin in het kort op en de noodzakelijkheid om aan den heerschenden toestand een einde te maken. Dat de pretendent verwijderd moest worden om een geregelden gang van zaken op Borneo te krijgen, werd niet alleen door de onzen, doch door alle Bekompei-Maleiers te Marabahan, te Bandjermasin enz. erkend. De pretendent echter wilde niet goedschiks, hij moest het met den dood bekoopen. En Goesti Arad, toen men hem den dood van zijn oom, tevens schoonvader, in zijn ballingsoord Buitenzorg, mededeelde, vertrok geen spier van zijn gezicht. „Ja", zeide hij heel bedaard, „men heeft het mij zooeven verteld".

* * *

Een nieuwe lijdensperiode bij de Marine dreigt volgens den gep. Kapt. t/z. J. P. van Rossum aan te breken, als hij in de *Vragen des Tijds* van Dec. de richting nagaat, die spreekt uit de begrooting van marine; de schrijver trekt daaruit de volgende conclusie: „Het door en door conservatief beheer van het departement van marine en het bestuur over de zeemacht worden op den ouden voet voortgezet. Bij voortduring zullen vele millioenen worden geofferd voor de vloot zonder dat hare werkkracht toeneemt; deze blijft geheel onvoldoende. Met toenemende juistheid zal getuigd kunnen worden, dat onze vloot veel geld kost en tot weinig in staat is". Wat noodig is heeft de heer Van Rossum reeds in menig geschrift gezegd en wordt in dit artikel weder in 17 punten geresumeerd. Wat Ned.-Indië betreft, zij hier vermeld, dat de verdediging onzer O.-I. bezittingen in eerste linie door de vloot moet geschieden, los van eenig vooraf aangegeven punt en, daar het een rijksbelang geldt, de regeering in Nederland verantwoordelijk moet zijn voor de verdediging door de vloot, die zij moet voorbereiden. Voorts is de eisch het opgaan van de Indische militaire marine in het Nederlandsch eskader in O.-I., de landvoogd niet langer opperbevelhebber, het Indische departement van marine te Batavia opgeheven en het verlaten van het stelsel van betaling gedeeltelijk door marine, gedeeltelijk door koloniën. Hieraan sluiten zich verschillende zaken aan, die de vloot zelf en met betrekking tot Nederland betreffen, welke hier kortheidshalve onbesproken blijven. Continuiteit in het tegenwoordige beheer is geldverspilling, omdat zij ons nooit brengen kan: macht ter zee. Ofschoon klein in Europa, is Nederland nu eenmaal eene groote mogendheid in Azië, zullen wij dit blijven, dan is het eèn onafwijsbare eisch, dat getracht wordt zoo spoedig mogelijk eene vloot te krijgen, welke aan de eischen van tijd en omstandigheden voldoet en als de minister dien weg niet met beslistheid wenscht op te gaan, dan zal eenmaal geconstateerd worden dat met zijn bestuur eene nieuw lijdensperiode voor onze zeemacht is aangebroken.

* * *

Javaan en belasting. In het *Alg. Handelsblad* van 13 Dec. jl. wordt opgemerkt dat men in de alg. vergadering der Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en Statistiek (zie Nov.-afl. bl. 1729) er de aandacht op gevestigd had, dat volgens eene in de *Economist* van 1872 geplaatste berekening van wijlen prof. J. A. van den Broek, vroeger controleur op Java, de inlanders destijds 36 % van hun inkomen aan belasting betaalden. Volgens den heer Homan van der Heide zou dit nu 20 % zijn en volgens Mr. Pont met inbegrip van 80 dagen heerendienst thans meer dan 36 %. Het *Hbl.* heeft de beschouwingen in de *Economist* nagegaan en toont er verschillende onjuistheden in aan, doch wijst er vooral op dat als men spreekt van het percentage van zijn inkomsten dat de Javaan aan den fiscus moet afstaan, men te veel met een westerschen maatstaf meet. Hij leeft voor een goed deel van hetgeen zijn akker en erf opleveren en de contanten die hij noodig heeft, verschaft hij zich door verkoop van hetgeen niet voor zijn huisgezin gevorderd wordt. Een vergelijking met den Hollandschen werkman is niet mogelijk omdat de maatschappij op Java de verdeeling van arbeid naar onze opvatting nog niet kent.

Er is, volgens het *Hbl.*, tusschen welvaart en belasting door velen een te

nauw verband gelegd. Wanneer de Staat het mogelijke doet tot bevordering van landbouw en inlandsche nijverheid, dan zal de belasting in geld, volgens Mr. van Deventer's berekening, 18 centen per week, of bij afschaffing van alle onbetaalde diensten 28 centen, de vermeerdering van welvaart niet tegenhouden.

* * *

Directe belastingen ter Sumatra's Westkust. In het *Vaderland* van 13 Dec. jl. komt een ingezonden stuk voor van den controleur C. Lulofs, waarin hij ten aanzien van het artikel van v. E. in het *Vaderland* van 5 Oct. (zie onze revue in de Nov.-afl. bl. 1724) en vorige artikelen in hoofdzaak verwijst naar zijn opstellen in de *Indische Gids*. Hij zegt dat v. E. de vele daarin aangevoerde argumenten tegen een zuivere grondbelasting, voor een eenvoudig hoofdelijk belasting-systeem geen recht laat wedervaren. Juist in de Preanger-regeling vindt de heer Lulofs een argument van de ondeugdelijkheid van een zuivere grondbelasting, daar ook deze het beginsel daarvan verwerpt en in haar hybridisch karakter de verkieselijkheid van een inkomstenbelasting huldigt. In principe heeft de heer Lulofs niets tegen de Preanger-regeling, integendeel hij acht haar een aanbevelenswaardig belastingstelsel, waar we tijd en geld in overvloed voor de invoering over hebben, maar juist daarom momenteel voer S. W. K. ongeschikt, omdat de zoo bruikbare hoofdelijke belasting voor de hand ligt en de andere de invoering ten nadeele van schatkist en volk nog jaren verschuiven. Waar de Preanger-regeling naast de landrente eene bedrijfsbelasting voor niet landbouwenden noodzakelijk maakt, gaan beide stelsels uit van de belasting der geheele economische draagkracht der bevolking, de hoofdelijke belasting rust echter op meer approximatieve, doch geenszins in de lucht hangende gegevens (Oct.-afl. *Ind. Gids* bl. 1488). Voorts beroept de schrijver zich op de instemming van een aantal ter zake kundige oudere ambtenaren en op de bevolking zelf (t. a. p. bl. 1481). Het is daarom de vurige wensch van allen, die het wel meenen met dit volk en met dit land, dat de geprojecteerde hoofdelijke belasting-regeling geen schipbreuk moge lijden op het dwangmiddel, dat als gevolg van den bijzonderen eigendomstoestand, noodzakelijk een bijzonderen vorm moest verkrijgen. Betreurd wordt dat de brochure-De Vogel niet in den handel is. Deze heeft zich niet met algemeenheden van de zaak afgemaakt, maar conscientieus een landrentesysteem van Sumatra's Westkust uitgewerkt. De lectuur daarvan moet voldoende zijn om iemand voorgoed van alle landrente-illusies voor S. W. K. te genezen. Wat het argument van den heer v. E. aangaat dat de bevolking er geen schuld aan heeft dat de noodige onderzoekingen voor eene landrente-regeling niet veel eerder zijn aangevangen en dat nu de schatkist de schade van uitstel maar lijden moet, vraagt de heer L. wat die schatkist eigenlijk is, nl. geen onuitputtelijke schat maar de jaarlijks moeizaam bijeengebrachte penningen van alle belastingschuldigen in N. I. en dat het niet aangaat deze maar steeds het jaarlijksch tekort van ƒ 5.000.000 op de administratie van dit gewest te laten bijpassen. Waar het op bl. 1802 van jaargang 1904 van dit tijdschrift berekende tekort door sommigen te hoog werd geoordeeld, verwijst de schrijver naar een ten Gouverneurs kantore te Padang ontvangen nota van de Secretarie, waarin bedoeld tekort tot genoemd cijfer wordt berekend.

In een naschrift zegt de redactie van het *Vad.* dat het nieuwe argument in dit artikel de instemming is van de plaatselijke ambtenaren, doch dit maakt op haar weinig indruk, want haar is een hoofdambtenaar bekend die heffing van hoofdgeld uit den booze acht. Bovendien zijn de eerstbedoelde ambtenaren geen van allen bekend met de practijk van een goed aangepast landrentesysteem, en denken zij zich in verband met de brochure-De Vogel allerlei bezwaren, die na een goed landrente onderzoek vervallen. In het algemeen staat het vast dat voor een Indisch landbouwend volk landrente-betaling verre te verkiezen is boven hoofdgeld. Een onderzoek diende uit te maken of dit voor S. W. K. ook het geval zou zijn, vooral omdat bij die hoofdgeldheffing telkens de garnisaire opdook en de bevolking volgens den heer Ockerse zeide: „wij zijn geen slaven van de Compagnie", verbindend de inlander aan het betalen van hoofgeld het begrip van onvrijheid. Bemoedigend wordt het geacht dat Minister Fock in de zitting der Tweede Kamer van 22 Nov. jl. verzekerde dat de verzwaring van lasten niet zal gebeuren met de bajonet, en dat hij geen belasting wil, die wrevel en wrok onder de bevolking zal brengen.

* * *

Het Weduwen- en Weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren in N. I. Onder het opschrift: „Eene nieuwe onrechtvaardigheid in den dop?" wordt aan het *Koloniaal Weekblad* van 14 Dec. jl. een artikel aangeboden van A. L. C. waarin eenige onrechtvaardige bepalingen in het reglement van dat fonds worden gesignaleerd. Nu men op grond van deze staaltjes weet van welke kracht het fonds is, vindt de schrijver het niet voorbarig nu reeds te spreken over eene nieuwe bepaling, die men zou willen doorvoeren en waarvan de *Semarang-Courant* de mare verbreidt, dat namelijk voortaan geen uitkeeringen meer gedaan zullen worden, wanneer het huwelijk na de pensionneering van den deelgerechtigde gesloten werd. Als deze wijziging doorging, zou dit volgens den schrijver beteekenen: dat de Staat zich het recht toeeigent, bij pensionneering der contribuanten, zijn verplichting tot uitkeering te mogen verzaken, terwijl aan diezelfde contribuanten de verplichting tot bijdragen opgelegd blijft. Intusschen eigent men zich ook wel de bijdragen toe van onderwijzeressen en pastoors en zou men aldus een nieuwe categorie scheppen contribuanten „die mag meedoen voor spek en boonen".

Wanneer het Gouvernement de bedoelde wijziging noodig acht, dan worde de verplichte contributie voor de desbetreffende categorie van ambtenaren niet slechts gestaakt, maar is bovendien de algeheele restitutie van wat van den beginne af gecontribueerd werd een eerste en onafwijsbare plicht.

Inderdaad schijnt eene regeling van den financieelen toestand van het fonds, waarbij geen contributies gevraagd worden van personen, die er nooit van profiteeren kunnen, wel overweging waard.

J. E. de M

KOLONIALE LITERATUUR.

Paul Doumer. L'Indo-Chine française (Souvenirs). Paris, Vuibert et Nony, Éditeurs 63 Boulevard St. Germain, Paris. 1905.

Dit groote prachtwerk, voorzien van talrijke illustraties, 12 platen, een gekleurde kaart en een fraai portret van den schrijver, bevat meer dan de herinneringen van een toerist, het is de terugblik op een levensperiode van een met gezag toegerust man, die dat gezag heeft weten te gebruiken om de aan zijn beheer toevertrouwde kolonie krachtig te ontwikkelen.

De heer Paul Doumer, die reeds lang een rol in de politiek speelt en thans president is van de Fransche Kamer van Afgevaardigden, was te voren rapporteur in die Kamer over het koloniale budget en in 1895 in het bijzonder gemoeid met de voorstellen tot het herstellen van den noodlijdenden toestand der financies van Tonkin. Reeds toen werd er over gedacht hem tot Gouverneur-Generaal van Indo-China aan te stellen, daar den toenmaligen titularis, de heer Armand Rousseau, candidaat was voor een senaatszetel, doch inmiddels was het Ministerie Ribot gevallen en in het Kabinet-Bourgeois dat volgde verkreeg de heer Doumer de portefeuille van Financiën.

De heer Armand Rousseau, die zich tijdelijk in Frankrijk bevond, bleek zijn ambt wel te willen behouden, en vertrok kort daarop om enkele maanden later op 10 Dec. 1896 in Indo-China te overlijden. Met zijn voorgangers Richaud en Paul Bert was hij de derde gouverneur, die als slachtoffer der kolonie viel. Intusschen was het kabinet, waarvan de heer Doumer deel uitmaakte, gevallen en door het Kabinet-Méline vervangen en daar het verschil in politiek inzicht onderlinge waardeering en vriendschap niet scheen uit te sluiten, was het niet onmogelijk dat laatstgenoemd Kabinet deze gewichtige betrekking aan een lid der oppositie opdroeg, daar men vertrouwen stelde in diens kennis en krachtig beleid.

Reeds op 26 Dec. 1896 vond de officieele benoeming plaats en op 17 Januari 1897 verliet de heer Doumer Marseille, vergezeld van zijn echtgenoote en twee dochters, terwijl hij vijf zonen in het belang van hunne opvoeding in Frankrijk achterliet. Het getuigde zeker van geestkracht een politieke carrière vaarwel te zeggen om naar een onbekend land te gaan, waar drie voorgangers het leven hadden gelaten, tot het in orde brengen van toestanden, waarvan de verwarring, uit de stukken reeds was gebleken, terwijl persoonlijke kennismaking, eerst recht aantoonde, voor welk een zware taak de nieuwe Gouverneur-Generaal zich geplaatst zag. Wanneer wij de herinneringen volgen dan mag op grond van de feiten met recht van hem gezegd worden: Il a payé de sa personne.

Na de beschrijving van de zeereis in het eerste hoofdstuk geven de volgende een overzicht van het land en van de toestanden.

Te beginnen met Cochin-China, waar op 13 Jan. 1897 te Saigon voet aan wal werd gezet, maakte de ontzettende hitte, verbonden aan een drogen moesson, al dadelijk een overweldigenden indruk. De schrijver had in Algerië, in zwarten jas met hoogen hoed, even hooge temperaturen doorgemaakt en er weinig last van gehad, maar hier in Cochin-China, hoewel in het wit met een helmhoed, leed hij bij 30° C. veel meer van de warmte, omdat de vochtige atmospheer zoo onaangenaam aandoet. De ongezondheid aldaar moet voor een deel geweten worden aan het terrein, dat voor drie vierde uit lage, door rivieren doorsneden, gronden bestaat. Reeds dadelijk na aankomst werden de westelijke alluviale vlakten bezocht, waar de rijstcultuur de grootste uitbreiding heeft met de gemakkelijk bereikbare centra: Than-An, Mytho, Vinh-Long en Sadec. De indruk van het landschap, van de hoofden, die hun nieuwen „vader" verwelkomen, de kennismaking met bekende persoonlijkheden uit die streken, de beschrijving van Saigon en Cholon en andere schetsen voorbijgaande, staan wij even stil bij de politieke organisatie van dit gewest, die aan den schrijver de opmerking ontlokt, dat hij niet gelooft dat het mogelijk is een wonderlijker en dwazer opvatting te hebben van eene koloniale regeering, dan die welke hij bij zijn komst in Cochin-China verwezenlijkt vond. Men had het voorbeeld van de oude kolonies Martinique, Guadeloupe en Réunion gevolgd en even als daar eene vertegenwoordiging in het Fransche Parlement en een gekozen plaatselijken raad. De waarde van het beleid in die koloniën in het midden latende, kon men zich nog een dergelijk bestuur denken in een land waar alle inwoners gelijkelijk staatburgers zijn, doch in Cochin-China zijn de inboorlingen wel onderdanen van Frankrijk, maar geen Fransche burgers en het land kan nooit een eigenlijk gezegde Fransche volkplanting worden. Het aantal kolonisten is er zeer beperkt. Van de 2000 burgers, leefden er 1500 ten laste van het budget en zelfs van de overigen waren een zeker aantal nog niet geheel onafhankelijk van het bestuur. Zoo had men dan op 3 millioen inwoners 2000 kiezers, waarvan drie vierde ambtenaren, dit noemde men daar algemeen kiesrecht. Deze meerderheid van betaalde personen koos een afgevaardigde voor Frankrijk en een wetgevenden raad voor de kolonie. Deze laatste bevatte ook Anamitiesche leden en afgevaardigden van de Kamer van Koophandel en den bijzonderen Raad, maar de gekozen leden vormden de meerderheid. De Luitenant-Gouverneur van Cochin-China, die ondergeschikt was aan den Gouverneur-Generaal van Indo-China, doch van deze gewoonlijk slechts zeer onbepaalde instructies kreeg, moest zich als het ware op een gespannen koord in evenwicht houden. Aan de eene zijde had bij den kolonialen Raad, die de baas speelde, aan de andere zijde den afgevaardigde, die te Parijs werkte en zich gehoor wist te verschaffen bij het Ministerie. Deze afgevaardigde en die Raad werden gekozen door de ambtenaren, waarvan de Luitenant-Gouverneur de chef was. Als hij ook maar eenigen arbeid en een schijn van discipline vorderde, stond hij tegenover almachtige tegenstanders. De Raad had met den afgevaardigde den Minister op zijn hand en beschikte bovendien over het budget. Hoe groot was dus de aanleiding om het geld der belastingschuldigen te bezigen voor het scheppen van nieuwe baantjes, die het kiezerscorps versterkten, en om persoonlijke toelagen te geven aan

de ambtenaren en hun vrienden. Destijds speelde een zeker heer Blanchy de hoofdrol dezer partij en het was vooral onder de Hindoe's en onder den dienst der douanen, dat hij zijn invloed deed gelden. Waar de Anamieten geen burgers en dus geen kiezers zijn, deed het eigenaardige geval zich voor dat de van Pondichéry overgekomen Hindoes, die daar het burgerschap hadden, dit hier behielden en onder een paar hoofden als kiezers een willig werktuig van den leider waren. In den dienst der douanen werden met groote beloften steeds meer arme slecht betaalde beambten opgenomen, die op de hand van Blanchy stemden. Zoo vernam de heer Doumer bij zijn komst dat arme drommels die als figuranten met een opera-troep uitkwamen, daar wel voor te vinden waren omdat zij dikwijls werden aangesteld bij de douane door protectie van den maire van Saigon. Ook de leden van den raad wisten elkander onderling allerlei voordeelen te verschaffen. De tijden zijn sedert veranderd, de heer Blanchy is gestorven en ook de tegenstand van de anderen is geleidelijk gebroken. Men had reeds moeite gedaan om het er door te krijgen dat Cochin-China onttrokken werd aan het oppergezag van den Gouverneur Generaal, doch een daartoe strekkend voorstel, dat door den afgevaarde Le Myre de Vilers voor het vertrek van den heer Doumer krachtig aan dezen was aanbevolen, werd door hem, nadat hij slechts enkele dagen te Saigon had doorgebracht, onaannemelijk verklaard [1]).

Doch er was nog meer te regelen en nadat de Gouverneur-Generaal zijn gezin te Saigon heeft geinstalleerd vertrekt, hij met een kleine kruiser, de Isly, naar Tonkin, waarmede hij op 1 Maart 1897 aldaar aankomt. De reis, de zieke commandant, die tot het uiterste zijn plicht vervult, de indruk van de baai van Along zijn interessant verhaald en de woeste zee met zijn typhons geeft aanleiding tot een afzonderlijk hoofdstuk, waarbij de dramatische ontsnapping aan het gevaar van een stoomboot, die zeshonderd militairen overbracht, aangrijpend is beschreven.

In Tonkin wordt kennis gemaakt met de ambtenaren. en blijken ook veel dagbladen te zijn. Men deelde den heer Doumer mede dat zijn voorganger veel geleden had van de aanvallen der bladen en hij neemt zich voor dat dit hem niet zal overkomen. Waarvan, zegt hij, zijn de bladen van Hanoï, Haïphong of Saigon de vertegenwoordigers? Niet van een politieke meening of van een partij, want partijen zijn er niet, zij vertegenwoordigen zelfs niet de meening van een belangrijk aantal lezers, doch slechts de persoonlijke opinie van den redacteur. Deze is waard, wat de persoon waard is en wordt somtijds geinspireerd door particuliere belangen. Het besluit was daarom dat de bladen mochten zeggen wat zij wilden en hoe zij het wilden, doch dat de heer Doumer ze niet zou lezen. Niemand van zijn kabinet nam er notitie van.

Bij de kennismaking met het personeel, werden ook hier inlandsche hoofden ontmoet, die een Europeesche opvoeding ontvingen. Tonkin is een protectoraat gebleven, de band met het keizerrijk Anam is verbroken, maar een onderkoning of „Kinh-Luoc" is behouden. Intusschen was dit alles slechts een schijnregeering en berustte de geheele administratie bij den oppersten Resident

---

1) Wellicht is het ongunstig oordeel door dien afgevaardigde vroeger uitgesproken over de financieele gevolgen der vereeniging van de Indische Fransche Koloniën (zie *Ind. Gids* 1903, I, 884) uit dit oogpunt beschouwd niet geheel onpartijdig.

en in de gewesten bij de Residenten, onder wier gezag de mandarijnen stonden, die van knevelarij niet vrij waren. Een eerste daad om de administratie der inlandsche hoofden geleidelijk eerlijker te maken, was het afschaffen van den inlandschen onderkoning.

Merkwaardig is de afkeuring van eene verkeerde richting in het bestuur, daarin bestaande dat de autonomie der inlandsche gemeenten steeds meer beperkt werd en men zich steeds meer met hunne zaken bemoeide. De heer Doumer daarentegen wilde de oude organisatie van voor de komst der Franschen niet allen behouden maar versterken. Deze maakt van elk dorp een republiekje, dat binnen de grenzen der plaatselijke belangen onafhankelijk is. Het is een sterk gevestigde en goed geschoolde gemeenschap, welke tegenover de hoogere administratie verantwoordelijk is voor de leden er van, die bij die administratie niet bekend behoeven te zijn, hetgeen de taak van deze laatste belangrijk vergemakkelijkt. De Anamitische gemeente wordt beheerd door een raad van notabelen, gekozen uit de aanzienlijkste inwoners, en die zich zelf aanvult. Die keus schijnt onpartijdig gedaan te worden, want de instelling blijft in stand en de raden van notabelen bezitten een groot gezag. De gemeente zorgt voor het onderwijs der kinderen, waartoe eenvoudige scholen worden onderhouden, waar eenige elementaire kundigheden worden onderwezen, waarvan het programma overal gelijk is. In de eerste plaats het schrijven van de Anamitische taal met Chineesche karakters, welke in hoofdzaak voor dezelfde begrippen in deze taal gelden, als in het Chineesch, Japansch en Koreaansch. De schrijfteekens geven dus niet de klanken maar de denkbeelden terug en bestaan uit samengestelde karakters van gelijke verwantschap, waarbij het voornaamste element het gronddenkbeeld vormt. Hoe meer de denkbeelden samengesteld zijn, des te grooter wordt het aantal karakters, en dat hetwelk een geleerde moet onthouden is inderdaad afschrikwekkend.

Om te laten zien hoeveel gewicht de bevolking aan dat ambt van dorpsnotabele hecht, wordt een aardig verhaal gedaan van een districtshoofd, die er zich niet weinig op verhoovaardigde, dat hij de menschen van een dorp, dat veel van een tijger had te lijden, als middel aan de hand had gedaan om dezen een brief te schrijven met het voorstel om zijn aanvallen te staken, als mijnheer de tijger tot notabele werd benoemd. Vond hij het goed dan werd antwoord verzocht door een paar krabbels aan den boom, waartegen de brief werd vastgestoken. Men vond den boom inderdaad door zijn klauwen aangetast, benoemde hem en toen toevallig de roofpartijen ophielden, bleef men niet in gebreke dit dankbaar toe te schrijven aan het middel door het districtshoofd aanbevolen.

Doch de inspectie wordt voortgezet; met dezelfde kruiser Isly brengt de nieuwe Gouverneur-Generaal een bezoek aan eigenlijk Anam en debarkeert op 10 Maart 1897 te Thuan-An, de havenplaats van Hué, waar de 18 jaar oude nog minderjarige vorst Than-Thaï zijn zetel heeft, voor wien het bestuur door drie regenten wordt waargenomen. Deze drie worden ons achtereenvolgens voorgesteld en vooral de tweede, Nguyen-Trong-Hiep, is een der merkwaardigste figuren, die de schrijver in Indo-China ontmoette. Het is een geleerde en een dichter, die zijn indrukken van een bezoek aan Parijs in een gedicht heeft vereeuwigd, waarvan de eerste coupletten worden medegedeeld. Het statie-bezoek aan den keizer en een nachtelijk offerfeest aan den hemel en

8

de aarde op 13 Maart voorbij gaande, vinden wij den schrijver als middelpunt van een hoogst deftige reis over land naar Tourane, waar de mailboot zal aandoen om hem naar Saigon terug te brengen. Een vreeselijk vooruitzicht 50 K. M. stapvoets met inlandsche muziek, steeds dezelfde deunen spelend, op de hielen. Een geheele stoet met mandarijnen in draagstoelen, roode zonneschermen en inlandsche militairen en volgelingen, waaraan de schrijver ten slotte zich onttrekt door met een paar der zijnen op de vlugge Anamietische paardjes vooruit te snellen en het laatste traject langs het strand met een sleepbootje van de douane te doen, zoodat men nog bij avond te Tourane bij een vice-resident aankomt. Deze zwaarlijvig Marseillaan, welke door die vervroegde verschijning wat van zijn stuk wordt gebracht, weet echter binnen het kwartier zijn bezwaren kenbaar te maken over de trage promotie, waarbij hij verwacht dat de nieuwe titularis de onrechtvaardigheid van voorgangers zal goed maken. Het is overigens een merkwaardig man, oud-communard, drie maal van zijn leven wegens politieke handelingen ter dood veroordeeld, en altijd ontsnapt, totdat ten slotte het klimaat van Anam dit vonnis heeft ten uitvoer gelegd. De reis langs de kust geeft gelegenheid de noodige bijzonderheden omtrent de zuidelijke provincies mede te deelen. Nhatrang wordt aangedaan, waar door Dr. Yersin een bacteriologisch laboratorium is gesticht en bijzonderheden ter sprake komen over de in deze streken veelvuldige tijgers. Terwijl men even te voren een prachtige baai, Port Dayot, is gepasseerd, die als militair steunpunt in aanmerking kan komen, heeft men meer zuidwaarts de Cam-Ranh-baai, die wel niet zoo mooi is, maar meer bewoond en waar de markies de Barthélemy een vestiging is begonnen welke over zee in geregelde communicatie met Saigon staat.

In hetzelfde hoofdstuk worden ook de noordelijke provinciën van Anam beschreven, doch ditmaal naar aanleiding van een reis over land, die de Gouverneur Generaal van uit Hanoï tot Tourane maakte, een afstand van 800 K. M. De rit door de provincies Nam-Dinh en Ninh-Dinh van Tonkin en vervolgens door Than-Hoa en Nge-An, die deel uitmaken van Anam, ging zeer naar genoegen, bij frisch weder en fraaien zonneschijn.

In de provincie Hatinh begon er reeds af en toe regen te vallen en moesten de medegenomen regenjassen dienst doen. Men kwam toch nog met spoed verder en bereikte den bergpas, die de poort van Anam genoemd wordt en stapvoets, soms met het paard aan den teugel, bestegen moet worden. De afdaling aan de andere zijde was tijdroovend en lastig op mul zand. Het was of men in een ander klimaat aanlandde. De regen viel onafgebroken met stroomen neder en de zachte grond kon het water niet meer verzwelgen. Een dergelijke wolkbreuk hield een uur aan en geen regenjassen bleken er tegen bestand. Een uurtje brengt men door bij den Resident van Dang-Hoï voor een maaltijd en om zich wat bij het vuur te drogen en dan maar weder onderweg, om toch maar voort te komen. Eindelijk bereikt men 's avonds een pagode, waar van paarden verwisseld moet worden. Men heeft voor den nacht hier eenige bamboezen rustbanken in open gebouwen in gereedheid, doch in plaats van hier in de natte kleeren bij 8 à 10° C. koude te willen vatten, wordt besloten maar door te gaan. In een dorp worden de menschen opgeklopt om met fakkels bij te staan. Met sampans moet een hooggezwollen rivier worden overgetrokken en eerst in den avond van den volgenden dag

wordt Hué bereikt, waar men eindelijk bekomt en met de van Hanoï aangebrachte bagage zich verfrischt ten huize van den Opper-Resident. Den volgenden dag wordt de reis van 110 K. M. te paard over den „Wolkenpas" naar Tourane volbracht en is het traject van 800 K. M. van af Hanoï in één week tijds afgelegd.

Het zesde hoofdstuk bevat merkwaardige bijzonderheden over Cambodja en Laos. In Cambodja regeerde koning Norodom, die gaarne Europeesche gewoonten navolgde, doch als bestuurder weinig presteerde. Hoe hier in het bestuur werd ingegrepen is uitvoerig vermeld. Onder den vorm van een koninklijke ordonnantie, executoir verklaard door den Gouverneur Generaal werd een soort van grondwet ontworpen en de regeering opgedragen aan den raad van ministers, met den opper-Resident als voorzitter. Natuurlijk had men veel tegenkanting te overwinnen en het duurde zelfs twee jaar voor dat men de openbare dobbelspelen kon afschaffen, die een kanker van het land waren, doch waaruit Norodom groote voordeelen trok, door ze aan Chineezen te verpachten. Interessant is voorts de beschrijving van de rivier Toulé-Sap, de uitvloeiing van het groote meer, waar op zekeren tijd van het jaar de stroomrichting omkeert naar het meer toe, welk verschijnsel door een waterfeest wordt gevierd.

Na twee jaar in functie geweest te zijn, maakte de heer Doumer een reis naar Frankrijk om van Regeering en Parlement de door hem ingeleide koloniale politiek verder te doen goedkeuren en op zijn terugweg bezocht hij Bangkok, waar hij door den koning van Siam en zijn ministers met onderscheiding werd ontvangen. Ook tijdens een bezoek aan de oude tempels en bouwvallen van Angkor-Waht en Angkor-Thom werd door den koning alles in het werk gesteld om den heer Doumer van dienst te zijn.

Eenige maanden na zijn eerste aankomst bracht de Gouverneur-Generaal ook een bezoek aan Laos, het gewest dat zich geheel in het binnenland langs de Mekong uitstrekt. Als staaltje van den toestand in de binnenlanden diene de ontvangst te Kratié, waar bij het landen tal van nieuwsgierigen verzameld zijn. Men ziet in de verte een aantal mannen op een rij staan: vooreerst de ambtenaren van Cambodja in hun kleurige opperkleeden met gouddraad bewerkt, dan eenige Franschen in witte pakken en eindelijk een aantal met een driekleurig hoofddeksel en gelijksoortig geel uniform, in de verte oogenschijnlijk khaki, doch bij nader inzien de natuurlijke huid, een aardigheid van den Resident, die de argelooze bergbewoners deel aan de ontvangst deed nemen, waarbij deze zich in goed vertrouwen met hun mooie hoofddoeken al zeer officieel uitgedost waanden.

In het 8ste hoofdstuk wordt de vlucht behandeld, die Indo-China neemt tengevolge van een afgebakend programma, dat de heer Doumer zich van den aanvang af had voor oogen gesteld.

1o. Om de algemeene regeling en de plaatselijke administraties te organiseeren.

2o. Tegemoet te komen aan den finantiëelen toestand en voor de toekomst nieuwe hulpbronnen te scheppen, door een fiscaal systeem aangepast aan den maatschappelijken toestand en de zeden van het volk en aan de behoeften van het budget.

3o. Indo-China te voorzien van de vereischte economische hulpmiddelen, zooals spoorwegen, wegen, kanalen en havens.

4o. De voortbrenging en den handel van de kolonie uit te breiden door het ontwikkelen der Fransche kolonisatie en van de inlandsche werkkrachten.

5o. De verdediging van Indo-China te verzekeren door het maken van enige steunpunten voor de vloot en de strijdkrachten en maritieme stations te versterken.

6o. De bevrediging van Tonkin ten einde te brengen en vrede en rust op de grenzen er van te waarborgen.

7o. Den invloed van Frankrijk uit te breiden en zijn belangen in het verre Oosten te ontwikkelen, in het bijzonder in de aan de kolonie grenzende landen.

Het slot van het werk is geschreven met het doel om aan te toonen hoe men in de uitwerking van dit programma geslaagd is. Het zou te ver voeren dit hier in bijzonderheden na te gaan, doch veel is tot stand gebracht en in korten tijd, wat de inlanders onmogelijk achtten, zooals vele spoorbanen, bruggen enz. Vooral verdient hier de Pont-Doumer te Hanoï vermelding, gebouwd over de Roode Rivier, bestaande uit 19 spanningen te zamen 1680 M. lang tusschen de landhoofden, waarvan de pijlers tot 30 M. diep onder laag water reiken, en die in den tijd van drie jaar werd voltooid.

Als men leest wat zoowel op dit als op ander gebied in Indo-China is bereikt, dan is inderdaad een buitengewoon man aan den arbeid geweest, die veel zag en bestuurde, veel zelf deed, maar zich wist te houden van afdalen in bijzaken, daar hij steeds voor oogen hield: *gouverner partout et n'administrer nulle parts.*

J. B. Ruzius, „Heilig Indië", uitgegeven door C. A. J. van Dishoeck, Bussum 1905.

„Hoe is 't, kind slaap je?", alzoo de schrijver met verlof in Nederland tot zijn in Indië geboren echtgenoote.

„Neen, bijna! — 'k Heb het koud — Toe dan, vent! Laat ons teruggaan naar Indië?"

„Terug naar Indië?! Eerst willen we de winterkou goed op ons laten inwerken, gezond en frisch worden heelemaal! Weet je 't nog van vroeger: wit berijpte boomen in een versneeuwde omgeving en een mooie, heldere lucht! En dan, als de winter voorbij is en de lente komt, als de primula's bloeien, dan — — —!"

Ze is opgestaan, legt het hoofd op mijn schouder. En met de groote, bruine oogen staart ze me lang aan. Dan hoor ik haar fluisteren:

„Dan verlang ik nog meer dan nu!" „Heilig Indië".

Zie hier een staaltje van den frisschen schrijftrant, tevens de motiveering van den titel van een boek, dat ieder, die in Indië geweest is, de beelden van vroeger weer voor den geest zal roepen en ieder, die dat land nog niet aanschouwde, een opgewekte tegenstelling zal geven van de pessimistische geschriften van Bas Veth en anderen. Met photographische juistheid worden de beelden der Indische samenleving voor ons opgeroepen en wij zien de men-

schen als het ware voor ons. Zoo bijv. het levendig tooneel van de vendutie van den boedel van een gezien controleur en het is zelfs met eenige teleurstelling, dat wij den schrijver (I, blz. 36) plotseling den draad zien afbreken met eene didactische beschouwing over venduties in het algemeen. Kostelijk is de wijze waarop mevrouw haar bedienden huurt en de beschrijving van het gelukkig huiselijk interieur. Doch ook de natuurbeschrijvingen zijn niet minder levendig en fraai; die eerste tropische regenbui (I, blz. 106) is weergegeven op een wijze, welke de beschrijving waard maakt in latere bloemlezingen een plaats te vinden.

Doch Indië levert niet enkel opgewektheid en vreugde. Eenige bladzijden verder treft de echtgenoote het leed dat haar moeder sterft. Ondanks het slechte weder en de gezwollen rivieren wordt de reis met postpaarden naar Soerabaja aanvaard. Het overzetten van het rijtuig op een pont over de rivier is weder een van die tafereelen, waar men den lust niet kan wederstaan nog een paar regels te citeeren:

„Boomstammen dreven voorbij; met de natte bladerklissen aan de uitstekende lange takken gaven ze den indruk van drenkelingen in doodsangst, die de verstijvende armen ophieven uit den vloed, biddende om hulp, om redding.

Bamboe-vlechtwerk, dat een dak had gedragen in de dessa, krulde op, hoog boven het watervlak uit, de zwiepende, trillende reepen klapperden tegen elkaâr aan, verdwenen dan in de diepte, meegesleurd door de draaiende, wentelende kolken. Achter op de hoeken van de pont, knoerpten nu ook de korte pagaaien in de rottan stroppen.

De pont week meer en meer van den wal.

Met inspanning van al hun krachten duwden de koelies den gang aan, zoolang ze nog even grond konden krijgen met de boomen; totdat hijgend, steunend, achterop de roeiers alleen werkten op de korte, zware riemen, en de anderen met zwaar-gaande borst stonden te kijken, hoe de jagende stroom het logge pontgevaarte voortdreef.

De hooge overwal, met de boomtoppen er boven uit, dreef snel voorbij, maar—naderde toch! Ja we naderden!

En of 't water schuimend opgolfde voor tegen de prauwstevens, of de wagen onder ons trilde, schudde op de veeren, toch ademden we reeds op uit looden angstzwaarte.

We naderden, naderden!

Lachend schreeuwden de koelies dan scherts op scherts tegen de groepen nieuwsgierigen, die aan den overkant hun fellen strijd hadden aangezien.

Twee hunner, een eind touw om het middel, sprongen plotseling onder luid lachen in den stroom, kwamen proestend uit het water op, zwommen met lange, krachtige slagen naar den wal, en hielden, moeilijk schrap staande in de weeke klei, de vaart van de pont tegen en lieten haar drijven tot op de plaats van de overvaart.

Het boek dat een goed boek wil zijn voor hen wier hart nog angstig klopt na het lezen van alles wat er kwaad verteld wordt van „het bagno Indië", is dit niet alleen, het is ook een mooi boek en degenen die zich naar Indië willen begeven, doen goed dezen bundel schetsen ter hand te nemen, om in de juiste stemming te geraken, waarin dat land moet worden beschouwd.

Victor Ido, In Vreemde Sferen, Schoonhoven, S. & W. N. van Nooten.

Dit is een roman van een lief Indisch meisje, opgevoed in de eenzaamheid van een landelijke onderneming in de binnenlanden; zij trouwt met een jong dokter, die zich aangenaam voordoet, doch ten slotte haar niet waardig blijkt. Dit huwelijk verplaatst Nani van Walen in de groote wereld te Batavia, voor haar dus „in vreemde sferen", die nog vreemder worden, omdat een ijverzuchtig Indo, die als kind met haar school ging, door middel van de stille kracht een aanslag doet op het leven van haar man. Wij zullen er niet meer van vertellen om de spanning van den lezer of lezeres niet te verbreken, want een der hoofddeugden van het boek is dat het boeiend en vlot is geschreven. De schrijver heeft aan dit werk blijkbaar veel arbeid ten koste gelegd en beter dan bij een vorige pennevrucht (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 108) belangstelling voor zijn personen weten te wekken. In vele opzichten is het boek aantrekkelijk, de beschrijvingen zijn fraai, de gesprekken levendig en de personen over het algemeen goed geteekend en volgehouden. Men moet echter medegaan mot de inzichten van den schrijver en wil men van het boek als letterkundig kunstvoortbrengsel genieten, niet sceptisch oordeelen over hetgeen de personen en blijkbaar ook de schrijver zelf denken over het effect van inlandsche toovermiddelen. Wil men onder den indruk komen dan moet men iets voelen voor de verschrikking die een „toembal" begraven op de plek, waar degeen die er mede bedreigd wordt, veelvuldig passeert. Die „toembal" speelt een groote rol en geeft aan het verhaal iets geheimzinnigs dat er de bekoring van verhoogt.

Deli in Woord en Beeld, Amsterdam J. H. de Bussy — 1905.

Dit plaatwerk vormt een langwerpige atlas van 50 bladen, waarop zoowel keurige reproducties van photographieën, als een interessante tekst, samengesteld door den heer A. W. Naudin ten Cate, zijn aangebracht. Het doel, waarvan de inleiding spreekt, om een denkbeeld te geven, hoe een aantal Westersche pioniers en opvolgende kolonisten, daarbij gesteund door de Nederlandsch-Indische Regeering, binnen het tijdsverloop van nauwelijks 40 jaren een nagenoeg onbekende en dun bevolkte Indische kuststreek in een bloeiend gewest wisten om te tooveren, is zeker uitnemend bereikt.

Achtervolgens worden in oogenschouw genomen: Het Europeesch bestuur, het inlandsch zelfbestuur, de cultures, de verpleging van het personeel, handel en nijverheid, de immigratie, de hoofdplaatsen en het tabaksvervoer om te eindigen in het gebouw Frascati te Amsterdam, waar de tabak van Deli wordt gekeurd en geveild.

De photo's en tekst op witten grond zijn omlijst door getinte randen, welke even als de band versierd werden met motieven ontleend aan voorwerpen uit de Bataklanden, berustend in het Ethnographisch Museum te Leiden en in de verzameling van het Genootschap Natura Artis Magistra te Amsterdam,

terwijl de boek- en steendruk en het bindwerk, de cliché's en de stempels als gewoonlijk der „Mercuur Stoomdrukkerij" eer aan doen.

Dat de regeering niet achterwege is gebleven bij de huisvesting van haren vertegenwoordiger, getuigt de eerste bladzijde waar het nieuwe Residentshuis tegenover de woning van den eersten bestuursambtenaar vóór 40 jaren is afgebeeld. Dit was zeker noodig als men op de volgende bladzijden de paleizen ziet van de Sultans van Deli, Serdang, Langkat, Asahan en Siak. Vooral het verblijf van eerstgenoemde herinnert aan de sprookjes uit den Duizend-en-één-nacht en bewijst hoe wel de inlandsche bestuurders bij de nieuwe orde van zake zijn gevaren, want aanvankelijk was, volgens den eersten planter, den heer J. Nienhuis, het jaarlijksche inkomen van dien vorst slechts 1000 dollars, opgebracht door zijn 1200 Maleische onderdanen en de Batakkers, die in zijn land kwamen handel drijven.

Dat is alles te danken aan de cultures, die echter voor alles volk vereischten om ze te drijven, zoodat het land thans een tal van deels uit eigen beweging, deels op contract aangekomen vreemdelingen van allerlei landaard. herbergt. Dit zijn Chineezen, Javanen, Boyans (van Bawean), Klings uit Britsch-Indië, Bandjareezen, Siameezen, Maleiers, Batakkers en anderen. Te zamen telt de geheele residentie (volgens de statistiek op bl. 46) 2069 Europeanen, 306.075 inlanders, 103.768 Chineezen, 365 Arabieren en 8843 andere Oosterlingen. Terwijl in 1879 volgens de hier vermelde opgaven de ontvangsten in de afd. Deli (met Langkat en Serdang) bedroegen *f* 1.195.251 tegen een bedrag aan uitgaven van *f* 693.870.— is dit voordeelig verschil van ruim 5 ton in 1904 gestegen tot *f* 3.486.308.—, ongerekend de door de verschillende ondernemingen in Nederland betaalde belasting. Onder de ongeveer $7^1/_2$ millioen gulden die voor 1904 als ontvangsten worden opgegeven, vindt men voor $1^1/_8$ millioen administratieve posten als rekening met derden, mutatiën van geld enz. Trekt men deze er van af dan blijft er ruim 63 ton, waarvan het departement van Financiën er $56^1/_2$ ontvangt, terwijl de rest in hoofdzaak ten bate der departementen van B. B. en B. O. W. wordt ontvangen [1]). Onder de uitgaven treft men 13 ton aan voor Binnenl. Bestuur, 9 voor B. O. W. $2\,/_3$ voor Justitie, $5^3/_4$ voor oorlog en bijna 7 ton administratieve posten als boven.

Dat ook de inlanders en oosterlingen hier welvarend moeten zijn wordt bewezen door het feit dat zij, 419000 in aantal, alleen aan de verschillende

---

[1]) Het is jammer dat de ontvangsten voor 1904 slechts departementsgewijze zijn opgegeven en niet als voor 1879 dan was de vergelijking gemakkelijker. Doet men dit voor zoover het Kol. Versl. daartoe gelegenheid geeft, dan zijn de pachtsommen voor 1904 voor Sumatra's Oostkust:

Opiumpacht	*f* 1.772.400	(voor 1905: *f* 1.896.600).
Dobbelspelen	„ 457.650	(„ „ „ 498.620).
Sterke dranken	„ 194.280	
Varkensslacht	„ 39.180	
Zout	„ 162.600	
Sago, getah, was	„ 34.290	
Pandhuizen	„ 48.002	

terwijl volgens het K. V. voor 1904, in 1903 aan in- en uitvoerrecht geheven werden *f* 1.559.484, aan personeele belasting *f* 68.041, aan patentrecht *f* 178.025 en *f* 518.755 aan bedrijfsbelasting.

pachten en bedrijfsbelasting volgens de beneden genoemde cijfers $3^1/_4$ millioen opbrengen of circa *f* 8 per hoofd.

Vooral na de vele aanvallen in de laatste jaren gedaan op de behandeling der koelies op de ondernemingen is het van belang hier de afbeeldingen te beschouwen van de verblijven en de ziekeninrichtingen, welke voor de immigranten bestemd zijn en te lezen hoe door de Chineezen belangrijke sommen naar hun vaderland worden overgemaakt. De kijkjes in tuinen en werkplaatsen gegeven, doen zien dat de voorwaarden, waaronder gearbeid wordt, zeker niet bij elders achterstaan.

Bij de beschrijving der cultures, staat natuurlijk de tabak bovenaan, daar deze van 1864 tot 1904 niet minder dan 4.718.085 pakken heeft opgeleverd, tot eene gezamenlijke waarde van *f* 793.940.000, doch ook de koffie is ter Oostkust van Sumatra ingevoerd, speciaal in Serdang sedert 1875 waar de Italiaan Giovanni, aanvankelijk onderwijzer voor de kinderen van den Sultan, zich op die cultuur ging toeleggen en een oude aanplant van Liberia-koffie, door een Engelschman Smith het eerst aangelegd, tot ontwikkeling wist te brengen. Binnen een jaar had deze een aanplant van 100 bouws in den grond, die de bewondering van kenners opwekte. De marktprijzen van Liberia liepen echter van $54^1/_2$ cts. in 1896 achteruit tot 20 cents in 1903 en eerst in 1905 geeft een rijzing tot 27 à 28 cts. weer hoop dat voor deze industrie betere tijden zullen aanbreken. In 1903 had men 34 koffieondernemingen met eene productie van 49538 pikols. Verder worden ook caoutchoucboomen aangekweekt en heeft men er een houtaankaponderneming, terwijl andere culturen worden beproefd.

Wat de verpleging van het personeel betreft, tegenwoordig zijn in Deli een twintigtal Europeesche dokters en een tandarts werkzaam, waarnaast een even groot aantal hospitaal-assistenten en apothekers. Dit groote aantal dokters heeft 31 Januari 1896 geleid tot de oprichting van de afdeeling Sumatra's Oostkust van de „Vereeniging ter Bevordering van de Geneeskundige Wetenschappen in Nederlandsch Indië".

Intusschen is het aantal ingevoerde werklieden tot circa 75000 gestegen, daarvoor zijn circa 20 hospitalen op verschillende ondernemingen opgericht. Ook de vrije bevolking is niet geheel van hulp verstoken, want de Regeering heeft hier 2 officieren van gezondheid en 9 dokters-djawa, terwijl er 12 civiele hospitalen zijn. Voorts heeft men een immigranten-asyl waar een 150-tal gebrekkige inlanders hun levensdagen mogen slijten, een door Chineesche hoofden opgericht Chineesch hospitaal, twee leprozen-hospitalen en een hospitaal voor Chineesche ooglijders in aanbouw. Over de lepra wordt het een en ander in het midden gebracht, waaruit blijkt hoe jammer het is dat deze ziekte niet van bestuurswege als besmettelijk wordt erkend.

Doch wij willen niet meer uit den tekst afschrijven, vooral de platen moeten den indruk geven, die het werk beoogde en om deze te genieten neme men het werk zelve ter hand.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE AARDNOOT. [1])

De aardnoot, *Arachis hypogaea* [2]) die tot de peulproducten of de familie der leguminosen behoort, wordt in Spanje *Cacahuete* genoemd en veel aangekweekt in de huerta's der provincie Valencia en in het gebied der Ribera van de Jucar, waar zij eerst in het midden der vorige eeuw ingevoerd schijnt te zijn. Het woord „Cacahuete" voor aardnoot, dat men behalve in Spanje en Zuid-Frankrijk in andere deelen van Europa niet aantreft, is van Amerikaanschen oorsprong en met de plant uit Amerika gekomen. In Peru en Bolivia wordt zij *Mani*, in Brazilië *Mandobi*, door de Engelschen *Groundnut*, door de Franschen *Arachide* of *Pistache de terre*, in China *Loh-hwa-sang* en in Britsch Indië *Chini-bádám*, *Beláti-mang* genoemd.

De Candolle bevond dat de vijf bekende Arachis-soorten in Brazilië inheemsch zijn en besloot daaruit tot den Amerikaanschen oorsprong der plant. Bij het ontdekken van mummies te Pachacamac aan de kust van Peru, vond men aarden vaten met aardnoten gevuld, waaruit blijkt dat de aardnoot reeds lang voor de ontdekking van Amerika aldaar inheemsch was. Het is niet bekend of zij van Brazilië naar Afrika is overgebracht. Willkomm en Sellin nemen aan dat zij uit Afrika afkomstig is. Sloane vond in het laatst der 16de eeuw aardnoten in tuinen in West-Indië, die hij „Arachnida Indiae utriusque tetraphylla" noemde en zegt uitdrukkelijk dat zij door slavenschepen uit Guinea zijn aangevoerd. Peters neemt aan dat de plant in Mozambique in het wild groeit en houdt West-Afrika of Centraal-Afrika voor het oorspronkelijke vaderland er van. De grootste verspreiding heeft de aardnoot tegenwoordig aan de Westkust van Senegambië en de aangrenzende streken tot aan de Goudkust.

In Japan en China is de cultuur niet van groote beteekenis, doch in Senegambië is het een groot uitvoerartikel. Evenals voor de Sesam is Marseille ook voor de aardnoten de belangrijkste markt [3]). In 1903 werden er in Senegal voor dertig millioen francs waarde aan aardnoten geoogst. Volgens Generaal Faidherbe, in een werk over Senegal, dat hij in 1889 uitgaf, wordt de plant daar eenvoudig gekweekt door in den regentijd met een stok gaten in den grond te steken en er het zaad in te werpen, dat onder den invloed van den regen spoedig ontkiemt.

In Spanje plant men de aardnoten in lange rijen, zooals de boonen, waarbij zich dan een struik of pol ontwikkelt, die den grond bedekt, daar zich uit

---

1) Ontleend aan een opstel van J. Block in Bonn in de Aug.-afl. van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik, Kolonialrecht und Kolonialwirtschaft.*

2) De Indische katjang tanah.

3) Hoe de aardnootcultuur is uitgebreid tengevolge van den aanleg van den spoorweg van Dakar naar St. Louis is reeds vroeger in dit tijdschrift vermeld (1905: I bl. 113).

elke kiem 6 of 8 liggende of slechts flauw oprijzende vierhoekige 20 à 30 cM. lange bladrijke stelen ontwikkelen. De kleine blaadjes van de plant zijn omgekeerd eivormig, gaaf van rand en zitten vast, doch de 3 cM. lange buitenbladeren zijn lancetvormig en als een sikkel gebogen. Arachis hypogaea brengt eerst talrijke vrouwelijke bloesems voort, zonder kelk of kroon vlak bij den grond of zelfs daarin, waaruit zich door daling van den verlengden bloesemsteel en door het indringen van de vruchtknoppen in den bodem de 3—8 cM. onder den grond rijp wordende peulen ontwikkelen. Na eenigen tijd komen opnieuw kleine bloesems te voorschijn met kelk en gele bloemkroon, die echter onvruchtbaar zijn en weldra afvallen.

Bij den oogst, die in Spanje in September plaats vindt, treft men aan de uiteinden der uit de aarde te voorschijn gebrachte lange, gekromde stelen dikwijls 60—100 peulen of hulzen. Deze hebben een lichtgrauwe kleur en zijn naar het aantal pitten met insnoeringen voorzien. Het aantal zaden wisselt af van 1 tot 4. Meestal vindt men er slechts twee, die door de insnoering in het midden van de huls gescheiden zijn. De tweezadige hulzen herinneren door grootte, vorm en insnoering zeer aan de cocons van de witte zijderups, Bombyx Mori, L.

Het indringen van de vruchtstelen en het ingraven van de vruchten in den grond, welke toe te schrijven zijn aan de eigenschap der plant om, tegen de richting der zwaartekracht in, een bepaalden stand aan te nemen, treft men ook aan bij eenige andere Papilionaceën, in het bijzonder bij *Trifolium subterraneum.* Volgens Theophrastus groeide *Arachidna*, waaronder men *Lathyrus amphicarpes*, L. heeft te verstaan, in Klein-Azië. op Rhodus en op Cyprus. Deze bezat wel stengels, bloemen en vruchten boven den grond, doch had ook bladerlooze stengels met gesloten bloesems en later volkomen vruchten onder den grond. Plinius maakt eveneens van de Arachidna melding doch zegt dat deze en de Arakos wel vertakte en veelvoudige wortels hebben, maar blad noch kruid of iets anders boven den grond.

De uit de oudheid afkomstige naam Arachidna is op de tegenwoordige Arachis overgegaan. Een aan deze plant zeer verwante Leguminose, *Voandzeia Subterranea*,[1]) de zwarte aardnoot, waarvan de zaden onder den naam van Angola-erwten als een vethoudend voedingsmiddel gebezigd worden, is evenals de Arachis in Brazilië, Suriname, Zuid-Afrika, Madagascar, in het boven-Nijlgebied alsook op Java verbreid en wordt ook veel aangekweekt. Zij verdient evenals de Arachis hypogaea in de Duitsche koloniën veel meer de aandacht te trekken, dan tot dusver het geval was.

Gewoonlijk zijn de eivormige of cylindrische, niet openbarstende, hulzen van de Arachis hypogaea 15—30 mM. lang en 10—15 mM. dik. De zaden hebben den vorm van de huls en eene koperroode of bruine kleur. Als men ze door een geringe drukking splijt in de beide zaadlobben, dan komt er een weinig vooruitstekend dik worteltje te voorschijn, hetwelk een reeds met talrijke bladkiemen voorzien knopje draagt. De smaak van de rauwe aardnoot herinnert eerst aan amandelen, maar weldra proeft men de Legumine van onze peulvruchten. De buitenste laag van de bruingekleurde zaadhuid is looistofhoudend.

1) Volgens Filet No. 3911 Katjang-bogor.

Nadat het weefsel van de zaadlobben door benzol of een ander oplossingsmiddel van de olie ontdaan is, komen de cellen te voorschijn, gevuld met klompjes eiwitlichaampjes en met zetmeelkorrels ter grootte van 5-15 microns. De eiwitdeeltjes van de aardnoot zijn deels in water oplosbaar, deels niet.

Uit de tamelijk zachte aardnootzaden, die, als zij van de bruine huid ontdaan zijn, een witte kleur hebben, kan door persen en verwarmen een zeer fraaie, bijna kleurlooze, aangenaam en zacht smakende olie worden verkregen. Als de aardnoot warm geperst wordt, krijgt men 45 à 55 pCt. vette olie, die echter geel gekleurd is en een minder aangenamen smaak heeft. De aardnootolie bestaat hoofdzakelijk uit de glycerine-verbindingen van het ook in het vet van verscheidene melksoorten voorkomende arachinzuur ($C_{20} H_{40} O_2$). het hypogaeazuur ($C_{16} H_{32} O_2$), het lignocerinzuur ($C_{24} H_{48} O_2$) en het palmitinzuur ($C_{16} H_{30} O_2$). Zij heeft een soortelijk gewicht van 0.917, wordt stijf bij — 4° C. en behoort tot de niet-drogende oliën, daar zij eerst zeer langzaam zuurstof opneemt. Men vervalscht ze somtijds met sesam-olie. katoenpit-olie of ook met papaver-olie.

De aardnoot wordt gekenmerkt door een zeer hoog gehalte aan proteine of eiwitstoffen, waarvan zij 28.25 pCt. bevat. Zij overtreft hierin, behalve de lupine, onze peulvruchten, van welke, volgens J. König, de erwt, het meest verspreide en belangrijkste voedingsmiddel, slechts 23.35 pCt., de bonte boon 23.66 pCt., de groote boon 25.68 pCt. en de linze 25.94 pCt. stikstof verbindingen, hetzij proteine of eiwitstoffen, bevat. Deze laatste zijn echter, al naar de wijze van toebereiding in geen geringe mate onverteerbaar. Van de verteerde gedeelten peulvruchten met schil worden namelijk slechts 70 pCt. der stikstofverbindingen en van de tot meel gebrachte peulvruchten slechts 84½ pCt. opgenomen.

De geperste koeken, welke bij de bereiding van de aardnootolie overblijven, dienen zoowel in de tropen als in Europa als een waardevol voedingsmiddel, waarop de aandacht nog niet genoeg is gevestigd. Terwijl de aardnoot uit Senegambië 4.59 pCt. water, 28.37 pCt. stikstofverbindingen, 50.08 pCt. olie, 13.37 pCt. stikstofvrije bestanddeelen en 1.18 pCt. ruwe vezels bevat, vindt men in de geperste koeken en het er uit bereide meel gemiddeld 7.77 pCt. water, 54.19 pCt. stikstofverbindingen, 7.48 pCt. olie, 27.50 pCt. stikstofvrije verbindingen en 2.62 pCt. ruwe vezel. Van de 54 pCt. stikstofverbindingen of eiwitstoffen van het aardnotenmeel zijn 24 pCt. in water oplosbaar en 30 pCt. niet.

F. A. Flückiger verkreeg uit de bij 100° gedroogde zaden 2.8 pCt. en uit de ledige hulzen slechts 0.72 pCt. asch, zoodat bij deze plant de uitputting van den bodem als gering is te beschouwen. Onder de 50 verschillende oliehoudende zaden, die door Cloëz onderzocht werden, gaven de aardnootzaden het kleinste aschgehalte. Anderson verkreeg 3.25 pCt. en Stutzer 3.2 pCt. asch, waarin 1.27 pCt. kali, 0.09 pCt. natron, 1.24 pCt. phosphorzuur, 0.34 pCt. zwavelzuur, 0.13 pCt. kalk, 0.06 pCt. magnesia en 0.01 pCt. kiezelzuur vervat waren.

Van de andere leguminosen levert de lupine 4.26 pCt. asch met 0.97 pCt. kalk en 1.77 pCt. kali, de erwt 4.30 pCt. asch met 1.2 pCt. kalk en 1.50 pCt. kali, de tuinboon 4.49 pCt. en de wikke 4.4 pCt. asch.

In Spanje en Japan, in China en Noord-Amerika wordt de aardnoot meestal in geroosterden toestand genuttigd, waarbij de smaak aan die van amandelen

doet denken; in West-Soedan en in Borneo wordt zij zoowel versch als tot brei gekookt in groote hoeveelheden gegeten. De geroosterde zeer voedzame aardnootpitten, evenals de geroosterde aardnootkoeken, leveren onder den naam van „Afrikaansche noot-boonenkoffie" of „Austria-koffie" een surrogaat voor koffie, dat ongetwijfeld boven alle andere surrogaten de voorkeur verdient. In Spanje vermengt men de gemalen, niet geroosterde aardnootkoeken met cacao om chocolade te maken.

Uit het gedeeltelijk ontvette aardnotenmeel, maakt men met of zonder toevoeging van rogge- of tarwemeel een luchtig proteïne- en vethoudend soort brood. Op dezelfde wijze dient het aardnotenmeel ter bereiding van aardnootcakes, aardnootgort, biscuits en chocolade voor lijders aan diabetis, en voor aardnootbeschuiten en kan het ook voor verschillende andere doeleinden nuttig gebezigd worden. Voor Afrika is de gemakkelijk in zand groeiende aardnoot een van de gewichtigste, reeds in rauwen toestand te gebruiken, voedingsmiddelen.

Aardnoten-olie speelt in den wereldhandel een groote rol en is een ernstig mededinger van olijfolie en vele andere oliesoorten. Terwijl de olijfboom als eigenaardige cultuurplant in het oostelijk en vooral ook in het westelijk gebied der Middellandsche zee, waar hij niet alleen in de bevloeide laagten, doch zelfs op droge heuvels groeit, toch altijd slechts behoort tot een door het klimaat beperkt gebied der plantengeographie, heeft de weinig eischende aardnoot in de meest verschillende landen een buitengewoon ruime uitbreiding gekregen.

Rufisque, de havenplaats van het Fransche Senegambië, waarheen de ongepelde aardnoten uit Cayor en het landschap Galam aan de Boven-Senegal gebracht worden, levert een uitstekend product, waaruit door koude persing de uitnemende spijs-olie verkregen wordt. De aardnoten worden uit West-Afrika benoorden Lagos met de hulzen en ten zuiden van die plaats, uit de Congo, zonder de hulzen uitgevoerd. De in gepelden toestand uit Congo, Loango, Mozambique, Zanzibar en Voor-Indië verscheepte aardnoten, die ook in de buurt van Calcutta en in het presidentschap Madras veel aangekweekt worden, zijn soms beschimmeld en leveren dan eene minderwaardige olie en dientengevolge ook minderwaardige koeken. Als de beste koeken worden die beschouwd, welke uit Rufisque-noten zijn verkregen, die eerst na vervoerd te zijn van de hulzen, de kiemen en de zaadhuid ontdaan worden, niet warm worden uitgeperst en op een droge plaats luchtig, beschut tegen het licht, bewaard worden. Op deze wijze verkregen en zorgvuldig bewaarde koeken, van een witte kleur als van meel worden bijv. door de fabrieken te Delft, Hamburg en Stettin geleverd.

Door verschillende fabrieken worden ook koeken in de handel gebracht, afkomstig van Coromandel-noten, die bij het vervoer reeds een gistingsproces ondergaan hebben, daardoor bruiner maar ook zoeter zijn geworden en sterk aangetast zijn door mijten. Intusschen worden deze dikwijls verkozen, omdat zoowel de olie als de koeken aangenamer smaken en gaarne door het vee worden gegeten. Zij geven met jodiumwater niet de zuivere blauwe kleuring als de Rufisque-koeken en zijn van bruingrijze kleur. Voor het voederen van vee zijn zij echter zeer goed bruikbaar, als zij niet te veel schillen en zand bevatten, waarover in den laatsten tijd veel wordt

geklaagd. Vele firma's nemen aan, dat een zandgehalte van 3—6 % in hunne waar geoorloofd is, een hoeveelheid, die zelfs voor dieren zeer ongeschikt moet zijn. Een zandgehalte van $1^1/_2$ % zou als toe te laten grens in de handelswaar beschouwd kunnen worden. Voor verbruik door menschen moet een gehalte aan zand geheel worden afgekeurd. Vervalschingen, die vroeger veel voorkwamen, als met steennotenmeel (Phytelephas microcarpa), zonnebloemenzaad of overblijfsels van ricinus, komen thans nauwelijks meer voor.

In Amerika zijn het hoofdzakelijk de staten Tennessee, Georgië, Virginië en Noord-Carolina, waar de aardnoot verbouwd wordt; zij leverden in 1899 ongeveer $4^1/_2$ millioen bushels [1] bij een oogst van gemiddeld 30—40 bushels per acre. [2] De Amerikaansche aardnoot is zeer geschikt voor de olie-bereiding. De overblijfselen van het persen of de aardnootkoeken worden zoowel in Amerika als in Duitschland door hun hoog proteïne-gehalte als uitstekend voedingsmiddel voor runderen, paarden en varkens gebezigd. De uitvoer van de Amerikaansche aardnoot naar Europa heeft in de laatste jaren een aanzienlijken omvang gekregen.

Uit Indië en Afrika worden jaarlijks minstens 200 millioen K.G. in Europa ingevoerd, waarvan ongeveer de helft in Marseille tot olie wordt verwerkt. De beste, ontbolsterde „Spanish peanuts" worden gemiddeld tegen 4 centimes per half K.G. verhandeld.

Groote hoeveelheden van de aardnoot-olie, die voor de consumptie zeer gewaardeerd wordt, vinden ook toepassing in de zeepfabrikatie. Om een goed surrogaat voor olijf-olie te verkrijgen, laat men de aardnoot-olie uitvriezen, waarbij stearine-kristallen afgescheiden worden, die echter zoo klein zijn, dat men ze door filtratie nauwelijks verwijderen kan. Wegens den geringen prijs wordt de aardnoot-olie evenals de katoenpit-olie en de sesam-olie gebruikt om olijfolie te vervalschen. De aardnoot-olie is te verkiezen boven de sesamolie, welke uit het sesam-zaad wordt bereikt, dat 56 pCt. olie bevat.

De totale invoer van aardnoten in Hamburg bedroeg in 1903 volgens Hamburgsche opgaven:

Uit:	Doppelzentner (100 K.G.)	ter waarde in Marken (ƒ 0.60) van:
West-Afrika	66569	1.252.300
Duitsch Oost-Afrika	1144	25.140
Het overige Oost-Afrika	8587	194.880
Britsch-Indië	54820	1.158.570
Indo-China	62901	1.365.500
Frankrijk	1197	37.400
Spanje	49	1.409
Groot-Britannië	1006	25.520
Portugal	3688	80.950

[1] In den tekst wordt dit gelijk gesteld met 99 millioen Pfund, dat is dan $49^1/_2$ millioen K. G.

[2] Wat de productie betreft, welke hier wordt opgegeven als 30 à 40 bushel per acre, hetgeen overeenkomt met gemiddeld 27 à 36 hectoliter per hectare, zij aangeteekend dat volgens andere opgaven deze veel grooter is. Volgens Ronna (les Irrigations III bl. 200) die het weder heeft van A. Llaurado „Tratado de aguas y riegos", 1884 I. bl. 409, leveren de goed bearbeide en bemeste gronden van de huerta van Jucar een maximum van 120 hectoliter gepelde zaden per hectare en een gemiddelde van 84, terwijl dit het derde of vierde zoude zijn van hetgeen in Zuid-Amerika wordt geoogst.

De invoer van aardnoten binnen het Duitsche tolgebied uit de volgende staten bedroeg van Januari tot Mei:

	Januari-Mei 1905. Doppelzentner.	Januari-Mei 1904. Doppelzentner.
Fransch West-Afrika	45.673	97.143
Britsch „	18.531	27.609
Portugeesch Oost-Afrika	8.176	1.538
„ West-Afrika	8.322	3.185
Britsch-Indië, enz.	26.366	100.123
Indo-China	2.062	27.135

In Marseille werden in het jaar 1904 uit ontbolsterde Bombay-, Coromandel- en Mozambique-aardnoten 60000 ton en in hetzelfde jaar uit aardnoten in de schil 30000 ton aardnoot-koeken vervaardigd.

DE ORENBURG-TASJKENDSPOORWEG.

Ruslands expansie-politiek der laatste decenniën, enmerkte zich inzonderheid door grootsch opgevatte spoorwegprojecten, welker uitvoering niet kon nalaten de bewondering op te wekken van den tijdgenoot. Het is bij een dier projecten, sedert uitgevoerd, dat wij thans aan de hand van een artikel van Angus Hamilton in de *Times of India* een oogenblik wenschen te verwijlen.

Nu op het oogenblik Ruslands plannen ten opzichte van Oost-Azië door zijn japanschen mededinger naar de leidende rol aldaar met goeden uitslag zijn gedwarsboomd, richt zich onze blik als het ware van zelf naar Centraal-Azië, waar sedert jaar en dag reeds de botsing van twee wereldmachten werd tegemoet gezien, en waarschijnlijk slechts verhinderd werd, door de steeds met succes bekroonde engelsche politiek, geschoeid op de leest van het oud-Romeinsche: divide et impera.

Ruslands militaire positie in Centraal-Azië was ongetwijfeld veel sterker geworden dan te voren door den in 1880 aangevangen aanleg van den Trans-Kaspischen spoorweg, sedert door generaal Annenkoff tot Samarkand doorgetrokken, maar voor eventueele aanvullingen bij mogelijke gebeurlijkheden, bleef het russisch legerbeheer aangewezen op den langen omweg door den Kaukasus en over de onbetrouwbare wateren der Kaspische Zee. Om hieraan tegemoet te komen werd besloten den spoorweg van Petersburg naar Orenburg door te trekken tot het groote russische centrum in Centraal-Azië, Tasjkend, over een afstand van omstreeks 1300 mijlen. In den herfst van 1900 werd het werk van Orenburg uit begonnen en vele mijlen waren reeds gelegd en afgewerkt voordat in den herfst van 1901 in het Zuiden een begin werd gemaakt, voor den aanleg in Noordelijke richting. Hoewel de lijn eerst medio dezes jaars voor het verkeer werd opengesteld, was de vereeniging der beide sectiën reeds in September 1904 tot stand gekomen, toen militaire treinen naar Tasjkend reden voor de aanvulling van het garnizoen aldaar.

Oorspronkelijk had het verkeer tusschen Orenburg en Tasjkend plaats langs den postweg en duurde de reis negentien dagen per *tarantass*, afwisselend

door *patyorka* of *troika* (vijf of drie-spannen) of zware bactrische kameelen voortbewogen. De postweg heeft veel van zijn voormalige belangrijkheid verloren sedert de Trans-Kaspische lijn een groot deel van het vervoer aan zich getrokken heeft, en diende laatstelijk alleen voor het lokaal postverkeer, dat het zich nu ook door de nieuwe lijn ontnomen ziet, welke echter vele plaatsen langs dien weg, door den achteruitgang van het karavaanverkeer getroffen, wellicht tot nieuwen voorspoed zal brengen. De nieuwe lijn volgt toch in hoofdtrekken den ouden postweg.

Van Orenburg, terminus van de lijn van Samara van het Trans-siberisch net, gaat de lijn op een afstand van 4 wersten [1] van het station over den Oeral door middel van een ijzeren brug ter lengte van 160 sagienen en loopt dan in recht zuidelijke richting naar Iletsk, op 72 wersten afstands van Orenburg, waar een zijlijntje, drie mijlen lang, naar de zoutmijnen van Iletsk voert. De hoofdlijn volgt den rechteroever van den Ilek over een afstand van 141 wersten, gaat dan over een 105 sagienen lange ijzeren brug over op den linker oever tot Aktubinsk. Van hier doorsnijdt de spoorweg de hoofd-waterscheiding van Oeral, Kubele en Embe, en bereikt door den Mugodjarski-keten de vlakte op 486 wersten van Orenburg. De aanleg van den spoorweg door de bergen vormt op zich zelf een kleinen triomf voor het ingenieurs-vak, daar het terrein de bekwaamheid der spoorwegbouwers op 'n zware proef stelde door de zware hellingen en den rotsachtigen bodem over een afstand van ongeveer 26 wersten. De bergen achter den rug buigt de lijn zuidwaarts af en volgt de valleien van de Bolshoi, Mali Karagandi en Koeldjoer, totdat zij op 600 wersten van Orenburg, het Tsjilkar-meer bereikt. De lijn gaat van hier door de Bolshiye en Maliye Barsoeki-zandwoestijnen naar den Noordoostelijken oever van de Aral-zee en loopt vervolgens langs Kazalinsk en Mai Libasj, vanwaar een 4 mijlen lange zijlijn naar den Syr-Daria voert om bij de, niet zeldzame stoornissen in het verkeer langs die rivier de gelegenheid te openen voor het vervoer langs den spoorweg. De hoofdlijn volgt den loop van den Syr-Daria, doorsnijdt tusschen Karmaksji en Perovski een streek van kleine meeren (*ariks*) en lage landen, en bereikt eindelijk het station Turkestan, op 2½ werst van de belangrijke stad van dien naam. De beide volgende stations Ikan en Otrar hebben eene geschiedkundige beteekenis — bij Ikan werd een der bloedige gevechten geleverd tijdens de verovering van Turkestan door de Russen, terwijl omtrent Otrar door de overlevering wordt vermeld, dat een groote heuvel te midden der ruïnes van de oude stad zou zijn opgeworpen door de krijgslieden van Timoer, die gelast had dat elk zijner soldaten een handvol aarde zou aandragen, om der nakomelingschap een teeken te bieden, waar Timoer's leger veilig de rivier had overgetrokken.

Voorbij Otrar volgt de lijn den rechter Arisi-oever tot een punt 1570 wersten van Orenburg, waar een brug ter lengte van 90 sagienen, in drie spanningen, elk van 30 sagienen, is geslagen, waarover de spoorweg op den anderen oever overgaat tot het station Aris, het toekomstig uitgangspunt van een zijlijn naar Vyerni en van een verbindingslijn met den Trans-siberischen spoorweg. Van Arisi gaat het weer bergop en door den Sari-Agatsj-pas over den Kizi-Kurt-keten naar de Djilgi-vallei, als wanneer de lijn enkele tientallen

[1] 1 werst = ± 1006 M. = 500 sagienen of sasjen.

wersten verder haar eindpunt vindt in het oude station Tasjkend van den Centraal-Aziatischen spoorweg, daar het nieuwe uitgebreide station nog niet geheel voltooid is.

Uit technisch oogpunt levert deze lijn behalve wellicht de korte spanne tijds, waarin de geheele aanleg was voltooid, aan kunstwerken b. v. weinig bijzonders op. Tot tweemalen doorsnijdt zij een gebergte op haren langen weg, maar van tunnel-aanleg vinden we geen gewag gemaakt, integendeel wordt ten aanzien van de Kizi-Kurt-sectie vermeld, dat de hooge kosten van tunnel-aanleg deden besluiten om de hellingen bij het stijgen en dalen zigzagsgewijze te overwinnen.

Dat overigens de aanleg uit ruime beurs geschiedde blijkt uit de, voor de huidige behoeften en de huidige capaciteit der lijn veel te uitgebreide, stations-emplacementen op de beide termini, Orenburg en Tasjkend. Ter laatstgenoemde plaatse, waar, gelijk gezegd, het emplacement nog niet geheel is voltooid, is met het oog op politieke eventualiteiten, een groote hoeveelheid rails en stations-materiaal opgelegd, en vindt men er o. a. materiaal voor 20 wersten smalspoor-baan.

Niettegenstaande de uitgebreide inrichting der beide eindstations is men bij den aanleg binnen de raming van 70000 roebels per werst gebleven, tengevolge van verbeteringen in het oorspronkelijke project, als van latere opnamen, waardoor ten slotte de geheele lengte van het tracé eene vermindering van 24 wersten aantoonde op het aanvankelijk gesteld totaal van 1762 wersten.

Uit economisch oogpunt laat zich de lijn in 4 sectiën verdeelen:

1. Van Orenburg tot de Mugodjarski-bergen, ter lengte van 400 wersten.
2. Tot de zandwoestijnen van Bolshiye—Barsuki, ter lengte van 160 wersten.
3. Tot Kazanlinsk, ter lengte van 285 wersten.
4. Tot Tasjkend, ter lengte van 898 wersten.

De door de eerste sectie doorsneden streek is belangrijk vooral uit een oogpunt van mijnbouw. De mijnen van Iletsk, waarvan hiervoren reeds sprake was, bevatten eene nagenoeg onuitputtelijke hoeveelheid rotszout over eene uitgestrektheid van vier wersten in een veld van meer dan 85 sagienen diep. Het deel, dat nu bewerkt wordt, bevat naar raming ongeveer 100 milliarden poeds zout. De jaarlijksche opbrengst kan op 7 millioen poeds gesteld worden. Wel bedraagt zij nu veel minder, maar de hooge vrachten, waarin de spoorweg nu verbetering zal brengen, waren daaraan schuld. Toch werden nog jaarlijks ongeveer 1,5 millioen poed zout naar Orenburg afgevoerd.

Voorts werd in de hier bedoelde streek koper gevonden langs de Burt, Burl, Khabd en Koetsjoek Sai; steenkool bij de Maloi Khabd, Teress-Butak en Yaksji-Kargasj; ijzer bij de Burt; naphta bij de Djus, in welker nabijheid men ook goud in loonende hoeveelheid hoopt te vinden.

Zooals bekend tracht de russische regeering er zooveel mogelijk naar om nieuw verworven gebieden te russificeeren, ook door kolonisatie. In dit opzicht biedt het district Aktubinsk en ook verder op de Ilek-vallei mogelijkheid van welslagen eener vestiging van russische koloniën, zoowel wegens de vruchtbaarheid van den bodem als met het oog op het huidig, gering bevolkingscijfer.

De tweede sectie loopt door een gebied, hoofdzakelijk door nomaden, Kirghizen, bewoond, die zich als van zelf spreekt aan de veeteelt wijden en hier des zomers hunne kampen opslaan om in den winter naar elders te trekken. In de Mugodjarski-bergen vindt men evenwel kleine dorpen, waar Kirghizen, in tegenstelling met het overgroote deel van hunne stamgenooten, zich duurzaam hebben gevestigd, zonder evenwel de veeteelt op te geven. De minerale rijkdommen van het Mugodjarski-gebergte zijn nog weinig onderzocht.

De derde sectie gaat door een streek, waarvan ten deele voor de toekomst iets goeds te verwachten is, die evenwel thans weinig belangrijks oplevert. De eenige plaats van beteekenis is Kazanlinsk, met een bevolking van slechts 8000 zielen, een doode stad, die eertijds van het karavaan-verkeer bestond, dat nu zoo goed als geheel heeft opgehouden. De spoorweg laat die plaats met het oog op de herhaalde overstroomingen, waaraan de streek bloot staat, die Kazanlinsk onmiddellijk omgeeft, elf mijlen ver liggen. Wie hier van den nieuwen spoorweg zullen profiteeren, zijn de visschers van de Aral-Zee, die nu hunne vangst naar Orenburg kunnen verzenden.

De vierde sectie ligt geheel in het dal van den Syr-Daria en doorsnijdt drie districten van de provincie van dien naam: Perovski, Tsjimkent en Tasjkend. De totale oppervlakte van deze drie districten beslaat ongeveer 200000 vierkante wersten, waarop nagenoeg 1 millioen menschen leven, de helft waarvan men in het district Tasjkend aantreft, het kleinste van de drie met een oppervlak van ruim 40000 vierkante wersten.

In het district Perovski met gelijknamige aan den spoorweg gelegen hoofdplaats, legt de bevolking, ook de geimmigreerde van russische nationaliteit, zich hoofdzakelijk toe op veeteelt. De veestapel telt er dan ook ongeveer 1 millioen stuks, waarvan jaarlijks voor een waarde van 2 millioen roebels wordt uitgevoerd, terwijl de bevolking voor een waarde van nagenoeg 3 millioen roebels aan goederen uit Rusland betrekt.

De bevolking van het district Tsjimkent, waar het stelsel van irrigatie op groote schaal, door de Russen in Centraal-Aziё toegepast, ook zijne intrede heeft gedaan, maakt van den grond, even rijk en vruchtbaar als die van Perovski, meer gebruik voor den landbouw. Er wordt rijst en katoen verbouwd, terwijl proeven worden genomen met den aanplant van beetwortelen, waartoe bodem en klimaat zich uitstekend blijken te leenen, zoodat de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat Tsjimkent eens heel Centraal-Aziё van bietsuiker voorziet, dat nu dit artikel uit Europeesch Rusland betrekt. Men treft in dat district een 17 tal dorpen van russische immigranten aan, met een totale bevolking van ruim 5000 zielen. Uitgestrekte terreinen wachten echter nog op de handen, die ze bebouwen zullen. Intusschen zijn nu reeds de in- en uitvoercijfers van 3 en 5 millioen roebels voor dit district met eene bevolking van nog geen 300000 zielen zeer zeker veelbelovend voor de toekomst.

Het district Tasjkend spant met een totalen handelsomzet van 50 millioen roebels de kroon. Hoe dit komt, leert ons Angus Hamilton, waar deze het volgende schrijft:

„Het land hier in de nabijheid van Tasjkend, van den spoorweg uit gezien, levert het beeld op van een heerlijke oase. Over een afstand van twintig

wersten komt er geen einde aan het tooneel van wondervolle vruchtbaarheid, groentetuinen, lachende wijngaarden en rijk met vruchten beladen boomen, om niet te spreken van de katoen- en korenvelden, bedekken het landschap. Deze overvloed is in zekere mate te danken aan zorgvuldige irrigatie en aan de uitstekende wijze, waarop hier tegen waterverspilling wordt gewaakt. Hiertoe werden 113 werken aangelegd met waterleidingen zonder tal, die alle deel uitmaakten van het irrigatie-stelstel, zonder welke het leven in Centraal-Azië eene onmogelijkheid zou zijn".

Rusland verricht, ontegenzeggelijk een grootschen, kolonialen arbeid in Centraal-Azië.

V. H.

HET SCHEEPVAARTVERKEER TE SABANG.

In het *Advertentieblad* voor het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden komt vrij geregeld een opgaaf voor van de schepen, die te Sabang aankwamen of vertrokken met vermelding van dag en uur van aankomst en vertrek, de plaats van waar gekomen, het doel der komst en de plaats van bestemming. Daar enkele weken ontbreken kan daaruit geen volledig overzicht worden afgeleid, doch uit de opgaven loopende van 27 Oct. 1904 tot 13 Oct. 1905 zijn voor 245 dagen de uitkomsten opgeteld en hieruit de onderstaande cijfers verkregen. Het aantal koopvaardij-booten dat Sabang aandeed was naar den landaard te verdeelen als volgt:

	237	Nederlandsch-Indische stoomschepen.
	44	Nederlandsche „
	133	Engelsche „
	67	Duitsche „
	18	Noorsche, Deensche e. a. „
te zamen	499	stoomschepen.

Voorts werd Sabang 71 maal in die dagen aangedaan door gouvernementsstoomers, 23 maal door Nederlandsche oorlogsschepen en 2 maal door vreemde. Van de Nederlandsche oorlogsschepen kwamen er 21 in het tijdvak Nov. 1904 tot Jan. 1905. Rekent men het aantal gemiddeld per maand van 30 dagen, dan verkrijgt men 28 koopvaardijstoomers uit Nederlandsch-Indië, 5 uit Nederland en ruim 26 uit vreemde landen.

Volgens dien maatstaf zouden van Oct. 1904 tot Oct. 1905 meer dan 300 vreemde stoombooten Sabang bezocht hebben.

In zijn Memorie van Antwoord op het voorl. verslag betreffende de Indische Begrooting van 1906, deelt de Minister van Koloniën mede dat het aantal schepen onder vreemde vlag, dat de haven van Sabang bezocht, blijkens inlichtingen verkregen van de Nl. vennootschap „Zeehaven en Kolenstation Sabang" in de jaren 1901 t/m 1904 achtereenvolgens bedroeg 30, 52, 63 en 161, terwijl het in de eerste 8 maanden van 1905 199 beliep. Dit laatste cijfer geeft inderdaad 25 per maand, zooals uit de opgave van het *Advertentieblad* is afgeleid en wijst dus op een toeneming van het verkeer der chepen onder vreemde vlag tot een driehonderdtal per jaar.

Als niet-gesubsidieerde schepen, welke van die haven gebruik maken, kunnen, volgens die Memorie, nog beschouwd worden de op niet-contractueele lijnen varende booten der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij en hare kolenbooten (te zamen een 100-tal 's jaars) en de vrachbooten der maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" (ongeveer 15).

In de bovenbedoelde opgaven wordt ook herhaaldelijk melding gemaakt van aanvoer van steenkolen en van de verstrekking daarvan aan verschillende schepen. Telt men de ingenomen kolenhoeveelheden op voor de 245 dagen, waaarover gegevens ter beschikking staan, dan zijn in dien tijd ingenomen:

	24649 ton	Bengaalsche kolen.
	2931 „	kolen van Poeloe-Laoet.
	2937 „	Ombilin-kolen.
	20055 „	Japansche kolen.
	8674 „	Cardiff-kolen en andere soorten.
te zamen	59246 ton.	

In ronde cijfers wijst dit op een verstrekking van kolen aan de schepen van 73000 ton 's jaars, waarvan 42 pCt. Bengaalsche en 33 pCt Japansche kolen, 5 pCt. Ombilin-kolen, even zooveel Poeloe-Laoet-kolen en 15 pCt. Europeesche en andere soorten.

IRRIGATIEWERKEN IN SIAM.

Blijkens het door den zaakgelastigde en Consul-Generaal der Nederlanden te Bangkok, den heer F. J. Domela Nieuwenhuis uitgebracht consulair verslag over 1904 waren, behalve één ingenieur en een opzichter van den Nederlandsch-Indischen Waterstaat die in 1903 tijdelijk in dienst der Siameesche Regeering traden, in Juli 1904 vier Nederlandsche civiel-ingenieurs voor het Irrigatie-Departement te Bangkok aangekomen.

Het personeel van dit onder Nederlandsche leiding staande Departement bestond einde 1904 uit een Directeur, 6 civiel-ingenieurs, w. o. 5 Nederlanders en 1 in Engeland opgeleiden Siameeschen ingenieur, een Indisch Waterstaatsambtenaar, dienstdoend ingenieur, 4 Europeesche opnemers, een Siameeschen chef de bureau en verder uit een veertigtal opzichters, onder-opzichters, opnemers, teekenaars, klerken, enz., grootendeels Siameezen. Tevens was aan het Departement verbonden een leeraar, belast met de voorbereiding van jeugdige Siameezen van voldoenden aanleg voor technische studiën in het buitenland.

De werkzaamheden van het Departement hebben voornamelijk bestaan in:

1. het doen van opnemingen en waarnemingen in verband met het groote irrigatie-project van den Ingenieur Homan van der Heide, Directeur-Generaal van het Irrigatie-Departement, betreffende de beneden Menamvallei;

2. het tot stand brengen van verbeteringswerken voor het bestaande kanalennet, in verband met genoemd project.

Bedoelde opnemingen hielden het grootste gedeelte van het personeel bezig en de kosten daarvan beliepen ruim 110,000 ticals per jaar [1]).

Wat aangaat de verbetering van het kanalennet, werden in 1904 één kanaal over 16 K.M. en één kanaal over 4 K.M. door handenarbeid uitgediept. Met de twee bij de Nederlandsche firma A. F. Smulders bestelde baggermolens zal later het uitdiepen van verdere oude kanalen worden voortgezet.

Drie schutsluizen werden in 1904 ontworpen en met de uitvoering daarvan, alsmede met opnemingen en ontwerpen voor nog vier andere schutsluizen en eene groote uitwateringsluis en schutsluis, werd een begin gemaakt. Door het in Nederland bestellen van verschillende werktuigen en ijzerwerken voor deze bouwwerken werd eene belangrijke besparing van kosten verkregen.

Ongerekend de uitgaven aan salarissen van het vaste personeel, ten bedrage van 130 000 tical, en voor de opnemingen, groot ruim 110 000 tical, werden in het eerste budgetjaar (1 April 1903 tot 1 April 1904) ruim 80,000 en in het tweede budgetjaar (1 April 1904 tot 1 April 1905) ruim 400 000 tical verwerkt aan de uitvoering van werken tot verbetering van de oude kanalen.

Door het heffen van scheepvaarttollen vindt de Siameesche Regeering eene zeer ruime vergoeding voor die uitgaven.

Behalve genoemde werkzaamheden werden door het Departement herhaaldelijk onderzoekingen en inspecties verricht en adviezen gegeven op waterbouwkundig gebied en werden aanwijzingen gedaan omtrent de uitvoering van waterwerken door locale autoriteiten.

DE OPENING VAN EEN SPOORWEG IN ALGERIË EN DE BESTAANDE VERVOERMIDDELEN IN DAT GEWEST.

Zooals reeds vroeger in dit tijdschrift is medegedeeld, naar aanleiding van het ontwerp van den aanleg van Trans-Saharische spoorwegen (1905 1 bl. 683), bestaat er een spoorweg van de kust van Algiers van Arzeu beoosten Oran, over Saïda naar Aïn-Sefra, die op 31 Dec. 1901 geopend werd tot Duveyrier. Thans is hier weder een geheel stuk bijgebouwd in de richting van het eindpunt Igli en daar de correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* te Algiers hieromtrent eenige belangrijke bijzonderheden mededeelt, wordt hieronder het een en ander aan zijn brieven ontleend.

Van Saïda af — ruim 200 kilometer zuidelijk van Oran — is alles militair. Op 14 Oct. vertrok een trein om 6 uur 's avonds van Perrégaux, waarop zich het officieele gezelschap bevond, waaronder de Minister van Oorlog Etienne, de Gouverneur Jonnart, generaal Lyautey e. a. Door uitsluitend de staatslijn te volgen, kwam men op 15 Oct. tusschen 12 en 1 uur tot Bechar op 1100 K.M. afstand van Perrégaux, welk traject men aldus in 30 uur had afgelegd. Tot Saïda, waar men ruim 9 uur 's avonds arriveerde, waren al de stations met vlaggen getooid en toen de donker inviel, geheel verlicht. Overal heerschte groote opgewondenheid. Zondagsochtends 15 Oct. kwam de trein

[1]) 1 tical had in 1904 een waarde van *f* 0.79, volgens het verslag ± 70 cts. N. C.

onder stortregens te Aïn-Sefra. Eerewachten, troepen en officieren allen in groot-uniform werden doornat, doch niettegenstaande het ongunstige weder, zag men overal groote benden inlanders te paard, die met woeste vaart hunne welbekende „fantasia's" uitvoerden.

Aan het station Djènien-boe-Rezg, ongeveer 80 K.M. bezuiden Aïn-Sefra had de eerste aanraking plaats met de inlandsche grootwaardigheidsbekleeders, vertegenwoordigd door den Agha van Tioet, Si Moelai genaamd, die reeds voor de Fransche belangen is gewonnen. De trein stopt en met een trap daalt men van den spoordijk af naar een prachtige tent, waar koffie en thee gereed staan met koekjes. Al de hoofden der zuidelijke en aan Algerië onderworpen stammen zijn aldaar vereenigd in de prachtigste kleederdracht, rijk met goud geborduurd en allen de gastvrijheid zoover drijvend dat zij persoonlijk de gasten bedienen en geen enkel ondergeschikte binnen de tent laten. Na het gebruik van de koffie werden de achtergordijnen van de tent weggeslagen en zag men een duizendtal inlandsche ruiters in de volmaaktste orde een woeste fantasia uitvoeren, welke met een oorverdoovend handgeklap werd beantwoord en onbewegelijk, doch met kwalijk verborgen glimlach, bleven de hoofden roerloos staan. Een handdruk was het antwoord van Etienne en Jonnart en toen de hooge gasten weder moesten vertrekken, stonden twintig der voornaamste hoofden „en haie" tot aan het spoorrijtuig. Hoewel er niet gesproken werd, heeft deze grootsche ontvangst blijkbaar ten voordeele van de Fransche zaak gestrekt.

Aan het station Beni-Oenif stond de pasja van Figig (zoogenaamd Marokkaansch grondgebied), om de heeren tot een bezoek op den terugweg uit te noodigen. Hoewel deze pasja destijds de hand had gehad in eene overrompeling van den gouverneur Jonnart, die bij een bezoek in 1903 ter nauwernood aan een overval van bandieten van Figig ontsnapte, waarvan het bombardement van die plaats op 8 Juni 1903 het gevolg was, werd de uitnoodiging aangenomen. Na aankomst te Bechar — altijd onder een plasregen — maakte de officieele stoet een omgang door het plaatsje om zich daarna in een loods nabij het station aan een maaltijd te vereenigen, waarop ook verscheidene toasten ingesteld werden. De gouverneur deed in zijn rede uitkomen dat, dank zij de goede diensten van generaal Lyautey, de Marokkaansche benden ontmoedigd zijn en ontzag hebben gekregen voor de Fransche wapenen en dat er eene goede verhouding op economisch zoowel als op politiek terrein is verkregen tusschen de inlandsche bevolkingen aan deze en aan gene zijde der grenzen.

Etienne ging verder met te zeggen dat Algiers volstrekt niet was eene verlenging van Frankrijk, maar eene kolonie die haar recht van bestaan ontleent aan zich zelve en die een groote rol heeft te vervullen in de wereldgeschiedenis. Zulk eene verklaring was nog nimmer gedaan, want het burgerlijk bestuur is er geheel als in Frankrijk ingericht, doch langzamerhand worden gunstige wijzigingen aangebracht. De gouverneur is het hoofd dat beveelt en de militaire macht — in dezen generaal Lyautey — de arm die uitvoert, zoo ging de heer Etienne verder, waaruit men de gevolgtrekking mag maken dat er in de toekomst voor Algerië nog meer zelfbestuur in alle takken van dienst zal komen, wanneer de Marokkaansche quaestie tot oplossing is gebracht.

Na dien maaltijd gingen de gasten naar de door de hoofden van het district Bechar gereed gemaakte tenten. Die hoofden zijn geheel nieuwe bondgenooten,

om het woord onderdanen nog niet te noemen. Daar werd koffie aangeboden met de onvermijdelijke, zeer uiteenloopende, inlandsche koekjes, die een sterken reuk van rozenolie en jasmijn verbreidden. Stoelen waren niet aanwezig, zoodat allen op Oostersche wijze plaats namen op rijk geborduurde kussens. Op dat oogenblik is er door den vertegenwoordiger van *l'Illustration* een photographie genomen. Toevallig kwam toen ook de inspecteur van den post- en telegraafdienst terug, die belast was met het aanleggen der telegraphische verbinding van Algiers met Tomboektoe en het bericht bracht dat de gemeenschap tot stand was gekomen. Nog grooter verrassing werd bereid toen de officieele stoet de tent verliet en eene deputatie, gevormd uit de aanzienlijkste hoofden van den onverzoenlijken stam der Oelad-Djerir, haar onderwerping kwam aanbieden. Deze onderwerping, welke den Franschen invloed hier versterkt, werd door den gouverneur aangenomen, terwijl hij er op wees dat hun eigen belang medebracht om met de Franschen op goeden voet te leven.

Op Maandag 16 October werd het beloofde bezoek te Figig afgelegd. De zon stond dien dag prachtig aan den hemel. Te paard en met militaire voertuigen zette de stoet zich des morgens half acht in beweging, omringd door een uitgelezen militaire macht, begeleid door het welbekende en beroemde muziekcorps van het vreemden-legioen, dat de „Marche de Sambre et Meuse" speelde. Na het bereiken van de hoogste toppen van de heuvels, die de oase omringen, zijnde de Zenaga, ziet men de bekende 300 leemen torens, waarop Figig trotsch is. Van af die plaats werd het bombardement twee jaar geleden gehouden, maar thans was alles stil en het panorama prachtig. Al spoedig heeft de stoet, met Etienne en Jonnart voorop, de woning van den Amel bereikt, die met de hoofden naar buiten komt, en en welkom uitspreekt. Jonnart bedankt en zegt dat het Fransche gouvernement de banden van vriendschap met het Marokkaansche gouvernement hoe langer hoe meer wil bevestigen en dat hij op medewerking hoopt Afgevaardigden van den eveneens tot nog toe onverzoenlijken stam der Beni-Gil treden naar voren en bieden hunne onderwerping aan. Etienne en Lyautey onderhouden zich daarna met de afgevaardigden, die hunne goede bedoelingen voor vrede en vriendschap bevestigen. De koffie met de onvermijdelijke lekkernijen wordt aangeboden en de Amel staat toe, dat er een photographie genomen wordt. Alvorens Figig te verlaten, bezoeken de autoriteiten de afdeeling Zenaga, zijnde de rooverafdeeling, die indertijd vooral onder vuur genomen is. Overal is de ontvangst rustig en wordt niet de minste moeilijkheid ondervonden met de erkenning dat de Fransche arm krachtiger is dan die van den Sultan, hetgeen van geen geringen invloed is op de nomaden, die geen ander recht erkennen, dan wat hun zelven op dat oogenblik past.

Op den terugtocht was er nog feest te Aïn-Sefra, den volgenden dag te Mascara en toen ging het door naar Oran. Op Woensdag 18 Oct. werden Tlemcen en Sidi-bel-Abbas bezocht. Vooral in eerstgenoemde stad was de ontvangst onbeschrijfelijk, aangezien Etienne daar is geboren en een groot deel van zijn leven doorbracht. Groote massa's menschen waren op de been en omstuwden de officieele rijtuigen; de ontvangst was werkelijk vorstelijk.

Te Oran werd de eerste steen gelegd voor de nieuwe haven, waarna de Minister van Openbare Werken met de kruisers Du Chayla vertrok, na aan den voorzitter van de Kamer van Koophandel geantwoord te hebben dat het

hem een genoegen was geweest te vernemen dat de oude haven te klein werd, hetgeen een bewijs is voor de handelsdrukte van Oran. De heer Etienne legde nog den eersten steen voor een nieuwe schouwburg en bezocht toen het Lycèe, waar hij als jongen op de schoolbanken gezeten had. Op een officieel diner werden de belangrijke daden herdacht door hem als afgevaardigde en als minister in het belang van de stad en van het departement Oran verricht.

Omtrent de spoorwegen van Algerië in het algemeen, waarvan in onze Juli-afl. bl. 1117 reeds het een en ander gezegd is, leest men in een brief opgenomen in de *N. R. Ct.* van 16 Nov. jl. nog de klacht dat de loop der treinen gebrekkig en de tarieven buitensporig hoog zijn. Zeer vele goederen betalen transportkosten tot 10 en 15 pCt. hunner waarde; wat met de scherpe concurrentie tegenover andere produceerende landen de verkoopsprijzen verbazend drukt. Toen de wet van 23 Juli 1904 was afgekondigd, waarbij het Algerijnsche spoorwegnet gesteld werd onder directie van den Gouverneur in overleg met het Conseil supérieur en de Délégations financières, zijn zooals reeds vroeger gezegd is pogingen gedaan om tot unificatie der tarieven te komen. Hierbij werd het allereerst die in het Westen van Algiers ondernomen, omdat men aldaar de straks genoemde lijn Arzeu—Colomb-Bechar over 700 K.M. van staatswege in exploitatie had. Men had hier steun van de machtige maatschappij *Paris-Lyon-Méditerranée*, welke de laagste tarieven bezigde. De eenheid is thans tot stand gekomen voor het westen van Algiers en voor de beoosten daarvan aan genoemde maatschappij behoorende lijn Constantine—Philippeville.

Van de andere maatschappijen beoosten Algiers blijven de *Est-Algérien* en de *Bône-Guelma* nog halsstarrig weigeren, waardoor er ernstig sprake is van naasting, waarvoor bij eerstgenoemde de termijn aanbreekt. Het is echter van algemeene bekendheid dat die lijn, Algiers—Biskra—Constantine, enorm veel geld gekost heeft, als gevolg van verkwisting en oplichterij, terwijl de aanleg slecht is geweest, zoodat de kosten van onderhoud die van alle andere lijnen verre overtreffen. Er gaat geen winter voorbij of er hebben belangrijke afschuivingen plaats, in die van 1903 op 1904 waren deze zoo erg, dat op het gedeelte tusschen Minerville en Palestro gedurende twee maanden geen goederen vervoerd konden worden. In die omstandigheden is het begrijpelijk dat er een groot verschil van meening bestaat tusschen de maatschappij en den Staat omtrent de waarde der lijn; de Staat kan naasten, maar wil niet in geld betalen wat door fouten verknoeid is. Dit verschil is te betreuren omdat het de eenige lijn is, die door het departement Constantine heen op de even onhandelbare Bône-Guelma en de lijnen in Tunis aansluit. Voorshands zal er dus in die richting geen wijziging in de tarieven komen, waarvan de havens aan de Oostkust zullen profiteeren, daar men trachten zal door in deze af te schepen het spoorwegvervoer zooveel mogelijk te bekorten.

Behalve de staatslijn, die met reuzenschreden Zuid- en Zuidwest- Oran binnendringt, dank zij het militaire element, kan ook binnen 2 of 3 jaren de opening verwacht worden van een lijn van Tlemcen westwaarts naar Lalla-Marnia, waarvoor echter belangrijke kunstwerken, w. o. drie tunnels,

noodig zijn. Deze lijn zal het groote uitgangspunt zijn voor het verder doordringen in Marokko, wanneer de bevolking zich meer vertrouwd zal gemaakt hebben met het nut der spoorlijnen.

Een voordeel dat men in het departement Algiers bezit, doch in Oran mist, is een vrij belangrijk net van stoomtramwegen, die reizigers en goederen naar de stations aanvoeren en een niet onbelangrijke factor zijn ten dienste van het vervoer van producten. Dit net zal binnen betrekkelijk korten tijd binnen een 50-tal kilometers om de stad Algiers vrij volledig zijn, waarop spoedig eene uitbreiding tot over den dubbelen afstand zal volgen. Ook in het bergachtige Kabylië zullen door de valleien stoomtramwegen aangelegd worden, ter vervanging van de thans bestaande groote omnibussen, in den trant van de diligences van Van Gend en Loos, waarvan men jaren geleden in Nederland gebruik maakte. Het is merkwaardig op te merken hoe spoedig inlanders van deze nieuwe vervoermiddelen gebruik maken, wat vooral blijkt te Algiers met den marktdag van Vrijdag te Maison-Carrere, een 10-tal kilometers oostwaarts van Algiers, welk plaatsje met een electrische tram met Algiers verbonden is, om verder stoomtram te worden.

Een geduchte concurrentie vormen die stoomtrammen echter tegen de vrachtrijders en, voor zoover zij ook dicht bij de kleinere kusthavens komen, met de kleine kustbootjes, die weliswaar tegen lager vracht vervoeren, doch afhankelijk zijn van weer en wind, daar met slecht weer de Algerijnsche kust te gevaarlijk is. Met de verbetering in het vervoer van goederen vooral — reizigers hebben automobielen indien gewenscht te hunner beschikking — wordt een belangrijk gedeelte van het programma van den gouverneur tot uitvoering gebracht. Goede wegen en goede, tevens billijke, middelen van vervoer zijn voor deze kolonie levensquaesties en juist die hoofdpunten zijn tot dusver steeds stiefmoederlijk behandeld. Als oud Minister van Openbare Werken — op dien titel wijst de heer Jonnart dikwijls — zegt de gouverneur dat het hem bekend is, hoe belangrijk het is voor goede verkeerswegen te zorgen en men hoopt dat dit nog vele jaren de leus moge blijven van hem en zijn opvolgers. De gouverneur wordt namelijk steeds maar voor korten termijn — voor zes maanden — benoemd, en die benoeming is bij den heer Jonnart nu voor de vierde maal hernieuwd.

Pa-Djoemat's Illusie.

In het kleine, door een walmend olielampje schaars verlicht vertrek zat de oude Pa-Djoemat zijn houtsnijwerk te tooveren. Te tooveren is het rechte woord, want niemand begreep hoe de eenvoudige, stil in zich zelf gekeerde inlander met zijn onontwikkeld verstand en zijn ruwe bruine handen zóo fijne, wonderfijne en heerlijk mooie bloemen- en vogelmotieven snijden kon uit het stugge, onbuigzame hout.

Pa-Djoemat had al van kind af geknutseld en figuren gesneden; het zat hem in 't bloed — hij was in zijn soort een kunstenaar en als hij eenmaal verdiept was in zijn werk, zooals nu — bestond er niets, niets meer voor hem dan de schoonheid die hij zoo volmaakt in den geest zag en die hij zoo gebrekkig, volgens zijn eigen oordeel, wist uit te drukken.

In zulke oogenblikken voelde de oude man zich gelukkig; men zag het aan zijn donkerkleurig mager gezicht met de uitstekende jukbeenderen, waarop nu een zachte, droomerige glans lag als van een die in een andere wereld leefde.

En het wàs een andere wereld, zoo mooi, zoo heerlijk dat nòch zijn vrouw, de kijfachtige maar goedhartige Sima, die met zoo'n genot sirih kon kauwen of lekkere kostjes toebereiden, nòch zijn kinderen, de vroolijke, onbezorgde, weinig bedekte, lenige schepsels, die als jonge natuurwezens opgingen in hun spel, nòch de regent zelfs of de groote Europeesche heeren van de stad — en Allah wist alleen hoe gemakkelijk en weelderig zij leefden! — er eenig besef van hadden.

Het grillige schijnsel van 't olielampje dat flikkerde en knetterde bij 't minste tochtje dat door de reten van 't bamboes vlechtwerk der wanden naar binnen blies, verlichtte met roodgele schoklichtjes het aandachtig gelaat van den werker.

Hij zat op een mat, te midden van een gansche verzameling stukjes hout, kwastjes, vijltjes, messen en platte steentjes, die hem hielpen bij zijn moeizamen arbeid. Onder zijn slappe, magere vin-

gers ontstond langzaam en als 't ware in aarzelende schuchterheid het kunstwerk; een looverdak van zachtgebogen bloeiende takken, waartusschen de vogels zich negen in teêre aanvalligheid. Het werd het deksel van een groote doos, die men besteld had voor een grooten heer te Batavia. Hij had niet graag dat de menschen hem zagen als hij aan den arbeid was. Hij verbeeldde zich, de oude Pa-Djoemat, die al zooveel ondervonden had en wantrouwend was geworden, dat de menschen zijn werk bedierven en dat zij er eigenlijk jaloersch op waren. En hij had niet geheel en al ongelijk.

Overdag werkte hij bij een Chinees, den eenigen meubelmaker van de kleine „kotta". Hij wist, dat de Chinees niet gaarne zag dat hij, behalve voor hem, ook nog voor andere bestellingen werkte, die hem in 't bizonder werden opgedragen, daar de Chinees er niets mee won, en het was meestal diep in 't geheim dat hij zijn schatten maakte en diep in 't geheim dat hij ze wegbracht, soms uren ver, in het naburige plaatsje, waar een Indische dame hem vaak bestellingen deed. Dat die dame hem ook bitter weinig betaalde, al was 't iets meer dan 't loon van Kan Long, dàt besefte de eenvoudige inlander niet en deerde hem daarom niet. Het geld, dat de njonja hem gaf, bewaarde hij zorgvuldig en mocht Sima, zijn vrouw, ook nooit gebruiken, want Pa-Djoemat spaarde. Pa Djoemat had een groote, een bijna onbereikbare illusie, en om die eens te verwezenlijken was geld noodig, ontzettend veel geld.

Toen Pa-Djoemat klein was en nog een anderen naam had, was zijn vader landbouwer. Zij bezaten een kleine, maar gunstig gelegen sawah, een prachtige karbouw en een aardig, goed gebouwd huis met vruchtboomen en veel kippen op 't erf. Dat was een gelukkige tijd en als Pa-Djoemat er aan terug denkt, komen de tranen hem in de oogen. Hij ziet zijn moeder nog aan 't rijstblok, lachend de kippen verjagend die opstuiven met kakelend geweld, hij hoort het slijpen van vaders „arit", die straks het sappig groene gras achter hun erf af zal snijden. Met zijn broertjes loopt hij rond op het veld, afwisselend op den rug van den goedig-loggen karbouw; hij ziet het oogstfeest, hij hoort de lokkende diepe tonen van den gamelan onder de boomen... O, die heerlijke kindertijd waarin alles nog goed was en hij zelf zoo vroolijk, zoo vol vertrouwen. Maar die tijd duurde niet lang. Allerlei ongelukken hadden het huisgezin getroffen, slag op slag. Eerst de dood van den karbouw, toen een

diefstal. In de kampong fluisterde men dat de djaksa een vijand was van zijn vader, dat die zijn begeerig oog geslagen had op het veld dat zoo gunstig lag voor de rijst. Zooveel is zeker, dat ze gedwongen werden hun land te verkoopen en toen het huis en zelfs het huisraad. Zijn vader kwijnde weg van verdriet. Zijn moeder zocht een dienst in de kotta als naaister en de jongens stoven uiteen als staljongen, koelie en handwerksman. Hij zelf was leerjongen geworden bij den Chinees, waar hij nu nog diende.

Dertig jaren ongeveer, precies wist hij het niet meer, maar omstreeks dertig jaren was dat nu al geleden.

Hij had stil en deemoedig zijn werk gedaan en nooit had iemand een „perkara" met hem gehad. Hij was een zachtmoedig mensch die niemand in den weg liep en weinig eischte voor zichzelven. Eerst had hij een vrouw getrouwd, jong en mooi, die hem bedrogen had met anderen. Daaronder had hij veel geleden, maar daarna nam hij Sima tot vrouw, de kijfachtige, maar plichtgetrouwe en goede moeder. Hij verdiende genoeg, zijn kinderen werden groot en eerden hem. Wat verlangde hij meer?.....

Maar Pa Djoemat had een groote, een bijna onbereikbare illusie. *Hij wilde het land van zijn vader koopen.* Zie, dàt was de gedachte waarvoor hij leefde, die met hem te ruste ging en wakker werd, het droombeeld van jaren en jaren, dat hem mooier voorzweefde telken keer. O, elken dag dwaalde zijn denken af naar de zoete beelden uit zijn jeugd... dáar te sterven, daar op het erf waar hij geboren was.... zijn kinderen te zien spelen in de schaduw van dezelfde boomen die eens op zijn spel hadden neergezien.... het was het groote, het eenige geluk dat hij nog begeerde aan deze zijde van 't graf.

IJveriger werkten zijn handen, koortsachtiger gloeiden zijn oogen als hij dacht aan de som die al in zijn geldkistje lag onder het hoofdkussen op de balèh-balèh. Honderd gulden! hij had al honderd gulden...! Voorzichtig, hier en daar, had hij reeds geïnformeerd wie nu de bezitter was van hun oude sawah. Het was de neef van den djaksa en dit had hem verheugd. Want hij kende dien man als een verkwister die altijd geld behoefde.

Misschien nog vijftig gulden en hij kon er aan denken... o 't was haast àl te mooi, àl te gelukkig. Als er vóor dien tijd maar geen „tjelaka" kwam, dacht hij somber. Hoe moeizaam was dat geld door hem bespaard! Het was de som van eindeloos geduld, van menige doodelijke vermoeidheid, van altijddurende angst en zorg!

Twee keer had men hem bestolen — drie keer was zijn vrouw zoo ziek geweest, dat de dokter djawa met een groot gedeelte van zijn bespaard geld had moeten betaald worden — maar nu waren er toch honderd guldens, honderd prachtige zilveren guldens... Een papiertje, dat raakt weg, vond hij. In zijn eenvoud was juist dat zilver zoo degelijk en betrouwbaar, gaf hem dat gevoel van bezit en weelde, dat hij met een banknoot niet gevoeld zou hebben.

Als deze doos af was — een prachtig stuk werk, waarvoor hij twintig gulden had bedongen, in een vlaag van stoutmoedigheid zelf de prijs bepalend, hetgeen hij tot nog toe niet gedurfd had, dan begon hij aan een groot schutsel voor den regent van P., die van zijn kunst gehoord en hem beloofd had goed te zullen betalen. Dan was misschien zijn illusie-verwezenlijking nabij. Pa Djoemat werd in zijn droomerijen gestoord door de stem van zijn vrouw, die de kinderen naar bed joeg en toen druk te praten begon met een van wien hij de stem herkende.

„Ach die Sidik, wat komt die weer hier doen?” dacht hij met een zucht. Sidik was de broer van zijn vrouw, een nare, jaloersche man die altijd geld kwam leenen.

Weldra traden zij beiden zijn werkkamer binnen.

„Zit je nog te werken”? vroeg zijn vrouw op buitengewoon vriendelijken toon, voor Pa-Djoemat een zeker teeken dat zij wat noodig had.

Hij antwoordde niet, maar knikte achteloos tegen zijn zwager en toen deze zijn hand uitstak, groette hijhem naar landsgebruik.

„Je hebt het druk, Pa-Djoemat”.

„Allah zij gedankt”.

„Het gaat je zeker goed. Niet alle menschen hebben zooveel geluk als jij”.

Pa-Djoemat zweeg. „Er zijn veel benijders van elk geluk”, zei hij eindelijk, wijsgeerig, „maar mijn geluk heb ik zelf verdiend”.

„Anderen verdienen geluk en krijgen het niet — zij hebben altijd ongeluk. Ik ben een braaf mensch die niet steelt en niet dobbelt en ik moet mijn kinderen groot brengen van niets. Ik heb mijn paard verloren en kan geen steenen meer brengen naar de stad met mijn kar zooals ik vroeger deed. Ik ben een ongelukkig man”.

Pa-Djoemat zweeg. Hij had zijn mesjes en instrumenten in een doek gedaan en stond langzaam op, stijf van het zitten.

„Wij gaan eten”, zei hij kalm. De anderen volgden hem. Zij

zetten zich in het vertrek daarnaast op de balèh-balèh, Sima vol ijver om hem te bedienen.

Zwijgend aten zij de witte dampende rijst waar een droog vischje en een pikante saus wat smaak aan gaven.

„Jij, die zooveel geld hebt waar niemand van gebruik maakt, jij moest me helpen", zei Sidik eindelijk en keek den ouden man half smeekend, half minachtend aan.

Pa-Djoemat schudde het hoofd.

„Dat kan niet", zei hij beslist. En noch de bittere woorden van den jaloerschen zwager, noch de booze bedreigingen van Sima konden hem bewegen om van besluit te veranderen.

Sidik ging, met wrok en haat in 't hart.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Er ging nu geen dag voorbij of Sidik kwam langs Pa-Djoemat's huis en spuwde op den grond om zijn verachting duidelijk te maken. Bij den Chinees was hij ook al geweest om Kan Long te vertellen dat Pa-Djoemat werk leverde aan een njonja en schatten geld verdiende, dat eigenlijk den baas toekwam, want had deze hem niet alles geleerd? en waar Pa-Djoemat het djatihout van daan haalde, nu — dat zou hij maar niet vertellen, maar de baas moest voortaan wat nauwlettender toezien op zijn voorraad in den winkel. Overal strooide Sidik het zaad uit voor wantrouwen en laster-praatjes.

Twee nachten achtereen werd er bij Pa-Djoemat ingebroken, gelukkig dat de oude man een lichten slaap had en zijn zoon, de flinke Wongso, naast hem lag. Zij hadden gedreigd de kris te zullen gebruiken en de dieven waren afgedropen beide keeren.

Maar op een dag kwam het ongeluk nog nader sluipen. Pa-Djoemat had al een paar dagen hooren vertellen van een brutalen diefstal bij den Europeeschen dokter. Er werd ijverig naar de daders gezocht, maar tot nu toe zonder resultaat. Toen Pa-Djoemat op een dag vàn den winkel kwam om naar huis te gaan, passeerde hij op den passer (op dit uur waren de met blaren en afval be-strooide paadjes eenzaam en leeg), een groepje inlanders, die levendig met elkaar stonden te praten. Hij herkende zijn zwager Sidik daaronder en om hem te ontwijken, verhaastte hij zijn stap.

„Hé, Pa-Djoemat, luister eens even"! riep een der inlanders, „kom eens.." maar de oude man vervolgde zijn weg, koppig doende alsof hij niet verstaan had.

„Zie je wel"! riep Sidik triomfantelijk, „hij hoort er liefst niet

over! O, je kunt er zeker van zijn — er is iets niet in den haak. Maar zeg niet dat ik iets verklapt heb — hij is de man van mijn zuster en háár wensch ik geen kwaad".

Hoe die woorden hun weg gevonden hadden blijft een raadsel, maar den volgenden avond, toen Pa-Djoemat rustig aan 't houtsnijden was, werd er getikt aan de wand en stond de oppasser van den djaksa vóor hem.

„Je moet mee — naar toean contrôleur", was het bevel, kort-officieel gegeven.

De oude sidderde in angstige verwondering.

„Ik.. waarom"? trilde 't van zijn bleeke lippen.

„En geef het kistje hier — met het geld. Wij weten er alles van", vervolgde de oppasser.

Hij was te zwaar in 't hoofd, te verplet om te spreken. Zwijgend haalde hij zijn schat.

„Het is mijn eigen geld", zei hij eindelijk, „ik heb het zelf verdiend".

Maar toen sloeg het hem met bittere, machtelooze woede, dat de menschen het hem niet gunden, dat hij verdacht gemaakt was en dat het waarschijnlijk niets, niets zou baten of hij al zijn onschuld bepleitte of niet.

Dat Sidik hem dit bezorgd had, hij vermoedde het, maar hij wist tegelijk hoe weinig een eenvoudige inlander heeft in te brengen tegen de vermoedens van hooger hand.

Wat kon hij doen? — Zijn oude beenen trilden en onder het geschrei en geweeklaag van vrouw en kinderen, ging hij slepend van gang met den oppasser mee.

Pa-Djoemat werd in voorloopige hechtenis gehouden. Er was veel dat den contrôleur verdacht voorkwam: zóoveel geld bij een eenvoudigen inlander en de geheimzinnigheid waarmee hij nu en dan naar de naburige kotta verdween, zooals hem door getuigen gerapporteerd werd.

Een eindeloos onderzoek volgde, voorloopig zonder resultaat. En al dien tijd hield men den ouden man gevangen. Hij was te ziek van verdriet om te werken. Somber en suf staarde hij vóor zich uit. Voor hem was deze gebeurtenis het ineenstorten van al zijn luchtkasteelen. Oude verhalen kwamen hem voor den geest van anderen die ook zoo gevangen genomen waren en wier schuld of onschuld nooit bewezen was, maar die toch bleven of als dwangarbeider gezonden werden naar verre streken waar oorlog was.

En daarvoor had hij zoo lang, zoo vol eindeloos geduld gearbeid, jaren en jaren....

In deze weken werd Pa-Djoemat een zwakke, gebroken grijsaard.

— — — — — — — — — — — — — —

Toen eindelijk de ware dief gevonden was en men hem vrijliet, kon hij nauwelijks loopen, zoo uitgeput, zoo ellendig voelde hij zich! Zijn vrouw begroette hem stil en treurig. Al dien tijd had zij den kost trachten te verdienen met wasschen en koken voor anderen, maar het was haar niet meegeloopen. Er waren schulden gemaakt en Wongso moest een nieuw pak hebben om zich behoorlijk als bediende te presenteeren, zooals zijn verlangen was. En de meisjes hadden vrijers gekregen; de bruiloften zouden geld kosten. Pa-Djoemat begreep het wel; zijn dierbare honderd guldens die hem weer teruggegeven waren, moesten er aan.... Ach, hij was ook al te oud, te moe om er meer bij te verdienen.

„Soeda... neem ze maar", zei hij in uiterste gelatenheid.

Sima zag haar man op de balèh-balèh zitten, zoo grijs, zoo moe...

„Kom, ga wat houtsnijden, Pa", zei ze medelijdend, „dat doe je immers zoo graag. En hier is een kop lekkere koffie".

Hij schudde het hoofd en wees de koffie af. Voor zijn geest zweefde, als een plaagachtige verlokking, de sawah van zijn vader, smaragdgroen stuk land met zachtgebogen halmen in een schitterend morgenzonnelicht. Hij zag het ouderlijk huis, de vruchtboomen op het erf, waar hij zoo vaak gespeeld had met de anderen. Allen waren vóór hem gestorven, verstoven over de wijde wereld en hij — een oud, afgeleefd man — zat hier in vreemde streken te midden van een familie, die hem opeens toescheen niet meer de zijne te zijn.

Had niet de eigen broer van zijn vrouw hem kwaad gedaan?

Nooit zou dat meer terug komen, dat zoete verleden, nooit zou zijn voet dien ouderlijken grond beroeren....

De bitterste tranen verduisterden zijn oogen.

Toen, machinaal, begon hij zijn instrumenten weer uit te pakken en wikkelde het houtsnijwerk los waaraan hij bezig was geweest vóor zijn inhechtenisneming. Zijn oogen bleven toch als betooverd aan zijn kunstwerk hangen. O, dat hij het had kunnen vergeten, dat mooi, dat hij gemaakt en lief had gehad.

In de impulsie van zijn kunstenaarsnatuur, met zijn onverwoestbaar instinct tot scheppen, nam hij een mesje op en werkte weer voort.... En werkte weer voort, al was zijn illusie gebroken.

F.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië. Aflevering 43—44. Weven-Zijdeplanten. [*Waarmede het werk compleet is*]. 's-Gravenhage, M. Nijhoff — Leiden, E. J. Brill. (1905). gr. 8°.

H. W. C. Bordewijk: Rechtspersoonlijkheid der Nederlandsche Koloniën. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Staatswetenschap. Leiden, Eduard IJdo. 1905. gr. 8°.

Augusta de Wit: Java, facts and fancies. With 160 illustrations, London, Chapman & Hall, Ltd. 1905. 8°.

De suikercultuur op Java. (Overgedrukt uit „De Nieuwe Courant"). Amsterdam, J. H. de Bussy. 1905. 8°.

H. E. Prins: Kunnen de Buitenbezittingen zichzelf bedruipen of moet Java nog steeds bijspringen? ['s Gravenhage, Guinta d'Albani. 1905.]. 8°.

(B. R. G. Bouricius): Eene niet uitgesproken redevoering in de 2e Kamer der Staten-Generaal. Indische Begrooting. Amsterdam, J. H. de Bussy. (1905). 8°.

Fakir: De klein-landbouwer, „tangan-dingin". Populair geschreven voor hen die spoedig in „Overvloed" wenschen te leven of „rijk" te worden. Soekaboemi, Soekaboemische Snelpersdrukkerij. 1905. 8°.

Mr. M. J. Mijer: 1e Vervolg op de Handleiding voor ambtenaren en agenten der Wees- en Boedelkamers in Nederlandsch-Indië. Batavia, G. Kolff & Co. 1905. fol.

Verslag omtrent den staat van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg over het jaar 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°. Met platen. [*Bl. 188—190 bevatten mededeelingen omtrent wijzigingen in de uitgave der verschillende publicatiën van 's Lands Plantentuin*].

De Groote Cultures der Wereld. Haar geschiedenis, teelt en nuttige toepassing. Onder leiding en met een voorwoord van **Mr. J. E. van Someren Brand**, met medewerking van erkende deskundigen. Met 624 illustraties tusschen en 13 gekleurde platen buiten den tekst. Alle naar photographieën. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier" 1906. 4°. [*Afl. X—XII (slot) handelen over* **koffie, suiker en maïs**].

P. Brouardel: Opium, morphine et cocaïne. Intoxication aigne par l'opium, mangeurs et fumeurs d'opium, morphinomanes et cocaïnomanes. Paris, J. B. Baillière et Fils. 1906. 8°. [Cours de Médecine légale de la Faculté de Médecine de Paris].

Verslag der exploitatie van den **Sumatra-Staatsspoorweg** en van de **Ombilinmijnen** over 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 8°. Met graphische voorstellingen.

Regenwaarnemingen in Nederlandsch-Indië. Zes en twintigste jaargang 1904. Bewerkt en uitgegeven door het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch observatorium te Batavia. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°.

G. Le Roy Liberge: Impression d'Extrême-Orient. (Transsibérien. Japon. Indo-Chine. **Java.** Indes Anglaises.). Paris, Librairie Oudin. 1905. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel XXIX, Afl. 4—5, October—November 1905.*
Merino-schapen in de Padangsche Bovenlanden (met plaat), door G. Lulofs. — Eene opmerking naar aanleiding van het artikel „desabezoek", door S. — Verbetering van den Inlandschen landbouw, door G. F. K. van Huls van Taxis. — Mijlpalen, door Poublon. — Landbouwcrediet op de Buitenbezittingen, door J. W. J. Wellan. — Nota omtrent de repartitie der landrente in de desa, door J. van Aalst. — *Varia:* Behandeling van rijwegen met teer-emulsie. — Demonstratievelden voor inlandsche cultures (vijfde jaar). — De toekomst der Javanen.

Tijdschrift van het Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap. *Tweede Serie, Dl. XXII, No. 6. 1 November 1905.*
Verslag van de Tapanahoni-expeditie [Suriname] door A. Franssen Herderschee (met kaarten en platen). — *En met Bijlage I*: Verslag der astronomische plaatsbepalingen enz., door C. H. de Goeje. *Bijlage III. A.* Verslag van het voorloopig onderzoek van de gesteente-monsters der Tapanahoni-expeditie, door A. Thie. *B.* Idem, door H. N. Duyfjes. *Bijlage IV:* Verslag omtrent de door de Tapanahoni-expeditie medegebrachte afdrukken van ornamenten, door Jhr. L. C. van Panhuys (met illustraties). — De stand van het wetenschappelijk onderzoek in Suriname, door C. H. de Goeje (met kaart). — Systematisch register op het Tijdschrift (jaargang 1876 tot en met 1904), samengesteld door W. C. Muller, door Redactie. — Litteratuuroverzicht Oost-Ind. Archipel en Nederlandsch West-Indië.

Vragen van den Dag. *20e jaarg., No. 12. December 1905.*
Onze banken van leening en de pandhuizen in Nederlandsch Oost-Indië.

Eigen Haard. *31e jaarg. 1905. No. 47.*
Onze lijn op de West, door H. Ph. K. (met kaartje en platen).
Id. No. 49.
Bloemencorso te Soerakarta ter gelegenheid van den verjaardag van H. M. de Koningin-Moeder, door C. H. (met afbeeldingen).

De Hollandsche Revue. *10e jaarg. No. 11. 25 November 1905.*
Karakterschets van Mr. P. Brooshooft.

Boon's Magazijn. *November 1905.*
De gebeurtenissen bij het begin der Boni-expeditie, door „Ooggetuige", (met afbeeldingen).

Vragen des Tijds. *32e jaarg. Afl. 3 December 1905.*
Een nieuwe lijdensperiode?, door J. P. van Rossum. [Handelt over de zeemacht, in verband met Oost-Indië].

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg. 15 December 1905.*
De kolensteiger en -tip te Sabang (met afbeelding).

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *6e jaarg. 1905—1906. No. 1.*
Voordracht [met discussie] van den Heer G. Nypels dd. 15 November 1905 gehouden over: „Onze politiek ten opzichte van Boni". [Overdruk uit „Het Koloniaal Weekblad"].

Marineblad. Bijblad op de Verslagen der Marine-Vereeniging. *20e jaarg. 1905—1906. 5e afl. 20 November 1905.*
Aandeel der Marine in de Boni-expeditie, door A. t. B. H. (met kaarten). — Triangulatieverbetering door astronomisch bepaalde punten, door M. C. Koning. Met naschrift van J. M. Phaff. — Het Gouvernements kabelschip „Telegraaf" (met platen en kaart), door Pn.

Verslagen der Marine-Vereeniging. *No. 1. Jaarg. 1905—1906.*
Militaire excursiën op Flores en Adoenara in 1904, door J. J. Rambonet.

Indisch Militair Tijdschrift. *36e jaarg. 1905. No. 11.*
Onlusten op Flores in 1904—1905, door H. B. (met kaart.) — Karabijnen bij de Vestingartillerie. — Scheiding van intendance en comptabiliteit, door M. C. BOON. — Machinegeweren, door A. J. GOOSZEN. — Vragen en antwoorden. Artilleristisch interview, door TOELANG. — Eenige opmerkingen over het Gerechtelijk onderzoek (buiten de residentie van den krijgsraad,) door B. — Een cursus voor officieren om zich in rechtsgeleerde vakken te bekwamen. — Kort overzicht van den stand van zaken op het eiland Timor. — Boekbeoordeeling. Enz.

Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën. *Bulletin No. 50.*
Voortgezet Nieuw-Guinea-onderzoek (met voorloopige schetskaart van de Digoelrivier.)

De Ingenieur. *25 November 1905. No. 47.*
De kosten van het vervoer der Ombilinkolen op den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, door R. A. VAN SANDICK, met rapport van W. DE JONG Dz. — Pekalen-irrigatiewerken in de afdeeling Kraksaän der residentie Pasoeroean (vervolg,) door A. G. LAMMINGA.
Id. No. 48. Een ingenieur voor de Triangulatie van Sumatra.
Id. No. 50. De beteekenis der electro-metallurgie voor Nederlandsch-Indië.

Tijdschrift van het Kon. Instituut van Ingenieurs. Afd. Ned. Indië. *1904—1905, 2de en slotaflevering.*
Inleiding tot eene bespreking van spoorwegaanleg op Zuid-Sumatra, door LIGTVOET. — Behandeling der verschillende stellingen die ingekomen zijn naar aanleiding der voordracht van K. J. A. LIGTVOET over spoorwegaanleg op Zuid-Sumatra.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. *Dl. 45, 1905, afl. 5.*
De malaria-bestrijding in Italië, door J. T. TERBURGH. — Extractum secalis cornuti fluidum, door J. VAN DONGEN. — De serumbehandeling van de hooikoorts, door Dr C. A. L. ZEGERS. — Twee curiosa, met naschrift van de Redactie.

Weekblad voor Indië. *2e Jaarg. 1905, No. 26.*
Van tempo doeloe I. Indische „loltrappers" van omstreeks 1840, door F. P. H. PRICK VAN WELY. — De tentoonstelling van Minangkabausche Nijverheid en Kunst te Fort de Kock (met afbeeldingen), door L. C. WESTENENK. — De Zuid-Celebes-Expeditie (met foto's), (vervolg; *zie ook No. 28*). — Bonische kiekjes. De Post, door D. G.
Id. No. 27. Het bloemencorso te Soerabaja (met foto's), (*zie ook No. 28*).
Id. No. 29. Een tocht naar den Smeroekrater (met foto's).

Het Koloniaal Weekblad. *5e Jaarg. 1905—1906. No. 37.*
Onze politiek ten opzichte van Boni. (Voordracht door G. NYPELS in „Moederland en Koloniën").

De Indische Mercuur. *21 November 1905. No. 47.*
Arbeidstoestanden op Java, door VICTOR S. CLARK (vertaald uit het Engelsch), (vervolg en slot). — Eenige opmerkingen aangaande de arbeidstoestanden op Java, door C. J. D. Eenige mededeelingen over Coffea Robusta. — Proefvelden voor tabak, door Dr. VRIENS.
Id. No. 48. Invloed van suiker op spierarbeid. — Sabang en Britsch-Indië, door N. — De Papua's van Nederlandsch Nieuw-Guinea, door G. A. J. VAN DE SANDE. — Deli in woord en beeld, door v. G. — Is de gambir-cultuur op Java mogelijk of niet? door L. MATTHIEU (*zie ook No. 49*).
Id. No. 49. Indische sprokkelingen. Voordracht van den heer MARTIJN. — De staatsexploitatie in de houtvesterijen op Java, door A. H. Berkhout.
Id. No. 50. Boschhuishoudkunde, door A. H. BERKHOUT. — De rijzing der tin-prijzen en de productie van Banka. — Bericht omtrent de Gouv. kinaonderneming over het 3e kwartaal 1905. — Katoen in de Lampongs. — Sabang's concurrenten in 't transito-verkeer.
Id. No 51. In memoriam Dr. C. L. VAN DER BURG. — „Smelters" voor den mijnbouw in Indië. — Een Landbouwcrediet-Bank voor de Philippijnen, door VEHA. — Suikerproductie van de in den Oosthoek gelegen fabrieken. — Java-

tabak. — De bereiding van plantaardige vetten en oliën. — Tabakscultuur op Oost-Java.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië. *Deel 71. 1905. October-November-afl.*
De toekomst van Sumatra, door Dr. Z. Kamerling. [*I. Inleiding; II. Natuurlijke gesteldheid van Sumatra; III. Het een en ander over de geschiedenis van Sumatra*]. (met kaart en platen). — De Padalarang-Krawang-lijn in haar laatste stadium van wording, door D. J. Stam. — De Kenajan-zaak, door X. — Open brief aan den President der Djokjasche Vereeniging van Landhuurders, door A. E. Küpfer. — De gestie der Djokjasche Landhuurdersvereeniging, door M. v. G. — Jogjasche landbouwaangelegenheden. — Klapper-cultuur. — Gutta-pertja-cultuur. – Over het dalen der suikerprijzen. — Suikercursus te Soerabaja. — Productenmarkt en wisselkoersen over September en October 1905. Enz.

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *7e jaarg. 1905—1906. Afl. 4 en 5.*
Over de sterfte van de peper in Oost- en Midden-Java, door L. Zehntner. — Iets over beendermeel, door Suringar. — Eenige mededeelingen over de Coffea Robusta, door H. H. T. van Lennep. — Over een variatie van 't Hevea-zaad, door d. B. — *Diverse Mededeelingen:* De markt voor Java-koffie- — Algemeen proefstation te Salatiga. — Drooghuizen en derzelver berekening, door P. J. van Maanen. — Een nieuwe koffiesoort van Centraal-Afrika. — Enkele algemeene opmerkingen over het voorkomen en de levenswijze der schildluizen — Rameh, Rhea of chinagras. Enz.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van Oud-leerlingen der Rijkslandbouwschool. *17e jaarg. No. 208. December 1905.*
Het plantklaarmaken van den grond in Ned. Oost-Indië. (C. Grondverbetering. II. Het droogleggen of draineeren. III. Het bevloeien of irrigeeren. D. Grondbewerking), door F. A. von Stürler.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *13e jaarg. No. 10. 1 October 1905.*
Vergelijkende proeven omtrent gele-strepenziekte, door J. D. Kobus. — Cultuur van suikerriet zonder tusschengewassen, door J. D. Kobus — Diverse cultuurproeven, door J. D. Kobus. Enz.

Berichten uit de Zendingswereld. *15 December 1905.*
Het voorbereidingstijdvak in de landstreek Si Baloengoen, Sumatra.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft *1905. Nr. 12.*
„In Gefahr gewesen zu Wasser". Ein Bild aus der Pionier-Arbeit in Mentawei. Met Kartenskizze (Von Missionar Lett). — Neueste Nachrichten: Sumatra; Engano; Borneo.

Bulletin de la Société d'Etudes Coloniales. *12me Annee. Nov. 1905.*
Le tressage et le nattage à Java. – Indes néerlandaises. Situation juridique des Chinois. — Java. Empoisonnements.

Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geologie und Palaeonthologie. *Beilage Band 20, Heft 2.*
Die Insel Pulo Laut bei S. O. Borneo als Beispiel einer Hebung durch einen Massenergüss (Mit Figuren).

Globus. *Bd. 88 (1905), Nr. 23.*
Paul und Fritz Sarasins Forschungen in Celebes (mit Abbildungen).

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 November—21 December 1905.

Aanvankelijk profiteerden de cultuurwaarden van de verliezen der Amerikanen, een verschijnsel, hetwelk bewijst, dat de tegenwoordige markt ondanks de hoogere koersen, vergeleken bij verleden jaar meer wordt beheerscht door speculanten dan door koopers van beleggingswaarden. In den aanvang van deze verslagperiode hadden alzoo flinke omzetten plaats in aandeelen Nederlandsche Handel Maatschappij, Nederlandsch Indische Handelsbank en Vorstenlanden. Later verflauwde de belangstelling en greep zelfs eene reactie plaats, in de hand gewerkt door den sterken val van Russische waarden. Gedurende de laatste week was de omzet van weinig beteekenis.

Petroleumwaarden gingen in de eerste dagen van December eenigszins achteruit, op het gerucht, dat de onderhandelingen tusschen „Asiatic" en „Standard" waren afgebroken. Ook later bleef de omzet vrij beperkt totdat voor aandeelen „Koninklijke" meer aandacht ontstond op gunstige dividendvoorspellingen. Op de petroleummarkt verscheen een nieuw fonds, de aandeelen Petroleum Maatschappij Zuid Perlak.

De tabaksinschrijvingen eenmaal afgeloopen zijnde was de animo voor aandeelen der Tabak Maatschappijen aanvankelijk niet zeer groot. Langzamerhand echter werden de koersen vaster en konden zelfs verschillende aandeelen opkomen, dank zij de gunstige oogstberichten van Sumatra, gevolgd door aankooporders.

De tendenz voor aandeelen van mijnbouw-maatschappijen bleef gedurende de geheele verslagperiode flauw, hoewel in de laatste dagen eene kleine rijzing kan worden geconstateerd.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cultuurm. der Vorstenlanden	15/16 %
Winst Aand.	„ „ „	7/8 „
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	2 3/8 „
Oblig. '05	„ „	1/8
Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	2 1/2 „
„	Koloniale Bank	1 „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	3/4 „
	Likwidatie Aandeelen Barge c.s.	1/4 „
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij	15/16 „
Cert.	„ „	1 1/8 „
Rescontre.	„ „	3/4 „
4 % Oblig.	Ned. Indische Handelsbank	1/4 „
Aand.	Cultuur Mij. „Kaliw. Plantaran"	3 1/4 „
„	Maatschappij tot expl. Suikero. Sentanen-Lor etc.	1/2 „

Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	$12^1/_2$ %
Cert.	" " "	11 "
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	$^7/_8$ "
Pref. Aand.	" "	$2^1/_2$ "
Cert.	Tabak-Maatschappij Arendsburg	50 "
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	$^1/_2$ "
"	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	$^1/_4$ "
"	Besoeki Tabak Maatschappij	1 "
"	Deli Batavia-Maatschappij	19 "
Cert.	" "	31 "
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	$2^3/_4$ "
"	Deli Maatschappij	$13^1/_2$ "
Cert.	" "	$15^3/_4$ "
Aand.	" Padang Maatschappij	4 "
"	Holland Sumatra Tabak Mij.	$1^1/_4$ "
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	$1^3/_8$ "
Aand.	Medan Tabak Maatschappij	6 "
"	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$2^1/_4$ "
"	Padang Tabak Maatschappij	4 "
"	Senembah Maatschappij	17 "
Cert.	" "	8 "
Aand.	Sumatra Cultuur Mij.	4 "
C. v. g. a.	United Langkat Plantage	2 "
Aand.	Nederl. Gutta Percha Maatschappij	$9^1/_2$ "
Oblig. 1903	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	$2^1/_2$ "
4 % Oblig.	Koninklijke West-Indische Maildienst	$^1/_2$ "
4 % oblig. 1900	" " "	2 "
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	2 "
4 % Oblig.	Rotterdamsche Lloyd	$1^1/_4$ "
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	$1^1/_2$ "
$4^1/_2$ % Oblig.	" " " "	1 "
Pref. Aand.	Java Petroleum Maatschappij	$2^3/_8$ "
5 % Oblig.	Petroleum Maatschappij Moeara Enim	$^1/_{16}$ "
Aand.	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	$^1/_8$ "
3 % Aand. B	Perlak Petrol. Mij.	$1^3/_{16}$ "
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Bwool	1 "
Aand.	Guyana Goud-Placer Maatschappij	3 "
"	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata".	2 "
"	Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij	$^1/_2$ "
"	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	$17^1/_2$ "
"	Mijnbouw Mij. „Soemalata"	$4^1/_2$ "
4 % Oblig.	Deli Spoorweg Maatschappij	$^1/_2$ "
4 % Oblig. '02	" " "	$^3/_8$ "
"	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	$^1/_4$ "
Aand.	Bat. Electrische Tram Maatschappij	$^3/_4$ "
5 % Oblig.	" " "	3 "
Aand.	Kediri Stoomtram Maatschappij	$1^1/_2$ "
"	Nederl.-Indische Tramweg Maatschappij	$^1/_2$ "

Lager werden genoteerd:

Pref. Aand.	Cultuurm. der Vorstenlanden	$1^1/_8$ %
4% Oblig. 1905	Koloniale Bank	$^1/_4$ "
Aand. ƒ 1000	Nederl.-Ind. Handelsbank	$2^1/_2$ "
Aand.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	$^1/_4$ "
"	Ned.-Ind. Houtaankap Maats.	4 "
Rec. v. Hon.	Pamanoekan & Tjiasseml. Maatsch. tot Expl.	$^1/_2$ "
5 % Oblig.	Maatschij. tot expl. Suikero. Sentanen-Lor etc.	$^5/_8$ "
Aand.	West-Java Kina Cultuur Maatschappij	1 "

Pref. Aand.	Padang Cultuur Mij.	1/2 %
Aand.	Rotterdam Deli Maatschappij.	2 „
„ B.	Serdang Tabak Maatschappij.	3/4 „
Aand.	Soengei Bedjangkar.	2 1/4 „
„	Sumatra Plantage Maatschappij	4 3/4 „
„	Nederl.-Ind. Electriciteits Maatschappij	1/4 „
„ 1e Serie.	Java-China-Japanlijn.	2 1/8 „
„ 2e „	„ „ „	1 3/4 „
„	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	5 3/4 „
„	Koninkl. West-Indische Maildienst.	1 „
„	Stoomvaart Maatschappij „Nederland".	5 1/2 „
„	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen.	3 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „	2 1/2 „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	1/8 „
6 % Aand. A	Perlak Petrol. Maatschij.	1 1/8 „
Gew. Aand.	Gross. Concessies.	3 „
Pref. Aand.	„ „	1 „
Aand.	Nederl.-Indische Exploratie Maatschappij	3/4 „
„	Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij.	3/4 „
„	Noord Celebes Mijnbouw Maatschappij	3/4 „
„	Oost Borneo Maatschappij	2 „
Pref. Aand.	„ „ „	3 „
Aand.	Handelsvereeniging Java	1/8 „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	1/8 „
„	Madoera Stoomtram Mij.	2 „
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Mij	2 „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Maatschappij.	2 „
„	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatsch.	3 „
Oblig.	Serajoedal Stoomtram Maatschappij.	3/4 „

DIVIDENDEN.

Solosche Electriciteits Maatschappij	5 %
Cultuur Maatschappij Pandjie en Tandjoongsarie	15 „
Ned. Indische Tramweg Maatschappij	8,8 „
Ned. Indische Industrie en Handel Maatschappij	16 „
Kina Maatschappij Pasir Malang	15 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Deli Bedagei Cultuur Mij.	40 %
Nieuwe Aand.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij	59 „
Winst Aand.	Kon. Paketvaart Mij.	ƒ 600.—
„ „	Oost Borneo Mij. serie B	„ 9—10
Aand.	Moluksche Handels Vennootschap	137 1/2—140 „
„	Pharmaceutische Handels Vereeniging	136—140 „
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 67—72
Pref. „	Oostersche Hypotheekbank	105—109 7/8 „
„ „	Petrol. Mij. Rembang	25 „
Gew. „	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	140—250 „
Aand.	Explor. en Mijnb. Mij. Limba Kabila	4 „
Pref. Aand.	Borneo Sumatra Mij.	80 „
4 % Oblig.	Ned. Indische Gas Mij.	101 „
Aand.	Ned. Indische Tramweg Mij.	150 „

Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Gending	ƒ 100—110	
Opr. „	Singkep Tin Maatschappij	ƒ 40.—	
Aand.	Suikerfabriek Tjoekir.	228½	„
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij.	41—45	„
Pref. cum. Aand.	„ „ „	82—88¾	„
Opr. Aand.	Kon. Paketvaart Mij.	ƒ 540.—	
„ „	Suikerfabriek Kalibagor	„ 120.—	
Aand.	Bagelen Thee- en Kina Mij	80	„
„	Landbouw Maatschappij Rongga.	98¼	„
„	Koetei Explor. Maatschappij	15	„
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	215	„
Aand.	Goud Explor. Mij. „Mindrineti"	2½	„
„	Amsterdamsche Chinine fabriek	105	„
„	Handelsvereeniging Java	88—89	„
„	Deli Bedagei Cultuur Mij	40	„
1ste Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	140—145	„
Opr. bew.	Nederl. Indische Explor. Mij.	ƒ 15.—	
Opr. Aand.	Kon. Paketvaart Mij	ƒ 600.—	
Aand.	Deli Langkat Tabak Mij.	320	„
„	Goud Explor. Mij. Simau	385—400	„
„	Export Mij. v/h B. v. Leeuwen & Co.. . . .	99	„
Gew. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	115	„
Aand.	Bagelen Thee- en Kina Mij	80	„
Oblig.	Bataviasche Electrische Tram Mij	85	„
Winst Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	ƒ 40.—	
Aand.	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij . . .	39	„
Opr. bew.	Mij. tot Exploit. der Suikerfabriek Waroe . .	ƒ 47½	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:		TE AMSTERDAM. December. 7	21
Kol. Suriname	Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds	„ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank	Aand.	$74^7/_8$	$74^7/_8$
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt.		$97^3/_4$	$97^3/_4$
N. I. Hyp. Bank	Pbr. 4 pCt.	—	100
Oostersche Hypotheek Bank	Pref. Aand.	$99^1/_2$	$99^1/_2$
Borneo Sumatra Maatschappij	Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl.	„	97	$97^{15}/_{16}$
„ „ „ „	Pref. Aand.	167	$165^7/_8$
„ „ „ „	Winst- „	$25^5/_8$	$26^1/_2$
Handelsv. „Amsterdam"	Aand.	164	$166^3/_8$
„ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
„ „	„ $4^1/_2$ „	—	100
„ „ '85	„ 4 „	$100^1/_8$	$100^1/_8$
„ „ '94	„ 4 „	—	—
„ „ 1905		$100^1/_8$	$100^1/_4$
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.	Aand.	130	$132^1/_2$
Java Bank	Aand.	181	181
„ „	Cert. v. Aand.	$181^5/_8$	$181^5/_8$
Koloniale Bank	Aand.	77	78
„ „	Pref. Aand.	$93^1/_4$	94
„ „	Oblig. 5 pCt.	100	100
„ „ 1905	4 „	$99^1/_2$	$99^1/_4$
Likw. Aand. Barge c. s.	Aand.	85	$85^1/_4$
Ned. Handelmaatschappij	Aand.	$188^{13}/_{16}$	$189^3/_4$
„ „	Cert.	$188^7/_8$	190
„ „	Rescontre.	187	$187^3/_4$
Ned.-Ind. Escompto Mij.	Aand.	133	133
„ „ „	Cert. v. Aand.	133	133
Ned.-Ind. Handelsbank	Aand.	135	135
„ „ f 1000	„	134	$131^1/_2$
„ „	Oblig. 4 pCt.	$100^1/_4$	$100^1/_2$
Ned.-Ind. Landbouw Mij.	„ 5 „	106	106
Surinaamsche Bank	Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.	Aand.	—	—
Crediet- en Handelsver. Banda	„	$44^1/_2$	$44^1/_4$
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.		—	—
Java Bosch Expl.-Mij.	Aand.	96	96
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Java Cult. Mij.	Aand.	$117^1/_4$	$117^1/_2$
„ „ „ 1e Hyp.	Oblig. 5 pCt.	100	100
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.	Aand.	—	137
„ „ „ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	$102^1/_2$
Cult. Mij. Kali Tapah	Aand.	30	30
„ „ Kali Tello	„	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".	Aand.	128	$131^1/_4$
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron"	Aand.	—	—
Landbouw-Maatsch. Melattie	„	34	34
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold	„	$106^1/_2$	$106^1/_2$
Ned.-Ind. Cultuur Mij	Oblig. 5 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
Ned.-Ind. Houtaankap Mij...........Aand.	40	36
" " " " ....Oblig 5 pCt.	$94^7/_8$	$94^7/_8$
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo .... "	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... "	16	16
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	$100^1/_2$	100
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... "	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... "	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	170	$170^1/_2$
" " " " " " " Oblig. 5 pCt.	103	$102^3/_8$
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	189	189
Cultuur-Mij. Soember Redjo. .... "	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... "	104	104
" " " ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ " 5 "	$101^1/_2$	$101^1/_2$
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij.Aand.	56	55
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. "	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. "	$662^1/_2$	675
" " " ....Cert.	664	675
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	$52^3/_4$	$53^5/_8$
" " " ....Pref. "	$100^1/_2$	103
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	—	—
" " " ......Cert.	550	600
Asahan Plantage Maatschappij ....Aand.	41	$41^1/_2$
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... "	$5^1/_4$	$5^1/_2$
Besoeki Tabak Maatschappij.......... "	97	98
Deli-Batavia Maatschappij............ "	463	482
" " " ....Cert.	456	487
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	$52^1/_4$	55
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	350	350
Deli-Maatschappij...................Aand.	441	$454^1/_2$
" " ....Cert.	$440^1/_4$	456
Deli Padang Maatschappij............Aand.	$53^1/_2$	$57^1/_2$
Holl. Sum. Tab. Mij................ "	50	$51^1/_4$
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... "	—	—
Langkat Tabak Mij., Serie A.......... "	46	$47^3/_8$
" " " " B......... "	—	19
Langkat Mij...................... "	—	—
Medan-Tabak Maatschappij........... "	234	240
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... "	149	$151^1/_4$
Padang Cultuur Maatschappij.........Pref. Aand.	$19^1/_2$	18
" " " B.......Aand.	7	$6^1/_2$
Padang Tabak-Maatschappij.......... "	117	121
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... "	$278^1/_2$	$276^1/_2$
Senembah-Maatschappij .... "	343	360
" " ....Cert.	350	358
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	159	159
" " " B....... "	62	$61^1/_4$
Soengei Bedjangkar.................. "	$55^1/_2$	$53^1/_4$
Sumatra Cultuur Maatschappij........ "	281	285
Sumatra Plantage Maatschappij....... "	$55^3/_4$	51
United Langkat Plantage.........Cert. v. g. Aand.	296	298
Ned. Gutta Percha Mij...............Aand.	$56^1/_2$	66
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	$10^1/_4$	10

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Oblig. 5 pCt.	10 1/4	10
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—
„ „ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	101 1/8	101 1/8
Pharm. Handelsver. v/h. A. d'.Ailly en Zn en M. & G..................Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	55 1/2	55 1/2
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... „	117 1/8	115
„ „ „ 2 „ .... „	107 3/4	106
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	101 7/8
Kon. Paketvaart-Mij...............Aand.	163 3/4	158
„ „ „ ....Oblig.	100	100
„ „ „ uitg. 1903...... „	101	103 1/2
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	108 1/2	107 1/2
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	100	100 1/2
„ „ „ „ 1900 Obl. 4 pCt.	100	102
Rotterdamsche Lloyd .... Aand.	121	123
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	101 1/4	102 1/2
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	156 1/2	151
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	—	104
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	121 1/2	123
„ „ „ „ .... Oblig. 4 1/2 pCt.	102	103
„ „ „ „ 1903.Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Gaboes Petr. Mij..................Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	30	30
„ „ „ ......Pref. Aand.	42 1/2	44 7/8
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	386	384
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	388 1/2	386
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	104 5/8	104 1/2
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102 7/16	102 1/2
Petr. Mij. Moesi Ilir .... „	36 1/4	36 3/8
Panolan Mij. ....Cert. ƒ	350 1/2	350 1/2
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	134 7/8	133 3/4
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	87	88 3/16
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	60 1/2	60 1/2
Mijnbouw Mij. Bwool..............Pref. Aand.	8	9
Gross. Concessies..................Gew. Aand.	17	14
„ „ ....Pref. „	35	34
Guyana Goud-Placer Maatschappij ..Aand.	32	35
„ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	95	97
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	5 3/4	5
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	5 1/2	6
„ Oblig. 1e Hyp. 1901. 10 pCt...	93	93
dito dito Cert. v. Aand.	93	93
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	15	14 1/2
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... „	22 3/4	22
Oost Borneo Maatschappij.......... „	41	39
„ „ „ ....Pref. Aand.	83	80
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	18 1/2	18 1/2
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.......... „	568 1/2	585 1/2
Singkep Tin Maatschappij.......... „	—	80
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	73 1/2	78

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
Suriname Mijnbouw Maatschappij...Aand.	—	—
Tjenáko Steenk. Mij............... „	—	—
Handelsvereeniging Java .... „	88 3/4	88 5/8
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	112	112
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	190	190
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel 4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	185	184 7/8
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	102 1/4	102 3/4
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	102 3/8	102 3/4
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	215 3/4	216
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	103 1/4	103 1/4
„ „ 4e-8e serie .. 3 1/2 pCt.	98 7/8	98 3/16
„ „ 1896 ....Oblig. 2 1/2 pCt.	90	90
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	—	—
„ „ „ „ ...Oblig 4 1/2 pCt.	—	—
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	20	20 3/4
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	86 1/4	89 1/4
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	114	115 1/2
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	101 1/2	101 1/2
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	22	20
„ „ „ ..... Pref. Aand.	53	51
„ „ „ ..... Oblig. 5	103 7/8	103 7/8
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	63 1/4	63 1/4
„ „ „ ....Oblig.	92 1/2	92 1/4
Modjokerto „ „ ....Aand.	32 3/4	32 3/4
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	90	90
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	148 1/2	149
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java Stoomtram Mij............Aand.	77	75
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ ....Aand	59	59
„ „ „ ....Obl. 4 1/2 pCt.	—	—
„ „ „ .... „ 4 1/2 „ 1901	—	—
„ „ „ ....Cert. v. dito	—	—
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	95	95
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	21	21
„ „ „ ....Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	147	147
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	101 3/8	101 1/2
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	163	160
„ „ „ „ ......Oblig.	101 1/2	101 1/2
Serajoedal Stoomtram-Mij...........Aand.		—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	103	102 1/4

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA. 18—31 October.	TE BATAVIA. 1—14 November.
Javasche Bank	184	185
Certif. Nederl. Handel-Mij	192½	187½
Holl. Ind. Certif. Ned. Handel-Mij	—	184
N. I. Escompto Mij	132—132½	132
Ned. Ind. Handelsbank	141—142½	137—139½ 133—134
Koloniale Bank gew. aand	77½	—
„ „ pref. aand	92	—
Ned. en Javasche Hypotheekbank (aand.)	100	—
Koninklijke Paketvaart Mij	163	162
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam”	—	135
Handels-Verg. „Amsterdam”	174	—
Winkel Mij. „Eigen Hulp”	67½	—
Mij. Onderlinge Hulp	—	70
Bataviasche Volks- en Stads-Apotheek	100	—
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	147—148	148
Samarang-Cheribon „ „	161—161½	—
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	335	—
Jav. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	92½—95
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	42½
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	118
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	80
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	—	150
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	—	95
Bataviaasch Prauwenveer	—	175
Nieuw Prauwenveer te Batavia	176	—
Sam. St. en Prauwenveer	—	167½
Part. Prauwenveer te Soerabaja	167½	—
Assam Thee Ondern. „Gedeh”	150	—
Ned. Ind. Telefoon Mij	215	215
Intercommunale Telefoon Mij	125	125
Telefoon Mij. der Vorstenlanden	—	130
Preanger Telefoon Mij	100—102½	105
New. Sing. dist. Water Ice Fy. Lmtd.	133	135
Bandoengsche Kinine Fabriek	130	—
N. I. Mijnb. Maatschappij (aandeelen)	14½—16	8—15
„ „ „ (obligatiën)	95—100	92½
Mijnbouw Mij. „Totok” (aandeelen)	125—127	124—132
„ „ „ (obligatiën)	136	132—137½
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong” (aandeelen)	525—610	570
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	252½—265	230
„ „ „ (gew. aandeelen)	175—185	175
„ „ Simau (aandeelen)	400	400
„ „ „ (obligatiën	400	400
„ „ Bolang	15	25—30
„ „ Tainam (aand.)	—	225
„ „ „ (winstbew.)	—	175

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

ALGEMEENE CULTUUR MAATSCHAPPIJ.

(Javasche Courant van 31 October 1905, No. 87).

Zetel. Medan.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van landbouwondernemingen op de Oostkust van Sumatra en den handel in producten.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer C. C. A. baron von Autenried voor 15 stuks, door den heer M. van Yzeren voor 5 stuks.

Bestuur. 1 directeur de heer von Autenried.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan de eventueele commissarissen, het resteerende aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ KAM TJIO HE.

(Javasche Courant van 31 October 1905, No. 87).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het drijven van zoogenaamden kleinhandel en het drijven van handel voor rekening van derden.

Kapitaal. *f* 60.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 1000, welke allen geacht worden te zijn volgefourneerd door den inbreng van de onder het merk Hiap Seng gedreven handelszaken met alle relaties, baten en lasten, en de rechten van eigendom op 7 te Bandoeng gelegen perceelen, met gebouwen, enz.

Bestuur. 1 directeur Kam Tjio He, 1 directrice Liem Sioe Nio.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

BOUW MAATSCHAPPIJ KEBON SIRIH WEST.

(Javasche Courant van 3 November 1905, No. 88).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag of op andere wijze, het exploiteeren, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van die bezittingen.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door vrouwe E. Peter voor 8 aandeelen, die geacht worden te zijn volgestort door den inbreng van een te Batavia gelegen perceel en door den heer J. H. E. Wiechert voor 1 aandeel.

Bestuur. 1 directeur de heer J. H. E. Wiechert.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ BATAVIA ZUID-OOST.

(Javasche Courant van 3 November 1905, No. 88).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aankoop of op andere wijze, het exploiteeren en verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 60,000, verdeeld in 120 aandeelen van *f* 500, waarvan 37 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van een te Batavia gelegen perceel en door den heer M. E. A. V. Schmidt Ernsthausen voor 1 aandeel.

Bestuur. 1 directeur de heer Schmidt Ernsthausen.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP HANDEL EN INDUSTRIE SYNDICAAT.
(*Javasche Courant van 7 November 1905, No. 89*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen, zoowel in vereeniging met anderen als voor eigen rekening van vergunningen voor mijnbouwkundige opsporingen, en concessies voor mijnbouw-, landbouw, transport- en andere industrieele ondernemingen, het drijven van landbouw, handel en industrie, het drijven van handel in producten, het deelnemen in maatschappijen en het leenen van voorschotten.

Kapitaal. *f* 500,000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000, waarvan reeds zijn uitgegeven aan de heeren K. Lepez en G. J. Nyhuis 50 stuks, welke worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen op terreinen in de afdeeling Sampit der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Bestuur. 1 directeur de heer G. J. Nyhuis.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

BOUW MAATSCHAPPIJ TJIWARINGIN.
(*Javasche Courant van 7 November 1905, No. 89*).

Zetel. Buitenzorg.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in eigendom, erfpacht, recht van opstal, of huur, door aanvraag of op andere wijze, het exploiteeren van die gronden met de daarop staande gebouwen, enz.

Kapitaal. *f* 18.000, verdeeld in 18 aandeelen van *f* 1000, waarvan aan den heer E. J. B. Bish worden uitgereikt 8 stuks en aan den heer H. J. W. Coelen 1 aandeel, terwijl de aandeelen van den heer Bish worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van 3 te Buitenzorg gelegen perceelen met daarop staande getimmerten enz.

Bestuur. 1 directeur de heer E. J. B. Bish.

Winstverdeeling. Ten eerste 5 pCt. aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan den directeur, en het overblijvende wordt geheel of gedeeltelijk bestemd tot stijving van het reesrvefonds.

SOEKABOEMISCHE LANDBOUW MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Courant van 10 November 1905, No. 90*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van landbouwondernemingen op Java en den handel in producten.

Kapitaal. *f* 20.000, verdeeld in 20 aandeelen van *f* 1000, welke alle zijn volgestort.

Bestuur. 1 directeur de heer L. G. Alting du Cloux, 2 commissarissen de heeren W. L. van der Burg en Ch. van Blommenstein.

Winstverdeeling. 20 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan de commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ DJOMBOR.
(*Javasche Courant van 21 November 1905, No. 93*).

Zetel. Semarang.

Doel. De overname en verdere exploitatie der onderneming van landbouw Djombor, en van andere gronden, de aanplant en de verwerking van producten voor de Europeesche markt en den verkoop daarvan, het opkoopen, verwerken en verkoopen van zulke producten.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 20 aandeelen van *f* 5000, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directrice de naamlooze vennootschap Internationale Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam.

Winstverdeeling. Ten eerste minstens *f* 2000, en wanneer de winst minder bedraagt dan het geheele bedrag, aan het reservefonds, terwijl de algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der rest.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ KEBON DOEREN.
(*Javasche Courant van 21 November 1905, No. 93*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De overname en exploitatie van 4 perceelen, uitmakende de koffieonderneming Kebon Doeren, met al hetgeen daarop gebouwd is, enz.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer G. de la Fontaine Verwey voor 58 stuks, welke worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de genoemde perceelen, door den heer D. Gelderman voor 2 aandeelen.

Bestuur. 1 directrice de firma Harmsen Verwey & Co., 2 directeuren de heeren de la Fontaine Verwey en N. Companjen.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan een te vormen reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN VASTIGHEDEN JAVA.
(*Javasche Courant van 24 November 1905, No. 94*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden op Java in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 1000, waarvan een bedrag van *f* 18.000 wordt geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van een te Batavia gelegen perceel; voorts wordt er in deelgenomen door de heeren L. H. van Nierop en Th. A. Gaston elk voor 2 stuks.

Bestuur. 1 directeur de heer L. H. van Nierop.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TJIKASSO.
(*Javasche Courant van 24 November 1905, No. 94*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. De overname en exploitatie van de erfpachtsperceelen Tjikasso I en II, het in cultuur brengen hiervan door den aanplant van klappers en andere gewassen, de exploitatie van andere eventueel te verkrijgen gronden, den handel in klappers, fabricage en het bereiden van oliën en coprah, het verwerken van kokosvezels, den handel in een en ander enz.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 400 aandeelen van *f* 250, waarvan geplaatst 130 stuks; hiervan worden 60 aandeelen geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 2 in het district Kawasen, afdeeling Soekapoera, res. Preanger Regentschappen gelegen perceelen.

Bestuur. 1 directeur de heer J. R. de Vries, 2 commissarissen de heeren C. E. Ploem en M. K. de Vries.

Winstverdeeling. Van de zuivere winst 6 pCt. aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, 20 pCt. aan directeur en commissarissen, 70 pCt. aan de aandeelhouders.

IMPORT- EN EXPORT COMPAGNIE AZIË.
Staats-Courant van 28 November 1905, No. 279).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Zoo mogelijk de overneming en voortzetting der handelszaken der naamlooze vennootschap Handelsvereeniging Bos Sulpke; voorts het drijven van import- en exporthandel voor eigen rekening en in commissie, het beleggen en in leen verstrekken van gelden, het exploiteeren van onroerende goederen, het koopen en verkoopen van roerende en onroerende goederen, het verstrekken van werkkapitaal, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten, ten behoeve van het Gouvernement, het in gebruik vragen van Gouvernementsgronden en het in cultuur brengen van die gronden, het verkoopen der verkregen producten, het aanvragen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in Nederlandsch-Indië, enz.

Kapitaal. ƒ 500.000, verdeeld in 4 seriën, welke verdeeld zijn in aandeelen van ƒ 1000, waarvan de eerste serie geplaatst is.

Bestuur. 1 directeur de heer A. A. Kruseman Aretz, 1 gedelegeerd commissaris de heer J. S. Bos Sulpke.

Winstverdeeling. 4 pCt. aan de aandeelhouders over het bedrag hunner aandeelen, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan den ged. commissaris, 10 pCt. aan de overige commissarissen, 10 pCt. aan de houders van oprichtersbewijzen, de rest aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN H. A. J. BUDDING'S HANDEL IN GOM COPAL EN GOM DAMAR.

(*Staats-Courant van 5 December 1905, No. 285*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het bewerken van en den handel in gom en aanverwante artikelen.

Kapitaal. ƒ 300.000, verdeeld in 300 aandeelen van ƒ 1000, waarvan zijn geplaatst 150 stuks.

Bestuur. 1 directeur de heer H. A. J. Budding.

Winstverdeeling. 4 pCt. over het kapitaal aan de aandeelhouders, van de rest 20 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, het overige aan de aandeelhouders.

RIMBOEN TABAK MAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Courant van 5 December 1905, No. 285*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het telen, het voor de markt bereiden en verkoopen van tabak.

Kapitaal. ƒ 1.700.000 verdeeld in 1700 aandeelen van ƒ 1000, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur de heer H. C. van den Honert, 3 commissarissen de heeren L. Hüttenbach, P. Kolff en A. Jansen.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan de aandeelhouders, van de rest 25 pCt. voor afschrijving op landconcessiën, 5 pCt. aan de directeur, 5 pCt. aan de commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

BORNEO EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ (HUYSMANS CONCESSIES).

(*Staats-Courant van 5 December, 1905 No. 285*).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het exploiteeren van twee concessies in de Westerafdeeling van Borneo, het onderzoeken en exploiteeren van terreinen, alsmede het zoeken naar delfstoffen, het verkrijgen, verkoopen, verhuren of verruilen van concessies, het verkrijgen, verkoopen en vervreemden van alle mogelijke onroerende goederen, en het exploiteeren daarvan, het ontginnen van terreinen, het kappen en planten van bosschen, het in cultuur brengen en bebouwen van gronden, het inzamelen van boschproducten, het exploiteeren van mijnen enz. het verwerken en ten verkoop aanbieden van alle mogelijke grondvoortbrengselen en producten, het verkrijgen, verkoopen, vervreemden van alle soorten wegen, kanalen, gebouwen enz. het drijven van handel in alle mogelijke soorten roerende goederen, het deelnemen in takken van nijverheid, het fokken van vee, het transport te water of te land van personen en goederen, het uitoefenen van het bankiersbedrijf enz., enz.

Kapitaal. ƒ 500.000, verdeeld in 500 aandeelen van ƒ 1000; welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. Een raad van directeuren bestaande uit de heeren L. D. J. L. de Ram, W. R. Gaff en E. Stanley.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ ROZENGAIN.

(*Staats-Courant van 5 December 1905, No. 285*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De eigendomsverkrijging van de rechten op een perceel grond, gelegen op het eiland Rozengain, afdeeling Banda, residentie Amboina, de rechten van erfpacht, eigendom, huur of opstal van andere eventueel te verkrijgen perceelen, en de exploitatie daarvan

voor de cultuur van notemuskaatboomen, zoomede het koopen van onbereid product; het voor de markt gereedmaken der producten en het verkoopen daarvan.

Kapitaal. f 80.000, verdeeld in 80 aandeelen van f 1000, welke worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de rechten van erfpacht op genoemd perceel.

Bestuur. 1 directeur de heer A. J. de Bordes, 4 commissarissen de heeren T. Henny, Th. J. van Haren Noman, J. J. B. J. Bouvy en J. A. Bouvy.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, ½ pCt. aan elk der commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN.

(*Staats-Courant van 14 December 1905, No. 293*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het exploiteeren van verschillende te Semarang, Batavia en Soerabaia gelegen perceelen, en van andere in Nederlandsch-Indië gelegen onroerende goederen, mits niet in de residentiën Djokjakarta en Soerakarta.

Kapitaal. f 400.000, verdeeld in 100 aandeelen van f 4000, waarin wordt deelgenomen door vrouwe J. van Maanen voor 50 stuks, door vrouwe M. M. Th. van Maanen voor 50 stuks, welke worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van 12 te Semarang, 3 te Batavia en 1 te Soerabaia gelegen perceel.

Bestuur. 1 directeur de heer M. J. A. Terwindt.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

Onze West geeft het volgend vergelijkend overzicht van het aantal door de Kolon. Spoorwegen in Suriname vervoerde passagiers en de hoeveelheid vrachtgoed, gedurende de zeven maanden, verloopen sedert de opening van het spoorwegverkeer:

	Passagiers.	Vrachtgoed. Ton.	Opbrengst. Guldens.
October	22.136	168	6.185.60
September	15.573	221	3.942.53
Augustus	16.267	266	4.462.87
Juli	16.949	199	4.054.32½
Juni	15.508	311.5	4.194.87½
Mei	20.762	268.5	5.174.15½
April*)	21.982	114.5	6.122.42½

*) Hieronder ook begrepen 3 dagen in Maart.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Oct. 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (166.000)	f	59.000.—
Goederen, tonnen (45.000)	„	204.000.—
Verschillende ontvangsten	„	24.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	287.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	295.022.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.906.979.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.775.055.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	45.16
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	46.42
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	46.65
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4438.

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (103.000)	*f*	36.000.—
Goederen, tonnen (13.000)	„	54.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	94.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	87.576.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	910.135.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	880.513.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	54.15
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	50.45
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	53.46
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.55

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (46.000)	*f*	4.000.—
Goederen, tonnen (5.000)	„	7.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	11.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.571.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	129.735.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	118.634.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	15.71
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.62
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	18.55
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	16.91

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (87.000)	*f*	13.000.—
Goederen, tonnen (5.000)	„	12.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	25.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	20.773.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	227.780.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	220.679.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	17.43
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	14.26
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.94
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.39

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (26.000)	*f*	5.000.—
Goederen, tonnen (6.000)	„	21.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	26.300.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	1.897.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	177.141.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	18.086.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	22.93
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	6.12*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	17.01†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.93*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.
† „ „ „ 34 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (96.000)	ƒ	26.000.—
Goederen, tonnen (24.000)	„	55.000.—
Verschillende ontvangsten	„	5.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	86.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	69.920.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	770.596.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	677.031.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.37
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	9.24
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.39
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	9.10

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand November 1905 ƒ 28.000 tegen ƒ 27.133 in 1904. Opbrengst sedert 1 Juli 1905 ƒ 144.400 tegen ƒ 138.411 in 1904.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Nov. 1905 ƒ 16.200 (voorl. opg.) tegen ƒ 15.917. Sedert 1 Jan. ƒ 352.243 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 318.941.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Nov. 1905 ƒ 12.200 (voorl. opg.) tegen ƒ 10.961. Sedert 1 Jan. ƒ 193.787 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 152.609.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Nov. 1905 ƒ 7.231 tegen ƒ 6.097. Sedert 1 Jan. ƒ 130.244 tegen ƒ 120.693.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Nov. 1905 ƒ 11.179 tegen ƒ 10.346. Sedert 1 Jan. ƒ 137.021 tegen ƒ 120.293.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Nov. 1905 ƒ 7.800 tegen ƒ 4.541. Sedert 1 Jan. ƒ 108.528 tegen ƒ 90.903. Per dagkm. ƒ 8.02 tegen ƒ 6.70.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Nov. 1905 ƒ 8.600 tegen ƒ 8.444. Sedert 1 Jan. ƒ 86.569 tegen ƒ 80.577. Per dagkm. ƒ 7.20 tegen ƒ 6.68.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Nov. 1905 ƒ 4.200 tegen ƒ 4.614. Sedert 1 Jan. ƒ 63.533 tegen ƒ 66.510. Per dagkm. ƒ 7.04 tegen ƒ 7.35.

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Nov. 1905 ƒ 37.000 tegen ƒ 36.000). Sedert 1 Januari ƒ 384.500 (+ ƒ 61.000).

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Nov. 1905	ƒ 115.000	ƒ 0.85	389
„ 1904	„ 102.900	„ 8.80	
Verschil meer	„ 12.100	„ 1.05	
Van 1° Januari:			
1905 tot 30 Nov. 1905	„ 1.324.500	ƒ 10.20	389
1904 „ 30 „ 1904	„ 1.292.900	„ 9.90	
Verschil meer	„ 31.600	„ 0.30	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Nov. 1905	*f* 19.100	*f* 7.00	91
„ 1904	„ 15.600	„ 5.70	
Verschil meer	„ 3.500	„ 1.30	
Van 1º Januari:			
1905 tot 30 Nov. 1905	„ 368.800	„ 12.15	91
1904 „ 30 „ 1904	„ 341 000	„ 11.20	
Verschil meer	„ 27.800	„ 0.95	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Nov. 1905	*f* 19.300	*f* 17.40	37
„ 1904	„ 17.100	„ 15.40	
Verschil meer	„ 2.200	„ 2.00	
Van 1º Januari:			
1905 tot 30 Nov. 1905	„ 205.500	„ 16.65	37
1904 „ 30 „ 1904	„ 191.200	„ 15.40	
Verschil meer	„ 14.300	„ 1.25	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Nov. 1905	*f* 4.500	*f* 3.65	41
„ 1904	„ 4.900	„ 4.00	
Verschil minder	„ 400	„ 0.35	
Van 1º Januari:			
1905 tot 30 Nov. 1905	„ 123.700	„ 9.05	41
1904 „ 30 „ 1904	„ 110.900	„ 8.05	
Verschil meer	„ 12.800	„ 1.00	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Nov. 1905	*f* 79.600	*f* 9.70	274
„ 1904	„ 76.700	„ 9.35	
Verschil meer	„ 2.900	„ 0.35	
Van 1º Januari:			
1905 tot 30 Nov. 1905	„ 1.216.600	„ 13.30	274
1904 „ 30 „ 1904	„ 1.206.000	„ 13.15	
Verschil meer	„ 10.600	„ 0.15	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Nov. 1905	*f* 11.000	*f* 7.35	50
„ 1904	„ 10.100	„ 6.75	
Verschil meer	„ 900	„ 0.60	
Van 1º Januari:			
1905 tot 30 Nov. 1905	„ 191.300	„ 11.45	50
1904 „ 30 „ 1904	„ 158.500	„ 9.45	
Verschil meer	„ 32.800	„ 2.00	

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Nov. 1905	*f* 107.000	tegen	*f* 105.000	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 38.77	„	„ 38.04	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 1.203.000	„	„ 1.221.746	„ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	136 K.M.	in 1904.
Opbrengst Nov. 1905	*f* 35.000	„	*f* 31.429	„ 1904.
„ per dagkilometer	„ 7.53	„	„ 7.70	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 382.000	„	„ 261.660	„ 1904.

De Exploitatie van den Atjeh-Tramweg.

DOOR

A. SNETHLAGE.

Civiel-Ingenieur.

De energie en voortvarendheid, betracht bij den aanleg van den Atjeh-Tramweg, heeft aanleiding gegeven dat dit transportmiddel tot pacificatie van de doorsneden streken krachtig heeft kunnen bijdragen.

Een open vraag blijft thans nog of de 88 kilometer lange lijn Langsar—Pangkallan Brandan, de ontbrekende schakel tusschen Deli-Spoorweg en Atjeh-Tramweg, zal worden gemaakt.

Over het nut van dezen schakel van een militair standpunt gezien, kan verschillend geoordeeld worden, uit een commercieel oogpunt is uitvoering van deze lijn noodig, om van de tramwegen in Noord-Sumatra een goed georganiseerd transportmiddel te kunnen maken, dat de grootst mogelijke voordeelen verschaft aan de doorsneden streken en aan den eigenaar van den tramweg.

Tot nog toe traden bij de exploitatie de militaire belangen, uit den aard van de zaak, het meest op den voorgrond; voor een goed te organiseeren commercieel beheer breekt thans het tijdstip aan.

Daarbij moet gewaakt worden tegen arbeidsverspilling, die ontstaat wanneer meer treinkilometers worden aangeboden, dan noodig voor het vervoer; en tegen geldverspilling door het verband tusschen inkomsten en uitgaven uit het oog te verliezen.

De ontvangsten en uitgaven in de jaren 1902—1904 (volgens het Koloniaal Verslag) en de ramingen daarvan voor 1905—1906 (volgens de Begrooting van Nederlandsch-Indië) zijn in Bijlage III aangegeven.

Daaruit blijkt dat ondanks een zeer omvangrijk vervoer [1]) wordt bediend, het *nadeelig saldo* der exploitatie bedroeg in:

1902	*f*	132.265
1903	„	259.566
1904	„	257.196

en wordt geraamd voor:

1905 . . . . op	„	322.000
1906 . . . . „	„	483.286

ongerekend nog pro memorie posten ter waarde van ongeveer *f* 20.000 voor militaire bezoldigingen ten laste van andere Hoofden der Begrooting, en bedragen voor Pensioenen, Verloven, Algemeen Beheer enz.

Eene ernstige studie van dit vraagstuk schenkt de overtuiging, dat er eene *organisatie* mogelijk is *zóó*, dat het nadeelig saldo voor een lengte van 450 K. M. (in 1906 wordt gerekend op een lengte van 405 K. M.) uiterlijk *f* 1.10 per dagkilometer bedraagt of *f 180.000* per jaar, terwijl geleidelijk het *nadeelig saldo zal verminderen,* wellicht binnen enkele jaren in een *voordeelig saldo* zal overgaan.

Waar zulk eene wijze van exploitatie vergeleken met den tegenwoordigen toestand, een *besparing van 3 ton gouds kan geven voor de Staatsbegrooting*, mag het uitwerken en toelichten van deze organisatie nuttig geacht worden.

Voor het ontwerpen van zulk eene organisatie, kunnen de bestaande tramwegen op Java niet tot voorbeeld genomen worden om verschillende redenen.

Onder meer zal de zorg voor de veiligheid van den weg, en van de treinen, gedurende een reeks van jaren beletten, het personeel geisoleerd langs de lijn te laten wonen, en zal dus de organisatie anders moeten zijn dan op Java gebruikelijk. De bewaking van de Atjeh-Tram, zooals deze thans voor enkele baanvakken geschiedt, door ongewapende Atjehsche wachtposten op 200 meter afstand, gecontroleerd door patrouilles op spoorwegwielen, zal geleidelijk

[1]) De *reizigerdichtheid* en *goederendichtheid* d.w.z. het aantal reizigers (en goederen) der dag berekend over de volle baanlengte die evenveel reiziger-km. (en ton-km.) zouden afleggen als thans gemiddeld per dag worden afgelegd bedroeg in 1904:

voor de ondernemingen	Malang. tram.	Probol. tram.	Modjok. tram.	Babat. Djombang.	Madoera. tram.	D.S.M. tram.	*Atjeh tram.*
reizigersdichtheid	210	237	204	251	206	126	233
goedorendichtheid	25	33	66	61	86	19	27

plaats maken voor een toestand, waarbij al het personeel van een spoorwegdistrict verblijf houdt in de districtshoofdplaats, waar gelegenheid is voor gezonde woningen, goed drinkwater, geneeskundige hulp op bescheiden schaal en militaire bescherming.

Verder zullen de eischen voor het vervoer tusschen de eindpunten veel lager zijn dan op Java, waar voor elken tramweg één of meer malen per dag in elke richting verbinding tusschen de eindpunten bestaat.

Wanneer het Gouvernementsvervoer tusschen Belawan en Koetaradja in plaats van elke veertien dagen per boot, door halfwekelijksche of anderdaagsche treinverbindingen bediend wordt, kan op de baanvakken waar veel vervoer is een drukke treindienst, op andere waar weinig vervoer is een zwakke treindienst onderhouden worden, geheel aanpassende aan de regelmatige ontwikkeling van het vervoer.

Op deze wijze voorkomt men arbeidsverspilling en geeft de *vaste* of *blijvende* treindienst een *minimum* dat *nuttig* en *noodig* is en de *facultatieve* of *veranderlijke* treindienst eene *aanvulling* die geleidelijk bij gedeelten aan den vasten treindienst wordt toegevoegd, zoodra *blijkt* dat de nieuwe treinen *voordeelig* zijn.

Daardoor wordt tevens bereikt, dat het *nadeelig saldo der exploitatie afneemt*, naarmate het mogelijk is den treindienst met *voordeelige* treinen uit te breiden.

Een voorbeeld, dat in veel opzichten tot leering kan strekken vóor eene richtige keuze der wijze van exploitatie, biedt het spoorwegnet in Bosnië en Herzegowina (spoorwijdte 0.76 meter) aan, evenals te Atjeh voor militaire doeleinden aangelegd, doch geleidelijk ontwikkeld tot een net van verkeerswegen, dat zoowel den Staat als de doorsneden streken niet onbelangrijke voordeelen verschaft.

Uit de geschiedenis van deze lijnen valt tevens te leeren, dat wel bedacht moet worden, dat, wil men een militairen spoorweg omwerken tot een commercieël geëxploiteerden transportweg, gedurende vele jaren belangrijke *uitbreidingswerken* voor verzwaring bovenbouw (versterking spoorstaaf-lasch, zwaarder dwarsliggers op kleiner onderlingen afstand) versterking van bruggen, uitbreiding van gebouwen en zijsporen *ten laste van kapitaalsrekening* onvermijdelijk zijn. Laat men dit na, dan krijgt men in plaats van een geleidelijk klimmend *batig saldo*, een steeds aangroeiend *nadeelig saldo* der exploitatie.

Het net in Bosnië en Herzegowina omvat thans 638 K.M. hoofdlijn

en 36 zijlijnen, lang te zamen meer dan 100 kilometers, in 1879 was nog slechts 145 K.M. in exploitatie; sedert 1888 is dit net meer commerciëel geëxploiteerd, waardoor het nadeelig saldo der exploitatie omgezet werd in een voordeelig saldo dat thans 2 à 3 pCt. van het aanlegkapitaal bedraagt.

Men houde daarbij in het oog, dat de *Organisatie* voor Atjeh *niet gecopieerd* kan worden naar toestanden elders, maar *ontworpen* moet worden, passende voor Atjehsche toestanden.

De spoorwijdte van 0.75 meter is geen onoverkomelijk bezwaar (men vergelijke slechts de uitkomsten der Bosnische spoorwegen) maar veroorzaakt toch groote moeilijkheden bij het ontwerpen.

Om dit transportmiddel evenals in Bosnië, een hoogen trap van ontwikkeling te doen bereiken, is noodig dat het beheer met *veel beleid* en *groote zorg* gevoerd wordt en dat de beheerder een groot belang heeft bij *zuinig beheer* en bij *ontwikkeling van het vervoer*.

Er is echter meer noodig om tot een goede exploitatie van den Atjeh-Tramweg te geraken. Deze lijn bestaat uit een aaneenschakeling van havenlijntjes, uitgaande van Oeleelheue Sigli, Lho Seumawé, Idi, Langsar en Aroebaai, evenals de lijnen van de Semarang-Cheribon en Semarang Joana-Stoomtrammaatschappij op Java.

Een groote ontwikkeling van massaal vervoer tegen lagen prijs op groote afstanden, (hetzij voor exportgoederen naar havens, waar de hoogste marktprijs kan worden bedongen, dan wel voor goederen van geringe waarde, kan slechts dan worden bereikt (de ondervinding leerde dit bij de exploitatie van genoemde tramwegen) wanneer het beheer der gezamenlijke lijnen *in één hand* is.

Wanneer de Staat eigenaar blijft van den tramweg en van het rollend materieel, kan de ontworpen organisatie worden toegepast:

1e. door de exploitatie van het tramwegnet op te dragen aan eene maatschappij met de verplichting om de lijn Langsar-Pangkallan Brandan te bouwen voor rekening van den Staat. In dat geval is de Deli-spoorwegmaatschappij het meest aangewezen lichaam om het beheer dezer maatschappij te voeren;

2e. door de exploitatie van het tramwegnet zonder aansluiting met den Deli-spoorweg aan eene maatschappij op te dragen. In dat geval moet de opdracht aan de maatschappij de eerste maal voor ten minste 20 jaren geschieden;

3e. door exploitatie van staatswege, in dier voege, dat de uitzonderingspositie gehandhaafd wordt, het beheer wordt opgedragen

aan een kundig staatsambtenaar met zeer ruime bevoegdheden, *slechts* beperkt door toezicht van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur.

Eene *organisatie, uitvoerbaar* in de drie bovengenoemde gevallen, is als bijlage I in den vorm van een *Programma* aan deze aanteekeningen toegevoegd.

Met gebruikmaking van de ervaring, ook buiten Indië op dit gebied verkregen, zijn verschillende — voor Indische exploitatie — nieuwe, doch in Europa proefhoudend gebleken denkbeelden, in dit Programma opgenomen.

Om aan te toonen, dat het aanpassings-vermogen van een dergelijke organisatie aan een zwak zich geleidelijk ontwikkelend vervoer bijzonder groot is, werd in bijlage II uitgewerkt eene exploitatierekening voor een tramweg van 450 K. M., gebaseerd op eenheidsprijzen voor Sumatra geschikt, waarbij het *gemiddeld aantal treinkilometers per dag-kilometer* onderscheidenlijk *2* (minimum) *4* en *8* bedraagt.

De kosten voor zulk eene wijze van exploitatie worden daarbij becijferd als volgt:

Aantal treinkm. per dagkm.	Exploitatiekosten per dagkm.	Exploitatiekosten per treinkm.
2	*f* 3.80	*f* 1.90
4	„ 4.64	„ 1.16
8	„ 6.32	„ 0.79

terwijl de toename der uitgaven (binnen zekere grenzen) voor het verkeer op *f* 0.42 per treinkilometer mag worden gesteld.

Voor het jaar 1906 zijn in de Begrooting voor Nederlandsch-Indië, de bruto ontvangsten van den Atjeh-Tramweg geraamd op *f* 2.70 per dagkilometer of in totaal *f* 400.000 voor 405 kilometers, dat is *f* 25.000 lager dan de opbrengst in 1904 reeds bedroeg voor gemiddeld 268 kilometers (zie bijlage III).

De raming lijkt wel wat heel laag, maar wordt aanvaard, en gerekend te behooren bij den minimum-treindienst (2 treinkilometers per dagkilometer) waarvoor de exploitatiekosten op *f* 3.80 per dagkilometer zijn te stellen. Voor een lijn Oeleelheue — Aroebaai (ongeveer *450* K.M.) zou het nadeelig saldo der exploitatie dan *hoogstens* 365 × 450 × *f* 1.10 = *f* 180675 bedragen.

Wordt deze treindienst uitgebreid met *voordeelige* treinen (waarvan de opbrengst hooger is dan *f 0.42* per treinkilometer) dan *daalt* het *saldo-verlies* der exploitatie.

Hieruit wordt afgeleid, dat de grens voor het verlies op de

exploitatie, na de reorganisatie niet hooger dan *f* 180.000 behoeft te worden gesteld, en dus vergeleken met den bestaanden toestand (waarbij het nadeelig saldo geraamd wordt reeds voor *405* K. M. te bedragen *f* 488.286 + *f* 20.000 voor militaire bezoldigingen + *f* x voor verlofkosten, pensioen enz.) *eene besparing van drie ton gouds jaarlijks* voor den Staat verwacht mag worden, zelfs al vorderde de rentegarantie van het bedrijfskapitaal eener maatschappij eenige tienduizendtallen guldens per jaar.

Wordt de juistheid van de voorafgaande beschouwingen erkend, dan kan eene keuze van de wijze, waarop de toepassing van het Programma zal plaats hebben, afhankelijk worden gesteld van overwegingen die niets met spoorwegexploitatie te maken hebben, b.v.

of men een overeenkomst, die den Staat voldoende zekerheid geeft en den ondernemer voldoende vrijheid van handelen laat, *kan* sluiten;

of men in staatsdienst beschikt over voor het doel geschikte personen, die men de noodige vrijheid van beweging *kan* en *wil* waarborgen;

of continuïteit in het bedrijf verkregen kan worden, onafhankelijk van de wisselende inzichten van opvolgende autoriteiten.

Op grond van de voorafgaande beschouwingen, mogen de volgende gevolgtrekkingen worden gemaakt:

Wie exploiteert is bijzaak, hoofdzaak is dat het *juiste middel* om met eene eenvoudige en goedkoope organisatie, het grootst mogelijke vervoer tegen lage, doch loonende prijzen te bereiken, wordt *gezocht* en *gevonden.*

Aan moedeloosheid op grond van de tot nu toe verkregen resultaten, mag niet worden toegegeven, evenmin aan misplaatste zuinigheid voor uitbreidingswerken, in de onderstelling dat kapitaalsuitgaven voor dit net weldra niet meer noodig zouden zijn, omdat de lijn in exploitatie komt, dus *voltooid heet.*

Een ruim arbeidsveld ligt op Noord Sumatra open, van de wijze waarop dit zal worden bewerkt in de naaste toekomst, hangt af of de exploitatie van den Atjeh-Tramweg een *voortdurende schadepost* of een *toenemende batepost* voor 's Lands schatkist worden zal.

DEN HAAG, 4 December 1905.

Bijlage I.

PROGRAMMA voor de Exploitatie van Stoomtramwegen op Sumatra.

I. *Algemeene Bepalingen.*

1. Algemeen Reglement.

Op dezen Tramweg is van toepassing het „Algemeen Reglement op den Aanleg en de Exploitatie van Stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië, vastgesteld bij St.bl. 1905 No. 516, gewijzigd bij . . . .
. . . .
aan te duiden door a. R.

2. Dienstreglement.

Ter voldoening aan artikel 4 a. R. wordt een Dienstreglement (aan te duiden door D. R.) vastgesteld en ter goedkeuriug aangeboden aan den Directeur der B. O. W.

3. Voorschriften voor het beheer.

Als grondslag voor alle regelingen, betreffende het finantieel en materieel beheer, gelden de „Voorschriften voor het Beheer" bij verkorting aangeduid door V. B.

II. *Organisatie in Indië.*

4. Hoofdbureau.

Onder leiding van den Chef der Exploitatie, is een hoofdbureau werkzaam, tot wiens taak behoort het beheer van het personeel, de contrôle op de ontvangsten en uitgaven, de verstrekking van materialen, het opmaken en uitvoeren van ontwerpen voor uitbreidingswerken.

5. Inspecties.

Het stoomtramwegnet is ingedeeld in eenige baaninspecties, elk ter lengte van 100 à 150 K.M.; de dagelijksche leiding van de exploitatie van elke baaninspectie is opgedragen aan een Inspecteur.

6. Chef der Exploitatie.

De Chef der Exploitatie oefent toezicht uit op de leiding der inspecteurs en regelt hunne bevoegdheden en verplichtingen.

III. *Indeeling der Inspecties.*

7. Administratie.

Voor de dagelijksche administratie en correspondentie is aan den Inspecteur toegevoegd een *hoofdkommies* en een of meer *klerken.*

8. Weg en werken.

Voor het dagelijksch toezicht op het onderhoud van den weg en de werken is een *bouwkundige* aan den Inspecteur toegevoegd.

De bouwkundige beschikt over een *opzichter* en een voldoend aantal inlandsche *onderopzichters,* elk belast met het onderhoud van een *spoorwegdistrict.*

Aan de inlandsche onderopzichters worden toegevoegd de noodige ploegmandoers en ploegkoelies.

Het onderhoud heeft plaats volgens de „Voorschriften voor het onderhoud van weg en werken", de Dienstorders en de aanwijzingen van den Bouwkundige.

9. Tractie.

Voor het dagelijksch toezicht op Tractie en Materieel, is aan den Inspecteur toegevoegd een *werktuigkundige*.

De werktuigkundige beschikt over een Europeesch machinist (depôtchef) en een voldoend aantal inlandsche machinisten, stokers en hulppersoneel.

Het onderhoud heeft plaats volgens de „Voorschriften voor het onderhoud van het materieel", de Dienstorders en de aanwijzingen van den werktuigkundige.

10. Beweging.

De beweging wordt door den Inspecteur persoonlijk geleid, hij beschikt over reserveambtenaren en klerken voor de dagelijksche regeling en contrôle der treinbeweging.

Het beheer van locomotieven en rijtuigen voor dienst en reserve geschiedt van uit het Hoofdbureau.

Elke inspectie heeft een eigen wagenpark, de wagenverdeeling geschiedt dagelijks op het Inspectiebureau.

IV. *Indeeling Hoofdbureau.*

Het Hoofdbureau is verdeeld in vier afdeelingen:
Algemeene Dienst,
Contrôle,
Magazijn,
Technisch bureau en werkplaats.

11. Algemeene Dienst.

De Afdeeling *Algemeene Dienst* is belast met de behandeling van personeelzaken, boekhouding, contrôle op de uitgaven, correspondentie, agenda, expeditie, archief en kasbeheer.

Tot het personeel van dit bureau behooren, een *boekhouder*, een *hoofdkommies*, een *betaalmeester* en eenig administratief personeel.

12. Contrôle.

De Afdeeling „Contrôle" is belast met de contrôle op alle ontvangsten, verstrekking van drukwerken, plaatskaarten en bureaubehoeften en het verzamelen van statistieke gegevens.

De leiding van dit bureau is opgedragen aan een *Chef der Controle* aan wien een *hoofdkommies* en meerdere *kommiezen* en *klerken* zijn toegevoegd.

13. Magazijn.

De Afdeeling „Magazijn" is belast met de aanschaffing, keuring en uitgifte van magazijns- en inventarisgoederen, het beheer van brandstoffen, herstelling van inventaris en afschrijving van goederen; beheer van gevonden en onafgehaalde goederen.

De leiding van dit bureau is opgedragen aan een *magazijnmeester* aan wien een kommies en eenige klerken zijn toegevoegd.

14. Technisch bureau en Werkplaats.

Het „Technisch bureau en de Werkplaats' onder leiding van een *Ingenieur* omvat: *a.* een administratief bureau; *b.* een teekenbureau; *c.* de ijzerbewerking; *d.* de houtbewerking; *e.* de inrichting voor rollend materieel; *f.* een instrumentmakersatelier.

Deze afdeeling is belast met het ontwerpen van alle uitbreidingswerken, het uitvoeren van *bestellingen,* die door tusschenkomst van den magazijnmeester ten behoeve van de Inspecties, of rechtstreeks door den Ingenieur worden gedaan, de herstellingen en het monteeren van materieel, werktuigen, inventaris, het toezicht op het onderhoud en het gebruik van rollend materieel. Aan den Ingenieur zijn toegevoegd een *bouwkundige,* een *werktuigkundige,* een *betaalmeester,* een *telefoonopzichter* en verder het noodige, technische, administratief en hulppersoneel.

V. *Vervoer.*

15. Treindienst.

De treindienstregeling bestaat uit een *blijvend* gedeelte, vastgesteld door den chef der Exploitatie en een *veranderlijk* gedeelte, vastgesteld door den betrokken Inspecteur.

Het *blijvend* gedeelte bestaat uit:

a. posttreinen voor een anderdaagsche- of half wekelijksche-verbinding tusschen de eindpunten (personen en goederen);

b. gemengde treinen (personen en goederen).

Het *veranderlijk* gedeelte bestaat uit:

c. passertreinen (personen en goederen);

d. facultatieve goederentreinen.

De treinen sub *a.* en *b.* moeten voldoen aan de voorwaarde dat ze *nuttig* en *noodig* zijn, de treinen sub *c.* en *d.* bovendien aan de voorwaarde dat ze *voordeelig* zijn.

De snelheid der treinen sub *a. b.* en *c.* is in den regel kleiner dan 25 K.M. per uur, die van de treinen sub *d.* niet grooter dan 15 K.M. De regeling van den treindienst heeft plaats volgens de „Voorschriften voor den treindienst", de Dienstorders en de aanwijzingen van de Inspecteurs.

16. Stationsdienst.

De stationsdienst wordt zoo ingericht, dat zoo weinig mogelijk personeel noodig is[1]) en zooveel mogelijk al het personeel van één *spoorwegdistrict* op dezelfde plaats woont.

De stations worden onderscheiden in:

a. stopplaatsen, zonder of met abri, doch zonder personeel en zonder stukgoederen-vervoer;

b. stations met abri, kantoor, loodsen en dienstwoningen voor het districtspersoneel.

De verantwoording der ontvangsten van de stations heeft plaats volgens de „Voorschriften voor het rekenplichtig beheer".

---

[1]) In aanmerking komt het plaatsen tusschen de locomotief en de rijtuigen van een *instapwagen* tevens *ambulant plaatskaartenbureau* in gemengde treinen waardoor op de stopplaatsen personeel en gebouwen kunnen worden gemist.

17. Bevrachting.

De bevrachting van reizigers kan volgens een kilometrisch tarief geschieden voor eerste klasse, tweede klasse reizigers en inlandsche reizigers tweede klasse.

Voor bagage verdient bevrachting naar den omvang (per eenheid van 100 d.M³.) de voorkeur boven bevrachting naar het gewicht. Aanname en afgifte van colli in den trein (uitreiking van contra-nummers zonder inschrijving) en vrij vervoer van 100 d.M³.) voor gewone reizigers en 200 d.M³. voor passergangers is aan te bevelen.

Voor het bevrachten van goederen wordt aanbevolen een indeeling als volgt:

Goederen	1ste	klasse = ijlgoed	met	coëfficiënt. . . .	1.00
„	2de	„	„	„	1/2
„	3de	„	„	„	1/3
„	4de	„	„	„	1/4

De normaalklasse met coëfficiënt *1.00* en dus ook de overige klassen moeten sterk differentieel zijn om te kunnen vervoeren:

1⁰. minderwaardige goederen op eenigszins grooten afstand.

2⁰. meerwaardige artikelen op zeer grooten afstand naar de doorvoerhaven waar de hoogste marktprijs bedongen wordt.

Als een eenvoudige oplossing van de vrachtberekening zou de normaalklasse voor de afstanden in veelvouden van 5 kilometers aan kunnen geven de vracht *per hoeveelheid van x ton* (of daarvoor betalend) in *guldens* waarvoor dezelfde getallen gelden als de vracht *voor stukgoed* per eenheid van ij K.G. *in centen.*

De gezamenlijke bepalingen betreffende bevrachting worden gepubliceerd in den vorm van een „Tariefbundel". Als leiddraad voor het stations- en het trein-personeel dienen de „Voorschriften voor het vervoer".

VI. *Periodiek in te dienen staten.*

18. Maandstaten.

Maandelijks worden door de Inspecteurs aan den Chef der Exploitatie aangeboden:

— de geldelijke verantwoording der ontvangsten en uitgaven;

— een staat van ingenomen en verstrekte magazijnsgoederen;

— eene aanvrage voor magazijnsgoederen, inventarisgoederen, plaatskaarten en drukwerken;

— een staat van bestellingen voor de werkplaats;

19. Kwartaalstaten.

Driemaandelijks worden door de Inspecteurs aan den Chef der Exploitatie aangeboden:

— een vervoersrapport met vergelijking der ontvangsten en uitgaven in voorafgaande kwartalen;

— een voorstel tot herziening van Tarieven en Voorschriften;

— een voorstel voor mutaties van het personeel rang 3—6;

— statistieke opgaven als vereischt voor het jaarverslag

Bijlage II

BEGROOTING DER EXPLOITATIE-UITGAVEN [minimum voor blijvend gedeelte] voor een tramweg lang **450** kM., aantal treinkilometers **828,500**.

Hoofdstuk I Kosten van het Hoofdbureau in Indië.

Indeeling der uitgaven.	Berekening der Uitgaven.	Bedrag per artikel.	Bedrag per hoofd.
A. *Algemeene Dienst.*			
art. 1 personeel	zie toelichting.	ƒ 31.044	
„ 2 verloven en uitzending . . .	à ƒ 750 per maand.	„ 9.000	
„ 3 reis- en verblijfkosten. . . .	„ „ 250 „ „	„ 3.000	
„ 4 inventaris	„ „ 8 „ kilometer	„ 3.600	
„ 5 diversen (w.o. belasting)	„ „ 20 „ „	„ 9.000	
	Som. . . .		ƒ 55.644
B. *Contrôle ontvangsten.*			
art. 6 personeel	zie toelichting.	ƒ 17.290	
„ 7 drukwerk en plaatskaarten .	à ƒ 800 per maand.	„ 9.600	
„ 8 bureaubehoeften	„ „ 200 „ „	„ 2.400	
	Som. . . .		„ 29.290
C. *Magazijnsdienst.*			
art. 9 personeel.	zie toelichting.	ƒ 9.854	
„ 10 dagloon.	à ƒ 100 per maand.	„ 1.200	
„ 11 transportkosten	zonder dienstvracht.	„ 3.000	
„ 12 magazijnsonkosten	à ƒ 250 per maand.	„ 3.000	
„ 13 afschrijving.	„ „ 200 „ „	„ 2.400	
	Som. . . .		„ 19.454
D. *Technisch bureau en werkplaats.*			
art. 14 personeel.	zie toelichting.	ƒ 41.834	
„ 15 dagloon.	à ƒ 400 per maand.	„ 4.800	
„ 16 materialen	„ „ 800 „ „	„ 9.600	
„ 17 werkplaatsonkosten	„ „ 500 „ „	„ 6.000	
	Som. . . .		„ 62.234
	Som voor Hoofdstuk I . .		ƒ 166.622

Hoofdstuk II Kosten van 4 inspectieafdeelingen in Indië.

Indeeling der uitgaven.	Berekening der Uitgaven.	Bedrag per artikel.	Bedrag per hoofd.
E. *Inspectiebureau.*			
art. 18. personeel.	zie toelichting.	ƒ 58.136	
„ 19. personeel in daggeld . . .	à ƒ 1000 per inspectie	„ 4.000	
„ 20. inventaris der baanvakken	„ „ 10 per kilometer.	„ 4.500	
„ 21. diversen	„ „ 75 „ „	„ 33.750	
	Som. . . .		ƒ 100.386
F. *Weg en werken.*			
art. 22. personeel.	zie toelichting.	ƒ 50.700	
„ 23. personeel in daggeld . . .	zie toelichting.	„ 31.200	
„ 24. onderhoud kunstwerken. .	à ƒ 25 per kilometer.	„ 11.250	
„ 25. „ gebouwen . . .	„ „ 10 „ „	„ 4.500	
„ 26. „ baan.	„ „ 80 „ „	„ 36.000	
„ 27. „ signalen en telefoon	„ „ 10 „ „	„ 4.500	
	Som. . . .		„ 138.150
G. *Tractie en materieel.*			
art. 28. personeel.	zie toelichting.	ƒ 31.200	
„ 29. machinisten en stokers . .	zie toelichting.	„ 10.920	
„ 30. personeel in daggeld . . .		„ 5.130	
„ 31. kilometergeld en premiën .		„ 2.730	
„ 32. brandstof, smeer en water.	de kosten van art. 29—35 per treinkilometer bedragen ƒ 0.18.	„ 26.280	
„ 33. onderhoud locomotieven. .		„ 6.570	
„ 34. „ rijtuigen		„ 4.929	
„ 35. „ wagens		„ 3.285	
	Som. . . .		„ 91.044
H. *Beweging en vervoer.*			
art. 36. personeel.	zie toelichting.	ƒ 8.320	
„ 37. stationspersoneel	de kosten van art. 36—40, per treinkilometer bedragen ƒ 0.24.	„ 29.120	
„ 38 daggelden, wachters, werklieden		„ 12.000	
„ 39. treinpersoneel, conducteurs, remmers		„ 14.040	
„ 40. kilometerg.: treinpersoneel.		„ 14.040	
	Som. . . .		„ 77.520
	Som van Hoofdstuk II . .		ƒ 407.100

SAMENSTELLING DER EXPLOITATIEKOSTEN.

Eerste geval aantal treinkm. totaal *328.500* per dagkilometer *2:*	
Administratie in Nederland	*f* 50.000
Idem in Indië	„ 166.622
I Hoofdbureau.	
II vier Inspectieafdeelingen.	„ 407.100
Som voor 328.500 treinkm.	*f 623.722*
Exploitatiekosten per treinkm.	*f 1.90*
„ „ dagkm	„ *3.80*

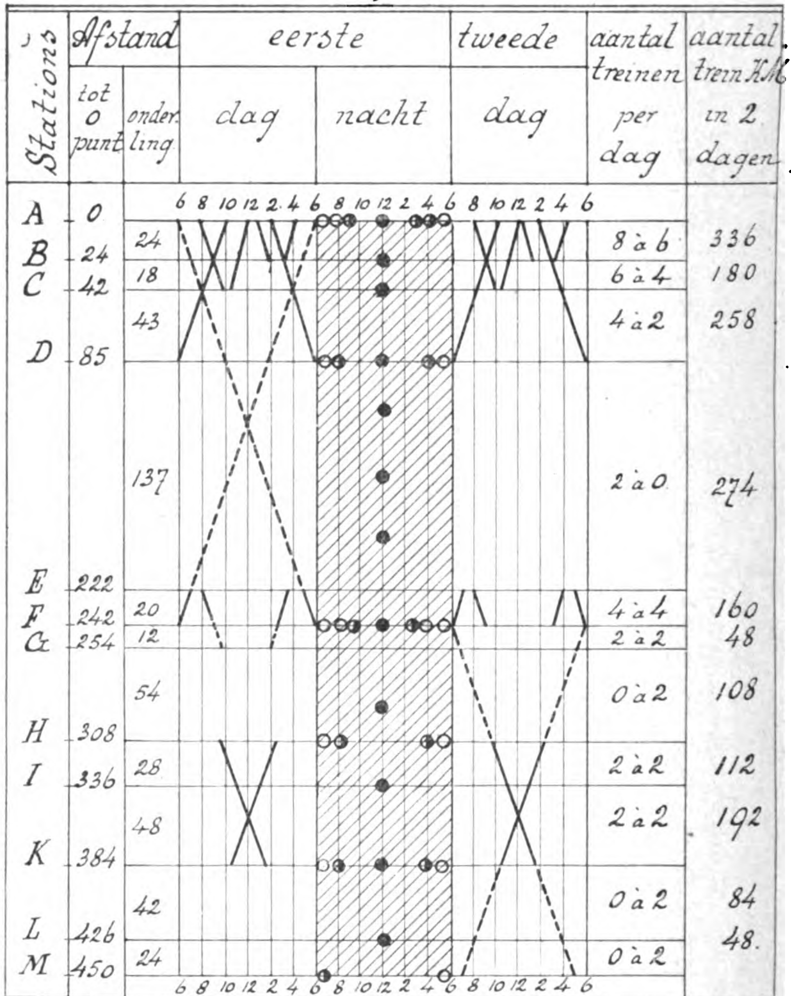
Binnen enge grenzen b. v. tusschen 2 en 8 treinkm. per dagkm. mag bij deze indeeling der Begrooting bij benadering aangenomen worden dat de uitgaven op art. 1—28 constant zijn en die op art. 29—40 evenredig aan het aantal treinkilometers. In deze onderstelling wordt de berekening als volgt:

Tweede geval aantal treinen in totaal *657.000* per dagkm. *4.*	
Administratie in Nederland	*f* 50.000
Kosten in Indië voor eerste 328 500 treinkm.	
f 623.722—*f* 50.000 = ...	„ 573.722
Kosten in Indië voor de volgende 328.500 treink.	
f 0.42 × 328.500 = ...	„ 137.970
Som voor 657.000 treinkm	*f 761.692*
Exploitatiekosten per treinkm.	*f 1.16*
„ „ dagkm.	„ *4.64*

Derde geval aantal treinkm. in totaal *1.314.000* per dagkm. *8.*	
Administratie in Nederland	„ 50.000
Kosten in Indië voor eerste 328.500 treinkm.	
f 623.722—*f* 50.000 = ...	„ 573.722
Kosten in Indië voor de volgende 985.500 treinkm.	
f 0.42 × 985.500 = ...	„ 413.910
Som voor 1.314.000 treinkm.	*f 1.037.632*
Exploitatiekosten per treinkm.	*f 0.79*
„ „ per dagkm	„ *6.32*

Schema v/h blijvende gedeelte v/d Treindienst

minimum aantal $\frac{\text{treinkilometers}}{\text{dagkilometers}}$ $\frac{328500}{450 \times 365} = 2$

Stations	Afstand tot 0 punt	Afstand onderling	aantal treinen per dag	aantal trein K.M. in 2 dagen
A	0			
B	24	24	8 à 6	336
C	42	18	6 à 4	180
D	85	43	4 à 2	258
E	222	137	2 à 0	274
F	242	20	4 à 4	160
G	254	12	2 à 2	48
H	308	54	0 à 2	108
I	336	28	2 à 2	112
K	384	48	2 à 2	192
L	426	42	0 à 2	84
M	450	24	0 à 2	48.

som 1800

gemiddeld p. dag 2 treinen en 900 trein K.M.

Verklaring

——— dagelijksche treinen

- - - - - - anderdaagsche „

○ ploeg treinpersoneel in dienst

◑ „ „ reserve en rust

● standplaats districtpersoneel

II *B.*

KADERSTAAT van het minimum aantal ambtenaren en beambten in vasten dienst voor een tramweg lang 450 K.M.

Rangnummer.	Betrekking.	Maandwedde. Minimum.	Maandwedde. Maximum.	Emolumenten.	Aantal in elken rang. Hoofd-bureau.	Aantal in elken rang. Voor 4 Inspectie-bureaux.	Aantal in elken rang. Totaal.
		f	*f*				
1	Chef der Exploitatie	800	1200	Voor alle ambtenaren (rang 1–6) en alle beambten (rang 7-10) wordt gerekend op een *jaarpremie* ten bedrage van één maand bezoldiging. In plaats van de jaarpremie wordt genoten door treinpersoneel *kilometergelden*, en door locomotief-personeel *besparingspremiën* welke halfjaarlijks worden betaald. Door de ambtenaren van rang 1 en 2 kan behalve de jaarpremie nog aandeel in de eventueele winst worden genoten.	1		1
2	Ingenieur.	500	700		1		1
2	Inspecteur	500	700			4	4
3	Adjunct ingenieur.	350	500		—	—	—
3	Chef de Contrôle .	250	350		1		1
3	Magazijnmeester. .	250	350		1		1
3	Boekhouder. . . .	250	350		1		1
3	Bouwkundige . . .	250	350		1	4	5
3	Werktuigkundige .	250	350		1	4	5
4	Hoofdkommies . .	200	300		2	4	6
4	Opzichter.	200	250			4	4
4	Europ. machinist .	200	250		2	4	6
5	Kommies.	120	180		4		4
5	Boomklerk	120	180		1		1
5	Betaalmeester. . .	120	180		2		2
5	Stationsambtenaar.	120	180			8	8
5	Telefoonopzichter .	120	180		1		1
5	Teekenaar	120	180		2		2
6	Reserveambtenaar.	60	100			4	4
6	Klerk.	60	100		4	4	8
6	Hoofdconducteur. .	60	100			13	13
7	Inl. teekenaar . . .	30	50		6		6
7	„ opzichter. . . .	30	50			12	12
7	„ machinist . . .	30	50			13	13
7	„ stationsbeambte	30	50			16	16
8	„ klerk	20	30		8	8	16
8	„ ploegmandoer .	20	25			36	36
8	„ treinsmid. . . .	20	25		6		6
9	„ stoker.	15	20			13	13
9	„ conducteur. . .	15	20			13	13
10	„ oppasser. . . .	15	18		3	4	7
10	„ remmer	10	10			13	13

TOELICHTING DER BEGROOTING [minimum der exploitatie-uitgaven voor het blijvend gedeelte van den treindienst.]

N. B. Bij deze begrooting zijn alle bezoldigingen van personeel op den kaderstaat voorkomende, voor de maximum maandwedde berekend en voor zoover geen mijlengeld of premie wordt genoten, inclusief de jaarpremie dus over 13 maanden per jaar.

TOELICHTING.				BEDRAG.
Hoofdstuk I A, art. 1 *personeel.*				
1 chef der exploit.	13 maanden	à *f* 1200	= *f* 15.000	
1 boekhouder	idem	„ „ 350	= „ 4.500	
1 hoofdkommies	idem	„ „ 300	= „ 3,900	
1 kommies	idem	„ „ 180	= „ 2.340	
1 betaalmeester	idem	„ „ 180	= „ 2.340	
1 klerk	idem	„ „ 100	= „ 1.300	
2 inl. klerken	idem	„ „ 30	= „ 7.80	
1 oppasser	idem	„ „ 18	= „ 234	
		Som . . .		*f* 31.044
Hoofdstuk I B, art. 6 *personeel.*				
1 chef der contrôle	13 maanden	à *f* 350	= *f* 4.550	
1 hoofdkommies	idem	„ „ 300	= „ 3.900	
2 kommiezen	idem	„ „ 180	= „ 4.680	
2 klerken	idem	„ „ 100	= „ 2.600	
4 inl. klerken	idem	„ „ 30	= „ 1.560	
		Som . . .		*f* 17.290
Hoofdstuk I C, art. 9 *personeel.*				
1 magazijnmeester	13 maanden	à *f* 350	= *f* 4.550	
1 kommies	idem	„ „ 180	= „ 2.340	
1 boomklerk	idem	„ „ 180	= „ 2.340	
1 inlandsche klerk	idem	„ „ 30	= „ 390	
1 oppasser	idem	„ „ 18	= „ 234	
		Som . . .		*f* 9.854
Hoofdstuk I D, art. 14 *personeel.*				
1 ingenieur	13 maanden	à *f* 700	= *f* 9.100	
1 bouwkundige	idem	„ „ 350	= „ 4.550	
1 werktuigkundige	idem	„ „ 350	= „ 4.550	
1 klerk	idem	„ „ 100	= „ 1.300	
1 betaalmeester	idem	„ „ 180	= „ 2.340	
2 teekenaars	idem	„ „ 180	= „ 4.680	
1 telefoonopzichter	idem	„ „ 180	= „ 2.340	
2 Europ. machinisten	idem	„ „ 250	= „ 6.500	
1 inl. klerk	idem	„ „ 30	= „ 390	
1 oppasser	idem	„ „ 18	= „ 234	
6 treinsmeden	idem	„ „ 25	= „ 1.950	
6 inl. teekenaars	idem	„ „ 50	= „ 3.900	
		Som . . .		*f* 41.834

TOELICHTING.	BEDRAG.

Hoofdstuk II E, art. 18 *personeel.*

Inspectie. I	II	III	IV					
1	1	1	1	inspecteurs	13 maanden	à *f* 700	= *f* 36.400	
1	1	1	1	hoofdkommiezen	idem	„ „ 300	= „ 15.600	
1	1	1	1	klerken	idem	„ „ 100	= „ 5.200	
1	1	1	1	oppassers	idem	„ „ 18	= „ 936	
						Som . . .		*f* 58.136

Hoofdstuk II F, art. 22 *personeel.*

Inspectie. I	II	III	IV					
1	1	1	1	bouwkundigen	13 maanden	à *f* 350	= *f* 18.200	
1	1	1	1	opzichters	idem	„ „ 250	= „ 13.000	
4	3	2	3	inl. opzichters	idem	„ „ 50	= „ 7.800	
12	9	6	9	ploegmandoers	idem	„ „ 25	= „ 11.700	
						Som . . .		*f* 50.700

Hoofdstuk II F., art. 23 *personeel in daggeld.*

Inspectie. I	II	III	IV					
48	36	24	36	ploegarbeiders	13 maanden	à *f* 15	= *f* 28.080	
5	4	3	4	wachters	idem	„ „ 15	= „ 3.120	
						Som . . .		*f* 31.200

Hoofdstuk II G, art. 28 *personeel.*

Inspectie. I	II	III	IV					
1	1	1	1	werktuigkundig.	13 maanden	à *f* 350	= *f* 18.200	
1	1	1	1	Eur. machinist	idem	„ „ 250	= „ 13.000	
						Som . . .		*f* 31.200

Hoofdstuk II G. art. 29 *machinisten en stokers.*

13 machinisten	12 maanden	à *f* 50	= *f* 7.800	
13 stokers	idem	„ „ 20	= „ 3.120	
		Som . . .		*f* 10.920

Hoofdstuk II G, art. 30 *personeel in daggeld.*

12 poetsers	13 maanden	à *f* 15	= *f* 2.565	
12 werklieden	idem	„ „ 15	= „ 2.565	
		Som . . .		*f* 5.130

Hoofdstuk II G, art. 31 *kilometergelden en premies*
ongeveer 25 pCt. der loonen sub art. 29 à *f* 10.920 — *f* 2.730

TOELICHTING.	BEDRAG.
Hoofdstuk II G, art. 32, 33, 34, 35.	
brandstof, smeer en water voor 328.500 treinkr. à ƒ 0.08	ƒ 26.280
onderhoud locomotieven „ idem „ „ „ 0.02	„ 6.570
„ rijtuigen „ idem „ „ „ 0.015	„ 4.929
„ wagens „ idem „ „ „ 0.01	„ 3.285
Hoofdstuk II H, art. 36 *personeel.*	
4 reserve ambtenaren 13 maanden à ƒ 100 = ƒ 5.200	
8 inl. klerken idem „ „ 30 = „ 3.120	
Som . . .	ƒ 8.320
Hoofdstuk II H, art. 37 *personeel* (stations).	
8 stationambtenaren 13 maanden à ƒ 180 = ƒ 18.720	
16 Inl. stationsbeambten idem „ „ 50 = „ 10.400	
Som . . .	ƒ 29.120
Hoofdstuk II H, art. 38 *daggelders, wachters en werklieden.*	
wordt berekend à ƒ 1000 per maand	ƒ 12.000
Hoofdstuk II H, art. 39 *treinpersoneel, conducteurs, remmers.*	
13 Europ. Hoofdconducteurs 12 maanden à ƒ 60 = ƒ 9.360	
13 Inl. conducteurs idem „ „ 20 = „ 3.120	
13 Inl. remmers idem „ „ 10 = „ 1.560	
Som . . .	ƒ 14.040
Hoofdstuk II H, art. 40 *kilometergelden treinpersoneel.*	
ongeveer 100 pCt. der uitgaven sub art. 39	ƒ 14.040

BIJLAGE III.

OVERZICHT DER EXPLOITATIE-UITKOMSTEN van den Atjeh-tramweg in de jaren 1902—1904 volgens de Koloniale Verslagen en 1905—1906 volgens de Begrootingen van Ned.-Indië.

1. Omvang van het vervoer in de jaren 1902—1904.

OPGAVEN.	Hoeveelheden vervoerd in			Toename in 1904 vergeleken met 1902 in percenten.
	1902	1903	1904	
Reizigers.				
Betalende reizigers 1e kl. .	19.005	15.583	16.781	÷ 12 %
„ „ 2e kl. .	40.130	28.417	37.677	÷ 6 %
„ „ 3e kl. .	861.140	909.882	1.192.799	38 %
Betalende reizigers	920.275	953.882	1.247.257	36 %
's Lands reizigers	139.549	152.804	157.891	13 %
Totaal aantal reizigers. . .	1.059.824	1.106.686	1.405.148	32 %
Goederen.				
Vrachtgoed . . . . tonnen	29.772	30.927	43.967	47 %
Gouvernementsgoed „	19.526	17.861	73.343	2 %
Dienstgoed . . . . „	52.075	60.352		
Aantal tonnen goederen . .	101.373	109.140	117.310	15 %

N.B. In 1904 bedroeg:
de gemiddelde opbrengst: per reiziger *f* 0.164 per ton goed *f* 0.915
„ „ vervoerlengte: van reizigers 15.5 KM. van goederen 21.8 K.M.
„ „ opbrengst: van reiziger-K. M. 1.06 cent per ton-K.M 4.20 cent.
het aantal reizigers-kilometers per dag-kilometer 233 (reiziger-dichtheid)
„ „ ton-kilometers „ „ „ 27 (goederen-dichtheid).

2. Opgaven over het vervoer { bediend in de jaren 1902—1904. / verwacht „ „ „ 1905—1906. }

OPGAVEN.	Hoeveelheden en bedragen in de jaren				
	1902	1903	1904	1905	1906
Volgens	Koloniale verslagen.			Begrootingen Ned.-Indië.	
Aantal kilometers.					
In exploitatie ult. December.	134	152	319	—	—
Gemiddeld in exploitatie . .	128	147	268	**330**	**405**
Aantal dagkilometers	46.720	53.700	97.924	—	—
Ontvangsten en uitgaven.					
Opbrengst landsvervoer . . .	*f* 59.510	*f* 64.373	*f* 136.113	—	—
„ overig vervoer . .	„ 154.138	„ 176.510	„ 289.165	—	—
Totaal opbrengst.	*f* 213.648	*f* 240.883	*f* 425.680	***f* 400.000**	***f* 400.000**
Gewone uitgaven.	*f* 345.913	*f* 403.936	*f* 635.169	—	—
Buitengewone uitgaven. . .	—	„ 96 513	„ 47,707	—	—
Totaal uitgaven	*f* 345.913	*f* 500.449	*f* 682.876	***f* 722.000**	***f* 888.268**
Nadeelig saldo	*f* 132.265	*f* 259.566	*f* 257.196	*f* 322.000	*f* 488.268
Ontvangsten en uitgaven per dagkilometer.					
Opbrengst landsvervoer. . .	*f* 1.27[5]	*f* 1.20	*f* 1.39	—	—
„ overig vervoer. .	„ 3.30	„ 3.29	„ 2.96	—	—
Totaal opbrengst.	*f* *4.57[5]*	*f* *4.49*	*f* *4.35*	*f* *3.32*	*f* *2.70*
Gewone uitgaven.	*f* 7.40[5]	*f* 7.52	*f* 6.49	—	—
Buitengewone uitgaven. . .	—	„ 1.80	„ 0.49	—	—
Totaal uitgaven	*f* *7.40[5]*	*f* *9.32*	*f* *6.98*	*f* *6.00*	*f* *6.32*
Nadeelig saldo per dagkm.	*f* *2.83*	*f* *4.83*	*f* *2.63*	*f* *2.68*	*f* *3.31*

Het boschbeheer op Java,

DOOR

A. H. BERKHOUT.

In de November-aflevering van *De Indische Gids* komt een artikel voor geschreven door den heer E. van de Roemer, Oud-Inspecteur van het boschwezen in Nederlandsch-Indië.

Na het verlaten van den Staatsdienst gevoelde de Schrijver zich genoopt zijn leedwezen te betuigen, dat hij tien jaar geleden mede geteekend had een open brief door nagenoeg alle oudere toen in functie zijnde houtvesters gericht tot den heer Cordes, ex-chef van het boschwezen in Ned.-Indië.

Laatstgenoemde had in *De Indische Gids* van December 1894 een stuk gepubliceerd, waarin hij opkwam tegen de meening, dat op Java per jaar 225.000 M^3. djatihout zou kunnen worden geveld. De heer v. d. R. heeft waarschijnlijk dat artikel niet nog eens herlezen, of is zulks wel het geval geweest, dan zou het zeker aanbeveling verdiend hebben de lezers niet in de dwaalmeening te brengen, dat de beide Oud-Inspecteurs het in hoofdzaak eens zijn.

Het is daarom goed de slotwoorden van den heer Cordes in herinnering te roepen. Zij luiden: „Ik betwijfel echter niet, of elk inspecteur en houtvester zal 't zich tot plicht rekenen, te blijven streven naar opheffing van het nog maar steeds gevolgde exploitatiestelsel (waarbij de tusschenkomst der particuliere nijverheid wordt ingeroepen [1]), dat nu reeds gedurende dertig jaren den Staat met millioenen guldens benadeeld heeft en een gezonde ontwikkeling van het boschwezen op Java in den weg staat".

De wijze waarop de heer v. d. R. zich uitlaat over de Staats-

[1]) Deze inlassching is van mij.

exploitatie der djatibosschen geeft het recht te beweren, dat hij daarvan een verklaard tegenstander is.

Volgens den S. is de reorganisatie van 1897 gebaseerd op het jaarlijks kappen van 225,000 M^3. en wordt daardoor een gevaarlijke roofbouw gepleegd.

Bij het nieuwe reglement van den dienst van het boschwezen is nergens sprake van het kappen van een zeker minimum hout, wel gewagen artt. 14 en 19 van een maximum kapvlakte. Dat deze in de laatste jaren aanmerkelijk is toegenomen, mag als een verblijdend teeken worden beschouwd. In vroegere jaren was de totale uitgestrektheid der leeggekapte perceelen veel te klein in verhouding tot de gezamenlijke oppervlakte der djatibosschen. Meerdere bosschen werden zoodoende niet tijdig verjongd, en werd veel hout aan verrotting prijs gegeven, de in de nabijheid der bosschen wonende bevolking vond weinig gelegenheid bij de boschwerkzaamheden arbeid te vinden en handel en nijverheid profiteerden niet voldoende van het product van den boschgrond. Alleen de houtcontractanten trokken voordeel van de kunstmatig hoog gehouden houtprijzen en de prikkel om djatihout uit te voeren ontbrak. Het gebeurde zelfs, dat djatihout op Java werd geimporteerd.

De heer Cordes schreef in het hier te voren geciteerd artikel: „In stede van hoogstens 2200 hectaren, zooals tot nu toe het geval was, kunnen, ja moeten er jaarlijks ± 6500 H. A. in behandeling worden genomen, maar die meerderheid moet zich uitstrekken over de maar al te lang aan zich zelf overgelaten, meerendeels uiterst schrale of geheel gedevasteerde bosschen."

Beplant werden jaarlijks:

van	1873	t/m	1877	gemiddeld		814	H.A.
„	1878	„	1882	„		1463	„
„	1883	„	1886	„		1601	„
„	1888	„	1892	„		2157	„
„	1892	„	1900	„	±	4000	„
In	1901	. . .	. . .	. . .		4742	„
„	1902	. . .	. . .	. . .		6007	„

De beplante uitgestrektheden komen ongeveer overeen met de leeggekapte vlakten en mag daaruit afgeleid worden, dat in de laatste 10 jaren op lange na niet is leeggekapt de oppervlakte, die volgens den heer Cordes in behandeling moest worden genomen.

De tegenwoordige richtsnoer is niet, om, zooals ten onrechte beweerd wordt, 225000 M³. per jaar te kappen, maar wel om een rationeele verhouding te krijgen tusschen de jaarlijksche kapvlakte en de totale uitgestrektheid bosch. Daarbij wordt er tevens voor gezorgd, dat in de toekomst niet alleen evenveel hectaren maar ook op zijn minst evenveel en liefst meer M³. hout per jaar gekapt kunnen worden.

De heer v. d. R. maakt zich nu bezorgd, dat men niet voldoende voor de toekomst waakt en om zulks te staven, releveert hij het feit, dat te Kedewan in 10 jaar tijds blijkens het voorloopige bedrijfsplan 180 H.A. volgens zijne meening te veel zal worden geveld!

We betreuren het, dat die overschrijding hem verleid heeft tot de minder collegiale uitdrukking. dat men in dat bedrijfsplan te doen heeft met een vergaande domheid of met bedrog.

Wellicht is die uitlating te beschouwen als een eerste symptoom van ontevredenheid bij het verlaten van den Indischen dienst. In dat geval hopen we echter, dat het tevens het laatste teeken daarvan moge zijn.

Of heeft de S. gemeend meer indruk te maken met de wel wat laat door hem geconstateerde overschrijding door er eenige gepeperde woorden aan toe te voegen?

Op gevaar af, van onheusch te worden behandeld, wagen wij het de overschrijding te verdedigen.

Slaat men het leerboek over de boschbedrijfsregeling van Dr. Judeich 5e editie pag. 339 op (nog steeds is dit leerboek het meest gebruikte werk op dit gebied) dan ziet men, dat de kale vlakte wel degelijk bij het vaststellen van de uitgestrektheid bosch, die in de eerstkomende periode gesloopt mag worden, mede in rekening wordt gebracht. Volgens den heer v. d. R. zou in dat voorbeeld de kap 5 procent te veel bedragen.

Bij het opmaken van het voorloopig bedrijfsplan van Kedewan bleek het, dat 2700 H.A. overkapbaar bosch voorhanden was en deze uitgestrektheid in waarde achteruitging. Verder trof men 1694 H.A. gedevasteerd bosch aan, dat men gewenscht achtte in 40 jaar op te ruimen.

Van de 3168 H. A. uit de klasse A, (d. i. ontredderd bosch, open plekken, mislukte verjongingen enz.) zijn 1370 H. A. op het algemeen cultuurplan gebracht. Hoeveel van de rest nog later in cultuur gebracht kan worden zagen wij niet vermeld. Genoemde 1370 H. A. moeten per se (al is het ook slechts gedeeltelijk)

in rekening gebracht worden bij het vaststellen van de normale jaarlijksche kapvlakte.

Terwijl in de eerste periode 2425 H. A. zullen worden geëxploiteerd, volgt uit het algemeen cultuurplan, dat in diezelfde tijdruimte 3626 H. A. zullen worden beplant. Er wordt dus 1201 H.A. meer beplant dan leeggekapt.

Op grond van de voorafgaande feiten mag veilig geconcludeerd worden, dat bij het opmaken van het bedrijfsplan de zorg voor de toekomst niet uit het oog is verloren.

Bovendien hebben wij in het onderhavig geval met een *voorloopig* bedrijfsplan te maken en mocht het blijken, dat men bij de vaststelling zich de toekomst te gunstig heeft voorgesteld, dan zal dit bij de revisie's worden geconstateerd en is redres zeer gemakkelijk. Dat men op een gegeven oogenblik zou staan voor het feit, dat er geen kapbare opstanden voorhanden waren, mag een vakman niet beweren, tenzij hij de revisie's geheel wil negeeren.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat een oud-inspecteur, die eerst zeer kort geleden 's lands dienst verliet en die zich neerzette om een geduchte kritiek op het boschbeheer te leveren, zijn bezorgdheid slechts heeft kunnen argumenteeren met een simpele overschrijding (volgens zijne opvatting) van 180 H.A. in 10 jaar tijds.

Bij den officieel aangenomen omloop mag jaarlijks leeg gekapt worden 650.000 H.A. in 80 jaar = 8.125 H.A. in één jaar. In doorsnede is per jaar in de laatste 10 jaar nog geen 5000 H.A. geveld.

Tegenover de overschrijding (?) van 180 H.A. in 10 jaar tijds, staan dus veel meer dan 20.000 H.A. die te weinig gekapt werden.

Beweerd wordt, dat men bij den dienst van het Boschwezen de staatsexploitatie verkiest boven de particuliere, om uit de meerdere opbrengsten als gevolg van het eerstgenoemde systeem de gelden te kunnen vinden voor het bestrijden der tractementen en de pensioenen van het steeds toenemende personeel.

Ware zulks juist, dan is het wel vreemd, dat men daarbij algemeen een middel goedkeurt, dat volgens den S. niet doeltreffend is; want begrijpen wij hem goed, dan is hij de meening toegedaan, dat particuliere exploitatie voordeeliger voor den lande is dan staatsexploitatie.

Het heet verder, dat het nagestreefde ideaal is den houthandel in handen van het Gouvernement te brengen.

Dit laatste denkbeeld moge een 25-tal jaren geleden bij den

toenmaligen chef van het corps zijn opgekomen, door geen enkele van de tegenwoordige houtvesters wordt het, zoo verre ons bekend is, gedeeld. Integendeel, herhaaldelijk is er op gewezen, dat de tusschenkomst der particulieren noodig is voor den houthandel, die bezwaarlijk door Gouvernementsambtenaren kan worden gedreven.

De nieuwe koers, waarvan de heer v. d. R. blijkbaar geen aanhanger is, kenmerkt zich in het kort door het volgende:

Er werd in vroegere jaren veel te weinig djatihout gekapt. In vele bosschen rotte er meer weg dan er aangroeide. De omver gevallen stammen werden veelal niet benut. Door onvoldoende kennis van den toestand der bosschen en hoogst onvoldoend beheers- en bewakingspersoneel, werd de toestand steeds ongunstiger.

Daaraan moest een einde gemaakt worden.

In de *Ind. Gids* (Afl. Maart—Juli 1894) zette de heer A. J. E. Bruinsma zulks uitvoerig uiteen. Hij toonde tevens aan hoe door een intensiever beheer verbetering kon worden aangebracht. De uitbreiding van het personeel, het opmaken der bedrijfsplannen, het aanleggen van wegen enz., zou natuurlijk belangrijke uitgaven tengevolge hebben, maar door het beter benutten van den aanwas der djatibosschen zouden ook de inkomsten stijgen.

In hoeverre is nu de Regeering in deze op een dwaalspoor gebracht?

Op bladzijde 1043 van de *Ind. Gids* 1894 werd aangenomen dat, als de exploitatie was opgevoerd tot het gewenschte peil, de inkomsten zouden zijn: 225.000 M^3. à *f* 12 = *f* 2.700.000 en de totale uitgaven *f* 1.097.000, latende een netto overschot van *f* 1.603.000.

De gemiddelde hoeveelheid gekapt djati bedroeg:

in de periode	1883—1887	. . . . . .	60.030 M^3.
„ „ „	1888—1892	. . . . . .	82.092 „
„ „ „	1893—1897	. . . . . .	133.207 „
„ „ „	1898—1902	. . . . . .	146.419 „
in het jaar	1901	. . . . . .	149.905 „
„ „ „	1902	. . . . . .	171.868 „
„ „ „	1903	. . . . . .	117.382 „
„ „ „	1904	. . . . . .	± 175.000 „

Zondert men het voorlaatste jaar, als zijnde een jaar van crisis in den houthandel uit, dan bespeurt men, dat de hoeveelheden vanaf 1887 sterk gestegen en verder nog voor vermeerdering vatbaar zijn, daar de jaarlijksche kapvlakte nog altijd kleiner is dan de bij het reglement geoorloofde.

De netto overschotten bedroegen per jaar over het tijdvak:

1873 t/m 1892	. . . .	*f* 147.348
1890 „ 1892	. . . .	„ 320.960
1893 „ 1896	. . . .	„ 1.114.557
1897 „ 1901	. . . .	„ 1.040.200
1901	. . . .	„ 1.156.881
1902	. . . .	„ 1.633.587
1903	. . . .	„ 993.858
1904	. . . .	± 1.390.000

De hooge voorgespiegelde geldelijke opbrengst is dus reeds in 1902 overschreden, hoewel de kapvlakte nog steeds beneden de normale grootte bleef. Zijn eenmaal meerdere houtvesterijen opgericht en plukt men de vruchten van het intensievere beheer daarvan, dan kunnen ongetwijfeld de baten nog aanzienlijk toenemen, terwijl terzelfder tijd ook meer heil verwacht mag worden van de toekomstige exploitatie der bosschen.

Op de houtvesterijen worden niet over groote uitgestrektheden alle boomen gekapt zooals bij de partikuliere exploitatie moet geschieden om deze loonend te maken, maar strekt zich het vellingsplan uit over kleine vlakten, die na een vooraf gedetailleerd onderzoek werkelijk kapbaar hout bleken te bezitten. Kan men nu voor die kleine kapvlakten geen gegadigden vinden, welnu dan laat de boschbeheerder het kappen zelf verrichten. Als groote grief tegen die staatsexploitatie wordt aangevoerd, dat men onvoldoende rekening houdt met de eischen van de houtmarkt. Zwaarwegend is dat argument niet. Op de houtcontracten wordt het hout in den regel ook niet tot planken, latten enz. verzaagd. Welke maten voor de balken het meest gewild zijn, kan een boschbeheerder zeker ook gemakkelijk te weten komen. Toegegeven moet worden, dat een houthandelaar, die tevens houtcontractant is, in gunstiger conditie verkeert dan zijn concurrent, die niet over boschperceelen beschikt, maar de laatste heeft weer voor, dat hij bij den inkoop van het hout beter rekening kon houden met den oogenblikkelijken prijs van het hout. De houtcontractanten daarentegen verbinden zich tegenover het Gouvernement om een bepaalden prijs te betalen, die voor meerdere jaren vaststaat.

Waar de nieuwe koers veroordeeld wordt, is het niet misplaatst den goeden ouden tijd bij het boschbeheer op Java in herinnering te brengen. Bij het citeeren van een tweetal voorbeelden ver-

zwijgen wij de namen, daar het ons niet te doen is het gedrag van oud-collega's te critiseeren. Belangstellenden noemen we desgewenscht man en paard.

Het eerste geval gold een zoogenaamd zuiveringsperceel. Een partikulier had zich per request een dertigtal jaren geleden tot de Ind. Regeering gewend met het verzoek om hem toe te staan bepaalde bosschen te zuiveren van het dood en omverliggend djatihout tegen een vooraf vast te stellen bedrag per jaar. In zijn request had hij de oppervlakte der betrokken bosschen en het quantum hout geschat en ook reeds de te betalen som genoemd. Den houtvester werd opgedragen zich te vergewissen, of de opgaven een betrouwbare basis vormden voor de te sluiten overeenkomst. Na 1 of 2 dagen het terrein te paard te hebben doorkruist, achtte de laatste zich in staat eene schatting te maken. Waar de houtvester bekend stond als een kundig vakman met jarenlange ervaring, aarzelde de Regeering niet zijn advies op te volgen.

De zuivering zou loopen over 10 jaar en reeds in het eerste jaar werd meer hout verkregen dan de totale taxatie beliep! De contractant verdiende schatten aan het zuiveringsperceel en de Regeering kon zich troosten met de gedachte, dat de opname weinig geld gekost had. Er was geen cent aan opmetingskosten uitgegeven. Alleen 2 dagen reisdeclaratie had de houtvester in rekening gebracht. Die hadden feitelijk ook nog kunnen worden bespaard.

Een ander bosch ook van grooten omvang was een 25 jaar geleden aan een Chinees ter dunning aangewezen. Het bleek ons aan het einde van het contract, dat noch de houtvester noch de aspirant-houtvester ooit een stap in het bosch hadden gezet. Het merken der te verwijderen boomen was eenvoudig overgelaten aan een boschopziener, die blijkbaar het met den Chinees goed kon vinden en dan ook levendig diens verzoek om verlenging van het contract bij ons ondersteunde. Bij de overeenkomst was voorgeschreven, dat de aannemer voor elken Kub. Meter timmerhout en elken stapelmeter brandhout, die uit het bosch werden verkregen, bepaalde bedragen in 's lands schatkist moest storten. De boschopziener had elke maand die hoeveelheden hout bij proces-verbaal te constateeren. Op geen enkel proces-verbaal stond timmerhout vermeld, terwijl we door plaatselijke informaties te weten waren gekomen, dat de Chinees aan naburige suikerfabrikanten timmer-

hout geleverd had. Alleen het veel goedkoopere brandhout was volgens de opname verkregen.

Het uitgedunde bosch verkeerde wat zijn gunstigst gelegen gedeelte betrof in een deerniswaardigen toestand. Van dunning had geen sprake mogen zijn en het vermoeden kwam dan ook bij ons op, dat het voorzien in de behoefte aan brandhout op de naburige suikerfabrieken sterk had geinfluenceerd op het uitgeven van het perceel. Blijkbaar waren de bruikbare stammen grootendeels bij de zoogenaamde dunning verwijderd en wilde de Chinees dezen goeden verzorgingsmaatregel ook nog de niet behandelde gedeelten van het bosch ten goede laten komen.

Toen de opziener in het nauw gedreven werd stemde hij toe, dat er vrijveel timmerhout gekapt was geworden, ter vereenvoudiging van de berekening was in het proces-verbaal door hem het timmerhout, na natuurlijk vooraf met het verhoudingsgetal der prijzen te zijn vermenigvuldigd, als brandhout opgebracht!

Dergelijke gevallen deden zich op Java vroeger menigvuldig voor. Aan menig houtvester was een gebied toegewezen waarover hij toen, bij het ontbreken van goede verkeersmiddelen, onmogelijk een behoorlijk beheer kon uitoefenen. Bovendien was de controle over de handelingen der houtvesters mede zeer onvoldoende. Weliswaar kostte het beheer ten gevolge van het gering aantal boschambtenaren en beambten weinig, maar ook den lande genoot slechts kleine baten en wat het ergste was, voor de behoorlijke instandhouding en verzorging der djatibosschen werd bedroevend slecht gezorgd.

Van verschillende zijden werd in den loop der tijden er op gewezen, dat het een verkeerde zuinigheid was, wanneer men niet een voldoend boschpersoneel in dienst nam. Dat is dan ook de ware reden, waarom men tot uitbreiding is overgegaan. Over het tempo daarvan kan men van meening verschillen. Zoolang de meerdere uitgaven nog gedekt worden door hoogere inkomsten zijn die meerdere uitgaven niet alleen volkomen gewettigd, maar zelfs gebiedend noodzakelijk.

Dat de algemeene toestand op Java thans minder gunstig is, moet voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan het feit, dat in vroegere jaren veel te weinig geld is uitgegeven voor productieve werken. Uitbreiding van het boschpersoneel heeft tengevolge een juister benutten van den aanwas, maar vooral ook een beter verzorgen der bosschen, zoodat deze in de toekomst

per jaar en per H. A. duurzaam meer hout kunnen produceeren. De ervaring in alle landen van Europa, waar een geregeld boschbeheer werd ingevoerd, opgedaan, bewees, dat bij een intensiever beheer ook de aanwas aanmerkelijk stijgt.

In de staatsbosschen in Saksen kon b.v. per H.A. boschgrond in de periode 1817/26 gemiddeld per jaar slechts geoogst worden 2.78 M^3. en steeg dit bedrag constant, zoodat het in de periode 1884/93 werd 4.85 M^3. Die toenemende oogsten hebben niet ten gevolge gehad het afnemen van de houtvoorraden, integendeel namen ook die toe. De cijfers daarop betrekking hebbende zijn alleen bekend van af 1844. Terwijl in dat jaar per H.A. staatsbosch 152 M^3. stond, klom die hoeveelheid in 1884/93 tot gemiddeld 187 M^3. Dat door verbetering van verkeersmiddelen het hout gemakkelijk uit de bosschen kon worden vervoerd en de gelden daarvoor besteed, ook vruchtdragend waren, blijkt uit de toename der netto-opbrengsten. Terwijl deze per H.A. en per jaar in de periode 1817/26 bedroeg 9.84 M., klom dit bedrag in de periode 1884/93 tot 45.49 Mark [1]).

Dat ook op Java de aangeplante bosschen bij een voldoende verzorging meer hout zullen produceeren dan de natuurbosschen, die aan hun eigen lot waren overgelaten en veelal op een onoordeelkundige wijze werden geëxploiteerd, spreekt vrij wel van zelf. Bovendien wordt zulks hoogst waarschijnlijk gemaakt door de hoeveelheden hout, die bij de opmeting der djati-plantsoenen van verschillende leeftijden werden gevonden.

Vreemd is het, dat de S., die er aan schijnt te twijfelen, dat een zorgvuldig beheer gunstig op den houtaanwas influenceert en zulks gaarne met cijfers wil bewezen zien, den staf breekt over de uitgaven, die ten doel hebben den tegenwoordigen toestand zorgvuldig op te nemen, ten einde die met latere opnamen te kunnen vergelijken, om zoodoende in staat te zijn alsdan te beoordeelen of het gevoerde beheer gunstig heeft gewerkt of niet.

Uit zijne mededeelingen blijkt dat voor de bosschen Toeder en Balo *f* 27.980 werden uitgegeven voor 8988 H. A., d. i. dus per H. A. ± *f* 3.–

Kan het Indisch Gouvernement dit luttele bedrag, waaronder uitgaven begrepen zijn voor het maken van sleuven en toegangswegen, niet aan de opname zijner djatibosschen besteden, dan waren

---

[1]) Zie *Tharander Forstliches Jahrbuch*, 47. Band 1 Hälfte.

deze inderdaad niet waard, dat er veel over geschreven werd; want f 3.— per H. A. bij 4 procent rente en een amortisatie in 20 jaar tijds staat gelijk met een jaarlijksche uitgave van 22 cent.

Aan de gebruikelijke wijze van houtopname wordt weinig waarde toegekend en ten einde te bewijzen, dat zij tot onbetrouwbare resultaten leiden wordt de volgende weg ingeslagen.

Nagegaan wordt hoeveel in een willekeurig jaar op twee van de vier in werking zijnde houtvesterijen de kap verschilt met de schatting.

Teneinde met de aldus als gemiddelde geheel waardelooze uitkomsten nog meer indruk te maken, worden de negatieve afwijkingen eenvoudig bij de positieve opgeteld.

Er werd in 1903 te N. Kradenan in sommige boomvakken verkregen 494 M^3. meer en in andere 668 M^3. minder dan de schatting, dus opgeteld 1332 M^3. d. i. een afwijking van 39 %.

De ware berekening is natuurlijk: verkregen 1404 M^3., schatting 1724 M^3., dus verschil 302 M^3. of wel 18 procent.

Had men de uitkomsten opgeslagen van dezelfde houtvesterij twee jaren vroeger, dan had men gevonden: schatting 1794 M^3, verkregen 1739 M^3 dus verschil ± 3 %.

Wil men op de geconstateerde afwijkingen een oordeel baseeren, dan moet men nog wat geduld hebben, want nog geen enkele houtvesterij op Java is 10 jaar in werking.

Dat bij de eerste revisie's vermoedelijk groote verschillen zullen gevonden worden is vrij wel zeker, want aan de gebruikelijke wijze van opname kleven gebreken. In dit tijdschrift hebben wij daarop vroegen reeds gewezen. Trouwens in Indië is men er mede op bedacht verbetering in deze aan te brengen. Daarvan leggen de nieuwe tabellen, samengesteld door den Inspecteur Kollewijn, het bewijs af. Waar de staatsexploitatie nog van jongen datum is, kon men vroeger niet met voldoende zekerheid de opnamen met de uitkomsten vergelijken. Gaandeweg zal daarin natuurlijk verbetering komen.

De weg dien de heer v. d. R. aanwijst om het doel te bereiken, voert juist in de tegenovergestelde richting. Hij wil de klemmingen vervangen door schattingen op het oog.

De ervaring, die wij in Indië opdeden, versterkt door veelvuldige aanraking met geroutineerde schatters op het gebied der houtmeetkunde in Duitschland, leidt er ons toe, aan oogschattingen in natuurbosschen, waar boomen van allerlei leeftijd en afmetingen naast elkaar groeien, alle waarde te ontzeggen.

Wordt men bij de aanbeveling er van door het argument geleid dat oogschattingen weinig kosten, dan ga men nog een stap verder en vulle de lijsten op de gis achter de schrijftafel in. Dat is nog goedkooper.

De S. raadt aan het Pruisische bedrijfsregelingstelsel te volgen en dringt aan op vereenvoudiging, die alleen kan worden verkregen, wanneer men afstapt van de fictie, een massa opbrengstregeling te scheppen en erkent, dat in onze zoo onregelmatige natuurbosschen slechts een opbrengstregeling met de vlakte tot basis mogelijk wordt.

Voorafgaande woorden moeten den vakman wel wat vreemd in de ooren klinken. De exploitatie der djatibosschen berust in hoofdzaak op Java op dezelfde basis als in Pruisen. In beide landen wordt nagegaan welke bosschen in de eerste periode geveld moeten worden. Hunne uitgestrektheid wordt getoetst aan die der overblijvende, ten einde na te gaan of in de volgende perioden vrijwel evenveel H.A. bosch van gelijke boniteit ter veiling overblijft. Dan wordt in beide landen nagegaan, hoeveel Kub. Meter hout verkregen zal worden in de eerste periode en dat bedrag in Pruisen vermeerderd met 10 jaren aanwas, gedeeld door het aantal jaren der periode. Dat quantum komt dan jaarlijks voor veiling in aanmerking. Waar terecht geen berekeningen gemaakt worden betreffende de hoeveelheden hout, die in latere perioden verkregen zullen worden, maar waar men zich tevreden stelt met het reserveeren van een bepaalde voldoende uitgestrektheid van gemiddelde boniteit, heeft men niet te doen met een *massa* opbrengst — maar wel met een *vlakte* opbrengstregeling of wel een combinatie van beide methodes. Wat dus aanbevolen wordt heeft men reeds!

In Pruisen worden de boomvakken (Jagen), die men liefst niet grooter heeft dan 28 H.A. ingedeeld, in afdeelingen, waarvan de laagste grens is vastgesteld op $^1/_2$ H.A.

De boomvakken in het uittreksel uit de oppervlakte-tabel van de houtvesterij Toeder varieeren van 15—35 H.A. en het kleinste subvak is daar 1 H.A.

Zeer tijdroovend en kostbaar schijnt het dat in elk subvak de gemiddelde dikte der boomen wordt nagegaan en wil de S. dit werk vervangen door bij schatting het subvak in een bepaalde ouderdomsklasse te brengen.

De kostbaarheid is evenwel meer schijnbaar dan werkelijkheid. De klemmingen kunnen immers verricht worden door inlanders en kosten per H. A. vermoedelijk niet meer dan ƒ 0.50. Het inschatten in ouderdomsklassen is in Pruisen mogelijk, waar men te doen heeft met opstanden bestaande uit boomen van gelijken leeftijd, terwijl bovendien meestal uit de oude registers is op te slaan in welk jaar de opstanden zijn verjongd. Op Java zou men daarvan niet veel genoegen beleven, daar de djatibosschen er te veel uit boomen van zeer uiteenloopenden ouderdom bestaan. Waar men op de houtvesterij Toeder met plantsoenen te doen had, bleven de taxaties achterwege. Wel een bewijs, dat men de taxaties als noodzakelijk kwaad beschouwt en ze achterwege laat zoo ze gemist kunnen worden.

Op grond van de voorafgaande beschouwingen zal het den lezer hopelijk duidelijk zijn, dat o. i. er geen reden bestaat om de vrees te deelen, dat er onvoldoende voor de toekomst der bosschen gewaakt wordt en dat mocht die vrees raison d'être bezitten, zij niet door een extensiever maar een intensiever beheer is weg te nemen.

Krachtig voorwaarts geschreden op den ingeslagen weg blijve daarom steeds de leus bij het boschbeheer op Java!

WAGENINGEN, ultimo Nov. 1905.

De opleiding der Indische Ambtenaren.

DOOR

A. H. J. G. WALBEEHM.

Volgens de laatste uit Nederland ontvangen telegrammen heeft de nieuw-opgetreden Minister de toezegging gedaan, dat binnen kort een ontwerp zou worden ingediend tot definitieve regeling van de opleiding der Indische ambtenaren, een ontwerp dat door den vorigen Minister reeds voor het onlangs afgeloopen zittingsjaar beloofd werd, maar dat blijkbaar door zijn aftreden niet vóór de sluiting is ingediend kunnen worden. Waar deze aangelegenheid reeds van zoo vele zijden bekeken en beschreven is, zou er misschien veel voor te zeggen zijn, om er nu ook maar verder het zwijgen toe te doen, er op vertrouwende, dat het voorstel van den Minister en de stemming in de Staten-Generaal zullen liggen in de lijn, aangegeven door den toenmaligen Gouverneur-Generaal Pijnacker Hordijk en de Ministers van Dedem en Bergsma. Maar waar telkens en telkens zoowel in de pers, als in de Tweede Kamer zelf opnieuw stemmen opgaan, om een andere tegenovergestelde beslissing te bepleiten, het laatst nu weder in het *Algemeen Handelsblad*, wil het mij voorkomen, dat het wenschelijk is, het licht, meer dan tot nog toe geschied is, te doen vallen op de politieke zijde dezer kwestie.

Er is een tijd geweest, toen er onder een groot gedeelte van de Europeesche bevolking in Indië, en dat volstrekt niet alleen onder de daar geborenen een geest heerschte, die, zoo al niet vijandig, dan toch zeker niet vriendschappelijk was jegens het Moederland, een stemming, waarvan de oorzaak waarschijnlijk wel gezocht zal moeten worden in de uitbuitings- en batig-slot-politiek van het verleden. Maar naarmate die politiek langzamerhand plaats maakte voor een meer onbaatzuchtige staatkunde, naar diezelfde mate kon men de ontstemming langzamerhand zien verdwijnen en plaats maken

voor gevoelens en uitingen van éénheid en verwantschap. En ware de nood ooit aan dèn man gekomen, de Nederlandsche vlag zou in Indië betrekkelijk misschien meer vrijwillige verdedigers gevonden hebben dan in het Moederland, waar meeningen worden verkondigd, waarin vaderlandsliefde als een overwonnen standpunt wordt beschouwd, terwijl wij Indo-Europeanen zeer goed weten, dat bij verandering van vlag, zoo al niet onze staatsrechterlijke, dan toch zeer zeker onze maatschappelijke positie hoogst waarschijnlijk achteruit zou gaan.

Intusschen heeft aan die stemming de opheffing van verschillende onderwijs- en andere inrichtingen in de laatste jaren geen goed gedaan. Zoolang die naar Nederland overgebrachte instellingen betaald blijven uit Indische gelden, zal men in Indië niet licht aan de onbaatzuchtigheid der gegolden hebbende overwegingen gelooven. En dat te minder, waar men in Nederland zelf vier hoogescholen gehandhaafd ziet, waaronder er zijn, nog geen uur sporens van elkander verwijderd, terwijl men telkens van alleszins tot oordeelen bevoegde personen kan vernemen, dat ons land niet genoeg werkelijk eminente menschen voortbrengt, om alle 180 professoraten naar behooren te bezetten.

Afdeeling B. is thans de eenige in Indië overgebleven instelling, waaraan men opgeleid kan worden tot andere dan ondergeschikte betrekkingen. En juist het feit, dat men telkens en telkens, nadat in hoogste instantie beslist was, dat zij zou worden gehandhaafd, weder zoo hardnekkig op hare opheffing aandringt, dat men nog in dit jaar zelfs het voortbestaan daarvan in een der hoofdorganen der Nederlandsche pers „meer dan ergerlijk" heeft genoemd, bevestigt velen in de overtuiging, dat het te doen is, om kortweg alle goede betrekkingen in Indië te reserveeren voor de Nederlandsche jongelingschap en om de gelden aan en in de opleiding daartoe besteed, ten goede te doen komen aan Nederland. Wel is daartegenover door sommigen gewezen op de oprichting van de „Koningin Wilhelmina-school" te Batavia en van de landbouwschool te Buitenzorg, als een h. i. meer dan voldoende vergoeding voor de bepleite opheffing van Afdeeling B, maar juist dat versterkt de meening, dat men van de Indische jongelieden wèl gebruik wil maken in ondergeschikte betrekkingen, z. a. opzieners en handelsklerken, maar de beter betaalde hoogere betrekkingen wil reserveeren voor Nederland via Leiden, Delft en Wageningen. Bovendien is een van beiden waar: òf bedoelde twee instellingen

waren op zichzelf noodig en dan zijn zij dit ook afgescheiden van het al of niet voortbestaan van Afdeeling B, òf zij waren dat niet en dan was het bij onzen zorgwekkenden geldelijken toestand onverantwoordelijk, te besluiten tot een uitgave van twee ton 's jaars, alleen met de bijbedoeling om daardoor in de toekomst gemakkelijker te kunnen komen tot de zoo vurig verlangde opheffing van afdeeling B.

Voor de rechtstreeks betrokkenen, de Indische aspirant-ambtenaren, zou men door de instelling van beurzen de bezwaren gedeeltelijk kunnen ondervangen, maar ook slechts gedeeltelijk. Zeker, uit een zuiver geldelijk oogpunt beschouwd zou voor hen alle aanleiding tot klagen weggenomen zijn en, moest ik voor mij mijn studiën nog beginnen, ik zou liever *met* zulk een staatsondersteuning studeeren in Nederland, dan geheel voor eigen rekening in Indië. Maar dat is een kwestie van smaak en men zou met recht de vraag kunnen stellen, of dezelfde arbeider, die met opgewektheid dagelijks uit eigen beweging op zijn werk komt, diezelfde opgewektheid zou blijven betoonen, als men hem ér door de politie wilde laten brengen. Ook het wel eens geopperde bezwaar: de groote verleiding in Nederland en de daarmede gepaard gaande kans op mislukking, acht ik van geen overwegend belang, want van personen, die na 3 jaren dikwijls — ik denk hier speciaal aan de Buitenbezittingen — op zullen moeten treden als vertegenwoordigers van het gezag, kan toch wel gevorderd worden, dat zij zóóveel wils- en geestkracht bezitten, dat zij niet dadelijk ondergaan, waar zich wat verleiding opdoet. Aan diegenen, die daardoor al zouden mislukken, zou waarschijnlijk voor den staatsdienst niet veel verbeurd zijn.

Maar ook al hecht men niet aan die bezwaren van verleiding enz., dan blijft toch een groot bezwaar de groote afstand en het daardoor voor ettelijke jaren vrijwel oplossen van den familieband. Voorstanders van de opheffing van afdeeling B hoort men ter wederlegging van dit bezwaar gewoonlijk wijzen op de zoo versnelde gemeenschapsmiddelen. Maar hoe kan verlangd worden, dat men zich daardoor in Indië zal laten overtuigen, waar men ziet, dat bij de aanwijzing der garnizoenen voor de lotelingen in Nederland wèl rekening gehouden wordt met den afstand tot hun woonplaatsen.

En zou nu het bezwaar vam den afstand niet nog wat zwaarder wegen ten aanzien van de kandidaat-ambtenaren uit Indië, voor wie de afwezigheid minstens 40 maanden zou duren tegen 4 à 8

voor de Nederlandsche lotelingen, terwijl zoowel voor een telegram als voor de reis zelf evenveel, ja meer guldens zouden moeten worden betaald als in Nederland centen. Afgescheiden nog van de omstandigheid, dat, waar met een dergelijke reis minstens evenveel weken gemoeid zouden zijn als in Nederland uren, een overkomst van den kandidaat-ambtenaar — hoe dringend noodig misschien ook — dikwijls onmogelijk zou zijn en in ieder geval hem in zijn studie belangrijk achteruit zou zetten, ja zijn slagen een jaar zou kunnen vertragen.

Maar hoe men ook denken moge over de bezwaren voor de kandidaat-ambtenaren persoonlijk, voor de Indische gemeenschap in haar geheel zijn er m. i. veel grooter bezwaren aan verbonden, ook afgescheiden van dat van onttrekking van fondsen aan Indië, welk bezwaar dan toch nog altijd onwederlegd zou blijven. Bij brood alleen kan de mensch nu eenmaal niet leven en allerminst een maatschappij. En nu moge kunst volgens een gevleugeld woord in het verleden voor sommigen geen Regeeringszaak geweest zijn, van de wetenschap zal dat toch zeker niet beweerd worden. Afdeeling B. nu was — wanneer men den trouwens in een geheel andere en meer speciale richting werkenden Plantentuin uitzondert, tot nog toe de eenige inrichting in Indië, waar men — zij het dan ook op nog zoo bescheiden schaal — een kern had van personen die tijd en gelegenheid hadden tot beoefening van de wetenschap ter wille van de wetenschap zelf. En hoe zou men het in Nederland opvatten, wanneer — gesteld wij maakten een deel uit van het Duitsche Rijk — alle inrichtingen van hooger onderwijs in Nederland werden opgeheven. Zou men dan in patria het beschikbaar stellen van beurzen, b. v. aan de Hoogeschool te Berlijn beschouwen als een voldoende vergoeding, ja als een weldaad op dezelfde wijze als door sommigen de voorgestelde maatregel ten aanzien van Indië wordt verdedigd? Of zou men hierin niet zien een poging tot stelselmatig geestelijk-onmondig-houden. En toch zou het breede-blik argument niet met meer recht aangevoerd kunnen worden voor de overbrenging der studie van Delft of Groningen naar een wereldstad, een middelpunt van wetenschap en nijverheid als Berlijn? Afgescheiden nog van de omstandigheid, dat bedoeld argument zich moeilijk samen laat rijmen met het immers onlangs gedane voorstel tot intrekking van het recht op buitenlandsch verlof van alle in Indië zelf aangestelde ambtenaren.

Intusschen: wat het zwaarste is, moet ook het zwaarste wegen

en, kon men aantoonen, dat het behoud van Afdeeling B schadelijk was voor Indië's wezenlijke belangen — waar onder ook ik begrijp de handhaving van het Nederlandsch gezag — dan zou ik de eerste zijn, om de opheffing aan te raden. Maar — mogelijk ligt het aan de mindere breedheid van mijn blik — in het vele, wat ik daarover heb gelezen, trof ik wèl veel subjektieve beschouwingen aan over Westersche beschaving — die bij nadere kennismaking niet altijd even beschaafd blijkt te zijn, — over breeden blik enz., maar geen werkelijk objektieve argumenten. N. b. m. zouden als zoodanig alleen kunnen gelden:

1°. De opleiding aan Afdeeling B is in praktijk gebleken, een minderwaardig slag van ambtenaren af te leveren en is gebleken, ook niet voor afdoende verbetering vatbaar te zijn.

2°. Uit Indië afkomstige Europeanen zijn ongewenschte elementen in den hoogeren staatsdienst.

Het eerste is, wanneer ik mij niet bedrieg, nog nooit door gezaghebbende personen in het openbaar uitgesproken. Wanneer hetgeen over de ter zake ingediende rapporten verteld wordt, juist is, zijn er onder de hoogste Indische autoriteiten geweest, die van die meening waren, maar... ook evenveel van een tegenovergestelde meening. Waarbij men dan nog in aanmerking heeft te nemen, dat laatstbedoelde autoriteiten, als zijnde allen in Nederland opgeleid, niet verdacht kunnen worden van partijdigheid ten gunste van de Indische inrichting.

Bij de laatste begrootingsdebatten heeft men zich in de Tweede Kamer ook beroepen op het toen pas verschenen Indische examenverslag. Afgescheiden van de vraag, of werkelijk de bewoordingen van één examen-verslag aanleiding mogen geven tot een zoo vernietigend oordeel over de opleiding in Indië in het algemeen, als er blijkbaar uit geput werd, wil ik er hier op wijzen, dat daartegenover tal van hoogst gunstige verslagen staan en dat ook de Nederlandsche verslagen niet altijd blijk geven van tevredenheid over het gehalte en de ontwikkeling der kandidaten uit het Moederland. Maar in ieder geval is allerminst voldaan aan den toch zeer zeker billijken eisch, dat eerst getracht zou moeten worden, de opleiding in Indië te verbeteren, alvorens haar geheel op te heffen. Of gaat men soms een zieke dadelijk maar afmaken! Zelfs bij een dier toch zal men daartoe eerst overgaan, wanneer vaststaat, dat genezing onmogelijk is.

Het wil dan ook velen in Indië, die niet gelooven aan de boven

aangegeven baatzuchtige bedoelingen in Nederland, voorkomen, dat *het* — zij het dan ook dikwijls niet uitgesproken — argument bij vele voorstanders van de opheffing van Afdeeling B. gelegen is in het boven sub. 2 genoemde, d.w.z. dat men de uit Indië voortgekomen jongelieden òf om hun karaktereigenschappen niet gewenscht, òf voor de handhaving van het Nederlandsch gezag in Indië niet voldoende betrouwbaar acht.

Wat die karaktereigenschappen betreft, uit den aard der zaak doen zich bij twee in zulke verschillende omstandigheden verkeerende maatschappijen als die in Nederland en de Europeesche in Indië verschillen voor bij de daarin grootgebrachte of ook maar lang verkeerd hebbende individuen. En nu mogen al tegenover de minder goede of zelfs slechte Indische karaktertrekken andere staan, die gunstig afsteken bij het Nederlandsche volkskarakter, wanneer men — mits volkomen te goeder trouw — in Nederland van oordeel is, dat die Indische karakter-eigenschappen onvereenigbaar zijn met de persoonlijkheid, die Nederland zich in zijn vertegenwoordigers in Indië wenscht, dan moge de Europeesche samenleving in Indië die meening betwistbaar of onjuist achten, zij heeft niet het recht, een in dien geest vallende beslissing oneerlijk of opzettelijk onrechtvaardig te noemen. Niemand zal nu eenmaal voor zijn vertegenwoordigers personen kiezen, die hij als zoodanig niet geschikt acht.

Maar dan zegge men dit in Nederland ook ruiterlijk en dan zij men ook consequent. Dan ook geen beurzen aan Indische kandidaten, integendeel dan eische men onvoorwaardelijke opleiding in Nederland vanaf zulk een leeftijd, dat de betrokkenen geacht kunnen worden, sedert geheel van de Indische indrukken en invloeden vrijgemaakt te zijn. Want men zal zich toch niet in ernst verbeelden, dat door een driejarig verblijf in Nederland, liefst nadat zich het karakter vrijwel geheel gevormd heeft, karaktereigenschappen verdwenen zullen zijn, die vóór en na dien alle gelegenheid hebben gehad en zullen hebben, om zich ongestoord te ontwikkelen.

Of acht men de uit de Europeesche samenleving in Indië voortgekomen personen niet voldoende betrouwbaar als handhavers van het Nederlandsch gezag? Ook hier zou de vraag gesteld kunnen worden. Waaruit is in de praktijk, nu uit Afdeeling B. voortgekomen ambtenaren de hoogste rangen in den Indischen staatsdienst hebben bereikt, die mindere betrouwbaarheid gebleken? Men hoort wel eens ter zake de stelling verkondigen, dat zij, die Indië nooit

verlaten hebben, voor Nederland niet dezelfde gevoelens kunnen koesteren als de uit Nederland afkomstige ambtenaren. N. b. m. komt een dergelijke redeneering voort uit een begripsverwarring, nl. dat men de elf provinciën in Europa vereenzelvigt met de Nederlandsche natie in haar geheel. Immers al maakt van ons volk het Rijk in Europa ontegenzeggelijk het hoofdbestanddeel uit, daarom heeft men nog niet het recht, alle daar buiten wonende Nederlanders [1]) te beschouwen als staatkundig minderwaardigen, hen er van te verdenken, dat zij voor de Nederlandsche natie in haar geheel minder vaderlandsliefde zouden gevoelen dan zij, die in een van die elf provinciën wonen. Want daarop toch komt het neer, als men aspirant-ambtenaren uit Indië onbetrouwbaar verklaart als handhavers van het Nederlandsch gezag om geen andere reden. dan omdat zij hun woonplaats niet hebben binnen het Rijk in Europa. Immers zij zijn slechts het produkt van hun omgeving: de Europeesche maatschappij in Indië en, zijn zij onbetrouwbaar, dan kunnen zij dat alleen zijn, doordat die maatschappij in haar geheel genomen onbetrouwbaar of — wil men liever — het Nederlandsch gezag minder goed gezind is. Maar aangezien die Europeesche maatschappij in Indië voor meer dan de helft bestaat uit ambtenaren en officieren, zou dat voeren tot de logische gevolgtrekking, dat op de ambtenaren en officieren in Indië voor de handhaving van het Nederlandsch gezag niet gebouwd kan worden. Men zou met recht de vraag kunnen stellen, waarop dan wèl gebouwd zou moeten of kunnen worden. Maar bovendien, wanneer de toestand werkelijk zoo bedenkelijk was — des neen — zou men dan in ernst vermeenen, dat zelfs volbloed-Nederlanders, na een 25-jarig verblijf in die omgeving geroepen tot het vervullen van de hoogste betrekkingen, niet den invloed van hun omgeving zouden hebben ondergaan? En gelooft men hun trouw en hun vaderlandsliefde aan te wakkeren, door ook hun zoons onbetrouwbaar te verklaren en hen te dwingen, die zoons naar Nederland te zenden, ook waar zij — om welke redenen dan ook — hen liever in Indië hadden willen laten blijven?

En zou dat niet dubbel hatelijk zijn, waar men blijkens de benoeming van een Javaan tot aspirant-kontroleur thans in de

[1]) Want gold het bezwaar alleen de personen van andere nationaliteit, b.v. binnen Nederlandsch Indië geboren zoons van daar gevestigde Engelschen, dan zou niets eenvoudiger zijn dan een bepaling, dat alleen Nederlanders benoembaar zijn bij het Binnenlandsch Bestuur.

hoogste Regeeringskringen van meening blijkt te zijn, dat — zij het dan ook na een tweejarig verblijf in Nederland — de handhaving van het Nederlandsch gezag in Indië, daaronder begrepen het bestuur over Europeanen en het toezicht op het Inlandsch bestuur wèl kan worden toevertrouwd aan Inlanders?

En alweder gelooft men inderdaad, dat men die onbetrouwbare elementen gunstiger voor het Nederlandsch gezag stemt alleen door hen te dwingen tot een driejarige studie in Nederland? Of zou men zoo niet eerder haat zaaien ook daar, waar oorspronkelijk geen haat aanwezig was?

Schreven wij 1830 in stede van 1905, dan zou misschien nog een andere mogelijkheid kunnen worden verondersteld, nl. dat men onder handhaving van het Nederlandsch gezag zou willen verstaan dit: dat onder alle omstandigheden de belangen van Indië opgeofferd zouden moeten worden aan die van het Moederland. Men versta mij wel: niet aan die van de Nederlandsche natie in haar geheel — dat spreekt van zelf, evenzeer als de eigen belangen b. v. van de Zuiderzeevisscherij of van de gemeente Voorburg wijken moeten voor die van het geheele Rijk — maar b.v. aan de belangen van de Nederlandsche schatkist of van den Amsterdamschen handel. In dat opzicht zou men misschien — maar ik hoop ten onrechte — van de uit Nederland afkomstige ambtenaren meer meegaandheid verwachten.

Maar waar die uitbuitings- en batig slot-politiek thans immers door alle partijen veroordeeld wordt, kan zulk een opvatting allerminst verwacht worden bij een Volksvertegenwoordiging, die, zonder dat zich er ook maar één stem tegen verhief, een som van veertig millioen uit de Nederlandsche schatkist aan Indië schonk in hetzelfde jaar, dat de Minister van Financiën met het oog op den toestand van diezelfde schatkist belastingverhooging voorstelde.

Ter voorkoming van alle misverstand wensch ik er hier uitdrukkelijk de aandacht op te vestigen, dat mijne persoonlijke belangen in geen enkel opzicht betrokken zijn bij het al dan niet voortbestaan van afdeeling B. en dat ook onder mijn familieleden er geen zijn, die naar menschelijke berekening er ooit gebruik van zouden kunnen maken. Maar voortgekomen uit een familie, die nu al vijf geslachten in Indië gevestigd is geweest, zelf opgeleid aan Afdeeling B. en later nog vijf jaar lang daaraan als leeraar verbonden geweest, heb ik gemeend uit waarachtige belang-

stelling in het lot èn van Indië èn van den geheelen Nederlandschen stam ernstig te moeten wijzen op het groote gewicht van de eerlang te nemen beslissing. Door velen in Indië zou de opheffing van Afdeeling B. worden beschouwd als een certificaat van minderwaardigheid, uitgereikt aan de Europeesche samenleving in Indië, is haar al dan niet-voortbestaan geworden een politieke kwestie. En nu moge men dat in Nederland al een dwaalbegrip achten, zoo lang er geen hoogere belangen mede geschaad worden — en dat dit hier het geval zoude zijn, heeft n.b.m. nog niemand zakelijk aangetoond — dient men nationale of, wil men liever, plaatselijke, provinciale gevoeligheden te ontzien. Op zichzelf bestaat de Nederlandsche vlag maar uit drie lappen: rood, wit en blauw, maar men zal er toch wel niet licht toe over gaan, met een dergelijk stuk goed in het openbaar zijn stoep te dweilen.

Men bedenke hierbij, dat, al moge ook in gewone omstandigheden de gezindheid der Europeesche bevolking in Indië voor de uitoefening van het Nederlandsch gezag misschien een te verwaarloozen faktor zijn, dit anders wordt in geval van tegenspoed bij buitenlandsche verwikkelingen. Men heeft wel eens beweerd dat de houding der Inlandsche bevolking dan de hoofdfactor zal zijn, en dat wij in stede van kustbatterijen ons vestingen moesten bouwen in de harten van Java's bevolking, daar wij dan onoverwinnelijk zouden zijn. Ik ben het daarmede in zooverre eens, dat zeer zeker een vijandige houding der Inlandsche bevolking de verdediging van Java verlammen zou, maar niet, dat ooit werkdadige hulp van haar te verwachten zou zijn, die ook maar gedeeltelijk in de plaats zou kunnen treden van onze levende of doode weermiddelen. Ja, ik zou het aansporen tot een werkdadig deelnemen van de Inlandsche bevolking aan den strijd — gesteld haar aard zou zich daartoe leenen — kortweg misdadig achten. Of tot wat anders zou tegenover de moderne vuurwapenen een dergelijk optreden leiden dan tot massale slachtingen? Neen, de door haar te verleenen medewerking wordt volkomen juist wedergegeven door het antwoord, waarmede volgens de Chineesche kerk een regent zich het ongenoegen van den vorigen Gouverneur-Generaal op den hals haalde, toen hem gevraagd werd, wat hij wel bij een inval van den B. V. zou doen, nl.: „Lari", d. w. z. wegloopen, maar dan ook met have en vee!

Om haar daartoe te brengen is intusschen de hartelijke mede-

werking noodig, niet alleen van de ambtenaren, maar misschien meer nog van de partikulieren, die zooveel vertrouwelijker met de Inlandsche bevolking om kunnen gaan. Geeft de Europeesche bevolking het voorbeeld van steun aan den invaller, dan zal winstbejag verder wel het zijne doen, om hem tegen betaling allen mogelijken steun in den vorm van levensmiddelen, werkkrachten en vervoermiddelen van de Inlandsche bevolking te doen verkrijgen. En daar bovendien ook alleen de Europeesche bevolking in staat is, krachtdadige oorlogshulp in den vorm van vrijwilligers te verleenen, zal het dus voornamelijk van *haar* houding afhangen, of in geval van tegenspoed de Nederlandsche vlag over Java zal blijven waaien.

En juist omdat het verlies van Nederlandsch-Indië waarschijnlijk wel beschouwd moet worden als de grootste ramp, die Nederland na het verlies van eigen onafhankelijkheid zou kunnen treffen, zou ik het als oprecht Nederlander ten diepste betreuren, wanneer Minister en 's Lands vertegenwoordiging een beslissing gingen nemen, die zeer zeker zou leiden tot een vervreemding van een groot deel der Europeesche bevolking in Indië van het Moederland, waar vooral voor een kleine natie als wij zijn geldt de oud-Hollandsche spreuk „Eendracht maakt macht", niet alleen in Zuid-Afrika, maar ook in Zuid-Azië.

PARAKAN, 26 November 1905.

Staatshulp voor den Landbouw in Egypte.

De navolgende mededeelingen omtrent hetgeen onder de Britsche heerschappij tot steun van kleine zelfstandige landbouwers als zoodanig verricht wordt, zijn wellicht van belang.

De Egyptische Regeering bevordert wel niet de eigenlijk gezegde coöperatieve vereeniging, maar streeft naar een doel, waartoe elders in zoodanige vereeniging het beste hulpmiddel wordt gezien namelijk, om den Fellah's (kleinen landbouwers) behulpzaam te zijn, door hun op billijke voorwaarden crediet te verstrekken. Aan zulk een crediet is blijkbaar in Egypte zeer groote behoefte. Want er wordt daar te lande eene woeker-practijk uitgeoefend, die niet tegen 40 pCt. interest opziet. Daarbij komt nog, dat de rente over het geleende kapitaal in haar geheel doorloopt, onverschillig of er al of niet reeds een gedeelte van is afbetaald, en dus den ongelukkigen schuldenaar meedoogenloos de geheele som aan kapitaal en interest voor de overeengekomen tijd wordt afgenomen, al betaalt hij ook eerder. De meesten dezer woekeraars zijn Grieken. Maar er zijn ook een aantal Mohammedanen, die het koran-verbod, om woekerrente te rekenen ontgaan, door zich in katoen te laten voldoen, natuurlijk tegen een hoogeren prijs, iets waaromtrent de Koran zwijgt.

De Egyptische bevolking is van een zeldzame dichtheid en bedraagt volgens M. Edouard Julien 395 zielen op den vierkanten kilometer[1])

De Regeering heeft reeds sinds lang naar verbetering gestreefd. Zij schijnt aanvankelijk aan de coöp. credietvereenigingen te hebben gedacht. Ten slotte is een meer directe, maar tevens ook omslachtige weg gekozen. Na verschillende pogingen, waartoe de Staat de middelen verstrekte, heeft men in 1898 eene „Nationale Bank" opgericht, voor wier operaties in zake volkslandbouwcrediet de Staat geld tot een bedrag van 250.000 Egyptische Ponden (à ƒ 12.30) beschikbaar stelde. In 1902 werden deze zaken door de „Nationale Bank" aan de speciaal voor dit doel opgerichte „Landbouwbank" overgedragen. Reeds in 1898 had de „Nationale Bank" 400.000 Pd. uitgeleend; de wijze waarop zal beneden worden omschreven. Op 31 December 1902 had zij 1.208.000 Pd. in 46572 voorschotten uitstaande. Op dat tijdstip noopten de steeds in omvang en aantal toenemende transacties tot de oprichting van eene eigene „Landbouwbank". Deze is eene naamlooze vennootschap met oorspronkelijk 2.500 000, sinds Februari 1904 5.000.000 Pd. kapitaal, waarop de Regeering 3 pCt. interest waarborgt. Van dit kapitaal bestaat één vierde uit aandeelen, een ander vierde uit preferente aandeelen, de overblijvende

---

1) Dus nog dichter dan op Java (zie *Ind. Gids* 1903 I, bl. 114).

helft uit obligaties. Op het oogenblik zijn nog slechts uitgegeven 3.750.000 Pd. In Februari 1904 werd ook het geoorloofde maximum van het te verleenen crediet verhoogd. Buiten de genoemde rentegarantie verleent de Regeering haren steun op de navolgende wijze:

1. Door hare belastinggaarders met de terugvordering der verleende voorschotpenningen te belasten, waarbij zij een recht van beslaglegging in kort geding hebben; 2. door andere regeeringsambtenaren voor de doeleinden der bank beschikbaar te stellen, wat tot dusverre geheel kosteloos plaats had; in den vervolge zullen de onkosten terugbetaald worden; 3. door aan de bank zekere voorrechten toe te kennen; 4. door een onmiddellijk en gemakkelijk verband te leggen tusschen de bank en het kantoor der hypotheken, waardoor dit laatste om zoo te zeggen aan de bank ondergeschikt en haar orgaan wordt; 5. ten slotte door verschillende belastingverlichtingen, die den credietnemers ten goede komen.

De korte voorgeschiedenis dezer wijze van credietverleenen levert eenige interessante punten op. Eene eerste poging werd in het jaar 1895 beproefd. In 1896 stelde de Regeering voor credietdoeleinden van dezen aard 10.000 Pd. beschikbaar, die hare beambten met zakken vol gereede goudstukken in een uitgezocht deel van Beneden-Egypte over het platteland droegen, om ze onmiddellijk aan de credietbehoevenden te overhandigen.

Door geen andere wijze, zoo luidt het bericht, vermocht men den Fellahs het noodige vertrouwen in te boezemen. Men had er succes mede. Er werden in 't geheel 7700 pond uitgeleend; meestal in bedragen van 5 pond en minder. En in November werd alles tot op 20 pond na zonder bezwaar weder terug ontvangen. Blijkbaar zijn de Fellahs van nature even eerlijk als arbeidzaam. De proef werd uitgebreid, maar bleef altijd nog slechts beperkt tot Beneden-Egypte. In 1898 werd de Nationale en later de Landbouwbank in het leven geroepen.

De wijze van credietverstrekking is de volgende: Voorschotten worden verstrekt op korte termijnen tot ten hoogste 15 maanden onder geen andere zekerheidsstelling of pand als van het te veld staande gewas. Dat is de soort A. Deze voorschotten moeten den Fellah in staat stellen, het tijdstip van den katoenoogst te bereiken; welk tijdstip is aangewezen voor het terugbetalen van het voorschot. Het kleinst in dezen vorm verstrekte bedrag is een half Pd. Egyptisch, het hoogste 20 Pd. De regel is, dat het voorschot het drievoudige bedrag der geheven grondbelasting niet te boven mag gaan. In enkele zeer vruchtbare gedeelten van het land mag meer in leen worden gegeven.

Voorschotten volgens de soort B worden tot hoogere bedragen, voorheen gedurende ten hoogste vijf, thans zelfs tot ten hoogste 10 jaar verleend en mogen klimmen tot 500 Pd. (voorheen 300 Pd.) echter slechts binnen de grens eener totale som van 200.000 Pd. = pl.m. *f* 2.450.000. Het mininum is 10 Pd. De voorschotten moeten in gelijke jaarlijksche termijnen worden terugbetaald. De rentebetaling vermindert in evenredigheid met de daling der hoofdschuld. Dergelijke voorschotten worden verzekerd door de inpandgeving van het stuk grond en mogen in den regel tot aan het twintigvoud der grondbelasting, in enkele gevallen tot een bedrag gelijk aan de helft der geschatte waarde van het stuk grond worden verleend. Als maximum-

waarde voor den acre (pl.m. $^{2}/_{5}$ Hectare) werd voorheen aangenomen en gold 60 pond. Tengevolge van den hoogen katoenprijs en ook tengevolge van andere blijvende oorzaken is de waarde van den grond intusschen zoo gestegen, dat men thans 8J pond als maximum aanneemt.

De rentevoet is in beide gevallen nominaal 9 pCt. In de practijk wordt intusschen de hoogste geoorloofde rente volgens de wet n.l. 10 pCt. geheven, omdat bij den nog altijd beperkten geldelijken omzet der Bank, deze anders niet zou kunnen blijven bestaan. Van die 10 pCt. ontvangt de Bank feitelijk slechts 6 pCt. en van dit bedrag moet een gedeelte worden afgezonderd voor een reservefonds. De jaarlijksche bijdrage tot dit fonds is vastgesteld op 5 pCt. van de inkomende rentebetalingen, waarbij nog 2 pCt. gevoegd worden indien de ontvangsten aan rente 225 000 Pd. te boven gaan. De administratiekosten moeten 3 pCt. vorderen. Een verder procent wordt in rekening gebracht als provisie, waarvan $^{1}/_{2}$ pCt. aan den belastinggaarder (Sarraf) als loon voor de inning wordt te goed gedaan. Bij toenemenden geldelijken omzet hoopt men ook den rentevoet te kunnen verlagen en dan tegelijk de bijdrage voor het reservefonds te verminderen.

De transactie heeft aldus plaats: Het verzoek om voorschot wordt op een formulier geschreven, dat bij het hoofd der gemeente (Omdeh) verkrijgbaar is. Het wordt dadelijk den betrokken belastinggaarder ter hand gesteld, die na inzage van het plaatselijk kadastraal-register van de bouwgronden der streek, dat onder zijn bewaring is, het verzoek om crediet legaliseert. Is er sprake van het sluiten eener hypotheek, dan moet de plaatselijke landmeter onder legalisatie van den Omdeh er nog zijne verklaring aan toevoegen omtrent de grootte en de grenzen van het te verpanden stuk grond. De volgende stap is indiening van het bedoelde verzoek aan den plaatselijken vertegenwoordiger der bank, die het op grond van zijne algemeene kennis van de grondwaarde, afwijst of goedkeurt. In het laatste geval zendt hij het verzegeld terug aan den belastinggaarder, die wederom het stuk van een korte verklaring voorziet, indien althans alles in orde is; met dit laatste bedoelt men de vervalsching van de onderteekening van den belastinggaarder door den verzoeker te voorkomen. Nu rest er nog slechts, dat de verzoeker op een nieuw formulier zijn zegel zet, hetgeen bij de terugbetaling van het voorschot noodig is voor de identificatie. In het vervolg zal hier waarschijnlijk nog het bewaren van een afdruk van zijn duim bij komen.

Heeft de belastinggaarder het teruggezonden aan den vertegenwoordiger der bank, dan zendt deze het door aan het hoofdkantoor, waar alles nog eens zorgvuldig wordt nagegaan. Is alles in orde, dan wordt een voorschot van de soort A dadelijk uitbetaald. Bij de soort B gaat het verzoek eerst nog naar het hypotheekkantoor, alwaar de hypotheek wordt ingeschreven. De acte wordt daarna teruggezonden aan den plaatselijken vertegenwoordiger der bank. De uitbetaling van het geld heeft als waarborg voor den schuldenaar, waar eenigszins mogelijk, in het bijzijn van een Engelschen Inspecteur plaats. De quitantie gaat terug naar het hoofdkantoor en wordt aldaar ingeschreven, ook wordt daar de interest berekend.

Intusschen berekent ook de plaatselijke vertegenwoordiger de rente en maakt een staat der te innen gelden op. Beide gaan ter controleering naar het hoofdkantoor. De staat wordt voor elk dorp afzonderlijk opgemaakt en

aan het ministerie van finantien aangeboden, dat die belastinggaarder voor de inning aanwijst.

De renten worden berekend tot op het einde van de maand waarin zij vervallen en op den eersten van den volgende maand in- en afgeschreven als tegoed der Bank. De regeering geeft eens per maand aan de bank kennis van de geinde gelden. In geval van wanbetaling wordt de rente verder berekend en aan het ministerie van finantien nogmaals bericht gezonden met het oog op de inning van dien achterstand. Ten behoeve der inschrijving van de hypotheek geeft de plaatselijke vertegenwoordiger der Bank tegelijk met de opzending van het verzoek aan deze ook bericht aan de met inschrijving belaste rechtbank omtrent de identiteit van het betrekkelijke grondstuk. Dit wordt vergeleken met de inschrijvingen in het kadastraal register van gronden, opdat hetzelfde grondstuk niet tweemaal worde verpand. Voor dezen dienst bestaat een afzonderlijk ambtenaar. Eerst krachtens zijn rapport terzake wordt de hypotheekacte opgemaakt. De verzoeker wordt dan voor de rechtbank gedagvaard, om het geld op hypotheek rechtstreeks in ontvangst te nemen, terwijl hem bij de uitbetaling dadelijk de onkosten worden gekort, die intusschen slechts ongeveer 1 pCt. beloopen.

Krachtens zulke handelingen waren op 31 December 1903 in 't geheel 78911 voorschotten uitstaande, tot een totaal bedrag van 2.186.746 Pd. sterling d. i. dus gemiddeld groot 27.14 Pd. Hiervan waren 13156 tot een totaal bedrag van 104.684 Pd. dus 7.957 Pd. voor elk voorschot van de soort A. En wel beliepen 759 ervan één pond of minder, 5963 van 1—5 Pd. en 6434 van 5—20 Pd.; 65755 voorschotten een totaal van 2.091.157 Pd. dus met een gemiddelde van 31.8 Pd. waren van de soort B. Daarvan bedroegen 53481 20—50 Pd. 7928 50—100 Pd. 2359 100—150 Pd. en 1987 150—300 Pd. Minstens 96 pCt. dezer voorschotten waren in handen van bezitters van stukken grond van eene uitgestrekheid van 20 Feddan à 44.5 are, 85 pCt. in handen van de zoodanigen tot aan 5 Feddan. Daar evenwel het geheele grondbelastingkohier in 't geheel 1.026.081 belastingplichtigen bevat, is dus de verhouding van de voorschotnemers tot hen die geen crediet genieten nog altijd niet groot.

De overeenkomstige gegevens voor het nieuwe jaar 1905 zijn nog niet beschikbaar. Er stonden in 't geheel: 3.787.209 Pd. onder den vorm van hypotheken uit en 149.032 Pd. als voorschotten, bij elkaar 4.037.170 Pd. Van deze bedragen was een totaal van 939.723 Pd. reeds in het vorige jaar uitgeleend.

Ook nog op eene andere wijze verleent de staat steun aan den kleinen zelfstandigen landbouwer. Het is bij deze kleine lieden gebruikelijk, in het voorjaar hunne zaaizaden van gelduitleeners te betrekken onder voorwaarde, dat het tegen den tijd van den katoenoogst wordt terugbetaald. De gelduitleeners laten zich dan gaarne met 70—100 piaster (gersch) voor de ardeb (123.536 K.G.) betalen. In 1898 berekende de Regeering voor uitgelezen zaaizaden slechts 58 piaster per ardeb, en liet de schuld voldoen in drie gelijkmatige partieele betalingen in het laatste kwartaal. Op deze wijze werden 8456 ardeb geleverd en het geld werd stipt en met dank terugbetaald. De ontvangers van het zaad wisten de hun verleende hulp op prijs te stellen. Men was zoozeer met het behaalde succes tevreden, dat er sprake was van eene verdere uitbreiding van deze verstrekkkingswijze.

Verdere berichten hieromtrent zijn intusschen niet verkregen.

NASCHRITT.

Het bovenstaande is eene vertaling van een artikel van denzelfden auteur H. W. Wolff, die reeds in de Jan.-afl. op bl. 46 is vermeld, uit het November-nummer van het aldaar genoemde blad. Het bevat een verslag van de werking en uitkomsten van direct en zuiver ambtelijke staatshulp zonder intermediair van vereenigingen al of niet coöperatief werkzaam. Zooals men ziet, zijn voor het slechts ± 10 millioen inwoners tellende Egypte geheel andere bedragen in het spel dan voor het 25-maal zoo volkrijke Britsch Indië en is de steun door credietgeving verleend niet alleen volstrekt, maar vooral ook betrekkelijk veel grooter en intensiever.

Intusschen geeft het vroeger medegedeelde geen volledig beeld van den toestand aldaar. Behalve de coöperatieve credietvereenigingen op meer Europeeschen voet, die namelijk aldaar werden opgericht, bestonden er al sedert omstreeks 1850 inlandsche onderlinge credietvereenigingen, onder den naam van Nidhi's of leenfondsen (o. a. vermeld in de op bl. 47 genoemde officiëele vertaling). Daaronder vind men er enkele van groote beteekenis; o. a. moet er in Madras zijn met 3000 leden, 17000 aandeelen en een kapitaal van 1½ millioen roepiën. In verschillende streken komen zij voor en men vindt er een twintigtal genoemd, waarvan het ledental van 1000 tot 4000 afwisselt, met kapitalen van 100,000 tot 1½ millioen roepiën. Hunne clientèle bestaat evenwel slechts voor een klein deel uit landbouwers, voor het meerendeel uit ambtenaren, werklieden en ambachtslieden en zij verleenen meer bedrijfs- dan landbouwcrediet, grootendeels op eigendommen in steden, waar zij den kleinhandel bevorderen. Deze Nidhi's lijden evenwel aan vele gebreken, zoowel in hunne inrichting als practische werking. Om deze reden heeft de Engelsche regeering pogingen in het werk gesteld onderlinge credietvereenigingen volgens Europeesch model in Indië in te voeren. De daarmede genomen bevredigende proef in Bengalen gaf aanleiding den heer Gourlay, een jong Britsch ambtenaar, een studiereis naar Europa op te dragen. Deze bezocht in het najaar van 1904 de centrale instelling en de hoofdkantoren van de Raiffeisen-federatie te Neuwied en ook die van den veel grooteren „Reichsverband" te Darmstadt, waarmede die federatie in Aug. 1905 ineengesmolten is. Van zijne bevindingen zal in Britsch-Indië partij worden getrokken, waar hij sedert tot registratie-ambtenaar dezer instelling is aangesteld.

Met een enkel woord zij er ten slotte aan herinnerd, dat ook in Nederlandsch-Indië in het belang van de ontwikkeling van het credietwezen onder de inlandsche bevolking voor 1906 is toegestaan een totaal bedrag van ƒ 474.200, waarvan voor kapitaalverstrekking aan particuliere banken, die gerekend worden op 27 plaatsen in werking te zullen zijn ƒ 170.000 en voor toezicht op de dessa loemboengs ƒ 149.760, terwijl aan het plan tot oprichting eener Staatslandbouwcredietbank in het Westen der Preanger Regentschappen voorloopig geen verdere uitvoering is gegeven.

E. SCHMÜLLING

VARIA.

RECHTS-HERVORMING IN NED.-INDIË.

In de vergadering van het *Indisch Genootschap* van 2 December 1905 werd dit onderwerp ingeleid door Mr. I. A. Nederburgh, die ten volle gevoeld heeft, dat het feitelijk te moeilijk en te omvangrijk is om het aldaar op de gebruikelijke wijze in één avond te behandelen. Wel werd er oppositie gevoerd, doch de tijd ontbrak om deze behoorlijk te weerleggen, zoodat de gedachtenwisseling feitelijk moest worden afgebroken, vòòr dat het onderwerp was uitgeput. Deze omstandigheid heeft er aanleiding toe gegeven, dat dezer dagen, tegelijk met het gedrukte verslag der in de vergadering gehouden besprekingen, aan de leden van het Indisch-Genootschap eene brochure is rondgedeeld onder den titel: „Nogmaals Rechtshervorming in Ned.-Indië", waarin Mr. Nederburgh eene nabetrachting levert op het ter vergadering behandelde, terwijl hij er twee ontwerpen en een toelichting aan toevoegde, betreffende zijne denkbeelden tot wijziging van art. 109 en van art. 75 en 78 van het Regeerings reglement.

De stellingen, die vooraf op het convocatie-biljet waren medegedeeld, luidden als volgt:

1. De wetgeving in Nederlandsch-Indië beantwoordt niet aan de behoeften van den tegenwoordigen tijd.

Zij behoort *geleidelijk* herzien te worden met inachtneming:

in 't algemeen van de veranderde en nog veranderende toestanden in het Oosten;

en in 't bizonder van de toenemende ontwikkeling der Inlanders, de vermenging der rassen in Ned.-Indië en de eischen van het wereldverkeer.

2. Als grondslag voor nieuwe regelingen worde aangenomen gelijkheid voor de wet van alle rassen, daar waar — en telkens voorzoover — deze is te bereiken zonder overwegend bezwaar voor de oorspronkelijke bevolking.

3. Wat het privaatrecht betreft, laten de toestanden nog niet toe voor alle klassen der bevolking van Ned.-Indië een algemeen recht onvoorwaardelijk verbindend te verklaren.

4. Er bestaat evenwel behoefte aan zulk een recht, geldend voor het onderling verkeer dier klassen, voor de zich van het primitieve, plaatselijke gewoonterecht losmakende Inlanders en voor de vreemdelingen.

5. Dit algemeene recht kan en mag niet zijn het Nederlandsche, zij 't zelfs gewijzigd, maar moet, met behoud overigens van de groote beginselen der Westersche beschaving, geheel op de algemeen Indische behoeften en toestanden zijn ingericht.

Terwijl ook de aandacht was gevestigd op vroegere geschriften van den spreker (in Wet en Adat 1e band bl. 331 e.v. en in deel 79 en 80 van „Het Recht in Ned.-Indië"), stelde de spreker op den voorgrond hoe tegenwoordig *door de wet* een onderscheid wordt gemaakt tusschen de inwoners van N.-I., naar de verscheidenheid van hun ras of herkomst, soms ook naar hun godsdienst, dat door velen nog noodzakelijk wordt geacht, maar waaraan zich weldra de gedachte heeft vastgeknoopt van bevoorrechten en minderen. Hoewel die opvatting is te verklaren, al wordt zij in de wet nergens als beginsel uitgesproken, de zaak heeft hervorming noodig. Op het standpunt, waarop wij thans staan, is het in strijd met onze rechtsovertuiging dat voor de wet de een bij de ander zou worden achtergesteld, op grond van verschil van ras en godsdienst. Niet alleen deze reden echter pleit voor de afschaffing van het hateiijke onderscheid. De kloof tusschen blank en bruin is meer en meer gedempt en er zijn tusschen de uitersten zooveel nuances, dat in 80 van de 100 gevallen het onderscheid, dat de wet maakt, in werkelijkheid niet bestaat. In de tweede plaats dreigt aandrang van buiten de onderscheiding te ondermijnen, waarbij Japan het voorbeeld heeft gegeven.

Wanneer niemand meer de mindere wil wezen, zal de uitslag moeten zijn: allen gelijk voor de wet; dit is het eenige standpunt, dat ons tegenover het buitenland kan behoeden voor diplomatieke nederlagen en nationale vernedering.

Wel kan de grondslag van het Indisch rechtsgebouw niet opeens worden weggenomen, doch men kan hem reeds dadelijk in beginsel prijsgeven en en een nieuwen aanwijzen. Dit te doen lijkt spreker een eisch van rechtvaardigheid en van vooruitziende politiek. Om alle stelselloosheid of wisselvalligheid van politiek in dit opzicht uit te sluiten, ware het wenschelijk het gelijkheidsbeginsel uit te spreken in een nieuw artikel 109 R. R. Bij de wijziging volgens het aanhangige voorstel komt men met te weinig nadruk aan dien wensch tegemoet. [1]) Overigens acht spreker het niet mogelijk dit artikel zooals het is voorgesteld, ongewijzigd aan te nemen, daar er bijv. de mogelijkheid door ontstaat, dat iemand tegelijk Inlander en Europeaan is; het eerste omdat hij feitelijk in de Inlandsche bevolking is opgelost, het andere omdat hij Nederlander is, door naturalisatie. Zonder nu verder hierover uit te weiden, schetst de spreker hoe de onderscheiding in Inlanders en Europeanen wat betreft het privaatrecht en het formeel recht gepaard gaat met een schier eindelooze vertakking, daar er niet van één enkel recht van inlanders sprake is, maar van een aantal groepen en groepjes met verschillende adat, wat nog ingewikkelder wordt voor personen, die zich buiten het territoir hunner adat bevinden. De versplintering dreigt nog grooter te worden door eene voorgenomen regeling van het privaatrecht der Chineezen, in den vorm een gewijzigd-toepasselijk-verklaring van een deel der Europeesche wetboeken, maar feitelijk voor verschillende onderwerpen een codificatie naar Chineesch recht. Ook voor andere vreemde oosterlingen zoude men dien weg op kunnen gaan. Doch tegenover die vele variaties, wordt de aandacht op Japan gevestigd, dat voor zijn onderdanen van alle bijzondere regelingen afzag en

---

1) Zie blz. 48 van de Jan.-afl. 1905. De redactie is weder eenigszins gewijzigd bij de op 13Dec. jl. ingediende Memorie van Antw. (Handelingen der S. G. Bijlagen 49 2-3) doch in dit opzicht gelijk gebleven. (Zie bl. 263, noot).

slechts gelijkstelling met alle vreemdelingen, doch op den besten voet eischte. De internationale gebruiken geven aan in hoever voor deze, zoolang zij vreemdelingen blijven, hun nationale eigendommelijkheden in rechten behooren te worden geëerbiedigd. Verder behoeven wij niet te gaan.

Anders is het natuurlijk gesteld met de groote massa der Indische landzaten, die niet bij ons, maar bij wie wij gekomen zijn. Bij het streven naar hooger ontwikkeling ook op rechtsgebied en rechtseenheid is de geleidelijke weg de eenige goede. Van dit beginsel uitgaande heeft de spreker zulk een weg gezocht, of liever de richting, waarlangs hij met de minste bezwaren zou kunnen worden gebaand. Vóóraf beantwoordt hij echter de vraag of het niet beter is de rechtsverscheidenheid maar ongehinderd te laten voortbestaan. In de eerste plaats dient volgens hem de staat eene rechtsovertuiging te hebben en, waar hier tegen aangevoerd werd [1]), dat men met evenveel recht kan eischen dat de Staat een taal of een godsdienst heeft, gaat deze redeneering niet op, omdat de Staat niet tot taak heeft om taal, of godsdienst, maar wel om recht vast te stellen, en omdat hij dit niet kan, wanneer hij zelf niet weet wat recht is. Naast wat hij als zoodanig vaststelt, kan hij eene afwijking *dulden*, doch zulk een getolereerd recht door codificeeren tot *opgelegd* recht maken, gaat zeker niet aan. Het praktisch bezwaar tegen verscheidenheid van recht wordt in de beneden aangehaalde brochure weersproken met een beroep op vroegere toestanden in Europa, doch terwijl dit destijds bij minder verkeer ook minder bezwaar opleverde, hing dat samen met de verbrokkeling van territoir, terwijl in Indië zich ook verschil van recht voordoet in eenzelfde territoir, wat veel hinderlijker is.

Aan de tegenstanders wordt toegegeven het vele goede dat de adat aanbiedt, namelijk haar buigzaamheid, waardoor echter codificatie er van juist verwerpelijk is en verder dat zij ter plaatse en uit het volk voortgekomen, met de plaatselijke behoeften overeenkomt. Dat wil niet zeggen dat er geen beter recht denkbaar is, maar wel dat zij de voorkeur verdient boven Europeesch recht, dat zonder onherkenbaar te worden, nooit zoo is te wijzigen dat het aan de behoeften des volks beantwoordt Daarom kan spreker zich ook niet vereenigen met de bij het ontwerp en wijziging van art. 75 R. R. aanhangig gemaakte plannen van wetgeving.

Thans overgaande tot de gebreken van de adat, is het spreker volstrekt niet te doen eene „beweging" tegen het inlandsche gewoonterecht op touw te zetten, doch hij wil integendeel een dam opwerpen tegen de invoering van het „zooveel mogelijk" Europeesch recht, waar dit den Inlander dreigt te overweldigen door den drang der omstandigheden. Om dit te voorkomen moet men, waar de adat door het verkeerde er in zal moeten bezwijken, althans het goede trachten te redden. De adat is niet in alle opzichten zoo goed als haar onvoorwaardelijke voorstanders meenen. Zij neemt haar oorsprong in tijden van bijgeloof en overmacht der sterkeren of der aanzienlijken. Het ligt dus voor de hand, dat zij wel eens onbillijkheden inhoudt of zelfs in hevige botsing komt met onze dierbaarste begrippen van recht en menschelijkheid.

---

[1]) Mr. Justus in eene brochure „Wettelijke regeling van den rechtstoestand der Inlandsche Christenen als hoofddoel", enz. Batavia, H. M. v. Dorp en Co. 1905 (overgedrukt uit de *Java-Bode*).

Al. 3 van art. 75 R. R. laat den rechter vrij in zulke gevallen van de adat af te wijken doch drukte zich, door te spreken van algemeen *erkende* beginselen van billijkheid en menschelijkheid minder juist uit, want de terzijde te stellen adat was juist een bewijs dat het beginsel niet algemeen erkend werd. In het aanhangige wetsontwerp is de onjuistheid van uitdrukking op wel wat al te radicale wijze verholpen, door des rechters vrijheid in deze geheel weg te laten. De onbestemdheid was een bezwaar, doch deze was een onvermijdelijk gevolg der bepaling, die de adat — goed of slecht — handhaaft. Wil men dit evenwel verhelpen, dan is de eenige weg: de adat te schiften, het goede er van te behouden en het slechte af te schaffen.

Het inlandsch gewoonterecht is vrij primitief en onvolledig en het voorziet niet in de eischen van een zich ontwikkelend algemeen verkeer. Het middel dat in zulke gevallen al. 6 van het bestaande art. 75 R. R. aan de hand doet, de algemeene beginselen van het Europeanenrecht tot richtsnoer nemen, acht spreker dikwijls erger dan de kwaal. Spreekt men van groeiende adat, dan moet daar ook ruimte voor zijn, en een angstvallig rechter zal allicht vreezen zich aan rechtsverkrachting schuldig te maken, door van de oude adat af te wijken. Gewezen wordt op de moeilijkheid om hier zonder willekeur, scheppend recht te spreken. Door deze moeilijkheid moet de rechtspraak naar de adat, hoe hoog men haar in theorie verheffe, in de praktijk te wenschen overlaten en dit te meer naarmate algemeen verkeer en maatschappelijke vooruitgang hooger eischen stellen. Voegt men daarbij het ontstaan van tal van variëteiten en het uitwisschen van grenzen, dan brengt dit den schrijver op zijne bedoeling: een algemeen Indisch landrecht, waarin de verschillende adats zich allengs kunnen er dan van zelf zullen oplossen.

Daarbij wordt gewezen op invloeden van buiten, die zich doen gelden, niet alleen de prediking van een vooroordeelen bannend en verdraagzaamheid wekkend Christendom, maar ook van een anderen godsdienst — als zoodanig ten volle te eerbiedigen — die den heiligen oorlog predikt (waar deze een goeden uitslag belooft) en naar onze begrippen de grenzen van den godsdienst overschrijdt door eene regeling van het wereldlijk recht, die voor geen wijziging vatbaar is en dus geen gelijken tred houdend met het maatschappelijk leven, hieraan aldus de voorwaarden van ordelijken vooruitgang onthoudt. Deze invloed vindt een machtig orgaan in de zoo goed als onafhankelijke rechtspraak der priesters en nu wordt gevraagd of men dezen niet-nationalen niet uit volksbehoeften ontstanen invloed moet laten begaan. Een andere nadeelige invloed doet zich gevoelen wanneer Inlanders en niet-Inlanders naar het recht der eersten handelingen willen aangaan, waarbij verkeerde opvattingen ontstaan en elk der partijen het recht op haar eigen wijze begrijpt.

Een van de voorname doeleinden van rechtshervorming in Indië moet zijn aan die verwarring een einde te maken. Het bestaande art. 75 R. R. geeft eenige onduidelijke en onvolledige regelen, het voorgestelde zwijgt er over, doch sinds eenigen tijd ligt een ontwerp Kon. Besluit gereed tot regeling der conflicten van wetgeving, waarvan spreker weinig verwacht, omdat het eenige algemeene formules zal aangeven, naar welke alle zich voordoende verschillen zullen moeten worden opgelost door òf het eene, òf het andere recht toe te passen. In plaats van een speciale regeling voor elke soort botsing te geven, had de wetgever een bemiddelend recht kunnen vaststellen, bijv. voor de gemengde

huwelijken. Zulk een regeling zou met de vaststelling van het door den spreker gewenschte algemeen-Indische recht kunnen samenvallen.

Dit recht schetsende kan spreker kort zijn. Het moet liggen op de lijn waar Westersche en Oostersche opvattingen elkaar ontmoeten, waar dus beiden zich hebben ontdaan van alle vooroordeelen en, wars van kleinzieligheid, over en weer wat toegeven; het mag niet in strijd komen met de algemeene, hooge beginselen, die de menschheid in den loop der eeuwen heeft losgemaakt uit de windselen van baatzucht en dwaling, maar evenmin met de behoeften van Indië's bevolking, het moet verdraagzaam, dus zoo weinig mogelijk dwingend, zooveel mogelijk regelend zijn, waarbij aan de plaatselijke gebruiken een grootere plaats kan worden ingeruimd dan in ons Burgerlijk Wetboek; het moet, zelf ontstaan door het algemeen verkeer, ook zorgen, waar dit het vordert, voor aansluiting bij het buitenlandsch recht; het moet goedkoop en eenvoudig zijn. Eenvoudig in dezen zin dat het voor den justiciabele gemakkelijk te volgen en te hanteeren is en de dure hulp van practizijns, enz. zooveel doenlijk wordt vermeden. Dit recht, verplichtend voor de Vreemde Oosterlingen, wordt aan geen Inlandsche groepen, die zich nog niet hebben losgemaakt van hun oorspronkelijke adat, opgedrongen, doch zal aangewezen zijn voor de groepen Inlandsche Christenen, die het type vormen van den geëmancipeerden Inlander. Zal het aantal dergenen, die aan dit recht onderworpen zijn, aanvankelijk niet bijzonder groot zijn, als de vrijwillige aansluiting niet moeielijk wordt gemaakt, zal dit aantal zonder eenigen dwang geleidelijk toenemen. Daar handelingen tusschen verschillende adatgroepen en al wat iemand verricht buiten het territoir van zijn adat onder dit algemeene recht vallen, zal de bevolking er allengs mede bekend raken en de voordeelen er van gaan inzien. Ook zal het gelden voor alle gevallen, waarin de adat geen uitsluitsel geeft. Al is de tijd nog ver dat de Inlander, thans bij zijn eigen adat voortlevende, allengs rijp wordt voor de opneming in de algemeene groep, die eenmaal zal moeten aangroeien tot *de* bevolking van N.-I., het is een voordeel van het aanbevolen stelsel, dat het hiermede rekening houdt en niets forceert, zooals de algemeene invoering van het Europeesche recht wel zou doen.

Opzettelijk zweeg spreker tot dusver over het recht dat voor de Europeanen zou moeten gelden, omdat dit een bijzaak is, die op verschillende, bevredigende wijzen kan worden geregeld. Wil men ze niet het voorbeeld laten geven van iets op te offeren aan het algemeen belang, dan bestaat er geen bezwaar ze voor hun onderlinge betrekkingen en eenzijdige handelingen onder eigen wetboeken te laten, doch dit heeft alleen betrekking op de eigenlijke Europeanen, de vreemdelingen. Zij die, hoewel geheel of voor een deel van Europeesche afkomst, geheel zijn ingeburgerd, behooren zich niet op een bij uitzondering toegelaten vreemdelingenrecht te kunnen beroepen en aangezien de grens hier al even moeielijk te stellen is als bij het „opgelost zijn" in het ontworpen art. 109, zou een beroep op dat uitzonderingsrecht ontvankelijk kunnen gesteld worden op grond van eene geregelde aangifte tot inschrijving in een jaarlijks te publiceeren vreemdelingen register. Overigens zou in eenige opzichten al dadelijk geen sprake mogen of behoeven te zijn van uitzonderingen en het strafrecht en de rechtspleging voor allen uniform kunnen wezen (behoudens het verschil in straf, geboden door rasverschil).

De spreker wijst er op hoe bij dit als bij elk groot werk drie perioden zijn te onderscheiden, het ontwerpen der hoofdlijnen, de uitwerking der bijzonderheden en eindelijk de uitvoering.

Van die hoofdlijnen, waaromtrent nog geen beslissing is genomen, zou het onredelijk zijn reeds nu veel bijzonderheden te verlangen doch als voorbeeld behandelt de spreker de *adoptie*, waaromtrent veel verschil bestaat. Ofschoon in Nederland niet toegelaten, is zij in geenen deele strijdig met de Christelijke beschaving. In Europa is zij in verscheidene landen wel toegelaten en de spreker ziet er geen ernstig bezwaar in om ook in Indië aan een Europeaan die bevoegdheid te geven. Spreker wil echter niet zoo ver gaan dat hij bijv. voor de Chineezen ook nog de door hunne rechtsbegrippen gevorderde voorwaarden verplichtend wil stellen, zooals bijv. in het ontwerp-Fromberg omtrent regeling van hun privaatrechterlijken toestand gedaan is. Door al die beperkende bepalingen weg te laten, worden de Chineezen niet belet zich toch naar verkiezing daaraan te houden, doch de N.-I. wetgever heeft er geen belang bij. Deze opmerking staat echter in geen noodzakelijk verband tot het plan om een algemeen Indisch recht in te voeren, ook al gebeurde dit niet, dan zou de wetgever in N.-I. zich toch moeten onthouden zulke specifiek-Chineesche of andere vreemde bijzonderheden op te nemen, doch ze aan de vrije verkiezing van de liefhebbers moeten overlaten. Hoe men bij het tegendeel tot zonderlinge consequenties komt, wordt aangetoond door een voorbeeld uit de ontwerp-regeling van wijlen Mr. Scheuer van het Inlandsch personenrecht op Java, waarin uit het Moh.-Jav. recht voor een vrouw, die drie keeren verstooten is, het gelegenheidshuwelijk met een anderen man is voorschreven als voorwaarde om nogmaals met haar eersten man hereenigd te worden.

Ten slotte worden de beide andere wegen beschouwd, die achtereenvolgens zijn voorgesteld om tot rechtshervorming te geraken. De eene is onder een vorig Ministerie een eind weegs opgegaan door een aanvang te maken met codificatie van de adat (arbeid van Mr. Carpentier Alting voor de Minahassa). Het bezwaar daartegen werd reeds besproken, de adat wordt vastgelegd vóór ze is waar men ze hebben wil. Bovendien zou men bij deze methode de voordeelen missen, welke die van Mr. Nederburgh oplevert ten aanzien van het quasi-internationaal recht.

De andere weg, belichaamd in het plan-Idenburg, is besproken in de „Losse aanteekeningen" door den spreker daarover in het licht gegeven („Het Recht in N.-I". deel 84 bl. 1 e. v.) en zijn hoofdbezwaar is niet gericht tegen den inhoud der ontwerpen, maar tegen de plannen, die in de toelichting daaraan worden vastgeknoopt, om sommige deelen van het Europeanenrecht tot algemeen Indisch recht te verheffen, wel gewijzigd, maar te Europeesch om goed Indisch te zijn. Mocht de Rijkswetgever over eenigen tijd aan die ontwerpen zijn goedkeuring hechten, dan hoopt de spreker toch dat voor die booze nevenplannen een stokje zal worden gestoken of althans de daaruit voortspruitende Kon. Besluiten van een anderen geest zullen getuigen. Na uit de woorden van de Memorie van Toelichting van het ontwerp-Idenburg zelf aangetoond te hebben dat het recht der Europeanen niet voor den Oosterling geëigend is, hoopt spreker ten slotte op eene omwerking van het ontwerp meer in den geest van een algemeen Indisch recht, dat voor de Inlandsche

Christenen zal gelden, zonder dat aan de grondgedachte schade wordt gedaan. Maar ook zonder zulk eene omwerking geeft hij de hoop niet op dat het ontwerp, mits ontdaan van de noodlottige neiging tot invoering van „Europeesch juristenrecht", de aanvang zal zijn van een gezonder rechtsleven in Indië.

Aan de discussie werd deelgenomen door Professor Mr. C. Van Vollenhoven, den heer G. Nijpels, Mr. C. Th. van Deventer en den heer J. W. Gunning. Eerstgenoemde vroeg met het oog op het geringe aantal personen voor wie het stelsel van den inleider imperatief zou zijn, welke reden de 32 à 33 millioen overige Inlanders zouden hebben om zich desverkiezende daaraan te onderwerpen en doen zij dit niet, dan heeft het voor de groote meerderheid der Inlandsche bevolking geen beteekenis. In de tweede plaats meent deze spreker gehoord te hebben dat het algemeen Indisch recht eerst zou vastgesteld worden na zorgvuldige raadpleging van Indische toestanden en behoeften en nu wijst hij op den verbazenden omvang en den duur van zulk een onderzoek. Waarom dan niet liever het werkplan van Minister Cremer gevolgd? Anders vreest de spreker dat men met rechtseenheid als doel, spoedshalve maar wat zal gaan phantaseeren.

In de derde plaats wijst hij er op dat, als de verschillende wegen die men volgens den inleider op kan gaan, de drie groote stelsels zijn, waaruit men voor het oogenblik heeft te kiezen, het niet gewenscht is, dat die in haar gevolgen voor den inlander zoo hoogst gewichtige keus wordt gedaan bij meerderheid van stemmen van Tweede en Eerste Kamer, omdat daarin geen meerderheid gevonden wordt, welke zich in deze netelige quaestiën dermate heeft ingewerkt, dat zij ze behoorlijk zou kunnen beoordeelen en beslissen. Hij is daarom voor een artikel 75 dat de gelegenheid gaf, dat de Europeanen nog iets anders zouden kunnen krijgen dan nagevolgde Nederlandsche wetboeken en de inlanders en Vreemde Oosterlingen een derde soort recht naast adat-privaatrecht en toepasselijk verklaard Europeesch recht. Voorts zou hij de vrijwillige onderwerping uit de 3de alinea willen wegnemen en dat punt aan eene algemeene verordening overlaten en eindelijk het 4de lid van art. 109 schrappen, een sta-in-den-weg bij de regeling van den rechtstoestand der Inlandsche Christenen.

De heer Nijpels komt in de eerste plaats op tegen de qualificatie van meerderen en minderen en wijst er op hoe slechts sprake is van twee groepen, waarvan de eene slechts de mindere wordt als men eene rechtsopvatting van de andere er aan opdringt. Verder meent hij dat de grens waar ons rechtsbegrip en de adat samenvallen, moeilijk te vinden zal zijn, omdat de laatste zoo veelvoudig is. Hij vergelijkt de oppervlakte van onzen Archipel met Europa en dan blijken deze elkaar bijna te dekken en als men dan denkt aan de verschillen in rechtsovertuiging in de verschillende deelen van dat werelddeel, terwijl daar zooveel invloeden nivelleerend werken, dan wordt het voor Indië nog veel moeilijker een algemeen recht te vinden. Ook acht hij het gevaarlijk om a priori te zeggen, dat de koran zal moeten wijken voor den bijbel, daar eerstgenoemde in vele gedeelten van Indië vasten voet heeft gekregen. Door partieele regelingen zal men kunnen bewerken dat de adat zich langzamerhand voegt naar onze rechtsbegrippen, doch bij een algemeen recht vreest hij een willekeurige grens en een willekeurige toepassing.

De heer Mr. C. Th van Deventer herhaalt een stelling van den inleider, dat onze zorg om een einde te maken aan de onzekerheid van het recht, niet mag voeren tot zekerheid van onrecht Vervolgens stelt hij tegenover elkaar het stelsel, door prof. Van Vollenhoven voorgestaan, eener betere regeling van de verscheidenheid van recht en het andere stelsel waarbij men tracht te komen tot eenheid van recht, waarvoor verschillende oplossingen zijn. Het samenstellen van een algemeen Indisch recht volgens het denkbeeld van Mr. Nederburgh vindt deze spreker zeer moeilijk, in het bijzonder voor het Nederlandsche volk en hij haalt voorbeelden aan hoe gebrekkig het met de herziening van ons eigen recht is gegaan. Hoe zullen wij, die volgens Opzoomer reeds jaren geleden achterlijk bleken in de kunst van wetgeven, een geheel nieuwe codificatie voor Indië ontwerpen. Veel verstandiger en eenvoudiger wordt het geacht daarvoor de Nederlandsche wetgeving als uitgangspunt te kiezen en met onze beperkte kunst van wetgeven te trachten er van te maken wat wij kunnen.

De heer J. W. Gunning kwam met een voorbeeld de noodzakelijkheid betoogen, om in Indië rechtscheppend op te treden. In een omgeving van Christeninlanders, welke niet nader door hem werd aangeduid, had men zich in kampongs vereenigd en zekere regels voor de onderlinge rechtsbehoeften vastgesteld, doch toen het verzoek werd gedaan aan het hoofd van plaatselijk bestuur hiervan notitie te nemen, heeft deze zich daaraan niet gestoord. Het is volgens dezen spreker een groot bezwaar van het wetsvoorstel-Idenburg, dat men daardoor krijgt òf de adat, geheel intact, òf het Nederlandsch-Indisch recht.

Terwijl de repliek van Mr. Nederburgh en het verder gesprokene hier kortheidshalve voorbijgegaan worden, vergt de Nabetrachting in het bijzonder de aandacht. Het heeft den schrijver verwonderd, dat geen stem is opgegaan tegen zijn tweede stelling, waarbij gelijkheid voor de wet van alle rassen wordt aanbevolen. Menigeen zal wellicht vreezen voor te snelle hervorming en zich beroepen op het oude spreekwoord, dat langzaamheid aangeeft als voorbehoedmiddel tegen het breken van de lijn. Ook hij is een groot voorstander van geleidelijkheid, mits men dan ook tijdig beginne. Maar in dezen tijd, nu in het Oosten – dat zoo afkeerig heette van hervorming – stoomfluiten, automobiel-toeters en banzai-geroep weerklinken, is het waarlijk geen tijd meer om met de trekschuit te varen.

Op ander dan op privaatrechtelijk gebied zal het noodig zijn dat een krachtig gezag de leiding behoude en dit juist beoogt de gelijkheid voor de wet, die den vreemdeling de gelegenheid zal ontnemen ons met het pistool op de borst zijn deel af te dwingen in eene bevoorrechting, die dan immers niet meer bestaat en den landzaat geen aanleiding zal geven zich stiefmoederlijk bedeeld te zien. Ten sterkste wordt ontkend, dat het streven van den schrijver zich niet aansluit aan de werkelijkheid, wij hebben reeds een halve eeuw en langer in die richting gestuurd. Waar verschillende rassen en beschavingsgroepen bijeen wonen en aanhoudend met elkander in aanraking komen zijn twee dingen mogelijk: ze scheiden zich af en staan min of meer vijandig tegenover elkander, als bijv. in Kreta; òf door hun vreedzaam verkeer ontstaan toenadering en ineenvloeiïng.

Het is opmerkelijk dat de Europeanen in Indië, die hun beginselen volgen,

hoogere eischen van vrijheid en gelijkheid verkondigen en het moderne leven mede leven, niet inzien dat zoo iets aanstekelijk is en de Inlander niet, onbewogen door hetgeen om hem te hooren en te zien valt, altijd dezelfde onnoozele hals zal blijven. Nu wij hem sinds lang tot gedachten en behoeften opleiden, waarbij de tegenwoordige toestand niet kan blijven passen, sluiten 'schrijvers denkbeelden zich bij de werkelijkheid aan. In één opzicht wil zijn stelsel de tot nu toe gevolgde lijn verlaten, namelijk door de Vreemde Oosterlingen aan het algemeen Indisch recht te onderwerpen. Hoewel met een beroep op de Vereenigde Staten en elders, waar ook veel vreemdelingen aan de landswetten onderworpen worden, dit bezwaar niet overwegend wordt geacht, wordt vooropgesteld dat het stelsel niet staat of valt met de houding tegenover de bedoelde personen aangenomen.

Het stelsel van rechtseenheid heeft ook de verontwaardiging opgewekt, omdat het zou medebrengen dat Europeanen, naar men vreest, onderworpen zouden worden aan de bemoeienissen van Inlandsche officieren van Justitie, of misschien wel van Inlandsche rechters, enz. Waar die grieven — voor zoover ze niet op rassenvooroordeel berusten, maar het wezen der zaak raken — evengoed gelden voor de overige inwoners, die reeds aan al die ondraaglijkheden onderworpen zijn en overgangsbepalingen ten aanzien van Europeanen geleidelijkheid zullen beoogen, wordt niet toegegeven dat de eene klasse aanspraak kan maken op meer dan voor de andere mogelijk is. Het zou wellicht nog zoo kwaad niet zijn de Europeanen eens te doen ondervinden, waar het voor hun medeburgers nu aan hapert en in welke mate; maar de rechtvaardige zal zeker het hoofd fier opheffen in 't bewustzijn dat hij slechts bukt voor het algemeen belang en voor een beginsel van billijkheid.

Vervolgens overdenkende wat prof. Van Vollenhoven in het midden bracht, acht de schrijver het volstrecht niet in strijd zijn met zijn stelsel om, in afwachting der tot standkoming van het algemeen recht, van den reeds verrichten arbeid te profiteeren om partieele en plaatselijke verbeteringen in te voeren, doch hij vindt die manier onnoodig omslachtig en tijdroovend. Hij kan niet inzien dat eene voorafgaande codificatie van alle adats, een wellicht tachtig jaren vorderende arbeid, vooraf zou moeten gaan. Na hetgeen reeds is bijeengebracht vergeleken te hebben en een vergelijkende studie met buitenlandsch recht te hebben gemaakt, zou door dengeen of door degenen, die met het werk belast worden een eerste grof ontwerp moeten worden opgemaakt, tot regeling van de ontwerpen, die daarvoor reeds vatbaar zijn. Dit ontwerp wordt gepubliceerd tot critiseering door met de plaatselijke toestanden bekende personen en daarna wordt een tweede meer uitgewerkt ontwerp gepubliceerd. Na dit plaatselijk getoetst en gewijzigd te hebben, kan tot voorloopige vaststelling worden overgegaan. Dit eerste werk zal wel geen meesterwerk zijn, maar het kan naar de zich allengs openbarende behoeften of bezwaren worden gewijzigd, waarmee intusschen rekening kan worden gehouden bij het afwerken van volgende partieele regelingen. Na 20 à 25 jaren zou het geheel gereed kunnen komen.

Daar reeds is aangegeven om welke redenen verwacht mag worden, dat allengs de adats zich bij het algemeene recht zullen aansluiten, behoeft de eerste vraag van prof. van Vollenhoven geen verdere beantwoording. Wat

het verlangde blanco-art. 75 betreft, ook de schrijver was daarop bedacht en ontwierp er een op zijn manier in het bijgevoegde ontwerp.

Tegenover hetgeen de heer Nijpels zeide, wordt toegegeven dathet trekken van een grens zeker moeielijk is, doch het is nu eenmaal des wetgevers taak bemiddelend op te treden tusschen uiteenloopende opvattingen om tot recht en regel te komen. Zoo opgevat, zou één recht voor gansch Europa nog zoo onmogelijk niet zijn. Dit is slechts een onbereikbaar ideaal, wegens ontstentenis van een souverein gezag, dat in Indië niet ontbreekt.

Wat mr. Van Deventer betreft, ondanks de door hem gereleveerde waarschuwing, had ook hij ten slotte rechtszekerheid toch de allereerste deugd genoemd, die men van een rechtsstelsel verlangen moet. Door dit verlangen kan de qualiteit van het recht echter wel eens in verdrukking geraken. Ieder, die werkzaam is bij het beslechten van rechtsgeschillen, heeft een neiging om recht*spraak* en recht als één te beschouwen en zich zoo dikwijls geërgerd aan de onzekerheid, die het ongeschreven recht in de praktijk oplevert, dat de zin om dit Carthago te verdelgen bij hem onwillekeurig den voorrang behoudt op de vraag, wat er voor in de plaats te stellen. De schrijver vreest dat de toepasselijk verklaring van het Europeesche recht op de Chineezen voor velen, die niet tot de gegoeden en gewiksten behooren een nadeel zal zijn en dat men vooral moet vragen hoe vaart het gros der bevolking er bij. Is het als een weldaad voor deze en een vooruitgang te beschouwen, als zij gebracht wordt onder het (eenigszins gewijzigd) Europeesch recht, waarvan mr. Van Deventer mededeelt hoe slecht het zelfs in het moederland op de hoogte des tijds wordt gehouden? Is de gang om het voortreffelijk te doen blijven in Nederland traag, dan zal deze in Indië zijn traag in de tweede macht. En nu nam de schrijver nog twee dingen aan, die niet zoo zijn. Immers zelfs voor Nederland is het Nederlandsche recht niet voortreffelijk en voor Indië kan het niet voortreffelijk zijn. Terwijl de toelichting dier stellingen wordt voorbijgegaan, zij hier alleen vermeld dat de schrijver nog enkele opmerkingen maakt, naar aanleiding van de beschouwingen over de aanstaande wetgeving, aangetroffen in de memorie van toelichting der ontwerpen-Idenburg.

Hoe het recht der inlandsche Christenen er zal uitzien is hem niet duidelijk. Schrijver kan zich een geschreven recht voorstellen, dat aan 't gewoonterecht dérogeert, of daarnaar verwijst voor onderwerpen die het zelf niet regelt, maar een geschreven recht, waaraan omgekeerd het gewoonterecht dérogeert en dat voor onderwerpen, die het wèl zelf regelt, moet wijken voor de adat, is zoo niet een onding dan toch bepaald luxe.

Elders wordt (§ 11 bl. 13) de handhaving van de adat zelfs als regel en niet als uitzondering gesteld. Iets verder wordt het, bij het overzicht hoe het Wetboek van Koophandel voor Indië zal worden klaargemaakt, teekenend geacht dat daarbij geconstateerd wordt dat misschien enkele kleine aanvullingen of wijzigingen meer noodig zullen zijn. Waar nu bijv. bij de rechtspraak het Indische Burg. Wetboek, wat het vermogensrecht betreft, dikwijls op Inlanders wordt toegepast, omdat de adat ontoereikend is, dan blijkt hieruit dat of de adat ook het best op die wijze wordt aangevuld, of dat er op het oogenblik niets anders is om haar mede aan te vullen en is dit laatste juist, dan is zulk een aanvulling zeker geen verblijdend verschijnsel.

Wat het strafrecht betreft, dat eigenlijk buiten het kader dezer beschouwingen valt, wordt slechts gevraagd of men het nieuwe strafstelsel voor Europeanen zonder onmatig hooge kosten zal kunnen invoeren. De opmerkingen aangaande het formeel recht verlokken den schrijver meer tot oppositie. Het stelsel der Memorie is om dit zoowel in straf- als in burgerlijke zaken voor *alle* inwoners te laten gelden, in hoofdzaak de regelingen, die nu voor Inlanders gelden, in kleine, eenvoudige zaken, en die voor de Europeanen in zaken van meergewicht. Dat de meer omslachtige rechtspraak voor laatstgenoemden meer waarborg zou geven, wordt bestreden. Wellicht zal dit het geval zijn voor een zeker soort menschen, die men dan niet gauw aan de kleeren kan komen en er anderen mede kunnen plagen en op kosten jagen; maar voor de meerderheid biedt die rechtspleging de kans om vóór men op tegenweer bedacht is, veroordeeld te worden en om met een kluitje in het riet te worden gestuurd of in onmatige kosten te vervallen, wanneer men zijn goed recht wil doen gelden. Er wordt verder nog op gewezen, dat eenvoud door onvolledigheid bij eenvoudige zaken niet altijd valt te roemen, dat, waar bij de Inlandsche rechtspraak en die van het Residentiegerecht, de rechter een minder lijdelijke rol speelt dan bij de overige rechtspraak, het de vraag is of die lijdelijkheid een waarborg is, die men in belangrijke zaken moet behouden. Zoo niet, dan zal voor alle zaken het systeem, waarop de Europeesche rechtsvordering berust, moeten worden opgegeven. Een andere belemmering ligt verscholen in art. 112 der Indische (= 134 der Nederlandsche) Rechtsvordering j°. art. 50, dat de eischer het onderwerp van den eisch niet mag veranderen of vermeerderen. Ieder jurist weet hoe hierop goede zaken soms struikelen en schrijver ziet er het tegendeel van een waarborg in. Naast deze voorbeelden uit de burgerlijke rechtspleging, wordt geconstateerd dat het ook een illusie lijkt dat de Europeesche strafrechtspleging beter is dan de Inlandsche in ingewikkelde zaken. De laatste heeft het voordeel dat eene wijziging in de ten laste legging mogelijk is, zonder dat de belangen der verdediging er onder behoeven te lijden, waardoor voorkomen wordt, dat een werkelijk schuldige om een blijkbare vergissing wordt vrijgesproken. Zij geeft ook de gelegenheid het onderzoek te bekorten, terwijl bij de Europeesche instructie juist in ingewikkelde zaken dikwijls alles bedorven wordt vóór de rechter er in gemoeid is. Wil men voor Indië goede strafvordering, dan zal van de thans bestaande Europeesche juist moeten worden afgeweken.

Wanneer men tegenover de uiteenzettingen van den schrijver volhoudt, dat het zooveel eenvoudiger en gemakkelijker is het Europeesche recht voor Indië maar wat te vermaken en dat het ons toch ontbreekt aan wetgevend talent, om aan de hoogere eischen te voldoen, dan vraagt Mr. N. of dit nu de moed is, waarmee men een grootsche taak moet opvatten, wanneer men haar eenmaal aanvaardt. „Wanneer ons werk minder goed uitvalt, dan wij zouden wenschen, zal de goede wil in elk geval te loven zijn, maar wat moet de dolende wel denken van den gids, die zich tot leidsman opwerpt en tevens vooropstelt, dat hij zelfs niet zal *trachten* den besten weg te vinden?”

Ten slotte geeft de schrijver een proeve hoe het ontwerp-Idenburg zou kunnen worden omgewerkt zóó, dat de grondgedachte beter tot haar recht komt. Het zou te veel ruimte in beslag nemen dit voorstel hier in zijn geheel

over te nemen. Om er eenig denkbeeld van te krijgen volgen hier echter de lezingen zooals die door den schrijver worden voorgesteld:

Art. 109 R. R. zou luiden:

Het wettelijk onderscheid tusschen Europeanen en Inlanders en met dezen of genen gelijk gestelden wordt, als grondslag van wetgeving, in *beginsel* afgeschaft en zal geleidelijk, maar zoo veel en zoo spoedig mogelijk, in de Nederlandsch-Indische wetgeving worden opgeheven.

Waar algemeene verordeningen of krachtens deze vastgestelde regelingen nog onderscheid maken tusschen Europeanen en Inlanders en met dezen of genen gelijkgestelden, worden daaromtrent de volgende regelen in acht genomen.

Als „Inlanders" worden beschouwd allen, voor zoover niet in Nederlandsch-Indië erkend als onderdanen van een vreemde mogendheid, die behooren tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië, zonder vóór het in-werkingtreden van dit gewijzigd artikel door de wet of door den Gouverneur-Generaal met Europeanen te zijn gelijk gesteld, of die volgens bij algemeene verordening te stellen regelen worden geacht zich in die bevolking te hebben opgelost.

Als „Europeanen" worden, voor zoover zij niet geacht worden zich in de inheemsche bevolking te hebben opgelost, ook beschouwd:

1°. alle afstammelingen, in den zin der wet, van Europeanen;

2°. allen, die vóór het in werking treden van dit gewijzigd artikel door de wet of door den Gouverneur-Generaal met Europeanen waren gelijk gesteld;

3°. alle Japanners.

Als „met Inlanders gelijk gestelden", of „Vreemde Oosterlingen" worden beschouwd allen, die noch als Europeanen, noch als Inlanders worden beschouwd.

Onder „Inlanders" zijn deze Vreemde Oosterlingen begrepen, waar het tegendeel noch uitdrukkelijk bepaald, noch blijkbaar bedoeld is.

Bij algemeene verordening kunnen regelen worden gesteld omtrent de wijze, waarop degenen, die niet tot de inheemsche bevolking behooren of in deze bevolking een bizondere plaats innemen, van hun bizonderen staat moeten doen blijken, op verbeurte — desnoods — der aan dien staat verbonden rechten en bevoegdheden.

Art. 75 zou moeten luiden:

Behoudens de na te melden uitzonderingen en die door het volkenrecht erkend, berusten het privaat- en strafrecht en de rechtspleging op algemeene verordeningen of krachtens deze vastgestelde regelingen, die, zooveel noodig, kunnen verschillen voor Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen en voor de onderdeelen dezer groepen, en waarbij voor bizonderheden mag worden verwezen naar adat of andere gebruiken, of naar regelingen door een lageren wetgever.

Evenwel blijven, wat het privaatrecht betreft, voor de Inlanders en voor de Vreemde Oosterlingen gelden hun instellingen en gebruiken (adat, gewoonterecht), voor zoover hierop geen uitzondering uitdrukkelijk is vastgesteld door of krachtens een algemeene verordening of uit den

inhoud daarvan blijkt, en behoudens de bevoegdheid des rechters om dat gewoonterecht te wijzigen of geheel buiten toepassing te laten, wanneer het ten eenenmale strijdt met hooge, algemeene beginselen van recht, of met de zich wijzigende opvattingen en behoeften des volks.

De rechtstoestand der Inlandsche Christenen zal zoo spoedig mogelijk worden geregeld op de wijze bedoeld in het eerste lid van dit artikel.

Bij algemeene verordening zullen regelen worden vastgesteld, overeenkomstig welke een ieder zich vrijwillig kan onderwerpen: 1e. met betrekking tot bepaalde handelingen aan een ander recht dan voor hem geldt, en 2e. meer algemeen aan het voor de Inlandsche Christenen geldend recht of, voor zoolanh en voor zoover dit nog niet is vastgesteld, aan dat der Europeanen.

Bij botsing tusschen verschillend recht zal, voor zoover dit onderwerp niet nader bij algemeene verordening is geregeld, toepasselijk zijn het recht, dat door den aard der zaak of de bedoeling der partijen wordt aangewezen.

De in de voorgaande zinsneden van dit artikel gestelde regelen zijn daar, waar de bevolking in meerdere of mindere mate in het genot harer eigene rechtspleging is gelaten, slechts toepasselijk voor zoover de aard dier rechtspleging zich niet daartegen verzet.

In Art. 78 van hetzelfde reglement zou in het tweede lid gelezen worden:

Evenwel blijven de tusschen Inlanders of tusschen met deze gelijkgestelde personen van denzelfden landaard gerezen burgerlijke geschillen, welke volgens hunne oude herkomsten ter beslissing staan van hunne priesters of hoofden, daaraan onderworpen, zoolang bij algemeene verordening niet anders is bepaald.

De redactie van deze artikelen wordt gemotiveerd in bijl. C. van de „Nabetrachting", zijnde een gefingeerde Memorie van Antwoord, waaruit blijkt dat, al mogen de Ministerieële ontwerpen or *wat den vorm betreft* bijkans niet meer in te herkennen zijn, *wat de algemeene strekking* betreft de inhoud wel is vermeerderd, maar weinig veranderd. Overigens dient de belangstellende lezer verder naar de brochure zelf te worden verwezen.

HET HUWELIJKSRECHT DER INBOORLINGEN IN EEN DEEL VAN DUITSCH NIEUW-GUINEA.

Terwijl men in Nederlandsch-Indië nog druk aan het redeneeren is over de codificatie van de adat, is het merkwaardig dat bij eene verordening van den Gouverneur van Duitsch Nieuw-Guinea van 5 Februari 1904 voor het eerst in het familierecht der inboorlingen aldaar is ingegrepen, door hun huwelijksrecht te regelen, terwijl daarop onder dagteekening van 20 Juli eene aanwijzing betreffende de invoering dier verordening is gevolgd. In het *Zeitschrift für Kolonial-politik etc.* van October 1905 is door H. Edler v. Hoffmann eene uitvoerige studie aan deze verordening gewijd, die te veel in bijzonderheden afdaalt om den Nederlandschen lezer in zijn geheel belang in te boezemen,

doch waaraan de hoofdstrekking der wet hieronder wordt ontleend. De verordening bestaat uit uit vier afdeelingen en zes paragraphen: 1. Gebied waar zij toepasselijk is (§ 1.), II. over het sluiten der huwelijken (§ 2), III over de echtscheiding (§§ 3—5), IV strafbepalingen (§ 6).

De toepasselijkheid dezer verordening is bepaald tot de inboorlingen behoorende tot de volkstammen, die wonen in de eilandengroep Nieuw Lauenburg, de eilanden Uatom en Urar en de noordzijde van het Gazellen-schiereiland; deze noordzijde wordt zuidwaarts begrensd door eene lijn, die van de monding der Warangoi-rivier naar die van de Wundal getrokken wordt.

De verordening is door deze omschrijving meer van persoonlijken dan van territorialen aard en blijft toepasselijk voor de bewuste inboorlingen, waar zij zich ook in Duitsch Nieuw-Guinea bevinden, terwijl daarentegen personen, die, zooals bijv. Chineezen, zich binnen het omschreven gebied vestigen, er niet aan onderworpen zijn, omdat zij niet tot de inheemsche volkstammen behooren.

Voor zoover de Duitsche koloniale wetgeving daarin niet heeft ingegrepen, geldt voor de inboorlingen het in hunne volksgemeenschap ontstane recht. Op het gebied, waarop de onderhavige verordening zich beweegt, worden bepaalde zaken afdoende geregeld en in dat opzicht de inlandsche voorschriften terzijde gesteld, doch waar bepaalde uitdrukkingen gebruikt worden, met het inlandsch familieleven verband houdende, is de beteekenis daarvan alleen uit het inlandsch gewoonterecht te verklaren.

Bij de regeling van huwelijk en echtscheiding, wordt voor zoover betreft de omstandigheden, die een huwelijk verhinderen, rekening gehouden met de inlandsche opvattingen. De schrijver haalt hier — uit een bericht van Dr. Hahl: „Ueber die Rechtsanschauungen der Eingeborenen eines Teiles der Blanchebucht und des Innern der Gazelle-Halbinsel" in jaargang 1897 (bl. 68—85) der Nachrichten über Kaiser Wilhelms-land und der Bismarck-Archipel, herausgegeben von der Neu-Guinea Kompagnie — het op familieverwantschap gegronde verbod aan, dat op straffe des doods het huwelijk verboden is tusschen verwanten, die van dezelfde moederzijde afstammen. Lieden die aldus familie zijn, heeten *tavevet* en die niet verwant zijn *tadiat*. Het stamhoofd moet al die verwantschappen onthouden om bij huwelijksplannen in dit opzicht het oordeel te kunnen uitspreken. Intusschen heeft de verordening hier nog voorschriften aan toegevoegd: „Als een huwelijk wegens echtbreuk ontbonden is, mag de schuldige geen huwelijk aangaan met de persoon, met wie het overspel is gepleegd". Hierbij is tevens de ontbinding wegens echtbreuk ingevoerd, terwijl de inboorlingen slechts een scheiding kenden door den wil van een der partijen en met teruggaaf van den koopprijs. Echtbreuk is daarbij gelijkwaardig met andere redenen.

Volgens Westersche opvattingen, is verder een bestaand huwelijk een verhindering om een ander huwelijk aan te gaan. Bij de inwoners van het Gazellen-schiereiland is echter de veelwijverij geoorloofd. Reeds bij eene verordening van de Nieuw-Guinea-Mij. van 21 Oct. 1888 was tegen inlanders strafvervolging geoorloofd, wegens misdaden en overtredingen, die volgens de wetten van het Duitsche Rijk strafbaar zijn. Onder de lijst der hieronder behoorende daden, komt de bigamie voor en dus kon deze reeds toen bestraft worden. Of de vervolging in bepaalde gevallen al of niet zou plaats hebben stond ter beoordeeling van den betrokken magistraat. Door die strafverordening

was reeds een verbod van dubbel huwelijk, zij het voor de meeste gevallen slechts in theorie, ingesteld. Het verbod is echter zuiver strafrechtelijk en roert de burgerrechtelijke geldigheid van het dubbel huwelijk niet aan. De gesloten echt is wel strafbaar, maar zij blijft bestaan. Rechtens was polygamie alzoo toegelaten.

In de huwelijksverordening is de bepaling opgenomen: „Degeen, die behoorend tot eene Christelijke geloofsbelijdenis, een dubbel huwelijk sluit, kan met gevangenisstraf van 6 maanden gestraft worden".

Omtrent de sluiting van het huwelijk is bepaald in § 2: Het aangaan van het huwelijk geschiedt, naar keuze der te huwen personen of van hun machthebbende, hetzij door een verklaring van de familieleden of door eene verklaring van een geestelijke hunner godsdienstige gezindheid. De door de regeering aangestelde hoofdlieden hebben geen bevoegdheid tot het sluiten van huwelijken.

In deze streken geldt een streng doorgevoerd matriarchaat, waarbij een hoofd der familie de grootste macht uitoefent, terwijl dit ambt van oom op neef aan den kant der vrouwen overerft. Hij koopt de vrouwen en verkoopt de meisjes tot haar huwelijk. In de nieuwe bepaling is het recht van de familie volgens inlandsche opvatting geheel geëerbiedigd. Ook handelt de verordening niet over de rechtsverhoudingen staande het huwelijk, ook daar blijft het recht der inboorlingen geheel van kracht. Volgens Hahl heeft de man geheele macht over de vrouw en recht op haar arbeid, doch het recht over lijf en leven berust bij den genoemden oom of broeder. De vrouw treedt door haar huwelijk niet buiten de familie-gemeenschap en komt het tot eene scheiding, hetzij door het elkander verlaten of door den dood, dan keert zij weder in haar familie terug en wordt door den machthebber opnieuw verkocht; ook in geval van ziekte begeeft zij zich naar hare familie ter verpleging.

Met betrekking tot de ontbinding van het huwelijk geeft de verordening verschillende gronden, waarop die kan plaats hebben. Elke andere grond, zooals bijv. de wil van een der partijen of onderling goedvinden, zijn niet toegelaten, omdat blijkens het opschrift van dit hoofdstuk het rechtsinstituut der echtscheiding hierin afdoende geregeld wordt. Met deze bepaling is voor de inboorlingen dus de onontbindbaarheid van het huwelijk als nieuw beginsel vastgesteld.

De scheiding heeft plaats bij vonnis, waartoe in eerste instantie bevoegd is de keizerlijke „Bezirksamtmann" te Herbertshöhe of zijn algemeene plaatsvervanger. Hooger beroep is mogelijk op den Gouverneur, zijn plaatsvervanger of bijzonder gedelegeerde, waarbij een termijn van vier weken na de afkondiging van het eerste oordeel voor het hooger beroep is toegelaten.

De gevolgen van echtscheiding op het gebied van vermogen en gezin hebben volgens het inlandsche recht weinig bezwaar omdat bij de echtverbintenis de eigendommen toch gescheiden blijven en de verordening bepaalt dan ook, dat elk der beide echtelieden de teruggaaf van het ingebrachte vermogen eischen kan. Wat de kinderen betreft, spreekt het bij het streng doorgevoerde matriarchaat, haast van zelf, dat zij de moeder volgen. De verordening bepaalt dit ook, doch voegt er de beperking aan toe, dat de kinderen de vrouw of haar machthebber volgen, behoudens wanneer tusschen de gescheiden echtelieden eene andere overeenkomst getroffen is. Dit zal dus

alleen plaats hebben als de laatste op dit punt hunne volksopvattingen niet meer huldigen.

Wat de strafbepalingen betreft, wordt nog uitvoerig nagegaan in hoeverre deze passen in het algemeene Duitsche strafrecht, dat hier toepasselijk is, doch deze juridische beschouwingen dienen hier als van te specialen aard onbesproken te blijven. Overigens is de beoordeelaar vol lof over dit voorbeeld van koloniale wetgeving. Zoover men, onbekend met de plaatselijke toestanden en slechts op grond van de berichten kan oordeelen, is de huwelijksrecht-verordening geschikt om, zonder bijzonderen dwang, die overgeleverde opvattingen beleedigt, langzamerhand het huwelijk der inboorlingen te verheffen tot het hooger zedelijk standpunt der westersche volken en daardoor de beschaving onder hen te bevorderen. Er spreekt een fijngevoeld begrip uit van de perken, welke hier nog aan den wetgevenden arbeid gesteld zijn; het van ouds overgeleverde wordt er zooveel mogelijk in ontzien en zelfs voor het nieuwe dienstbaar gemaakt. De afkondiging van zulk eene huwelijksrecht-verordening is van de zijde van den wetgever gegrond op de meest nauwkeurige kennis van de rechtsbegrippen der betrokken inlandsche volksstammen. Deze kennis was in het onderhavige geval in de meest ruime mate aanwezig, dit blijkt niet alleen uit den inhoud der verordening, maar ook daaruit, dat de onderteekening den naam aanwijst van dengeen, die het eerst uitvoerige berichten over het recht van die stammen heeft verschaft, namelijk dien van Hahl.

Een Nederlandsch jurist was van oordeel, dat men in deze aangelegenheid de voortvarendheid der Duitschers moet prijzen, die voor eene kolonie, welke zij nog zoo kort bezitten, zulk een moeilijk onderwerp reeds practisch wisten te regelen.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN [1]).

(201. 6.)

DOLOK (SILAU).

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Toehan Tandjarmahei, radja van Dolok (Silau), met de grooten verklaar, dat het gebied van Dolok (Silau) een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk staat onder de heerschappij van Nederland.

Dat ik mitsdien steeds getrouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als Hoogstderzelver vertegenwoordiger.

Verder verklaar ik, dat ik steeds bereid zal zijn omtrent alle zaken mijn landschap betreffende, in overleg te treden met het Gouvernement of Deszelfs vertegenwoordiger.

Ook verklaar ik dat, zoo dikwijls zich grensverschillen zullen voordoen met naburige landschappen, ik mij onvoorwaardelijk zal onderwerpen aan de

---

[1]) Handelingen der Staten-Generaal, Bijlage 1904—'05.

beslissingen die ter zake door of van wege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zullen worden genomen.

Aldus gedaan, onderteekend en beëedigd te Dolok Pematang op den 26sten April 1904.

Handteekeningen en handmerken
van den radja van Dolok (Silau)
en zijne grooten.

In tegenwoordigheid van mij, onder aanteekening, dat geen der onderteekenaars van deze verklaring in het bezit is van een zegel.

De Adsistent-Resident-titulair voor de Bataksche aangelegenheden,
(*get.*) WESTENBERG.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den September 1904, zijnde daarmede tevens Toehan Tandjarmahei erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Dolok (Silau).

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. NEDERBURGH.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris
(*w. g.*) DE GROOT.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën
A. E. ELIAS.

(**201.** 7.) POERBA.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Toehan Rahalim, radja van Poerba, met de grooten verklaar, dat het gebied van Poerba een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk staat onder de heerschappij van Nederland.

Dat ik mitsdien steeds getrouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als Hoogstderzelver vertegenwoordiger.

Verder verklaar ik, dat ik steeds bereid zal zijn omtrent alle zaken mijn landschap betreffende, in overleg te treden met het Gouvernement of Deszelfs vertegenwoordiger.

Ook verklaar ik dat, zoo dikwijls zich grensgeschillen zullen voordoen met naburige landschappen, ik mij onvoorwaardelijk zal onderwerpen aan de beslissingen, die ter zake door of van wege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zullen worden genomen.

Aldus gedaan, onderteekend en beëedigd te Pematang Poerba op den 4den Mei 1904.

Handteekeningen en Handmerken
van den radja van Poerba en zijne
grooten.

In tegenwoordigheid van mij, onder aanteekening, dat geen van de onderteekenaars dezer verklaring in het bezit is van een zegel.

De Assistent-Resident-titulair voor de Bataksche aangelegenheden,
(*get.*) Westenberg.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den September 1904, zijnde daarmede tevens Toehan Rahalim erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Poerba.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië,
(*get.*) W. Rooseboom.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal enz.

201. 8.) Nota van toelichting.

Blijkens de Koloniale Verslagen van 1903—1904, kolommen 58 en 65, drongen de hoofden van de Timoer-landen Dolok (Silau) en Poerba in eene in October 1902 te Bintang Mariak met den controleur voor de Bataksche aangelegenheden gehouden bijeenkomst aan op de inlijving van hunne landschappen bij het Gouvernementsgebied en werd de resident der Oostkust van Sumatra gemachtigd om die onderwerping te aanvaarden.

Dientengevolge had op 26 April 1904 te Dolok Pematang en op 4 Mei d. a. v. te Pematang Poerba eene vergadering van alle grooten en lagere volkshoofden dier landschappen plaats, waarbij de overgelegde verklaringen van formeele erkenning der Nederlandsche heerschappij beëedigd en onderteekend werden. Deze verklaringen werden door de Indische Regeering goedgekeurd en bekrachtigd, terwijl de betrokken radja's tevens erkend en bevestigd werden als hoofden van hun landschap.

Poerba ligt aan den Noordelijken oever van het Toba-meer. Dolok (Silau) ten noorden van Poerba.

Dolok is een overblijfsel van het oude Silau, een rijk dat voorheen het eerste was onder de Simeloengoensche landschappen en welks hoofd, volgens de door zendelingen van den Atjehschen sultan getroffen regelingen, in rang stond boven de radja's van Panei, Siantar en Tanah Djawa.

Reeds lang geleden werd Silau door Poerba, dat aanvankelijk eene onderhoorigheid van Silau was, van het Toba-meer verdrongen, terwijl Rajah gaandeweg alle oostelijk gelegen onderhoorigheden van Dolok aan zich onderwierp.

Onze invloed in deze landschappen breidde zich in de laatste jaren gaandeweg uit en in 1903 gelukte het den controleur voor de Bataksche aangelegenheden den vrede tot stand te brengen tusschen den radja van Poerba en een zijner ondergeschikte hoofden (Koloniaal Verslag 1900, blz. 25, 1902 blz. 53; 1904, kol. 65.)

De bevolking van Dolok (Silau) wordt geschat op 9690 inwoners, van Poerba op 4950.

(201. 9.) ATJEHSCHE ONDERHOORIGHEDEN.

VERKLARINGEN.

De verklaring opgenomen in den jaargang 1904 van de *Indische Gids* II, bl. 1369—'70 is afgelegd door:

Nummer.	Namen van de hoofden die de verklaring hebben afgelegd.	Namen van de door hen bestuurde Atjehsche landschappen.	Dagteekening der verklaringen.	Dagteekening der akten van bevestiging.	Dagteekening der bekrachtigingsbesluiten.
		Oostkust van Atjeh. *Onderafdeeling Lho-Seumawé.*			
1	Teungkoe Abdoel Hamid Orangkaja Sri Mahradja Mangkoe Boemie.	Lhò Seumawé.	21 Juli 1904.	25 Aug. 1904.	14 Nov. 1904.
2	Tjoet Po'An Hakem Peutóe, waarnemend hoofd.	Peútóë.	30 Juli 1904.	Idem.	Idem.
		Westkust van Atjeh. *Onderafdeeling Tapa Toean.*			
3	Teukoe Radja Nasjroeddin.	Troemon.	11 April 1904.	25 Mei 1904.	12 Oct. 1904.

(201. 10) NOTA VAN TOELICHTING.

In den gebruikelijken vorm (zie o.a. Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1902—1903, **174** n°. 29 en 1903—1904, **201** n°. 2) worden de gelijkluidende verklaringen medegedeeld, die door een drietal landschapshoofden in de Onderhoorigheden van Atjeh, in 1904 zijn afgelegd.

Troemon, dat sedert 1881 bij het Gouvernement van Sumatra's Westkust was ingelijfd, werd met ingang van 1 Januari 1902 tot het gebied van Atjeh's onderhoorigheden teruggebracht, waarvan het aanvankelijk deel uitmaakte. Aanleiding tot dezen maatregel gaf de overweging dat uit Sumatra's Westkust niet dan onvoldoend toezicht op die landstreek kon worden uitgeoefend, waardoor verschillende belangen werden geschaad (zie Koloniaal Verslag 1902, kol. 9).

De onder den titel Teukoe Radja Nasjroeddin opgetreden bestuurder is de in kolom 56 van het Koloniaal Verslag van 1903 genoemde T. Bidjih Lada, die gedurende zijne minderjarigheid de school te Koeta Radja heeft bezocht.

(201. 11.) KLOENGKOENG.

AKTEN VAN VERBAND EN VAN BEVESTIGING.

AKTE VAN VERBAND van den Soesoehoenan van Kloengkoeng Dewa Agoeng Poetra.

Ik, Dewa Agoeng Poetra, Soesoehoenan van Kloengkoeng, verklaar:

dat, ik mij gebonden acht door het contract op den 13den Juli 1849 en het grenscontract op den 7den October 1902 door de toenmalige soesoehoenans

van Kloengkoeng met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aangegaan en beloof, dat ik alle daaruit voortspruitende verplichtingen getrouwelijk zal nakomen;

dat het door mij bestuurde gebied bestaat uit het eigenlijke landschap Kloengkoeng, uit de door andere landschappen geenclaveerde districten Tampaksiring, Pajangan, Abéansemal en Sibang, en uit de ongeveer ten zuidoosten van Kloengkoeng gelegen eilandengroep Noesa, Lembongan, Tjeningan en de daaromheen gelegen kleinere eilandjes, waarvan de voornaamste heeten Batoe Loemboeng en Batoe Madjineng.

Deze verklaring heb ik, Dewa Agoeng Poetra, bezegeld en onderteekend ten overstaan van den resident van Bali en Lombok Johannes Eschbach, ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, in het bijzijn van mijne landsgrooten Dewa Agoeng Gde Semerabawa, rijksbestuurder, Pedanda Gde Ktoet Pidada, Tjokorda Majoeng, gevolmachtigde van Tjokorda Djambe, die wegens ziekte verhinderd is tegenwoordig te zijn, en van Tjokorda Gde Raka, die mede hunne handteekeningen hieronder hebben gesteld.

Kloengkoeng, den 23 September 1904.

Ten overstaan van mij,
(*w. g.*) Eschbach.

Hier stonden stempel en handmerk van Dewa Agoeng Poetra, soesoehoenan van Kloengkoeng, zoomede de handmerken en handteekeningen van zijne landsgrooten, Dewa Agoeng Gde Semarabawa, Pedanda Gde Ktoet Pidadada, Tjokorda Moloen en Tjokorda Gde Raka.

Voor de legalisatie van bovenstaande handmerken en handteekeningen van Dewa Agoeng Poetra, Nieuw opgetreden soesoehoenan van Kloengkoeng, Dewa Agoeng Gde Samarabawa, rijksbestuurder van Kloengkoeng, en de landsgrooten Pedanda Gde Ktoet Pidada, Tjokorda Majoen, gevolmachtigde van Tjokorda Djambe, en Tjokorda Gde Raka.

De resident van Bali en Lombok,
(*w. g*). Eschbach.

De controleur bij het
Bureau voor Inlandsche Zaken,
(*w.g.*) Schwartz.

Akte van erkenning en bevestiging van den soesoehoenan van Kloengkoeng Dewa Agoeng Poetra.

Nademaal Dewa Agoeng Poetra door erfopvolging is opgetreden in de regeering over het landschap Kloengkoeng met de daartoe behoorende door andere landschappen geënclaveerde districten Tampaksiring, Pajangan, Abéansemal en Sibang en de ongeveer ten zuidoosten van Kloengkoeng gelegen eilandengroep Noesa, Lembongan, Tjeningan en de daaromheen gelegen kleinere eilandjes waarvan de voornaamste heeten Batoe Loemboeng en Batoe Madjineng, en aangezien in de op heden den drie en twintigsten September 1904 gehouden vergadering van den soesoehoenan Dewa Agoeng Poetra en

de landsgrooten van Kloengkoeng, bijgewoond door mij Johannes Eschbach, resident van Bali en Lombok, ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, en Hermanus Johannes Elias Frans Schwartz, controleur bij het Bureau voor Inlandsche Zaken, ridder der Orde van Oranje-Nassau, voornoemde Dewa Agoeng Poetra is erkend te zijn de wettige soesoehoenan van het boven omschreven gebied van Kloengkoeng en hij verklaard heeft zich gebonden te achten door het contract op den 13den Juli 1849 en het grenscontract op den 7den October 1902 door de toenmalige zelfbestuurders van Kloengkoeng gesloten met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, zoo wordt voornoemde Dewa Agoeng Poetra, door mij, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, vanwege en in naam van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, erkend als soesoehoenan van Kloengkoeng.

Kloengkoeng, den 23sten September 1904.

De Resident van Bali en Lombok,
(*w.g.*) ESBACH.

In tegenwoordigheid van mij,
De Controleur bij het
Bureau van Inlandsche Zaken,
(*w.g.*) SCHWARTZ.

Deze akten van verband en van erkenning en bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 22sten November 1904.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië,
(*w.g.*) J. B. VAN HEUTSZ.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal
De Algemeene Secretaris,
(*w.g.*) C. B. NEDERBURGH.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) DE GROOT.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

(**201.** 12.) KLOENGKOENG.

CONTRACT.

Overeenkomst onder de nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen:

Johannes Eschbach, Resident van Bali en Lombok, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw,

en

Dewa Agoeng Poetra, Soesoehoenan van Kloengkoeng.

Aangezien het Gouvernement van Nederlandsch-Indië in naam der menschelijkheid verlangt, dat de adat van het mesatia in het landschap Kloengkoeng en in andere zelfbesturende landschappen op het eiland Bali afgeschaft worde, zoo is tusschen ons overeengekomen als volgt:

Eenig artikel.

De Soesoehoenan van Kloengkoeng verbindt zich zoowel voor zich als voor zijne opvolgers de adat van het mesatia in zijn gebied van af heden af te schaffen en derhalve nimmer meer te gedoogen, dat weduwen, hetzij van een Soesoehoenan, hetzij van een lid van diens familie, hetzij van wien ook, met het lijk van hun echtgenoot worden verbrand, of in het algemeen, dat menschen, wie deze ook mogen zijn, zich bij eenige lijkverbranding op welke wijze ook ten offer brengen dan wel gebracht worden.

Aldus overeengekomen op heden den drie en twintigsten September des jaars negentien honderd en vier en vervolgens met onze handteekeningen en ons zegel bekrachtigd in het bijzijn van de landsgrooten Dewa Agoeng Gde Semarabawa, rijksbestuurder, Pedanda Gde Ktoet Pidada, Tjokorda Djambe, en Tjokorda Gde Raka, die mede hunne handteekeningen hieronder hebben gesteld, zijnde Tjokorda Djambe, wegens ziekte vertegenwoordigd door Tjokorda Majoen.

De Resident van Bali en Lombok,
(*w. g.*) J. ESCHBACH.

Hier stonden het handmerk en de stempel van Dewa Agoeng Poetra, Soesoehoenan van Kloengkoeng, zoomede de handmerken en handteekeningen van zijne landsgrooten Dewa Agoeng Gde Semarabawa, Pedanda Gde Ktoet Pidada, Tjokorda Majoen, Tjokorda Gde Raka.

Voor de legalisatie van bovenstaande handmerken en handteekening van Dewa Agoeng Poetra, nieuw opgetreden Soesoehoenan van Kloengkoeng; Dewa Agoeng Gde Semarabawa, rijksbestuurder van Kloengkoeng en de landsgrooten Pedanda Gde Ktoet Pidada, Tjokorda Majoen, gevolmachtigde van Tjokorda Djambe, en Tjokorda Gde Raka.

De Resident van Bali en Lombok,
(*w.g.*) J. ESCHBACH.

De Controleur bij het Bureau voor Indische Zaken,
(*w g.*) SCHWARTZ.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 22sten November 1904.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w.g.*) J. B. VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal
De Algemeene Secretaris,
(*w.g.*) C. B. NEDERBURGH.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) DE GROOT.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

Op 25 Augustus 1903 overleed, na een ruim 52-jarig bestuur, de vorst van Kloengkoeng Dewa Agoeng Poetra.

Hij werd onder denzelfden naam en titel opgevolgd door zijn oudsten wettigen zoon, Dewa Agoeng Gdé, die de overgelegde akte van verband aflegde, welke in hoofdzaak gelijkluidend is met die welke door de vorsten van Badoeng op 15 December 1890 [1]) en 17 Augustus 1902 [2]) en van Tabanan op 18 Augustus 1903 [3]) werden verleden.

De grondslag der staatkundige betrekkingen tot genoemd landschap is het contract, hetwelk, na afloop van de 3de Balische expeditie, op 13 Juli 1849, zoo met Kloengkoeng als met de overige Balische landschappen gesloten werd en nog van kracht is. Bij een tweede met genoemden zelfbestuurder op denzelfden dag gesloten overeenkomst, hechte hij zijne goedkeuring aan de door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de overige Balische vorsten gesloten contracten en stelde hij zich verantwoordelijk voor de getrouwe handhaving daarvan door de aan hem onderhoorige vorsten van Moengoei. Deze overeenkomst heeft echter hare beteekenis verloren sedert de suprematie van den Dewa Agoeng van Kloengkoeng over de Balische vorsten, die een laatst overblijfsel was van eene oppermachtige heerschappij over Bali in vroegere eeuwen, sedert de laatste 50 jaren nagenoeg geheel is verdwenen. De vroegere titel, „Soesoehoenan of Keizer van Bali en Lombok" komt dan ook in de op 23 September 1903 gepasseerde akten van verband en van bevestiging niet meer voor.

De verwijzing in de akte van verband naar het op 7 October 1902 gesloten grenscontract, [4]) werd wenschelijk geacht om de naleving daarvan beter te verzekeren.

Blijkens het Koloniaal Verslag van 1904, bladz. 110, werd de nieuw opgetreden Dewa Agoeng van wege het gewestelijk bestuur herinnerd aan het verlangen der Indische Regeering, dat bij gelegenheid van de verbrandingsplechtigheid van het lijk van zijn overleden vader geen mesatia zou plaats hebben en deelde de Dewa Agoeng, na eenigen aandrang, aan den Resident schriftelijk mede dat hij er voor instond, dat zulks niet zou geschieden.

Overeenkomstig den wensch der Regeering heeft de bestuurder van Kloengkoeng zich tegelijk met het passeeren van de acte van verband, tot de afschaffing van het mesatia verbonden in dezelfde termen als dat door den bestuurder van Tabanan geschiedde (Zie Gedrukte stukken Tweede Kamer, Zitting 1903—1904, 201 n⁰. **42**).

Het landschap Kloengkoeng is verdeeld in 10 districten, die door poenggawas of pembekels bestuurd worden. Het zielental der bevolking wordt op ongeveer 25.000 geschat.

---

[1]) Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting 1891—1892, **106**, n⁰. 28.
[2]) Id. id. Zitting 1902—1903, **174**, n⁰. 2.
Id. id. Zitting 1903—1904, **201**, n⁰. 43.
[4]) Id. id. Zitting 1903—1904, **201**, n⁰. 16.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Januari 1906.

INHOUD.

Wijziging der grondhuur-ordonnantie in Ned.-Indië. Met terugzicht op hare artikelen over de suikercultuur (zie Juli-afl. 1905 bl. 1077) bespreekt de *Nieuwe Courant* in haar nummer van 14 en 15 Dec. jl. de wenschelijkheid tot wijziging der genoemde ordonnantie (St.bl. 1900 No. 240), in verband met hetgeen Mr. Van Deventer in de zitting der 2e Kamer van 24 Nov. bepleitte. Deze opperde het bezwaar dat de termijn binnen welke door de suikerfabrikanten aan den inlandschen grondverhuurder geldelijke voorschotten verleend kunnen worden, verlengd was tot 15 maanden. Deze wijziging was volgens hem in de eerste bepalingen gemaakt, omdat krachtens deze geen voorschot zou worden verstrekt in de laatste maanden van het jaar, wanneer de drang om landrente te betalen van de zijde der belastinggaarders het krachtigst wordt uitgeoefend. Hij achtte deze wijziging verkeerd en geloofde hetzelfde te bereiken door den termijn van 15 maanden tot 3 te verminderen en indien daaruit moeilijkheden van financieelen aard voor den inlander voortsproten, dezen in den overgangstijd door rentelooze voorschotten van staatswege daaroverheen te helpen.

De *N. Ct.* acht het in de eerste plaats onjuist dat het verhuren van gronden bepaaldelijk zou plaats hebben om de landrente te betalen. Zij toonde reeds vroeger aan (t.a.p. bl. 1080/81) hoe de te ontvangen huur het in die 3

maanden te betalen bedrag aan landrente ongeveer tienmaal overtreft. Er zijn geheel andere redenen waarom de Javaan in die maanden meer dan in andere verhuurt: tegen dien tijd begint ongeveer de suikerbewerking en dan heeft hij geld noodig om buffels te huren, zaadpadie te koopen, helpers te betalen of te eten te geven, offermaaltijden aan te richten, enz. Hij moet dan geld hebben en verhuurt voor een zeer klein deel aan suikerfabrieken, maar voornamelijk aan landgenooten, van wie hij veel minder huur ontvangt, dan wel hij verpandt zijn grond voor eenige jaren. Sluit men de gelegenheid tot inhuren voor de fabrikanten, dan bedingen de inlandsche kapitalisten voordeeliger voorwaarden en zijn later tusschenpersonen voor verhuur aan de fabriek, waarbij zij het voorname voordeel behalen. Vóór men overgaat tot het geven van renteloozе voorschotten, bedenke men dat het hier niet geldt een voorschot van enkele tonnen, maar van 5 à 6 millioen, want allen die gewoon zijn aan de fabrikanten gronden te verhuren, zullen natuurlijk gretig van de gelegenheid gebruik maken om zonder vergoeding van rente geld te krijgen en velen, die niet voornemens waren gronden te verhuren, zullen verklaren dat dit wel hun plan was om gemakkelijk geld te krijgen van den Staat, die het hun met de terugbetaling niet lastig zal maken. Bij een zoo zorgeloos volk is het zelfs niet uitgesloten, dat zij na het opnemen van renteloos voorschot, hun grond toch nog aan inlandsche geldschieters verhuren en aldus door deze „hulp" nog dieper in de schuld komen. Zooals het blad reeds vroeger uiteen zette, het acht alle bepalingen tot beperking van den termijn van vooruitbetaling volmaakt overbodig, omdat zij zoo gemakkelijk ontdoken worden.

Verder oordeelt Mr. Van Deventer een bepaling noodig dat de fabrikant slechts 14 maanden over den grond beschikken mag en voor elke maand, dat het riet er langer op staat, een bijslag moet betalen. De *N. Ct.* begrijpt niet hoe dit in overeenstemming te brengen is met art. 5 der ordonnantie, waarbij den inlander het recht is verzekerd dat hij na ommekomst van de huur zonder medewerking van den fabrikant weer over zijn grond kan beschikken, terwijl dit nu door bijbetaling weer op losse schroeven zou worden gezet. Aan die rechtsonzekerheid was nu een einde gemaakt, het blad wenscht dit zoo te doen blijven. Waar de heer Van Deventer zich meent te moeten beroepen op de meening van velen dat de late teruggaaf van velden een der oorzaken is van rietbranden, verwijst het blad hem naar een ter zake handelend artikel van den heer Van Gennep, die met feiten, geput uit politioneele onderzoekingen, de onjuistheid daarvan aantoont.

Zeer goed wordt het door Mr. v. D. voorgestaan denkbeeld geacht, om de dessahoofden voor hunne bemoeienissen bij den inhuur te betalen en daarvoor van de fabrikanten belasting te heffen, de daartegen geopperde bezwaren van den directeur van B.B. zijn gemakkelijk te overwinnen.

In het tweede artikel worden de maatregelen besproken, die zijn voorgeslagen om de harmonie tusschen de belangen van fabrikant en bevolking te verzekeren. De heer Homan van der Heide wilde bij den verhuur van gronden actieve tusschenkomst van het bestuur, verzekering van eene behoorlijke huursom en van een bonus voor de verhuurders in verhouding tot de winst.

De heer Van Vloten wil den verhuurders 25 pCt. van de winst verzekeren, waartegen zij zich moeten verbinden hun gronden 25 jaar lang voor een

bepaalde huursom te verhuren. Die 25 pCt. zou door de Regeering in bewaring genomen en rentegevend gemaakt worden en in geval van verlies zou 25 pCt. daarvan uit dit fonds gedekt worden. De heer Van Deventer, aanvankelijk van deze plannen afkeerig als van te ver gedreven staatsdwang, was tot andere gedachten gebracht door een gesprek met een ervaren suikerfabrikant, die in het denkbeeld van den heer Van Vloten een kern van waarheid zag. Volgens hem was de groote fout, dat de inlander van het oogenblik af, dat hij zijn grond verhuurt, gedurende anderhalf jaar geen belang bij de cultuur heeft en wel de lasten maar niet de lusten ervan ondervindt. Kon men hem op de een of andere wijze door een bijslag uit de winst bij de cultuur interesseeren, dan zou er tevredenheid onder de bevolking heerschen in tegenstelling van ontstemming en ontevredenheid, zooals nu in de suikerstreken het geval zoude zijn, wat echter door de *N. Ct.* wordt tegengesproken. Daarvoor acht het blad ook geen reden, omdat de bevolking toch haar gronden verhuurt en juist bij de suiker hoogere prijzen bedingt. Er bestaat dan ook geen reden om naar middelen tegen die vermeende ontevredenheid om te zien, waarbij door te ver gedreven staatsdwang de fabrikanten een deel van hun winst aan de grondverhuurders zouden moeten afstaan. Tegenover deelen in de winst zou dan moeten staan deelen in het verlies, zij het in beperkte mate. De *N. Ct.* komt ten slotte terug op het denkbeeld om een deel van het werk, het telen van het riet, bij de bevolking over te brengen. Door proeven kan men den inlander daartoe opleiden en wanneer de suiker afkomstig van zulke aanplantingen in het vervolg niet in aanmerking kwam voor belasting, zou de fabrikant een prikkel hebben om zijn best te doen de bevolking geleidelijk te brengen tot den zoo gewenschten toestand, dat hij door het planten van het riet deelt in de winsten der cultuur.

* * *

Een Fransch oordeel over koeliewerving in N.-I. In het *Vaderland* van 16 Dec. jl. wordt de aandacht gevestigd op een artikel in het dagblad *l'Aurore* van 2 Dec., geschreven naar aanleiding van een stukje, overgenomen uit *De Vrije Socialist* van den heer Domela Nieuwenhuis, die een drietal advertenties uit Deli-Couranten afdrukt, waarin door elkaar slachtvee, koelies, paarden en rijtuigen worden aangeboden. De *Aurore* zegt naar aanleiding daarvan dat: wanneer men beweert, dat op deze breedte de inlanders behandeld worden als lastdieren, hieruit volgt, dat in die bewering geen overdrijving schuilt.

Het *Vad.* merkt hierbij op dat de vorm dier advertenties smakeloos en zelfs aanstootelijk is, maar dat zij niet bewijzen dat de menschen met dieren gelijk gesteld worden, alleen dat de emigratie-agent ook handelaar in vee is, eene combinatie die evenmin vreemd is, als dat een zelfde agent eener stoomvaartmaatschappij het vervoer van personen, dieren en goederen over die lijn zal trachten te leiden. Met zijn zoo dichte bevolking is emigratie voor Java even belangrijk als voor Italië en naar een gebied binnen de koloniën verkieselijker dan naar buiten. Die emigratie geschiedt in den vorm van een vrij contract, waarbij de adverteerende emigratie-agent de tusschenpersoon is. Op die werving is staatscontrole en nu wordt gevraagd of de werving door die agenten verricht iets anders is dan de werking eener Bourse

du Travail te Parijs. Een uitstekende maatregel, onlangs ingevoerd voor vrije emigratie naar de Nederlandsche Rijkskolenmijnen op Sumatra en de Straits Settlements, is de eisch dat het voorschot van bijv. *f* 40 voor elken koelie, aan hem slechts voor de helft op Java, doch voor de andere helft op de plaats van aankomst wordt betaald, waardoor de mogelijkheid tot knoeierij van de zijde van het personeel van den emigratie-agent wordt beperkt. De advertenties zijn wegens hun onhebbelijken vorm reeds jaren geleden in onze pers gesignaleerd, doch het gaat volgens het *Vad.* niet aan dergelijke advertenties uit te spelen op de wijze, zoals door de *Aurore* geschied is.

* * *

Inspecteur van Financiën in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 19 Dec. worden de klachten besproken over het toezicht op het financiëel beheer in Indië; in hoever deze gegrond zijn is hier niet te beoordeelen, doch het schijnt volgens het blad ontwijfelbaar dat de zaak niet zoo geregeld is, als men moest verlangen. Dat de noodzakelijkheid tot dusver niet is ingezien om „deskundigen" te benoemen tot inspecteur en adjunct-inspecteur van financiën, leidt het blad af uit het feit dat de elf in den Reg. Almanak voor 1905 genoemde titularissen geen van allen voor het vak zijn opgeleid, maar gerecruteerd uit de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, die examen deden in verschillende vakken, maar niet in iets, wat zij speciaal voor hunne functies als financieel ambtenaar dienen te weten. Waar een controleur in het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* (Juli-afl. bl. 52) zich, bij het loven en bieden over een inspecteursplaats van financiën te Batavia van *f* 1200, die men volgens de courant voor *f* 1000 wil laten waarnemen, liet ontvallen dat er misschien wel een officier zou te vinden zijn die het voor *f* 800 doet, als hij zich en passant gedurende een maand of vijf weken een beetje kan bekwamen in financie-quaesties, daar zegt het *Hbl.* dat zulk een officier, voor de intendance opgeleid, toch eigenlijk veel geschikter voor inspecteur van financiën zou zijn dan een controleur. Bij de eenigszins scherpe terechtwijzing, die de controleur hier hooren moet, wordt naar onze meening over het hoofd gezien, dat het benoemen van controleurs tot inspecteur van financiën, wel tot de groote uitzonderingen zal behooren, doch dat de candidaten voor die betrekking wel in dienst traden met hetzelfde examen, doch eerst een leerschool bij het Departement van Financiën in ondergeschikte rangen doormaakten. Wat men op school daarvan leerde, zal in dit vak toch wel altijd achterstaan bij eigen studie in de loopbaan, waarin men met de administratieve bepalingen leert omgaan. Eerst op die wijze wordt men de rechte man op de rechte plaats.

* * *

Directe belastingen ter Sumatra's Westkust. De *Nieuwe Courant* van 21 Dec. jl. bespreekt de polemiek van den controleur C. Lulofs en den schrijver in het *Vaderland*, wiens doorzichtige initialen het blad waagt aan te vullen tot den naam van diens oud-ambtgenoot Van Eerde, waarover ook in deze revue (Jan.-afl. bl. 108) is gesproken. Hoewel beide deskundigen het eens zijn over de vraag of het billijk en mogelijk is de tot dusver onbelaste bevolking van Sumatra's Westkust in de algemeene lasten te doen deelen,

zoo verschillen beide in de wijze hoe. Het blad wil de stelsels van hoofdelijke belasting en landrente- of grondbelasting, die hier tegenover elkander gesteld zijn, niet uitvoerig uiteenzetten en voelt zich na de lezing van alle artikelen geneigd beide kanten gelijk te geven. Gelukkig is het daarom — en gemakkelijk! — dat de beslissing te dezen, althans naar de meening der *N. Ct.*, niet in Nederland behoort te worden genomen. Hoezeer het valt toe te juichen dat eene belangrijke quaestie als deze in Nederlandsche tijdschriften of dagbladen door bevoegden wordt toegelicht, het blad zou het ten zeerste betreuren, wanneer er zich hier te lande een dilettanten-opinie over vormde en dit als gevolg had, dat de Minister in de eene of andere richting ter zake pressie uitoefende op de Indische regeering. Volksvertegenwoordiging en Minister hebben niet te abdiceeren en behooren er zorg voor te dragen, eensdeels dat ten gevolge van laksheid of besluiteloosheid der Indische regeering een volkomen draagkrachtig deel niet onbelast blijve, anderdeels dat uit onberaden en overdreven fiscaliteit niet tot het uiterste worde vervallen, zoodat zorg voor de geldmiddelen die voor orde en rust zou overvleugelen. Aan hen de verplichting om na te gaan of de in te voeren belastingen in overeenstemming zijn met de algemeene beginselen, welke ons Indisch belastingstelsel beheerschen. De Indische regeering echter heeft hier met de keus van het stelsel te doen en hoe beter zij en haar ambtenaren begrijpen dat de altijd impopulaire belasting, in overleg met degenen die haar moeten invoeren, eene teedere en takteischende zaak is, hoe grooter de kans dat die taak met lust en met kracht zal worden aangevat en tot een bevredigend resultaat gebracht. Wat de woorden van den Minister betreft (ibid blz. 109), oppervlakkig klinken zij mooi, maar inderdaad vrij hol, want hetgeen waartegen wordt opgekomen kan wel niemands bedoeling zijn. Wanneer bedoeld dat de uiterste zorg zal worden betracht om te vermijden dat de uitvoering van welk stelsel ook tot het gebruik van de bajonet tegen werkelijk diepgaande ontevredenheid zou aanleiding geven, en er geen vooringenomenheid in te zien is tegen een der stelsels, zijn 's Ministers woorden toe te juichen. Ten slotte hoopt de *N. Ct.* dat niet te lang met de beslissing zal worden gewacht.

* * *

Conduitestaten. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 22 Dec. beklaagt een „Controleur B. B." er zich over, dat aan de ambtenaren van B. B. ongunstige conduite beoordeelingen niet altijd vertoond worden. Hij spreekt van het niet naleven der bepaling dat een ongunstige beoordeeling ter kennis van den betrokkene gebracht moet worden. Volgens andere berichtgevers (zie vorige afl. bl. 53) zou die bepaling niet meer bestaan. Indien dit zoo is, mag zulks inderdaad betreurd worden en gaarne wordt met hem ingestemd, als hij op verbetering van dezen misstand aandringt.

* * *

Inlandsch Landbouwcrediet. Aan dit onderwerp wordt in het „Links en Rechts" van de *Locomotief* van 18 Nov. jl. een belangrijk artikel gewijd. Het sedert Augustus 1904 bestudeeren van de toestanden op dit gebied in Semarang door den controleur G. F. K. van Huls heeft geleid tot eene regeling van het landbouwcrediet in het geheele gewest, met de coöperatieve dessa-loemboeng

volgens Cheribonsch model tot basis, met uitzondering van de afdeeling Grobogan, die echter op den duur zal volgen. In de jaren 1901—'04 had de regeering ruim een millioen voorgeschoten aan zaadpadi, klappertuinen, loemboengs en buffel-aankoop en daarvan was op 31 Dec. 1904 reeds een derde door de bevolking terugbetaald. De Regeering besloot dit bedrag niet weder in de staatskas te doen vloeien, maar aan te wenden tot regeling van het Indisch landbouwcrediet in dit gewest. Tegen het plan om met dat geld een staats-landbouw-credietbank te stichten, verzette zich de toenmalige resident Sijthoff, omdat hij meende dat op die wijze de zin tot sparen niet bij de bevolking zou worden aangekweekt. Het landbouwcrediet, zooals het thans tot stand is gekomen, steunt op de coöperatie der dessabevolking en wordt beheerd door de dessalieden zelve. In Demak was zooiets al begonnen en men behoefde daarop slechts voort te bouwen. De dessa-loemboengs aldaar, eerst eenvoudig voorraadschuren, waarin ieder man zijn van merkteekens voorziene bossen padi had opgeschuurd, om die er in den westmoesson weer uit te halen, werden geconverteerd in credietinstellingen volgens het Cheribonsche stelsel. Daarbij wordt, de administratie uitgezonderd, het beheer der loemboengs en het verleenen van het crediet zooveel mogelijk overgelaten aan de dessa zelve. Het voorbeeld is elders gevolgd en men telt nu in Semarang 1500 dessa-loemboengs met een voorraad (bedrijfskapitaal) van 200.000 pikols door de bevolking in Demak, Koedoes en Pati ter kwijting van het voorschot ingeleverd, zoodat men in den thans aangebroken westmoesson over 400.000 pikols padi beschikt, in den duren tijd ƒ 1.200.000 waard.

De bevolking voorziet nu de dessa-loembong van grondkapitaal door 1 pikol padi per bouw sawah in te leggen, welke padi na 4 jaar, wanneer het bedrijfskapitaal door de gekweekte interest verdubbeld is, zonder berekening van rente teruggegeven zal worden. In den kwaden tijd wordt die padi uitgeleend tegen 50 pCt. in natura. Leent de landman 2 pikol in den duren tijd à ƒ 3.— dan ontvangt hij ƒ 6.— waarde en hij betaalt 3 pikol terug als de prijs is ƒ 2.— dus weder ƒ 6.—, toch heeft hij aldus 50 pCt. rente betaald. En nu is de opmerking van de *Loc.* merkwaardig hoe in den geheelen opzet van het inlandsche landbouwcrediet een theoretische fout is aan te wijzen. Het stelsel berust op dat verschil in padiprijzen vóór en na den oogst. Dit verschil is een gevolg van de kwaal, dat de inlander in den tijd van overvloed niet spaart voor den kwaden dag. Zoodra men op welke manier dan ook hem dwingt tot sparen, is tevens de oorzaak van het prijsverschil weggenomen en het loemboengstelsel ondermijnt zich zelf. De loemboeng wil de 3 pikol goedkoope padi, die zij voor de 2 pikol dure terug ontving, bewaren tot die 3 pikol duur zullen zijn geworden, maar door. in dien duren tijd overvloed van padi op crediet beschikbaar te stellen, drukt zij zelve de markt. Dientengevolge ontstaat daling der prijzen en de loemboeng zal niet meer door voordeeligen verkoop winst kunnen maken. Bij algemeene doorvoering van het systeem zal de rijstprijs zich nivelleeren en zullen er geen grootere schommelingen in de markt zijn, dan waaraan de marktprijs van landbouwproducten in het algemeen onderhevig is. Voorloopig heeft het landbouwcrediet dien ondergang niet zoo spoedig te vreezen. Dat dit credietstelsel de kiem van zelfvernietiging in zich draagt, heeft volgens de *Loc.* zijn goede zijde, want het krachtige, halfgedwongen coöperatief sparen zou wel niet de

inlanders individueel, maar de dessa als communistische eenheid binnen enkele jaren tot een zóó krachtigen financieelen factor maken, dat daaruit groote gevolgen voor den geheelen toestand van de kolonie zouden voortvloeien; de sawahhuur zou even als het dagloon aanmerkelijk stijgen. Onze koloniale nijverheid zou in hare concurrentie met de nijverheid van andere koloniën ernstig worden bedreigd. Nu zullen echter op den duur de verschillen in prijs in Oost- en Westmoesson wel slinken en de loemboengdessa zal niet 25 pCt., maar slechts 6 à 7 pCt. winst per jaar behalen en geen zulk een grooten invloed op dag- en grondhuur uitoefenen, terwijl ook de economisch sterker geworden inlander geen 50 pCt. interest zal willen opbrengen en elders tegen lager prijs geholpen kunnen worden. Intusschen zal dan het loemboeng-credietstelsel ontzaglijk veel goeds gedaan hebben, den inlander het sparen geleerd, zijn weerstand en koopkracht vergroot en hem bevrijd hebben uit den greep van den woeker; het zal hem gewapend hebben tegen natuurrampen en hem in het algemeen zoover omhoog hebben gebracht, dat ook het Europeesche element en ons geheele koloniale bestuur er door gebaat worden. Aan den inlander zullen de oogen voor het nut van coöperatief sparen zijn opengegaan en aldus zal de weg naar zijn welvaart gebaand worden.

In de *Locomotief* van 25 Nov. j.l. zegt de controleur Van Huls dat de beschouwing boven vermeld, juist zou zijn als de dessaloemboeng haar renten moest maken door verkoop van padi, hetgeen niet het geval is. Zij leent 2 pikol uit, waarvoor na den oogst 3 terugbetaald worden, en daarmede heeft zij 50 pCt. rente gemaakt, onafhankelijk van de padi-prijsverschillen. Slechts een betrekkelijk klein gedeelte der loemboeng-padi (± 10 pCt.) wordt jaarlijks in den duren tijd verkocht voor de kosten van administratie en een reservefonds. De belooning van de loemboeng-commissie wordt in natura uitbetaald. Bij daling der prijzen zal de loemboeng voor haar geldelijke uitgaven wat meer padi moeten verkoopen, zonder dat haar verdere ontwikkeling wordt gestuit. Daar de geleende padi niet verkocht en de teruggegevene van den oogst afkomstig is, ontkent de heer Van Huls den invloed van den marktprijs, alleen geeft hij toe dat op den duur de door het coöperatief sparen sterker geworden bezitter niet meer zulk eene hooge rente van 50 pCt. zal willen afstaan.

De *Locomotief* voert hier tegen aan: Indien dit prijsverschil vóór en na den oogst niet bestond, zoudt gij dan 50 pCt. rente in den tijd van enkele weken durven vragen voor de vorming van Uw bedrijfskapitaal? Die rente wordt gekweekt door het bewaren van de terugontvangen 3 pikol tot zij duur zijn, om er dan 2 van te leenen die dezelfde waarde hebben als aanvankelijk die drie. Hoe ruimer de kring wordt, waarin geleend wordt, hoe meer geldelijke uitgaven er noodig zullen zijn om de administratie en het vormen van een reserve te bestrijden en hoemeer er tegelde gemaakt zal moeten worden, zoodat langs dien weg de nivelleering der marktprijzen zich wel zal doen gevoelen. Elke afdeeling en elk gewest, waar men het stelsel gaat toepassen, brengt ons nader tot den toestand dat de prijs meer gelijk wordt. Ten slotte vraagt de *Locomotief* of het geen zaak zou zijn de abnormale communale voordeelen die men thans enkele afdeelingen bezorgt, door met deze te beginnen, aan te wenden voor de volgende door aldaar

geen renteloos voorschot voor de vorming van het bedrijfskapitaal te eischen.

* * *

Wijlen Mr. J. W. van Lansberge. Op 17 Dec. j.l. overleed te Mentone in den ouderdom van 75 jaren de Oud-Gouverneur-Generaal Mr. Johan Willem van Lansberge, die als zoon van den gouverneur van Suriname in 1830 te Santa-Fé de Bogota in Columbia geboren werd. In 1854 promoveerde de heer Van Lansberge te Leiden tot dokter in de beide rechten en aanvankelijk trad hij in den diplomatieken dienst, waarin hij zijn loopbaan eindigde als buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister bij het Belgische Hof. In 1874 tot Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië benoemd, bekleedde hij die betrekking tot 1881. Wat onder zijn bestuur voorviel is o. a. in het kort vermeld in de *Encyclopaedie van N.-I.* De overledene was versierd met het grootkruis van den Nederlandschen Leeuw. In Nederland is zijn overlijden vooral een gevoelige slag voor de Vereeniging Oost en West en voor de later opgerichte Vereeniging Boeatan, waarvan hij voorzitter was van den Raad van Beheer. De advertentie van zijn overlijden werd onderteekend door mevr. R. van Lansberge, geb. Del Villar y Battle.

* * *

Het inlandsch onderwijs werd door den heer Van Kol besproken in de zitting van de Tweede Kamer van 28 Nov. j.l. Hij had het over het gering aantal leerlingen, hetwelk dit deelachtig wordt en over de verkeerde vruchten die het draagt en beriep zich op de heeren A. L. van Hasselt, Habbema, van de Pauwert en Tulk in het *Bat. Nbl.*

Waar het de vraag is om met een bepaald aantal millioenen een zoo groot mogelijk aantal leerlingen onderwijs te verschaffen, pleit hij er voor op de meest primitieve wijze de eerste stappen te zetten op den weg der ontwikkeling, om later steeds verder te gaan en het intellectueele peil te verhoogen. „Men zou de kinderen door aanschouwelijk onderwijs moeten ontwikkelen, hen rondleiden door de velden, leeren werken met de handen, wijzen op den loop der zon en van de sterren, doen waarnemen den groei der planten, hen in kennis stellen met den invloed van het water en den mest op den landbouw, eenige notie verschaffen van de hygiëne en het leven der dieren, alle bijgeloof tegengaan, in één woord men moet die kleine Javanen het leven en de werkelijkheid doen kennen".... en wat de uitvoering van dit programma betreft, iets verder leest men: „Men behoeft daarvoor geen scholen te bouwen, een loods of de vrije natuur, ja de schaduw van een boom is meestal voldoende. De scholenbouw in de 30000 dessa's zou anders alleen reeds enorm veel geld verslinden; dat kan vermeden worden. In de centrale provinciën van Britsch-Indië heeft men de eerste stappen op dien weg gezet. Mijn bedoeling is ook niet om den geheelen dag onderwijs te doen geven, maar slechts enkele uren, zoodat de kleinen bijv. nog op het vee kunnen passen of anderen lichten arbeid verrichten".

De heer J. Habbema komt in het *Kol. Weekblad* van 21 Dec. jl. er tegen op, dat hij door den heer Van Kol in een adem genoemd is met den controleur van de Pauwert en met Tulk, beide heftige tegenstanders van het inlandsch

onderwijs, zooals dat thans is ingericht, zooals blijkt uit hunne artikelen in het *Tijdschr. v. h. B. B.* No. 2 van 1905 en het *Bat. Nbl.* van 17 April 1905. De heer H. is wel degelijk vóór vermeerdering van het aantal volksscholen der 2de klasse en vóór het behoud van het daar gegeven onderwijs, nl. wanneer de voorschriften en aanwijzingen van de autoriteiten worden opgevolgd en de onderwijzer niet uit onkunde of pedanterie daarvan afwijke. Hij wijst er op dat het onderwijs niet alleen ten doel moet hebben het aanbrengen van kennis, maar ook en vooral de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der leerlingen en het aankweeken van maatschappelijke deugden. Het practisch nut van lezen en schrijven onderschat hij niet, maar men denke niet dat door die kennis op zich zelf het peil van volksontwikkeling beduidend verhoogt. Dat zal alleen het geval zijn, wanneer die kennis op oordeelkundige wijze door bekwame onderwijzers wordt aangebracht en men tegelijk door aanschouwelijk onderwijs de leerlingen logisch leert denken en hun verstand gebruiken. (Hierover verwijst de schrijver verder naar de *Indische Gids* Juli 1900, Juli 1904 en Sept. 1905).

Van eene vermeerdering van het aantal dessa scholen, waarvan het onderwijzend personeel op een te lagen trap van kennis en ontwikkeling staat, om iets anders te kunnen doen dan hunne leerlingen te leeren lezen en werktuigelijk schrijven is, is al heel weinig te verwachten. Wat de heer Van Kol aan de inlandsche scholen van thans verwijt, zou juist op zulke pompscholen van toepassing zijn.

Vervolgens bespreekt de heer H. de grief der tegenstanders van het inlandsch onderwijs, dat het onpractisch zou zijn en hij stelt nog eens duidelijk in het licht dat de lagere school geen vakschool kan en mag zijn (*Ind. Gids* Sept. 1905 bl. 1334/35).

Scholen openen en met leerlingen vullen is gemakkelijk genoeg en ideale leerplannen opmaken kost ook geen moeite, maar leeken vergeten dikwijls, dat iedereen maar geen onderwijzer is, dat geschikte onderwijzers van scholen met zulke uitgebreide, veelomvattende leerplannen als de hervormers veelal wenschen, niet of uiterst moeilijk te bekomen zijn en dat in elk geval de vorming van zulke onderwijzers veel tijd en geld zou kosten.

Na de lezing van het boven afgeschreven programma dringt zich onmiddellijk de vraag op: waar en hoe zullen de zeer ontwikkelde, hoogstaande onderwijzers worden gevormd, in staat om dat ideale onderwijs te geven, zoodanig dat daarvan het effect wordt verkregen, dat de heer V. K. er van verwacht? Of in het plan ook plaats is voor schrijven en rekenen blijkt niet. Als de quaestie van de loodsen, waar het onderwijs gegeven moet worden, getoetst wordt aan de eischen van verlichting, beschutting tegen regen, afwatering enz., dan zal het wel blijken dat die zeer goedkoope schoolgebouwen op den duur kostbaarder uitkomen dan meer permanente, terwijl het bijeenkomen onder een boom door regenbuien en andere storende invloeden niet altijd mogelijk zal zijn.

Waar in dezelfde zitting de heer van Deventer het onderwijs, thans op de inlandsche scholen 2e klasse gegeven, als een minimum omschrijft, met minder waarvan men het wel niet doen kan, is de heer Habbema het hiermede volkomen eens. Het is waar dat op die scholen het onderwijzend en vooral het hulppersoneel nog lang niet is, wat het wezen moet en dat de resultaten *dientengevolge* nog lang niet bevredigend zijn, maar moeten wij ze daarom

vervangen door dessascholen, waar het onderwijs veel slechter zal zijn, of moeten wij door verbetering van het personeel op de bestaande gouvernementsscholen, zonder uitbreiding van het normale leerplan. het peil verhoogen en voor zoover de middelen het veroorloven het aantal scholen van beide klassen vermeerderen?

Over hetzelfde onderwerp schreef de heer E. Nijland uit Utrecht een artikel in *De Nederlander* van 21 Dec. 1905, onder het opschrift „Onderwijs in de Oost" en wel naar aanleiding van een bericht in het *Bat. Nbl.* dat bij de regeering in behandeling is een stuk van den gewezen Vice-President P. M. L. de Bruyn Prince, over de wenschelijkheid en mogelijkheid der oprichting van eenvoudige dessascholen. Voorts zou de Indische regeering eene depeche van den Minister van Koloniën ontvangen hebben, houdende plannen tot reorganisatie van het inlandsch onderwijs, uitgaande van de gedachte den inlander te brengen tot grooter zelfstandigheid en tot het afleggen van verschillende eigenschappen, welke zijn sociale ontwikkeling in den weg staan. Op de Indische begrooting van 1907 zou twee millioen meer voor dit onderwijs worden uitgetrokken.

De schrijver wijst op het in de laatste 10 jaren uitgesproken verlangen om de gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs door inlanders te vermeerderen en hoe het vorige kabinet, ter bevordering van het particulier initiatief op dit gebied, subsidieregelingen in het leven riep. Ongetwijfeld blijven er met deze nog belangrijke uitgaven over, die ten laste van corporaties of personen komen, die het onderwijs willen bevorderen, maar men kan toch zeggen dat $^2/_3$ à $^3/_4$ der onkosten door het Rijk worden vergoed. Vooral voor de zending wordt hierdoor eene uitnemende gelegenheid geopend, daar de school een onmisbaar middel is bij den Evangelisatie-arbeid. Waar de Minister met deze subsidieregelingen niet tevreden is, bestaat daarvoor volgens den schrijver wel eenige aanleiding. Hij constateert met diep leedwezen dat de zendingsgeest in ons vaderland niet zoo krachtig is dat binnen afzienbaren tijd groote vermeerdering van zendingsscholen is te verwachten. Dat de Minister die vermeerdering echter met blijdschap zou zien, wordt afgeleid uit zijne verklaring dat hij geen principiëele bezwaren heeft de gouvernementsscholen in de Minahassa en op de Sangir- en Talauer-eilanden ter bezuiniging aan de zending over te dragen. De heer N. meent dat er reden is om de vraag te stellen, waarom niemand in de Kamer heeft aangemoedigd nu eens het voorbeeld der zending te volgen en zelf de hand uit de mouw te steken. Volgens hem wordt ten onrechte van liberale zijde beweerd, dat de subsidie-regelingen alleen ten behoeve der zendingsscholen zijn gemaakt. Indertijd is een fonds opgericht ter bevordering van het volksonderwijs, maar het is te niet gegaan. Onder deze omstandigheden verbaast het den schrijver niet dat de Minister niet geneigd is om af te wachten wat de zending of particuliere liberalen zullen doen. Dat er voor 1907 een bedrag van 2 millioen meer uitgetrokken zal worden, kan bij de tegenwoordige bezuinigingswoede wellicht betwijfeld worden, doch niet alleen op grond daarvan is het onwaarschijnlijk. Met geld alleen kunnen geen scholen opgericht worden, daarvoor zijn ook onderwijzers noodig en er is reden te verwachten, dat de Regeering niet weder in een 30 jaar geleden begane fout zal vervallen. Men nam toen maatregelen voor het oprichten

van kweekscholen voor de hoofdonderwijzers, doch het hulppersoneel moest zich door vrije studie (?) bekwamen tot een examen, waarvoor slechts een minimum van kennis vereischt werd. In den laatsten tijd komt men in ons land hoe langer hoe meer tot de overtuiging, dat voor aanstaande onderwijzers de opleiding aan een kweekschool onmisbaar is. Bij de klachten over het hulppersoneel mag men verwachten dat de autoriteiten in de eerste plaats maatregelen zullen voorstellen om de gelegenheid tot opleiding van inlandsche onderwijzers uit te breiden. Eerst daarna kan men tot het oprichten van dessascholen overgaan.

Vervolgens wordt de klacht besproken dat de gouvernementsschool een soort van onderwezen proletariaat kweekt. De officieele verslagen erkennen dat de leerlingen daarvan meestal naar posten op een der bureaux dingen en dat de landbouwer zijn kinderen zelden ter schole zendt. Alleen in de Christendessa's is dit regel. Volgens het *Bat. N.Bl.* mocht er wel eens op gewezen worden dan men met het oprichten van scholen eigenlijk zoo heel weinig bereikt, zoolang niet voor de school een plaats in het volksleven is veroverd. Het door middel van onderwijs verhoogen van het ontwikkelingspeil van den inlander, zal volgens den heer N. niet worden bereikt en het Javaansche volksleven veeleer uit zijn verband worden gerukt, als men de beraamde maatregelen niet met groote behoedzaamheid toepast. Hij wijst er bijv. op dat in de Javaansche maatschappij waar de groote meerderheid der consumenten tevens producent is, de onderwijzer aan een dessaschool niet alleen tot de eerste categorie mag behooren. De dessa, die een school verlangt, zou een klein deel der gemeenschappelijke gronden ter beschikking van den onderwijzer moeten stellen. Dit heeft niet alleen eene financiëele maar ook eene moreele beteekenis en het zou een belangrijk middel zijn om te voorkomen dat ieder leerling, die de school verlaat, zich te voornaam acht om een patjol te hanteeren. Bovendien zal men moeten trachten een element in het volksleven te brengen, waardoor behoefte aan onderwijs ontstaat. Door de prediking van het Evangelie wordt zoodanig element onder het volk gebracht, zooals de cijfers uit de Christen-dessa's en de Minahassa bewijzen. Ten slotte wordt de aandacht gevestigd op het geringe aantal meisjes, dat de Gouv.-scholen bezoekt; door alleen de mannen te onderwijzen, wordt de de kloof, die in de Mohammedaansche maatschappij man en vrouw scheidt, steeds grooter. Voorts is moreele ontwikkeling vooral niet minder onmisbaar dan intellectueele, en als de liberale bewindsmannen willen overleggen welke middelen gebruikt moeten worden om verhooging van het intellectueele peil der Javaansche bevolking gepaard te doen gaan met versterking van hun moreel, dan komt de schrijver tot het besluit, dat het resultaat van deze overweging op nieuw zal toonen, dat althans op het gebied van koloniale politiek de wenschen van linker- en rechterzijde niet zoo heel ver uit elkander liggen, en dat ook de eerste als onmisbare factor tot verbetering der toestanden in Indië moet wenschen uitbreiding van het werk der zending.

* * *

De Bintang-Hindia propaganda. De Indische Regeering heeft, zegt de *Nieuwe Courant* van 23 Dec. j.l., aan de hoofden van gewestelijk bestuur eene circulaire doen toezenden, welke, op zijn zachtst uitgedrukt, zonderling

mag worden genoemd. Daarin wordt van de gouvernementsambtenaren verlangd, dat zij propaganda zullen maken onder het inlandsche publiek voor een Maleisch blaadje, de *Bintang-Hindia,* te Amsterdam verschijnend bij de firma Boon en staande onder redactie van de heeren H. C. C. Clockener Brousson, gep. Officier I. L., Abdul Rivai, oud dokter-djawa en J. E. Tehupeiory, inlandsch arts. Terwijl de *N. Ct.* de bedoeling om de volksontwikkeling te bevorderen door de verspreiding van goede lectuur voortreffelijk vindt, acht het den ingeslagen weg allerminst goed gekozen. Het laat daar dat de regeering dit blad boven de anderen begunstigt door de toezending van artikelen, doch dat bij circulaire van 6 Nov. j. l. no. 3764 aan alle ambtenaren langs ambtelijken weg wordt aangekondigd, dat zij van de redactie van dit tijdschrift een zeer groot aantal proefnummers zullen ontvangen, voor welke verspreiding zij zorg zullen hebben te dragen, en om inteekenlijsten te doen rondgaan, vindt de *N. Ct.* niet alleen verkeerd, maar tevens in hooge mate belachelijk. En die indruk wordt nog versterkt, als men verder leest dat „geschikte landsdienaren" worden gezocht om als agenten op te treden. De impulsieve natuur van den G. G. heeft hem er toe gebracht, recht op het doel af te gaan en beletselen op zijde te schuiven, welke de zorg voor de waardigheid van het gezag had moeten doen ontzien. Afschaffing op bevel van den pajong der residenten keurde de *N. Ct.* destijds af, invoeren op zijn bevel van een geïllustreerd tijdschrift onder de inlandsche bevolking acht zij, beleefdheidshalve slechts, zonderling.

Hoe het met die propaganda in de practijk gaat, schreef o. a. een correspondent uit Soerabaja aan de *Locomotief* van 27 Nov. j.l. onder het opschrift Bintang-Hindia-overstrooming: „Zaterdag verwachte men geen mail met den sneltrein van Maos en toch was het postrijtuig dat van avond halfzeven het station Soerabaja-Kotta binnenreed vol postzakken, meer dan gewoonlijk. Informeerende vernam ik, dat gisteren van Batavia met den sneltrein tallooze exemplaren van de *Bintang-Hindia* werden medegegeven ter sorteering en aflevering aan de verschillende stations, waar Europeesche bestuursambtenaren verblijf houden; kleine plaatsen — standplaatsen van controleurs — werden met één, hoogstens 2 zakken bedacht; grootere plaatsen natuurlijk meer. Zoo kreeg Soerabaja 30 volle postzakken voor zijn deel en dat alles *portvrij.* Men kan nu met mannenmoed aan het colporteeren gaan: Thieme's blaadje, dat gewoonlijk goed ingelicht wordt, vertelt dat een groote reclameplaat van de *Bintang-Hindia* op een kar door oppassers voortgeduwd in de verschillende wijken zal rijden, voorafgegaan door een schout te paard! Tegenwoordig is alles mogelijk, zelfs het reclame maken voor de *B.-H.* door de politie als bijbaantje". Volgens de Dec.-afl. van het *Tijdschr. voor het Binn. Bestuur* zou er bij sommige bladen misverstand bestaan met betrekking tot de colportage van dit weekblad en wordt o. a. ingestemd met de *Soerabaja-Courant* als deze het doel goed vindt en de middelen niet slecht, maar ongewoon, op het randje af van bevoorrechting van een particuliere onderneming, doch dien rand niet overschreden.

*
* *

Een beeld van Rumphius. In aansluiting aan de herdenking van Rumphius in 1902 (zie *Ind. Gids* 1903 bl. 1099) twee honderd jaar sedert zijn overlijden,

had op 22 Dec. jl. in het Koloniaal Museum te Haarlem de inwijding plaats van een levensgroot reliefbeeld van den geleerde, dat door den heer J. Bronner te Haarlem gesneden is in een stuk Michaëlia-Champaca-hout, in het bezit van het museum, en dat zich bij uitstek voor zulk eene blijvende herinnering aan Rumphius leende. De heer Bronner is een nog jong man, oud-leerling van de school voor kunstnijverheid te Haarlem. Eene afbeelding van den geleerde, gezeten aan een schrijftafel in zijn studeervertrek, welke in het verslag van de toenmaals gehouden feestviering (en ook in het Rumphius-Gedenkboek bl. 3) is opgenomen, heeft tot model gediend, doch de heer Bronner, de geschiedenis van Rumphius kennende, heeft de trekken verzacht en hem nu voorgesteld als de blinde, die eenigszins gebogen, het hoofd omhoog, tast naar voorwerpen op zijn werktafel. Hij heeft aldus een mooi beeld geleverd, treffend door eenvoud en heerlijk van lijn. Bij de inwijding, die door tal van genoodigden werd bijgewoond, hield Dr. Greshoff, directeur van het Koloniaal Museum, een korte toespraak en sprak de voorzitter de heer P. J. van Houten een welkomstwoord en een dankbetuiging. Toen het doek werd weggetrokken, zag men het relief gebeeldhouwd in een plank van 4 bij 1.50 M. en 2 dM. dik, waaronder men leest: Georgius Everhardus Rumphius 1628—1702, Plinius indicus.

* * *

De Ashmore eilanden. Volgens de dagbladen heeft de Britsche kruiser Cambrian op weg naar Sydney, de Engelsche vlag geheschen op de Ashmore-eilanden gelegen ten Zuiden van Timor. Het *Alg. Handelsblad* van 28 Nov. jl. zegt in antwoord op een vraag of hiermede Nederlandsche belangen gekrenkt zijn, dat deze ontkennend beantwoord kan worden, omdat die eilanden ruim een kwart eeuw aan Engeland behooren. Of destijds onze belangen behoorlijk behartigd zijn, is evenwel een vraag, waartoe verwezen wordt naar de voorgeschiedenis, die ook de oud-kolonel W. C. Nieuwenhuyzen ophaalt in de *Nieuwe Courant* van 28 Dec. jl., door in extenso over te nemen wat in de Memorie van Antwoord op de Indische begrooting voor 1880 omtrent deze zaak is vermeld. Dit citaat is ook te vinden in de *Indische Gids* van 1880, I, bl. 99 en het *Alg. Hbl.* wijst daarop, terwijl het ten slotte de zaak van weinig belang acht. Dat de Indische regeering in 1878 nogal lichtvaardig gehandeld heeft, is wel duidelijk en al mag men de uitdrukkingen wat overdreven vinden, er is eenige waarheid in de woorden, waarmede de redactie van dit tijdschrift destijds haar verontwaardiging luchtte.

Wat de ligging betreft, merken wij op dat de Ashmore-klippen volgens de zeekaart op 12° 10′ Z.-Br. liggen aan het westelijk uiteinde van de Sahoel-bank, welke met geen grooter diepten dan 50 vadem oostelijk aansluit aan het vasteland van Australië. Langs den noordelijken rand van deze ondiepe zee loopt echter een 75 à 120 K.M. breede geul, die de ondiepten van Australië afscheidt van die van Timor, de Sermata- en Tenimber-eilanden, waarin peilingen van 800, 1100 en 1700 vadem zijn vermeld. Als men deze geul beschouwt als een doorgaande kloof tusschen onzen Archipel en Australië, dan behooren de bedoelde klippen geographisch eerder tot dit laatste complex, al is de afstand tot het eiland Rotti ook ± 135 K.M.

* * *

Het Nederlandsch in Indië en zijne concurrenten. Wel wat laat kwam ons dezer dagen de November-afl. ter hand van de *Vragen van den Dag*, waarin de heer F. P. H. Prick van Wely onder bovenstaand opschrift een artikel plaatste, dat wel de aandacht verdient. Hij gaat daarin na hoe het komt dat de Nederlandsche taal in Oost-Indië niet met dezelfde snelheid is verbasterd als het Hollandsch aan de Kaap en dan is de oplossing deze, dat onze taal werd beschermd door het in de 17de eeuw overal gangbare Maleisch-Portugeesch. Een bastaard Nederlandsch heeft zich destijds niet kunnen vormen door gebrek aan gelegenheid. De ± 5000 vreemdelingen, welke de kolonie toen telde, legden zich toe op het Portugeesch als geriefelijke verkeerstaal. Dit en het Maleisch waren geruimen tijd scherpe mededingers, doch in het begin van de 18de eeuw geraakte het Portugeesch op den achtergrond. Niettemin werd in 1778 nog een spraakkunst in de Nederlandsche, Maleische en Portugeesche talen gedrukt

Algemeen werd er door bezoekers van Indië over geklaagd, dat de opvoeding der kinderen van Europeanen verwaarloosd werd en dat zij aan inlandsche zorg werden overgelaten, waarbij het praten van Maleisch algemeen werd. Zoo Stavorinus in 1768—'71, Pfyffer zu Neueck (1829) in zijne „Skizzen von der Insel Java" en nog eenige jaren geleden werd geconstateerd, dat van de kinderen, die de 2de en 3de lagere Europeesche scholen bezoeken er $41^{1}/_{2}$ pCt. op komen, die geen woord van de Nederlandsche taal machtig zijn, 29,3 pCt. die haar gebrekkig spreken en slechts 29.2 pCt. welke zich in deze taal behoorlijk kunnen uitdrukken. Wanneer men eenmaal in zijn jeugd Maleisch in plaats van Nederlandsch gesproken heeft, blijft dit ook bij de beste opvoeding altijd merkbaar en daarom is de aansporing van den schrijver: Verban het Maleisch.

*
* *

Curaçao. In het *Alg. Handelsblad* van 27 Dec. jl. en in het *Vaderland* van 28 Dec. kwamen brieven uit Curaçao voor, waarin het ontslag aanvragen door de meeste leden van den Kolonialen Raad en de moeilijkheden met Venezuela worden besproken. Dat zes leden van de 13 onmiddellijk hun ontslag hebben genomen en vijf het voornemen hebben te kennen gegeven om dit te doen, zoodra de Raad weer voltallig zal wezen, komt volgens hunne opgave omdat tusschen het bestuur en hen geen vruchtbare samenwerking mogelijk is. Volgens den correspondent in eerstgenoemd blad is het bestuur er op uit om alles te wijzigen en wordt het bestaande per se niet goed geacht. Het bestuur schijnt alle heil te verwachten van uit het Moederland overgekomen commissiën, deskundigen en specialiteiten, die bij een vluchtig bezoek een onjuisten indruk krijgen en allerlei maatregelen aanbevelen, die door het bestuur als onfeilbaar beschouwd worden, maar die door niemand, werkelijk op de hoogte van den toestand, als heilzaam voor de kolonie geacht kunnen worden. Met dankbaarheid wordt gewaagd van de bereidwilligheid van het Moederland om de noodlijdende kolonie bij te springen. Het bestuur zou echter soms kostbare proefnemingen doen, waarvan later niet meer wordt gerept. Als de Raad haar goedkeuring onthoudt aan door het bestuur voorgestelde maatregelen, worden deze toch doorgedreven; wat bij de voorloopige behandeling der koloniale huishoudelijke begrootingen door den Raad wordt

afgevoerd, komt er bij de definitieve vaststelling weer op. Er wordt in velerlei opzicht geklaagd over eene zekere geringschatting van dit college en gemis aan tact bij het bestuur en waar het Regeeringsreglement geen kabinetsquaestie of ontbinden van den Raad kent, hebben de leden tot den bedoelden maatregel besloten om van hunne ontstemming te doen blijken.

In de beide artikelen in het *Vaderland* wordt er nog de aandacht op gevestigd dat sommige bladen de houding van de Venezolaansche regeering tegenover Curaçao vergoelijken en toeschrijven aan handelingen waardoor de Gouverneur Venezuela zou hebben geergerd. In den laatsten tijd was men zeer streng tegen de scheepvaart, die voor schepen van minder dan 40 ton zelfs geheel verboden werd. Ook mochten vreemde zeilschepen Venezuela niet bezoeken zonder uitgeklaard te zijn door een Venezolaansch of een ander daartoe aangewezen consul, welke beide op Curaçao ontbraken. Gelukkig is blijkens naschrift van de redactie de consul van Columbia hiertoe gemachtigd en de zeilvaart op Venezuela, blijkens een telegram van 15 December, heropend.

* * *

Dr. C. L. van der Burg †. Onder de sterfgevallen van den laatsten tijd mag in dit tijdschrift niet onvermeld blijven het overlijden van Dr. Cornelis Leendert van der Burg, wiens arbeid menigmaal in *De Indische Gids* ter sprake kwam en die van 1861 tot 1886 als geneesheer in Indië vertoefde. Hij was destijds te Batavia een middelpunt van het medisch en wetenschappelijk leven, als secretaris der Geneeskundige en voorzitter der Natuurkundige Vereeniging. Voor meerdere bijzonderheden omtrent zijn werkzaamheid meenen wij te mogen verwijzen naar het aan hem gewijd opstel in *De Indische Mercuur* van 19 Dec. 1905.

* * *

De economische toestand van Atjeh. In zijn belangwekkenden brief No. XC, gericht aan de *Nieuwe Courant* van 24 Dec. j.l., bespreekt de Atjehsche correspondent van dat blad de, zooals hij het noemt, economische enormiteit dat niettegenstaande de groote gebiedsuitbreiding van het gouvernement de importhandel van Atjeh niet noemenswaard vooruitgaat. Op 6 Nov. j.l. brandde te Kota-Radja een belangrijk deel van de Chineesche handelswijk af. Dozijnen arme Chineesche kleinhandelaartjes zijn alles kwijt . . . van het geen zij op termijnbetaling van de importeurs in huis hadden. De schade wordt voorloopig voor viervijfden op de crediteuren afgewenteld en een belangrijk deel zal moeten worden afgeschreven. Voor vele Chineezen heeft deze brand het einde bespoedigd, dat al aanstaande scheen, want sedert eenige maanden was er ter hoofdplaats een streven tot liquidatie, die bij velen op faillissement uitdraaide. Ook is er een groote uittocht van Chineezen, die vroeger met arbeiden den kost verdienden, nu er niet meer gebouwd wordt, zooals voor eenige jaren, en ook het garnizoen is ingekrompen. Daarbij behoeft het gebied van den import- en detailhandel niet meer te Kota-Radja en Oleh-leh te worden geconcentreerd. Er is ook geen reden dat eerstgenoemde plaats een bijzondere handels- en verkeersbeteekenis zou bekomen. Men was er in hoofdzaak op de zwakke basis van eene vlottende

Europeesche bevolking aangewezen. Dat de lust niet groot meer is om in Penajoeng zaken te doen, is alzoo verklaarbaar en nog geen bedenkelijk teeken. Iets anders echter is het met de malaise te Oleh-leh en in de kusthavens en vooral op Sabang. Men had mogen verwachten, dat de invoer van westersche verbruiksartikelen, vooral van manufacturen en metaalwaren, aldaar een groote beteekenis zou krijgen. Dat van al die verwachtingen niets gekomen is, wordt geweten aan het heengaan van generaal Van Heutsz, doch volgens den briefschrijver geheel ten onrechte. De naast voor de hand liggende oorzaak is de vermindering in koopkracht van de bevolking. Nijpend gebrek wordt bijna nergens geleden, doch Atjeh heeft zelden een tijd gekend dat er zoo weinig aan artikelen van meer weelde werd uitgegeven. Voor de bevolking op de hoofdplaats klinkt dit misschien vreemd, daar ziet men nog steeds fietsrijders, vioolspelers en eeuwige feestvierders. Maar bij de „oreung-tennöng" — de „onbeschaafden", zooals de Atjehers hun landgenooten meer binnenwaarts wonend noemen — is het bepaald poover gesteld. Er heerscht geldschaarschte en dit schijnt te bedenkelijker, omdat juist de Handelmaatschappij en het Straits-gouvernement als met overleg samenwerkten tot vereenvoudiging van financiëele manipulaties en munthervorming. Er is tegen de verwachting echter geen economische stabiliteit verkregen en men is in een pijnlijke overgangsstadium. Er is maar al te veel reden om regeering en bestuur veel wijsheid en voorzichtigheid toe te wenschen, anders zou dit in economischen — en tengevolge daarvan later in politieken zin — wel eens het eindstadium kunnen beteekenen. Want, zegt de schrijver, de hoofdfactor, die thans de omstandigheden abnormaal maakt is w a n t r o u w e n; — wantrouwen n.l. in het bestuur bij alle lagen der Atjehsche bevolking. Deels is dit gemotiveerd, doch er komt ook zeer veel misverstand bij. Men heeft altijd gezegd dat, als er maar eerst overal vrede is, en wel een opbloei van belang zou komen. Nu kan men die vrede niet proclameeren. Men kan verzet den kop indrukken en dit is ook gebeurd in tal van streken. Maar echte vrede, de spontane wil om zich van harte te voegen naar een nieuwen staat van zaken, is geheel iets anders. Deze groeit slechts op den bodem van economisch geluk. In Merassa bijv. is men van 1873 af steeds wars geweest van vijandelijkheden, omdat men daarbij te veel te verliezen had en het verband tusschen vrede en welvaart inzag. Maar in andere streken bestaat dit verband alleen voor de handeldrijvende en hassil-innende hoofden. De bevolking daarentegen draagt er wel veel lasten — wegenarbeid, transportdienst, boetenbetaling en wat niet al — echter geniet ze al zeer weinig baten door den vrede. Men beseft het in de ladangs even goed of beter, niet minder slecht gehad te hebben dan thans in de kampongs.

Het „op de geldkist zitten", eerst door de scheepvaartregeling en later door het opleggen van hooge boeten, is een prachtig middel om hoofden en bevolking tot nadenken en onderwerping te brengen, het is echter een noodstand die niet te lang mag duren. Onder de bevolking doet het op den duur met een schijn van grond twijfelen aan de zuiverheid der bestuursbedoelingen. Het opruimen van speculatieve betaalmiddelen, het aanprijzen van geldverzendingen door de Handelmaatschappij, het streven om den uitvoer over Sabang te leiden, het opkoopen van peper tegen lagere marktprijzen zijn allemaal dingen, die de Atjeher niet vertrouwt. Een Mexicaansche dollar is voor hem

vrij wat meer dan een gulden en nu de koers van de eerste stijgt, gaan de dollarnoteeringen voor peper en pisang naar verhouding omlaag, zonder dat echter de intrinsieke opbrengst veel zoude verminderen, wanneer de Penang-relaties slechts losgelaten werden. Door onbescheiden en vaak onoordeelkundig opdringen van het nieuwe is wantrouwen en moedeloosheid gekweekt.

Na dit meer in het breede uiteengezet te hebben en hoe een nuttige maatregel thans op bescheiden schaal is begonnen, nl. het steunen van volkscultures door voorschotten, wijst de schrijver nog op de hebzucht van exploitanten, met de hoofden als handlangers, waarbij de bevolking het onderscheid niet ziet tusschen bestuur en particuliere ondernemingen.

***

Sabang als uitvoerhaven. In denzelfden brief wordt de teleurstelling van sommigen besproken dat de bloei van Sabang zich niet op commando laat regelen. Iedere Atjehsche kusthaven zal zonder kunst- en vliegwerk wel vanzelf haar aandeel in den in- en uitvoer bekomen, naarmate het achterland economisch bloeit. Van dezen bloei hangt ook Sabang als uitvoerhaven af, doch het is in verband met de besproken toestanden denkbaar, dat voor de verkoopende en koopende Atjehers de Straits-havens de voorkeur genieten. Men kan die volksneiging doen verzwakken, doch daarmee zullen jaren gemoeid zijn. Voorshands viel er niet op te rekenen, dat een gedeeltelijk gedesorganiseerde volkshuishouding Sabang als wereldhaven tot bloei zou helpen brengen En al mocht Sabang die beteekenis nooit krijgen, dan is er voor Atjeh zelf niets bij verloren. Men stelde zich verder voor dat te Sabang veel bunkerkolen en victualie zou worden omgezet en de tabaksverschepingen, wegens de korte route naar het Westen, er in elk geval plaats zouden hebben. Men heeft hier, evenals te Vlissingen, ten onrechte gemeend, dat alleen nautische voortreffelijkheid voor een wereldhaven voldoende is. Steenkolen zijn te Sabang niet eens te leveren aan de booten van de Maatschappij Nederland. Deze bunkeren te Singapore, waar de Cardiffs, Japanners en Australiërs aan de Ombilinkolen een niet te overwinnen concurrentie aandoen. Wegens de kosten van het vervoer en de verscheping van Ombilinkolen, zijn deze te Emmahaven reeds bijna even duur als de Japansche kolen en, dank de technische verbeteringen door Japan herhaaldelijk toegepast bij kolenwinning en -vervoer, wordt volgens den schrijver de verhouding voor ons schier met de maand ongunstiger.

Wat de tabaksverscheping betreft, hier zou Singapore de voorkeur verdienen omdat men daar den noodigen tijd heeft om de overscheping voorzichtig te doen geschieden, terwijl deze te Sabang, bij den grooten haast, veel meer risico voor de exporteurs oplevert.

***

Afgunst. De schrijver van het artikel „Loon en ijver" in het *Koloniaal, Weekblad*, komt in het nummer van 21 Dec. jl. op tegen onze bespreking daarvan in de Dec.-afl. en acht de onderstelling, dat hier afgunst in het spel zou kunnen zijn, ten onrechte eene insinuatie Die eigenschap is evenwel zeer moeilijk objectief te beoordeelen, want men zal er niet alleen tegenover

anderen niet voor uitkomen, doch ook zichzelf in den regel wijsmaken dat men spreekt in het algemeen belang. Het was dus slechts een bescheiden aanbeveling tot zelfonderzoek. Hierover verder te discussieeren is even onvruchtbaar als over de mogelijkheid, dat in Indië nepotisme voorkomt, omdat daarbij regel en uitzondering zoo gemakkelijk verward worden.

Wat de groote bezoldigingen betreft, in afwachting dat deze zaak wellicht later nog eens meer breedvoerig ter sprake komt, mag wel gevraagd worden welke reden er zou zijn om bijv. een Vice-President van den Raad van Indië eene lagere bezoldiging toe te kennen dan een President of Directeur van een Bank of andere groote instelling geniet of een gewild advocaat in Indië verdient. Eerst als bleek dat particuliere betrekkingen, waarvan het gewicht met overeenkomstige landsbetrekkingen vergelijkbaar is, belangrijk lager werden beloond, zou er sprake van kunnen zijn te klagen over overdaad. Nu vragen wij alleen wie hier in Nederland hooger in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, oud-ambtenaren, begonnen zonder fortuin, of gelijksoortige oud-Indiërs die dat fortuin aldaar verzamelden.

* * *

Het inkomen van den Gouverneur-Generaal wordt uit een ander oogpunt beschouwd in het *Alg. Handelsblad* van 4 Januari jl., dat er aan herinnert hoe na de restauratie van ons gezag in Nederl. Indië aan den eersten Gouverneur-Generaal en zijn opvolgers *f* 200,000 jaarlijksche bezoldiging werd toegekend. In 1840, toen er voor de financiën van het moederland alles aan gelegen was de uitgaven in Indië te besnoeien, werd bepaald dat Merkus en zijn opvolgers *f* 150,000 zouden genieten, maar bovendien hadden de landvoogden, van 1816 tot 1863, de inkomsten van het district Bloeboer. In 1863 vervielen deze, maar werd, bij wijze van schadeloosstelling, hun inkomen met *f* 10,000 verhoogd. De Gouverneurs-Generaal van 1863 tot 1888 hadden bovendien een pensioen van *f* 6000 na 5-jarigen dienst. Onder den Minister Keuchenius werd de bezoldiging verlaagd tot *f* 132,000, maar het pensioen verhoogd tot *f* 8000.

Men heeft alzoo, ofschoon de werkzaamheden, de zorgen, de verantwoordelijkheid van den Landvoogd toenamen, zijn inkomen geleidelijk vrij wat verminderd. Toen onder bewind van Van der Capellen het geheele Indische budget 20 à 25 millioen bedroeg, vond men 2 ton inkomen niet te veel. thans nu dat budget tot 150 à 160 millioen is geklommen, meent men dat er van de *f* 132,000 nog wel wat af kan.

Zij die aldus redeneeren, geven zich, volgens het *Hbl.*, geen rekenschap van de positie van een onderkoning, zooals de Gouverneur-Generaal feitelijk *is*. Hij is de eenige, die, wil hij niet zijne waardigheid te grabbel gooien. zijn „stand moet ophouden". Hij moet wonen in een paleis te Buitenzorg en heeft er bovendien nog een te Weltevreden en het landhuis te Tjipannas, hij moet een soort van hofhouding hebben, partijen geven, ambtenaren logeeren om ze te leeren kennen, vreemdelingen van aanzien als onderkoning ontvangen enz. Het *Hbl.* heeft dan ook de vaste overtuiging dat het niet waar is dat een G.-G. van zijne tegenwoordige bezoldiging een eenigszins beteekenend bedrag op zij kan leggen zonder dat de waardigheid van zijn ambt daaronder lijdt en acht het volkomen juist, wat Minister Cremer in 1899

zeide, dat wanneer men dit inkomen verder besnoeit, de keuze wordt beperkt, want dan komen slechts personen met *een eigen* belangrijk inkomen in aanmerking.

* * *

De tinmijnen op Banka. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Dec. j.l. komen een tweetal belangrijke brieven voor van den in Suriname gedetacheerden Mijningenieur E. Middelberg, naar aanleiding van de beschouwingen over de Indische begrooting met betrekking tot de Banka-tinexploitatie. Er zijn weinig bedrijven waarover in 't algemeen zoo zonder eenige kennis der werkelijke toestanden een oordeel wordt geveld, als wel juist dit. In de centra van tinwinning ontmoet men geen andere Europeanen dan gouvernements-ambtenaren, en de informatie, waarop de dagbladen afgaan, komt doorgaans uit vrij onzuivere bron. Zoo waren de voor eenigen tijd verschenen berichten afkomstig van een korporaal bij het garnizoen te Muntok, die zich van nieuws voorzag door middel van klerken en collega's op de districts-hoofdplaatsen. De vroegere universitaire opleiding van dezen correspondent stelde hem in staat die berichten in belangwekkenden, soms niet onvermakelijken en sterk gekruiden vorm te verwerken. Vervolgens bespreekt de heer M. de onbillijke zinsneden in de critieken, dat een ambtenaar uit zijn aard het doorzicht en het organiseerend vermogen zou missen om met eene werkwijze te breken, die tegenover de veranderde tijdsomstandigheden blijkbaar te kort schiet, en dergelijke. Waar dit gouvernementsbedrijf jaren lang enorme winsten heeft afgeworpen en nu voor een onverwachte moeilijkheid komt te staan, is men gereed om te vragen of de gouvernements-ambtenaren wel geschikt er voor zijn even alsof men in particuliere bedrijven tegenover zulke verrassingen gevrijwaard is, getuige Billiton en Malakka. Wat nu de stremming in de koeliewerving betreft, waar in 1903 de toevloed nog zoo groot was, ligt volgens de schrijver de oorzaak niet op Banka, maar daar buiten. De Indische regeering kan de werving niet in eigen hand nemen, omdat de Chineesche regeering officieel de emigratie verbiedt. Zij is aangewezen op tusschen-personen en kan haar invloed eerst doen gelden als de koelies te Muntok aan wal stappen. Waarom Billiton niet aan die kwaal lijdt, wordt toegeschreven aan de gunstiger arbeidsvoorwaarden der aldaar gebruikelijke kleine ontginningen (vergelijk vorige afl. bl. 73) en aan de werving voor de Kaapkolonie.

Een andere mogelijke reden, waarvan hier de juistheid niet te beoordeelen is, wordt volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Dec. j.l. aan de hand gedaan door het Maleische dagblad *Kabar Perniagaän*, waarin een zekere A. A. beweert, dat de onwil der Chineesche koelies om langer in de mijnen op Banka te werken, te wijten is aan één der luitenants van de Chineezen op dat eiland, die zich geregeld aan de afschuwelijkste mishandelingen van mijnkoelies schuldig maakt, zoodat soms de dood er op volgt en hij noemt met naam en datum een veertiental gevallen van dien aard. Bovendien wordt gesproken van afpersing, onverplichte heerendiensten en verkrachting van vrouwen, door genoemden luitenant en zijn verwanten bedreven; aller hoogst ernstige beschuldigingen, die de volle aandacht der regeering verdienen.

* * *

Brandmerken van koelies. De tweede brief van den ingenieur Middelberg handelt over den ophef, die gemaakt is van het zoogenaamd brandmerken van koelies op Banka. Hij zegt van dit als gruwelstuk gesignaleerde feit o. a. het volgende: „In het daarvoor gunstige jaargetijde, nl. Januari en Februari, komen de Chineesche wankangs met nieuwelingen naar Muntok gezeild, doorgaans verscheidene tegelijk en voeren honderden, soms duizenden, Chineezen aan. Na eene inspectie aan boord begint de ontscheping. De koelies moeten de lompen, waarin zij zijn gekleed, op een hoop werpen, waar zij worden verbrand, ontvangen een stuk zeep en worden uitgenoodigd zich behoorlijk te baden. Daarna krijgen zij een nieuw stel kleeren, hoed en handdoek en komen dadelijk voor den met de keuring belasten officier van gezondheid. Zij worden daar meteen gevaccineerd en dan gaat het gruwelstuk beginnen! Een Nederlandsch ambtenaar, officier van gezondheid in het N.-I. leger, ontziet zich niet persoonlijk het brandijzer te hanteeren in den vorm van een penseeltje dat in eene oplossing van lapis infernalis wordt gedoopt en waarmede de goedgekeurde koelies een kruis op de rug wordt geteekend. Dat geeft na een dag een zwart teeken, dat geloof ik, ongeveer 10 à 14 dagen zichtbaar blijft".

De bedoeling is, om als de koelies in transporten naar de verschillende districtshoofdplaatsen gaan, zonder geleide, behalve van de Chineesche werfagenten, die voor het aantal tot de aankomst verantwoordelijk zijn, eenige controle uit te oefenen en de menschen te kunnen identificeeren. Het verraadt trouwens weinig kennis van het karakter van den Chineeschen koelie, te durven veronderstellen dat hij zich in werkelijkheid zou laten brandmerken.

De voorstelling door het Indische persbureau aan de bladen gegeven is anders en schijnt betrekking te hebben op ontslagen en niet teruggewenschte koelies, die op de volgende wijze worden gemerkt: „Met een daarvoor bestemd instrument wordt eenvoudig een z.g. „kop" gezet en deze met O.I. inkt ingewreven. Het merk ziet er uit als eenige schrammen over een oppervlakte van circa 3 × 4 cM., welke na twee dagen geheel verdwenen zijn en eenige zwartgekleurde streepjes achterlaten, het geheele procédé komt dus eenvoudig neer op het aanbrengen van een klein herkenningsteeken". Volgens dit bericht heeft nooit een der betrokkenen zich tegen de bewerking verzet, doch is niettemin aan het gewestelijk bestuur van Banka opgedragen het merken onmiddellijk te staken, daar de regeering dit gebruik niet wenscht te bestendigen.

* * *

Eenzijdige lofrede. In het *Alg. Handelsblad* van 26 Dec. jl. komt een lofrede voor op den tegenwoordigen directeur van het Landbouwdepartement, professor Melchior Treub, die op 15 Nov. j.l. 25 jaar geleden in dienst trad als directeur van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg. Wij willen op zijne verdiensten, die wij uit een wetenschappelijk oogpunt niet kunnen beoordeelen, niets afdingen. Dat hij eene verbazende tact en bekwaamheid heeft ontwikkeld om de door hem beheerde instelling tot grooten omvang en tot buitenlandsche vermaardheid te brengen en later tot een landbouwdepartement uit te dijen, is ook zeer waar, doch wordt het werk van voorgangers niet al te zeer verkleind door de volgende opmerking?

„Hoe weinig de autoriteiten weleer gaven", zoo leest men, „om al wat met wetenschap in verband stond, blijkt uit het volgende: Vóór 25 jaren kwam de jeugdige doctor, die reeds zeven jaar aan de Leidsche Universiteit was werkzaam geweest, vol illusie naar Ned.-Indië en zocht, te Buitenzorg aangekomen, al dadelijk gretig naar de „Bibliotheek", die hem in staat zou stellen zijn arbeid alhier goed te volbrengen. Wat vond hij? Een schavotkleurig kastje met eenige boeken er in, terwijl een gedeelte van den inhoud op een hoop was geworpen. Deze boekenverzameling kon de heer Treub 't best vergelijken met hetgeen hij gezien had in 't eenvoudige dorp, waar hij geboren was... een berg hooi!"

Dat er toen reeds een wetenschappelijke bibliotheek op Java was, zal toch wel bekend zijn geweest, want later verhuisde deze, die tot gemak van velen te Batavia in het gebouw der Natuurkundige Vereeniging te Batavia prijkte, op een paar Encyclopaedieën na, in zijn geheel naar Buitenzorg. Wie zich een denkbeeld van de werkzaamheid van den vorigen directeur Dr. R. H. C. C. Scheffer wil maken, leze nog eens het bij haar 75-jarig bestaan in 1892 uitgegeven boek over 's Lands Plantentuin en dan blijkt dat Scheffer, die zich de eer van een aantal nieuwe inrichtingen mag toerekenen, o.a. in 1869 van de Regeering het besluit verkreeg om het gebouw van het mijnwezen te Buitenzorg te bestemmen tot museum, bibliotheek, enz. ten dienste van 's Lands Plantentuin. Een deel van de bibliotheek (t. a. p. bl. 43) werd er reeds in dat jaar heen overgebracht, ... wij moeten daaruit besluiten dat er toen reeds iets meer was dan het schavotkleurige kastje.

* * *

Zeevisscherij in Ned.-Indië. In de *Nieuwe Courant* van 28 en 29 Dec. jl. wordt dit onderwerp besproken met terugzicht op het request, vermeld in onze December-aflevering bl. 1891 en in verband met het inmiddels gepubliceerde verslag der Welvaart-commissie, waarvan in een volgende aflevering een overzicht zal worden gegeven. Na het resumeeren der conclusies van het request, wordt gewezen op iets dat er niet in staat en toch zeer belangrijk is. nl. de reden door den heer Verloop vermeld, waarom de visschers niet meer verdienen, namelijk dat zij niet in staat zijn de visch *op zee* in te zouten, waardoor de visch zoo spoedig mogelijk aan wal moet worden gebracht. Daar er in de 5 etmalen hoogstens drie keer uitgevaren en telkens hoogstens 3 à 4 uur gevischt, heeft van de 120 uren de vischvangst hoogstens gedurende 12 uur plaats, wordt dicht bij de kust gevischt en kunnen de goede vischgronden verder weg niet bereikt worden. Voorts wordt er op gewezen, hoe, ook volgens blz. 61 van het Nijverheidsrapport van Mr. Abendanon, algemeen werd vermeld dat de zeevisscherij in een tijdruimte van 30 jaren in sterke mate was achteruit gegaan en dat thans door den voorzitter der welvaart-commissie, die men toch niet zal verdenken de economische toestand van den inlander te rooskleurig voor te stellen, met cijfers eer vóór- dan achteruitgang aantoont. Dit stemt tot nadenken.... en tot voorzichtigheid.

De erkenning dat de toestand niet zoo zorgwekkend is, mag er echter niet

toe leiden, om af te zien van middelen tot verbetering en opbeuring. Dat zulks in vele districten reeds door eigen kracht geschiedde, geeft goeden moed en nu wordt gevraagd wat er verricht zal moeten worden. In de eerste plaats geldt dit de gelegenheid tot verkoop en het denkbeeld van den heer Verloop om speciale schoeners van 60 à 80 last bij de visschersvloot te stationneeren, waar de visch afgeleverd en dadelijk licht ingezouten wordt en waar verdere hulpmiddelen voor de visschers verkrijgbaar zijn, verdient aanbeveling. Aanvankelijk zal de leiding onder Europeanen moeten staan, doch om dit van bestuurswege te regelen, wordt niet in het belang der inlandsche visschers geacht. Als het opkoopen door Europeesche industrieelen gebeurt is er op den duur meer zekerheid voor den afzet. Dit neemt niet weg dat, als Europeanen eenige jaren aan het werk zijn geweest, ook inlanders als ondernemers zullen optreden, die bij de eersten hebben gewerkt, waardoor hun kans van slagen grooter wordt. Na de berekeningen van den heer Verloop over te verleenen voorschotten en den prijs van de gezouten visch vermeld te hebben, wordt het middel ontraden om de Siameesche visch aan strenge keuring te onderwerpen en te gelasten dat de afgekeurde zal worden vernietigd. De *N. Ct.* vindt in dit optreden tegen den invoer van Siameesche visch vooreerst iets minder eerlijks. Als de visscherij in Indië bloeide, zou niemand aan zoo iets denken, nu zij niet bloeit, zoeke men naar middelen tot opbeuring om aldus de Siameesche visch door inlandsche te doen vervangen. Als men Siameesche visch als nadeelig voor de gezondheid wil weren, zou men het zelfde moeten doen met trassi, pindang en andere op inlandsche wijze bereide visch of garnalen en dan neemt men uit de volksvoeding het dierlijke voedsel weg, want de Javaan lust de op Europeesche wijze gezouten visch niet.

Wat de uitbreiding der visschersvloot betreft, wordt het afgekeurd om kosteloos hout voor prauwen beschikbaar te stellen, doch beter geacht dat voorschotten worden verstrekt, evenals vroeger de vischpachters deden. Eene berekening leert, dat met een vrij spoedig terugbetaald voorschot van 4 ton de inlandsche vloot in korten tijd belangrijk kan worden uitgebreid. Men dient daarbij de hand te houden aan stipte terugbetalingen.

Ten slotte wordt het noodzakelijk geacht een college ter bestudeering en behartiging van dit bedrijf bijeen te roepen, terwijl met ingenomenheid wordt herinnerd aan het woord van Mr. Fock, dat er onverwijld gehandeld moet worden.

Naar aanleiding van dit artikel schrijft de secretaris J. L. Swart, namens het dagelijksch bestuur der Vereeniging „Moederland en Koloniën", in de *Nieuwe Courant* van 3 Jan. jl., dat eene toeneming van het aantal visschersvaartuigen van 1880 tot 1903 geen tegenbewijs is, dat de zeevisscherij in Indië niet is achteruitgegaan. Het volgende wordt voorts opgemerkt: I. De visscherspacht is den 1sten Jan. 1864 op Java en Madoera afgeschaft. In 1880 hadden, zooals gerust mag aangenomen worden, de nadeelige gevolgen daarvan zich reeds ten volle doen gevoelen en was de achteruitgang reeds een voldongen feit; door dit jaar als punt van uitgang te kiezen, wordt allerminst iets tegen de stelling van het request bewezen. II. Dat het aantal visschersvaartuigen sedert 1880 is toegenomen wordt gaarne toegegeven, doch

in plaats van met groote vaartuigen van ± *f* 400 waarde, geschiedde het met kleine, waarmede men zich niet ver kan wagen. III. Dat de heeren Abendanon en Verloop van hunne onderzoekingen den indruk gekregen hebben, dat de visscherij in verval was, vergeleken met den toestand tijdens en vlak na de pacht, kan moeilijk op eene doorgaande vergissing berusten. Statistieken daarvan zijn niet te geven, maar wanneer een algemeene indruk bij de betrokken visschers geconstateerd wordt, moet men wel aannemen dat daaraan werkelijke feiten ten grondslag liggen. In de IVde plaats wordt er op gewezen dat het bezwaar van den korten vischtijd, omdat men niet op zee kan inzouten, wel degelijk in het request is vermeld.

De redactie der *N. Ct.* zegt, dat het niet hare bedoeling was te zeggen dat de beide besturen met de heeren A. en V. te voorbarig zijn geweest met hunne beweringen, doch dat zij ernstig wilde waarschuwen tegen het te spoedig als juist aannemen van berichten omtrent beweerd verval van sommige bedrijven, dat zou wijzen op i n z i n k i n g en het geloof dat men algemeen heeft gehecht aan het verval der zeevisscherij werd als een sterk sprekend voorbeeld aangehaald. Als voorts van 1880 tot 1905 vooruitgang is geconstateerd, was de uitdrukking „sedert 30 jaar in sterke mate achteruitgegaan” sterk overdreven, terwijl het beweerde sub II nog bewijs behoeft. Ten slotte bestrijdt de redactie den verkeerde indruk dat het haar te doen zoude zijn de lieden maar aan zich zelf over te laten.

* * *

Slavernij op Flores. Zoowel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* als in het *Alg. Handelsblad* van 27 Dec. j. l. vonden wij een artikel overgenomen uit het *Soer. Handelsblad*, van iemand, die het eiland Flores vrij goed kent, over het vreeselijk lot van de slaven aldaar. Hij schetst hoe ze gevangen, gebonden en slecht gevoed worden met eenige gepofte djagoeng. Flores is zonder twijfel de bakermat van den slavenhandel, van waar de slaven den Indischen archipel ingaan, langs de kusten vervoerd in kleine vaartuigen door de orang Badjolaut. Deze verhandelen hen eerst onder elkaar op de eilanden, terwijl de tweede hand ze verder brengt of aan Makassaren en Boegineezen verkoopt. Voor een krachtigen slaaf is de koopprijs *f* 75 à *f* 100, vrouwen zijn minder gewild, doch eene vrij jonge slavin, die nog kinderen het leven kan schenken, doet *f* 100, jongens en meisjes gaan grif voor *f* 50 à *f* 55. Vooral zijn op Flores gewild slaven en slavinnen, afkomstig van Rioeng (afd. Maumerie), daar deze eenmaal gekocht niet meer kunnen wegloopen. Men zou daar voor een oud geweer en ± 10 blikjes kruit, te zamen ± *f* 15 waard een volwassen slaaf kunnen koopen, waarop de kooper elders dus *f* 85 winst maakt. Aan den handel is echter nog al risico verbonden, daar de handelaren dikwijls door de bewoners van Rioeng, die eene veete tegen hen hebben, worden gedood.

Tot tegengang van dezen menschenroof en menschenhandel wordt volgens het *Soer. Hbl.* niets gedaan, het westelijk deel van Flores behoort onder den vorst van Bima, met wien wij een contract hebben, doch van uitoefening van gezag is ternauwernood sprake en de inlandsche bestuurders hebben op Flores zoo goed als niets te zeggen. Voortdurend worden er oorlogjes

gevoerd. Zijn in het Oosten van Flores de zeden onder den invloed der missionnarissen nog een weinig verzacht, in het westen is dit niet het geval en de slavernij tiert er welig.

De *Java-Bode* knoopt hier de opmerking aan vast, dat als de G. G. hier tusschenbeide wilde komen, men hem weder van militairistische neigingen zou beschuldigen.

* * *

Gedroste dwangarbeiders. In het *Alg. Handelsblad* van 28 Dec. jl. wordt een bericht besproken, voorkomende in een officieel verslag omtrent de gebeurtenissen in Djambi, opgenomen in de *Javasche Courant* van 24 Nov., waaruit blijkt dat 16 Djambische veroordeelden tijdens hunne tewerkstelling te Batavia gedrost zijn en dat daarvan twee opgevat en drie door de bevolking uitgeleverd werden, terwijl met zekerheid bekend is dat nog zes dier veroordeelden kans zagen naar het Djambische terug te keeren. Het *Hbl.* zegt dat uit het bericht op nieuw duidelijk blijkt dat ons strafstelsel voor inlanders niet deugt, dat het toezicht op vertrekkenden over zee onvoldoende is en eindelijk, dat waar sprake is van emigratie van Javanen naar de Buitenbezittingen, uit het voorgevallene valt af te leiden, dat inlanders, die er hun voordeel in zien naar een ander eiland te verhuizen, den weg wel weten te vinden om zonder bezwaar van de schatkist hun plan door te zetten. In ernst gesproken zou het blad wel eens willen weten, wie te Batavia deze gevaarlijke individuen daartoe in de gelegenheid stelde en het denkt aan een complot van vermogende tegenstanders onzer vestiging in Djambi, waarnaar een onderzoek gewenscht is.

* * *

Koloniale spoorwegen in Suriname. Omtrent dit onderwerp, waarover het laatst iets gezegd werd in de jongste Oct.-afl. bl. 1552, vindt men in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Dec. jl. weder berichten overgenomen uit *Onze West.* De lijn is nu in exploitatie over de eerste 60 K.M. met als eindpunt Kapasikamp. Van af dit punt wordt echter aan gouddelvers toegestaan om met de werktreinen door te rijden tot Kwakoegrond (K.M. 78), de landingsplaats aan de Saramacca, tegenover post Mindrineti. Vandaar uit kunnen de arbeiders in 4 uren tijd te voet de Guyana Goud Placer Mij. en iets verder de ondernemingen van Gros en L. en F. de Jong bereiken (vergelijk *Indische Gids* 1905, I, bl. 936). De reis, die vroeger 2 à 3 dagen duurde, wordt nu in 8 à 10 uren afgelegd.

Waarschijnlijk zoude met Kerstmis de lijn tot Kwakoegrond in exploitatie genomen worden, doch voorloopig facultatief, omdat het eindgedeelte vanden spoorwegdam zich in den regentijd nog moet „zetten", waarbij niet ingestaan kan worden voor een geregelden dienst. Men denkt eerst 15 Febr. 1906 den spoorweg tot dit eindpunt definitief in exploitatie te kunnen nemen. Kwakoegrond zal dan een vrij belangrijk centrum worden. Het plaatsje ligt aan den oever der Saramacca op ongeveer een kilometerafstand van Maäbo. Er zullen magazijnen, arbeiderswoningen en een politiepost komen, waarna die te Mindrineti wordt opgeheven. Men werkt aan den spoorwegaanleg thans

met 900 man, die hoofdzakelijk tusschen Maäbo en „Koentje" den spoorwegdam in het inundatiegebied van de Saramacca en de Mindrineti ophoogden, om den bouw in den regentijd ongestoord te kunnen voortzetten. Dit is gelukt en door de regens is thans geen ernstige stoornis te wachten. In de maanden Juni—Augustus had de globale opmeting plaats van het tracé tot Kadjoe, zoodat dit tot het voorloopig eindpunt definitief is vastgesteld evenals de rivierovergang die ongeveer 3 K.M. boven het dorp Kadjoe zal plaats hebben. Men zal daarvoor met spanningen van 50 tot 60 M. kunnen volstaan en gebruik makende van de rotsbanken in de bedding geen kostbare fundeeringen behoeven.

Malaria kwam in het laatste jaar bij het spoorwegpersoneel veelvuldig voor, zoodat reeds meerdere leden van het dirigeerend personeel met verlof naar Nederland moesten vertrekken Van de gebruikte arbeiders bleken de Creolen tot dusver het geschiktst. Hun ziekte-percentage was 5—7 tegen 15—20 onder de Javaansche arbeiders. In het begin van 1906 zal een proef genomen worden met arbeiders van de Engelsch West-Indische eilanden, die, voor zoover reeds in dienst, vrij goed tegen het werk en klimaat bestand bleken.

In aansluiting aan de opgaaf op bl. 1553 Oct-afl., zij vermeld dat in Augustus, September, October en November respectievelijk vervoerd werden 16267, 15573, 22136 en 18950 passagiers en 266, 221, 168 en 146 ton vrachtgoed, die *f* 4462.87; *f* 3942.53; *f* 6185.60 en *f* 5530.87[5] opbrachten.

* * *

Middelbaar onderwijs in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 2 Jan. jl. komt de heer L. P. J. Vermeulen, leeraar aan het Gymn. W. III te Batavia op tegen hetgeen geschreven werd naar aanleiding van zijn artikelen in het *Soer. Hbl* van 8 en 9 Aug. (vergelijk Dec.-afl. bl. 1879) en eene interpellatie in de Tweede Kamer over „knoeierijen bij de examens aan de H. B. S. te Batavia." Het doel van den schrijver was om te wijzen op te groote toegevendheid der examen-commissie, doch van knoeierijen was geen sprake. In het geheim is er niets gedaan om candidaten „er door" te helpen. Alles, waarover hij schreef, geschiedde hetzij bij het mondeling examen, dat publiek is, of op de algemeene vergadering in tegenwoordigheid van allen. Het karakter van „knoeien" is iets meer geheimzinnigs. Volgens vroegere ervaring van den schrijver bestond ook in Holland een zeker kassian-stelsel, niet met de leerlingen, maar met de reputatie der scholen. Als de Hollandsche commissies evenals de Indische een lijst publiceerden van cijfers aan de candidaten toegekend, zoowel voor mondeling als schriftelijk en van de op die gegevens toegekende vak- en groepcijfers, dan zou men daaromtrent wel iets wijzer worden. Tot nog toe heeft echter nog meer een hoogst enkele keer eene vaderlandsche commissie zulks gedaan.

* * *

Oude munten op Zuid-Celebes. Naar aanleiding van een bericht dat verschillende van Boni geëvacueerde militairen in het bezit waren van oude munten, is blijkens het *Bat. Nbl.*, zooals in de *Nieuwe Courant* van 3 Jan. jl. werd overgenomen, een onderzoek ingesteld, waaruit is gebleken dat inderdaad

in de binnenlanden van Celebes verbazend veel oude munten in omloop zijn. Vooral te Pampanoea ontstond langzamerhand een levendige handel hierin: een tweetal Arabieren zaten aldaar met zakken vol oude munten op de passar en verscheidene Boniërs hadden er enkele bij zich, die zij voor goed geld aan militairen verkochten. Van diefstal is in dit geval geen sprake, vooral omdat de bevolking in de onderworpen landen niet schroomt klachten over het optreden van militairen in te brengen.

* * *

Merino-schapen in de Padangsche Bovenlanden. In de Oct./Nov. afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* schreef de controleur C. Lulofs een bijzonder aantrekkelijk opstel, zooals het *Algemeen Handelsblad* van 29 Dec. jl. zegt, over schapenteelt. In de eerste maanden van 1903 was door den heer van Bennekom te Padang eene kleine kudde Merino-wolschapen uit Australië ingevoerd, die naar Pajakoemboeh verzonden, aldaar met hunne dikke vacht niet tegen de warmte bestand bleken. Het werd er niet beter op, toen de eigenaar, niet wetende waar met de dieren te blijven, ze dicht bij Padang stationneerde. De heer Lulofs verzocht een proef te nemen op de 1000 M. boven zee gelegen Matoersche bergvlakte, ongeveer 10 paal benoorden Fort de Kock en daar de kudde in deerniswaardigen toestand verkeerde, was zijn voorstel zeer welkom en kreeg hij het restant, bestaande uit 5 ooien en 4 rammen op 17 Febr. 1904 toegezonden. Hoewel er nog een drietal stierven en een ziek was, bleken de overigen te Matoea met de minieme verzorging, waaraan de inlander gewoon is, goed te kunnen aarden. In anderhalf jaar tijd was de zuivere Merino-kudde reeds met 100 pCt. toegenomen. De gewonnen Merino-lammeren vertoonen geen teekenen van degeneratie en de bastaarden ontstaan door de kruising van een Merino-ram met een inlandsch ooi vertoonden in de eerste generatie een enorme verbetering. Ook de wol belooft een goeden prijs te zullen halen, terwijl die van een halfwassen basterdram reeds van beter gehalte is, dan de inheemsche. Hoewel er nog geen proef mede genomen is, zullen de beesten ook als slachtschaap wel voldoen.

Hoewel de in het klein en eerst sedert $1^1/_2$ jaar genomen proef nog geen zekerheid voor de toekomst geeft en bij de voortzetting op uitgebreider schaal teleurstelling niet is uitgesloten, heeft men toch recht op een volledig succes te hopen. Sumatra bezit in de Bovenlanden van Padang en Palembang, in de Bataksche hoogvlakten en de Gajoelanden, terreinen waar millioenen schapen plaats en voedsel kunnen vinden. Wolproductie in de tropen is volstrekt geen utopie; Zuid-Azië en Afrika, die respectievelijk per jaar 110 en 50 millioen K.G. wol produceeren, leveren daarvoor het bewijs.

De heer Lulofs heeft voorgesteld bij wijze van renteloos voorschot een bedrag van *f* 2500 beschikbaar te stellen voor den invoer eener nieuwe kudde van ca. 60 stuks uit Australië, waarbij de firma van Houten, Steffan & Co. belangloos hulp wil verleenen. Het komt het *Hbl.* voor, dat hier alles vóór, niets tegen pleit; wanneer er slechts eenige mogelijkheid bestaat om een nieuwe bron van welvaart te openen, mag men tegen de geringe uitgaaf, en ook tegen de soesah niet opzien. Alleen vraagt het blad of het

niet mogelijk ware de proef op verschillende plaatsen tegelijkertijd te ondernemen. Het geldt hier een zaak misschien voor de toekomst van veel belang.

* * *

Beminnelijke fanatici. Bij de behandeling der Indische begrooting in de Eerste Kamer had de heer Franssen het uitzenden van niet-orthodoxe predikanten naar Indië vergeleken bij het benoemen van anarchisten van de daad tot burgemeester en de heer Hovy had het berusten van de Regeering in de weigering van den Soesoehoenan van Solo tot toelating van een zendeling gegispt onder andere op grond van de stelling dat ook voor onze Regeering het woord van Christus „Predikt het Evangelie allen creaturen" een absoluut bevel moest wezen. Beide uitingen ontlokten den hoefijzer-correspondent van het *Alg. Handelsblad* bij het schrijven van het Kameroverzicht den uitroep: „Beminnelijke fanatici". Blijkens het avondblad van 4 Januari jl. ontving de redactie een schrijven van den heer Hovy, waarin „de anti-revolutionnaire opvatting van de politiek zeer kloek en scherp wordt getypeerd". De heer Hovy stelt zich daarin geheel op het standpunt der apostelen in een dergelijk geval ingenomen, hij deelt mede hoe de werkzaamheid in Djokjakarta met het daaraan verbonden hospitaal en polikliniek een zoodanig succes hebben, dat men die ook in Solo wilde aanvangen. dat die arbeid echter niet te scheiden was van de zending, zoodat ingevolge art. 123 R. R. vergunning moest worden gevraagd en dat deze onder twee opvolgende Gouverneurs-Generaal werd geweigerd, laatstelijk toegelicht met de mededeeling: „dat de afwijzing van dit verzoek een gevolg was van de inzichten van den Soesoehoenan, op hoffelijke wijze en in correcten vorm de Regeering kenbaar gemaakt". De heer Hovy ziet hierin een meten met twee maten. „Immers, onze Regeering belet, noch in het vorstenland Soerakarta, noch op eenige plaats in onze koloniën, de vrije propaganda van de leer van Mohammed, die de Soesoehoenan is toegedaan; gaat het dan aan, dat de Soesoehoenan wel weigert dat de leer van den Christus worde verbreid, welke Koningin Wilhelmina belijdt"? De schrijver ziet hierin een overwinning van het Mohammedanisme, waarvan de uitwerking juist tegenovergesteld zal zijn aan die welke de Regeering daarmee hoopt te bereiken.

Het *Hbl.* wijst op den eisch van het „Er staat geschreven!" Of het aangehaalde Bijbelwoord nu wel gegeven is om zoo precies mogelijk opgevat, eeuwen later ergens op Java tegenover een vorst, die zelfbestuur bezit, door een westersche mogendheid te worden toegepast of die vorst als Panoto-Gomo, regelaar van den Mohammedaanschen godsdienst bezwaar heeft tegen den overgang van zijn onderdanen tot het Christendom, of die vorst zich bij dwang zich over onrecht en willekeur kan beklagen, of zulk een optreden in gansch Solo ontstemming zou wekken, opstand uitlokken, misschien het prestige van het Christendom in Indië schade doen, dit alles komt er in dien gedachtengang niet op aan, want: er staat geschreven! Dit is de opvatting van den anti-revolutionnair, al dient te worden opgemerkt dat niet alle anti-revolutionnairen zoo vast en consequent in hun eischen zijn. Het zich stellen op het standpunt van de apostelen is volgens liberale overtuiging glad mis; het absolute, in het streven in een apostel te prijzen, is in een staatsman een gebrek. De heer Hovy heeft

gesproken als zendeling en niet als Eerste Kamerlid, dit is in hem allessins begrijpelijk, doch het doet het verderfelijke van de anti-revolutionnaire Staatsleer met haar heerschzuchtig absolutisme van een Bijbeltekst voor liberalen scherp uitkomen. Voor de laatste kan de Bijbel slechts zijn het beginsel van alle wijsheid, meer niet. Practische regelen van Staatsbeleid voor verhoudingen, waaraan negentien eeuwen geleden nog niet werd gedacht, kan dat boek niet geven. Wie dat toch tracht te doen, komt of tot knoeien en eindelooze tekstverfrommeling of tot een kloek en consequent maar zeer gevaarlijk absolutisme, gelijk de heer Hovy en de meest consequenten van zijn medestanders. „Omdat de liberalen", zoo luidt het ten slotte, „noch den Bijbel omlaag willen halen noch de staatkunde in 't absolute willen dwingen, willen zij van een Bijbelsche politiek niets weten".

Men zond ons de *Kamper Courant* van 4 Jan. jl., waarin onder het opschrift „Een grief tegen het Indisch Gouvernement", dezelfde quaestie behandeld wordt. In dat stuk wordt naar aanleiding van het in de Eerste Kamer gesprokene opgemerkt, dat in onze dagen maar al te zeer uit het oog verloren wordt het woord van Van der Brugghen, die ook een „Christen-staatsman" was: „dat de zaak van het Christendom, van het evangelie, van het Koninkrijk Gods, om de zaak in één woord uit te drukken, niet is de zaak van den Staat". Die minister was geen geestdrijver, die politieke en godsdienstige belangen verwarde. Vooral waar het onze Oost geldt, waar overdreven godsdienstijver zoo licht tot gevaarlijke botsingen kan voeren, dient dit woord van Van der Brugghen in acht genomen te worden. Aan het zendingswerk zijn in Indië door het gouvernement nooit opzettelijk belemmeringen in den weg gelegd, doch nu zijn er die verder willen gaan. Waar tijdens het ministerie Idenburg de afwijzende beschikking met betrekking tot Soerakarta is genomen, op grond van bezwaren van den Soesoehoenan, klaarblijkelijk omdat hij daarvan gevaar duchtte voor rust en vrede in zijn landschap, had de heer Hovy gewild, dat de Regeering het verzoek van den Soesoehoenan van de hand had gewezen, omdat op haar de verplichting rust voor den genoemden Bijbeltekst te buigen. Aan het behoud van de rust in het hart onzer bezittingen in den Archipel, aan het voorkomen van onlusten in het belangrijke Solo, is volgens het blad dan toch ten slotte meer gelegen, dan aan het maken van eenige proselieten onder de Mohammedanen.

* * *

Inlandsch recht en inlandsche Christenen. Met terugzicht op een artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Dec. 1904 (zie de revue in de Jan. afl. 1905 van *De Indische Gids* bl. 85) en blijkbaar van dezelfde hand, komt thans in het eerste Blad *C.* van die courant van 6 Januari 1906 onder bovengenoemd opschrift een hoofdartikel voor, waarin de Memorie van Antwoord van Minister Fock op het voorloopig verslag van de wetsvoordracht-Idenburg tot wijziging van het Regeeringsreglement ter sprake komt. Het is met deze voordracht een ware triomftocht geweest, zij komt, ziet en wint. Doch, wie het belang der inlanders stelt boven het gemak der Europeanen in Indië, zal op dit parlementair succes niet afgunstig wezen. Het verbaast den schrijver niet dat buiten de Kamer geen stem

dan de ééne van Mr. Van Deventer deze ontwerpen heeft voorgesproken en het zal wel geen toeval geweest zijn dat ook in het Indische Genootschap op 2 Dec. j.l. geen ander dan hij het er voor opnam. Indien de stukken zelf tot een oordeel in staat stelden, dan kon men met gerustheid het votum der kamer tegemoet zien, maar dat het daar niets van heeft is door de Memorie van Antwoord zelfs voor een blinde zichtbaar geworden. Om één voorbeeld te noemen, wordt het gewichtige punt genomen der samensmelting tot één van de gouvernements rechtspraak over inlanders met die over Europeanen, gepaard aan één procesorde in Nederlandschen trant, waartoe in beginsel zou worden besloten. „De voordracht gaf over dat diep ingrijpende, onrijpe, voor snel en goedkoop recht noodlottige, en zeker peperdure plan — is het denkbaar zonder b. v. een dertigtal raden van justitie, in plaats van de bestaande vijf? — een paar phrases en hoopte het blijkbaar, naast zooveel andere verdachte lading, wel te kunnen binnensmokkelen". En nu blijkt, op een vraag van de Kamer, uit de M. v. A. dat het onmogelijk is zelfs in grove trekken een schema te geven van de inrichting en indeeling van het rechtswezen, zooals die in de toekomst beoogd worden en er wordt alleen bij opgemerkt dat unificatie eerder tot vermindering dan tot verhooging der kosten zal leiden.

Volgens den schrijver staat de regeering niet krachtig als een man achter de voordracht, wenschend een burgerlijk recht in te voeren niet voor de onbemiddelden, maar voor de meer beschaafden en het levende volksrecht zoo spoedig te verdringen als de toestand maar eventjes gedoogt, enz. Neen, zij ontwijkt de vragen, houdt praatjes, sust; zij belooft „groote omzichtigheid", zij streeft naar „betrachting van recht en billijkheid jegens alle ingezetenen in gelijke mate" enz. Zij verwijst met breed gebaar naar den gewijzigden tekst van artikel 75 [1]).

---

[1]) Deze luidt:

„Het burgerlijk recht, het handelsrecht en het strafrecht, alsmede de burgerlijke rechtsvordering en de strafvordering worden geregeld bij algemeene verordeningen, die slechts in zoover van de in Nederland bestaande wetten afwijken, als,

a. wat de Europeanen betreft, noodzakelijk is wegens de bijzondere toestanden in Nederlandsch-Indië;

b. wat de inlanders, de vreemde oosterlingen en de onderdeelen, waaruit deze beide hoofdgroepen der bevolking bestaan, betreft, noodzakelijk is wegens hunne verschillende behoeften, met dien verstande, dat, ten opzichte van Mohammedanen en heidenen, bovendien de met hunne godsdiensten samenhangende rechtsbegrippen zooveel mogelijk worde geëerbiedigd.

„De bevoegdheid van inlanders en vreemde oosterlingen om zich in het algemeen of voor één bepaalde rechtshandeling vrijwillig te onderwerpen aan niet op hen toepasselijke voorschriften van het burgerlijk recht der Europeanen de gevolgen dier onderwerping worden bij algemeene verordening geregeld.

„Dit artikel en de daarop berustende algemeene verordeningen zijn in die gedeelten van Nederlandsch-Indië, waar de inlandsche bevolking gelaten is in het genot van hare eigene rechtspleging, slechts in zoover toepasselijk als hiermede bestaanbaar is".

Voorts zal art. 109 R. R. volgens de jongste voordracht worden gelezen:

„Wanneer bepalingen van dit Reglement, van algemeene en andere verordeningen, reglementen, keuren van politie en administratieve voorschriften onderscheiden tusschen Europeanen, inlanders en vreemde oosterlingen, gelden voor hare toepassing de navolgende regelen.

„Aan de bepalingen voor Europeanen zijn onderworpen:

Uit dien tekst blijkt echter gladweg het contrarie van hetgeen de M. v. A. zou doen gelooven. Wat in de eerste redactie (zie onze Jan.-afl. 1905 blz. 47) nog stond over subsidiaire handhaving van het volksrecht is geschrapt, de adat zal voortaan alleen leven bij de gratie van verwijzingen door den lageren rechter. Al die millioenen eenvoudige zielen komen onder verordeningen, die slechts in zoover van de in Nederland bestaande wetten afwijken, als noodzakelijk is wegens hunne behoeften en dit wordt in den Haag of te Buitenzorg uitgemaakt. Was het voorloopig verslag ingenomen met de mogelijkheid van dorpsregelingen, de nieuwe redactie sluit de inlandsche dorpen van regeling van privaatrecht uit, even als onze gemeenten daarvan uitgesloten zijn door art. 150 der Grondwet. De nieuwe tekst laat toe (schoon hij het allerminst gebiedt), „in de ruimste mate" naar de adat te verwijzen? Maar als de rechter aanneemt dat die adat zwijgt, dan zullen niet de hoofdbeginselen van die adat en niet (als tot heden) de „algemeene beginselen" van het Europeesch recht, maar de artikelen zelf van toepassing wezen. De considerans belooft een „wetgeving in overeenstemming met de tegenwoordige behoeften van de bevolking? Maar de M. v. A. is volgens den schrijver wel zoo verstandig dit punt voor de christen-inlanders niet van al te dichtbij te bekijken en getuigt van den Chinees dat aan den overgang tot het Christendom nadeelen verbonden zijn, als geen zoons adopteeren, niet meer mogen handeldrijven in zijn kongsies, zijn boeken niet meer mogen houden op de gebruikelijke wijze, enz. Gevraagd wordt of het wel behoedzaam van de Memorie is, zich zoo in de kaart te laten zien".

Men kan hier niet met één schot deze beide hazen neerleggen en in dezelfde Memorie zich vroolijk maken over den heer Cremer, die om de adat te respecteeren, een onderzoek naar den inhoud ondernam en tevens doen gelooven dat men „de omstandigheden en behoeften" der inlanders, die vaak slechts oppervlakkig bekend zijn, in acht zal nemen. Gewezen wordt op de aannemelijkheid dat ruil, koop en huur bij den inlander rechtshandelingen zijn met gansch andere elementen dan te onzent, op de solidariteit van dorp, geslacht of familie, bij het inlandsch strafwetboek

---

1°. alle Nederlanders;

2°. alle personen, niet begrepen onder No. 1, die uit Europa afkomstig zijn;

3°. alle Christenen, niet begrepen onder No. 1 en 2, die niet tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië behooren;

4°. alle Japanners en voorts alle van elders afkomstige personen, niet begrepen onder No. 1, 2 en 3, die in hun land onderworpen zouden zijn aan een familierecht, in hoofdzaak berustende op dezelfde beginselen als het Nederlandsche;

5°. de in Nederlandsch-Indië geboren wettige of wettelijk erkende kinderen en verdere afstammelingen van de personen, bedoeld onder No. 2 en 4.

„Aan de bepalingen voor inlanders zijn, behoudens den bij algemeene verordening te regelen rechtstoestand der inlandsche Christenen, onderworpen allen, die, zonder den staat van Nederlander te bezitten, behooren tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië, gelijk mede zij, die, behoord hebbende tot één der in het vorige lid vermelde categorieën, of oorspronkelijk van anderen landaard, zich in de inheemsche bevolking hebben opgelost

„Aan de bepalingen voor vreemde oosterlingen zijn onderworpen allen, die niet vallen in de termen van het tweede of van het derde lid van dit artikel.

„Ieder kan volgens bij algemeene verordening te stellen regelen door den rechter doen beslissen tot welke categorie van personen hij behoort".

(Handelingen Staten-Generaal. Bijlagen 1905—'06 49 2—3).

ter zijde gezet en nu weer noodig bevonden bij de wegbereiding voor het inlandsch landbouwcrediet. Op het familiegoed ter Sumatra's Westkust heeft men door onkunde inbreuk gemaakt tot schade der volkswelvaart. Gevraagd wordt of onze voogdijbepalingen voor alle groepen van christen-inlanders passender zijn dan hun eigen primitieve vormen van voorziening in de zorg voor ouderloozen (zooals b.v. adoptie). Tegenover onzen vorm van huwelijk heeft de zending het koophuwelijk in stand gelaten, omdat het de huwelijksverbreking tegenging. Zoo zal elke nieuwe overvloeiing van Europeanen-recht, nuttige, doch de Regeering onbekend gebleven volksinzettingen, verdringen.

Navraag bij de zending kan hierbij niet dienen, daar deze niet in staat is de gevolgen van ons moeilijk zaken-, verbindtenissen- en bewijsrecht voor de christen inlanders te overzien, terwijl die navraag geenerlei waarborg geeft voor de niet-christenen.¹ De Regeering kan op deze wijze „de verantwoordelijkheid voor haar revolutionnair bedrijf" niet afwentelen op anderen.

Het wordt eene verrassing genoemd dat de Memorie de Kamer in de gelegenheid stelt naast het stelsel-Idenburg-Fock, ook het stelsel-Cremer en het stelsel-Nederburgh te bevatten, doch meteen wordt gezegd dat de Memories van dit laatste eene averechtsche voorstelling bevatten. Moeilijker kan aan dat stelsel grooter onrecht worden aangedaan dan door te zeggen dat het een landrecht wil, „gebaseerd op de geunificeerde adat van de verschillende volken van den archipel" en dat het „weder een nieuwe rechtsbron (zal doen) ontstaan" (3e kol. M. v. A.). Vervolgens wordt het stelsel-Cremer in het kort ontvouwd en aangetoond dat alle bezwaren daartegen aangevoerd, mede voor de voordracht zelve gelden. Waar de een zou specialiseeren, de ander unificeeren, is dit laatste slechts schijn, want de regeling zit boordevol met verwijzigingen naar de adat en doet niets wat tot de ontwikkeling of vervorming van deze kan leiden. Hoever de unificatie of de specialisatie in dit stelsel gaan zal, hangt af van oppervlakkige noties of van het toeval. Dit laatste zal er de schuld van hebben als door de ondoordachte bepaling van art. 75 laatste lid (nieuw) de overgelaten inheemsche rechtspraak onder bv. art. 81 R. R. komt te vallen en het ingrijpen in haar vonnissen door onze bestuursambtenaren zal m o e t e n worden afgeschaft. Nog een aantal andere punten waar het toeval een rol speelt, worden opgesomd en ten slotte gezegd dat in deze voordracht een groot gevaar steekt voor het belang der vele inlanders, doch niet minder voor het Indische Christendom. Wat de eerste betreft, wordt verwezen naar den alarmkreet van den controleur Damsté tegen Europeesche justitie en politie (*Ind. Gids* Aug. 1905 bl. 1170 e. v.). In Cochin-China maakt de regeering zelve aanstalten haar enkelvoudige rechtspraak te vervangen door een inlandsche, naast een Europeesche en terug te keeren tot wezenlijke toepassing van het desnoods gecodificeerde volksrecht des lands. Wat het gevaar voor het Indisch Christendom betreft, is de waarschuwing van director Gunning ook een alarmkreet; een schijn-assimilatie van christen-inlanders met Europeanen „één der minst gewenschte gevolgen der zending".

Voor wie buiten de gewisselde stukken uitkijkt, kan het oordeel niet twijfelachtig zijn. Men zou wellicht uit het moeras kunnen komen als het juist is wat in het Indisch Genootschap op 2 Dec. jl. gezegd werd, dat de Indische regeering een ontwerp heeft opgemaakt om in de artikelen 75 en

109 die paar eenvoudige aanvullingen en wijzigingen te brengen, die urgent, maar voor de eerste tien jaar toereikend zijn en te verlangen dat dit eenvoudige ontwerp tegen de voordracht Idenburg-Fock werd ingeruild. Maar in elk geval: d e z e voor den inlander onzalige plannen n i e t.

* * *

Luitenant Christoffel, wiens portret voorkomt in de *Hollandsche Revue* van 25 Nov. jl. en wiens levensgeschiedenis in verschillende bladen heeft gestaan, vormt het onderwerp van een artikel van Jhr. G. Graafland in de *Militaire Gids* van Jan. jl., waarin in den vorm van „'n speech" de vooruitgang in het Indische leger wordt toegejuicht nu de Maréchaussée niet langer alleen in Atjeh, doch ook in Djambi en op Celebes en Borneo met succes gebezigd zijn, als vechtwapen bij uitnemendheid en tevens als middel tot pacificatie. Geschetst wordt de moeite, die men gehad heeft om dit corps het vertrouwen te doen winnen, hoe er strijd moest gevoerd worden met jaloezie en kortzichtigheid en hoe van dit corps jonge, frissche kracht uitgaat. Merkwaardig is dat men hier te doen heeft met een karig geëncadreerd i n l a n d s c h corps (2/3 Javanen, 1/3 Amboneezen) en dat daardoor bewezen is hoe ten onrechte het inlandsche element vaak als minderwaardig wordt beschouwd. „De aantrekking, die de Maréchaussée oefent op het leger", zoo leest men o.a. „schuilt in het feit dat zij dwingt te breken met onlogische, maar zich in het leger nog handhavende opvattingen; dat zij veroorlooft een ieders talenten veelzijdig toe te passen, dat zij vrij is van gekunsteldheid, aan het gezond verstand de eereplaats toekent, een groote mate van zelfstandigheid begeert, de waarde van haar arbeid aan de uitkomsten toetst, vakkennis en karakter een altaar bouwt". Aangetoond wordt dat zij hierdoor niet alleen het inlandsche element tot zijn recht brengt, doch aan een aantal met name genoemde krachtige aanvoerdertypen heeft gevormd. Maar niet minder heeft zij leeren waardeeren de uitmuntende, tot vermetelheid dappere, den inlandschen soldaat zoo goed kennende en begrijpende, Europeesche onderofficieren, die door hun practischen zin, hun overgave aan het leger en nauwgezette plichtsbetrachting dikwerf den officier zelfs naar de kroon steken. „Onder deze neemt de tegenwoordige luitenant Christoffel", zoo zegt de schrijver, „de voornaamste plaats in: een Brave, een Kundige, een Trouwe". „Hij is een man van de daad, een voornamelijk door de practijk gevormd man; een warm maar rustig temperament; iemand van zeer groote zelfbeheersching, tevens zelfbewust van zijn willen en kunnen, zelfbewust van zijn kracht en scherpzinnigheid. Iemand die zijn materiaal met nauwgezetheid heeft bestudeerd, een goed menschenkenner dus; een scherp opmerker die tegen geen moeite opziet en zijn vak grondig kent; met een kerngezond, door gymnastiek gehard lichaam, van sobere levenswijze en groote regelmaat. Buitengewoon ordelievend, tot in het minutieuse; in denzelfden graad netjes, ook op kleeding en uiterlijk voorkomen, eenigszins verlegen, met zachte manieren en een kalme wijze van doen". (bl. 8.)

* * *

De schaduwzijden van het militairisme. Ook de briefschrijver uit Atjeh aan *De Nieuwe Courant,* no. XCII van 8 Jan. j.l. spreekt er van, dat bij eene

politieke situatie als de tegenwoordige het goed gezien is de formatie van het wapen der maréchaussée uit te breiden, zooals in Januari geschieden zou. „Mits men er echter geen lichtbewapende, doch overigens gewone infanterie van make, d. w. z. troepen in een knellend reglementair keurslijf. Dit gevaar — dit woord klinkt niet te sterk! — is niet denkbeeldig; het wordt al te vaak door onoordeelkundig optredende patrouille-commandanten veroorzaakt, want de maréchaussée blijken helaas nog al te zeer noodig. Waren nu een paar jaren geleden de „djahats" voor menige streek aan de Gajoegrenzen op hoogstens wat tientallen te stellen, een met te groote ruwheid toegepast uitroeiingssysteem blijkt thans tot negatieve resultaten te leiden". De schrijver zegt dat men de menschen niet aan het verstand kan brengen dat terugkeer uit de kampong tot de rimboe een halsmisdaad is en dat doodschieten van iedereen, die niet op zijn plaats is, een moordpartij wordt, indruischend tegen het primitieve rechtsgevoel der bevolking. Er was na de onderwerping van Polim en de anderen geen toestand meer, die noodweer noodig maakt. De geest in het Pedirsche en Telok-Semawe'che werd gewillig. Zelfs op de westkust werd Poeloe-Raja rustig en Tapa-Toean begon er op te gelijken.

„Hoe is dit nu geheel anders geworden, althans in de meeste gebieden"; zegt de briefschrijver: „Met niet dan te prijzen voortvarendheid drongen de patrouilles ijverig door in de meer achterafliggende streken. Zij waren immers zeker van de verbindingswegen met de kust. Ook spreekt het vanzelf, dat in de ladangs gewapend verzet gekeerd werd en daarbij meestal geen andere keuze bleef, dan met geweer, karabijn en klewang erop los te gaan. Doch daarbij moet het dan ook blijven. Het dikwijls toegepaste lichtzinnig „perforeeren" — een cynische uitdrukking waarop wij meermalen hebben gewezen — beteekenend het op een bloote verdenking of op de aanwijzing van den eersten den besten verklikker salvo's door een woning lossen, waardoor gewoonlijk tal van onschuldige wezens gedood en verminkt worden — veelal vrouwen en kinderen — dat is een schande voor de patrouilles. En het behoeft geen betoog, dat één zoo'n moord ons honderden vijanden bezorgt, want zoo iets hebben de onbeschaafde Atjehers-zelf nog nooit gedaan.

„Evenzoo is het niet te vergoelijken, menschen, die uit een schuilplaats ontvluchten — zich dus niet te weer stellen — achterna dood te schieten. Zooals de omstandigheden in 1903 werden, mocht worden aangenomen, dat het hinderen van menschen, die in verboden plaatsen woonden, de kans van als gevangen te worden opgebracht, het gros — en dat waren ongewapenden — voldoende zou afschrikken.

„En zoo zijn er nog tal van andere gevallen, die de Atjeh-taktiek in de laatste jaren hebben berucht gemaakt; die wijzen op een geest van verwildering bij een groot deel der patrouilleerende troepen. Gevallen, die men meestal bij geruchte verneemt, zonder ooit genoeg bewijs te bekomen, om daaraan het recht te ontleenen, ze bij name aan te duiden".

De schrijver heeft het hier over het bewerken der patronen om het effect te vergrooten en dat dit straffeloos gedaan wordt, omdat er voor gezorgd wordt de „nietbetrouwbaren" er buiten te houden. Hij herinnert aan den niet ongemotiveerden doodelijken haat der Oemar-familie, aan den wapenkreet der marechaussée: „potong kapala" en het medenemen der afgehouwen

hoofden ter identifieering, een voorbeeld van militairen euvelmoed bij andere wapens nagevolgd, en aan het dooden van Nja Makam. Gelukkig is het te vernemen dat spoedig van uit Batavia streng werd ingegrepen en — in zoover er sprake mag zijn van „humaan oorlogvoeren" — werdt dit een paar jaar achtereen ook gedaan. Er gebeurde niets meer dat aan overmoed deed denken en na een tijdvak, waarin het persoonlijk initiatief schitterend tot zijn recht kwam, scheen op het einde van 1903 het einde der lange worsteling voorbij. Doch velen van de uitstekende figuren verdwenen en: „vooral sinds Van Heutsz Atjeh verliet en een goed jaar lang de leiding aan vastheid en bewustheid verloor, heeft de verwildering weer bedenkelijk veld gewonnen. De „sloebers," de „verraders" — die men door eigen fouten kweekte! — worden als persoonlijke vijanden vervolgd; men ziet geheel de bevolking met kennelijke minachting aan, „omdat er toch geen een van die kerels of wijven te vertrouwen is."

„Onze soldaten zijn uiteraard geen deterministen, zij zien slechts roovers en fanatiekers, zonder bij zichzelf te bepalen, hoeveel omstandigheden den menschen individueel ter verschooning strekken, — zonder eenige waardeering voor verheven deugden, die zoo vaak in deze zoo verachte menschen blijken te schuilen.

„Hoe dikwijls hebben wij in onze gevaarlijkste vijanden te bewonderen echtelijke trouw en zelfverloochening, teedere moederliefde en kinderlijke aanhankelijkheid, trouw aan de elkaar verpande beloften. En dit alles in omstandigheden en met een betoon van moed en standvastigheid, die de Atjeh-geschiedenis voor den objectieven beoordeelaar maken tot een vaak verheven epos. Als wij begrepen hoe groot een eer het is zulk een volk aan ons te binden, ongetwijfeld zou het optreden van menigeen onzer een gunstiger indruk maken.

„Tot dusver hebben wij zelden anders dan bij voorkeur van de slechtsten, van de verraders en lafhartigen, ons bediend om de betere elementen, de karakters, te dwingen zich naar het vreemde gezag te voegen. Echte hooghartigheid is ons altijd vreemd geweest. Zou dit niet een der hoofdoorzaken zijn, waardoor onze autoriteiten herhaaldelijk om den tuin worden geleid, waardoor het eene systeem na het andere mislukte?

„Al zouden wij niet gaarne het advies, door wijlen den heer Keuchenius reeds einde 1873 gegeven, gevolgd zien: openlijk in confessie gaan en den Atjehers vergiffenis vragen en beterschap beloven — immers, men zou ons niet au sérieux nemen? — toch wordt het meer dan tijd althans aan onszelf velerlei ongelijk te erkennen, en het verleden door de Atjehers te doen vergeten.

„De onderwerping van de laatste leden der Oemar-familie — personen van meer gewicht dan het gros der Atjehsche hoofden — moge nu eens het tijdstip teekenen, waarin wij zijn begonnen met aan den vijand geen aanleiding tot minachting van ons karakter meer te geven".

* * *

Geen veroveringspolitiek in de Koloniën. Naar aanleiding van hetgeen de Minister van Koloniën in de Eerste Kamer zeide, dat al mogen militaire expedities dikwerf tot gezagsuitbreiding leiden, men daarom nog niet gerechtigd is te spreken van veroveringspolitiek, schrijft de heer F. H. in

het *Vaderland* van 6 Jan. een artikel om nader toe te lichten, welke misstanden in de binnenlanden der buitenbezittingen bestaan en hoe zij, die deze met eigen oogen aanschouwden, niet meer zouden praten van „militaire willekeur”. Wel laten de militaire expedities bloedige sporen achter, maar het is ook waar dat zij de toegangen tot het binnenland wagenwijd openzetten voor recht en beschaving. De schrijver noemt het leger de baanbreker der beschaving, doch wil vooral niet de Protestantsche en Katholieke zendelingen vergeten, die hetzelfde werk doen. Wat hij bijv. te Bandjarmasin waarnam had hij niet kunnen denken:

„Dajaksche kinderen ontvangen daar ontwikkelend en flink onderwijs. Zij leeren daar schrijven, lezen en rekenen, ook zelfs muziek en zang en met verbazing hoorde ik een fanfarekorps aan, de koperen instrumenten bespeeld door Dajaks, die het „Wilhelmus in de oude toonzetting” ten gehoore gaven. Ook practisch onderricht in timmeren, smeden en metselen kregen zij, in 't algemeen dat onderwijs, waaruit in het latere leven nut kon worden getrokken. Het was in één woord een lichtpunt in zooveel duisternis der binnenlanden. Kinderen, afstammelingen van „wilden” uit de oerwouden der Kahajan- en Kapoeas-streken, die niet achterstaan bij het Nederlandsch kind in ons Moederland. Eerlijk moet een ieder toch bekennen dat zulk een werk weldadig aandoet en moet onze innige wensch zijn, dat meer aandacht wordt geschonken aan onze Buitenbezittingen”.

* * *

Indië en het evenwicht in het Oosten. In de *Nieuwe Courant* van 10 Jan. jl. wordt onder dit opschrift een artikel besproken van de *Locomotief* van 26 Nov. jl., waarin dit blad er op aandringt dat de Staten-Generaal zich minder zouden moeten bemoeien met de inwendige politiek van Indië, doch meer met de positie der Nederlandsche koloniën op het wereldtooneel en een geheel lijstje van onderwerpen ter behandeling geeft. De *Loc.* zeide o. a. dat Nederland geen koloniale politiek heeft, dat het de kolonie nog bestuurt als in de dagen der Compagnie, nl. alsof wij de eenigen waren, die op 't Oostelijk halfrond doende zijn. Voor eene groote natie zou het hooghartigheid kunnen heeten, maar voor een kleine mag het slechts gevaarlijke kortzichtigheid worden genoemd. De *N. Ct.* is het tot zoover met de *Loc.* eens, doch het spijt haar, dat dit blad hier blijft steken en niet aanwijst wat het noodzakelijk complement van zulk een actie van de moederlandsche volksvertegenwoordiging behoort te zijn. Om Indië in het Oosten eene stabiele plaats te verzekeren moet tegelijkertijd worden gearbeid om zoo iets mogelijk te maken en dit kan niet, zoolang in de binnenlandsche verhoudingen het evenwicht niet bestaat. Zoolang Indië blijft bestaan uit landen, waar wij gezag uitoefenen en andere waar dit niet het geval is, doch barbaarsche toestanden en anarchie heerschen, zal het bereiken van het gewenschte evenwicht niet mogelijk zijn. Nu hieraan door de Indische regeering met kracht en succes wordt gearbeid, had de *N. Ct.* gaarne gezien dat de noodzakelijkheid van dien arbeid door de *Loc.* werd erkend en bepleit. Integendeel in de in dat blad opgenomen artikelen over „schijnbezuiniging” van haren „redacteur in Nederland” Mr. P. Brooshooft, wordt de tegenwoordig tegenover de Buitenbezittingen gevolgde politiek,

die toch leiden moet tot hetgeen zijn mederedacteur zoo wenschelijk acht, over den hekel gehaald. De *N. Ct.* kan haar verbazing niet onderdrukken dat in een zelfde courant in twee zulke uiteenloopende richtingen wordt geschreven.

*
* *

Inlandsche officieren bij het Indische leger. Het *Alg. Handelsblad* van 6 Jan. jl. vestigt de aandacht op een bericht in de *Java Bode* dat de Indische autoriteiten de opleiding van zonen van aanzienlijke inlanders wenschen te bevorderen en voorstellen die opleiding te doen geschieden aan de militaire school te Mr. Cornelis, welke daartoe belangrijk zou worden uitgebreid. De quaestie, tot welken rang de eenmaal benoemde officieren zouden kunnen opklimmen, bleef onbesproken, de praktijk zou moeten uitwijzen of er een grens, en zoo ja, waar die zou moeten zijn. Het *Hbl.* meent, nu het nog tijd is te moeten waarschuwen tegen de verkeerde richting welke de zaak dreigt te nemen. Het is een groot voorstander van het opnemen van zoons van aanzienlijke inlanders in het Indische officierskorps, maar tegen halve maatregelen. De opleiding mag niet anders dan te Alkmaar of Breda geschieden om alle verschil te vermijden. Het blad wijst nog eens op de ervaring van vroeger en wenscht op die plaatsen de proef genomen; de slot-alinea's van artt. 15 en 25 van de wet op het militair onderwijs bij de landmacht geven daartoe de gelegenheid. Zeker zullen aanvankelijk slechts enkelen zich aanmelden, doch als het ijs eenmaal gebroken is zullen er wel meer volgen. Ten slotte moet gelijke verplichtingen, gelijke rechten de leus zijn. Elke maatregel hiermede in strijd, moet op teleurstelling uitloopen.

*
* *

De Javaan als Europeesch bestuursambtenaar. In het *Vaderland* van 10 Jan. jl. vonden wij een artikel overgenomen, geschreven door „een Javaan" aan het *Bat. Nbl.*, die spreekt over hetgeen is ingebracht tegen het streven der regeering om Javanen op te nemen in het corps Europeesche ambtenaren B. B. Men sprak van aantasting en ondermijning van den grondslag van het koloniaal beheer en achtte eene strenge afscheiding noodig om de superioriteit van het blanke boven het gekleurde ras levendig te houden. Volgens de opvatting van den schrijver is met dit beginsel al gebroken door het aanstellen van Indo's, Armenianen en Amboneezen tot Europeesche bestuurs-ambtenaren. Hij misgunt de Indo's de vrijzinnige opvattingen der Regeering niet, doch het was grievend, dat de Javanen tot vóór kort te zeer bij hen, alsook bij Armenianen en Amboneezen werden achtergesteld. Waarom werd op de plaatsing dezer laatsten geen aanmerking gemaakt? De verhouding van heerscher en overheerschte heeft na eene heerschappij van meer dan drie eeuwen, zooals overal elders eene verandering ondergaan en de nieuwe koers is er meer op berekend om waardeering en vertrouwen in de Javanen te wekken. Ook bij hen is een evolutie gaande en het zou volgens den schrijver verkeerd zijn daarmede geen rekening te houden. Het getuigt volgens hem van doorzicht dat de regeering concessies verleent, hij is er den Gouverneur-Generaal dankbaar voor en merkt uit alles dat het nu werkelijk ernst is bij groot en klein om de belangen van de Javanen meer dan vroeger te bevorderen.

Dezelfde quaestie werd behandeld in de *Locomotief* van 6 Dec. jl. naar aanleiding van het bericht dat de Minister in de Tweede Kamer zou gezegd hebben, dat hij streven wil naar uitbreiding van het Inlandsch element in het binnenlandsch bestuur (Op bl. 193 der Hand. leest men: „Er moet dus zijn een hooger toezicht, een Europeesch toezicht, maar ik geloof, dat wij er toe moeten komen dat toezicht zooveel mogelijk in te krimpen en het bestuur aan daarvoor berekende inlandsche ambtenaren over te laten".) De *Loc.* ziet hierin een streven in strijd met de afscheiding van Europeesch en Inlandsch bestuur welke een principe is van ons koloniaal beleid. Door het opnemen van ontwikkelde Javanen in het corps Europeesche ambtenaren worde de grondslag ondermijnd van een stelsel, waarin volgens onze beste schrijvers de hoeksteen moet worden gezien van ons gezag. Daarentegen juicht het blad het wel toe als de regeering toont meer profijt te willen trekken voor het binnenl. bestuur van de bekwaamheden van begaafde inlanders, doch wil dit slechts gezocht zien in inkrimping van het Europeesch bestuur overal waar men dit aan een Inl. ambtenaar, die examen gedaan heeft, kan overlaten.

Het genoemde artikel lokte, blijkens de *Loc.* van 9 Dec., een brief uit van een zeer ontwikkeld Javaan, die beweert dat het bedoelde beginsel van scheiding reeds lang is aangetast door de aanstelling van Indo's en die daarin een soort van achterstelling ziet van de echte Inlanders. De *Loc.* wijst er op dat de onderhavige quaestie echter geen persoonlijke maar eene staatkundige is. De toelating tot het ambt van bestuurder mag niet eenvoudig geschieden omdat men een zeer bekwaam, uiterst beschaafd Javaan dien post ten volle waardig keurt, want zulks brengt eene geheele wijziging in de verhouding tusschen het Europeesche en het Inlandsche element onzer koloniale bevolking. Van achterstelling is geen sprake en waar de Javaan wijst op kleurlingen, gesproten uit een laagstaande Javaansche moeder, wordt er de aandacht op gevestigd, dat de burgerlijke staat van Nederlander niet matriarchaal maar patriarchaal wordt bepaald.

*
* *

Inlanders bij de rechterlijke macht. De correspondent te Batavia van het *Algemeen Handelsblad* seinde, dat er eene commissie is ingesteld om de Regeering te adviseeren omtrent de mogelijkheid en wenschelijkheid van openstelling der magistratuur voor inlanders en omtrent het oprichten eener rechtsschool voor deze. In de *Nieuwe Courant* van 10 Jan. j.l. wordt bij dit bericht aangeteekend, dat deze maatregel waarschijnlijk verband houdt met een bericht ontleend aan het *Bat. Nbl.*, dat de Minister van Koloniën, daartoe gemachtigd door H. M. de Koningin, aan de Indische Regeering als Hr. Ms. wensch te kennen had gegeven, dat geen inlander, die aan de wettelijke vereischten voor het bekleeden van eenig rechterlijk ambt voldoet, van dat ambt zal worden uitgesloten omdat hij inlander is, doch de beide mededeelingen strooken niet met elkaar.

*
* *

Bestuurs-organisatie op Zuid-Celebes. In de *Nieuwe Courant* van 9 Jan. j.l. wordt de geduchte wijziging besproken die in de aloude toestanden op

Zuid-Celebes gebracht is door de thans ontbonden expeditie. Slechts in de verhouding tot het steeds vriendschappelijk gebleven Tanette kwam geen verandering. Alle anderen, die meer of minder de uitdagende houding van Boni gesteund hadden, hebben de hand van het gezag gevoeld. Boni bestaat niet meer als zelfbesturend rijkje en de onafhankelijke „bondgenootschappelijke" landen hebben als zoodanig afgedaan en zijn na onderteekening der z.g. Atjeh-verklaring in dezelfde ondergeschikte verhouding gekomen tot de Indische regeering als de potentaatjes in het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, d. w. z. zij erkennen volkomen hunne ondergeschiktheid aan het gouvernement en zijn gebonden alle verordeningen, welke dat gouvernement noodig mocht achten, binnen hun grenspalen in te voeren. Dit is geschied ten opzichte van Wadjo, Loewoe, Soppeng, Sidenreng, Barroe, de staatjes van Adja Tapparang en Masemrempoeloe. Wat met Goa staat te gebeuren is nog niet bekend en volgens sommigen wenscht de regeering het vorstenbestuur met de noodige beperkingen te behouden, volgens anderen zou het bij het rechtstreeksch gebied worden ingelijfd. De aanwijzing van een Assistent-resident praejudicieert nog niets, daar verschillende zelfbesturende landschappen bij bestuursafdeelingen zijn ingelijfd. Bij een kort geleden genomen besluit zijn twee afdeelingen gecreëerd, de eene den naam dragende van Boni, met Pompanoea aan de Tjinrana als hoofdplaats, de andere van Loewoe, met Paloppo. Eerstgenoemde afdeeling zal ook Wadjo en Soppeng onder zich krijgen, hetgeen de keuze van den bestuurszetel verklaart. Elk van de drie landschappen zal een onderafdeeling vormen, respectievelijk met de hoofdplaatsen Watampone, Singkan en Wattan Soppeng, terwijl de functie van assistent-resident wordt opgedragen aan den te Pompanoea bevelvoerenden hoofdofficier, aan wien controleurs worden toegevoegd. Eveneens krijgt de plaatselijk bevelvoerende officier te Paloppo het civiel gezag in Loewoe. Omtrent de andere staatjes is nog geen besluit bekend, men vermoedt dat dit nader zal worden afgekondigd.

* * *

Oproer in Demerara. Volgens berichten overgenomen uit *Onze West* en de *Amigoe di Curaçao*, heeft van 1—6 Dec. jl. te Georgetown, de hoofdplaats van de aan Suriname grenzende Engelsche kolonie Demerara, een oproer geheerscht, dat begonnen schijnt te zijn omdat de havenarbeiders hooger loon eischten. Weldra sloot zich het grauw van de straat er bij aan en de werkstaking veranderde in een formeel oproer, waarbij ernstige baldadigheden gepleegd werden. Winkels werden gebombardeerd, spiegelruiten stukgeslagen, rustige burgers mishandeld, de president van het gerechtshof, die in een rijtuig passeerde, werd met steenen gegooid, de procureur-generaal beleedigd en gewond en het verkeer met de electrische tram gestaakt. Een volgende dag werd de „Riot Act" geproclameerd en op de menigte geschoten, waarbij 7 dooden en 17 gewonden vielen. Dit en hevige stortregens dreven haar ten slotte uiteen, terwijl oorlogsschepen van Barbados en Trinidad gerequireerd werden om de orde te helpen herstellen. Volgens berichten uit laatstgenoemd eiland, zou hier weer rassenhaat in het spel zijn geweest.

* * *

Prof. Volz in Noord-Sumatra. In de *Nieuwe Courant* van 13 Jan. vonden wij een bericht uit de *Sumatra-Post* overgenomen, waarin nieuwe onderzoekingen vermeld worden van den geleerde, wiens tochten laatstelijk in de Aug.-afl van het vorige jaar (bl. 1229) in deze revue werden besproken. Prof. Voltz schijnt thans Kota-Radja als uitgangspunt te hebben genomen en op 18 Oct. jl. zijne wetenschappelijke expeditie gecombineerd te hebben met een inspectiereis van overste Van der Maaten, die de gebieden door de colonne van Daalen doorgetrokken, te bezoeken had. Met twee secties Amboneezen ging het langs den Gajoe-weg naar het bivak aan het Laut Tawar. Van hieruit maakte de geleerde kleine uitstapjes, om op 30 Oct. de omtrekking te ondernemen van het noordelijk grensgebergte van dat meer. Daarna richtte hij zich noordwaarts naar den Geurendong, op een van welks toppen een tweetal meren werden onderzocht van resp. 250 en 80 M. in doorsnede, liggende op bijna 2000 M. hoogte. Oostwaarts kwam hij door het oude gebergte opeens in het tertiaire Roesepgebied en vandaar langs den Tangga Kambing pas, waar hij o. a. wilde aardbeien aantrof, met een hoogteverschil van ± 1500 M., te Kampong Bintang aan de oostzijde van Laut Tawar. Bij het verlaten van deze kampong werd de colonne beschoten, evenals ten vorigen jare op dezelfde plek. Men trok nu het gebied van Lingö in en kwam op 5 Nov. op de plaats van dien naam, welke evenals de kampongs in de omgeving verlaten was. De colonne verraste hier een bende van 20 à 25 man, die op weg was naar het Samar Kilanggebied om de daar vertoevende djahats te fourageeren. Na veel moeilijkheden bereikte men op 8 Nov. Oeneng nabij Isaq, vanwaar uit de professor een uitstapje maakte naar het interessante Lojangdal, om zich op 10 Nov. weder met de colonne te vereenigen en gezamenlijk naar Gajo Loeös te marcheeren.

Geologisch onderscheidt de geleerde het vulkaangebied van den Geurendong, het meer-gebied met het randgebergte en het oostelijk en zuidelijk gebied van Roesep en Samar Kilang, de Linggö- en Dörös-streken, die uit tertiair-gebergten bestaan en veel minder hoog zijn. Vooral dit laatste gebied is slecht bevolkt en wordt meer en meer verlaten, terwijl het vulkaan-gebied het sterkst bevolkt is. De bevolking maakt een zeer gunstigen indruk en schijnt eene vermenging van Batakkers en Koeboes te zijn, waarbij nog Atjehsch bloed is gekomen, vooral als gevolg van het z.g. „angkappen". Dit bestaat hierin dat een man zonder betaling van bruidschat kan trouwen, op voorwaarde dat niet de vrouw hem, maar hij de vrouw volgt en hier hebben de Atjehers, vooral de djahats, veel gebruik van gemaakt, terwijl het ook de oorzaak is van de voor ons vijandige elementen onder de Gajoe's. In de nabijheid van het meer was de toestand sinds verleden jaar aanmerkelijk verbeterd Later volgen berichten over de Gajoe- en Alaslanden.

* * *

Een nieuw weekblad. Wij ontvingen de eerste nummers, loopende tot 16 Dec. 1905 (N°. 29) van het *Gemeenteblad „Batavia,"* dat zijn ontstaan te danken heeft aan de oprichting der gemeentebesturen in Nederl.-Indië en den lezer in staat stelt zich op de hoogte te houden van hetgeen in de gemeenteraden van Batavia, Buitenzorg en Meester Cornelis wordt verhandeld. Voorts bevat het artikelen over onderwerpen van gemeentelijk belang,

koersen van effecten gedurende de afgeloopen week, meteorologische waarnemingen te Batavia, predikbeurten en advertenties. Wij twijfelen niet of dit blad zal er toe bij brengen om de belangstelling van het publiek in gemeentezaken levendig te houden.

* * *

Staatsexploitatie. In de *Locomotief* van 28 Nov. j.l. treft men een aardig artikel van den heer G. Stoll, getiteld: „De staat als exploitant." Daarin wordt aan de hand van een opstel in *Lectures pour tous* nagegaan, wat alzoo van den Staat is te verwachten, waarop men bij alle nooden als op een rots wil bouwen, en dan komt de schrijver in het algemeen tot de conclusies dat de Staat niet alwetend is; particulieren zijn dikwijls eerder op de hoogte van belangrijke gebeurtenissen, vooral de groote bladen. Voorts is de Staat traag; wie wel eens iets van Gouvernementsbureaux moest hebben, waar zijn broodwinning van afhing, weet er van mede te praten. De Staat is onwillig met zijn tijd mede te gaan; het duurde 20 jaren vóór dat de Engelsche regeering het groote nut van het Bessemer-proces van staalproductie inzag. De Staat werkt duur; omdat bij den ambtenaar met den arbeid belast de prikkel van het eigenbelang ontbreekt. Hierbij wordt gewezen op vele millioenen die verloren zouden zijn gegaan door te weinig strenge vervolging van achterstallige opiumpachters, vóór dat de regie in N.-I. werd ingevoerd. Ook deze wordt volgens den schrijver met onnoodige weelde gedreven. Behalve eene te groote hierarchie van ambtenaren, worden ook de verkoopplaatsen te weelderig geacht, terwijl, waar algemeene pakhuizen zijn, depothouders overbodig zouden wezen. Ook over andere staatsexploitaties zou de schrijver kunnen uitweiden, doch hij vat zijn opmerkingen samen in deze tegenstelling: „De particulier vraagt *arbeid,* de staat *ambtenaren* voor zijn geld; dit heeft niet altijd dezelfde beteekenis". Ten slotte fantaseert hij een door het gouvernement geëxploiteerde industrieële onderneming met een geheel corps administratieve en technische ambtenaren, waar de tand van een cylinderrondsel breekt en door de verschillende overdrachten van verantwoordelijkheid de molen een paar weken blijft stilstaan.

Dezelfde vraag werd o. a. ook besproken in het *Koloniaal Weekblad* van 7 Dec. jl., toen naar aanleiding van eene lezing door den heer Martijn gehouden in de Ned. Afd. der N.-I. Maatschappij van Nijverheid en Landbouw, de heer P. J. van Houten te kennen gaf: het met den inleider eens te zijn en het wenschelijk te vinden, dat staatsexploitatie langzamerhand plaats maakt voor exploitatie door particulieren. Daarmede wilde hij niet zeggen dat, waar de Regeeringsambtenaren de eer hebben een zaak te ontdekken, de Staat niet zou mogen monopoliseeren ten bate van het algemeen, doch hij meende dat het beter is commercieële zaken met een goed contract aan het particulier initiatief over te geven en daarbij onder behoorlijke controle aan den Staat een ruim aandeel in de winst te verzekeren. De heer J. M. Pijnacker Hordijk, met de vorengenoemden een groot voorstander van de particuliere industrie, meende dat daarin echter niet alle heil gezocht moest worden en wees op de exploitatie der staatsspoorwegen, die best de vergelijking met particuliere ondernemingen kan doorstaan. Na nog eenige

meeningen te hebben besproken, blijkt dat het *Kol. Wbl.* veel hecht aan eene bepaalde opleiding en ontwikkeling van ambtenaren, die bij de staatsbedrijven zullen worden aangesteld en het blad meent dat waar de exploitatie door particulieren veelal grootendeels ten eigen bate geschiedt, deze, naarmate de menschheid zich meer in humanitairen zin ontwikkelt, zal plaats maken voor staatsbeheer, ten behoeve der geheele gemeenschap.

Een andere bijdrage tot het vraagstuk vonden wij onlangs in de Economische Kroniek van de *Nieuwe Courant* van 6 Jan. jl., waar uit een Fransch blad werd aangetoond dat de winning van caoutchouc in den Congostaat door particuliere maatschappijen, onder toezicht en leiding van den staat, achteruit gaat, tegenover de productie welke de geheel particuliere industrie oplevert in het gebied, dat aan de Belgische Congo grenst.

Terwijl men hier wellicht te doen heeft met de meer of minder krasse middelen, die aangewend worden om aan caoutchouc te komen, zal de waarheid overigens wel in zoover in het midden liggen, dat, waar exploitaties geheel met het publiek verkeer te maken hebben, als bijv. die der spoorwegen, staatsbeheer zooveel goede zijden kan aanwijzen, dat het in bepaalde omstandigheden de voorkeur verdient; doch de prikkel van het eigenbelang is zeker krachtiger dan menigeen, die dweept met de humanitaire ontwikkeling der menschheid, wil toegeven. Daarentegen schijnt het eveneens onbillijk af te geven op de staatsexploitate van Banka, waar de technische leiding zulke prachtige resultaten heeft opgeleverd en die eene eigenaardige combinatie is van particuliere Chineesche exploitatie met staatsleiding.

* * *

Kameroen-schandalen. Volgens berichten in de dagbladen overgenomen uit het *Hamburger Fremdenblatt*, schijnt er aan het beleid van den gouverneur V. Puttkamer, die sedert naar Europa terugkeerde, wel wat ontbroken te hebben. Inboorlingen, onder wie „koning" Akwa (*Indische Gids* 1905 II bl. 1048) hadden zich beklaagd over overdreven ambtenaars-inmenging en behandeling, doch waren telkens door den gouverneur barsch afgewezen. In 1902 was koning Akwa naar Berlijn getogen om zijn zaak te bepleiten en Dr. Dobberitz had hem toen beloofd dat zijn wenschen vervuld zouden worden. Na drie jaar wachten wendden de inboorlingen zich direct met een bezwaarschrift tot den Rijkskanselier en den Rijksdag. Op grond van deze handeling achter den rug van den gouverneur, werden zij door dezen op 25 Nov. jl. allen gevangen gezet. Er werd een proces tegen hen begonnen, dat op 5 Dec. afliep en waarbij koning Akwa *negen* jaar gevangenisstraf kreeg, de opperhoofden Fred. Mokoeri *zeven* jaren, en anderen 3, 2½ en 1½ jaar en eenige onderhoofden 3 maanden. Als de medegedeelde feiten juist blijken, dan wordt verwacht dat aan deze barbaarsche vonnissen wel geen uitvoering zal worden gegeven en de tegenwoordige titularis zijn post niet meer zal aanvaarden.

* * *

Volledige vrije arbeid is volgens een artikel van den heer P. C. Huyser in het *Vaderland* van 13 Jan jl. het eene noodige. Dit werd gezegd naar aan-

leiding van de verklaring van een lid der Eerste Kamer bij de behandeling der Indische begrooting, dat bij het stelsel, waarbij belasting in geld wordt omgezet in belasting in arbeid, op zichzelf, voor den Javaan niet afkeurenswaardig achtte. Voor een drijven der koffiecultuur in vrijen arbeid is het te laat en dat er een herbloei van Java voor de cultures moet komen is de schrijver met bedoeld lid eens, doch hij acht de eenige goede, redelijke en humane manier: volkomen vrijheid van arbeid en volkomen vrije beschikking over de producten van dien arbeid. Om hiertoe te komen wil hij door de regeering alle gouvs. arbeid tegen betaling doen geschieden en verwacht daarvan een hoogst gunstigen omkeer in den maatschappelijken toestand der Javanen. Nu zijn de loonen laag, een bewijs van meer aanbod dan vraag. Als het gouvernement op de arbeidsmarkt concurreerde, zouden zij stijgen; de grondbezitters zouden hun vrijgekomen tijd aan de cultures kunnen wijden en die met liefde behartigen Al moest voor den maatregel met het oog op de kosten geleend worden, dan gelooft de schrijver dat dit slechts in den eersten tijd het geval zou zijn, want door de toeneming der welvaart zouden later de middelen ruimer vloeien.

Het is zeker een schoon ideaal en wanneer men de inlanders wil opleiden tot hooger, dan moet het daar heen. Vrije beschikking over hun tijd en dan dezen zoo goed mogelijk besteden, om daardoor de algemeene welvaart te verhoogen. Doch hoe ontmoedigend ver is men op vele plaatsen van dit ideaal af, als men bijv. in de Dec.-afl. van het *Tijdschrift voor het Binn. Bestuur.* een studie leest van den Assistent-Resident C. F. de Haan over de dessaloemboengs in Lamongan. Deze had bij de bevolking geïnformeerd of het nog geen tijd was de bestuursbemoeienis (prentah) te staken en haar zelf deze aangelegenheid over te laten en wat was het antwoord? „Overal openbaarde zich het verlangen naar prentah tegen eigen willoosheid, gebrek aan volhouden, doorzetten en ook vernam ik de belangrijke verklaring hier en daar, dat de bevolking zelf desnoods wel zou kunnen helpen, maar bevreesd was voor tegenwerking van de dessahoofden en bestuurders, die door die eigen hulp zeer benadeeld werden; zij toch, zijn dikwijls de leveranciers van zaadpadi op de bekende bezwarende voorwaarden." blz. 336).

* * *

Indische uitgaven. In het *Alg. Handelsblad* van 13 Jan. j.l. wordt uitvoerig opgekomen tegen de voorstelling van den heer Van den Biesen in de Eerste Kamer op 28 Dec. j.l., als zoude de financieele toestand van Ned.-Indië allertreurigst zijn omdat de tekorten tot en met 1905 tot 126 millioen zijn opgeloopen Daartegenover wordt een bedrag van ongeveer 170 millioen gesteld dat aan spoorwegen is uitgegeven. Waar het bedoelde Eerste Kamerlid voorts zeide dat men te veel gebruikt had voor buitengewone uitgaven, wordt er opgewezen hoe hier gesproken was van productieve. Het tekort, dat ten slotte alleen door de Staatsspoorwegen veroorzaakt is, wordt allerminst onrustbarend genoemd. Ook de finantieele toestand van de Ned.-Indische Spoorwegmaatschappij zou volgens dat lid allertreurigst zijn, omdat zij op ult. Dec. 1903 een schuld van bijna 23½ millioen had. Alsof daar niet een boekwaarde van 43 millioen en een netto-opbrengst van ruim 27½ ton

tegenover stonden. Ons bestek veroorlooft ons niet het artikel verder te volgen, waarbij wordt aangetoond dat de spreker met zich zelf soms in tegenspraak was, dat de uitgaven voor leger en vloot onvermijdelijk zijn en dat bij de organisatie van het leger alle weelde vermeden is.

* * *

Het recht van bestaan der bedrijfsbelasting voor inlanders wordt in een tweetal artikelen in het *Koloniaal Weekblad* van 28 Dec. en 4 Jan. jl. verdedigd door „een ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur", naar aanleiding van het prae-advies van Mr. Maclaine Pont (zie Sept.-afl. bl. 1368). Zij wordt integendeel eene gezonde belasting genoemd, al mogen er ook technische fouten aan kleven. Dat de dessahoofden de belasting zouden opdrijven, wordt een gevaarlijk spel geacht, dat de belastingplichtigen zelf zeer kwalijk zouden nemen en dat niet aan de controle zou ontsnappen. De schrijver is echter voor het afschaffen van de rijtuigbelasting, die hij zou willen terugvinden in een hoogeren aanslag van de winst der rijtuig- en karverhuurders, evenals de rundslachtbelasting zou moeten worden omgeslagen over het bedrijf der slagers terwijl het hoofdgeld met de landrente ware samen te smelten. Met een uitvoerig door den schrijver ontwikkeld stelsel, zal men volgens hem kunnen komen tot veel grooteren eenvoud en een veel rationeeler en rechtvaardiger belasting, die beter rekening houdt met het draagvermogen der belastingschuldigen, juister drukt op de sterkste schouders. Waar men in Indië aan den vooravond staat van eene progressieve inkomstenbelasting, geeft de schrijver nu reeds eenige aanwijzingen omtrent eene progressie op het patentrecht der inlanders.

* * *

Misverstand. Reeds was onze revue afgesloten, toen ons het ochtendblad van het *Algemeen Handelsblad* van 21 Jan. jl. in handen kwam, waarin wij terecht gewezen worden over het gezegde in de Jan.afl. bl. 51. Met betrekking tot de aldaar aangehaalde gevallen wordt in bijzonderheden gemotiveerd, waarom het *Hbl.* telkens een afkeurend oordeel uitsprak en het aanhalen van de door ons vermelde zinsneden wordt als verdachtmaking beschouwd, omdat deze uit hun verband zijn gerukt. Het spijt ons aanleiding tot deze opvatting te hebben gegeven. Wat ons trof, was dat telkens aan een bijzonder geval eene algemeene uitspraak werd vastgekoppeld, die den onpartijdigen lezer in den waan bracht dat het ambtenaarscorps over het geheel meer blaam dan lof verdient. Het is mogelijk dat men hier meer met een eigenaardige schrijfwijze te doen heeft, gaarne wordt geconstateerd dat in sommige gevallen die lof voor enkelen niet uitbleef, doch over het geheel was de indruk, door de verschillende artikelen gewekt, wel geschikt om eerder tot ontmoediging dan tot opwekking te leiden. Dit te constateeren kwam in het betoog van het artikel te pas, anders niet.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Credietverleeningen en zekerheid volgens Nederlandsch-Indisch Recht; populair-wetenschappelijk behandeld voor kooplieden en niet-Juristen, door Mr. F. D E. van Ossenbruggen, wd. leeraar in de rechtswetenschap aan de opleidingschool voor Inlandsche ambtenaren te Probolinggo. N. V. Handelsdrukkerij en Kantoorhandel „Celebes", Makasser.

Blijkens het voorbericht, gedagteekend Dec. 1903, is dit werkje in de eerste plaats bestemd voor kooplieden, en onder hen vooral diegenen, die zich bijzonderlijk met bankzaken bezighouden. Doch ook niet-kooplieden zullen er eenig nut uit kunnen putten, zooals b.v. Weeskamer-ambtenaren, ambtenaren B. B., vendumeesters, enz., terwijl het wellicht ook bruikbaar bevonden kan worden voor beginnende juristen, die zich in enkele in dit werkje behandelde onderwerpen, welke in Indië anders geregeld zijn dan in Nederland, wenschen te oriënteeren en voor hen, die zich voor het klein-, of groot-notarisexamen wenschen te bekwamen.

Met de „populair-wetenschappelijke" behandeling is bedoeld de behandelingswijze begrijpelijk te doen zijn voor allen, die geene andere vóór-kennis bezitten dan eene zoodanige, welke tot een algemeene ontwikkeling behoort.

In de 246 bladzijden, die het boekje behalve een inhoud en alphabetisch register beslaat, is de stof in vijf hoofdstukken verdeeld, die elk uit eenige paragraphen bestaan.

In het *eerste* hoofdstuk worden eenige algemeene beginselen uiteengezet, bevattende het begrip van recht, de toepasselijkheid der N. I. wetboeken, de rechtsverhoudingen, persoonlijk en zakelijk recht, feiten als grondslag van recht, beteekenis van geschrift als bewijsmiddel, zakelijke rechten in het bijzonder en ten slotte een stelsel van in- en overschrijving van zakelijke rechten op onroerend goed.

Wanneer men als leek zulk een hoofdstuk inziet, dan krijgt men eenigen indruk hoeveel voetangels en klemmen er bijv. liggen in het laatste onderwerp. Men leest hoe het noodig is onroerende goederen dusdanig te omschrijven, dat zij duidelijk van alle andere onderscheiden zijn, hetgeen het principe van specialiteit wordt genoemd en dat om de rechthebbenden te allen tijde van den aard en den omvang der zakelijke rechten te overtuigen, daarnaast het principe van openbaarheid dient te gelden. Voor dit laatste zijn openbare registers noodig, voor ieder toegankelijk en waarin alle zakelijke rechten op onroerend goed, in de eerste plaats het eigendomsrecht moeten zijn ingeschreven. Hierbij kunnen twee stelsels worden gevolgd. Vooreerst het positieve, dat bijv. in Duitschland geldt en waarbij de in die registers voorkomende omschrijvingen der rechthebbenden en der goederen onaantastbaar zijn en daar tegenover het negatieve. Hierbij wordt de openbaarmaking wel bevolen, met de sanctie dat zonder deze van geen zakelijk recht sprake kan zijn, en de omschrijvingen zullen daarbij zoo duidelijk en nauwkeurig mogelijk moeten plaats hebben, maar die openbaarmakingen zijn allerminst

onaantastbaar en door de in- of overschrijving wordt in geen enkel opzicht de juistheid der daarin voorkomende omschrijvingen beslist.

Dit negatieve stelsel is zoowel in Nederland als in Nederlandsch-Indië gehuldigd, doch bij het Ind. B. W. eenigszins gewijzigd en dit weder bij de overgangsbepalingen (St. 1848, N⁰. 10), zoodat ten slotte de openbaarmaking in Indië geschiedt door opmaking eener zoogenaamde gerechtelijke acte. Deze in de wandeling eigendomsacte genaamd, is volgens de bepalingen bijna uitsluitend in het belang van den fiscus opgemaakt; omtrent de bevoegdheid der handelende personen behoeft geen nauwkeurig onderzoek gedaan te worden. (bl. 44). Wat de opmetingen betreft, al zijn zij kadastraal, in geen geval hebben de resultaten positieve bewijskracht (bl. 45) en de zoogenaamde eigendomsacten, voor zoover zij overschrijvingsacten zijn, bewijzen niet, zooals velen meenen het eigendomsrecht, maar alleen de overdracht en daarmede het bezit te goeder trouw, dat tot verjaring kan leiden. Eigenaardig is ook het verschil dat men in Nederland zelf onderzoek mag doen in de registers naar het eigendomsrecht en of goederen met hypotheek zijn bezwaard, doch dat in Indië volgens art. 33 der Inschrijvings-ordonnantie slechts bepaald is, dat de Griffiers en andere ambtenaren, met de bewaring der gerechtelijke acten belast, gehouden zijn, om ten verzoeke van elk en een iegelijk na te zien, wie als erfgenaam van een vast goed bekend staat en of het reeds met hypotheek is bezwaard; desgevorderd moeten zij daaromtrent schriftelijke verklaringen afgeven. „Aan het postulaat van openbaarheid is derhalve," zegt de schrijver, „op zéér onvoldoende wijze tegemoet gekomen. Eigen onderzoek der akten is geheel uitgesloten; men moet zich vergenoegen met eene verklaring van den bewaarder dier akten. Hoe weinig zoo'n verklaring bewijst, ligt voor de hand; immers die ambtenaren putten hunne gegevens uit de akten, wier bewijskracht op zichzelf reeds weinig beteekent."

Meenen wij door deze aanhaling een proeve te hebben gegeven van het belang der behandelde onderwerpen en van de critische behandeling er van door den schrijver, dan dient hier kortheidshalve verder volstaan te worden met de vermelding van den overigen inhoud. Het *tweede* hoofdstuk behandelt het crediet, de persoonlijke en zakelijke zekerheid, het rentebeding, den invloed van goederen gemeenschap en erfopvolging bij verbintenissen, de deelbaarheid of ondeelbaarheid van deze en het tenietgaan.

Het *derde* hoofdstuk bespreekt solidaire en hoofdelijke verbintenissen en borgtocht. In het *vierde* hoofdstuk worden de drie vormen van zakelijke zekerheid behandeld, het pandrecht, het hypotheekrecht en het oogstverband. Eindelijk worden in het *vijfde* hoofdstuk vier paragraphen gewijd aan bevoorrechte schulden (privilegie); vorderingen die op schepen bevoorrecht zijn; het voorrecht van den commissionair — reclame in zake van koophandel — en den invloed van gerechtelijke ten uitvoerlegging (executie) en faillissement op zakelijke zekerheid een privilegie.

Wanneer men nagaat hoe al de genoemde zaken de dagelijksche belangen van een aantal kooplieden en andere particulieren en ook van ambtenaren raken, dan valt het niet te betwijfelen of dit werk zal op menige schrijftafel zijn plaats vinden, daar de wetenschappelijke kennis van den schrijver een waarborg vormt, dat men hier met een betrouwbaar leidsman te doen heeft.

Rechtspersoonlijkheid der Nederlandsche Koloniën. Academisch proefschrift van H. W. C. Bordewijk. Leiden. Eduard Ydo, 1905.

Dit proefschrift, waarvan de schrijver ons een exemplaar toezond, verdient alle aandacht zoowel om het onderwerp, waarover het handelt, als wegens de degelijke wijze, waarop de heer Bordewijk zich van zijne taak heeft gekweten.

Het onderwerp is van groot belang om zijne actualiteit, speciaal met betrekking tot Nederlandsch-Indië [1]). Vrij algemeen is men het er over eens dat tot verbetering van den economischen toestand dier kolonie groote sommen noodig zijn en dat deze door leening moeten worden verkregen. Ook heeft meer en meer de overtuiging veld gewonnen dat leeningen *ten laste* van Nederlandsch-Indië niet langer, zooals tot dusver placht te geschieden, *ten name* van Nederland moeten worden aangegaan, maar dat de eigenlijke schuldenaar ook als zoodanig moet te boek staan. Leeningen, die strekken ten voordeele van Indië, moeten dus ook gesloten worden op naam van Indië zelf. Daarvoor is echter een onmisbare voorwaarde dat Indië in deze zelfstandig kan optreden en dat kan het alleen als het rechtspersoonlijkheid bezit; van de vraag of dit laatste inderdaad het geval is hangt dan ook af welke weg moet worden ingeslagen om de nieuwe inzichten omtrent de ten aanzien der kolonie te volgen finantieele politiek te verwezenlijken.

Staat het onomstootelijk vast dat die vraag bevestigend moet worden beantwoord dan staat aan eene leening ten name van Nederlandsch-Indië uit een *juridisch* oogpunt beschouwd niets in den weg. Het kan wenschelijk blijken zulk eene leening op een gegeven oogenblik achterwege te laten om redenen van practischen aard, maar als zij eenmaal gesloten is zal hare geldigheid in rechte niet kunnen worden betwist, zal niemand die daaraan deelnam in zijne schuldbrieven ten laste van Nederlandsch-Indië een onzeker bezit hebben, omdat de bevoegdheid van den schuldenaar om zich te verbinden niet boven alle bedenking verheven is.

Moet echter worden aangenomen dat Nederlandsch-Indië geen rechtspersoon is, dan kan het ook geen schulden hebben, dan is eene leening ten name der kolonie juridisch onbestaanbaar en kan dus aan het sluiten van zulk eene leening niet worden gedacht hoe gunstig de omstandigheden daarvoor overigens ook mogen zijn. Men heeft dan de keus om òf van de leening af te zien òf aan Indië te geven wat het noodig heeft om haar op zich te kunnen nemen: rechtspersoonlijkheid.

Het spreekt van zelf dat het hier een twijfelachtige zaak geldt; was dit niet het geval dan had er voor het proefschrift van den heer Bordewijk geen aanleiding bestaan. En inderdaad vindt men dan ook op dit punt groot verschil van inzicht, een verschil dat in het bijzonder is uitgekomen telkens

---

[1]) De quaestie der rechtspersoonlijkheid van Suriname en Curaçao wordt door den schrijver ook behandeld, maar is van veel minder belang, omdat, zooals hij op blz. 14 constateert, hem niet is gebleken dat de rechtspersoonlijkheid dier koloniën in ernst in twijfel is getrokken. Bij de bespreking van het proefschrift kunnen die koloniën dan ook buiten beschouwing blijven.

als de finantieele verhouding tusschen Rijk [1]) en Kolonie ter sprake kwam de groote vraag was dan of er op dat gebied *eenheid* of *scheiding* bestond en het gebruik dier uitdrukkingen „eenheid" en „scheiding" heeft tot groote spraakverwarring aanleiding gegeven, omdat zij tweeërlei beteekenis kunnen hebben en dikwijls door de strijdende partijen niet in denzelfden zin werden gebezigd. Men kan n.l., indien men spreekt van eenheid of scheiding in finantieelen zin, het oog hebben op de vraag of Rijk en Kolonie een gezamenlijk dan wel ieder een afzonderlijk vermogen hebben. In dat geval geldt het een zuivere *rechts*vraag, welke samenvalt met de vraag of de kolonie niet of wel als eene rechtspersoon is aan te merken. Men kan echter ook, waar van eenheid of scheiding sprake is, alleen denken aan het gebruik der inkomsten van het Rijk en de Kolonie, in dien zin dat eenheid tusschen hen bestaat, als de inkomsten van het eene deel ook ten bate van het andere worden aangewend, en scheiding, als dit niet het geval is. Hier heeft men te doen met de zoogenaamde *administratieve* eenheid of scheiding, die zuiver eene quaestie is van politiek en met de rechtvraag niets heeft uit te staan. De omstandigheid dat Rijk en Kolonie ieder een eigen vermogen hebben behoeft niet te beletten dat de inkomsten van het eene deel helpen voorzien in de behoeften van het andere.

De heer Bordewijk heeft terecht begrepen dat men, om tot een afdoend resultaat te komen, de quaestie zuiver moet stellen, vooraf moet aanduiden wat men onder eenheid en scheiding wenscht te verstaan en zich daaraan dan ook strikt moet houden. Het is hem alleen te doen om de rechtsvraag te beantwoorden en tot deze bepaalt hij zich dan ook. Alles wat daarover licht kan verspreiden is echter met zorg en scherpzinnigheid door hem bijeengebracht en onderzocht. Niet alleen de bepalingen van het positieve recht, waaruit de opvatting van den wetgever kan blijken, maar ook de uitlatingen van gezaghebbende staatslieden en schrijvers, welke op de quaestie rechtstreeks of zijdelings betrekking hebben, worden achtereenvolgens aan een grondig onderzoek onderworpen, en de heer Bordewijk moge al, gelijk hij meer dan eens verzekert, niet naar volledigheid gestreefd hebben, vermoedelijk is hij daarvan toch niet ver verwijderd gebleven. De methode, die hij daarbij gevolgd heeft, van zooveel mogelijk woordelijk aanhalen wat door voor- en tegenstanders gezegd en geschreven is, heeft ontegenzeggelijk veel voor: men maakt het den lezer daardoor gemakkelijk om de juistheid van hetgeen men beweert te controleeren en dit wekt vertrouwen in de onpartijdigheid en eerlijkheid van den schrijver. Daartegenover staat echter dat lange en veelvuldige aanhalingen dikwijls de aandacht vermoeien en een boek eentoonig maken, en het valt niet te ontkennen dat dit bezwaar zich hier en daar ook bij de lezing der dissertatie van den heer Bordewijk doet gevoelen. Maar dit belet niet de verdiensten van het werk op den rechten prijs te stellen. Wei-

---

[1]) Waar hier gesproken wordt van „Rijk" wordt daaronder evenals in de Grondwet van 1887 verstaan het Rijk in Europa. Ook het woord „Staat" wordt hier in den zin dier Grondwet gebruikt en beteekent dan, om met den heer Bordewijk (bladz. 151) te spreken: „het opperste, ook de koloniën beheerschende, geheel; de rechtsgemeenschap, die uitsluitend bevoegd is om de belangen der vier staatshoofddeelen" — Rijk in Europa, Nederlandsch-Indië, Suriname, Curaçao — „voor te staan en te verdedigen tegenover de andere leden der volkenrechtelijke gemeenschap."

nigen zeker zullen het na voleindigde lezing op zijde leggen zonder den indruk gekregen te hebben dat het den schrijver volkomen gelukt is aan te toonen dat in redelijkheid het bezit van rechtspersoonlijkheid aan Nederlandsch-Indië niet kan worden betwist.

Men kan nochthans voor zich zelf van de juistheid dier opvatting overtuigd zijn en toch de wenschelijkheid erkennen om allen twijfel dienaangaande uit den weg te ruimen. Dit was althans de zienswijze van den vorigen Minister van Koloniën, die in de toelichting op een in Februari 1905 ingediend wetsontwerp betreffende het aangaan eener geldleening, waarvan de opbrengst zou komen ten voordeele van Nederlandsch-Indië, te kennen gaf dat hij aan zijn vroeger voornemen om die leening ook *ten name* van de kolonie aan te gaan bij nader inzien geen gevolg meende te moeten geven, omdat de vroeger door hem zelf op goede gronden aangenomen „juridische mogelijkheid om voor „Indië eene leening op eigen naam te doen afsluiten" nog steeds door sommigen in twijfel werd getrokken. „De Regeering" schreef de Minister verder „acht het raadzaam met het te dien aanzien bestaand verschil van inzicht „rekening te houden en wenscht nader te overwegen of niet door wetswij- „ziging de gebleken twijfel zal zijn op te heffen alvorens tot de uitgifte van „eene koloniale leening over te gaan. De juridische grondslag van eene zoo „belangrijke finantieele operatie mag niet aanvechtbaar zijn."

Ook de heer Bordewijk acht nieuwe wetsvoorschriften en wijziging van bestaande wetsbepalingen noodig om allen twijfel „voor goed te bannen" en welke regelingen hij daartoe in het leven geroepen wenscht te zien is in het laatste hoofdstuk van zijn proefschrift uiteengezet. *Noodzakelijk* acht hij eene wet, „die in weinige artikelen de structuur van den Staat vastlegt, met andere „woorden de rechtspersoonlijkheid van Staat, van Rijk en van elk der drie „koloniën onomwonden uitspreekt." Daarnaast noemt hij het *wenschelijk* de zoo herhaaldelijk in zijn geschrift ter sprake gekomen inconsequentiën en slordigheden, die de wetgeving ontsieren, weg te nemen, zoodat aan vermeende tegenstrijdigheden geen grond tot twijfel meer kan worden ontleend. Wat zijne bedoeling is wordt ten slotte gepreciseerd in een vijftal wetsontwerpen, waaronder een tot wijziging van de Grondwet.

Wij twijfelen niet of van dit proefschrift zal met vrucht partij getrokken kunnen worden, zoodra eene wettelijke oplossing van de daarin behandelde quaestie wordt ter hand genomen.

Door Nederlandsch Oost-Indië. Schetsen van land en volk, bewerkt door T. J. Bezemer, met een inleiding van J. F. Niermeyer. Afl. 1—5. Uitgever J. B. Wolters, Groningen 1906.

„Er is nog altijd geen beter en aangenamer middel om op de hoogte te komen van de natuur en de toestanden der vreemde landen dan de ouderwetsche vorm der reisvertelling", zegt de heer Niermeyer in zijne inleiding. Wanneer men met de opgewekte, frissche mededeelingen van de beide Duitsche geleerden, prof. Giesenhagen en Dr. Pflüger, wier werken [1]) aan het boek

[1]) Auf Java und Sumatra. Streifzüge und Forschungsreisen im Lande der Malaien von Dr. K. Giesenhagen. Leipzig. Durck u. Verlag v. B. G. Teubner. 1902. Smaragdinseln der Südsee. Reiseeindrücke und Plaudereien von Dr. A. Pflüger. Bonn. Verlag v. Emil Strauss.

van den heer Bezemer vooral ten grondslag liggen, kennis maakt is men geneigd die uitspraak volmondig te beamen; althans wanneer met ouderwetschen vorm alleen bedoeld wordt, den vroeger veel gebruikten vorm van vertellen over bezochte landstreken en volken, want de wijze van vertellen is lang niet ouderwetsch en gelijkt in weinig opzichten op die der oudere reisverhalen, welke soms tamelijk dor en droog zijn. Voor iemand die veel in onze Oost gereisd heeft, zullen deze prettig geschreven reisverhalen het heerlijke land en veel van het daar beleefde en opgemerkte in het geheugen terugroepen, en bij hen, die ons tropisch Nederland niet kennen, moeten zij den lust opwekken die verre, maar gemakkelijk genoeg te bereiken, landen te gaan bezoeken.

Beide Duitschers, prof. Giesenhagen vooral, bezien land en volk met vriendelijke oogen; ras en gaarne stellen zij het goede op prijs; gemakkelijk stappen zij over kleine tegenslagen heen, de hun allerwege te beurt gevallen vriendelijke ontvangst roemen zij gaarne; met een open oog voor het schoone en niet te hooge eischen stellende aan de reisgelegenheden geven zij den indruk gezellige reizigers en goede globetrotters te zijn; dat zij daarbij tevens goed uit hun oogen zagen, de natuur van het landschap goed weergaven, een goeden kijk op de menschen hebben, wordt door tal van opmerkingen gestaafd.

De heer Bezemer, uit beider reisverhalen nemende wat hem het meeste toelachte, of het beste scheen, laat zijne lezers met Dr. Pflüger een bezoek aan Atjeh, Padang en de Padangsche bovenlanden brengen, en doet hen door prof. Giesenhagen Deli en de tabakscultuur aldaar bezien en met dezen laatste dwars door Sumatra, van Palembang naar Bengkoelen, trekken. Daar tusschen in doet de heer Bezemer mededeelingen over de Atjehers, voornamelijk aan de hand van Dr. C. Snouck Hurgronje en Dr. Jul. Jacobs, over de Bataks, met gebruikmaking vooral van von Brenner, van Dijk, Neumann, Dr. Wilken Meerwaldt, Westenberg en Buys, en over de bevolking der Pad. bovenlanden.

Daarmede zijn de vijf eerste afleveringen, nagenoeg geheel gewijd aan Sumatra, gevuld; in het laatste gedeelte der 5de aflevering is nog opgenomen wat prof. Giesenhagen over zijn verblijf te Batavia en te Buitenzorg mededeelde en is een aanvang gemaakt met de beschrijving van de Wayang door den heer Bezemer. De volgende afleveringen zullen verder over Java en over meer oostelijk gelegen streken handelen, o. a. over de zoo weinig beschreven eilanden tusschen Timor en Nieuw-Guinea, die door Dr. Pflüger bezocht werden en vanwaar deze foto's meebracht, even fraai als zeldzaam, zooals de heer Niermeyer in zijne inleiding meedeelt. Voor Oost-Java, dat niet door prof. Giesenhagen bezocht werd zullen aanteekeningen van het echtpaar Niermeyer worden gebruikt.

De talrijke illustraties, die deze eerste vijf afleveringen versieren, zijn bijzonder fraai en gelukkig gekozen; zij kenschetsen het landschap en de volkstypen uitstekend en beelden de ethnographische voorwerpen zeer duidelijk af. Naast ettelijke, van vroeger bekende, foto's liggen aan de illustraties vele door de heeren Pflüger en Giesenhagen genomen foto's ten grondslag.

De heer Bezemer, die de reisverhalen der beide Duitschers uitstekend en in goed Nederlandsch weergaf en die door zijne volkenkundige mededeelingen die verhalen op gelukkige wijze aanvulde, verrichtte een verdienstelijken arbeid, die onder veler oogen moge komen. H. B.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE MUNTHERVORMING IN MEXICO.

Terwijl reeds vroeger in dit tijdschrift (1903 II bl. 1771) de voorgenomen munthervorming in Mexico ter sprake is gekomen, heeft deze zaak in het vorige jaar haar beslag gekregen en daar zij een belangrijke bijdrage vormt tot de kennis van den invloed der zilvermarkt op het muntwezen, is het van belang hieromtrent uit later berichten het een en ander mede te deelen.

In het naschrift op het belangrijk artikel over den Mexicaanschen dollar van Mr. W. M. J. van Lutterveld in de *Economist* (zie Juli-Aug. afl. 1905 bl. 549) kan men o. a. lezen wat ook in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 18 April voorkwam, hoe, nadat bij de wet van 9 Dec. 1904 de munthervorming was voorbereid, deze bij de wet van 25 Maart 1905 definitief is geregeld.

Deze muntwet is op 1 Mei 1905 in werking getreden, nadat reeds op 16 April te voren de aanmunting van edele metalen voor particulieren was opgeschort. De voornaamste bepalingen zijn de volgende:

Art. 1. De munteenheid van Mexico zal bepaald worden door 75 centigram fijn goud, aangeduid met de naam van peso. De tegenwoordige zilveren peso met 24.4388 fijngehalte, zal wettelijk gelijk gesteld worden met 75 centigram fijn goud.

Art. 2. De peso van 100 centavos zal voor gouden munten in stukken van 10 en 5 peso gemunt worden, voor zilveren munten in stukken van 1 peso, 50, 20 en 10 centavos, verder 5 centavos uit nikkel, 2 en 1 centavos uit brons.

Art. 3. De gouden munten bestaan uit $^{900}/_{1000}$ fijngoud en $^{100}/_{1000}$ koper. Voor de zilveren muntstukken zullen de pesostukken $^{902.7}/_{1000}$ fijn zilver en $^{97.3}/_{1000}$ koper bevatten; de kleine zilveren munten houden slechts $^{900}/_{1000}$ fijn zilver.

Artt. 4 en 5, regelen de remedie, en het bruto-gewicht der munten. Art. 6 het vereffeningsgewicht, art. 7 de grootte, art. 8 het inschrift.

Art. 9. Het muntrecht wordt der regeering uitsluitend voorbehouden; alle particuliere muntrechten houden op te bestaan.

Art. 10 en volg. bepalen hoeveel en hoe munten geslagen zullen worden.

Art. 17 machtigt den secretaris der schatkist, uitsluitend voor uitvoerdoeleinden oude pesos (muntstempel uit den tijd voor 1898) te laten maken. Overigens zullen, volgens artt. 18 en 19, alle kosten van het munten door den Staat gedragen worden, en hebben de muntinrichtingen zich te gedragen naar de aanwijzingen der regeering.

Art. 20 en volg. verleenen aan de gouden munten en aan de zilveren stukken van 1 peso onbeperkte betaalkracht; de kleinere zilveren munten moeten tot 20, de nikkelen en bronzen munten tot 1 peso aangenomen worden; buitenlandsche munten hebben geen wettelijken koers, voor zooverre de wet niet uitdrukkelijk anders bepaalt. Deze voorschriften zullen als onherroepelijk gelden, zoodat elke tegenstrijdige overeenkomst voor nietig verklaard wordt. Ten laste van den Staat moeten de oude gouden munten evenals de onbruikbare zilveren pesos ingetrokken worden.

Art. 27 en volg. Een te scheppen fonds zal hoofdzakelijk de invoering der munten in den omloop vergemakkelijken. Dit fonds moet geheel afgescheiden van de andere staatsfondsen beheerd worden. Voor dit fonds moet de secretaris der schatkist 10 of te zijner verkiezing, 15 millioen pesos als grondkapitaal bestemmen, verder de bedragen voor aanmuntingen op de begrooting, evenals de winst op de munt, de winst uit valuta-operatiën in het buitenland en die uit aanmuntingen voor uitvoer. Het in het buitenland te vormen deel van dit fonds zal bij de eerste banken gedeponeerd worden; het in het buitenland blijvende deel zal uitsluitend uit gouden of zilveren munten of in staven bestaan, met uitsluiting van papiergeld en het beheer moet opgedragen aan de Banco Nationale of aan een andere eerste klasse kredietinstelling. Het fonds zal zilveren munten slechts geven tegen gouden munten of tegen gelijkwaardige andere zilveren munten, om daarmede verplichtingen in goud in het buitenland te dekken of voor uitvoer. Een speciaal dekreet zal een commissie voor de inruiling der munten benoemen. Een overgangsbepaling bepaalt dat de oude goude munten van 20, 10 en 5 pesos naar pariteit in nieuwe munten verwisseld kunnen worden; derhalve resp. in 39.48; 19.74 en 9.87 nieuwe pesos; eenigszins daarvan afwijkend worden de oude gouden 2½ en de 1 pesos stukken ingeruild tegen 4.93 en 1.97 nieuwe pesos. Van het eenige maanden geleden geopperde voornemen om de nieuwe zilveren pesos een iets kleiner fijngehalte te geven dan de tegenwoordige ($^{900}/_{1000}$ in plaats van $^{902.78}/_{1000}$) wordt weliswaar afgezien, doch is, zooals hierboven is aangegeven, een afronding genomen, zoodat het fijngehalte van den nieuwen zilveren peso niet 0.902778 maar 0,9027, de hoeveelheid koper derhalve niet 0.97222 maar 0.0973 bedragen zal.

Bij een tweede decreet, eveneens van 25 Maart jl., worden de fiscale wetten der Republiek, voor zooverre zij betrekking hebben op den mijnbouw en de nijverheid, in dier voege gewijzigd, dat bepaalde verlichting voor de productie van edele metalen verschaft wordt, zooals dit bij de wet van 9 December jl. bepaald was. Van de intertijd gelijktijdig ontworpen maatregelen om voorschotten te verstrekken en voor den verkoop van zilver in staven in binnen- en buitenland, wat met medewerking der regeering tot een gemeenschappelijk te gelde maken van de Mexicaansche zilverproductie aanleiding zoude geven, wordt in de nu uitgevaardigde decreten geen melding gemaakt.

Om te berekenen met welke marktwaarde van het zilver per ons standaard te Londen de aangenomen waardeverhouding van de Mexicaansche munteenheid overeenkomt, zij in herinnering gebracht, dat zulk een ons weegt 31.1035 gram en tegen een gehalte van 0.925 bevat 28.770735 gram fijn zilver. De prijs per ons standaard wordt opgegeven in pence, waarvan 1 penny $= \frac{1}{240}$ sovereign, die 7.3224 gram fijn goud bevat. Een penny komt dus overeen met 0.0305 gram fijn goud. De munteenheid bevat derhalve $\frac{0.75}{0.0305}$ pence waarde aan goud en daar zij 24.4388 gram zilver bevat, komt die waarde overeen met een prijs van:

$$\frac{0.75 \times 28.770735}{0.0305 \times 24.4388} = 28.948 \text{ d. per ons st.}$$

De waarde van 0.75 gram fijn goud is, in onze munt (waar ons tienguldenstuk 6.048 gram fijn goud bevat) *f* 1.24. Toen de muntwet werd afgekondigd, was de prijs van het zilver ongeveer 27 d. per ons en de waarde van den zilveren pesos van 24.4388 dus (0.8235 gram fijn goud = 28.770735 gram fijn zilver) gelijk aan *f* 1.1566. Men had daardoor een verschil van ruim 8 cents tusschen de nominale en de wezenlijke waarde. Met een fonds van 10 millioen pesos bedoeld in art. 27, zou op die wijze het verschil in nominale en effectieve waarde van ruim 140 millioen pesos gedekt kunnen worden, d. w. z. gezorgd worden dat, bij het in omloop brengen van dat bedrag, de marktwaarde der zilveren pesos plus de marktwaarde van het fonds niet daalde beneden de nominale waarde der in omloop gebrachte pesos.

In den laatsten tijd is echter de zilverprijs belangrijk gestegen en wel tot boven de door de Mexicaansche regeering vastgestelde pariteit van ongeveer 29 d. per ons of 1 : 32½.[1] Dientengevolge ontstond het gevaar dat de geheele munthervorming fiasco zou maken, niet — zooals men in der tijd vreesde — door een onttrekken van de gouden munten, maar door een wegvloeien der zilveren munten. De Mexicaansche regeering heeft zich hierdoor genoodzaakt gezien de munthervorming aan te vullen met een nieuw decreet van 23 Nov. 1905, waarbij de vrije aanmunting van goud — het kenmerk van het hebben van een gouden standaard — aan verschillende bepalingen wordt onderworpen. Vooreerst zal slechts goud gemunt worden voor rekening van de wissel- en muntcommissie. Vervolgens moeten de staven goud, welke aangeboden worden, een minimum gehalte hebben van 994 duizendsten fijn en slechts bij uitzondering zullen staven van 900 duizendsten aangenomen worden. Bovendien kan, wanneer het metaal niet aangeboden wordt ter vermunting, maar ter inwisseling tegen zilveren munten, door de wissel- en muntcommissie eene vergoeding tot een maximum van 5 per mille geëischt worden als verzendingskosten naar het buitenland.

Door de stijging van den zilverprijs leed de schatkist van Mexico bovendien het nadeel dat deze zilver moest inkoopen tegen 30 d., om het in omloop te brengen tegen 29 d. De verhouding van de waarde van goud en zilver is bij de wet van 25 Maart 1905 te groot genomen en daardoor wordt nu de waarde van de zilveren munten tegenover het goud nominaal te klein in verhouding tot het goud en er bestaat gevaar voor wegvloeiïng naar het buitenland. Of het zilver nog verder in prijs zal stijgen is niet te zeggen; om het aanbod van zilver te bevorderen en aldus den zilverprijs te doen dalen. heeft de Mexicaansche regeering bij een later decreet ook een aantal bepalingen gemaakt, waarbij een nieuw belastingstelsel voor den mijnbouw wordt gegeven, die op 9 Dec. d. a. v. in werking traden en ten doel hebben de lasten van den mijnbouw te verlichten.

De waarde-verhouding van goud en zilver kan men berekenen door het getal 943 te deelen door den prijs te Londen per ons in pence (zie Ind. Cult. Alm. 1906 bl. 283.)

HET VOEDSELVRAAGSTUK IN JAPAN.

De rijstoogst van Japan is in het afgeloopen jaar 25.7 % beneden die van het vorige gebleven en 13.9 % beneden de opbrengst van een normaal jaar. In 1905 was de opbrengst 38.234.265 Koku, tegen 51.430.220 in 1904. Daar 1 koku = 1.8 Hectoliter of = 2½ pikol gesteld kan worden (zie *Ind. Gids* 1903 II bl. 1910) zou de oogst in beide jaren respectievelijk zijn geweest ruim 95½ millioen pikols in 1905 tegen ruim 128½ millioen in 1904. In verband met de zoo wisselvallige cultuur van dit voorname voedsel der Japanners, doet blijken de *Nieuwe Courant* van 23 Dec. jl. *The Japan Weekly Chronicle* opmerken, dat het geen verwondering behoeft te wekken dat de Japanners zich meer en meer toeleggen op fabrieksnijverheid, die Japan ten slotte in staat zal stellen haar eerste levensbenoodigheden uit het buitenland te betrekken. Reeds nu geschiedt dit voor het volksvoedsel in niet onbelangrijke hoeveelheid. Alhoewel de rijstoogst in 1904 buitengewoon goed was (vergelijk de cijfers op bl. 1911 van bovengenoemden jaargang van dit tijdschrift) was de voorraad toch bij lange na niet voldoende voor de behoefte, te oordeelen naar de aanzienlijke voorraden voedsel, die gedurende dat jaar van buiten werden ingevoerd. Een en ander blijkt uit het volgende staatje van den invoer van meel en rijst in de laatste tien jaren, waarbij de waarde is uitgedrukt in yens (à *f* 1.24).

	Invoer van meel	Invoer van rijst	Uitvoer van rijst
1895.	406.000	4.357.000	7.277.000
1896.	994.000	5.662.000	7.951.000
1897.	1.156.000	21.528.000	6.141.000
1898.	2.022.000	48.219.000	5.920.000
1899.	1.370.000	5.960.000	10.282.000
1900.	3.882.000	9.021.000	3.576.000
1901.	2.873.000	11.878.000	6.908.000
1902.	3.278.000	17.750.000	6.679.000
1903.	10.324.000	51.960.000	4.959.000
1904.	9.624.000	59.792.000	4.724.000

Wanneer men daarbij let op de bevolking van Japan, die met meer dan 400.000 per jaar toeneemt, dan behoeft het geen betoog dat het vraagstuk van de volksvoeding het gouvernement aldaar ernstig moet bezighouden. Er werden pogingen gedaan om eene grootere oppervlakte van het land voor de rijstcultuur te bestemmen en maatregelen genomen om door zorgvuldiger cultuur een grootere opbrengst te waarborgen, maar op den duur zal men daarmede niet in de behoeften van het land kunnen voorzien. Uit de gegeven cijfers blijkt dat er wel eene sterke schommeling in de cijfers van in- en uitvoeren is, maar tevens dat er eene algemeene neiging bestaat naar vermeerdering van invoer en vermindering van uitvoer, wat te meer opmerking verdient, nu in de laatste jaren de oogsten over het algemeen gunstig waren.

Japan ontwikkelt zich langzamerhand tot een industrie-land en zal in de toekomst meer en meer afhankelijk worden van het buitenland voor den toevoer van levensmiddelen. Des te meer reden — zegt *The Japan Weekly*

Chronicle — om geen invoerrechten van de eerste levensbehoeften te heffen, want daardoor zouden de productiekosten van de fabrikanten slechts verzwaard worden. (Over het toenemen van de Japansche industrie is in dit tijdschrift iets medegedeeld op bl. 313 van den jaargang 1904 I).

PISANG-HANDEL IN ENGELAND.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Januari jl. komt een brief voor van den Londenschen correspondent van dat blad, waarin gewezen wordt op den grooten omvang, welke de pisanghandel in Engeland bereikt heeft. De cijfers van de Board of Trade aangaande den tegenwoordigen handel, zullen echter voor menigeen eene verrassing zijn. Blijkens deze ambtelijke statistieken heeft Engeland in 1905 niet minder dan 5.743.914 trossen pisang ingevoerd, tegen 3.910.511 trossen in 1904. Deze vertegenwoordigen een geldswaarde van £ 1.382.572, de invoer van 1905 van £ 1.770.256, d..w. z. van ruim 21 millioen gulden.

De statistiek der Regeering geeft bij vruchten geen herkomst aan, doch deze wordt ten naastenbij aangeduid door de reeders Elders, Dempster & Co. te Liverpool, verreweg de grootste invoerders van pisang, hetzij rechtstreeks, hetzij door bemiddeling der vertakking Elders and Tyffes (Limited) opgericht om den (gesubsidiëerden) vruchtenhandel op Jamaica te ontwikkelen. Volgens hunne gegevens heeft de aanvoer in 1905 bedragen: van de Canarische eilanden 1.458.862 trossen en van Jamaica en Costa Rica 3.263.934 trossen, te zamen 4.722.796 trossen. Het overige millioen, dat buiten deze opgave valt, komt vermoedelijk grootendeels van elders.

De correspondent vestigt nog de aandacht op een belangrijke factor in de gegevens van de Board of Trade, in verband met de voorgenomen proefneming in Suriname (zie Jan.-afl. bl. 82) dat namelijk de prijs belangrijk is gedaald. In 1904 was in Engeland het millioen trossen pisangs ruim vier millioen gulden waard en in 1905 in ronde getallen slechts 3½ millioen. Deze niet onbelangrijke waardevermindering binnen den tijd van een jaar wijst ontegenzeggelijk op overproductie. Er worden meer pisangs ingevoerd dan het verbruik wettigt. Het gevolg is geweest, dat pisangs tot schier alle prijzen op de markt geworpen zijn, omdat zij zoo spoedig bederven, vooral bij nat weder en vorst, zoodat in vele gevallen slechts een onmiddellijke afzet een geheel verlies verhoeden kan. De dagelijksche ondervinding van den schrijver te Londen bevestigt dit. Hij zag er herhaaldelijk Canarische pisangs verkoopen voor een stuiver de vier stuks, en Jamaicaansche voor een stuiver de drie. Toen de laatste pas begonnen aangevoerd te worden, golden zij anderhalven stuiver het stuk en daarna eenigen tijd een stuiver. Deze prijzen worden echter sedert lang niet meer bedongen, althans op straat bij de venters. Naar gelang van aanvoer en voorraad, wisselt de straatprijs, welke natuurlijk is de volksprijs, voor Jamaïcaansche pisang tusschen een stuiver en anderhalven stuiver de twee stuks. Koopt men een trosje of eene hoeveelheid, dan kan men in den regel nog goedkooper terecht. De Jamaïcaansche pisangs zijn echter ook in hoedanigheid verminderd, welke somwijlen sterk te wenschen overlaat.

Of dit aan de verpakking of aan andere oorzaken geweten moet worden weet de correspondent niet, maar een feit is, dat velen die eerst het gebruik van Canarische pisang hadden opgegeven om die van Jamaica te probeeren, tot de eerste terugkeeren. Die Canarische pisangs zijn kleiner, maar hebben een groot voordeel in den korteren afstand, waarover zij tot Liverpool of andere Engelsche havens vervoerd moeten worden, al is het ook waar dat de verpakking dezer pisang slecht is, zooals de schrijver deze vroeger te Las Palmas en te Santa Cruz (op Oratava) heeft gadegeslagen.

De proefnemers in Suriname kunnen met de opmerkingen hun voordeel doen. De correspondent gelooft niet, dat er op de Engelsche markt tegenwoordig plaats is voor meer pisangs, althans van de genoemde soorten, omdat zij daarmede overvoerd is en hij twijfelt er ten zeerste aan of de planters met zulk een aanvoer voordeel zouden behalen. Iets anders ware het indien er pisangs aangevoerd werden, welke hoogere pijzen dan de gewone West-Indische of Canarische konden bedingen, hetzij door den meerderen geur en smaak of door gaafheid.

Af en toe ziet men van die ongewone soorten op de markt te Covent Garden, of in de deftige fruitwinkels van het Westend. De mooiste zag de correspondent op de koloniale fruittentoonstellingen der Royal Horticultural Society op Vincent Square. Bijna alle komen zij van West-Indische eilanden, hoofdzakelijk aangevoerd door de bemoeiingen van het West-India Committee, doch steeds vergezeld van andere tropische ooft en tropische aardvruchten. De lekkerste, en daarom duurst betaalde pisangs zijn de paarskleurige. meerendeels een weinig kleiner dan de Jamaïcaansche, doch veel geuriger en fijner. Mocht deze soort, die ook in beperkte hoeveelheid van Madeira en van de Azoren wordt aangevoerd, in Suriname geteeld kunnen worden, dan zou het de aandacht verdienen van den uitvoer daarvan werk te maken.

Wat pisang-meel betreft, is de schrijver het geheel eens met den (in de Jan.-afl. op blz. 82 genoemden) heer Fabery de Jonge, wat deze omtrent bananen-meelfabrieken mededeelde en hij voegt er bij dat er al eenige jaren een Engelsche pisangmeelfabriek bestaat, eigendom eener vennootschap, welke het pisangmeel als „bananina" in den handel brengt en ook veel met het vasteland werkt. Van de financieele uitkomsten dezer onderneming weet de schrijver echter niets af.

DE KAMFER-INDUSTRIE VAN JAPAN,

De kamfer vormt met de zijde, de steenkolen, de thee, het koper en de rijst één van de zes voornaamste uitvoerproducten van Japan. Het is daarom interessant zich rekenschap te geven van het belang dezer industrie.

In de geheele wereld, maar vooral in Europa en Amerika, wordt kamfer gebruikt en dat wel tot eene jaarlijksche hoeveelheid van 4.500.000 K.G. Een deel daarvan vindt toepassing in de geneeskunde. In Japan bezigt men het tot een zekere hoeveelheid bij het maken van lakwerk en in China brandt men het ter verlichting bij begrafenisplechtigheden. Maar het voornaamste gebruik wordt van kamfer gemaakt bij de vervaardiging van celluloïd, omdat

het een van de grondstoffen van dit voortbrengsel en van de voornaamste samenstellingen daarvan is, terwijl de nijverheid op dit gebied in de laatste jaren een belangrijke vlucht heeft genomen.

De kamfer wordt voornamelijk getrokken uit den kamferlaurier (*Cinnamomum camphora, Nees.*) een boom van middelbare grootte, van de familie der Laurineae, waarvan het gebied der natuurlijke woonplaats betrekkelijk beperkt is. Hij groeit namelijk slechts van zelf in het wild in de streken van Oost-Azië, die de kuststreek van de Chineesche Zee vormen, van af Indo-China tot de monding van de Yang-tsé-Kiang, met inbegrip van de dicht bij het vasteland liggende eilanden. Hij komt voorts bijzonder veelvuldig voor op de hellingen en bergen die de valleien der rivieren begrenzen.

Buiten deze streken, waar zij langs natuurlijken weg en zonder verzorging groeit, wordt de kamfer gekweekt op Madagascar en te Buenos Ayres en gelukt ook in Egypte, op de Canarische eilanden, in het Zuiden van Frankrijk, alsook in Californië, waar de zomers warm en droog zijn. Men vindt zelfs merkwaardige exemplaren in Tokio en in Zuid-Carolina (Vereenigde Staten), ondanks de hevige koude, welke deze gedurende de wintermaanden te verduren hebben.

Maar uit een industrieel oogpunt zijn de eenige kamfervoortbrengende landen Japan (en vooral de bezitting daarvan, Formosa) China, Java, Sumatra en tot op zekere hoogte Florida (Vereenigde Staten). Hierbij moet worden opgemerkt, dat de kamfer uit de Maleische landen niet gewonnen wordt uit de *Cinnamomum camphora*, maar uit de *Dryobalanops aromatica*. Deze uiterst zeldzame verscheidenheid wordt bijna geheel naar China uitgevoerd, waar zij gebezigd wordt bij de begrafenisplechtigheden. De zeer hooge prijs er van bedraagt soms het dertigvoudige en zelfs tot het negentigvoudige van dien van Japansche kamfer.

Eveneens groeit er in Birma en op het Maleische schiereiland een boompje, de *Blumea balsamifera*, waaruit men door distillatie een soort kamfer trekt, die gewoonlijk in Canton wordt geraffineerd en waarvan men ongeveer 4000 à 5000 K.G. naar Europa uitvoert.

Zoolang de doeleinden, waarvoor kamfer gebruikt werd, beperkt waren, bleven productie en prijs gering. Oudtijds bezigden de Japanners de olie, die uit de kamferboomen zweette, eenvoudig voor de verlichting, hoewel zij veel rook geeft. Intusschen had de Chineesche regeering, sedert de XVIIde eeuw, de kamfer-industrie op Formosa tot een monopolie gemaakt. Het ruwe product werd toen naar Europa gezonden en door de Venetianen en de Nederlanders geraffineerd. In 1868 werd dit monopolie afgeschaft en sedert dien tijd ging de kamferproductie op het eiland steeds vooruit, hoewel de wijze van winning zoo primitief mogelijk bleef.

Om de bladeren, wortels en het hout van den kamferboom te distilleeren, werd deze in kleine stukjes verdeeld boven een soort emmer geplaatst, waarin water kookte. Door langs die stukjes te strijken, werd de waterdamp met de vluchtige stof bezwangerd en verzameld in een soort potten, waarin de kamfer zich in kristallen afzette. Bij deze werkwijze had men enorme hoeveelheden hout noodig om ettelijke kilogrammen kamfer te verkrijgen. Zoolang dit stelsel van vrijen aanmaak duurde, kende de roekelooze uitroeiïng der kamferbosschen op Formosa, dan ook om zoo te zeggen geen grenzen.

In Japan wordt de kamfer geexploiteerd in de beide groote zuidelijke eilanden, Kioe-Sioe en Sikok, en in de zuidelijke provincies van Nippon, voor zoover deze bezuiden den 34sten breedtegraad liggen. Deze productie beloopt jaarlijks ongeveer 700.000 K.G.

Toen Japan na den Chineesch-Japanschen oorlog, krachtens het tractaat van Simonoseki (1895) in het bezit van Formosa kwam, de streek waar ter wereld de meeste kamferboomen gevonden worden, begreep de regeering van den Mikado dadelijk welk geldelijk voordeel zij uit de methodische ontginning der bosschen van dat eiland trekken kon. Zij begon met beschermende maatregelen af te kondigen en het aantal personen dat gemachtigd was om kamfer te winnen van 4000 op 40 terug te brengen. Op 1 Juli 1899 maakte zij van den kamfer-handel een gouvernements-monopolie van Japan.

De gunstige uitkomsten van de nieuwe regeling deden niet op zich wachten. In den tijd der Chineezen, bracht Formosa per jaar ongeveer 90.000 K.G. kamfer voort, — thans is de jaarlijksche productie tot 2.500.000 K.G. gestegen.

Daar overigens de Japansche eilanden nog 700.000 K.G. opleveren, is het een bijdrage van 3.200.000 K.G., welke Japan in deze industrie levert bij een totaal verbruik van 4.500.000 K.G. Het succes van het kamfer-monopolie op Formosa heeft het ook in 1902 in Japan zelf doen invoeren, zoodat het Japansche gouvernement de voornaamste leverancier van kamfer van de wereld en meester van de markt is geworden. Het heeft daarvan geprofiteerd om den prijs geleidelijk te verhoogen.

Ziehier eenige cijfers, die een denkbeeld van deze verhooging gèven: in 1876 was het pond kamfer op de markt zelf van Kobé 65 à 70 centimes waard en in het groot te Londen iets meer dan 80 centimes. In 1880 was deze prijs te Kobé reeds gestegen tot 1.05 frs. te Kobé, met eene evenredige verhooging te Londen. In 1898 steeg de prijs van het pond kamfer tot 2 frs. op de markt te New-York, welke een der voornaamste werd, omdat de Vereenigde Staten alleen elk jaar een millioen kilo kamfer verbruiken. In 1901, na het instellen van het monopolie van Japan in Formosa, bereikte die prijs 3 frs. te New-York. Vóór den Russisch-Japanschen oorlog van 1904—'05 kostte de ruwe kamfer van Japan, die men in Frankrijk raffineert, 2.75 frs. het pond.

Reeds vóór den oorlog ontstond eene belangrijke stijging in dien prijs, die zich in 1904 tot 6.50 à 7 frs. per pond verhief. Deze plotselinge stijging werd niet veroorzaakt door eene vermindering van de kamfer-productie, tengevolge van den oorlog, maar door de omstandigheid dat, daar de kamfer een bestanddeel uitmaakt van de samenstelling der Japansche soorten van buskruit, de Regeering den verkoop er van beperkte in verband met hare behoeften aan krijgsvoorraad.

Bij de tegenwoordige prijzen zijn de winsten, door de Japansche regeering op den verkoop van kamfer gemaakt, zeer aanzienlijk. Haar productie van 3,200,000 K.G. kamfer brengt haar minstens 20 millioen francs op.

Deze hooge prijs van een grondstof, die voor een aantal industrieën, met name die van celluloïd onmisbaar is, heeft reeds menige pogingen op scheikundig gebied opgewekt om te trachten een kunstmatige kamfersoort te bereiden, die volkomen dezelfde eigenschappen bezit als het natuurproduct. Zelfs was er een Japansch blad, de *Osaka Mainichi*, dat in 1902 het sensatie-

bericht in de wereld zond, dat de scheikundigen van eene groote Duitsche maatschappij de bereiding van kunstkamfer hadden ontdekt, door middel van terpentijngeest. Die maatschappij zou, volgens het blad, zelfs reeds onderhandelingen met de Regeering te Formosa geopend hebben, om hun patent aan te koopen.

Later, in 1903, is te Port-Chester, dichtbij New-York, een fabriek ingericht voor het maken van kunstkamfer die tegen de helft van den prijs van Japansche kamfer verkocht zou worden. Ondanks die pogingen hebben de prijzen van de kamfer niet opgehouden met stijgen en blijft die zelfstandigheid nog steeds een van de belangrijkste uitvoer-artikelen van het Japansche rijk vormen.

(P. L. in de afl. van 9 Dec. 1905 van *Le Tour du Monde*).

DE DUITSCHE KOLONIALE SCHOOL TE WITZENHAUSEN.

Omtrent deze inrichting, waarvan in den jaargang 1898 van dit tijdschrift (II bl. 1386) reeds met een enkel woord is melding gemaakt, zijn eenige nadere bijzonderheden opgenomen in *Über Land und Meer* van Jan. j.l. (No. 13). Hierbij wordt in herinnering gebracht, dat Witzenhausen een stadje aan de Werra is, liggende aan den spoorweg van Kassel naar Berlijn, op 42 K.M. van eerstgenoemde plaats en op 176 K.M. van Berlijn. De school heeft in de zes jaren van haar bestaan voor de Duitsche koloniën reeds eenige beteekenis gekregen, die nog grooter zal worden, als de door haar gevormde leerlingen, in meerdere koloniën verspreid, steun zullen verleenen aan het streven van het Duitsche rijk om te koloniseeren, want de school wil jonge mannen tot pioniers der beschaving opleiden en daarmede voorkomen dat de ontginningsarbeid aldaar op verschillend gebied voornamelijk in handen komt van hen, die reeds in het moederland schipbreuk leden, en aan wie bovendien de noodige technische opleiding ontbreekt. Het wordt voorts als een daadzaak erkend, dat de ambtelijke vertegenwoordigers van Duitschland niet naar de Koloniën gaan, voorzien van die veelzijdige eigenschappen, welke zoo bepaald noodig zijn in hunnen moeilijken werkkring. Men kan een uitstekend Duitsch ambtenaar wezen, die in het vaderland aan de hoogste eischen voldoet, en toch de algemeene theoretische vorming, zoowel als de practische economische kennis en de karakter-eigenschappen missen, welke voor zulk eene betrekking dringend noodig zijn. Zonder hierop verder in te gaan, wordt evenwel er op gewezen, dat de eischen, die de Koloniale Raad aan de toekomstige koloniale ambtenaren stelt, hoofdzakelijk van theoretischen aard zijn en dat de practische daarbij te veel uit het oog worden verloren. Het gevaar eener bureaucratische voorstudie is bovendien bij een Duitscher, altijd grooter dan bij een ander volk. De ervaringen, die omtrent de Duitsche koloniën werden opgedaan, zijn nog van te jonge dagteekening, om in deze altijd de goede richting te treffen. Mistasting daarbij is een even groot gevaar voor de koloniën als het overstroomen er van met een aantal twijfelachtige beschavings-pioniers.

Om dit gevaar te bedwingen, is de Duitsche koloniale school te Witzenhausen gesticht. Zij moet eenerzijds in plaats van de door toeval en treurige

omstandigheden naar de koloniën gedreven elementen, flinke, goed-onderlegde jonge lieden stellen, die door grondige vakstudie en wetenschappelijke vorming voorbereid zijn; daarbij zal op de school zelve eene schifting moeten plaats hebben, zoodat alleen de waarlijk flinke en geschikte elementen den cursus geheel volbrengen Aan de andere zijde moet de school eene aanvulling zijn van de door de overheid verlangde vorming der koloniale ambtenaren, hunne theoretische kennis vermeerderen, de leemten in eene eenzijdige opleiding aanvullen en ze practisch vormen in alle richtingen, die voor koloniale ambtenaren te pas kunnen komen. In plaats van zooveel mogelijk een theoretisch en bureaucratisch gevormd ambtenaarscorps, wil zij daar practisch-geschoolde personen voor in de plaats stellen, die met helderen blik en juist begrip inzien, hoe er gehandeld moet worden.

Van welk eene verreikende beteekenis de oprichting van zulk eene inrichting is, behoeft geen betoog. In Frankrijk, Engeland en Nederland wordt de ontwikkeling dezer school met belangstelling gevolgd. In Frankrijk heeft men reeds op het voetspoor ervan eene „*Ecole pratique d'Enseignement colonial*" gesticht, welke bestemd is om de studie aan te vullen van de „*Ecole coloniale*" te Parijs, die het pendant is van het Duitsche Oostersche Seminarium; zeker het beste bewijs hoezeer de koloniale school in eene practische en ideale behoefte voldoet.

Reeds is de inrichting door verschillende honderden leerlingen bezocht. Een aantal daarvan is al dadelijk in den aanvang van den cursus teruggewezen, omdat het bleek, dat zij om de een of andere reden niet voor de loopbaan geschikt waren. Een deel moet nog zijn eenjarigen dienstplicht vervullen, maar velen zijn reeds in de koloniën werkzaam; gedeeltelijk zijn deze nog in hun begin, strijdend met de moeilijkheden der nieuwe levensomstandigheden, doch een ander deel is reeds in een bevredigende betrekking of arbeidt op een eigen hoeve.

Het begin van de school had op bescheiden schaal plaats. Het overoude, half bouwvallige klooster St. Wilhelmi, in het idyllische, zoo fraai aan de Werra gelegen stadje Witzenhausen, werd aanvankelijk door de oprichters der school in Juli 1898 met het domein Witzenhausen gepacht en toen het bleek dat het bezit van een en ander in het belang der school wenschelijk was, werden het oude klooster met toebehooren en later het geheele domein aangekocht. De koloniale school verkreeg den naam van „Wilhelmshof". Al dadelijk waren belangrijke verbouwingen noodig om de geheel verwaarloosde bezitting ten minste eenigermate voor het doel bruikbaar te maken en in Mei 1899 kon de opening plaats hebben, terwijl de school nu, na omvangrijke uitbreidingen, en eene herziening van het leerplan, een behoorlijk en doeltreffend figuur maakt.

Het leerplan omvat een driejarigen cursus voor leerlingen, die zonder practische voorstudie aankomen en een tweejarige voor die, welke reeds eenige vorming bezitten. Het eerste, zuiver praktische leerjaar heeft ten doel de leerlingen een flinken grondslag te geven voor de verdere ontwikkeling en ook om ze lichamelijk te harden voor de inspanning der beide volgende jaren, die niet minder belangrijk zijn en ten doel hebben om tot het zoo verantwoordelijk beroep van kolonist op te leiden. Eenig denkbeeld van den aard en den omvang van deze opleiding, kan verkregen worden door het

leerplan in groote trekken mede te deelen. Men vindt daar onder de rubriek „Kulturwissenschaft", colleges over koloniale politiek, Duitsche koloniën en koloniaal recht; onder de natuurwetenschappen, mineralogie en geologie, practische scheikunde, plantenphysiologie en morphologie, chemische technologie, natuurkunde en niet het minst practische oefeningen in het laboratorium. Verder gezondheidsleer der tropen en op het gebied van talen: Fransch, Engelsch, Spaansch, Portugeesch, Nederlandsch en Suaheli-taal. Onder de economische leervakken worden kennis van klimaat en bodem genoemd, alsook veeteelt, dierheelkunde, tuin- en boschbouw, boschbeheer en practische ooft- en groenteteelt. Dan volgen nog boekhouden en handelswetenschap en de technische leervakken als wegen- en waterbouwkunde, landmeten, bevloeiing en drooglegging, bouwconstructies en situatieteekenen. En daar de kolonist in vele gevallen ook zelf ambachtsman moet zijn, wordt hij onderricht in smeden en timmeren, zadelmakers- en schrijnwerkersarbeid, verstellen en schoenlappen en in metselaarswerk. Voor lichamelijke ontwikkeling en vaardigheid dienen lichaamsoefeningen, turnen, schermen en rijden. Eindelijk wordt de opleiding van den kolonist, die zeker veelzijdig genoemd mag worden, aangevuld met een cursus over burgerlijk recht. De wetenschappelijke vakken worden eigenaardig in het winterhalfjaar behandeld, terwijl in het zomerhalfjaar het werk in veld en bosch, in tuin en kweekerijen, een groote plaats inneemt. Een dag in de week is gewijd aan zuiver practisch onderricht.

Dat zulk een leerplan de hoogste eischen stelt aan de lichamelijke en geestelijke eigenschappen der leerlingen, is te begrijpen en alleen in dit opzicht volmaakt gezonde jongelieden kunnen aan die eischen voldoen en dan nog slechts als zij zich er geheel aan wijden. Daarom is aan de instelling een internaat verbonden; de jongelieden wonen in de inrichting en als is hun ook de vrijheid gelaten, die de opgroeiende mensch en in het bijzonder de toekomstige beschavingspionier noodig heeft, zoo is overigens toch eene strenge leiding van de geheele zaak noodzakelijk.

Na den ernstigen arbeid in gehoorzaal of laboratorium, in den tuin of op het veld, op den wijnberg of in de tabaksplantage, alsook in de verschillende werkplaatsen, na een dag van vermoeienis en hitte, in den waren zin van het woord, wacht den leerlingen overigens elke soort van ontspanning, die voor gezonde, levenslustige jongelieden geschikt is. Vroolijke boottochtjes op de Werra, met gedeeltelijk zelfgebouwde vaartuigjes, tennis en voetbal en in den winter muziekuitvoeringen en ook een eerzaam dansje zorgen er voor dat de opgewekte levenslust niet te kort komt

Hoezeer de vroegere leerlingen, thans de pioniers der beschaving, aan de inrichting gehecht zijn, bewijst het „voor kameraden, vrienden en begunstigers" uitgegeven blad „*Der deutsche Kulturpionier*, Nachrichten aus der deutsche Kolonialschule", dat in elk nummer van vroegere leerlingen brieven gericht aan den directeur, de leeraren en de kameraden bevat, die reeds belangwekkend zijn, omdat zij gedagteekend werden uit Amerika, Australië, Zuidwest- en Oost-Afrika, uit de koloniën Kameroen en Togo, uit Brazilië, de Kaapkolonie, kortom uit alle oorden der wereld, en die dit nog in meerdere mate zijn door hunne frissche actueele berichten over de toestanden aldaar. Zoo schrijft de een uit een koffieplantage in Mexico, een ander van de oevers van het Tanganyika-meer, een drietal berichten hoe zij bij een

vroeger leeraar geweest zijn te Palmenhof in Brazilië. De eene is Amerikaansch ambtenaar bij de douane op de Philippijnen, een ander is gevestigd op een kokosplantage te Kkeme (Togo). Deze heeft een zelfstandige positie te Steenburg in Kaapland, een ander is landbouwinspecteur in Lindi; een derde had met zijn chef te Hebertshöhe eene ontmoeting met oproerige inboorlingen. Van de Canarische eilanden komen groeten, evenals uit Fransch Dahomey en uit Assuncion.

In het Duitsche moederland is de algemeene klacht, zoo besluit het artikel van L. Schultze-Brück, dat de jongelieden door de overvulling in elk beroep, veel te lang in een onzelfstandig afwachten en in een opwindende jacht naar eene vaste betrekking, een bestaan of loonend werk, hun beste levensjaren verkwisten, zonder een behoorlijke plaats onder den hemel machtig te worden. Voor moedige, krachtige, lichamelijk en geestelijk gezonde menschen ligt in de aangeduide richting nog een uitgestrekt veld open, dat wacht tot er de hand aan de ploeg wordt geslagen. En de behoorlijk opgeleide beschavingspionier heeft steeds als prijs voor oogen, eene, weliswaar door moeielijken en harden, doch ook tevens krachtig en vrijmakenden arbeid te winnen, vroegtijdige zelfstandigheid, gevoegd bij de andere voordeelen en aangename zijden van deze loopbaan. Voor het Duitsche vaderland zou het van het grootste nut zijn, als de zonen der beste standen als beschavingspioniers de Duitsche vlijt en de Duitsche kunst in de koloniën overplantten en om hiertoe bij te dragen is de koloniale school in de eerste plaats aangewezen.

Manangkabausche Rariteiten,

DOOR

H. T. DAMSTÉ.

I.

Een Weertijger.

In Wilken's „Animisme" vindt men op gezag van Van Hasselt verklaard, dat de Manangkabausche Maleiers aan enkele personen het vermogen toeschrijven, tijdelijk een andere gedaante aan te nemen.

Zulks vindt eene zich zelf eenigszins tegensprekende tegenspraak in Van der Toorn's „Het Animisme bij den Minangkabauer der Padangsche Bovenlanden", (B. Inst. 5e Volgr. V. Bl. 59).

„Bij den Minangkabauer van de Padangsche Bovenlanden", heet het daar, „wordt de lykanthropie niet aangetroffen, en wezens, zooals de t j i n d a k o e bij de Koerintjiers waarvan de heer Van Hasselt vertelt, zijn hem onbekend. Toch zou men, rekening houdende met enkele sprookjes, die hier en daar nog wel eens de ronde doen, tot de meening komen, dat althans vroeger het geloof moet hebben bestaan aan personen, die het vermogen bezaten, om reeds tijdens hun leven zich in eenig dier te veranderen. Zoo hoorde ik vertellen van een grassnijder, die, naar het bosch gegaan zijnde, niet meer terugkeerde. Zij, die hem gingen zoeken, vonden wel zijn grasmes en korf, maar hij-zelf was spoorloos verdwenen. Een paar dagen later ontmoetten eenige personen in het bosch een vreemdsoortig wezen, dat deels op een tijger, deels op een mensch geleek. Denkende aan den verdwenen grassnijder, kwam men weldra tot de gedachte, dat het deze kon zijn, die bezig was zich van gedaante te veranderen, en deze gedachte werd overtuiging, toen men, het halfdier gevangen hebbende, dit door kracht van allerlei toovermiddelen weder den menschelijken vorm zag aannemen".

Ten bewijze dat, anders dan de heer Van der Toorn dacht, de Manangkabausche fantasie op dit punt nog niet heeft uitgewerkt, wordt hier verteld van een vrouw uit Aië Angèq, van welke ik in 1897 nog hoorde dat zij tijger was geworden.

Ik was toen Aspirant-Controleur te Sidjoendjoeăng en ontving van het larashoofd aldaar een de zaak betreffend proces-verbaal, dat in het Hollandsch vertaald, te luiden komt a. v.:

„Op Dinsdag 3 Augustus 1897 kreeg ik, larashoofd van Sidjoendjoeăng, bericht van den pangoeloe-soekoe Soloq Amba Aië Angèq, dat de vrouw Si Kambang Oerai, soekoe Malajoe Sièq Soloq Amba, nu reeds 51 dagen geleden, op een nacht van Zondag op Maandag hare woning had verlaten en daarin sedert niet meer was teruggekeerd. Den volgenden morgen had men haar overal gezocht doch niet gevonden.

Ongeveer 17 dagen geleden kreeg men bericht van Si Djatoen, soekoe Tjaniago, nagari Aië Angèq, dat hij in het bosch de vrouw had aangetroffen, zittend aan den oever van een stroompje in de rimbo Sariq, in gezelschap van drie tijgers, die naast haar zaten of om haar heen liepen.

Si Djatoen had vier lieden bij zich, die met hem het bosch waren ingetrokken, en te zamen ging men nu schreeuwen en geraas maken, waardoor de tijgers wegliepen en de vrouw alleen achterbleef.

Si Djatoen vroeg haar: „Wel kakaq, ge hebt toch een man?!"

De vrouw antwoordde: „Ik weet het niet."

Si Djatoen hernam: „Is Si Toelah dan Uw man niet?"

De vrouw antwoordde: „Jawel, maar lig niet te zeuren!"

Wederom vroeg Si Djatoen: „Maar denkt ge dan heelemaal niet aan Uwe kinderen kakaq?" waarop het antwoord van de vrouw kortweg luidde: „Neen!"

Si Djatoen nam haar toen mee naar huis.

Aan den rand van het bosch gekomen, nabij het pad dat van Aië Angèq naar Paroe leidt, begon de nacht te vallen.

Dus hield men halt om fakkels te maken, en wijl men daarmee bezig was, ontglipte de vrouw haar bewakers en liep weder hard het bosch in.

Men zette haar na, doch vermocht niet haar te achterhalen.

't Werd donker, dies staakte men de vervolging.

Nadien is van de vrouw niets meer vernomen.

De pangoeloe soekoe, gevraagd waarom hij een en ander eerst

heden rapporteerde, gaf ten antwoord, den pangoeloe kapalo al eer bericht te hebben gezonden.

Anders is er niets.

Aldus opdat UEd. het wete!

Tabe van my, laras-hoofd van Sidjoendjoeăng:
DATOEĂ? PADOEKO SOETAN".

Sidjoendjoeăng, 4 Augustus 1897.

Blijkens de ontvangen mondelinge toelichting op dit bericht, werd de vrouw op het moment dat Si Djatoen en de zijnen haar verrasten, door haar tijgergezellen juist in de springkunst onderwezen.

Haar uiterlijk was ook reeds sterk vertijgerd, daar zij om zoo te zeggen geen kleeren meer aan het lijf had, over het gansche lichaam sterk behaard was, en haar bovenlip reeds een borstelige belofte vertoonde van de bekende, om haar giftigheid zoo zeer gevreesde tijgersnor.

Met opzicht tot de terzake der lykanthropie door Wilken, de Groot en Knebel bereids geleverde studies zij opgemerkt, dat we hier dus blijkbaar te doen hebben met een langzame, geleidelijke verandering van het lichaam van een mensch, — en van een vrouwmensch nogwel, — in dat van een tijger; niet met een enkele zielsverhuizing of plotselinge, complete metamorphose [1]).

[1]) Terloops zij hier medegedeeld, wat ik mij omtrent dit onderwerp van de Westkust van Atjèh herinner.

In Daja (onderafdeeling Poelō Raja) bestaat een kawōm, welks leden zich in tijgers kunnen veranderen. Eens in de zes maanden komen zij te voorschijn uit de goeha's (grotten), waarin zij zich plegen op te houden, en bij honderden verspreiden zij zich over het land. Overal hoort men dan van geiten en karbouwen, die door de tijgers zijn weggehaald; en in de gampōngs aan de Wòjla waarschuwt men elkaar: „ka trōïh rimoeëng Daja"! (de tijgers van Daja zijn gearriveerd).

Meer algemeen hoort men van lieden, die na hun dood hun graf verlaten en zich in kleine, zwarte, geen menschenetende tijgers veranderen.

Een exemplaar van die soort wordt dikwijls gezien in den omtrek van het heilige graf van Datoeă? Djanggoei? Amèh te Oedjoeăng Tandjoeăng, nabij Meulabōh.

Ook van een paar familieleden van den oelèëbalang Teukoe Bén Wòjla wordt verteld, dat zij na hun dood in de tijgers Si Kléng en Si Koembang zijn veranderd, die het graf van T. Bén's vader te Goenōng Keudé nabij Keuleumah bewaken en onderhouden. Men pleegt daar geloften te doen, doch niet dan met voorkennis van T. Bén, daar men anders gevaar zou loopen door die tijgers te worden gebeten.

Omtrent het geloof in Pera? aan het vermogen van Korintjiers „of assuming at will the form of a tiger" zie men Frank A. Swettenham's „Malay Sketches" bl. 200 en 201.

II.

Een Shaman.

Onder de gedurende mijn Taloesche controleursdagen gemaakte aanteekeningen vind ik het navolgend verhaal van een vrouw, die „katoeroenan" (van een geest bezeten) was:

„In den afgeloopen nacht van Zondag 10 op Maandag 11 Februari „1901 wilde ik gaan slapen, toen ik een lawaai hoorde, alsof zich „een groote hond onder de achtergalerij tegen een van de huis-„palen aan zat te schuren. Het heele huis trilde ervan en telkens „herhaalde zich het geraas.

„Ik ging naar buiten om het beest te verjagen, maar nergens „was een hond te zien.

„Al dra kwam mijn staljongen Si Ripin aanloopen, om mij te „vertellen, dat het zijn vrouw Si Sanah was, die het rumoer ver-„oorzaakte. Ze was ziek en bevond zich in een kamer van de „aangrenzende bijgebouwen.

„Denkend aan de ziekte „sidjoendai" [1]), begaf ik mij derwaarts, „en vond haar liggen, lang uitgestrekt op den rug, oogenschijnlijk „niet bij kennis, terwijl haar vingers in voortdurende beweging „waren.

„Dan plotseling begon zij te rillen over haar heele lichaam, in „een tempo, dat toenam in snelheid, totdat op het laatst haar „voeten en handen als het ware een roffel sloegen op den vloer, „terwijl haar mond een sissend geluid maakte, als dreef ze vol „woede het een of andere beest voor zich uit.

„Dan hield het langzaam op en lag zij weer een oogenblik be-„trekkelijk stil, totdat zich de aanval herhaalde.

„Ripin maakte zich over den toestand van zijn vrouw in het „minst niet ongerust, evenmin als de huisjongen en koki, die er

[1]) Maleische schoonen, die haar aanbidders hebben teleurgesteld, worden door dezen met de volgende wraak bezocht.

De minnaar verschaft zich een stukje voorhoofdsbeen van iemand, die een bloedigen dood is gestorven, mitsgaders een paar hoofdharen van het voorwerp zijner in haat verkeerde min.

Daaruit wordt samengesteld de „gasiëng", een soort joujou, die de wraakgierige, liefst op een heilige plaats, laat snorren, onder aanroeping van den naam van het meisje.

Dit wordt dan „sidjoendai", zoo zeker als twee maal twee vier is. Ze scheurt zich de kleeren van het lijf, klimt tegen de wanden van het huis op, krabt en slaat om zich heen, en weent daarbij als een bezetene.

„met vrouw en kinderen naar zaten te kijken, met veel belangstel-„ling en niet zonder eenige vroolijkheid.

„Men vertelde mij thans, dat de vrouw niet ziek was, doch „slechts tijdelijk bezeten door den geest van haar overleden groot-„moeder. Dat gebeurde reeds sedert drie maanden, geregeld iederen „Zondagavond.

„Drie maanden geleden toch was haar mamaq uit Peraq terug-„gekeerd met opgezet gelaat en lichaam, als lepra-lijders plegen „te hebben.

„Toen waren de beschreven verschijnselen zich bij Si Sanah „gaan openbaren.

„In den aanvang had men het voor „sidjoendai" gehouden, doch „op een keer, dat men tijdens zoo'n aanval „koemajan" (benzoë) „had gebrand, was Si Sanah gaan spreken, en kwam het uit, dat „zij bezeten was door den geest van wijlen haar grootmoeder „„Datoeăq", die bij haar leven een groote vermaardheid als „doekoen" „had genoten.

„Si Sanah had in dien toestand de zuster dier doode aangeroe-„pen en haar gezegd, welke obat den zieke moest worden ver-„strekt: „Een „ajam biriĕng" (bruine kip met gele pooten), ge-„panggang-d met veeren, bloed en al, en van die oplossing een „papje op de gezwollen deelen, zoo had het recept geluid!

„Zulks vernemend verzocht ik Si Ripin, ook nu „koemajan" te „branden.

„Toen zulks geschied was, vroeg Si Sanah haar handen en „voeten te wasschen, hield haar rechter hand in de koemajan-„damp, en wreef die vervolgens over het gelaat.

„Daarop riep zij de zuster harer grootmoeder bij den naam — „iets waarvan het respect van kinderen jegens ouders en groot-„ouders haar in normalen toestand zou hebben weerhouden — en, „nadat haar was gezegd, dat de geroepene in de kampong en niet „hier was, riep zij haar moeder, op even oneerbiedige wijze. Toen „ook deze haar gerapporteerd werd zich in de kampong te be-„vinden, gaf ze bevel haar „zwarte paard" weer in te spannen.

„Na een oogenblik volgde weer een aanval: getrommel en ge-„sis,.... en weg reed de geest, haar rijdier voortdurend aanspo-„rend tot meerderen spoed.

„Toen Si Sanah eenigen tijd later weer bijkwam, verklaarde ze „op mijn vragen, niets te weten van wat er was voorgevallen. Ze „had enkel geslapen, beweerde ze.

„Opmerking verdient, dat Si Sanah in bezeten toestand, zoo „Maleisch pratend „hambo” bezigde als persoonlijk voornaamwoord „van den 1sten persoon enkelvoud, en ook zeer vlot het Tjoeba-„daqsch-Mandhelingsch sprak, wijl zij normaal „awaˀ den” ge-„bruikt en geen Mandhelingsch verstaat.

„Wijlen Datoeăˀ sprak echter Mandhelingsch en gebruikte im-„mer „hambo””.

Na de voorstelling, waarvan ik bovenstaande aanteekening maakte, woonde ik nog ettelijke vertooningen bij, met somtijds wisselend programma.

Zoo kwam Datoeăˀ 's „soemangèˀ ” (ziel) ook wel eens aanrijden op een „koedo balang” (koepaard), als wanneer de omstanders heilig geloofden, dat tijdens Si Sanah's bezetenheid een koningstijger onder het huis stond uitgespannen.

Ook ging Si Sanah eens „mangadji”, op de wijze waarop zij het vroeger vermoedelijk haar grootmoeder had zien doen. Inzettend met een krachtig „Bismillah'”, reciteerde zij een poos voort. Haar oogen gingen van rechts naar links, als volgden zij woord voor woord den text uit een opengeslagen koeraän. Dan was zij den draad weer kwijt en ging zij een eindje terug, de woorden eerst prevelend, voor zij het reciet hervatte.

Het was wel merkwaardig, daar Si Sanah geheel ongeletterd was, in gewone omstandigheden niet kon mangadji, en er in de buurt trouwens ook geen koeraän viel te bekennen.

Over een hoog bejaarden Maleier in de kampong, die aan een wond laboreerde, sprak Si Sanah als van „padjaˀ itoe”, d. i. „dat knaapje”! En hoe gemeenzaam zij haar moeder en nog oudere familieleden benoemde, werd hierboven reeds vermeld.

Wanneer Datoeăˀ 's soemangèˀ na uitbrenging harer meestal medische adviezen per „koedo balang” of andere „koedo” was weggereden, volgde wel eens een klagelijk geween: het sein dat ze in haar graf was teruggekeerd, waar de eenzaamheid haar treurig scheen te stemmen.

Wat te denken van zulke vertooningen? zal men vragen.

Rechtzinnige geloovigen in de Ophir-districten zagen er bedrog in en niets anders dan bedrog.

„In de „maso poetiĕh” (padri-tijd)”, zoo zeiden zij, „werden lieden, die dat spelletje speelden, op last van Toeankoe Imam van

Bondjol, zonder pardon ter dood gebracht; en toen was het gauw uit met die aardigheid".

Ik geloof dat zij gelijk hebben.

Vermoedelijk bedoelt de zoogenaamd bezetene veelal, een groote medische praktijk te verwerven en daarvan de financieele en maatschappelijke voordeelen te genieten.

Toch zou ik mij kunnen voorstellen, dat in het geval van Si Sanah bijv., ook eenige auto-suggestie in het spel was, waardoor haar geheugen gescherpt werd op de wijze als bij gehypnotiseerden valt waar te nemen.

Daardoor vermocht zij mogelijk in den staat van „katoeroenan" een taal te spreken, welke zij in haar jeugd had hooren gebruiken, en het koeraän-reciet te herhalen, waarnaar zij mede als klein kind geluisterd had [1].

III.

De dansende fuik.

In het Manangkabausch-Nederlandsch Woordenboek van Van der Toorn vindt men bij het woord „loekah" ook aangeteekend: „basiloekah", naam van een kunstgreep of toovenarij, waardoor men de loekah (fuik in den vorm van een kegel) uit zich zelf laat bewegen.

In December 1903 te Soeko Mananti (onderafdeeling Ophir-districten) een voorstelling van bedoeld „basiloekah" hebbende bijgewoond, stel ik mij voor, hieronder een beschrijving daarvan te geven.

Zooals zal blijken, vertoont het spel eenige overeenkomst met den tafeldans onzer spiritisten.

Het medium, — iemand uit Pariaman, — uitgenoodigd om in

---

[1]) Door de Aneuq Djamèë of Oerang Djamoe, de oude Manangkabausche bevolking ter Westkust van Atjèh, wordt de toestand, dien men meer Zuidelijk „katoeroenan" noemt, „kamasoeäqan" geheeten.

Datoeäq Djanggoeiq Amèh van Marabau, wiens graf zooals we reeds zagen, te Oedjoeäng Tandjoeäng (nabij Meulaboh) wordt aangetroffen, openbaarde zich meermalen in het lichaam van zekeren sedert in 1902 overleden Goeroe Tahir en deelde standjes uit over het onzedelijk gedrag der Marabausche dames en het veelvuldig gedobbel in de kampong. Tevens wees hij de geneesmiddelen aan voor verschillende zieken, hetgeen Goeroe Tahir de niet onprofijtelijke reputatie bezorgde, een „tabiq gadang" (groot geneesheer) te zijn. Echter dient opgemerkt, dat Goeroe Tahir van Pariaman afkomstig was.

de pasanggrahan een voorstelling te geven, liet daar een „*loekah*" aanrukken, een gewone rotan vischfuik, in gedaante overeenkomend met de bekende modepoppen of „leege juffrouwen", waaromheen meer vleeschelijke dito's hun japonnen plegen te maken. Voor hen wien deze uitleg nog niet voldoet, verwijs ik naar de platen 126 en 128 van den Ethnographischen atlas, behoorend tot Van Hasselt's werk over Midden-Sumatra.

Het eenige bijzondere aan de fuik was, dat het een ongebruikte was, wat werd gezegd een noodzakelijk vereischte te zijn voor het welslagen van de séance.

De loekah dan werd opgetuigd met een *kain* en een *badjoe*, en om de menschelijkheid nog te verhoogen, stak men een stok dwars door het bovengedeelte en door de mouwen van het baadje.

Een van een *laboe* vervaardigde *gendi* werd bij wijze van hoofd omgekeerd op het machine vastgebonden en middels wat *sirih*-kalk van mond, neus, ooren en oogen voorzien.

Toen de pop klaar was, fluisterde het medium h a a r, — ze zag er nog al ladylike uit, vond ik, — een paar bezielende woorden in.

Ze luidden naar de goochelaar mij later meedeelde:

Walmala katihi,
Soedin, Nabi Rasoel illahi,
Motatai lain,
Sapir ati!

't Is duidelijk, dat het medium een grappenmaker was, maar onder de omstanders waren toch ernstige geloovers.

Twee lieden uit het publiek werden nu verzocht neer te hurken en de *loekah* bij haar japon te vatten en, om een punt in het voetstük als as, het boveneind een gelijkmatig wiegende beweging te geven.

Daarop knielde het medium mede neer, en, terwijl hij de juffrouw strak in de oogen keek, met zijn bovenlichaam hare bewegingen meemaakte, en ook zijn handen aanhoudend van links naar rechts en van rechts naar links op den vloer deed ploffen, zoodat hij eenigszins den indruk maakte van een wild dier achter de tralies, of, — wat misschien wel de bedoeling was, — van een *baroeăˀ* (klapperaap), waarvan hij de ziel aan de *loekah* wilde inspireeren, reciteerde hij de navolgende *pantoen's*, in harde, naar de beweging zich regelende cadence:

Ho jasiˀ lah ho jasiˀ! Anaˀ Si Bandiĕng Siaˀ Loekah, Doedoeăˀ di Oeloe Koto Bangko, Asiˀ maraoeiˀ-raoeiˀ rotan.	Ho jasiˀ lah ho jasiˀ! De zoon van Si Bandiĕng, Siaˀ Loekah, Wonend te Oeloe Koto Bangko, Gaat geheel op in het rotan kerven.

Dèʔ rotan pandjalin loekah.
Dèʔ loekah banjaʔ bagainjo.
Bagai-bagai toemboeăh di Pagai,
Tinaman toemboeăh di matonjo.

De rotan die vlecht men tot fuiken,
En fuiken zijn er in soorten.
Allerlei allerlei groeit er te Pagai,
Zaden ontspruiten daar waar ge hun
[kiem ziet.

Baolah pasan bakai nan langkai,

Doe weten den slanke mijn boodschap
[en zeg eens,

Djanganlah loepo di katonjo.

Die woorden wil die toch vooral niet
[vergeten!

Pisang karoeăʔ ado sabatang,
Dipaloeiʔ aka bio-bio.
Antoe baroeăʔ hampi lah datang
Dalam loekah gilo-bagilo.

Pisang karoeăʔ een enkle boom slechts,
Omstrengeld door bio-bio-wortels,
Het aapspook zal zoo dadelijk komen,
Om in de loekah te dollen en jollen.

Manakiĕʔ manabang boeloeăh,
Kama tjondong kama di awah.
Saratoeih sambilan poeloeăh
Babondong-bondong masoeăʔ loekah.

Bij 't kerven en vellen van bamboe
Valt deze werwaarts ze overhelt.
Honderd en tien maal negen
Stroomen er in drommen de loekah
[binnen.

Paroepoeăʔ badaroeăʔ-daroeăʔ,
Tibarau badarau-darau,
Lah tibo nan itam gapoeăʔ.
Masoeăʔ loekah bahilau-hilau.

Het „daroe-t" in 't riet van de proepoek,
In tibarau klinkt 't ruischen als „darau".
Gekomen is de zwarte dikkert,
Om te dansen de dans „hilau-hilau".

Katjitiĕng kambiĕng katjitiĕng,
Anaʔ katari lendo djangan.
Piki-piki didalam hati,
Bisiĕʔ nan tadi loepo djangan!

Bokken maken bokkensprongen,
Loop niet tegen de jonge katari.
Wil U zelf wel goed bezinnen!
Mijn zeggen van straks, vergeet dat niet!

Badjaʔ tasanda di pamatang,
Pandjadjaʔ sawah taroeko.
Dèʔ loekah djangan tatjangang,
Oerang banjaʔ doeo saroepo.

Een ploeg op het dijkje der sawah,
Bestemd voor de nieuwe velden.
Verwonder U niet om de loekah,
Maar die twee menschen, zoo ziet ge
[het zelden!

Badjaʔ tasanda di pamatang,
Pandjadjaʔ sawah nan lièʔ.
Dèʔ loekah djangan tatjangang,
Oerang banjaʔ handaʔ malièʔ.

Een ploeg op het dijkje der sawah,
Die verlaten, men weer wil bebouwen,
Verwonder U niet om de loekah,
Het publiek wil het wonder aan-
[schouwen.

Dimano rotan nan banjaʔ,
Tidaʔ maoe pandjang-pandjang lai
Dimano setan nan banjaʔ,
Tidaʔ maoe datang-datang lai.

Waar rotan in menigte voorkomt,
Daar vindt men gemeenlijk geen lange.
Waar setans in menigte huizen,
Daar willen zij juist niet verschijnen.

Dèʔ a to rotan taʔ ka pandjang,

Waarom zou de rotan niet lang meer
[worden,

Soedah didaki diloerahkan?!

Waar ze kruipt naar den bergtop en
[daalt in 't ravijn?

Dèʔ a to setan taʔ ka datang,
Soedah diloekih digambakan?!

Hoe zou de setan zich niet openbaren.
Waar hij is afgemaald en in beeld
[gebracht?!

Het was zwaar werken voor den kunstenaar, en hij werkte met moed en met overtuiging. Eerst langzaam en kalm, ging het al gauw vlugger en wilder. Zijn stem werd hard, bevelend, woedend, en het zweet gutste hem langs het gezicht. „Gilo loekah! Gilo loekah!" schreeuwde hij op het laatst, terwijl hij als een kikker zat op en neer te springen. Maar de loekah was wijzer.

Ze wiegde lustig heen en weer, grijnsde het publiek minzaam toe, en onthield zich van alle kromme sprongen. Ze was van een koude visschennatuur, en het besluit van het medium, toen hij geheel buiten adem zijn pogingen had gestaakt, luidde dan ook: „Zeker een al gebruikte loekah!"

Alzoo een mislukte séance!

Maar van lieden die vroegere vertooningen hadden bijgewoond, vernam ik, dat de loekah bij tijden gezeglijker is.

Dan wordt ze zoo „gilo" als men maar wenschen kan en maakt de meest dwaze sprongen, ja trekt hen die haar trachten te weerhouden mee door het vertrek, of vliegt hen royaal uit de vingers.

Maar ernst en een maagdelijke loekah zijn onontbeerlijk, en mogelijk, dat aan het een of ander dien avond te Soeko Mananti iets heeft ontbroken.

IV.

Bezielde planten.

Van den pangoeloe kapalo Sidjoendjoeăng vernam ik intertijd het volgend verhaal omtrent de wijze waarop de Manangkabauer in zijn gebied het vocht uit den aren-palm pleegt af te tappen.

De palmwijntapper bezoekt iederen morgen en avond den te exploiteeren boom en prijst, terwijl hij den bloemstengel (tandan) zachtjes beklopt, het groote nut van den „anau" in vleiende bewoordingen.

„Wat is het nut van den anau toch groot!" zal hij bijv. zeggen. „De stam is hard en laat zich verwerken tot watergoten. Van de „takken maakt men schuttingen. De jonge blaren leveren het „dekblad voor onze strootjes en zijn ons bij het visschen van „dienst. De tondel (raboeă') is van nut bij het vuurslaan (pantjatoeih). „De „idjoeă'" draait men tot touw en bezigt men als dakbedekking. „De nerven verwerkt men tot manden (sanggan). De pennen (sagar) „benut men in fuiken. Uit het merg (sagoe) wordt het gebak „goelamai" bereid. En uit het water maken we stroop en suiker!"

Begint de bloemstengel een sterke lucht af te geven (babaoen angi[q]), dan verandert de palmwijntapper van tactiek. Met de lofzangen is het gedaan. Hij dient den boom een flink pak slaag toe en gaat insinueeren: „Als er niets op U viel aan te merken, dan zou men geen kwaad van U spreken!" (Ko[q] tida[q] tjatjè[q] sakètè[q], tida[q] tjatjè[q] akan dikatokan!)

„Waarmee heb ik dat nu in eens verdiend?" gaat de aren-palm dan denken, en diep getroffen door de booze bejegening, die hem wedervaart, begint hij tranen te storten: de „niroe"-tranen, waarom het den loozen palmwijntapper juist te doen was!

Deze zingt den boom nu toe!

Goegoeăh[2] Si Pandèkè[q]	—
Akan pangiliĕ batoe.	—
Baraiĕlah aga[q] sakètè[b]	Schenk ons een weinig water,
Akan pambali badjoe.	Om baadjes van te koopen.

Hoewel gezegde manier om den aren aan het huilen te maken geenszins kan gezegd worden op Sumatra's Westkust overal gebruikelijk te zijn, en ik zelfs moet twijfelen aan de *algemeene* toepassing binnen de engere grenzen der onderafdeeling Kota VII, zoo valt uit een en ander toch wellicht af te leiden, dat als op Java, ook door den Manangkabauer aan den aren-palm een persoonlijk aanzijn wordt toegekend. (Verg. Wilken: „Het Animisme" bl. 39).

Dat de Manangkabauer zich de rijst als bezield voorstelt, is zeker genoegzaam bekend.

Uit mijn controleurs-praktijk herinner ik me een voorval, waarbij dat geloof ook duidelijk aan het licht kwam.

Op een goeden dag kreeg ik te Taloe bezoek van het landschapshoofd, den Toeankoe Basar, die mij verzocht, het gebruik der door water gedreven rijstpelmolens in zijn gebied te willen verbieden.

Eerst sedert kort bekend, was hun aantal gedurende de laatste jaren sterk toegenomen.

De houders dier molens kregen van de rijst, die de kampongbevolking hen ter pelling aanbood, een zeker percentage, ik geloof 1/10, waardoor zij de beschikking kregen over groote hoeveelheden rijst.

Daarbij had ik een karrenweg naar Sasa[q] geopend, zoodat de rijst van Taloe, inzonderheid het door de molenaars verkregen product, een belangrijk artikel van uitvoer begon te worden.

De kampong-bevolking voelde wel, dat zij met den oogst van

één jaar niet zóó makkelijk rondkwam als vroeger, en weet dit, tot op zekere hoogte terecht, aan de rijstpelmolens.

Echter volgde zij daarbij een eigen redeneering, welke mij thans bij monde van den Toeankoe Basar werd medegedeeld:

Voordat de „kintjiĕ padi" in gebruik kwamen waren de oogsten overvloediger dan thans. De minder goede uitkomsten in de latere jaren moesten dus op rekening worden gesteld van de „kintjiĕ". Hun gebruik was als „lèse majesté" tegenover de rijst aan te merken. Natuurlijk dat deze er zoo'n beetje de brui van gaf!

Ik wees het hoofd op het landschap Rau [1]) waar de oogsten zoo rijk waren als ooit te voren, terwijl de „kintjiĕ" daar toch reeds lang en algemeen het burgerrecht had verkregen.

„Ja", antwoordde nu Toeankoe Basar, „ik zal U zeggen, hoe „dat komt. De rijst van Rau is vrouwtjes-rijst, en daarom komt „het er dáár zoo niet op aan. Maar hier in Taloe hebben we „mannetjes-rijst.

„Mannetjes-rijst nu wenscht gestampt te worden in de oude „rijstblokken, door vrouwen van vleesch en bloed. Dat vindt *hij* „prettig; dat is voor *hem* „bagaloeiq" (spelen, stoeien, ravotten). „Maar een pellerij in een koude „kintjiĕ", natuurlijk dat onze „rijst dáár niet van gediend is"!

LEIDEN, Juni 1905.

---

[1]) Het volksgeloof zegt, dat Gadih Ranti op reis over Sumatra ter hoogte van het tegenwoordige Fort de Kock om klapperwater vroeg doch hetzelve niet verkreeg. Daarom vloekte ze de streek en veroordeelde ze tot eeuwige klapperloosheid.

Te Rau liet ze padi-schillen achter, welke de „indoeăq" (stammoeder) werden van alle verdere padi van Sumatra.

De padi van Rau behoort dus tot een oer-adellijk geslacht.

Vandaar dat de oogsten er immer zoo bijster goed gelukken.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Handboek voor **cultuur- en handels-ondernemingen** in Nederlandsch-Indië. Achttiende jaargang 1906. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1905. 8°.

Verslag omtrent den Post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over het jaar 1904. Rijswijk-Weltevreden, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1905. 4°.

Statistiek van den **handel,** de **scheepvaart** en de **in- en uitvoerrechten** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1904. Samengesteld bij het Departement van Financiën. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 3 dln. 4°.

J. A. van der Kloes en **J. N. van Ruijven:** Het bouwen in overzeesche gewesten. 2e verbeterde en vermeerderde uitgave. *11e aflevering.* Leiden, E. J. Brill. 1905. gr. 8°.

Sir P. Manson: Lectures on tropical diseases being the Lane Lectures for 1905, delivered at Cooper Medical College. London, A. Constable & Co. 1905. 8°. With illustrations.

Algemeen Verslag van het Europeesch middelbaar en lager **onderwijs** in Nederlandsch-Indië over 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°.

K. H. Boers: De Officier bij de landmacht in Nederlandsch-Indië. Regelingen zijner inkomsten, bevordering, ontslag en op non-activiteitstelling, pensioen en onderstand, verloven, huwelijk, enz. alsmede bepalingen op de hoogere vorming van dien officier. Bijgewerkt en van Aanteekeningen voorzien. Leiden, A. W. Sijthoff. [1906.] 8°.

G. van Asselt: Achttien jaren onder de Bataks. Rotterdam, D. A. Daamen. [1906]. 8°. Met portret en platen.

Dr. P. und **Dr. Fr. Sarasin:** Versuch einer Anthropologie der Insel Celebes. *Erster Teil:* Die Toála-Höhlen von Lamontjong. Mit 6 Tafeln in Lithographie und Lichtdruck. Wiesbaden, C. W. Kreidel's Verslag. 1905. 4°. [Materialen zur Naturgeschichte der Insel Celebes. V. Band I. Teil.]

La Ramie et ses analogues aux Indes anglaises, d'après le **Dr. G. Watt.** Traduit de l'Anglais par **G. Bigle de Cardo.** Paris, A. Challamel. 1906. gr. in 8°. [Bibliothèque d'agriculture coloniale.]

T. J. Bezemer: Door Nederlandsch Oost-Indië. *Aflevering 4—5.* [*Dwars door Sumatra,* (slot), *Java*]. Groningen, J. B. Wolters. (1906). gr. 8°. Met platen.

F. W. van Eeden: Houtsoorten van Nederlandsch Oost-Indië tevens beschrijving der meest bekende boomen van den Ned. Indischen Archipel en hunne waarde voor de huishouding. Derde veel vermeerderde uitgave, bewerkt door **J. J. Duijfjes.** Haarlem, De Erven Loosjes. 1906. 8°. [Maatschappij van Nijverheid. Koloniaal Museum te Haarlem. Beschrijvende catalogus tevens handleiding tot de kennis der voortbrengselen van de Ned. Overzeesche Gewesten.]

Dr H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië geographisch. ethnographisch en economisch beschreven. 11e Aflevering [*De bewoners van Java, Economische en cultuurgeographie van Java*]. Leiden, E. J. Brill. 1906. gr. 8°.

Dr. R. D. M. Verbeek: Geologische beschrijving van Ambon. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°. Met platen. En met afzonderlijken atlas van kaarten en teekeningen. fol. [Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië. 34e jaargang, 1905. Wetenschappelijk gedeelte.] *)

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel XXIX, Afl. 6, December 1905.*
Desaloemboengs in Lamongan, door C. F. DE HAAN. — De rotan-sago-cultuur zooals die in het Siaksche en in Rokan gedreven wordt, door O. P. BESSELING. — Dimana ada adil, disatoelah sentausa, door ARJO SOERJODIPOETRO. — Vermindering van schrijfwerk, door A. VAN SLUIJS. — Memorie van overgave, door NIEUWENHUIJS. — Opname van misgewas. — Aan ambtenaren B. B., Amateurfotografen, door C. M. PLEYTE. — *Varia*: Bestuursbemoeienis of bestuursonthouding. — Demonstratievelden. — Vermindering van schrijfwerk. — De Bintang Hindia. — De opleiding der indische ambtenaren. Lantana.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *Zevende Volgreeks. 5e deel, (1906), afl. 1.*
In Memoriam. Dr. J. L. A. BRANDES (met portret), door Prof. Dr. H. KERN. — In Memoriam, Prof. Dr. GEORGE KAREL NIEMANN, door Prof. C. POENSEN. — De toetoer monjèh op Lombok, door J. C. VAN EERDE. Praboe Dewå Soekmå of Petroek als vorst (uit de Wajang orang). Javaansche tekst met Hollandsche vertaling, door W. MEIJER RANNEFT (met platen). — De Chineesche naam Ts'e-ts'un voor Grěsik, door G. P. ROUFFAER.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. *Deel XLVIII (1905), afl. 2.*
In Memoriam, Dr. J. L. A. BRANDES, door Dr. Ph. S. VAN RONKEL. — Beschrijving van de twee krissen als rijkssieraad verbonden aan het sultansgezag over Djambi en het Pangeran Ratoeschap aldaar, door C. DEN HAMER (met platen), — Legende van de kris Si Gendje, zooals die den Ass. Resident van Djambi door eenige oude anag-radja werd medegedeeld, en de legende omtrent Si Gendje Maboek, zooals die aan den controleur R. C. VAN DER BOR is verhaald. — Bijdrage tot de kennis der gebruiken bij verloving en huwelijk in de onderafdeeling Ampat Lawang, door L. M. F. PLATE.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Deel LV. (1905). 2°. stuk.*
Tjeribonsch Wetboek (pepakěm Tjěrbon) van het jaar 1768, in tekst en vertaling uitgegeven, door Dr. G. A. J. HAZEU.

Notulen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Deel XLIII, 1906, afl. 1. Bijlagen.*
Eenige aanteekeningen over oudheden in „Poeger" gelegen in de residentie Besoeki aan het zuiderstrand, door J. BIENFAIT. — Mededeelingen naar aanleiding van „over Koedjang en Badi" van Dr. C. SNOUCK HURGRONJE en over „Koedi en Tjoendrik" van Dr. G. A. J. HAZEU, door G. P. ROUFFAER. — Toelichting bij eenige koedi's, Kětopraks (Korakans) en golaks uit Poerwokerto (Banjoemas), door C. SNOUCK HURGRONJE.
Id. afl. 3. Beschrijving photogrammen genomen op de Talaut-eilanden en Nieuw Guinea in 1904, door W. VAN BEMMELEN.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 2 December 1905.*
Rechtshervorming in Nederlandsch-Indië. (Voordracht van Mr. J. A. NEDERBURGH). — *Bijlage:* Nogmaals rechtshervorming in Ned.-Indië, door Mr. J. A. NEDERBURGH. Nabetrachting. Met 2 ontwerpen van toelichting.

Tijdschrift van het Koninklijk. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *Tweede Serie. Deel XXIII. No. 1. Januari 1906.*
Tweemaal naar Moro (Morotai, noordoostelijk van Halmaheira), door JOH. A. F. SCHUT (met kaart en platen). — Het landschap Amberbaken op de Noordkust van Nieuw-Guinea. door RED. (met kaartje). — Litteratuur O. I. Archipel.

*) Van dit werk is gelijktijdig verschenen eene Fransche editie.

De Economist. *35e jaarg. 1906. Januari.*
Een protest tegen de nieuwe Indische suikerbelasting (met inleiding van Mr. N. P. van den Berg), door E. K. G. Rose en G. Eschauzier. — *Handelskroniek*: Nootmuskaat. Foelie. Kinamarkt. Het belang van de copramarkt voor de Indische welvaart.

Eigen Haard. *31e jaarg. 1905. No. 51 en 52.*
Van een eenzaaam hoekje (Siak), door B. en Dj. (met afbeeldingen).
Id. 32e jaarg. (1906), No. 3. Koningin's verjaardag in Paramaribo, door C. S. (met afbeeldingen).

Het Nederlandsche Zeewezen. *5e jaarg. 1 Januari 1906.*
Koningin's verjaardag te Banda, door P. (met afbeeldingen).
Id. No. 2. 15 Januari 1906. Hoe men in straat Madura vischt. I, met afbeeldingen).

Weekblad voor Indië. *2e jaarg. (1905—06). No. 30.*
W. H. Bogaardt. (met portret), door M. van Geuns. — De Gouverneur Kroesen en Goa (met afb.). — Van tempo doeloe. (Iets over het leven in Indië in de eerste helft der 19e eeuw. II), door F. P. H. Prick van Wely.
Id. No. 31. De controleur als colporteur [met de Bintang Hindia], (met plaat). — Boekerij en boekhandel in Indië, door R. Broersma. — Tentoonstelling van Minangkabausche nijverheid en kunst te Fort de Kock (vervolg), door L. C. Westenenk (met platen); (*zie ook No. 34*). — De rijksornamenten van Gowa (met figuren). door Pawilo.
Id. No. 32. Zijdecultuur en zijdehandel in de dagen der Oost-Indische Compagnie, door J. G. Doorman. — Boni's laatste Leenvorst, La Pawawooi (met plaat), door Pawilo. — De inwijding van den stadstuin te Semarang (met platen), door Ch. L. E.
Id. No. 33. Vermakelijk plagiaat, of Fransche „Fancies" over Java, zonder „Facts", door F. P. H. Prick van Wely. — Het gouvernements-pandhuis te Modjokerto (met plaat), door Penggade. — De Zuid-Celebes-expeditie (vervolg) (met afb.). — De polikliniek voor ooglijders te Ngawi (met afb.).
Id. No. 34. Het militair beleid in Zuid-Celebes, en onze defensie, door M. van Geuns.

De Beweging. *Januari 1906.*
Kantteekeningen op het Indische Begrootings-debat, door Mr. P. Brooshooft.

Het Koloniaal Weekblad. *6e jaarg. 1906. No. 1.*
Het recht van bestaan der Bedrijfsbelasting in Nederlandsch-Indië, (vervolg), door een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur. — Surinaamsche Schetsen (vervolg) (*zie ook No. 3*).
Id. No. 2. Emigratie van Nederlanders naar Suriname (*zie ook No. 3*). —Eene kleine bijdrage tot het inlandsch onderwijs-vraagstuk. Voordracht door C. F. Zeeman, in de vereeniging „Moederland en Koloniën.
Id. No. 3. Weduwen- en Weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren in Ned.-Indië, door Gonggrijp.

Teysmannia. *16e. jaarg. 1905. Afl. 11.*
De vierde Vruchtententoonstelling te Buitenzorg (met platen), door H. J. Wigman. — Het oogsten van het product van Hevea brasiliensis op de onderneming Kepitigalla, Ceylon, door W. R. Tromp de Haas. — Nieuwe methoden voor de bereiding van caoutchouc uit het melksap van Hevea Brasiliensis, door Id. — Een en ander over het toppen (vervolg), door J. van Breda de Haan. — Groote tentoonstellingen in Europa, door H. J. Wigman. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties. — Korte berichten uitgaande van het Dep. van Landbouw: Verslag van de proeven genomen met de Leguminosen-bacteriën van Dr. Moore, door G. Wilbrink.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *13e jaarg. 1905. Afl. 11.*
De samenstelling van Java-rietsuikermelasse, door H. C. Prinsen Geerligs. — Beoordeeling der verzamelstaten van de Onderlinge fabricatie-contrôle 1904, door H. Pellet en H. Naus. — Schatting der Java-suikerproductie over 1905 en der beplante oppervlakte voor campagne 1906. (Oorspronkelijke Verhandelingen).

De Indische Mercuur. *28e jaarg. 1905. No. 52.*
Dr. H. Paasche: Die Zuckerproduction der Welt, door K. — Raffia-vezel, door v. G. — Rumphius herdacht. — De tin-voorraad op aarde.
Id. 29e jaarg. 1906. No. 1. Uit de oudste geschiedenis der kina, door P. v. d. W. — Iets over de cacao-cultuur in Tobasco (Mexico), door W. C. de Wit. — Een werk over de cultuur van koffie, door F. W. Morren. — Vereeniging tot bevordering van Landbouw, mijnbouw en andere industrieën in het Gouvernement Sumatra's Westkust. (*zie ook n°. 2*).
Id. No. 2. Verzoekschrift in zake de Verpondings-ordonnantie. (*zie ook n°. 3*). — Bereiding en Raffinage van rietsuiker. — De weg van Sumatra's Oostkust naar de Battaksche hoogvlakte (met afb.), door C. J. D. — Centrale suikerfabriek in Suriname. — Kina en Kinine. Statistiek, door L. L. A. Maurenbrecher. —
Id. No 3. De caoutchouc-cultuur op Ceilon, door A. H. Berkhout. — Tegen saccharine, door Dr. M. Greshoff. — Rentabiliteit eener Guttapercha-aanplanting als privaat-onderneming. — Vereeniging ter bevordering van de Katoencultuur in de Ned. koloniën. — De Phytophtora Nicotianae, eene ziekte in de tabak der Vorstenlanden.

Bulletin van den Bond van Geneesheeren in Ned.-Indië. *No. 13. November 1905.*
Tetanus na chinine-injectie. — Geen diagnose in certificaten. — Geneeskundige behandeling van het personeel der Exploitatie-Staatsspoorwegen. — Waarschuwing aan proceslustigen naar aanleiding van het geval Willems. — Vonnis in zake Willems, Enz.

Indisch Militair Tijdschrift. *36e jaarg. 1905 No. 12.*
Groot Atjeh van 21 April tot 28 Juni 1896, door A. Kruisheer (vervolg, met plaat). — Nogmaals beschieting van kabelballons, door L. Willemse (met plaat) De rijschool van Saumur. door v. H. S. — Eene oefening van de militaire wielrijders (met plaat). — Een nieuwe vizierkorrel, door H. (met plaat). — De onlusten op Flores in 1905, door W. B. O. (vervolg, met plaat). Kort overzicht van den stand van zaken op het eiland Timor (vervolg).

Berichten uit de Zendingswereld. *15 Januari 1906.*
Mededeelingen van zendeling A. Lett, over den arbeid op Mentawei.

De Haagsche Zendingsbode. *1 Januari 1906.*
De Karo-Bataks van de Hoogvlakte, door E. J. van der Berg.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1906 Nr. 1.*
Die neuesten Nachrichten aus Nias. Sumatra, Engano, Borneo.

Deutsches Kolonialblatt. *XVII. Jahrg. 1 Januar 1906.*
Die Kakaokultur und der kakaohandel Niederländisch-Indiens.

Bulletin de la Société d'Etudes Coloniales. *12me Année 1905 No. 12.*
Java. Essais de culture de coton.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 December 1905—22 Januari 1906.

In verband met de feestdagen leverde de aandeelenmarkt in de laatste dagen van het oude jaar niet veel belangrijks op. De weinige handel bepaalde zich nagenoeg uitsluitend tot aandeelen van tabakmaatschappijen, waarin eene rijzing ontstond die over nagenoeg de geheele linie nog tot heden voortduurt. De gunstige meening, welke men van tabakswaarden heeft, is gegrond op den geringen voorraad speciaal van Sumatratabak, de groote vraag naar dit product en de gunstige oogstberichten; men verwacht op de voorjaarsinschrijvingen hooge prijzen.

De eerste paar weken van het nieuwe jaar deden de overige cultuurwaarden nog maar weinig op den voorgrond treden. Wel wendde de speculatiegeest zich nu en dan van de Amerikaansche fondsen af om zich op enkele Indische waarden te werpen, doch het op ééne hoogte blijven van de suikerprijzen en het feit, dat in den Java-oogst 1906 nog niets omgaat, deden deze vleugjes van handel spoedig verloopen.

Ook in petroleumwaarden ging voorloopig nog niet veel om. Het gerucht van eene aanstaande fusie tusschen de „Koninklijke" en de Petroleum maatschappij Moesi Ilir deed de aandeelen van laatstgenoemde maatschappij eenige percenten opkomen. Het bekend raken der ongunstige voorwaarden dezer fusie had evenwel al spoedig eene reactie ten gevolge. Aandeelen Koninklijke kwamen iets op ten gevolge van gunstige productiecijfers.

In goudwaarden bleef het stil; alleen in de laatste paar weken mochten de aandeelen Redjang Lebong, Paleleh en Oost Borneo zich in een eenigszins gunstiger stemming van het beursbezoekend publiek verheugen.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	3	%
„	Cultuurm. der Vorstenlanden	$7^3/_{16}$	„
Pref. Aand.	„ „ „	5	„
Winst Aand.	„ „ „	$3^3/_{16}$	„
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	4	„
Oblig. '05	„ „	$^1/_4$	„
Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	3	„
„	Java Bank	1	„
„	Koloniale Bank	9	„

Pref. Aand.	Koloniale Bank	3¹/₈ %
	Likwidatie Aandeelen Barge c. s..	3¹⁵/₁₆ „
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij.	3¹/₂ „
Cert.	„ „	3⁵/₈ „
Rescontre.	„ „	3³/₈ „
Aand.	Ned. Indische Handelsbank	4 „
Aand. ƒ1000	„ „ „	5 „
4 % Oblig.	„ „ „	³/₄ „
Aand.	Java Cultuur Maatschappij	4³/₄ „
4 % Oblig.	„ „ „	¹/₂ „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	5 „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	20³/₄ „
Pref. Aand.	„ „	14 „
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	2¹/₈ „
„	Deli Batavia-Maatschappij	16 „
Cert.	„ „ „	6 „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	5 „
„	Deli Maatschappij	6 „
Aand.	„ Padang Maatschappij	2³/₄ „
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij.	1¹/₂ „
„	Medan Tabak Maatschappij.	29 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	9 „
Pref. Aand.	Padang Cultuur Mij.	1¹/₈ „
Aand. B.	„ „ „	¹/₄ „
Aand.	„ Tabak Maatschappij	5 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij.	4 „
„ A.	Serdang Tabak Maatschappij.	1¹/₂ „
„ B.	„ „ „	7¹/₂ „
„	Sumatra Cultuur Mij.	9 „
„	„ Plantage Maatschappij	6 „
C. v. g. a.	United Langkat Plantage	6¹/₂ „
Aand.	IJsfabr. in Ned.-Ind. Maatsch. tot expl. van. . . .	2¹/₂ „
Oblig. 4 %	Java-China-Japanlijn.	³/₈ „
Aand.	Koninkl. West-Indische Maildienst	¹/₄ „
„	Rotterdamsche Lloyd.	¹/₈ „
„	Petroleum Mij. Moeara Enim	3³/₄ „
6 % Aand. A	Perlak Petrol. Maatschij.	1 „
3 % Aand. B	Perlak Petrol. Mij.	3¹/₄ „
Aand. A.	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata". . . .	1³/₄ „
„	Oost Borneo Maatschappij	3¹/₂ „
Pref. Aand.	„ „ „	6 „
R. v. g. a.	Mijnbouw Mij. Paleleh	9¹/₄ „
Pref. aand.	„ „ „	10³/₈ „
Winstbew.	„ „ „	6 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	7⁷/₈ „
„	Handelsvereeniging Java	9 „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	7 „
Oblig. 4 % 1-3000.	Ned.-Ind. Spoorweg. Maatsch.	1¹/₂ „

$3^1/_2$ % 4e-8e Serie	Ned.-Ind. Spoorweg Maatsch.	$^7/_8$ %
Aand.	Madoera Stoomtram Mij.	$^3/_4$ „
Oblig.	Malang Stoomtram Mij.	$^1/_4$ „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Maatschappij	1 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Mij. tot expl. der Suikerf. Kalibagor	3 %
„	Cultuur Mij. „Kaliw. Plantaran"	1 „
„	Ned.-Ind. Houtaankap Maats.	1 „
„	Maatschij. tot expl. Suikero. Sentanen-Lor etc.	$12^1/_2$ „
„	Tabak-Maatschappij Arendsburg	3 „
Cert.	„ „ „	3 „
Aand.	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	$^1/_2$ „
„	Besoeki Tabak Maatschappij	1 „
„	Holland Sumatra Tabak Mij.	$1^1/_2$ „
„	Senembah Maatschappij	2 „
Aand.	Soengei Bedjangkar	$^5/_8$ %
„ 1e Serie.	Java-China-Japanlijn	2 „
„ 2e „	„ „ „	$^1/_4$ „
„	Stoomvaart Maatschappij „Nederland"	1 „
$4^1/_2$ % Oblig.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	$^1/_2$ „
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen	$7^1/_2$ „
„	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	$^3/_4$ „
„ A.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	$^1/_2$ „
Pref. aand.	Zuid Perlak Petr. Mij	$2^1/_2$ „
Gew. Aand.	Gross. Concessies	$^1/_2$ „
Aand.	Guyana Goud-Placer Maatschappij	$1^3/_4$ „
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	$2^1/_2$ „
Pref. Aand.	„ „ „	— „
Aand.	Mijnbouw Mij. „Soemalata"	$^1/_4$ „
„	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	$2^1/_2$ „
1896 Oblig. $2^1/_2$ %	„ „ „ „	$^1/_2$ „
Aand.	Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij	1 „

DIVIDENDEN.

United Langkat Plantations Company Ltd. voorgesteld slotdiv.	5 %
Mij. tot Expl. van de Suikerondern. Koning Willem II, interim div.	ƒ 50.—
Cultuur Maatschappij Gending, interim div	„ 25.—
Nederlandsch Indische Tram Maatschappij	8.8 %
Shell Transport & Trading Company	5 „
Deli Langkat Tabak Mij. totaal div.	34 „
United Langkat Plantations Co Ltd voorgesteld	5 „
Hongkong and Shanghai Banking Cy	£ 1.15 sh.

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Petroleum Maatschappij Rembang serie A. . . .	25 %
„	Goud Explor. Maatschappij Simau.	390 „
4½ % Oblig.	Mij. voor Uitvoer en Commissiehandel.	96 „
Aand.	Moluksche Handels Vennootschap	150 „
Orig. Aand.	Nederl. Handel Maatschappij	186 „
Aand.	Mij. tot Exploitatie van IJsfabrieken in Ned. Indië.	56 „
„	Stoomkoffiepellerij Insulinde	25 „
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Gending.	ƒ 110.—
„ „	Suikerfabriek Poerwokerto	„ 40 —
Aand.	Nederl.-Indische Houtaankap Maatschappij	36—39 %
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	150—153 „
Pref. cum. Aand.	Oost Borneo Maatschappij.	83 „
1ste pref. Aand.	„ „ „	145 „
Opr. Aand.	Kon. Paketvaart Maatschappij..	ƒ 550.—
„ „	Oost Borneo Mij. serie A	ƒ 12½—15
Pref. „	Oostersche Hypotheekbank	105 %
Aand.	Goud Explor. Mij. Simau	385—390 „
Oblig.	Bataviasche Electrische Tram Mij	85 „
Opr. Aand.	Singkep Tin Maatschappij	40 „
Aand.	Handelsvereeniging Java	89 „
„	Landbouw Maatschappij Rongga.	98¼ „
„	Koetei Explor. Maatschappij	15 „
Act. de jouiss.	Suikerfabriek Waroe	ƒ 47½
Aand.	Ned. Indische Gas Mij.	198—198½ %
Opr. Bew.	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 70—80
Aand.	Preanger Koffiecultuur Mij. Tjiharoes Rahajoe . .	20 %
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	212 „
Aand.	Billiton Maatschappij	ƒ 3000.—
Aand. serie B.	Explor. en Mijnbouw Maatschappij Sumatra . . .	17 %
Aand.	Industrieele Maatschappij.	40 „
Bew. v. deelger.	Nederl. Indische Landbouw Mij.	ƒ 57.—
Claims v. A.	Mijnbouw Mij. Totok	„ 0.25
Aand.	Mijnbouw Maatschappij Lebong Soelit.	22 %
Pref. Aand.	Nederl. West-Indische Explor. en Mijnbouw. Mij. .	16 „
Aand.	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	50 „
Aand.	Malang Stoomtram Mij.	55½ „
„	Brandassurantie Mij. de Oosterling.	82½ „
„	Oost-Indische Zee- en Brandassurantie Mij. . . .	45 „
Claims	Nederl. Indische Escompto Mij	ƒ 5.—
Aand.	Amsterdamsche Chininefabriek.	103 %

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 8	22
Kol. Suriname .... Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ......Aand.	73	76
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^{1}/_{2}$ pCt...	$97^{3}/_{4}$	$97^{3}/_{4}$
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	100	100
Oostersche Hypotheek Bank ....Pref. Aand.	$99^{1}/_{2}$	$99^{1}/_{2}$
Borneo Sumatra Maatschappij.......Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl............. „	$99^{15}/_{16}$	$107^{1}/_{8}$
„ „ „ „ ....Pref. Aand.	169	174
„ „ „ „ ....Winst- „	$28^{7}/_{16}$	$31^{5}/_{8}$
Handelsv. „Amsterdam" ....Aand.	164	168
„ „ '85 ....Oblig. 4 pCt.	$100^{1}/_{8}$	—
„ „ '94 .... „ 4 „	—	—
„ „ 1905........	100	$100^{1}/_{4}$
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	129	132
Java Bank.........................Aand.	181	182
„ „ ....Cert. v. Aand.	—	—
Koloniale Bank ....Aand.	79	88
„ „ ....Pref. Aand.	94	$97^{1}/_{8}$
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	100	$99^{1}/_{2}$
„ „ 1905............... 4 „	$99^{3}/_{8}$	—
Likw. Aand. Barge c. s............Aand.	90	$93^{15}/_{16}$
Ned. Handelmaatschappij ....Aand.	$190^{1}/_{4}$	$193^{3}/_{4}$
„ „ ....Cert.	$190^{1}/_{2}$	$194^{1}/_{8}$
„ „ ....Rescontre.	188	$191^{3}/_{8}$
Ned.-Ind. Escompto Mij............Aand.	136	$133^{1}/_{2}$
„ „ „ ....Cert. v. Aand.	133	133
Ned.-Ind. Handelsbank ....Aand.	137	141
„ „ .... f 1000 „	132	137
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	101	$101^{3}/_{4}$
Surinaamsche Bank ....Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	—	63
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	43	43
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	—	—
Java Bosch Expl.-Mij..............Aand.	96	96
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	-
Java Cult. Mij....................Aand.	$118^{1}/_{4}$	123
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$99^{1}/_{4}$	$99^{3}/_{4}$
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	137	134
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	$102^{1}/_{2}$	$102^{1}/_{2}$
Cult. Mij. Kali Tapah ....Aand.	—	—
„ „ Kali Tello............... „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	131	130
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp......................Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ......Aand.	—	—
Landbouw-Maatsch. Melattie........ „	34	34
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij..............Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Houtaankap Mij...........Aand.	35	36
„ „ „ „ ....Oblig 5 pCt.	—	$94^{1}/_{2}$
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 8	22
Cultuurmaatschappij Ngredjo ....Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	—	—
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	$100^1/_2$	$100^1/_2$
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... „	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	$170^1/_2$	183
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	$103^1/_8$	$103^1/_8$
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	189	189
Cultuur-Mij. Soember Redjo. .... „	—	75
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	103	103
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Zeev. 1e Hyp............... „ $4^1/_2$ „	98	98
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	54	54
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp............... „	694	699
„ „ „ ....Cert.	695	695
Amst. Langkat Co...................gew. Aand.	57	$77^3/_4$
„ „ „ ....Pref. „	113	127
Tabak-Maatschappij Arendsburg ......Aand.	—	—
„ „ „ ......Cert.	525	622
Asahan Plantage Maatschappij ....Aand.	$47^1/_2$	$49^5/_8$
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	$5^1/_2$	5
Besoeki Tabak Maatschappij.......... „	103	102
Deli-Batavia Maatschappij............ „	505	521
„ „ „ ....Cert.	500	506
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	60	65
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	—	—
Deli-Maatschappij...................Aand.	470	476
„ „ ....Cert.	472	472
Deli Padang Maatschappij............Aand.	$57^1/_4$	60
Holl. Sum. Tab. Mij................ „	57	$56^1/_2$
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	—	—
Langkat Tabak Mij., Serie A......... „	$58^3/_8$	$59^7/_8$
„ „ „ „ B......... „	19	19
Langkat Mij....................... „	—	—
Medan-Tabak Maatschappij........... „	$255^1/_4$	$284^1/_4$
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	$165^1/_2$	$174^1/_2$
Padang Cultuur Maatschappij.........Pref. Aand.	$18^1/_2$	$19^5/_8$
„ „ „ B.......Aand.	$6^1/_2$	$6^3/_4$
Padang Tabak-Maatschappij .... „	134	139
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... „	310	314
Senembah-Maatschappij .... „	410	408
„ „ ....Cert.	402	402
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	$168^1/_2$	179
„ „ „ B...... „	$69^1/_2$	77
Soengei Bedjangkar.................. „	$59^7/_8$	$59^1/_4$
Sumatra Cultuur Maatschappij........ „	299	308
Sumatra Plantage Maatschappij....... „	60	66
United Langkat Plantage ....Cert. v. g. Aand.	$315^1/_2$	322
Ned. Gutta Percha Mij...............Aand.	65	65
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	10	10
„ „ „ „ ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 8	22
Ned.-Ind. Gas Maatschappij .... Oblig. 4 pCt.	—	101
Pharm. Handelsver. v/h. A. d'.Ailly en Zn. en M. & G. .... Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	55 1/2	58
Java-China-Japanlijn, 1 Serie .... "	115	113
" " " 2 " .... "	106	105 3/4
" " " .... Oblig. 4 pCt.	101 7/8	102 1/4
Kon. Paketvaart-Mij .... Aand.	160	160
" " " uitg. 1903 ...... "	103 1/2	103 1/2
Koninkl. West-Indische Maildienst .. Aand.	106 1/2	106 3/4
" " " " .. Oblig. 4 pCt.	100 1/2	100 1/2
" " " " 1900. Obl. 4 pCt.	104	104
Rotterdamsche Lloyd .... Aand.	122 7/8	123
" " .... Oblig. 4 pCt.	103	103
Stoomvaart Maatschappij Nederland. Aand.	153	152
" " Oblig. 4 pCt.	104	105
Dordt. Petroleum Industrie Mij. .... Pref. Aand.	126	126
" " " " .... Oblig. 4 1/2 pCt.	102 3/4	102 1/2
" " " " 1903. Oblig. 4 1/2 pCt.	102 3/4	102 3/4
Gaboes Petr. Mij. .... Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ...... Aand.	—	30
" " " ...... Pref. Aand.	45	45
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. "	398	390 1/2
" " " " " " " " Cert. v. Aand.	395	395
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	106	109 3/4
" " " " Oblig. 5 pCt.	102 3/4	102 3/4
Petr. Mij. Moesi Ilir .... "	35 1/4	34 1/2
Panolan Mij. .... Cert. ƒ	—	—
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum... Pref. Aand. A	136	137
" " " 3 " " ... " " B	90	93 1/4
Sumatra Palembang Petroleum Mij. Aand.	60	59 1/2
Petroleum Mij. Zuid-Perlak .... Pref. Aand.	96	93 1/2
Mijnbouw Mij. Boekat .... Aand.	80 1/2	80 1/2
" " Bwool .... Pref. Aand.	—	10
Gross. Concessies .... Gew. Aand.	14 3/4	14 1/4
" " .... Pref. "	33	33
Guyana Goud-Placer Maatschappij .. Aand.	36 3/4	35
" " " .. Oblig. 5 pCt.	—	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen .... Gew. Aand.	151 1/2	149
" " " .... Pref. "	210	210
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata". Aand.	95	96 3/4
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	5	5
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . "	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij ... "	6 1/4	6 1/4
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij... Pref. Aand.	16	16
Noord Celebes Mijnbouw Mij. ...... "	20	20
Oost Borneo Maatschappij .... "	39	42 1/2
" " " .... Pref. Aand.	80	86
Pagoeat Expl. Syndicaat .... Aand.	—	22 1/2
Paleleh Mijnb. Mij. m. R. v. .... Gew. "	24 1/2	33 3/4
" " " .... Pref. "	62 1/4	71 5/8
" " " .... Winstbew.	29	35
Redjang Lebong Mijnb.-Mij. .... "	586 1/2	593 7/8
Singkep Tin Maatschappij .... "	75	75

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 8	22
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" Aand.	$75^1/_2$	$75^1/_4$
Suriname Mijnbouw Maatschappij... „	—	—
Tjenako Steenk. Mij.............. „	—	—
Handelsvereeniging Java .... „	88	97
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	112	112
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel $4^1/_2$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	185	192
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	$102^3/_4$	$103^3/_4$
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	$102^3/_4$	$102^3/_4$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	$219^1/_2$	217
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	103
„ „ 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	$98^1/_8$	99
„ „ 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	$90^1/_2$	90
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	38	38
„ „ „ „ ...Oblig. $4^1/_2$ pCt.	94	94
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	20	20
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	$88^1/_2$	$88^1/_2$
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	$115^1/_2$	$115^1/_2$
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101^3/_4$	$101^3/_4$
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	21	$21^3/_4$
„ „ „ ..... Pref. Aand.	52	52
„ „ „ ..... Oblig. 5	—	—
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig.	$92^1/_4$	$92^1/_2$
Modjokerto „ „ ....Aand.	—	28
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	92	92
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	149	149
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java Stoomtram Mij............Aand.	75	76
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ ....Aand.	59	59
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	95	95
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	21	21
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	146	145
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	$101^1/_2$
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	162	162
„ „ „ „ ......Oblig.	102	102
Serajoedal Stoomtram-Mij..........Aand.		—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	$101^1/_2$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	15 Nov.— 5 Decemb.	6—19 December.
Javasche Bank	184	184
Certif Nederl. Handel-Mij	185—185½	188
N. I. Escompto Mij	132½	133
Claims per *f* 1000 nom	5¼	5¼
Ned. Ind. Handelsbank	134½—136 131½—132½	135—136½ 132—132½
Claims per *f* 1000 nom	4½	—
Koninklijke Paketvaart Mij	162	161—162
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	134	130
Padangsche Handel Mij	—	70
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	70	70
Mij. Onderlinge Hulp	—	70
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	102	—
Bataviasche Volks- en Stads-Apotheek	100	100
Ned. Ind. Tramweg Mij	160	152
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	146½	147
Samarang-Cheribon „ „	162½	162½
Serajoedal „ „	140½	—
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	355	—
Jav. Zee- & Brand-Ass.-Mij	90	—
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	45	—
Nederlandsche Lloyd	85	—
2de N. I. Zee- & Brand-Ass-Mij	80	—
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	80	—
2e Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	70	—
Brand-Waarborg-Soc. „Securitas"	110	—
Nieuw Prauwenveer te Batavia	176	176
Oost-Java Prauw-Mij	—	160
Nieuw Prauwenveer te Soerabaja	—	215
Kultuur Mij. „Perbawatie"	200	200
Kultuur Mij. Artana	120	—
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	152½	—
Mij. tot Expl. van Rijstlanden	270—290	270
Assam Thee Ondern. Taloen	125	—
Cultuur Mij. Tjisampora	67½	—
Intercommunale Telefoon Mij	125	102½
Telefoon Mij. der Vorstenlanden	130	—
New. Sing. dist. Water Ice Fy. Lmtd	—	140
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	130
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. aandeelen	—	27½
„ „ „ (pref. „	—	57½
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	126	118—124
„ „ „ (obligatiën)	127½—132½	131—133½
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	572½—590	570—575
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	142½—184	195—225
„ „ „ (gew. aandeelen)	130—195	145—150
Goud Explor. Mij. Simau (aandeelen)	400—410	452½—490
„ „ „ „ (obligatiën)	375—400	440—450
Mijnbouw Mij. Belang	30	30
„ „ Tainam (aand.)	370—520	505
„ „ „ (winstbew.)	330—475	470

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „BOEKHANDEL, DRUKKERIJ EN BINDERIJ H. V. MARESCH.

(*Javasche Courant van 28 November 1905, No. 95*).

Zetel. Magelang.

Doel. De overname en verdere exploitatie van den boekhandel, de drukkerij en binderij, tot dusver gedreven door den heer Maresch; het drijven van handel in papier, drukwerken en kantoorbenoodigdheden.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de heeren H. V. Maresch en H. F. G. W. Bemmezijn voor 99 en 1 aandeel, terwijl de 99 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 2 te Magelang gelegen perceelen en den boekhandel, drukkerij, enz.

Bestuur. 1 directeur de heer H. V. Maresch.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

BOUW MAATSCHAPPIJ SALEMBA WEST.

(*Javasche Courant van 28 November 1905, No. 95*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden te Batavia in huur, eigendom, erfpacht, of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of op welke andere wijze ook, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen, of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren Th. A. Gaston en J. Wildeman voor 16 en 2 aandeelen, terwijl de 16 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van een te Batavia gelegen perceel.

Bestuur. 1 directeur de heer J. Wildeman.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ SENEN OOST.

(*Javasche Courant van 1 December 1905, No. 96*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden te Batavia in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal door aanvraag, aankoop of andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 10.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 250, waarvan 32 stuks worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van een te Batavia gelegen perceel; door de firma Palm en van Amstel wordt deelgenomen voor 2 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur, de vennootschap onder de firma Palm en van Amstel.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ KWEE TING BIE (MERK HAY SIANG).

(*Javasche Courant van 5 December 1905, No. 97*).

Zetel. Soerakarta.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken tot dusver te Soerakarta gedreven onder het merk Hay Siang, en het drijven van handel in het algemeen.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 2500, waarin wordt deelgenomen door Kwee Ting Bie voor 39, door Tjia Kie Djiang voor 1 aandeel; terwijl de door Kwee Ting Bie genomen 39 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de door hem gedreven wordende handelszaken in zeep, minerale wateren enz.

Bestuur. 1 directeur, Kwee Ting Bie, 1 plaatsvervangend directeur, Tjia Kie Djiang.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BODJONG SOKKA.

(*Javasche Courant van 12 December 1905, No. 99*).

Zetel. Soekaboemi.

Doel. De overname en exploitatie voornamelijk voor de theecultuur van een in de afdeeling Soekaboemi gelegen perceel, voorts de cultuur van thee en andere gewassen op later nog te verkrijgen gronden.

Kapitaal. *f* 60.000 verdeeld in 60 aandeelen van *f* 1000, welke alle geplaatst zijn en waarvan 10 stuks worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemd perceel grond in de afdeeling Soekaboemi, residentie Preanger Regentschappen.

Bestuur. 1 directeur de heer A. E. Kerkhoven.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

TABAK MAATSCHAPPIJ SOENGEI KRAPOH.

(*Javasche Courant van 12 December 1905, No. 99*).

Zetel. Medan.

Doel. Het verkrijgen en de exploitatie van landbouwondernemingen, in hoofdzaak voor tabak, het planten, opkoopen, voor de markt bereiden en verkoopen van producten, enz.

Kapitaal. *f* 750.000, verdeeld in 750 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer M. F. Heynneman voor 485 stuks, door den heer J. N. Burger voor 15 stuks, welke door inbreng en deels in contanten zijn volgestort.

Bestuur. 1 directeur de heer M. F. Heynneman.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den directeur, 2½ pCt. aan de eventueele commissarissen 22½ pCt. aan het reservefonds, 70 pCt. aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „HANDELSDRUKKERIJ EN KANTOORHANDEL BATAVIA".

(*Javasche Courant van 15 December 1905, No. 100*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van eene boek- en handelsdrukkerij, den handel in boeken, schrijf- en kantoorbehoeften, benevens het drukken en verspreiden van een of meer dag-, nieuws- of andere bladen.

Kapitaal. *f* 25.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 250, waarvan 60 stuks worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het te Batavia verschijnend „Advertentieblad van Nederlandsch-Indië".

Bestuur. Tot directeur benoemd de firma „Keller & Compagnie".

Winstverdeeling. 7½ pCt. aan den directeur, 8½ pCt. aan eventueele commissarissen, 5 pCt. aan het reservefonds, 4 pCt. aan het personeel, 75 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ GOENOENG HEDJO.

(*Javasche Courant van 19 December 1905, No. 101*).

Zetel. Buitenzorg.

Doel. De overname en verdere exploitatie van de erfpachtsperceelen, uitmakende met hetgeen daarop gebouwd en geplant is, de onderneming Goenoeng Hedjo, district Gandasoli, afdeeling Krawang, residentie Batavia; verder de exploitatie van zoodanige andere gronden als naderhand door de vennootschap in huur, eigendom, erfpacht of opstal mochten worden verkregen.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 500, waarvan 80 stuks worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 5 perceelen, terwijl verder wordt deelgenomen door Thung Bouw Kiat en Thung Tjoen Pok ieder voor 10 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur Thung Bouw Kiat, en 1 onderdirecteur Thung Tjoen Pok.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan den onderdirecteur, van de rest een zeker percentage aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ DJATI KALANGAN.
(*Javasche Courant van 22 December 1905, No. 102*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het drijven van landbouw, het voortzetten van bestaande landbouwondernemingen, het exploiteeren van woeste gronden en al hetgeen daarmede in verband staat.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, welke alle geplaatst zijn; 49 stuks worden echter geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de Cultuur Maatschappij Djatikalangan in liq.

Bestuur. 1 directrice de firma MC. Neil & Co te Semarang.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL EN CULTUUR MAATSCHAPPIJ HAP HONG.
(*Javasche Courant van 22 December 1905, No. 102*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel op allerlei gebied, de exploitatie van gronden, vaartuigen, schepen, enz.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 20 aandeelen van *f* 2500, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur Lim Tiang Bouw, 1 commissaris Yap Sin Nio.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

TRANSPORT- EN EXPEDITIE MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Courant van 27 December 1905, No. 103*).

Zetel. Pekalongan.

Doel. Het transporteeren en expedieeren van goederen in den meest uitgebreiden zin van het woord, en het drijven van handel in transportmiddelen.

Kapitaal. *f* 13.000, verdeeld in 26 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer G. Mullemeister voor 25 en den heer J. Abell voor 1 aandeel; de door den heer Mullemeister genomen 25 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van 10 prauwen enz.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. Abell, 1 commissaris, de heer F. Meyjes.

Winstverdeeling. 2½ pCt. tot vorming van een reservefonds, 25 pCt. tot vorming van een vernieuwingsfonds, 12½ pCt. tot vorming van een reparatiefonds, 25 pCt. voor afschrijvingen op de bezittingen, daarna 6 pCt. over het uitgegeven kapitaal aan de aandeelhouders, van het resteerende 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan den commissaris 80 pCt. aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE DER MIJNBOUWCONCESSIE BOEKAL.
(*Staats-Courant van 28 December 1905, No. 303*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen, hetzij in eigendom, huur of andere wijze, van vergunningen voor mijnbouwkundig onderzoek van mijnconcessiën voor de ontginning van mineraalhoudende terreinen op het eiland Celebes en elders; het exploiteeren en exploreeren van dergelijke terreinen, het verkrijgen van die gronden zelf, hetzij alleen, hetzij in gemeenschap met anderen; het verkoopen of verhuren van dergelijke terreinen of wel de daaruit voortvloeiende rechten, de verkoop van het verkregen erts of metaal, het handel drijven daarin enz.

Kapitaal. *f* 1.200.000, verdeeld in 1200 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de naamlooze vennootschap Bwool Lonoe voor 500 aandeelen, welke geacht worden te zijn volgefourneerd door den inbreng van de concessie tot mijnontginning van een stuk mijnveld in het landschap Bwool, residentie Menado; door de heeren A. E. Wijss, J. W. Jay, prof. dr. G. A. F. Molengraaff, B. H. Schröder en de firma Rutgers en de Beaufort, respectievelijk voor 6, 30, 6, 14 en 144 stuks.

Bestuur. 1 directeur de heer B. H. Schröder, 4 commissarissen de heeren Th. F. A. Delprat, J. W. Jay, A. E. Wijss en prof. dr. G. A. F. Molengraaff.

Winstverdeeling. Ten eerste 6 pCt. aan de aandeelhouders, over het gestorte kapitaal,

van het overschietende 10 pCt. aan het afschrijvingsfonds, 5 pCt. aan het reservefonds, 7½ pCt. aan den directeur, 12½ pCt. aan de commissarissen, 15 pCt. aan de houders van de uitgegeven oprichtersaandeelen, 50 pCt. aan de aandeelhouders.

PETROLEUM MAATSCHAPPIJ „ZUID PERLAK".

(*Staats-Courant van 16 Januari 1906, No. 12*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het onderzoeken en ontginnen van petroleum of andere delfstofhoudende terreinen op het eiland Sumatra en elders, het winnen, koopen en verkrijgen van petroleum en bijproducten, en het verwerken, vervoeren en verkoopen daarvan.

Kapitaal. *f* 3.000.000, verdeeld in *f* 1.500.000 preferente en *f* 1.500.000 gewone aandeelen alle groot *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de Holland Perlak Petroleum Mpij. voor 1500 gewone en 500 preferente aandeelen, door den heer G. C. B. Dunlop voor 994 aandeelen, door de heeren J. Deen, Mr. G. Heijmans en Mr. H. Deen elk voor 2 aandeelen.

Inbreng. De door de Holland Perlak Petr. Mij. genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van eenige vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen.

Bestuur. 1 directeur de heer H. Deen, 5 commissarissen de heeren E. C. baron Sweerts de Landas Wyborg, Mr. A. D. W. de Vries, A. C. Mees, J. Deen en E. Deen.

Winstverdeeling. 6 pCt. aan de houders van pref. aandeelen, van de rest 6 pCt. aan de houders van gewone aandeelen, van het dan resteerende 5 pCt. aan de directie, 20 pCt. aan de commissarissen, 35 pCt. aan de houders van preferente aandeelen, en 40 pCt. aan houders van gewone aandeelen.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „SCHELTEMA & CO'S TABAKSHANDEL".

(*Staats-Courant van 16 Januari 1906, No. 12*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het optreden als vereffenaarster der zaken van de thans ontbonden handelsvennootschap onder de firma Scheltema & Co; de voortzetting dier zaken, bestaande in den handel in tabak in den ruimsten zin des woords, met uitsluiting van deelname in cultuurzaken en het geven van voorschotten in verband daarmede.

Kapitaal. *f* 1.500.000, verdeeld in 1500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren I. E. Scheltema voor 235 stuks, J. H. Scheltema voor 90 stuks, G. Rebel voor 125 stuks, J. A. Unger 150 stuks, en O. M. Fürst 150 stuks.

Inbreng. De door de eerste 3 heeren genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 2 te Amsterdam gelegen perceelen enz.

Bestuur. 3 directeuren de heeren I. E. Scheltema, J. A. Unger en O. M. Fürst; 2 commissarissen de heeren J. H. Scheltema en G. Rebel.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, van het dan overschietende 30 pCt. aan de directie, 25 pCt. aan de houders der oprichtersbewijzen, 10 pCt. aan de commissarissen, 35 pCt. aan de aandeelhouders.

DE ARAKMAATSCHAPPIJ „BATAVIA JAKATRA".

(*Staats-Courant van 23 Januari 1906, No. 18*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het stoken en doen stoken, het in- en uitvoeren, koopen en verkoopen van arak, met alles wat daartoe behoort, daarmede in verband staat of daaraan in den ruimsten zin bevorderlijk kan zijn.

Kapitaal. *f* 150.000, verdeeld in 5 seriën elk groot *f* 30.000, en iedere serie verdeeld in 30 aandeelen van *f* 1000, waarvan de eerste serie van *f* 30.000 is geplaatst.

Bestuur. 1 directeur, de heer Th. M. Trautwein.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan de aandeelhouders over het bedrag hunner aandeelen, van het resteerende 25 pCt. tot het vormen van een reservefonds, 75 pCt. aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

KOLONIALE SPOORWEGEN.

Wij laten hieronder volgen een vergelijkend overzicht van het aantal passagiers en de hoeveelheid vrachtgoed, maandelijks vervoerd sedert de opening van het spoorwegverkeer:

	Passagiers.	Vrachtgoed. Ton.	Opbrengst. Guldens.
November	18.950	146	5.530.87½
October	22.136	168	6.185.60
September	15.573	221	3.942.53
Augustus	16.267	266	4.462.87
Juli	16.949	199	4.054.32½
Juni	15.508	311.5	4.194.87½
Mei	20.762	268.5	5.174.15½
April*)	21.982	114.5	6.122.42½

*) Hieronder ook begrepen 3 dagen in Maart.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Nov. 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (141.000)	f	52.000.—
Goederen, tonnen (34.000)	„	155.000.—
Verschillende ontvangsten	„	14.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	221.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	219.988.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	3.124.983.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.995.042.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	35.93
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	35.77
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	45.64
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	43.61

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (96.000)	f	38.000.—
Goederen, tonnen (13.000)	„	52.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	93.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	91.267.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.003.377.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	971.780.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	55.36
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	54.33
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	53.65
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.80

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (36.000)	f	4.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	3.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	7.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.658.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	136.749.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	123.293.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.58
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.75
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	17.80
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	16.00

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (93.000)	f	12.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	7.000.—
Verschillende ontvangsten	„	500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	19.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	18.471.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	247.864.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	239.149.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	13.83
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.10
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.79
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.19

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (26.000)	f	5.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	11.000.—
Verschillende ontvangsten	„	500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	16.500.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	1.945.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	193.344.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	20.031.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	14.86
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	6.48*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	16.78†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.98*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.
† „ „ „ 34 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (90.000)	f	25.000.—
Goederen, tonnen (25.000)	„	56.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	84.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	64.055.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	859.220.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	741.086.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.48
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	3.75
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.54
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	9.07

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Dec. 1905	f 142.200	f 11.80	389
„ 1904	„ 113.900	„ 9.45	
Verschil meer	„ 28.300	„ 2.35	
Van 1º Januari:			
1905 tot 31 Dec. 1905	„ 1.466.700	„ 10.35	389
1904 „ 31 „ 1904	„ 1.406.800	„ 9.90	
Verschil meer	„ 59.900	„ 0.45	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Dec. 1905	*f* 20.700	*f* 7.35	91
„ 1904	„ 20.700	„ 7.35	
Verschil meer	„ —	„ —	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Dec. 1905	„ 389.500	„ 11.75	91
1904 „ 31 „ 1904	„ 361 600	„ 10.85	
Verschil meer	„ 27.900	„ 0.90	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Dec. 1905	*f* 22.200	*f* 19.35	37
„ 1904	„ 20.800	„ 18.15	
Verschil meer	„ 1.400	„ 1.20	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Dec. 1905	„ 227.700	„ 16.85	37
1904 „ 31 „ 1904	„ 212.000	„ 15.65	
Verschil meer	„ 15.700	„ 1.20	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Dec. 1905	*f* 5.300	*f* 4.15	41
„ 1904	„ 5.500	„ 4.35	
Verschil minder	„ 200	„ 0.20	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Dec. 1905	„ 129.000	„ 8.60	41
1904 „ 31 „ 1904	„ 116.400	„ 7.75	
Verschil meer	„ 12.600	„ 0.85	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Dec. 1905	*f* 87.000	*f* 10.25	274
„ 1904	„ 78.200	„ 9.20	
Verschil meer	„ 8.800	„ 1.05	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Dec. 1905	„ 1.303.600	„ 13.05	274
1904 „ 31 „ 1904	„ 1.284.200	„ 12.80	
Verschil meer	„ 19.400	„ 0.25	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Dec. 1905	*f* 11.200	*f* 7.20	50
„ 1904	„ 9.500	„ 6.15	
Verschil meer	„ 1.700	„ 1.05	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Dec. 1905	„ 202.600	„ 11.10	50
1904 „ 31 „ 1904	„ 168.000	„ 9.20	
Verschil meer	„ 34.600	„ 1.90	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand December 1905 *f* 28.600 tegen *f* 30.514 in 1904. Opbrengst sedert 1 Juli 1905 *f* 173.000 tegen *f* 168.925 in 1904.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Dec. 1905 *f* 15.700 (voorl. opg.) tegen *f* 13.113. Jaar 1905 *f* 369.336 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 332 058.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Dec. 1905 ƒ 12.400 (voorl. opg.) tegen ƒ 13.154. Jaar 1905 ƒ 206.221 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 165.770.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Dec. 1905 ƒ 7.990 tegen ƒ 7.725. Sedert 1 Jan. ƒ 138.234 tegen ƒ 128.418.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Dec. 1905 ƒ 9.822 tegen ƒ 7.903. Sedert 1 Jan. ƒ 146.843 tegen ƒ 128.196.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Dec. 1905 ƒ 4.500 tegen ƒ 4.372. Sedert 1 Jan. ƒ 68.170 tegen ƒ 70.882. Per dagkm. ƒ 6.92 tegen ƒ 7.17.

NEDERLANDSCHE CENTRAAL SPOORWEG.

Sept. 1905 (definitief) ƒ 205.805 tegen ƒ 187.011. Sedert 1 Jan. ƒ 1.546,765 tegen ƒ 1.475.054; per dagkm. ƒ 38.29 tegen ƒ 36.38.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Dec. 1905 ƒ 6.600 tegen ƒ 6.496. Sedert 1 Jan. ƒ 93.104 tegen ƒ 87.475. Per dagkm. ƒ 7.09 tegen ƒ 6.64.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Dec. 1905 ƒ 5.900 tegen ƒ 7.256. Sedert 1 Jan. ƒ 114.390 tegen ƒ 98.249. Per dagkm. ƒ 7.74 tegen ƒ 6.63.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Dec. 1905 ƒ 10.355 tegen ƒ 10.955. sedert 1 Jan. ƒ 126.010 tegen ƒ 132.905.

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

December 1905: ƒ 39.000 tegen ƒ 38.000. Over 1905 ƒ 423.500 (+ƒ 62.000).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Dec. 1905	ƒ	126.000	tegen	ƒ	113.383	in	1904.
„ per dagkilometer.	„	44.18	„	„	39.75	„	1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„	1.329.000	„	„	1.335.129	„	1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie		155 K.M.	tegen		146 K.M.	in	1904.
Opbrengst Dec. 1905.	ƒ	38.000	„	ƒ	34.670	„	1904.
„ per dagkilometer	„	7.90	„	„	7.66	„	1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„	420.000	„	„	296.331	„	1904.

Het Octrooi der Javasche Bank.

DOOR

Mr. W. M. J. VAN LUTTERVELD.

Bij *Koninklijk Besluit*, van 2 Januari 1906 N°. 26 is *het octrooi* der in 1827 opgerichte *Javasche Bank*, dat door de Regeering bij besluit van 29 Januari 1904 No. 22 is opgezegd, *voor 15 jaren verlengd.*

Na het octrooi opgezegd te hebben, heeft de Regeering met het bestuur der Javasche Bank onderhandelingen gevoerd ten einde tot overeenstemming te komen over de voorwaarden van een nieuw octrooi. Dienaangaande releveerde de president der Bank in de op 4 Maart jl. gehouden algemeene vergadering van stemgerechtigde deelhebbers, „dat, nadat de Regeering den 27sten Juni 1904 een concept nieuw octrooi aan de Bankdirectie had toegezonden, deze daarover een reeks van onderhandelingen heeft gevoerd, tot haar door de Regeering werd toegestaan zelve een nieuw octrooi te ontwerpen, zooals zij dat voor aanneming door de algemeene vergadering van deelhebbers vatbaar zou achten.

Binnen een maand na die opdracht werd door de Directie daaraan voldaan en volgde daarop, na verkregen instemming der Regeering, de publicatie door de Bankdirectie van het Regeerings-voorstel, waarnaast de tegenwoordige octrooi-bepalingen en het contra-voorstel der Directie werden afgedrukt.

Na dien werd het geheim schrijven der Regeering No. 88, dd. Buitenzorg 7 Februari 1905 ontvangen, waaruit blijkt dat zij zich niet geheel met het voorstel der Bankdirectie vereenigen kon, zich daarenboven de nadere goedkeuring van het opperbestuur voorbehoudende. De Indische Regeering had daaraan een nota van toelichting toegevoegd. De Directie bepaalde zich voorloopig tot de ontvangst-erkenning van de contra-voorstellen der Regeering.

Vervolgens werd den president der Bank de opdracht gegeven om te trachten met de Regeering tot overeenstemming te geraken. Deze had daarop een conferentie te Batavia. Het eindresultaat was dat de Indische Regeering onder voorbehoud van de goedkeuring van het Opperbestuur, bereid was aan de Javasche Bank een nieuw octrooi te verleenen op den voet als door de Bankdirectie was voorgesteld, met inachtneming van het in de genoemde conferentie besprokene.

Over de voorwaarden der verlenging, waarover de Indische Regeering en de Bank het eens zijn geworden, is in de *N. R. Ct.* (Tweede Blad B van 15 Juni jl.) het een en ander reeds opgemerkt. [1])

In de op 4 Maart jl. gehouden vergadering van aandeelhouders der Bank werd wel het besluit genomen tot voortzetting der Vennootschap na ultimo Maart 1906, ongeacht het al of niet verkrijgen van een nieuw octrooi, maar de president noemde het niet verlengen van het octrooi een niet te verwachten geval. Voor dat onverhoopte geval zal, zeide de president, de Directie hare maatregelen te nemen hebben door aan de Regeering den eisch te stellen, dat haar de eindbeslissing van het Opperbestuur zoo tijdig worde kenbaar gemaakt, dat zij minstens 4 maanden vóór expiratie van het octrooi zoowel in Nederland als in Nederlandsch-Indië een oproeping tot een nieuwe buitengewone vergadering van aandeelhouders zal kunnen publiceeren, overeenkomstig hare statuten.

---

[1]) Daarin werd instemming betuigd met den duur der voorgestelde verlenging — tot 31 Maart 1921 en dan verder van jaar tot jaar, op dezen voet evenwel, dat het octrooi nooit eerder zal eindigen dan vijf jaren na de opzegging, — met de voorgestelde wijzigingen van art. 1, — die ten doel hebben de uitsluitende bevoegdheid der Javasche Bank tot uitgifte van biljetten in Nederlandsch-Indië nader te bevestigen, — en met de uitbreiding van de bevoegdheid in art. 7 — dat voortaan ook papier aan order onderpand van beleening of van kredieten of voorschotten in rekening-courant kan zijn en dat de Javasche Bank voortaan niet alleen goederen zal mogen beleenen, maar ook, de deze vertegenwoordigende afscheepsdocumenten (van goederen op weg naar Indië). Daarentegen worden bedenkingen geuit tegen het voorstel om voor beleening vatbaar te maken „hypothecaire vorderingen en andere, voor overdracht of beleening vatbare en bij geschrifte aangegane inschulden" onder welke, blijkens de toelichting der Bankdirectie polissen van levensverzekering worden begrepen. Voorts bedenkingen tegen het onbepaald toelaten van het afgeven van zichtwissels of assignaties. in verband met de voorgestelde wijziging van art. 5, volgens welke de Bank ook buiten Nederlandsch-Indië „correspondentschappen" zal kunnen vestigen. Verder werd de wenschelijkheid geuit om te bestendigen wat bepaald was in art. 20, dat de Bank verplicht om drie vierden van haar specie-depôt te doen bestaan uit „standpenningen".

Een beslissing van het Opperbestuur moest derhalve spoedig volgen; die beslissing nu heeft aan de Javasche Bank het aan haar verleende octrooi tot biljetten-uitgifte voor jaren verlengd. Men kan wel niet zeggen het uitsluitend recht van biljetten-uitgifte, want in artikel 1 wordt slechts gezegd, geen circulatiebank kan in Nederlandsch-Indië worden opgericht en geen bankbiljetten mogen in Nederlandsch-Indië worden uitgegeven of in omloop worden gebracht dan krachtens een Koninklijk Besluit en op den voet en de voorwaarden bij zoodanig besluit te bepalen, maar door in artikel 15 de bepaling te laten staan dat het aandeel van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië in de winst der Bank vervalt, wanneer aan een ander dan de Javasche Bank mocht worden toegestaan bankbiljetten uit te geven en in omloop te brengen en in artikel 15 op te nemen, dan wel het Gouvernement zelf papieren geld mocht uitgeven, is de kans dat naast de Javasche Bank een andere circulatiebank optreedt in Nederlandsch-Indië zeer gering.

Echter zijn niet in het octrooi opgenomen de wijzigingen door de Directie in art. 1 voorgesteld met het doel om, zooals in de toelichting der Directie bij haar ontwerp-octrooi gezegd wordt, het euvel van het afloopend octrooi te voorkomen dat de termen niet voldoende zijn tot wering der circulatie in Nederlandsch-Indië van bankbiljetten en daarmede gelijkstaand papier, uitgegeven en in omloop gebracht door andere banken dan de Javasche Bank; zoo circuleeren, stipt de Directie aan, geregeld b.v. te Pontianak bankbiljetten van Engelsche banken en ter Oostkust van Sumatra de zoogenaamde kasorders der Nederlandsche Handel Maatschappij. Vandaar dat in de door de Directie voorgestelde definitie in art. 1 van bankbiljetten, nu in het octrooi opgenomen, ook staat niet alleen ter vertegenwoordiging van eene daarin uitgedrukte hoeveelheid Nederlandsch-Indische, maar ook, of *vreemde* munt.

Het stelsel om wel het recht tot uitgifte van biljetten toe te kennen, maar niet het uitsluitend recht, niet het uitsluitend monopolie vinden we ook in het octrooi der Nederlandsche Bank. Dit stelsel, van voorwaardelijk monopolie, is afkomstig van minister Betz, die het neerlegde in de Nederlandsche bankwet van 1863 als een middenweg tusschen het verleenen van een monopolie en den vrijdom tot het oprichten van circulatiebanken; een compromis tusschen bankéénheid en bankvrijheid, waarover toen gestreden werd. De regeering had een middenweg gekozen; de prikkel der concurrentie werd, schreef de minister, niet uitgesloten, en tevens het behoud der

gunstige uitkomsten van het toen bestaande stelsel, d.w.z. monopolie, zooveel mogelijk behouden. Doet zich daarentegen, tengevolge der steeds toenemende beweging en ontwikkeling, werkelijk behoefte aan een nieuwe kredietinstelling, gelijk een circulatiebank, gevoelen, schiet de Nederlandsche Bank in ijver (wat haar verweten werd, daar zij verzuimd had agentschappen buiten Amsterdam te vestigen, hetgeen als argument voor bankvrijheid werd gebruikt), zeide min. Betz, in overleg, of waarin ook, te kort, niets zal den wetgever verhinderen, de eenheid der circulatie aan andere, in zijn oog gewichtiger belangen op te offeren. De wetgever heeft het steeds in zijn hand — en hij is ter wille van het algemeen daartoe ten volle gerechtigd — om ook overigens solide ontwerpers af te wijzen met een beroep op de eischen der circulatie in het algemeen.

Het octrooi wordt verleend voor 15 jaren, dus tot en met 31 Maart 1921. Lange termijnen verleenen vastheid aan het bankwezen, scheppen ambitie bij het bestuur en personeel, omdat zij niet blootstaan aan de kans telkens hun werk vernietigd te zien. De daarentegen periodieke benoeming van bestuursleden geldt als een maatregel van toezicht.

In de toelichting van de Directie bij haar ontwerp-octrooi had zij gezegd: de duur van 15 jaren is nu imperatief gesteld als integreerend deel van het geheel, op grond van de overweging dat geen Bankdirectie de enorme kosten en verantwoordelijkheid aan de oprichting van nieuwe agentschappen en de aanstelling van meer personeel, in verband met de meerdere eischen, door de Regeering gesteld, verbonden, zal durven aanvaarden, zonder de wetenschap, dat daar voordeelen tegenover staan, zij het ook voor de toekomst.

Een langen termijn maakt de grondslagen van het bankwezen vaster en hechter.

Bovendien is bepaald, dat het verleende tijdperk van 15 jaren geacht wordt telkens op nieuw voor één jaar verlengd te zijn, tenzij van de zijde der Regeering, of van de zijde der Bank, door opzegging, van ongeneigdheid tot die verlenging mocht worden blijk gegeven. Derhalve kan de Bank, na afloop van het tijdvak van 15 jaren haar taak blijven voortzetten, zonder met de Regeering weder onderhandelingen te moeten beginnen over een eventueele verlenging.

Na de bedoelde opzegging blijft de Bank nog 5 jaren (volgens het oude octrooi en voorstel der Regeering 2 jaren) als circu-

latiebank optreden; door dat tijdvak wordt eventueel gelegenheid gegeven voor anderen om zich voor te bereiden om als circulatiebank op te treden of aan de Regeering om de maatregelen te nemen voor het overnemen der werkzaamheden vereischt en gewenscht.

De Javasche Bank bestaat sinds 1827; zij werd opgericht naar aanleiding „van de zooals in het eerste octrooi wordt gezegd, van meer dan een kant tot de Regeering gerichte aanzoeken tot het daarstellen van een particuliere bank op het eiland Java", bij publicatie van 11 December 1827 (Stbl. No. 111), als particuliere instelling. In 1881 werd zij tot een naamlooze vennootschap hervormd. Aan haar werd op den voet van het door de Regeering verleend „uitsluitend" octrooi, de zorg voor den fiduciairen-geldsomloop in Nederlandsch-Indië toevertrouwd.

Het eerste octrooi liep af op ult. December 1837, werd verlengd tot ult. Maart 1838 en hernieuwd tot ult. Maart 1848, en vervolgens tot ult. Maart resp. 1858, 1860, 1870, 1880, 1881, 1891 en ten slotte bij publicatie van Februari 1891 (Stbl. No. 49) tot 31 Maart 1906.

Het verlengen, nu, van het octrooi na 31 Maart 1906 heeft al zeer weinig geschrijf uitgelokt. Het heeft niet den strijd betreffende de twee hoofdvragen, waarover in 1863 en 1888 bij de verlenging van het octrooi der Nederlandsche Bank zooveel is geschreven, opnieuw doen ontbranden — de twee hoofdvragen nl.: bankvrijheid òf bankeenheid en staatsbank of geoctrooieerde particuliere instelling. In 1863 vond de regeeringsvoordracht (minister Betz) tot verlenging van het octrooi der Nederlandsche Bank tegenstanders o. a. in Mr. O. van Rees, Mr. J. P. Buijs, Mr. W. R. Boer, die meenden dat het verleenen van zulk 'n gewichtig privilege als het recht van uitgifte van biljetten aan één instelling indruischte tegen de vrijheid van handel, de gelijkheid van een ieder; zij stonden voor vrijheid tot oprichting van circulatiebanken, zij het dan ook onder gebondenheid om eenige algemeene bepalingen en voorschriften in acht te nemen. Het verleenen van een monopolie streed tegen het liberale beginsel, in de politiek gehuldigd; concurrentie is, werd beweerd, ten zeerste bevorderlijk voor de ontwikkeling van handel en nijverheid; de Nederlandsche Bank was, werd aangevoerd, een verhindering geweest voor anderen, om de beschikbare kapitalen dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van handel en nijverheid; bepalingen zijn belemmeringen, en geven geen waarborg voor soliditeit; geen bankbiljet kan in omloop zijn dat

niet in een behoefte voorziet, waarvoor inwisselbaarheid der biljetten een onovertroffen waarborg; het bankiersbedrijf werd voor anderen afgesneden. Verder wordt voor bankvrijheid nog aangevoerd de garantie, welke het bestaan van een aantal circulatiebanken biedt tegen misbruik van de biljetten-uitgifte door den staat; tegen centralisatie daarentegen: gebrek aan concurrentie, in een groot land zijn de kredietbehoeften niet overal in het land zelf dezelfde.

Bankeenheid daarentegen — het waren o. a. Prof. Mr. J. Vissering, Mr. N. G. Pierson, Mr. H. E. Moltzer, Mr. J. F. R. Baert, R. N. L. Mirandolle, die het ontwerp van minister Betz verdedigden. Zij weerlegden de beweringen hunner tegenstanders door aan te voeren dat door circulatiebanken als zoodanig d. i. door het in omloop brengen van bankpapier, een dienst op zich zelf wordt bewezen, in tegenstelling met het dienstbaar maken van de beschikbare kapitalen alleen; de circulatiebank is van algemeen karakter, de depositobank echter staat in persoonlijke verhouding tot deposanten; de behoefte aan biljetten is geen vast iets, door overspeculatie wordt zij uitgebreid, en juist overspeculatie werkt de Bank in de hand, vooral wanneer er concurrentie is tusschen de banken; inwisselbaarheid kon niet als waarborg dienen voor het in omloop houden van biljetten; gevaar voor uitbreiding der fiduciaire circulatie; het bankiersbedrijf en biljetten-uitgifte waren niet synoniem; een regeling, een privilege van papier-uitgifte is een politiemaatregel als de muntslag. Dit waren hun hoofdargumenten tegen de beweringen van de voorstanders van bankvrijheid. Gewenscht is, zij aangestipt, centralisatie der biljetten-uitgifte in één hand om twee redenen: de een vindt haar grond in de plaats, welke het bankbiljet inneemt en moet innemen. Het bankbiljet is een kredietpapier van bijzonderen aard, geldvertegenwoordigend papier en als zoodanig moet het aangenomen worden, berustend op het vertrouwen van het publiek. Wel is men niet gedwongen bankpapier aan te nemen, maar eenmaal aangenomen door den schuldeischer, is de schuldenaar bevrijd; en rijkskassen nemen bankpapier in betaling aan. De andere reden houdt verband met de roeping der Bank, centralisatie geeft waarborg voor een goed overzicht over de geld- en kredietmarkt. En verder, één bank kan de regeering en den Staat gemakkelijker hulp verleenen; verscheidenheid van bankpapier is voor het publiek lastig; de uitgifte van biljetten is geen gewone tak van handel, maar geldverschaffing, welke evenals het munten. een koninklijk recht is.

De tweede hoofdvraag zij hier slechts even aangestipt: Staatsbank — alle voordeelen vallen aan den Staat — of particuliere instelling — boven een Staatsbank te verkiezen wegens vrees voor misbruik van de regeering in moeilijke tijden, waarvan de geschiedenis in andere landen voorbeelden geeft; vrees dat een Staatsonderneming minder commercieel wordt beheerd; vrees voor invloed der politiek.

De overgang tot een staatsbank zoude tot heel wat moeilijkheden en stoornis in het kredietwezen en den algemeenen geldsomloop aanleiding geven.

Kwamen de kwestiën betreffende het wezen der instelling nu bij het verlengen van het octrooi der Javasche Bank niet ter sprake — slechts in de toelichting der Directie bij haar ontwerp-octrooi vinden we het denkbeeld eener staatsbank slechts even genoemd —, en stond het wezen der instelling vast, zoo bleven ter bespreking en onderhandeling over de regeling van den werkkring, de biljetten-uitgifte en de regeling van het bestuur, der winstverdeeling, enz. Zooals ook uit de bovenvermelde onderhandelingen blijkt, hebben de genoemde punten inderdaad een onderwerp van bespreking tusschen Regeering en Bankdirectie uitgemaakt, in het bijzonder de regeling van den werkkring en die der winstverdeeling.

Vooreerst de werkkring. Een circulatiebank moet dienen om den koopman, den fabrikant van kapitaal te voorzien. De Javasche Bank dient ter bevordering van handel en nijverheid in Nederlandsch-Indië of, zooals de president der Bank in zijn laatste jaarverslag zegt, zij is geroepen om het doen van zaken mogelijk te maken.

Maar naast het in de kredietbehoeften voorzien is haar specifieke taak als circulatiebank, om den algemeenen geldsomloop te regelen en om in de betaalmiddelen kapitaalsbesparing te bewerken, doordat zij voor een deel het metallieke geld aan den omloop onttrekt en daarvoor geldvertegenwoordigend papier, een fiduciair betaalmiddel in de plaats geeft; dit onderscheidt haar van de depositobanken, die slechts bestaand kapitaal bruikbaar maken.

Mag zij hare roeping vervullen op elke mogelijke wijze? Is de Javasche Bank te beschouwen als een gewone krediet- of bankinstelling, in welker statuten staat dat zij zich bezig houdt met het verleenen van kredieten, voorschotten, disconteeren enz. en „verdere alle mogelijke bankzaken," zooals gezegd wordt in de statuten van krediet en bankinstellingen, is zij een gewone bankinstelling aan wie bovendien een privilege is verleend? Alles derhalve aan het beleid van het bankbestuur overgelaten om de middelen

zoo realisabel en winstgevend mogelijk uit te zetten, op ruime en volledige kredietvoorziening uitsluitend het oog gericht? In het nu afloopend octrooi waren de verschillende operatiën waarmede de Bank zich bezig mocht houden, aangegeven; de werkkring der Bank moet beperkt worden en bepaald omschreven worden met het oog op den aard harer obligo's, welke dadelijk opvorderbaar moeten zijn, met het oog op de dekking harer dagelijks opvraagbare schulden; specialiseering opdat in het geheel de deelen krachtig zullen wezen, om vertrouwen te wekken, noodig voor het in omloop brengen harer biljetten. De biljetten-uitgifte is — ofschoon het een particuliere zaak is dat iemand een betalingsbelofte van een ander verkrijgt — iets dat in de betrekkingen van zoovele menschen ingrijpt, dat het een sociale aangelegenheid is. En hierin onderscheiden de biljettten zich van giro's, omdat zij een betrekking scheppen, niet tusschen de Bank en één of enkele personen, maar tusschen de Bank en de gemeenschap als het ware. Eensdeels is het voor den enkelen persoon, wanneer de biljetten algemeen ingang hebben gevonden, moeilijk de aanneming te weigeren, al is hij in staat de solvabiliteit te beoordeelen, en anderdeels hebben de biljetten een bepaalde betaalkracht gekregen door een machtiging der Regeering. Het zij niet de werkkring der Javasche Bank kredietmiddelen te verschaffen aan elk en op elke mogelijke wijze, leidend tot een alleenheerschappij, een verdringen, met behulp van het privilege, van alle instellingen, die hetzelfde veld bearbeiden: zij moet als circulatiebank slechts het middelpunt vormen van het bankwezen, een stevig middelpunt, waaromheen andere krediet-instellingen zich scharen. — Alsdan een preciese opsomming der operatiën, aansluitend aan de plaatselijke gebruiken en vormen van krediet. Het bankbiljet beschouwende als een deel der geld-circulatie van het land, moet men een preciese regeling van den werkkring verlangen; zelfs uitgaande van de meening dat het bankbiljet louter kredietmiddel is, is een regeling te wenschen, wanneer het bankbiljet tot betaalmiddel — wettelijk — wordt verheven.

Het nu afloopende octrooi der Bank gaf zooals gezegd, de verschillende operatiën, waarmede de Bank zich zal kunnen bezig houden, aan. Te dien opzichte wenschte de Regeering in hoofdzaak de thans bestaande bepalingen te handhaven.

In het nu verleende octrooi is aan de bevoegdheden der Bank uitbreiding gegeven. Voor de regeling van den werkkring, der bevoegdheden was het de vraag of de ondervinding sedert de laatste

verlenging in het octrooi aangetoond had dat inkrimping der bevoegdheden noodzakelijk was, dan wel of uitbreiding gewenscht was, in verband met de ontwikkeling van het verkeer; er een uitbreiding aan te geven in het belang van het algemeen, vereischt door de ontwikkeling van den handel in den tijd verstreken sinds het verlengen van het geldend octrooi. Uit het door de regeering, zoowel als uit het door de Bankdirectie voorgestelde ontwerp blijkt dat noch de Regeering noch de Bankdirectie inkrimping van den werkkring gewenscht achtte; integendeel uitbreiding wenschte de Directie. Verschil bleek te bestaan in de mate van uitbreiding. De vraag was te stellen of de verschillende uitbreidingen in overeenstemming zouden zijn met het karakter van de bank-operatiën; dat slechts krediet worde verleend door leeningen met zelfdelgende kracht, op korten termijn, met voldoende zekerheid, op realisabel onderpand. En — of de uitbreiding niet zoover gaat, dat geen ruimte gelaten wordt voor andere kredietinstellingen; een goed bankwezen vereischt, is reeds gezegd, een krachtig middelpunt, waaromheen andere zich groepeeren. Eenheid, maar geen overheersching; daarom ook geen kredietinstelling begiftigd met het octrooi, maar een afzonderlijk geoctrooieerde instelling.

En ook is niet gewenscht één centrale circulatiebank, waaromheen andere banken met het recht van uitgifte van biljetten: het stelsel van Kontingentirung — banken met resp. aandeelen in den biljetten-omloop — in Duitschland heeft bewezen hoe zulk 'n stelsel werkt: de particuliere banken werden er door geleid tot uitzetting harer ongedekte circulatie onder normale omstandigheden tot zooveel mogelijk de uiterste grens van hare respectieve kontingenten, om wanneer buitengewone kredietvraag volgde, instede van alsdan onder de biljetten-belasting te vallen, den last van die vraag op de Rijksbank over te brengen. Dat dit stelsel geen storenden invloed gehad heeft op de operatiën der Rijksbank was, naar gezegd wordt, te danken aan het beleid der Rijksbank, die handelde alsof het stelsel niet bestond.

Art. 7 geeft den werkkring der Bank aan.

Het eerste en voornaamste middel tot kredietverleening is behouden; het disconteeren van wissels. Deze bieden over het algemeen de beste zekerheid, die gegeven kan worden, zoowel omdat de betaling door strenge rechtsbepalingen verzekerd is, ook omdat het niet betalen van een vervallen wissel in de handelswereld voor insolventie wordt aangezien, alsmede om de solidaire aansprakelijkheid,

zonder de drie excepties van borgen, der personen, wier handteekening op den wissel voorkomt. Doordat de centrale bank een kleinere locale bank als tusschenpersoon gebruikt, voorkomt zij daardoor haar gebrek aan persoonlijke bekendheid met de betrokkenen, waarover de locale bankier beschikken kan. Bovendien geeft de wissel een waarborg van zekerheid omdat hij gewoonlijk voortvloeit uit reëele transacties. En verder door niet te lang loopende wissels te disconteeren, zet de Bank hare middelen spoedig realisabel uit; bij het vervallen keeren de middelen van zelf tot de Bank terug. Aan de eischen van zekerheid van spoedige realisabiliteit komt het octrooi tegemoet door te bepalen dat de wissels moeten voorzien zijn van twee of meer handteekeningen en niet langer mogen loopen dan zes maanden. (In het afloopende octrooi wordt alleen gezegd geen langer looptijd dan de gebruiken des handels medebrengen).

Aan het beleid der Directie is het overgelaten wissels te nemen of te weigeren, het onderzoek òf een wissel gebaseerd is op een reëele transactie, òf een finanzwechsel of accomodatiepapier is, of het een wissel is, getrokken door een exporthuis in Indië op een importhuis elders, getrokken door grossier op detailhandelaar, dan wel getrokken door detailhandelaar op particulier, door detailhandelaar op grossier. En wat speciaal de Javasche Bank betreft, is het oog te richten op het zoogenaamde „pig on pork and pork on pig" papier, het papier door het agentschap van een kredietinstelling of handelshuis in Indië afgegeven op het eigen hoofdkantoor in Europa. Het niet streng weren van dit papier door de kredietinstellingen in Nederlandsch-Indië heeft, zij hier in herinnering gebracht, aan deze instellingen heel wat onheil bezorgd; het was een oorzaak, waardoor de Rotterdamsche Bank zoo groote verliezen leed dat zij in 1870 het besluit nam de in Indië aangeknoopte relatiën op te heffen en een overeenkomst met de Chartered Bank of India, Australia and China aan te gaan om na geheele opheffing van haar hoofdagentschap te Batavia, hare vrienden in staat te stellen dezelfde handelsfaciliteiten in Indië te verschaffen, als toen zij daar zelf gevestigd was.

Naast het disconteeren komt het verstrekken van beleeningen, en wel korte beleeningen. Art. 7 II van het octrooi verleent de Javasche Bank de bevoegdheid tot het verstrekken van beleeningen en van voorschotten in rekening-courant, welke de beleeningen, zegt de directie in de toelichting bij haar ontwerp-octrooi, grootendeels hebben verdrongen. Het is, zegt de directie, slechts een

kwestie van vorm, daar men bij beleening het gewenschte bedrag in eens opneemt, in den regel onder vooruitbetaling der rente over den overeengekomen termijn, terwijl men in het genot van zoogenaamde kredieten of voorschotten in rekening-courant de bevoegdheid heeft naarmate van behoefte te disponeeren binnen de perken van het gestelde maximum en terug te storten met betaling van rente van dag tot dag, tenzij een minimum daarvoor is bepaald.

Uit den aard der zaak genieten daarom kredieten of voorschotten in rekening-courant bij het publiek de voorkeur, daar men langs dien weg, eenmaal debet staande, ook zijn kasgeld het meest productief kan maken door het in mindering van schuld te storten en zoodoende rente over die schuld te besparen.

Eigenlijk gezegde beleeningen zijn, volgens de Directie, daardoor meer en meer uit den tijd geraakt, nu de toenemende concurrentie op elk gebied oorzaak is dat de winsten niet meer zoo gemakkelijk behaald worden en een ieder dwingt meer op zijn voordeel bedacht te zijn, en dit geldt te meer tegenover de Javasche Bank, die reeds sedert lang geen onderscheid meer maakt in den rentevoet voor beleeningen en dien voor kredieten of voorschotten in rekening-courant. Dezelfde bepalingen vinden we betreffende het afloopen, den duur van de voorschotten in rekening-courant als voor beleeningen (drie maanden).

Beleeningen geven minder zekerheid dat na afloop van den termijn, het bedrag terugbetaald zal worden, dan wissels op haar vervaldag betaald, omdat zij niet zoo onmiddellijk aan een transactie zijn vastgeknoopt, welke binnen den vervaltijd afgewikkeld zal zijn, en waarvan de afwikkeling den ontvanger van het geleende bedrag de middelen tot terugbetaling aan de bank geeft; vandaar het gevaar voor steeds vernieuwen, voor het ontstaan van „doode" beleeningen. Beleeningen op goederen zijn wellicht te verkiezen boven die op effecten, omdat het gevaar van speculatie als grondslag te hebben, grooter is bij de laatste. Zoo zegt de president der Bank in zijn laatste jaarverslag: „Uit den aard speelde de speculatie daarbij geen geringe rol en had de circulatiebank dus wel in het oog te houden, dat zij eenerzijds geroepen is om het doen van zaken mogelijk te maken, doch anderzijds te remmen ter voorkoming dat de gemakkelijk te verkrijgen krediethulp de voorzichtigheid zou doen over het hoofd zien".

Een uitbreiding heeft de bevoegdheid tot het verstrekken van

beleeningen in het nieuwe octrooi verkregen. Ook kan volgens het nieuwe octrooi papier aan order (dus wissels enz.) tot onderpand van beleeningen genomen worden of van voorschotten in rekening-courant. Een uitbreiding, welke geen afkeuring gevonden heeft; handelaren zullen, naar de toelichting der bankdirectie aangeeft, er door gebaat worden, zonder dat de voorwaarden van zekerheid en van kort loopend in gevaar worden gebracht. En, tengevolge van de wet van 8 Juli 1874 tot wijziging der wettelijke bepalingen omtrent pandrecht is „papier aan order" voor beleening vatbaar.

Vervolgens is de bevoegdheid der Javasche Bank bij het nieuw octrooi uitgebreid tot het als onderpand van beleeningen aannemen van afscheepsdocumenten, vertegenwoordigende goederen van Nederland naar Indië verscheept.

In het nieuw octrooi is de beleeningsbevoegdheid der Bank nog verder uitgestrekt nl. tot in beleening nemen van hypothecaire vorderingen en andere voor overdracht of beleening vatbare en bij geschrifte aangegane schulden. Deze uitbreiding heeft protest uitgelokt (het reeds genoemde artikel in de *Nieuwe Rott. Courant*); blijkens de toelichting van de directie toch waren er ook onder te begrijpen polissen van levensverzekering.

De directie wenschte, volgens hare toelichting, deze uitbreiding „omdat reeds meermalen de behoefte zich heeft doen gevoelen voorschotten te mogen geven tegen cessie van hypothecaire vorderingen, wanneer spaarbanken of andere instellingen, in tijden van crisis, wanneer de circulatiebank in de eerste plaats geroepen wordt hare hulp te verleenen, niet hare hypothecaire vorderingen konden laten afloopen, naarmate van de zich onverwachts openbarende buitengewone opvragingen van geld.

Polissen van levensverzekering, steeds talrijker wordende naarmate het levensverzekeringsbedrijf zich uitbreidt, kunnen volgefourneerd of eene meer of minder belangrijke afkoopwaarde vertegenwoordigende, zich in het bezit bevinden van personen of lichamen die daartegen tijdelijk geld wenschen op te nemen.

Meermalen moesten aanzoeken van dien aard worden afgewezen, omdat het octrooi daarin niet voorziet.

Hetzelfde geldt voor depositobewijzen van bankinstellingen voor een vasten termijn, die geheel of gedeeltelijk renteverlies voor de depositarissen kunnen tengevolge hebben als zij de gelegenheid missen daartegen geld op te nemen bij zich vóór den vervaldatum openbarende behoefte aan middelen. Evenzoo geldt dit voor bewijzen

van inleg in spaarbanken, die meerendeels een jaarrente geven, welke de beleeningsrente der Javasche Bank overtreft of daaraan gelijk is, doch bij tusschentijdsche opvraging soms geen, soms slechts een zeer geringe rente vergoeden.

Al deze zaken geven, behalve verhaal op den geldnemer, een niet te versmaden suppletoire zekerheid in vastigheden of in den vorm van onomstootelijke vorderingen op derden.

Opgemerkt zij dat de Directie zegt dat de behoefte aan voorschotten tegen cessie van hypothecaire vorderingen en evenzeer slechts tot dat maximum tegen onderpand der andere in par. 10 van artikel 7 bedoelde vorderingen, zich slechts heeft voorgedaan in tijden van crisis, dus in buitengewone omstandigheden. Het nieuwe octrooi komt in zooverre aan den wensch der Directie tegemoet, dat het bepaalt dat de operatiën der Bank bestaan uit: ..... „in buitengewone omstandigheden, ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal en voor zoover hem noodig voorkomt onder door hem te stellen voorwaarden, in het in beleening nemen van — dan wel verleenen van kredieten of voorschotten in rekening-courant tegen onderpand van hypothecaire vorderingen en andere voor overdracht of beleening vatbare en bij geschrifte aangegane inschulden". Met dien verstande echter, dat ingevolge art. 10 deze operatiën een bedrag van *f* 4.000.000 niet mogen te boven gaan en slechts een bedrag van *f* 2.000 000 mag worden verstrekt tegen onderpand van hypothecaire vorderingen. Derhalve worden de gewenschte operatiën toegestaan in buitengewone omstandigheden en tot een beperkt bedrag.

Een zeer veelvuldig in Nederlandsch-Indië voorkomende vorm van kredietverleening, is het verstrekken van gelden aan cultuurmaatschappijen onder verband van den oogst. Tot deze werkzaamheid heeft het nieuw octrooi de bevoegdheid der Javasche Bank niet uitgebreid, het bezwaar is dat het onderpand zoo onzeker en aan wisselvalligheden blootgesteld is, de oogst kan mislukken, het economisch goed moet nog geboren worden en de oogst kan afhankelijk zijn van omstandigheden, welke niet bevorderlijk zijn voor de vereffening der schulden.

Het verstrekken van gelden op hypotheek wordt evenmin als kredietoperatie toegestaan; hypotheken zijn noch gemakkelijk en vlug realisabel noch van korten duur.

Voor het bedrag van het te disconteeren papier noch voor het bedrag aan beleening of voorschot in rekening-courant te verstrekken,

is een minimum noch een maximum bepaald; de kleine kooplieden kunnen bediend worden. Wel wordt de vraag geopperd of het de taak van een groote centrale circulatiebank is als het ware detailhandel in wissels te drijven.

De Bank mag ook wissels buiten Nederlandsch-Indië en Nederland betaalbaar, buitenlandsche wissels in portefeuille hebben. Reeds de meer vrijgevige bepalingen van het octrooi van 1891 stelden de Javasche Bank in staat om hare kredietoperatiën ook op het gebied van den buitenlandschen wisselhandel uit te breiden en een deel van hare operatie-middelen in Nederland rentegevend te beleggen. In het hebben in portefeuille van buitenlandsche wissels, heeft men geen bezwaar gezien, al wordt daardoor een gedeelte van de kredietmiddelen der Bank onttrokken, waardoor afbreuk zou kunnen worden gedaan aan de kredietverleening in het binnenland; gevaar voor duurder krediet dan anders het geval zoude zijn terwijl een der eerste vereischten is voor den handel het verleenen van zoo goedkoop mogelijk krediet. Om hiertegen te waken, bepaalt art. 10 dat de buitenlandsche wisselportefeuille nooit langer achtereen dan gedurende een tijdperk van 2 maanden het bedrag van het beschikbaar metaalsaldo mag te boven gaan. Koopen en verkoopen van wissels is eigenlijk wel niet de taak eener circulatiebank, maar de buitenlandsche wisselportefeuille kan gelden als een reserve voor een levendige kredietvraag in het binnenland (in België gaat men zelfs zoo ver dat de buitenlandsche wissels in vermindering van den verplichten metaalvoorraad worden gebracht), en van de vergunning tot het hebben van buitenlandsche wissels kan de Bank profijt trekken van duur geld in het buitenland bij tijdelijk slappe binnenlandsche kredietvraag.

Bewaarneming blijft tot den werkkring der bank behooren; echter niet de uitbreiding, „desverlangd met bijbehoorende administratie", waaronder volgens de toelichting der Directie wordt verstaan het desgewenscht doen verkoopen, inkoopen, remplaceeren van uitlotingen, innen van dividendbewijzen enz. Wordt soms in twijfel getrokken of bevoegdheid tot bewaarneming wel tot de specifieke taak van een circulatiebank behoort, en of zij met deze bevoegdheid niet treedt op het terrein van andere kredietinstellingen en banken, des te meer geeft de bevoegdheid tot bewaarneming, uitgebreid met het voeren van administratie, aanleiding tot de vraag of aldus de Javasche Bank niet te zeer in concurrentie treedt met de om haar gegroepeerde kredietinstellingen.

Volgens het afloopend octrooi konden assignaties afgegeven worden door het hoofdbureau op de agentschappen en omgekeerd en ook van het eene agentschap op het andere, en door het hoofdbureau en de agentschappen op de(n) gedelégeerde(n) in Nederland en omgekeerd; de agentschappen konden volgens dat octrooi alleen *in* Nederlandsch-Indië gevestigd worden. De bevoegdheid der Bank tot het afgeven van assignatiën was derhalve beperkt tot Nederlandsch-Indië en tot Nederlandsch-Indië en het moederland. De Regeering had voorgesteld deze bepaling onveranderd over te nemen; de Directie stelde echter voor, dat in het nieuwe octrooi zoude worden gezegd: de operatiën der Bank bestaan uit.... in het overmaken van gelden, zoowel met telegraphisch advies als door het afgeven van zichtwissels of assignaties, en dat in artikel 5 de bepaling zoude worden opgenomen dat ook *buiten* Nederlandsch-Indië correspondentschappen kunnen worden opgericht, waardoor de mogelijkheid niet uitgesloten bleef dat de bevoegdheid der Bank om assignaties af te geven, tot het remitteeren en het trekken op alle plaatsen der wereld werd uitgebreid.

Daardoor zoude de Javasche Bank wellicht te veel getreden zijn op het terrein van de particuliere banken en kredietinstellingen. In het nieuwe octrooi wordt dan ook bepaald, „in het overmaken van gelden, zoowel met telegraphisch advies als door het afgeven van zichtwissels of assignatiën tusschen hare Indische kantoren onderling en tusschen deze kantoren en haar bijkantoor te Amsterdam. Trekking tegen voorkomende creditsaldi bij correspondentie mag slechts geschieden telegraphisch of op zicht". De beschikking om te trekken op buitenlandsche saldi hangt samen met de bevoegdheid van het koopen en verkoopen van buiten's lands betaalbare wisselbrieven (art. 7 V); het remitteeren wordt beperkt tot Indië en tot Indië en Moederland.

In het octrooi komt geen bepaling voor, welke de Javasche Bank verplicht het haar aangeboden goud tegen een bepaalden prijs te koopen of goud af te staan. Door een dusdanige bepaling wordt aangegeven welke politiek een Bank moet volgen, een goud-agiopolitiek of een discontopolitiek. Door een goud-agiopolitiek, zooals de Bank van Frankrijk eertijds voerde, wordt wellicht discontoverhooging voorkomen, maar worden de normale grenspunten der wisselkoersen uit elkaar gerukt en komt de munt bloot te staan aan depreciatie, waarvan grooter nadeelen dan van een disconto-verhooging het gevolg zouden kunnen zijn; het land wordt gebracht onder het stelsel van een

cours forcé van het betaalmiddel; de wisselkoers wordt onzeker, berekeningen voor transactiën met het buitenland falen.

Een discontoverhooging echter, is schadelijk voor den handel; de kredietnemers betalen meer; bij een willekeurig te hoog disconto betalen deze onnoodig te veel. Is er afvoer van biljetten, tengevolge van uitzetting der binnenlandsche kredietvraag, dan ligt in het verminderen van den beschikbaren voorraad biljetten minder gevaar, dan wanneer dit verminderen geschied door een afnemen van den metaalvoorraad naar het buitenland; de stand der buitenlandsche wisselkoersen is voor de directie eener circulatiebank een betrouwbare gids.

De Bank moet volgen een bankpolitiek en een muntpolitiek. De jaarverslagen der Javasche Bank zijn daarom zoo belangrijk, omdat zij alle inlichtingen verschaffen over den munttoestand in Nederlandsch-Indië. De muntpolitiek bestaat in de zorg voor voldoende zilveren en gouden munten in omloop; het eigen belang als kredietgeefster brengt mede, te zorgen voor den munttoestand, al is het een onderwerp van staatszorg.

De handel in muntmateriaal (goud en zilver) wordt uitgebreid door het nieuwe octrooi tot den handel in uitheemsche munt en bankpapier. Verder is in art. 7. V nog bijgevoegd, (de operatiën der Bank bestaan uit)... en het essayeeren van ertsen en metalen.

Een gewichtige operatie der banken en kredietinstellingen is het aannemen van gelden à deposito. Zooals uit art. 74 W. v. K. blijkt, werd aan kassiers vroeger eene vergoeding voor het bewaren van gelden gegeven, inplaats van rentevergoeding door deze aan deposanten; thans trachten de banken en kredietinstellingen deposito's te trekken door rentevergoeding te verleenen. Is het wenschelijk dat de Javasche Bank rekening houdt met die veranderde tijdsomstandigheden en rente vergoedt voor bij haar geplaatste gelden? Zoolang de Bank geen rente vergoedt, kan zij alleen verwachten kasgelden te ontvangen, welke slechts zeer tijdelijk bij haar gedeponeerd worden en waarover zij derhalve slechts in geringe mate beschikken kan. Biedt zij daarentegen rente aan, dan zal zij naast kasgeld, 'ook kapitalen ontvangen, nl. zoodanige, welke of te klein zijn om zelfstandig gebruikt te worden, of waarover de bezitters eerst later wenschen te disponeeren, of vreezen verliezen te lijden door koersschommelingen, wanneer zij die gelden in fondsen beleggen. Deze middelen zullen minder spoedig onttrokken worden, terwijl een lange plaatsing bevorderd zoude worden door verhooging

der rente al naar gelang den tijd van opzegging tot onttrekking, of door toe te staan te trekken op de deposito's door deposanten; zoolang de chèque loopt blijft het geld staan, terwijl er bij een centrale instelling kans bestaat dat de ontvanger der chèque het bedrag geheel of gedeeltelijk à deposito laat blijven. Ook is er rekening mede te houden voor het bepalen van de kans van lang à deposito blijven van gedeponeerde bedragen, of de deposant een bankier, koopman of kleine bank, dan wel b.v. een cultuurmaatschappij is; duidelijk is dat de eerstgenoemde slechts tijdelijk overtollige kasgelden à deposito geven, de cultuurmaatschappij b.v. de van hare producten ontvangen bedragen b.v. tot den tijd van het uitbetalen der coupons of dividenden.

Vast staat dat door het geven van rente voor à deposito geplaatste gelden, de circulatiebank veel geld tot zich zoude trekken. Dit geld wordt gestort in biljetten of in specie. Zoo het in biljetten gestort wordt, komen biljetten uit de circulatie terug, het à deposito geplaatste bedrag komt in plaats van biljetten als opeischbare schuld. Door het komen van biljetten uit den omloop wordt het arbeidsveld der bank grooter. Wordt het in specie gestort, dan vergroot de ontvangen specie den metaalvoorraad; daardoor wordt de Bank in staat gesteld een $2^1/_2$ grooter maal bedrag (in verband met de bepaling der metaaldekking) dan het in specie à deposito ontvangen bedrag uit te geven.

Zooals reeds gezegd, ontvangt de bank, wanneer zij geen rente vergoedt, slechts kasgelden; de rekening-courantsaldo's der circulatiebank zijn slechts kasmiddelen harer rekening-houders, welke deze bij haar laten gelijk hare bankbiljetten kasmiddelen zijn van de houders daarvan, welke zij onder zich houden. Maar de gelden, welke à deposito tegen rentevergoeding worden uitgezet, zijn geen kasmiddelen, doch tijdelijk beschikbaar geld. Hierbij is tweeërlei veld van arbeid; gevaar ligt echter voor een circulatiebank in de vereeniging van biljetten-uitgifte met het aannemen van deposito's tegen rentevergoeding. Een circulatiebank zal door rentevergoeding over deposito's te geven zooveel middelen tot zich trekken, dat zij deze niet behoorlijk kan uitzetten en bovendien het bank- en kredietstelsel van het land een schok toebrengen; aan de overige banken en kredietinstellingen wordt een groot deel van haren werkkring, van hun beschikbare middelen ontnomen en er zouden niet meer zijn verschillende andere kredietinstellingen van verschillend soort steunende op een stevig middelpunt. Een nog

verdere stap, dan het vergoeden van rente voor à deposito geplaatste bedragen zoude gevormd worden, door het oprichten van een spaarkas door een circulatiebank. Duidelijk is dat daardoor de circulatiebank doodend zoude werken voor alle andere soortgelijke instellingen.

Ofschoon art. 12, evenals in het afloopend octrooi, aanvangt met het verbod om zich bezig te houden met andere operaties, dan de in art, 7 genoemde, blijft uitdrukkelijk als verboden vermeld het verleenen van krediet of voorschot in blanco, het deelnemen in eenige handels-, nijverheids-, of andere onderneming, het koopen of verkoopen van effecten (geen bevoegdheid op te treden als „effectenbank"), het voorschieten van geld onder verband van schepen.

Art. 5 zorgt er voor dat de Javasche Bank op verschillende plaatsen in Indië filialen heeft, opdat het kredietverleenen niet beperkt blijft tot enkele hoofdplaatsen, maar onze geheele Oost-Indische bezitting van de hulp der Bank kan profiteeren. Aan de Nederlandsche Bank is dikwijls verweten dat zij niet tijdig filialen in Nederland buiten Amsterdam gevestigd heeft, zoodat ons land, buiten de hoofdstad langen tijd verstoken bleef van de hulp der Bank. In onzen tijd van snelle verbindingen heeft de vrees der Banque de France en van den minister van financiën van Napoleon, Mollien, veel aan beteekenis verloren. Mollien schrijft in zijn Mémoires d'un Ministre du Trésor public: „Wanneer het reeds voor ervaren bankiers, wier taak het is de disconteeringen eener bank in de plaats van haren hoofdzetel te leiden, moeilijk is dwalingen te vermijden, zoo zijn veel ernstiger dwalingen te vreezen, wanneer een bank, welke hare disconteeringen ook buiten den kring van de plaats van haren zetel uitbreiden wil, de uitvoering der zaken aan agenten overlaat, en in het bijzonder, wanneer zulk 'n bank voor deze disconteeringen buiten haren zetel, dezelfde biljetten aanwendt, als die, welke zij in hare stad in omloop brengt; de onvoorzichtigheden, welke door een filiaal begaan worden, kunnen dan plotseling overal een wantrouwen tegen de biljetten der bank in het leven roepen". Napoleon echter dwong de Bank van Frankrijk filialen te vestigen in verschillende plaatsen van Frankrijk; hij schreef in 1810 aan Mollien; „Daar de bank zich Banque de France heeft willen noemen, is het duidelijk dat zij met dezen naam de verplichting op zich heeft genomen, hare disconteeringen niet alleen tot Parijs en de naaste omgeving te beperken".

In zijn jongste jaarverslag deelde de president der Javasche

Bank reeds mede dat een vermeerdering der agentschappen der Bank te verwachten is. De uitbreiding in het nieuw octrooi van de bevoegdheid of verplichting tot het vestigen van agentschappen en correspondentschappen blijft beperkt tot Nederlandsch-Indië, maar daarbuiten mag de Bank correspondenten (niet correspondentschappen) hebben; met deze correspondenten staat de Bank in relatie wegens hare buitenlandsche wisselportefeuille.

In het nieuw octrooi wordt gesproken van een bijkantoor te Amsterdam, — in het oude octrooi van de delegatie te Amsterdam, terwijl het bestaan van een bijkantoor te Amsterdam nu imperatief wordt gemaakt en niet facultatief wordt gelaten. De voorlichting uit Europa kan moeilijk worden gemist; een juist oordeel over de kredietwaardigheid van het groot bedrag wissels welke elk jaar, tegen suiker en ander product op Europeesche bankiers getrokken en voor een belangrijk deel voor de particuliere banken op Java door de Javasche Bank gefinanceerd worden, is moeilijk anders te verkrijgen dan uit Europa zelf. Tevens heeft men in Indië voorlichting noodig uit Amsterdam voor de belegging van eigen effecten of het beleenen van Europeesche fondsen.

De Javasche Bank zal optreden als kassier der Regeering.

Van het verleenen van een kosteloos voorschot, zooals bij de Nederlandsche Bank, wordt niet gesproken. Het verstrekken van voorschotten aan den Staat wordt door sommigen bestreden uit de overweging dat daardoor de kredietmiddelen ten behoeve van den handel minder worden.

De regeering had in haar ontwerp voor de verlenging van het octrooi bepaald, dat de Bank voorschotten aan het gouvernement, tot een maximum van *f* 5 millioen, zoude moeten verstrekken; de Directie had echter hiertegen bezwaren. „Immers, zegt de directie in hare toelichting, kan het in het algemeen belang ongewenscht zijn dat de Bank onder alle omstandigheden verplicht zou zijn geld ter beschikking der regeering te stellen, waarom het der Bankdirectie zou moeten vrijstaan evenals andere beleeningen, ook die der Regeering, op te zeggen of eventueele aanvragen daartoe van de hand te wijzen. Het kan toch niet van een goede Bankdirectie verwacht worden, dat zij zonder noodzaak solide rentegevende uitzettingen, allerminst aan de Regeering zal afwijzen".

Bij het nieuwe octrooi wordt evenwel de Bank verplicht aan het gouvernement, telkens wanneer de Gouverneur-Generaal dit tot tijdelijke versterking van 's lands kassen noodig acht, tot een

maximum van *f* 5.000.000 en tegen een vaste rente van $2^1/_2$ pCt. voorschotten in rekening-courant te verstrekken op voldoend onderpand — volgens het oude octrooi van producten, welk woord nu is vervallen, zoodat het onderpand in het vervolg ook zoude kunnen bestaan in Nederlandsche of Nederlandsch-Indische schatkistbiljetten (zoo deze uitgegeven kunnen worden). De verplichting tot het verstrekken dier voorschotten houdt op, zoodra en voor zoolang als het beschikbare metaalsaldo der Bank beneden zes millioen gulden is gedaald. Het als onderpand nemen van regeeringspapier was bij het oude octrooi uitgesloten, ook het disconteeren van regeeringspapier.

Het disconteeren van regeeringspapier wordt wel geacht te zijn van dezelfde strekking als het verleenen van een blanco voorschot (verboden in art. 12), daar papier, afkomstig van den schuldenaar, een schuldbekentenis van den schuldenaar niet kan strekken tot waarborg van een schuld van denzelfden schuldenaar.

Toch blijft aldus de mogelijkheid bestaan van het disconteeren van regeeringspapier nl. door tusschenkomst van een derden persoon, de eerste discontant, die het herdisconteert bij de Bank. De promessen, schatkistbiljetten, komen dan voor onder de handelspromessen. Biedt de regeering hare promessen ter open markt aan, dan kunnen deze bij eventueele herdisconteering eveneens bij de Bank terecht komen; dat papier komt dan evenwel voor onder de gewone handelswissels en promessen.

Van een vergoeding van rente over het tegoed van den Staat wordt niet gesproken; er wordt dus geen onderscheid gemaakt tusschen het tegoed van de schatkist en dat van particulieren, wat het vergoeden van rente betreft, wel wat betreft het berekenen van rente, bij voorschotten.

De bemoeiingen van de postspaarbank in Indië kunnen volgens het nieuwe octrooi aan de Bank worden opgedragen, niet tevens die in Nederland, zooals de Regeering had voorgesteld.

Art. 17 van het octrooi maakt de Javasche Bank tot circulatiebank, verleent aan de Bank de bevoegdheid biljetten uit te geven, verwisselbaar in wettige betaalmiddelen. Het stellen van biljetten in buitenlandsche munt is daardoor uitgesloten. In Indië is veel vreemd geld, vooral Mexicaansche, Straits dollars, in omloop, dat zoo in het binnenlandsch gebruik is doorgedrongen, dat het als betaalmiddel moeielijk voor een gedeelte der bevolking, koelies b. v. te missen is. De door de Nederlandsche Handel-

maatschappij in Deli uitgegeven, en aldaar in omloop zijnde, kas-orders luiden in dollars, en hebben daaraan te danken hun opneming in het handelsverkeer. De reden, waarom in de in art. 1 door de Directie voorgestelde definitie van bankbiljetten, gezegd werd papieren geld, dienende om als algemeen ruilmiddel ter vertegenwoordiging, van eene daarin uitgedrukte hoeveelheid Nederlandsch-Indische of *vreemde munt* in omloop te worden gebracht, is reeds hierboven aangegeven.

Het bedrag der biljetten wordt niet, zooals in het afloopende octrooi, in het octrooi zelf bepaald, maar overgelaten aan de Directie, die het, na bekomen goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, vaststelt, doch tot geen lager bedrag dan *f* 5.—.

Dat de bankbiljetten in 's Rijks kassen *kunnen* worden aangenomen als betaling, verschaft een middel om de Bank te dwingen haar taak behoorlijk na te komen; het is een bepaling, vereischt voor het in omloop brengen op ruime schaal van de biljetten.

De houder van biljetten kan op vertoon betaling der daarin uitgedrukte geldsom vorderen. Voor de inwisselbaarheid der biljetten zorgt art. 20; de verhouding, waarin het gezamenlijk bedrag der bankbiljetten, rekening-courant saldi en andere van de Bank dadelijk opeischbare vorderingen, door munt of munt-materiaal moet zijn gedekt, wordt door den Gouverneur-Generaal, ingevolge Koninklijke machtiging bepaald (in het afloopend octrooi staat, bankbiljetten, bankassignaties en rekening-courant saldo's). De regeling der metaaldekking door den Gouverneur-Generaal, ingevolge Koninklijke machtiging, en niet bij het octrooi, verleent de mogelijkheid om in buitengewone omstandigheden van den regel af te kunnen wijken. Het stelsel, quoten dekking, eveneens bij de Nederlandsche Bank voor de metaaldekking toegepast, blijft behouden. Het biljet wordt als kredietmiddel beschouwd; de currency-theorie, welke het biljet beschouwt als de representant van munten, het natuurlijk circulatiemiddel, is niet gevolgd, noch het stelsel om voor de totaal uitgifte der biljetten een maximum vast te stellen met of zonder bepalingen omtrent de metaaldekking — zonder, de regeling bij de Bank van Frankrijk, — met, de vroegere regeling bij de Javasche Bank, die tot zooveel zorg en onheilen, waarover hieronder nader, heeft aanleiding gegeven — noch dat om slechts een maximum vast te stellen voor de ongedekte biljetten — het stelsel der bank van Engeland, een uitvloeisel van een gewijzigde currency-theorie; aangenomen hierbij is dat een

gedeelte der biljetten nimmer ter inwisseling wordt aangeboden; dit gedeelte zoude men dus ongedekt kunnen laten — noch het stelsel der Duitsche bankwet van 1875, een uitvloeisel van het Engelsche bankstelsel: een maximum voor de ongedekte biljetten uitgifte, de biljetten daarboven uitgegeven moeten gedekt zijn door metaal of anders wordt 5 pCt. belasting betaald over het bedrag dat meer dan het maximum ongedekte plus de gedekte in omloop is, en wel zoolang zij in omloop zijn; dit stelsel is daar steeds nog gehandhaafd; het belasting betalen zal de Bank weerhouden de grens der belastingvrije biljetten langer met een groot bedrag te overschrijden, wanneer het disconto beneden 5 pCt. is, en tevens wordt ruimte voor uitbreiding der operatiekracht der Bank gelaten.

Het vereischte voor de regeling der dekking is dat zij zekerheid verschaft en ruimte laat voor elasticiteit.

Een minimum voorraad metaal wordt niet voorgeschreven.

Een bepaling in de Zweedsche bankwet, die de aandacht trekt, is dat als metaaldekking wordt beschouwd het in het buitenland gedeponeerd en onder *transport* daarvan zich bevindende, tegen zeegevaar verzekerd goud, gemunt of ongemunt, evenals middelen, die in loopende rekening bij buitenlandsche banken of handelshuizen staan. Vooral het eerste gedeelte dezer bepaling trekt de aandacht in verband met de metaalzendingen van en naar Indië der Javasche Bank.

De slotbepaling van art. 20, dat drie vierde van het speciedepot moet bestaan uit standpenningen is behouden; de Directie der Bank blijft verplicht zorg te dragen dat voldoende standpenningen in Indië voorhanden zijn. De bepaling belet dat een belangrijk deel der aanwezige specie uit pasmunt zal bestaan; Indië ligt veraf en dus kunnen niet binnen een korten tijd (Nederlandsche) standpenningen worden verkregen.

De directie stelde het vervallen van deze bepaling voor; zij zoude uit zichzelf wel voor een voldoenden voorraad standpenningen zorgen. De bepaling waakt echter ervoor, dat de voorraad onvoldoende zoude worden.

Tevens blijft de Bank bevoegd om krachtens machtiging van den Gouverneur-Generaal, en binnen een door hem bepaalden termijn, over te gaan tot intrekking van seriën van biljetten en om twee jaren na genoemden termijn het bedrag der buiten omloop gestelde biljetten, doch dan nog niet ter inwisseling aangeboden biljetten door de Directie op de balans van het hoofd „Bankbiljetten in

omloop" af te voeren en te voegen bij het reservefonds. De daarna nog opkomende biljetten worden na onderzoek ingewisseld en betaald ten laste van het reservefonds. Daardoor is de mogelijkheid geschapen dat biljetten, die zijn zoek geraakt, vernietigd enz. niet meer voorkomen onder het hoofd „de biljetten in omloop" — en dat de Bank een aardig voordeel dientengevolge kan te beurt vallen.

Zoo werd aan het reservefonds over het laatste boekjaar (1904/5) toegevoegd het beloop der niet opgekomen, buiten omloop gestelde biljetten van *f* 5.—, emissie 1895 en 1899, ten bedrage van *f* 27,335 en moest ten laste van dit fonds gebracht worden het beloop der in dat boekjaar nog opgekomen biljetten van vroeger definitief ingetrokken seriën, derhalve een bedrag van *f* 26,985.

Speciaal voor de Javasche Bank heeft, zooals reeds gezegd is, de regeling van de dekking der biljetten, naar de geschiedenis leert, tot vele moeilijkheden aanleiding gegeven. In het eerste octrooi gold de regel dat „het geheele beloop der uitgegeven biljetten zich zal regelen naar kapitaal of fonds der Bank, alle beleeningen, escompten, gedeponeerde gelden, muntspeciën en verleende kredieten daaronder begrepen." De dekking was derhalve aan de zorg van het bestuur overgelaten, zoodat de operatiën, disconteeren en beleenen, zich steeds uitbreidden; dit leidde tot een gevoelig verlies, daar het bleek dat krediet was verleend aan debiteuren, die niet in staat waren hunne verplichtingen na te komen. Bovendien was de specievoorraad zoo goed als geheel uitgeput en de inwisselbaarheid der biljetten feitelijk geheel denkbeeldig geworden. Toch bleef het verkeer er zich van bedienen, omdat men dit betaalmiddel niet missen kon; die toestand zou zoo gebleven zijn, indien zich niet het bekende geval van de assignatie, groot *f* 4598.70, waarvan de houder betaling in specie eischte, had voorgedaan. In 1845 nam de specievoorraad der Bank weder toe.

In het in 1848 hernieuwd octrooi kwam voor het eerst de bepaling voor dat de uitgifte een zeker, door den Gouverneur-generaal te bepalen bedrag niet zou te boven gaan, welk voorschrift echter geen nadere bepaling bevatte omtrent de metaaldekking.

Bij gouv.-besluit van 24 Juli 1856 no. 4 werd het maximum der biljetten-uitgifte vastgesteld op *f* 6.000.000, inplaats van *f* 5.258.575, waaraan de Bank bij gouv.-besluit van 27 October 1854 was gebonden.

Bij de hernieuwing van het octrooi in 1859 tot ult. Maart 1870

werd in art. 30 bepaald dat „geen uitgifte van bankbiljetten plaats heeft tenzij de Bank minstens drie tienden van het uit te geven bedrag beschikbaar hebbe in wettige betaalmiddelen" en in art. 31 werd gezegd met dien verstande, dat „de hoogste som, die op den in art. 30 bedoelden voet kan worden uitgegeven, door den Gouverneur-Generaal, op 's konings machtiging zal worden bepaald", blijvende het evenwel aan de Directie overgelaten (art. 32), om ook boven de vastgestelde som, biljetten uit te geven, „mits het volle bedrag daarvan in wettige betaalmiddelen bij de Bank beschikbaar zij boven en behalve de volgens art. 31 verplichte reserve." In verband met deze bepalingen werd het maximum bedrag der emissie op *f* 7 millioen vastgesteld; dit bedrag bleek echter spoedig ontoereikend te zijn, tengevolge van de toenemende kredietaanvraag van den handel. Bij gouv.-besluit van 31 Juli 1860 werd, nadat het kapitaal der Bank op *f* 4 millioen was gebracht, het maximum tot *f* 10 millioen verhoogd. Ondanks deze uitbreiding en de opvoering der discontorente tot 8 en 9 pCt. was de behoefte aan krediethulp in de laatste helft van 1861 zoo dringend, dat de Directie, ten einde „den handel voor groote moeilijkheden te bewaren" op eigen verantwoordelijkheid de haar van Regeeringswege gestelde operatiegrens met een paar ton gemeend heeft te mogen overschrijden.

Bij gouv.-besluit van 24 October 1862 No. 1 werd de grens verhoogd tot *f* 12 millioen, met beding dat de Bank haar kapitaal met *f* 2 millioen zoude verhoogen. De toestand der Indische geldmarkt bleef echter gespannen; de operatiekracht der Bank was in 1862 geheel uitgeput. Bij gouv.-besluit van 24 October 1862 werd de uitbreiding der biljetten-uitgifte met *f* 2 millioen voorwaardelijk en bij gouv.-besluit van 30 October 1863 definitief toegestaan. Dit bracht wel eenige verruiming, maar slechts tijdelijk. Bij gouv.-besluit van 12 December 1864 werd een uitbreiding tot *f* 15 millioen toegestaan. Desondanks werd de toestand nog benarder in de eerste helft van 1866; op 28 Februari was slechts ondanks een discontoverhooging tot 9, 10 en 10½ pCt. *f* 100,000 beschikbaar; de Bank ging over tot het herdisconteeren van hare portefeuille bij regeeringscollegiën en wendde zich tot 's lands kas om hulp.

Bij gouv. besluit van 23 Juni 1866 (n°. 10) werd het maximum tot *f* 18 millioen en vervolgens bij gouv. besluit van 16 September (n°. 4) tot *f* 20 millioen verhoogd. Hierdoor kwam ontspanning, vooral ook doordat verschillende kredietinstellingen werden opgericht. In 1871 tot 1875 kwam er weder gebrek aan operatiefonds der

Bank. Bij gouv. besluit van 19 September 1874 (Stbl. n°. 220) werd het maximum der biljetten-uitgifte verder verhoogd, tot ƒ 25 millioen, en bij ordonnantiën van 18 Maart 1875 (n°. 75 en 76) werd bepaald dat voor het vervolg het gezamenlijk bedrag van in omloop zijnde bankbiljetten der Javasche Bank, bankassignatiën en rekening-courantsaldo's steeds voor minstens twee vijfde gedeelte door munt of muntmateriaal gedekt moest zijn. Aldus verviel de beperkende bepaling van het maximum, die zoo verschillende malen gebrek aan krediethulp deed ontstaan, ondanks zeer hooge disconto's. Gebrek aan en duur krediet, zoo schadelijk voor de ontwikkeling van handel en nijverheid.

Het kapitaal blijft onveranderd op ƒ 6,000,000, een kapitaalsverhooging wordt derhalve niet afgedwongen. Het kapitaal vormt een waarborgfonds voor de verbintenissen der Bank; het geeft grooter kredietwaardigheid. Dit waarborgfonds zoude alleen te pas komen bij een finale vereffening en onderscheidt zich dan ook aldus van de metaaldekking der biljetten. Een kapitaalsverhooging zoude dus ter sprake komen, wanneer sedert het begin van het afloopend octrooi de verbintenissen der Bank zoodanig waren uitgebreid, dat uitbreiding van kapitaal noodig was. Het vormen van een reservefonds dient eveneens tot waarborg voor de verbintenissen.

De bepaling dat het reservefonds wordt gebracht op ƒ 2,000,000 is behouden; de Directie had voorgesteld het te brengen op de helft van het maatschappelijk kapitaal. De regeling, in het afloopende octrooi, van de verdeeling van het bedrag dat het reservefonds bij het afloopen van den termijn, waarvoor het octrooi verleend is en bij niet verlenging van het octrooi, meer bedraagt dan op 31 Maart 1891, is behouden gebleven: de helft van dat meerdere komt aan de Koloniale Kas, de wederhelft blijft ten bate der Bank.

Zoowel het kapitaal als het reservefonds mogen in effecten en gedeeltelijk ($^1/_3$ gedeelte) in hypotheken worden belegd (bij het nieuwe octrooi is behouden $^2/_3$ gedeelten der getaxeerde waarde als maximum, en is niet $^3/_4$ gedeelte genomen, zooals de Directie had voorgesteld). Een dusdanige bepaling voor een circulatiebank lokt wel protesten uit, omdat aldus middelen van de Bank worden onttrokken aan de bevoegdheid tot kredietverleening, het voornaamste doel der Bank; kooplieden moeten hebben ruim en zoo goedkoop mogelijk krediet.

Daarentegen meenen anderen dat het kapitaal als waarborgfonds

en de reserve buiten het bedrijf moeten worden gehouden en afzonderlijk geheel moeten worden belegd.

Art. 14 geeft de winstverdeeling aan. Zooals reeds in het begin vermeld is, vormde de regeling der verdeeling der winst een gewichtig punt bij de onderhandelingen tusschen Regeering en Bankdirectie. Volgens het nu afloopend octrooi was de winstverdeeling geregeld als volgt:

1°. 6 pCt. dividend aan de aandeelhouders.

2°. van het overblijvende:

a). 13 pCt. voor tantièmes, b) 30 pCt. voor het reservefonds, zoolang dat fonds minder dan 15 pCt. van het maatschappelijk kapitaal bedraagt; is het reservefonds boven 15 pCt. van het maatsch. kapitaal gestegen, dan bedraagt de bijdrage aan het reservefonds slechts 15 pCt. Is het reservefonds gestegen tot op de helft van het maatsch. kapitaal, dan houdt de storting in het reservefonds op.

3°. Van het daarna overblijvende wordt eerst een verder dividend tot een maximum van $1^1/_2$ pCt. aan de aandeelhouders uitgekeerd.

4°. Het daarna overblijvende wordt gelijkelijk tusschen aandeelhouders en de Koloniale Kas verdeeld.

5°. Indien in eenig jaar de winst een uitkeering van 6 pCt. aan de aandeelhouders niet toelaat, wordt het daaraan ontbrekende uit het reservefonds bijgepast.

Het voorstel van de Regeering luidde:

1°. 5 pCt. dividend aan de aandeelhouders:

2°. van het overblijvende: a) een bijdrage aan het reservefonds om dat fonds te brengen tot 2 millioen: zulks evenwel tot een maximum van 10 pCt. van het meerdere: b) 13 pCt. voor tantièmes en pensioenfonds, welk laatste nog een vaste bijdrage van *f* 30,000 ontvangt, zoolang het fonds minder dan 5 ton bedraagt.

3°. van het daarna overblijvende: de helft aan de aandeelhouders en de helft aan de Koloniale Kas, totdat in het geheel 7 pCt. dividend aan de aandeelhouders is uitgekeerd.

4°. van het dan nog overblijvende:

een derde aan de aandeelhouders en twee derde aan de Koloniale kas.

5°. soortgelijke bepaling als in het bestaande octrooi wanneer de winst eventueel de uitkeering van 5 pCt. niet toelaat,

Het voorstel der directie was:

1°. 6 pCt. dividend aan de aandeelhouders.

2°. van het overblijvende:

a). 15 pCt. tantièmes: b) *f* 30,000 of zooveel minder als noodig om het pensioenfonds aan zijn gecalculeerde verplichtingen te doen beantwoorden.

3°. van het daarna overblijvende:

a) $^1/_3$ aan het reservefonds; b) $^1/_3$ aan de aandeelhouders, c) $^1/_3$ aan de Koloniale Kas.

zoover en zoolang het reservefonds de helft van het maatschappelijk kapitaal bedraagt, wordt de onder deze paragraaf bedoelde overwinst gelijkelijk tusschen de aandeelhouders en Koloniale Kas verdeeld.

4°. Een gelijksoortige bepaling als sub 5°. van de bestaande regeling.

Ter verduidelijking van de beteekenis der wijzigingen, volge een berekening bv., uitgaande van de beschikbare winst over het boekjaar 1903/4; de winst bedroeg over dat boekjaar *f* 806,404.

Volgens de bestaande regeling: 9.4 pCt. dividend aan de aandeelhouders en *f* 115,705 aan de Koloniale Kas.

Volgens het regeeringsvoorstel: 7.66 pCt. dividend aan de aandeelhouders en *f* 199,954 aan de Koloniale Kas.

Volgens het voorstel der Directie: 7.94 pCt. dividend aan de aandeelhouders en *f* 116,481 aan de Koloniale Kas, welke bedragen echter met ongeveer 1 pCt. voor de aandeelhouders en *f* 58,240 voor de Koloniale Kas zullen toenemen zoodra het reservefonds het maximum heeft bereikt.

De winstverdeeling is in het nieuwe octrooi geregeld als de Directie had voorgesteld, met dien verstande echter dat van de overwinst, na uitkeering van 6 pCt. aan de aandeelhouders, van 15 pCt. aan tantièmes en *f* 30,000 (of zooveel minder enz.) aan het pensioen- en onderstandsfonds der Bank, $^1/_3$ aan het reservefonds komt zoolang en voor zoover dit fonds geen millioen gulden bedraagt (de Directie had voorgesteld de helft van het maatschappelijk kapitaal), $^1/_3$ aan de deelhebbers en $^1/_3$ aan de Koloniale Kas.

En met dien verstande, dat, inplaats van zooals de Directie had voorgesteld, voor zoover en zoolang het reservefonds de helft van het maatschappelijk kapitaal zal bedragen, wordt het anders daarvoor af te zonderen $^1/_3$ deel gelijk tusschen de Koloniale Kas en de deelhebbers verdeeld, in het nieuwe octrooi staat: Voor zoover en zoolang het reservefonds twee millioen gulden zal bedragen, wordt het anders daarvoor af te zonderen $^1/_3$ deel tusschen de Koloniale Kas en de deelhebbers verdeeld in dier

voege dat de Koloniale Kas ontvangt $^2/_3$ en de deelhebbers $^1/_3$.

In zijn laatste jaarverslag — over het met ultimo Maart 1905 geëindigde boekjaar 1904/5 — constateerde de president der Bank dat het reservefonds met rasse schreden de 2 millioen gulden nadert; het fonds bedroeg ultimo Maart 1904 *f* 1,809,023.80 en steeg in 1904/5, met het aandeel in de overwinst van het 77ste boekjaar (1904/5), ten bedrage van *f* 58,728.26 tot *f* 1,893,021.51. Het reservefonds zal met de toevoegingen, welke in het loopende met ultimo Maart 1906 eindigende boekjaar, en het aandeel in de overwinst van het 78ste boekjaar, met den aanvang van het tijdperk van het nieuw octrooi, vermoedelijk niet ver meer van de 2 millioen gulden af zijn. Nemen we aan, dat het bedraagt het in het octrooi genoemde bedrag van 2 millioen gulden, dan zouden de deelhebbers, volgens de bepalingen in het nieuwe octrooi, ontvangen (de winst over 1903/4 tot grondslag genomen), *f* 360,000 + *f* 116,481, plus, zoolang het reservefonds de 2 millioen gulden bedraagt, *f* 38,827 = *f* 515,308, zijnde bijna 8.59 % en de Koloniale Kas *f* 117,481 plus *f* 77,654, zijnde *f* 194,135.

De winstverdeeling is aldus geregeld dat de aandeelhouders in de eerste plaats ontvangen een rente over hun kapitaal, die wel ruim gelijk staat met die der eerste klasse beleggingsfondsen in Indische ondernemingen. De aandeelhouders moeten behalve een passende rentevergoeding voor het verschafte kapitaal, ook het uitzicht hebben op een commerciëele winst, welke in billijke verhouding staat tot de risico's van het bedrijf. Voorts wordt gezorgd voor een belooning aan het bestuur voor de goede diensten, en aan het personeel. Daarna deelen in de rest der winst het reservefonds, de aandeelhouders, de Koloniale Kas. Tegen het verleenen van een hoog aandeel in de winst van een circulatiebank aan den Staat is wel eens aangevoerd, dat een hooge uitkeering een hooger disconto ten nadeele van den handel zal uitlokken. Daarentegen hebben de aandeelhouders zich met een lagere uitkeering tevreden te stellen.

De Directie blijft bestaan uit een president en twee directeuren, van welke een als secretaris fungeert, terwijl in het nieuwe octrooi, op voorstel der Directie, een regeling der plaatsvervanging is opgenomen.

De benoeming blijft geschieden door den Gouverneur-generaal voor 5 jaren. Een periodieke benoeming is een daad van toezicht.

Op de handelingen der Directie blijft een raad van 5 commis-

sarissen toezicht houden. Tevens wordt, op voorstel der Directie, den raad van commissarissen, in verband met de wijziging der vestiging der Bank in Nederland, de bevoegdheid verleend om door benoeming van een gedelegeerde op de gestie in Nederland toezicht te doen uitoefenen, door onmiddellijk in verbinding met hem staande personen.

Wat de inrichting van het bestuur betreft zij vermeld dat men den wensch vindt geuit dat op den gang der zaken en op het bestuur eener circulatiebank invloed worde uitgeoefend door belanghebbenden bij den handel, over het geheele land verspreid.

Zoo treedt bij de Duitsche Rijksbank een door de aandeelhouders benoemde Zentral Ausschusz als adviseerend lichaam op, naast het door den Keizer benoemde Bankdirectorium; zoo worden bij de Nederlandsche Bank de president en de secretaris door den Koning benoemd en vertegenwoordigen de directeuren als het ware het „Kaufmännisch" element.

Van gouvernementswege blijft het toezicht uitgeoefend door een gouvernements-commissaris.

Tegen te groote macht van den gouvernements-commissaris of macht van den Gouverneur-generaal op de benoeming van het bestuur verheffen zich stemmen om te waken voor te grooten invloed der Regeering op de zaken der Bank.

Art. 26 van het octrooi zorgt voor de noodige publiciteit. Gebrek aan publiciteit was de oorzaak dat eertijds de werkkring der Nederlandsche Bank niet zulk een vlucht nam als wel gedacht en gewenscht was. Publiciteit is een vereischte om vertrouwen te scheppen, een eerste voorwaarde voor het in omloop brengen van bankbiljetten, voor de uitbreiding van de werkzaamheden. Met het stelsel van geheimhouding werd door de Nederlandsche Bank vermoedelijk dank zij het initiatief van Mr. W. C. Mees gebroken.

Vermelden we nog dat in een geschrift, „de Toekomst onzer drie circulatiebanken" de heer Dinger een paar jaren geleden het denkbeeld van samensmelting der drie circulatiebanken, de Nederlandsche de Javasche en de Surinaamsche Bank, heeft ontwikkeld; door de verlenging van het octrooi der Nederlandsche Bank en nu van de Javasche Bank is er niet veel uitzicht dat zijn denkbeeld spoedig verwezenlijkt zal worden,

---

NASCHRIFT.

Even voor het afdrukken van dit artikel verscheen in de *Economist* van de hand van Mr. N. P. van den Berg, den president van De Nederlandsche Bank en oud president-directeur der Javasche Bank, een artikel over het octrooi van de Javasche Bank.

Mr. van den Berg begroet de nieuwe regeling van den duur, waarover het octrooi wordt verleend, met ingenomenheid, want zij maakt het mogelijk om het bedrijf der Bank ook na ommekomst van het tijdperk van 15 jaren te blijven voortzetten, zonder ter zake weder onderhandelingen met de Regeering te moeten openen.

Door het verleenen van de bevoegdheid tot het geven van voorschotten op connossementen over zeilende ladingen en tot het in beleening nemen van wissels wordt, volgens Mr. v. d. B., geen inbreuk gemaakt op de grondslagen van een deugdelijk bankbeheer; over de in de derde plaats aangevraagde nieuwe bevoegdheid nl. tot het verleenen van hypothecaire en andere inschulden zal, zegt Mr. v. d. B., niet onwaarschijnlijk anders geoordeeld worden, en toch mag zij, volgens Mr. v. d. B., met het oog op de locale toestanden en verhoudingen, waarmede rekening valt te houden en op de in verband hiermede bereids opgedane ervaring, een onloochenbare verbetering genoemd worden. De Indische geldmarkt heeft n.l. te rekenen met het ontbreken van een eigenlijke effectenbeurs en van prolongatiehandel. Daarom bekleedt het beleggen van spaar- en depositogelden in hypotheken er een groote plaats, met het gevolg echter dat bij een intredende ernstige crisis of paniek een grooter deel der gelden dan elders, niet dadelijk liquide is te maken. Ontbreekt nu de gelegenheid om, zelfs voor korten tijd, gelden op te kunnen nemen onder verband van niet dadelijk opvorderbare waarden, dan kunnen daaruit de ernstigste gevaren ontstaan. Toen deze calamiteit in 1884 werkelijk dreigde, heeft dan ook het toenmalig Bankbestuur, op eigen gezag en eigen persoonlijke verantwoordelijkheid, met eene van de gewone regelen en traditiën afwijkende toegevendheid gehandeld als bestond de bevoegdheid tot het verleenen van zoodanige kredieten wel, waardoor tijd kon worden gewonnen voor het tot stand brengen in Nederland van de combinatie welke destijds aan het wankelend verkeer den onmisbaren meer blijvenden steun heeft geschonken. Mr. v. d. Berg zou echter hebben gewenscht dat de al dan niet-gebruikmaking van deze exceptioneele bevoegdheid, met het oog op den gewenschten spoed, uitsluitend aan het oordeel der directie ware overgelaten, en niet gebonden aan voorafgaande goedkeuring van den Gouverneur-Generaal.

Niemand zal het, vermoedt Mr. v. d. B. aanstoot geven, dat aan het verlangen der Bank voldaan is om de haar van oudsher verleende vergunning tot het drijven van „handel in goud en zilver” ook uit te breiden tot „uitheemsche munt en bankpapier”, en daaraan nog is toegevoegd de bevoegdheid tot het essaieeren van ertsen en metalen.

Niet onaangevochten zal wellicht blijven, naar de schrijver verwacht, de uitbreiding aan de bevoegdheid der Bank tot „het in bewaring nemen van gelden en waarden” gegeven door de bijvoeging, dat zij zich ook zal mogen belasten met de „bijkomende administratie”. Volgens Mr. v. d. B zou zelfs De Nederlandsche Bank zoodoende allerminst de grenzen overschrijden, binnen

welke de werkzaamheden van een centrale emissiebank zich eigenaardig moeten blijven bewegen. Echter erkent Mr. v. d. B. dat het aanbevelenswaardig zoude geweest zijn om de bevoegdheid tot het verhuren van brandkasten van safe-inrichtingen aan anderen over te laten.

Het behoud van de bepaling dat drie vierden van het specie-depôt der Bank uit standpenningen moeten bestaan, acht de heer v. d. B. onnoodig.

De wijzigingen in het nieuwe octrooi met betrekking tot de aan de Bank van oudsher opgelegde verplichting om haren werkkring buiten den hoofdzetel te Batavia ook uit te strekken tot enkele voorname plaatsen op Java en de Buitenbezittingen, en wel door het vestigen van agentschappen aldaar, zijn, volgens Mr. v. d. B. wijzigingen, die aan het verkeer zeker zeer ten goede zullen komen. Terecht wordt onderscheid gemaakt tusschen correspondentschappen (in Indië) en correspondenten (in het buitenland) der Bank.

De bevoegdheid der Bank (art. 18 van het octrooi) om biljetten, die haar inziens daarvoor in aanmerking komen, in te trekken, juicht de heer v. d. B. toe: zoodoende blijft aan de houders der biljetten het recht op integrale betaling der in hunne handen gebleven biljetten gewaarborgd, is een zuiverder samenstelling der balans bevorderd, en is ten slotte een belangrijke som (*f* 493,322) kunnen worden toegevoegd aan de rente afwerpende uitzettingen van het reservefonds ten bate van de aandeelhebbers en aan de Regeering te goed komende uitkeeringen.

„In het eerlang in werking te treden nieuwe octrooi der Java'sche Bank komt", zoo besluit Mr. van den Berg zijn artikel, „alzoo niets voor wat der Directie in den weg zou kunnen staan om zich met goed gevolg te blijven wijden aan de taak, waarvan zij zich ook in de straks ten einde loopende bestaansperiode der aan hare zorgen toevertrouwde instelling met eere gekweten heeft".

De Opium-Regie in Ned.-Indië.

DOOR

H. D. P. HUIZER.

Inleiding. Het opium-monopolie is sinds de vestiging van ons gezag in Indië een der zekerste en grootste middelen van den Staat geweest en het zal nog lang dien stand innemen, zelfs na het verdwijnen van het laatste pacht-perceel, als de regie over heel Indië zal heerschen.

Opium moge voor enkelen tot misbruik leiden, voor de meesten is het een genotmiddel als elk ander intoxicant.

Het is ontegenzeggelijk, dat vooral in de Achter-Aziatische landen (het z.g. „Extrême-Orient") de trek naar opium sterk ontwikkeld is; doch de Archipel ligt eigenlijk niet meer in dat gebied. Het hoofdelijk gebruik (meestal als rooken) is er 10 à 20 maal minder dan elders.

Wij wenschen hier verder niet de ethiek maar alleen de techniek te beschouwen en wijzen slechts terloops op dit verschil.

In Indië voldeed het monopolie als pacht-stelsel niettegenstaande allerlei wijzigingen, steeds minder, zoowel fiskaal als moreel. Een kordate stap heeft de Staat toen voor een elftal jaren gedaan door de Regie in te voeren, d. i. de bereiding en verkoop in eigen beheer te nemen, eerst als proef op Madura (1894), daarna in de drie oostelijke residentiën op Java (1896) en toen in beginsel definitief voor geheel Indië (1898). Doch men was pas sedert 1904 met geheel Java gereed; Sumatra en enkele andere buitenbezittingen kwamen er in 1905 en in dit jaar bij.

Het laat zich aanzien, dat de Regie over heel Indië zelfs meer

zal opbrengen dan de pacht ooit tevoren, niettegenstaande de hooge pachtsommen en den hoogen verstrekkingsprijs voor het ruw opium, die de Staat vroeger eischte.

Bruto - Opbrengst. Voor 1906 wordt de bruto - opbrengst op *f* 15.661.500 geraamd voor de Regie en *f* 4.169.050 voor de Pacht, tezamen zou dus het opium-monopolie bijna 20 millioen opbrengen. Dat is meer dan $^1/_8$ deel van de totale middelen en inkomsten ad 152 millioen, en staat daarmee zelfs numeriek boven alle andere middelen, waarna dan volgen: landrente (19 millioen), spoorwegen ($14^1/_2$), tin (14), zout (12), invoerrechten (11), enz.

Het is dus wel de moeite waard dit opium-middel nader te beschouwen.

De Opium-Regie is op den moreelen grondslag gebaseerd, dat zij aan verbruikers gegarandeerd goede waar zonder eenige aanmoeding levert, en stelt zich daarbij ten doel het opiumverbruik te beperken. Alle beambten der Regie zijn bezoldigd, onafhankelijk van de opbrengst. De Regie heeft hare prijzen voor den verkoop in hoofdzaak gesteld naar die van de pachters, meestal hooger.

Wij kunnen niet verder ingaan in de geheele organisatie en alle werkzaamheden der regie; wij veronderstellen die in hoofdzaak bekend. Wij zullen in het volgende deze staats-exploitatie kritisch beschouwen en waar noodig, eenige uitlegging geven. Die kritiek zal verrassende gezichtspunten opleveren en als algemeene indruk doen inzien, dat het beleid in de regie niet bijzonder hoog staat.

Debiet-vermindering. In den regel verkoopt de regie telkens in het eerste jaar nadat een pacht-perceel wordt geregisseerd ongeveer eene gelijke hoeveelheid tjandoe (d.i. bereide opium) als de pachter tevoren; daarna daalt het debiet, in de eene residentie weinig, in eene andere soms tot op de helft. Terwijl het in enkele residentiën gering stijgt. Doch in het algemeen is er eene duidelijke daling te bespeuren. Java verbruikt volgens de statistieken tegenwoordig hoogstens nog $^3/_4$ deel van de hoeveelheid die de pachters even vóór de invoering der regie sleten, welke laatste op ongeveer één millioen thail is te stellen (1 thail = 100 mata = 38,6 gram).

Als een der oorzaken dezer debiet-vermindering kan gelden dat de regie zelf in hare bepalingen geen stimulans bevat voor debietvermeerdering. Er zijn echter méér oorzaken, zooals wij zullen zien.

Toch staat de regie in geldelijke opbrengst niet achter bij de pacht. Dat zij het verschil nog „ophaalt" ligt aan de prijsverhoogingen harer quantitatief minderende waar.

Prijsverhooging. De vraag is dus wel gewettigd of de Staat op den duur het opium-middel, zij het ook nóg zoo moreel aangelegd in eigen beheer, nog als fiskaal middel kan blijven beschouwen, waar een duidelijk teeken er op wijst, dat het debiet allengs gaat verminderen en men toch niet steeds kan doorgaan met den eenheidsprijs te verhoogen om het verschil „bij te werken".

De gemiddelde verkoopprijs was onder de pacht 16 à 17 gld. per thail, en nu onder de regie $19^1/_2$ gld.

Met prijsverhooging gaat zonder twijfel debiet-vermindering samen. De tjandoe is op Java reeds in verhouding met andere landen al ontzettend duur, nl. 5 tot 10 maal zoo duur als elders.

Nu moge het uit een anti-opium standpunt gezien, aanbevelingswaard lijken, dat men door prijsverhooging allengs het debiet ziet verminderen, doch men dient verder te zien.

Emigratie. Velen, wien de prijs te bar wordt, emigreeren daardoor uit Java en zullen dáárheen gaan, waar de opiumbelasting, die in zoo verre als eene zware personeele belasting is te beschouwen, minder op hen drukt. En onder hen zal men volstrekt nog niet de minste werkkrachten zoeken. Ook zijn zij niet de armsten der bevolking. En ook kan men een groot deel der 300.000 Chineezen op Java als opiumrookers opschrijven.

En de voorbarig-blijde anti-opiumist zal tot zijn spijt ontdekken, dat debiet-vermindering nog niet verbruiks-vermindering beteekent, en dat prijsverhooging slechts verhuizing van opiumrookers veroorzaakt.

Het bewijs van dien trek naar elders is wel het duidelijkst te vinden op Madura, waar de regie het langst bestaat. In 1895 was het debiet 16.223 thail bij een gemiddelden verkoopprijs van *f* 16,80, in 1904: 6.731 thail bij *f* 19,90; terwijl de gemiddelde prijs onder de pacht *f* 15,50 was. De toenmaals aangelegde regieregisters geven daarop uitsluitsel door twee hoofd-oorzaken; de emigratie en de dood; doch het specifieke verbruik per blijvende opiumrooker bleef vrij stationair. Om den prijs vermindert dus een rooker nauwelijks zijn dagelijksche dosis; dit is de quintessence.

Men dient zich vooral eene duidelijke voorstelling te maken van: 1e. het „debiet" en daaruit te berekenen „hoofdelijk verbruik" over de geheele bevolking (waarvan de opiumrookers maar een paar percent uitmaken) en 2e. het totale „reëele" verbruik (wettig en onwettig) en daaruit — moeilijk — te berekenen hoofdelijk verbruik over het contingent aan opiumrookers, hetgeen wij

„specifiek verbruik" zullen noemen. Aangezien nu het debiet der regie niet ál te zeer wordt benadeeld door smokkelhandel, kan het specifiek verbruik met behulp van het debietcijfer wel geschat worden. Uit bovenstaande volgt dus dat het specifiek verbruik ongeveer 50 maal grooter dan het hoofdelijk verbruik kan zijn.

Dood. Er is slechts één reëele oorzaak, waardoor het debiet met het verbruik kan achteruitgaan: de dood, — want de regie zoekt niet, zooals de pachter, nieuwelingen te kweeken. Toch komen er van zelf nieuwelingen bij, maar hun contingent is vermoedelijk te zwak om de weggegane rookers aan te vullen.

Smokkelhandel. Een derde oorzaak van debiet-vermindering *kan* de vermeerdering van den smokkelhandel zijn. Hoewel die door het systeem der regie zeer bemoeilijkt wordt, is de smokkelhandel toch niet geheel vernietigbaar

Opium smokkelen bij hooge tjandoe-prijzen in het land is natuurlijk een loonende zaak; hoe meer de prijs dus stijgt, hoe hooger de premie voor het smokkelen wordt.

Nu heeft de regie wel door haar speciale verpakkinswijze en den verkoop van gesloten en verzegelde kleine hoeveelheden en het daarin gebrachte chemische geheimmiddel een machtig wapen ter bestrijding van den smokkelhandel, maar zonder politie zou men natuurlijk die smokkelarij niet kunnen opsporen. Hoe hooger men dus den prijs opvoert, hoe meer er gesmokkeld zal worden en hoe meer politie noodig zal blijken.

De Regie staat hierbij dus voor twee ernstige feiten ter zelfbeschadiging als zij den tjandoe-prijs verhoogt: debiet-vermindering door emigratie en door smokkelhandel en daarmee samengaande verhooging van politie- en recherche-kosten, zonder daarmee zelfs een glimp van het doel: specifieke verbruiks-vermindering of beperking te bereiken.

Buitendien zal het dan nog zeer de vraag zijn of de prijsverhoogingen op den duur de financiëele verliezen zullen goedmaken. De tjandoe wordt nu al met 1/3 van haar gewicht in goud betaald!

Échec. Hier mag de Staat dus wel bedenken, of hij op denzelfden weg wenscht voort te gaan, anders staat hij te avond of te morgen voor het plotselinge feit, dat bij een zekere hooge prijslimiet, èn exodus èn smokkelhandel (alsook politie) zoo groot geworden zullen zijn, dat de Regie hals over kop op een financiëel échec uitloopt zonder zelfs een ethisch doel bereikt te hebben.

De Javasche opiumrooker van vroeger zal men dan ergens in een stil hoekje van den Archipel of van de Straits vinden kunnen, kalm zijn pijpje liggend te rooken, overdenkende waarom de Kompenie toch hem eruit wou jagen met die tjandoe „terlaloe mahal". Dat het om zijn minder verbruik ging, komt niet bij hem op; en hij zou het ook niet doen.

Daarvoor zou men een heel anderen weg moeten opgaan.

Het verwondert ons, dat het inzicht in deze van die personen in Indië, die ervoor zijn om deze staats-exploitatie te leiden, zoo begrensd is. Zij kunnen toch wel nagaan, dat het voortdurend verhoogen van den prijs een heilloos lapmiddel is om uit dien hoofde alléén den jaarlijkschen teruggang in het debiet „op te spijkeren".

De Regie heeft bij haar intrede voorgestaan dezelfde debietprijzen der pachters aan te houden. En die waren al zeer hoog.

Nivelleeren. Het z.g. „nivelleeren" der prijzen, waarvan de koloniale verslagen telkens gewagen, is taktisch goed, als het maar bij: nivelleeren = gelijkmaken, bleef, maar effektief beteekent het: eleveeren = hooger maken. De statistieken en de verslagen bewijzen dit ruimschoots. En dat is taktisch fout naar alle kanten. —

Wij willen erop wijzen, dat er wel middelen bestaan, om de financiëele resultaten te verbeteren, natuurlijk ook zonder specifieke verbruiks-vermeerdering te beoogen.

En dat wel door betere organisatie en regeling.

Wij hebben tot nu toe alleen de bruto-opbrengst in verband met het debiet beschouwd. Die is, zooals wij reeds opmerkten, gelijkwaardig met de vroegere pacht-opbrengst, dank zij de prijsverhoogingen bij verminderd debiet.

Zelfkosten. (*Lasten.*) Niet alzoo de onkosten-rekening. Even vóór de invoering der Regie beliepen de pacht-onkosten voor den Staat nauwelijks $1^1/_4$ millioen gld., voornamelijk voor opium en recherche. Bij de Regie worden die onkosten veel meer, zooals wij hieronder zullen zien.

Natuurlijk, want de Regie moet nu zelf het opium tot tjandoe verwerken, verpakken, in depôts houden, verkoopen en controleeren. Maar die rekening loopt nogal op.

Wij zullen daartoe het laatst bekende boekjaar 1904, nog wel relatief het gunstigste, nader beschouwen.

Wij berekenen hieronder den *zelfkosten-prijs per thail* en specificeeren enkele onderdeelen.

A. Hoofdbureau en Opiumfabriek.	Gld.	Gld.	pCt.	pCt.
Hoofdbureau. (Inspectie)	0,07		4	
Fabriek:				
Hooger en toeziend personeel (europeesch)	0,15		8 1/2	
Werklieden (inlandsch)	0,10		6	
Opium	1,21		70	
Bereiding en verpakking (materialen en drijfkracht)	0,20		11 1/2	
		1,73		36
			100 pCt.	
B. Djiting-inkoop	—	0,58 1/2	—	12
C. Exploitatie-Terrein.				
Controleurs	0,06 1/2			
Depôts en Verkoopplaatsen . . .	1,16 1/2			
Gebouwen	0,23			
Transporten	0,12			
		1,58	—	33
D. Politie.				
Personeel	0,75 1/2			
Bestrijding van den sluikhandel .	0,11 1/2			
		0,87	—	18
E. Gedrukten en Transporten. .	—	0,05	—	1
Totale zelfkosten . . .		*f* 4,81 1/2		100 pCt.

Aangezien het debiet 754.391 thail was, beliepen de totale onkosten *f* 3.632.221. Wij merken daarbij op:

ad. A. Wat ons opvalt, is, dat de eigenlijke *fabrikatie* (het hoofdbureau incluis) slechts 36 pCt. van het totaal uitmaakt; waarbij men dan nog in aanmerking moet nemen, dat het opium 70 pCt. van dien fabrieksprijs ad *f* 1,73 (vroeger meestal op *f* 2.— gesteld) of slechts 1/4 van den totaalprijs ad *f* 4,81 1/2 is. Toevallig was in 1904 de ruw-opium-prijs het hoogst van alle vorige jaren, toen die slechts op om en bij *f* 1.— per thail (bereid) kwam.

De fabrikatie zelf is, dank zij de technisch hoog staande inrichting der Opiumfabriek, die eigenlijk aan de heele Regie levensvatbaarheid heeft gegeven, al zeer gering. Het verpakkings-systeem (de bereiding incluis) bedraagt slechts 11 1/2 pCt. der totale fabrikatie-kosten (A), de werklieden (ongeveer 630 inlanders in 1904) met 6 pCt. zijn ook al bijzonder goedkoop; alleen valt wel wat af te

dingen op het contingent van het Europeesch personeel aan het hoofdbureau en aan de fabriek met $12^1/_2$ pCt. (*f* 170.000), dat in geen gunstige verhouding staat tot de $17^1/_2$ pCt. (*f* 235.000), voor de eigenlijke fabrikatie, materialen en werkkrachten. Deze laatste detailcijfers zijn ontleend aan de Ind. Begr. voor 1904, zij zullen dus wel ongeveer met de werkelijke uitgaven overeenstemmen. De Ind. Begr. voor 1906 bevat ook dergelijke procentuale verhoudingen en het Voorloopig Verslag (No. 40) daarbij wijst ook op het groote aandeel dat vooral het hoofdpersoneel daarin heeft.

ad. B. De djiting-inkoop heeft eene politieke waarde en dient tevens als bezoldiging van de opiumkithouders, die de opdracht hebben zooveel mogelijk van de djiting, ook taai-tjandoe of plèret geheeten, d. i. het residu uit de opiumpijpen, te verzamelen, om het aan de Regie in te leveren tegen een vastgestelden zeer hoogen prijs, nl. 1 thail daarvan tegen den prijs van $^1/_2$ thail tjandoe, zegge 8 à 9 gulden

Aangezien dit residu, dat door zijn morphine-gehalte nog rookwaarde voor arme liefhebbers heeft, aanleiding tot het gebruik van smokkelopium geeft, is het rationeel, dat de Regie die clandestiene rookerij tegengaat door de djiting op te koopen, waarop zij door een chemisch onderzoek tevens contrôle houdt op de eventuëele aanwezigheid van smokkelopium. Edoch, de „djiting-oogst", die zoowat 40 pCt. van het gewicht der gedebiteerde tjandoe *kan* bedragen, is nogal schraal, nl. 8 pCt., dus maar $^1/_5$; er blijft dus nog $^4/_5$ van de djiting in omloop.

Merkwaardig genoeg geven de statistieken t/m 1902 de opgekochte djiting-hoeveelheden geregeld op, doch toen er groote afwijkingen in voorkwamen, die er op wezen, dat er véél meer djiting bestond als men tot nog toe opkocht, zijn zij in de laatste statistieken van 1903 en 1904 eenvoudigheidshalve weggelaten, omdat men er vermoedelijk geen weg mee wist! Ongeveer laten die hoeveelheden zich wel uit de boekhouding in de statistieken berekenen, maar dit „escamoteeren" is toch niet in orde.

Te dien opzichte is eene verandering van de te nemen maatregelen urgent en een verder „laisser-aller" onverantwoordelijk.

Zonder op meerder specifiek verbruik van tjandoe aan te dringen, is het toch mogelijk minder djiting te laten rooken, dat buitendien schadelijker voor de gezondheid is.

Eén ding is zeker: hij, die goedkoope djiting kan rooken, neemt geen dure tjandoe, tenzij men hem de gelegenheid ontneemt door

een rationeeleren opkoop van djiting. Dan zal hij tot tjandoe zijn toevlucht moeten nemen naar de draagkracht zijner beurs. Een papieren verbod van djiting-rooken is alléén niet afdoend.

Deze illicite djiting-rookerij met de annexe gelegenheid tot sluikopium-rookerij vormt een der aanzienlijkste „lekkages" in het debiet. Djiting wordt ook in oplossing, bijv. in koffie, gedronken.

Worden goede maatregelen genomen, dan zal het tjandoe verbruik stijgen door de daling van het djiting-verbruik zonder dat het specifieke opiatische verbruik er door vermeerderd wordt, dit principe zij steeds in het oog gehouden.

Wij aarzelen niet, de benadeeling der Regie door het djiting-rooken grooter te noemen dan die door smokkelaars.

Het is uit dien hoofde mogelijk, dat de netto-opbrengst, na aftrek van den djiting-terugkoop, *twee millioen* gld. meer kan bedragen, wat toch wel de moeite waard is.

ad. C. Al kost de gefabriceerde en verpakte thail tjandoe nu ook maar *f* 1,73, de onkosten, die voor den verkoop en de politie noodig blijken, komen de onkosten-rekening zeer bederven; te zamen nemen zij 51 pCt. of meer dan de helft daarvan in. Het is een ongehoord feit, dat eene waar, en nog wel zoo'n dure als tjandoe, nog ééns zooveel kost voor den verkoop ervan. Waardoor de zelfkosten der tjandoe in totaal nog meer bedragen dan het gewicht in zuiver zilver dier waar! Op zoo'n kruideniers-rekening valt wel wat af te dingen. En de vraag dringt zich op of daarin geen bezuiniging is aan te brengen. En wij meenen zulks zonder twijfel mogelijk is door eene andere organisatie. Moge de Regie in vele opzichten goed ingezien en georganiseerd zijn, wat den verkoop betreft is zij een verkeerden weg ingeslagen.

Waar de Staat als industriëel-oeconoom eene exploitatie beheert, behoort hij daartoe geschikte leiders met een anderen blik dan een administratieven ambtenaars-blik uit te kiezen. Administratie is daarbij maar in de tweede plaats noodig. Het stelsel van verkoop door mantri verkoopers, die hun waar bij depôthouders inslaan, en die het ontvangen geld aan assistent-collecteurs afdragen, die het tenslotte in Staats schatkist storten, is omslachtig en geeft aanleiding tot malversaties op dien langen weg.

Nu heeft wel de gedachte voorgezeten, gegoede inlanders en Indo's in dienst te nemen, doch het gaat niet aan, dat de Regie eene liefdadigheidsinstelling voor die lieden wordt. Ieder heeft er nog zijn helpers en wakers, en waar men een mantri een

bediende geeft, daar kan men er gerust op rekenen, dat hij zich een te groote meneer voelt om zelf nog wat uit te voeren dan wat contrôle, omdat hij in alle geval de verantwoordelijke persoon is. De salarissen zijn zeer royaal. En hadde men daarmee dan nog voldoende waarborg voor persoonlijk karakter en prestatie, dan was er nog iets voor te zeggen. Mogelijk is het wel. Maar helaas, wordt het gehalte van het verkooppersoneel door de hoogere ambtenaren zelf minderwaardig gemaakt door slechte keuze of misplaatst gunstbetoon. Zoo lezen wij in de „Java-Bode" van 8 September 1905:

„De gouverneur-generaal is tot de ontdekking gekomen dat bij herhaling inlandsche ambtenaren, die bij het binnenlandsch bestuur minder bruikbaar waren gebleken, werden „geholpen" aan een baantje van assistent-collecteur of mantri-verkooper bij de opiumregie; zelfs is het voorgekomen, dat dit gunstbetoon ten deel viel aan ambtenaren, die wegens gebleken oneerlijkheid bij eerstgenoemd bestuur onmogelijk gehandhaafd konden blijven. Daartegen is de landvoogd in verzet gekomen en hij heeft de residenten door den 1en gouvernements secretaris bij rondschrijven laten aanzeggen dat aan dit misbruik een eind behoort te komen. Dit is inderdaad dringend noodzakelijk waar de, bij den dienst der opiumregie ingedeelde inlandsche ambtenaren eerlang bijna algemeen ook zullen worden belast met den verkoop van het briketzout. Wordt op de bestaande manier voortgegaan — de gouverneur-generaal merkt het terecht op — dan zal een plaatsing bij genoemden dienst in de inlandsche maatschappij zoo langzamerhand het tegendeel gaan schijnen van een onderscheiding en de hoogere inlandsche bestuursambtenaren zullen dientengevolge allicht de, voor de berooide schatkist zoo interessante regie, minder belangrijk gaan vinden.

De aanschrijving is begrijpelijk en heeft haar verdienste, maar de gouverneur-generaal zal wel niet vergeten zijn, dat ook de inspecteur van den gouvernements-pandhuisdienst onlangs in zijn verslag jammerde over de moeilijkheid om betrouwbare inlandsche administrateurs te krijgen voor de kleinere pandhuizen. Hij waarschuwde al bij voorbaat voor teleurstellingen.

Betrouwbare inlandsche comptabele ambtenaren in lagere rangen is een artikel, waarnaar de vraag het aanbod verre overtreft. De productie ervan kan alleen verkregen worden door beter, ook moreel, onderwijs aan den inlander. En dat is peperdure kunstmest".

Wij willen hier even de „Java-Bode" doen opmerken, dat de

moeilijke pandhuisdienst, waarbij het behalve op eerlijkheid ook op onpartijdigheid, kennis van zaken en administratie aankomt, geen gelijkwaardig vergelijk oplevert met den verkoopdienst der Opium-Regie, die al even eenvoudig is als de verkoop van postzegels, spoorkaartjes, enz. alsook van zoutbriketten.

Wij meenen dus dat de zaak de moeite waard is, verbeterd te worden. Maar papieren circulaires alléén, zelfs met hernieuwde „oplagen", brengen daarin geen blijvende verbetering. Ook financiëel kunnen de verkoop-onkosten gunstiger worden, natuurlijk met behoud van de principiëele salariëering der verkoopers.

ad D. Dat politie, vooral actieve, noodig is voor een exploitatie, die nog meer dan valschmunterij, aan smokkelaars loonend werk geeft, valt niet te ontkennen.

Behalve de 6$^1/_2$ ton (in 1904) aan *speciale* regie-politie en spionnage, doet ook de recherche ter zee en te land ad 2$^1/_4$ ton, onder „verpachte middelen" ressorteerend, daaraan mee, hoewel deze óók voor de pacht werkzaam is.

Op den duur zal de Regie-politie, als alle pacht vervangen is en in aanmerking nemende de geleidelijke uitbreiding der speciale politie, minstens *één millioen* gld. gaan bedragen, waarvan $^3/_4$ voor te land en $^1/_4$ voor ter zee.

Volgens Bijlage No. 43 der Indische Begrooting voor 1906 is een motorbootdienst voor de haven van Tandjong-Priok in het vooruitzicht gesteld ten dienste der Opium-Regie. Wij zouden hieraan onze beschouwing willen vastknoopen, dat de Staat er vooral op bedacht zij, den *invoer* van sluikopium te voorkomen. Is die eenmaal in het land en verspreid, dan benoodigt men relatief meer landpolitie dan men met zee-recherche zou kunnen volstaan. Hoe meer men de zee-recherche-dienst uitbreidt, hoe minder landpolitie noodig zal blijken. Bovendien zal de ruimere zee-recherche ook andere diensttakken van nut kunnen zijn. Het is meer waard en goedkooper eene prauw of wangkang met sluikopium te confisceeren dan duizend verspreide kleine beetjes door evenzooveel politie-dienaren in het land.

De zee-recherche ter zijde latend, meenen wij, ook zonder gevaar voor meerdere sluikerij, op de land-politie aanmerkelijk te kunnen bezuinigen en zulks wel in verband met een meer rigoureuze opvatting van het verkoop-systeem der kleinere tubes, waarover straks meer.

ad E. Reeds onder C. treffen wij „transporten", nl. voor opium,

djiting, geld, enz. aan (81 mille), zoodat de post onder E (39 mille) in hoofdzaak wel voor gedrukten en heen- en weerzending van stukken zal dienen, waarbij dan nog wellicht onvoorziene uitgaven voor transporten van opium, djiting, geld en ledige kisten en doozen kunnen opgenomen zijn. Maar het geeft ons in alle geval te zien, dat papier en inkt een der genietingen der Regie-beambten uitmaakt. Het zou statistisch misschien wel interessant zijn te weten hoeveel het gewicht daarvan per thail tjandoe bedraagt.

Toekomst. De totale Regie-kosten stijgen natuurlijk elk jaar, dat er pachtperceelen geregisseerd worden.

Begroot zijn voor 1906 (met aanvulling) *f* 3.311.500, waarbij nog komt aan benoodigd ruw opium *f* 900 000, totaal dus $4^1/_4$ millioen. En daarbij moet men rationeeler wijze nog de recherche-dienst ad $2^1/_4$ ton optellen. Totaal dus feitelijk $4^1/_2$ millioen.

Of het nu zoo'n vaart zal loopen als de heer Struyck in zijne brochure van 1889 („Opiumpacht of Opiumregie") berekende, dat de Regie $9^3/_4$ millioen (waarvan bijna $1^1/_2$ millioen voor opium-inkoop) zou kosten, betwijfelen wij; evenzoo, dat zijn utopisch uitzicht zal intreden, dat in 30 jaren het opiumverbruik door uitsterven van het schuiverdom geheel zou ophouden. Het is al heel mooi, dat onze Staat zich op het moreel-fiskale standpunt stelt: koope en rooke wie wil, mits van mijne waar, overigens „kein Consumzwang".

Daarom is het wel wat veel gevergd, hetgeen de heer De Waal Malefijt in de Kamerzitting van 17 Nov. 1905 vroeg, of men geen waarschuwingen tegen het gebruik van opium, als zijnde gevaarlijk voor de gezondheid, op de verkoopplaatsen zou kunnen ophangen, waarop de Kamer van hilariteit bevangen werd. Men denke zich eene dergelijke waarschuwing onder het bordje „vergunning" hier te lande!

Daarop gaf reeds de schrijver van „Siam in the Twentieth Century" (1902), J. G. D. Campbell, een juist antwoord, (blz. 148): „To the Chinaman his pipe of opium is just as necessary as his glass of beer to the British workman or his whiskey peg to the orientalised European. If a statesman is of opinion that the total prohibition of the sale of alcohol is expedient, then he might extend the prohibition to opium also, but not, I think, otherwise".

En nu is Siam nog wel een land, driemaal zoo klein als de Archipel met slechts 1/6 van diens bevolking, dat echter $1^1/_2$ maal zooveel opium verschuift; d. w. z. het hoofdelijk verbruik is er

zoowat 10 maal grooter dan in Indië, vooral veroorzaakt door het groote contingent aan Chineezen.

Ook in Indië zijn het voornamelijk de Chineezen (300.000 op Java en 300.000 op de Buitenbezittingen) die den Staat de opium-millioenen opbrengen. En deze zullen, dank zij hun meer lucratief bestaan in handel en nijverheid, eerder de opiumbelasting kunnen opbrengen dan de inlanders die in hoofdzaak van den wisselvalligen landbouw moeten leven. Het Chineesche contingent aan opiumrookers zal ongetwijfeld in de toekomst haast onverminderd blijven bestaan. Hen te verjagen door de tjandoe-prijzen steeds hooger op te schroeven, — wij spraken daarover reeds in het algemeen, — zou domheid zijn.

Wij willen hier geen vergoelijkende peroratie voor het opiumgebruik houden, doch alleen het feit vóor oogen stellen, dat de omstandigheden erop wijzen, dat de Opium-Regie nog lang haar scepter zal moeten zwaaien.

En in die omstandigheden is het plicht van den Staat bijtijds zulke verbeteringen in zijn bedrijf aan te brengen, dat niet uit sleur of nonchalance, kortom door kortzichtig beleid, een der eerste middelen van Indië, — waarbuiten het voorloopig zeker niet kan, — achteruitgaat, en hij zorge ervoor, dat naar binnen toe de onkosten der Regie gereduceerd worden, nu eenmaal naar buiten toe de opbrengsten niet mogen worden opgevoerd, nòch door reëele verbruiks-vermeerdering, nòch door prijsverhooging.

Verbeteringen. Wij willen hier niet uitvoerig alle middelen ter verbetering in bovenbedoelden zin aanvoeren, die mogelijk zijn, maar voorhands wel op enkele voornaamste daarvan wijzen en in overweging geven.

Detail-Verkoop. De Regie stelt ten verkoop:

1[e]. *Tjandoe,* in tubes van 50, 25, 12$^1/_2$, 5, 2, 1 en $^1/_2$ mata. (1 mata = 386 milligram, iets minder dus dan 0,4 gram.)

Het debiet wijst in de opeenvolgende statistieken van af 1894 aan, dat vooral de kleinste hoeveelheden van 2, 1 en $^1/_2$ mata sneller toenemen dan de grootere hoeveelheden. In aantal zijn zij bijna 99 % en in inhoud bijna 84 % der totalen, zoodat de grootere tubes in aantal slechts 1 % en in inhoud 16 % der totalen innemen.

Bieden de kleine tubes den meesten waarborg tegen fraude; de grootere bezorgen der Regie meer last en vereischen meer contrôle.

De grootere tubes nu worden hoofdzakelijk door meer gegoede

en zelfs rijke rookers gekocht; zij zijn bovendien 20 à 25 % goedkooper.

Wij vinden het reeds een fout dat de Regie, in deze des pachters gewoonte volgend, zeven verschillende hoeveelheden ging debiteeren. Schaft men nu deze grootere tubes af, dan zien wij er niet het minste bezwaar in, waarom de rijke rookers niet even duur als de minder gegoeden moeten inkoopen. Die nu bijv. een tube van 50 mata kan koopen voor *f* 10, contant betaald, kan even goed 100 tubes van $^1/_2$ mata, of 50 van 1 mata of wel 25 van 2 mata koopen voor *f* 12,50. De matige rijke rooker zal er zijn dagelijksche dosis van eenige mata's nauwelijks om verminderen, en zoo de onmatige dat wel doet, „tant mieux pour lui", — dát mag der Regie toch niet spijten?

Bovendien voorkomt de kleine tube veel beter de hervulling met sluikopium.

Globaal berekend, zou dus die $^1/_6$ hoeveelheid, nu in groote tubes verpakt, dan $^1/_4$ meer in prijs opbrengen, als zij in kleine tubes verpakt werd. De heele opbrengst der tubetjandoe (1904: 672.830 thail) van ca. 13 millioen gld. wordt dan met $^1/_6 \times ^1/_4 = ^1/_{24}$ of $5^1/_2$ *ton* verhoogd.

Waar wij zoo tegen prijsverhooging gekant zijn, moge het vreemd klinken, dat wij nu dadelijk de schijnbare inconsequentie begaan toch de opbrengst daardoor te verhoogen; doch wij meenen, dat het billijk is en eerder met het moreele principe overeen te brengen, dat het *rabat* voor rijke rookers worde afgeschaft door alleen kleine tubes te debiteeren. Dit is de eenige weg, waarop de Regie macht en contrôle heeft over de rookers en de smokkelaars.

De pachter gaf op groote hoeveelheden ook rabat, eensdeels ter aanmoediging tot meerder gebruik, andersdeels, omdat groote hoeveelheden hem minder onkosten veroorzaakten door afweging, detailleering en verpakking. Maar deze beide redenen vervallen bij de Staats-exploitatie en de meerdere fabrikatie-kosten zullen alleen het luttele bedrag van 30 cent per thail, d.i. voor verpakking en werkkracht, iets vermeerderen. De hoeveelheid tjandoe, die eerst in groote tubes verpakt werd, 16 % of $^1/_6$, nu in kleine tubes te verpakken is, zal dus het verschil in beider verpakkingskosten meer benoodigen; ergo zou $^1/_6$ van 30 cent = 5 cent meer dan voldoende zijn, of in totaal-cijfers 30 à 35 mille.

De fabriek is in staat hierin te voorzien zonder noemenswaard machineele uitbreiding te behoeven.

Aan den anderen kant zal op de politie aanzienlijk bespaard

kunnen worden; en al ware dit ook slechts $^1/_2$ *ton*, dan brengt deze verbetering, die als van zelf door de praktijk van het systeem aangewezen wordt, reeds *6 ton* meer profijt op.

2°. *Tikee*, in gèlengs van $^1/_3$ mata tjandoe-inhoud. Tikee is een soort ficus-blâren („awar-awar"), gedrenkt met tjandoe, dat er voor $^1/_3$ van het gewicht in begrepen is.

Het debiet ervan (1904: 81.561 thail) brengt iets meer dan $1^1/_2$ millioen gld. op, vroeger zelfs meer dan 2 millioen; het is sinds de beginjaren sterk verminderd, niettegenstaande enkele bijgekomen tikee-verbruikende residentiën, nl. van bijna 33 millioen gèlengs (1901) op $24^1/_2$ millioen gèlengs (1904).

Ook voor deze waar werd de eenheidsprijs telkens verhoogd vroeger 5 cent, nu 7 cent (of meer?) per gèleng.

Of er nu een zeker voornemen bij de Regie bestaat de tikee die weliswaar bewerkelijker en naar verhouding duurder te staan komt dan de pure tjandoe in tubes, terug te dringen, weten wij niet. Maar het trekt toch de aandacht, dat er bijv. in het Koloniaal Verslag van 1901 (blz. 101) te lezen staat, dat na invoering der Regie velen er de voorkeur aan geven zelf tikee te bereiden, waardoor de verkoop ervan aanzienlijk achteruit ging. Oogluikend wordt dit dus toegestaan. Wettig is het niet. En het zou desnoods nog niets ergs zijn, als men dan maar de zekerheid had, dat voor die „home-made" tikee regie-tjandoe werd gebruikt. Maar dat is nu juist *niet* het geval.

Hier wordt een absoluut verkeerd standpunt ingenomen. De tikee levert nl. zeer minderwaardige djiting op, die door de mantri's wordt geweigerd. Het chemisch kenteeken is dus niet te onderzoeken; ergo, weet de Regie op geen stukken na of er regie- dan wel sluik-tjandoe bij de verwerking en het rooken van tikee gebruikt wordt. Tenzij men weer meer politie in het werk stelt.

Men moest dus in die tikee-residentiën (voornamelijk Midden- en Oost-Java) in plaats van de hoeveelheidsvermindering van tikee eene aequivalente hoeveelheidsvermeerdering van tube-tjandoe kunnen constateeren, als de tikee-rookers zich werkelijk alleen van de Regie bedienden. De statistieken bewijzen duidelijk genoeg, dat dit tikee-tjandoe-evenwicht niet aanwezig is, de geregelde verbruiks-daling zelfs in acht nemende.

Er wordt dus „per se" gesmokkeld bij die „home-made" tikee. Het hoofdbureau der Regie schijnt dus wel statistieken te maken, maar ze niet te kunnen „lezen"; dat is het te scherpzinnig.

En als de tikee-rookers eenmaal weten, dat de Regie hen niet betrappen kan en zij zelfs niet gestoord worden in hun eigen toebereiding, dan zal deze „lekkage" in het debiet hoe langer hoe meer toenemen, terwijl de Regie zoetjes-aan gaat indutten over het wettelijk voorschrift, dat zij als monopoliste de bereiding en verkoop van tikee bezit. Hier dient streng gehandhaafd te worden dat monopolie-begrip van regiale bereiding en verkoop van tjandoe, 't zij puur, 't zij vermengd als tikee. Op elke andere wijze berokkent de Regie zich schade en benoodigt zij noodeloos meer politie.

3°. *Ruw Opium*, in hoeveelheden van 3 mata en 1 thail.

Deze vorm van waar is voor het eerst door het Ind. Staatsblad 1905, No. 188 (Besluit van 10 Maart 1905 No. 8) ingevoerd. Hiermede wil men vermoedelijk de pachtersgewoonte bijv. van Sumatra's W. kust voor Tapanoeli volgen.

Wij verwonderen ons over een dergelijk besluit, maar nóg meer over het aan dien voorafgegane advies van het Hoofdbureau der Regie.

Ruw opium wordt niet gerookt, doch gegeten (opiophagie), wat volgens deskundigen schadelijker voor de gezondheid is. Dit daargelaten. Maar het is niet onmogelijk, dat het in 't klein tot tjandoe wordt bereid door rookers. En dan is ook weer deze „home-made" tjandoe vatbaar voor sluiksche bijmenging. En wij willen wel eens den chemiker zien, die dát zou kunnen bewijzen.

Wij achten dit een gevaarlijk besluit, een antecedent voor verdere verwatering van systeem en doel der Regie.

Wij vragen na deze opmerkingen: waar is het beleid in de Regie te vinden? Op het Hoofdbureau toch zeker niet.

Djiting. Wij bespraken reeds de djiting-kwestie. Het streven der Regie blijve erop gericht de djiting-rookers tot tjandoe-rookers te substitueeren. De meerdere opbrengst *kan* 2 millioen gld. bedragen.

Verkoop. De verkoop worde beter georganiseerd en de Regeering late zich daarover deugdelijk adviseeren.

Eene besparing van *1 ton* achten wij ganschelijk niet onmogelijk, al ware het ook alleen maar het hulppersoneel ad 3 ton in te krimpen; dat veelal een premie op het nietsdoen van hooger geplaatsten is.

Formatie-Bezuinigingen. Wij wenschen als onze meening te kennen te geven, dat ook in het Europeesche kader der Regie-ambtenaren, èn in aantal èn in traktementen besparingen zijn aan te

brengen, zij 't ook alleen met 't oog op den toekomst, zonder de tegenwoordige personen te schaden. Reeds in 1900 is er tusschen den Minister en den Gouverneur-Generaal van gedachte gewisseld om de fabriek onder een technicus en niet onder een chemiker te stellen. Later doken krantenberichten op om de fabriek geheel onder het technische departement B. O. W. te stellen. Het Voorloopig Verslag No. 39 bij de Ind. Begr. voor 1905 doelt hier tevens op en klaagt over de hooge kosten van de Regie. Het Voorl. Verslag No. 40 bij de Ind. Begr. voor 1906 herhaalt de kwestie. In de Memorie van Antwoord No. 42 (10 Nov. 1905) geeft de Minister daarop een uitvoerig bescheid in verband met het Indisch advies, dat — natuurlijk — ontkennend luidt; de argumentatie ervan is zwak.

Tenzij de Regeering van het Hoofdbureau der Opium-Regie door samensmelting met andere exploitatiën van middelen in eigen beheer op den duur een „Departement van Regiën" wil beoogen, meenen wij, dat het hoofdbureau best onder een der bestaande departementen kan opgenomen worden. Het staat nu zoo goed als naast het Dep. van Financiën met een aparten hofstaat, die niet zal nalaten zich steeds meer uit te breiden. Met de speciale regie-controleurs meegerekend, kost die hoofd-inspectie-dienst meer dan een ton 's jaars.

Die min of meer zelfstandige staat der Opium-Regie is voornamelijk ontstaan door de vrees en den aandrang van toenmalige anti-opiumisten, die het Dep. van Financiën wantrouwden wegens de mogelijke neiging van de Opium-Regie evenals van de Opium-Pacht een zuiver fiskaal middel te maken. Maar ons dunkt, dat door de gebiedende wettelijke bepalingen die weg afgesneden kan heeten. Er zitten heusch wel genoeg leden in de Kamer, die daarop zullen letten.

Men behoeft het oog maar over de geheele kruideniers-rekening der Regie te laten gaan om te bespeuren, wáár bezuiniging — of althans eene poging daartoe — de moeite waard zou kunnen zijn. Pogingen doet men wel, maar blijkbaar niet in die goede richting.

Systeem-Veranderingen. Het moet ons treffen, wanneer wij in de „Java-Bode" van 16 Sept. 1905 lezen, dat aan een ingenieur der Opiumfabriek is opgedragen zich zoo spoedig mogelijk naar Nederland te begeven, teneinde aldaar werkzaamheden te verrichten in verband met den aankoop van nieuwe machinerieën ten behoeve

der fabriek, die noodig zijn voor de nieuwe verpakking van het opium volgens een door dien ingenieur uitgedacht systeem.

Wij kunnen hieraan toevoegen, dat die verpakking in hoofdzaak de emballage voor de tubes aanbelangt en voornamelijk gericht is tegen den ontrouw van het verkoop-personeel, — dus tegen de Regie-beamten zelf!

Wij weten verder ten stelligste, dat het oorspronkelijk verpakkingssysteem, dat alleen in zijn *volledigen* vorm tegen fraude en zelfs diefstal kan waarborgen, sinds jaren onvolledig wordt toegepast, 't zij uit gemakzucht of uit slecht begrepen bezuiniging. En nu ligt juist in dié onvolledigheid de fout der ontstane malversatieën.

Ook nu alweer dringt zich de vraag op, waar dan toch het beleid in de Regie te vinden is, als de Regeering zoo onoordeelkundig geadviseerd wordt om dan maar eene nieuwe verpakking te beginnen. Is hier niet eerder een foutherstelling het eenvoudigst en het goedkoopst? Of gaan wij wéér aan het proefnemen?

Ook heet de nieuwe verpakking eene bezuiniging aan te brengen. Laten wij dit desnoods — onbewezen — aannemen.

Een blik op het luttele bedrag en de geringe rol die de post „bereiding en verpakking (materialen en drijfkracht)" ad 20 cent per thail in de heele zelfkosten-rekening speelt, waarvan de emballage (houten doozen en kisten) voor de tubes hoogstens $1^1/_2$ cent inneemt, zegge 10 mille, doet ons zien, dat dáárop waarlijk geen kapitalen zijn te bezuinigen. Hoewel wij geenszins kleine bezuinigingen willen doen verwaarloozen, vreezen wij, — evenals nu reeds gebleken is, dat eene bezuiniging door zich niet strikt aan één systeem te houden, eer nadeël dan voordeel kan opbrengen.

Elk systeem is te veranderen, dat lijdt aan geen twijfel. Men zou even goed de zoutbriketten, bij wijze van uitvinding als „zoutebollen" kunnen fabriceeren en debiteeren.

Maar een goed systeem afbrokkelen en dán als ondeugdelijk te keuren, is waarlijk geen kunst; het is eer domheid.

Waar door de ervaring blijkt, dat principiëel en effektief het oude systeem goed is; waar de Regie reeds een elftal jaren met succes het zeer doelmatige en steeds geprezen „verpakkings-systeem Huizer" bezigt en van ernstige fraude daarmee niet één geval bekend is, daar moet men eer opbouwend te werk gaan en perfectionneering in dezelfde richting zoeken. Elke verandering in afwijkenden zin, zal het tegendeel van eene verbetering blijken.

Uitvindingen. Wij wenschen den komenden ingenieur overigens geluk met zijne vindingrijkheid en gunnen hem gaarne toe eens een koude neus te komen halen; alleen vinden wij de richting, waarin zijn geest zich beweegt, glad verkeerd.

In het voorjaar 1905 is pas een andere ingenieur der Opiumfabriek naar Batavia teruggekeerd, na vooraf óók allerlei veranderingen — in afwijkenden zin — voorgesteld te hebben, en die behalve zijn buitenlandsche reizen nog eene gratificatie van *f* 1000 voor zijne moeite kreeg.

Het komt ons voor, dat de drijfveer dier inventies ergens anders moet gezocht worden dan in eene bezuinigingsmanie, die zich helaas alleen in bijzaken schijnt te openbaren.

De bedoelde ingenieur, die zijn plannen natuurlijk met het vuur van zijne eigen overtuiging voor de Regeering bepleit heeft, het hoofdbureau, dat niet-technisch is en reeds andere blijken van onjuist inzicht gaf, en de Regeering, die op de adviezen harer eigen ambtenaren moet afgaan, zijn het er met de condities voor de nieuwe vinding eens geworden: reis naar Holland met vol traktement en dáár verder machines ontwerpen en doen aankoopen. Het technisch bureau van het Dep. van Koloniën is in hun oogen minderwaardig; — waarvoor bestaat het dan, zouden wij willen vragen?

En dan voorspellen wij: als zulke snoepreisjes de premie op inventies worden, dan zullen de lui wel inventies maken.

Het maakt op ons waarlijk een belachelijken indruk, als wij — den gespecificeerden thail-zelfkostenprijs vóór ons houdend — zien hoe de Regie op een cent van de verpakking wil besparen, waar bij andere posten dubbeltjes en kwartjes, ja, wellicht in het geheel een gulden is te besparen. Kwamen daarvoor maar eens uitvindingen!

Fancy-Winst. En nu is *f* 4,81½ nog wel het laagste cijfer, dat ooit behaald werd; vroeger was het 5, zelfs 6 gld.

Een typisch geval is het volgende:

De debiet-statistische rekening onder Lombok, waar de tjandoe voor gemiddeld *f* 3,94 per thail verkocht wordt, vertoont een nettobate van *f* 1,80 per thail.

Het Gouvernement moge zichzelf wijsmaken, dat het bij een gemiddelden totaal-kostprijs van *f* 4,81½ nog wint, als het de thail ergens toevallig voor *f* 3,94 verkoopt; een handelsman zou zeggen: dan verlies ik door de bank bijna een gulden op de thail op Lombok. Dat is misschien maar een kwestie van opvatting.

Was het nu alleen zoo het geval op Lombok, dan zouden wij deze fancy-winst het Gouvernement gaarne gunnen ter wille van het goede doel, — maar dergelijke lage prijzen komen meer voor in de Buitenbezittingen. Dan wordt Fancy met haar winstberekening te pedant — en een beetje duur.

Wij willen ons oordeel, of in zulke gevallen eenige prijsverhooging zonder dat de tjandoe bepaald „duur" kan heeten, gewenscht is, nog wat opschorten; men zou ons anders weer van inconsequentie kunnen betichten.

Maar wij zouden het voorhands wel aanbevelenswaard vinden, indien de Regie nu reeds te werk ging haar eigen onkosten te verminderen in gezonden oeconomischen zin; dan zou die fancy-winst meer reëeler worden.

Maar in exploitatie-wezen is de Staat blijkbaar nog amateur, — zie ook Banka en Ombiliën.

Overwicht. Wij moeten nu nog op een vreemd verschijnsel en de oorzaak daarvan wijzen, dat ook in de lijn van onze kritiek ligt.

In de Koloniale Verslagen vindt men in hoofdstuk M. onder de mededeelingen over de Opium-Regie en hare fabriek o. a. de hoeveelheden tjandoe opgegeven die bereid, verpakt en verkocht (bijlage statistiek) zijn geworden.

Het is misschien hard het te moeten zeggen van een officieel stuk, maar het feit is toch waar, dat namelijk de hoeveelheden, als verpakt opgegeven, in werkelijkheid ca. 10 pCt. meer zijn. Zij zijn slechts „theoretisch" juist. Hoe men dan met het cijfer der bereiding goochelt om ze een beetje te laten kloppen, weten we niet, maar vermoeden, dat men eenvoudig het „rendement" der kokerij eenige percenten reduceert. Wij denken hier allerminst aan oneerlijkheid, omdat wij de juiste oorzaak weten. Dat cijfergegoochel dient nl. slechts ter „escamotage" van het „overwicht" der vullingen, dat van 14 tot 5 pCt., afdalend naar de grootte der tubes, bedraagt, en dat gemiddeld op 10 pCt. over den heelen inhoud aller tubes gerekend kan worden.

Dit overwicht is een voordeeltje voor den kooper, maar een direct *verlies* voor den Staat; onder cijfers gebracht, beloopt het sinds de invoering der regie (1894) tot ult. 1904 ca. 10 pCt. van 2.388.402 thails of, met het afgeloopen jaar meegerekend, ca. 10 pCt. van 3 millioen thails, ad ca. *f* 1.— per thail (zelfkosten incluis bereiding), dus *3 ton* gouds. Gaat men er mee door dit overwicht

te geven, dan zal het den Lande — nu het exploitatie-terrein zich allengs uitbreidt — minstens $^{3}/_{4}$ *ton* gouds 's jaars gaan kosten. Dit *kan* bezuinigd worden.

De Minister is in het bezit van technische voorstellen ter opheffing, of althans aanzienlijke vermindering, van dit overwicht; en merkwaardig genoeg, kwam de eerste aanstoot hiertoe van *buitenaf* den ambtenaarskring.

Edoch, de Regeering schijnt hierop niet aanstonds te willen overgaan, want zij is beducht, dat het eenmaal stilzwijgend toegegeven voordeeltje bij den daaraan verwenden schuiver misnoegen zal verwekken.

Maar hier volgt de Regie bij uitzondering eens niet het voetspoor der pachters, die zóó krap afwogen, dat er éér van „onderwicht" sprake was, en die daarbij doorgaans nog minderwaardige waar sleten. De rooker vindt de Regie dus veel liever.

Wij spraken gekscheerend over de kruideniers-rekening der Regie, maar doet deze vrees voor verlies van klandizie door afschaffing van overwicht heusch niet denken aan een kruideniers-vrees?

Het overwicht geven is absoluut onverdedigbaar in eene staatsexploitatie als deze. Als de tube, volgens het ingestempelde bodemcijfer den inhoud in mata's aangevend, ook maar niet minder, en desnoods „pour acquit de conscience" met $^{1}/_{2}$ of 1 $^{0}/_{0}$ meer, dan die dosis inhoudt, dan kan geen rooker 10 of meer percent overwicht eischen, wél dat hij niet minder dan de nominale hoeveelheid ontvangt voor zijn geld.

De uiterst accuraat werkende opium-vulmachines, die op milligrammen zuiver afvullen, kunnen even goed precies de nominale dosis geven als zóó of zooveel percent meer.

En men kan met behulp van automatische weegtoestellen eventuëel te min gevulde tubes uitsorteeren. Technisch is het mogelijk.

Hadde de fabrieks- of regie-leiding indertijd reeds de noodige aandacht aan dit vraagstuk besteed, waarvoor de ontwerper van het systeem der fabrikage reeds de technische middelen deed uitzenden, dan hadde men niet in deze sleur doorgegaan — en den consument zóó verwend.

Wij vragen dus weer: waar is het beleid?

Ernstig moeten wij ook onze stem verheffen tegen de „escamotagetaktiek", waar het geldt dingen te verbergen, die op beleidsfouten wijzen en waarvan men de wetenschap liefst niet uitbreidt. Halve waarheid is geen waarheid. Een Koloniaal Verslag mag geen

politiek stuk zijn; het moet een oprecht dagboek van het doen en laten van den Staat zijn. Wij wezen reeds op de verdwenen djiting-cijfers en het wegmoffelen van het overwicht. Een kenner van zaken komt er toch achter.

En de Regie wordt geblameerd, van boven op.

Men toone eerder alles openlijk en beschrijve liever welke moeilijkheden men heeft, opdat ook buiten den ambtenaarskring, kundigen hun kracht tot oplossing daarvan kunnen aanwenden.

Sleur, „laisser-aller" en verheimelijking in eene staats-exploitatie mogen wellicht naar den zin der betrokken ambtenaren zijn, zij zijn echter de oorzaken van incineratie dier exploitatie.

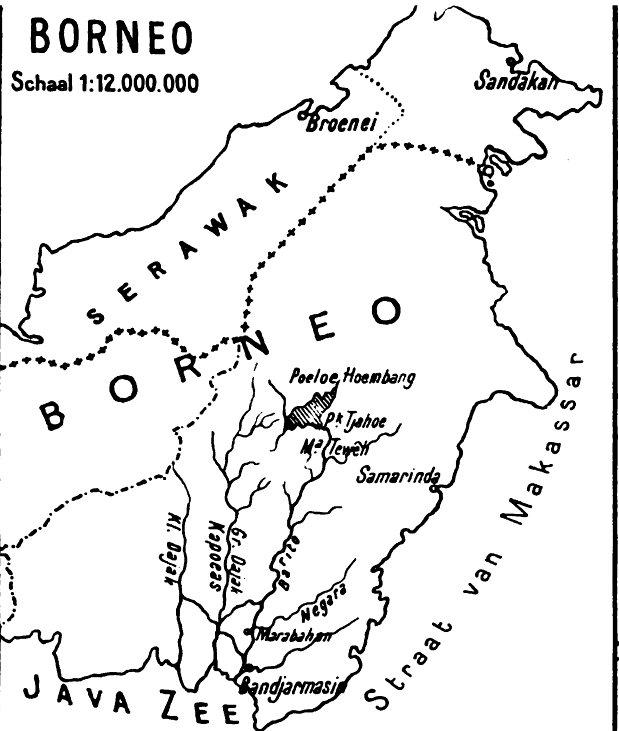
Advies. Als de Minister in zijne memories van antwoord zegt, dat het beheer en de leiding in de regie niets te wenschen overlaat, dan gelooven wij dit ook wel in ambtenaarlijken zin, d.w.z. dat ieder zijn dienst goed waarneemt en het land „trouw" dient; maar overigens valt er, dunkt ons, op dat bijzondere overleg, dat „esprit", dat zoo menige „goed" beheerde particuliere exploitatie kenmerkt, wel wat af te dingen.

Kan de Regeering dan niet het advies inwinnen van een kundig man, die de heele opium-kwestie beheerscht, en die blijkbaar eer buiten dan binnen den kring harer ambtenaren der Regie is te vinden? Zoo iemand, als men bijv. in Amerika in groote bedrijven aantreft, die technisch en oeconomisch op de hoogte van een bedrijf staat, een „manager", die „cost-saving" organisaties ontwerpt — en ook bewerkt. Zonder Fancy.

Wil de Staat de Regie liever zóó laten als zij nu reilt en zeilt, — in ons oog als liefdadigheids-instelling en als liefhebberij voor de ambtenaren —, dan dient hij nu reeds te voorzien, hoe over eenige jaren het opium-middel als fiskaal middel door een andere inkomst worde vervangen of aangevuld. Gouverner c'est prévoir.

Résumé. Wij resumeeren onze kritiek, die niet alleen afbrekend, maar ook opbouwend is, daarmee, dat de Opium-Regie, zonder ook maar iets te kort te doen aan het eenmaal gestelde doel het opium-verbruik te beperken, nochtans, èn door rationeelere organisatie, èn door gezondere begripsopvatting van bezuiniging, den Lande wel een d r i e m i l l i o e n g l d. méér voordeel kan bezorgen.

Waar de budgets tegenwoordig geregeld met een te kort sluiten, is in deze gebiedend: goed advies — en verder: beleid, b e l e i d, BELEID.

POELOE HOEMBANG
Schaal 1:275.000

GOENOENG MENANGIN
n. de Barito
Tg. Djodjan
n. Deloe läoeng
Malimbau
Tg. Anoëi
S. Beboeat
S. Djoeroei
Djoeroei
n. de S. Läoeng
Toemenggoeng Awan
Seripoï
voorheen gebied van Raden Näoen
S. Boemban
Tg. Koeloen
Toemenggoeng Silam
geäccidenteerd boschterrein
S. Menawing
Belawan
Tg. Siroen
Toemenggoeng Batang
Tg. Nangoe
S. Soekoe
Riam Palenbang
n. Ma Teweh
Pk Tjahoe
Beboeat
Ma Beboeat
S. Menawing
Gebied v. d. Pegoestian
Goenoeng Kambang
Mangkahoeï
Tg. Djaan
BARITO
Toemenggoeng Ginda
S. Lahoeng
n. de Kapoeas
Toemenggoeng Djadam
S. Djaän

SCHETSKAART VAN POELOE HOEMBANG.

Ma. = moeara } riviermonding.
Tg. = toembang }
S. = soengei = rivier
Pk. = poeroek = heuvel.
.... gevolgde weg van den w.d. civielgezaghebber (slechts gedeeltelijk aangegeven) in Maart, April en Mei 1904.

In de Boven-Doesoen, Z.- en O.-Afdeeling van Borneo.

DOOR

B. H. FRANSSEN HERDERSCHEÉ.

In dit landschap heeft ons Bestuur te maken met drie soorten van inboorlingen n.l.:

1⁰. de Bekompey-Maleiers, waaronder behooren de z. g. Doesoen-Bekompeyers;

2⁰. de afstammelingen uit huwelijken van Maleiers met Dajaksche vrouwen (het omgekeerde heeft zelden plaats, tenzij de Dajak tot den Islam overgaat); en

3⁰. de Dajaks.

De twee eerste categorieën behooren tot den Islam, gevoelen zich in hunne maatschappij ontwikkelder en hooger, dan de in hun oog domme „orang dajak". Die tot den Islam behooren, en vooral die der eerste soort, zijn in hooge mate, tot dweepens toe, aan hun godsdienst gehecht. De met Dajaksch bloed vermengden zullen niet zoo zeer de geloofsregelen van den Islam verwaarloozen, maar toch zien er velen niet tegen op, om bij Dajaksche feesten, varkensvleesch te eten of een glas toewak te drinken.

Door den invloed van den *Islam* zijn met de jaren langzamerhand kinderen uit de gemengde huwelijken, die geheel opgegaan zijn in *Dajaksche* gewoonten en gebruiken, *landshoofden* geworden. Zelfs zij, die als „pur sang" Siangs en Moeroengs (de twee Dajaksche hoofdstammen) [1]) doorgaan, zijn van vreemden oorsprong. Om

[1]) De twee stammen onderscheiden zich door kleeding, taal, gewoonte, tatouëering enz. Menige uitdrukking in het Siangsch klinkt geheel anders in het Moeroengsch. Behalve deze twee Dajaksche stammen vindt men nog de z.g. *orang- ot* (ot = oorspronkelijke), zooals Ot Moeroeng, Ot Danoem enz. De laatste bewonen het gedeelte waar de Barito ontspringt, de eerste grootendeels in het diepe oerwoud en het woeste gebergte van de Boven-Laoeng. Ook behoorden te Toembang Koeloen b.v. verscheidene Ot Danoems tot het gevolg van Toemenggoeng Silam. Het wil mij voorkomen, dat deze „boschmenschen" de oorspronkelijke kinderen van het land zijn en verdrongen werden naar het hoogland door de Siangs en Moeroengs; deze laatste weer door de Maleiers, al naarmate de Islam zich uitbreidde.

dus nu maar klakkeloos in het algemeen te zeggen, de Dajaks behooren in de Boven-Doesoen thuis, deze moeten wij met hunne landshoofden handhaven en de Maleiers moeten daar zooveel mogelijk geweerd worden, is makkelijker gezegd, dan gedaan, zonder onrecht te plegen.

Menige Doesoensche Mohammedaan heeft evenveel recht op een verblijf in dat landschap, als een Siang of een Moeroeng. Ik zal dit hieronder aanhalen met het oog op een geregeld Bestuur in de toekomst. Het komt mij voor, dat dit niet overbodig zal zijn, nu, zooals dit in het *Vaderland* dd. 9 Dec. '05, avondblad, gereleveerd is, in het opstel over Goesti Arsad, *eindelijk* door ons vastberaden en energiek militair optreden in het vorig jaar — hetgeen geheel strookte met de ideeën van het toenmalige Civiele Hoofd van Gewestelijk Bestuur, dat den benarden toestand zeer goed inzag en begreep — de warwinkel van vele jaren her met krachtige hand een geregelder vorm heeft aangenomen.

Men hoort menigmaal de namen van Soerapati en zijn afstammelingen, van Antasari, de ware en door ons verongelijkte sultanstelg, die bij Soerapati (ten onrechte wel eens zijn „bloedverwant" genoemd) de wijk nam, van Toemenggoeng Silam, een onvervalscht Sianghoofd, het tegenwoordige districtshoofd in de Boven Doesoen, misschien eerst goed bekend geworden, toen hij dit jaar als gids van den energieken luitenant Christoffel, dezen den weg naar de woning van den Pretendent wees, met het gevolg, dat wij voor goed van dezen lastpost verlost zijn. Ook zal ik trachten aan te toonen, dat de toenmalige Ass. resident, in 1903 tot begin 1904 belast met de werkelijk moeilijke politieke verwikkelingen in de Boven-Doesoen, geen ongelijk had, toen hij *in die dagen* in het belang van het Gouvernement meende te handelen, door Raden Naōen op zijn voorstel, onder den naam van Raden Ronggo tot districtshoofd te doen benoemen. Volgens 's lands gebruiken werd Raden Ronggo beëedigd (zooals bekend mag worden aangenomen is R. Naōen gen. Raden Mas Dipati Djaja Kasoema, een afstammeling van Soerapati).

Dat R. Naōen later, nadat Goesti Arsad zich onderworpen had en de Pretendent weer met vijandelijkheden begon, vrijwillig zijn ontslag vroeg en voorgevende onzijdig te zijn, zich ophield in de Boven Laōeng (zie bijgevoegde schetskaart), maar in 't geheim ons gezag tegenwerkte en het plan koesterde den Pretendent tot zich te halen, kon genoemd ambtenaar, die intusschen reeds Borneo

verlaten had, niet helpen. Onze politieke verhoudingen waren intusschen reeds een andere phase ingetreden.

Thans is Toemenggoeng Silam het districtshoofd, zeer zeker het landshoofd bij uitnemendheid. Wat aangaat zijn voorkomen, zijne manieren, zijn omgang met Europeanen, *misschien* ook zijn kennis van bestuursaangelegenheden, is deze beter op zijn plaats dan Naōen, met zijn zeer ongunstig uiterlijk; die door zijn weinige kennis van de Maleische taal, zich moeilijk met bestuursambtenaren kon verstaan. Niet gemakkelijk was hij in die dagen te doorgronden. In het tijdperk der politieke onderhandelingen van 1903, was Silam weinig bekend, omdat hij als handelsman zich meer ophield in Koetei en Mahakam.

In de laatste helft van dat jaar kwam hij, zijnde één der drie Sianghoofden, in de Boven-Doesoen terug en vestigde zich metterwoon in zijn oude standplaats Toembang Koeloen (zie de kaart), waar ik hem, door mijn verblijf aldaar in zijne woning, gedurende het eerste halfjaar van 1904 heb leeren kennen en van hem veel hoorde over het Sianggebied en zijne bewoners.

Silam betitelt zich in zijne brieven als „hoofd van de Siang-Moeroeng", maar zijn tegenstander Naōen [1]) doet hetzelfde en hoewel de eerste een Dajak (door zijn omgang met Europeanen en Maleiers geciviliseerd) en de laatste een varkensvleeschetende en toewakdrinkende Maleier is, zijn beide toch aan elkaar verwant.

Dit zullen misschien velen niet weten; wèl is menigeen bekend, dat Naōen het hoofd van de Moeroengs is, Silam, Batang en Awan Sianghoofden zijn; als zoodanig werden zij ook door ons en de Maleiers beschouwd. De Moeroengs bewonen meerendeels de rivieroevers en mondingen, de Siangs het achterland. Onder de Moeroengs vindt men de Islamieten, die samenwerken met de Mohammedaansche Bekompey-Maleiers, zoowel in goeden, als in slechten zin.

Zonder mij met de juiste tijdrekening bezig te houden, wanneer dit ongeveer moet geweest zijn (het was voor mij ondoenlijk om

[1]) Menigmaal heb ik van Silam moeten hooren, hoe het Bestuur er toch toe gekomen was, om een afstammeling van Soerapati als districtshoofd te benoemen. Dezelfde Soerapati, die met de Pegoestian den duren eed had gezworen, dat zij en hunne afstammelingen tot den 7en graad toe, nooit in dienst van het Gouvernement zouden gaan, ja, zelfs het Gouvernement samen zouden tegenwerken. Door *ook* den eed van trouw aan het Gouvernement te zweren, moest Naoen, wel *twee harten* hebben, zooals Silam zich uitdrukte.

dit precies na te gaan) is het mij toch mogelijk geweest uit de verhalen van ouden van dagen te Djoeroeï (zie de kaart) aan te toonen, dat zoowel Raden Naōen als Toemenggoeng Silam afstammen van een Mohammedaansche Maleische familië en *dus* niet als landshoofden zijn aan te merken uit geboorte of geloofsrecht.

In de 17e eeuw, toen de Islam dus in de benedenlanden van Borneo reeds langen tijd veld gewonnen had, woonde nabij Marabahan [1]) te Lèboe Bekèboe een zekere Bekompey-Maleier Ngabè Toewa, zoon van Ngabè Timpang, aan wien een groote doerèn boom van den Radja van het machtige Rijk van Bandjermasin ter bewaking was gegeven. Van de vruchten mocht alleen de vorst eten. Zoo gebeurde het, dat een zekere Ngabè Lada (zoon van Ngabè Toewa) in ongenade viel bij den vorst van het land, omdat hij om de een of andere reden wraak willende nemen, zijn behoefte in de vorstelijke doerènvrucht had gedaan, na het vleesch er van eerst te hebben opgegeten. De vrucht met den viezen inhoud was den vorst aangeboden. Om uit de handen van zijne hoogheid te komen, want deze had de geheele wachtersfamilie ter dood veroordeeld, vluchtten Ngabè Toewa en zijn zoon het binnenland in en kwamen geland te Toembang Djoeroeï in Poeloe Hoembang (zie de kaart)[2]) d.i. de strook lands ingesloten door de Kali Barito en hare beide linker zijrivieren Soegei Boemban en Soengei Beboēāt. De Soengei Djoeroëi stroomt midden door P. Hoembang (het ware Sianggebied). De persoon, die mij de geschiedenis meermalen in het bijzijn van de beide Sianghoofden Silam en Awan

---

[1]) Marabahan is een kampong aan de Barito gelegen, één dag stoomens boven Bandjermasin.

[2]) Hoembang = tòloeng i/h Siangsch = bamboe = een alg. bekende rietsoort. Behalve in dit gedeelte, is de Boven-Doesoen overigens arm aan bamboe.

Wij moeten hier aan het woord „poeloe" niet dezelfde beteekenis hechten, als aan ons woord „eiland en toch is 't hier ook land, dat geheel door water is omringd, want de S. Boemban en de S. Beboeat moeten uit dezelfde bron ontspringen.

Mijn voorgenomen plan, om van uit Djoeroeï in N. O. richting te gaan en zoodoende ook aanraking te krijgen met de Moeroengs in de Boven-Laoeng. kon niet verwezenlijkt worden, hoewel Toemenggoeng Awan te Seripoë reeds de noodige stappen had gedaan voor de voorbereiding van dien tocht. Hij had de steun ingeroepen van zijn vader, die in het Laoenggebied woonde.

Ik zou dan de „waterscheiding" zijn overgegaan, waar de Boemban en de Beboeat op de westelijke, en de Laoeng op de oostelijke helling ontspringt.

Eene opdracht van hoogerhand noopte mij echter de route naar Toembang Koeloen te nemen, langs een moeilijk bergpad door de Dajaks, gehouwen uit de rotsen, waardoor de Boven-Beboeat zich met geweld haar baan heeft gebroken.

vertelde, was Mangkoe Lòndò, Hoofd van Djoeroëi, afstammeling van de „echte" Siangs.

Alvorens door te gaan met de voorvaderen van de *tegenwoordige* landshoofden, zal ik de sage aanhalen, die thans nog in het Siangland door de ouders aan hunne kinderen wordt verteld n. l. hoe de eerste Dajaks in het land gekomen zijn.

In overoude tijden moet een anak santan, een wezen staande tusschen het hemelsche en het aardsche, Sikam genaamd, op de Goenoeng Kambang nabij Mangkahoeï (zie de kaart) zijn neergedaald in een groote pelangka boelau [1]) en omdat het zijn kinderen telkens door den dood moest verliezen, verwekte hij bij een hond, een zoon, die als herinnering aan de moeder, Asoe [2]) werd genoemd. Met de groote pelanka boelau daalde ook een van kleiner soort neder, beide met een ketting aan den hemel verbonden. Deze kleine pelangka is ten lange leste terecht gekomen te Toembang Nangoe (zie de kaart), verblijfplaats van het grijze en het Gouvernement steeds welgezinde Sianghoofd Toemenggoeng Batang. De groote is door een zekere Toemenggoeng Dòhònġ indertijd naar de Kahajan gebracht.

Volgens het verhaal moeten beide pelangka's eens vereenigd worden, want zij behooren bij elkaar. Kinderen der bezitters dier voorwerpen zullen door huwelijk en overerving, en anders door oorlogvoering tusschen de stammen, de beide pelangka's doen vereenigen in één stamwoning.

Ik teeken hierbij aan, dat vroeger om het bezit van die voorwerpen bloedige oorlogen werden gevoerd, nog hardnekkiger dan om de tempajans. Zooals wij weten werden de laatste menigmaal als onderpand afgestaan en verhuisden van den eenen naar den anderen stam of werden verkocht, dikwijls voor sommen, die in de duizenden guldens liepen. De rijkdom van den Siang wordt getaxeerd naar het aantal tempajans (martevanen) en koperen gongs, die hij bezit.

---

[1]) Pelangka = een voorwerp, dat ongeveer den vorm heeft van onze bedkoets en waarop geofferd wordt, dan wel de voorsteven van een prauw. Boelau = goud Pelangka boelau zouden wij vrij vertalen in „gouden bedkoets".

[2]) Of dit verhaal *oorspronkelijk* uit den mond van den Maleier is voortgekomen, om het „verachtelijke" van de Dajaksche afstamming in het volle daglicht te stellen, kon ik niet nagaan. De zegsman, een oude Siangdajak, vertelde dit meermalen toch met een zekere genoegdoening, dat hij als pur sang Siang van Asoe afstamde en dus, zooals de orang-ot tot de *oorspronkelijke* bewoners behoorde.

Ter herinnering aan deze pelangka boelau met ketting, staat vóór het huis te Toembang Nangoe een lange ijzerhouten paal, die de ketting moet nabootsen, waarop een kegelvormig voorwerp, met den top naar boven gekeerd, dat de pelangka voorstelt.

Gedurende mijn verblijf te Djoeroï, gelukte het mij den stamboom samen te stellen van Mangkoe Lòndò, waaruit wij kunnen zien, dat het tegenwoordige distr. hoofd Silam, van moeder's zijde afstamt van een „orang-ot", want de Ot-Danoem Taja huwde indertijd met Tima, die tot de oorspronkelijke Siangs behoorde.

Wij zullen nu nog trachten na te gaan wie Koeng, Silam's vader, is.

De hiervoor reeds genoemde Bekompey-Maleier Ngabé Lada trad spoedig in het huwelijk met Hinting, een Siangsch meisje, geboren uit een oud Siangsch geslacht (zie verder stamboom), waarvan men zich Toemenggoeng Bandat, en vooral Toemenggoeng Lahang nog uit verhalen herinnerde. Lahang spande de kroon in bekwaamheid, vlugheid, kennis en rijkdom. De afstammelingen zijner drie andere broers zijn thans de gewone Dajakstervelingen in den lande, die tot het lagere volk behooren. Inziende dat de Islam meer en meer de overhand kreeg, zoowel door aanhuwelijking (zijn eigen dochter huwde een Mohammedaan) als door verbreiding van het geloof naar het achterland, heeft Lahang ter vereeuwiging van het Dajaksche geloof en van zijne hoofdvestiging te Toembang Djoeroëi, in het donkere bosch nabij het riviertje van dien naam, een monument van ijzerhout laten plaatsen, dat nu nog bestaat en als heilige offerplaats wordt vereerd. Dit gedenkteeken mag slechts bezocht worden tusschen zonsopgang en -ondergang. Het stelt twee tijgerkoppen voor op een $1^1/_2$ M. hooge paal, die hunne gezichten, zooals de Siangs vertelden, steeds naar de zon hebben gekeerd. Toen dit monument door Lahang werd geïnstalleerd, liet hij als offer twee menschen slachten. Hoe oud dit monument moet zijn, kon ik zelfs niet bij benadering vaststellen; [1]) het zwarte ijzerhout had slechts hier en daar door den tand des tijds een weinig geleden, vooral uitstekende deelen, zooals neuzen en ooren van de koppen en de gezichten, waren niet meer gaaf; het geheel was door de vocht met een laagje mos bedekt.

In die tijden woonde te Belawan, evenals dit te Djoeroeï het geval was, een oorspronkelijk geslacht, dat wel later tot de Siangs

[1]) Wanneer eenmaal een geregeld Bestuur in de toekomst komt, zullen misschien wel liefhebbers dit op hun gemak kunnen uitrekenen.

BOVEN-DOESOEN GESLACHTSBOOM.

Verklaring der teekens.

landshoofd.
zoon. | dochter.
afstamming.
huwelijk

Sikam

Voor zoover door mij kon nagegaan worden moet Sikam in de 16e eeuw zijn neergedaald.

P. Asoe
Toemenggoeng Pangkeï
id Noesa.
id Ahah
id Manjan.
id Oewang.
id Boedjang.

Konjang
Balang
Batit
Tg. Bandat geh. m. Bintik
Lahang
Hinting geb. 1752
Loetoet
Iantoet
Toendjan
Tima geh. met Taja (Ot Danoem)
Kelantong
Arong
Hindan
Mahang Kangan
Sandò
Tingir
Tandjong
Djamar
Toemenggoeng Poela
Tioeng
Simpoi
Boesoï
Tawei

Deze moet tusschen 1750 en 1810 te Belawan hebben geleefd.

Njioen
Loengkoï
Salih
Njolahing
Atjak
Loenoek
Mangkoe Zondò

Omstreeks 1715 zijn Ngabè Toewa en zijn zoon gevlucht naar Poeloe Hoembang en hebben zich daar gevestigd.

Ngabè Timbang
Ngabè Toewa
Ngabè Lada

Balirei
Namoen
Toean Poeban
Aboe Bekar
Pjoemila
Koenjoet

Kawang
Andoeng
Soerapati
Toemenggoeng Djidam
Raden Nāoen
Toemenggoeng Ladah
Toemenggoeng Ginda
Oemar
Toemenggoeng Djadam

Silam geb. ± 1770
Kelampei
Badjo geb. ± 1789

Tiong geb. 1810 geh. m. Manja
Sadjoeng
Soeta geb. 1827
Koeng geb. 1849
Toemenggoeng Silam geb. 1870 geh. met Toending
Soembin
Seloewang geh. m. Noeting
Hintan geh. m. Idjoek
Sendok
Toemenggoeng Awan
Koentei
Toemenggoeng Batang
Oetò geh. m. Oewang
Soepa
Kripa
Songè

Soedjang
Dāon
Oentò
Toendjoen
Lahang
Santan
Koebali
Naping

behoorde, maar toch, zooals het nu nog van kracht is, iets aparts vormt. Zij noemen zich ook, ter onderscheiding van de andere Siangs „orang-siang-belawan". De stamvader van dit geslacht (het kostte mij dikwijls moeite om *hunne juiste* bedoelingen te begrijpen) was een zekere Njioen (zie verder mijn geslachtslijst). Uit deze bijlage blijkt ook dat de Mohammedaansche indringers het gewicht van goede huwelijken begrepen. Door aanhuwelijking met kinderen van het land werden zij mannen van veel invloed.

Uit het geslacht van Silam (niet te verwarren met het tegenwoordige distr. hoofd) moet Tiong in zijn tijd zeer invloedrijk geweest zijn en in vele eigenschappen uitgemunt hebben boven zijn omgeving. Hoewel hij Mohammedaan was, helde hij, om meer aanhang bij de bevolking te krijgen, in de verschillende oorlogen, die hij voerde, waarin hij zijn tegenstanders steeds de baas was, meer tot de Dajaksche gewoonten en gebruiken over. De ruïne van zijn Kota en zijn graf worden thans nog gevonden tusschen Seripoï (verblijfplaats van het Sianghoofd Toemenggoeng Awan) en Toembang Siroen. Uit aller mond hoorde men zijn dapperheid en voortvarendheid roemen. Onder zijn bestuur moet van den Dajak kracht en energie zijn uitgegaan.

Van de vier kinderen, die zijne vrouw Manja hem schonk, hebben Soeta en vrouw Seloewang de aanzienlijken en meest bedeelden in den lande voortgebracht. Sadjoeng heeft met zijn afstammelingen, nooit invloed kunnen uitoefenen. Ook Koentei, de vader van het tegenwoordige oude grijze Sianghoofd Toemenggoeng Batang van Toembang Nangoe, heeft nooit den invloed kunnen verwerven van zijn ouderen broer en zijn zuster.

Toemenggoeng Batang is echter, om met onze hulp aanzien te krijgen, het Gouvernement tot heden steeds welgezind geweest. Bestuursinvloed heeft hij totaal niet.

Toch verkreeg hij indertijd de ster van verdiensten, die hij in alle mogelijke formaten op zijn borst draagt, wanneer hij ten kantore verschijnt. Hij was met zijn volk gewoonlijk de vaste leverancier van genie-materialen voor het militaire en civiele établissement.

Met den „grooten" Tiong heeft de Islam in zijne familie opgehouden. Al zijn kinderen en kindskinderen, omhelzen het Dajaksche geloof, om daardoor hun invloed op de Siangs te vermeerderen. Zij werden dan ook langzamerhand door wederzijdsche aanhuwelijking beschouwd als te behooren tot de landskinderen.

In het geslacht van vrouw Seloewang heeft de „vrouw" steeds de macht in handen gehad. Vrouw Sendok b.v. de moeder van Toemenggoeng Awan, is in het Siangland en voornamelijk in de Boven-Boemban (zie de kaart) zeer invloedrijk. Zij gaat als intelligent door, hoewel op haar levenswandel nog wel wat aan te merken valt. Toemenggoeng Awan zal in bestuursaangelegenheden altijd eerst zijn moeder raadplegen, alvorens te beslissen. Toen ik bemerkte, dat deze oude bijna blinde vrouw in die tijden (1903 – 1904) liever geen aanraking met ons Bestuur wilde hebben en haar toch in haar ladangwoning opzocht, vergezeld van haar zoon Toemenggoeng Awan met vrouw en kind, maakte ik ook kennis met eenige jonge Siangs, die mij door Awan met een lachend gezicht werden voorgesteld als de echtgenoten van zijne moeder. Bij die gelegenheid verzocht zij mij vlak voor haar te komen zitten, want zij had, zooals zij zeide, reeds in langen tijd geen blanken Europeaan gezien.

Toemenggoeng Awan kan alleen dus van moeders kant eenigszins van aanzienlijke geboorte beschouwd worden. Soeta (zie mijn geslachtslijst) hield steeds evenals zijn vader de eer van zijn geslacht hoog en zijn zoon Koeng niet minder. Deze huwde eerst met de Siangsche vrouw Santan, later liet hij zich van deze vrouw scheiden en trad in het huwelijk met een Ot-Danoensche, Hindan genaamd (zie stamboom).

Toemenggoeng Batang, die in dien tijd zijn vrouw Ronjoe door den dood moest verliezen, huwde later met de gescheiden vrouw Santan. Wij hebben reeds gezien wat Batang voor een persoon is, doch willen dit nog toevoegen, dat hij, hoewel van geboorte niet zoo aanzienlijk als Koeng en Silam, door zijn handel in boschproducten enz. meer bedeeld is met aardsche goederen, dan de anderen van zijn geslacht. Zooals wij gezien hebben, is hij ook de bezitter van de kleine „pelangka boelau". Hij is thans reeds een bejaarde man, zonder eenige energie, wat bestuurszaken aangaat en spreekt nog steeds geen Maleisch; hoewel hij altijd op de hand van het Gouvernement is geweest, is hij toch zeer lijdelijk in al zijn handelingen en voor ons dus niet veel waard.

Ook zijn kleinzoon Soepa, hoewel hij, in tegenstelling van zijn grootvader, goed Maleisch spreekt, en met Latijnsche karakters kan schrijven, is zijn invloed ten behoeve van ons van weinig beteekenis Zooals ik reeds zeide, in het laatste halfjaar van 1903 kwam Silam, van zijne reis in Mahakam, Kahajan en Koetei, in de Boven-Doesoen terug, en vestigde zich weer te Toembang Koeloen, zijn

oude verblijfplaats. Van tijd tot tijd vertoonde hij zich bij het Bestuur te Poeroek Tjahoe, gewoonlijk vergezeld van zijn zoon van ± 18 jaren oud, Soembin, die in die dagen verloofd was met Songè, kleindochter van Toemenggoeng Batang. Silam was in dien tijd slechts bij het Bestuur. bekend als een aanzienlijk Sianghoofd, met gunstig uiterlijk, voor een Dajak beschaafd en dat hij veel invloed *moet* hebben op zijn stam, want de Siangstam noemde hem reeds als „vermoedelijke" opvolger van Toemenggoeng Batang. [1]) Zijn terugkomst in de B. Doesoen, was eensdeels te danken aan het feit, dat Batoer (een Dajak uit de Midden Doesoen en aanhanger van den Pretendent, in dien tijd één onzer bekwaamste tegenstanders, die zich eerst in 1905, nà ons militair optreden, en nà den dood van den Pretendent, heeft onderworpen) ongeoorloofde betrekkingen had aangeknoopt met Silam's echtgenoote, anderdeels aan het aan hem gericht verzoek van het Gewestelijke militaire en civiele Bestuur, zich metterwoon te midden van zijn volk te vestigen. Men dacht in dien tijd met „hulptroepen" te moeten optreden en op Silam's steun te mogen rekenen.

Niet de noodige aandacht werd echter op dit landshoofd gevestigd en terecht, want de politieke onderhandelingen, waarbij Raden Naoen als „werktuig" van het streven, om den Pretendent op den goeden weg der onderwerping te krijgen, waren in vollen gang en zooals wij weten, dit streven bereikte zijn doel...... bijna. [2]) Het was toen niet doenlijk, om op eens weer een *andere* richting aan te nemen alvorens het einddoel te hebben bereikt, al was het misschien in de oogen van anderen niet de *ware* en *goede* weg, die gevolgd moest worden. Juist *dat telkens veranderen van politiek, dat gebrek aan een vaste consequent doorgezette richting, die proefnemingen enz.; dit alles zou den Pretendent in hooge mate in zijn verzet, in zijn overtuiging dat het Bestuur niet weet, wat het wil, te zwak is, om consequent een beginsel door te voeren, daarop door te gaan stijven, niets kan onze positie, ons aanzien, dan ook meer benadeelen, dan die aanhoudende veranderingen.* [3])

[1]) Batang was onder de drie landshoofden de oudste en de rijkste. Toch werd Silam als het aanzienlijkste Hoofd door het volk aangezien, voornamelijk door zijn afstamming en zijn voor een Dajak meerdere beschaving. Hij was echter dikwijls buiten zijn gebied en daarom minder bekend dan de oude Batang.

[2]) Zie o. m. *Vaderland* dd. 9 Dec. jl., waarin ook in herinnering is gebracht, de verhouding tusschen R. Naoen en de Pegoestian.

[3]) De onderwerping van Atjeh, door den majoor der Infanterie, J. B. van Heutsz.

Kortheidshalve heb ik slechts te verwijzen naar mijn geslachtslijst, om te weten wie Raden Naōen is en dat hij evenals de Toemenggoengs Batang, Silam en Awan, afstamt van den uit de laaglanden, te Poeloe Hoembang binnengevallen, Maleier Ngabè Lada.

De afstammelingen van Balirei en Kelampei zijn b.v. altijd zuiver Maleisch gebleven. Zij worden dus gerekend te behooren tot de Doesoen-Bekompeyers. Koenjoet, die linea recta van Balirei afstamt, was mij goed bekend; hij vergezelde mij o. a. op mijn tocht in het achterland van Poeroek Tjahoe, tot Toembang Djodjan, (zie schetskaart) toe en bewees mij meermalen goede diensten. In afwijking dezer nakomelingen zijn die van Silam, Dajak geworden, en behooren die van Kawang, wel tot den Islam, doch de Dajaksche gewoonten en gebruiken, versmaden zij niet. Silam (niet te verwarren met het tegenwoordige districtshoofd) bleef met zijn kinderen en kindskinderen te P. Hoembang, terwijl zijn drie overige broeders en later hunne nakomelingen meer de Barito-oevers en de zijrivieren tot op zekere hoogte van de mondingen bewoonden. Bij deze oeverbewoners bleef de kracht, die van het Mohammedaansche geloof uitging en van uit de laaglanden werd gevoed, gehandhaafd, die echter naar het achterland gaande verminderde en eindelijk te niet ging.

Meer en meer Bekompey-Maleiers kwamen zich voor den handel in boschproducten aan de oevers der Boven-Barito vestigen en vermengden zich met de bewoners. Het bewonen der oevers en mondingen was een kwestie der dubbeltjes. De boschproducten, zooals getah, rottan, ijzerhout enz. werden door de achterlandbewoners uit de oerwouden gehaald en geleverd aan de oeverbewoners (ten nadeele der achterlanders, trokken somtijds oeverbewoners zelf het binnenland in om producten uit de bosschen te halen), die door hun omgang met Maleiers uit de benedenlanden meer handelsgeest kregen en ten langen leste er niet tegen op zagen, voor kleine bedragen, van de achterlanders — die zich uit onwetendheid er mede tevreden stelden — producten op te koopen en deze tegen groote winsten, op lange vlotten de rivier afzakkende, uit te voeren.

En zoo wist later Soerapati zijn zoons, elk een voornaam oevergebied te geven, waar zij aan de mondingen der zijrivieren tol konden heffen op de uitvoerartikelen.

Kwam een vlot van de oeloe afzakken, dan gebeurde het meer-

malen, dat zoo'n vlotdrijver eenige keeren haçil moest betalen, bij elke zijriviermonding, die hij passeerde.

Zonder op Soerapati's geheele familie terug te komen, omdat deze voldoende bij ons Bestuur bekend is, zal ik toch nog, om de persoon van Naoen in het heldere daglicht te stellen, even aanhalen, dat hij, evenals bijna alle Opper-Barito-bewoners, schraapzuchtig is, daarbij slim en ijdel, doch zeer onontwikkeld. Hij had, behalve op den Pretendent [1]) en zijne familie, veel invloed ook op de Dajaks in 't algemeen, die echter bij de Siangs verminderde. na Silam's terugkomst in de B. Doesoen. Batang en Awan zagen meer uit vrees tegen hem op. *Daarom* werd Naoen, hoewel bekend als slecht sujet, *toen* bij machte beschouwd om de Pegoestian te bewegen, de B. Doesoen te verlaten, zonder wapengeweld onzerzijds.

Hij werd tot districtshoofd benoemd en wij hebben gezien wat de uitkomsten zijn geweest n. l. nihil, want toen de politieke onderhandelingen werden afgebroken en de militaire actie begon, vroeg Naōen zijn ontslag. Zijn streven blijkbaar, vooral *na* het vertrek van den toenmaligen Ass.-Resident die de onderhandelingen leidde, om ons op den door ons ingeslagen weg zoo lang mogelijk te behouden, viel in duigen. Hij vestigde zich in de Boven-Laōeng met zijn vriend Toemenggoeng Poera en hield zich weer evenals vroeger *z. g. onzijdig.*

Vóór dat Raden Naōen, onder den naam van Raden Ronggo tot districtshoofd was benoemd, werd deze betrekking waargenomen door de te Poeroek Tjahoe woonachtige Raden Djaja Kasoėma [2]) en ook na dat Naōen vrijwillig zijn ontslag vroeg, was Raden

---

[1]) Deze bevond zich met zijne vier vrouwen, zijn neef tevens schoonzoon Goesti Mohammed Arsad met beide vrouwen en zijn beide kleinzoons Antoeng Koewing en Antoeng Doerachman, gedurende het tijdperk der politeke onderhandelingen, in het Menawinggebied (zie schetskaart).

Na de onderwerping van Goesti Mohammed Arsad, en Antoeng Doerachman in Januari 1904, en tijdens mijn tocht door het Sianggebied, verbleef de Pretendent met de zijnen, met uitzondering van de beide vrouwen van Arsad, die in de Menawing bleven wonen, op den rechter Barito-oever, bovenstrooms Moeara Djaān, onder bescherming van Toemenggoeng Djadam (zie stamboom).

In het tweede halfjaar van 1904 moet de Pretendent weer in de Menawing zijn teruggekeerd, waar hij het zooals bekend is met den dood heeft moeten bekoopen, door ons militair optreden aldaar.

[2]) Vele namen van Javaanschen oorsprong komen in de Doesoen voor. Dit dateert nog van uit den tijd toen tengevolge, handelsgeest en macht der Hindoe Javaansche vorsten tusschen de 8e en 16e eeuw, zij op verschillende eilanden van onzen archipel, nederzettingen hadden.

Djaja Kasoema de aangewezen persoon, om in te vallen voor de waarneming, omdat hij als zeer ontwikkelde inlander, bekend was met personen en zaken in de geheele Z.- en O.-Afd. van Borneo. Door zijne vroegere handelingen in de Mahakam, die ik hier echter niet zal releveeren, omdat die bij het Bestuur voldoende bekend zijn en niets met de strekking van mijn opstel te maken hebben, werd hij toch allerminst geschikt geacht, om een definitieve benoeming te krijgen.

Het wajangspel der Javanen wordt b.v. ook gevonden bij de Boven-Doesoeners, echter in den loop der tijden hebben de wajanggeschiedenissen door verandering van toestanden en omstandigheden, eenige wijziging ondergaan.

De goesti's der Pretendentsfamilie dragen het haar in een wrong, gedekt door een hoofddoek, evenals de Javanen. Goesti Arsad b. v. bedekte zijn lang hoofdhaar met een geel zijden doek. De mannelijke personen der Soerapati-familie loopen veel met een afgeknot, kegelvormig hoofddeksel, hetzelfde, dat nog in de Vorstenlanden op Java wordt gezien.

Ook woorden, zooals banjoe, asoe enz. beteekenen daar 't zelfde als in het Javaansch.

VARIA.

HET EINDE VAN HET SULTANAAT BROENEI.

In het geillustreerde tijdschrift *the Graphic* van 30 Dec. j. l. (bl. 874) vindt men eene afbeelding van de stad Broenei, zooals die op schilderachtige wijze aan een breeden rivierarm ligt. Daarbij wordt vermeld, dat met 1⁰ Januari 1906 het oude rijk, dat zijn naam aan het geheele eiland Borneo gegeven heeft, feitelijk ophield te bestaan en Groot-Britannië daarmede een nieuwe uitbreiding aan zijn overzeesche bezittingen heeft gegeven. Dit althans moet de ware zin zijn van het diplomatieke bericht, dat er eene overeenkomst gesloten is met den Sultan, waarbij bepaald wordt, dat een Britsch Resident wordt aangesteld, die gemachtigd zal zijn om de algemeene administratie van den staat onder zijn beheer te nemen. Dit slot scheen onvermijdelijk. Zooals ook in dit tijdschrift is vermeld (1901 I bl. 373) verkeerde het rijk van Broenei in een toestand van diep verval en hoewel het na den afstand van Sarawak nog een aanzienlijke oppervlakte besloeg, deze is geleidelijk ingekrompen. Door het gestadig in zuidwestelijke richting, vooruitdringen van de Britsche Noord-Borneo Maatschappij en de uitbreiding van Sarawak in Noord-Oostelijke richting, werd het Sultanaat meer en meer bekneld en eindelijk teruggebracht tot een terreinstrook aan weerszijden van de rivier en de geheele oplossing er van was slechts een quaestie van tijd.

Hoe verschillend de toestand van heden is met dien van het Broenei van vroeger dagen, wordt in herinnering gebracht op gezag van Pigafetta, vriend en metgezel van Magellan, die de eerste beschrijving van de plaats geeft. Hij werd er op vorstelijke wijze onthaald door den koning, die talrijke afgerichte olifanten en paarden bezat, met zwaar geschut bewapende vestingen, gouden vaatwerk en eetgerei, zijden borduursels, porseleinen schalen, in het kort, alle kenmerken van een hooge beschaving, welke blijkbaar voor een goed deel ontleend was aan de Chineezen, wier munt alleen in omloop was. Het volk bestond uit Mohammedaansche Maleiers, die zich voor eeuwen op het eiland gevestigd moeten hebben, daar de Dajaks overal het onderworpen ras vormden.

Omtrent die oude glorie van Broenei vindt men ook het een en ander medegedeeld in het artikel „Tochten (Oude ontdekkings —)" van den heer G. P. Rouffaer in de *Encycl. v. N.-I.* als deze spreekt over de Annalen der Ming-dynastie (1368—1498), die het eerste melding maken van Poe-ni of Broeni en bevestigen dat dit land eenmaal onder de suprematie van Java stond (zie *Ind. Gids.* 1904 II bl. 1583).

Broenei, zegt *the Graphic*, wordt evenals Laboean, zelden door Engelsche reizigers bezocht en toch is het een van de merkwaardigste steden van het

verre Oosten, geheel op palen in het water gebouwd in een op een meer gelijkenden arm van de rivier, waardoor het wel den dikwijls daaraan gegeven naam van het Venetië van het Oosten verdient. Vaartuigen worden in de hoofdverkeerswegen vastgelegd en de kinderen kunnen er bijna eerder zwemmen dan loopen. Niet het minst eigenaardig is de markt, een dicht opeengepakte massa prauwen, die nu eens uiteen vaart en dan weder samenpakt als een bijenkorf; de opvarenden zijn meerendeels vrouwen, met hoeden zoo groot als zonneschermen. De toeschouwer zal het drukke tooneel niet licht vergeten, zooals het wordt verlevendigd door de onophoudelijke kreten der menigte, en de bewonderenswaardige vaardigheid in het pagaaien. Overigens is er echter uit een handelsoogpunt weinig in Broenei te halen. Er wordt weliswaar steenkopl gevonden en in dit opzicht zullen de Bezittingen op Borneo voor Groot-Britannië later wellicht van nut zijn, doch op het oogenblik levert het nieuw verkregen bezit niet veel bijzonders op.

Ten slotte blijkt dat Laboean, dat sedert 1890 onder de administratie stond van de Britsche Noord-Borneo maatschappij, nu met Broenei rechtstreeks onder Britsch bestuur komt. Volgens een bericht in *l' Europe Colonial* van 24 Januari jl. krijgt de sultan een maandgeld van *f* 2400 en ontvangen twee van zijn voornaamste ministers, die vermoedelijk medegewerkt hebben om den bestuursovergang zonder veel moeilijkheden tot stand te brengen, elk *f* 1200 's maands.

DE FRANSCHE KOLONIALE AMBTENAREN.

Op 17 Jan. jl. sprak Dr. J. van Vollenhoven, leeraar aan de *Ecole coloniale* te Parijs, die in het Indische Genootschap den vorigen avond te 's-Gravenhage eene interessante studie over Madagascar had gegeven, te Leiden over „Les conditions de recrutement et les attributions du personnel colonial français". Hoewel de inhoud dezer rede slechts uit verslagen der dagbladen bekend is geworden, schijnt het daarin medegedeelde wel de moeite waard om er de aandacht op te vestigen. De spreker wees er op hoe de periode van vroeger, toen centralisatie en assimilatie de hoofdgedachten waren, reeds ver achter ons ligt en dat thans aan de koloniën eene groote zelfstandigheid wordt toegekend.

Aan het hoofd eener kolonie staat een *gouverneur* of een *gouverneur-général*, bijgestaan hetzij door eene *assembleé consultative*, hetzij door eene *assembleé délibérative*, die den gouverneur bindt als het parlement een minister. Met dezen raad heeft de gouverneur het recht gemeenten te scheppen, ambtenaren te benoemen, belastingen te heffen, eene begrooting vast te stellen, kortom volledige zelfregeering onder losse voogdij van Frankrijk.

Het personeel wordt in twee hoofdgroepen gescheiden; de uitvoerende ambtenaren in de koloniën zelve en de controleerende te Parijs. De eersten worden in vier soorten verdeeld: politieke, fiscale, economische en sociale ambtenaren.

De politieke ambtenaren zijn de organen van de kolonie als zelfstandig lichaam, in de eerste plaats de gouverneur met zijn kabinet en den genoemden

raad, met uitgebreider bevoegdheid dan de Raad van Ned.-Indië; voorts de secretaris-generaal, die echter alleen bij delegatie macht uitoefent. In de gewesten wordt het bestuur uitgeoefend door administrateurs, „fonctionnaires de droit commun", dat is die alle macht uitoefenen, welke niet aan speciale ambtenaren is opgedragen en die dus in minder ontwikkelde koloniën zich meer met verschillende functies belast zien dan in de meer ontwikkelde, waar bijv. de justitie aan afzonderlijke personen wordt opgedragen.

De fiscale ambtenaren hebben eene bijzondere beteekenis en moeten aan hooge eischen voldoen, wegens de groote financieele zelfstandigheid der koloniën. De voorkeur wordt gegeven aan het stelsel van indirecte belastingen, zooals op zout, lucifers, enz. doch aanvankelijk heeft men de hoofdelijke belasting ingevoerd, die ook dient als middel om de macht te doen gevoelen, doch bestemd is later te verdwijnen.

Moet de staat zich met de ontwikkeling van handel en industrie inlaten? Deze vraag wordt in Frankrijk, waar men „absolument étatiste" is, en nog veel meer in de koloniën bevestigend beantwoord. Schatten zijn bijv. uitgegeven om Algiers met Fransche gezinnen te bevolken, huizen voor hen te bouwen enz. Men heeft in de koloniën instituten opgericht, waar alle mogelijke inlichtingen omtrent land- en mijnbouw, paardenteelt, rasverbetering, enz. worden gegeven. Men deinst voor geen kosten terug om de moeilijk doordringbare streken van spoorwegen en gewone wegen te voorzien. De uitgegeven sommen zijn weliswaar een beroep op de toekomst, maar toch blijken zij nu reeds niet geheel vruchteloos besteed te zijn. De handel van verschillende koloniën is zeer toegenomen.

Zijn met de ambtenaren der gemelde economische instituten de derde groep gekenschetst, de vierde soort heeft speciaal tot taak de ontwikkeling en de verhooging van het zedelijk peil der bevolking. Ook hier strekken de zorgen van het bestuur zich ver uit; lager onderwijs, ook vakonderwijs zijn zeer uitgebreid, evenzoo de zorg voor zieken, de inrichting van hospitalen, enz. Jonge Algerijnen doen jaarlijks „une tour de France" en Anammieten maken somtijds betere Fransche opstellen, dan de Franschen zelf.

Omtrent de tweede hoofdgroep van ambtenaren, de *agents* de *contrôle* wordt medegedeeld hoe deze bestaan uit de ambtenaren werkzaam op het ministerie van Koloniën te Parijs en uit de *inspecteurs*, een klasse van ambtenaren, in Frankrijk uitgevonden als tegenwicht der neiging tot sleur. Waar men zegt: „Le Dieu aux ministères, c'est le précédent," kunnen zij door den Minister overal heen worden gezonden om hem door plaatselijk onderzoek voor te lichten. Zij zijn : „l'oeil du ministre".

Na deze inleiding werden de keuze en de wijze van vorming der koloniale ambtenaren behandeld. De Minister van Koloniën zelf is altijd een staatsman, doch volstrekt niet altijd en zelfs bij voorkeur geen koloniale specialiteit. Dit kan geen kwaad, want hij is immers zonder vooroordeelen, persoonlijk een verstandig man, op de hoogte van het staatsbedrijf. Aan het departement heeft men de z. g. *rédacteurs*, meestal jongere rechtsgeleerden, die na een vergelijkend examen worden gekozen en tot *chef de bureau* kunnen opklimmen om ten slotte een inkomen van 16000 frs. te bereiken.

De *inspecteurs* worden na een zwaar vergelijkend examen gekozen en hebben daarna een leertijd van 3 jaren als *adjoint* bij een inspecteur. Nadat

zij zelf die positie hebben ingenomen zijn zij in hun persoon onschendbaar; slechts een raad van inspecteurs kan eenigen maatregel van tucht tegen hen doen nemen.

De plotselinge opkomst van Frankrijk als koloniale mogendheid, heeft het noodzakelijk gemaakt, aanvankelijk in de behoefte aan koloniale ambtenaren te voorzien door het stelsel van tijdelijke detacheeringen; een systeem waarvan de gebreken van zelve in het oog springen. Het verbeteren heeft veel moeite gekost, maar is snel in zijn werk gegaan. In minder dan tien jaren tijd zijn opgericht eene *Ecole coloniale*, drie *Ecoles de médicine coloniale*, een *Ecole d'instituteurs coloniaux*, etc.

De *Ecole coloniale* staat onder een zelfstandigen raad van administratie, waarover de minister slechts een soort van voogdij uitoefent. Over de toelating tot deze school wordt beslist door een vergelijkend examen, waaraan alleen mogen deelnemen de bezitters van het *baccalauréat en droit.* De leerlingen, die de school verlaten, worden allen geplaatst. Een groot aantal beurzen maakt de studie ook voor minder bemiddelden toegankelijk. Reeds tijdens het onderwijs wotdt eene scheiding gemaakt naar de verschillende richtingen: er is eene *section afrique*, eene *section asiatique*, enz. Maar daarnaast zijn eenige algemeene cursussen, die de leerlingen een ruimen blik op het koloniale vraagstuk moeten geven.

Eenmaal in dienst klimmen de gewezen leerlingen geregeld op en hebben recht op Europeesch verlof eens in de drie jaren en in ongezonde koloniën zelfs eens in de 18 maanden, met pensioenen na 15 of 25 jaar dienst.

Van de lagere beambten wordt natuurlijk minder geëischt; eerlijkheid en lichamelijke geschiktheid zijn bij hen het voornaamste.

Ten slotte teekende de spreker het Fransche koloniaal streven met een enkel woord: het is gericht op opvoeding der inboorlingen. Het beschaven van de landen op een lageren trap van ontwikkeling, het opvoeren tot eene hoogte van cultuur als door de westersche landen bereikt, is het doel, dat Frankrijk zich in de eerste plaats moet stellen en dan zal het ten slotte zijn grootste belooning vinden in de dankbaarheid, waarmede die volken, als ze zoover gekomen zijn, degenen zullen herdenken, die ze daarheen geleid hebben.

In verband met de bovenstaande mededeelingen is het niet onbelangrijk de inrichting van het Ministerie van Koloniën te Parijs te laten volgen, zooals die werd aangetroffen in de *Guide-Annuaire* voor Madagascar van 1905.

Aan het hoofd staat de Minister, thans de afgevaardigde Clémentel, die bijgestaan wordt door een secretaris-generaal Méray. Onder de verschillende bureaux vindt men in de eerste plaats genoemd:

Het Kabinet van den minister, dat de betrekkingen met de volksvertegenwoordiging behandelt, en verder bepaalde zaken, die er aan worden voorbehouden, de betrekkingen met de pers en de aanvragen om audiëntie. De secretaris-generaal, die tevens den rang heeft van *Inspecteur 1e klasse* der koloniën, is de directeur van het kabinet, dat verder een chef en een adjunct-chef telt, beide met den rang van „chef de bureau à l'administration centrale du ministère des colonies" en eindelijk nog twee onder-chefs, waarvan de eene „sous-chef de bureau" de andere „administrateur des services civiles de l'Indo-Chine" is.

De secretaris-generaal, zooeven genoemd, heeft vier bureaux onder zich, de beide eersten elk onder een chef, doch samengevat als directie van het kabinet zijn:

1ste Bureau. Technisch secretariaat, inschrijving, eervolle onderscheidingen, depèches in cijferschrift.

2de Bureau. Geographische dienst, zendingen, tentoonstellingen, post- en telegraafdienst,' archieven, bibliotheek, burgerlijke stand, openbare bescheiden over de koloniën, legalisatie, onbeheerde nalatenschappen.

De beide andere bureaux vormen den dienst van het personeel, met een chef van het personeel.

3de Bureau. Personeel van de centrale administratie en de burgerlijke diensten, behalve het rechtswezen, het onderwijs en den eeredienst, met een chef.

4de Bureau. Rechtswezen, openbaar onderwijs en zaken tot die diensten behoorende, eveneens met een chef.

De drie laatstbedoelde personen hebben allen den rang van „sous-directeur".

De andere afdeelingen van het Ministerie zijn de volgende:

1e Directie, Afrika, politieke, administratieve, economische en handelszaken, met een directeur (thans de heer Binger, gouverneur van koloniën, zonder standplaats).

1ste Bureau. Afrika (met uitzondering van Réunion).

2de Bureau. Madagascar, Mayotte en de Comorische eilanden.

Deze beide bureaux elk met een chef.

2de Directie Azië, Amerika, Oceanië; politieke, administratieve, economische en handelszaken, dienst der gestraften, onder een directeur.

1ste Bureau. Amerika, Oceanië en Réunion (zonder Mayotte en de Canarische eilanden).

2de Bureau. Indië en Indo-China.

3de Bureau. De dienst der strafinrichtingen.

Van deze bureaux heeft elk een chef, van het laatstgenoemde met den titel van onder-directeur.

3de Directie. Comptabiliteit. Aan het hoofd staat een *inspecteur* van financiën, buitengewoon staatsraad, als directeur.

1ste Bureau. Begrootingen en begrootingsrekeningen.

2de Bureau. Landsgoederen, transporten en inwendigen dienst.

3de Bureau. Bezoldigingen, pensioenen, onderstanden, vivres, kleeding en huisvesting der troepen, hospitalen.

4de Bureau, niet nader opgegeven.

Al deze vier bureaux hebben chefs, waarvan twee den titel van onder-directeur dragen.

Directie der contrôle. Deze staat onder een *inspecteur-generaal* der 1ste klasse van de koloniën, als directeur.

Het militair bureau, staat onder een kolonel der artillerie van de koloniën als chef.

Verder worden vermeld:

Het raadgevend comité van defensie der koloniën (ingesteld bij decreet van 29 Juli 1902).

De algemeene inspectie van den geneeskundigen dienst in de koloniën en protectoraten, onder een *inspecteur-generaal.*

De opperste gezondsheidsraad, waarvan deze inspecteur-generaal voorzitter is.

De algemeene inspectie der openbare werken in de koloniën, onder een *inspecteur-generaal.*

Een comité der openbare werken in de koloniën met een „*inspecteur général* des porte et chaussées" als voorzitter.

Eene permanente commissie voor uitbestedingen en ontvangsten.

Eene commissie voor den inwendigen dienst, belast met de keuring van leverancies voor het ministerie, het constateeren van de richtige aflevering, enz, waarbij een „chef de bureau" president is.

Een koloniaal bureau, onder een directeur, dat zich bevindt in de Galerie d' Orleans van het Palais Royal.

Een koloniale tuin, Avenue de la Belle Jardinière, te Nogent-sur-Marne onder een *inspecteur-generaal* van den kolonialen landbouw als directeur.

De koloniale school.

Eene commissie van toezicht op de koloniale banken.

Eene permanente commissie voor het strafstelsel.

Een raadgevend comité voor de koloniale geschillen.

Een raadgevend opper-comité voor het openbaar onderwijs in de koloniën.

Een raadgevend comité in zake landbouw, handel en industrie der koloniën.

Een commissie voor afstand van gronden.

Tēn slotte wordt de opperste raad der koloniën (conseil supérieur des colonies) genoemd, waarvan de Minister van koloniën voorzitter is.

1ste sectie. Antillen, Réunion, Guyana, St. Pierre en Miquelon.

De heer Jules Siegfried, afgevaardigde, voorzitter.

2de sectie. De Afrikaansche koloniën.

De heer Rouvier [1]), senator, minister van financiën, president.

3de sectie. Fransch Indo-China.

De heer Constans, senator, ambassadeur, voorzitter.

4de sectie. Fransch-Indië, Nieuw-Caledonië, Tahiti, Madagascar, Nossi-Bé.

De heer Deschanel, afgevaardigde, voorzitter.

UIT VROEGER TIJD.

Tegenwoordig worden de militaire tehuizen in Indië, gelukkig, een geschikt en aangenaam toevluchtsoord voor de Indische soldaten geacht, en al worden ook nu en dan geruchten vernomen, als zou de Regeering van voornemen zijn, de daaraan verleende subsidies, uit hoofde van den slechten toestand van 's lands geldmiddelen, in te trekken, stellig ziet de Regeering het nut dier tehuizen in en gevoelt Zij dat de soldaat daaraan behoefte heeft. Het kunnen gebruik maken van een plaats, waar de militair in zijn vrijen tijd rustig kan zitten, waar hij niet in de verleiding is zich door sterken drank

1) Wegens diens optreden als Minister van Buitenlandsche zaken, is in deze samenstelling van den raad misschien verandering gekomen, doch de namen worden slechts vermeld om een denkbeeld van die samenstelling te geven.

het hoofd te benevelen en zijn gezondheid schade te doen, wordt tegenwoordig als een behoefte en als een recht voor hem aangemerkt. Wel wordt op expedities nog nu en dan een oorlam verstrekt, doch dit geschiedt met mate en in het algemeen kan gezegd worden, dat het misbruik van sterken drank zooveel mogelijk wordt tegengegaan, althans niet in de hand gewerkt.

In vroeger tijden, in de 17de eeuw, werd daar anders over gedacht. Een merkwaardig staaltje van de opvattingen uit die tijden, in dat opzicht, levert het dagregister van het jaar 1659 [1]).

De kroniekschrijver meldt op 20 Maart van dat jaar: „onder 't vallen van den avont, soo laten de jachten, der Goes ende Worcum, hier ter rheede 't anker vallen, komende van Ceylon. . . . . . ."

„Soo comt mede den commandeur van der Laen ende den capiteyn Hartmans met 513 effectieve soldaten, boven noch twintigh officieren, door d'E. hr. van Goens van Colombo herwaarts opgesonden; . . . . . ."

Die soldaten hadden deelgenomen aan de vermeestering van ettelijke versterkte plaatsen op Ceylon en „van de gefortificeerde stadt Coulan, gelegen op de Malabaerse cust", voor welke krijgsbedrijven op den 2den Maart te voren „synde Sondach, hier alomme in de kercken Godt den Heere gedanckt (wiert voor syne verleende victorien op onse vyanden, den Portugees", nadat den vorigen dag het bericht dier overwinningen te Batavia bekend was geworden.

Naast „Godt den Heere" moesten nu ook de soldaten gedankt en hun moest een feest bereid worden.

22 Maart teekent de dagregister-schrijver op: cort naer de middach werden de soldaten, op gisteren ende van den morgen aen lant gecomen van Ceylon. onder haer ses vendels in ordre gestelt achter het viercant ende van daer langhs de westzyde onder de wal door de stadt tot binnen 't casteel voor de woninge van d'Ed. heer Gouverneur Generael gevoert ende aldaer cort by den anderen gestelt, alwaer d'selve door syn Ed. ende in 't aenwesen der E. heeren raden van India voor hare gepresteerde goede, trouwe diensten, bewesen in 't veroveren van soo vele steden ende sterckten op Ceylon, als de cust van India, onder 't beleyt van d'E. heer raad Ryckloff van Goens, op onse vyanden den Portugees bevochten, bedanct ende, om eens vrolyck te syn. met twee leggers stercken arrack vereert, daer voren danckbaer bleven".

Voor een goede 500 soldaten werden dus twee leggers arak [2]) bestemd, dat is voor ieder man meer dan twee liters; en hoe werden die nu verbruikt?

Vermoedelijk omdat de 23ste Maart op een zondag viel, bleven de leggers dien dag nog onaangeroerd, maar de beide volgende zouden de feestdagen zijn. De kroniekschrijver geeft een zoo teekenend verslag van het soldaatmaken dier vaten sterke arak, dat wij 't best doen hem weer aan het woord te laten.

„24d°. Op heden middach werden door de Ceylonse, hier op voor gisteren aengecomen soldaten een der twee leggeren stercken arrack, haer door haer Ed. op eergisteren vereert om eens vrolyck te zijn, uyt s' Comps. magasijn

[1]) Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia, enz. Anno 1659. Uitgeg. onder toezicht van Mr. J. A. van der Chys. 1889.

[2]) Een legger had in dien tijd een inhoud van ruim 600 liter. Er waren drie soorten arak, nl.: „anys, stercken en sleghten aracq"(Plakaatb. II. bl. 356).

naer de stadts binnen berm onder de punt Uytrecht gesleept om die aldaer gesamentlyck te nutten, latende den tweden voor morgen leggen".

„25d°. Van naer middach waren de Ceylonse gekeerde soldaten doende met den tweeden, haer vereerden legger arack te incorporeren, daer mede so dien middach doorbrachten, doch so effen niet toegaende, off daer liep een plockhartie op, dewyle sy van zyd als ander geweer ontbloot waren; soo waren mede by haer toegecomen eenige matrosen der twee jachten, Goes ende Worcum, daer mede hier aengecomen waren, waeronder een matroos, die hem in 't nuttigen van dien dranck soo verre vergat, dat sich 't herte affbrande ende de siele van 't lichaem by 't vath dede scheyden, dat voorwaer te beclagen is in ons volck, dat haer selffs geen maet kunnen stellen, maer veel liever, als het crygen konnen, haer selven te cort doen dan een dronck te laten staen".

In twee achtermiddagen werden die 1200 liters sterke arak, zoo maar in de open lucht door de van Ceylon teruggekeerden verorberd; alleen schijnen er nog een paar reismakkers bij genoodigd te zijn, van wie één zijn gulzigheid met den dood moest bekoopen. Wij mogen aannemen dat de feestvierenden onder de schaduw van boomen hebben gezeten omdat de stads binnengrachten veelal beplant waren; de warmte zal hun trouwens in de feestvreugde weinig gedeerd hebben [1]. Gelukkig dat de voorzorg genomen was de vrolyck synden van zyd als ander geweer te ontblooten, anders zou het plukharen allicht in ernstige vechterijen zijn ontaard, en zouden er mogelijk nog wel dooden of gekwetsten gevallen zijn.

Merkwaardig is de beschouwing van den onbekenden kroniekschrijver aan het slot van zijn verhaal; de gulzigheid in het drinken tot de dood er op volgt, daarover klaagt hij, maar dat de Hooge Regeering het onmatig drinken zoo in de hand werkte, daarin ziet hij geen kwaad, dat wordt dood natuurlijk gevonden.

Die 513 „effective soldaten" van zoo even kwamen intusschen wel van pas, want het garnizoen van Batavia schijnt in die dagen al bijzonder zwak te zijn geweest, zoodat men vrees begon te koesteren dat de vele Portugeesche soldaten, die daar ten gevolge van vorige overwinningen aanwezig waren, een gevaar zouden kunnen opleveren voor de burgerij. De samensteller van het dagregister teekent toch aan op 23 Januari: „Alsoo 't getal der militairen hier swack is ende soo grooten getal Lusitaense gevangenen hier op Batavia zyn, soo hebben haer Ed. op heden goetgevonden ende gearresteert, tot meerder gerusthcyt ende versekeringe, op morgen 150 der gevangen Portugesen kloeckste soldaten over de hier ter rheede als om ende byleggende schepen te doen verdelen ende daer te laten verblyven tot nader ordre".

Kort daarop dreef ook de vrees voor de Bantammers, die gestadig vijandelijkheden pleegden, in verband met de geringe sterkte van het garnizoen, de Regeering tot een maatregel, die aan de tijden van het beleg van Batavia

[1]) Men leefde toen wel geheel anders dan in later tijden; van een namiddag rust was stellig geen sprake; de vergadering- en audientiedagen van den Raad van Indië waren 11 October 1650 vastgesteld „op Dinsdag en Vrijdag te 3 ure precies „naer noene" (N. I. Plakaat b, II, bl. 158) en tot in den aanvang van 1673 begonnen de namiddag-predikatiën te 2 ure; eerst op 24 Februari van dat jaar werden ze „om de groote hitte, die de son hier kort aen de middag geeft" een uur later gesteld (Idem. bl. 563).

in 1628 en 1629 doet denken. Op 2 Februari toch vermeldt de kroniekschrijver, na gewag te hebben gemaakt van nieuwe rooverijen door de Bantammers: „Door d'hooge regeringe op van avont overslach gemaeckt zynde van 't aenwesende swack guarnisoen, soo hebben ordre gegeven aen de twee capiteyns der Comps. suppoosten van de penne, soo binnen 't casteel als de stadt, dat door haer de dagelycxe dachwacht aen 't stadthuys tot nader ordre, in plaetse van de soldaten, die tot versterckinge van 't guarnisoen sullen ingetrocken werden, soude waergenomen worden". En blijkens het journaal van 4 Februari werden die burgerwachten nader geregeld als volgt: „'s morgens wert d'eerste dachwacht in 't stadthuys door die van de penne waergenomen ende sal door de comp^e^. van de penne onder den bouckhouder generael, Cornelis Speelman, die in de stadt lecht, de twee dagen, als de nachtwacht hout, mede den dachwacht waernemen; ende sal d'andere ses dagen, wanneer de burgerye de nachtwacht heeft, door die van de penne van 't fort de dachwachten aldaer becleet ende waergenomen werden".

Het was toen wel een tijd van wacht doen. Dit duurde zoo tot op den 25sten Maart, op welken datum kon aangeteekend worden: „Op heden wiert mede die van de penne der twee comp^e^. suppoosten deses casteels, als die van de stadt door haer Ed^e^. aengesecht, dat voortaen by dage niet meer in 't stadhuys souden waken, maer die wacht als voor desen voortaen door die van de militie soude waergenomen werden".

Toen konden de van Ceylon teruggekeerden de wachten, door de klerken van de penne betrokken, grootendeels weer overnemen; 't is te hopen dat ze eerst behoorlijk zullen hebben kunnen uitslapen. Gelukkig dat dit wachtdoen voor „die van de penne" niet viel in een tijd dat de retourvloot moest vertrekken, want de dagen voorafgaande aan zoo'n vertrek hadden dezen de handen vol. Op 21 Januari werd toch aangeteekend: „De clercquen ter generale secretarie syn op heden door haer meer welgemelte Ede. met een premie van twee hondert realen vereert geworden, naer ouder gewoonte, ten aensien van hare diensten in 't ses dubbelt schrijven der generale brieven en den aencleven van dien, met de twee jongste vaderlantse besendinge by dage ende nacht gepresteert". Over het aantal stukken, dat met zoo'n retourvloot meëging wordt eenig licht verkregen, wanneer men leest (14 Januari): „Des naermiddachs tot laet in den nacht waren haer Ede. doende met het lesen, tekenen ende despacheren der patriase brieven met hare bylagen, die met gemelte jachten stonden aff te veerdigen, sulx dese nacht noch alles gereet ende in hare cassen volgens de registers perfect gepact ende toegemaeckt wierden".

Buitengewone diensten werden dus wel eenigermate beloond, alleen was de aard der belooning voor de burgerklerken een andere als die voor de militairen; de laatsten zullen trouwens grootendeels ruwe klanten geweest zijn, en de wijze waarop ze behandeld en gehuisvest werden, zal niet hebben bijgedragen tot verzachting hunner zeden.

Het dagregister, waaraan een en ander ontleend werd en waarvan de uitgave, met het jaar 1624 begonnen, thans tot 1677 gevorderd is, blijkt in vele opzichten een rijke bron voor de kennis van den Compagniestijd; het boven meegedeelde is maar een greep uit overvloedig aanwezige stof.

H. B.

EENE RONDREIS VAN EEN DUITSCH OORLOGSSCHIP DOOR DEN NED. IND. ARCHIPEL.

In de November aflevering van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik u.s.w.* wordt de beschrijving aangetroffen van eene rondreis, welke het Duitsche oorlogsschip *Seeadler*, in het afgeloopen jaar door onzen Indischen archipel heeft gemaakt.

Volgens den schrijver wordt in den winter van elk jaar een der schepen van het Oost-Aziatische kruisers-eskader der Duitsche zeemacht naar onze Oost-Indische koloniën gezonden om een bezoek te brengen aan de hoofdplaatsen van ons eilanden-rijk. Zulk een reis biedt, zooals hij zegt (zonder te beweren, dat het schip daartoe wordt uitgezonden), de gelegenheid om dat vruchtbaar rijk te leeren kennen, een indruk te verkrijgen van zijne handels- en scheepvaart-beweging en te zien hoe sterk Duitsche belangen daar vertegenwoordigd zijn.

In 1905 werd de kruiser *Seeadler* voor zulk eene reis aangewezen. De beschrijving in het genoemde tijdschrift, blijkbaar door een der officieren van dien bodem gegeven, is zeer eenvoudig en, wat men niet van alle Duitsche verhalen over onze koloniën zeggen kan, over het algemeen vrij juist en voor ons zeer gunstig. Om de aandacht te vestigen op eenige onjuistheden en op enkele eigenaardige, Duitsche beschouwingen, deelen wij het volgende uit het reisverhaal mede.

In zijne inleiding zegt de schrijver, dat in de laatste jaren Ned.-Indië veel meer is aangesloten aan het internationale handelsverkeer dan op het einde der vorige eeuw het geval was. Stoomvaartlijnen van verschillende natiën voeren van Singapore naar de Ned. koloniën en van daar verder naar Australië; met Amerika bestaat rechtstreeksche verbinding en ook Japan is reeds vóór den oorlog begonnen schepen via China naar onze koloniën te laten varen, (blijkbaar verwart de schrijver dit met *onze* in 1902 opgerichte Java-China-Japanlijn) terwijl de Duitsch-Australische Stoomvaart-Maatschappij hare stoomers op den terugweg van Nieuw-Guinea naar Duitschland verschillende havens van Ned.-Indië laat bezoeken en in den laatsten tijd de Noord-Duitsche Lloyd het plan heeft om een vrachtdienstlijn Bremen-Australië op te richten, welke op de terugreis de hoofdhavens van Java zal aandoen.

Hoewel het verkeer met de overzeesche rijken dus internationaal is, blijft Holland de kusthandel in zijne koloniën als een monopolie beschouwen. Eene poging van de Noord-Duitsche Lloyd om dat monopolie te verbreken en een geregelde kuststoomvaart in het leven te roepen van Singapore naar Nieuw-Guinea langs de Ned. koloniën moest opgegeven worden, omdat door de Hollandsche reederijen daartegen groote bezwaren werden gemaakt.

Van Singapore komende, stoomde de *Seeadler* langs den Riouw-archipel en door straat Banka naar Tandjong Priok; door den schrijver de Hollandsche oorlogshaven genoemd, wellicht omdat hij daar toevallig aantrof het geheele eskader, dat de regeering voor bescherming van hare neutraliteit bij den Japansch-Russischen oorlog had samengetrokken en dat gedurende het verblijf van het Duitsche oorlogsschip nog door eenige schepen uit Nederland werd versterkt. Het was een statige macht sterk 3 pantserschepen en 3 kruisers, volgens den schrijver wel in staat om Nederlands vlag in den archipel te

beschermen. Onder de handels-vaartuigen in de haven aanwezig, vond hij de Duitsche vlag sterk vertegenwoordigd.

Gedurende een verblijf van 8 dagen werd door officieren en manschappen menig bezoek gebracht aan Weltevreden en Buitenzorg, waar zij vooral door onze marine en landmacht gastvrij werden ontvangen. Menigmaal werd de Hollandsche uniform ook aan boord gezien omdat onder het koloniale leger zich talrijke Duitschers bevindon (volgens het Kol. Verslag waren inderdaad op ult. 1904 nog $^1/_{10}$ van de Europeesche militairen van Duitsche afkomst).

Van Tandjong Priok werd langs Java's Noordkust naar Soerabaya gestoomd door het Westgat, terwijl die reede door het Oostgat werd verlaten. De schrijver constateert, dat in die beide toegangen tot Java's belangrijkste handelshaven zandbanken zijn, zelfs voor schepen van middelbare grootte slechts bij hoogwater te passeeren en daardoor voor een geregeld stoomvaartverkeer zeer hinderlijk zoodat groote stoomers meestal de helft hunner lading buiten de banken moeten innemen. De voorgenomen verbetering van het vaarwater wordt dan ook noodzakelijk geacht voor het bestaan van die haven, die nu reeds in menige kustplaats van Java een machtige concurrent heeft gevonden.

Evenals Weltevreden, wordt de stad Soerabaya door den schrijver zeer geroemd, zelfs maakt de laatste op hem den indruk van een der groote badplaatsen in zijn vaderland. Terwijl de Duitschers in Batavia meer verspreid wonen en minder zijn aaneengesloten, vond hij te Soerabaya een groot aantal Duitsche import- en exporthuizen die met hunne talrijke employés een krachtigen steun zijn voor het „Deutschtum" op Java. Ook hier wordt dankbaar melding gemaakt van de gulle ontvangst door de bewoners, hoewel het bizonder vermoeiend wordt genoemd om te dansen bij een temperatuur, welke des avonds nimmer onder de 25° C. daalt. Als officieelen ontvangtijd wordt des avonds tusschen 8 en 9 uur aangegeven; eerst dan is een bezoeker zeker van niemand te storen en de dames niet gekleed te vinden in de gemakkelijke kimono of sarong en kabaya. Door eenige officieren werd Tosari bezocht en uitstapjes gemaakt naar den Bromo en den Smeroe.

Na een verblijf van 12 dagen zette de *Seeadler* zijn reis voort naar Makassar, na Soerabaya de belangrijkste handelsplaats van Ned.-Indië en de stapelplaats van de producten uit het binnenland van Celebes, uit de Molukken en de tallooze kleine eilanden van den archipel, welke producten van hier uit naar Europa worden verzonden. Verscheidene groote handelshuizen vond de schrijver daar, meerendeels Duitsche. Vreemde oorlogsschepen vertoonen zich zelden op de reede van Makassar, omdat deze niet veilig is, slechts leveren de voorliggende eilanden van den Spermonde-archipel eenige beschutting behalve bij westen wind.

Het binnenland van Celebes is volgens den schrijver nog volkomen onbekend, slechts de kuststrook is werkelijk aan de Hollandsche heerschappij onderworpen en slechts over weinige kilometers afstands van de kust waarborgt het gouvernement persoonlijke veiligheid. De onderwerping van de Maleische volksstammen van Zuid-Celebes, die bizonder dapper en oorlogszuchtig zijn, zoude een jarenlangen, kostbaren strijd vereischen; daarom leven die stammen in het binnenland nog in den oorspronkelijken toestand en dat

zij volgens de wereldkaart reeds tal van jaren Hollandsche onderdanen zijn, is hun voorzeker niet eens van hooren zeggen bekend (De *Seeadler* zoude gelukkig thans andere toestanden kunnen waarnemen).

Te Makassar bezocht de schrijver kazernes der troepen, over wie hij breedvoerig uitwijdt. Het Duitsche element vindt hij er sterk in vertegenwoordigd, ook treft hij er Belgen en Luxemburgers aan, Engelschen (?) en Franschen weinig en zulks komt z. i. omdat voor de aanwerving Duitsch of Hollandsch spreken tot eisch wordt gesteld. De dienst is in vredestijd niet vermoeiend, manoeuvres en exercitiën worden slechts weinig gemaakt; toch lijden de soldaten zeer door het tropisch klimaat, komen koortsen en andere tropen-ziekten veel voor. Door rijkelijke voeding, goed logies en matige oefeningen zoekt men den soldaten het leven zoo aangenaam mogelijk te maken; ja men gaat zelfs zoover met hun te vergunnen, om met hunne inlandsche vrouwen in de kazerne te wonen. De kinderen worden van af hun 6e jaar door het gouvernement in militaire opvoedingsgestichten geplaatst, waardoor latere aanvulling voor het koloniale leger wordt gevormd en verkregen. Op vreemdelingen maakt dat bonte kazerneleven een komischen indruk, doch door die regeling schijnt de gezondheidstoestand der manschappen aanmerkelijk verbeterd te zijn, hun weerstandsvermogen tegen tropische kwalen en hun „Ausdauer" van vermoeienissen gestegen te wezen. Gedurende de hardnekkige expedities hebben de troepen trouwens zoo veel te ontberen, dat eene vergoeding in gewone tijden hoogst billijk mag worden genoemd.

Nieuwe en zeer interessante indrukken namen officieren en manschappen bij hun vertrek van Makassar mede. Zij hadden waargenomen, dat hier in het zuiden van Celebes de Duitsche koopman zich eene positie heeft verworven, welke tegen elke concurrentie is opgewassen. Wanneer in volgende jaren het binnenland *door de een of andere mogendheid* [1]). wordt geopend, dan zal deze haven aan de Z. W. kust een onverwachte waarde verkrijgen. want groote schatten zijn nog in den bodem van het ontoegankelijke binneland van dit groote eiland verborgen en belooven aan het volk, dat de openstelling van die streken beproeft, een ruim veld van werkzaamheid.

Van Makassar ging het naar Menado. Wat de eerste plaats voor het Zuiden van Celebes beteekent, is de laatste voor het noordelijk deel. Ze heeft een belangrijken uitvoerhandel, welke voortdurend toeneemt en voor eene openstelling van het eiland is ook deze plaats van groote waarde. Bovendien is zij het landpunt van den nieuwen Duitsch-Nederlandschen telegraafkabel van Shanghai over Yap en Guam aansluitende aan het Amerikaansche kabelnet, waardoor het thans mogelijk is telegrammen uit Oost-Azië ook over Amerika naar Europa te verzenden.

De reede van Menado wordt zeer onveilig en gedurende de N. O. moesson zelfs gevaarlijk genoemd; die van Kema aan den tegenovergestelden kant van de smalle landtong geeft veel meer beschutting maar is voor den handel minder gemakkelijk, omdat de laadinrichtingen en pakhuizen nu eenmaal te Menado zijn op 20 K.M. afstand van Kema. Door het uitbrengen van groote boeien in diep water, is de toestand ter reede van Menado trouwens reeds veel verbeterd.

---

1) **Het is maar goed, dat wij zelve daartoe zijn overgegaan.**

Het klimaat wordt geprezen, de temperatuur is er gemiddeld lager dan in het zuiden van het eiland; tropische ziekten komen er minder voor. De bevolking is voor de helft Christen en heeft niet meer den wilden strijdlust van hunne zuidelijke stamgenooten, maar houdt zich rustig en vlijtig bezig met landbouw en veeteelt.

Na Celebes werd Borneo bezocht. Van dit eiland is — zegt de schrijver — het zuidelijk deel eene Hollandsche bezitting terwijl de noordelijke spits aan de Britsche Noord-Borneo-Maatschappij behoort en, evenals het sultanaat Serawak ter Westkust, onder Engelsche bescherming staat. Engelsch-Borneo wordt echter door Engeland erg stiefmoederlijk behandeld; alle overige bezittingen in Oost-Azië verheugen zich, dank zij hare belangrijkheid en opbrengsten, in een groote belangstelling van het moederland doch voor Eng. Borneo wordt niets gedaan. Wel is het volgens de letter particulier bezit der maatschappij en behooren aan deze grond en bodem, doch in Sandakan, de hoofdplaats, bevinden zich Engelsche ambtenaren en het kan alleen aan het nu nog betrekkelijk geringe handels- en scheepvaartverkeer worden toegeschreven, dat dit deel van het Engelsche koloniale gebied zoo wordt verwaarloosd. Verkrijgt de Maleische archipel later de belangrijkheid in het wereldverkeer, welke men kan verwachten, dan zal Engeland zich ook wel de particuliere bezitting in Borneo herinneren, en haar denzelfden steun verleenen, welke een eeuw geleden aan het gebied van de O. I. Compagnie werd gegeven.

De *Seeadler* ankerde nabij het ijzeren laadhoofd te Lahat Datoe in de Darvelbaai, nabij welke baai de groote plantages gelegen zijn van de Darvelbay-Tabac-Company, die met Engelsch en Hollandsch kapitaal werkt en welker directie in Londen en in Amsterdam zetelt. Ook te Lahat Datoe werden landgenooten aangetroffen; de geneesheer der maatschappij was een Berlijner en ook de vrouw van den directeur en eenige employé's bleken Duitschers te zijn.

Door den schrijver wordt eene uitvoerige beschrijving gegeven van de wijze, waarop de tabak wordt geplant en geoogst en van de levenswijze van de daarvoor gebezigde Chineesche koelies, welke beschrijving voor ons echter weinig belangrijks bevat.

Te Sandakan, waarheen de kruiser zich ten slotte begaf, zouden steenkolen worden ingenomen voor de terugreis naar Amoy; het bleek echter niet mogelijk om zonder voorafgaande bestelling daar groote hoeveelheden kolen te bekomen, zoodat van het aanbod van den tusschen Hongkong en Sandakan varenden Duitschen stoomer, om een deel van zijn kolenvoorraad over te doen, moest worden gebruik gemaakt. Daar het overladen echter zeer langzaam ging, besloot de commandant van den *Seeadler* om Manilla aan te doen en daar zijn voorraad aan te vullen.

Op hun drie maanden lange reis hadden — zoo zegt de schrijver ten slotte — officieren en manschappen gelegenheid gevonden om de Nederlandsche koloniën en hare bevolking te leeren kennen en zich te overtuigen, dat Duitsch kapitaal en Duitsche belangen aldaar zeer belangrijk zijn vertegenwoordigd.

* * *

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 12 Februari 1906.

INHOUD.

Een protest tegen de nieuwe Indische suikerbelasting. In de Jan.-afl. van de *Economist* wordt dit protest van de heeren E. K. G. Rose en G. Eschauzier, belanghebbenden bij de Java-suikerindustrie, ingeleid door den mede-redacteur van genoemd tijdschrift, Mr. N. P. van den Berg, die er de verdienste aan toekent dat het kort en bondig is en er ten volle mede instemt. Zelf geen belanghebbende, doch enkel en alleen warm voorstander en verdediger dier industrie, die hij blijft beschouwen als een belangrijke bron van volkswelvaart voor Java, kan hij slechts herhalen dat als de suiker valt, daarmede geheel of ten deele valt alles wat aan haar zijn bestaan of behoud dankt, spoorwegen, de meeste andere vervoermiddelen, credietinstellingen, invoerhandel, stoomvaartlijnen enz., dan wordt Java in één woord eene armlastige kolonie. Doch ook al was dit niet het geval, dan kan Mr. N. P. van den Berg geen vrede hebben met eene haar opgelegde belasting, waartegen zijn gevoel van recht en billijkheid niet minder in verzet komt, dan destijds tegen de belasting der Europeesche ingezetenen (en zulks volgens een noot, wegens het voordeelig slot dat toen de Indische dienst opleverde). Met het wijzen op den nijpenden nood der schatkist, is de voor Indië bedachte nieuwe wijze van belastingheffing volgens hem geenszins goedgepraat. Ook in Nederland is voor den staatsdienst geld noodig en talrijke bedrijven leveren er groote winsten, niet onderdoende voor die, waarmede laatstelijk door geheel toevallige omstandigheden de suikerfabrikanten op Java zich mochten verblijden.

Niemand denkt er aan om daar denzelfden weg in te slaan, terwijl het voor de hand had gelegen de Regeering toe te roepen: begin met uw stelsel hier te lande toe te passen en blijkt het te voldoen, voer het dan ook op Java in, doch dan ook ten laste van alle bedrijven.

Het protest van de belanghebbenden begint met er op te wijzen, dat de verbetering in de suikerprijzen niet verzekerd en zeker niet stabiel is, terwijl men niet weet of de Brusselsche conventie op den tegenwoordigen voet gehandhaafd zal blijven en dat het afzetgebied in Amerika gevaar loopt. De strijd tusschen biet- en rietsuiker zal met hevigheid blijven voortduren. Verder zijn de producties, als bij elk landbouwbedrijf aan stijging en daling onderhevig. De groote uitbreiding van het areaal geschiedde niet als teeken van voorspoed, maar uitsluitend als gevolg van de veranderde bestaansvoorwaarden der industrie. Door het van gouvernementswege vaststellen van een maximum-areaal, waren de industriëelen verhinderd den omvang van hun bedrijf langzamerhand te ontwikkelen, doch als het ware plotseling gedwongen tot eene met aanzienlijke kosten gepaard gaande vergrooting der fabriekscapaciteit. De bewering, dat de verbetering van den toestand de drukkende speciale belasting rechtvaardigde, kan niet opgaan en nog minder dat die industrie, in strijd met art. 175 der Grondwet, op het punt van belastingen voorrechten zou genieten. Behalve de tijdelijke reductie op de zeer hooge tarieven der Staatssporen heeft de suikerfabrikant op Java, volgens de schrijvers van het protest, nooit eenige tegemoetkoming of hulp van Gouvernementswege ontvangen, maar wel heeft hij retributie voor water en vergoeding voor beschadigde wegen moeten betalen, op eigen kosten zijn aanplant tegen diefstal en brand moeten beschermen, geheel alleen proefstations moeten bekostigen, terwijl er verschijnselen zijn dat zoo langzamerhand nog andere lasten op den industriëel zullen worden afgewenteld en dat de grondprijzen verhooging zullen ondergaan. Terwijl in andere landen de suikerindustrie het voorwerp was van hulp en erkenning, is het eenig teeken van belangstelling door een Hollandsch gouvernement gegeven het angstvallig naspeuren of de belastbaarheid in dat stadium is gekomen, waarop men het maximum van heffing zal kunnen toepassen. En zulks met verzuim van waardeering der moeitevolle taak en het steeds voortdurend groot risico aan het bedrijf verbonden, ja eerder met een ongemotiveerd wantrouwen, zoodat men zelfs met verwondering, zooal niet spijt, heeft moeten erkennen, dat de onlusten in 1904 in Sidhoardjo met die industrie in geenerlei verband stonden.

Recht en billijkheid verzetten zich volgens de schrijvers tegen de belasting, die bovendien hoogst onstaatkundig is; „waar nog zooveel dient te geschieden tot het in overeenstemming brengen van de wederzijdsche belangen tusschen den fabrikant en de inlandsche bevolking, die nu daarvan de dupe dreigt te worden, zoowel dadelijk als op den langen duur". Men zal geen verdere kapitalen in ondernemingen wagen, als men gevaar loopt bij een slechts tijdelijk gematigen toestand onmiddellijk door den fiscus getroffen te worden. Het vertrouwen in de Nederlandsche Regeering en wetgevende macht moet door deze onrechtvaardige wet, waarbij zonder eenige contraprestatie eene nieuwe belasting speciaal aan de Java-suikerindustrie wordt opgelegd, bij de Indische belastingschuldigen grootelijks worden geschokt en er zal een gevoel van weerloosheid ontstaan. Daarom worden alle belanghebbenden opge-

roepen om zoowel tegen de zaak als tegen de behandeling ernstig te protesteeren.

Terwijl het feit, dat alleen belasting van de winst beoogd wordt, een deel der bezwaren ontzenuwt, stelt dit request op nieuw het billijke in het licht. om ook de winsten uit de andere Indische ondernemingen in de bestuurskosten der kolonie te doen bijdragen (zie onze Nov. afl. 1905 bl. 1731). Ten slotte de bescheiden vraag of het verschil in de toestanden in Nederland, waar de winsten verteerd en in Indië, waar zij gemaakt en aan onttrokken worden, niet van zelf een ongelijksoortig stelsel van belasting met zich moet brengen?

* * *

De politiek en de Indische Pers. In het ochtendblad van het *Vaderland* van 17 Jan. jl. wordt er op gewezen, hoe bij de behandeling der Indische Begrooting en een onophoudelijk gevecht tusschen den Minister en de Sociaal-democraten, de heeren Fock en Troelstra het echter over één onderwerp eens waren, namelijk de moeilijkheid om uit de Indische pers betrouwbare gegevens te verkrijgen. Ieder, die de verschillende Indische dagbladen leest, moet tot de slotsom komen, dat ons omtrent zeer concrete feiten veel tegenstrijdigs gemeld wordt. Als voorbeeld wordt o. a. aangehaald een polemiek tusschen *Java-Bode* en *Nieuws van den Dag in N. I*, waarbij een mededeeling van dit laatste blad, omtrent wreedheden bij de landing te Patiro gepleegd, geheel bezijden de waarheid bleek te zijn. Een tweede voorbeeld levert het bericht van den ingenieur Middelberg, omtrent de vertrouwbaarheid van den correspondent over Banka-aangelegenheden (zie vorige afl. bl. 253). Een derde voorbeeld betreft een polemiek omtrent het gebruik van dum-dums, waarin het *Bat. Nbl.* van 13 Dec. 1905 het *Alg. Hbl.* heftig aanvalt, terwijl inhoud en toon van dat artikel bij velen de meening moeten doen post vatten, dat men met dergelijke berichten zeer voorzichtig moet zijn.

De hoofdoorzaak van dit feit moet zeker gezocht worden in de wijze, waarop de Indische bladen hunne berichtgevers recruteeren. Wanneer de deskundige ambtenaren en officieren geen berichten willen of mogen geven, of wanneer zij dit doen op eene wijze, te sober voor de Indische dagbladlezers, dan schieten er voor de bladen dikwijls weinig andere correspondenten over dan zij, die, minder goed ingelicht zijnde, er niet tegen op zien sterk gekleurde stijlbloempjes aan te bieden.

* * *

Wat de gewezen radja van Boni verhaalt. In het *Alg. Handelsblad* van 18 Jan. wordt besproken wat de gewezen leenvorst van Boni op 18 Dec. te Soerabaja zeide in een van wege het *Soer. Handelsblad* gehouden interview met den gepensionneerden assistent-resident A. J. A. F. Eerdmans. Hij zou zijne benoeming als radja nooit gewenscht hebben — zij werd hem in 1895 door den gouverneur Van Braam Morris en den resident Brugman opgedrongen. Hij zou geweigerd hebben, omdat zijn minderjarige nicht reeds overeenkomstig de adat gekozen was en ook omdat hij zichzelf onbekwaam achtte. Eindelijk gaf hij toe op voorwaarde dat in het bestaande politiek contract geen wijziging zou worden gemaakt. Hij „verklaart pertinent", dat die voorwaarde aangenomen werd, en toen hem het nieuwe contract ter teekening en beëediging werd voorgelegd, zou hij zulks, zonder het stuk in te zien, op goed vertrouwen gedaan hebben.

Het *Hbl.* kan, ondanks de voorstelling van den interviewer, dat contracten soms op „hoogst nonchalante wijze" tot stand komen, zonder nader bewijs niet aannemen dat twee ambtenaren van hoogen rang en eervol verleden aldus hun woord gebroken en den radja opzettelijk misleid zouden hebben. Een nauwkeurig onderzoek komt het blad wenschelijk voor. De eer der mannen, die toen de zaken op Zuid-Celebes bestierden, eischt dat. En er *is* in de geschiedenis der verkiezing van den oud-radja van Boni nog vrijwat, dat opgehelderd dient te worden.

Waar verder de radja steeds weigerde om mede te werken tot den bij het nieuwe contract aangenomen afstand tegen schadeloosstelling van de in- en uitvoerrechten, wordt gevraagd of hij aan de latere gouverneurs het motief niet medegedeeld heeft, dat tot die weigering leidde. Zoo neen, dan kan men aan het thans opgegevene niet te veel waarde hechten.

Doch ook als men zich slechts hield aan het verdrag van 1860, dan waren er tal van overtredingen, die het optreden in 1905 wettigden, zooals het zenden van gewapenden buiten zijn rijk en het belasting heffen op gouvs. grondgebied en elders, zijn insolente houding, die anderen tot navolging bracht, enz. Waar de gewezen radja verder de schuld van zijn verzet thans aan zijn hoofden geeft, die tegenstand wilden bieden, gelooft het *Hbl.* daar niets van en het komt ten slotte tot het besluit dat de pogingen van den radja om zich vrij te pleiten tamelijk mislukt zijn.

* * *

In geen geval bij het binnenlandsch bestuur is de stelling door een controleur verdedigd, in het weekblad *de Amsterdammer* van 21 Jan. jl. Tot dusver lang weerhouden om eigen positie in het oog der wereld achter te stellen, doch nu er niets ten goede verandert, nu vooral in den laatsten tijd alle geriefelijkheden, die het leven in de diepe binnenlanden nog eenigszins dragelijk maakten, zijn weggenomen, de finantieele omstandigheden dagelijks verslechteren en de promotiekans tot Resident bijna nul is geworden, acht de schrijver het, na ruggespraak met een groot aantal collega's, meer dan tijd het publiek te onderrichten. Dat men na een *betrekkelijk* korte studie om te beginnen een *vooral in den eersten tijd* vrij goed bezoldigde, soms onafhankelijke betrekking krijgt, wordt erkend, doch vooral zij die, met het oog op dat nog al groote aanvangstractement, getrouwd uitkomen, merken maar al te spoedig dat men als er kinderen komen niet of nauwelijks kan toekomen. Vooral de ellende in geval van ziekte in de binnenlanden met gebrek aan geneeskundige hulp wordt geschetst en hoe de zenuwen lijden door het aan eigen huisgenooten toedienen van lapmiddelen, die helaas maar al te verkeerd werken. En de ongetrouwden zijn er vaak nog treuriger aan toe, menigeen sterft zonder aanspraak, zonder hulp en gevallen van menschenschuwheid, krankzinnigheid en drankzucht komen maar al te dikwijls bij B. B. voor. Het wegzenden van het gezin naar Europa, het interen van spaarpenningen, het verplicht op wachtgeld komen, de omgang der kinderen uitsluitend met inlanders en al dergelijke bezwaren worden opgesomd, waarbij eene vergelijking met de officieren ten gunste van deze uitvalt. Hoezeer onder laatstgenoemden ontevredenheid bestaat, op niet minder dan 17 punten wordt betoogd dat zij in het voordeel zijn. De conclusie waartoe de schrijver

komt is dat de ja-broers en de ambtenaren met veel kinderen zullen blijven doordienen, maar dat de flinke lieden er uit loopen.

* * *

Bang maken. De Nieuwe Courant van 19 Jan. wijst op eene correspondentie in de *Java-Bode* uit Watamponé, waarin gezegd wordt dat op eene door den majoor de Wijs als civiel en militair gezaghebber gehouden—doch slecht bezochte—hoofdenvergadering een verzoek door de hoofden gedaan „om niet te streng op te treden, wanneer wapens werden gedragen", zeer terecht werd afgewezen. Het blad komt echter op tegen hetgeen het verder las. „Daarentegen werd op de inlevering van geweren aangedrongen en de hoofden aangemaand om het volk onder het oog te brengen, dat men nu niet meer voor de militairen moest wegloopen, daar men er zich aan blootstelde, dat op hen geschoten zou worden".

Wanneer die woorden juist zijn weergegeven, hetgeen, de onbeholpenheid van den stijl in aanmerking genomen, nog zoo zeker niet is, dan verdient dit optreden afkeuring. Zoo verdedigbaar het is om de bevolking van een weerspannig gewest ontzag in te boezemen, zoo verkeerd is het ze bang te maken. Alsof bange menschen ooit te vertrouwen zouden zijn. Eene bedreiging als de hier bedoelde wordt gevaarlijk en onmenschelijk genoemd. Uit de brieven van den Atjeh-correspondent van de *N. Ct.* blijkt, welk een schade het in 't wilde neerschieten van kampongvolk aan de zaak der Atjehpacificatie gedaan heeft. Het blad dringt er op aan dat zulk een fout op het met zulke humane middelen onderworpen Celebes toch vermeden worde.

* * *

De verkeerde richting op Atjeh. Ons bestek laat niet toe telkens nieuwe citaten te geven uit de belangrijke maar bedroevende correspondentie, welke de *Nieuwe Courant* geregeld uit Atjeh ontvangt. Wat o. a. in het n⁰. van 20 Jan. j.l. in brief XCIII over het doordrijven van den aanleg in heerendienst van den weg naar de Gajoe-landen gezegd wordt, verdient zeker weder alle aandacht. Intusschen beginnen ook andere bladen zich met den toestand te bemoeien en zegt het *Alg. Handelsblad* van 22 Jan. jl. dat het niet goed gaat in sommige onderhoorigheden van Atjeh, met name op de Noordkust. Sinds geruimen tijd is de boog er te sterk gespannen, door het vorderen van zware heerendiensten, het opleggen van zware boeten is de bevolking verbitterd, en vallen van weerszijden weer offers. Ons bestuur moet zijn krachtig en humaan, en er wordt getwijfeld of de humaniteit thans nog voldoende in acht wordt genomen. Het is te begrijpen dat verschillende handelingen des vijands, b. v. zooals onlangs geschiedde, het overhoop steken van een treincontroleur door een Atjeher, de onzen er toe verleiden geen Atjeher te vertrouwen, allen als onze belagers te beschouwen. Maar daarmede komt men er, volgens het *Hbl.* niet. De bevolking moet niet eenvoudig ten slotte voor de overmacht bukken; — zij moet ons bestuur ook leeren *vertrouwen.* Het is te vreezen dat men dit laatste, bij de bestrijding van den geboden tegenstand, uit het oog verliest. . . . Het blad zal er thans niet meer van zeggen, doch eindigt met de woorden: W ij v e r t r o u w e n e r o p, d a t d e g o u v e r n e u r - g e n e r a a l V a n H e u t s z n i e t z a l t o e l a t e n, d a t

anderen het schoone werk, door hem in Atjeh verricht, weder ongedaan maken.

Het *Vaderland* van 23 Jan. voegt hieraan toe: „Het moet hard zijn voor het *Handelsblad* te gaan twijfelen aan de humaniteit van ons stelsel op Atjeh en dat men daar uit het oog verliest, dat de bevolking ons bestuur ook moet leeren vertrouwen, is toch al zeer bedenkelijk, immers is dat wel het a. b. c. van elk koloniaal beheer. Intusschen, de door het blad gespatieerde woorden wijzen er wel op, dàt thans niet de Gouv.-Gen., maar „anderen" verantwoordelijk zijn voor den „niet goeden" gang van zaken op Atjeh. Maar die „anderen" zijn dan toch de Atjeh-mannen van weleer, ieder door Van Heutsz geplaatst waar hij dat noodig achtte. Zou er dan toch aan onze Atjeh-politiek iets haperen"?

*
* *

Schenkingen aan buitenlandsche musea. Onder het opschrift „Regeeringszaak", bespreekt het *Vaderland* van 20 Jan. jl. de quaestie van het schenken van ethnographica aan den vreemde, nu onlangs de versiering van een Ned.-Indisch officier met het commandeurskruis der orde van Cambodja, wegens eene schenking aan de Fransche Regeering van eene verzameling Indische wapenen en kleedingstukken, dezen het mikpunt heeft doen worden van menig verontwaardigd „ingezonden stuk". Dat de Regeering reeds sinds lang voorwerpen van kunstwaarde of ethnologische beteekenis uit Nederland of zijne bezittingen in stand wenscht te houden of te verhoeden dat zij naar den vreemde gaan, blijkt voor N.-I. uit een besluit van 1864, terwijl de regeeringspractijk trouw is gebleven aan de gedachte, dat het gouvernement eenig zeggenschap heeft over verzamelingen door ambtenaren aangelegd, doordat hun ambt de gelegenheid er toe bood. Dat nog in 1904 de Alg. Secretaris aan de hoofden van gewestelijk bestuur eene circulaire richtte, waarin gezegd wordt, dat de Minister van Koloniën er prijs op stelt, er mede in kennis te worden gesteld, wanneer alleen door aankoop van Regeeringswege kan worden belet dat een verzameling naar het buitenland gaat, bewijst in de eerste plaats dat zulke verhuizingen niet tot de zeldzaamheden behooren en in de tweede plaats, dat de Regeering tot eene geldelijke opoffering bereid is om binnen onze grenzen te behouden, wat eigenaardig daarbinnen behoort. Of dit voldoende is wordt betwijfeld. Na ook de aanschrijvingen van gelijken aard voor Nederland te hebben behandeld, wordt gewezen op de medaille die aldaar wordt toegekend „voor verdiensten jegens 's Rijks Musea". In de publieke schatting staat deze lang niet op gelijke lijn met Nederlandsche ridderorden Haar glans is van onvoldoende bekoring en daarom wordt, met het door Frankrijk gegeven voorbeeld voor oogen, aangedrongen op belooning van schenkers met ridderorden.

*
* *

Indische kunst in het buitenland. Waar het wel niet doenlijk is om alles wat op Indisch gebied verzameld wordt, voor Nederland te behouden en er veel onder het uitgevoerde moet zijn, dat reeds in ruime mate in onze musea aanwezig is, schijnt dat scherpe optreden tegen schenkingen aan buitenlandsche instellingen niet altijd gemotiveerd. Zulke schenkingen zijn toch geschikt belangstelling en waardeering voor Nederlandsch-Indië te wekken.

Dat deze o. a. in de Rijnprovincie meer algemeen wordt, blijkt uit berichten van Elberfeld van eenige maanden geleden en van Crefeld, nu onlangs. In October van het vorige jaar kon men in het Stedelijk Museum van eerstgenoemde plaats de kunst der inboorlingen van onze Oost bewonderen, waarbij een keurige catalogus was samengesteld door onzen landgenoot, den heer J. A. Loeber Jr., leeraar aan de kunstnijverheidsschool aldaar. Men vond er doeken, door Boeatan afgestaan, en allerlei fraai batikwerk van Java, geïkatte weefsels van Bali, prachtige Atjehsche doeken, enz.

Thans vindt men in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Jan. jl. een brief uit Crefeld van den burgemeester en den bestuurder van het Kaiser-Wilhelm-Museum aldaar met de mededeeling, dat het plan is opgevat in het voorjaar van 1906 in de bovenzalen van dat gebouw een Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling te organiseeren. De overtuiging, dat de veelzijdige en interessante kunst der Nederlandsche koloniën nog op verre na niet in die mate bekend is en gewaardeerd wordt, als zij wel verdient, heeft vooral den doorslag voor dit plan gegeven. Het is niet het doel een zuiver ethnografische tentoonstelling of een industrieel overzicht te geven, doch een keuze te doen van voorwerpen, die door hunne artistieke waarde, hunne nationale eigenaardigheid, hunne schoonheid van vorm en kleur geschikt zijn, om belangstelling in breeden kring, vooral onder de kunstlievende bezoekers van het Museum te wekken. Plastiek in steen, hout, ivoor of metaal, afgietsels, leersnijwerk, koperwerk, wapens, sieraden, weefsels, vlechtwerk enz. worden tegemoet gezien zoowel in bruikleen als om te verkoopen.

* * *

Een vreemdelingenwet. Voor belangstellenden in de quaestie van het toelaten en uitzetten van vreemdelingen, welke blijkens het artikel van Mr. I. A. Nederburgh in de Jan-afl. voor Ned.-Indië nog niet op bevredigende wijze is geregeld, wordt er de aandacht op gevestigd dat de Minister van Justitie bij schrijven van 11 Jan. j.l. aan de Tweede Kamer heeft overgelegd den tekst der Engelsche „Aliens Act, 1905 (5 Edw. 7 en 13) met vertaling. Beide stukken zijn, tegenover elkander gedrukt, opgenomen onder de bijlage A. der *Handelingen van de Staten-Generaal* 1905—1906, behoorende bij de staatsbegrooting voor het dienstjaar 1906 2 IV. 17—18.

* * *

Irrigatie en particuliere industrie. In de *Locomotief* van 11 Dec. j. l. sprak de heer G. Stoll zijn afkeuring uit over *Staatsblad* 1904 No. 274, waarin o. a. bepaald is dat streken, waar tengevolge van den aanleg of de verbetering van groote irrigatiewerken, belangrijke wijzigingen zijn te verwachten in den staat van het bevloeiingswezen, tijdelijk gesloten zijn voor de verleening van vergunning tot het inwerkingbrengen van suiker- en indigo-ondernemingen en het verhuren van gronden aan niet-inlanders. De adviseurs van den G. G. beoogden met dit verbod om den inlandschen landbouwer, wiens bouwgrond door het aanleggen van irrigatiewerken beduidend productiever werd, gedurende een zekeren tijd het onverdeeld genot van dat voordeel te schenken. Dit heeft echter volgens den schrijver geen doel getroffen, omdat de inlander toch zijn grond aan hadji's, andere bemiddelde inlanders, huishoudsters van

Chineezen of Europeanen verkwanselt, door bij hen in de schuld te geraken en daardoor toch die voordeelen niet deelachtig wordt. Zoo zouden de uitgestrekte sawahs door de irrigatiewerken in het Pamali-dal (Brebes) van minderwaardige tot eerste klasse gronden herschapen, voor een groot deel reeds in handen zijn van anderen dan de oorspronkelijke bezitters. Op den grondverhuur van inlanders onderling is geen voldoende toezicht. Voorts wordt aangetoond dat de meeste dessa's te klein zijn om als gemeente voor de belangen der leden op te komen. Na er nog op gewezen te hebben van hoeveel belang het voor een inlander is om, naast de wisselvallige uitkomsten van zijn landbouwbedrijf, de gelegenheid te hebben zijn arbeidskracht bij particulieren in gereed geld te kunnen omzetten, komt de schrijver tot een plan, dat aan die bezwaren tegemoet zal komen. Hij wenscht namelijk gemeenten te vormen uit een complex dessa's en in het centrum van elk dier gemeenten een suikerfabriek met een rietaanplant van 1500 bouws. Het areaal. waarbinnen de te gebruiken gronden liggen van 5 of 6000 bouws, bepaalt tevens de uitgestrektheid der gemeente, die nu zooveel gemeentenaren van buiten af opneemt, dat zij instaat is de fabriek van voldoende werkvolk te voorzien, waardoor alle voordeelen van grondhuur, grondbewerking, koelieloon, transportkosten, enz. geheel ten goede van de gemeente komen. Zulk een gemeente zou haar eigen belastingen heffen, tot afkoop van diensten, onderhoud van wegen en bruggen, politie, zieken-inrichtingen en scholen Wat deze laatste betreft, wordt verwezen naar een bericht in de Medansche bladen betreffende de oprichting van scholen door eenige tabaksondernemingen, waar de kinderen der werklieden onderwezen worden en waarmeê een ongedacht succes is behaald. Bovendien zal bij het plan van den heer Stoll de gemeente vooral in de schoolquaestie veel steun vinden bij de fabriek. In een streek waar nu St. 1904 No. 274 van toepassing is, bijv. Brebes, zou de schrijver toepassing van zijn denkbeeld wenschen, omdat men daar niet te kampen zal hebben met sleur en vooroordeel.

* * *

De uitwatering der Solorivier in vroeger eeuwen. In de onlangs verschenen 1ste afl. van de 7de volgreeks deel V der *Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van N.-I.* geeft de heer G. P. Rouffaer een belangrijk bericht over den Chineeschen naam voor Grěsik, waarbij het verband ter sprake komt tusschen den krâmâ-naam van die plaats, Tandĕs en het Maleische Tandas, welk laatste woord ook secreet, drekput beteekent en door de Chineezen letterlijk vertaald aan de handelsplaats Grissee zulk een zonderlingen naam gaf. Uit eene andere beteekenis van Jav. tandĕs, n.l. „monding of uitwatering van een rivier" wordt afgeleid, dat het best zou kunnen wezen dat Tandĕs daarom als andere, figuratieve naam voor Grěsik dienst deed, vóór 1400 A⁰. D., omdat toen de Solorivier daar in zee uitwaterde. Het is wel merkwaardig dat dit hydrographisch feit hier taalkundig wordt bevestigd en deze wetenschap moge tot de overtuiging leiden, dat eene uitwatering van die rivier in eene richting midden in straat Soerabaja niet zoo gevaarlijk is geweest voor de zeegaten, als men later is gaan gelooven.

* * *

Een nieuwe spoorweg in Duitsch Zuidwest Afrika. Terwijl in de Juli-afl. van het afgeloopen jaar (bl. 1050) is vermeld, hoe de opstand in het noorden van Duitsch Zuidwest Afrika aanleiding gaf tot den aanleg van den spoorweg Swakopmund-Windhoek, blijkt nu uit een artikel van Fritz Poetter in *l'Europe Coloniale* van 24 Jan. jl., dat de Rijksdag een bedrag van ruim 5 millioen Mark heeft toegestaan voor een spoorweg in het zuiden dier kolonie, omdat de gebrekkige transportmiddelen thans beletten de oproerige Hottentotten aldaar in bedwang te houden. De aan te leggen lijn begint aan de kust bij Lüderitzbocht (ongeveer 450 K.M. zuidwaarts van Swakopmund) en loopt tot Koeboeb over een lengte van 150 K.M. Het eerste gedeelte lang 75 K.M. zal voor militaire doeleinden met spoed voorloopig berijdbaar worden gemaakt, doch later eerst worden voltooid voor de geregelde exploitatie en tot Koeboeb voortgezet, waarbij men in het geheel $9^3/_4$ millioen Mark denkt uit te geven. De spoor wijdte is bepaald op $3^1/_2$ voet of 1.067 M., gelijk aan die der Kaapsche spoorwegen. Dit wijst op de mogelijkheid, die in het oog wordt gehouden, om deze lijn later over Keetmanshoop, Rietfontein en Koeroeman tot Kimberley door te trekken.

* * *

Duitsche beschuldigingen. Een aantal artikelen werden in de laatste dagen gewijd aan een opzienbarende uitspraak van Dr. Paasche, nationaal liberaal lid, tevens vice-president van den Duitschen Rijksdag, die bij gelegenheid der behandeling van de suppletoire begrooting voor de „Schützgebiete" het volgende zeide (volgens de vertaling van de *Nieuwe Courant* van 22 Jan. jl.):

„Het zij mij echter veroorloofd ook de verdiensten van onze ambtenaren met enkele woorden van warme sympathie te huldigen. Ik heb veel in vreemde kolonies gereisd, en dan moet ik toch werkelijk zeggen: in een opzicht steken onze Duitsche ambtenaren torenhoog boven de ambtenaren van vele andere koloniën uit, de naburige Engelsche koloniën niet uitgezonderd. Ik herinner er aan, dat de Oeganda-spoorweg 120 millioen Mark heeft gekost en dat daarvan niet minder dan 40 millioen Mark moeten zijn verduisterd, hetgeen bij het thans hangende rechtsgeding moet blijken. In vele Fransche, Engelsche en H o l l a n d s c h e koloniën worden door sommige ambtenaren onrechtmatige inkomsten verworven, of om een Duitsch woord te gebruiken: gestolen. Z e l f s d e e e r l ij k e „M ij n h e e r s" v a n H o l l a n d m a k e n h i e r g e e n u i t z o n d e r i n g. H e t i s b e k e n d, h o e m e n o o k d a a r a m b t e n a r e n h e e f t g e h a d, d i e, i n k o r t e n t ij d, h o e w e l h u n i n k o m e n s l e c h t s d u i z e n d e n b e d r o e g, z i c h m i l l i o e n e n v e r w i e r v e n".

Nadat het vrijzinnige lid Gothein en de socialist Dr. Südekum op het onvoegzame dezer beschuldigingen hadden gewezen, zeide Dr. Paasche dat hij gezegd had: „dat er onder de Hollandsche koloniale ambtenaren veelvuldig dergelijke lieden (nl. als eertijds in de Spaansche koloniën) geweest zijn — natuurlijk zijn niet alle ambtenaren van zulk een slag, er zijn vele eerlijke en brave lieden daaronder, maar inderdaad zijn mij voorbeelden genoemd, die onwederlegbaar zijn, van lieden die met een betrekkelijk gering tractement uitgezonden na enkele jaren met een vermogen van honderdduizenden zijn teruggekeerd. Deze toestanden zijn algemeen bekend. Ik wil hiermede — dit zij ter geruststelling van den heer Gothein gezegd — nog geen oorlog tusschen Holland

en Duitschland uitlokken, noch onze Hollandsche naburen grieven. Maar ik geloof het recht te hebben onze beambten tegenover die van andere staten te stellen (zeer juist! rechts)".

De *Nieuwe Courant* is van oordeel dat deze beschuldigingen in de beide Kamers der S. G. ter sprake gebracht moeten worden, liefst door het uitlokken van een regeeringsverklaring door een der leden. Ronduit geve de regeering dan, ter geruststelling, zoo noodig, onzer natie en tot inlichting van het buitenland te kennen, wat haar oordeel is over het eerlijkheidsgehalte onzer Indische ambtenaren en verklare zij of haar al dan niet iets bekend is. dat den heer Paasche tot een zoo vernederend oordeel kan hebben gerechtigd.

De Amsterdamsche correspondent van de *Hamburger Nachrichten* en van de *Rheinisch Westph. Ztg.* meent dat de *N. Ct.* de zaak wat al te ernstig opneemt. In alle koloniën komen onregelmatigheden voor en natuurlijk zal dr. Paasche eenige namen kunnen noemen. Misschien heeft hij het oog gehad op een vèr verleden. Er zijn tal van misstanden in de Nederlandsche koloniën. maar de scherpste beoordeelaar zal moeten toegeven dat het Hollandsche ambtenaarscorps zeer hoog staat. Ook de buitenlandsche kenners der koloniën — genoemd mogen worden prof. Anton, Clive Day, Breitenstein, Alfred Zimmermann — zijn eenstemmig in hun lof. De sociaal democraat Van Kol ontziet niemand in zijn geschriften, maar het corps ambtenaren geeft hij de eer die het toekomt.

In de Berlijn verschijnende *Tag* heeft Dr. F. Martin onder het opschrift „Geen aanmatiging" naar aanleiding van dit incident een artikel geschreven, waarbij hij uit eene ondervinding van lange jaren verzet aanteekent tegen eene verkleining van de Nederlandsche koloniale ambtenaren.

Volgens een bericht in het *Vaderland* van 25 Jan. zou de correspondent van de *Telegraaf* Dr. Paasche hebben geinterviewd en de verzekering verkregen, dat deze niet bedoeld heeft dat de huidige Indische regeeringsbeambten zich rijk stelen, maar de vroegere en waarbij hij tegelijkertijd Engeland. Portugal, Spanje, enz. noemde. Hij verklaarde Holland zeer genegen te zijn en wilde zijn uitlating niet als een onvriendelijkheid beschouwd zien, daar hij niets boos bedoeld had.

De Berlijnsche correspondent van de *Nieuwe Courant* schrijft in het nummer van 29 Jan. jl., dat een onderhoud met Dr. Paasche hem zeer teleurgesteld had en dat hij den indruk verkregen had, dat deze die nimmer in Ned. Indië vertoefde, de onverzichtige verdachtmaking uitsluitend gebaseerd heeft op oncontroleerbare „on-dits" uit de tweede en derde hand van Duitschen oorsprong.

Intusschen zijn de beschuldigingen van Dr. Paasche in de zitting van 9 Febr. j.l. der Eerste Kamer ter sprake gekomen. De heer v. Wassenaar van Rosande kwam er met nadruk tegen op en wenschte de regeering in de gelegenheid te stellen zich harerzijds daarover uit te laten. Hierop zeide de Minister van Koloniën o. a., dat al moge een koloniaal ambtenaar zich wel eens vergrepen hebben aan de aan zijn zorg toevertrouwde gelden, dit een zeer zeldzaam geval was en als men de beschuldiging uitspreekt, dat koloniale ambtenaren zich in korten tijd weten te verrijken ten nadeele van het rijk, dan moet de Minister met kracht tegen dergelijke beschuldigingen opkomen.

Zij zijn volkomen ongegrond. De Minister wenscht geene vergelijking te maken tusschen de ambtenaren van andere landen en die van ons. Dit ligt niet op zijn weg, doch hij verklaart met nadruk dat eerlijkheid en integriteit deugden zijn, die onze Oost- en West-Indische ambtenaren bijzonder kenmerken. Wij mogen trotsch zijn op onze ambtenaren in alle takken van dienst. Zij behoeven geen prikkel om hun plaats trouw en eerlijk te vervullen en het zal hun een voldoening zijn dat men hier in de Staten-Generaal bereid is den handschoen ridderlijk voor hen op te nemen.

Deze uitlatingen zijn in het meerendeel der Duitsche bladen overgenomen en de *Germania*, orgaan van het centrum zegt, dat de heer Paasche in zijn streven om de in de Duitsche koloniën ontdekte onregelmatigheden en misstanden zoo onschuldig mogelijk voor te stellen, ten aanzien van het bestuur der Hollandsche koloniën meer beweerd heeft, dan hij verantwoorden kan; dat is hem vroeger in andere gevallen ook wel eens overkomen.

Om den toestand goed te beoordeelen moet men voorts in aanmerking nemen dat Dr. Paasche aanvankelijk den post van onderstaatssecretaris bij het te stichten rijksdepartement van koloniën (zie Jan. afl. bl. 89) ambiëerde, doch na hetgeen alzoo over zijn kennis van de koloniën, die zich bepaalt tot een reisje naar Oost-Afrika, geschreven is, zelf geen lust meer daarin heeft. Dat zich onder de stemmen in de pers geen nationaal-liberalen bevinden, laat zich daardoor verklaren, dat Paasche tot hun partijbestuur behoort. Maar in particuliere gesprekken kan men, volgens de telegrammen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Febr., ook uit hun mond hooren, dat zij de onhandigheid en takteloosheid van Paasche betreuren.

*
* *

„Verlaten" kinderen in Indië bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 2 Jan jl. naar aanleiding van het feit dat de Semarangers onlangs opgeschrikt zijn door dat aan eenige hunner door den Raad van Justitie volgens artt. 359 en 363 van het Ind. B. Wetb. de voogdij over eenige verlaten kinderen is opgedragen. De *Locomotief* van 16 Dec. jl. sprak haar ergernis hierover uit en vermoedde dat zulks een uitvloeisel was van de bezuinigenspolitiek van den gouverneur-generaal Van Heutsz. Vroeger belastte de heer Van der Steur zich gaarne met die voogdij, zoolang hij subsidie ontving naar evenredigheid van het getal pupillen, doch nu hij gebonden is aan een vast subsidie kan hij niet meer dan een zeker aantal opnemen en ook voor de twee weeshuizen te Semarang geeft het gouvernement niet meer dan noodig is voor de verpleging van 400 kinderen. Dit is nu alles in hoofdzaak wel juist, maar is, zooals het *Hbl.* zegt, *niet* de schuld van den tegenwoordigen gouverneur-generaal. In de Mem. v. Toelichting op de Indische begrooting voor 1905, opgemaakt vóór diens benoeming, is uiteengezet hoe het met subsidies gegaan is. Eerst was aan de inrichtingen, waarvan de heer Van der Steur de ziel is, *f* 6000 s'jaars subsidie verleend. In 1902 werd dit bedrag verdubbeld en in 1904 op *f* 28.000 gebracht doch daar de Staat den heer Van der Steur niet kon volgen op den weg, om maar steeds ieder aan te nemen die zich aanmeldde en dan het ontbrekende aan te vullen, werd het subsidie voor 1905 en volgende jaren verleend onder voorwaarde dat eene opneming boven 350 pupillen slechts zou kunnen geschieden na machtiging door den gouverneur-generaal. Wat de weeshuizen betreft

wordt er aan herinnerd, dat de Minister Idenburg wenschte het Prot. weeshuis te Semarang „terug te brengen tot een gesubsidieerde inrichting zonder eenig gouvernementeel karakter" en dat hij de Indische regeering er op zoude wijzen, dat het niet aanging „telkens met een beroep op veranderde tijdsomstandigheden subsidieverhooging"... te vragen (vergel. Juli-afl. 1905 bl. 1094).

Met een en ander is het vóór het optreden van den heer Van Heutsz ingenomen standpunt geteekend: de liefdadigheid der Europeanen in Indië late zich niet onbetuigd, — van Staatswege kan men niet verder gaan dan tot het verleenen van vaste subsidiën, daar anders geen behoorlijk financieël beheer mogelijk is.

Wat eindelijk de quaestie van het gedwongen voogdijschap betreft, pupillen als daarbij bedoeld, staan geenszins met eigen kinderen gelijk en de *Loc.* overdrijft dus wel wat. Toch maakt het *Hbl.* van deze gelegenheid gebruik om nog eens er op aan te dringen, dat men toch de „erkenning" van buiten huwelijk geboren kinderen in Indië aan betere regelen binde.

***

De vertaling van den naam Christus. In den jaargang 1902 van dit tijdschrift, komt een artikel voor van nu wijlen den heer P. Jansz, waarin deze zich o.a (bl. 321) verantwoordt over den door hem gebezigden vorm „Jêsa Krista", omdat voor den Javaan de vorm Kristoes ongewoon en moeilijk uit te spreken is: „zoodat de lieden buiten de gemeente er overal *Kristès* van maken". Thans ontvangen wij van bevoegde zijde uit Indië de opmerking, dat het gecursiveerde woord een fout bevat en gelezen moet worden *Krittes* met twee *t's* en één *s*. In hoeverre hier sprake is van eene verkeerde lezing van het uit Indië ontvangen handschrift, is niet meer na te gaan, doch de zaak zal in de practijk wel te controleeren zijn.

***

Dienstplichtige aspirant-ambtenaren. Terwijl in de Aug.-afl. bl. 1401 werd gewezen op het bezwaar dat jongelieden, die voor hun examen geslaagd zijn, niet naar Indië kunnen vertrekken, omdat zij nog herhalingsoefeningen moeten mede maken, vindt men thans in dit opzicht van eene vrijzinnige bepaling melding gemaakt. Van de 20 candidaten, die in het vorig jaar geslaagd zijn voor het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, moesten 5 dit jaar hun militieplichten vervullen. Blijkens de *Nieuwe Courant* van 28 Jan. is thans besloten, dat die vijf jongelui vrijstelling zullen verkrijgen van den militiedienst, zoodat zij in het aanstaand voorjaar naar Oost-Indië zullen vertrekken. Deze beslissing verdient ongetwijfeld toejuiching. Hierdoor is niet slechts voor hen het gevaar geweken, dat zij na 8 maanden militairen dienst in het moederland op de ranglijst zouden worden geplaatst beneden hen, die in dit jaar aan het grootambtenaars examen zullen voldoen, maar zij zullen ook bruikbaarder zijn, dan wanneer de theoretische studie van Javaansch en Maleisch door een voor hen nutteloozen militietijd werd gescheiden van de practische toepassing dier talen.

Watersnood in Midden-Java. In het *Koloniaal Weekblad* van 25 Jan. jl. schreef Mr. J. H. Abendanon een artikeltje over de overstroomingen, die volgens een onlangs ontvangen telegram Java's Noordkust teisterden en hij schetste wat er bij die gelegenheden geleden wordt en hoe de pogingen van het gouvernement om de smarten te lenigen ook door bijzondere personen met zeldzame, bijna ongelooflijke wilskracht worden gesteund. Met name wordt de aandacht gevestigd op mejuffrouw Jansz, dochter van wijlen den verdienstelijken zendeling-leeraar, die met een aantal vrouwen en kinderen eene landbouwkolonie is gaan vormen in het Djoewana'sche hoogland én op den heer van Emmerik, die de Wittekruiskolonie te Salatiga beheert. Wanneer deze personen met de hunnen menschlievende hulp zullen brengen aan de slachtoffers, van den watersnood, dan is het billijk, dat zij dit kunnen doen zonder dat te veel geeischt wordt van hunne geestkracht, die toch reeds zoo buitengewoon groot moet zijn voor hun geheel belangeloos streven. En mochten ook anderen hun edel voorbeeld volgen, dan behooren ook aan dezen de geldelijke zorgen gespaard te blijven en daarom wordt een beroep gedaan op de offervaardigheid van het publiek.

*
* *

Ambtenaarsbemoeienis. Het *Alg. Handelsblad* van 24 Jan. jl. herinnert er aan dat het zich steeds in beginsel verklaard heeft tegen het „prentah-stelsel" in Indië, tegen de meening, dat ons bestuurspersoneel zich met alles en nog wat de inlandsche huishouding betreffende moet bemoeien, wil alles geregeld gaan. Vooreerst omdat het Europeesch bestuur zich gehaat maakt, als het, in het bijzonder ten aanzien van den landbouw, werkzaamheden laat verrichten, die op teleurstelling uitloopen en in de tweede plaats omdat de inlander, steeds aan den leiband loopende, nooit zelfstandig zal worden. Toch erkent het blad verschil tusschen theorie en practijk als de toestanden zoo geworden zijn, dat men om erger te voorkomen wel tot bemoeienis komen moet en de bevolking deze gaarne ziet en waardeert. Het artikel van den heer C. F. de Haan in de Dec.-afl. van het *Tijdschrift voor het B.B.* levert eene belangrijke bijdrage tot dit vraagstuk en ontlokt aan het *Hbl.* de opmerking: „Ja, waar de toestanden zóó zijn, zal men wel over menig theoretisch bezwaar moeten heenstappen. Het heil des volks is de hoogste wet".

De hoofdzaak zal bij zulk eene verstandige bestuursbemoeienis, zooals in Lamongan in zake dessaloemboengs, zijn, dat de Eur. en Inl. ambtenaren, alvorens de leiding op zich te nemen, zich nauwgezet overtuigen, dat zulks door de bevolking wordt gewaardeerd. En ook, dat men er steeds naar streve de door haar goedgekeurde regelingen adat te doen worden, zoodat aanhoudend toezicht op de naleving onnoodig wordt.

De ontmoedigende indruk, die het artikel op ons maakte, werd reeds in de vorige aflevering op bl. 276 vermeld. Als die willoosheid en hulpeloosheid van de inlanders, die voor een deel uit vrees voor hun meerderen voortspruit, er op den duur niet uitgaat, kunnen zij, bij de ontwikkeling die het oosten tegemoet gaat, den strijd tegen flinker rasgenooten niet volhouden en die bestuursbemoeienis werkt die vrees in de hand. Wij zouden niet gaarne de theorie te spoedig prijsgegeven zien, ter wille van schijnbare bezwaren der practijk, die misschien wel op andere wijze zijn te overkomen.

*
* *

Hoe de praatjes in de wereld blijven. Werd in de vorige afl. (bl. 237) de aandacht er op gevestigd dat de beruchte koelie-advertenties in het Fransche dagblad *l'Aurore* ter sprake kwamen, nu blijkt uit de *Nieuwe Courant* van 31 Jan. jl. dat de Brusselsche *Petit Bleu* er weder mede komt aanzetten; gedurende de drie jaar lange reis van het eene blad in het andere, heeft de tekst echter een weinig geleden. Zoo wordt de naam Soerabaja verhaspeld en van het oorspronkelijk aanbod van levering een tekoop-aanbieding gemaakt. Een variant is ook, dat de mogendheid aan wier adres de gebruikelijke sarcastische opmerkingen worden gemaakt, niet wordt genoemd; verwonderen zou het der *N. Ct.* niet, wanneer dit te danken was aan de omstandigheid, dat de steller der rubriek niet recht wist waar hij de „Iles de la Sonde" moest onderbrengen. Tegen dergelijken onzin te protesteeren ligt niet in de bedoeling van het blad, doch het vestigt enkel de aandacht op dit nieuwe staaltje van de wijze, waarop lasterpraatjes in de wereld komen en... blijven.

* * *

Het sneuvelen van den controleur M. Knappert. Bij het telegraphisch bericht dat een bende Pasireezen in Barabei viel, en dat de controleur M. Knappert, die met een deel zijner pradjoerits den vijand afwachtte, gesneuveld is, teekende de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 Jan. jl. het een en ander over het rijkje Pasir aan. Het is gelegen aan de oostkust van Borneo en grenst ten Noorden aan Koetei, ten Westen aan de afdeelingen Amoentai en Martapoera en ten Zuiden aan de Tanah Boemboelanden. In 1826 werd het door het sultansbestuur van Bandjermasin aan het N.-I. Gouvernement afgestaan. (vergelijk het contract met Pasir opgenomen in onzen vorigen jaarg. II bl. 1523).

De eigenlijke Pasireezen zijn Maleiers, terwijl Boegineezen op de hoofdplaats en langs de rivier wonen. Eerst sedert kort is deze streek tot eene afzonderlijke bestuursafdeeling onder een controleur verheven.

In de maand Juli 1905 begon het in Pasir onrustig te worden en werden op den recherchepost Talahai eenige schoten gelost door lieden, behoorende tot eene bende onder zekeren Panglima Sentik. Tengevolge van dit vijandig optreden heerschte er onrust in Tanah Grogot. Majoor H. N. A. Swart, civiel en militair resident ging er heen en daar de sultan weinig invloed scheen te hebben en weinig medewerking betoonde zoowel in het opsporen van Panglima Sentik als in het aanleggen van een weg van Tanah Grogot naar Pahat Kwaroe, werd het geheele gebied van Pasir afgepatrouilleerd, waardoor de bende van Sentik het in eigen land te benauwd kreeg en daarom een helaas blijkbaar goed gelukten aanval op onze nederzetting Barabei heeft gedaan. Tot voor korten tijd was dit plaatsje bezet door een luitenant en een vrij sterk detachement, doch in den laatsten tijd moest de controleur het er stellen met een troep pradjoerits, waarop, zooals nu weder gebleken is, in tijden van gevaar, maar heel weinig te rekenen valt.

Barabei ligt in de afdeeling Kendangan, zuidoostelijk van de afdeelingshoofdplaats Amoentai, tusschen deze plaats en Kendangan. Zoowel te Amoentai als te Kendangan ligt eene mobiele kolonne, die wel onmiddellijk uitgerukt zal zijn. De gesneuvelde was controleur van de onderafdeeling Batang-Alai en Laboean Amas. Het blad brengt hulde aan den ambtenaar, die pal stond voor zijn plicht, met een handjevol ontrouwe gewapende pseudo-soldaten den

vijand manmoedig afwachtte en zijne plichtsbetrachting betaalde met zijn leven.

In de op 2 Februari jl. gehouden vergadering der Vereeniging van ambtenaren B. B. (zie onze Jan.-afl. bl. 101) werden door den voorzitter, den heer Moorrees eenige waardeerende woorden aan den overledene gewijd, men bracht hulde aan den collega, die door zijn plichtsopvatting den naam van het corps hooggehouden had en aan mevr. de wed. Knappert—de Vries werd namens de Vereeniging een deelnemend schrijven gezonden.

Naar aanleiding van dit geval werd de aandacht gevestigd op het verschil, dat er bestaat tusschen officieren en ambtenaren, waarbij in dergelijke gevallen de weduwen der eersten recht hebben op een landspensioen, overeenkomstig den door haar echtgenooten laatst bekleeden rang, en dit voor die der laatsten bij wijze van gunst kan worden toegestaan, terwijl volgens St. 1875 No. 92 nog moet blijken dat de nagelaten betrekkingen aan geldelijken onderstand van landswege behoefte hebben en het bedrag elk jaar op nieuw moet worden vastgesteld.

Zoo ook hebben officieren bij afkeuring recht op vol pensioen, soms nog verhoogd met smartegeld en is voor burgerlijke ambtenaren bij afkeuring voor den dienst, tengevolge van bekomen verwondingen slechts bepaald dat dit pensioen bij wijze van gunst kan worden toegekend (controleur Wolff na zijn verwonding in Djambi) terwijl van smartegeld geen sprake is. Het wenschelijke werd aangetoond om in deze gelijkstelling met officieren te krijgen.

* * *

Eene verdediging van kolonel van Daalen. Onder het opschrift „Atjeh" komt in het *Vaderland* van 31 Jan j.l. een ingezonden stuk voor, onderteekend „Veritas", waarin de aandacht gevestigd wordt op de beschouwing van het *Alg. Handelsblad* van onlangs, die boven werd vermeld, en voorts gemeend dat het vooral in de Indische bladen allen schijn heeft, of men van zekere zijde een campagne heeft geopend tegen den persoon van kolonel van Daalen, zooals er vroeger ook wel tegen de generaals Van Swieten en Deykerhoff is geageerd. De schrijver stelt op den voorgrond, dat hij een bepaald tegenstander is van de wijze, waarop Atjeh thans wordt gepacificeerd maar hij wil opkomen tegen de wijze waarop men tegenover kolonel van Daalen te werk gaat. Volgens hem ligt de ongunstige toestand in het feit, dat wij een te gering aantal troepen hebben om have en goed van den overwonnen vijand te beschermen. Nu moeten de kampongbewoners wapens en munitie inleveren en tevens beletten dat de vijanden onze bruggen, spoor- en telefoonlijnen beschadigt en daar dit niet ongewapend geschieden kan, is het gevolg een trachten om met de Compagnie en met den vijand beide goede vrienden te blijven. Gevraagd wordt of hun dit euvel is te duiden en voorbeelden worden aangehaald uit 'schrijvers ervaring. hoe reeds in 1880 goedgezinde Atjehers wel verplicht waren uit zelfbehoud tot den vijand over te loopen. Het eenige middel wordt daarom een grootere troepenmacht geacht en verder wordt geconstateerd, dat een stelsel dat aan het wankelen geraakt bij het verdwijnen van het tooneel van eenige ondergeschikte bevelhebbers, nimmer een goed stelsel kan zijn.

Er is zeker voor de zienswijze van „Veritas" veel te zeggen, doch wanneer

men de belangrijke correspondentie uit Atjeh in de *Nieuwe Courant* leest, dan krijgt men toch den indruk, dat het niet alleen aan dat gemis aan bescherming van have en goed hapert.

* * *

Toestanden in Djambi. Van volkomen betrouwbare zijde ontving het *Alg. Handelsblad* blijkens het nummer van 29 Jan. zeer gunstige berichten over de toestanden in Djambi. Aanvankelijk zag de bevolking ons met wantrouwen komen, doch in alle opzichten is de toestand nu ten goede veranderd. De handel breidt zich voortdurend uit en herhaaldelijk wordt de verzekering gegeven, dat men den toestand van vroeger niet terugwenscht. In de Noordelijke grensstreken hebben wij aanvankelijk wel last gehad van de vertegenwoordigers van het inlandsche zelfbestuur van Indragiri en Riouw, maar daaraan kwam spoedig een einde en thans vragen de grensbewoners, die tot Indragiri behooren, reeds om onder ons bestuur te komen. Ongelukkig zal daaraan geen gevolg gegeven kunnen worden, omdat wij zoogenaamd op voet van vriendschap met de inlandsche zelfbesturen staan, die ons in hun hart wel niet geneigd zullen zijn, omdat hun willekeur en vexatie beperkt worden. Waar de invoering van ons bestuur door de geheele bevolking, enkele vorstentelgen uitgezonderd, wordt gewaardeerd, wordt het door den berichtgever zoo jammer geacht dat de annexatie van geheel Midden-Sumatra, die nu gelukkig een feit is, niet reeds veel eerder haar beslag kreeg. Tevens wordt er de aandacht op gevestigd, dat Generaal Michiels de zaken toch wel goed inzag, toen hij in zijn „standaardbrief" van October 1842 schreef: dat geen eeuw en ook geen vijfentwintig jaar aan de onderwerping van Sumatra, bezuiden Atjeh besteed behoefden te worden en dat een jaar, als de wil er was, voldoende zou zijn.

De belangen der bevolking zouden in hooge mate behartigd worden, indien wij de vorsten van Indragiri en Riouw op vreedzame wijze konden overhalen hun gezag aan ons over te dragen tegen een pensioen. In ieder geval, het in de laatste tijden op Sumatra toegepast imperialisme is er een van de goede soort.

* * *

Overstroomingen op Java. De *Nieuwe Courant* van 2 Febr. jl. geeft een schets van het land beoosten Semarang en daarbij een duidelijk overzicht van de aanleiding tot overstroomingen in die streken in verband met de berichten daaromtrent onlangs uit Indië ontvangen. Wij moeten ons er toe bepalen uit dit artikel aan te stippen hoe reeds in 1849 de toenmalige resident, de Heer H. D. Potter er de aandacht op vestigde, dat het bedijken der rivieren wel in de eerste jaren voor overstroomingen behoed heeft, doch dat daardoor op den duur de rivierbeddingen moeten verhoogen en dat dit weder toeneming der hoogte van de dijken tengevolge heeft, waarbij breuken in deze niet altijd te vermijden zijn. Voorts wordt o. a. gesproken van de overstroomingen van 1902 en verwacht dat de schade thans niet zoo groot zal zijn als in gemeld jaar, toen de overstrooming in Februari de pas overgeplante rijst teisterde. Nu kwam zij zooveel eerder, vermoedelijk vóór de algemeene beplanting, zoodat de kans groot is, dat er weinig padi werd vernield. Voorts

hebben o. a. de voortvarende Regent van Demak en ook de tegenwoordige Resident H. de Vogel veel gedaan voor het beplanten der erven en het aanleggen van droge gewassen, die bij mislukking der padi in het onderhoud kunnen voorzien en in de derde plaats heeft men thans de dessa-loemboengs met een voorraad van 460.000 pikols padi, die het weerstandsvermogen der bevolking zeer verhoogen.

* * *

Papaver-cultuur in Ned.-Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 30 Jan. jl. wordt onder het opschrift „De heer Van Kol en de papaver-cultuur" gewezen op het tegenstrijdige dat er in ligt dat deze afgevaardigde in de Kamer telkens heeft aangedrongen op het zelf ter hand nemen van de papaver-cultuur, om de 2 millioen winst die nu bij het koopen van opium naar Britsch-Indië gaat, zelf te behouden, en het standpunt waarvan de sociaal-democraten uitgaan. Dit bleek nog eens uit een geciteerd entrefilet van *Het Volk*, waarin een goed voorbeeld voor ons wordt genoemd dat de verschillende staten van Australië zijn overeengekomen den verkoop en den aanbouw van opium te verbieden, niettegenstaande de schatkist er groote schade door lijdt. „In onze Oost gaat de Staat voort met uit den handel in dit gif groote sommen te slaan". Op deze opmerking meent het *Hbl.*, gelet op het doel, niet breedvoerig te behoeven in te gaan. Ook voor Nederland zullen velen het betreuren dat een deel van de inkomsten uit jenever wordt verkregen, doch van geen enkele zijde is nog een voorstel gedaan tot geheele afschaffing van den drankaccijns of tot geheel verbod van den verkoop van opium. Het blad wil alleen de houding van den heer Van Kol toetsen aan deze uiting van het partijorgaan. Het verloop der discussie lezende, kennen ook wij niet anders dan betreuren dat de heer Van Kol tegenover de klemmende argumenten van Minister Idenburg, maar niet erkent dat hij aanvankelijk in deze zaak op een dwaalspoor was.

* * *

Het beleid der Regeering ten aanzien van de kolonie Curaçao worden door den heer Marchant in de zitting der Tweede Kamer van 1 Dec. 1905 in bijzonderheden nagegaan en op vele punten afgekeurd. De correspondent van het *Vaderland* uit Curaçao kwam daar in het ochtendblad van 1 Febr. jl. tegen op en de heer Marchant voegt aan diens brief een naschrift toe, waarin hij het goed recht der uitgeoefende critiek verdedigt en wel den indruk geeft dat zijne bezwaren door den Curaçaoschen correspondent niet afdoende zijn weerlegd. De discussie gaat in te veel bijzonderheden om ze hier uitvoerig te resumeeren. De heer Marchant wees op het steeds stijgende subsidie en hoe de Gouverneur als de Koloniale Raad op bezuiniging aandrong, dezen steeds voor oogen hield dat de kosten toch door het Moederland werden gedragen. Het verweer dat men den Gouverneur toch met rust moest laten, omdat de Roomsche pers het hem al lastig genoeg maakt, is er geen, waaraan de heer M. zich meent niet te moeten storen en zijn critiek had ook niets te maken met de verhouding tot Venezuela, waarop hij later misschien nog terugkomt. Een voorname grief was verder het beheer van de Gouvernementsbank, waarvan een groot deel van het kapitaal renteloos blijkt te

liggen en van de Hypotheekbank, die een kapitaal verstrekt kreeg van het moederland, waarvan de aflossingen gedurende 15 jaren als gewone inkomsten der kolonie zijn geboekt.

De conclusie van den heer Marchant luidt: „Het is een zonderling wanbegrip, dat ten aanzien van al onze Koloniën heerscht: wie het land kent, wordt geacht op de hoogte te zijn van alles, wat den toestand en de administratie betreft. Dat dit werkelijk een wanbegrip is, wordt door bovenstaande correspondentie weer eens afdoende bewezen".

* * *

Onze betrekkingen met Perzië. Op 2 Febr. jl. hield Prof. Mr. J. Heeres in de maandelijksche vergadering van de Maatschappij der Ned. Letterkunde te Leiden eene voordracht: „Verspreide gegevens over de betrekkingen tusschen de Oost-Indische Compagnie en Perzië".

Aan een overzicht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Febr. jl. ontleenen wij dat de spreker speciaal behandelde de stichting van een eerste handelskantoor in Perzië in 1623, met de omstandigheden, daaraan voorafgaande. Toen de Nederlanders in 1596 in het Oosten kwamen, vonden zij het eiland Ormuz, aan den ingang van de Perzische Golf in het bezit der Portugeezen, welke daarmede een in vele opzichten gewichtig punt in handen hadden. Sjah Abbas echter, de toenmalige beheerscher van Perzië (1582—1628) breidde zijn gezag steeds uit en voegde weldra met behulp der Engelschen Ormur bij zijn rijk. (In 1622 zie *Ind. Gids* 1905 II bl. 1520). Jan Huygen van Linschoten, de bekende Nederlander, welke in dienst der Portugeezen een deel van Azië bezocht, heeft in zijn „Itinerario" medegedeeld, wat hij omtrent Ormuz had vernomen, waarbij phantasie en waarheid zijn dooreengemengd. De Nederlanders zelven hadden spoedig gelegenheid meer van Perzië te weten te komen, daar zij o. a. met Kalikoet in aanraking kwamen, waar vele Perzen handel dreven, en met Suratte, behoorende aan den Grooten Mogol, met wien de onzen reeds in 1602 betrekkingen aanknoopten. Vele Perzen bezaten grooten invloed in dens rijk en de Perzische taal was die van het hof van Akbar de Groote. Sedert 1609 begint de O. I. C. aan handelsbetrekkingen met Perzië te denken. In 1611 deed sir Robert Shirley, agent van Perzië bij het hof te Madrid, aan onze Staten-Generaal en aan Prins Maurits, door bemiddeling van een zekeren Amsterdamschen koopman La Faille, voorstellen om den Perzischen handel met ons land te bevorderen. Maar de bewindhebbers der O. I. C. toonden geen lust dat denkbeeld te verwezelijken. In 1620 wordt Pieter van den Broecke, commandant en directeur over de kantoren in Arabië, Perzië en Indië. Hij zendt in 1623 Hubert Visnick naar Perzië, die daar gunstig ontvangen werd en op 21 Nov. van dat jaar van den Sjah eene „capitulatie" kreeg, met privilegiën in den handel, den godsdienst en op het gebied der exterritorialiteitsrechten. Tevens deelt spreker mede, hoe hierbij een rol gespeeld is door een Nederlander, Jan Lukassen Hasselt, „meester schilder" aan het Hof van Sjah Abbas.

Waar wij dus reeds zulke oude relatiën met dat rijk hebben, die echter hoe langer hoe meer achteruit gaan, is het de aandacht waard de beschouwingen te volgen van den heer A. Hotz in de Februari-afl. van *de Gids*, over „Onze

handel met Perzië en de Levant". Het artikel sluit zich aan bij die welke voor verleden jaar in de *Economist* verschenen, en waarvan in de *Indische Gids* van 1904 II bl. 1907 melding is gemaakt. Tot de hervatting der vroegere handelsbetrekkingen met Perzië is het nog niet gekomen, integendeel wij staan, volgens hem, verder dan ooit van het doel af. Waar echter geklaagd wordt, dat nog geen nieuwe Consul-Generaal naar Teheran is gezonden, hier is intusschen in voorzien, want Jhr. Mr. J. E. de Sturler, vroeger Consul-Generaal te Smyrna, is intusschen tot Minister-resident te Teheran benoemd en als zoodanig derwaarts vertrokken. Aan het denkbeed om eene commisie tot onderzoek naar Perzië te zenden is geen gevolg gegeven. De schrijver tracht in de eerste plaats twee bedenkingen tegen eene hernieuwde werkzaamheid te ontzenuwen. De eerste luidt, dat het land onaangenaam is om in te leven, dat de bevolking onbetrouwbaar is en de regeering er niet deugt. Bij zulk een oordeel speelt de gemoedsstemming een groote rol en nu somt de schrijver een tal van bezoekers op, die een gunstig oordeel uitspraken, al was de eerste indruk ook wat ontmoedigend. De voorbeelden zijn talrijk van Europeanen, die zich voor goed in het land vestigden. De betrouwbaarheid der bevolking dient met een Oosterschen en niet met een Westerschen maatstaf gemeten. Onwaarheid spreken is voor den Pers iets zeer gewoons, maar schriftelijke verbintenissen worden in den handel hoogst zelden verbroken, de koopmansstand is er geëerd. Als voorbeeld dat eene algemeene beschuldiging van onbetrouwbaarheid niet doorgaat, wordt de veiligheid van het karavanen-vervoer aangehaald, waar de klasse der *tjarwadar's* of muilezeldrijvers, van spreekwoordelijke eerlijkheid zijn. Een tweede bezwaar dat er geen Duitschers in Perzië zijn, hetgeen een gemis aan levensvatbaarheid voor den handel zou bewijzen, wordt als niet ernstig en ook slechts schijnbaar gegrond beschouwd.

De firma Ziegler & Co., het eenige Europeesche handelshuis van belang in Perzië, is van Duitsch-Zwitserschen oorsprong. Hoewel haar hoofdkantoor te Manchester gevestigd is, zijn hare agenten en verder personeel op de talrijke factorijen, die zij, vooral na de liquidatie der Nederlandsche firma's in Perzië bezit, bijna zonder uitzondering Zwitsers en Duitschers en zij onderhoudt zoovele betrekkingen met Duitsche fabrikanten, dat door dezen geen behoefte gevoeld wordt aan eigen kantoren.

Daar de uitkomsten van bankinstellingen een goeden maatstaf geven van de kansen van welslagen voor den handel, wordt de geschiedenis nagegaan van de „Imperial Bank of Persia", die wel veel leergeld heeft betaald, doch wier zaken in de laatste jaren geleidelijk vooruitgaan. Haar cijfers duiden niet op afnemend verkeer en dit wordt bevestigd door de statistiek der in- en uitvoeren sedert 1900, waarvoor gebruik is gemaakt van een verslag van den Belgischen Consul. Bij het ontbreken van eenig Nederlandsch Cons. Verslag is het niet mogelijk het aandeel van Nederland en zijn koloniën hierin behoorlijk te bepalen, doch voor België verdriedubbelde de invoer gedurende de jaren 1901/02 en 1902/03 en voor het eerst komen daarbij ook katoenen goederen voor.

De conclusie is dat het met de vooruitzichten van onzen handel met Perzië er weinig hoopvol uitziet. Er is echter één verblijdende omstandigheid, eene onderneming door den heer P. P. ter Meulen eenige jaren geleden te Ahwaz

aan de Karoen aangevangen, die zich meer en meer in den gewenschten zin ontwikkelt en waarheen verscheidene Twentsche fabrikanten zijn aangevangen te consigneeren. Zulk een Nederlandsch kantoor aldaar, kan ook van belang zijn als tot de uitvoering van de Karoenwerken wordt besloten. Tot nog toe zijn de vooruitzichten daarop onbevredigend, want van aandrang op de uitvoering, zonder aanbod van financiëelen steun, is weinig te verwachten. Het vragen van hulp bij bankiers heeft echter zijn schaduwzijden. De schrijver zou als overgangsmaatregel voor de Karoen een middenweg willen volgen: zich op de hoogte stellen van het onderwerp, en de verkregen gegevens door tusschenkomst van den Consul-Generaal en met voorkennis en medewerking van den ingenieur Van Roggen ter kennis brengen van een of meer vertrouwde leden van onze *haute finance*, het aan hen overlatende hiervan al dan niet gebruik te maken. Verder behoeft men allicht niet te gaan om een zaak tot stand te brengen, die voor ons prestige, niet alleen in Perzië, maar overal elders van groot gevolg zal zijn en daarbij niet te versmaden geldelijke voordeelen zal afwerpen.

* * *

Semarang vooruit. In de *Locomotief* van 23 Dec. j.l. wordt in het „Links en Rechts" gewezen op het feit dat in 1905 het Semarangsche tolkantoor belangrijk meer aan invoerrechten zal innen dan in 1904. Eene vergelijking over de eerste 9 maanden van 1905 doet zien dat in dien tijd Semarang *ƒ* 1.800.000 aan invoerrechten ontving, tegen Batavia *ƒ* 1.700.000, terwijl beide sedert het overeenkomstige tijdperk met *ƒ* 200.000 vooruit gingen. Voor Soerabaja was het invoerrecht *ƒ* 1.970.000 tegen *ƒ* 1.850.000 in de eerste 9 maanden van 1904. Het uitvoerrecht ad *ƒ* 93000 te Batavia nam met *ƒ* 1000 af, doch te Semarang met *ƒ* 15500 toe over die negen maanden. Opmerkelijk is dat er zich acht nieuwe handelshuizen of agentschappen van elders vestigden. De voornaamste oorzaken van den onmiskenbaren vooruitgang van Midden-Java zullen wel wezen: De gunstige ligging, ondanks de bezwaren der open reede en het prachtige achterland, waarbij het spoor- en tramwegnet door zijne uitbreiding gunstig werkt. Voorts de scherpere contrôle aan het tolkantoor en de moeite, die de Semarangsche handel zich geeft om de beteekenis der haven in wijden kring bekend te maken..

Ter illustratie van de bekende stelling dat de cijfers der invoerrechten rijzen en dalen met de koopkracht der bevolking, wordt gewezen op het lage cijfer in 1903, tengevolge van den misoogst in Grobogan in 1902. „Zeer duidelijk blijkt hieruit", zoo zegt de schrijver, „dat het herstel der Indische financiën niet gezocht moet worden in vaak kleinzielige bezuinigingen en inkrimping van nuttige diensten, maar in consolidatie en verhooging van de koopkracht der bevolking door middel van landbouwcrediet, landbouwonderricht, het weder op de been helpen der zeevisscherij — er is een tijd geweest dat de Javaansche visschers jaarlijks 70 millioen gulden uit de Java-zee haalden — en door bevordering van de Europeesche industrie, die van zelve Inlandsche handenarbeid uitlokt".

In de *Locomotief* van 2 Jan. jl. worden omtrent de residentie nog verschillende statistieken over het jaar 1905 gegeven, waaruit o. a. blijkt dat het

tolkantoor *ƒ* 3.443.490 opbracht, nl. $2^1/_2$ millioen aan in- en uitvoerrecht, $4^3/_4$ ton aan accijns op lucifers, 4 ton op petroleum en de rest op gedistilleerd, tabak, havengelden, enz. De gezamenlijke inkomsten waren *ƒ* 296.087 hooger dan in 1904 en *ƒ* 317.024 dan in 1903. Voorts werden er in 1905 meer brieven en telegrammen verzonden, er kwamen 840 schepen in plaats van 813 in 1904. Voor de aardigheid wordt voorts medegedeeld dat de drie ijsfabrieken in 1905 niet minder dan 5.600.000 pond ijs produceerden. Ook ten opzichte van de criminaliteit, zoo dikwijls een gevolg van armoede en landlooperij, geeft dit jaar gunstige cijfers, het aantal politie- en andere zaken was minder dan in 1904. Er werden proeven genomen om van den arbeid van gevangenen en dwangarbeiders nuttiger partij te trekken. Rietbranden, ten deele aan kwaadwilligheid toegeschreven, kwamen voor in het Kendalsche doch zeer weinig in het Japara'sche. Met uitzondering van de suikerfabrieken was het echter in 1905 met den particulieren landbouw niet schitterend gesteld De koffie en cacao bleef noodlijdend maar de Regeering verleende faciliteiten in het betalen der pachtschatten. Afkoop van heerendiensten vond meer en meer ingang. Wat de landrente betreft, moest in Demak een aanzienlijk bedrag worden afgeschreven. Behalve verschillende Banken werden in 1479 dessa's dessa-loemboengs opgericht. In den loop van het jaar scheepten zich te Semarang omtrent 6000 inlanders in als emigranten naar de Buitenbezittingen en naar de Straits. Over hetgeen verder gezegd wordt omtrent hospitalen, landbouw en veestapel, verbetering van het rioolstelsel enz. heenstappende, zij de aandacht gevestigd op de conclusie dat men op grond van een en ander zeggen mag, dat de toestand der Inlandsche bevolking in het gewest allengs verbetering ondergaat, ofschoon enkele gedeelten der residentie nog zorg baren.

* * *

De brilslang. In het *Vaderland* van 6 Febr. jl. vonden wij de volgende anecdote uit Britsch-Indië, overgenomen uit een tijdschrift „Gentleman":

Een Hindoeknaapje ontbeet elken morgen met een schotel melk en brood. Een dame naderde op zekeren dag het jongetje, terwijl het at, en wat zag zij toen? Een brilslang, wier beet onmiddellijk den dood tengevolge heeft, deelde den melkkost van het kind, terwijl dit al lachende, het ondier met een lepel tikjes gaf op den kop, daarbij uitroepend: bobberi, bobberi (stouterik, stouterik!) Toen de brilslang genoeg had, kroop zij terug in het struikgewas. De dame durfde geen stap doen, geen kreet slaken, uit schrik voor eene noodlottige ontknooping. Na het verdwijnen van de slang echter, haalde zij onmiddellijk eenige mannen; men ging zoeken naar het kruipend gedierte dat weldra gevonden en afgemaakt werd. Toen het knaapje den dood der brilslang vernam, begon het bitter te weenen en zei: zij kwam mij alle dagen helpen mijn schotel leegdrinken!

Als typeering van het verschil tusschen westersche en oostersche opvattingen en de gevolgen daarvan is dit verhaal zeker niet zonder waarde.

* * *

De toekomst van Nederlandsch-Indië. In *de Nederlandsche Spectator* van 20 Juni jl. schrijft de heer J. C. van Eerde een artikel, waarin hij wijst op de

beelden van Indië's toekomst, gewekt door de zich vestigende overtuiging onzer zedelijke verplichting jegens dat land. Zij die de nooden en zwakheden er van kennen, beramen middelen tot verbetering: onderwijs, bevloeiing, volksverhuizing, kerstening, onderlinge samenwerking, ontwikkeling van nijverheid en landbouw. Anderen zien den industriestaat op Java de alleenheerschappij van den landbouw verdringen; de rechtsgeleerde denkt aan éénheid van recht, de bestuursman aan het wegnemen van knellende banden. Er klinkt een koor van velen, die het goed bedoelen met de millioenen onderdanen van Nederlands Koningin in Oost-Azië. Voor de verwezenlijking dier plannen is veel geld noodig, de groote nog niet opgeloste vraag is waar moet het van daan komen. Nederland toonde reeds goeden wil, maar heeft ook geldgebrek om in eigen sociale behoeften te voorzien. In Indië zal het geld dus gevonden moeten worden. Daartoe moet het mondig zijn, op eigen krachten steunen, rechtspersoonlijkheid hebben, zijne begrooting zelf vaststellen, zelf leenen, enz. Voorts bezuinigen, slechts leenen voor productieve werken. Dus: goede raad, zedelijke steun van Nederland; de daden, de maatregelen door Indië. Maar daarbij is een krachtige hand noodig die Indië uit het moeras helpt. Dit overwegende, schudt de practische politiek bedenkelijk het hoofd. Hoewel vele Indische millioenen aan Nederland banen van vooruitgang brachten en ook nu nog vele belastingpenningen, zij het indirect in de schatkist worden gestort, zoowel in Nederland als in Indië is de toestand zorgwekkend. Hierin ligt volgens den schrijver de samenkomst van beider belangen, en de toekomst zal leeren hoe voor beide een nieuwe dageraad zal aanbreken.

„Intusschen werkt de evolutie"; zoo besluit de schrijver, „Indië is geen wingewest meer voor Nederland, dat in alle politieke partijen een zedelijke roeping jegens Indië levendig gevoelt en dat zeker bereid zal zijn aan Indië de opvoedende verantwoordelijkheid voor eigen daden te schenken, die een stuwkracht van eigen welvaart zal blijken te wezen, nadat Indië over het doode punt zal zijn gekomen".

* * *

Onthullingen in zake Boni worden besproken in het *Algemeen Handelsblad* van 1 Febr. jl. n. a. v. een reeks artikelen over de geschiedenis van Boni in het *Soer. Hbl.* verschenen en die volgens het *Bat. Nbl.* geschreven zijn door den gepensionneerden Assistent-Resident Eerdmans. Vooral de stukken in de nummers van 15 en 22 Dec., handelende over de toestanden na de expeditie van 1859—'60, worden merkwaardig genoemd. De regeering, meenende dat de toen gegeven les afdoende was, verwachtte alles van politiek beleid, met andere woorden de gouveneurs moesten „scharrelen", wat vaak moeilijker is dan doortasten. De in 1860 gekozen vorst Aroe Palakka was ons wel genegen, maar zwak en beheerscht door een eerzuchtige bijvrouw. Reeds in 1868 was de houding van Boni jegens het gouvernement niet gelijk zij behoorde te zijn. Toen Kraëng Bonto-Bonto zich in een van hem afhankelijk landschap nestelde, deed hij niets om dezen te verwijderen en op onze instigatie gezonden Bonische troepen namen geen deel aan onze actie tegen dien opstandeling. Zoo werden later moordenaars ongehinderd gelaten en vijandelijke bewegingen gesteund. Eerst na herhaalde vertoogen van den gouverneur werd Lapawawooi tot bevelhebber der krijgsmacht benoemd en met een voldoende macht ge-

zonden naar Lamoeroe, dat met vijanden heulde. In Juli 1873 werden de Boniërs aldaar teruggeslagen en die van Lamoeroe, nu overmoedig geworden, vielen in Boni, wierpen daar versterkingen op, doch werden door Lapawawooi verdreven. Het einde was dat er vrede gesloten werd, nadat de hadat van Lamoeroe aan de leenvorsten vergiffenis gevraagd en ƒ20.000 schadevergoeding betaald had. In het voorbijgaan merkt het *Hlb.* hier op (in verband met de in onze Jan.-afl. bl. 76 besproken quaestie) dat een eisch van schadevergoeding overeenkomt met de adat in Boni en dat men zich daar bezwaarlijk kan beklagen over eene behandeling, die geheel overeenkomt met die welke men zelf zijn overwonnen vijanden aandoet.

De gouverneur Bakker beschreef destijds „volkomen juist" de gezindheid van Boni, toen hij meende dat het den bestuurders aan moed ontbrak zich openlijk tegen het gouvernement te verklaren, maar dat zij de woelingen met genoegen zien en gaande houden. Men trachtte toen reeds de gevolgen van den oorlog 1859—60 ongedaan te maken. Het teruggenomen eiland Bonerato was in 1874 feitelijk onder Bonisch gezag terug gebracht.

De in 1871 opgetreden vorst was nog ongehuwd, voorgestelde huwelijken met Wadjosche vorsten werden door ons bestuur belet, in 1878 eindelijk had het huwelijk plaats met een jongeren broeder van den vorst van Gowa. Aanvankelijk was ons bestuur daarmede ingenomen, doch de schrijver der artikelen betwijfelt of de Gouverneur omtrent Kraëng Popo wel goed was ingelicht. Hij had een flink karakter, persoonlijken moed, veel invloed op de leenvorsten, „schiep regelmaat in den warboel," doch toen zijn vijanden zich over hem beklaagden, verbood de gouverneur hem alle bemoeienis met Boni's bestuur. De leenvorstin hierover gebelgd, schreef ongepaste brieven . . . Uiterlijk werden de zaken geschikt, maar de spanning bleef bestaan. Dat bleek, van Boni's zijde, in 1889, toen de leenvorstin eigenmachtig haren Rijksbestierder ontsloeg en Lapawawooi als zoodanig aanstelde. De Regeering eischte vernietiging dezer handeling, maar alleen de schijn werd gered, zij keurde die verheffing eenige maanden later goed. Dat bleek, toen in 1895 de vorstin overleed en de benoeming van Lapawawooi, tegen de keuze der rijksgrooten in, werd doorgedreven. De minderjarige dochter van de overledene werd op zijde gezet, omdat men van den flinken Kraëng Popo niet gediend was. Het gevolg was de blijvende ontstemming van Gowa en de latere houding van Lapawawooi.

In aansluiting hieraan wordt in het *Hbl.* van 3 Febr. uit dezelfde bron vermeld wat de gouveneur J. A. Bakker in 1863 van de toestanden in Boni dacht. Hij had in een aan den toenmaligen gouverneur W. E. Kroesen (vader van den tegenwoordigen gouverneur) gerichten brief gezinspeeld op de inlijving van Boni, maar de regeering had opgemerkt dat deze geenszins in hare bedoeling lag. Bakker schreef toen in zijn dagboek (2 Mei 1863): „De regeering ziet dus liever Boni zijne voormalige heerschappij terug krijgen, dan dat zij gebruik maakt van den invloed, die onze twee kostbare expedities van 1859 en 1860 hebben teweeg gebracht". En vier dagen later schreef hij aan kolonel Kroesen, dat hij het een treurig verschijnsel vond, dat de regeering zich door verkeerd geplaatste vrees liet terughouden van gezagsuitbreiding op Celebes, waardoor het zou ophouden een lastpost te zijn, niet wetende

hoeveel duizenden menschen met verlangen uitzien naar het oogenblik om onder Nederlandsch rechtstreeksch gezag te komen. Toch heeft het, zegt het *Hlb.*, nog ruim 40 jaren geduurd voordat de ervaring den heer Bakker in het gelijk stelde.

*
* *

De Chineesche boycotbeweging tegen Amerika, waarvan in den vorigen jaargang II bl. 1225 reeds iets is gezegd, neemt tegenwoordig weer sterk toe. Volgens de *Nieuwe Courant* van 6 Febr. j.l. gaan de Chineesche autoriteiten zelf zoover, den hooggeplaatsten Amerikanen in Chineesche dienst hun congé te geven. Een der bekwaamste helpers van sir Robert Hart, de Amerikaan Drew, die commissaris is aan het tolkantoor te Canton, wordt bedreigd met ontzetting uit zijn ambt. En de Amerikaan Tenney, de buitenlandsche leider van het Chineesche onderwijs-wezen, kreeg nog wel persoonlijk van den onderkoning van Pe-tje-li, Joean-tsji-kai, te hooren, dat hij ontslagen was. De onderkoning zelf achte professor Tenney weliswaar heel hoog, maar hij — Joean-tsji-kai — had zooveel vijanden, dat hij wel eene concessie moest doen aan de nationalistische partij in China.

Te Fati, in de provincie Canton, werd het huis van den Engelschen zendeling Beattie door eene bende gewapenden geplunderd. Op een verzoek der Europeanen aan de Chineesche autoriteiten om een kanonneerboot te zenden, kon niet worden voldaan, omdat de betrokken Chineesche hoogwaardigheidsbekleeder „geen orders had".

*
* *

Indische ambtenaren en Indische jongelingschap komen in het *Alg. Handelsblad* van 6 Febr. jl. ter sprake, naar aanleiding van het artikel van den heer Walbeehm in onze vorige aflevering. Het blad bespreekt vooraf het feit dat de burgerlijke ambtenaren niet behoorlijk voor hunne betrekking worden opgeleid. „Wat natuurlijk niet belet, dat menigeen zich later, door toewijding, door studie, door k a r a k t e r vooral! als een voortreffelijk ambtenaar zal kunnen onderscheiden. Maar. . . . . zou het aantal van dezulken toch vermoedelijk niet grooter zijn, wanneer met de opleiding niet langer de hand werd gelicht"? Het *Hbl.* vindt eene bevestiging van die meening in het *Kol. Weekblad* van 1 Febr., waarin een Indisch ambtenaar zegt dat het niet tegen te spreken is, dat die ambtenaren vrijwel op den laagsten trap van academische vorming staan.

Overgaande tot het *Indische Gids*-artikel begrijpt het *Hbl.* in de eerste plaats niet wat bedoeld wordt met het gezegde dat „de opheffing van verschillende onderwijs- en andere inrichtingen in de laatste jaren" in Indië kwaad bloed heeft gezet. Tegenover de uitbreiding van hoogere burgerscholen, het verrijzen van de Koningin Wilhelmina school, de uitbreiding der opleiding van inlandsche geneeskundigen, weet het blad alleen van de opheffing in 1893 van de militaire school te Meester-Cornelis, als inrichting tot opleiding van officieren, wegens het klein aantal leerlingen (De H. B. S. voor meisjes te Batavia bleef buiten bespreking). Voorts wordt opgekomen tegen het denkbeeld als zouden de beste baantjes in Indië voor de Nederlandsche jongelingschap gereserveerd zijn. Volgens het *Hbl.* is men integendeel steeds op behoorlijke

compensatie, *vooral* in het belang der Indische jongelingschap bedacht geweest. Zoo is bij de opheffing van de officieren opleiding de kostelooze plaatsing van onderofficieren te Kampen en van leerlingen H. B. S. te Alkmaar en Breda opengesteld. Op gelijke wijze wil het blad ook de opleiding bij Afd. B. compenseeren met geldelijke toelagen. De vergelijking, die zich de heer W. hieromtrent veroorloofde wordt onjuist geacht en juist het zenden naar Nederland geeft volgens het *Hbl.* het voordeel, dat de candidaat niet uitsluitend op het ambtenaarsschap is aangewezen. Tegen het schijnbaar meer belangrijke bezwaar dat de afd. B. de eenige inrichting is, die een kern van personen gelegenheid geeft tot beoefening van de wetenschap ter wille van haar zelve, wordt aangevoerd dat het geheele onderwijzend personeel bij die inrichting bestaat uit vier personen en dat men de wetenschappelijke kern dus veeleer zal vinden bij het Batav. Genootschap, bij de ambtenaren voor de beoefening der Indische talen en bij de leeraren der H. B. S. en andere scholen, om van verschillende andere wetenschappelijke instellingen niet te gewagen.

Ten slotte wordt betoogd dat er geen politieke quaestie in ligt, dat er geen reden tot gevoeligheid bij de Indo-Europeanen is, wanneer men in het algemeen de gelegenheid voor hen (en ook voor ontwikkelde inlanders) wil verruimen. „Er zal eens een tijd komen, zegt het *Hbl.*, dat Indië zijn eigen universiteiten bezit; zoo lang die tijd nog niet is aangebroken, doe de Indische Regeering, wat bijv. die der Zuid-Afrikaansche Republiek deed; zij make het bezoek aan onze Nederlandsche universiteiten Technische Hoogeschool gemakkelijk".

Wij weten niet of onze medewerker in de binnenlanden van Java ter zake nog de pen zal opvatten, doch veroorloven ons alvast eene opmerking. Als men werkelijk meent dat Indië zich zal ontwikkelen tot het later bezit van universiteiten, is het dan ter voorbereiding van die toekomst niet aangewezen dat althans die eene bescheiden inrichting van hooger onderwijs daar blijve? Als het een zekeren koers uit moet, dan dient er toch een begin te zijn, anders is het maar beter ronduit te verklaren dat die koers niet mogelijk is.

***

Streven naar onderwijs onder de inlanders. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 31 Jan. jl. vonden wij een bericht overgenomen uit het *Bat. Nbl.* dat er te Karanganjer, afd. Keboemen (residentie Kedoe) op initiatief van den vooruitstrevenden regent een school is opgericht voor Javaansche meisjes. Aan het hoofd staat de dochter van den regent, een meisje van vijftien jaar, dat met goed gevolg haar klein-ambtenaars examen aflegde. Zij wordt in haar taak bijgestaan door twee meisjes uit de Javaansche ambtenaarswereld en het onderwijs wordt geregeld door het hoofd der eerste inlandsche school aldaar. Voorloopig wordt les gegeven in het lezen en schrijven en de Javaansche taal en het rekenen, later aan te vullen met nuttige handwerken. Dat de conservatieve dessaman het nut der wetenschap begint in te zien, wordt afgeleid uit het groot aantal leerlingen, dat de nieuwe school bezoekt, die gegeven wordt in een der beide groote pasèbans vóór de regentswoning. Dat de regent in deze steun verkreeg van den inspecteur van het inlandsch onderwijs en van de Europeesche ambtenaren pleit voor hen en doet het *Bat. Nbl.* den wensch uitspreken, dat dit loffelijk voorbeeld in andere deelen van Java gevolgd moge worden.

***

Draadlooze telegraphie. Blijkens een uittreksel in de *Nieuwe Courant* van 3 Februari, heeft het *Utr. Dgl.* herinnerd aan de concessie tot het maken van stations voor draadlooze telegraphie in Ned.-Indië (zie vorige jaargang I bl. 91) en er op gewezen, dat de uitvoering dier concessie ruim een jaar op zich heeft laten wachten. Is het blad wel ingelicht, dan heeft de concessionaris aan de Regeering het verzoek gericht, een jaarlijksche rentegarantie van *f* 75000 te geven. Slechts wanneer de Regeering deze goedkeurde, zou het intusschen gevormde syndicaat bereid zijn aan het publiek 1000 stuks aandeelen à *f* 1000 aan te bieden, waardoor de tot standkoming der nieuwe maatschappij dus verzekerd ware.

In een later nummer van de *Nieuwe Courant* van 7 Febr. wordt vermeld, dat het *N. v. d. D.* de vraag om rentegarantie ontkent, doch zegt: „De regeering zal in Indië voor stations, die zij zelve behoeft, natuurlijk terecht moeten komen bij de maatschappij, aan welke zij concessie heeft verleend en nu is door de Maatschappij voor draadlooze telegraphie aan de regeering het verzoek gericht, of zij zich verbinden wil voor een abonnement op een bepaald aantal stations tot een bedrag van *f* 75000 per jaar".

Intusschen heeft de bekende Duitsche „Gesellschaft für Drahtloze Telegraphie" (system „Telefunken") ook niet stil gezeten. Aan haar werd, ingevolge request harer agenten te Batavia den 10den Maart 1905 vergunning verleend kosteloos twee stations voor draadlooze telegraphie te bouwen en reeds in Dec. 1905 was het station Batavia (Koningsplein)-Cheribon in volle werking. Daar nu deze firma getoond heeft in korten tijd eene belangrijke verbinding tot stand te kunnen brengen, ware het volgens het blad te betreuren als de Regeering nu verplicht was een som aan de Marconi-Maatschappij te garandeeren, alleen om haar in de gelegenheid te stellen eene maatschappij op te richten. Het wordt al erg genoeg gevonden dat die concessie destijds verleend is aan eene maatschappij die werkt met een Engelsch systeem, zoodat de verbinding van de kust met de open zee weer een deel gaat uitmaken van het Engelsche wereldtelegraafnet, waarvan wij ons door den kabel Menado—Guam juist trachten los te maken. Het blad hoopt dat voor dit voorrecht van twijfelachtig gehalte geen gelden van rijkswege beschikbaar gesteld zullen worden, nu zonder zulken steun reeds eene draadlooze telegraphie in Indië is tot stand gekomen, die werkt met hetzelfde systeem, waarvan onze eigen marineschepen voorzien zijn.

* * *

Inlanders bij de rechterlijke macht. Door de mailberichten is er eenig meerder licht opgegaan over de bedoeling der Regeering met het plaatsen van inlanders bij de rechterlijke macht, waarvan in de vorige afl. (bl. 271) terloops melding is gemaakt. Blijkens het *Bàtav. Nieuwsblad* van 10 Jan. heeft de Regeering op 8 Jan. jl. eene commissie ingesteld om de mogelijkheid en wenschelijkheid te onderzoeken van het denkbeeld, om sommige rangen der Europeesche magistratuur, behalve voor doctoren in de rechtswetenschap, ook open te stellen voor inlanders die aan een in Indië op te richten rechtschool, in den geest van de dokter-djawa-school, een zekere juridische opleiding genoten hebben, waarvan uit den aard der zaak lagere eischen gesteld zouden moeten worden dan aan de gelijksoortige universitaire opleiding in Nederland,

en die verder in de practijk zijn gevormd. Voorzitter der commissie is dr. C. Snouck Hurgronje en leden zijn mr. B. H. P. van der Zwaan en mr. dr. M. S. Koster. Eerstgenoemde heeft als adviseur den doorslag gegeven tot het Kon. besluit om inlanders toe te laten tot de rechterlijke macht. De stoot daartoe werd gegeven door een der zonen van den regent van Serang, die thans te Leiden met succes in de rechten studeert. Mr. van der Zwaan is door zijn langdurige ervaring op de hoogte der behoeften aan recht van de inlandsche bevolking en Mr. Koster kon als gewezen leeraar aan de hoofdenscholen beoordeelen in hoever de inlander geschikt is om rechtsstudie te volgen. De taak, der commissie opgelegd, is dus in goede handen. Naar genoemd blad van een uitnemend deskundige vernam, is de Regeering in beginsel reeds tot de oprichting van zulk een rechtsschool besloten, doch het betwijfelt of hierbij de dokter-djawa-school als voorbeeld zal worden genomen. Het kazerne-achtige internaat moet de leerlingen noodwendig in opvoeding te kort doen en juist deze is voor leerlingen, zoo weinig of in het geheel niet bekend met een beschaafd Europeesch milieu, een gewichtige factor bij het vormingsproces der toekomstige inlandsche rechters. Het blad is dan ook voor huisvesting in gezinnen, waarbij het bezwaar der hoogere kosten en dat eener uitgesproken godsdienstige meening in die gezinnen ter sprake komt. De leerlingen der Bandoengsche hoofdenschool zijn ook niet intern, zij wonen in de kampongs of dessas in of buiten de hoofdplaats, evenzoo die van de landbouwschool te Buitenzorg; dit heeft weder eigenaardige nadeelen. De regeering kan zich met deze nevenquaestie niet inlaten, doch zal de gelegenheid tot het inwonen in gezinnen niet mogen uitsluiten.

De door de school af te leveren ambtenaren zullen aanvankelijk met griffierswerkzaamheden worden belast. Na eenige jaren practijk, aanvullende het theoretisch-practisch onderwijs, zijn zij benoembaar tot landraadvoorzitter als „bâton de maréchal". Op de vraag of de opleiding den inlander voldoende zal doordringen van Europeesche rechtsbegrippen, wordt krachtens het oordeel van bevoegden bevestigend geantwoord. Juist waar de inlandsche rechter met de leer van de adat volkomen vertrouwd is, terwijl hij zal leeren begrijpen dat deze naar tijd en omstandigheden moet veranderen, zal hij beter dan zijn Europeesche collega's, weten te handelen in overeenstemming met het rechtsgevoel van de justiciabelen. Verder wordt met grond verwacht dat het der nieuwe school niet aan leerlingen zal ontbreken. Omtrent de quaestie of uitbreiding van het leerplan der hoofdenscholen niet voldoende zou zijn, zijn de meeningen verdeeld. Ongetwijfeld doen de leerlingen daar een kennis op, die hun als lid van den landraad van pas zal komen, doch het doel is thans een meer speciale opleiding.

Ten slotte wordt de vraag besproken, reeds aan de orde gesteld bij de bekende koninklijke beslissing tot toelating van inlanders tot de magistratuur, nl. of thans alle rechterlijke ambten, — de hoogere natuurlijk slechts voor hen die een universitaire opleiding genoten hebben — zijn opengesteld. Op enkele voorwaarden na, — ja. Toen voor eenige jaren Raden Hoessein Hadi Ningrat, broeder van den tegenwoordigen Regent van Serang zich ter zake dier benoembaarheid tot de regeering wendde, werd de bepaling in het leven geroepen dat inlanders, mits genaturaliseerd, benoembaar zouden zijn tot de rechterlijke ambten, aan de eischen waaraan zij voldeden. Hoessein studeert thans in de

Indische letteren — de naturalisatiebepaling vond hij wat bindend — doch niet onwaarschijnlijk zal hij zich tevens op de studie der rechtswetenschappen toeleggen. De slagboom der naturalisatie heeft de regeering thans opgehaald voor de categorie der niet-universitair opgeleide rechters, die uitsluitend over inlanders recht zullen spreken. De inlander die ook recht wil spreken over Europeanen, zal zich moeten laten naturaliseeren, dus Hollander moeten worden. Dat deze metamorphose aan het recht kwaad zou doen, vermag het blad niet in te zien. De regeering gaat voort den inlander geleidelijk een stem te geven in de hoogste belangen van zijn land. De slagboom van het rassenverschil is reeds opgehaald bij de benoeming van de twee inlandsche bestuursambtenaren, thans tijdelijk aan den hoofdinspecteur van het landbouwcrediet toegevoegd. In dit opzicht, ten minste zijn wij, zegt het *Bat. Nbl.* op den goeden weg.

* * *

Kapitalistische drijfveeren. Onder het opschrift: „onverdachte getuigenis", bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 6 Febr. jl. nog eens de onredelijke en ongemotiveerde beweringen van den heer Van Kol als zouden „kapitalistische" drijfveeren gewoonlijk de aanleiding zijn van expedities in Ned.-Indië. Ook de heer De Stuers heeft in dien zin gesproken. Nu acht het blad het van veel waarde dat de *Locomotief* (van 5 Jan.) in eenige „kantteekening op het Indisch begrootingsdebat", van de hand van (mr.) P. B(rooshooft), die zijne sociaaldemocratische gevoelens niet onder stoelen of banken steekt, van deze een uitspraak brengt, waaruit blijkt dat die bewering niet is vol te houden. Het blad neemt daartoe een lang citaat over. Wij bepalen ons tot het volgende, dat slaat op hetgeen de heer De Stuers in het midden bracht. „De minister heeft zoowel dit stokpaard (Handelingen bl. 149) als het kapitalistische van Van Kol (bl. 146) mijns inziens met succes verslagen. Daardoor krijgt hij alweder meer de sympathie der volgzame Kamer, als ware nu ook de critiek op de overige regeeringshandelingen ongegrond. De sociaal-democraten daarentegen verspelen er weêr een deel van hunnen invloed meê. Het is dus dubbel wenschelijk, zulke onbewezen, en naar mijne overtuiging ook onbewijsbare, verdachtmakingen achterwege te laten".

* * *

Schade aan wegen toegebracht. Bij Staatsblad 1905 no. 104 was bepaald dat particuliere ondernemingen op Java en Madoera verplicht waren tot bekostiging van het herstel der schade door haar karrentransport aan wegen en bruggen toegebracht, voor zoover deze grooter is, dan in verband met plaatselijke omstandigheden door het algemeen verkeer veroorzaakt zou worden. In art. 2 dier ordonnantie was bepaald dat de residenten jaarlijks dit bedrag zouden vaststellen, dat verhaald zou kunnen worden op de, tot de onderneming behoorende, zaken. Blijkens een bericht van de *Java-Bode*, overgenomen in de *Nieuwe Courant* van 8 Febr., is gelast dit artikel voorshands niet toe te passen „met het oog op den twijfel, welke gerezen is aangaande de wettigheid dier ordonnantie". Met het oog hierop spreekt eerstgenoemd blad van „slechte voorlichting" en dat het pijnlijk voor den G. G. moet zijn uit dien hoofde binnen het jaar op een zijner besluiten te moeten terug komen.

* * *

Burgerlijk en militair gezag in Indië. Naar aanleiding van het geval dat eenigen tijd geleden een controleur in Djambi een Europeesch soldaat dood schoot, bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 8 Febr. de grief, dat de Regeering in nog niet geheel gepacificeerde streken het civiel en militair gezag in één hand vereenigd houdt, waardoor de ambtenaren B. B. zich soms achteruitgezet gevoelen. Bedoeld geval acht het blad een voorbeeld van de groote teleurstelling, waartoe ontijdige scheiding van civiel- en militair beheer kan leiden. De controleur was in dit geval niet gezien bij de militairen, die hem in zekeren zin aansprakelijk stelden voor de lange marschen en patrouilletochten, die zij moesten maken. Uit deze verdediging, welke volgens de couranten te berde gebracht werd, leidt het *Hbl.* af, dat de controleur daardoor in een zenuwachtige overspanning geraakt moet zijn. Als een officier voorloopig met het gezag was belast, zou van een en ander geen sprake zijn geweest. „Zijne soldaten weten dat hij hen niet noodeloos zal doen uitrukken, en hij zelf doet den zwaren dienst met meer toewijding wanneer hij ten volle de noodzakelijkheid daarvan inziet. Wrijving, ontevredenheid m o e t e n ontstaan, wanneer de burgerambtenaar „lange marschen en patrouilletochten" eischt". . .

Als van weerskanten een maximum van tact ten toon gespreid wordt, kan de wrijving soms worden vermeden, doch het *Hbl.* vindt het verstandig om bij feitelijken oorlogstoestand aan de militaire macht het hoogste woord te laten.

*
* *

De Kwantan-districten. In het *Algemeen Handelsblad* van 9 Febr. j.l. wordt aangehaald hoe het *Bat. Nbl.* het plan afkeurt dat schijnt te bestaan, om de onlangs geannexeerde Kwantan-districten onder „indirect bestuur" te brengen, zoodat de hoofden er in naam de machthebbers blijven, geheel ondergeschikt aan een Europeesch ambtenaar, doch alle controle op de handelingen van laatstgenoemde ontbreekt. Buitengewoon goede ambtenaren zullen in zulke omstandigheden wonderen kunnen doen, doch een minderwaardige kan in een jaar bederven wat tien goede voorgangers tot stand brachten. Het *Hbl.* ziet hier juist zijn bezwaar tegen te ver gedreven bestuursbemoeienis. Het „printah"-stelsel k a n goed werken, maar ook ontzettend veel kwaad doen. In de bedoelde districten moeten wij dadelijk met volkomen oprechtheid zeggen wat wij verlangen, aan de macht, thans aan radja's of hoofden verleend, mag later niet meer worden getornd. Hoewel indirect bestuur voordeelen heeft en men er bijv. op S. O. K. genoegen mede moet nemen, omdat wij daar optraden op aandrang der vorsten zelve, zoo zal niemand beweren dat daarmede, op zichzelf beschouwd, de belangen van land en volk het best behartigd worden. Ons bestuur moet zorgen het heft in handen te houden en de inlandsche hoofden moeten onze helpers zijn, geen min of meer zelfstandige bestuurders, bij wie het eigen belang allicht te veel op den voorgrond treedt.

*
* *

Hoogere opleiding van Inlanders. In het *Alg. Handelsblad* van denzelfden datum wordt het denkbeeld besproken, dat de Minister van Koloniën geopperd zou hebben om aan inlanders, die in Nederland hunne studiën voltooien, een toelage uit 's lands kas te geven. Waar het *Bat. Nbl.* hierbij vraagt of men het niet te hoog zoekt en of men niet zou beginnen met voor het lager

onderwijs te zorgen, stelt het *Hbl.* het betrekkelijk kleine bedrag, dat voor zulke toelagen noodig is. tegenover het weinig nut dat daarmede voor het lager onderwijs ware te bereiken en acht een hooger peil van ontwikkeling en beschaving in de klasse van inlandsche ambtenaren in het belang van de geheele inlandsche maatschappij.

Wat het billijke betreft om, als men tot die toelagen overgaat, ze ook aan Europeanen en Indo-Europeanen te schenken, daarin is het *Hbl.* het met het *Bat. Nbl.* eens.

* * *

Overneming van het recht tot belastingheffing. Uit eene verklaring van den Minister dat zulk eene overneming van het recht van belastingheffing van de inlandsche vorsten voor ons bestuur voordeelig is, zou volgens de *Loc.* volgen, dat wij voor die overneming niet de volle waarde betalen, dat wij de vorsten te kort doen. Het *Alg. Handelsblad* van 9 Febr. betoogt dat dit niet het geval is, als men betaalt wat de betrokken radja zelf trok. Wanneer door beter administratie de douanerechten meer opbrengen omdat er minder ontdoken wordt of aan diverse strijkstokken blijft hangen, dan komt dat meerdere ons rechtmatig toe. In dezen gedachtengang is de redeneering van den Minister volkomen verdedigbaar.

* * *

Karma en Noodlot. „Welk verschil bestaat er tusschen Karma en het Noodlot der Mohammedanen?" is een vraagstuk dat de heer D. van Hinloopen Labberton behandelt in *het Theosophisch Maandblad van N. I.*, waarop in den vorigen jaargang II bl. 1708 de aandacht gevestigd werd. Terwijl men uit het artikel den indruk krijgt dat de theosophen in hun leer van het Karma eene bevredigende synthese meenen gevonden te hebben tusschen het denkbeeld van absoluut determinisme en dat van een vrijen wil, waarbij de vrijheid dezer laatste zich terugvindt in zelfbepaling, is het voor de kennis van den Mohammedaanschen godsdienst merkwaardig wat de schrijver mededeelt omtrent de daarin gehuldigde voorstellingen. Hij schetst hoe Mohammed zelf, die geen geschoold denker was, maar een „begeesterd" mensch, glimpjes zag van een waarheid, die zich aan zijn lager verstand van een hooger gebied openbaarde. Eensdeels bevat de Koran daarom bepaald deterministische uitspraken als Soera 54 : 59: Alle dingen zijn geschapen volgens een vast decreet (qadr). Daarentegen zou Soera 91 : 748 den mensch de macht geven tusschen zonde en godsvrucht te kiezen. Terwijl die tegenstrijdigheid welke op meer plaatsen merkbaar is, de Europeesche commentatoren van het Islamisme er menigmaal toe gebracht heeft den profeet als een bedrieger of in zijn hersens gekrenkte voor te stellen, wijst de schrijver er op dat men haar ook in andere heilige boeken aantreft en vermag volgens hem alleen de theosophie haar op te lossen. Zoolang dat strijdpunt bestaat, blijft men dwalen van het eene naar het andere uiterste. In den Islam heeft het determinisme in zijn krassen vorm het officieel gewonnen. De voorbeschikking is het 6de punt der geloofsleer geworden. Toch is dit niet zonder strijd gegaan en er is eene sterke richting van denkende Mohammedanen geweest, die de andere pool. de vrijheid van den wil, hebben gepredikt. De Mota'zilieten, die de Grieksche philosophen bestudeerden, namen de Rede als een beslissenden factor aan in zaken des geloofs. Zij waren de stichters van de Kalàm d. w. z. de weten-

schappelijke geloofsleer, zooals de scholastieken in de middeleeuwen, eveneens met behulp der Grieksche wijsbegeerte, de dogmata der Roomsch-katholieke kerk systematiseerden. Doch, evenals in ons land de strijd tusschen Gomarus en Arminius ten slotte door de overheid en Prins Maurits met het zwaard werd beslist, was het reeds in de 9de eeuw dat de machthebbers, vroeger met Chalief al Ma'moen voor hunne inzichten gewonnen, zich tegen hen keerden en er beslist werd dat niet langer over godsdienstvragen mocht worden gestreden, zoodat thans de Sonnieten een volkomen fatalisme huldigen. Bij de Sjiieten is de leer van den vrijen wil behouden gebleven. Terwijl de Koranplaatsen, waarop de voorstanders dezer laatste zich beroepen, door den schrijver worden vermeld, vestigt hij er de aandacht op, dat op Java de gedachte aan de voorbeschikking, de theorie van een onwrikbaar noodlot, hier minder met den naam Qadr wordt aangeduid, doch evenals in de Arabische theologische werken Takdir wordt geheeten en dat deze daar zeer sterk zijn stempel op de Mohammedaansche geloofsgemeenschap heeft gedrukt. Nochtans zijn er onder denkende Mohammedaansche inlanders wel beeldspraken in zwang, die doen zien dat de idee van een vrijen wil niet geheel is verstomd. Daarin ziet de schrijver punten van overeenstemming tusschen de theosophie en den Islâm op Java, welke broederlijk samengaan mogelijk maken.

* * *

Atjeh's pacificatie vormt het onderwerp van een tweetal artikelen van „Atjehman" in het *Vaderland* van 8 en 10 Febr. jl., die jarenlang op Noord-Sumatra werkzaam is geweest. Deze schrijver is van gevoelen dat een snel breken van het verzet een gelijktijdig op alle punten krachtig offensief eischte en dat daartoe steeds de troepen hebben ontbroken. „De generaal van Heutsz heeft van den aanvang af zich niet alleen ten doel gesteld het kunststuk van Atjeh's onderwerping te verrichten, hij heeft een waar wonder willen volbrengen door dit te doen met een buitengewoon kleine troepenmacht. Ziedaar de hoofdfout van het gedurende de laatste acht jaren gevolgde systeem". De in de studeerkamer gemaakte opmerking, dat de vijand zich moet recruteeren uit de vreedzame „goedgezinde" kampongbevolking, wordt volkomen juist genoemd. „Den ordelievenden kampong-bewoners en daarvan bezit Atjeh er meer dan men denkt, begint het meer en meer te verdrieten, steeds aansprakelijk gesteld te worden voor in den omtrek van hun dorpen door kwaadwilligen begane overtredingen. De Keumpenie, zoo redeneeren zij, ontneemt ons niet alleen geheele stukken van onze sawah's, om er haar spoor- en colonnewegen van te maken, eischt verder niet slechts zware heerendiensten van ons voor die werken, maar vordert bovendien nog, dat wij, ter bescherming en bewaking daarvan, de politiediensten verrichten, waarvoor zij zelve, bij gebrek aan voldoende troepen, onmachtig is. Wij hebben te kiezen tusschen uitplundering door de benden, tegen welke wij ons, bij gebrek aan wapens, welke men ons ontnam, niet kunnen verdedigen, of brandschatting door de Keumpenie, welke ons, bij gebleken onvoldoende activiteit voor haar belangen, zwaar beboet. Op deze wijze schetst de schrijver de oorzaak, dat menig baloorig kampongbewoner de zijde van den vijand kiest.

In het tweede gedeelte wordt getracht de oorzaken uit een te zetten van de weinige sympathie die kolonel Van Daalen ondervindt. Waar men zijn onverschrokkenheid en doorzicht niet in twijfel durft te trekken, wordt zijne hard-

handigheid — vertaal volgens den schrijver: „wreedheid en onmenschelijkheid" — steeds aangegrepen om aan te toonen, dat hij niet de rechte man is. Atjeh is onderworpen, zegt men, het wordt nu tijd dat door een vriendelijke, welwillende houding aan den Atjeher wordt getoond dat we slechts zijn welzijn op het oog hebben. De schrijver meent nu dat deze en dergelijke argumenten tegen Van Daalen's optreden niet zuiver en alleen uit overtuiging worden aangevoerd, dat men dan als deskundigen er de schouders voor zou kunnen ophalen, doch dat jaloezie, verbittering over vermeend onrecht en rasvooroordeelen, hier een hartig woordje mede spreken.

Waar wij hier den indruk krijgen dat de bedoelde meening, ook van hen die genoemden kolonel persoonlijk niet kennen, en tegenover de gruwzame toeneming van het aantal gevallenen (zie onze Jan.-afl. bl. 105), wel wat al te gemakkelijk terzijde wordt gesteld, is het uit het verdere gedeelte van het opstel weinig bemoedigend te vernemen, dat men op het punt van aanvoerder zoo weinig keus heeft. „Niet algemeen bekend is 't," zegt de schrijver, „dat, ofschoon het Van Heutsz gelukte, om in '98 en '99 gedurende de Pedir-expeditie eenige hoofdofficieren te vormen, welke onder zijn leiding de noodige handigheid toonden, in tegenstelling met wat men van de verschillende bataljons kommandanten in '96 had gezien, toch veel der op te laten leeftijd verkregen daadkracht verloren ging, zoodra deze heeren aan zich zelf waren overgelaten". Iets verder zegt hij dat het beste bewijs voor zijn beweren, dat de hoogere officieren over het algemeen als zelfstandig kommandant tekort schoten, gevonden wordt in het gebeurde in Pedië, waar het in 1901 noodig bleek, om den kommandant af te lossen, omdat — dit waren de woorden van den generalen stafofficier, belast met het civiel bestuur over deze streek — „zijn patrouilles doelloos rondzwierven in de vallei". Toen de toenmalige majoor Van Daalen in die streek met het civiel bestuur belast werd, maakte deze een einde aan de dubbelzinnige houding der hoofden, die als de voornaamste oorzaak van het nu eens actief dan weder passief verzet zijn te beschouwen. Door zijn gestrengheid werden deze en het onder hun invloed staande volk tot absolute gehoorzaamheid aan onzen wil gebracht. „Dat Van Daalen dan ook op een krachtig verzet bij de Pedireezen stuitte, kan geen verwondering baren, maar zijn harde oordeelvellingen over vele officieren, wier optreden hij minder actief of handig vond, deed hem ook onder dezen, hier zoowel als overal elders, vele vijanden maken en waar vooral op Pedië in 1901 en 1902 de Kitchener-achtige strengheid, waarmede hij optrad, nog al te spreken gaf, maakten zijn vijanden deze zich ten nutte, om als wapen tegen hem te gebruiken. Die gestrengheid echter ontaardde nooit in wreedheid en bleef het eenige middel, om met de kwaadwilligen klaar te komen".

Wat de schrijver nog verder in het midden brengt, dient om aan te toonen dat niet onder van Daalen de stilstand in de pacificatie intrad, doch dat reeds onder van Heutsz van een voortgang geen sprake zou zijn. In een naschrift wordt met ingenomenheid de gevangenneming vermeld van Mahradja Djeumpa, door den schrijver als een aartsschurk gesignaleerd.

Wanneer men in het artikel verneemt, dat er zoo weinig hoofdofficieren geschikt zijn voor een zelfstandige betrekking, dan schijnt het een leek, als, dit waar is, een zonderlinge politiek om de goeden, die er zijn, gedeeltelijk te bestemmen om de taak van burgerlijk bestuurder over te nemen. J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Houtsoorten van Nederlandsch-Indië. Beschrijvende Catalogus van het Koloniaal Museum, derde veel vermeerderde uitgave, bewerkt door J. J. Duyfjes, Houtvester b. h. boschwezen in N.I. — Haarlem. — De Erven Loosjes 1905.

De beide eerste uitgaven van dit werkje verschenen respectievelijk in 1872 en 1886 en werden bewerkt door den heer F. W. van Eeden, in leven Directeur van het Koloniaal Museum. Maakte de eerste uitgave melding van 7 collecties, de tweede bracht het tot 18 en sedert 1886 zijn daar de collecties XIX tot XXX bijgekomen, ongerekend een groot aantal afzonderlijke monsters. Ook de vele nieuwe onderzoekingen over de Indische houtsoorten leverden een rijk materiaal om deze uitgave aan te vullen. Waar de schrijver zich in de vorige uitgave in hoofdzaak moest bepalen tot het vermelden van de nuttige eigenschappen der boomen, is in deze nieuwe editie de inhoud uitgebreid door ook van een groot aantal soorten de meest karakteristieke kenmerken op te geven en daarbij eene korte beschrijving van de houtstructuur te voegen. Hierdoor heeft de bewerker een middel willen geven om inlichtingen van inlanders te controleeren, als die van bepaalde boomen de inlandsche namen opgeven, waarvan men dan gewoon is het wetenschappelijk aequivalent op te zoeken.

In overeenstemming met den tegenwoordigen Directeur van het Koloniaal Museum, Dr. M. Greshoff, is getracht met dezen catalogus de bedoeling te verwezenlijken, dat hij niet alleen dienstig zou zijn voor de bezoekers van die instelling, doch, door zijne meer algemeene wijze van bewerking, meer nog dan de vorige uitgaven, ook zijn nut moge hebben als een werkje, waarin belanghebbenden in houtzaken korte en practische gegevens zouden kunnen vinden over de verschillende Nederlandsche Oost-Indische houtsoorten. Als men nagaat dat de omvang van 212 bladzijden in 1886 is uitgebreid tot 341 bladzijden, dan blijkt het hoeveel de inhoud gewonnen heeft en schijnt de prijs van ƒ 2.50, die op den omslag vermeld staat, niet te hoog, daar men hier eerder met een beknopt handboek te doen heeft. Het aantal nummers is belangrijk verminderd, omdat men, vooral bij de houtsoorten, waarvan de wetenschappelijke namen niet bekend zijn, een aantal overeenkomstige soorten onder één nummer vereenigd heeft. Een algemeen register van inlandsche en wetenschappelijke namen dooreen, dat 63 bladzijden in twee kolommen beslaat, vergemakkelijkt het opzoeken. Daarentegen zijn het afzonderlijk register van wetenschappelijke namen uit den vorigen druk, alsmede die van de in Nederland gebruikelijke namen en van de natuurlijke orden of familiën vervallen. Hierdoor is aan de volledigheid blijkbaar niet te kort gedaan. Zochten

wij bijv. vroeger te vergeefs naar satijnhout, nu vinden wij het onder No. 210. Wil men een voorbeeld van uitbreiding van den tekst, men vergelijke het oude artikel over Djati, ruim één bladzijde, met de 4½ bladzijde, die er hier aan gewijd zijn. Over het algemeen geeft het geschrift den indruk dat het in bruikbaarheid heeft gewonnen en waar de vorige catalogus reeds jaren voor velen een gezochte en gewaardeerde vraagbaak was, twijfelen wij niet of de nieuwe zal nog beter aan het doel beantwoorden en ieder, die in Indië met hout en boomen te maken heeft, van grooten dienst zijn.

De Geest van Japan, door Okakura-Yoshisaburo, met een inleidend woord van George Meredith (No. 14 van de Wereldbibliotheek onder leiding van L. Simons). G. Schreuders. Amsterdam.

Terwijl de tot dusver uitgegeven deeltjes van de Wereldbibliotheek zoo geheel buiten het arbeidsveld van dit tijdschrift vielen, dat er geen aanleiding tot aankondiging bestond, geeft dit werkje, dat voor 20 cts. verkrijgbaar gesteld is, eene gereede aanleiding om op deze onderneming in zijn geheel de aandacht te vestigen. Men ontvangt voor een minimumprijs per deeltje of tegen een jaar-abonnement dat voor 30 nummers slechts ƒ 7.50 voor gecartonneerde en ƒ 10 voor in linnen gebonden exemplaren bedraagt, een zeer veelzijdige lectuur, die menigmaal tot verpoozing, en overigens tot leering en verruiming van den gezichtskring kan strekken.

Dit laatste is zeker toepasselijk op het onderhavige deeltje dat een vertaling is van een tweetal door een Japansch professor voor de Universiteit te Londen blijkbaar in eenigszins bloemrijk Engelsch gehouden lezingen, welke met een inleidend woord van George Meredith werden uitgegeven. De heer L. Simons deelt mede, dat hij dit werkje te Londen leerde kennen en de vertaling, als tegenhanger van een ander werkje in dezelfde reeks, van Michelet over den geest van Rusland, wenschelijk achtte. Die vertaling had nog al voeten in de aarde, omdat zij gevaar liep door het bloemrijke van het oorspronkelijke voor Nederlanders onbevattelijk te worden. Eene nadere omwerking was noodig en dit is de reden, waarom hier, in afwijking van de gewoonte bij deze uitgaven gevolgd, geen vertalersnaam op de titelpagina voorkomt. (Vreemd is het in verband met die opmerking, dat men dien naam wel vindt in de lijst der uitgegeven nummers achter andere deeltjes).

Wat thans de beschrijving van den geest van Japan, Yamato-damashi, betreft, de Japansche auteur is er in geslaagd daarvan met behulp van de geschiedenis en de invloeden, die er op ingewerkt hebben, bij den lezer een duidelijke voorstelling te wekken, waarbij scherp geteekend is hoe de opvattingen van dit volk afwijken van die van menig ander en welk een kracht er in die opvattingen ligt. Terwijl dit volk bij alle natiën om denkbeelden en wetenschap ter schole gaat, zet het al het geleerde om in beginselen van levenspraktijk. Het blijkt te zijn het volk: „van het Tegenwoordige en het Tastbare, van het volle Daglicht en het duidelijk Zichtbare.” Zwaarmoedigheid schiet er geen wortel en het is bezield met een geest naar levensgereedheid

en handeling." De zelfvoldoening van dezen Japanschen professor bracht ons de Génestet te binnen, bijv. met zijn: „Op des Geestes breede, diepe stroomen drijven, zwerven, zoeken, lijden wij, nachten dalen, hooge waatren komen.... en — wij zijn zoo rustig niet als gij!"

Als men hierover nadenkt, schijnt klimaat, ras en omgeving de menschen toch op zeer uiteenloopende wijze te kneden. In dit opzicht een aanwijzing te hebben gegeven, maakt dit werkje tot belangwekkend geestelijk voedsel.

Volgen wij den schrijver in zijn betoog, dan zien wij in overoude tijden het overwinnende Yamato-ras van zuidwest naar noordoost opdringen en de Aino's of oorspronkelijke bewoners naar Yesso terugwijken.

In het oudste Japan is voorvaderen-vereering de eerste vorm van geloof en waar het rijk voortdurend beheerscht is door een zelfde dynastie, volgens de legende uit de zon-godin geboren, worden de individueele denkbeelden tot een gemeenschappelijk geloof vereenigd, dat wel levenspraktijk overnam uit de godsdienstige denkbeelden van elders ingevoerd, doch zich niet met wijsgeerige bespiegelingen afgaf. Achtereenvolgens wordt de invloed nagegaan, welke het Confusianisme, het Boeddhisme, het Laoïsme en het Taoïsme op de denkbeelden hadden en hoe dit laatste in China een occult karakter heeft gekregen, daar de eeuwigheid volgens de denkbeelden van Lao-tsze, toegeschreven aan den Waren Mensch, bij dit volk overging in de idee van een onsterfelijk mensch van vleesch en bloed, begaafd met allerlei bovennatuurlijke krachten. Bij de Japanners worden de afgestorvenen echter, ofschoon onzichtbaar, geacht hun schimmenbestaan in dezelfde wereld en in vrijwel denzelfden staat voort te zetten, als zij op aarde plachten te doen. Terwijl het Boeddhisme steeds de godsdienst van nacht en somberen dood is gebleven, is het Shintoïsme der Japanners volgens den schrijver als de aanbidding van het daglicht en van het leven ook in den dood. Dat Shintoïsme, „het Pad der Goden", is nooit een stelselmatige geloofsleer geworden, doch een bloote vorm van voorvaderenvereering. In dien gedachtengang is volgens den schrijver voor de meest ontwikkelde Japanners dan ook een wereldbeschouwing, als het moderne wetenschappelijke agnosticisme, met een sterke neiging naar het materialistisch monisme van den laatsten tijd, het meest welkom en bevredigend.

Het eenige richtsnoer voor handel en wandel in het dagelijksch leven is: „de Confusianistische zedelijkheidsopvatting, gesteund op den drievoet van getrouwheid aan vorst en vaderland, kinderliefde en goeden trouw". Deze zedelijke idealen, hooggehouden door de krijgerkaste, die in het feodale Japan zulk een belangrijke rol heeft gespeeld, vormen het ongeschreven wetboek, aangeduid als het Boeshido, d. i. „het Pad van den Samoerai". De grondtoon daarvan is een ontembaar eergevoel, en de prikkel tot den vooruitgang der laatste jaren is in het Boeshido gelegen, waarbij de Samoerai, de krijger van vroeger, zijn zwaarden heeft verwisseld voor de pen, „vastbesloten dat wapen des vredes in den ouden ridderlijken geest te voeren".

Terwijl ten slotte aan den invloed van het Christendom geen groote plaats wordt ingeruimd, omdat eensdeels de Roomsch-Katholieken in de 17de eeuw aan de bestaande geloofsvormen zulk ruw geweld aandeden, dat de prediking van het Christendom verboden werd, en thans door de zendelingen teveel gestreden wordt „over de keus van den schotel, waarin de waarheid dient opgedischt", is hetgeen de schrijver ten slotte zegt over het vormend element

van den Japanschen geest, dat in het Japansche landschap en de Japansche natuur gelegen is, zeker niet het minst belangrijke gezichtspunt, dat geopend wordt. De veelvuldigheid van aardbevingen, de talrijke warme bronnen, de Koero-Shio of warme oceaanrivier, die de oostelijke kust bespoelt, de Noordoostmoesson, de frissche koude onder een diep-blauw hemelgewelf, die zoo weinig hinderlijk is, dat zelfs in Tokyo geen geregeld stelsel van verwarming wordt aangetroffen, de prachtige natuur bij die milde winters, het gezicht op den Foesijama, de kersenbloesems, het embleem van den levenslustigen volksaard, het zijn allen factoren, die den aard der menschen hier uit hunne omgeving verklaren. Hoe daarmede in overeenstemming is de poëzie, de versiering der woningen, de plichtplegingen en de kunst, wordt alles nog in beknopten vorm in dit merkwaardige geschrift geschetst, dat ons een logisch beeld geeft van een volk, hetwelk evenwel vooralsnog teveel van het Europeesche verschilt, om daar onverdeelde sympathie te kunnen wekken.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE KOLONIALE TENTOONSTELLING TE MARSEILLE.

La Dépêche Coloniale illustrée van 31 Dec. jl. is geheel gewijd aan de koloniale tentoonstelling, die in 1906 te Marseille zal worden gehouden en waarvan de heer J. Charles-Roux algemeen commissaris is. Het succes, dat de inzendingen der Fransche koloniën op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 hadden, bracht de belanghebbenden bij de koloniale ontwikkeling op het denkbeeld om in Marseille, de stad die het meest met de koloniën in gemeenschap staat, een afzonderlijke koloniale tentoonstelling te openen, waarop hare toenemende ontwikkeling op het gebied van landbouw, handel en nijverheid nader in het licht zou worden gesteld. De gemeenteraad van Marseille besloot op 28 Oct. 1902 in beginsel tot het houden der tentoonstelling in 1906 en op dit besluit volgden verschillende maatregelen, die tot de organisatie hebben geleid. De benoeming van den heer Charles-Roux had plaats bij een decreet van den president der republiek van 1 Maart 1904, terwijl de minister van koloniën in Juli daarop den heer Victor Morel tot directeur benoemde. Aan den commissaris werden twee algemeene secretarissen, twee onderdirecteuren en een chef van het kabinet toegevoegd. Voorts werden leden van den algemeenen raad van het departement der Bouches-du-Rhône, van den gemeenteraad en van de kamer voor koophandel van Marseille afgevaardigd, om onder voorzitterschap van den maire dier stad, het oppercomité der tentoonstelling te vormen. Vervolgens werden afzonderlijke commissies aangesteld voor de terreinen, de financiën, het reglement, de gebouwen en werken, de drukwerken, de publiciteit en de feesten, voor het in ontvangst nemen der inzendingen, de beplanting en versiering, de geschillen, de schoone kunsten, de hygiëne, de zeebeschrijving en de visscherij. De gemeente-architect werd aan het hoofd gesteld van de uitvoering der gebouwen en door de gouverneurs der verschillende koloniën werden voordrachten gedaan voor de benoeming van de commissarissen hunner afdeelingen.

Uit een financieel oogpunt verkeert men in bijzonder gunstige omstandigheden, zoodat er gelegenheid is om de plaatsruimte aan de exposanten tegen veel geringer prijzen af te staan, dan in den regel op tentoonstellingsterreinen worden gevraagd, terwijl er geen gevaar bestaat voor tekorten. Men beschikt namelijk in de eerste plaats over verschillende fondsen, door de koloniën voor dit doel afgestaan, zoo geeft Indo-China alleen 1.500.000 francs, terwijl Algerië, Tunis en West-Afrika elk 400.000 francs en Madagascar 250.000 francs bestemmen voor hunne speciale afdeelingen; andere minder groote of minder ruim bedeelde koloniën leveren bijdragen, die vergeleken met hunne middelen even belangrijk zijn. In de tweede plaats worden door het departement en de

kamer van koophandel respectievelijk 1 millioen, 250.000 en 250.000 francs bijgedragen en in de derde plaats geven verschillende betrokken ministerieele departementen, zooals Koloniën en Marine, nog subsidies. Bij elkander kan men alzoo rekenen op ongeveer $5^1/_2$ millioen francs als grenzen, waarbinnen de commissaris-generaal zijne begrooting moet beperken. Hierbij zijn de baten uit entrées, plaatsruimte, verhuringen en vermakelijkheden niet gerekend.

Wat het doel der tentoonstelling betreft, in de eerste plaats moet zij tot leering strekken van de bezoekers, die na de galerijen doorkruist en een blik op het tentoongestelde te hebben geworpen hun gezichtskring zullen hebben verruimd. Doch ook een meer onmiddellijk en practisch doel moet bereikt worden, namelijk het nauwer aanhalen van de commercieele en industrieele betrekkingen tusschen Frankrijk en de koloniën. Om zonder dwang de nationale handel en industrie van Frankrijk de plaats in de koloniën te doen innemen, die daaraan toekomt, met het oog op de groote uitgaven welke Frankrijk zich voor het bezit dier koloniën getroostte, moet er van weerskanten meerdere bekendheid zijn. En nu stelt de heer Charles Roux zich voor om groote graphische en andere voorstellingen te doen maken, waarop men in groote getallen zonder samengesteld cijfer-materiaal, waaruit slechts beroeps-economen wijs kunnen worden, overzichtelijk de noodzakelijk gegevens vermeld vindt, die onmiddellijk spreken, ook tot den geest van de meest onervarenen.

Om het handelsverkeer te bevorderen is de tentoonstelling in twee hoofdgroepen gesplitst. Aan de eene zijde vindt men de paleizen en paviljoens der koloniën, waarin elk van deze als het ware tot het moederland zal zeggen: ziehier de grondstoffen die ik ter uwer beschikking kan stellen, ziehier de voedingsmiddelen, die ik aan uw verbruik kan aanbieden. Daartegenover echter, zal het paleis van den uitvoer staan, waar de industrieelen en handelaren van het moederland aan de koloniën zullen zeggen: ziehier de voortbrengselen welke ik ter uwer beschikking kan stellen, om uw bestaan te waarborgen, uw levensstandaard te verhoogen of uw arbeidsmiddelen te verbeteren.

Wat de plaats van de tentoonstelling betreft, heeft men er het oud exercitieterrein van le Rouet voor uitgekozen, dat bezijden het rond-point ligt, waar de welbekende allee van het Prado van richting verandert, aan de zuidzijde van de stad. De ingang bevindt zich op dat rond-point, met de electrische tram uit de stad in 10 minuten en voor 10 centimes te bereiken. Door een groote middenlaan, beschaduwd met plataanboomen, komt men op een plein gelegen voor het paleis van den uitvoer, welk gebouw, lang 132 M. bij 76 M. breedte, aan de exposanten een 10.000 vierk. M tentoonstellingsvlakte zal aanbieden. In het front van dit gebouw komt een portiek met fraaie fonteinen, waarachter officieele ontvangkamers, terwijl een rondgaande galerij aan alle zijden toegang geeft. Aan weerskanten van de hoofdallee en rondom het middenplein worden de koloniale paviljoens gerangschikt, terwijl de kleinere en oudere koloniën aan weerskanten van het export-paleis twee gemeenschappelijke gebouwen krijgen. Een paviljoen voor het ministerie van koloniën, een gebouw voor de schoone kunsten en eigenaardige in den stijl van hun land opgetrokken gebouwen voor de koloniën zijn reeds in aanbouw en in de aangehaalde illustratie afgebeeld.

Elders wordt vermeld dat voor de electrische verlichting drie electro-dynamische installaties, te zamen van 650 paardekracht, worden ingericht, die eene gezamenlijke verlichting van 100.000 normaalkaarsen kunnen leveren, verdeeld over een 20.000 lampen. Daar in den avond alle tentoonstellingsruimten worden gesloten, zal al het beschikbare licht alsdan gebruikt worden om de gebouwen te versieren, de tuinen te illumineeren en alle vermakelijkheden op te luisteren, die in den vorm van concertzalen, schouwburgen, restauraties en koffiehuizen over het terrein verspreid zijn. Behalve de groote booglampen langs de hoofdallee en op de pleinen, zullen 's avonds alle gevels der gebouwen met duizenden gloeilampjes zijn versierd, die de hoofdlijnen tegen den donkeren hemel zullen doen afsteken.

Wanneer men eindelijk verneemt dat de automobielen er ruim vertegenwoordigd zullen zijn, dat er een koloniaal congres, een congres voor de zeevisscherijen, een internationaal perscongres en andere in dien tijd te Marseille zullen gehouden worden, dat de spoorweg- en stoombootmaatschappijen vrachtreducties zullen geven, dat uitstapjes naar historische en schoone punten in Provence beraamd zijn en dat er tal van feesten gegeven zullen worden, dan zal Marseille, ook voor verlofgangers, dit jaar bijzonder aantrekkelijk zijn.

SPOORWEGEN IN CHINA.

In de Juli-afl. van het vorige jaar is er op gewezen (bl.1038) hoe sedert 1895 tal van spoorweg-concessies in China zijn aangevraagd en o. a. de 1200 K. M. lange lijn van Peking tot Hankow aan de Jang-tse-kiang tot stand kwam. Het zou voor den afvoer van producten uit het binnenland naar de zeekust van het hoogste belang zijn, als deze lijn zuidwaarts verlengd werd tot Canton en deze plaats door een lijntje naar Kowloon met Hongkong werd verbonden. Volgens het jongste consulaire verslag van laatstgenoemde plaats (opgenomen in de *Cons. Versl. en Ber.* van 14 Dec. 1905) zou dit laatste lijntje moeten loopen over grondgebied behoorende tot de kolonie Hongkong, terwijl het noordelijke en grootste gedeelte op Chineesch grondgebied zou liggen. Het schijnt dat deze omstandigheid een vertragenden invloed heeft gehad en dat de Chineesche Regeering weinig neiging gevoelde om een concessie voor de lijn Kowloon-Canton aan een Britsche maatschappij te geven. Het is echter te voorzien dat de bezwaren binnenkort uit den weg zullen worden geruimd.

„In het Chineesche volk," zegt bedoeld verslag, „ontwaakt het besef, dat het uit een nationaal oogpunt gevaarlijk en verwerpelijk is de concessie van een spoorweg in het binnenland aan vreemdelingen te geven en dat het zaak is, in het vervolg nieuwe spoorlijnen onder Chineesch beheer te houden en vreemde inmenging in het binnenland zooveel mogelijk te voorkomen. Wat het laatste betreft, zou men misschien geneigd zijn alleen ten opzichte van Japan eene uitzondering te maken.

„Wel zal men zoo noodig vreemd kapitaal willen leenen voor den aanleg, maar daarbij vrijheid behoudende om de leening binnen enkele jaren af te lossen. Ook zullen er nog wel buitenlanders in dienst worden genomen voor den aanleg van spoorwegen. Maar de kansen om zelf eene concessie te krijgen voor den aanleg van een spoorweg in China, zijn voor vreemdelingen in den laatsten tijd zeer verminderd.

„De concessie voor de lijn Hankow—Canton, die zeven jaren geleden aan een Amerikaansch syndicaat, American China Development Company, was gegeven is thans door de Chineesche regeering terug gekocht voor de som van $ 6.750.000 goud.

„De aanleg der lijn zal groote uitgaven eischen. Er is nu eene overeenkomst gesloten, waarbij het Bestuur der kolonie Hongkong de som van £ 1.100.000 leent aan de onderkoningen en Gouverneur der provinciën Hoepeh, Hoenan en Kwantoeng en hunne opvolgers. Elk jaar zal rente ad $4^{1}/_{2}$ % worden betaald en een tiende van het kapitaal worden afgelost. Zoodra de helft zal zijn terugbetaald, zal de andere helft op eens terug betaald kunnen worden, mits van het voornemen daartoe zes maanden te voren kennis wordt gegeven. Als waarborg voor de terugbetaling van het kapitaal en voor de rente zal de opbrengst dienen van de opiumbelasting in de drie genoemde provinciën. „Door het bestuur der kolonie Hongkong wordt ter voldoening aan deze overeenkomst door tusschenkomst der Hongkong and Shanghai Banking Corporation voor terugkoop der oude concessie £ 700.000 betaald aan Sir Cheng Tung Liang te New-York en £ 400.000 aan Chang Kung Poa te Woechang".

Het eerste van deze beide bedragen is dus waarschijnlijk bestemd voor den terugkoop der Amerikaansche concessie. Als men echter in de „Oostersche Verpoozingen" van den heer Knobel op bl. 182 leest, dat destijds de „American China Development Company", vier millioen pond sterling voor de lijn Hankow—Canton meende noodig te hebben, dan is het, ondanks de bedoelde transactie, nog niet duidelijk waar de overige fondsen van daan moeten komen [1]).

Het consulair verslag spreekt ook van de zijlijn Canton—Sanshai, die van eerstgenoemde plaats westwaarts loopt. Deze moet uitstekende resultaten geven. Men kan de bruto-ontvangsten op ongeveer $ 3000 per dag stellen. Ongetwijfeld dient dat lijntje om de bevolking van Zuid-China de groote voordeelen te doen waardeeren, die aan goed aangelegde spoorwegen zijn verbonden. Volgens dezelfde bron is men nog niet begonnen met den aanleg van een spoorweg van Canton naar Macao, daar ook hier het oorspronkelijk plan om deze voor gezamelijke rekening van Chineezen en Portugeezen te bouwen van Chineesche zijde tegenkanting ontmoet. Daarentegen wordt wel gewerkt aan een spoorweg van Swatow naar Chau Chow Foe, (blijkbaar een kort lijntje dwars op de kust), waarvan de Chineesche concessionaris den bouw van weg en werken en de levering van het rollend materieel in handen heeft gegeven aan een Japansch syndicaat. Het materiaal is, blijkens het cons.-verslag, tot nu toe door stoomers van de Java—China—Japan Lijn uit Japan te Swatow aangevoerd. Eindelijk is er sprake van een lijn van Amoy naar Foochow, waarvoor het benoodigde kapitaal, 800.000 taels, door Chineezen zou worden bijeengebracht.

---

1) Blijkens berichten, dezer dagen in de dagbladen opgenomen, zou de onderkoning te Canton, die gelden hebben willen bijeen brengen door het instellen van nieuwe belastingen, doch deze maatregel zou groote ontevredenheid hebben gewekt, waarbij de leiders der beweging door den onderkoning met den dood bedreigd zijn, terwijl hij drie kanonneerbooten uit Shanghai ontbood, om de rust te herstellen.

Blijkens een ander bericht zou koning Leopold een huwelijksgeschenk zenden aan Miss Alice Roosevelt om zijn dankbaarheid uit te drukken jegens den President, die zoo is opgekomen voor de eischen van de concessie-houders van den spoorweg Hankow-Canton, waar veel Belgisch kapitaal bij betrokken was.

DE STRAITS-DOLLAR.

Blijkens de mededeelingen vroeger in dit tijdschrift opgenomen (zie jaarg. 1903, II, bl. 1243 en 1904, I bl. 926) bestond reeds geruimen tijd het voornemen om het muntwezen in de Straits-settlements op denzelfden voet te regelen als in Britsch-Indië en aan den Straits-dollar een vaste goudwaarde toe te kennen. De Britsche Regeering heeft het besluit hiertoe onlangs genomen en de goudwaarde van den munt vastgesteld op 2 sh. 4 pence (*f* 1.40).

Deze maatregel is niet alleen voor die Britsche kolonie zelf, maar ook voor de omliggende landen en vooral voor Sumatra's Oostkust van zeer veel belang.

Zooals vroeger gezegd is, had men verwacht dat de koers op 2 sh. of *f* 1.20 zou worden vastgesteld. In de *Nieuwe Courant* van 31 Jan. jl. wordt gewezen op het financieele bijvoegsel van de *Times* van 22 Jan., waarin de te Singapore heerschende malaise voor een deel wordt toegeschreven aan het uitstellen van dien lang verbeiden maatregel. Toch kon dat blad dien uitstel niet geheel laken. Zijn Singapoorsche correspondent schreef: „In het zilver is genoegzaam grond te vinden om hun van antwoord te dienen, die een beweging, waarmede zulke groote financieele en handelsbelangen gemoeid zijn, overhaast zouden willen versnellen. Want indien men de standaard te laag stelde, zou het betaalmiddel door de banken tot zich worden getrokken en zoo die te hoog wordt genomen, zou dit vermoedelijk rampspoedige gevolgen voor de industrieën der gefedereerde Maleische Staten na zich sleepen. De meest bevoegden zijn het er over eens, dat de koers zoo dicht mogelijk bij de 2 shilling genomen zou dienen te worden".

Desniettemin heeft de liberale Engelsche regeering, die de unionistische opvolgde, de koers vrij wat hooger gesteld. In hoeverre de directe gevolgen van dezen stap heilzaam of schadelijk zullen zijn, waagt de *N. Ct.* niet te voorspellen, doch uit de veronderstelling dat na een niet al te lang tijdsverloop nadat sommigen verlies hebben geleden en anderen winsten hebben behaald, het verstoorde evenwicht in de muntverhoudingen van het Oosten, — en thans voor goed — zal komen te worden hersteld, hetgeen den handel in het algemeen slechts reden zal geven de Britsche regeering dank te zeggen, dat zij den knoop heeft doorgehakt en een einde heeft gemaakt aan de middeleeuwsche toestanden, welke in de door den handel der Straits beheerschte streken, op het gebied van het muntwezen golden.

Met betrekking tot onze bezittingen herinnert het blad er aan hoe Atjeh, Riouw, de Oostkust van Sumatra en een groot deel van Borneo sedert lang gewoon waren uitsluitend met de Straits, Singapore en Penang, handel te drijven en dat de z.g. Mexicaansche dollar sedert jaren de eenige gangbare munt in het Oosten was. Om de goederen, te Singapore gekocht, te kunnen betalen, moesten onze kooplieden, bij gebrek aan een geordend bankwezen, dollars hebben, die zij naar die stad overbrachten. Toen de eerste Europeesche ontginners zich in Deli vestigden, dwong hun niet alleen diezelfde reden tot het gebruik van dollars, doch zij moesten zich ook schikken naar de eischen der Chineesche koelies, die betaling in ten hunnent gangbare dollars wenschten. Terwijl de ambtenaren hun geld in guldens uitbetaald kregen, ontstond de voor de Nederlandsche kolonie zeer ongewenschte toestand van tweeërlei betaalmiddel. In 1872 was de koers van den Mexicaanschen dollar *f* 2.85, in

1892 daalde hij tot ƒ1.74 en in 1902 zelfs tot ƒ1.05 met tusschen liggende schommelingen; een enkele maal tot beneden den gulden.

Voor hen, die hun tractement in guldens ontvingen, beteekende de daling van den dollarkoers een zeker voordeel, dat echter afnam, naarmate de prijzen der artikelen zich naar den nieuwen dollarkoers wijzigden. Alleen in de loonen der koelies, door de tabaksondernemingen uit China of Java betrokken, kwam zoo goed als geen verandering. Hierdoor waren de tabakmaatschappijen in staat grootere winsten te maken, omdat de exploitatiekosten lager geraamd konden worden. Ten gevolge van dien ontstonden tal van kleinere ondernemingen, welke om zoo te zeggen dreven op de lage dollarkoersen. Groote beroering heeft de met de hervorming van het muntstelsel in de Straits samenhangende stijging van de dollarkoersen dan ook onder de tabaksondernemingen van Sumatra's Oostkust teweeg gebracht. Volgens de Indische bladen zijn de meeningen over de dollar-quaestie verdeeld. De kleinere ondernemingen zagen de vaststelling van den dollar-standaard op een hooger koers met angst tegemoet en drongen aan op eene spoedige algeheele wering van de uitheemsche munt, terwijl de grootere vrij onverschillig toekeken, daar hun nadeel niet zoo groot zou zijn en vrijwel zou opgewogen worden door het vermoedelijk verdwijnen van een zeker aantal concurrenten. De verwachting wordt uitgesproken, dat spoedig maatregelen mogen worden genomen om ons gebied aan dergelijke invloeden te onttrekken. In het *Bat. Nbl.* komt de mededeeling voor dat van af 1 Mei 1906 de Westerafdeeling van Borneo voor den aanvoer van dollars gesloten zal zijn. Geloofd wordt dat Deli en Riouw zich spoedig daarbij aan zullen sluiten.

Ook uit de Philippijnen is de Mexicaansche dollar reeds gebannen en sedert 1° Jan. van dit jaar eveneens uit Fransch Indo-China.

DE SPOORWEG VAN PORT-SOEDAN NAAR DEN NIJL.

Op 27 Jan. jl. is door Lord Cromer in tegenwoordigheid der ministers en een aantal Egyptische notabelen de nieuwe spoorweg geopend, die Berber aan den Boven-Nijl verbindt met de kust der Roode Zee bij Soeakim. Deze spoorweg ter lengte van 502 K. M. is in zestien maanden tijds gelegd door een der heetste, droogste en onherbergzaamste woestijnen van de wereld. Voegt men daarbij dat het terrein zeer geaccidenteerd is, dan heeft men hier met een bewonderenswaardig werk op technisch gebied te doen. Zooals bekend is loopt er een spoorweg van Caïro langs den rechteroever van den Nijl tot Wady Halfa bij den tweeden waterval en splitst zich daar in een die de rivier volgt tot oud Dongola en een tak die, de groote bocht van den Nijl afsnijdend, deze rivier weder ontmoet te Aboe Hammed, waarna deze weder gevolgd wordt tot Berber, om vandaar door te gaan tot Khartoem. Van Atbara nabij Berber buigt de nieuwe spoorweg zich oostwaarts af naar de zee, waar behalve het eindpunt Soeakim nog een andere havenplaats is gekozen, Port Soedan. Dit is een vroeger Bedoeïnen-visschersdorp, Sjeik-el-Bargoet, ± 60 K. M. noordelijker aan de kust gelegen, waar de gelegenheid beter schijnt te zijn dan te Soeakim en waar groote gebouwen en haven-

inrichtingen onder handen zijn genomen, zoodat deze nieuwe haven bestemd is Soeakim op den duur te vervangen.

Daar Soedan en het achterland rijk zijn aan natuurlijke voortbrengselen en een snel aanwassende bevolking hebben, is de nieuwe spoorweg van groote beteekenis voor de ontsluiting van dit gebied en voor de ontwikkeling van de streken aan den Boven-Nijl. Bij de uitvoering is men aan beide kanten begonnen, doch het snelst schoot men aan de zeezijde op, daar materialen, machinerieën en steenkool gemakkelijker over zee tot Soeakim waren te brengen, dan langs den langen spoorweg of per Nijlboot uit Egypte. Ook kan men aan de zeezijde gemakkelijker voorzien in de behoefte van duinwater door zeewater daarvoor te distilleeren.

l'Europe Colonial van 31 Jan. j.l. zegt dat het denkbeeld om dezen spoorweg aan te leggen reeds oud is en dat Ismaël-Pacha den bouw begon, doch dat deze in 1877 gestaakt werd, toen men reeds een half millioen had uitgegeven en een 50-tal mijlen had aangelegd. Later werd het denkbeeld weder opgevat door Sir Andrew Clarke en door Gordon-Pacha, doch tot uitvoering kwam het niet, want eenige werkzaamheden aan den kant van Soeakim, begonnen na Gordon's dood, werden dadelijk weder gestaakt, toen de Engelsche regeering besloot om Soedan aan zich zelf over te laten. Eerst na de overwinning van Kitchener te Omdurman werd het ontwerp weder opgevat. Khartoem werd door een spoorweg verbonden met Wady Halfa als schakel in de toekomstige lijn van Caïro naar de Kaap en tevens als verbinding met den spoorweg naar de Roode zee voor deze laatste was bij het budget van Soedan 162,000 pond sterling uitgetrokken. Het materieel van de lijn is geheel van Engelschen oorsprong en de uitvoering geschiedde onder leiding van kolonel Macauley.

Hierbij zijn aangeteekend dat de Kaap-Caïro-lijn gestadig vooruitgaat. Zooals bekend is werd de groote brug over de Zambesi bij de Victoria-vallen voltooid en is men aan het spoorleggen tusschen deze plaats en de mijnen van Broken Hill, vandaar zal de lijn in Noordelijke richting langs de grenzen van den Congo-staat loopen.

DE CHINEESCHE BOEKHOUDING.

In de *Locomotief* van 21 Dec. en 2 Jan. jl. komen een tweetal artikelen voor van den heer Henri Borel over de Chineesche boekhouding, die wel waard zijn om hier in het verkort te worden weergegeven.

Voor de meeste Europeanen lijkt die boekhouding een onoplosbaar mysterie en zij vinden het een schandaal dat de Regeering de Chineezen niet dwingt, om eene boekhouding in het Maleisch te voeren. Hiervan zal, naar de schrijver vreest, niet veel komen. Integendeel is het te verwachten, dat langzamerhand de Regeering veel van den dwang, die nog op de Chineezen rust, zal opheffen en hunne volkomen gelijkstelling met Europeanen wordt zelfs door hem in de verre toekomst gezien.

De Chineesche boekhouding is, voor wie met de Chineesche taal bekend is,

volstrekt geen mysterieus doolhof, maar een sierlijk gebaand stel wegen, waar men zonder wegwijzer en draden van Ariadne den weg wel in vinden kan. De grondslag er van is, evenals bij ons, het Dagboek, *Dzit Tshing*, waarin van dag tot dag, zonder iets over te slaan, alles wordt opgeschreven, wat in den handel gebeurd is, van eene uitgave van 10 cents tabak af tot een inkoop toe van 20 mille aan goederen. Op de bovenste helft der bladzijde staat alles wat dien dag is binnengekomen, weêrgegeven door een Chineesch karakter *Laî*, dat letterlijk vertaald *komen* beteekent, op de onderste helft staat alles wat uitgegeven of weggegaan is, met een karakter *Khî*, dat letterlijk *weggaan* beteekent. Een inkoop, een ontvangen betaling, een opgenomen geldbedrag, enz. komen op de bovenste helft der pagina, een uitbetaling, een huishoudelijke uitgaaf, eene verzending aan afnemers, enz. op de onderste. Aan het eind van *iederen* dag — en dit is een zeer voornaam punt — wordt op de bovenste helft der pagina het totaal van alle *laî*, d.i. binnengekomen posten opgeschreven, met vermelding van het juiste aantal dier posten, en evenzoo op de onderste helft het totaal met het juiste aantal der *khî* d.i. uitgegane posten, terwijl daarna, of ook wel daarvoor, ook nog dikwijls een aparte totaalpost staat van de binnengekomen en uitgegeven contanten alleen. Onmiddellijk daarna volgt de nieuwe dag. Veelal — maar dit is niet strikt noodzakelijk — volgt om een zeker aantal — b.v. 8 of 10 dagen — dan nog eens een totaal van al het *laî* en al het *khî* in die 8 of 10 dagen tot één saldo.

Gewoonlijk wordt echter niet alles direct in het Dagboek geboekt, want meestal doet de boekhouder (*tsai hoè*) dit pas na afloop van den dag uit een ander boek, het z.g. *Tsho Tshing*, dat we met *Kladboek* zouden kunnen vertalen. In dit *Kladboek* — dat er lang niet zoo netjes uitziet, omdat 't ieder oogenblik wordt gebruikt, en waarin ook wel geschrapt mag worden — wordt direct bij een transactie, van welken aard ook, alles genoteerd van inkomsten of uitgaven. Dit boek, waarin nog al eens iets vergeten kan zijn of verward opgeschreven, is enkel maar een behulp, maar het Dagboek bijwerkende, moet de boekhouder zich goed herinneren of er in het kladboek niets vergeten is, want in het Dagboek moet *alles* behoorlijk genoteerd zijn, daar het de grondslag is van de geheele boekhouding, zonder hetwelk alle andere posten, in het Grootboek of in de Balansrekening van nul en geener waarde zijn en absoluut geen bewijskracht hebben.

Hieruit volgt dat, strikt genomen, het Dagboek als het richtig is aangehouden, voldoende is om den geheelen handel van A tot Z na te sporen, hoewel dit zonder de andere boeken een ontzettend moeilijk en tijdroovend werk zou zijn.

Naast het Dagboek zijn van het grootste gewicht twee andere, door elken Chineeschen handelaar van eenige beteekenis aangehouden boeken, het *Kasboek*, meestal *Goên* (Geld) *Tshing* en het *Goederen-boek* of *Hwee Tshing*, ook wel *Goedang-boek* of *Goe-hang-Pho* genoemd.

In het kasboek staan, zooals de naam reeds aanduidt, enkel transacties, die direct den dag van boeking op de kas alleen betrekking hebben, d. w. z. daarin staan — dag voor dag, evenals in het Dagboek — opgeteekend, boven aan de bladzijde alle gelden, die *Laî*, d. i. binnengekomen zijn en op de onderste helft alle uitgaven, *Khî*. Dit kasboek begint op de eerste bladzijde van het eerste handelsjaar met het kapitaal dat in contanten in kas is. Na

elken dag worden, boven aan het eind der betrokken bladzijde, het totaal van al het *Laî* geboekt, en daaronder het totaal van het *Khî*, daarbij ook nog het kaskapitaal, dat dien dag bij het begin s'ochtends in kas was, en ten slotte het z. g. *Toei Tî Goâ* d. i. het eind-saldo. Was het *Laî* grooter dan het *Khî*, dan is er natuurlijk een *Laî*-saldo, benevens het s' ochtends aanwezige kas-kapitaal, *Gwàn Goên* (Oorsprong-Geld). Waren echter de uitgaven, het *Khî*, dien dag grooter dan het *Laî*, dan wordt geen *Khî*-saldo opgeteekend, maar wordt het oorspronkelijke kas-kapitaal (*Gwàn Goên*) met dat *Khî*-saldo verminderd en het aldus gewijzigde kas-kapitaal het eindsaldo van den afgeloopen dag, dat weder het *Gwàn Goên* van den volgenden dag wordt.

Het spreekt van zelf — en dit is een gewichtig punt bij een boekenonderzoek door een deskundige — dat ál de posten in het Kasboek precies moeten kloppen met de overeenkomstige van het Dagboek, daar alle kasboekposten natuurlijk daarin moeten voorkomen. Komt een dagboek-post niet in een Kasboek voor, dan is dit bij een onderzoek, niet zoo bijzonder erg, daar het Dagboek en niet het Kasboek de basis van het geheele onderzoek is. Komen echter verschillende kasboek-posten niet in het Dagboek voor — vooral als ze allen op één zelfde zaak betrekking hebben — dan is het geval leelijker, omdat de firmant dan die kas-inkomsten en kas-uitgaven in zijn Dagboek en later in zijn balans verdonkeremaand heeft.

In het *Goederen-* of *Goedangboek* worden bijv. de inkoopen van Europeesche crediteuren — die allereerst in het Dagboek moeten geboekt zijn — als *Laî* ingeschreven, waarbij de partijen behoorlijk gespecificeerd worden met vermelding van merk, maat en juisten inhoud, uitvoeriger dan in het Dagboek. Op de onderste helft der bladzijde staan vermeld als *Khì* alle partijen, welke uit de goedang zijn weggegaan, hetzij direct naar de afnemers, hetzij naar de toko, waar die goederen moeten worden verkocht. Een post *Khî* beteekent dus volstrekt nog niet verkocht, want heeft de toko geen voorraad genoeg van een artikel dan laat deze eenige kisten of balen uit de goedang halen en deze worden geboekt: *toei sjem tsjen khî* (d. i. voor naar de toko weggegaan). Prijzen behoeven er in het Goederenboek in het geheel niet bij te staan. Ieder bepaald artikel heeft in dit boek een apart folio, op de bovenste helft waarvan alle van de crediteuren bijgekomen goederen staan en op de onderste de uit de goedang weggevoerde. Dit is dus een zeer belangrijk boek, waaruit met een oogopslag op elk folio te zien is hoeveel van het op dat folio als hoofd vermelde artikel op een gegeven moment nog in de goedang aanwezig moet zijn en van welk merk, van waar ingeslagen. In geval van failliet is dit dus een boek van het grootste gewicht en in de meeste gevallen wordt bij déconfitures dit boek verduisterd, als men, onbekend met de Chineesche boekhouding, bij een failliet wel goedang en toko verzegelt, doch met de overlegging van een onvoldoend aantal koopmansboeken genoegen neemt.

Een ander belangrijk boek van de Chineesche boekhouding, is het z. g. *Ts'ong Tshing of Ts'ong Pho*, dat niet geheel correct met Grootboek wordt vertaald. Hierin heeft elk afnemer of crediteur, met wien handel gedreven wordt, een apart folio. Een klapper aan het begin van het boek bevat de namen van alle hoofden, met vermelding van het folio-nummer, waar zij te vinden zijn. Op de bovenste helft der pagina — die netjes door een streep precies in tweeën is verdeeld — staat het *credit* van den handelaar,

wiens naam het folio draagt, dus alles wat hij aan de firma geleverd heeft, met den prijs er bij, of aan contanten heeft betaald. Dit wordt hier uitgedrukt door hetzelfde woord *Laï*. Op de onderste helft der bladzijde staat wat die handelaar hetzij in geld of in goederen van de firma heeft ontvangen. Aan het eind van elk boekjaar wordt het totaal der *Laï*-posten van het folio op de bovenste helft der pagina opgemaakt, en op de onderste helft het totaal der *Khî*-posten. Is *Laî* grooter, dan geeft dit met het totaal van *Khi* verminderd, het *credit saldo* aan en is de man aan het hoofd van het folio vermeld dus een crediteur. In het omgekeerde geval is hij een debiteur. De lijst van crediteuren en debiteuren maakt men op uit dit *Ts'ong Tshing*, doch geen enkele post er van heeft de minste waarde, als zij niet behoorlijk correspondeert met een overeenkomstigen post in het Dagboek. In het *Ts'ong Tshing* staan ook als folio-hoofden „Huishuur", „Uitgaven voor voedsel en huishouding", „Betaalde loonen", Inventaris Huisraad", en „Diverse uitgaven" (*Tsap Hoé*), welke laatste weder met een apart daarvoor aangelegd boekje correspondeeren.

In het tweede artikel wordt gezegd dat uit het voorgaande duidelijk is, hoe de Chineesche boekhouding volstrekt geen labyrinth vormt voor iemand, die het, meestal verkorte, Chineesche schrift er in machtig is. Een kleine moeilijkheid levert alleen de Chineesche verklanking op van Hollandsche firma en artikelnamen, die dikwijls in elke plaats van Indië weer anders zijn.

Zoo zou — om bij Semarang te blijven — de knapste professor in het Chineesch te Londen absoluut niet weten wat *Ma-Sie*, *Ka-Pie*, *Lok Tik-Tam* of *Ho-Paan-Sie-Tik* in eene Chineesche boekhouding beteekent, als hij niet wist dat hier firma's *Maatschappij* (voor Uitvoer- en Commissiehandel), of (Internationale Crediet- en Handelsvereeniging) *Rotterdam*, of (G.) Hoppenstedt bestonden. Ook zou hij bijv., waar van blikjes sprake is niet direct achter *woe loe tjik* worteltjes of achter *sa-tien* sardientjes vinden. Het eerste wat een deskundige dus doet, als hij op een vreemde plaats komt, is zich op de hoogte stellen van de schrijfwijze in Chineesche verklankingen van de Europeesche firma's en import-artikelen à costi, een schrijfwijze, die dikwijls op een andere plaats voor dezelfde dingen weer anders is.

Eenmaal met deze wetenschap gewapend, is een Chineesche boeken-onderzoek, al vordert het, wil het nauwkeurig zijn, zeer veel tijd, volstrekt niet zoo'n hopeloos heksenwerk voor een deskundige, zegt de heer Borel, maar hij voegt er de „mits" aan toe, dat de volledige Chineesche boeken van den firmant te zijner beschikking zijn, en dit is maar zelden het geval. De slimme Chinees, failliet of accoord-aanbieder, die maar al te goed weet, dat er nergens voorgeschreven staat welke Chineesche boeken hij wettelijk verplicht is aan te houden, levert gewoonlijk een onvolledig stel boeken in, liefst nog enkel maar die van het afgeloopen jaar, wèl begrijpende, dat geen enkel deskundige op die manier achter den waren toestand van zijn zaken zal komen. Gewoonlijk, in geval van failliet, vindt de deskundige op de Weeskamer eenige boeken, waarmede hij niets kan uitvoeren en waaraan de voornaamste ontbreken. De schrijver heeft het bijgewoond dat bijv. alle Dagboeken werden gemist. Meerdere voorbeelden worden aangehaald hoe slordig met die boeken in zulk een geval wordt omgesprongen en hoe er absoluut geen zorg wordt gedragen voor de Chineesche boekhouding van een gefailleerde, terwijl er niet de minste

contrôle bestaat dat hij zijn boeken behoorlijk inlevert, zóó, dat een onderzoek mogelijk is. Hierin ligt het groote gevaar voor den Europeeschen handel en niet in het feit dat zij in het Chineesch worden gehouden. De schuld hiervan ligt niet bij den griffier, die de verzegeling leidt, noch bij de Europeesche leden van de Weeskamers, die geen Chineesch verstaan, doch waar in zulke gevallen de tolk voor de Chineesche taal bij den Raad van Justitie en de Chineesche leden van de Wees- en Boedelkamer voor dienen is den schrijver niet duidelijk. Zij kennen wèl Chineesch, althans behóóren het te kennen, al zijn er nu nog veel Chineesche officieren, kapiteins en majoors zelfs, die geen Chineesch voldoende kunnen lezen en schrijven. Zij hadden er in elk geval op kunnen wijzen dat de ingeleverde boeken onvolledig of onvoldoende waren.

De heer Borel acht het hoogst noodig dat — indien de Regeering niet de verplichte Maleische boekhouding wil invoeren — er wettelijk wordt voorgeschreven, op straffe van zware gevangenisstraf of hooge geldboete, welke Chineesche boeken een Chineesch koopman behoort aan te houden. Als zoodanig noemt hij: 1° het Dagboek [Dzit Tshing); 2° het Grootboek (Ts'ong Tshing); 3°. het Goederenboek (Hwee Tshing) en 4° het Kasboek (Goên Tshing). Tevens zoude hij den Chineeschen handelaar de wettelijke verplichting wenschen opgelegd te zien, eens per jaar zijn balans op te maken in een *Kjet Tshch.* Thens maakt de Chinees ook wel degelijk een balans op, maar zelden wordt die door hem ingeleverd. Een paar merkwaardige gevallen worden opgenoemd om het verkeerde van het gemis dezer bepalingen in het licht te stellen. In het eene kwam een gefailleerde Chinees, die zijn boeken geheel achter hield er met 6 maanden gevangenis af, in het andere werd uit de boeken van een Chineeschen failliet een fraude aangetoond, die hem voor eenige jaren achter slot bracht.

De onder leeken verspreide meening dat er zoo gemakkelijk in de Chineesche boekhouding geknoeid kan worden, is geheel onjuist. Door het periodiek totaliseeren der bedragen in het Dagboek en Kasboek is het inschuiven van posten in sommige boeken niet mogelijk zonder dat de totalen niet mee kloppen. Als de handelsboeken volledig worden ingeleverd is fraude bijna altijd te ontdekken. En daarom zorgt in vele gevallen de failliet er wel voor, dat die handelsboeken *niet* volledig worden ingeleverd.

Ook komt het dikwijls voor dat slechts de boeken van één jaar worden ingeleverd. In het Grootboek beginnen dan meestal de diverse folio's met saldo's van het vorige jaar, die slechts met een vorig Grootboek te controleeren zijn. Wordt dit niet nagegaan, dan kan de failliet, met den aanvang van het jaar al van plan zijnde in den loop van het jaar te failleeren, de noodige groote credit-totalen van 't vorige jaar als eerste post in het nieuwe Grootboek zetten ten faveure van familie en sobats, die hij dan even vóór het failliet „afbetaalt", lees „bij wie hij zijn contanten vóór 't failliet in veiligheid brengt".

Bij wettelijke regeling als bovenbedoeld gelooft de schrijver, dat zelfs verschillende déconfitures voorkomen zouden worden. Een bezwaar blijft dat de Europeesche handelaar nooit zelf de Chineesche boeken zal kunnen onderzoeken. Hij blijft dus aangewezen op den Chineeschen deskundige, dan wel den Europeeschen ambtenaar voor de Chineesche zaken. Het tarief voor het onderzoeken van Chineesche handelsboeken (Staatsbl. 1897 n°. 97) is

exorbitant hoog gesteld, nl. *f* 10.—voor elke 100 nageziene Chineesche karakters. Daar een boekenonderzoek soms over honderd duizenden karakters loopt, wordt gewoonlijk geaccordeerd voor *f* 750 of *f* 600, wat wegens de tijdroovendheid der zaak werkelijk niet hoog is, vooral daar meestal eenige firma's het gezamenlijk betalen. Een poging indertijd te Soerabaja gedaan om tegen een jaarlijksche toelage een Europeeschen deskundige te engageeren voor alle mogelijke diensten, de Chineesche boekhouding betreffende, is toen niet geslaagd wegens onvoldoende samenwerking der firma's, tot groote vreugde der Chineezen, welke een aldus hun boven het hoofd hangende contrôle hoogst ongaarne zouden zien. De slotsom van den heer Borel is dat zoo als de Chineesche boekhouding nu is, zonder wettelijke regeling en zonder altijd gereedstaande contrôle, zij een groot gevaar voor den Europeeschen handel oplevert.

HET EERSTE ITALIAANSCHE KOLONIALE CONGRES.

In de December-aflevering werd door ons reeds het een en ander medegedeeld omtrent het doel en de voorbereiding van dit merkwaardige congres, dat in de maanden September en October van het afgeloopen jaar in *Asmara*, Erythrea's hoofdstad, werd gehouden.

Uit Europa hebben 49 leden aan dit congres deelgenomen, allen Italianen behalve één, de Duitsche hoogleeraar Kurt Hassert, die in de 11e afl. van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik, Kolonialrecht und Kolonialwirtschaft* eene zeer lezenswaardige beschrijving er van geeft, waaraan wij het volgende ontleenen.

De deelnemers aan het congres waren verdeeld in drie groepen. Vooreerst de leden, die uit Europa kwamen (membri effettivi). Deze betaalden eene bijdrage van 50 lire, waarvoor zij alle publicaties van het congres ontvingen en recht verkregen op alle voordeelige regelingen, welke voor transport, logies enz. waren gemaakt. Verder de leden, reeds in de kolonie aanwezig (membri locali), die voor eene bijdrage van 20 lire dezelfde voorrechten binnenslands ontvingen. Hun aantal was 120, waaronder vele ambtenaren en officieren, katholieke en protestantsche geestelijken en talrijke vertegenwoordigers van handel en nijverheid. En eindelijk had men nog de ondersteunende leden (membri aderenti), die niet deelnamen aan de vergaderingen maar voor eene bijdrage van 10 lire alle uitgaven van het congres bekwamen.

De samenstelling van de buitenlandsche congresleden heeft niet geheel aan de verwachtingen voldaan. Daaronder toch waren slechts enkele parlementsleden en vond men de groote Italiaansche handelshuizen en geldinstituten, welker steun de kolonie voor hare ontwikkeling zoo dringend noodig heeft, bijna niet vertegenwoordigd. Naar verhouding was daarentegen het aantal journalisten, door de groote Italiaansche dagbladen afgevaardigd, zeer groot. Hunne aanwezigheid was van groote waarde, omdat zij de verbazend geringe bekendheid met de kolonie in het moederland kunnen vermeerderen en de publieke meening aldaar, die thans nog tusschen opgeschroefde bewondering en overdreven afkeuring slingert, tot een juister oordeel kunnen brengen

over het „Kind der Smarte aan de Roode Zee", zooals de Duitsche hoogleeraar met eenig recht Erythrea noemt.

Den 25 September 1905 kwamen de Europeesche congresleden te Massaoea aan, en reeds den volgenden dag brachten spoortrein en postwagen ze naar Asmara, waar den 27sten in eene v·orloopige vergadering het congresbureau werd aangewezen en het arbeidsprogram werd vastgesteld. Tot voorzitter van het congres werd gekozen de markies *di San Giuliano*, een zeer invloedrijk en op koloniaal-politiek gebied zeer kundig lid van den Italiaanschen senaat.

De zittingen van het congres werden gehouden in de zalen van den plaatselijken schouwburg. Door de goede zorgen van de commissie van voorbereiding waren over de meest belangrijke koloniale vraagpunten door erkende deskundigen rapporten uitgebracht, welke door de rapporteurs ter vergadering nader werden behandeld, wier voordracht gewoonlijk werd besloten met het stellen van eene motie, waarover door de congresleden werd beraadslaagd en beslist.

De volgende onderwerpen kwamen in behandeling:

1°. Op welke wijze zouden alle pogingen tot ondersteuning van de Italiaansche koloniale politiek en tot vermeerdering van koloniale kennis door eene enkele centrale instelling kunnen worden geleid?

Door den rapporteur, senator De Martino uit Rome, werd met instemming van het congres daarvoor aanbevolen de oprichting van een centraal koloniaal bureau dat, zonder politiek karakter te bezitten en zonder zich in te laten met handelsoperatiën, een orgaan zoude worden tot ondersteuning en uitbreiding in Italië van overzeesche belangen en tot aanmoediging van koloniale studiën vooral omtrent de landen, welke in aanmerking zouden kunnen komen ten behoeve van Italie's emigratie, handel en kolonisatie.

Naar dit doel zoude o. a. moeten worden gestreefd door zaakkundige geschriften en voordrachten, door het organiseeren van koloniale tentoonstellingen en het ondersteunen van wetenschappelijke en economische onderzoekingen.

2°. De oprichting van eene koloniale crediet-instelling voor Italiaansch Afrika.

3°. De ontwikkeling van handel en nijverheid aldaar.

4°. De noodzakelijkheid van eene spoedige voltooiing der hydrographische en topograpische opname van de kolonie.

5°. Verbetering van den overzeeschen transportdienst.

Hierbij werd aangedrongen op goedkoopere, snellere en talrijker Italiaansche scheepvaartverbindingen met de koloniën en met de voornaamste havens aan de Roode Zee en den Indischen Oceaan.

6°. Het verkeerswezen in de kolonie en de hoofdwegen, noodig voor een verder doordringen naar het binnenland.

7°. Het rechtswezen voor Italianen en voor inlanders.

Door de rapporteurs, twee rechterlijke ambtenaren van Asmara, werd geconcludeerd, dat de koloniale wetten niet te Rome moeten worden gemaakt maar in de kolonie zelve in overeenstemming met de praktijk, dat ze zoo eenvoudig en duidelijk mogelijk moeten worden samengesteld en rekening moeten houden met de rechtsbegrippen, zoowel der Europeanen als der inlanders.

8'. Koloniale voortbrengselen met het oog op de behoefte van het moederland.

Door verlaging van inkomende rechten en van vrachtprijzen wenschte men uitvoer van Erytreesche artikelen naar Italië gemakkelijker te maken.

9°. Het emigratie-vraagstuk met betrekking tot It. Afrika.

Wenschelijk werdt het geacht om een deel der Italiaansche emigranten naar Erythrea te leiden, wat echter onder de bestaande omstandigheden slechts in betrekkelijk geringe mate mogelijk zal zijn. Daar voor dit doel ook particulier kapitaal en voorbereidende openbare werken noodig zijn, dienen de bezuinigingen in het koloniaal budget te maken, hoofdzakelijk voor deze laatste te worden benut.

10. De ontwikkeling van den landbouw.

Behalve over deze, reeds te voren vastgestelde, vraagpunten werden nog verscheidene voordrachten over andere onderwerpen gehouden o. a. over: het Benadir-gebied en zijne toekomst en over de kolonie Erythrea en de kleine Italiaansche kapitalisten.

Den 13 October werden de zittingen van het congres gesloten, waarbij de voorzitter namens de congresleden den wensch uitsprak, dat binnen 3 jaar een tweede koloniaal-congres zoude worden gehouden, zoo mogelijk in het Benadir-gebied en wel in de haven en hoofdplaats van dat gebied, *Brava*.

Het congres duurde slechts drie weken, maar die tijd werd door de deelnemers goed benut. De zittingen werden afgewisseld door bezoeken aan de tentoonstelling en aan verschillende gouvernementsinrichtingen en particuliere fabrieken te Asmara en door excursies naar eenige plaatsen en ondernemingen in het binnenland.

De tentoonstelling, door het plaatselijk bestuur ten behoeve van de congresleden georganiseerd, vond plaats in een zijvleugel van het gouvernements paleis en in eenige daarbij opgerichte tenten. Ze was verdeeld in de volgende afdeelingen: *a.* Producten van Erythrea welke voor invoer in Italië in aanmerking komen. *b.* Europeesche (meest Italiaansche, Belgische en Engelsche), Egyptische en Indische fabrikaten, die het meest in de kolonie en de aangrenzende landstreken afzet vinden. *c.* Ethnographische voorwerpen. *d.* Zoölogische afdeeling. *e.* Landbouw en Bergbouw. *g.* Photographiën en kaarten.

Voor de verschillende excursies waren door het militaire transportwezen (trein) wagens en trekdieren (paarden en muildieren) ter beschikking van de congresleden gesteld. De leden, die uit Europa waren gekomen, hadden op hun tocht van Massaoea naar Asmara reeds van die onmisbare hulp gebruik gemaakt. Van eerstgenoemde plaats reisden zij in een extratrein over een 70 K.M. langen spoorweg (smal spoor) langs Dogali naar Ghinda, het eindpunt van den spoorbaan, welke spoedig tot Asmara zal worden doorgetrokken. Te Ghinda, reeds 922 M. boven de zee, stonden de trein-rijtuigen gereed, waarin de leden over een zigzagsgewijze aangelegden weg, lang 51 K.M. naar de hoogvlakte werden vervoerd, waarop Asmara (2350 M.) is gelegen.

De hoofdplaats, welke nog slechts 8600 inwoners waaronder 1600 Europeanen, meest Italianen telt, maakt door haren ruimen regelmatigen aanleg en groote pleinen een aangenamen indruk.

Ze heeft een fabriek voor electrische verlichting en krachtlevering, een

ijsfabriek, eene inrichting voor het distilleeren van water en o.m. ook een instituut voor serum-inenting, dat ten doel heeft om de vee-ziekten te bestudeeren, die in de kolonie heerschen en o. a. het serum te bereiden en toe te passen tot bestrijding van de vee-pest, waaraan van Januari 1904 tot aan de congresopening meer dan 150.000 runderen, bijna 1/4 van den veestapel, waren bezweken.

Dat ook de landbouw in de kolonie aan groote, bizondere plagen is blootgesteld, bleek aan de congresleden o. a. bij een bezoek aan de proeftuinen van het landbouw proef-station te Asmara, welke een treurig beeld opleverden, omdat een groot deel der kolonie even vóór het congres geteisterd was geworden door millioenen sprinkhanen, die groote schade aan de veldgewassen hadden toegebracht. Op de terugreis naar Massaoea waren de buitenlandsche congresleden nog toevallig getuige van een inval van die zoo gevreesde insecten en hoewel de zwerm toen betrekkelijk klein was, was het aantal van de als sneeuwvlokken in de zonneschijn schitterende, neervallende sprinkhanen ter grootte van een vinger zoo groot, dat zij zich een goede voorstelling konden maken van de verwoestingen, die door een dergelijke plaag kunnen worden aangericht.

Buiten de hoofdplaats werden excursies gemaakt naar de op 18 K. M. van daar gelegen goudmijn Medri- zien welke door eene particuliere maatschappij met Engelsch en Italiaansch kapitaal wordt geëxploiteerd onder de leiding van een Engelsch ingenieur die in de Transvaalsche goudvelden de noodige ondervinding had opgedaan, verder naar de plaatsen *Keren* (+ 1426 M.) op 96 K.M. van Asmara gelegen met 3650 inwoners, *Saganeiti* (+ 2203 M.) op 64 K.M. en *Adi Ugri* (+ 2022 M.) op 58 K.M. afstands verwijderd. Al deze plaatsen zijn met Asmara verbonden door goede rijwegen, welke grootendeels door de koloniale troepen zijn aangelegd waardoor een belangrijke besparing werd verkregen, daar 1 K.M. van die wegen door de inlandsche soldaten gemaakt, in dit heuvelachtig terrein slechts een uitgaaf van ± 2000 lire heeft vereischt, daarentegen bij particulieren aanleg ± 12000 lire kost.

Van uit Adi Ugri werd een bezoek gebracht aan de nabij gelegen onderneming van den Siciliaan Alfio Laudani. Deze is de laatst overgebleven kolonist van de landbouw-kolonie, welke aldaar in 1890 door Baron Franchetti werd gesticht doch wegens de treurige resultaten eenige jaren later werd opgeheven. Aan Laudani is het door vakkennis en noesten vlijt echter gelukt, om de 174 hectaren groote concessie tot een bloeiend akker- en tuinland te maken, daarmede het bewijs leverende, dat niet in mindere geschiktheid van bodem en klimaat maar in minder gelukkige keuze van de kolonisten de oorzaak van het vroegere verval der onderneming moet worden gezocht.

Evenals bij elk congres vonden ook hier de deelnemers in verschillende feesten, hun ter eere gegeven, eene aangename afleiding van wetenschappelijken arbeid. Dankbaar getuigt Prof. Hassert van de gulle ontvangt en de gastvrijheid door de congresleden overal ondervonden en niet minder van de geldelijke en materieele voordeelen, hun in zoo ruime mate verschaft. Op de Italiaansche spoorwegen werd hun eene zeer belangrijke vermindering toegestaan van het tarief voor de reizen van hunne woonplaats naar de inschepingshaven en van daar terug. De Italiaansche Stoomvaartmaatschappij verleende eene reductie van 75 pCt. op den vrachtprijs, zoodat een retour

biljet 1ste klasse van Genua naar Massaoea voor hen slechts 476 lire kostte. En in Erythrea zelve werden zij bijna geheel als gasten der kolonie behandeld. Ieder kreeg in hotel of in particuliere woning gratis logies en werd met zijn bagage overal kostvrij vervoerd. Op de tochten naar het binnenland, welke in groepen plaats vonden met het oog op de onvoldoend beschikbare logiesruimte, waren de leden steeds de gasten der officieren van het garnizoen der bezochte plaats, terwijl ze eindelijk tal van belangrijke geschriften en uitgaven voor hunne inlichting en ten behoeve van hunne studiën ontvingen.

De Duitsche verslaggever verklaart ten slotte het eerste Italiaansche Koloniale congres als volkomen geslaagd en tot een navolgenswaardig voorbeeld voor soortgelijke wetenschappelijke samenkomsten. Hij eindigt met, evenals wij voor Nederland deden, den wensch uit te spreken dat een eerstvolgend Duitsch koloniaal congres in een der Afrikaansche staten van Duitschland moge worden gehouden.

J. S

Twee magistraten doen moeite een weesje uit te huwen.

Eene vertelling uit de Tsjin-Koe-tsji-koean of Merkwaardige Tafereelen uit vroeger en later tijd.

In het district Tsjoe-Tsjau der provincie Tsjekiang woonde een man uit het geslacht Wong, met den naam Foeng. Zijn oudste broeder heette Tsjoen. Beide hadden elk een dochter; die van Tsjoen heette Kheng-Yeng en die van Foeng Kheng-Tsjan. Kheng-Yeng was verloofd met een rijken man, Phoen-Wa, doch Kheng-Tsjan was toegezegd aan den heer Syoe-Nga. Beide meisjes waren reeds in hare prilste jeugd de bruid geworden; de beide verloofden woonden in hetzelfde district. Toen Kheng-Yeng juist tien jaar was, stierf eerst haar moeder en kort daarop haar vader. Toen de vader zijn einde voelde naderen, gaf hij zijn dochter over aan zijn jongeren broeder Foeng en verzocht hem de volgende uiterste wilsbeschikking uit te voeren: „De Goden hebben mij geen zoon beschoren, slechts deze dochter werd mij geboren. Behandel haar als uw eigen dochter; is zij volwassen, huw haar dan uit aan Phoen-Wa. Wat uwe schoonzuster aan kleederen en versierselen heeft nagelaten, zult gij aan de dochter overhandigen. Ook de opbrengst der velden, die voor de verlovingsgelden gekocht zijn, zal aan mijne dochter toebehooren. Vergeet deze mijne laatste woorden niet". Toen hij uitgesproken had, sloot hij voor goed de oogen. Na de begrafenis nam Wong-Foeng zijn nicht in zijn huis, om zijne eigen dochter gezelschap te houden.

Eens op een keer, het was juist Nieuwjaar, bezochten Phoen-Wa en Syoe-Nga, zonder het vooraf te hebben afgesproken, den heer Foeng om hem met het nieuwe jaar geluk te wenschen. Phoen-Wa was van een fraaie gestalte; men kon zijn gelaat schoon noemen; iedereen had schik in hem. Syoe-Nga echter was leelijk en zijn gezicht was bovendien van de pokken geschonden. Phoen-Wa

had, om zijn rijkdom te toonen, kostbare kleederen aangetrokken; Syoe-Nga echter, die geen vriend was van uiterlijken praal, verscheen in een eenvoudig, nederig gewaad. Reeds de ouden zeiden: „Het afgodsbeeld is met goud versierd, de mensch met kleederen; de oogen der menschen zijn meestal op het uitwendige gericht". Zoo ging het ook in het huis van Foeng, mannen en vrouwen, jong en oud eerden en prezen Phoen-Wa, terwijl niemand aandacht schonk aan Syoe-Nga.

Kort daarop stierf de vader van Syoe-Nga. Hoewel hij tot de aanzienlijken behoorde, liet hij toch geen vermogen na, want de lieden van het geslacht Syoe-Nga waren steeds eerlijke en gewetensvolle ambtenaren geweest; in plaats van rijker werden zij steeds armer. De vader van Phoeng-Wa daarentegen vermeerderde zijne bezittingen dagelijks. De heer Foeng wist dit wel en dit bracht hem tot een weinig loffelijk besluit. Hij dacht; „Die Syoe-Nga is arm en bovendien leelijk; waarom zou ik nu niet mijne, met Syoe-Nga verloofde, dochter heimelijk aan Phoen-Wa tot vrouw geven en mijne voor Phoen-Wa bestemde nicht aan Syoe-Nga? Wie zal mij daarom van bedrog beschuldigen. Waarom zou ik mijne dochter afstaan in het huis der armen, opdat zij daar vele ontberingen lijde?" Toen de dag van de bruiloft kwam, gaf hij werkelijk zijne dochter aan Phoen-Wa tot vrouw en ook het geheele erfdeel van zijn nicht gaf hij aan zijne dochter. De nicht kreeg maar een heel eenvoudig uitzet. Zij had het bedrog wel bemerkt, was er inwendig bovenmatig vertoornd over, maar zij dorst hare verontwaardiging niet te uiten. Zij troostte zich met de gedachte: „Wie kan thans reeds weten, hoe na de bruiloft alles gaan zal".

Phoen-Wa, die trots was op zijn rijkdom, werd een rechte lediglooper; nooit las hij boeken of was hij met iets nuttigs bezig. Dagelijks zat hij in de speelhuizen. De schoonvader vermaande hem dikwijls, maar de schoonzoon luisterde niet; hij wist het beter dan de oude schoonvader. Ook op de vermaningen van zijn eigen vader sloeg hij geen acht. De vader ergerde zich ten slotte zoo, dat hij stierf. Nu had Phoen-Wa de vrije hand bij zijn daden en behoefde zich niet te ontzien. Dagelijks zat hij met zijn vrienden bijeen en bracht zijn tijd door met eten, drinken en spelen. Reeds na weinige jaren had hij tachtig duizend taëls van het vaderlijk erfdeel verkwist. Ook zijn grondbezit was weldra verdwenen, geen duim grond kon hij meer zijn eigen noemen. Wel had zijn schoonvader hem enkele malen met groote sommen bijgesprongen, maar

geheel zonder nut: het was alsof men sneeuw in een vuurhaard stort, het ongeluk was niet meer te bezweren. Phoen-Wa zonk steeds dieper. Honger en koude deden hem erg lijden. Hij bedroog zijn schoonvader en wilde diens dochter in vreemde huizen uit werken sturen. Toen de schoonvader dit hoorde, haalde hij zijn dochter terug en verpleegde haar in zijn huis tot in lengte van dagen. De eens zoo geprezen schoonzoon durfde zich niet meer vertoonen. Als een zwerveling trok hij rond van dorp tot dorp. Niemand wist, waar hij ten slotte gebleven is.

Syoe-Nga daarentegen studeerde ijverig voort. Hij kwam met glans door zijn examens, verkreeg hooge eeretitels en kwam ten slotte in invloedrijke ambten. Zijne vrouw Kheng-Yeng echter werd aan het keizerlijke hof den eeretitel van markgravin deelachtig.

Welnu, waarde lezer, waarom hebben wij deze geschiedenis van Wong-Foeng verteld? Omdat er in de wereld vele menschen zijn, die slechts hun aandacht op het tegenwoordige vestigen, maar wat nog komen kan, bedenken zij niet. Zij willen gaarne anderen benadeelen om zichzelf te verrijken. Wie beseft het echter, dat de mensch wel honderd plannen heeft, doch de hemel slechts een? Wanneer gij u een plan of richting hebt uitgedacht, is het nog zeer de vraag of de hemel u vergunnen zal dat plan uit te voeren! Het blijft toch maar altijd waar Doe ter gelegener tijd wat goed en rechtschapen is, dan zult gij ook tot de goeden behooren."

Nu willen wij eene geschiedenis vertellen, die juist het tegendeel van de vorige is en zij zal heeten: Twee magistraten doen moeite een weesje uit te huwen. Deze geschiedenis viel voor tijdens de dynastie Tsjou. In het rijk Nan, in de provincie Kiang-Tsjou, in het district Tack-Fa leefde tijdens de regeering van keizer Li, een magistraat wiens naam was Sjik-Pik. Hij was geboortig uit Lamtsjun-yun en woonde eenigen tijd in Kin-Hong. Hij was reeds veertig jaar oud, toen hem zijn vrouw door den dood ontrukt werd. Zonen waren hem nooit geschonken, slechts een achtjarig dochtertje kon hij zijn kind noemen. Vergezeld van een dienstmaagd, volgde deze dochter, Yut-Kong, haar vader op al zijn standplaatsen. Sjik-Pik was een rechtvaardig ambtenaar, zijne gerechtelijke uitspraken waren altijd geheel helder; ongerechtvaardigde, valsche aanklachten herkende hij spoedig als zoodanig. Zoo had hij in korten tijd bewerkt, dat de klachten minder waren geworden. Het volk was welgemoed en de roovers verdwenen.

Kwam hij uit de gerechtszaal en had hij niets anders te doen, dan nam hij wel zijne dochter op den arm of zette haar op zijn knie en onderwees haar in de schriftteekens. Dikwijls keek hij ook naar het spelen van het kind met de dienstmaagd en wees hun daarbij soms nieuwe spelletjes. Daar de dochter haar moeder niet meer had, voelde hij des te meer medelijden met haar. Eens op een dag speelde Yut-Hong met den bal op de binnenplaats.

De bal rolde in een drie voet diep gat. Juist wilde de dienstmaagd er in springen om hem er uit te halen, toen de vader er bijkwam en aan zijn dochter vroeg: „Weet gij geen ander middel om den bal er uit te krijgen?" Yut-Hong bedacht zich een oogenblik en zeide toen: „Ik weet wel raad". Zij beval de dienstmaagd water in de put te gieten, tot de bal zoo hoog opgedreven zou zijn, dat men hem gemakkelijk kon bereiken. De vader was over dezen verstandigen inval van zijn dochter zeer verheugd.

Daar trof hem plotseling een groot ongeluk. Eens op een nacht brandde het onder zijn beheer staande rijstpakhuis af. Hoewel men snel aan het blusschen ging, verbrandden toch meer dan duizend maten rijst. In dien tijd was de rijst zeer duur en kostte een maat 1500 duiten. Er was juist een groot oproer in het land; een voor het onderhoud van soldaten gevuld rijstpakhuis was daarom dubbel gewichtig. Een rijkswet bepaalde dat ieder, die van de voor de soldaten bestemde rijst driehonderd maten en meer had weggemaakt, terechtgesteld zou worden. Omdat echter Sjik-Pik een trouw ambtenaar was en het ongeluk door brand was ontstaan en niet door knoeierij en verkwistingen, rapporteerde zijn chef, op omstandige wijze het geval aan de regeering en verzocht om vrijspraak. De keizer echter was niet genadig, hij ontsloeg Sjik-Pik uit zijn ambt en beval hem voor de verbrande rijst schadevergoeding te geven. Sjik-Pik moest alles verkoopen wat hij had en kon met de opbrengst nog slechts de helft van de schade dekken. Nu moest hij nog in de gevangenis zitten tot alles teruggegeven was. Daarover brak zijn hart. Reeds na eenige dagen stierf hij en liet slechts deze eene dochter met de dienstmaagd na. De opvolgende ambtenaar kon werkelijk niet anders handelen en moest, zijn plicht doende, Yut-Hong en haar dienstmaagd verkoopen om met de opbrengst de schulden van den vader te voldoen.

Nu leefde in hetzelfde district een zekere Ka-Tsjeng, die valschelijk van een moord beschuldigd was geweest. Juist was

toen Sjik-Pik opgetreden. Zeer spoedig had hij zich van de onschuld van den aangeklaagde overtuigd en hem vrijgelaten. Ka-Tsjeng had tot dusver nog geen gelegenheid gehad zijn redder zijn dankbaarheid te toonen. Hij bevond zich meestal op handelsreizen buiten het district. Juist kwam hij terug toen Sjik-Pik gestorven was. Dadelijk begaf hij zich naar de gevangenis en weende bitter bij het lijk van zijn vroegeren weldoener. Toen kocht hij eene lijkkleeding en een kist en droeg zorg voor eene fatsoenlijke begrafenis. Toen hij hoorde, dat Sjik-Pik nog zooveel rijst van het gouvernement te betalen had, wilde hij aanbieden die schuld af te doen. Ten slotte deed hij het echter niet, daar hij vreesde in deze zaak verwikkeld te worden. Op den dag der verkooping van Yut-Hong en haar dienstmaagd ging hij naar de ambtswoning en kocht beide. Voor Yut-Hong eischte de beambte 50 taëls en voor de dienstmaagd 30 taëls; zonder meer betaalde Ka-Tsjeng den prijs en voerde Yut-Hong naar zijn huis. Het meisje had sedert den dood van haar vader onophoudelijk geweend. Nu werd zij door een man gekocht, dien zij niet kende. Wat mocht dat wel voor een man zijn en waarom kocht hij haar? Zeker zou hij haar tot de laagste bezigheden dwingen. Zulke gedachten bewogen haar hart en waren oorzaak dat zij onophoudelijk door weende. De dienstmaagd waarschuwde haar: „Zustertje, wij gaan naar het huis van dien man, gij zijt niet meer in het huis uws vaders, waar gij af en toe weenen moogt, maar hier zult gij zeker slaag krijgen". Na deze woorden werd Yut-Hong zich nog meer van hare ellende bewust. Hoe kon zij ook weten, dat die Ka-Tsjeng zoo beminnelijk en vriendelijk zijn zou. Toen zij in het huis van Ka-Tsjeng waren aangekomen, stelde deze de nieuw aangekomenen aan zijne vrouw voor. „Dit is de dochter van den genadigen heer Sjik-Pik en dit is de dienstmaagd. Was die genadige heer er destijds niet geweest, dan zou ik zeker in de gevangenis gestorven zijn. Toen ik heden zijn dochter zag, was het mij als zag ik zijn eigen gelaat. Gij zult haar een afzonderlijk woonvertrek aanwijzen, zorg ook voor goede thee en rijst en wees steeds voorkomend en vriendelijk voor haar. Mochten bloedverwanten haar later willen aannemen, dan zal ik ze gaarne laten gaan, zoo niet, dan zal ik ze opvoeden en later een passenden bruidegom voor haar zoeken. De dienstmaagd moet echter hier blijven voor bediening en gezelschap". Yut-Hong, die van kindsaf wel wist hoe het behoorde, wierp zich voor Ka-Tsjeng ter aarde, begroette hem eerbiedig en

zeide: „Heer, ik, de slavin, ben in dit huis verkocht, dat is geheel zooals het behoort; doch nu dank ik den genadigen meester, die mij zoo verhoogd heeft, als had hij mij opnieuw het leven geschonken; ik smeek u wel zeer, neem mij als kind aan". Toen zij uitgesproken had, wierp zich Ka-Tsjeng ter aarde, beval zijn vrouw om Yut-Hong op te richten en sprak: „Ik, geringe mensch, behoor tot de kinderen van den vereerden ambtenaar, uw vader; mijn leven is een geschenk van hem. Als ik deze dienstmaagd niet veracht, hoe zou ik het kunnen wagen de dochter van den genadigen heer gering te achten, hoe zou ik, armzalig mensch, zoo trotsch kunnen zijn! Wees zoo goed, neem de kleine woning in mijn armoedig huis aan, als een gast zult gij behandeld worden en als er niets is, waarover gij ontevreden behoeft te zijn, zullen wij dit als ons grootste geluk beschouwen". Yut-Hong dankte meermalen en roemde de goedheid van hart van den heer Ka-Tsjeng. Deze beval op zijn beurt aan alle dienstboden in zijn huis om Yut-Hong steeds eerbiedig te behandelen.

Nu had echter Ka-Tsjeng eene huisvrouw, die juist het tegenbeeld van haar man was. Wel had zij aanvankelijk met Yut-Hong op. Daar zij geen kinderen bezat, zou zij Yut-Hong, die door haar schoonheid en verstand snel de harten won, gaarne als kind hebben aangenomen. Toen echter haar gemaal zeide: „als een gast moet zij worden behandeld", werd haar vreugde en daarmede hare sympathie voor het meisje aanzienlijk bekoeld. Zij beloofde echter de wenschen en beschikkingen van haar man te zullen nakomen. Ka-Tsjeng ging evenals vroeger op handelsreizen. Was er op die reizen gelegenheid om een fraai stuk zijde te koopen, dan zond hij dit aan Yut-Hong, opdat zij zich fraai zou kunnen kleeden. Keerde hij van de reis terug dan was zijn eerste groet voor Yut-Hong. Dat verdroot de huisvrouw op den duur, doch zij waagde het niet om in tegenwoordigheid van haar echtvriend Yut-Hong slecht te behandelen. Was haar man echter weg, dan sloeg zij andere snaren aan. Dagelijks droeg zij Yut-Hong bepaalde werkzaamheden op, was deze te langzaam bij het werk, dan werd zij met de gemeenste scheldwoorden overladen. De grootste buien van toorn ontlastten zich evenwel over de arme dienstmaagd; deze werd zoodanig in het nauw gebracht, dat zij meende het niet langer te kunnen uithouden. Zij klaagde haar nood bij Yut-Hong en als Ka-Tsjeng terug kwam, zou zij hem alles vertellen. Yut-Hong echter verbood haar dit. „Zie" zeide zij aan de dienstmaagd,

„de heer heeft ons voor geld gekocht; dat hij zoo goed voor ons zou zijn, hadden wij in het geheel niet verwacht. Als nu zijn vrouw ons niet rechtvaardig behandelt, gaat dit geheel buiten hem om. Als wij ons bij hem beklagen, zou zijne goedheid jegens ons kunnen verminderen. Wij ondergaan beide hetzelfde lot, wij zullen het geduldig dragen, dat is het beste".

Eens op een dag keerde Ka-Tsjeng van zijn reis terug en trof toevallig de dienstmaagd bij den waterput aan Hij vond haar gezicht zoo mager en haar oogen zoo droevig. Daarom zeide hij tot haar: „Ik beval je slechts Yut-Hong te dienen, wie heeft je opgedragen water te scheppen, zet dadelijk den emmer neer". Op verdere vragen van haar heer antwoordde zij met bitter snikken. Dat maakte den heer Ka-Tsjeng achterdochtig. Hij riep zijn vrouw: „Wat kan er toch wel met Yut-Hong en haar dienstmaagd gebeurd zijn?". „Niets", antwoordde de vrouw, „zij zijn alleen maar niet heel opgeruimd". Eenige dagen later keerde Ka-Tsjeng onverwacht van een uitgang terug. Daar hij zijn vrouw niet vond, ging hij in de keuken om ze te zoeken. Daar ontmoette hij de dienstmaagd, die een bordje zoutevisch en een schotel in Yut-Hong's kamer droeg. Door een kier van de deur zag Ka-Tseng hoe Yut-Hong slechts een beetje zoutevisch bij haar rijst at. Daarop werd hij boos en schold zijn vrouw flink uit. Deze antwoordde echter: „Ik heb ook vleesch, maar wanneer de dienstmaagd het niet haalt, moet ik het dan soms naar binnen brengen?" De man antwoordde: „Ik beval toch dat de dienstmaagd bij Yut-Hong in de kamer zou blijven; om rijst te brengen zijn mijn eigen dienstboden er toch. En eenige dagen geleden vond ik de dienstmaagd buiten aan het water putten, zij weende toen bitter en gij hebt ze zeker slecht behandeld. Ik had nog geen gelegenheid ze nader te ondervragen, maar dat zie ik wel, dat gij weinig liefde aan Yut-Hong bewezen hebt. Als gij zoo in mijn bijzijn doet, wat moogt gij dan wel doen als ik op reis ben, zij zullen dan ternauwernood genoeg te eten krijgen". De vrouw antwoordde: „Wie houdt nu van eene slavin, maar gij wilt ze flink dik en vet maken, om ze dan tot tweede vrouw te nemen", Woedend antwoordde de man: „Wat zegt gij daar voor domme dingen! Gij zijt een zeer onwetende vrouw, met u wil ik niet twisten. Met morgen te beginnen moeten voor beide goede groenten gekocht worden, die behoeft gij echter niet van uw huishoudgeld te betalen, ik zal dat zelf doen. En nu, houdt u rustig". De vrouw vond het geraden niets te antwoorden. De beide meisjes

echter hadden voorloopig rustiger en beter dagen, want Ka-Tseng ging vooreerst niet weder op reis.

Vijf jaren waren intusschen verloopen. Yut-Hong was eene schoone jonkvrouw geworden. Ka-Tseng zocht naar een geschikten bruidegom, hij wilde haar uithuwelijken, om daarna weder rustig op reis te kunnen gaan. Ka-Tsjeng had echter niet gedacht aan de groote moeilijkheden. Aan een man van lagen stand kon hij Yut-Hong niet geven, dat zou een beleediging voor den overleden vader geweest zijn; een man van aanzien en positie zou echter geen meisje, dat in een burgerlijk huis opgevoed is, willen trouwen. Alle pogingen van Ka-Tsjeng waren te vergeefs. Daar de vrouw echter vreedzamer gestemd scheen te zijn, besloot Ka-Tsjeng weder een handelsreis te maken; lang genoeg had hij zijn zaken verwaarloosd. Hij riep zijn vrouw en drukte haar nogmaals op het hart vriendelijk tegen Yut-Hong te zijn. „Wanneer gij tegen mijn bevel handelt, dan zal ik u bij mijn terugkomst niet meer als mijne vrouw erkennen". Nadat hij ook de knechts en de meiden de noodige aanwijzingen had gegeven en Yut-Hong troostrijk had toegesproken, begaf hij zich op reis. Zoolang Ka-Tsjeng in het huis was gebleven, had de vrouw haar boosheid weten te bedwingen en Yut-Hong goed behandeld. Nauwelijks was haar man weg, daar brak haar ingehouden toorn des te sterker los. Kwam de dienstmaagd niet stipt op tijd om het eten te halen, dan kreeg zij slagen en nog meer scheldwoorden. „Jij bent voor geld gekocht, hoe kun je zoo brutaal zijn, om mij niet te willen gehoorzamen. De heer ontzag je, maar nu heb je mijn wil en dien van niemand anders op te volgen". Het kostgeld, dat Ka-Tsjeng voor hun beiden aan den kok had gegeven, nam de vrouw hem af en zij gaf ze alleen heel slecht eten. Toen de dienstmaagd eens om warm water vroeg, kwam vrouw Ka-Tsjeng haar schreeuwend tegemoet: „Wie moet voor jullie warm water maken? Als jij het zelf niet doet, wat heb je dan anderen er naar te vragen?" De dienstmaagd antwoordde: „Dan kan ik wel altijd het water halen en warm maken, zonder uw bedienden er mede te moeien". Boos antwoordde de vrouw: „Eens haalde je een emmer water en huilde daarbij toen zoo erg, mijn man zag het en gaf mij er een standje over. Nu zal ik je dat eens laten boeten; van nu af aan moet jij al het water voor het heele huis aandragen en ook vuur aanmaken; pas op als je lui bent! Komt mijn man terug, dan kun je mij weer aanklagen". De dienstmaagd mocht nu ook niet meer

bij Yut-Hong in de kamer komen, deze moest zich zelf maar bedienen en zij mocht ook niet meer met de dienstmaagd slapen. Eenige dagen later werd Yut-Hong uit haar kamer gezet, zonder dat haar eene andere plaats werd aangewezen; zij moest maar een onderkomen bij de meiden zoeken. Geduldig verdroeg zij alles. Maar dit gaf aan de kwaadaardige vrouw nog meer moed en wekte haar op tot grootere boosheden. Alle zijden stoffen en ook de gemaakte zijden kleederen werden aan Yut-Hong ontnomen. Eens zond Ka-Tsjeng weer verschillende mooie dingen voor Yut-Hong en ook een brief aan zijn vrouw. Die dingen behield de vrouw voor zich, op de aanmaning van haar echtgenoot, om Yut-Hong goed te behandelen, werd in het geheel geen acht geslagen. De vrouw dacht: „Komt mijn man hier en kijft hij met mij, dan komt dat er weinig op aan, hij heeft het meisje zeker hier gebracht om ze tot vrouw te nemen, hij zeide toch zelf voordat hij wegging: „dan ben ik uw man niet meer". Zij vatte het besluit op, de beide meisjes vóór de terugkomst van haar man te verkoopen, zoude hij haar daarover bekijven, dan kon hij ze toch nog altijd zelf terug koopen. Zij liet dadelijk een zekeren heer Tsjeng-Nga roepen en hem de beide meisjes zien, en sprak: „Eenigen tijd geleden kocht ik deze beide meisjes; de kleine Yut-Hong kan echter niet werken. Ik wil daarom de beide meisjes weder verkoopen; zoek mij spoedig een kooper". Tsjeng-Nga antwoordde: „Voor de kleinste weet ik wel een kooper; de magistraat Tsjoen zal over eenige dagen zijn eenige dochter uithuwelijken aan den oudsten zoon van den magistraat Ko, maar hij heeft nog een bruidsmeisje noodig, daar zou die kleine juist goed voor zijn. Wilt gij ze daarvoor afgeven"? De oude dacht: „Dat treft goed, als Yut-Hong in een ander district verkocht wordt, kan mijn man haar moeilijk terug halen". Toen zeide zij tot Tsjeng-Nga: „Bruidsmeisje van de dochter van een mandarijn te zijn, is toch tienmaal beter dan hier bij mij te blijven, waarom zoude ik haar niet laten gaan? Ik moet echter zooveel krijgen, als ik zelf voor haar betaald heb, vijftig taëls". Tsjeng-Nga beloofde dezen prijs te zullen betalen. Nu werd er ook over de dienstmaagd gehandeld. De prijs, dertig taëls vond Tsjeng-Nga te hoog. „Voor zulk een dom meisje geeft men zooveel geld niet uit. Wilt gij de helft laten vallen, dan zou ik wel een kooper weten, namelijk de kleinzoon van mijn zuster, die zoekt een tweede vrouw". De oude zeide: „omdat het familie van u is zal ik twee taëls laten vallen". Tsjeng-Nga echter bood

tien taëls minder. „Nu", zeide de oude, „neem ze dan maar voor twintig taëls". „Goed", zeide Tsjeng-Nga, „ik ga dadelijk den koop afsluiten, morgen nog krijgt gij bericht".

De magistraat Tsjoen was de opvolger van den magistraat Ma, en deze was de opvolger geweest van Sjik-Pik. De bruiloft van de dochter van den heer Tsjoen was vastgesteld op den 15^{den} van de 10de maand. Het was reeds het einde van de 9de maand, toen Tsjeng-Nga met de tijding kwam, dat men een bruidsmeisje gevonden had. De prijs van vijftig taëls werd niet te hoog gevonden, daar het een goed en een mooi meisje was. De koop werd gesloten en reeds den volgenden dag zou Yut-Hong in het huis van den heer Tsjoen gebracht worden. Met zijn bloedverwant was Tsjeng-Nga het ook spoedig eens. De koopsommen werden betaald, en vrouw Ka-Tsjeng gaf de meisjes met vreugde weg. Voor Yut-Hong was uit de ambtelijke woning van den heer Tsjoen een draagstoel gestuurd. Zij wist van den verkoop niets af. Toen zij nu in den stoel plaats moest nemen, niet wetend waar men haar bracht, weende zij bitter en smeekte hemel en aarde om erbarming. Vrouw Ka-Tsjeng kon dit weinig schelen; zij duwde de jammerende meisjes met geweld de deur uit. Tsjeng-Nga troostte haar: „Ween toch zoo niet, gij gaat naar de dochter van den magistraat en zult haar bruidsmeisje zijn, dan behoeft gij niet te arbeiden, is dat nu niet aangenaam? De zaak is uitgemaakt, uw gejammer geeft niets meer". Yut-Hong bedwong haar tranen en steeg in den draagstoel. Toen zij in het ambtshuis was aangekomen, werd zij door Tsjeng-Nga dadelijk aan den heer Tsjoen voorgesteld. Bij de begroeting kwamen haar onwillekeurig weder de tranen in de oogen. Toen men naar haar naam vroeg, antwoordde zij: „Yut-Hong". „O", zeide mevrouw Tsjoen, „dat is een mooie naam, die behoeft niet veranderd te worden". Yut-Hong werd nu naar de bruid gebracht en belast met haar te bedienen. Den volgenden morgen moest zij de binnenplaats aanvegen, maar stelde zich daarbij vrij onhandig aan. De heer Tsjoen, die ze in stilte bezig gezien had, kon zich dat niet goed verklaren. Toen hij ze later op het erf bij den waterput zag staan, terwijl zij bitter weende, werd hem de zaak nog raadselachtiger. Hij ging naar zijn vrouw en liet Yut-Hong binnenroepen om ze te ondervragen. Yut-Hong kon echter door tranen en inwendige gemoedsbeweging niets antwoorden. Eerst na herhaald vragen, zeide zij: „Toen ik nog klein was, leerde mijn vader mij hier in den hof het balspel, ik ving den bal niet en hij

rolde in dezen put. Mijn vader vroeg hoe ik den bal er het best uit zou krijgen. Ik riep de dienstmaagd en beval haar, den put tot boven toe vol met water te gieten en zoo kwam de bal aan de oppervlakte. Mijn vader prees mijn verstand en was zeer verheugd. Het is reeds lang geleden en toch denk ik er altijd aan. Toen ik nu den put zag, moest ik weenen, ik kon niet anders, wees zoo goed en straf mij niet". De heer Tsjoen was ten hoogste verbaasd, hij vroeg aan Yut-Hong: „Hoe heette uw vader en hoe zijt gij als klein meisje hier gekomen. Verhaal mij alles uitvoerig". Yut-Hong vertelde: „Mijn vader behoorde tot het geslacht Sjik en zijn naam was Pik, zes jaar geleden was hij hier magistraat. Omdat het rijstmagazijn door vuur werd verwoest, zette de Regeering hem af en veroordeelde hem de schade te vergoeden. Daarover werd mijn vader ziek en stierf in de gevangenis. De besturende ambtenaar verkocht mij en de dienstmaagd. Een zekere heer Ka-Tsjeng, die valsch was aangeklaagd en door mijn vader werd vrijgesproken, kocht mij en behandelde mij zeer goed. Terwijl de heer Ka-Tsjeng op reis was, verkocht zijn vrouw mij. Dit is de waarheid". De heer Tsjoen was door dit bericht tot tranen geroerd. Hij had innig medelijden met Yut-Hong. Bij zichzelf dacht hij: Ik ben, evenals Sjik-Pik, een ambtenaar; omdat hem een ongeluk trof, moest hij zijn eigen kind in de handen van geringe lieden achterlaten; had ik er niets van gehoord, dan ging het mij niets aan, doch nu heb ik het vernomen. Indien ik niet hielp, zou ik onder mijn ambtgenooten het aanzien verliezen. En wat zoude Sjik-Pik in het doodenrijk van mij denken? „Hij riep zijn vrouw en overlegde met haar. De vrouw zeide: „Yut-Hong is dus de dochter van een magistraat, kunnen wij haar zoo vernederen? Maar de bruiloftsdag van onze dochter is reeds zoo nabij, hoe kunnen wij de zaak nog veranderen? „De heer Tsjoen zeide: „Dienen mag Yut-Hong niet, veeleer moet zij de zuster van onze dochter zijn. Ik weet overigens wat mij te doen staat". Dadelijk schreef hij een brief aan den heer Ko, den vader van den bruidegom zijner dochter en vroeg om uitstel van de bruiloft. De brief luidde: „Het uithuwelijken der kinderen is een zaak des harten van de ouders; maar menigmaal moet men zich zelf achterstellen om anderen te helpen, dat moet men als een zeer goede zaak beschouwen. Juist had ik voor mijne dochter, die nu zoude trouwen, eene dienstbode gekocht, genaamd Yut-Hong. Toen ik haar zag was ik verbaasd. Daarop ondervroeg ik haar en vernam

ik dat zij de dochter van den voorlaatsten magistraat Sjik-Pik is. Sjik-Pik was een goed ambtenaar; door een ongeluk verloor hij zijne betrekking en zijn leven; zijne dochter echter werd aan geringe lieden verkocht. De dochter van een ambtgenoot moet ik nu als mijne eigene dochter beschouwen. Zij is al op huwbaren leeftijd. Dienstmaagd mag zij in geen geval worden en het gaat ook niet aan, dat ik mijne dochter Soei-Tsji vóór Yut-Hong uithuwelijk. Ik zoek nu spoedig een bruigom voor Yut-Hong, zij krijgt de reeds aangeschafte uitzet van mijn dochter. Daarom bid ik u en uw zoon, de bruiloft uit te stellen en er een anderen gunstigen dag voor uit te kiezen". De heer Ko antwoordde: „Aan deze goede zaak wil ook ik mijn aandeel hebben. De gekozen bruiloftsdag is wel een zeer goede, maar als de priester een medelijdend hart heeft, hebben wij het dan niet ook? Ook ik beschouw de dochter van een ambtgenoot als mijn eigen dochter, mijn hart is in deze als uw hart. Als men uw brief leest, moet men wel van medelijden vervuld worden. Ik wensch nu dat gij mij Yut-Hong, de dochter van den vorigen ambtenaar, als schoondochter geeft en wel op den reeds bepaalden bruiloftsdag. Uw dochter kan zich wel een anderen bruidegom zoeken. Dat wensch ik van harte". Toen de heer Tsjoen dezen brief gelezen had, zeide hij: „De heer Ko wenscht het weesje als schoondochter. Dat is wel goed, maar mijn dochter is reeds met zijn zoon verloofd, dat laat zich toch moeilijk afmaken. Hij moet nog geduld hebben, tot ik Yut-Hong heb uitgehuwelijkt, dan zal ik voor mijn dochter het bruidsuitzet aanschaffen". Dienovereenkomstig antwoordde hij ook aan den heer Ko: „Om het ouderlooze meisje uit te huwelijken is zeker een goed voornemen, maar de reeds afgesproken bruiloft van uw zoon met mijn dochter is bezwaarlijk te veranderen. Uw zoon en mijn dochter zijn reeds verloofd; thans mijne dochter terugstellen om een ander te huwen, zou strijden tegen de gewoonten der vaderen; ook zoude men den spot der lieden bezwaarlijk ontgaan, als men het reeds verloofde meisje dwong om een anderen bruidegom te zoeken. Ik bid u, denk er nog eens over na". Nadat de heer Ko den brief gelezen had, zeide hij: „Ik had dat waarlijk niet voorzichtig overlegd. Na de woorden van den heer Tsjoen voel ik mij beschaamd. Doch nu heb ik een goed plan". Per ommegaande antwoordde hij: „Mijn hart wilde het beste, maar zooals gij zegt de eene achterstellen om de andere uit te huwen, dat gaat niet. Mijn tweede zoon is

thans zeventien jaar, hij is nog niet verloofd. Uwe dochter kan dus mijn oudsten zoon huwen, doch Yut-Hong, mijn tweeden, dat past zeker goed. Ik bid u, maak u niet bekommerd om het uitzet". Met vreugde nam de heer Tsjoen kennis van dezen brief. „Dat is een goed besluit", zeide hij, „de goedhartigheid van den heer Ko is waarlijk te prijzen". Hij deelde zijn vrouw dadelijk de verloving van Yut-Hong met den tweeden zoon van den heer Ko mede. Het uitzet, dat voor Soei-Tsji gekocht was, werd in twee deelen gedeeld, aan armbanden en kleederen kocht men er nog wat bij, zoodat ieder evenveel kreeg. Op den 13en van de tiende maand zond de heer Ko twee versierde draagstoelen, om de beide bruiden af te halen. Yut-Hong, die in het huis van den heer Tsjoen zooveel vriendschap en liefde genoten had, kon slechts in tranen afscheid nemen. Zoo vierden Soei-Tsji en Yut-Hong op denzelfden dag bruiloft. In het huis van den heer Ko echter heerschte groote vreugde.

Tot slot nog iets over den heer Ka-Tsjeng. Naar huis teruggekeerd, hoorde hij weldra van den verkoop der beide meisjes. Hij schold zijn vrouw flink uit en joeg haar weg. Later huwde hij eene andere vrouw. Zij schonk hem twee zonen. Dat was de vergelding voor zijne goede daden.

(*Der Ferne Osten*).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

De **Java-oorlog** van 1825—30. Vierde deel, door **E. S. de Klerck.** Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen met medewerking van de Ned.-Indische Regeering. Batavia, Landsdrukkerij — 's Hage, M. Nijhoff 1905. gr. 8°. Met kaarten.

A. A. Pulle: An enumeration of the vascular plants known from Surinam, together with their distribution and synonymy. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de plant- en dierkunde. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1906. gr. 8°. With map.

Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië 1906. Eerste gedeelte: Grondgebied en bevolking, inrichting van het bestuur van Nederlandsch-Indië en Bijlagen. Tweede gedeelte: Kalender en Personalia. Batavia, Landsdrukkerij, [1905]. 2 dln. 8°.

Jaarboek van het **Mijnwezen** in Nederlandsch Oost-Indië, 34e jaargang 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°. Met platen en kaarten. [Bevat o. m.: Verslag eener mijnbouwkundige exploratie van het koperertsvoorkomen aan de Boekal-rivier in het landschap Bwool, door M. Koperberg; en Geologisch en mijnbouwkundige onderzoekingen in de residentie Menado, gedurende het jaar 1903, door M. Koperberg].

Jaarverslag der Gouvernements kina-onderneming in de residentie Preanger-Regentschappen over het jaar 1904. Batavia, Landsdrukkerij, 1905. gr. 8°. Met platen en kaart.

Verslag van het **Mijnwezen** over het 2e kwartaal 1905. Batavia, 1906. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant van 12/1 — 1906. No. 4.]

A. Franssen Herderschee: Verslag der Tapanahoni-expeditie [Suriname]. (Met 3 kaarten, 17 illustratiën en 3 platen). (Overgedrukt uit het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap). [Leiden], voorheen E. J. Brill. 1905. gr. 8°.

H. d. A. v. d. Hoeven: De klapperboom. Een en ander over zijne kultuur, productie en bemesting. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1906. 8°. Met platen.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië, Geographisch, ethnographisch en economisch beschreven. *Afl. 12.* Leiden, E. J. Brill. 1906. gr. 8°.

H. C. Prinsen Geerligs: Methods of chemical control in cane sugar factories. Manchester, N. Rodger. 1905. 8°. With tables.

N. Deerr: Sugar and the sugar cane: an elementary treatise on the agriculture of the sugar cane and on the manufacture of cane sugar. Manchester, N. Rodger. 1905. 8°. With illustrations and tables.

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Eigen Haard. *32e jaarg. 1906, No. 4.*
Het Rumphius-Gedenkteeken in het Koloniaal Museum (met portret).
Id. No. 5. Een excursie naar Celebes en een bezoek aan den Koning van Gowa, door O. D. (met afbeeldingen). (*Zie ook No. 6*).

De Economist. *55e jaarg. Februari 1906.*
Het octrooi van de Javasche Bank, door Mr. N. P. van den Berg. — Weder een suikercrisis in Europa, door Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill.

Het Nederlandsche Zeewezen. *5e jaarg. 1 Februari 1906.*
Hoe men in straat Madura vischt, II. door K.

Weekblad voor Indië. *2e jaargang, No. 35.*
Spoorreis van Maos naar Batavia, vluchtige impressies, door J. E. Jasper (met foto's). — De kermesse d'été te Medan, door Ed. van Ghert (met foto's). — Kerststemming. Indische schets, door J. E. Jasper.
Id. No. 36. Het vertrek van La Pawawoi, ex-radja van Boni, van Makassar (met foto's). — De dam ter beveiliging van Blitar, door B. v. K. (met foto's en situatiekaart).
Id. No. 37. Heilig Indië. Boekbespreking van Henri Borel. — Een Inlandsche kunstenaar [de beeldhouwer Iko], door Th J. A. Hilgers (met foto's). — Ethnologische schetsen omtrent Zuid-Celebes, door A. J. A. F. Eerdmans (met teekeningen). — In Memoriam: de oud-luitenant-kolonel J. W. E. Kuijpers (met portret).

Id. No. 38. De eerste staatkundige vergadering in Nederlandsch-Indië, door Dr. R. Broersma. — Daendels en zijne proclamatie, houdende de inlijving onzer kolonie bij het Fransche keizerrijk, door J. G. Doorman. — Een boek over de Tugeri's en Toro's van Zuid Nieuw-Guinea (met afbeeldingen), door J. E. Jasper. — Tjamba [bij Boni], door Makassaar (met foto's).

Onze Kunst. *1906. Aflevering 2.* Eene tentoonstelling van Chineesche kunst te Batavia, door Henri Borel.

Het Koloniaal Weekblad. *6e jaarg. (1906). No. 4.*
Emigratie van Nederlanders naar Suriname (vervolg), door G. Almerood (*zie ook No. 5*). — Eene kleine bijdrage tot het inlandsch onderwijs-vraagstuk. Voordracht van C. F. Zeeman in „Moederland en Koloniën" (vervolg; *zie ook No. 5, 6 en 7*).
Id. No. 5. De opleiding tot ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur (*zie ook No. 6*). — Nog eens het Weduwen en Weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren in N.-I., door A. L. C.
Id. No. 7. Bedrijfsbelasting voor Inlanders op Java.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië. *Dl. 71. December 1905.*
De toekomst van Sumatra, door Dr. Z. Kamerling (vervolg). [IV. De Inlandsche landbouw op Sumatra.] — De exploitatie van Sabang, door H. L. Quarles van Ufford. — De Staatsspoor-onthullingen van den heer D J. Stam, door F. Louw, met Naschrift der Redactie. — Iets over theepluk (De Malabar-methode), door d. K. — Machinale broodbereiding, door P. J. van Maanen. — De waroeng en hare beteekenis in den kleinhandel der Javanen en in de Javaansche maatschappij, door L. Th. M[ayer]. — Notulen eener Vergadering van belanghebbenden bij de Kina-cultuur, gehouden te Batavia. 8 Nov 1905. — Notulen van de Algem. Verg. der Bataviasche Landbouw-Vereeniging op den 20en Nov. 1905 te Buitenzorg (met Bijlagen). — Productenmarkt, vrachten en wisselkoersen over Dec 1905.

Teysmannia. *(16e jaargang (1905), afl. 12.*
Iets over het toppen (slot), door J. van Breda de Haan. — Het planten van boomen, door H. J. Wigman. — Een wedstrijd met pulverisateurs, door J. van Breda de Haan. Uitkomsten van de van Gouvernementswege in 1904 en in het begin van 1905 genomen proef met den verbouw van Jute op Java, door W. R. Tromp de Haas. – Sprokkelingen uit nieuwe publicaties.

De Indische Mercuur. *29e jaarg. 1906. No. 4.*
Tapioca (Industrie en handel), door v. G. — Kalizouten als hulpmeststof in de Tropen? Voordracht van den heer des Amorie van der Hoeven. — Het Britsch-Indische Muntstelsel en de Dollar-circulatie op Sumatra. — Soekaboemische Landbouw-Vereeniging. — Rami-cultuur. De Indische suikerbelasting en prijzen voor Java-suiker — Erfpacht en de ordonnantie Stbl. 1905, No. 574. — Vergadering van Kinaplanters te Bandoeng.
Id. No. 5. Katoencultuur, door Mr. J. F. Dijkstra. Het achtste koffiecongres te Soerabaja, (*zie ook No. 6*). — Suikerproductie in Midden-Java. — *Bijvoegsel*: Samenstelling van Indische voedingsmiddelen (vervolg).
Id. No. 6. Educatie, irrigatie en emigratie, drie hoofdvoorwaarden tot bevordering van de industrie en de economische ontwikkeling van Java, door v. G. — De Kina-cultuur op Java vooral met het oog op de cultuur in Kameroen en Duitsch Oost-Afrika, door P. v. d. W. — Caoutchouc-zaad door A. H. Berkhout. — Bacove-cultuur in Suriname. — Suriname in 1905. — *Technisch Bijvoegsel No. 1.*
Id. No 7. De Mozaïekziekte der Tabak, door C. J. Koning. De Kinaveiling „Ed. II" te Amsterdam door M. Greshoff. — Sabang en Britsch-Indië. (Los van de Straits!) door J. H. Cohen Stuart. — Uitstalling van Ned. Indische produkten in het Handelsmuseum te Osaka. — Taxatie-oogst 1906 der particuliere koffielanden in Oost- en Midden-Java. Taxatie Gouvernements koffieoogst 1906.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van Oud-leerlingen der Rijkslandbouwschool. *18e jaarg. No. 210. Febr. 1906.*
Kapok. (Algemeene en botanische kenmerken. Cultuur, Bereiding en gebruik), door F. A. von Stürler (met afb.).

30

Indisch Militair Tijdschrift. *37e jaarg. 1906. No. 1.*
De rijstsoorten voor het Indische leger, door J. Kuijper. — Wat leert ons de Zuid-Afrikaansche oorlog, door v. d. B. (vervolg). — De ponies bij het 4e Veldeskadron, door J. W. F. Herfkens. — Eene bijzondere proef, door J. H. C. Munter (met plaat). — Het (Fransche) progressieve vuur, door H. Dingemans. — Alg. order 1894 No. 69. Voorschriften voor de watervoorziening, door H. B. Cayaux. — Kort overzicht van den stand van zaken op het eiland Timor (vervolg).

Marineblad. Bijblad op de Verslagen der Marine-vereeniging. *20e jaarg. 1905—1906, 6e afl. 22 Jan. 1906.*
Aandeel der Marine in de Boni-expeditie, door A. t. C. H. (vervolg; met platen).

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. *Dl. 45 (1905), afl. 6.*
Een geval van subcorticale motorische aphasie door malaria tropica, door J. A. M. J. Jennissen. — Eenige gegevens betreffende den toestand van het gebit onzer soldaten, door Haga. — Eenige statistische en andere gegevens, ontleend aan de civiel geneeskundige jaarverslagen en aan de rapporten omtrent besmettelijke ziekten van de Buitenbezittingen over het jaar 1904. — Overzicht van de plaatsen op Java en Madoera, waar artesische putten aanwezig zijn. — Rapport over den geneeskundigen dienst in de Residentie Sumatra's Oostkust over 1904, door Dr. R. Römer. — Verslag der ophthalmologische kliniek en polikliniek te Ngawi over 1904, door P. Wijn. — Een geval van Ainhum, door C. Pino. — Het ulcus phagedaenicum, door Dr. A. J. Salm. — Over kleuring van malaria-parasieten, door G. W. Kiewiet de Jonge.

De Rijnsche Zending. *36° jaarg. 1905. No. 4.*
Wat er te Naroemonda alzoo te zien is, door J. H. M(eerwaldt). — Borneo. De reis van Br. Zimmermann naar de Miri-streek, door S. — Eene reis van zendeling Renken en Br. Zimmermann, de Kahajan-rivier op naar het binnenland van Borneo, door S. — De Rijnsche Zending in het Parlement.

Themis. Verzameling van Bijdragen tot de kennis van het Publiek- en Privaatrecht. *Dl. 67. 1906. No. 1.*
Geschiedenis van de nieuwe regeling der Residentiegerechten op Java en Madoera, door Mr. F. C. Hekmeijer, *beoordeeld* door Jhr. Mr. J. C. van Haeften.

De Levende Natuur. *Dl. X. Afl. 10, Januari 1906.*
Eenige jaren bij de tabak in Deli, door Taukeh (vervolg).

Album der Natuur. *Januari 1906.*
J. H. van Balen: De herten van den Indischen Archipel.

De Tijdspiegel. *63e jaarg. Januari 1906.*
Nederlandsch Oost- en West-Indië. Geographisch, ethnographisch en economisch beschreven door Dr. H. Blink. Deel I, *besproken* door H. B[osboom].

Neerlandia. Orgaan van het Nederlandsch Verbond. *10e jaarg. Februari 1906.*
West-Indië. Het verval van Curaçao.

De Hollandsche Revue. *Tiende jaarg. No. 12, 25 December 1905.*
Karakterschets van H. G. Hirschfeld (directeur van het Leprozengesticht „Groot-Chatillon" in Suriname) (met portret en platen).

De Cultuurgids, Landbouwkundig tijdschrift. *7e jaarg. 1905-06. Afl. 6 en 7.*
Dr. L. Zehntner: Eenige waarnemingen over de Djamoer Oepasziekte, veroorzaakt door Corticium javanicum Zimm. — T. Ottolander: Eenige opmerkingen over het gebruik van leguminosen in de tropische bergcultures. — Dr. S. H. Koorders en Dr. L. Zehntner: Over eenige ziekten en plagen van Ficus elastica Roxb. — E. du Bois: Eene bijdrage tot de cultuur der Hevea Brasiliensis. — D. K.: Het nut van vanggoten tegen afspoeling. — Dr. S. H. Koorders: Enkele opmerkingen over bamboesoorten en over de cultuur van bamboe in het boschdistrikt Bagelen (Residentie Kedoe). — Rekwest omtrent de verponding. — Minder goede smaak van Java-koffies. — Diverse mededeelingen. Enz.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *14e jaarg. 1906. Afl. 1.*
Onderzoek van bodemlucht, door J. D. Kobus en Th. Marz. — De verdamping van de rietplant, door Dr. Z. Kamerling. — Over eenige kleur- en spectraalreacties der belangrijkste suikersoorten, door E. Pinoff en H. C. Prinsen Geerligs. — Enz.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 Januari—21 Februari 1906.

In deze verslagperiode bestond er voor cultuurwaarden slechts weinig animo. Over het algemeen bleven de koersen op één hoogte en zulks ondanks einde Januari voor Java-suiker levendige biedingen binnen kwamen; hoewel de suikerprijzen lager zijn dan verleden jaar, kan worden aangenomen, dat de winst-marge voor het meerendeel der fabrieken nog vrij groot is. De laatste week kenmerkte zich door eene rijzing voor de aandeelen Nederlandsche Handel Maatschappij, gegrond op goede dividendsverwachtingen.

De aandeelen van Tabaksmaatschappijen ondervonden groote belangstelling, en zulks vooral onmiddellijk na het publiceeren van het bekende jaarbericht van den tabaksmakelaar Henri Dentz en ten gevolge van de daarin uitgesproken gunstige verwachtingen voor de volgende tabakscampagne. Nadat evenwel de koersen sterk gerezen waren, kwamen van alle zijden winstnemers opdagen, hetgeen voor vele dier waarden aanleiding tot eene vrij scherpe reactie was. In de laatste dagen is de handel veel geringer al blijft de stemming vast; men leeft in afwachting van den uitval van de taxaties der op 9 Maart a. s. te houden eerste inschrijving van Sumatra tabak.

In Petroleumwaarden ging aanvankelijk weinig om. In den loop der maand Februari doken geruchten op eener entente tusschen de „Asiatic" en de „Standard", welke langzamerhand een meer vasten vorm aannamen, en welke leidden tot verbetering van de koersen der petroleumaandeelen. Voor zoover thans bekend, schijnt tusschen de beide machtige olieproducenten overeenstemming te zijn gekomen, wat betreft den benzineverkoop, terwijl de onderhandelingen over den afzet van petroleum nog voortduren. Deze laatste zouden gebaseerd zijn op het verdeelen van het afzetgebied in sferen van invloed voor elke maatschappij afzonderlijk. Slechts de aandeelen der Petroleummaatschappij Moesi Ilir konden niet profiteeren van de algemeene rijzing, in verband met de minder gunstige meening welke velen hebben van de voorwaarden, waarop de „Koninklijke" de bezittingen der maatschappij wil overnemen.

Goudwaarden trokken over het algemeen weinig aandacht. Alleen de aandeelen der Mijnbouw Maatschappij Paleleh gingen om moeilijk te motiveeren redenen beurtelings omhoog en omlaag, terwijl de aandeelen Concessies Gros ongunstig reageerden op het bericht, dat de werkzaamheden op het placer der Maatschappij werden gestaakt, tengevolge van het opgebruikt zijn der gelden van het Voorschot-Syndicaat.

Hooger werden genoteerd:

4 % Oblig. '85	Handelsvereeniging „Amsterdam"	1/4 %
Oblig. '05	„ „	3/8 „
Aand.	Koloniale Bank	3/4 „
Pref. Aand.	„ „	1 1/2 „
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij.	1 15/16 „
Rescontre.	„ „	13/16 „
Aand.	Ned.-Ind. Escompto Maatschappij.	3/4 „
4 % Oblig.	Ned.-Ind. Handelsbank 8001—10000 à ƒ 1000 . . .	1/2 „
4 % Oblig.	Java Cultuur Maatschappij	1 „
Aand.	Ned.-Ind. Houtaankap Maats..	3 1/4 %
Oblig. 4 1/2 %	Tjiomas Rec. v. 1e Hyp.	3/4 „

Aand.	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	4 1/8 %
„	Padang Tabak Maatschappij	1/4 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	3 „
„	Soengei Bedjangkar	5 1/2 „
C. v. g. a.	United Langkat Plantage	3 „
Aand.	IJsfabr. in Ned.-Ind. Maatsch. tot expl. van	1 1/8 „
„	Java-China-Japanlijn 1e Serie	8 1/4 „
„	„ „ „ 2e Serie	6 „
4 % Oblig.	„ „ „	2 3/4 „
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	3 3/4 „
„	Stoomvaart Maatschappij „Nederland"	2 1/2 „
4 % Oblig.	„ „ „	2 3/4 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen	40 1/4 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „	44 „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	5 1/8 „
„	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	1 1/2 „
6 % Cum. pref.	aand. A Perlak Petrol. Maatschij.	2 „
3 % „ „	„ B „ „ „	3/4 „
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	1 „
Gew. Aand.	Gross. Concessies	1 13/16 „
Pref. Aand.	Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij.	1 „
Aand.	Tjenako Steenkolen Mij.	1/4 „
Rec. v. A.	Mij. tot voortz. d. z. Linde & Teves	2 „
Aand.	Deli Spoorweg Maatschappij	3/4 „
4 % Oblig. 1902.	„ „ „	1/4 „
Aand.	Ned.-Ind. Spoorweg. Maatsch.	2 1/2 „
2 1/2 % Oblig. 1896.	„ „ „	1 „
Aand.	Bataviasche Electrische Tram Mij.	1/2 „
5 % Oblig.	„ „ „ „	2 „
Aand.	Kedirie Stoomtram Mij.	1 „
„	Modjokerto Stoomtr. Mij. teruggebracht nom. ƒ 800.	6 1/4 „
4 % Oblig.	Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij	3/8 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cultuurm. der Vorstenlanden	3 5/16 %
Pref. Aand.	„ „ „	1 „
Winst Aand.	„ „ „	1 11/16 „
Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	1 „
5 % Oblig.	Koloniale Bank	1/8 „
	Likwidatie Aandeelen Barge c. s.	3/4 „
Aand.	Ned.-Indische Handelsbank	1 „
„	„ „ „ ƒ 1000	2 „
„	„ „ „ ƒ 8001—10000 à ƒ 1000.	1/4 „
„	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	4 „
„	Java Cultuur Maatschappij	3 5/8 „
„	Mij. tot expl. der Suikerf. Kalibagor	4 1/4 „
Aand.	Cultuur Mij. „Kaliw. Plantaran"	17 1/2 „
Rec. v. H.	Pamanoekan- & Tjiasseml. Mij. t. E.	3/8 „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	6 „
Cert.	„ „ „	5 1/2 „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	2 1/4 „
Pref. aand.	„ „ „	3 1/2 „
Aand.	Amsterdam Padang Comp.	4 „
Opricht. aand.	„ „ „	5 „
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	1 7/8 „
„	Besoeki Tabak Maatschappij	1 „
„	Deli Batavia-Maatschappij	4 „
Cert.	„ „ „	4 1/2 „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	5/8 „

Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	32½ %
Cert.	Deli Maatschappij	7 „
Aand.	Deli Padang Maatschappij	½ „
„	Holland Sumatra Tabak Mij.	1¾ „
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	3½ „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij.	5 „
„	Senembah Maatschappij	11 „
„	Serdang Tabak Maatschappij.	2½ „
Aand. B.	„ „ „	2½ „
„	Sumatra Cultuur Mij.	11 „
„	Sumatra Plantage Mij.	1 „
„	Nederl. Gutta Percha Mij.	1 „
„	Kon. Paketvaart-Maatschappij	⅞ „
4 % Oblig.	„ „ „	¾ „
Aand.	Koninkl. West-Indische Maildienst.	3½ „
2½ % Oblig.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	½ „
Pref. Aand.	Java Petroleum Mij.	1 „
Cert.	Panolan Maatschap	16 „
Pref. aand.	Zuid Perlak Petr. Mij	2¾ „
Aand.	Mijnbouw Maatsch. Boekal.	¼ „
Pref. Aand.	Gross Concessies	⅝ „
Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen.	2 „
Pref. Aand.	„ „ „	9 „
Aand.	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata".	2⅜ „
„	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	2 „
„	Oost Borneo Mij.	4 „
Pref. Aand.	„ „ „	3 „
R. v. g. a.	Mijnbouw Mij. Paleleh.	2 3/16 „
Pref. Aand.	„ „ „	2 „
Winstbew.	„ „ „	4 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	5 „
„	Mijnbouw Mij. „Soemalata"	4 „
„	Handelsvereeniging Java	1 „
4 % Oblig.	Deli Spoorweg Maatschappij	¾ „
4 % Oblig. No. 1-3000	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	⅜ „
3½ % 4e 8e Serie	„ „ „	⅜ „
Aand.	Madoera Stoomtram Mij.	½ „
„	Pasoeroean Stoomtr. Mij.	8 „
Oblig.	Semarang Cheribon Stoomtr. Mij.	1 „

DIVIDENDEN.

Suikerfabriek Tjoekir	interim div.	ƒ 100.—
Suikerfabriek Tjeweng	„ „	„ 100.—
Rotterdamsche Liquidatiekas	voorgest. div.	6⅔ %
Cultuur Maatschappij Boenga Meloer.	interim div.	3 „
Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij		2 „
Maatschappij tot het drijven van Commissiehandel en het exploit. van prauwen en pakhuizen te Panaroekan.		ƒ 50.07
Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij.	voorgest. div.	10 %
Amsterdamsche Liquidatiekas	aandeelen ƒ 26.25, opricht. aand.	ƒ 510.—
Tabak Maatschappij Rotterdam Deli	voorgest. div.	24¼ %
Deli Langkat Tabak Maatschappij	slotdiv.	24 „
Cultuur Maatschappij Kaliwoengoe Plantaran.		10 „
Soerabaiasche Machinehandel, voorheen Becker & Co.		ƒ 45.—

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij.	330—335 „
„	Cultuur Maatschappij Maron	95 „
Oblig.	„ „ „	99 „
Aand.	Oost-Indische Zee- en Brandassurantie Mij.. . . .	45 „
Opr. Bew.	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 80–90
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	152 %
Aand.	Amsterdamsche Chininefabriek	100—103 „
Pref. „	Oostersche Hypotheekbank	105–110 „
Aand.	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	50 „
„	Malang Stoomtram Mij..	55½. „
„	Brand-assurantie Mij. de Oosterling	82½ „
Claims	Nederl.-Indische Escompto Mij.	ƒ 5.—
Aand.	Suikerfabriek Tjoekir.	205 %
Pref. cum. Aand.	Oost Borneo Maatschappij.	80–86 „
1ste pref. Bew.	„ „ „	150 „
Opr. Aand.	Kon. Paketvaart Maatschappij..	ƒ 547½
Aand.	Cultuur Maatschappij Tjepper	85 %
Aand. serie A.	Explor. en Mijnbouw Maatschappij Sumatra . . .	20 %
5 % Oblig.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda. . . .	98—100 „
Aand.	Export Maatschappij v/h B. v. Leeuwen & Co. .	101 „
„	Ned.-Nieuw Guinea Handel Maatschappij	16 „
„	Suikerfabriek Kalibagor.	ƒ 112½–115
„	Landbouw Maatschappij Temoeloes	105 %
„	Billiton Maatschappij	ƒ 3000.—
„	Explor.- en Mijnbouw Maatschappij Gorontalo . . .	1¼ %
Oblig.	Exploratie Syndicaat Pagoeat.	50 „
„	Goud Explor. Mij. Simau	380–390 „
Opr. Aand.	Algemeene Consignatiebank	ƒ 40—41
„ „	Amsterdamsche Liquidatiekas.	ƒ 150.—
„ Bew.	Nederl.-Indische Landbouw Mij.	„ 64.—
Aand.	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak.	12 %
„	Mijnbouw Mij. Totok	110 „
„	Nederl.-Indische Houtaankap Maatschappij	38 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Kol. Suriname .... Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ...... Aand.	80	80
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4\frac{1}{2}$ pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank .... Pref. Aand.	$99\frac{1}{2}$	$99\frac{1}{2}$
Borneo Sumatra Maatschappij....... Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl............. „	107	$103\frac{9}{16}$
„ „ „ „ .... Pref. Aand.	175	174
„ „ „ „ .... Winst- „	$30\frac{7}{8}$	$29\frac{3}{16}$
Handelsv. „Amsterdam" .... Aand.	172	172
„ „ '85 .... Oblig. 4 pCt.	$100\frac{1}{4}$	$100\frac{1}{2}$
„ „ '94 .... „ 4 „	—	—
„ „ 1905........	$100\frac{1}{2}$	$100\frac{7}{8}$
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd..... Aand.	130	129
Java Bank......................... Aand.	183	183
„ „ .... Cert. v. Aand.	—	—
Koloniale Bank .... Aand.	$87\frac{1}{4}$	88
„ „ .... Pref. Aand.	$95\frac{1}{2}$	97
„ „ .... Oblig. 5 pCt.	100	$99\frac{7}{8}$
Likw. Aand. Barge c. s............ Aand.	$92\frac{5}{8}$	$91\frac{7}{8}$
Ned. Handelmaatschappij .... Aand.	$195\frac{1}{4}$	$197\frac{3}{16}$
„ „ .... Cert.	$196\frac{7}{8}$	$196\frac{7}{8}$
„ „ .... Rescontre.	$192\frac{7}{16}$	$193\frac{1}{4}$
Ned.-Ind. Escompto Mij............. Aand.	134	$134\frac{3}{4}$
„ „ „ .... Cert. v. Aand.	135	135
Ned.-Ind. Handelsbank .... Aand.	143	142
„ „ .... ƒ 1000 „	142	140
do. 8001—10000 à ƒ 1000...... „	$127\frac{1}{2}$	$127\frac{1}{4}$
„ „ .... Oblig. 4 pCt.	$101\frac{1}{2}$	102
Surinaamsche Bank .... Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas. Aand.	62	62
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	54	50
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	—	—
Java Bosch Expl.-Mij.............. Aand.	—	—
„ „ „ „ .... Oblig. 5 pCt.	—	—
Java Cult. Mij...................... Aand.	$123\frac{5}{8}$	120
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	100	101
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor. Aand.	134	$129\frac{3}{4}$
„ „ „ „ „ „ .. Oblig. 5 pCt.	$102\frac{1}{2}$	$102\frac{1}{2}$
Cult. Mij. Kali Tapah .... Aand.	—	—
„ „ Kali Tello.............. „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran" Aand.	126	$108\frac{1}{2}$
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.... .... Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ...... Aand.	—	—
Landbouw-Maatsch. Melattie........ „	—	—
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	$106\frac{1}{2}$	$106\frac{1}{2}$
Ned.-Ind. Cultuur Mij .... Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Houtaankap Mij........... Aand.	$37\frac{3}{4}$	$41\frac{7}{8}$
„ „ „ „ .... Oblig 5 pCt.	95	95
Landbouw-Maatschij. Ngoepit....... Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Cultuurmaatschappij Ngredjo.......Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	—	$15^1/_2$
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	$100^1/_2$	$100^1/_8$
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... „	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	183	183
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	—	103
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	185	185
Cultuur-Mij. Soember Redjo......... „	$73^1/_2$	$73^1/_2$
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	—	106
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp............. „ $4^1/_2$ „	$97^7/_8$	$98^5/_8$
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp............... „	695	689
„ „ „ ....Cert.	700	$694^1/_2$
Amst. Langkat Co...................gew. Aand.	$80^3/_4$	$78^1/_2$
„ „ „ ....Pref. „	126	$122^1/_2$
Amsterdam Padang Comp............Aand.	99	95
„ „ „ ... oprichters aand. ƒ	75	70
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	—	—
„ „ „ ......Cert.	610	610
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	$49^5/_8$	$47^3/_4$
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	$5^1/_2$	$5^1/_2$
Besoeki Tabak Maatschappij.......... „	103	102
Deli-Batavia Maatschappij............ „	538	534
„ „ „ ....Cert.	$539^1/_2$	535
Deli-Cultuur-Maatschappij............Aand.	$68^1/_8$	$67^1/_2$
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij.....Cert. v. Aand.	335	$302^1/_2$
Deli-Maatschappij....................Aand.	470	470
„ „ ....Cert.	475	468
Deli Padang Maatschappij............Aand.	70	$69^1/_2$
Holl. Sum. Tab. Mij................. „	$57^1/_4$	$55^1/_2$
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	—	—
Langkat Tabak Mij., Serie A......... „	$61^1/_2$	58
„ „ „ „ B......... „	—	25
Langkat Mij.......................... „	—	—
Medan-Tabak Maatschappij........... „	$288^1/_2$	$283^1/_2$
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	$171^3/_4$	$175^7/_8$
Padang Tabak-Maatschappij.......... „	$144^3/_4$	145
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... „	310	313
Senembah-Maatschappij.............. „	405	394
„ „ ....Cert.	406	406
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	$176^1/_2$	174
„ „ „ B....... „	$74^1/_2$	72
Soengei Bedjankar................... „	$64^1/_2$	70
Sumatra Cultuur Maatschappij........ „	314	303
Sumatra Plantage Maatschappij....... „	67	66
United Langkat Plantage.........Cert. v. g. Aand.	318	321
Ned. Gutta Percha Mij...............Aand.	65	64
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	—	$11^{15}/_{16}$
„ „ „ „ ...Oblig. 5 pCt.	101	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij..........Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Ned.-Ind. Gas Maatschappij 1901/05...Oblig. 4 pCt.	101	101
Pharm. Handelsver. v/h. A. d'.Ailly en Zn. en M. & G..................Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	62 5/8	63 3/4
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... „	113 3/4	122
„ „ „ 2 „ .... „	108	114
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	102 1/4	105 1/2
Kon. Paketvaart-Mij..............Aand.	161 7/8	161
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4	105 3/4	105
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	108 1/2	112
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	100 7/8	100 7/8
„ „ „ „ 1900. Obl. 4 pCt.	104	104
Rotterdamsche Lloyd..............Aand.	125 3/4	129 1/2
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	102 5/8	102 5/8
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	155	157 1/2
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	102	104 3/4
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	126	126
„ „ „ „ .... Oblig. 4 1/2 pCt.	102 3/4	102 1/4
„ „ „ „ 1903.Oblig. 4 1/2 pCt.	102 3/4	102 3/4
Gaboes Petr. Mij..................Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	30	30
„ „ „ ......Pref. Aand.	45	44
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	435 1/2	475 3/4
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	435	479
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	111 3/4	116 7/8
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102	102
Petr. Mij. Moesi Ilir .... „	33 1/2	35
Panolan Mij.......................Cert. ƒ	356	340
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	136	138
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	91 1/2	92 1/4
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	59	60
Petroleum Mij. Zuid-Perlak....Pref. Aand.	94	91 1/4
Mijnbouw Mij. Boekal..............Aand.	84 1/2	84 3/4
„ „ Bwool..............Pref. Aand.	10 1/2	10 1/2
Gross. Concessies.................Gew. Aand.	9 5/16	11 1/8
„ „ ....Pref. „	22 5/8	22
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	34 1/2	34 1/2
„ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen...........Gew. Aand.	141	143
„ „ „ ....Pref. „	191	182
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata"Aand.	97 7/8	95 1/2
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	—
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	5 7/8	5 7/8
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	16 1/2	17 1/2
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... „	22	20
Oost Borneo Maatschappij.......... „	40	44
„ „ „ ....Pref. Aand.	85	88
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	22 1/2	22 1/2
Paleleh Mijnb. Mij. R. v.g........Gew. „	36 1/8	33 15/16
„ „ „ ....Pref. „	72	70
„ „ „ ....Winstbew.	35	31
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.......... „	595	590
Singkep Tin Maatschappij.......... „	84	84

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" Aand.	$70^1/_2$	$66^1/_2$
Suriname Mijnbouw Maatschappij... „	—	—
Tjenako Steenk. Mij.............. „	4	$4^1/_4$
Handelsvereeniging Java.......... „	$94^1/_4$	$93^1/_4$
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	112	114
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	200	200
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel $4^1/_2$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	194	$194^3/_4$
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	$103^3/_4$	103
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	$102^1/_2$	$102^3/_4$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	217	$219^1/_2$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	$103^1/_4$	$102^7/_8$
„ „ 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	$99^1/_4$	$98^7/_8$
„ „ 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	$90^1/_2$	$91^1/_2$
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	38	38
„ „ „ „ ...Oblig $4^1/_2$ pCt.	94	94
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	23	$23^1/_2$
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	$88^3/_4$	$90^3/_4$
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	117	118
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$102^1/_4$	$102^1/_4$
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	$20^1/_2$	20
„ „ „ ..... Pref. Aand.	52	52
„ „ „ ..... Oblig. 5	—	—
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig.	$92^1/_2$	$92^1/_2$
Modjokerto „ „ teruggebr. nom. ƒ 800. Aand.	$23^3/_4$	30
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	92	—
„ „ „ 4 pCt. Cumul. ƒ 250	—	—
„ „ „ 4 pCt. Oblig. ƒ 500	—	$94^7/_8$
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	150	150
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java Stoomtram Mij............Aand.	76	76
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ ....Aand	59	67
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	95	95
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	148	148
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101^5/_8$	102
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	—	162
„ „ „ „ ......Oblig.	$102^1/_2$	$101^1/_2$
Serajoedal Stoomtram-Mij..........Aand.		$138^1/_2$
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	$101^1/_2$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA. 20 Dec. '05 2 Jan. '06.	TE BATAVIA. 3—23 Januari.
Javasche Bank	184	184
Certif Nederl. Handel-Mij	189—190	193
N. I. Escompto Mij	133	132½
Claims per ƒ 1000 nom	5¼	—
Ned.-Ind. Handelsbank	136½—138 134	137½ 134—135½
Koloniale Bank	—	83
Koninklijke Paketvaart Mij	163	164
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	—	136½
Handels-Verg. „Amsterdam"	—	168
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	70	—
Mij. Onderlinge Hulp	70	70
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	—	105
Bataviasche Volks- en Stads-Apotheek	100	102½
Ned. Ind. Tramweg Mij	—	151½
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	—	147
Samarang-Cheribon „ „	162½	162½
Serajoedal „ „	140	141½
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	—	335
Bat. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	90
Ned.-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	115	—
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	75	80
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	70
2e Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	70
Ned. Ind. Brandwaarb. Mij	—	80
Brand-Ass. Mij. Veritas	105	—
Brand-Ass.-Mij. „Ardjoeno"	100	100
Bataviaasch Prauwenveer	160	—
Nieuw Prauwenveer te Batavia	176	176
Tegalsch Prauwenveer	170	170
Kultuur Mij. „Perbawatie"	200	—
Mij. tot Expl. van Rijstlanden	270	270
Assam Thee Ondern. Singaparna	—	120
Kultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	—	80
Cultuur Mij. Tjisampora	—	68
Ned. Ind. Telefoon Mij	—	230
Intercommunale Telefoon Mij	102½	102½—109
Preanger Telefoon Mij	107½	—
Algemeene Telefoon Mij	—	50
New Sing. dist. Water Ice Fy. Lmtd	140	—
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	131
Boekhandel Visser & Cie	—	75
Mij. tot Expl. Werf „De Industrie"	—	40
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. aandeelen	52½	30—36
„ „ „ (pref. „	120	62½—72½
„ „ „ (winst. „	—	ƒ 25
Ned.-Ind. Mijnbouw Mij oblig.	—	100
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	120	116—119
„ „ „ (obligatiën)	—	127½
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	600—602½	592½—597½
„ „ Sinaboean aand.	—	20
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	215	190
„ „ „ (gew. aandeelen)	147½	145
„ „ Simau (aandeelen)	—	400
„ „ „ (obligatiën)	—	400
Mijnbouw Mij. Loemar	—	50

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ SOEMBOEL REDJO.

(*Javasche Courant van 5 Januari 1906, No. 2*).

Zetel. Soerabaia.
Doel. De overname en exploitatie van het recht van erfpacht op een stuk gouvernementsgrond, gelegen in het district Karanglo, afdeeling Malang, residentie Pasoeroean, van alle gronden, waarover deze vennootschap het recht van eigendom, erfpacht, opstal of gebruik nader mocht verkrijgen.
Kapitaal. *f* 30,000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door Hadjie Abdoelalin voor 20 stuks, welke worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de rechten van erfpacht op het reeds genoemde perceel, door Han Ing Hwie en Han Thwan Hie, resp. voor 16 en 10 stuks.
Bestuur. 1 directeur Han Ing Hwie, 1 commissaris Han Thwan Hwie.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN BOTERFABRIEKEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

(*Javasche Courant van 5 Januari 1906, No. 2*).

Zetel. Buitenzorg.
Doel. Het exploiteeren van fabrieken tot bereiding van boter, zoowel kunst- als natuurboter en de handel daarin.
Kapitaal. *f* 100,000, verdeeld in 10 seriën van 100 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door de firma Schut & Co. voor de aandeelen der 3de, 4de, 5de en 6de serie, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle baten, zoomede het bedrijf, machinerieën, inventaris enz.
Bestuur. 2 diiecteuren, de heeren J. C. Schut en A. A. Sandt, 2 commissarissen, de heeren J. Th. Bonnerman en de vennootschap onder de firma Wiechert en der Kinderen.
Winstverdeeling. Ten eerste 6 pCt. aan de houders van aandeelen der seriën 1, 2 en 7—10, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, en hoogstens 6 pCt. aan de houders van aandeelen seriën 3, 4, 5 en 6, van het dan overblijvende 10 pCt. aan het reservefonds, 25 pCt. aan de directeuren, 15 pCt. aan de commissarissen, 50 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ MEDINIE.

(*Javasche Courant van 9 Januari 1906, No. 3*).

Zetel. Semarang.
Doel. Het drijven van landbouw, de voortzetting van bestaande landbouwondernemingen en het exploiteeren van woeste gronden en wat daarmede eenig verband houdt.
Kapitaal. *f* 150.000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 1000, waarvan door de Cultuur Maatschappij Djatikalangan worden genomen 149 stuks, welke alle geacht worden te zijn volgestort door den inbreng van de erfpachtsperceelèn Medinie, Gempol en Gempol II, door den heer J. Ch. Hummel voor 1 aandeel.
Bestuur. Tot directrice benoemd de firma Mc. Neill & Co.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ PAMALAWAN.

(*Javasche Courant van 9 Januari 1906, No. 3*).

Zetel. Batavia.
Doel. Het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen, het aanvragen, het aankoopen en exploiteeren van mijnconcessies in Nederlandsch Indië, het verkoopen of op andere wijze te gelde maken van rechten uit concessiën en vergunningen voortvloeiende, en het bewerkstelligen van exploitaties en of exploraties voor rekening van derden.
Kapitaal. *f* 300.000, verdeeld in aandeelen van *f* 100, waarvan reeds geplaatst 2900 stuks.
Bestuur. directeur de heer F. L. Isasca, 4 commissarissen de heeren C. O. E. Ortgies, F. D. Cochius, A. Ch. Van der Hout en L. C. van Vleuten.
Winstverdeeling. 7% aan den directeur, 8% aan de gezamenlijke commissarissen, 85% aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP VILLAPARK TJITJOEROEK.

(*Javasche Courant van 12 Januari 1906, No. 4*).

Doel. Het bebouwen met huizen, van eenige in het district Tjitjoeroek, res. Preanger Regentschappen gelegen perceelen, voorts andere gronden in eigendom, erfpacht of recht van opstal te verkrijgen, die gronden te exploiteeren enz.
Kapitaal. ƒ 50,000, verdeeld in 50 aandeelen à ƒ 1000, waarvan 39 stuks worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van eenige in de res. Preanger Regentschappen gelegen perceelen.
Bestuur. 1 directeur de heer E. C. C. Ament.
Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders.

HANDEL- EN CULTUUR MAATSCHAPPIJ SENG HIN.

(*Javasche Courant van 12 Januari 1906, No. 4*).

Zetel. Batavia.
Doel. Het drijven van allerlei soort handel, het exploiteeren van gronden, vaartuigen enz.
Kapitaal. ƒ 50,000, verdeeld in 20 aandeelen van ƒ 2500, welke alle geplaatst zijn.
Bestuur. 1 directeur Lauw Teng Seng, 1 commissaris Tee Kim Nio.
Winstverdeeling. De zuivere winst wordt onder de aandeelhouders verdeeld.

UITGEVERS MAATSCHAPPIJ SEMARANG.

(*Javasche Courant van 19 Januari 1906, No. 6*).

Zetel. Semarang.
Doel. Het uitgeven van dagbladen, weekbladen of andere periodieken of drukwerken, voorts de uitoefening van het boekdrukkersbedrijf en den handel in drukwerken.
Kapitaal. ƒ 30.000, verdeeld in 60 aandeelen van ƒ 500, waarin wordt deelgenomen door den heer H. H. Moreu voor 12 stuks en door den heer W. J. Olland voor 36 stuks.
Bestuur. 1 directeur de heer J. Ch. Castens, 2 commissarissen, de heeren W. Bloemen en M. H. Matthes.
Winstverdeeling. 6% over het uitgegeven kapitaal, van het overige 10% aan een reservefonds, 25% aan het personeel, 7½% aan den directeur, 7½% aan de commissarissen, 50% aan de aandeelhouders.

BOUW-, HANDEL- EN INDUSTRIE MAATSCHAPPIJ TAY KIET.

(*Javasche Courant van 19 Januari 1906, No. 6*).

Zetel. Batavia.
Doel. Het koopen of op andere wijze verkrijgen, het exploiteeren en het verkoopen, of op andere wijze vervreemden van onroerende goederen en rechten, het uitoefenen van daden van koophandel, huren of oprichten van rijstpelmolens, tot het bewerken van padi.
Kapitaal. ƒ 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van ƒ 500, waarvan 100 stuks geplaatst.
Bestuur. 1 directeur Khouw Kim An, 2 commissarissen Phoa Kian Liep en Tan Kim Liang.
Winstverdeeling. 10% aan een reservefonds, 7% aan den directeur, 3% aan het personeel der vennootschap, 5% aan de commissarissen, 70% aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ TEK GIE.

(*Javasche Courant van 28 Januari 1906, No. 7*).

Zetel. Padang.
Doel. De overname van de onder den naam Tek Gie te Padang gedreven wordende handelszaken, de exploitatie van zoodanige roerende en onroerende goederen, als later mochten worden verkregen, het verrichten van werk en het aannemen van leverantiën, het drijven van koophandel in alle zaken.
Kapitaal. ƒ 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van ƒ 500, welke alle geplaatst zijn.
Bestuur. 1 directeur Oh Tjay Tjhoen.
Winstverdeeling. 20 pCt. aan het reservefonds, het resteerende aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ PEGOENDANGAN.

(Staats-Courant van 30 Januari 1906, No. 24).

Zetel.
Doel. De overname en verdere exploitatie van de onderneming Kali Baroe; het in cultuur brengen van de daartoe behoorende gronden en van zoodanige gronden op het eiland Java, welke later door de vennootschap mochten worden verkregen, en de verkoop van het product.
Kapitaal. *f* 90.000, verdeeld in 90 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door vrouwe Geertsema, geboren du Rij van Beest Holle voor 30 en door den heer J. E. ten Hones voor 32 stuks.
Bestuur. 1 directeur de heer K. F. van den Berg, 2 commissarissen de heeren B. Cohen en Jhr. Rhijnvis Feith.
Winstverdeeling. Na afschrijvingen enz. komt de winst ten bate der aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Dec. 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (137.000)	*f*	55.000.—
Goederen, tonnen (28.000)	„	116.000.—
Verschillende ontvangsten	„	10.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	181.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	160.268.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	3.300.014.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	3.155.310.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	28.48
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	25.22
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	44.10
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	42.05

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (98.000)	*f*	31.000.—
Goederen, tonnen (12.000)	„	47.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	82.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	95.940.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.082.854.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	1.067.719.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	47.52
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	55.26
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	52.98
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	52.09

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (32.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	4.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	3.670.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	141.349.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	126.963.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	5.89
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.15
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	16.84
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.08

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (85.000)	*f*	13.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	5.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	18.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	21.380.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	264.978.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	260.529.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.63
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	14.67
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.45
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.15

Stoomtramweg Magelang—Willem I.
(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (26.000)	*f*	6.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	9.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	15.600.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	2.087.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	208.926.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	22.118.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	13.60
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	6.73*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	16.49†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	6.04*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.
† „ „ „ 35 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (93.000)	*f*	27.000.—
Goederen, tonnen (20.000)	„	36.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	67.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	67.168.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	923.508.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	808.254.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.96
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	8.88
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.37
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	9.05

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Jan. 1906 *f* 4.700 tegen *f* 4.052.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Jan. 1906 *f* 4.800 tegen *f* 5.312.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Jan. 1906 *f* 6.037 tegen *f* 5.634.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Jan. 1906 *f* 8.657 tegen *f* 6.814.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Jan. 1906 *f* 12.210 tegen *f* 10.050.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Januari 1906 *f* 30.600 tegen *f* 28.042 in 1905.
Opbrengst sedert 1 Juli 1905 *f* 203.600 tegen *f* 196.968 in 1905.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Januari 1906 *f* 16.000 (voorl. opg.) tegen *f* 13.626 in 1905.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Januari 1906 *f* 12.000 (voorl. opg.) tegen *f* 13.779 in 1905.

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Jan. 1906	*f* 95.300	*f* 7.90	389
„ 1905	„ 93.600	„ 7.75	
Verschil meer	„ 1.700	„ 0.15	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Jan. 1906	*f* 17.600	*f* 6.25	91
„ 1905	„ 18.600	„ 6.60	
Verschil minder	„ 1.000	„ 0.35	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Jan. 1906	*f* 16.900	*f* 14.75	37
„ 1905	„ 18.400	„ 16.05	
Verschil minder	„ 1.500	„ 1.30	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Jan. 1906	*f* 4.700	*f* 3.70	41
„ 1905	„ 4.900	„ 3.85	
Verschil minder	„ 200	„ 0.15	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Jan. 1906	*f* 79.500	*f* 9.35	274
„ 1905	„ 81.100	„ 9.55	
Verschil minder	„ 1.600	„ 0.20	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Jan. 1906	*f* 9.700	*f* 6.25	50
„ 1905	„ 9.000	„ 5.80	
Verschil meer	„ 700	„ 0.45	

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Januari 1906 *f* 30.000 (tegen *f* 35.000).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1905.

Opbrengst Jan. 1906	*f* 135.000	tegen	*f* 126.767	in	1905.
„ per dagkilometer	„ 47.34	„	„ 44.44	„	1905.
„ sedert 1 Jan. —	„ —	„	„ —	„	—

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155 K.M.	in	1904.
Opbrengst Jan. 1906	*f* 37.[illegible]00	„	*f* 35.797	„	1905.
„ per dagkilometer	„ 7.70	„	„ 7.45	„	1905.
„ sedert 1 Jan. —	„ —	„	„ —	„	—

Reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur en van de Rechtspraak over Inlanders en met hen gelijk gestelden op Java en Madoera, behalve in de Vorstenlanden.

DOOR

Mr. J. H. TOBIAS.

Om tegemoet te komen aan de rechtmatige klachten aangaande de ongunstige omstandigheden, waarin de ambtenaren van het B. B. en de rechtspraak over de Inlanders en met hen gelijkgestelden op Java en Madoera verkeeren, worden de ondervolgende reorganisaties voorgesteld.

De Vorstenlanden Soerakarta en Djokjakarta zijn hierin niet begrepen, omdat schrijver, niet ten volle op de hoogte van de politieke toestanden dezer gewesten, niet kan beoordeelen of veranderingen daarin mogelijk tot ongewenschte verwikkelingen aanleiding kunnen geven.

Java en Madoera worden alzoo met uitzondering van deze verdeeld in drie Gouvernementen, West-, Midden- en Oost Java, drie en twintig Residenties en een nader te bepalen aantal Contrôle-afdeelingen. Aan het hoofd van elk Gouvernement staat een Gouverneur, aan het hoofd van elke Residentie een Resident, terwijl het aantal contrôle-afdeelingen eerst na een ingesteld onderzoek kan worden bepaald. Volgens de begrooting van 1906 zijn 119 Controleurs aanwezig met inbegrip van hen, die elders dan bij de contrôle zijn tewerk gesteld, zoodat mag worden aangenomen dat 135 Controleurs voldoende zijn; een zestiental meer dan tegenwoordig, omdat de grootere ressorten van de Residenten eene uitbreiding van dat aantal waarschijnlijk noodzakelijk zal maken en vijf Controleurs een specialen werkkring zullen hebben, zooals later zal blijken.

De Gouverneurs treden in de plaats van de tegenwoordige

Residenten en de Residenten in die van de Assistent-Residenten, waardoor de verhouding tusschen de verschillende bestuursambtenaren dezelfde blijft als de tegenwoordige en ook in den aard hunner werkzaamheden geen verandering wordt gebracht, behoudens de onder aangegeven vermindering van arbeid en die welke bovendien in te voeren, doch ons bij gebrek aan voldoende gegevens alsnog onbekend zijn.

Wordt er evenwel ernstig naar gestreefd om de werkzaamheden der ambtenaren te verminderen, althans te vereenvoudigen, dan zal men zeker den weg daartoe ook wel vinden. In de eerste plaats kan tegemoet gekomen worden aan de menigvuldig geuite klacht der B. B. ambtenaren, dat zij van hooger hand door verschillende autoriteiten bedolven worden onder aanhoudende veel werk veroorzakende aanvragen om inlichtingen aangaande de meest uiteenloopende zaken. Een groot deel van den kostbaren tijd der ambtenaren moet daardoor aan hun eigenlijke werkzaamheden worden onttrokken en het is duidelijk dat deze daardoor ernstig moeten lijden.

Aan de eveneens veelvuldig geuite klacht van Residenten en Assistent-Residenten, dat zij als Hulpofficieren van Justitie veel tijd moeten zoek brengen aan het onderzoeken van crimineele zaken voor de Raden van Justitie, kan volkomen tegemoet gekomen worden door de Residentie-Rechters, over wie later, als Hulpofficieren te doen optreden.

Komt het boven aangegevene tot stand, dan zullen de Gouverneurs en de Residenten bijgestaan door voldoend ingerichte bureaux en een uitgebreid corps Controleurs, hunne taak met nauwgezetheid en naar behooren kunnen volvoeren. Het zal dan mogelijk eveneens blijken, dat eenige ressorten van Controleurs voor uitbreiding vatbaar zijn en daardoor waarschijnlijk het aantal dier ambtenaren kan worden ingekrompen, doch gebrek aan gegevens maken een vaststelling dier ressorten a priori onmogelijk, evenmin als het om dezelfde reden mogelijk is de ressorten der Gouverneurs en Residenten met juistheid te bepalen.

In grove trekken zullen de Gouvernementen bestaan, dat van West-Java uit de residenties: Bantam, Batavia, Preanger-Regentschappen, Cheribon en Banjoemas; het Gouvernement van Midden-Java, uit de residenties: Pekalongan, Semarang, Rembang, Kedoe en Madioen, terwijl de residenties: Soerabaia, Madoera, Kediri, Pasoeroean en Besoeki het Gouvernement van Oost-Java zullen vormen.

De Residenties kunnen ongeveer gelijk zijn aan de vroegere 20 Residenties, zullende toch de Residenten op de hoofdplaatsen Batavia, Semarang, en Soerabaia uit den aard hunner werkzaamheden, slechts zeer kleine ressorten erlangen, doch gegevens omtrent dichtheid van bevolking, cultures, industrie, terreingesteldheid, omvang van werkzaamheden enz. enz. moeten de juiste grenzen dezer gewesten bepalen.

De standplaatsen voor de Gouverneurs zijn Batavia, Semarang en Soerabaia, terwijl voor die der Residenten de gunstigst gelegen Resident's of Assistent-Resident's woningen te kiezen zijn.

Teneinde de Gouverneurs die in de praktijk meer bureau-ambtenaren zullen worden dan de tegenwoordige Residenten, toch in de gelegenheid te stellen volkomen op de hoogte te blijven van hun gewest, zal aan ieder hunner een ambtenaar worden toegevoegd onder hunne directe bevelen om die werkzaamheden te verrichten, welke de Gouverneur hem zal opdragen. Deze ambtenaar moet uit den aard der zaak hooger maatschappelijke positie bekleeden dan de Residenten, omdat zijne werkkring een controleeren van den Resident kan meebrengen, in ieder geval het overbrengen en toelichten van bevelen van den Gouverneur. Bedoelde ambtenaar die bijv. den titel van Adjunct Gouverneur of Gewestelijk Inspecteur kan voeren, zal derhalve hooger gesalarieerd dienen te worden dan de Resident.

Aangezien het wenschelijk is, dat de Resident voordat hij zijn ambt aanvaardt de werkzaamheden er van leert kennen, zullen van de Controleurs steeds een vijftal onder de directe bevelen geplaats worden van die Residenten die de gewichtigste gewesten besturen.

Zij zullen uit de oudste Controleurs gekozen worden bij gebleken geschiktheid om promotie tot Resident te maken en door hunne onmiddellijke chefs met die werkzaamheden belast worden, welke hen in de gelegenheid stellen het werk van een Resident in zijn vollen omvang te leeren kennen.

De betrekking van Ambtenaar ter beschikking zal komen te vervallen, doch daarvoor wordt het aantal Aspirant-Controleurs in wier werkkring geen verandering wordt gebracht, uitgebreid tot 60, acht ambtenaren meer dan het aantal Aspirant-Controleurs en Ambtenaren ter beschikking te zamen, volgens aangehaalde begrooting voor 1906 bepaald op respectievelijk 36 en 16.

Overgaande tot de berekening der kosten van de voorgestelde reorganisatie van het B. B. en vergelijking met hetgeen volgens

meer aangehaalde begrooting wordt betaald, zij opgemerkt dat de voorgestelde cijfers zijn berekend met het oog op den toestand van 's lands middelen welke geen overschrijding van uitgaven gedoogen.

Volgens die begrooting wordt uitgegeven aan:

Traktementen aan 15 Residenten.	*f*	228.000
„ en toelagen van eenige hunner aan 69 Assistent-Residenten	„	552.600
Traktementen aan 119 Controleurs.	„	428.400
„ „ 36 Aspirant-Controleurs	„	97.200
Periodieke traktementsverhooging 69 As.-Res. ongev.	„	180.000
„ „ Controleurs . . .	„	185.000
Toelagen voor reis- en verblijfkosten aan 15 Residenten	„	18.000
„ „ „ „ „ 69 As.-Res. .	„	41.400
„ representatiekosten aan 2 Residenten. . .	„	12.000
„ „ „ 13 „ . . .	„	39.000
„ aan 16 Ambtenaren ter Beschikking . . .	„	9.600
„ voor reis- en verblijfkosten aan 116 Control.	„	69.600
„ „ „ „ „ „ 16 Amb. ter beschikking	„	4.800
totaal	*f*	1.865.600

Volgens de voorgestelde reorganisatie zullen worden uitbetaald:

Traktementen aan 3 Gouverneurs à *f* 1800 's maands	*f*	64.800
„ „ 3 Adjunct G. à „ 1200 „	„	43.200
„ „ 3 Residenten, op de standplaatsen der Gouverneurs, . à *f* 1100 „	„	39.600
„ „ 20 Residenten. „ „ 1000 „	„	240.000
„ „ 135 Controleurs à *f* 500 met jaarlijksche verhoogingen à *f* 50 tot een maximum van *f* 850,: gemiddeld 135 Controleurs à *f* 750 's maands	„	1.215.000
Traktementen aan 60 Aspirant-Controleurs à *f* 250 met jaarlijksche verhoogingen à *f* 50 tot een maximum van *f* 400, gemiddeld 60 A.-C. à *f* 350 's maands	„	252.000
Toelage voor reis- en verblijfkosten aan 3 Gouverneurs, 3 Adjunct-G. en 23 Residenten à *f* 100 's maands	„	24.800
Toelage voor reis- en verblijfkost. aan 135 Controleurs en 60 Asp.-Controleurs à *f* 50 's maands	„	117.000
totaal	*f*	1.996.400

ergo *f* 130.800 meer dan tegenwoordig,

Bovendien zullen de ambtenaren, behalve de Aspirant-Controleurs, nog genieten vrije woning of bij gebrek aan eene gouvernements woning huishuur-indemniteit, zooals deze toelagen tegenwoordig zijn geregeld.

De hoogere uitgave ad. *f* 130.800 zal echter gevonden kunnen worden uit de volgens de begrooting uitgetrokken som van *f* 853.782 voor bureau-uitgaven aan traktementen voor Secretarissen, Assistent-Residenten-Secretaris en verdere ambtenaren en bedienden, zooals uit ondervolgende berekening der bureaux voor de Gouverneurs, Residenten en personeel voor de Controleurs kan blijken.

Aan het hoofd van een bureau van den Gouverneur zal een chef de bureau, een Secretaris, komen te staan met ruime bezoldiging, bijv. een aanvangs-traktement van *f* 550 's maands, opklimmende met jaarlijksche verhoogingen ad. *f* 50 tot *f* 800 en zoo deze ambtenaar uit de bureaux genomen wordt, bekomen de Gouverneurs geroutineerde Secretarissen die zij door de hun toegekende traktements-verhoogingen langen tijd behouden. Eveneens kan dit met het personeel van de bureaux geschieden, indien zorg wordt gedragen voor eene geleidelijke promotie.

Een Gouvernements bureau kan dan worden samengesteld uit:

1	Secretaris met aanvangs-traktement van *f* 550 en jaarlijksche verhoogingen van *f* 50 tot een maximum van *f* 800 's maands			. . . .	*f* 9.600
1	Hoofdcommies	à *f* 500	's maands	. . . .	„ 6.000
5	Commiezen	„ „ 300	„	. . . .	„ 18.000
5	1ste Klerken	„ „ 200	„	. . . .	„ 12.000
10	2de „	„ „ 125	„	. . . .	„ 15.000
10	3de „	„ „ 75	„	. . . .	„ 9.000
1	Hoofdoppasser	„ „ 17.50	„	. . . .	„ 210
5	Oppassers	„ „ 12.50	„	. . . .	„ 750
				totaal	*f* 70.560

of voor drie Gouverneurs totaal *f* 211.680, terwijl het bureau van een Resident bestaan kan uit:

1	Commies	à *f* 300	's maands	. . . .	*f* 3.600
1	1ste klerk	„ „ 200	„	. . . .	„ 2.400
1	2de „	„ „ 125	„	. . . .	„ 1.500
1	3de „	„ „ 75	„	. . . .	„ 900
1	Hoofdoppas.	„ „ 17.50	„	. . . .	„ 210
5	Oppassers	„ „ 12.50	„	. . . .	„ 750
				totaal	*f* 9.360

of voor 23 Residenten een totaal van *f* 215.280. Wordt nu nog aan elken Controleur behalve het personeel waarover hij tegenwoordig beschikt, een klerk à *f* 50 's maands toegekend, dat is voor 135 Controleurs een uitgave van *f* 81.000, dan wordt een totaalsom van *f* 507.960 verkregen voor bureaux en klerken van Controleurs. Voegt men bij laatstbedoelde som de bovengemelde som van *f* 130.800 dan verkrijgt men een totaal uitgave van *f* 638.760 of *f* 215.022 minder dan de som van *f* 853.782 boven vermeld. Deze bezuiniging wordt derhalve nog verkregen niettegenstaande de meerdere uitgave van *f* 130.800 reeds is verrekend.

Buiten de gemelde som van *f* 853.782, blijven nog ter beschikking de bij de begrooting uitgetrokken sommen van *f* 41.100, *f* 14.280, *f* 78,261, *f* 26.739 en *f* 3.060 voor respectievelijk 119 schrijvers, 119 boodschappers, bureaubehoeften, lokaalbehoeften, drukwerken enz. en klerken. Aangenomen mag worden dat deze gelden ook voldoende zullen zijn voor het doel waarvoor zij zijn uitgetrokken voor de Gouverneurs, Residenten en Controleurs, aangezien zij voor het grooter aantal bureaux van de tegenwoordige Residenten en Assistent-Residenten zijn berekend. Uit hetgeen daarom bezuinigd kan worden op de beide eerstgenoemde sommen van *f* 41.100 en *f* 14.280, kunnen de verdere schrijvers en boodschappers voor het grooter aantal Controleurs bekostigd worden. Zoo niet, hetgeen niet beoordeeld kan worden omdat gegevens omtrent de uitgave dezer gelden ontbreken, dan kan van de overgehouden vermelde som van *f* 215.022 nog een som van *f* 1.920 voor 16 boodschappers meer à *f* 10 en van *f* 7.680 voor 16 schrijvers meer à *f* 40, of te zamen de som van *f* 9.600 worden afgenomen, zoodat alsdan het totaal bedrag der overgehouden gelden vermindert tot *f* 205.422.

De Controleurs verkrijgen derhalve een klerk meer dan het personeel waarover zij beschikking hadden, om tegemoet te komen aan de meerdere werkzaamheden waaraan zij door inkrimping der hoogere ambtenaren het hoofd zullen moeten bieden.

Een noodzakelijk gevolg van deze reorganisatie is evenwel het verleenen van bevoegdheid tot het houden van politie-rol aan meer Controleurs dan tot nu toe is geschied, doch hiertegen kan wel geen bezwaar bestaan indien aan de oudere Controleurs politie-rol-bevoegdheid wordt toegestaan en voor den vervolge bij de opleiding der ambtenaren bij het B. B. ook onderricht wordt gegeven in het Inlandsch Reglement en Strafwetboek, vooral als deze wetboeken nog vereenvoudigd worden.

Als wordt nagegaan dat tegenwoordig de 119 Controleurs slechts een maximum traktement van *f* 500 's maands kunnen bereiken en eerst na ongeveer 20 jaren dienst van hen slechts 77 (met inbegrip van Soerakarta en Djokjokarta) een maximum bezoldiging van *f* 850 's maands als Assistent Resident kunnen bekomen, terwijl van hen en van de Assistent-Residenten slechts 17 (eveneens met inbegrip van Soerakarta en Djokjokarta) de hooger bezoldigde betrekkingen van Resident kunnen bemachtigen, dan is het toch aan geen twijfel onderhevig of de ambtenaren van het B. B. zullen onder beter condities geraken door boven omschreven verandering.

Nu toch komen de ambtenaren in dienst met eene maandelijksche bezoldiging van *f* 250 om na 4 jaren reeds hun inkomen op *f* 400 gebracht te zien. Zoodra zij niet lang daarna Controleur worden, beginnen zij met een aanvangs-traktement van *f* 500, om reeds na 7 jaren dienst *f* 850 te genieten, zoodat ieder Controleur de zekerheid heeft dat zijn positie gaandeweg steeds verbetert, dat hij nog voordat hij promotie maakt een behoorlijk inkomen geniet en dat hij bereikt, hetgeen tegenwoordig alleen zij bekomen die Assistent-Resident worden. Bovendien staan dan nog open voor de 135 Controleurs de 29 hooger bezoldigde betrekkingen van Gouverneur, Resident en Adjunct-Gouverneur, zoodat de vooruitzichten op promotie tot hooger ambten beter is dan heden, waar 119 Controleurs, 77 Assistent-Residenten en 9 Assistent-Residenten-Secretaris slechts 17 Residents-zetels kunnen bemachtigen:

En deze betere vooruitzichten zullen zonder twijfel er toe bijdragen om de ambtenaren bij het B. B. met lust en ijver hunne beste krachten in 's lands belang te doen aanwenden, zonder dat stagnatie in den dienst wordt veroorzaakt.

* * *

In afwijking van de tegenwoordige samenstelling der Landraden, zullen deze rechtbanken door Inlanders worden voorgezeten, in rang boven de patih's staande, terwijl ook de Griffiers Inlanders zullen zijn. Om de voor eene onpartijdige rechtspraak noodzakelijke zelfstandigheid voor de Inlandsche Rechterlijke macht te verkrijgen, is een eerste vereischte dat de leden voor de Inlandsche rechtspraak daarbij tot de hoogste rangen kunnen opklimmen.

Op gelijke wijze als tegenwoordig worden de Landraadvoorzitters verschillend bezoldigd, terwijl ook de oudste ambtenaren van het

O. M. de Hoofd-Djaksa's verschillende traktementen zullen genieten, om eene geleidelijke promotie tot den presidentsrang te waarborgen, doch zal de betrekking van Adjunct Hoofd-Djaksa vervallen, aangezien voor het handhaven van dit ambt geen grond bestaat, waar de bezoldiging dezer ambtenaren gelijk gesteld is aan die der Djaksa's.

Ter waarborging eener goede rechtspraak, zullen de leden van de Inlandsche rechtspraak eene opleiding genieten aan een te stichten school bijv. „Landradenschool" genaamd, waar zij practisch onderwijs zullen genieten vooral in het Inlandsch Reglement en het strafwetboek. Zoo deze wetboeken bovendien vereenvoudigd kunnen worden, dan behoeft geen vrees te bestaan dat de zonen van Inlandsche hoofden na met vrucht de lagere school doorloopen te hebben, hetgeen als eisch gesteld kan worden om tot de Landradenschool toegang te verkrijgen, geen goede ambtenaren van het O. M. en Landraadvoorzitters zullen worden. Bovendien zullen de Residentie-Rechters over wie nader, de raadslieden zijn van de Landraden, waarmede zij steeds in aanraking komen, doordat zij op dezelfde plaatsen als de Landraden zittingen houden. De Voorzitters en Djaksa's kunnen zich tot hen wenden om voorlichting, terwijl de Residentie-Rechters tevens op het moreel gedrag en op een behoorlijken gang van zaken bij de Landraden in hun ressort toezicht zullen houden en daaromtrent mededeelingen en voorstellen doen aan de Raden van Justitie onder welke zij ressorteeren.

De Raden van Justitie oefenen toezicht uit op de in hun ressort zijnde Landraden, op eene goede rechtspraak en geregelde rechtsbedeeling en zullen waar noodig, bemerkingen toedienen en zelfs met redenen omkleede voorstellen aan den Gouverneur-Generaal doen, zoo ontslag of overplaatsing van een lid der Inlandsche rechterlijke macht noodig geoordeeld wordt.

De ondervolgende cijfers aangaande de samenstelling en bezoldigingen der Landraden zijn, wat het aantal der voorzitters, ambtenaren van het O. M., panghoeloes, schrijvers en oppassers alsmede de sommen voor klerken en schrijfloonen betreft, overgenomen uit de meer genoemde begrooting, doch met vereenvoudigde werkwijze (bijv. zooals bij de Kanton-Gerechten in Nederland) zal waarschijnlijk blijken dat het aantal der ambtenaren verminderd kan worden.

Aan de panghoeloes is minder bezoldiging toegekend dan aan de tegenwoordige Hoofdpanghoeloes en dit laatste ambt is zelfs vervallen, omdat deze adviseurs van de Landraden buiten hun

inkomen van de Landraden veelal nog andere inkomsten genieten van den Raad Igama bijv. en hunne diensten, afnemen van eeden en het uitbrengen van adviezen omtrent adat en Mahomedaansch recht, voldoende betaald geacht moeten worden met eene maandelijksche bezoldiging van *f* 75. Het oorspronkelijk idee om de Hoofd-Djaksa's even hoog te salarieeren als de voorzitters omdat hierin een tegenwicht gevonden zoude worden tegen een overheerschenden invloed van den president, is niet gevolgd kunnen worden, aangezien de begrooting dan verre overschreden zoude worden en de toestand van 's lands schatkist zulks niet gedoogt. Bovendien wordt toch ook een waarborg gevonden tegen al te grooten invloed van voorzitter, ook van griffier en O. M. over den justiciabelen door hunne overplaatsingen bij promotie waarvoor geleidelijk is zorg gedragen.

De griffiers hebben eene geringe bezoldiging gelijk aan de panghoeloe's bekomen, omdat de geslaagden van de landradenschool met dezen werkkring hunne carrière beginnen en spoedig opklimmen tot Adjunct-Djaksa en bovendien emolumenten genieten.

Een schema voor de Landraden volgt hieronder:

	Voorzitters.			Hoofd-Djaksa's.			Djaksa's.	Adjunct-Djaksa's.	Panghoeloe's.	Griffiers.	Deurwaarders.	Schrijvers.	Oppassers.	Klerken en Schrijfloonen, 's jaars.	Totaal 's jaars.
	Maandelijksche bezoldigingen.														
	*f*550	500	450	350	300	250	200	100	75	75	40	30	10		
Bantam	—	1	—	—	1	—	4	1	5	5	—	5	9	*f* 2.400	*f* 34.680
Batavia	1	2	1	1	2	1	2	8	7	6	3	4	23	„ 10.800	„ 80.940
Preanger Regentschappen	—	1	2	—	1	2	3	1	8	6	—	6	15	„ 4.680	„ 56.040
Cheribon	—	1	1	—	1	1	3	2	5	5	—	6	11	„ 3.600	„ 43.680
Pekalongan	—	2	1	—	2	1	2	3	7	5	—	5	15	„ 4.320	„ 54.720
Semarang	1	2	2	1	2	2	3	9	8	8	1	10	29	„ 10.080	„ 96.840
Rembang	—	2	1	—	2	1	1	4	5	4	—	4	15	„ 5.760	„ 51.900
Soerabaja	1	1	3	1	1	3	2	6	8	7	3	9	24	„ 8.880	„ 87.540
Madoera	—	2	1	—	2	1	1	5	5	4	—	10	15	„ 5.640	„ 55.140
Pasoeroean	—	3	3	—	3	3	—	6	6	6	—	8	24	„ 10.080	„ 87.840
Besoeki	—	—	3	—	—	3	1	3	5	4	—	4	12	„ 4.080	„ 46.260
Banjoemas	—	3	2	—	3	2	—	5	6	5	—	6	15	„ 5.160	„ 70.620
Kedoe	—	2	1	—	2	1	4	5	8	7	—	9	22	„ 5.760	„ 68.340
Madioen	—	1	2	—	1	2	2	4	6	5	—	6	16	„ 4.320	„ 54.300
Kediri	—	1	2	—	1	2	2	3	5	5	—	5	16	„ 5.040	„ 52.560
	3	24	25	3	24	25	30	65	94	82	7	97	261	*f* 90.600	*f* 941.400

In het vervallen van rechtsgeleerde Landraadvoorzitters, moet voorzien worden door de Residentie-Rechters, waarom in elk Gouvernement 3 rechtskundige Residentie-Rechters en griffiers zullen worden benoemd. De uitgebreidheid van het ressort van elken Resident-Rechter kan wegens gebrek aan gegevens niet worden vastgesteld, doch waar vroeger voor Java en Madoera slechts 5 Omgaande Rechters voldoende waren, mag worden aangenomen, dat 9 Residentie-Rechters alleszins in de behoefte zullen voorzien en zij tevens in staat kunnen zijn de functiën van Hulp-Officier van Justitie waar te nemen, zooals boven is aangegeven. De Gouverneurs en Residenten zullen daartoe aan de Officieren en Hulp-Officieren van Justitie kennis geven van de hun ter oore gekomen misdrijven tot de jurisdictie van de Raden van Justitie behoorende. Om in de Raden van Justitie leden te behouden, die Landraden kunnen beoordeelen, zullen de Residentie-Rechters even hoog gesalarieerd worden als de leden van de Raden van Justitie, zoodat steeds een mutatie van Residentie-Rechters en leden van den Raad kan plaats hebben en de Raden daardoor voorzien blijven van leden, bekend met de Landraden in hun ressort.

Een Residentie-Gerecht wordt dan samengesteld uit:

Een Voorzitter à *f* 800 's maands met verhoogingen, gelijk aan een lid in den Raad van Justitie, zoodat gemiddeld aan de 9 Residentie-Rechters een traktement van *f* 850 zal worden uitbetaald, of aan ieder . . . . *f* 10.200 's jaars.

een griffier à *f* 250 's maands	„ 3.000	„
2 klerken „ „ 50 „	„ 1.200	„
2 oppassers „ „ 10 „	„ 240	„
klerken en schrijfloonen *f* 20 's maands . . .	„ 240	„
	f 14.880	's jaars,

of voor de 9 Residentie-Rechters totaal *f* 133.920.

Deze som bij het totaal ad *f* 941.400 voor de Landraden gevoegd, geeft de som van *f* 1.075.020 of *f* 7.040 minder dan de voor 1906 uitgetrokken som van *f* 1.082.160 voor de Landraden en Residentie-Gerechten. Wordt tevens in aanmerking genomen, dat deze nieuwe regeling een besparing geeft van 43 landraadvoorzitters en 73 griffiers, die niet met buitenlandsch verlof naar Europa kunnen gaan, dan zal blijken dat de besparing hierdoor verkregen, de kosten van ópleiding der Inlandsche Rechterlijke macht dekt.

Gaarne wordt erkend, dat de ontworpen reorganisatie geenszins een ideale is, doch is zij niet beter dan die, welke de Inlander nu

betaalt, waarbij hij het recht, zooals het hem thans wordt toegediend. hoegenaamd niet begrijpt? Geen wonder ook, waar bijv. het Inlandsch Reglement, voor hem reeds een onoplosbaar raadsel, nog ingewikkelder en daardoor onbegrijpelijker wordt gemaakt door de zucht van de Landraadvoorzitters om daaronder nog het ingewikkeld wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en ook het Burgerlijk Wetboek in civiele procedures te mengen, en zulks tegen het uitdrukkelijk bevel in van art. 432 van genoemd Reglement en de voorschriften van art. 75, alinea 3 van het Regeerings-Reglement, zoodat een mengsel is ontstaan, zelfs voor ontwikkelden geheel onbegrijpelijk.

De Inlander zal toch eerder een rechtspraak vatten, hem door zijn landgenooten toegediend, vooral wanneer dat recht op zoo eenvoudig mogelijke leest geschoeid, meer in overeenstemming met de Inlandsche maatschappij en bovendien niet door vreemde bijmengselen en juristerij onverstaanbaar gemaakt wordt. Een eenvoudige rechtspraak meer „ex aequo et bono" zal beter inslaan bij hem, dan het ingewikkelde recht dat zelfs voor rechtskundigen dikwerf onverklaarbaar is en den Inlander er toe brengt het recht voor een vrucht van domheid aan te zien. Want evenals de meeste, zelfs zeer ontwikkelde, menschen, is ook de Inlander geneigd voor dom aan te zien wat hij niet begrijpt.

Het zal dan ook tot het verleden gaan behooren dat de kleine man de Europeesche rechtskundige ambtenaren die zoo weinig van zijn denken en voelen begrijpen, voor dom aanziet, voor een mysterieus wezen waarvan hij absoluut niets begrijpt, doch die met een beetje pinterheid toch wel te verschalken is, als de raad maar gevolgd wordt van den Inlandschen procureur, die ten minste voor hem begrijpelijke taal bezigt, al zijn diens raadgevingen bijna altijd averechts verkeerd.

Tot deze minachting van onze rechterlijke ambtenaren, is de kleine man zeker ook gekomen, door hetgeen hij tijdens de terechtzittingen van de Landraden ondervindt, waar het onderzoek geleid wordt door een ambtenaar meestal op enkele gunstige uitzonderingen na, onbekend met zijn taal, zeden, gewoonten en bekrompen denkwijze en door de talrijke voor hem geheel onbevattelijke uitspraken zoowel in eersten aanleg als in hooger instantie, doch vooral door de groote massa vrijspraken, waardoor de Landraad voorzitters ook reeds den minder eervollen bijnaam van „Mr. Koerangtrang" hebben verworven.

En waar men te kiezen heeft tusschen rechterlijke ambtenaren die uit het volk voortgekomen waarover zij rechtspreken, volkomen bekend zijn met zijn taal, zeden en gewoonten, of ambtenaren die hoewel met meer rechtskennis toegerust, daarmede zeer gebrekkig bekend zijn, daar kan de keuze niet twijfelachtig zijn en zich bepalen tot eerst bedoelde categorie ambtenaren.

Aan het rechtsbeginsel in het aangehaald art. 75 al. 3 van het Regeerings-Reglement neergelegd, zal dan ook voor den vervolge meer recht worden gedaan.

„Maar het zedelijk gehalte van den Javaan staat zoo laag" hoort men meestal, „en daarom zijn zij bij uitstek ongeschikt voor rechterlijke betrekkingen" en reeds hoorden wij een hoog geplaatst ambtenaar met wien wij over het bovenstaande spraken „knoei knoei sadja" uiten, doch wij vragen in gemoede of de besten onder de ontwikkelde Inlanders en die zullen zich zeker aan dezen tak van dienst wijden, waar door de bank een maandelijksche bezoldiging van *f* 500 kan worden behaald en voor sommigen nog hooger tot *f* 550 en *f* 600, in zedelijke ontwikkeling achterstaan bij den Europeeschen rechtsgeleerden Landraad-voorzitter?

En kan niet geacht worden dat voldoende tegen onregelmatigheden is gewaakt door de overplaatsingen waaraan de Inlandsche rechterlijke ambtenaren bij promotie onderhevig zijn? Daardoor toch verblijven zij niet licht zoo lang achtereen op dezelfde plaats dat zij gemakkelijk in het geheim zonder dat het ruchtbaar wordt onregelmatigheden kunnen plegen, terwijl het toezicht dat de Resident-Rechters en Raden van Justitie kunnen uitoefenen, eveneens waarborgen tegen een slechte rechtspraak of immoreele handelingen oplevert.

Mocht evenwel onverhoopt een of ander zich aan oneerlijke handelingen schuldig maken, dan is het vrij zeker dat dit door de Inlandsche bestuursambtenaren gemerkt en aan het daglicht gebracht zal worden, daar zij toch als leden in de Landraden zitting nemen en geheel onafhankelijk zijn van de rechterlijke ambtenaren.

Indien bij gebleken immoreele handelingen gestreng tegen den pleger er van wordt opgetreden, is het aan geen twijfel onderhevig of onregelmatigheden zullen even goed uitzonderingen blijven als zij tot heden geweest zijn.

DEN HAAG, December 1905.

Het verslag van den dienst van het boschwezen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1904.

DOOR

A. H. BERKHOUT.

Het verslag van den dienst van het Boschwezen in Nederlandsch Indië over het jaar 1904 verscheen dit jaar reeds in het begin van Januari 1905, dus vroeger dan in de onmiddellijk voorafgaande jaren.

Ook thans willen wij een beredeneerd résumé er van geven, daar het vermoedelijk te lijvig is om velen in zijn vollen omvang belang in te boezemen. We hopen evenwel, dat meerdere lezers het verslag zelf ter hand zullen nemen, want het bevat veel, dat in ruimen kring verdient bekend te worden.

Nog steeds blijft men de nadeelige gevolgen gevoelen van het feit dat de houtvesters niet overal in het bezit zijn van betrouwbare kaarten der aan hunne zorgen toevertrouwde bosschen. Verrassingen komen dan ook meermalen voor. Zoo bleek na de voltooiïng der grensregeling en afbakening de oppervlakte der djatibosschen in Noord Randoeblatoeng 1880 H. A. te gering te zijn opgegeven, daarentegen die van Blora 1215 H. A. te groot.

De totale uitgestrektheid der djatibosschen op Java aan het einde van het verslagjaar bedroeg 643.830 HA. Hiervan zijn ± $^1/_6$ begroeid met plantsoen, waarvan ± $^1/_4$ reeds den veertigjarigen leeftijd heeft overschreden.

Dat de aangelegde djatibosschen heel wat meer kunnen opleveren dan de oorspronkelijke, mag afgeleid worden uit de mededeeling, dat de circa 50 jarige aanplanting Karang mendjangan in Oost-Tegal in 1899 bij dunning reeds *f* 695 netto per H. A. opbracht, terwijl de waarde thans nog minstens *f* 1500 à *f* 2000 per H. A. bedraagt.

Fraaie afbeeldingen aan het eind van het verslag geplaatst geven verder een idee van den krachtigen groei der djati aanplantingen.

Helaas dat wederom verklaard moet worden, dat de jaarlijksche boschbranden en de diefstallen op vele plaatsen onberekenbaar veel kwaad doen. Uitbreiding van het politie- en beheerspersoneel is daartegen het krachtigste middel, dat op de houtvesterijen, die

zoo veel kleiner zijn dan de boschdistricten en intensiever beheerd worden, doeltreffend blijkt te zijn. Aan het onvoldoend aantal boschbeheerders moet het mede geweten worden, dat voor een aantal boschdistricten nog altijd voorloopige bedrijfsplannen ontbreken. Men mist daardoor de zekerheid of het beheer zich in de juiste richting beweegt.

Een aangenamen indruk maakt de photographie van het type van de adjunctboutvesterswoning te Toeder. Men kan zich gemakkelijk voorstellen hoe de bewoner van een dergelijk huis in het midden van het bosch geheel met lust en ijver in zijn werk opgaat en we denken daarbij met weerzin terug aan de krotten, waarin we in vroegere jaren meerdere dagen achtereen moesten overnachten tot de nood ons dwong elders weer op verhaal van krachten te komen.

Ook aan het beter toegankelijk maken der bosschen werd in het verslagjaar wederom gewerkt, maar lang niet genoeg naar onzen zin. Goede communicatiewegen zijn niet alleen noodig voor een behoorlijk politietoezicht, maar doen ook de waarde van het hout op stam aanmerkelijk stijgen, doordat het na velling gemakkelijker kan worden afgevoerd. Bovendien zijn flinke verkeersmiddelen van onmisbaar belang voor de omwonende bevolking.

De met djati beplante vlakte besloeg in 1903/04 6.319 HA. tegen 6.007 en 4.850 HA. in de onmiddellijk voorafgaande cultuurjaren en heeft dus thans ongeveer $\frac{1}{100}$ van de totale uitgestrektheid bereikt. Een sterke uitbreiding in de toekomst is ergo niet meer te verwachten.

De gemiddelde kosten per H.A. bedroegen over 1904 *f* 48.80 tegen *f* 39.77 over 1902 en *f* 37.69 over 1903. De toename moet worden toegeschreven aan het feit dat in het verslag-jaar veel caoutchouc werd geplant en de aanleg daarvan in het algemeen meer uitgaven veroorzaakt dan die van djati-plantsoenen.

Gewenscht zou het zijn de kosten voor beide culturen gescheiden te houden, daar de rentabiliteit van de teelt van gomelastiek leverende boomsoorten, een quaestie die van algemeen belang geacht mag worden, zoodoende beter kan worden nagegaan.

Onder de cultuur-kosten zijn mede begrepen de gelden besteed voor inkoop van padi en het maken van rijstschuren ten behoeve van de Inlandsche bevolking. Hoe zeer dit laatste ook uit een humaniteits-oogpunt is toe te juichen, zijn we toch bevreesd, dat de administratieve omslag, die aan dit stelsel is verbonden, op den duur zal blijken te bezwarend te zijn.

Aan de natuurlijke verjonging der djatibosschen, ook al blijkt deze geenszins kosteloos te kunnen geschieden, blijft men op Java volle aandacht schenken.

Nieuw is het feit, dat op meerdere plaatsen kunstmest werd gebezigd. Het wil ons toeschijnen, dat proeven in die richting het best genomen worden door den leider van een boschproefstation en wij betreuren het dan ook in hooge mate, dat een dergelijke inrichting nog steeds niet bestaat op Java.

Aangezien tot dusver jonge mahagony-boompjes niet gewild zijn, wordt deze boom thans in ruimer verband gepoot, zoodat uitdunning niet noodig is.

De ervaring te Paramaribo opgedaan maant evenwel voorzichtig te zijn met het voortgaan in de nieuwe richting. Wanneer de mahagonyboom in een hol verband opgroeit, ontwikkelen de takken zich sterk. De stam wordt daardoor krom en is het hout bij velling verkregen weinig waard.

't Is mogelijk, dat de kortstammige soga, die met de mahagony gemengd wordt het nadeel gedeeltelijk opheft. In ieder geval wordt door het planten van soga in de hand gewerkt, dat in de toekomst de bevolking beschikken kan over een materiaal, dat bij het batikken goede diensten kan bewijzen.

De proef met de cultuur van sandelhout in Besoeki beantwoordt nog steeds niet aan de verwachting. Meer succes heeft men van de maatregelen, genomen, om de in de bosschen van nature aanwezige stammen te beschermen. Hun aantal blijkt grooter te zijn dan primitief verondersteld werd.

Ernstig bedacht is men er op, de cultuur van den pilangboom, die een uitstekenden bast voor de Inlandsche leerlooierijen levert, ter hand te nemen. Reeds ongeveer 20 jaar geleden namen wij proeven met de teelt van dien boom, die o. i. zeer goed te gebruiken is als omheining van de caoutchouc-aanplantingen, daar de scherpe dorens het vee afschrikken.

Uit de analyses te Buitenzorg verricht, blijkt, dat 4 jarige pilangboomen de meeste looistof bevatten en is in verband daarmede de mogelijkheid niet uitgesloten van een later export naar Europa. Dewijl de looistofanalyses niet steeds overeenstemmen en ook deze stof niet altijd bij een gelijk gehalte de zelfde waarde voor den looier bezit, zou het aanbeveling verdienen eenige proefzendingen aan looiers in Europa af te staan.

Het voortreffelijke tembesoe-hout van Sumatra schijnt op Java

goed te willen aanslaan en zal het daarom geraden zijn proefaanplantingen op meerdere plaatsen aan te leggen.

Aan de reboisatie's der kale bergtoppen werd voort gewerkt. O. a. werd een gordelcultuur van ± 180 M. breedte tot stand gebracht om den Sindoro, Tlerep en Bismo, ter bevordering van den spontanen opslag van de daarboven gelegen terreinen.

Deze methode kan zeer goede resultaten opleveren, zij is bovendien goedkoop, maar een zorgvuldig politietoezicht is noodig, ten einde er voor te waken, dat boven den gordel de inlanders geen gronden ontginnen en daarbij vooraf de ruigte in den brand steken.

In Madioen werd een begin gemaakt met het reboisatiewerk op den Lawoe.

Zoo langzamerhand zullen dus de vernielingen der inlanders worden hersteld en de bergtoppen van Midden-Java wederom bewoud worden.

Aan de caoutchouc-cultuur werd in het verslagjaar vrij veel uitbreiding gegeven. Terwijl op ultimo Maart de totale uitgestrektheid der Ficusculturen 2476 H. A. bedroeg, steeg dit cijfer op het zelfde tijdstip in 1905 tot 3710 H. A.

Te betreuren is het, dat de kosten in het verslag niet zijn opgegeven, komende zij gedeeltelijk onder die voor djati, gedeeltelijk onder die voor wildhoutcultuur voor.

Waar de caoutchouc-cultuur tevens een jonge cultuur is, die ook door partikulieren wordt gedreven, zijn betrouwbare gegevens aangaande de kosten van veel waarde.

Het zijn in hoofdzaak Ficus-planten, die gepoot werden en die zich ook waarschijnlijk het meest voor boschcultuur eigenen.

Met het nemen van proeven met stekken kan men wel ophouden, daar reeds jaren geleden aangetoond werd, dat die voortplantingsmethode geen aanbeveling verdient.

Van den 20-jarigen aanplant te Margasari werd kiembaar zaad gewonnen.

Omtrent het meest gewenscht plantverband en of het al of niet gewenscht is jonge boomen af te tappen, verkeert men nog in het onzekere.

Uit eene vergelijking van den groei van twee plantsoenen, die ter zelfder tijd werden aangelegd, en wat betreft grond en klimaat onder nagenoeg gelijke omstandigheden verkeeren, volgt, dat de marcot-planten op een leeftijd van ± 38 maanden gemiddeld 5,85 meter hoog waren; de zaailingen 40 maanden na het uitplanten (ze waren op dat tijdstip 9 maanden oud) daarentegen gemiddeld

6,14 meter, terwijl de uitspreiding der langste takken bedroeg: bij de marcotten 5,42 M. en bij de zaailingen 3,71 meter.

De omtrekken der marcot-planten werden niet gemeten, omdat deze zich even boven den grond in verscheidene zware takken verdeelen, zoodat in den regel geen hoofdstam meer te onderscheiden valt.

Plantte men den Ficusboom met het doel, daarvan timmerhout te oogsten, dan zouden wij concludeeren, dat uit de bovenstaande cijfers volgt, dat aan zaailingen de voorkeur is te schenken boven marcotten; nu men die boomen evenwel aftapt, komt het er op aan hoeveel bastvlakte zij bezitten.

De bastvlakte is een functie van de dikte van den stam en zijne takken. De ontwikkeling daarvan houdt wederom verband met den kroon-omvang en de verspreidingszone der wortels.

Waar nu de marcotten een gemiddelden kroonomvang van ongeveer 92 M^2., de zaailingen van ongeveer 43 M^2. bezaten, is het aan geen twijfel onderhevig of het geringe nadeel door het achter blijven in lengtegroei wordt dubbel en dwars gecompenseerd door sterkeren diktegroei.

Wat de sterke stamverdeeling bij de marcotten betreft, zoo kan deze worden voorkomen door dicht planten.

De oude door ons te Poerwakarta (Krawang) aangelegde Ficustuin vertoont stammen, die beneden nagenoeg takvrij zijn.

De sterke kroonvorming der marcotten zal ten gevolge hebben, dat het plantsoen sneller gesloten is en dus minder aan onderhoud behoeft te worden besteed. Voegt men dit voordeel bij het feit, dat de kweek van marcotten minder uitgaven vereischt dan die van zaailingen, dan mag onze raad gewettigd geacht worden, voort te gaan met het nemen van proeven met beide soorten van aanplantingen. Daarbij zal gewenscht zijn de kosten en latere opbrengsten nauwkeurig afgescheiden te boeken.

Men brenge evenwel nooit naar den vollen grond marcotten, die nog niet voldoende beworteld en hersteld zijn. Zulks is wat het laatste aangaat te constateeren aan den stand van den eindtop, die verticaal moet staan en aan de kleur der schutbladeren, welke karmijnrood moet wezen:

Volkomen eens zijn wij het met den verslaggever, dat ook zaailingen niet te klein van de beddingen moeten worden verwijderd. Wat het uitplanten van grootere planten meer kost, wint men ruimschoots door korter onderhoud terug. De Ficus elastica laat zich groot zijnde nog uitstekend verplanten.

In de afdeeling Krawang werden van 23,7 H.A. aanplanting 341 K.G. caoutchouc gewonnen d. i. per H.A. ± 14,4 K.G. De leeftijd der plantsoenen varieerde tusschen 10 en 5 jaar.

De kosten van tappen waren *f* 0,47[5] per K.G. en de opbrengst *f* 3,20, leverende dus een netto-opbrengst van *f* 2,72[5] op, per H.A. *f* 39. Bedenkt men, dat deze plantsoenen betrekkelijk weinig gekost hebben, vermoedelijk met rente op rente geen *f* 100 en de productie nog eerst een gering deel bedraagt van wat later kon worden verkregen, dan zijn we volkomen gerechtigd onze meening, bij den aanleg der Krawangsche plantsoenen reeds verkondigd, te herhalen, dat de cultuur van Ficus elastica voor het boschwezen schitterende finantieele voordeelen kan afwerpen.

Nader blijkt zulks uit de mededeeling, dat op de Pamanoekan- en Tjiasemlanden van 10—15 jarige plantsoenen gemiddeld 51 K.G. per jaar en per H.A. werd verkregen, vertegenwoordigende bij den tegenwoordigen verkoopprijs van *f* 5 per K.G. eene bruto opbrengst van *f* 255 per H.A.

De aanplanting Moga ± 650 M. boven zee, groot 49 H.A. leverde in 1904 toen zij gemiddeld 10 jaar oud was ± 12 K.G. en de aanplanting Simpar, ± 920 M. boven zee, groot 42 H.A., oud gemiddeld 10½ jaar, ± 6 K.G. per H.A.

Bij het beoordeelen dezer laatste cijfers mag niet uit het oog verloren worden, dat de stand der plantsoenen zeer onregelmatig is, zoodat een derde van de geheele aanplanting als niet met Karet begroeid moet worden beschouwd.

In de Preanger hebben wij in 1884 Karet op verschillende hoogte geplant en deden daarbij de ervaring op, dat de boom op 700 à 800 M. nog zeer goed gedijt, op 1000 M. boven zee bleef de ontwikkeling echter sterk achter en was het habitus ook sterk in nadeeligen zin veranderd.

De oogstcijfers uit Tegal bevestigen onze waarneming en daaruit volgt ook, dat men den Ficusboom niet hooger dan tot 800 M. boven zee moet planten, wil men althans met zijn cultuur geld verdienen.

De oude aanplanting te Wira blijkt volgens de berekening in het verslag per jaar en per H.A. gedurende 17 jaar te hebben opgeleverd gemiddeld 83 K.G. Deze aanplanting is evenwel eerst afgetapt geworden, toen zij 23 jaar oud was.

Aan de cultuur van den Para caoutchoucboom kon helaas niet zoo veel uitbreiding worden gegeven als men wel wenschte. Op Java zijn slechts weinig exemplaren van genoemde boomsoort oud

genoeg om zaad te produceeren en met het importeeren van elders was men niet gelukkig. Van een partij van 50000 Hevea-zaden, in de maand September 1904 ingekocht door tusschenkomst van den waarnemenden Consul der Nederlanden te Colombo, kwam geen enkele pit op. Eene door den Directeur van Landbouw in Maart 1905 telegraphisch te Selangar bestelde hoeveelheid van 25000 zaden onderging een gelijk lot.

Een zorgvuldige verpakking in houtskool, nadat de zaden vooraf goed gedroogd zijn, en een hermetische afsluiting, zoodat geen vochtige lucht kan toetreden schijnt voor Hevea-zaden wel noodig te zijn, tenzij men de voorkeur er aan schenkt de zaden onderweg reeds te laten kiemen, in welk laatstgenoemd geval natuurlijk juist vochtigheid noodig is. Den 1sten November j.l. ontvingen wij Hevea-zaden op eerstgenoemde wijze verpakt en daarvan ontkiemden, ondanks dat de zending 6 weken onderweg was, 67 procent.

De Hevea-aanplanting in het boschdistrict Pekalongan — Kendal had nogal te lijden van vernieling veroorzaakt door stekelvarkens.

Waar een degelijke grondbewerking wordt toegepast, ontwikkelt zich de Hevea naar wensch. Stagneerend water blijkt zeer schadelijk voor den boom te zijn,

Wordt een plantafstand van 5 à 6 meter in het vierkant gebezigd dan is eerst na 5 tot 7 jaren eenige sluiting te verwachten. Zoodra het zaad voor matigen prijs verkrijgbaar is, komt het ons voor, dat dan enger planten aan te raden is.

Gewenscht ware het bij de opmetingen der jonge Hevea's ook de totale cirkelvlakte per H. A. te vermelden; want daardoor krijgt men in verband met de gemiddelde hoogte cijfers, die eerder vergelijkbaar zijn dan de gemiddelde dikten of omtrekken.

Behalve over vreterij van stekelvarkens wordt er geklaagd over muizen, sprinkhanen, apen en wilde zwijnen.

De in de Straits aan de Hevea-boomen optredende kanker werd in de aanplanting van het boschwezen op Java niet ontdekt.

Ofschoon de Castilloa-elastica- (de Mexicaansche gom-elastiekboom) aanplantingen bij rationeele behandeling en bij een plantverband van 4 × 4 of 5 × 5 meter reeds na 2 tot 3 jaren gesloten zijn, levert deze cultuur toch zulke onaangename verrassingen op, dat voorloopig bij het Boschwezen geen plan tot verdere uitbreiding er van bestaat. De boomen schijnen te lijden aan een besmettelijke ziekte, welke aan een hoogeren schimmelvorm, die evenwel nog niet gedetermineerd werd, is toe te schrijven.

Het optreden van boktorren en andere kevers in de Castilloa-boomen wordt opgevat als een secundair verschijnsel.

Zeker is het, dat de Castilloa veel vatbaarder voor ziekten en plagen is, dan de Ficus elastica of Hevea brasiliensis en aangezien ook haar product zoowel in quantiteit als qualiteit van mindere waarde schijnt te zijn, dan dat der beide laatste soorten, moet de cultuur dezer caoutchoucplant in het groot worden ontraden.

De raad, door ons vroeger gegeven om den Ceararubber-boom voor onderhout te gebruiken vindt in het verslag bijval. Mogelijk is het, dat hij daarbij de kosten van de geheele aanplanting op jeugdigen leeftijd kan dekken en in ieder geval zal hij door het verstikken van het onkruid het onderhoud vergemakkelijken.

Van de Afrikaansche Tuntumia (Kickxia) elastica, waarop wij in *De Indische Mercuur* van den 5den Febr. 1901 de aandacht vestigden, wordt verklaard, dat de plant geen hooge eischen stelt, doch dat zij ten minste in den eersten tijd, liever in de schaduw, dan in het volle licht groeit.

Er werd in 1904 heel wat meer djatihout gekapt dan in 1903; in eerstgenoemd jaar in het geheel 179.744 M^3 timmerhont tegenover 117.801 M^3 in 1903. Bij de geregelde exploitatie der djatibosschen werd in eigen beheer 20.587 M^3 en door tusschenkomst van aannemers 150.553 M^3 timmerhout verkregen.

De prijzen bij eigen exploitatie behaald waren beter dan in het voorafgaande jaar.

Wat de baten der houtvesterijen aangaat, zoo verwijzen wij dienaangaande naar den in den jongsten tijd tusschen de heeren van de Wall Bake en Bruinsma gevoerden pennestrijd. [1])

Ofschoon het meeste hout uit de houtvesterijen in het openbaar werd verkocht, werd een niet onaanzienlijke hoeveelheid onderhands aan de bevolking tegen gereede betaling verstrekt.

De exploitatie in eigen beheer van de door de houtcontractanten versmade boschperceelen voldeed aan de verwachting.

Voor niet minder dan *f* 170.570 werd ondershands aan de Inlandsche bevolking aan hout verkocht.

Kon reeds in het vorig verslag vermeld worden, dat de crisis in den houthandel was tot staan gebracht, zoo bleek aan het einde van het verslagjaar een levendige vraag naar djatihout te

---

1) *Cf. T. v. N. en L. voor Ned. Indië* Aug.—Sept. Afl. 1905.

bestaan en was van overproductie geen spoor meer waar te nemen.

De bloei in den houthandel was deels te danken aan de vrij aanmerkelijke hoeveelheden djatihout, die gedurende de jaren 1903 en 1904 zijn uitgevoerd, doch niet minder aan den veel verbeterden economischen toestand op Java.

Dat men op dat eiland de contractanten, die zich in een bepaalde streek, vooral door het aanleggen van trambanen, groote geldelijke opofferingen hadden getroost, gaarne steunt, mag afgeleid worden uit het feit, dat onder dergelijke omstandigheden een aantal perceelen ondershands werden afgestaan.

Een onafwijsbare eisch wordt het genoemd, dat de bepalingen in dien zin worden gewijzigd, dat voortaan ook in de voorloopig ingerichte djatibosschen exploitatie in eigen beheer op den voorgrond wordt gesteld.

In 1904 werd 31178 M³. djati-timmerhout geëxporteerd naar Nederland, Engeland, Duitschland, België, Frankrijk, Italië, Oostenrijk, Amerika, Australië, Zuid-Afrika, China, Japan, Britsch-Indië en Singapore.

Niet alleen hout der contractanten, maar ook een niet onbelangrijk deel van dat der houtvesterijen vond zijn weg naar het buitenland.

Er werd in 1904 veel meer brandhout gekapt dan in het voorafgaande jaar. Zulks werd mogelijk gemaakt door de verbeterde verkeerswegen, waardoor brandhout tegen zulke lage prijzen kon worden geleverd, dat daartegen zoomin steenkolen als petroleum residu kunnen concurreeren.

Het dunnen der djatiplantsoenen werd met kracht ter hand genomen en daarvoor in 1904 uitgegeven *f* 50.372, terwijl het dunsel opbracht *f* 93.020, zoodat de netto-opbrengst per H. A. gedunde oppervlakte *f* 3,74 bedroeg.

Opvallend wordt de gunstige politioneele toestand in de houtvesterijen genoemd, waarbij die der boschdistricten slecht afsteekt. Bij geringe getalsterkte van het personeel der laatsten is zulks zeer begrijpelijk.

Bij de inrichtingsbrigade heerscht nog steeds gebrek aan boschtechnisch personeel. Dit is ongetwijfeld te betreuren daar genoemde tak van dienst zoo bij uitstek aangewezen is, om er voor te waken, dat de revenuen der djatibosschen van blijvenden aard zijn en dat de productiviteit van den boschgrond toeneemt.

Met genoegen zagen wij, dat in 1904 bij de opmetingen met de theodoliet meer gebruik gemaakt werd van de meetveer dan

van latten. De graad van nauwkeurigheid, die met meetveer en theodoliet kan worden verkregen is o i. meer dan voldoende en heeft het weinig doel tijdroovende metingen met latten te verrichten.

Het definitief bedrijfsplan voor het complex Margasari in de residentie Pekalongan werd voltooid en de tot dat complex behoorende bosschen werden tot een houtvesterij samengevoegd. Daar het oorspronkelijke bosch door vroegere ongeregelde aankappen veel geleden heeft, mag van de nieuwe houtvesterij voorloopig slechts eene matige houtopbrengst verwacht worden. In de eerste 10 jaar wordt de netto-opbrengst der houtvesterij geschat op *f* 19.000 per jaar. Op den duur zullen echter de opbrengsten grooter worden, wanneer de slechtste, oorsponkelijke bosschen, die het eerst ter velling moeten komen, zullen zijn opgeruimd.

Verder werd van het boschdistrict Japara afgescheiden de nieuwe houtvesterij Ngarengan, gelegen in de residentie Semarang, groot 4239 H. A. Het jaarlijksch overschot wordt in den eersten tijd geraamd op *f* 6000. Dit geringe bedrag is voornamelijk toe te schrijven aan den slechten toestand der oudste bosschen, die het eerst voor omkappen in aanmerking komen, en verder aan de aanzienlijke uitgaven voor den aanleg van een tramweg en talrijke overbruggingen, noodig voor de karrenwegen, waar langs het hout zal moeten worden afgevoerd. De kosten van het een en ander worden geheel ten laste gebracht van de exploitatie-rekening der eerste 10 jaren.

Aan het einde van het verslagjaar waren voor ruim 37.000 H. A. definitief de bedrijfsplanen opgemaakt of m. a. w. voor 17/18 der totale uitgestrektheid der djatibosschen moet men zich nog steeds behelpen met voorloopige bedrijfsplannen waardoor de zekerheid wordt gemist, dat de tegenwoordige exploitatie in voldoende overeenstemming is met de toekomstige en dat in de juiste richting gewerkt wordt

De geringe sterkte van het inrichtingspersoneel gedurende het verslagjaar liet niet toe om het bijgroeionderzoek met kracht voort te zetten.

Reeds bij vroegere gelegenheden wezen wij er meermalen op „het boschwezen heeft behoefte aan een boschproefstation, dat zich speciaal belast met bijgroeionderzoeken enz." Zoolang men niet grondig op de hoogte is van den aanwas der djatiplantsoenen op verschillende gronden tast men in het duister ten opzichte van den meest gewilden leeftijd, waarop de opstanden moeten worden geveld en missen de bedrijfsplannen een vaste basis.

Bij het gebruik der nieuwe tabellen voor het bepalen van de houtmassa's, bleek het gewenscht de boniteering van de geheele opstanden te vervangen door stamgewijze boniteering. In enkele houtvesterijen hadden houttaxaties volgens de nieuwe methode plaats en waren de verschillen tusschen raming en werkelijke opbrengst meestal gering. Een langduriger gebruik zal echter noodig zijn om een definitief oordeel over de bruikbaarheid der tabellen te kunnen uitspreken.

Het boschbeheer op de buitenbezittingen werd in 1904 evenals in het vorafgaande jaar overgelaten aan het bestuur, wat voor de meeste gewesten synoniem zal zijn met, dat men Gods water over Gods boschgronden liet vloeien.

Nu is het wel verklaarbaar, dat men het technisch personeel van het boschwezen liever op Java behoudt, dewijl daar eerder en betere vruchten van hun arbeid zijn te plukken, dat neemt evenwel niet weg, dat de buitenbezittingen daaronder lijden.

Wanneer de mogelijkheid maar bestaat, dat in een gewest de kosten van deskundig personeel behoorlijk gedekt kunnen worden uit de te verwachten revenuen, moest men o. i. tot aanstelling overgaan; want laat men het na dan is er in de toekomst geen verbetering, maar wel achteruitgang te verwachten. Een kundig houtvester kan bovendien op de buitenbezittingen krachtig medewerken tot verheffing van het algemeen peil van ontwikkeling. Waar alleen uit Kateman volgens het verslag voor een waarde van *f* 160.000 aan timmerhout naar Singapore werd uitgevoerd, kan een houtvester een behoorlijk arbeidsveld vinden.

De bosschen op de buitenbezittingen leveren niet alleen hout, maar ook tal van andere boschproducten. Zoo bedroeg de uitvoer van Macassar alleen aan gom copal *f* 852706 en rotan *f* 458654. Beide producten worden door roofbouw verkregen.

Vermelding wordt gemaakt van het verslag van een reis door den toenmaligen Inspecteur van het Boschwezen den heer E. van de Roemer in het laatste kwartaal van 1904 ondernomen, naar de Westerafdeeling van Borneo, met het doel om een onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van groote complexen van z. g. ijzerhoutbosschen.

Door het opnemen van een proefvlakte werd berekend, dat daarin per H. A. ± 132 M³. rondhout voorkomt. Het onderzochte complex was ± 200 H. A. groot zoo dat de totale hoeveelheid

ijzerhout (rondhout) bedroeg ± 26000 M^3. De o. i. zeer juiste slotconclusie bij het onderzoek luidt, dat de exploitatie van de meer waardvolle boschcomplexen slechts loonend is, wanneer daaraan deugdelijke verkenning, en, zij het ook globale, opname en taxatie vooraf gaat, terwijl men de natuurlijke hulpmiddelen voor het vervoer (i. c. de rivieren) in een voor het houttransport geschikten toestand moet brengen en men ruimschoots gebruik moet maken van kunstmatige transportinrichtingen (rails, glijbanen enz.) aangezien ook voor dezen tak van industrie het gebrek aan werkvolk zich nadeelig doet gevoelen.

De finantieele resultaten van het boschbeheer in 1904 steken zeer gunstig af bij die van het daaraan voorafgaande jaar. Zij zouden nog beter geweest zijn, indien alle contractanten hunne verplichtingen waren nagekomen en indien niet van Regeeringswege zeer belangrijke concessies waren gedaan. Zoo werd de voor dwarsliggers verschuldigde retributie van 60 tot 50 resp. tot 40 pCt. van den eenheidsprijs verlaagd.

Een sterke stijging viel te constateeren van de opbrengsten van het in het openbaar of onder de hand verkocht hout benevens houtskolen, kinabast en caoutchouc, nemende deze in één jaar toe van *f* 389,698 tot *f* 602,581.

Ook de uitgaven waren echter aanmerkelijk hooger dan in het voorafgaand jaar. Het meest stegen de cultuurkosten, daar ten gevolge van de uitbreiding der exploitatie ook meer terrein met djati beplant werd en de caoutchouc-cultuur belangrijke uitgaven veroorzaakte.

Het onderstaand staatje geeft een overzicht van de inkomsten en uitgaven over de laatste jaren

Gemiddeld	Inkomsten.	Uitgaven.	Batig saldo.
over 1895 t/m 1899	*f* 1.948.316	*f* 882.293	*f* 1.066.093
„ 1900 t/m 1904	„ 2.581.556	„ 1.347.995	„ 1.233.560

Bij het beoordeelen der cijfers is niet uit het oog te verliezen, dat naarmate het bedrijf intensiever gevoerd wordt er meer geld in de bosschen wordt vastgelegd en de resultaten daarvan dikwijls eerst veel later in specie kunnen worden genoten.

Het verslag wordt ook ditmaal wederom opgeluisterd door meerdere uitstekende lichtafdrukken, waaruit men den groei der djati- en caoutchouc-boomen kan beoordeelen.

WAGENINGEN, Febr. 1906.

H. E. B. Schmalhausen. †

Dezer dagen overleed een oud-ambtenaar van het Binnenlandsche Bestuur op Java, die wat ijver, toewijding en kennis betreft, onder de sieraden van zijn corps behoorde.

Tot meer dan een regeeringsmaatregel gaf hij den stoot, zoodat bij menige teleurstelling, die een ambtelijke loopbaan medebrengt, toch voor hem ten slotte deze zelfvoldoening overbleef, dat zijn arbeid niet te vergeefs was, dat hij blijvende sporen in ons koloniaal beheer achterliet. En waar ook de *Indische Gids* het voorrecht had enkele zijner beschouwingen op te nemen, is het aangewezen om in ditzelfde tijdschrift aan dezen arbeider voor het welzijn der inlandsche bevolking eenige regels te wijden.

Henri Eduard Benno Schmalhausen werd op 12 Meî 1857 te Maastricht geboren, bezocht daar later de Hoogere Burgerschool, studeerde na volbracht eind-examen te Leiden en kwam op 14 October 1877 op den jeugdigen leeftijd van twintig jaren te Batavia. Aanvankelijk op een toelage boven zijn wachtgeld ter Algemeene Secretarie geplaatst, werd hij daar op 27 Juni 1878 benoemd tot tweeden Commies, doch reeds in het begin van het volgende jaar zien wij hem tot het practische leven overgaan door zijne benoeming op 23 Febr. 1879 tot Aspirant-Controleur, eerst in Bantam, later in Djember. Op 6 Sept. 1881 tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van Controleur 2e klasse kwam hij in de residentie Soerabaja te Djombang en bleef ook als Controleur 1e klasse op die plaats, welke hij eerst in 1889 verliet, daar hij in April van dat jaar was aangewezen om mede te werken aan het onderzoek naar de heerendiensten op Java, dat aanvankelijk onder leiding van Mr. Kuneman en sedert Mei 1889 onder die van den heer F. Fokkens werd ingesteld.

Op 14 Mei 1892 werd hij weder bij den gewonen dienst teruggevoerd met standplaats Pasoeroean, doch reeds een jaar later volgde zijn benoeming tot Secretaris van de residentie Banjoemas op 7 April 1893. In ditzelfde gewest werd hij 10 Oct. 1894 aangesteld tot Assistent-Resident van Poerbolinggo, om vijf jaar later (7 Sept. 1899) in denzelfden rang over te gaan naar de

afdeeling Magetan in de residentie Madioen. Hier kreeg hij op 16 Aug. 1901 een verlof wegens ziekte naar Europa, dat eerst voor twee jaren verleend, tweemaal met een half jaar verlengd, hem geen voldoende genezing gebracht schijnt te hebben; althans op 1 October 1904 volgde zijne pensionneering wegens physieke ongeschiktheid en nog geen twee jaar later, op 23 Febr. 1906, werd hij te Apeldoorn aan de zijnen door den dood ontrukt.

Dat Schmalhausen reeds op zulk een jeugdigen leeftijd de vereischte examens achter den rug had, getuigt voor zijn helder hoofd en dat hij al dadelijk zich het lot van de inlanders aantrok voor zijn edel hart. Men heeft wel eens bezwaar tegen dat uitzenden van zeer jonge ambtenaren, die in Europa nog geen voldoende kennis en levenservaring hebben opgedaan, doch in hem heeft men een voorbeeld, hoe juist die jeugdige kennismaking met een volk, waaraan men zijn verder leven wijdt, den band inniger doet zijn en hoe toewijding vergoeden kan wat aan voorafgaande levenservaring wellicht ontbreekt.

Vooral op Djombang begonnen de denkbeelden ter rijpen, die later vrucht zouden dragen, en reeds in 1887 kwam hij met het voorstel voor den dag om een eind te maken aan de knoeierijen bij het *zoutdebiet*, door dit in verpakten vorm te doen plaats hebben. Als men thans nog eens een blik slaat in hetgeen hij destijds over die misbruiken schreef, dan blijkt hoe hier geoordeeld wordt op grond van eigen onderzoek. Hij ging na hoe de regeering op het stuk van spillage benadeeld werd, hoe de koopers minder kregen dan hun toekwam, hoe verder de inlandsche pakhuismeesters geïnteresseerd waren bij den verkoop in het klein, door aan vaste verkoopers geld te leenen voor zout-inkoop in het groot en daarop zware rente te eischen, waardoor het zout in den kleinhandel in de dessa dikwijls tegen driemaal den officieelen prijs werd opgejaagd. Tegen dit kwaad viel niets te doen, omdat het bewijs altijd ontbreekt. Noch door het doen wegen van het zout, noch door verpachting van den verkoop zou een gewenschte toestand te bereiken zijn en daarom stelde Schmalhausen voor het zout bij bepaalde hoeveelheden te verkoopen in gesoldeerde blikken. Wegens de practische bezwaren, die hieraan verbonden waren, werd later een internationale prijsvraag omtrent de zoutverpakking uitgeschreven en het slot is geweest de thans ingevoerde briketteering (zie o. a. het verslag der verg. van het *Ind. Genootschap* van 29 Maart 1904 bl. 89).

Doch de practijk te Djombang leverde ook andere quaesties op en wel in de eerste plaats klachten der bevolking over onbillijke verdeeling der dienstplichtigheid, daar waar communaal- naast individueel bezit wordt aangetroffen. Een inlander, individueel grondbezitter, verklaarde aan den Controleur Schmalhausen, dat de diensten, welke de dessa in verband met dat bezit eischte, zóó drukkend waren, dat hij, indien daarin geen verandering gebracht werd, afstand wilde doen van zijne bezitting ten behoeve der dessa. Deze man was een energiek, spaarzaam inlander, die zijne gronden door ontginning en aankoop verkregen en gemeend had, daarin de zekerste geldbelegging te zullen vinden. Om deze zaak tot klaarheid te brengen, was een helder inzicht noodig in den agrarischen toestand der afdeeling, in het verband dat de dessa stelt tusschen grondbezit en diensten en eene juiste kennis van den druk van deze. Een persoonlijke navraag in 50 dessa's en 71 gehuchten schonk de overtuiging dat ingrijpende maatregelen hoogst noodig waren. Het resultaat was eene uitvoerige studie over het grondbezit en de daarmede samenhangende diensten met voorstellen tot duurzame verbetering, die ingevolge Gouvs. besluit van 4 Aug. 1885 No. 1 in het volgende jaar bij Thieme & Co. te Soerabaja werd uitgegeven onder den titel: „Voorstel tot afschaffing der heerendiensten en tot inkrimping der gemeente-diensten in de afdeeling Djombang, benevens de daarop betrekking hebbende besluiten van den Resident van Soerabaja", door H. E. B. Schmalhausen, Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur op Java en Madura. Dit geschrift lokte o. a. eene aankondiging uit van nu wijlen Prof. P. A. van der Lith in de Mei-afl. van de *Indische Gids* 1889 bl. 860, waarin de verdiensten van het werk worden geschetst en die zulk een juist licht op den werkkring werpt, als men het volgende leest: „Brengt de betrekking van Controleur bij het binnenlandsch bestuur in Indië, vooral tegenwoordig, in ruime mate hare bezwaren en teleurstellingen mede, aan den anderen kant biedt zij zooveel gelegenheid aan om reeds op betrekkelijk jeugdigen leeftijd werkzaam te zijn in het belang van het algemeen, dat ik slechts weinig bedieningen ken, meer begeerens-waardig voor hem, die niet alleen fortuin of „carrière maken" najaagt, maar er veeleer naar streeft tot zegen van velen werkzaam te zijn, ten einde later met zelfvoldoening te kunnen zeggen, dat men niet te vergeefs geleefd heeft. Hoeveel nut een Controleur, bekwaam en ijverig, en met grondige kennis toegerust, in zijne

afdeeling, ja zelfs in veel wijderen kring kan stichten of voorbereiden, daarvan vindt men een sterk sprekend voorbeeld in de aangekondigde brochure. Want wanneer de voorstellen, die de heer Schmalhausen hier bespreekt, aan zijne verwachting voldoen, dan zal de bevolking der afdeeling Djombang van honderdduizenden dagdiensten worden bevrijd, zonder dat 's lands belang of de algemeene veiligheid er iets bij zullen verliezen, gezwegen nog van de meer ingrijpende voorstellen, om de heerendiensten geheel af te schaffen. Aangenaam trof mij de zakelijke toon, die over het algemeen in het rapport heerscht, dat hoofdzakelijk bestaat uit mededeeling van feiten, den schrijver door lange ervaring bekend, en van de conclusiën, die daaruit voortvloeien, zonder zich in bespiegelingen in te laten of theorieën op den voorgrond te zetten. Vanzelf krijgt men vertrouwen in den man, die na rijp onderzoek en besprekingen met inlandsche hoofden en minderen aantoont, welke verspilling van werkkracht het gevolg is van zorgeloosheid en ondoordachte regelingen en is men geneigd mede te gaan met zijne bewering, dat die onnoodige druk met weinig moeite vermeden kan worden".

Het is dan ook geen wonder dat Schmalhausen deel ging nemen aan het heerendienstonderzoek en uit de inleiding van het bekende (in 1903 voltooide) Eindrésumé van den hoofdambtenaar F. Fokkens blijkt, dat hij in 1890 het onderzoek voltooide in Zuid-Soerabaja, in het volgende in Kediri en daarop in Madioen, waarvan het résumé in 1892 werd ingediend.

Een ander vraagstuk, dat reeds in 1890 zijn gedachten bezig hield, was „De overbevolking op Java en hare gevolgen", waarover eene brochure het licht zag. Hij meende dat door algemeene invoering van erfelijk individueel bezit er eerder eene scheiding zoude tot stand komen tusschen de bezittende landbouwers, die in de dessa behoorlijk aan den kost kunnen komen en de onterfden, die daardoor tot emigratie gedreven, het hunne zouden bijbrengen tot ontwikkeling der buitenbezittingen. Deze brochure werd o. a. in de *Locomotief* besproken door F. die aantoont, dat toen reeds een emigratieproef genomen werd naar Soekapoera in de Preanger. Het emigratie-vraagstuk is sedert meer algemeen te berde gebracht, het voor en tegen kan hier onbesproken blijven, doch het is opmerkelijk dat Schmalhausen hier weder een van de eersten was, die in dit denkbeeld heil zocht.

De zeven jaren in de residentie Banjoemas doorgebracht gaven

aanleiding om weder andere onderwerpen in studie te nemen. Vooraf zij hier de opdracht der regeering vermeld tot het doen van een dienstreis naar Duitsch Nieuw-Guinea, waar het bestuur der toenmalige Duitsche Nieuw-Guinea maatschappij door tusschenkomst van den Duitschen Consul te Batavia herhaaldelijk verzocht om vergunning tot het aanwerven van Nederlandsch-Indische werklieden voor die kolonie. De Regeering wenschte in 1894 echter geen vergunningen meer te verleenen, alvorens bij Haar de zekerheid bestond dat die lieden aldaar niet blootgesteld waren aan het gestel sloopende klimaatsinvloeden en dat hun toestand aldaar overigens in algemeenen zin bevredigend was. Bij Gouv. besluit van 24 Mei 1894 No. 39 werd hem de opdracht verstrekt zich met het op 9 Juni vertrekkende stoomschip „Lubeck" daarheen te begeven. Een korten tijd vertoefde hij aldaar en de Regeering was zoo tevreden over zijn rapport, dat zij hem een gratificatie waardig keurde. Jammer dat zijne gezondheid door in die streken opgedane malaria, hier een gevoeligen knak kreeg.

In Banjoemas was destijds een ontwerp tot bevloeiing van het zuidelijk deel van dat gewest aanhangig, dat aanleiding gaf tot het 14 Maart 1894 gedagteekende, en in de *Locomotief* van 21 en 22 Maart geplaatste opstel „Irrigatie en industrie", waarin de schrijver meende te moeten waarschuwen tegen te hoog gespannen verwachtingen omtrent rentabiliteit van irrigatiewerken door verhooging van landrente. Tevens werden de gevolgen bestudeerd, die het oprichten van een paar suikerfabrieken in de bedoelde streek zoude hebben. Als leerzame critiek op de destijds zeer optimistische voorstellingen omtrent de voordeelen van irrigatie, is dit artikel van blijvende waarde.

In 1899 verscheen een brochure van den toenmaligen Assistent-resident van Poerbolinggo over „Twee onderwerpen van actueel belang op koloniaal gebied: I Europeesch en inlandsch bestuur en II Een uitstapje op belastinggebied", waarvan in de *Indische Gids* van 1899 II bl. 1375 een aankondiging voorkomt. Merkwaardiger nog is hetgeen de heer E. B. Kielstra in de *Tijdspiegel* van 1900 over dit geschrift en den schrijver zegt: de heer Schmalhausen.... „bekend als een van die Indische ambtenaren, die geen moeite te groot achten, om, na ernstig onderzoek, aan te sporen tot verbetering van toestanden, tot opheffing van misstanden in de Indische maatschappij. Naar de woorden van een dergelijk, tot oordeelen bevoegd persoon, luisteren wij gaarne. Uit zijne ondervinding

toont hij ons thans sommige gebreken, die ons bestuur op Java aankleven: scherp soms, maar altijd waardig; en zoowel in het belang van ons gezag als in dat van de inlandsche bevolking zocht hij naar middelen, om die gebreken weg te nemen. Dergelijke mannen verdienen onze sympathie, te meer naarmate, helaas! zij zeldzamer zijn. Men behoeft niet met elke beschouwing en gevolgtrekking van den schrijver in te stemmen, om te erkennen, dat hij zich zeer verdienstelijk maakt, door over menig onderwerp nieuw licht te verspreiden".

Die scherpte en dat afwijken in inzichten van heerschende denkbeelden waren nu juist niet geschikt om altijd en met ieder den vrede te bewaren en de voorstanders der destijds ingevoerde reorganisatie volgens de plannen van den heer Mullemeister zullen wel wat vreemd hebben opgezien van hetgeen een regent blijkens den schrijver hem vertelde: „De regeeringscommissaris begon met te zeggen dat ieder regent, die tegen zijn voorstel was, blijken gaf van onbekwaamheid of te oud was voor zijn betrekking. Toen mij nu de vraag gedaan werd, of ik er mij mede kon vereenigen dat de betrekkingen van Patih en Wedono-Kota in den vervolge in één hand zouden zijn, heb ik maar ja gezegd, want ik kon mij zelf toch geen brevet van ongeschiktheid geven; maar als u het mij oprecht vraagt, dan ben ik er erg tegen".

Een ander punt dat vooral in Banjoemas aan de orde was, betrof den allertreurigsten toestand, waarin de veestapel van dit gewest zich bevond en het was hierover, dat Schmalhausen als Assistent-Resident een uitvoerige nota opmaakte, gedagteekend 29 Jan. 1898, waarin belangrijke nota's van de betrokken regenten waren opgenomen. De regeering vond geen termen om de publicatie van dit stuk te vergunnen, doch uit een later artikel uit Magetan, geschreven in het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* (deel XX, afl. 1 en 2) blijkt, dat vooral in Probolinggo de toenemende bevolking en bebouwing de oorzaak was van gebrek aan veevoeder en weidegronden, waardoor de veestapel zoo sterk in gehalte achteruitging. In de hoogere streken was nog betrekkelijk overvloed van bosch en wildernis, waar het vee naar hartelust kon grazen. In Magetan was juist door de ontwouding van de Lawoe de gelegenheid in de bovenstreken minder gunstig, doch hier lagen in de benedenlanden meer gronden braak. Het verschil dezer beide observaties was een gereede aanleiding om tegen generaliseeren te waarschuwen.

En nu liep weldra de Indische loopbaan ten einde, en in het vaderland teruggekeerd kwamen de tijdingen over het gebrek dat op Java dreigde, over de inzinking der inlandsche welvaart, over de kwade jaren 1900—1902, en de vriend van Indië greep nogmaals naar de pen en schreef in *De Indische Gids* van Augustus 1902 (bl. 1033) zijn artikel: „Waaraan heeft Java behoefte"? Wij zullen niet resumeeren wat toen geschreven werd, doch alleen de aandacht vestigen op het warme hart, dat uit dit opstel spreekt en toen o. a. het *Algemeen Handelsblad* twijfel opperde aan de uitspraak dat de Javaan verarmt, greep de oud-schrijver voor Indië nogmaals naar de pen en in een uitvoerige Repliek (t. a. p. bl. 1537) werd de strijd met dat blad aangebonden en zelfs aangetoond, hoe het soms met zichzelf in tegenspraak was. Waar de strijd loopt over zulke ingewikkelde onderwerpen van beleid en inzicht in maatschappelijke verhoudingen, zal altijd stof tot meeningsverschil blijven. Was dit er niet, de regeertaak ware oneindig lichter, dan feitelijk het geval is. Men mag het met een warm strijder voor hetgeen hij meent dat de waarheid is niet altijd eens zijn, dit is nog geen reden om hem te verwijten dat hij zijn onderwerp niet meester is. Wij zijn allen slechts eenzijdige menschen, die maar een enkele glimp der waarheid te zien krijgen en die zich zich kunnen vergissen. In vele gevallen heeft Schmalhausen gelukkige denkbeelden gehad, in andere is hij misschien te kort geschoten, maar wat hem als mensch hoog deed staan, zijn trouw, onbaatzuchtig, liefdevol hart, in enger kring gewaardeerd, was ook de oorzaak, die hem doet eeren in zijn arbeid: hij had hart voor zijn werk, voor het land, waaraan hij zijn krachten wijdde, voor het volk, waaronder hij verkeerde. Zulk een fijngevoelige gemoedsaard brengt ook wel verdriet mede, en al sierde de regeering in 1898 hem met het officierskruis der Oranje-Nassau-orde, niet altijd ondervond hij medewerking en waardeering; doch daar staat de troost tegenover dat ieder, die als deze ambtenaar bezield is met onbaatzuchtig streven, een voorbeeld geeft en een ideaal dient waardoor hij de traditie helpt hoog houden, die het corps ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur moet blijven bezielen, zal ons gezag in Indië niet te gronde gaan.

J. E DE M.

520

Het Maleische Werkwoord,

DOOR

P. A. F. BLOM,

Eerste Luitenant der Infanterie.

Het mag zeer zeker van algemeene bekendheid worden geacht, dat het werkwoord in de Maleische taal steeds aanleiding heeft gegeven tot allerlei oordeelvellingen en gevolgtrekkingen, die van den meest uiteenloopenden aard waren. En dit is vooral de laatste tien jaren het geval geweest. Het gevolg was dan ook, dat door al die verschillende meeningen zich langzamerhand drie groote groepen hebben gevormd, die ieder hunne aanhangers tellende, in vele opzichten lijnrecht tegenover elkander staan. Deze drie hoofdgroepen zijn de volgende:

a. de oudere, vertegenwoordigd in de Spraakkunst van Gerth van Wijk.
b. die van Dr. Mr. Tendeloo.
c. die van professor Van Ophuysen.

Als men eene ernstige studie van de Maleische taal maakt, zal men al spoedig tot de overtuiging komen, dat, wat wij in het algemeen „werkwoord" noemen, een begrip is, dat zeer zeker niet altijd door den Maleier als zoodanig wordt aanwezig geacht. Waar wij *loopen*, *gaan*, *slapen*, *liggen* werkwoorden noemen, zal hij ten opzichte van *loopen* en *gaan* te kennen geven, dat zij eene werking bevatten (kata pekerdjaän), maar ten opzichte van *slapen* en *liggen* daarentegen, dat zij een toestand te kennen geven (ka'a hal). Daaruit moge reeds blijken, dat de Maleier zich een heel ander denkbeeld vormt van de reeks van woorden, die wij werkwoorden noemen, dan wij.

Vergelijkt men dan ook het werkwoordenstelsel van eene Westersche taal met dat van de Maleische taal, dan wordt men getroffen door de armoede aan wijzen en tijden, die in de laatste taal heerscht. Schleiermacher zegt dan ook zeer terecht in zijn „Grammaire malaie": „Les verbes malais, soit simples soit formés avec un des préfixes *me*, *ber*, *per* ou avec un des affixes *kan* et *i* marquent le participe, l'infinitif, le présent, le passé, souvent aussi le futur, sans qu'il soit besoin d'ajouter à cet effet au verbe un signe particulier, qui cependant est employé toutes les fois que l'on veut désigner d'une manière plus précise le participe ou quelque temps."

Op werkelijk eenvoudige wijze vormt de Maleier met bijwoorden van tijd als *sedang*, *kelaq*, *tengah*, *nanti*, enz. verschillende tijden. Mag men, gezien zijn eenvoudig stelsel, den Maleier dan nog toeschrijven, dat hij begrippen over transitiviteit of intransitiviteit met zich omdraagt?

Immers neen, want als men bijv. nagaat, dat volgens onze begrippen het

achtervoegsel dikwijls de kracht heeft om van intransitieve-, transitieve werkwoorden te vormen, dan zou men stellig mogen verwachten, dat in een zin als: „Hanja Allah jang mengatahoei kasoekaran hambanja" het achtervoegsel *i* reeds voldoende was; maar wat ziet men nu: het achtervoegsel krijgt nog *akan* achter zich en de zin wordt als volgt: „Hanja Allah jang mengatahoei akan kasoekaran hambanja"; en zoo zijn er vele voorbeelden. Zoo kan men op blz. 211 van de „Sedjarah Malajoe" lezen: „Maka diperikoet oleh segala orang malaka sambil diboenoehnja laloe dimasoekinja kadalam koeta sekali." Hoe de Maleier over ons begrip „transitiviteit" oordeelt, mag uit het volgende blijken: „Ditjioemnja dan ditangisinja oleh boendanja akan anaqnja itoe." De lezer kan daaruit zelf nagaan, hoe de Maleier over dergelijke begrippen denkt, of liever in het geheel niet denkt. Zijn zinnen vormt hij zoo eenvoudig mogelijk, zonder zich aan de waarde van verschillende zinsdeelen te storen; vandaar dat Dr. Mr. Tendeloo in zijne Grammatica dan ook het volgende neerschreef: „Oogenschijnlijk vertoonen de verbaalwoorden in het Maleisch veel overeenkomst met onze werkwoorden, maar uit een grammaticaal oogpunt is er een hemelsbreed verschil tusschen onze eenvoudige verba, die zich in den regel door een bepaalden vorm onderscheiden van niet-verbale woorden, en de Maleische; daar blijkt het gewoonlijk alleen uit het gebruik in den zin, dat wij met een verbaalwoord te doen hebben."

Waar de Maleier zich niet de moeite gaf, omdat hij het onnoodig vond, om dat zoo belangrijke zinsdeel door den een of anderen vorm onder alle mogelijke omstandigheden in den zin kenbaar te maken, daar kan men toch niet verwachten, dat hij allerlei diepzinnigo en ingewikkelde denkbeelden over dit zinsdeel heeft, zooals deze door verschillende taalbeoefenaars werden aangenomen. Toen men in het begin der 19e eeuw (de pogingen voor dien tijd in het werk gesteld, kan men, gezien de uitkomsten, moeilijk tot ernstige studiën rekenen) met nadruk zich ging toeleggen op de kennis der Maleische taal, ontmoetten de geleerden een taal, die nog in het begin van haar ontwikkelingsbaan stond. Men trof een reeks van handschriften aan, slecht in bewerking en onnauwkeurig, waarin op allerlei eigenaardige manieren met de taal omgesprongen was, en door dien chaos heen, moest de taalbeoefenaar, uit een reeks van voorbeelden, regels vaststellen; immers de Maleier zelf, heeft zich nooit de moeite gegeven om regels en wetten voor zijne taal op te stellen. Het gevolg was dan ook, dat men een samenstelling van de spraakkunst door „outsiders" zag ondernemen. Al dadelijk valt in het oog, dat velen, in stede van zich in den gedachtengang van den Maleier in te werken, zich onbewust op een Westersch standpunt (of zooals Werndley in zijn Spraakkunst van 1736 op een Arabisch standpunt) stelden en daardoor tot verkeerde conclusiën kwamen. Het ging met velen, dat zij de waarheid ver zochten, waar deze dichtbij was; dat ze ingewikkelde betoogen gingen houden, waar eenvoudige verklaringen voor de hand lagen.

De aandachtige beschouwer zal dan ook in den loop van dit opstel zien, dat naast eenvoudige verklaringen ingewikkelde theorieën bestaan. Dat naar mijne meening sommige vragen onbeslist moeten blijven, ligt daarin, dat de Maleier ons geen documenten heeft nagelaten, waaruit men voor deze of geene bewering voorbeelden zou kunnen putten, die tot de overtuiging zouden kunnen leiden, dat men ten opzichte van de een of andere hypothese

een verkeerd oordeel had. Hoogstens kan men zeggen, dat het zeer waarschijnlijk is, dat in den loop der tijden veranderingen zijn ontstaan; ook kan men soms door nog bestaande vormen in zustertalen tot het gewenschte resultaat komen, maar over het algemeen moet men dikwijls gissen.

In den aanvang mocht ik reeds opmerken, dat de Maleier heel andere begrippen heeft dan wij, omtrent wat wij „werkwoord" noemen, hetgeen nog niet in zich sluit, dat hij zulk een woordsoort niet bezit. Het mag dus zeer zeker een vraag van groot belang genoemd worden of de Maleier werkwoorden kent, zooals wij Westerlingen die kennen.

Was deze vraag tot nog toe niet geheel met „ja" te beantwoorden, prof. Van Ophuysen gaf een middel om die woordsoort op te sporen. [1])

De grondslag van zijne redeneeringen vormen de bekende en beruchte zg. pronominaalvormen zooals *koelihat*, *kaulihat*.

Reeds hierboven vermeldde ik, dat de Maleier woorden als *tidoer doedoeq* beschouwt, analoog te zijn met *kaja*, *miskin*. Nu zegt prof. Van Ophuysen in zijn betoog, dat wanneer men zinnetjes als *akoe lihat*, *akoe djoeal*, *akoe lapar*, *akoe tidoer* vormt, er hoegenaamd geen verschil te bespeuren is. Dit verandert echter, zoodra men hieraan bijwoorden van tijd of andere bijwoorden toevoegt. Dan worden die volzinnetjes:

Soedah akoe lihat, *hendaq akoe djoeal*, *tiada akoe lapar*, *soedah akoe tidoer*. Verder zijn *akoe belom lapar*, *akoe soedah tidoer* ook bestaanbaar; maar *akoe soedah lihat*, *akoe hendaq djoeal* bestaan niet.

Zoo ziet men bij verdere toepassing een reeks van zinnen ontstaan, waarin het pronomen van het daarop volgende woord scheidbaar is en daarnaast een reeks, waarin onscheidbare verbindingen aanwezig zijn. Deze laatste reeks bevat dan de verbaalstammen. Het betoog van prof. Van Ophuysen bleef echter niet onbeantwoord; de heer Von Dewall, de literatuur naslaande, vond eenige voorbeelden, die bovengenoemden regel niet volgen, en verder dat de spreektaal dergelijke vormen wettigt. [2]) Onwillekeurig rijst de vraag: mag men daaruit besluiten, dat het middel ons door prof. Van Ophuysen aan de hand gedaan, niet opgaat? Ik vermeen, dat het antwoord ten sterkste ontkennend luiden moet, niettegenstaande die enkele voorbeelden, want meerdere zijn er niet te vinden; ondanks de moeite door mij in het werk gesteld (en ook door anderen, wie ik om hulp vroeg) gelukte het mij niet de voorbeelden van den heer Von Dewall te vermeerderen, zij het ook met een enkel slechts. Wellicht zijn die voorbeelden door langzame taalverandering ontstaan, maar hun uiterst klein getal kan toch bovengenoemd criterium niet omverwerpen. [3]) Na deze inleiding zal het eerst een bespreking van den *di*-vorm volgen, omdat deze vorm een geheel andere beteekenis heeft gekregen door de theorie van prof. Van Ophuysen.

De di-vorm. Over dezen vorm werd tot nog toe eenparig geoordeeld, dat de theorie van Dr. van der Tuuk de juiste was. Zoo toonde hij aan in zijn „Taco Roorda's beoefening van het Javaansch bekeken", dat *di* in *dilihat* niets

---

1) Zie Maleische Taalstudiën door Ch. v. Ophuysen. deel XLVI afl. 2 en 3 van het tijdschrift van het Bat. Genootschap van K. en W.

2) Deel XLVIII afl. 1 van het tijdschrift van het Bat. Genootschap van K. en W.

3) Beperkte plaatsruimte dwingt schrijver dezes om overal zoo beknopt mogelijk de verschillende onderwerpen, die bij het „Maleische werkwoord" te pas komen, te behandelen.

anders was dan de praepositie *di* = in, bij, te, op. Met dezen vorm geeft de Maleier te kennen, dat het onderwerp verkeert in zekere handeling of behandeling; de stoel wordt gemaakt, is als het ware, de stoel is in de maak of zooals de Maleier het zou uitdrukken, de stoel is in maken (vergelijk het Engelsch). Bovenstaande theorie werd het eerst door prof. Van Ophuysen in twijfel getrokken en m. i. terecht. Hij vermeende nl., dat in *dipoekoel di* als het persoonlijk voornaamwoord van den 3den persoon is te beschouwen. Toen eenmaal door hem aangetoond was, dat vormen als *djoeal* e. a. verbaalstammen waren, was het niet langer vol te houden, dat *di* in *didjoeal* praepositie was. Immers, voorzetsels kunnen wel zelfstandige naamwoorden regeeren, doch geen werkwoorden, zoodat dan al dadelijk uitgesloten wordt, dat in *didjoeal di* praepositie is. „Er zijn wel verbaalstammen die ook als nomina dienst kunnen doen, evenals er nomina zijn, die zonder de minste vormverandering als werkwoorden fungeeren — doch het aantal verbaalstammen, die als zelfstandige naamwoorden optreden is uiterst gering" [1]). Dus *di* geen praepositie zijnde, werd er door prof. Van Ophuijsen aangetoond, dat het in den oorspronkelijken vorm als persoonlijk voornaamwoord van den 3en persoon fungeerde.

Terecht zou men mogen verwachten, dat naast vormen als *(a)koelihat (eng)kaulihat* een vorm voor den 3en persoon aanwezig zou zijn; maar wat is nu het geval, men ziet een geheel anderen vorm optreden en wel *dilihatnja*. De schrijver van de „Maleische Taalstudiën" onderzocht en vond in de zustertalen van het Maleisch, het Atjehsch en het Minangkabausch, duidelijke aanwijzingen, die het bewijs voor zijne stellingen leverden.

In de Atjehsche taal nl. bestaat o. a. voor den 3en persoon *djih*, terwijl uit talrijke voorbeelden aan Dr. Snouck Hurgronje (zie Deel XLVII, afl. 2 en 3, blz. 144 e.v. Tijdschrift voor Ind. T. L. en Vlk., uitgegeven door het Bat. Gen. v. K. en W.) ontleend, aangetoond werd, dat *djih* in het Atjehsch dezelfde diensten doet als *di* (*dya* of *ya*) in het Maleisch [2]). Een gelijkluidende praepositie bestaat in die taal niet. Geeft dus het Atjehsch den vorm te zien, die in het Maleisch verloren is gegaan, het Minangkabausch geeft ook aanwijzingen; daar heeft men het pers. voornaamwoord *njŏ*, als de persoon bekend is. bijv. *njŏ liè'* [3]). Verder vindt men in het Minangkabausch naast *njŏ liè'*, *roemahnjo*; in het Riouwsch Maleisch naast *dialihat* (= *dilihatnja*), *roemah dia* (= *roemahnja*). Dit moge reeds voldoende zijn om aan te nemen, dat in *dilihat di* = pers. vnw. 3e persoon is. [4]) Concludeerende moet er naast *akoe melihat, engkau melihat, ya (dya) melihat*, geweest zijn *a)koelihat*, *(eng)kaulihat dilihat*. Dat er nog sporen van dien ouden vorm aanwezig zijn, toont prof. Van Ophuysen aan door een voorbeeld uit den „Radja Donan": Maka bandabara itoepoen bangoen etc., maka *dipandang* laoet itoe terang samata²nja maka *dipandang* poela kasabelah matahari naik itoepoen" (*dipandang* = *hij keek*). Om *dipandang* door *er werd gekeken* te vertalen, is m. i. foutief, daar

---

1) Maleische Taalstudiën.
2) Zie bijv. de Atjehsche „Hikajat Si Boengkoek djipŏngĕt peroemåh lépentjoeri" en Hikajat Inong meuseunoh aneu'."
3) Zie Spraakkunst v. d. Toorn bl. 21.
4) Zie voor verderde voorbeelden „Mal. Taalstudiën."

dipandang terugslaat op een bepaald persoon en wel *bandahara itoepoen*. Was dus eenmaal aangetoond, dat de oorspronkelijke reeks was *koelihat*, *kaulihat*, *dilihat*, er bleef nu nog over aan te toonen, dat de overgang van *dilihat* tot *dilihatnja* door zeer natuurlijke oorzaken is bewerkstelligd geworden. Het zou echter te ver voeren, om het betoog van prof. Van Ophuysen in zijn geheel te volgen en ik verwijs daarom naar zijne „Maleische Taalstudiën." Genoeg zij het, dat uit den oervorm *dilihat*, *dilihatnja* is ontstaan door den drang der omstandigheden, terwijl de oorspronkelijke actieve beteekenis en eveneens de beteekenis van *di* zijn verloren gegaan. Hiermede is de *di*-vorm in het kort behandeld. Een andere zeer belangrijke vorm is de *me*-vorm.

De me-vorm. Er kan niet gezegd worden, dat er eensgezindheid omtrent dezen vorm heerscht. De oudere grammatici als Werndley, Marsden, Schleiermacher en Favre buiten bespreking latende, valt al dadelijk op de eigenaardige beteekenis, die Dr. De Hollander aan dezen vorm toekent. Hij zegt over het eenvoudig werkwoord sprekende [1], dat de *me*-derivaten gevormd worden door van het grondwoord een van de vier neusletters en daarvoor het voorvoegsel *me* te plaatsen en stelt dan de *me*-derivaten gelijk met het Nederlandsche werkwoord en daarmede in beteekenis overeenkomende. Deze niet veelzeggende definitie maakt een bespreking onnoodig.

Gerth van Wijk geeft in zijn Spraakkunst over de *me*-derivaten: „Uitgezonderd de hierbovengenoemde (d. z. de zg. stamwoordelijke werkwoorden) moet een stamwoord altijd een voorvoegsel aannemen om, wat wij noemen den infinitief van een werkwoord uit te drukken; zonder zulk een praefix kan het wel een vorm van het werkwoord zijn" [2]. Nu merkte Dr. Mr. Tendeloo terecht op, dat deze zinsnede foutief is, maar bij het verder doorlezen krijgt men opheldering in § 114, want daar wordt o. a. gezegd: „Dit praefix dient om al de actieve vormen van het werkwoord uit te drukken".

Bij de behandeling van het passief stelt bovengenoemde schrijver *akoe ambil* tegenover *akoe mengambil*, waarvan de eerste vorm vertegenwoordigt het passief, de andere het actief. (Op de onjuistheid van *akoe ambil* als passief voor te stellen, wordt later teruggekomen). Deze onjuiste opvatting van het passief zijn van *akoe ambil* daargelaten, heeft de schrijver overigens een zeer correcte opvatting van het gebruik van de *mĕ*-derivaten. Zoo vermeldt hij in § 165 van zijn Spraakkunst: „Wanneer de nadruk bepaald op het handelend subject valt, staat het werkwoord in het actief (d. i. wordt het *me*-derivaat gebruikt); meestal wordt die nadruk aangeduid door het bevestigende *lah*, het vragende *kah*, door *pon*, ook, zelfs, *sendiri* zelf, of hij blijkt doordien er een tegenstelling van subjecten is of gedacht moet worden, of wel bij het spreken door het leggen van wat meer klem op dat subject". Dus: *sajalah memboenoeh dia*; *toeankah melihat dia* enz. Verder zegt hij in § 167: „Valt de nadruk niet op het handelend subject dan staat het werkwoord in het passief": Tadi pagi saja lihat tiga orang laloe disini. Soedah beberapa kali saja soeroeh panggil dya. Al deze schrijvers hebben, behalve geheele of gedeeltelijk foutieve meeningen, bovendien nog een zwakke zijde in hunne theorieën: men wist nl. geen raad met de zg. stamwoordelijke

---

1) Zie Spraakkunst Dr. De Hollander.

2) blz. 55.

werkwoorden. Wat die werkwoorden zijn, leert ons Dr. De Hollander; deze zegt nl.: „Intusschen zijn er vele werkwoorden, die nooit den vorm van het eenvoudig werkwoord aannemen (blz. 61), al geven zij ook een werkzaamheid van het subject te kennen", en na die werkwoorden genoemd te hebben besluit hij: „Wij hebben hier juist te doen met een taalgebruik, waarvan de reden nog niet verklaard is". Evenzoo vindt men in de Spraakkunst van Gerth van Wijk (§ 112): „Wij hebben dus hier met een taalgebruik te doen, waarvan de reden nog niet verklaard is". Beide grammatici staan dus machteloos tegenover deze reeks van werkwoorden.

De eerste, die een theorie opwierp, waarbij de zwakke zijde eenigszins verdween, was Dr. Mr. Tendeloo, maar hierover straks.

Zijn „Maleische verba en nomina verbalia" openden o. m. ten opzichte van de *me*-derivaten geheel nieuwe gezichtspunten. In het kort samengevat is deze theorie als volgt:

In de Maleische taal ziet men het verschijnsel, dat uit den vorm van het werkwoord niet af te leiden is, in welken tijd of wijze dit gebezigd wordt, noch of er een zekere duur aan verbonden is, noch of het onderwerp ten eigen bate of ten behoeve van anderen eene handeling verricht. *Soeroeh* bijv. is bevelen, maar men kan niet bespeuren of de handeling alreeds vroeger door het onderwerp verricht is, noch of hij het nu doet of zal doen.

Deze onafgeleide vorm, zooals bijv. *soeroeh* vormt het uitgangspunt van zijne redeneeringen. Met dezen vorm worden in volstrekt onbepaalden zin handelingen aangeduid, welke het subject verricht of toestanden, waarin het verkeert, zonder de minste beperking; vandaar de naam *aoristvorm* of kortweg *aorist* (= onbepaald, onbegrensd)[1]). Bij dezen onverlengden vorm denkt men zich dus de handeling onbepaald, wat duur en tijdsfeer betreft. Als men zegt, „*orang lihat*", dan moet de hoorder maar uitmaken of de handeling in den verleden tijd, in den tegenwoordigen of in den toekomenden tijd plaats had, heeft of zal hebben. Wil men speciaal den tijd, waarin de handeling zich afspeelt, uitgedrukt zien, dan kan dit geschieden door omschrijving en bepaling, tenminste als het zinsverband dit niet reeds aangeeft. De onverlengde vorm blijft dus van kracht, als het alleen voldoende is, dat de hoorder weet, welke handeling bedoeld wordt; dus of die handeling van korten of langen duur is, komt er niets op aan. Wil men echter de handeling nader bepalen door den duur vast te stellen, dan staan daartoe twee wegen open:

a. door nadere omschrijving.

b. door den *me*-vorm voor de activa en den *ber*-vorm voor de mediala, (de laatste, de *ber*vorm, blijft voorloopig buiten beschouwing).

De afgeleide vorm met *me* is dus de duratieve actieve vorm. Resumeerend krijgt men, dat bij den duratiefvorm (*me*-derivaat) de bijzondere nadruk op den duur der handeling gelegd wordt, terwijl deze bij den aorist onbepaald is. Hoe trachtte nu Dr. Mr. Tendeloo de stamwoordelijke werkwoorden te verklaren? De machteloosheid, waarmede andere grammatici tegenover deze reeks woorden stond, viel hem op; vandaar dat hij deze werkwoorden eenigszins uitgebreid behandelde en hen in vier klassen verdeelde en wel de volgende:

---

[1]) Zie Grammatica Dr. Mr. Tendeloo, deel I, blz. 158; of wenscht men deze theorie uitgebreid behandeld te zien „Maleische Verba en Nomina Verbalia", 3e Hoofdstuk.

a. eenige stamwoordelijke werkwoorden, waarbij het begrip „duur" niet op zijn plaats zou zijn, als „*hendaq, dapat, tahoe* e. a.

b. eenige, die door den Maleier beschouwd worden als reeds een zekeren duur te bevatten, bijv.: *naik, doedoeq* e. a.

c. eenige, die een in een oogenblik afgeloopen handeling aanduiden, bijv. *singgah, hinggap,* e. a.

d. de zeer talrijke, groep, waarbij het niet mogelijk schijnt te zijn op te geven, waarom zij geen duratiefvorm bezitten, *kaloewar*, e. a.

De reeks onder *d* genoemd bevat de overgroote meerderheid.

Waar hij op zoo'n sarcastische wijze de onmacht van Dr. de Hollander en Gerth van Wijk ten opzichte van de stamwoordelijke werkwoorden aantoonde [1]), daar mocht men met recht verwachten, dat hij deze woordenreeks voldoende zou kunnen verklaren. Een ieder echter ziet onmiddellijk, dat ondanks die klassenverdeeling, de toestand dezelfde gebleven is, want „de zeer talrijke groep, waarbij het niet mogelijk schijnt te zijn op te geven, waarom zij geen duratiefvorm bezitten" wijst op onvermogen tot afdoende verklaring.

Keeren wij nu weder tot de *me*-derivaten terug; na al hetgeen boven gezegd is, zouden dus deze derivaten gelijk te stellen zijn met ons deelwoord en infinitief van den tegenwoordigen tijd. *Saja melihat* is dan ook volgens hem niet „ik zie", maar komt overeen met het Engelsche I am looking.

Terecht vond deze theorie van vele zijden bestrijding. Immers aan de practijk getoetst blijkt, dat deze denkbeelden in het geheel niet opgaan (voor een mooie reeks van voorbeelden verwijs ik naar „Maleische Taalstudiën" door Ch. v. Ophuysen). Moge daaruit reeds blijken, dat deze theorie niet juist is, de literatuur is in deze nog machtiger bondgenoot; want gaat men aandachtig het gebruik van de *me*-derivaten na dan valt op, dat de klemtoon een groote rol daarbij speelt. Als men bijv. zegt: *saja beli roemahnja,* dan wil daarmede aangegeven worden, dat de klemtoon op *roemahnja*, op het voorwerp valt. [2]) Zegt men daarentegen *saja membeli roemahnja*, dan wil men daarmede te kennen geven, dat de nadruk op *saja* valt, op het onderwerp dus. [3])

Valt de nadruk op het werkwoord, dan ziet men nu eens den onverlengden vorm optreden, dan weder het *me*-derivaat.

Toetst men dit alles aan de literatuur, dan zal men spoedig tot de juistheid van deze eenvoudige regels besluiten.

Ten slotte rest nog de zeer belangrijke vraag: „Hoe is men aan het *me*-derivaat gekomen? Het antwoord heeft prof. v. Ophuysen gegeven. Bij den *di*-vorm is reeds aangetoond. dat de oervorm van *dilihatnja, dilihat* is geweest en dat langzamerhand over dezen vorm misverstand kon ontstaan; vandaar dat er *nja* aan toegevoegd werd, om de uitdrukking weder bepaald te maken. Was dit dus een weg om misverstand te voorkomen, „er is meer dan één weg", betoogde prof. v. Ophuysen, „die naar Rome leidt; kon men op bovengenoemde wijze misverstand voorkomen door speciaal te vertellen, wie eene handeling ondergaat, ook door in het bijzonder den dader aan te wijzen, kon de vrees niet goed begrepen te worden, worden te niet gedaan. En van dat middel

1) „Maleische verba en nomina verbalia" Hoofdstuk II en III en Grammatica 2e deel.
2) Vandaar dat de onverlengde vorm patiensvorm genoemd wordt.
3) De *me*-vorm of *de* agensvorm.

werd door de spraakmakende gemeente gebruik gemaakt. De Maleier kon van *jang* gebruik maken en zeggen: *Andjing jang gigit koetjing*; maar dat deed hij niet. Hij gaf aan een ander aanwijzend woordje de voorkeur en wel aan *ma*, dat wegens zijne plaatsing al heel spoedig tot *mĕ* overging." Zoo leest men verderop in zijne „Maleische Taalstudiën": „Zoo had men, zagen we, een vorm gevonden om met nadruk te kennen te geven, wie de agens was. Die vorm, welke zijn raison d'être ontleende aan de onzekerheid, waarin *di* den hoorder kon laten, was dus feitelijk alleen bestemd voor den 3en persoon. De spraakmakende gemeente vond dien zoo practisch, zoo gemakkelijk, dat hij ook in gebruik gesteld werd bij den 1en en 2en persoon". Zoo verkreeg men dus naast het oorspronkelijke *(a)koelihat*, *(eng)kaulihat*, *dilihat*, *akoe melihat*, *engkau melihat*, *ya (dya) melihat*. Deze laatste vormen zou men nomina verbalia kunnen noemen, die echter niet verward moeten worden met de nomina verbalia van Tendeloo. De kracht van de *me*-derivaten werd reeds door Gerth van Wijk gevoeld (hoewel hij het subjectief-passief onder den naam van grammaticaal passief behield). Immers in § 165 betoogde hij: „Wanneer de nadruk op het handelend subject valt, staat het werkwoord in het actief (lees: wordt het *me*-derivaat gebruikt); meestal wordt die nadruk aangeduid door het bevestigende *lah*, het vragende *kah*, door *pon*, *sendiri* of hij blijkt doordien er een tegenstelling van subjecten is òf gedacht moet worden of wel bij het spreken, door het leggen van wat meer klemtoon op het subject".

Het zal den aandachtigen lezer alreeds opgevallen zijn, dat de reeks van woorden, die met den naam van stamwoordelijke werkwoorden bestempeld worden, tot nog toe niet verklaard kon worden, noch door de oudere schrijvers, noch door Tendeloo, en evenmin kon prof. v. Ophuysen op een bevredigende wijze hun aanwezig zijn verklaren.

Hij zegt o.a., over de stamwoordelijke werkwoorden sprekende:

„Passen wij het door mij aangegeven criterium toe [1]) op de reeks woorden, die in den regel stamwoordelijke werkwoorden genoemd worden, dan blijkt ons, dat zij op een enkele uitzondering na (santap), volgens die opvattingen geen verba zijn. Maar is bovengenoemde opvatting juist? Zoo ja, dan zou het Maleisch niets anders dan transitieve werkwoorden bevatten. De vraag rijst, indien men te rade gaat met hetgeen de zustertalen te zien geven, of dat altijd zoo is geweest. Op die vraag moet ik het antwoord schuldig blijven; doch ik meen toch terzake twijfel te moeten koesteren. Noodzakelijk is het zeer zeker niet, dat elke handeling, die verricht wordt, op een object over gaat. Zoo ziet men in het Bataksch en het Atjehsch enkele intransitieve werkwoorden op dezelfde wijze geconstrueerd als de Maleische (overgankelijke) verba." Bevredigd wordt men niet ten opzichte van de stamwoordelijke werkwoorden en men kan ten slotte alleen zeggen, dat er een kleine reeks van woorden bestaat, die een scheidbare verbinding met persoonlijke voornaamwoorden vormt. Zijn hiermede in het kort de *me*-derivaten behandeld, een vorm, die hiermede in nauw verband staat, de *per*-vorm, is hierna een onderzoek wel waard, omdat de meeningen hierover zeer uiteenloopend zijn.

De per-derivaten. Er bestaat in de Maleische taal een reeks van werk-

[1]) Zie blz. 8 van dit opstel.

woorden, die naast den onverlengden vorm ook het *per*-derivaat kennen, al dan niet in vereeniging met het *me*-derivaat; terwijl er tevens een reeks bestaat, waarin het *memper*-derivaat aanwezig, maar het *me*-derivaat ongebruikelijk is. Bij eenige kennis van de literatuur ontdekt men al spoedig, dat beide genoemde reeksen niet groot zijn, in tegenstelling met het Minangkabausch, waar de *per*-derivaten in veel grooter getale optreden.

Achter deze reeks van *per* derivaten werd door verschillende grammatici veel gezocht. Zoo zag Tendeloo o. a. in dezen vorm den aoristvorm van het medium (zie de *ber*-derivaten); maar wat zijn oordeel daarover aangaat, het dunkt ons vol schemering en twijfel. Volgens hem moeten de *per*-derivaten, zooals *persembah*, *persalin*, oorspronkelijk subjectswoorden geweest zijn, maar die geleidelijk hunne oude beteekenis verliezende, langzamerhand tot praedicaatswoorden overgegaan zijn. Zoo betoogt hij o. m.: [1])

„Groot is het aantal dezer afleidingen intusschen niet, en dientengevolge is het nauwelijks mogelijk om met een passend stel voorbeelden afdoende te bewijzen, dat een overgang dezer afleidingen van subjektswoord tot praedicaatswoord in de ontwikkeling der taal een gewoon verschijnsel is, even normaal als die van eenvoudige subjektswoorden tot praedicaatswoorden. Dat de afleidingen met *per* alle oorspronkelijke nomina geweest zijn, is een beschouwing, die meer theoretische dan praktische waarde heeft." Waarom die beschouwingen dan te houden, zal menigeen zich tevergeefs afvragen; zulk een betoog moet toch al heel weinig indruk maken. Verderop vervolgt hij:

„Daarentegen staat het door eenvoudige waarneming van de levende taal vast, dat vele dezer afleidingen thans verbale woorden zijn en als nomina niet meer gebruikelijk." De schrijver komt bij deze derivaten nog eens op den aoristvorm terug en wijst er op, dat behalve de aoristvorm, dien men bij de *me*-derivaten ontmoette, er nog een aoristvorm bestaat, die daarin verschilt van den eerstgenoemden, dat bijv. *boeat*, aoristvorm is in het algemeen; dat *perboeat* ook aorist is, waarbij echter sprake is van een handeling, die speciaal ten behoeve van het subject zelve geschiedt; en aangezien in de *ber*-derivaten, volgens den schrijver ook dergelijke kracht schuilt d.w.z. mediale kracht, zoo bestaat er tusschen *perboeat* en *berboeat* (beide mediala) de verhouding van aorist tot durativum; men krijgt dus twee vergelijkingen, bijv. boeat: memboeat = aorist: durativum en perboeat: berboeat = aorist : durativum.

Het verschil tusschen die twee aoristen bestaat dus daarin, dat terwijl de eenvoudige aorist geheel in het midden laat of het subject de handeling ten eigen bate, dan wel ten behoeve van een ander verricht, die met het praefix *per* in het bijzonder te kennen geeft, dat het onderwerp de handeling verricht in zijn belang of m.a.w., dat het subject der handeling, middellijk of onmiddellijk het object hiervan is. [2])

Mocht men nu met grond verwachten, dat tenminste eenige aanwijzingen of voorbeelden zouden komen, die zijn betoog konden toelichten en aannemelijk maken, dan wordt men teleurgesteld, want de schrijver verklaart o.a.: „De geringe frequentie dezer vormen maakt het onmogelijk, dit werd zooeven reeds opgemerkt, om door een genoegzaam aantal voorbeelden deze eigenaardige

---

[1]) Grammatica 1e deel, bl. 170.
[2]) Zie Grammatica blz. 172 1e deel.

mediale functie duidelijk te maken, en aan te toonen, hoe en in welke gevallen, uit het oorspronkelijk zuivere medium zich de reflexieve en reciproque verbale vormen hebben ontwikkeld. M.a.w. te bewijzen is het niet, maar het Maleisch draagt de schuld daarvan, het geeft immers niet genoegzaam voorbeelden! De oorzaak van de geringe frequentie dier vormen weet hij ook al niet aan te geven; wel constateert hij, dat de Maleier liever den duratiefvorm d.i. het *ber*-derivaat, gebruikt; maar ten slotte blijken die duratiefvormen ook al niet zuiver meer te zijn, want hij vervolgt: „Dat dit zoo gegaan is", (d. i. dat de Maleier liever van de *ber*-derivaten gebruik maakt) „omdat deze laatste vormen allengs veel van hun duratiefkracht verloren, is niet onwaarschijnlijk, en vooral moet dit het geval zijn geweest bij die derivaten met *ber*, naast welke geene aoristvormen met *per* in de levende taal voorkomen."

Ziedaar in het kort de beschouwingen van Tendeloo over deze derivaten. Mag men veel waarde aan dergelijke theorieën hechten, daar waar beweringen te berde gebracht worden zonder eenig bewijs? Het is tot heden toe nog niet gebleken, dat wijlen Tendeloo zooveel gezag had, dat zijn uitgesproken woord, zonder eenige verklaring of bewijs, tot wet verheven werd; integendeel de heftige bestrijding van zijne ideeën, geeft grond voor het vermoeden, dat men zeer voorzichtig moet zijn met hetgeen de schrijver, hoe begaafd overigens, in den loop der jaren in verschillende geschriften heeft neergelegd.

Keeren wij nu tot de *per*-derivaten terug. In zijn dissertatie vestigt Tendeloo herhaaldelijk de aandacht er op, dat deze derivaten het suffix *kan* of *i* moeten aannemen om verbale vormen te kunnen voorstellen; vormen als *persembah*, *persalin*, *perkoeda*, *peristeri*, *pertoean* e.d. zijn subjectswoorden en als zoodanig ongeschikt om verbale vormen te kunnen voorstellen. Zoo geeft hij te kennen [1]), dat hij bij Gerth van Wijk [2]) een reeks van woorden aantrof, welke deze schrijver als werkwoordsvormen beschouwt, zooals *peristeri*, *perkoeda*, *peradja*; hij beschouwt deze vormen als niet-Maleisch zijnde en vertrouwt de door hem aangehaalde voorbeelden in het geheel niet, den schrijver zelfs er van verdenkende, dat hij die voorbeelden gemaakt heeft „pour le besoin de la cause". Een feit echter is het, dat er van de door Gerth van Wijk genoemde voorbeelden, vele voorkomen: ten bewijze vond ik o.a. in den Sedjarah Malajoe herhaaldelijk *di peristeri* gebezigd. Zoo kan men op blz. 322 lezen: „Maka disoeroehnja tjoeri pada Hang Nadim djikalau toean maoe di bawanja ka Malaka nistjaja *diperisteri* oleh radja Malaka, karena baginda itoe tiada beristeri, toeanlah kelaq djadi radja perampoean di Malaka; djikalau toean *diperisteri* radja Pahang, bermadoelah toean dengan radja perampoean," en op blz. 378: „Dan jang perampoean itoe *diperisteri* oleh bandahari Sri Maha Radja." Om *diperisteri* als afkorting van het niet gebruikelijke *diperisterii* te beschouwen, lijkt mij zeer onaannemelijk; ook de andere door Gerth van Wijk genoemde vormen komt men in de literatuur tegen. De meening van Tendeloo, dat als men deze vormen ontmoet, er aan slordigheid van den Maleier is te denken, brengt het, „als men een hond wil slaan, dan...." te binnen. Dat er slordigheden zelfs bij goede schrijvers voorkomen, is bekend; zoo vond ik bijv. op blz. 340 van

---

1) Zie de noot blz. 10 Dissertatie.
2) Zie Spr.k. Gerth van Wijk, blz. 62.

den Sedjarah Malajoe: „Maka Soeltan Abdoellah djamil dan Soeltan Mansoer pon *persembah* soerat ka-Malaka" en op 347: „Maka kapitan kapal pon *persembah* pada bandahara Sri Maha Radja rantei emas bepermata sa-oetas." Aan afkorting van *persembahan*, zooals dat wel gebruikelijk is, valt hier niet te denken, wellicht aan het verkeerd plaatsen van het puntje op de *pa*, zoodat het eigenlijk *bersembah* zou moeten zijn; in alle gevallen, men zou *mempersembahkan* verwachten. De vraag is gewettigd, waar moet de grens tusschen slordigheid of „minder gebruikelijk zijn" getrokken worden; want soms komen er sporen van oude, minder gebruikelijke vormen voor, zooals bij het praefix *di* het geval is, en om nu dadelijk aan slordigheid te denken, is m.i. wel wat te vlug.

Een ander schrijver en wel prof. Van Ophuysen vermeende eveneens verband te zien tusschen *perboeat* en *berboeat*; niet, zooals Tendeloo, een verhouding van aorist tot durativum; maar een verhouding, zooals de werkelijke verhouding tusschen *boeat* en *memboeat* is, of m. a. w. tusschen een vorm, die gebruikelijk is, als men den nadruk op het voorwerp in den zin legt (patiensvorm) en een vorm, gebruikelijk, als men den nadruk op het onderwerp van den zin legt (agensvorm). Om niet op de *ber*-derivaten vooruit te loopen, vermeld ik eenvoudig, dat volgens dezen schrijver, een *ber*-derivaat een nomen verbale is, en een driedubbele beteekenis heeft en dat er verder een tijd geweest moet zijn, waarin de *ber*-derivaten dezelfde diensten verrichtten als nu de *me*-derivaten verrichten; vermits nu deze laatste derivaten agensvormen zijn, is dus het *ber*-derivaat ook agensvorm (akoe menimba = ik ben, die put, akoe bertimba = ik ben puttende; veel verschillen deze twee zinnen niet, zoodat het gebruik door elkander geen verwarring ten gevolge kon hebben). Het feit bestaat dus, dat de *ber*-derivaten agensvormen zijn en nu meent prof. Van Ophuysen in het *per*-derivaat den daarbij komenden patiensvorm te herkennen. Volgens mijne meening is een *per*-derivaat een patiensvorm, doch niet in verband staande met het *ber*-derivaat, maar met den onverlengden vorm. Ik beschouw het nl. zóó, dat het voorvoegsel *per* g e e n beteekenis heeft: *per* is een parasietische vorm, door onverstand in gebruik gekomen. Of ik zeg *perboeat* dan wel *boeat*, het is volmaakt hetzelfde; verschil in beteekenis zit er niet in, zoodat *boeat* = *perboeat* en *memboeat* = *memperboeat*. (Zie hieronder). Men ziet het; achter dit praefix werden allerlei beteekenissen gezocht, die er echter in werkelijkheid niet aanwezig zijn, zooals straks zal blijken. *Per* heeft dus *noch* de functie van een bijzonder aorist, *noch* die van een vorm, in de eene of andere verhouding staande tot de *ber*-derivaten.

Volledigheidshalve zullen wij eens nagaan, wat anderen hiervan zeiden. Dr. de Hollander, o. a. over het Toestandswoord sprekende [1]), betoogt:

„Van de toestandswoorden kunnen door bijvoeging der aanhechtsels *kan* en *i* ook transitieve werkwoorden gevormd worden met behoud van het voorvoegsel *ber*, *bel* en *be*. Van zulke werkwoorden worden dan nog wel weder andere transitieve gevormd door voorvoeging van *me* en den neusklank, waarbij echter het voorvoegsel *ber* in *per* verandert." Men ziet hier dus uit, dat *per* volgens den schrijver een verkapt *ber* is, door den drang der omstandigheden (wellicht, omdat het misschien te veel zou vloeken als het onveranderd bleef)

1) Zie Sprk. § 11, blz. 89.

in de wereld gekomen. Erg veel voorstelling had de schrijver niet van deze derivaten; er zou volgens hem dus een zeer nauw verband tusschen de *per*-, en de *ber*-derivaten bestaan, hetgeen in werkelijkheid het geval niet is.

Zooals wij reeds bij de inleiding zagen, gaf. prof. v. Ophuysen ons een middel aan de hand om te onderzoeken, wat werkwoorden en wat nomina verbalia waren, en zooals wij reeds weten is *boeat* een verbaalstam; vermits nu *per* = *o* te stellen, is *perboeat* ook als een verbaalstam te beschouwen; en daar voorts de *ber*-derivaten nomina verbalia zijn, zou dus volgens Dr. de Hollander de verbaalstam van een verbaalwoord afgeleid zijn, hetgeen niet mogelijk is. Bovendien, de beide praefixen ziet men dikwijls niet naast elkander optreden. Ondanks het feit dus, dat naast den verbaalstam met *per* dikwijls een verbaalwoord optreedt, dat alleen van beginletter verschilt met den eersten, mag daarom nog niet besloten worden, dat deze beide met elkander in verband staan of gestaan hebben. In plaats van eens nauwkeurig na te gaan of er werkelijk wel zoo'n verband bestaanbaar was, ging De Hollander naar uiterlijkheden te werk, natuurlijk met verkeerde uitkomsten. De oudere schrijvers als Werndley, Schleiermacher, Favre e. a. maken het al niet veel beter; men vindt bij hen de meest uiteenloopende meeningen; bij sommigen vindt men sporen van onzekerheid over dit praefix, waaruit men zou kunnen opmaken, dat zij het als van twijfelachtige waarde beschouwden. Meestal mag men zeggen, dat zij door weinig innerlijke kennis van de taal, veelal waardelooze betoogen hielden. Men neme Werndley bijv. eens; deze betoogt o.a., dat van *per* de kracht om een vervoeging van het werkwoord tot stand te brengen, uitgaat; hij verdenkt dus den Maleier, een ingewikkeld werkwoordenstelsel te hebben, een stelsel dus, zooals wij Westerlingen bezitten. Iets beter inzicht toonde Marsden, hoewel hij aan de eene zijde aan het praefix *per* de kracht toekent om van den grondvorm een soort durativum te maken; terwijl hij aan de andere zijde toch als zijne meening uitspreekt, dat dit voorvoegsel meer als sieraad dient en niet werkelijk de een of andere kracht bezit. Hoewel deze uitspraak tegenstrijdigheden bevat, is zijne laatste zinsnede merkwaardig juist: een sieraad m. a. w. *niets beteekenende.* Ook bij Gerth van Wijk kan men een soortgelijke uitspraak vinden. Hij verdeelt nl. de *per*-derivaten in drie klassen, terwijl als algemeene regel geldt, dat zij transitief zijn; tot de eerste klasse rekent hij, die van een substantief gemaakt zijn, waarvan de afleiding gewoonlijk beteekent, dat het subject het object maakt tot, behandelt, erkent, als datgene, wat door het stamwoord uitgedrukt wordt. De tweede klasse bevat dezulke, waarvan het grondwoord een eigenschap of een hoedanigheid te kennen geeft, terwijl dan de afleiding uitdrukt, dat het object die eigenschap door de werking van het subject krijgt. Eindelijk rekent hij tot de derde klasse, die, waarvan het stamwoord een werkwoord is; stamwoord en afgeleid woord verschillen dan gewoonlijk niet in beteekenis; de kracht van het praefix bestaat dan alleen daarin, dat het den zin sierlijker maakt of dat het de handeling met meer nadruk doet uitkomen, welke nadruk dan kan bestaan in een begrip van herhaling, van voortduring, een meervoud, waarvoor wij bij de vertaling in het Hollandsch dikwijls van een bijwoordelijke bepaling gebruik maken. De laatste klasse bestaat dus uit een reeks, waarvan het vrij onverschillig is of men het stamwoord of het afgeleide woord

gebruikt; hunne beteekenis blijft dezelfde. Hetzelfde constateerde hij bij de afleidingen met *kan* en *i*, in vereeniging met het praefix *per*.

Ander verschil dan in den vorm is er niet tusschen *memperingkaskan* en *meringkaskan*, *mempersakiti* en *menjakiti*. Zoo haalt hij o. a. aan[1]: „Ofschoon het praefix *pĕr* niet in alle opzichten hetzelfde beteekent als het suffix *kan*, met causatieve beteekenis — (bv. memperadja is *iemand als vorst erkennen*, waarin dus het begrip voortduring opgesloten ligt, terwijl meradjakan is, *iemand als vorst aanstellen*, dus een afgesloten handeling) — bestaat er toch een nauwe verwantschap in beteekenis tusschen beide affixen, gelijk reeds in § 125 gebleken is, en die verwantschap is oorzaak, dat beide dikwijls gelijktijdig gebruikt worden, waarbij dan het eene eigenlijk overtollig is en *per* gewoonlijk alleen dient om den vorm sierlijker te maken, of wil men, om meer nadruk te geven." En verderop[2]: „Ook werkwoorden met *i* nemen het praefix *per* aan om meer sierlijkheid en nadruk aan de uitdrukking te geven." Daar gelaten het vermeende verband tusschen *per* en *kan* of *i*, valt weder te constateeren, dat de schrijver de juiste waarde niet kan taxeeren; het praefix is voor hem in allen gevalle een niet veel beteekenend. Het is derhalve een feit, dat er twee reeksen van werkwoorden in het Maleisch bestaan, waarvan de typen zijn: *boeat-memboeat* en *perboeat-memperboeat*, en dat de overeenkomstige leden door elkander kunnen gebruikt worden zonder de beteekenis van den zin te wijzigen[3]. De vraag is dus zeer zeker gewettigd: Waar is dat praefix vandaan gekomen? En is het nu werkelijk zonder beteekenis? Ziedaar twee vragen, die door den heer A. F. Von Dewall m. i. zeer bevredigend zijn beantwoord[4]. Deze ging nu eens na of *per*, waar men het ook in de literatuur ontmoette, verandering teweegbracht. Hij stelde verschillende vormen als *memperdjamoe* en *mendjamoe* e. d. naast elkander en vroeg zich af, kan men verschil in beteekenis ontdekken, wordt de zin gewijzigd, als men den eenen vorm bijv. het *me*-derivaat, door het *memper*-derivaat vervangt; na zijn onderzoek mocht hij gerust besluiten, dat er geen verandering in beteekenis plaats grijpt, als de eene vorm voor den anderen gebezigd wordt. Maar hij ging nog verder; niet tevreden met dit onderzoek, ging hij na of het praefix bij het zelfstandig naamwoord invloed had. Een ieder weet, dat afgeleide substantieven o. m. gevormd kunnen worden met het achtervoegsel *an* en eveneens door middel van *per-an* (over de vormwijzigingen van *per* zie men de Grammatica). Een feit is het nu, dat er van een aantal woorden zoowel afleidingen met *an* als met *per-an* bestaan, *toeloengan-pertoeloengan*, *boeatan-perboeatan*, e. m. En hierop wees hij eveneens en onderzocht of er verschil in beteekenis bestond; maar zooals iedereen wellicht reeds weet, men kan ze gerust door elkander gebruiken.

Hij moest wel tot de conclusie komen, dat *per* geen verandering kon aanbrengen en dus waardeloos was; men mag zijn kracht derhalve = *o* stellen. Zulk een praefix echter, dat zonder waarde is, moet een vreemden oorsprong hebben, ontleend wellicht aan een taal, die in den een of anderen tijd invloed

---

1) Sprk. blz. 73 § 130.

2) Sprk blz. 82 § 138.

3) Hetzelfde is eveneens het geval in het Minangkabausch, alleen treden daar de *per*-derivaten in grooter getale op.

4) Zie enkele verklaringen betreffende het Maleisch en iets over het Soendaneesch 1901.

gehad moet hebben op de ontwikkeling van de Maleische taal, of wel woorden aan deze taal afgestaan heeft. Zulke woorden, aan een vreemde taal ontleend, vormen dikwijls de kiem van ongerechtigheden, die hetzij wijl zij in den smaak der spraakmakende gemeente vallen, of door andere oorzaken gebruikelijk werden en aldus het burgerrecht verkregen. Zoo is hoogst waarschijnlijk de oorsprong van het praefix *per*; oorspronkelijk een parasiet, nu geheel opgenomen in de Maleische taal.

De heer Von Dewall zegt dan ook over de ontwikkeling er van: „Ieder beoefenaar van het Maleisch weet, dat de taal veel Sanskritwoorden bevat, zooals om slechts enkele voorbeelden te nemen: *pratjaja*, *prakara*, *prakasa*, *pramana*. Deze woorden zijn in het Maleisch verbasterd tot *pertjaja*, *perkasa*, *perkara*, *permana*. Het niet gebruiken in deze taal van *tjaja*, *kasa*, enz., als grondwoorden, moet natuurlijk er toe geleid hebben, deze en dergelijke woorden in hun geheel te behouden bij verbindingen met Maleische voorvoegsels, zooals *me*, *ber*, *ter*, *mempertjaja*, *memperkasai*, *teperkasai*, *teperkarakan*, *tepermanai*, enz. Dat gebruik bracht in den loop der eeuwen den Maleier er toe, om *per* zonder eenige noodzakelijkheid, alleen, omdat hij in zijn onkunde meende, dat het zoo behoorde, toe te voegen aan echt Maleische woorden en daarmede, waar mogelijk of gewenscht, uit zucht tot pronken met zijne voorvoegels, afleidingen te construeeren: bv. *boeat*, *perboeat*, *memperboeat*, *koeperboeat*, *diperboeat*; *ikoet*, *perikoet*, *memperikoet*, enz. *reboet*, *pereboet*, *mempereboet* enz; *sembah*, *persembah*, *mempersembahkan*, *bepersembahkan*, enz. enz.” De waarheid lag in dezen niet ver; de aanwezigheid van het praefix is dus op een eenvoudige manier verklaard.

Nog krachtiger wordt het betoog, doordat zich bij het zelfstandig naamwoord dezelfde verschijnselen vertoonen als bij het werkwoord: bij beide geen verandering in beteekenis door de aanwezigheid van het praefix.

Nu wij dus weten, dat *per* geen beteekenis heeft, kan een samengaan van het praefix *ber* met *per* geen bezwaren opleveren en is een vorm als *bepersembahkan* bestaanbaar. Tendeloo valt den schrijver van „de vormveranderingen”, H. Von Dewall er over aan, dat hij vormen als *bepersembakkan* bestaanbaar acht, en noemt ze philosophisch Maleisch; uit het bovenstaande blijkt echter, dat zij wel degelijk bestaanbaar zijn. Als men het *per*-derivaat als aorist en het *ber*-derivaat als zijn durativum beschouwt, dan is van dat standpunt uitgaande, een samengaan van beide praefixen onmogelijk; maar als de overtuiging gevestigd is van de waardeloosheid van bovengenoemd praefix, dan houdt een vorm als *bepersembahkan* op philosophisch Maleisch te zijn. Hiermede is dit veel bekeken praefix behandeld en wordt in aansluiting daarmede overgegaan tot het *ber*-derivaat.

De ber-vorm. Van het praefix *ber* kan men gerust zeggen, dat het te allen tijde een aantrekkingspunt voor grammatici geweest is, omdat het schijnbaar een eigenaardige plaats inneemt tusschen de andere praefixen. De oorsprong van dit praefix is niet bekend; ware dit wel het geval, wellicht zouden er dan aanwijzingen te vinden zijn, om de functiën, die het in de Maleische taal gehad heeft, aan het licht te brengen. Er zal wel een tijd geweest zijn, dat het voorvoegsel *ba* of *be* was, evenals men in het Minangkabausch nu nog *ba* ziet optreden. Met zekerheid is nochtans hieromtrent niets te zeggen, daar de documenten, om zoo'n onderzoek met goeden uitslag te houden, ont-

breken. Naar de afleiding kan men de *ber*-derivaten in vier groepen verdeelen, nam. naar gelang zij zijn afgeleid van:

a. verbaalstammen of verbale woorden,
b. zelfstandige naamwoorden,
c. bijvoegelijke naamwoorden,
d. persoonlijke voornaamwoorden.

Alleen die afleidingen zullen behandeld worden, welke verbale woorden zijn. De meeningen die de oudere schrijvers als Werndley e. a. over het praefix *ber* hadden, kunnen wij stilzwijgend voorbijgaan, daar ze ons meestal weinig of in het geheel geen inlichtingen omtrent dit praefix kunnen verschaffen. Een oogenblik zullen wij echter stilstaan bij de meening van De Hollander. Reeds bij de *me*-derivaten zal het den lezer opgevallen zijn, dat deze schrijver onder invloed van den Javanicus Taco Roorda stond (ik verwijs bijv. naar zijne verschillende passiva); het zou dus niet te verwonderen zijn, als die invloed zich ook bij de behandeling van het *ber*-derivaat gelden deed. Die invloed bracht hem er toe, om eene theorie aan te nemen, die voor het Javaansch misschien aannemelijk mag zijn, doch zeer zeker voor het Maleisch tot verkeerde uitkomsten moest leiden. Voor het *ber*-derivaat voert hij den term „Toestandswoord" in, want hij zegt o. m. „De vorming van eigenlijke Maleische toestandswoorden geschiedt door voor het grondwoord het voorvoegsel *ber* te plaatsen". De definitie van toestandswoord legt hij in het volgende neer [1]): „Wat de beteekenis van het toestandswoord betreft, zij is in het algemeen deze: Het is een zegwoord (althans, meestal zie § 14, blz. 89), dat wel een accident uitdrukt, dat aan een onderwerp wordt toegeschreven, doch niet als door dat onderwerp teweeggebracht of daargesteld, maar als toevallig of vanzelf daaraan overkomen, het drukt eenvoudig den toestand, de wijze van zijn of een bezigzijn van het onderwerp uit, zonder dit onderwerp als bewerker of daarsteller van dien toestand of die wijze van zijn aan te duiden. Het kan dus geen object (??) bij zich hebben, dat het voorwerp of effect van de handeling van het subject is, maar alleen als complement van het accident". En alsof de schrijver bevreesd is (en die vrees mag zeer gerechtvaardigd heeten), dat men hem ten slotte niet zou gaan begrijpen en hem mogelijk andere ideeën zou gaan toeschrijven, geeft hij een voorbeeld om het verschil tusschen dat zg. complement en het voorwerp vooral toch goed aan den lezer te doen uitkomen: „Wanneer men bijv. zegt, *ya berpakai badjoe, hij heeft een badjoe* (*overkleed*) *aan*, dan wil dat alleen zeggen: *hij is in den toestand van gekleed zijn met een badjoe* en *badjoe* is dan alleen een bepaling, een complement van het accident *gekleed zijn*, terwijl *ya memakai badjoe*, ook wel beteekent, *hij heeft een badjoe aan*, maar in den zin van *hij heeft een badjoe aangetrokken*, en *badjoe* is dàn het *object* van de handeling van het subject *hij*". In dezen stortvloed van woorden, komt één goede opmerking voor nl. „het bezig zijn" van het onderwerp. Ik ben bezig met werken, is zonder verandering van beteekenis te vervangen door ik ben werkende. De eerste uitdrukking is eenvoudig eene omschrijving van de laatste die iet of wat stroef, niet veel door ons gebruikt wordt. Zooals wij later zullen zien, heeft *ber* o. m. de beteekenis van bezig zijn met, en vandaar dat in bovengenoemde definitie bedoelde

[1]) Spraakkunst blz. 81.

opmerking als een goede gelden mag; het overige van de definitie bederft echter weer veel van het goede, dat er in zit; want uit den zin, dat het bezig zijn van het onderwerp niet bepaald geschiedt met het oog op een object, mag de conclusie getrokken worden, dat objecten er niet bij te pas komen, hetgeen dan ook verder blijkt uit het voorbeeld: *ya berpakai badjoe,* waarin volgens De H. *badjoe* geen object, maar bepaling, complement is. Dit complement moest dienen om de met zorg opgetrokken stellingen voor instorten en ondergang te behoeden; want zeker toch is het een verdacht verschijnsel, om een zinsdeel, dat door iedereen als voorwerp moet aangezien worden en dat ook werkelijk is, eenvoudig in een complement om te zetten. Het surrogaat voor voorwerp, complement genaamd, had nu alles gered, en maakte het gemakkelijk om het *ber*-derivaat te verklaren. Nemen wij om die goochelarij duidelijk te doen uitkomen de volgende twee zinnetjes: *memboeat negeri* en *berboeat negeri*; het eene „negeri" is voorwerp, maar het andere is complement geworden, dank zij den invloed van het praefix *bĕr*; zoo beteekent *berdjoeal koeda,* paardenkooper zijn of ook wel volgens anderen paarden te koop hebben". Men schiep zich dus Nederlandsche uitkomsten, die Maleische taalmoeielijkheden beslisten; mag men dan niet met recht zeggen, dat het Maleisch naar Nederlandsche inzichten verdraaid en verwrongen wordt? Men denke echter niet, dat De Hollander alleen hieraan deelnam; schrijvers, die na hem kwamen, deden er aan mede; daarom, waar dit te pas komt bij de behandeling van andere schrijvers, zal dit complement nog even aangestipt worden. Hebben wij hierboven met de Hollander het toestandswoord in de Maleische taal zien optreden, Favre sprak ook al van verbe d'état: „Regulièrement un radical verbal prend le sens de verbe d'état, au moyen de la particule préfixe *ber*". Wat hij verder over de *ber*-derivaten zegt, heeft zeer weinig te beteekenen, alleen historische waarde. In zijn spraakkunst bespreekt Gerth van Wijk zeer uitvoerig de *ber*-derivaten; volgens hem zijn deze derivaten intransitieve werkwoorden of adjectieven, die ook als praedicaten kunnen optreden (dat laatste had gevoegelijk weg kunnen blijven); in welke functiën zij optreden, hangt af van de woordsoort en van de beteekenis van het grondwoord. Over de derivaten die als werkwoord optreden, zegt hij het volgende: „Van verbale stammen gemaakt, zijn het in de eerste plaats, intransitieve werkwoorden, die beteekenen, dat het subject wel een handeling verricht, maar niet met het oog op een object, of dat het zich bezig houdt met zijn werk, zijn beroep maakt van, wat het grondwoord uitdrukt". Men ziet hier weder het intransitief werkwoord opduiken; verder vestig ik er de aandacht op, dat G. v. W. door zijne uitdrukking „het zich bezig houden met" de *ber*-derivaten als verbaalwoorden beschouwt en wel als het actieve tegenwoordige deelwoord. Het complement, dat wij bij De Hollander reeds zagen optreden, vindt men in § 196 van zijne spraakkunst terug: „Uit den aard van de zaak kunnen de werkwoorden met *ber*, als zijnde intransitief, geen direct object hebben, maar bevat het grondwoord een transitief begrip, dan kan een woord, dat als direct object bij het werkwoord met *me* komt, als aanvullende bepaling, complement bij den vorm met *ber* geplaatst worden. Eigenlijk komt dan het praefix voor een samengestelde uitdrukking, die in beteekenis somtijds overeenkomt met een substantief of adjectief". Volgen wij, hetgeen hij op blz. 125 als aanvulling hierop zegt:

„Zoodra die complementen wezenlijke objecten worden, moet het werkwoord met *me* of de passieve vorm gebruikt worden". De complement-theorie treedt hier weder met vernieuwde woede op. Het viel in de eerste plaats den schrijver op, dat in het Maleisch dikwijls *ber*-derivaten gebezigd worden, daar waar wij in het Nederlandsch intransitieve werkwoorden gebruiken. Generaliseerende kwam hij natuurlijk evenals De Hollander in botsing met uitdrukkingen als *berboeat negeri* e. d.; fluks het complement te berde gebracht en het geheel was weder gered. Treffend is dan ook de uitdrukking: als die complementen wezenlijke objecten worden, dan gebruikt men de *me*-derivaten; dus in den volgenden zin bijv: soedahlah *ya mendjoeal koeda*, is *koeda* plotseling weder object geworden, maar in *berdjoeal koeda* of *ya datang berdjoeal ikan*, zooals wij in den Sedjarah Malajoe kunnen lezen, daar is *koeda* of *ikan* complement, een nuanceering, die menigeen, hoop ik, zal ontgaan. *Ya datang berdjoeal ikan*, moet dan ook volgens G. v. W. vertaald worden met: *Zij kwamen visch te koop aanbieden*, terwijl dan *ya datang mendjoeal ikan* met *zij kwamen om visch te verkoopen* goed vertaald mag genoemd worden. Men mag zich terecht afvragen, is er met den eenen zin iets anders bedoeld dan met den tweeden? In beide ondergaat toch *ikan* een zelfde handeling en wel de handeling *verkoopen*. Het stamwoord *djoeal*, zou dus door de toevoeging van het praefix *ber* van beteekenis veranderen, hetgeen echter met de werkelijkheid in strijd is, want in beide zinnen treedt dezelfde handeling op; het verschil in beide vormen moet dan ook niet gezocht worden in onderscheid van beteekenis, maar in wat wij in ons werkwoordenstelsel verandering van wijze noemen. Nog een frappant voorbeeld vormen *memboeat negeri* en *berboeat negeri*; *berboeat negeri* is *een stad, een rijk stichten*, in de beteekenis van „zich vestigen" laat G. v. W. er gauw op volgen, om niet in de klem te raken. Het is nog de vraag, of men een stad stichtende, er zich wil vestigen; men denke eens aan Alexander den Groote; bovendien is de verhouding van een stad stichten tot zich vestigen als van oorzaak tot gevolg. Bovengenoemde uitleggingen zijn slechts „een krampachtig vastklemmen" aan dat complement om den toestand te redden; want er was nu eenmaal uitgemaakt, dat de *ber*-derivaten intransitieve werkwoorden waren en nu zouden bovengenoemde uitdrukkingen alles komen bederven. De enormiteit van dergelijke theorieën komt nu niet zoo uit, omdat de Maleische wereld zelf geen regels en wetten voor de taal gemaakt heeft.

Behalve deze reeks van werkwoorden onderscheidt Gerth van Wijk nog een andere: „In de tweede plaats geven zij te kennen, niet zoozeer, dat het subject de handeling verricht, als wel, dat het subject ten gevolge van eene handeling in den toestand is gekomen, die door het grondwoord bedoeld wordt en dat geldt niet alleen de van verbale stamwoorden, maar ook de van andere woordsoorten, die dan als verbale stammen beschouwd moeten worden, afgeleide; zij kunnen dan gelijk reeds uit sommige voorbeelden gebleken is, somtijds door een wederkeerend werkwoord vertaald worden, somtijds moeten zij door een passief deelwoord of een daarmede in beteekenis overeenkomend adjectief teruggegeven worden". Voornamelijk heeft dus de schrijver hier de wederkeerende werkwoorden op het oog; verder worden hier de uitkomsten, die de vertaling in het Nederlandsch teweeg brengt, slechts weergegeven; de oorzaak of de wijze waarop de *ber*-derivaten

wederkeerende werkwoorden weergeven konden, daarvan wordt niet gesproken.

Strooide men zich tot nog toe zand in de oogen, de eerste, die zich daaraan niet bezondigde, was Tendeloo; zijne theorie, al is zij dan ook niet de ware, heeft tenminste het voordeel niet van de andere schrijvers overgenomen te zijn in het blinde geloof aan het complement; zijn betoog ten aanzien van deze derivaten verschilt dan ook hemelsbreed met die van de hierbovengenoemde grammatici. Na de grondige schoonmaak, die hij, volgens zijn oordeel, met succes begonnen was, meende hij ook, dat de *ber*-derivaten een beurt moesten hebben. Vooral bij het *ber*-derivaat was dit een schoon streven; zijne aanvallen richtte hij onmiddellijk tegen de complementstheorie, als ik haar zoo noemen mag. Onder zijne verwoestende hand viel dan ook spoedig het kaartenhuis van bovengenoemde theorie en bedenkende, dat afbreken zonder opbouwen geen zin had, wierp hij de z.g. mediale theorie op, die ik reeds met een enkel woord bij de *per*-derivaten heb aangestipt. Jammer, dat deze theorie ook al niet op hechten grondslag was gebouwd. Op haar beurt werd zij verpletterd onmiddellijk na haar intrede in de wereld door den heer Von Dewall, dank zij zijne machtige practische kennis van de Maleische taal, waarbij zich van de zijde van Tendeloo heftige tooneelen afspeelden, voorboden van een nederlaag tegenover zijnen tegenstander. Maar nu ter zake; laatstgenoemde stelt in de allereerste plaats voorop, dat de *ber*-derivaten geen verba, maar nomina verbalia moeten zijn, omdat zij dikwijls voorkomen als direct object van een werkwoord, zooals *hendaq berboeat, akan bertemoe, sabab beroleh, soeroeh berlangkap* e. d. Het zwakke punt in de bovengenoemde theoriën aanvallende, vraagt hij zich af, wat is toch het verschil tusschen *memboeat* en *berboeat* bijv.? Welk verschil bestaat er tusschen *memboeat negeri* en *berboeat negeri?* In geen geval een verschil, zooals de anderen meenden gevonden te hebben; slechts een onderscheid in de wijze, waarop de handeling geschiedt en dan is de volgende nuanceering aanwezig, dat terwijl de *me*-derivaten in het algemeen te kennen geven, dat het subject duratieve handelingen verricht, de *ber*-derivaten oorspronkelijk eveneens op dergelijke handelingen van het subject wijzen, maar speciaal ten behoeve van zich zelven verricht.

„Waar men dus de afleiding met *me* bezigt," zoo betoogt hij, „daar wordt een handeling aangeduid, door het subject verricht, zonder dat de hoorder tot recht verstand van wat hij verneemt, noodig heeft in bijzonderheden te weten of het subject de handeling verricht in het belang van een ander dan wel ten eigen behoeve; terwijl hij, als de spreker de afleiding met *ber* bezigt, hieromtrent alle zekerhied heeft. Die twee vormen verhouden zich derhalve als het algemeene tot het bijzondere en de afleidingen met *ber* dienen dan ter aanduiding van wat men in de taalwetenschap *medium* noemt en in het sanskrit *Atmanepadam*". [1])

Was hiermede dus de mediale theorie in de plaats getreden van de theorie, die de *ber*-derivaten als intransitief beschouwt en waarbij alleen een complement kan optreden, de practijk wees echter uit, dat zijn criterium niet opgaat; want volgens hem is dus *bertanam padi = rijstplanten, speciaal ten behoeve van*

1) Dissertatie.

zich zelf, in tegenstelling met *menanam(kan) padi* = *rijst planten voor zich zelf of voor een ander*, dat is dan onverschillig; maar zulk een onderscheid bestaat er stellig niet en dit komt des te meer uit in de uitdrukking *bertanam kopi*, gebruikt in streken als de Padangsche Bovenlanden, waar de koffie-cultuur verplicht is; men zal toch niet beweren, dat de bevolking daar de koffie plant ten behoeve van zich zelf, daar zij speciaal plant ten behoeve van het Gouvernement. Meende Tendeloo de beteekenis van een reeks van nomina verbalia met voldoende bewijzen te hebben vastgesteld, er bleef nog een tweede reeks over, nl. die der wederkeerende werkwoorden. Ten aanzien van deze reeks woorden meent hij, dat zij op dezelfde wijze ontstaan zijn, als die werkwoorden in de Indo-Europeesche talen, en wel uit het medium, hetwelk langzamerhand gebruikt werd ter aanduiding van reflexieve en reciproke handelingen. Verder zegt hij o.m.: „In den regel is den spreker de meest mogelijke vrijheid gelaten om de handeling als aorist, dan wel als durativum voor te stellen, wat tot onmiddellijk gevolg heeft, dat waar het niet door den logischen samenhang van het te kennen gegevene noodzakelijk wordt, gewoonlijk aan den aorist, omdat deze vorm eenvoudiger is, de voorkeur wordt gegeven, vooral in de gesproken taal". Men zou daaruit mogen besluiten, dat de *me*-derivaten minder gebruikelijk zouden zijn dan de onverlengde vorm; terwijl dan ook de *per*-derivaten, als zijnde aorist medium, meer gebruikelijk zouden zijn dan de duratieve media, de *ber*-derivaten. Wat de *me* derivaten betreft, uit zijn „Feiten en cijfers uit den Sedjarah Malajoe" blijkt wel, dat de agensvorm *dáár* meer gebruikelijk is dan de patiensvorm; de groote vraag blijft echter of dit in de geheele literatuur het geval is. Wat de *per*-derivaten aangaat, zou bovengenoemde aanhaling lijnrecht in strijd zijn met de werkelijkheid en bovendien in strijd met hetgeen T. in zijne Grammatica betoogde (§ 76 1e deel, blz 172): „De zaak is namelijk deze, dat de aoristvormen van het medium, om redenen, die niet met zekerheid zijn aan te geven, in het Maleisch niet tot noemenswaardige ontwikkeling zijn kunnen komen. In plaats van die aoristvormen bezigt de Maleier bij voorkeur, waar hij het medium wil te kennen geven, den duratiefvorm hiervan, dat zijn de afleidingen met het verbale praefix *ber*, welke in § 81 ter sprake zullen komen. Dat dit zoo gegaan is, omdat deze laatste vormen (d. z. de *ber*-derivaten) veel van hun duratiefkracht verloren, is niet onwaarschijnlijk en vooral moet dat het geval zijn geweest bij die derivaten met *ber*, naast welke geene aoristvormen met *per* in de levende taal voorkomen. Waar echter beide vormen bekend zijn, zooals het geval is met *perboeat* en *berboeat*, *peristeri* en *beristeri*, *peringankan* en *beringankan*, daar wordt het verschil tusschen aorist en duratief, ook wat het medium betreft, gewoonlijk nog zeer goed gevoeld en in acht genomen".

Reeds bij de *per*-derivaten heb ik er op gewezen, dat deze evenveel met de *ber*-derivaten uit te staan hebben als de onverlengde vorm met deze derivaten, daar *per* = *o* moet beschouwd worden. Dus gaan de vergelijkingen van *per-derivaat* = *aoristvorm* en *ber-derivaat* = *duratiefvorm* mank, terwijl de schrijver zich bovendien nog tegenspreekt; want de *ber*-derivaten bezitten, volgens hem dan, eigenlijk nog maar weinig duratiefkracht. Uit alles blijkt, dat de werkelijkheid verdraaid en verwrongen wordt om aannemelijk te maken, dat de duratiefvorm in de plaats van den aoristvorm is getreden.

Bestaat er volgens den schrijver vrijheid om òf den aoristvorm òf den duratiefvorm te gebruiken, met voorkeur evenwel voor den aoristvorm (voor zoover dit de verba activa betreft), die vrijheid bestaat ook ten opzichte van het *me-*, en het *ber-*derivaat. Men kan naar verkiezing den medialen vorm dan wel het *me-*derivaat bezigen, evenwel met de beperking, dat er gevallen zijn, waarin het gebruik van het medium verplichtend is. Deze twee soorten van vrije verkiezing combineerende, zegt hij ten slotte: „Dit kan samengaan met een vrije keuze tusschen aorist en durativum, in welk geval het gebruik van de afleidingen met *ber* alleszins afdoende is. Waar 't gebruiken van een medialen vorm noodzakelijk is en tevens de voorstelling der handeling van den aorist, daar blijft den Maleier geen ander middel dan het eenvoudige verbum te bezigen en door nadere bepalingen, direct of indirect object, aan te duiden, dat de handeling betrekking heeft op het subject zelf, alsdan voorgesteld door *dirinja, zijn persoon, toeboehnja. zijn lichaam* e. d."

Hieruit moge blijken, dat de schrijver aanvankelijk geen aoristgeval kende; want hij geeft ten beste, dat, als men noodzakelijk den medialen vorm gebruiken moet en tevens de aorist wordt geëischt, de Maleier zijn toevlucht moet nemen tot den eenvoudigen aorist in vereeniging met omschrijving. De beschouwing van het *per-*derivaat als aorist medium, dateert eerst van 1901, zooals uit zijne ideeën in zijn Grammatica neergelegd blijkt. Zijne dissertatie (blz. 132) geeft nog uitvoerige beschouwingen over het boven behandelde; ter wille van de beknoptheid van dit opstel blijven deze hier achterwege.

Ten slotte wijst Tendeloo er op, dat de mediale kracht van het praefix *ber* vooral uitkomt, als er naast het *ber-*derivaat een *me-*derivaat aanwezig is, als bijv. in *berboeat ībadai, zijne godsdienstige plichten vervullen; beladjar* — naast *mengadjar* enz. Ook op het reflexieve karakter van vele *ber-*derivaten komt hij nog eens terug en vindt den overgang tot reflexief werkwoord zoo natuurlijk, als maar eenigszins mogelijk is: „De overgang in beteekenis is dan ook zoo geleidelijk als zich maar eenigszins denken laat; wie de handeling, uitgedrukt door 't woord, „reinigen", verricht ten eigen bate, die reinigt zich zelve. In deze beteekenis komen de afleidingen met *ber* in verreweg de meeste gevallen voor".

Uit „verreweg de meeste gevallen" zou men mogen besluiten, dat er dus gevallen moeten zijn, waarin het boven vermelde niet opgaat; maar veiligheidshalve roert hij dit niet verder aan. Eveneens mag men uit zijn betoog de conclusie trekken, dat een *ber-*derivaat van *diri* vergezeld niet bestaanbaar zou zijn. De practijk laat ons echter niet lang in het onzekere; want deze leert ons, dat zulke combinaties wel degelijk bestaan, immers men vindt zoowel *berlindoengkan dirinja* als *berlindoeng* en *berdiam(kan) dirinja.* Zooals reeds vroeger opgemerkt werd, vond vooral zijne theorie over het *ber-*derivaat heftige bestrijding; in alle gevallen echter, hoe foutief zijne theorie ook moge zijn, zijne krachtige aanvallen op de zg. complementstheorie heeft menigeen de oogen doen opengaan. De strijd, die zich ontspon tusschen A. T. Von Dewall en Tendeloo, hier in zijn geheel weer te geven, ligt buiten het bestek van dit opstel; kortheidshalve verwijs ik daarom naar de dissertatie van Tendeloo en den directen aanval van A. T. Von Dewall hierop, gevolgd door twee brochures van beide heeren,

getiteld: „Ook al een beoordeelaar?” Een aandachtig beschouwer zal alras tot de ontdekking komen, dat de kracht van Tendeloo's argumenten in bovengenoemde brochures omgekeerd evenredig is met de dikwijls ongemotiveerde onhebbelijkheid van zijn optreden; zeer duidelijk teekent zich daarbij de waardige zelfbewuste houding af van A. T. Von Dewall, die hem argument voor argument weerlegt en hem danig in het nauw brengt. Men leze deze brochures eens en men zal ook tot die overtuiging komen; behalve hunne waarde voor de taal, hebben zij ook nog waarde als karakterstudie.

Èn de verschijning van Tendeloo's „Maleische verba en nomina verbalia” èn de daaropvolgende bestrijding er van, gaven den stoot tot hernieuwd onderzoek. Nog steeds stond het „*berboeat negeri*” tergend daar, onbegrepen. Na jaren van stilte kwam prof. Van Ophuisen's beschouwing hierover in zijn „Maleische Taalstudiën”. Voorop stellende, dat *ber* ongeveer *bezig zijnde*, nog moet beteekenen (dit *bezig zijnde* ontmoetten wij reeds bij De Hollander en Gerth van Wijk: kalau bagini hari kabanjakan perampoean ada bertenoen, blz. 124 Sprk.), haalt hij, vermits hem de directe bewijzen om dit aan te toonen ontbreken, indirecte aan en wel de beteekenis van „*berdjoeal*” hetwelk beduidt, bezig zijn met verkoopen, verkoopende, aan 't verkoopen, in 't verkoopen. Uit dit aan 't verkoopen, in 't verkoopen, make men niet op, dat *ber* eene praepositie is; dan toch zou *djoeal* een nomen moeten wezen en we weten, dat *djoeal* een verbaalstam is [1]). Merkwaardigerwijze vertoonen de *ber*-derivaten dezelfde dubbele natuur als de afleidingen met *ter* (zie hierover *ter*-vorm); berdjoeal bijv. beteekent zoowel verkoopende, als verkocht wordende, = in 't verkoopen. Men passe nu dit criterium eens toe op de reeks van voorbeelden door Gerth van Wijk in zijne Spraakkunst gegeven, bijv. *akoe bertikam dengan engkau, orang lain datang menikam akoe* (Hang Toewah) = terwijl ik met u stekende ben (= bezig met steken), komen andere mij steken, enz. enz. Het verschil tusschen *memboeat negeri* en *berboeat negeri* vertoont zich nu duidelijk: *memboeat negeri* = een stad maken, *berboeat negeri* = bezig zijn met een stad te maken (= een stad makende); *bertanam padi* = rijst plantende zijn; *berdjoeal ikan* = visch verkoopend.

Was aldus een reeks op een bevredigende wijze verklaard, nog bleef de reeks der reflexieven bestaan. Ook hierover geeft de schrijver voldoende opheldering. *Akoe bertjoekoer* kan beteekenen *ik ben scherende* (vergelijk I am shaving) = *ik scheer;* doch het kan ook beteekenen *ik word geschoren;* en zooals wij bij *berdjoeal* zagen, dit kon behalve *verkoopende*, ook *verkocht wordende* beteekenen, *bertjoekoer* dus ook nog *geschoren wordende.*

De dubbele beteekenis van *ik scheer* (*ik ben scherende*) en *ik word geschoren*, in eenzelfde uitdrukking aanwezig, waar dus *ik* tegelijkertijd de handeling verricht en ondergaat, moet leiden tot het reflexieve *ik scheer mij* (*zelf*). Men mag dus uit het bovenstaande besluiten, dat de *ber*-derivaten aangeven, dat eene handeling plaats hebbende is, in het midden latende of die handeling door het subject verricht dan wel ondergaan wordt.

Reeds bij den *di*-vorm maakte ik met een enkel woord melding van het feit, dat volgens prof. v. Ophuysen het *ber*-derivaat nog een derde beteekenis gehad heeft en wel de functie, die nu door het *me*-derivaat uitgeoefend wordt.

---

[1]) Blz. 196 „Maleische Taalstudiën”.

Volgen wij hierover zijn betoog: *„Ik ben, die put = akoe menimba; ik ben puttende = akoe bertimba*; tusschen die twee uitdrukkingen bestaat niet veel verschil, en, waar zooals ik boven reeds opmerkte, naar een middel gezocht werd om door het gebruik van verschillende uitdrukkingswijzen misverstand te voorkomen, kan het ons niet verwonderen, dat men een *me*-derivaat voor een *ber*-derivaat, dat een actieve beteekenis had, in de plaats liet treden". Maar zooals het meer gaat, daar bleef het niet bij: want toen eenmaal die vervanging van *me*- en *ber*-derivaten wettig was, werden zij dikwijls onnoodig verwisseld. Het gevolg daarvan was, dat vele *ber*-derivaten geen actieve beteekenis meer hebben, omdat die gaandeweg op hunne *me*-derivaten overgegaan is. Vormen als *berboenoeh'an*, *berhadapan* moeten echter wel degelijk als actieve beschouwd worden.

Na al hetgeen hierboven betoogd is geworden, is het m. i. moeilijk vol te houden, dat het praefix *ber* alleen zou dienen om een toestand aan te wijzen, temeer daar uitdrukkingen als *berboenoeh'an*, *berpandangan* toch duidelijk actief zijn. Waarom komen toch duidelijk sporen van het actief zijn van *ber* nog voor, waarvan in den Sedjarah Malajoe nog aanwijzingen zijn te vinden? Mag men aan slordigheid denken, wanneer men zinnen ontmoet als: Maka Hang Nadim pon pikir didalam hatinja katanja: „apa-daja akoe *berdapat dya*", (blz. 319)? Waarom moet een vorm als *berbaiki* fout zijn, als men dien ontmoet? Alleen omdat de theorie door den een of ander opgeworpen niet op zou gaan? Als *ber* toestand aanwijzend is, dan vloekt een combinatie van *ber* en *i*, maar als de literatuur zulke voorbeelden toch geeft, dan gaat het niet aan die weg te cijferen onder het motto: „Slordigheid". Zoo vindt men om nog een sprekend voorbeeld te noemen: „Maka Soeltan Abdoelahdjamil radja Pahang menjoeroeh membaiki koeta parit menghimpoenkan segala rajat dan menjerahkan segala orang masoeq koeta dan *berbaiki sendjata*." (blz. 338 Sedjarah Malajoe). Vermoedelijk kan deze vorm beschouwd worden als een spoor van de functie, vroeger door de *ber*-derivaten uitgeoefend en nu op de *me*-derivaten overgegaan. Men vergete niet, dat het al reeds ± 150 jaar geleden is, dat de Sedjarah Malajoe uitkwam.

Ten slotte mag uit al, wat hier over het *ber*-derivaat betoogd geworden is, de gevolgtrekking gemaakt worden, dat theoretisch van elken verbaalstam een *ber*-derivaat bestaanbaar geacht moet worden. Dat de practijk ons echter doet zien, dat dit niet altijd het geval is, moet dan daaraan toegeschreven worden, dat in de eerste plaats de groote menigte er niet van gediend is. Zoo iets ziet men in elke taal gebeuren: op grond van de theorie verwacht men eene algeheele toepassing van dezen of genen vorm, maar de practijk leert dan dikwijls anders. Ook mag men besluiten, dat nadat oorspronkelijk uit vrees voor verwarring de functie van sommige *ber*-derivaten op hunne *me*-derivaten overgedragen werd, men dit langzamerhand op meerdere *ber*-derivaten ging toepassen en wel daar, waar het geheel ongemotiveerd was.

Waar *ber* vandaan komt en wat het praefix oorspronkelijk geweest is? Ziehier twee vragen, die wel altijd open zullen blijven, daar hunne oplossing al weder afstuit op de slechte hulpmiddelen, die de Maleier ten opzichte van eigen taalonderzoek bezit. Veiligheidshalve is het dan zaak om zich niet al te veel aan theoretische bespiegelingen over te geven op gevaar af anders in de eene of andere enormiteit te vervallen. Naast het *ber*-derivaat

is het *ter*-derivaat zeer zeker eene nauwkeurige beschouwing waard, omdat dit ook een dubbel karakter vertoont.

De ter-vorm. In het Maleisch ziet men den *ter*-vorm naast den *di*-vorm in het passief optreden. Daargelaten het verschil, dat er heden ten dage bestaat tusschen beide vormen, zoo moet er toch een tijd geweest zijn, dat het praefix *ter* het passiefvormend voorvoegsel bij uitnemendheid was. Als wij ons in herinnering brengen, wat in den oertijd de oorspronkelijke beteekenis van den *di*-vorm geweest is, dan blijkt, dat deze toen zeer zeker niet het passief aangaf, zooals dat nu het geval is, daar toch deze vorm meer en meer overwegend passief is geworden. Er moet dus een andere vorm bestaan hebben, die speciaal de functie van passiefvorming met zich omdroeg en dit kan geen andere vorm geweest zijn dan met het praefix *ter*: immers men ziet nu nog naast den *di*-vorm den *ter*-vorm optreden met bijna gelijke beteekenis en dikwijls alleen door het spraakgebruik beheerscht.

Is het praefix daardoor reeds eene aandachtige beschouwing waard, dit wordt het nog meer, als men nagaat, dat *ter* in den tegenwoordigen tijd veel minder gebruikelijk is dan *di*; hierbij heb ik dan op het oog de passiefvorming door middel van *ter;* zooals wij later zullen zien, zijn er nog andere beteekenissen van dit voorvoegsel.

Dit minder gebruikelijk zijn van *ter* moet m. i. toegeschreven worden aan het taalgebruik, samengaande met de zucht om onbewust vereenvoudiging aan te brengen en slechts één vorm voor het passief te hebben. Men zou hier kunnen spreken van een onbewust terugkeeren tot het oude: oorspronkelijk toch was er ook maar één passiefvorm nl. door middel van het praefix *ter*. Door omstandigheden nu, die men uitvoerig beschreven vindt in prof. Van Ophuysen's „Maleische taalstudiën", is aan *di* een passieve kracht toegekend geworden, zoodat naast *ter di* verschenen is [1]. In een taal is het een bekend verschijnsel, dat dáár, waar een nieuwe vorm, de omstandigheden daargelaten, voor den dag treedt, de oudere vorm dikwijls meer en meer in onbruik geraakt. Zoo stierven de vormen *koe, kau* en *moe*, zoodat zij nu ongebruikelijk zijn; zoo zal er ook een tijd komen, dat de *ter*-vorm als passiefvormend element dood is, en een zin als: Setelah *tĕr*tanam djizanat radja maka koembalilah marika-itoe, masing2 karoemahnja. zal dan veranderd zijn in: Sĕtelah *di*-tanam djizanat radja maka enz. Het klinkt ons wel verdacht in de ooren, maar er is niets dat gemakkelijker aan nieuwe vormen gewend raakt dan het oor. Misverstand kan het echter niet geven: waar er sprake zou zijn van het subject der handeling, behoeft men het woordje *olih* slechts toe te voegen om alle misverstand ten opzichte van den agens weg te nemen. Het zal hiermee gaan zooals met *akoe soedah lihat* in plaats van *soedah akoe lihat*, dat men gewoon is te gebruiken. Wellicht zal er een tijd komen, dat *soedah akoe lihat* in onbruik geraakt is; dergelijke gebeurtenissen komen voor in elke taal, het product van het meest onlogische aller wezens. Ook in de taal doet zich de voorwaartsche bewe-

---

1) De *ber*-derivaten, die volgens prof. v. Ophuysen vroeger ook de rol, die de *di*-vorm nu heeft, hebben gespeeld en die deze functie langzamerhand aan den *di*-vorm hebben overgedaan, laat ik buiten beschouwing, daar de aanwijzingen hiervoor te gering zijn, om daaruit eene gegronde conclusie te mogen trekken.

ging gevoelen, die zich overal vertoont. Gaat in de natuur alles voorwaarts en dan weder eens achteruit, wordt een tijd van bloei gevolgd door een tijd van verval, uitdooving en versplintering, met een taal is dat ook het geval. Zijn de Indische talen niet brokstukken van een geheel; ziet men niet in de Westersche talen datzelfde zich afspelen, afbrokkeling van vormen; staat het Engelsch in dat opzicht niet vooraan? Is de spellingbeweging iets anders dan een beweging tot vereenvoudiging, tot afbrokkeling van bestaande vormen?

Die wet doet zich overal gevoelen, niets ontgaat haar; aan tijd zijn de natuurverschijnselen niet gebonden, de natuur heeft om zoo te zeggen allen tijd. Is thans de beweging in Nederland of Frankrijk voor vereenvoudiging der taal nog onbeteekenend, er zal een tijd komen, dat zij aangegroeid is en het starre conservatisme, dat zich nu nog met hand en tand tegen haar verzet, zal verpletterd worden, niet in eens, maar onmerkbaar. Wie weet of er niet een tijd zal komen, dat wijzen en tijden verdwenen zullen zijn in onze taal. Ziet men nu niet reeds de aanvoegende wijze minder en minder gebruikt worden? Het verschijnsel, afbrokkeling van bestaande vormen enz., openbaart zich ook in de Maleische taal. Er wordt een vorm geschapen door den drang der omstandigheden en de reeds bestaande oer-vorm, waarmede de nieuwe vorm in beteekenis overeenkomt, wordt door dezen weggedrongen. Tendeloo viel het ook op, dat *ber* in zijn oorspronkelijke beteekenis zoo weinig nog dienst doet: „'t Eigenaardige van dit praefix *ter* is, dat het in zijne primitieve beteekenis het minst dienst doet. Het aantal verbale woorden, zoowel grondwoorden als afleidingen met *kan* en *i*, waarvan in de levende taal afleidingen met dit praefix bekend zijn, die den aorist in het passivum aanduiden, is vrij beperkt". Onder den aorist in het passivum verstaat hij. de door mij bovenvermelde oorspronkelijke beteekenis van *ter*, die nu door den *di*-vorm bijna geheel en al in beslag genomen is.

Verder zegt hij: „Gewoonlijk vindt men afleidingen met *di* gebezigd, waarbij door bepalende woorden als *telah*, *soedah* e. d. te kennen wordt gegeven, dat de handeling, waaraan het subject onderworpen werd, voltooid is, hetzij in het tegenwoordige, het verleden of de toekomst". M. a. w. niet lettende op het door hem vermeende verschil in beteekenis tusschen den *di*-, en den *ter*-vorm, komt hij dus tot de conclusie, dat de *di*-vorm het beheerschende element in het passief is geworden en de *ter*-vorm meer en meer op den achtergrond is geraakt; *ter* is dan ook langzamerhand ten doode gedoemd, of meer in overeenstemming met een taalterm, langzamerhand in onbruik geraakt. Over het wezen en den aard van het praefix *ter* bestaat zeer zeker geen eensgezindheid en om de verschillende meeningen te kennen door grammatici neergeschreven, zullen wij hen eens volgen.

Marsden, die in zijne Grammatica somtijds zeer goede begrippen vertoont, zegt zeer kort, ofschoon niet afdoende: „The passive voice (as in English and French) is found only in the form of a participle", en laat dan zien, dat hij slechts het *ter*-derivaat op het oog heeft. Is hij te kort, geheel anders is het met De Hollander gesteld, deze kent niet minder dan vier passieve vormen.

Een dezer vormen, het accidenteel passief zijnde, wordt door hem beschouwd als bevattende het praefix *ter* en den *ka-an*-vorm: „Een andere vorm van het accidenteel passief wordt gemaakt door het voorvoegsel *ter*, waarbij insgelijks

het voorvoegsel *ber* bij de toestandswoorden of daarvan gevormde transitieve werkwoorden in *per* verandert (vergelijk blz. 89), terwijl ook (evenals bij het voorvoegsel *ber*, zie blz. 81) de *ra* van *ber* wordt weggelaten als het grondwoord met een *ra* begint of de eerste lettergreep er van op dien medeklinker eindigt". (blz. 101 Sprk.)

De verwarring tusschen een *ber*- en een *per*-derivaat daargelaten, is daarmede nog niet verteld, wat dan eigenlijk het *Accidenteel-passief* is.

Hiervoor heeft hij een afzonderlijke paragraaf opengehouden en geeft als definitie met een breedsprakigheid hem eigen: „De beteekenis van dezen passieven vorm komt vooreerst overeen met die van het lijdend deelwoord in het Nederlandsch, doch altijd zoo, dat daardoor niet een handeling of een effect van het subject wordt uitgedrukt, maar een *accident*, dat aan het subject overkomt of overkomen is, de accidenteele toestand, waarin het object raakt of geraakt is. Men zou deze woorden dan ook objectieve of passieve toestandswoorden kunnen noemen, in tegenstelling van de met *ber* gevormde toestandswoorden (zie blz. 82); zij hebben echter soms een beteekenis, waarop deze benaming niet geheel past (zie § 20 blz. 104)".

Hieruit mag dus veilig de conclusie getrokken worden, dat de schrijver in den *ter*-vorm steeds een toevallig iets ziet, behalve dan de hier te noemen andere beteekenis. Dit is zeer zeker niet vol te houden, als men een zin ontmoet als: Kitab ini terkarang oleh toean Anoe. Hierin zal men toch heusch geen toevallig iets zien. Verder is de hoogst eigenaardige vergelijking met de *ber*-derivaten opmerkelijk, en ten slotte — om als het ware de deur dicht te doen — zijn betoog, dat de beteekenis, nl. die van objectieve of passieve toestandswoorden, niet altijd vol te houden is. Dat al deze hoogst eigenaardige begrippen bestrijding vinden, zal na kennisname van bovengenoemde definitie geen verwondering wekken; vermoedelijk heeft De Hollander zijn conclusie getrokken, omdat hij het Maleisch uit de literatuur kende; men ontmoet *ter* daar werkelijk dikwijls in de beteekenis van *iets toevalligs*. Daarna ging hij aan het generaliseeren en bracht alles onder éene beteekenis, het „accident"; schijnbaar heeft hij dus de passieve kracht van het praefix *ter* over het hoofd gezien of niet gevoeld, een kracht die, hoewel aan het tanen, toch nog in voldoende mate aanwezig is, om er rekening mede te houden. Zijne beschouwingen kunnen dan ook veilig onder de weinig waardevolle gerangschikt worden en hebben slechts historische waarde.

Zagen wij bij De Hollander groote uitvoerigheid bij het beschrijven van bovengenoemd praefix, Gerth van Wijk laat zich zeer kort over *ter* uit: „De eerste beteekenis is weer, wanneer de stam transitief is, die van het passieve verleden deelwoord". (§ 182 Sprk.) Vermits nu *di* deze beteekenis ook kan hebben, zou men dus mogen besluiten, dat hij *di* en *ter* in zoover gelijkstelde, dat gezien zijne opmerking in § 176 Sprk., bij *ter* niet dadelijk aan een handelend subject gedacht behoeft te worden. Beschouwt men dan ook voorbeelden, waarin de *di*-vorm en de *ter*-vorm voorkomen, dan ziet men dat bij den eersten vorm de agens op den voorgrond treedt, terwijl bij den laatsten meer op de handeling de nadruk wordt gelegd. Daarentegen ziet men ook dikwijls voorbeelden, waarbij het *di*-derivaat beter op zijn plaats zou zijn en omgekeerd.

Zooals ik reeds boven met een enkel woord heb aangestipt, ziet Tendeloo

eene geheel andere verhouding tusschen den *di-* en den *ter*-vorm en wel als van durativum tot aorist; op dit punt is hij dus zeer consequent, overal ziet hij duratiefvormen en aoristen. De *ter*-vorm geeft volgens hem te kennen, dat de handeling, die in het grondwoord opgesloten ligt, een feit is geworden. De vraag of hier aan toeval of aan opzet gedacht moet worden, laat hij onbeslist; gewoonlijk zal dit wel uit den aard der handeling en uit den samenhang met eenige zekerheid zijn op te maken. Het „accidenteel passief" van De Hollander verwerpt hij ook, als zijnde niet aannemelijk: „De uitdrukking *accidenteel passief* door De Hollander en anderen gebezigd ter aanduiding van de Maleische nomina verbalia met *ter*, komt mij daarom verwerpelijk voor, omdat hiermede volstrekt niet altijd, zelfs niet bij voorkeur, handelingen worden aangeduid, die 't subject toevallig ondergaat". [1]) Hij komt dus ook tot de slotsom, dat De Hollander aan het generaliseeren is geweest; ten overvloede haalt hij nog eenige voorbeelden aan om dit vooral duidelijk te doen uitkomen, zooals het onderschrift van een' brief: tertoelis pada sembilan hari Redjab tahoen 1302; hier kan toch onmogelijk aan iets toevalligs gedacht worden en zulke voorbeelden zijn er legio.

Hebben wij tot nog toe twee aoristvormen ontmoet, bij het passief ontmoeten wij een derden en wel het *ter*-derivaat; over dezen aorist betoogt hij: „Wat de functie dezer derivaten in den zin betreft, zij is niet minder veelzijdig dan die, welke de aoristen van het activum en medium vervullen; zij treden dus op in de rol onzer verbale vormen en zijn dan het hoofdwoord van het praedicaat, maar komen even goed voor als nomen verbi of adjectivum verbale. Evenals de aoristen van het activum en het medium, doelen zij op handelingen in het verledene, het tegenwoordige, of de toekomst met dit cardinale verschil, dat de beide eerste vormen die handelingen voorstellen als geschiedende in een der drie tijdsfeeren, het passivum haar doet kennen als ondergaan wordende." Zooals wij reeds vroeger zagen, is de onverlengde vorm geen aorist activum en het *per*-derivaat geen aorist medium, zoodat wij de vergelijking van *ter* met den onverlengden vorm en het *per*-derivaat buiten beschouwing kunnen laten. Zijne meening, dat bij het gebruik van *ter* in het midden gelaten wordt of iets toevalligs geschiedt, is m. i. verkeerd; immers de meerderheid van de werkwoorden met het praefix *ter* wijzen: 1⁰ op iets toevalligs, iets onverwachts, 2⁰ met de negatie, op een „niet kunnen"; terwijl de oorspronkelijke, de passieve beteekenis meer en meer op den achtergrond geraakt. Men heeft dus het geval, dat de passieve beteekenis aan het verdwijnen is, terwijl daarnaast twee andere beteekenissen opgekomen zijn.

Beschouwen wij de beteekenis met de negatie, het „niet kunnen" eens nader. Oorspronkelijk werd deze alleen met de negatie *tiada* voor het *ter*-derivaat gebruikt; langzamerhand is echter door de spraakmakende gemeente ook de beteekenis zonder de negatie dus het „kunnen" in gebruik gekomen. De beteekenis met de negatie verklaart Tendeloo als volgt: „De aorist-beteekenis geeft hiertoe (d. i. tot bovengenoemde beteekenis) gereedelijk aanleiding, immers zulk een uitdrukking (als *banjaqnja tiada terbilang*) beteekent letterlijk „hun aantal wordt niet geteld s. c. of men

[1]) Dissertatie, blz. 172.

langen dan wel korten tijd zich hiermede onledig houdt". [1]) Deze functie van het praefix *ter* noemt hij het *Gerundivum*.

Uit het bovenstaande blijkt, dat hij, om den aorist te redden, een zin als *banjaqnja tiada terbilang* vertaalt door *hun aantal wordt niet geteld*, en dat is dan ten slotte weer gelijk aan *hun aantal is niet te tellen*. Iedereen zal toch geen gelijkheid in beteekenis van deze twee zinnen zien. *Hun aantal is niet te tellen*, kan wel gelijk gesteld worden met *hun aantal is niet tot tellen te brengen*. Deze goochelarij met bovengenoemde zinnen moest wel door hem uitgevoerd worden om den aorist te redden. Hierna vervolgt hij weder (blz. 195):

„De overeenkomst van deze passieve aoristen met de actieve gaat zelfs zoover, dat, evenals het activum vele verbale woorden te zien geeft, die geen duratiefvorm naast den aorist hebben, ook in het passivum zeer dikwijls naast den aoristvorm, in de levende taal een duratiefvorm ontbreekt. Dit is o.a. het geval met *terkedjoet*, *tersangkoet*, *tepermanai*, *teranijaja*".

Zooals wij vroeger reeds zagen, weet Tendeloo zelf niet de reden, waarom in het actief geen *me*-derivaat, geen durativum aanwezig is bij een reeks van werkwoorden, die men gewoonlijk de stamwoordelijke werkwoorden noemt. Het ontbreken van een durativum passivum d. i. dus een afleiding met *di* geeft dus geen recht om hierin een overeenkomst met iets onverklaarbaars (van den schrijver zelf) te zien. Dat *terkedjoet* en *tersangkoet* bijv. geen afleiding met *di* kennen, ligt voor de hand, want in beide zit een toevalligheid opgesloten, een beteekenis van *ter* dus, terwijl *dianiyaja* wel eens een enkele keer voorkomt.

Wat *tepermanai* aangaat, *mempermanai* bijv. bestaat wel, maar *memanai* of *memana* niet; met dat geheele werkwoord is het dus raar gesteld.

Kent De Hollander geen zuiver passieve beteekenis van *ter*, wel kent hij naast het „accident" aan *ter* toe de beteekenis van het „kunnen": „Vervolgens drukt deze vorm van het accidenteel passief ook uit, de vatbaarheid of geschiktheid van het object, om de door het werkwoord uitgedrukte handeling te ondergaan, of wel de noodzakelijkheid, dat het die onderga, of de accidenteele toestand, waarin het object geraken kan of moet."

Hieruit blijkt dus, dat het De Hollander ontgaan is, dat de oorspronkelijke vorm met de negatie was en dat de positieve vorm eerst langzamerhand door de spraakmakende gemeente in gebruik genomen is

Gerth van Wijk geeft ten aanzien van deze beteekenis: „In de tweede plaats beteekent nu ook weer de vorm met *ter*, dat het object de handeling kan ondergaan en komt dus ook weer hierin overeen met den vorm *ka an*, vooral wordt hij in deze beteekenis gebruikt met de ontkenning" (§ 185) en „Zelfs kan dat *ter* aan den stam van een werkwoord geplaatst beteekenen, dat het subject de handeling *kan* (*niet kan*) uitvoeren." Deze laatste beteekenis van *ter*, dat het subject de handeling *kan* uitvoeren, kende De Hollander ook.

Op een geheel ander standpunt stelt zich prof. v. Ophuysen. Volgens hem moet *ter* als een bijwoord van tijd beschouwd worden. *Ter* moet dan oorspronkelijk *ta* geweest zijn en dit *ta* vindt men terug in *serta* = reeds,

---

[1]) Grammatica 1e deel, blz. 195.

afgeloopen; vermoedelijk was dat *serta* zonder *ra*, zooals dat in zustertalen in gewijzigden vorm voorkomt. Die *ra* moet er dan ingekomen zijn, door dat er ook een *serta* van Sanskritschen oorsprong = met, mede bestaat en deze twee woorden heeft men dan één gedacht of met elkander verward. Dat *ta* moet dus beteekenen *reeds*, *afgeloopen*. De *ter*-derivaten geven dus te kennen, dat de handeling heeft plaats gehad; *tertoetoep* kan dus beteekenen: *is*, *was*, *heeft*, *had*, *gesloten*. Uit het verband slechts kan blijken, dat de handeling met voorbedachten rade, dan wel zonder opzet bij ongeluk is geschied. Voor de verklaring van het „niet kunnen" dat in *ter* ook aanwezig is, zie men de „Maleische Taalstudiën".

De beknoptheid van dit opstel laat niet toe uit te weiden over de analogie van *ter*, die èn door Tendeloo èn door prof. v. Ophuysen gezien werd, met het Javaansche *ka*. Dat *ter* van *serta* afkomstig is, ligt niet voor de hand; dit toonde de heer A. F. Von Dewall dan ook in zijne „Eenige opmerkingen op de Maleische taalstudiën van den heer Ch. A. van Ophuysen" aan; hiernaar verwijs ik dan ook. In zijn geschrift zegt de heer Von Dewall, dat *ter* gelijk gesteld kan worden met *tot* (er toegebracht worden) en dit kan ook *kunnen* bevatten. Dit op voorbeelden toepassend, zal men al spoedig tot de juistheid van deze beteekenis komen.

Hiermede zijn dan de beschouwingen over dit praefix afgeloopen; men ziet, vele meeningen heerschen er over, hoewel het schijnbaar zoo eenvoudig lijkt. Naast den vorm met dit praefix staat een andere, die volgens sommige schrijvers daarmede nauw verband houdt, en wel de vorm *ka-an*.

De ka-an-vorm. Ten opzichte van dezen vorm valt in de allereerste plaats op te merken, dat zijn wezen tweeslachtig is; want men ontmoet hem zoowel bij het substantief als bij het werkwoord, bij beide nieuwe woorden vormend. De afgeleide zelfstandige naamwoorden door middel van *ka-an* staan echter in nauw verband met het werkwoord, daar die afleidingen o.a. te vergelijken zijn met den infinitief van het Nederlandsche verbum, overigens zie men hiervoor de Grammatica. Werndly beschouwde de afleidingen met *ka-an* niet als werkwoorden, maar als zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden: „zullende de zin en omstandigheden genoeg toonen of 't naamwoord voor zelfstandig, dan wel voor bijvoegelijk gehouden worden moet".

Schrijver zag over het hoofd, dat hoewel *ka-an* dikwijls zelfstandige naamwoorden vormt, de andere beteekenissen van *ka-an* ook aanwezig waren in de taal.

Marsden vergelijkt de afleidingen met *ka-an* met „the Gerund" van het Engelsch. „Beside these, a gerund in form as well as sense, being a fact noun infinitively applied in construction, is produced as other verbal nouns, by prefixing to the simple verb the particle *ka* and annexing the particle *an*".

Crawfurd daarentegen, het Javaansche *ka* kennende, zegt, dat de Maleiers den *ka-an*-vorm aan het Javaansch ontleend hebben: hij ziet in dezen vorm een passieve strekking, terwijl de *ka-an* derivaten nomina verbalia zijn.

Maakten wij bij den *ter*-vorm reeds kennis met het „Accidenteel passief" van De Hollander, bij de behandeling van de *ka-an* derivaten ontmoeten wij dit passief weer. Wij weten reeds, wat hij onder het „Accidenteel passief" in het algemeen verstaat. Deze derivaten geven nu volgens hem te kennen: „den toestand, waarin het object geraakt, of waartoe het komt, niet als teweeg-

gebracht door of als een effect van het subject, maar toevallig (accidenteel) van zelf of door omstandigheden, niet als iets, dat aan het object gedaan wordt, maar dat er aan overkomt". Als ware dat niet genoeg, zegt hij verder: „Het is wel een passieve vorm, doch die niet overeenkomt met het Nederlandsche passief, samengesteld uit het verleden deelwoord en het hulpwerkwoord *worden*, zooals *gezien worden*, maar met de onbepaalde wijze met het voorzetsel *te* en een hulpwoord, zooals *te zien zijn* of *te zien komen*, of ook wel somtijds met een verleden deelwoord of een bijvoegelijk naamwoord en het hulpwerkwoord *raken*, *geraken*, zooals *gevangen geraken*, *verdwaald geraken*, *bekneld raken*".

Men zal zich toch te vergeefs afvragen, waar die toevalligheid in zit; zonder eenig motief wordt hier een accident aangenomen. Verder valt het op, dat alles geheel beheerscht wordt door Nederlandsche uitkomsten; de Nederlandsche vertaling vormt den hoofdschotel, en hoe de uitkomsten ook zijn, zij zijn steeds voldoende voor den schrijver om er een regel van te maken. Was dit ééne beteekenis door De Hollander aan dezen vorm toegekend, er bestaat volgens hem nog een andere: „Behalve de hierboven opgegeven algemeene beteekenis van het accidenteel passief, drukt het ook uit *geschiktheid* of *de vatbaarheid van het object om de door het werkwoord beteekende handeling te ondergaan of de mogelijkheid, dat het die onderga* en komt dan overeen met de Nederlandsche bijvoegelijke naamwoorden, die van werkwoorden afgeleid zijn en op *baar* of *lijk* uitgaan, zooals *hoorbaar, doenlijk*, of ook wel met de onbepaalde wijze van het werkwoord met het voorzetsel *te*, zooals *te zien*, maar dan in de beteekenis van *kunnen gezien worden*, *zichtbaar zijn*". Al het bovenstaande mag zeer zeker als bewijs gelden, voor hetgeen ik in de inleiding zeide, dat velen een Westersch standpunt ten opzichte van de Maleische taal innemen, waardoor men zulke eigenaardige conclusies als hierboven krijgt. Gerth van Wijk ziet in de *ka-an* derivaten ook passiva, maar gelukkig zonder het *Accidenteel passief* aan te nemen. Zoo zegt hij o. a. in Sprk. § 176: „Geeft de vorm met *di* of met pronominale suffixen te kennen, dat het object een werking ondergaat, die van een subject uitgaat, er zijn twee vormen, die eveneens uitdrukken, dat het object een handeling van buiten ondervindt, maar zonder dat er aan een handelend subject behoeft gedacht te worden, zoodat dus het object alleen gezegd wordt te verkeeren in den toestand door het grondwoord bedoeld; inmiddels kan ook bij deze vormen het subject, waardoor die toestand is teweeggebracht, genoemd worden. De eene dier twee vormen is die, waarbij het onveranderde stamwoord het praefix *ka* en het suffix *an*, aanneemt" (de tweede vorm is, zooals wij weten, de *ter*-vorm; zie blz. 542 van dit opstel). De schrijver is hier zeer onduidelijk; want hij zegt, dat bij deze vormen gedacht moet worden aan een handeling, waarbij aan een handelend subject niet gedacht behoeft te worden, maar tegelijkertijd, dat het er toch wel bij kan komen. Zijne bedoeling zal wel zijn, dat de handeling op den voorgrond treedt, maar het subject er toch bij genoemd kan worden, integenstelling met *di*, waarbij men aan den agens meer speciaal denkt.

Tendeloo's beschouwingen wijken geheel en al af van de reeds hierboven behandelde. Volgens hem dienen zoowel het praefix *ka*, als het suffix *an*, uitsluitend ter vorming van subjectswoorden. In den grond van de zaak

zijn dus volgens hem alle deze afleidingen zelfstandige naamwoorden: „De functie van de afleidingen, gevormd door het praefix *ka* en het suffix *an* is niet sterk geprononceeerd. Waarschijnlijk zijn zij in den grond subjectswoorden, ontstaan door aanhechting van het suffix *an*, waarmede subjectswoorden gevormd worden, aan subjectswoorden, met *ka* afgeleid. Men ziet de afleidingen geschieden van verbale stammen, *lihat*. *dengar* tot *kalihatan*, *kadengaran* en daarnaast ziet men ze ook van subjectswoorden als *radja* tot *karadjaan* gevormd worden. Positieve uitkomsten ten aanzien van *ka-an* te krijgen, gaat zeer lastig, daar men niet weet, hoe ze tot stand gekomen zijn. Wat het eerst ontstaan is, is niet uit te maken, bijv. zooals *kalihatan*, *lihatan* of *kalihat*, waaraan respectievelijk later *ka* voorgekomen is en *an* achtergekomen, de levende taal levert geen bewijs voor dergelijke beweringen, want er bestaat bijv. *kakasih* en ook bestaan *timbangan* e. a."

Dit is dus weer een van die vragen, waarvoor men geen antwoord vinden kan; men moge gissen, maar positieve bewijsgronden zal men moeilijk bij elkander kunnen brengen, omdat de Maleier de documenten niet heeft, waaruit zou blijken, dat er een tijd was, waarin een vorm als *kalihat* of een vorm als *lihatan* uitsluitend en alleen bestond. Aan zijn meening, dat alle *ka-an* derivaten subjectswoorden zijn, voegt Tendeloo nog het volgende toe: „Dat zij van ouden datum zijn, leid ik hieruit af, dat zij gevormd moeten zijn in dagen, toen *lihat*, *dengar*, *makan* e. d. die tegenwoordig uitsluitend praedicaatswoorden zijn en nog wel verba bij uitnemendheid, nog als subjectswoorden fungeerden. Dat de afleidingen *kalihatan*, *kadengaran*, *kamakanan* e. d. oorspronkelijk substantieven geweest zijn, evenals *kabesaran*, *karadjaan* e. a. heden nog zijn, acht ik boven allen twijfel verheven". De heer A. F. Von Dewall is van meening, dat in *ka-an* de kracht van *tot* zit, maar in tegenstelling met *ter*, dan met een actieve beteekenis. Dikwijls zit die beteekenis er in; maar de beschouwingen van Tendeloo bevatten zeer veel waarheid nl., dat men er dikwijls een subjectswoord achter moet zoeken. Ongetwijfeld zit in het *ka-an* derivaat altijd een actief begrip, terwijl men het bij De Hollander en Gerth van Wijk onder de passiva aantreft. In alle gevallen zijn de *ka-an* derivaten nog geen gedefinieerde en scherp omlijnde werkwoordsvormen en mag men ten aanzien van deze derivaten besluiten, dat er een reeks van deze derivaten bestaat, die men als werkwoordsvormen beschouwen mag, terwijl er een andere reeks bestaat, die een twijfelachtig karakter vertoont en waarin het derivaat nog tot het substantief overhelt, zooals bijv. in: *patik sekalian kakoerangan ajer*; *patjal*² *kapoetoesan ajapan* e. d. Hoe de Nederlandsche vertaling ook moge luiden, Maleisch gedacht, mag men hier aannemen, dat zij substantiva zijn.

Favre reeds voelde, dat men achter de *ka-an*-derivaten dikwijls substantiva zoeken moest; hij spreekt o. a. van de „participes passés prises substantivement".

Reeds boven stipte ik met een enkel woord aan, dat ik de *ka-an*-derivaten beschouwde, als zijnde in een overgangstijdperk; zij zijn van oorspronkelijk substantief langzamerhand aan het overgaan tot werkwoordsvormen; dit proces is op het oogenblik nog in vollen gang en een bewijs te meer, dat de natuur, die ook in de taal werkt, in dit opzicht weer den tijd heeft. Reeds

eeuwen moet dit proces aan den gang zijn, en men ziet nu allerlei nuanceeringen van werkelijk zelfstandig naamwoord tot woorden, die men nog tot „de naar zelfstandige naamwoorden overhellende" rekenen moet, zooals enkele van de bovengenoemde voorbeelden; daarnaast ziet men weer vormen, die zich al meer naar het werkwoord bewegen: *kadoedoekan* — *karoegian* — *kadengaran.*

Ziehier drie typen, die op het oogenblik in de levende taal bestaan, die aangeven, hoe een *ka-an*-derivaat aan de eene zijde een zelfstandig naamwoord en aan de andere zijde een werkwoordsvorm vertegenwoordigen kan.

Uit bovenstaande mag o. m. de verwantschap blijken van de *ter*-derivaten met de *ka-an*-derivaten, met dit cardinale verschil echter, dat de eerste passiva, de tweede activa zijn.

Reeds boven gaf ik aan, dat verschillende schrijvers (De Hollander e. a.) deze derivaten onder de passiva rangschikken Dit dwaalbegrip werd natuurlijk weer door de Nederlandsche uitkomsten, die dikwijls passiva geven, er ingebracht.

Zooals wij reeds weten, is het overgangsproces, dat zich in de *ka-an*-derivaten afspeelt, zoover gevorderd, dat er werkwoordsvormen mede aangeduid kunnen worden en dan met een actieve beteekenis = *tot.* Verder zagen wij, dat Tendeloo alle *ka-an*-derivaten in den grond als substantiva beschouwde, dus naast werkelijke zelfstandige naamwoorden en dus, hoewel het niet duidelijk uitdrukkende, het bestaan van voornoemd proces voelde. Hij verwierp ook het passivum, dat De Hollander e. a. in dezen vorm vermeende te zien en toonde aan, dat waar dergelijke vormen optreden, er geen sprake van passieve begrippen kan zijn.

Hij zegt dan ook o. m. [1]): „Vele schrijvers, misschien wel alle, onderscheiden nog een derden vorm van het Maleische passief, waartoe zij dan rekenen derivaten als *kalihatan, katjoerian. kadatangan*; doch m. i. geheel ten onrechte. Immers, indien men *katjoerian* wil beschouwen als passief, dan zou dit moeten zijn van *tjoeri*, of naar een gebruikelijke voorstelling van *mentjoeri*, stelen en dat is geenszins het geval. Als men een paard van mij gestolen heeft, dan zal ik niet tot een Maleier zeggen, koeda saja katjoerian, om hem mede te deelen, „mijn paard is gestolen geworden", daar hij eenvoudig niets hiervan begrijpen zou. Immers, zegt men van iemand, dat hij *katjoerian* is, dan geeft men daarmede niet te kennen, dat hij *ge*stolen is, maar *be*stolen; naar ons taaleigen zou dat dan eene afleiding zijn. Hetzelfde geldt van *kadatangan*, dat, indien het een passief is, zulks zou moeten zijn van het intransitieve *datang*, komen, terwijl het zeggen wil: overvallen worden. Nu weet ik wel, dat men, om dit bezwaar te ontgaan, aanneemt, dat *kadatangan* het passief is van *mendatangi*, maar hoe weet men dit?"

Men ziet hieruit, dat de schrijver zich onmiddellijk tegen dat passief keert; zijne opmerkingen zijn geheel en al juist; omdat Nederlandsche uitkomsten passiva zijn, wordt er naar argumenten gezocht, om het passief in het Maleisch ook aannemelijk te maken, maar die argumenten zijn zoo gezocht en bevatten zoo weinig bewijsgronden, dat zij bij een goede beschouwing onmiddellijk als waardeloos worden aangemerkt. Om den toestand te redden zegt men bijv. botweg, *kadatangan* komt van *mendatangi*, zonder eenig bewijs. Het

---

1) Grammatica 2e deel, blz. 232.

Maleisch wordt hier weder in een Nederlandsch beeld verdraaid en verwrongen. Tendeloo legde vormen als *kalihatan* als volgt uit: Zoo beteekent *kalihatan* volgens hem oorspronkelijk „iets zichtbaars". Van lieverlede is nu deze vorm gebezigd geworden om de eigenschap zichtbaar uit te drukken en is de oorspronkelijke beteekenis „iets zichtbaars" verdwenen. Over *kadatangan* geeft hij het volgende:

„Zoo zal *kadatangan* aanvankelijk wel beteekend hebben het object der handeling komen [1]), dus plaats waar men komt. De zin „ya kadatangan moesoeh" laat zich dan ook zeer goed verklaren als: „hij was de plaats, waar de vijand kwam", anders gezegd „hij werd door den vijand bezocht of overvallen".

Bovengenoemde verklaringen kunnen m. i. zeer goed aangenomen worden, hoewel het positieve bewijs alweder niet te leveren is; naar Nederlandsche uitkomsten werd door hem echter niet gezocht om eene verklaring te vinden; in alle gevallen zijn alle *ka-an* derivaten subjectswoorden geweest, die zich langzamerhand tot praedicaatswoorden aan het vervormen zijn, maar hoe dat proces zich in zijnen voortgang tot nu toe, schakel voor schakel, ontwikkeld heeft, zal wel onbekend blijven, daar er geen middelen aanwezig zijn om dit op te helderen.

Hiermede zijn de voornaamste werkwoordsvormen in het Maleisch behandeld, die aanleiding geven en gegeven hebben tot verschil van meening.

Gaarne had ik vormen als *(a)koelihat (eng)kaulihat* e. d. nog eens aan een ernstige beschouwing onderworpen, maar plaatsruimte belet dit. Ten slotte nog het volgende:

Het zal den aandachtigen lezer opvallen, dat het getij der passieve beweging in de Maleische taal aan het vallen is; de oudere Grammatici, onder wie De Hollander zeer zeker de kroon spant, zien overal passieve vormen; men denke eens aan de vier passieve vormen, die De Hollander kende! Gerth van Wijk, hoewel die onzinnige namen niet aannemende, heeft nog vele passieve vormen behouden, zooals uit zijne spraakkunst blijkt. De nieuwere schrijvers als Tendeloo, v. Ophuysen hebben al heel wat minder passiva in hunne werken, m. i. dan ook zeer terecht; hierop nader terug te komen, behoeft natuurlijk niet, daar dit in den loop van het opstel overal duidelijk is aangegeven.

Het verdient zeer zeker nogmaals de aandacht, dat men in de Maleische taal zeer voorzichtig moet zijn met het trekken van conclusies of het maken van combinaties, waardoor zich zoo licht een gedachtengang vormt, waarvan de Maleier zich niet bewust is.

Men kan zeggen, dat hij dien of dien vorm in deze of die gevallen gebruikt en uit een reeks voorbeelden maakt men dan regels, waaraan de Maleier in het geheel niet gedacht heeft. De Maleier laat zich slechts door zijn gevoel leiden; als zijn gevoel zegt, zoo of zoo moet het zijn, dan gebruikt hij dezen of genen vorm, maar er zich rekenschap van geven, zooals wij Westerlingen met onze hoogstaande taalontwikkeling, doet hij niet. Volkomen doordringen

[1]) Hier volgt een tusschenzin van minder belang.

doen wij toch niet, men herinnere zich wat v. d. Tuuk ons hierover in zijne inleiding tot den „Pandja Tanderan" o. a. zeide:

„Het zal ons nimmer gelukken ons eene goede voorstelling der Maleische spraakkunst te geven, zoo wij steunen op lezingen van slechts een handschrift. Die een weinig bekend is met de Maleische handschriften, zal weten, dat van een en 't zelfde werk zoovele verschillende lezingen aangetroffen worden, dat er bij gebrek van een handschrift, waarop men vertrouwen kan, een groote kennis der taal noodig is, om zich te wagen aan de uitgave der Maleische tekst, die men gerust den leerling in handen kan geven. De vergelijking van meerdere H.S. is de eenigste weg, waarlangs men tot eene behoorlijke voorstelling der taal naderen kan".

Hier sprak dus van der Tuuk reeds uit, dat men bij de beoefening der taal wel van *naderen* spreken kan, maar absoluut doordringen zal wel nooit gelukken, gezien de afwezigheid van goede documenten.

Het is dus daarom, dat prof. v. Ophuysen zeide:

„Laten wij ons tevreden stellen met de wetenschap, dat hij niet meer eischt van zijn taal, dan dat zij hem de middelen aan de hand doet om zijne gedachten met de door hem noodig geachte nauwkeurigheid uit te drukken: van de verbaalvormen en hunne derivaten in het bijzonder, dat zij hem in staat stellen al naar, dat hij dat wenschelijk of noodzakelijk oordeelt, de aandacht op den agens of den patiens te vestigen. Wil hij in het bijzonder den agens aanwijzen, dan doet hij zulks soms door een verbaalvorm te doen volgen door den agens met voorgevoegd *oleh*. Alleen als dat woord gebezigd is, weten wij zeker, dat de Maleier zich de zaak voorstelt als wij ons bij het gebruik van door. In alle andere gevallen kunnen wij volstrekt niets bewijzen omtrent hetgeen in zake passief of actief in zijn geest omgaat, zelfs niet of iets dergelijks daarin omgaat"[1]) Het is echter een feit dat wij hulpmiddelen in onzen geest noodig hebben om eene behoorlijke studie van deze taal te kunnen maken, maar men zij voorzichtig met die hulpmiddelen, wij zagen reeds hoevele dwaze begrippen daardoor ontstonden. „Wij zullen verstandig doen", zegt prof. v. Ophuysen, niet aan den vorm te hechten, waar de Maleier zelf er zoo weinig waarde aan toekent „en hem geen ideeën toe te schrijven, die in ons hoofd zijn ontstaan. Wij hebben alleen na te gaan, doch dan ook zoo nauwkeurig mogelijk, hoe hij zijne gedachten uit, van welke vormen hij gebruik maakt en indien wij het zoover brengen, dat wij even „onlogisch" of „in strijd met alle grammaticale begrippen" als hij, in zijne taal ons uitdrukken, dan mogen wij dubbel en dwars tevreden zijn."

Laten wij dan ook zoo eenvoudig mogelijk zijn in onze hulpmiddelen en geen ingewikkelde begrippen invoeren, of betoogen gaan houden met allerlei termen, die voor een Westersche taal goed zouden zijn, maar die zoo weinig passen voor een taal als de Maleische.

FORT DE KOCK, October 1905.

---

1) „Maleische Taalstudiën".

De eerste uitkomsten van het welvaart-onderzoek op Java.

Eindelijk zijn de eerste bundels uitgegeven van het onderzoek naar de oorzaken van de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java en Madoera, met uitzondering van de Vorstenlanden en „particuliere landerijen", waarvan de leidraad reeds zooveel arbeid kostte (zie *Ind. Gids* 1904 I. bl. 57 en II bl. 1667), ditmaal vergezeld van eene „Algemeene Toelichting". Hieruit blijkt dat de definitieve leidraad door de Regeering onveranderd werd goedgekeurd en dat bij circulaire van den 1sten gouv. secretaris van 24 Mei 1904 No. 2069 namens de regeering aan de hoofden van gewestelijk bestuur — van den aanvang af belast met de leiding van 't gewestelijk onderzoek — voorschriften zijn gegeven, waarvan de voornaamste worden medegedeeld. Om te groote vergaderingen te voorkomen, werden de gewestelijke commissies gesplitst in secties naar de bestuursafdeelingen. De verkregen gegevens behoefden niet door de gewestelijke commissies verwerkt te worden. Hierdoor werd haar taak aanmerkelijk verlicht, waarom de voor het onderzoek gestelde termijn van één jaar voldoende geacht werd. De commissies konden echter over elk afgerond geheel hare beschouwingen geven, terwijl de gegevens over zulk een geheel direct aan den voorzitter der hoofdcommissie behoorden te worden aangeboden.

Het zijn deze tot één geheel verzamelde gegevens, hoofdzakelijk afkomstig van de afdeelingscommissies (waarin dus ter wille der practijk de gewestelijke commissies opgelost zijn), welke, eenigszins bekort en in meer overzichtelijken vorm verwerkt, 't licht gaan zien. Om elke vertraging te voorkomen, zijn behoudens het verbeteren van storende fouten of het aanvullen van hinderlijke weglatingen, aan de onderzoekers geen nadere inlichtingen gevraagd.

De samentrekkingen der afdeelingsverslagen van elke residentie tot een geheel vereenigd, zullen de gewestelijke monografieën vormen, waardoor, zooals in hooger genoemd rondschrijven gezegd is, indien zij worden verrijkt met overzichtskaarten en met een kort historisch overzicht, onder vermelding der belangrijkste administratieve wijzigingen en met, als bijlagen, de resultaten van andere recente onderzoekingen, voor ieder gewest een vraagbaak verkregen zal zijn, welke van het grootste belang te achten is. „Door de publicatie van de resultaten van het welvaart-onderzoek op deze wijze zal dus, ook afgezien van de vraag, welke maatregelen op grond daarvan genomen zullen worden, een werk van blijvende en van economische waarde tot stand komen."

In de „gewestelijke samentrekkingen der afdeelingsverslagen" is de leidraad

op den voet gevolgd, onder elke vraag de beantwoording vermeld. Bij de „overzichten" was echter een vrijer behandeling wenschelijk. Zij worden voorafgegaan door eene inleiding, waarin, voor zooveel noodig, de voornaamste geschriften over het betrekkelijk onderwerp vermeld zijn, en besloten met eene korte opsomming van de uitkomsten van het onderzoek en de daaruit te maken voor de hand liggende gevolgtrekkingen. Deze „overzichten" zijn niet louter samenvoegingen van de belangrijke gedeelten der gewestelijke samentrekkingen: zij zijn eenigermate beredeneerd, de bewerker heeft zich aanvulling uit andere gegevens veroorloofd en niet altijd zijn meening achtergehouden; hij gaf haar echter te kennen op een wijze, dat ze wel te onderscheiden is van het gevoelen der onderzoekers.

Verder heeft de heer Steinmetz gemeend niet te moeten gaan, om niet vooruit te loopen op de taak der welvaartcommissie, die haar bevinding en c. q. haar voorstellen bij de Regeering heeft voor te brengen. Met de openbaarmaking heeft men echter niet willen wachten; de stukken geven den tegenwoordigen toestand, vergeleken met vroeger en de meening en wenschen van plaatselijk bekende personen. Deze openbare bekendheid kan nu reeds dadelijk nut hebben, terwijl van de bespreking in de pers door de welvaartcommissie wellicht partij kan worden getrokken.

I

DE VISCHTEELT EN VISSCHERIJ.

Dit onderwerp is al dadelijk te splitsen in de zoet- en de zoutwatervisscherij, welke plaats vindt hetzij in vijvers of in de rivieren en de zee.

De zoetwatervischvijvers hebben alleen beteekenis in de Preanger en in eenige daaraan grenzende gewesten en zulks niettegenstaande reeds in 1864 de hoofden van gewestelijk bestuur van regeeringswege werden aangeschreven, om daar, waar zulks in de van zee verwijderde streken doenlijk is, de bevolking te doen aansporen, om zich toe te leggen op de teelt van zoetwatervisch". Eigenaardig is het dat in het algemeen de groote waterstaats- en bevloeiingswerken op deze vischvangst en op de vijvers in het algemeen niet gunstig schijnen gewerkt te hebben. Zoo zijn in Sidoardjo (residentie Soerabaia) de vijvers op de erven tengevolge van de technische bevloeiing te niet gegaan en wanneer de bevloeiing in Noord-Krawang tot stand kwam, zouden daar de plassen en moerassen, waarin gevischt wordt, verdwijnen. Daarentegen zal in het district Lèngkong der afdeeling Bĕrbĕk (residentie Kediri) het aanleggen van twee uitgestrekte vergaarkommen (Logawé en Kĕrsono), die den geheelen Oostmoesson zoet water blijven bevatten, de vischvangst ten goede komen, als daarin waardevolle soorten, als goeraméh, geteeld worden. Van de bekende wadoeks is niet zooveel nut getrokken als naar het schijnt mogelijk is. Vischteelt heeft er niet plaats; wel wordt er visch gevangen, echter bij slechts enkelen het geheele jaar door, daar ze niet altijd water bevatten. Dit is wèl 't geval met de wadoek Djaboeng in Goenoeng Kĕndĕng (Grissee), waarin de vangst op *f* 7000 à *f* 8000 's jaars geschat wordt.

Omtrent de Preanger Regentschappen wordt onder de bijlagen een nota overgelegd van een der gewezen controleurs van Trogong, medegedeeld door

den Controleur Kern, waarin een gedetailleerde beschrijving voorkomt van de bekende vischvijvers in de nabijheid der aldaar aanwezige warme bronnen Tjipanas, waarbij er zijn, waarvan per bouw en per jaar een winst van meer dan *f* 180.— wordt gemaakt, bij anderen tusschen *f* 70.— en ruim *f* 90.— en enkele, die bijna geen winst opleveren. Voorts wordt het een en ander getrokken uit een overzicht van de visscherij in de Preanger, waaruit blijkt dat tot op de Preanger-reorganisatie van 1872, de regenten aldaar de vischvangst in de rivieren aan zich hadden gehouden als een uitsluitend hun toekomend recht. Dit, zoowel als de verwijderde ligging van de vischrijke noordkust, deed de bevolking haar toevlucht nemen tot kunstmatige vischteelt, zoowel in vijvers als op sawah's. Deze dankt hare belangrijke ontwikkeling niet in geringe mate aan de leiding, leering en aanmoediging van bij de bevolking in hoog aanzien staande mannen als wijlen Raden Hadji Mohamad Oemar en K. F. Holle. Laatstgenoemde schreef zelfs een „Handleiding voor de teelt van zoetwatervisch".

Waar veel vijvers zijn, nl. in de afdeelingen Tjiandjoer, Soekaboemi, Limbangan en Soekapoera, is de vischteelt eene belangrijke en gemakkelijk vloeiende bron van inkomsten, ook blijkende uit de hooge huur- en verkoopprijzen van vijvers. De vischteelt op sawah's is iets typisch Soendaneesch en wordt op vele plaatsen op eene groote oppervlakte gedreven. Zoo vindt men dat in het district Singaparna, dank zij den grooten waterrijkdom op $^1/_3$ van de geheele uitgestrektheid visch wordt geteeld en dat men op $^2/_3$ van de uitgestrektheid tweemaal 's jaars padi plant (zonder merkbaren achteruitgang van de opbrengst). Van deze soort vischteelt vindt men vermeld, dat per bouw gemiddeld 5000 plantvischjes uitgezet worden en dat de opbrengst per bouw, naar gelang van dat aantal en het meer of minder goed slagen, varieërt van *f* 15 tot *f* 30, ja zelfs tot *f* 50 klimt. Intusschen verdient volgens het bestuur der afdeeling Soekaboemi vischteelt op sawah's geen aanmoediging, wegens de onmogelijkheid om er dan vee te weiden, waardoor de veestapel achteruitgaat. Verder zou het de muizenplaag bevorderen en maken dat de grond zuur wordt door te weinig toetreding van licht en lucht.

De voordeelen, in de Preanger verkregen, hebben aanleiding gegeven om ook in andere gewesten, vaak met steun der regeering, de vischteelt in te voeren. In Banjoemas is zij hoofdzakelijk ten gevolge van roofdieren opgegeven; in Bantĕn is er ten gevolge van bestuursbemoeienis veel uitbreiding aangegeven, doch door padiziekten en watergebrek ging de vischteelt daar tot 2 of 3 bouw achteruit; in Krawang heeft de bevolking in de bergdistricten Sindangkasih en Drangdan zich uit eigen beweging er op toegelegd; ook van proeven in andere gewesten wordt gesproken. Wat de vraag betreft of de vischteelt op sawah's aanmoediging verdient, niet alle afdeelingscommissies beantwoorden deze bevestigend. Er moet zijn: 1°. bergklimaat: 2°. voortdurende aanwezigheid van helder, levend water; 3°. hellend terrein met terrasvormige sawah's, waardoor het water gemakkelijk afstroomt en dus ververscht wordt. Een en ander is alleen in de bergstreken ver van het noorderstrand te vinden en alleen dáár is reden pogingen tot invoering dezer vischkweeking aan te wenden, waarbij in het oog gehouden moet worden, dat een Javaansche of Madoereesche bevolking de teelt moet aanleeren. Leerzaam zijn de pogingen in Kĕdoe, welke blijkbaar mislukt zijn, terwijl in

Wonosobo de loonende tabakscultuur niet gunstig voor de vischteelt is.

Met het bedrijf der riviervischvangst is het nog treuriger gesteld dan met de teelt van visch in vijvers. Zelfs van groote rivieren als de Tjitaroem de Tjimanoek, de Serajoe, de Pamali, de Solorivier, de Brantas en de Sampejan wordt te dezen weinig of geen partij getrokken. Eene eenigszins gunstige uitzondering maakt in Bantěn, afdeeling Serang, het district Pontang waar 1114 visschers op eene dertigmaal grootere bevolking leven van de in de droge maanden zeer vischrijke rivieren Tjioedjoeng en Tjidoerian en in gunstige gevallen tot ƒ 1.50 daags er aan verdienen. In Krawang heeft men de moerasvischvangst, en in Cheribon geeft de visscherij in de Tjimanoek eenige niet te versmaden bijverdienste, doch het bedrijf wordt door het verdwijnen der kědoengs (diepten) en den lageren waterstand in den Oostmoesson minder loonend. In het district Koeningan blijft de Sěnggaroeng voldoende vischrijk door toevoer van visch uit de vijvers te Tjigoegoer en Darma; in de lagere districten is de vischrijkdom verminderd, omdat de stuwdam der Mènentèng-werken de visschen benedenstrooms het kuitschieten bovenstrooms belet. Ook in het Semarangsche wordt een achteruitgang van de vischvangst in het district Majong ten gevolge van het afsluiten van de Lěmbon-rivier vermeld. Na vermelding van nog eenige streken waar visch gevangen wordt, is de vischvangst in de rivieren der Preanger het onderwerp van eene meer uitvoerige bespreking, omdat daar regelingen voorkomen, die elders op Java nog niet werken. Sedert 1872 is er het prerogatief der regenten vervallen en kon de kleine man in rivieren visschen zoo dikwijls hij verkoos. Op den duur bleek toen gevaar voor uitroeiing van nuttige vischsoorten te bestaan en de noodzakelijkheid om tegen misbruiken te waken, deed de keur van den resident der Preanger-Regentschappen van 30 Nov. 1898 op de riviervischvangst ontstaan. Daarbij is het visschen in bepaalde leuwi's (diepten der rivieren) verboden en mag van Juli t/m October met geen ander vischtuig dan hengels en lijnen worden gevischt en in de overige maanden is het verboden te visschen met ander dan bij deze keur aangegeven vischtuig. De vischrijkdom der rivieren bleek door roofvisscherij zeer geleden te hebben en in 1899 weder van gouvernementswege fondsen beschikbaar gesteld voor den aankoop van bibit; het wordt door den controleur Kern betreurd, dat men daarmede niet voort is gegaan.

Terwijl men optreedt tegen het inlandsche gebruik om de visch door middel van vergiften te dooden, is bij deze roofvisscherij later nog het misbruik gekomen van ontplofbare stoffen. Vóór de staking der Solo-vallei-werken werd geklaagd over de vermindering der visschen wegens het vele visschen met dynamiet door het personeel dier werken, in de Preanger had het plaats gedurende den aanleg van den staatsspoorweg en in Bantěn wordt gewezen op het misbruik dat ondanks de verbodsbepalingen door hen die voor hun dienstwerk daarover beschikken, van het explosief-Favier gemaakt wordt.

Onder de omstandigheden, die den vischrijkdom der rivieren benadeelen, worden behalve dergelijke roofvisscherij, genoemd het verdwijnen der kolken in de rivieren, welke juist de schuilplaatsen voor de visch vormen, waarin ze bij voorkeur kuit schiet en de verminderde waterhoeveelheid van vele rivieren en moerassen, waarvan het meer benuttigen van het water voor bevloeiing als oorzaak wordt opgegeven.

De zoutwater vischvijvers (tambaks) en de voordeelen daaruit verkregen, hebben reeds vele jaren geleden de aandacht op dit bedrijf gevestigd. Een in 1863 door den toenmaligen inspecteur der cultures P. W. A. van Spall uitgebracht rapport en dat van 1885 van de toenmalige controleurs C. J. de Jaager en H. J. W. van Lawick van Pabst geven aanleiding om de toestanden voor omstreeks veertig en twintig jaar met die van heden te vergelijken. Over het algemeen is er toeneming te constateeren, want in 1863, 1885/86 en 1903/04 is de totale oppervlakte in de tien gewesten, waarin deze vischteelt uitgeoefend wordt, 46139, 57669 en 76740 bouws. Al zijn de opgaven niet geheel zuiver, de getallen geven toch een voldoende inzicht en dan blijkt dat verreweg de meeste tambaks worden aangetroffen aan de stranden van straat Madoera, nl. 63504 bouws, of bijna 83 pCt. van de geheele uitgestrektheid vischvijvers op Java en Madoera, terwijl van de verschillende gewesten de residentie Soerabaja in dit opzicht de kroon spant met ruim 60 pCt. van de totale uitgestrektheid; daarop volgt Semarang met 13 pCt. of 10365 bouw, Madoera met 9978, Pasoeroean met 5984, Rembang met 1889, Běsoeki met 765, Bantěn met 491 en Batavia (de gouvs. landen) met 488 bouw. In Cheribon is de uitgestrektheid slechts 2 bouw en in Pekalongan 1. Aan de Noordkust bevordert de voortdurende aanslibbing uitbreiding van de vischvijvers; daardoor worden die aan de landzijde echter minder winstgevend en zoo mogelijk in sawah's veranderd. Overigens is die meerdere of mindere winstgevendheid de prikkel tot uitbreiding of instandhouding. De opbrengst hangt in hooge mate af van den bodem, die slijkhoudend moet zijn. Een zandige bodem en vooral een kalkhoudende, als op Madoera, is minder geschikt, ook omdat hij weinig plantengroei toelaat, die op zichzelf te gelde gemaakt kan worden, terwijl sommige boomen door hun schaduw voor de vischteelt nuttig zijn of vogels lokken, wier uitwerpselen weder de visschen ten goede schijnen te komen.

Wat de economische beteekenis betreft, worden gedetailleerde cijfers uit Serang vermeld, waaruit blijkt, dat aldaar van eerste soort vijvers, die *f* 7 belasting betalen, een zuivere winst van *f* 276 per bouw gemaakt kan worden, terwijl die in het algemeen van *f* 60 tot dat bedrag uiteenloopt, terwijl op tweede soort vijvers, met *f* 5 belasting, van *f* 36 tot *f* 258 wordt verdiend. In Bangil (Pasoeroean) worden de vischvijvers verdeeld in drie soorten, respectievelijk met *f* 8, *f* 6 en *f* 4.50 per bouw in de belasting aangeslagen. De zuivere winst zou dan voor de 1e soort vijvers slechts *f* 30 per bouw zijn. Behalve voor de tambakbezitters in Bangil zijn de vischvijvers aldaar ook een groote bron van inkomsten voor de inlandsche vischmakelaars, tevens geldschieters, waarvan een zevental elk *f* 700 à *f* 800 's jaars moet verdienen. Omtrent de opbrengst der vischvijvers in Soerabaja zijn geen voldoende gegevens voorhanden. Als bewijs geldt hier het hooge bedrag der belastingen, die in 1904 opbrachten in de districten Sidoardjo *f* 28883, Porrong *f* 19772, Gedangan *f* 45986, Grissee *f* 19821, Bengawan djěro *f* 46555, enz.

Onder de gewesten, waar de vischvijvers van weinig beteekenis zijn, wordt omtrent Krawang gezegd dat, hoewel in de eenige dessa, waarin tambaks voorkomen, deze voor sommigen een aardige verdienste opleveren, het vijverbezit over het geheel slechts voldoende is voor het levensonderhoud. Dit wordt behalve aan de gewone plagen, hier toegeschreven aan de volgende omstandigheid.

Valt de tijd voor het storten van de kweekvisch samen met een bepaalden stand van het zeewater (plaatselijk ajĕr konda genoemd), als wanneer het de vijvers niet bereiken kan en het water in deze „warm" wordt, dan gaat veel kweekvisch dood. Wachten tot het zeewater hooger staat kan niet omdat de kweekvisch niet langer dan 7 dagen nadat zij gevangen is, in aarden potten (paso) gehouden kan worden. Het bedrijf is hierdoor zeer wisselvallig. In Pekalongan had men te kampen met schade door overstrooming en diefstal. Tegen deze laatste was een vereischte van winstgevendheid, dat minstens 10 personen aaneengrenzende vijvers hebben, ter bewaking voor gemeenschappelijke rekening. In Besoeki is het met dit bedrijf treurig gesteld, de opbrengst in Panaroekan was gering, omdat de visch in den zandigen bodem niet vet wordt. In Sitoebondo is de grond beter en de opbrengst *f* 30 à *f* 40 per bouw, doch sedert de spoortreinen in Djembĕr en Bondowoso visch uit Sidoardjo brengen, is de waarde der visch in het Panaroekansche achteruitgegaan. Bovendien is de belasting in beide genoemde districten te hoog.

Terwijl eenige vischvijvers feitelijk in bezit zijn van Chineezen en Arabieren. schijnt dit bezit toch betrekkelijk van weinig beteekenis. Wat dat van inlanders betreft, in verschillende gewesten is nagegaan in hoeverre dit verbrokkeld wordt of zich opeenhoopt. Dit laatste wordt bijv. geconstateerd in Kĕndal en neemt toe in Djepara. Een gewoon dessahoofd bezit daar alleen 92 bouws. Communaal bezeten vijvers in Rembang worden om de nadeelen van verbrokkeling te ontgaan aan één persoon verhuurd. Wat misbruiken betreft, als woeker, verpanding en verkoop met recht van wederinkoop, deze komen alleen voor waar het bedrijf winstgevend is, want ten aanzien van andere vijvers acht de geldschieter het de moeite niet waard zijn beurs te openen. Uitvoerige mededeelingen vindt men in dit opzicht vooral met betrekking tot Pasoeroean. Onder de middelen tot verbetering door de afdeelingscommissies aan de hand gedaan worden, vermeld: 1o. verstrekking van fondsen, nl. in Dèmak om de vijverbezitters in staat te stellen de noodige verbeteringen aan te brengen en in de afd. Soerabaja om goede kweekvisch van Madoera te koopen; 2o. vermindering van belasting; 3o. in Pati wil men een leiding aanleggen, om overstrooming van vischvijvers die tusschenbeide voorkomt, te verhinderen; 4o. in Djĕpara worden strafbepalingen bepleit op het slecht onderhouden van vijvers, die anders broeinesten van slangen en malaria worden, tevens broedplaatsen van insecten; 5o. Krawang acht stoomvaartgelegenheid naar de vischmarkt te Batavia noodig om de visch er spoediger heen te brengen.

De streken, die in aanmerking komen voor aanleg van vischvijvers, zijn aan de noordkust 904 bouw in Anjer, waar het vervoer van visch per spoor nu mogelijk is, Indramajoe, de gronden op de grens van Cheribon en Tegal, de kust van Brebes, uitbreiding in de districten Djoeana, Tajoe en Djĕpara. de toegeslibde baai van Sidajoe, een paar honderd bouw in het district Probolinggo, en op Madoera, terwijl ook aan de zuidkust van eenige streken in de Preanger, Banjoemas en Kĕdoe wordt gesproken. Omtrent vroegere pogingen van gouvernementswege worden eenige mededeelingen gedaan. Zoo werden omtrent 40 jaren geleden in de dessa Singaradja van het district Indramajoe tambaks aangelegd, die teniet gingen door eene overstrooming van de Tjimanoek. In 1863 werd een proef genomen in de buurt van

Tjilatjap, die mislukte door op te kleine schaal te zijn genomen en omdat de dijken door krabben werden vernield. In het district Tjomal der afdeeling Pĕmalang en in Brĕbes zoude volgens den heer van Spall een proef met den aanleg van 14 bouws vischvijver genomen zijn. Hiervan komt in de thans behandelde afdeelingsverslagen niets voor. In Djĕpara was een proef mislukt door koraalsteenvormingen in het strand. Merkwaardig is nog het bericht in het rapport-van Spall over Sĕmarang dat in 1838 aldaar een overeenkomst werd gesloten met Petrus Kleiks, om eene uitgestrektheid moerassige gronden westelijk van de Torbajarivier in vischvijvers te herscheppen. Het land kreeg hier $^1/_8$ der inkomsten als belasting. Van 1853 tot '58 werden deze vijvers afgestaan aan een zekeren Burlett, hetgeen de schatkist een jaarlijksch voordeel van *f* 45 tot *f* 87 deed genieten. Later werden zij verdeeld onder de dessa's. Omtrent Soerabaja nog deze bijzonderheid, dat de eerste vijvers in 1780 nabij Oedjoeng-Pangka werden aangelegd en dat in 1815 de inkomsten van de tambaks in het gewest reeds 45.258 Java-rupees bedroegen, terwijl de pacht alleen in Grissee in 1823 *f* 44.000 opleverde.

De zeevischvangst is in verschillende opstellen reeds min of meer volledig behandeld. Vooral verdient de aandacht een artikel over de „zeevisscherijen langs de kusten der eilanden van Ned.-Indië. I Java en Madoera", opgenomen in het *Tijdschr. van Nijv. en Landbouw in N. I.* van 1882, dat een gevolg was van door den redacteur van „Petermann's Geographische Mittheilungen", Lindemann, aan den Gouverneur-Generaal gericht verzoek om beantwoording van een door hem opgemaakt stel vragen in het belang van zijn aangevangen werk over zeevisscherij. De beantwoording. door de hoofden van gewestelijk bestuur, werd uit vertrouwbare bronnen aangevuld en tot een geheel verwerkt door de afdeeling statistiek ter algemeene secretarie. Verder heeft men de gewestelijke economische overzichten van het Koloniaal Verslag van 1892, het overzicht van Mr. van Deventer, het rapport van Mr. Abendanon en het artikel Visscherij in de *Encyclopaedie van N. I.* In de bijlagen wordt vooral verwezen naar een nota van den patih van Rĕmbang, Raden Pringgo-Winoto, en den toenmaligen asp.-Controleur J. J. van Helsdingen over de scheepvaart en de visscherij in de afdeeling Rĕmbang en eene dergelijke nota van den Controleur M. J. van de Pauwert over de zeevisscherij langs de noordkust van Pasoeroean. Hoewel het plaatselijke verhandelingen zijn, geven zij toch ook genoegzaam een algemeen inzicht in dit onderwerp en wijden zij den lezer in de dagelijksche praktijk van het bedrijf in.

Sedert de intrekking van de vischpacht met 1 Jan 1864 trad voor de Inlandsche zeevischvangst een tijd van vrijheid in. Die intrekking heeft volgens sommigen noodlottig gewerkt, omdat de visschers sedert verstoken zijn van de hulp des pachters voor kapitaalverstrekking, tot onderhoud en aankoop van vaartuigen en vischgerei en voor een geregelden verkoop van de vangst. In herinnering wordt gebracht wat de heer Verloop en anderen hierover schreven (zie *Ind. Gids* 1904 II blz. 1567 en 1905 I blz. 76). Deze geschriften zullen er toe medegewerkt hebben, dat in de laatste jaren veler aandacht gevestigd werd op de verbetering der visscherij tot een meer loonend volksbedrijf, waarvan reeds de gevolgen zijn waar te nemen. Zóó de voornemens tot oprichting van maatschappijen voor zeevischvangst en ook, ingevolge een door den directeur van O. E. en N. ingediend voorstel, de

door de Indische regeering verkregen koninklijke machtiging tot zoutverstrekking ad ƒ 2.50 de pikol ten behoeve van de vischzouterijen. De 48 bladzijden lange bijl. VI, geput uit de beantwoording der vragen 454, 464, 467 en 468 van den leidraad, geeft een overzicht van de aanwezigheid van visch en van zeevoortbrengselen in de wateren van Java en Madoera en het gebruik, dat ervan door de Inlandsche bevolking gemaakt wordt.

Als vischrijk worden opgegeven — hetzij voor alle, hetzij voor bepaalde vischsoorsten — de baaien in Straat Soenda en de wateren van sommige eilanden aldaar. In de Java-zee : de gedeelten benoorden Batavia, Krawang, Pĕmalang; de wateren van Pĕkalongan ver van de kust; die van Kĕndal, van Djĕpara en Djoeana; de zee bewesten de Karimoendjawa-eilanden; die van Rĕmbang, vooral benoorden den Goenoeng-Lasĕm en Boeloe, en die benoorden Sidajoe en Grissee; de zee tusschen het eiland Bawean en de noordkust van Madoera en de zeeën om de Madoereesche eilanden, vooral die van Sapoedi en Kangéan. Vischarm zouden de wateren om Bawean zijn en ook straat Madoera; deze zelfs armer dan vroeger. De bewerker teekent hierbij aan dat de gegevens afkomstig zijn van Inlandsche visschers en wat zij vischrijk noemen, zal wel zijn: of ze met hun wijze van visschen en met hun nog onvolkomen middelen ergens veel plegen te vangen. Zoo leent de Indische Oceaan zich slecht voor Inlandsche vischvangst. Het zij in het midden gelaten of hij — zooals in sommige verslagen van meer westelijke afdeelingen beweerd wordt — vischrijk is en slechts de zware golfslag de vangst voor den Javaanschen visscher onmogelijk maakt. In verslagen van oostelijker aan de zuidkust gelegen afdeelingen wordt van geen vischrijkdom gesproken. Hoe het zij, meer beschutte baaien of zeegedeelten aan de zuidkust leveren een voldoende vangst op.

Omtrent den vischtijd geldt in het algemeen dat de Javaansche visscher 's nachts met den landwind uitzeilt en meest in den namiddag met den zeewind terugkeert. Wat de tijden van het jaar betreft, de meesten zijn wel genoodzaakt het heele jaar door te visschen en te vangen wat men krijgen kan. Haast overal evenwel wordt dit door onstuimig weer gedurende een paar maanden belet, althans wat de diepzee-vischvangst betreft. Men behelpt zich dan met strandvisscherij of, zoo mogelijk, met vischvangst in djoekoengs. Bijna elk vischsoort heeft zijn tijd, die in een der mangsa's valt, waarin 't jaar verdeeld wordt. Volgens de volledigste opgaven vallen deze mangsa's samen met die van den Javaanschen landbouwkalender. Over deze mangsa's heeft men een bericht van den Assistent-Resident van Pemalang J. J. Verwijk omtrent de indeeling naar den ondergang van bepaalde sterrebeelden, terwijl een veel uitvoeriger bericht afkomstig is van den Regent van Serang, Raden Tomenggoeng Achmad Djajadiningrat.

Andere zeevoortbrengselen dan visch worden alleen ingezameld in de zeeën om de kleinere eilanden. Zoo wordt veel tripang gevischt bij de Karimoendjawa-eilanden (in 1903 voor ƒ 3300 waarde). Verder wordt er op schildpadden jacht gemaakt en ook elders vindt men tripang. De lieden van Sapoedi en Kangéan visschen tot bij Flores naar tripang, parelmoerschelpen, schildpadeieren, levende schildpadden en agar-agar. Ook bij Panggoel visschen Madoereezen naar die schelpen. De parelvisscherij in de Kinderzee, reeds door Raffles vermeld, heeft eenige bekendheid gekregen, die zij eigenlijk niet verdient.

In eene bijlage VII worden voor elk district, waar het visschersbedrijf wordt uitgeoefend, opgegeven het aantal visschers, het percentage dat deze van de werkbare mannen uitmaken, het aantal eigenaren van prauwen en het aantal Inlandsche visschersprauwen. Uit de samentrekking aan het slot zij aangeteekend, dat in 116 districten 112351 visschers waren of 28.6 pCt. van de werkbare mannen, terwijl 4263 prauw-majangs en 28513 andere prauwen aan 28553 eigenaars behoorden. Het aantal vaartuigen, 32776 in 1903, wijst dan eene toeneming aan vergeleken met 1880 (Pasoeroean 1877), toen er volgens het te voren vermeld opstel 24731 vaartuigen waren met ± 70000 opvarenden. Wel moet opgemerkt worden, dat bij het welvaart-onderzoek, de particuliere landerijen uitgesloten zijn; ware dit niet gebeurd, dan zouden Batavia en Semarang gunstiger cijfers hebben gegeven. Om een vergelijking te maken, zijn in bijl. VII ook cijfers omtrent 1895 opgenomen, doch zij waren niet voor alle districten te vinden en moeten met nog meer voorbehoud aangenomen worden dan die van 1903. Voor- of achteruitgang is moeilijk uit die gegevens af te leiden en wil men, om hieraan tegemoet te komen, afgaan op de verklaringen der visschers, dan bedenke men dat zij waarschijnlijk geneigd zijn, evenals de boeren (en als vele andere menschen), te klagen over slechte tijden en het verleden alleen door den rooskleurigen bril der herinnering zien. In 40 districten van de 116 wordt bepaalde vooruitgang gemeld, bepaalde achteruitgang in 30, stationnair blijven in 13, van de 33 overige zijn of geen voldoende gegevens of is het quaestieus. De uitbreiding, hoofdzakelijk een gevolg van bevolkings-vermeerdering, houdt slechts in één district gelijken tred daarmede. In Rembang wordt geklaagd over gebrek aan hout voor de prauwen. In hoeverre misbruiken in verband met voorschot- of kapitaalverstrekking de visscherij doen achteruitgaan is moeilijk te bepalen. Zij heerschten in Serang, Tĕgal, Maribaja en Pamĕkasan, maar ook andere oorzaken van achteruitgang worden daar opgegeven. In 7 districten wordt vermindering van den vischrijkdom als oorzaak van achteruitgang vermeld. Dit steunt slechts op gezag van visschers, behalve in straat Madoera waar alle berichten overeenstemmen en waarvoor bekende plaatselijke oorzaken, als vermeerdering der scheepvaart, bijgebracht kunnen worden. Dat de vischvangst vischarmoede ten gevolge zou hebben, wordt betwijfeld met het oog op de primitieve hulpmiddelen en de kleine schaal, waarop gevischt wordt. Andere oorzaken van achteruitgang zijn nog hier en daar: loonender worden van het landbouw-bedrijf, geringe verdienste, indolentie en plaatselijke omstandigheden. Als oorzaak van uitbreiding wordt in 20 districten de bevolkingsvermeerdering genoemd, doch dikwijls vermeerdert met het aantal liefhebbers de gezamenlijke opbrengst van het bedrijf niet of weinig. In 9 districten werd als oorzaak van vooruitgang winstgevendheid van het bedrijf genoemd, wat weinig zegt als de oorzaak onvermeld blijft; elders uitbreiding van verkeersmiddelen, beter afzet, enz.

Gaven de statistieken meer zekerheid, dan zou men er het bewijs in willen zien van de levensvatbaarheid, dat ongeacht de genoemde factoren van achteruitgang, zich wist uit te breiden — zelfs in weerwil van den aanzienlijken invoer van visch uit den vreemde. Deze heeft echter slechts plaats, waar het vischbedrijf weinig ontwikkeld is.

Intusschen wordt terecht opgemerkt, dat het niet noodig is zich het hoofd

te breken omtrent de waarschijnlijkheid van achteruitgang, nu men door krachtig werkzaam te zijn voor verbetering, handelt in het belang eener zaak, waarvan niemand het nut betwijfelt en men daarbij slechts navolgt hetgeen in 't vaderland en in alle beschaafde rijken gedaan wordt door regeering en particulieren.

Het verslag treedt nu in eenige bijzonderheden over vaartuigen en vischgerei; die kortheidshalve voorbijgegaan worden om nog iets te vernemen omtrent de verdienste. Hierbij worden het eerst behandeld de verhoudingen tusschen den prauw-eigenaar en de opvarenden. De vaartuigen, die de grootste bemanning voeren, van 8 tot 30, gewoonlijk 12 man, zijn de prauwen-majang. Bij de hierop gegronde berekeningen — Probolinggo vestigt de aandacht er op — moet men wèl in acht nemen, dat de bemanning vaak niet voltallig is. (Van een bevolking, die heeren- en dessadienstplichtig is, dan nog aan allerlei willekeurige printah's blootstaat, en aan de kust bovendien veel van ziekten, vooral malaria, te lijden heeft, spreekt dit, zoo leest men, haast van zelf). De verdeeling wordt dan natuurlijk anders en wordt het werk te zwaar, dan gaat men niet uit. De winst wordt in aandeelen (sarah) verdeeld, waarvan de bemanning elk een krijgt en de schipper meestal tevens prauw-eigenaar twee. In andere streken wordt de bemanning naar het belang hunner werkzaamheden in ploegen verdeeld, waarvan de gezamenlijke aandeelen in een zekere verhouding staan, en in elke ploeg gelijk verdeeld worden. Op andere plaatsen en voor grootere en kleinere vaartuigen zijn de gewoonten weer anders. Hoe groot de dagelijksche verdienste is van een gewonen visscher, blijkt intusschen eene moeilijke vraag, daar deze van zooveel wisselvalligheden afhangt. De algemeene indruk is echter dat de gewone visschers minstens een even goed bestaan hebben als de daglooners der streek. In vele streken worden gemiddelde dagelijksche verdiensten opgegeven die het koelieloon overtreffen. Dikwijls is de visscher ook landbouwer en heeft dan een dubbele kans op broodwinning. De verdiensten van den prauw-majang bezitter worden het hoogst aangeslagen, dan die van den visscher op kleine vaartuigen en die van den strandvisscher het laagst. Aan dit laatste bedrijf zijn ook niet dezelfde gevaren en vermoeienissen verbonden. Behalve de visschers, verdienen ook nog opkoopers en wederverkoopers aan dit bedrijf, voorts de bouwers van vaartuigen, de vervaardigers van vischtuig, de koelies enz.

Behalve daar, waar het bedrijf van weinig beteekenis is of kwijnt, behooren de visschersdessa's tot de welvarendste van het laagland. Vele huizen met pannen daken ziet men er, wat in 't oog valt als men Java's Noordkust en de kust van Madoera bereist. In de verslagen wordt echter van deze welvarendheid slechts bij uitzondering gewag gemaakt.

Bij de uitvoerige beschouwing over het voorschottenstelsel en de misbruiken bij het visschersbedrijf, wordt er de aandacht op gevestigd dat, al geeft dit ook licht tot woeker aanleiding, men hierbij moeilijk kan uitmaken, wat in billijkheid „woeker" geheeten mag worden, als men niet volledig de omstandigheden kent. Betere bekendheid er mee zou waarschijnlijk ook te dezen de inzichten doen wijzigen. Zijn wij niet dikwijls, zegt de bewerker, wat gulhartig met de uitspraken „woeker", „uitzuigerij", enz, vooral als het lieden geldt, die ver van ons staan en gewoonlijk hun mond houden, als vreemde oosterlingen of, nog erger hadji's?

In de 31ste paragraaf van het overzicht wordt de vischhandel besproken, overal, behalve te Batavia, nog in Inlandsche handen. De gevangen visch wordt in den regel van de hand gedaan aan opkoopsters, die de prauwen aan het strand opwachten en daar aanleiding geven tot een korten, maar drukken handel. Bij groot aanbod is de prijs laag, een enkele maal de visch zelfs onverkoopbaar. Met het oog op het bederf kan de visch niet veel verder dan ± 15 paal landwaarts vervoerd worden. De verduurzaming van visch hangt met den handel samen, daarvoor komt gewoonlijk slechts in aanmerking wat onverkocht is gebleven. Zij geschiedt door drogen, inzouten en maken van pindang (koken in zout water).

Omtrent den invloed van het zoutmonopolie op de vischbereiding, wordt gezegd dat deze vraag thans in zooverre minder belang heeft, nu de Indische regeering gemachtigd is, nadat de noodige maatregelen ter bescherming van het monopolie genomen zijn, voor dit doel zout tegen *f* 2.50 de pikol te verstrekken. Afgescheiden hiervan heeft, volgens het overzicht, dit vraagstuk voor menige streek ook minder beteekenis, omdat men er aan inzouting met zoute aarde of zand van het zeestrand de voorkeur geeft. De bewerker teekent hierbij aan, dat dit natuurlijk slechts daar geschiedt, waar het niet door de ambtenaren (zijns inziens ten onrechte) wordt tegengegaan. Hoewel men in Bangil beweert, dat het inmaken met briketzout de visch week en de pindang blauw maakt, twijfelt de bewerker van het overzicht niet of bij lager zoutprijzen en zorgvuldiger en betere bereidingswijze, zal algemeen tot het gebruik van zuiver zout worden overgegaan. Vooral voor trasi en (de visschers van Bangil uitgezonderd) voor pindang schijnt zuiver zout wenschelijk of noodig.

In nauw verband met de besproken aangelegenheden staat de invoer van visch, vooral uit Siam (over Singapore) en in de laatste jaren, ook rechtsstreeks uit het, binnen het N. I. tolgebied gelegen, Bagan api-api (O. Sumatra). Menigmaal en ook in het Nijverheidsrapport van den directeur van O. E. en N. (bl. 18. e. v.) is gewezen op het ernstig gevaar daarvan voor de inheemsche visscherij. Evenwel, de gewestelijke welvaartsonderzoekingen, geheel afzonderlijk van elkaar en zelfstandig gehouden, stemmen er in overeen, dat slechts dáár, waar nagenoeg geen visscherij is, dan wel in tijden gedurende welke de vangst en het inmaken van weinig beteekenis zijn, de uitheemsche visch belangrijke afzet vindt. De bevolking over het geheel neemt tot verduurzaamde visch slechts haar toevlucht, als de versche schaars is of ontbreekt en geeft dan nog de voorkeur aan de inheemsche verduurzaamde, ongeacht het hoogere zoutgehalte van Siamvisch. Naast den invoer daarvan, staat dikwijls ook de invoer van nog elders in N.-I. verduurzaamde visch, van Soerabaja, Madoera, Bali en in de laatste jaren ook van Bandjermasin. In groote havens strekt de invoer van vreemde visch ook voor het achterland. Aan de zuidkust van Java, waar de inheemsche vangst niet in de behoefte voorzien kan, voldoet de Siam-visch aan eene levensbehoefte. Al moge de invoer in de laatste jaren kolossaal zijn toegenomen, er is wel eene andere verklaring voor te vinden dan achteruitgang van de inheemsche bevolking, namelijk toenemende bevolking, toenemend verkeer en meerdere behoefte. De gevolgtrekking is gewettigd, dat bij verbetering van de vischvangst en de inzouting het vreemde product zal wijken, doch onder de tegenwoordige om-

standigheden geeft die invoer aan tot welk een hoogte de eigen vischvangst kan worden gebracht zonder de markt te overvoeren.

Wanneer ten slotte in beschouwing wordt genomen wat voor verbeteringen volgens de verslagen zijn aan te brengen, dan kan ter bekorting volstaan worden met het 34ste punt der korte opsomming van de uitkomsten van het onderzoek en de algemeene gevolgtrekkingen, waarmede het overzicht besluit, hier over te nemen. Die verbeteringen bestaan in:

Gemakkelijke verstrekking van kapitaal, — zoo dringend noodig reeds voor de instandhouding der visscherij, laat staan voor haar opleving en uitbreiding — middellijk of onmiddellijk door het gouvernement of door oprichting eener visscherijbank (Děmak). Houtverstrekking om niet, of gemakkelijker en goedkooper dan thans. (Hiervoor is door de regeering reeds iets gedaan, en in de nabijheid van gouvernements bosschen, voor prauwen geschikt hout bevattend, zal dit van groot nut zijn). Onderricht in 't visscherijbedrijf en in 't verduurzamen der visch, betere inrichting der vaartuigen en van 't vischgerei ook door ervaren visschers, scheepsbouwmeesters, timmerlieden, enz. uit andere deelen van den archipel tot leering der bevolking in de te dezen achterlijke streken daartoe werkzaam te doen zijn. Verder vermeerdering der gelegenheid tot onderwijs, verlaging der bedrijfsbelasting, waar die te hoog is; oprichting van vischpassar's van een visch-conservenfabriek, open houden van sommige riviermondingen, vervanging van dammetjes in de riviermondingen door permanente stuwen, ontginning van nog onbebouwde gedeelten der kust; aanleg van vischkweekerijen en van vischtrappen, regeling of afkoop van het vischrecht langs de kusten; intrekking der bepaling (art. 1 St. 1834 no. 27), dat aan Inlanders toebehoorende prauwen van 4 lasten of kojangs en daarboven aan de in- en overschrijvings-ordonnantie onderworpen zijn; aanleg van aanplantingen van gebang en djati; bepalingen tot bescherming der visch, waartoe echter eene voorafgaande deskundige studie vereischt wordt. (Zoolang met de tegenwoordig primitieve middelen gevischt wordt en 't bedrijf een paar maanden van het jaar stil staat, schijnt dit althans voor de zeevisch niet noodig, behalve misschien in Straat Madoera); verbetering van het vervoerwezen (vooral aan de zuidkust). Hieronder valt ook verlaging van de vracht op spoor- en tramwegen voor visch en vischproducten, 't doen vertrekken der treinen op geschikte tijden en tot stand brenging eener doelmatige onderlinge verbinding der treinen, betoonen van meerdere hulpvaardigheid van 't personeel aan stations en halten jegens Inlandsche bevrachters.

II.

DE PLUIMVEETEELT.

In de inleiding wordt er de aandacht op gevestigd, dat de teelt van hoenders in de laatste jaren op Java eene liefhebberij van velen is geworden en een bedrijf van verscheidene Europeanen. Ook het sedert 1900 bestaan van het

vakblad *De Indische Pluimgraaf* is hiervan een bewijs. Uit den aard der zaak kon de welvaart-commissie zich slechts bezighouden met de pluimveeteelt der Inlandsche bevolking en het is dan ook alleen deze, welke in het overzicht behandeld wordt.

De op Java geteelde pluimveesoorten zijn voornamelijk het Javaansche hoen en de tamme of loopeend. Ook manilla-eenden komen, zij het veel minder, overal voor en worden gewoonlijk gehouden voor het uitbroeden der eieren van de gewone eenden (die zelf niet broeden) en voor het telen van bastaarden (in Bantěn „mandaloengan", overigens „brati" genoemd). Ganzen worden in veel geringer aantal aangetroffen en kalkoenen zijn zeldzaam in de dessa. Duiven worden slechts in beteekenend aantal voor liefhebberij door Madoereezen in Oost-Java gehouden.

Over de afstamming van het Javaansche hoen is niets met zekerheid bekend. Het waarschijnlijkst is de afstamming van de wilde hoendersoort: Gallus Bankiva of G. ferruginens. Wanneer men de ingevoerde uitheemsche rashoenders uitzondert, behooren alle op Java geteelde hoenders tot het daar inheemsche ras, met uitzondering van het Bantěn-hoen en de Kědoe-kip. Het eerstgenoemde is door de Engelschen als fokmateriaal gebezigd en onderscheidt zich door kleine gestalte en kloeke overmoedige houding, een waar sieraad voor den hoenderhof. De Kědoe-kip behoort tot een breedgebouwd, zwaar hoenderras, waarnaar op Midden-Java veel vraag schijnt te zijn. Wilde boschhoenders komen op Java ook veel voor en op het eiland Kangean maakt men veel werk van de teelt van „běkisars" (bastaarden van den boschhaan met de Javasche kip), die naar Oost-Java uitgevoerd worden, omdat de Madoerezen er op gesteld zijn.

Het gewone Javaansche huishoen is, hoewel niet superieur, buitengewoon sterk en meer dan ieder ander ras bestand tegen den invloed der Indische weersgesteldheid, terwijl het zeer lage eischen aan voeding en verzorging stelt. Nagenoeg ieder Inlandsch erfbezitter houdt een grooter of kleiner aantal hoenders, voor de meesten 2 à 5, velen 5 à 10, doch ook zij die er meer dan 10 à 20 bezitten zijn niet zeldzaam. Stelt men het aantal erfbezitters op $^1/_6$ der bevolking of 5 Millioen, dan blijkt dat dit bezit een niet te verwaarloozen bestanddeel uitmaakt van het nationaal vermogen.

De tamme of loopeend wordt niet zoo in het klein gehouden, doch de fokkerij wordt op Java veelvuldig in het groot gedreven, hetzij als hoofdbedrijf of als nevenbedrijf naast den landbouw. In Pekalongan waren in 1904 243 personen die met 50—400 eenden die fokkerij als hoofdbedrijf uitoefenden. Daarop volgen Kědoe met 169, Banjoemaas met 131, Soerabaja met 83, Pasoeroean met 54, Cheribon met 76, de Preanger met 41 en Kědiri met 14 eendenfokkers. Zij, die eenden houden, bestemmen altijd een gedeelte der eieren voor de instandhouding van den toom. Die eieren worden doorgaans door eigen kippen of manilla-eenden uitgebroed. Het eendkuiken wordt, na uitgekomen te zijn, dadelijk van de broedmoeder verwijderd en gedurende den eersten tijd gevoed met slobber van zemelen, cassave, enz. Reeds spoedig, en wel vóór dat de donsvederen geheel verdwenen zijn, moeten zij hun eigen voedsel zoeken. Eenden van twee jaar zijn in productiviteit reeds zoo verminderd, dat zij verkocht en door jonge dieren vervangen worden.

Omtrent de voeding wordt vermeld dat alleen zij die hoenderteelt als

hoofdbedrijf of beduidend nevenbedrijf uitoefenen, hun dieren geregeld (veelal tweemaal daags) voederen met gabah, djagoeng en dĕdĕk, anders leven de hoenders van afval en zoeken in den omtrek hun eigen voedsel. Dit wijst geenszins op onverschilligheid van den Javaan voor zijn pluimvee, zooals vaak ten onrechte wordt beweerd, doch is een natuurlijk gevolg van het feit, dat bij eene opzettelijke voeding de kosten daarvan niet door de opbrengst van den hoenderstapel goedgemaakt zouden kunnen worden.

Wat de eenden betreft, naar de wijze waarop in hunne voeding voorzien wordt, onderscheidt men ze in bĕbĕk-klitikan en bĕbĕk-giringan of boewaran. De eerste, hoogstens ten getale van 20 à 25 stuks, worden op het erf van den eigenaar gehouden en daar gedeeltelijk gevoed, terwijl zij overigens hun voedsel in de omgeving zoeken. De bĕbĕk-giringan worden geleid naar afgeoogste padivelden, waar zij hun voedsel zoeken, men trekt er mede van dessa tot dessa steeds den oogst op den voet volgend, waarbij de zwerftochten zich dikwijls tot veraf gelegen gewesten uitstrekken. De eenden zijn dan des morgens van $6^1/_2-8^1/_2$ en des middags van 4 tot $6^1/_2$ uur op weg en overdag van $8^1/_2-4$ uur op de sawah's. Heeft men goede weiplaatsen bereikt, dan vertoeft men er vaak 1 à 2 weken. Verkozen worden sawah's met goed levend water, omdat dit van goeden invloed is op de eiervoortbrenging. Tegen den avond drijft men de eenden binnen eene lage omheining van dunne bamboelatten, die opgerold wordt medegevoerd. Gedurende den nacht heeft het eierleggen plaats. De eieren worden des morgens geraapt en dagelijks plaatselijk verkocht, bijna altijd aan opkoopers, die daartoe niet zelden met den toom medetrekken. Op die zwerftochten, van 3 tot 5 maanden per jaar, behoeft aan de eenden geen bijvoer verstrekt te worden; het zijn dus de voordeeligste maanden voor den eendenhouder, omdat hij tevens een maximum eieren verkrijgt. Bij het weiden der eenden op sawah's betaalt men 5 à 10 cts. per dag aan de dessa, waartoe die velden behooren, of bij langer verblijf een zeker bedrag in eens.

Castratie en vetmesten van hanen komt weinig voor, behalve in Soemedang, waar pl.m, 17000 kapoenen worden aangetroffen. Blijkbaar zijn hiermede goede winsten te maken.

Inpandgeving van pluimvee komt niet voor, inbewaargeving een enkele maal. Het nemen van voorschotten door eendenhouders geschiedt in verschillende afdeelingen veelvuldig en in hoofdzaak om te voorzien in de kosten van voeding in den tijd dat de eenden geen of weinig eieren leggen, ook als bedrijfskapitaal voor degenen, die een eendenfokkerij willen beginnen. De schuld wordt met eieren vereffend en door levering aan den geldschieter-opkooper tegen lageren prijs dan de marktwaarde bijv. ƒ 1.— per 100 eieren, terwijl de marktprijs ƒ 1.50 is.

Wat het personeel betreft, één persoon kan ten hoogste 100 eenden hoeden; bij een aantal van 200 dieren is één helper en daarboven zijn er minstens twee noodig. Deze helpers kiest de eendenfokker uit zijn familieleden, omdat hem dit het voordeeligst uitkomt, terwijl er meest aankomende jongens voor genomen worden. In Krawang betaalt men hun ƒ 1.— 's maands plus de kost en een stel kleeren, in de afdeeling Cheribon ƒ 0.50 à ƒ 1.— meer. In geld komt zulks overeen met ƒ 4.50 à ƒ 5.— 's maands. Op andere plaatsen zijn de voorwaarden weer eenigszins anders.

Omtrent de verdiensten wordt bij de hoenders opgemerkt, dat men deze in den regel houdt òf voor eigen gebruik om bij feestelijke gelegenheden over slachtkippen en eieren te kunnen beschikken, òf om een spaarpot aan te leggen. Het aantal per erfbezitter geteelde hoenders is in den regel het grootst na den padioogst, omdat de dieren dan overvloedig voedsel vinden en de meeste eieren leggen. Deze pluimveestapel komt de Inlandsche huisvrouw in de latere schrale maanden te hulp. Het geld, door verkoop van hoenders verkregen, wordt aangewend tot aanvulling van de dagelijksche teerkost. Zoo waren in de voor Grobogan zoo rampspoedige jaren 1900—'02 nagenoeg alle hoenders aldaar verkocht en opgegeten. In de buurt van bevolkingsmiddelpunten met veel Europeanen en Chineezen vindt men steeds een kleiner of grooter aantal Inlanders, die hoenders houden voor den verkoop van eieren, terwijl bepaalde kippenhandelaars in de behoefte aan slachtdieren voorzien, door deze in het binnenland bij enkele exemplaren op te koopen. In de afdeeling Tjeringin in Bantĕn geschiedt die opkoop in den vorm van ruilhandel.

Wat het fokken van eenden betreft, de voordeelen daarvan zijn er afhankelijk van of dit als hoofd- of nevenbedrijf wordt uitgeoefend, of de fokker al of niet in het bezit is van kinderen, die als eendenhoeders zonder loon dienst kunnen doen, van de grootte van den toom en van het bezit van voldoend kapitaal, zoodat hij uit eigen middelen in de noodzakelijke uitgaven voorzien kan, dan wel daartoe geld moet leenen. Van enkele streken worden nu de ontvangsten gedetailleerd medegedeeld. De gevolgtrekking van algemeenen aard, waartoe deze opgaven aanleiding geven, is dat behalve in Bantĕn — waar de verdiensten gering zijn en het bedrijf zelfs vaak schade oplevert — de jaarlijksche verdiensten, met een kooi van pl.m. 100 eenden gemaakt, te stellen zijn op *f* 40.— à *f* 60.—, maar dat in goede jaren en indien de eigenaar zijn eenden zelf hoedt, dus het bedrijf als hoofdbedrijf uitoefent, de verdiensten niet zelden aanzienlijk en wel tot pl.m. *f* 100.— stijgen kunnen.

Het inzouten van eenden-eieren geschiedt meest door de opkoopers of meer in het groot door Chineezen. Zulke eieren blijven maanden bruikbaar en zijn dus meer geschikt als handelsartikel dan de versche, die reeds na eenige weken bedorven zijn. Het inzouten geschiedt door ze na afwrijving met waroe- of andere bladeren, te leggen in een mengsel van zout en asch, aangelengd met een weinig water. In plaats van asch gebruikt men ook vaak klei, fijn gestooten roode steen of iets dergelijks. Na 1 à $1^{1}/_{2}$ maand is het inzoutingsproces afgeloopen. De eertijds zeer bekende Grati-eieren van eenden gefokt aan het meer van Grati (Pasoeroean), hebben thans veel van hunne vermaardheid verloren. Men schrijft dit daaraan toe, dat het vroegere voedsel dier eenden bestond uit muskietenlarven en kleine zoetwaterslakken, die thans door den toevoer van slibhoudend bandjirwater langzamerhand uitsterven.

Een afzonderlijke paragraaf is gewijd aan de ziekten en plagen onder het pluimvee. Bij hoenders zijn dit de kippen-cholera, beroerte of vallende ziekte, oogontsteking, pokken, poederkam, wormen en kippenlepra. Bij eenden komen vele dezer ziekten ook voor en bovendien boeboel, verzwering aan de voetzool, en verlamming. Wat de plagen betreft, veel pluimvee en vooral kuikens vallen als prooi van roofdieren. De voornaamste vijanden van kuikens zijn overdag de kraaien en des nachts verschillende soorten van ratten, die bijna overal noodig maken de kuikens in goed gesloten hokken te

bewaren. Ook katten veroorzaken veel nadeel aan het jonge broedsel en onder de roofdieren, welke af en toe een pluimveestapel een niet onbelangrijk nadeel toebrengen, worden genoemd: de steenmarter (loewak), een soort kleine vos (garangan), de boschkat (koewoek), de civetkat (rasè), het muskusdier (dèdès), de bioel en de kleine wilde hond (kikik). Onder de roofvogels worden de kiekendief (woeloeng), de bido en de Bengaalsche valk (alap-alap) genoemd. Onder de kruipende dieren zijn te vermelden de menjawak, een vergiftige slang, de doemoeng, de santja en de krokodil. Er wordt zooveel mogelijk jacht op al die dieren gemaakt, wat echter door de gebrekkige middelen, waarover de Inlander beschikt, niet veel uitwerkt. In de afdeeling Tjeringin bestaat hier en daar nog het oude gebruik, dat degeen die een kiekendief doodt van ieder gezin in de dessa een kip ten geschenke krijgt.

Belemmeringen, die uitbreiding of verbetering in den weg staan, zijn van verschillenden aard. Wat die betreft, welke uit den volksaard voortspruiten, wordt o. a. uit Bantĕn een pessimistisch oordeel uitgesproken, met het oog op gemis aan voortvarendheid, stiptheid, technische ontwikkeling, handelsgeest, in èèn woord aan energie bij den inlander en zoolang deze niet bij hen wordt versterkt, zal men dit, zoomin als andere bedrijven tot een hooger peil kunnen brengen. Ware deze uitspraak juist, dan zou het volgens den bewerker van het overzicht inderdaad een hopelooze zaak zijn te wachten binnen afzienbaren tijd verbetering te brengen in de verschillende takken van nijverheid en industrie, door den Javaan beoefend. Het zou te ver voeren hier de juistheid van die uitspraak aan de feiten te toetsen, doch de vraag wordt gesteld of de weinige ontwikkeling, die de pluimveeteelt tot dusver verkreeg, niet veeleer zou zijn toe te schrijven aan het weinige, dat tot op heden gedaan is om den Javaan de kennis bij te brengen van datgene, wat voor een loonende teelt van pluimvee onmisbaar is. Hierin toch, evenals op ander gebied, geldt dat men om iets te weten, het vooraf geleerd moet hebben. Eerst wanneer dat heeft plaats gehad en als de voornaamste belemmeringen, die in den handel in pluimvee in den weg staan, zullen weggenomen zijn, zal kunnen blijken of de Inlander al dan niet voldoende geestkracht bezit om de teelt van pluimvee op te heffen uit den achterlijken staat, waarin zij op het oogenblik nog verkeert. De voorzitter der afdeelingscommissie, die dat oordeel uitsprak, achtte het dan ook onjuist.

Belemmeringen van plaatselijken aard worden gevonden in de afgelegen ligging, in periodieke voedingsschaarschte en op Madoera in de daar voorkomende kippen-lepra, waardoor de hoenders van daar op Java niet gewild zijn.

Uit economisch oogpunt wordt bijv. uit Pandĕglang (res. Bantĕn) medegedeeld, dat de weinige belangstelling der bevolking voor pluimveeteelt daaraan gelegen is, dat er de opbrengst van den grond, waaraan nog geen gebrek is, voldoende is voor het levensonderhoud der landbouwers, zoodat zij aan nevenbedrijf geen behoefte hebben. Ditzelfde geldt voor Bondowosso en Djĕmbĕr, waar de tabakscultuur veel geld onder de bevolking brengt. Daarentegen wordt in andere afdeelingen „gebrek aan kapitaal" als oorzaak genoemd. Van fiscalen aard bleek de belemmering in Serang te bestaan in een te hoog aanslaan in de bedrijfsbelasting, nl. 2½ cent per eend. Ten aanzien van het transport van eieren wordt nergens over te hooge tarieven van spoor of tram geklaagd. Anders is het met pluimvee zelf. Dit heeft voor groote

trajecten te veel ruimte noodig, wil men althans de waarde door sterfte niet teveel zien achteruitgaan. Door vele afdeelingen wordt geklaagd over te hooge prijzen bij vervoer van pluimvee. In andere wordt geconstateerd dat niet veel vervoer per spoor voorkomt, omdat de handel slechts plaatselijk is. Hierbij wordt gevraagd of in vele gevallen die handel wel tot de omgeving beperkt zou blijven, als fokkers en opkoopers door lagere tarieven in staat waren elders betere prijzen te bedingen. In Kĕdoe komt het eindelijk veel voor dat de hoenders gestolen worden, hetgeen natuurlijk overal in de hand wordt gewerkt door de zorgelooze wijze, waarop de Inlanders hun pluimvee overal, ook op den openbaren, weg laten rondloopen.

Eindelijk worden uitvoerig de maatregelen aangegeven tot verbetering en ondersteuning der pluimveeteelt. Hierbij wordt in de eerste plaats besproken de oprichting van fokstations onder deskundige leiding. Hoe dit zal moeten plaats vinden, wordt uiteengezet in eene bijdrage van den gouv.-veearts te Semarang. Daaruit blijkt dat het niet de bedoeling kan zijn vreemde raskippen te fokken, zooals dit thans door enkelen geschiedt, die tegen fancy-prijzen de gekweekte vogels en de eieren van de hand zetten. Wordt zulk een ras algemeen, dan daalt de prijs en zou de waarde zelfs lager dan die der inheemsche worden, omdat zij in nutswaarde daar beneden staan. Doel moet zijn een ras te importeeren of in het leven te roepen, dat even resistant is als het Javaansche tegen allerlei ziekten en klimaatsinvloeden en even goed zijn eigen voedsel weet te zoeken; het moet verder grooter van stuk zijn, terwijl iedere hen minstens 150 eieren per jaar moet leggen. Eerst daaraan zal de bevolking iets hebben. Volgens de meening van andere genoemde deskundigen zijn door kruising in zulke fokstations op dit gebied verrassende resultaten te krijgen. Naast deze pogingen, waaromtrent het overzicht zeer uitvoerige mededeelingen doet, worden nog eenige andere door de afdeelingscommissies genoemde wenschen vermeld. Deze zijn: verlaging van spoor- en tramtarieven voor pluimvee; verstrekking van rentelooze voorschotten aan pluimveefokkers; maatregelen tot tegengang van kippendiefstallen; toekenning van premiën voor het dooden van schadelijk gedierte; pluimveemarkten en tentoonstellingen; het verspreiden van eene bevattelijke handleiding voor de pluimveeteelt; deskundig onderzoek naar de voorkomende ziekten en bestrijding van deze en eindelijk het ingang doen vinden van den verkoop van hoenders bij het gewicht.

Naschrift. Nadat het bovenstaande reeds was afgedrukt, ontvingen wij ook de 15 gewestelijke monografiën omtrent elk der beide behandelde onderwerpen. Voor de vischteelt beslaan deze 330 bladzijden en, met inbegrip van het overzicht en de bijlagen, 506 bladzijden; het pluimvee vereischte 141 bladzijden monografiën en 41 bladzijden overzicht, te zamen alzoo 688 folio bladzijden. Daar er 47 vragen van de 532 van het geheeele onderzoek in behandeld worden, leert eene eenvoudige evenredigheid dat, als meer gewichtige onderdeelen van het onderzoek met dezelfde soberheid worden behandeld, het complete rapport zal beslaan 7800 folio bladzijden van 34 bij 21 cM. en als deze tot een boekdeel vereenigd werden de dikte van den rug 2/3 meter zal zijn, dan wel een papiermassa van 46 kubieke decimeter.

VARIA.

MADAGASCAR ONDER FRANSCH BEHEER.

In de Algemeene vergadering van 16 Jan. j.l. van het Indisch Genootschap werd door den heer J. van Vollenhoven van Parijs een spreekbeurt gehouden over: „Madagascar, organisation administrative, économique et sociale", waarvan het gedrukte verslag ons in de gelegenheid stelt een overzicht te geven.

Bij eene oppervlakte, die gelijk is aan die van Nederland, België en Frankrijk bijeengenomen, bezit dit massieve eiland slechts 5000 K. M. kustlengte. Deze kust is aan de oostzijde rechtlijnig en moerassig, bezet met verraderlijke banken en blootgesteld aan typhonen, terwijl zij aan de westzijde meer genaakbaar en beter beschut is en aan den noordkant rotsachtig. Een bergketen van 1500 K. M. lengte, doorloopt het eiland van het noorden naar het zuiden met hoogten, die van 1500 tot 2000 M. afwisselen en enkele toppen, reikende tot 3000 M. Oostwaarts daalt die keten met steile trappen af, westwaarts met hoogvlakten, die, geleidelijk tot op zeepeil afnemen. In het midden bestaat het land uit een rossige, stoffige hoogvlakte, door onmetelijke vergezichten begrensd, terwijl de hoogere streken omzoomd worden door 12 millioen hectaren boschgrond en in de lagere indrukwekkende weidevlakten zich langs de rivieren uitstrekken en overal de weelderige vegetatie der tropen te voorschijn komt. Wat de rivieren betreft, aan de oostzijde onregelmatig, met zware vallen en onderhevig aan plotselinge bandjirs, zijn zij in het westen langzamer en minder waterrijk.

Het klimaat is in het oosten onder den invloed der moessons van den Indischen Oceaan, warm en vochtig, met een tropische afwisseling van regentijd en droogte. In het westen geeft de droogte hetzelfde karakter aan de streek, als in Zuid-Afrika, terwijl in het midden van het eiland, ver van de bosschen en moerassen een klimaat heerscht als van de Middellandsche Zee.

De bevolking bedraagt minder dan 3 millioen zielen; zij is 12 à 15 maal minder dicht dan die van Frankrijk en 20 à 25 maal minder dan die van Nederland. Tegen den algemeenen regel in, vindt men hier de oorspronkelijke bewoners, zooals de Sakalava's, Betsimisaraka's, Bara's en Tanala's, die op hunne rasgenooten van het vaste land gelijken, meest aan de kusten, terwijl de van elders gekomen Hova's, die physiek en geestelijk boven hen staan, zich in het binnenland hebben neergezet. Waar deze vandaan komen is niet bekend, doch evenals zij in het verleden van Madagascar een rol speelden, is op hen ook de verwachting voor de toekomst gebouwd.

In het kort wordt Madagascar beschouwd als een land met zeer middelmatige hulpbronnen en de groote zeevaarders van de 16de en 17de eeuw lieten het links liggen. Dat de Franschen er kwamen is te verklaren uit

twee eeuwen van mislukte kolonisatieproeven, eenige twisten met Engeland en eene tuchtiging, uitgelokt door onbeschofte ministers. Daardoor deed zich voor de Franschen eene gelegenheid op, om hun krachten op het gebied van koloniën te beproeven, en het doel is thans na te gaan in hoeverre zij daarbij geslaagd zijn.

Slechts vluchtig wordt herinnerd aan de kantoren, die de Franschen in de 17de en 18de eeuw op de kust hadden en waarbij men slechts met de oorspronkelijke bewoners en niet met de Hova's in aanraking kwam. De laatsten wisten zich onder Engelschen invloed van het gezag meester te maken, waren in 1815 daarin geslaagd en bleven voortdurend in wrijving met de Fransche belangen. Na verschillende halve maatregelen was door de republiek aanvankelijk een protectoraat gesticht, waarmede men nog tien jaar geduld had, om eindelijk in 1894 tot de geheele verovering te besluiten. In het voorjaar van 1905 werden 18000 man, 56 kanonnen, 600 paarden en 7000 muildieren overgebracht naar het op de westkust gelegen Majunga. De expeditie werd begeleid door 100 geneesheeren en 600 hospitaalsoldaten en het parlement had een crediet van 65 millioen francs er voor geopend.

De legermacht, die zich in Mei in beweging stelde, was in Augustus nog slechts tot op 300 K.M. van de kust gevorderd, hoewel geen ernstige tegenstand werd ontmoet, doch de manschappen werden door ziekten gedecimeerd. Niet minder dan 7000 stierven en $^{2}/_{3}$ van de beschikbare macht was onstrijdvaardig. De mislukking der expeditie scheen onvermijdelijk, toen generaal Duchesne een zeldzaam stout stuk bestond, door met een 4000 man, uit makende alles wat nog bruikbaar was, naar Tananarivo op te trekken. Hij legde 200 K.M. af in een moeilijk en bergachtig terrein, kwam voor de hoofdstad, die 50000 inwoners telde, opende dadelijk het vuur er op en verkreeg als belooning voor zijn stoutmoedigheid de overgave zonder dat de uitgeputte troepen behoefden te stormen, waartoe zij bezwaarlijk in staat zouden geweest zijn.

Dit roemruchtig wapenfeit, juist op den dag, welke er van den beginne voor was aangewezen, kon de aandacht niet afleiden van den rouw over de vele gevallenen in deze expeditie en deze was dan ook het uitgangspunt voor de vorming van een koloniaal leger. Het groote gebrek van het leger van generaal Duchesne was namelijk de ongelijksoortige samenstelling. Naast in den oorlog geharde troepen, zooals het vreemdenlegioen, de mariniers in de Algerijnsche en Senegalsche tirailleurs, waren er vele jonge soldaten uit Frankrijk, onder wie de dood de meeste offers eischte. Bovendien was er geen eenheid in het beheer, daar het Ministerie van Oorlog de krijgsoperaties leidde, doch dat van Marine met de transporten en approviandeering belast was. De publieke opinie in Frankrijk verklaarde zich ten sterkste voor de oprichting van een koloniaal leger; in 1900 werd die wensch verwezenlijkt en sedert zijn in het zuiden van Algiers, in Soedan, in de Congo en in Tonkin, in veel moorddadiger klimaten en onder veel ongunstiger omstandigheden dan op Madagascar, roemrijke veldtochten volbracht, met vrij wat minder verliezen dan in 1895.

Nadat de hoofdplaats genomen was, moest men het land nog veroveren, want de Hova's hadden nog niet de nederlaag geleden en waren meester in

de wildernis, terwijl de oorspronkelijke bewoners, van het gezag der Hova's verlost, zich als onafhankelijk beschouwden. Na nog een vergeefsche poging om een protectoraat in te stellen, werd het werk der pacificatie opgedragen aan generaal Galliéni, een man die in Frankrijk geëerd wordt, als Daendels en Van Heutsz ten onzent. Deze generaal, reeds beroemd door zijn tochten in Soedan en Tonkin, kwam in Sept. 1896 te Tananarivo, terwijl het geheele land onveilig was. Hij liet de koningin bij zich komen en bracht haar eerst een contrabezoek, toen de vlag der Hova's door de Fransche vervangen was. Vervolgens werden twee ministers, die met de rebellen heulden, voor den krijgsraad ter dood veroordeeld. Van dat oogenblik af was hij de baas. Alle beschikbare troepen werden vervolgens rond de hoofdplaats geconcentreerd en van het stelsel van mobiele colonnes, door zijn voorgangers toegepast, werd afgezien. In plaats daarvan werd geleidelijk tot duurzame bezetting van de naastbijzijnde provincies overgegaan, waar eerst een militair bestuur werd ingesteld onder een hoofdofficier, bijgestaan door twee adjuncten, één voor de politieke aanrakingen, de ander voor de bestuurszaken. De commandant van zulk een militairen kring had alle daarbinnen gelegen troepen onder zijn bevel en het souverein gezag. De grootste kringen waren in onderafdeelingen of sectoren verdeeld. Zoodra op die wijze de kern van een geregeld bestuur was gevormd, bleek dit in den regel voldoende om de bevolking tot rust te brengen. De hoofden, die zich onderwierpen werden begenadigd, de anderen vervolgd. Merkwaardig zijn de voorschriften, die generaal Galliéni daaromtrent gaf. Groote matiging werd aanbevolen, de dorpen van welke geen oproerige handelingen bewezen waren, moesten gespaard en de deur voor vrijwillige onderwerping moest steeds open gehouden worden. De inboorlingen, welke daarvan gebruik maakten, moesten goed behandeld worden, geen oude misdrijven mocht men bestraffen, maar men moest deze aan den gewonen rechter over laten. Verboden was op vluchtelingen te schieten, daar dit even goed verschrikte, als vijandige lieden konden zijn. Men moest vermijden de menschen tot wanhoopsdaden te brengen en in het oog houden, dat hier een vredeswerk volbracht en geen verdelgingsoorlog gevoerd werd. Alle ondergeschikten moesten van die voorschriften doordrongen worden en vooral onder de troepen uit Senegal moest de strengste tucht gehandhaafd worden. Strenge maatregelen moesten alleen toegepast worden op de raddraaiers van den opstand en niet op de medegesleepten. Elke onnoodige wreedheid zou een stap achterwaarts in het vredeswerk zijn. In een woord. de generaal wilde dat het verblijf der troepen in een gewest niet in de herinnering der bewoners bewaard zou blijven, als een reden tot stille wrok, maar als die aan een rechtvaardige en welwillende macht, waaraan men alle belang had zich te onderwerpen.

Dadelijk nadat zulk een militaire kring tot rust was gekomen, werden onder de inboorlingen beambten voor de administratie gezocht, doch geen gouverneur uit de Hova's werd aangesteld, waardoor aanspraak op de dankbaarheid der bevolking werd verkregen. In twee en een half jaar tijds was de bevrediging van het geheele eiland een voldongen feit en in dien tijd vallen geen tegenslagen en verrassingen te betreuren. Dit resultaat is een van de merkwaardigste ergens in dit opzicht bereikt. Op het oogenblik heeft men op Madagascar een leger van ongeveer 10000 combattanten, waaronder ± 4000

Europeanen, terwijl 3 regimenten Malgassische tirailleurs door conscriptie worden verkregen en men in oorlogstijd het effectief op het twee- of drievoudige kan brengen, door de reserve op te roepen. De kosten der bezetting, die rond 25 millioen francs per jaar bedragen, komen geheel ten laste van het moederland, doch men hoopt, dat zij later geleidelijk ten laste van het budget der kolonie zullen kunnen komen, waar deze nu reeds in de burgerlijke uitgaven voorziet. Terwijl Indo-China aan de millitaire uitgaven reeds voor 14 millioen bijdraagt, zal Madagascar, dat nu nog slechts 100.000 frs. betaalt, later in deze richting volgen.

Bij de beschrijving van de bestuursinrichting doet zich de gelegenheid voor, te wijzen op die van alle Fransche koloniën en dan valt al dadelijk de dwaling te bestrijden alsof dit bestuur volstrekt centraliseerend door het Ministerie van Koloniën wordt geregeld, van waar uit de denkbeelden, de manier van besturen en de Fransche ambtenaren worden rondgedeeld. Niets is minder waar, men is thans in Frankrijk voor koloniale zelfstandigheid en dit wordt bewezen door het geven van een zoodanige volmacht aan de gouverneurs, als in den vreemde zelden het geval is.

De gouverneur-generaal heeft de leiding van de geheele bestuurstaak en correspondeert direct met den Minister, hij kan den staat van beleg afkondigen, de plaatselijke indeeling wijzigen, ondergeschikte beambten benoemen en ontslaan en de hoofdambtenaren verplaatsen. Hij stelt het budget vast, regelt de belastingen en verleent concessies. De gouverneur-generaal wordt bijgestaan door een raad van administratie, die in twee punten van onzen Raad v. Indië verschilt; de leden zijn namelijk tegelijk chefs van diensten en naast hen zijn ook notabele particulieren tot het lidmaatschap geroepen, uit overweging, dat hoeveel bekwaamheid en toewijding ambtenaren ook mogen bezitten, zij alleen niet voldoende zijn om het welzijn eener kolonie te behartigen.

Wat het rechtswezen betreft, genieten de Europeanen dezelfde waarborgen als in het moederland. Voor hen heeft men een Hof van Appél en vier gerechtshoven van eersten aanleg, 4 vrederechters met uitgebreide bevoegdheid en 8 hoven voor strafzaken. Wat de inlanders betreft, de toepassing van de wetten en de rechtsvordering van het moederland zou voor hen ongeschikt zijn; overgangsvormen waren noodig. Als beginsel kunnen de inboorlingen altijd de voorrechten der Fransche rechtsbedeeling inroepen en geen veroordeeling wegens misdrijf wordt uitgesproken, dan voor een rechtbank van beroepsrechters. Voor overtredingen en geschillen van minder beteekenis heeft men een sneller berechting ingesteld door rechtbanken, waar een bestuursambtenaar voorzit, bijgestaan door twee notabele inboorlingen. Hierbij oefent de procureur-generaal toezicht uit en het Hof van Appél te Tananarivo treedt op als hof van cassatie voor deze rechtbank. In de toekomst hoopt men die inlandsche rechtbanken door beroepsmagistraten te vervangen.

Het eiland is verdeeld in 25 provincies, waarvan 20 gewesten onder burgelijk bestuur en 5 militaire kringen, waar vooralsnog officieren met het civiel gezag zijn bekleed. In 1898 waren nog 1.400.000 van de 3 millioen zielen aan laatstbedoeld gezag onderworpen, doch in 1905 strekte het zich slechts over 350.000 uit. Deze gewesten zijn administratieve eenheden

met een eigen budget, waarover de administrateurs beschikken en waarvan de opbrengst dient om in de plaatselijke behoefte te voorzien.

Wat het personeel betreft, de administrateur, hoofd van het gewest, is daarin de rechtstreeksche gedelegeerde van den gouverneur-generaal en heeft de leiding van alle takken van dienst binnen zijn ressort, bijgestaan door eene militie om de orde te handhaven. Zijn bezoldiging bedraagt, behalve vrije woning, 15 à 20.000 francs per jaar; elke drie jaar hebben deze hoofdambtenaren recht op zes maanden verlof, met half tractement en vrije passage. Na 25 jaar hebben zij aanspraak op 6000 frs. pensioen. Zij komen voort, hetzij uit de koloniale school, eene inrichting van hooger onderwijs, hetzij uit de meest begaafde ondergeschikten. In hunne functies worden de administrateurs door verschillend personeel bijgestaan en aan hen ondergeschikt zijn inlandsche bestuurders en onder-gouverneurs.

Als een nader bewijs der doorgevoerde decentralisatie dienen de gemeenten, onder leiding van een besturend maire met een gemeenteraad, bestaande uit door den gouverneur-generaal aangewezen inlandsche notabelen. Deze gemeenten zijn tot een aantal van 7 in de meer belangrijke plaatsen ingesteld; zij hebben een klein eigen budget, waarover de maire beschikt en dat dient om uitgaven in het belang der gemeente en zelfs voor plaatselijke genoegens te bestrijden. In het binnenland heeft men de fokonolona's hersteld, een dorpsbestuur, dat vele punten van overeenkomst heeft met de Javaansche dessa.

Het budget. De gouverneur-generaal stelt zijn jaarlijksch budget vast op advies van zijn Raad en met goedkeuring van den Minister. Evenzoo doen dit met goedkeuring van eerstgenoemde, de administrateurs der gewesten en de maires der gemeenten. Het recht om het budget vast te stellen heeft tot natuurlijk gevolg dat om belastingen uit te schrijven en leeningen te sluiten, natuurlijk onder de welwillende voogdij der hoogere autoriteit. De bedoelde consequenties zijn zonder aarzelen aanvaard en op dit punt is de politiek vrijzinniger dan bij ons. Het totale budget van Madagascar beloop 25 millioen francs per jaar en voorziet in de behoeften van het burgerlijk beheer. Voorts heeft Madagascar 75 millioen geleend. De gemeentelijke budgetten loopen uiteen van 100- tot 300.000 francs. Zij zijn tot dusver nog niet sluitend en genieten tezamen ± 500.000 francs ondersteuning, doch deze hoopt men een volgend jaar te kunnen intrekken. Voorts heeft men de gewestelijke budgetten van 2 tot 500.000 francs beloopend, welke echter met het oog op grooter decentralisatie vermeerderen zullen en dan zal men ook aan deze eene tegemoetkoming moeten geven.

Wat de belastingen betreft, ongeveer de helft der behoeften wordt bestreden uit een hoofdgeld, dat naar gelang van het gewest van 10 tot 20 francs per hoofd afwisselt. De rest wordt gevonden uit indirecte belastingen (zegel, inschrijving), economische belastingen (patenten, licenties, verbruiks rechten, douane), of uit domein-opbrengsten. De gemiddelde druk van alles tezamen is 7.30 frs. per hoofd der bevolking, een bedrag dat in ruil voor de bewezen diensten niet te hoog wordt geacht.

De controle, die wordt uitgeoefend in de kolonies, waar men een gezonde autonomie heeft durven invoeren, geschiedt op drie verschillende wijzen. Vooreerst door de kolonie zelf, waar de gouverneur tweemaal 's maands met elke mail rapporten zendt, hetzij over bepaalde punten of over gezamenlijke

aangelegenheden; tusschen het bureau te Madagascar en het Ministerie heeft voortdurende gedachtenwisseling plaats. In de tweede plaats heeft men naast deze paperassen het persoonlijk toezicht door de Inspecteurs, welke de Minister als rechtstreeksche en geheel onafhankelijke gedelegeerden uitzendt om plaatselijk onderzoek in te stellen, en die in de kolonie komen geheel op de hoogte van de inzichten en bedoelingen van het opperbestuur. Eindelijk heeft men nog de politieke controle van het parlement. Een lid daarvan kan elk koloniaal onderwerp door een interpellatie aan de orde stellen. Gewoonlijk worden de discussies gevoerd naar aanleiding van de begrooting voor de koloniën. De rapporteurs, zoowel van de Kamer als van de Senaat, hebben de loffelijke gewoonte naar aanleiding daarvan verslagen van honderden bladzijden op te stellen, waarin alle actueele koloniale vraagstukken ter sprake komen, terwijl op de tribune de redenaars hunne klachten uiten of inlichtingen vragen. Op die wijze behoudt Frankrijk de zekerheid dat er niets gebeurt, dat tegen de geest der natie of tegen beschaving en humaniteit indruischt.

Bij het overzicht van den economischen toestand van Madagascar, treedt de waarde van de hulpbronnen van het land op den voorgrond, waarvan men zich zonder voorafgaand onderzoek zeer veel had voorgesteld. De overdreven verwachtingen heeft men moeten inperken, de grond is er niet buitengewoon vruchtbaar, de ondergrond niet overdreven rijk aan mineralen, de bevolking is vrij dun gezaaid. Men zal derhalve veel moeite moeten doen om weinig te winnen, en daarom heeft de staat zich zware opofferingen getroost, ten einde die der particuliere ontginners te verminderen. Aanvankelijk heeft men zich het meest voorgesteld van den landbouw, men heeft groote concessies aan maatschappijen, kleine stukken grond aan kolonisten afgestaan en gronden tegen belachelijk lagen prijs verkrijgbaar gesteld, om koopers te trekken. Openhartig wordt erkend dat men daarmede niet geslaagd is en dat thans ongeveer een millioen per jaar wordt besteed om de zaak anders aan te pakken. Door het oprichten van een 50-tal meteorologische stations is de climatologie van Madagascar in studie genomen, terwijl bovendien een vijftal landbouw-proefstations zijn opgericht. Een bestudeert de teelt van klapperboomen, waarvan er 140.000 werden geplant. Een ander wijdt zich aan de zijdecultuur en gaf den stoot tot het planten van 3.500.000 moerbezieboomen, waarvoor aan particulieren een premie wordt betaald. Weer anderen bestudeeren de caoutchouc, het katoen en andere tropische gewassen. Gelijke pogingen worden gedaan voor de veeteelt; de uitvoer van rundvee is aan bepalingen onderworpen, rammen zijn voor de rasverbetering ingevoerd, en men heeft drie paardenstoeterijen en drie remontedepôts opgericht. Thans zijn er ongeveer 800.000 H.A. bebouwd en leggen zich 600 Europeesche kolonisten op den landbouw toe.

Wat de mijnen betreft, verkeert men nog in het onzekere en de speculatie bracht teleurstelling. Ongetwijfeld is er goud aanwezig, in 1898 werd er 100 K.G. uitgevoerd, in 1900: 1100 en in 1904 3000 K.G.; doch de exploitatie is nog kostbaar en primitief. Wat de wetgeving op den mijnbouw betreft, na een technischen dienst, die bijna 200,000 frs. per jaar kost, te hebben ingesteld, om eenig licht omtrent den geologischen toestand te krijgen, heeft men zich tevreden gesteld met den matigen eisch van 5 pCt. van het verkregen

metaal, terwijl de concessies bijna zonder kosten werden verleend (zie *De Ind. Gids* 1905 II bl. 1377). Hierin is onlangs eene wijziging gebracht. Het recht van 5 pCt. bij uitvoer is gehandhaafd, maar bovendien is er een recht naar de oppervlakte ingesteld, dat veranderlijk is naar den aard der ontginningen. Geldt het arme oppervlakte-ontginningen, dan wordt 2 frs. per H.A. en per jaar gevorderd om te voorkomen dat voor speculatieve doeleinden te groote oppervlakten worden in beslag genomen. Voor ontginningen van rijke ondergrondsche aders, die een goed debiet beloven, is het recht op 100 frs. per H.A. gesteld, omdat hier niet in de breedte maar in de diepte wordt gewerkt. Tegen deze bepalingen zijn heftige protesten gekomen, doch de belasting der oppervlakte-ontginning is matig en wat de ontginning van aders betreft, een discussie daarover mist vooralsnog practisch nut, omdat deze nog niet voorgekomen is.

De handenarbeid is hier evenals op zoovele plaatsen een lastig vraagstuk, want de volwassen mannelijke bevolking is niet veel meer dan 500,000 man sterk en als men daar de handelaars, grondbezitters, beambten en bedienden aftrekt, blijft er een gering aantal over. Immigratie van Chineezen en Hindoes is mislukt, omdat deze deels in den handel hun krachten gingen beproeven en overigens terug wilden. Men is dus wel op plaatselijke hulp aangewezen.

Men is dadelijk begonnen de slavernij af te schaffen. Ook de zoo impopulaire heerendienst is afgeschaft en nadat nog proeven waren genomen met het teekenen van arbeidscontracten, heeft de regeering ten slotte de algeheele vrijheid van arbeid afgekondigd. Door haar beteren toestand zal de bevolking vruchtbaarder worden, zij zal welstand en behoeften leeren kennen en daaraan zal zij leeren voldoen, door loondiensten te zoeken. Dit is alles echter nog een verwijderd verschiet en de economische ontwikkeling zal nog lang door het gebrek aan handen vertraagd blijven.

Verkeersmiddelen. Toch moet men in gereedheid zijn als het land die vlucht neemt en het breede eiland moet gemakkelijker toegankelijk worden gemaakt. In de eerste plaats diende voor de havens gezorgd te worden. Diego Suarez in het noorden is een prachtige haven, doch heeft wegens de rotsachtige omgeving geen achterland en is slechts voor oorlogshaven geschikt. Men heeft 5 millioen frs. voor verschillende havenwerken uitgegeven en besteedt jaarlijks nog ½ millioen er aan. Er zijn verschillende vuurtorens gebouwd, te Tamatave op de oostkust worden steigers gebouwd, evenals te Majunga op de westkust, en voor de verschillende werken zijn op beide plaatsen respectievelijk 1,300,000 en bijna 700,000 francs uitgegeven, alsmede 600,000 te Diego.

Op het punt van wegen werd voor 13 millioen een weg lang 350 K.M.. van Tamatave naar Tananarivo aangelegd, voor de helft van dit bedrag maakt men een nog iets langeren weg van Majunga naar laatstgenoemde plaats; verder hebben een weg van 200 K.M., van Fianarantsoa naar Mananjary, een even lange weg naar het zuiden en een kanaal van 100 K.M. van Tamatave naar Andervorante, te zamen ongeveer 30 millioen gekost.

De postdienst kost jaarlijks ongeveer 2 millioen en omvat 150 postkantoren, terwijl 9000 K.M. telegraafdraden 60 stations bedienen en op Tamatave en Tananarivo telephoonnetten zijn, die slechts 2 à 300 francs per jaar aan abonnement vorderen.

De verkeersmiddelen moeten hunne bekroning vinden in een spoorweg van Tamatave naar Tananarivo lang 300 K.M., die thans voor de helft in exploitatie is. De spoorwijdte bedraagt 1 M., de aanleg geschiedt in moeilijk terrein, de kosten beloopen 75 millioen frs.

Omtrent den handel wordt vermeld dat deze thans loopt over 45 à 50 millioen jaarlijkschen omzet, waarvan $^{2}/_{3}$ invoer. Er is echter eene neiging tot vermeerdering van den uitvoer, waardoor men hoopt over eenige jaren den invoer te balanceeren. De invoer loopt over 7 millioen lijnwaden, 3 millioen dranken, even zooveel metalen, 2 millioen rijst en 1 millioen aan meel en steenkolen elk. De uitvoer betreft 8 millioen goud, 2 millioen raphia-vezel, 4 millioen caoutchouc, 4 millioen huiden en 1 millioen rundvee.

Wat de tarieven betreft, is men beslist protectionist en naast de patenten, licenties en verbruiksbelastingen, die de handelaars moeten betalen, heeft men differentieele rechten, die goederen van vreemden oorsprong treffen. Op een beperkte markt als Madagascar werkt het stelsel uitstekend. Van 1896 tot 1904 heeft men de importartikelen van Franschen oorsprong van 6 tot 25 millioen waarde zien klimmen, terwijl die uit den vreemde van 8 tot 2 millioen daalden. De uitvoeren naar Frankrijk stegen in dien tijd van 2 op 15, die naar den vreemde slechts van 2 op 5 millioen. Vooral bij lijnwaden is de invoer uit Frankrijk geheel ten gunste van dit land gekeerd.

Wat ten slotte de maatschappelijke organisatie betreft, heeft men het land niet alleen behoorlijk willen besturen, maar ook zijn intrede in de beschaafde wereld voorbereiden door het meer te doen kennen en de inboorlingen met de Europeesche beschaving gemeenzaam te maken. Daartoe zijn verschillende publicaties dienstbaar gemaakt. Belangrijke officieele verslagen worden gepubliceerd in het „Journal Officiel", men heeft een „Bulletin économique" en een Jaarboek. Voorts is er een officieele gids voor immigranten en worden belangrijke handleidingen van regeeringswege uitgegeven. Subsidies worden verleend aan de „Ecole Coloniale" en aan de Sorbonne en verschillende vereenigingen worden aangemoedigd. Ook heeft men een dagblad en een almanak in de inlandsche taal.

Door tentoonstellingen en landbouwwedstrijden, wordt de kennis omtrent het land meer verspreid en op de eerlang te openen tentoonstelling van Marseille zal Madagascar een belangrijk paviljoen bezetten. Op wetenschappelijk gebied wordt de hydrographische opneming der kusten vermeld, die 6 jaren arbeid vorderde, naast de geographische dienst, die kaarten op $^{1}/_{1000\cdot000}$ en $^{1}/_{500\cdot000}$ afleverde, terwijl een kaart op $^{1}/_{100\cdot000}$ in bewerking is. Voorts zijn verschillende ethnographische en astronomische studies te vermelden.

Op medisch gebied worden 's jaars twee millioen frs. besteed aan 40 hospitalen en 35 kraamvrouwverplegingen, welke inrichtingen van bijstand in 1905 aan 1.700.000 menschen ten goede kwamen, terwijl 10 leprozengestichten nog 3000 zieken opnemen. Men maakt onder toezicht van Europeesche artsen gebruik van inlandsche geneeskundigen, opgeleid aan een school op de hoofdplaats, waar de studie 5 jaar duurt en voor vroedvrouw 2 jaar. Thans zijn er 100 Malgassische doctoren en even zooveel vroedvrouwen. Verder is er een Instituut Pasteur en een Parc vaccinogène, terwijl krachtige maatregelen worden genomen om de pest te keeren, die het naburige Mauritius

teistert. Aan inrichtingen van onderwijs heeft men op vrijgevige wijze de hand geslagen. Madagascar telt thans 530 scholen, waarvan 350 openbare en 179 bijzondere. Zij zijn tegelijk theoretisch en practisch en tellen te zamen 40000 leerlingen. Bovendien heeft men te Tananarivo een ambtenaarsschool opgericht, bestemd om inboorlingen voor het bestuur op te leiden en een technische school, die vrij goede werkbazen aflevert. De meest geschikte personen worden voorts naar Frankrijk gezonden, waar vier Malgassen het doctoraat in de medicijnen verwierven en voor een Fransche universiteit hunne stellingen verdedigden. Anderen gaan op landbouw- of technische scholen; een enkele bracht het tot ingenieur of advocaat en velen spreken en schrijven zuiver Fransch. Zelfs heeft verleden jaar een jong Malgasser een prijs voor fluitspel gehaald op het „Conservatoire national de musique".

Bij die resultaten wekt de spreker er toe op om zich er in te verheugen, dat deze volken tot vooruitgang ontwaken, na gedurende eeuwen aan een stelsel van barbaarschheid en onkunde onderworpen te zijn geweest, waarbij zij gehoorzaamden aan een bestuur, dat van hen slechts diensten eischte, zonder zelf plichten tegenover hen te vervullen. Daardoor zijn hun verstand en hun eerzucht, die de waarde van den mensch bepalen, geleidelijk afgestompt, om plaats te maken voor eene fatalistische onderwerping, die men bij alle verdrukten opmerkt. Thans is het alsof zij uit een droom ontwaken, zij zijn nog slecht voorbereid voor de daad, zij tasten in den levensstrijd nog naar den vooruitgang; maar reeds overwint in hun geest het licht de duisternis en in hun hart maakt de vrees plaats voor vertrouwen.

Het is de schoone rol van Frankrijk om dit ontwaken voor te bereiden, geen wonder dat men zich daar met hart en ziel aan die taak wijdt.

GEMEENTEWEZEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

In de vergadering van het Indische Genootschap van 27 Febr. j.l. werd door Mr. J. H. Ketjen op talentvolle wijze een critiek ingeleid op de wijze, waarop men in Ned.-Indië uitvoering geeft aan de decentralisatiedenkbeelden en al was dit niet zijn hoofddoel en toonde hij ook aan hoe aldaar het nationale Nederlandsche gemeentewezen moet worden ingevoerd, die critiek was in ons oog het meest actueel en de vraag is gewettigd, is het door den inleider ingenomen standpunt het juiste. Daar het voor de bespreking hiervan niet noodig is, het gedrukte verslag der zitting af te wachten en de in de dagbladen verschenen overzichten voldoende aanknoopingspunten geven, is het van belang nu reeds eenige opmerkingen te maken over een onderwerp; dat — het bleek uit het debat — zich beter tot schriftelijke dan tot mondelinge gedachtenwisseling leent.

De spreker nam twee vragen als uitgangspunt: Welk gemeenterecht is het beste en welke zijn de bijzondere gegevens van land en volk van Ned.-Indië? Op de eerste luidde het antwoord: die bestuursvorm, welke rijksonderdeelen in staat stelt hun eigen huishouding te regelen en te besturen, en die hen bevoegd of verplicht maakt tot uitvoering der rijkswetten in hun gebied, in hoofdzaak hetzelfde als door de Grondwet voor het rijk in Europa is aanvaard.

Wat de tweede vraag betreft, ontleenen wij het volgende aan het verslag dat in de *N. R. Ct.* verscheen: „Iedere bevolking heeft den regeeringsvorm, die met den staat harer intellectueele, materieele en ook numerieke ontwikkeling overeenstemt en dan is aannemelijk dat grondwet, regeeringsreglement en comptabiliteitswet hierin ten aanzien van Indië den juisten toon getroffen hebben voor hun eigen tijd. Die wetgeving gaf een parlementaire contrôle met beslissende stem in uiterste instantie aan de Staten-Generaal, en een onderdaanschap op de leest eener constitutioneele monarchie, zij het ook passief en indirect. Het Indisch stelsel is tweestrijdig: deels absoluut, deels aanpassend aan de staatkundige evolutiedenkbeelden van de grondwet van '48, maar het 50-jarig schoklooze verloop wettigt de overtuiging dat het in harmonie was met zijn eigen tijd.

„Intusschen is er een geleidelijke maar scherpe wijziging gekomen in de oeconomische situatie van den archipel; hoofdzakelijk door de toeneming der bevolking van Java van 10 tot 30 millioen; die toeneming werkt niet alleen op de zorg voor het physieke bestaan, maar grijpt in ruimen zin het organisme van den Staat aan, omdat alle eischen van staatsbemoeienis stijgen. Als de geheele bevolking aanwast, geschiedt dit meer dan evenredig met de brandpunten van dichtheid, want behalve de geboorten lokt zulk een centrum velen, die er hun arbeid, kennis en waren beter kunnen slijten dan onder eene meer verspreide bevolking. Op Java ontstonden groote en kleine steden met Europeeschen groothandel, met Europeesche en vreemd-oostersche nijverheid en gemengden kleinhandel, met ambtelijke en bijzondere belangen en met een overgroote meerderheid van inlanders uit den landbouw-, handwerk- en kleine-beroeps-stand, welke geacht kunnen worden met het geheel te zijn samengeweven. De intellectueele ontwikkelingsstaat ging vooruit door het verhoogde peil der Europeanen, door het beter onderwijs en door de vraag naar vruchten daarvan, factoren, die met het inlandsch onderwijs lijnrecht inwerkten op het gehalte van inlandsche en vreemd-oostersche medestadbewoners.

„Bij deze sociale verschijnselen komt ook de invloed van toeristen, kunst en tooneel, waaruit blijkt, dat het intellect voortdurend behoefte toont aan meerzijdige uiting en bevrediging In de steden dus meer en intenzer ontwikkeling met progressieve afmetingen in de toekomst. Daarom roepen zij om eene andere plaats in het staatsverband dan de verspreide bewoners; hetgeen zeggen wil dat de huishouding van den staat een andere is dan die van de stad, dat de gemeente op een eigen huishouding is aangewezen. Wie moet die voeren, de staat of de gemeente zelve? De laatste is op eigen terrein, kent haar eigen eischen en eigen bronnen; zij dus in de eerste plaats zorge voor haar eigen belangen, d. i. moet zijn toegerust met autonomie. De staat, die als regel overal hetzelfde niveau van bestuurstrant heeft, plooit zich moeilijk naar de plaatselijke inzichten over plaatselijke huishouding.

„Maar behalve aan plaatselijke verordeningen zijn de inwoners onderworpen aan verordeningen. die van den staat uitgaan. Ook deze behoort de gemeente zelve binnen hare grenzen uit te voeren: het attribuut zelfbestuur.

„In het belang der gemeentenaren is het indien hun eigen overheid de wet uitvoert, maar ook voor den staat is het veel waard die uitvoering over te laten aan autoriteiten, welke in de gemeenten thuis zijn, met de gemeente

bekend zijn en door de gemeente betaald. Uitbreiding der sociale wetgeving kan de taak van het zelfbestuur die der autonomie doen overtreffen, maar vrees dat laatstgenoemde te loor zou gaan is alleen dan gewettigd als de wetgever haar niet eerbiedigt, op haar terrein treedt. In Indië, waar de sociale wetgeving nog niet zoo overweldigend is, dat de jonge autonomie onder haar gewicht zou bezwijken, helt dus ook de balans over ten gunste van zelfbestuur, als tweeden hoeksteen van gemeenterecht".

Terwijl spreker nu verder stil stond bij zijn oordeel dat de ingevoerde decentralisatie-wetgeving van een te eng en zelfs van een verkeerd standpunt uitgaat, moge hier worden nagegaan in hoever de geciteerde schets met den feitelijken toestand overeenkomt en dan meenen wij dat hier zoowel door den inleider, als door andere sprekers een hoofdzaak is ter zijde gesteld, waarmede de Indische regeering in de eerste plaats rekening heeft te houden.

Wat is toch op Java het geval? Neemt men de statistiek onder ult. 1900 ter hand (K. V. 1902 bijl. A) dan waren er toen op Java aanwezig:

	28.386.121	Inlanders
	62.477	Europeanen
	277.265	Chineezen
	18.051	Arabieren
	3.114	andere Vreemde Oosterlingen.
Alzoo te zamen	28.747.028	zielen [1]), waarvan de Europeanen 0.214 pCt.,

de Chineezen 0.964 pCt., de Arabieren en andere Vreemde Oosterlingen te zamen 0.073 pCt. uitmaken. Al deze categorieën bijeen genomen, brengen het nog niet tot 1.3 pCt. der geheele bevolking.

De bedoelde inlanders zijn vereenigd in dessa's en het is wel merkwaardig dat, waar ten opzichte van Java over gemeentewezen gesproken wordt, dit inlandsche gemeentewezen, dat als het ware de cellen vormt, waaruit het staatsbestuur ten slotte is op te bouwen, onbesproken bleef. Daar vindt men in den alouden vorm zelfbestuur en een democratischen grondslag, terwijl zulk een inlandsch gemeenteverband zich bij alle volken uit den meest primitieven natuurstaat geleidelijk vanzelf heeft ontwikkeld. Het zelfbestuur ging en gaat in de inlandsche maatschappij niet verder, omdat bij het gros der bevolking de maatschappelijke gezichtskring niet verder dan tot de eigen dessa reiken kan. Wat voor groote complexen van algemeen belang was, werd vroeger door de vorsten, wordt thans door de Nederlandsch-Indische regeering geregeld. Clive Day zag het goed in waar hij zeide (bl. 421): „Yet the village governments form the only institution in Java really representing the natives and hence in a position to control the arbitrary course of the Dutch government. Except for them there is no regular channel through which the people can express themselves in politics". Spreekt men nu van bezwaren tegen de voor het overige ongebreidelde macht van het bestuur als van een toestand, die in het licht van vrijzinnige denkbeelden en vooruitgang moet plaats maken voor zelfbestuur, dan dient in de eerste plaats een onderscheid gemaakt te worden tusschen de bewoners van de ettelijke groote havensteden en bevolkingscentra in het binnenland, welke men gewoonlijk als steden beschouwd en de bevolking van het platteland, van de gewone

[1]) Hetzelfde verslag geeft een totaal van 28.746.638, het kleine verschil dat wij niet kunnen toelichten, doet evenwel niets terzake.

dessa's. In ronde cijfers hebben Batavia, Soerabaja, Soerakarta, Semarang en Djokjakarta respectievelijk 116, 147, 109, 89 en 72 duizend inwoners, dat is te zamen ruim een half millioen. Voeg er desnoods nog evenveel bij voor Cheribon, Tegal, enz., dan bevatten alle hoofdplaatsen, die maar eenigermate beantwoorden aan de gemeenten in den Nederlandschen zin van het woord — moderne agglomeraties, die door samenweving van belangen nieuw optredende eenheden in de algemeene maatschappij vormen — op Java te zamen één dertigste der geheele bevolking.

Beschouwt men eerst de behoefte aan zelfbestuur van de 29/30ste deelen, die niet in steden wonen, dan ligt het voor de hand dat dit zou beteekenen, dat op de eene of andere wijze in een bepaald geheel, men neme bijv. met Mr. van Deventer het regentschap, uit de verschillende dessa's personen, werden afgevaardigd om op het bestuur van zulk een regentschap invloed te helpen uitoefenen. Gaat men in den R. A. na dat er regentschappen zijn met 4, 5 of meer districten, dat elk van deze 50 à 150 dessa's bevatten, dan zou het aantal afgevaardigden als er één per dessa is, al voor elk regentschap in de honderden loopen en voor elke honderd zouden 1 of 2 Europeanen of vreemde Oosterlingen kunnen worden toegelaten. Dit schijnt billijk en bewijst tevens de onuitvoerbaarheid. Natuurlijk zouden de Europeanen en enkele andere invloedrijke personen gaarne nagenoeg alleen, of althans in de meerderheid gedelegeerd worden. Op die wijze zouden zij echter een macht uitoefenen, die in autocratisch gezag tegenover den kleinen man, niet voor die der Indische regeering zou onderdoen, doch men mag vragen in hoever zou Java daar wel bij varen en is het dan niet beter dat die autocratie maar alleen door de regeering wordt uitgeoefend, middels ambtenaren, die geen ander belang hebben dan hun zedelijke idealen te verwezenlijken en als leiders en voogden eener onmondige bevolking op te treden, dan door anderen, bij wien de factor eigen belang en geld verdienen, de drijfveer is van hunne aanwezigheid in de kolonie. Waar men zich gaarne verheugt in mooie woorden en denkbeelden, en de zelfvoldoening wil smaken om in het staatsbeleid met zijn tijd mede te gaan, daar is zulk een decentralisatie-streven niet te ontgaan. Het heet dan nog aanbevelenswaardig omdat het strekken zal de regeeringstaak te verlichten, doch uit de wijze, waarop de zaak door middel van ordonnantiën met niet minder dan 148 artikelen tot regeling is gekomen, blijkt dat men die taak feitelijk nog verzwaard heeft, door allerlei beslommeringen aan de ambtenaren op te dragen om een soort van schijnvertooning op de been te houden, welke voor de binnenlanden van den aanvang af tot onvruchtbaarheid is gedoemd.

Dit wat het binnenland betreft, overgeleverd aan zelfbestuur, in den geest, zooals de gezonde beginselen van het Nederlandsche staatsrecht het mede brengen. Bij de steden staat de zaak eenigszins anders en hierbij moet inzonderheid voor Batavia een uitzondering worden gemaakt, omdat deze plaats nog het meeste nadert tot het ideaal door Mr Ketjen als zelfbestuur-behoevend geschetst. Men heeft daar een bevolking waarvan de Europeanen 7½ pCt., de Chineezen 23½ pCt. uitmaken, terwijl Arabieren en vreemde oosterlingen op 2¼ pCt. kunnen gesteld worden, tegenover de 66½ pCt. inlanders. Van die inlanders zijn er verscheidene, die beroepen en bedrijven uitoefenen en die eenigszins ge-Europeaniseerd zijn. Voorts hebben de overigen

niet dezelfde aanspraken op eerbiediging van aloude instellingen als elders. De oorspronkelijke bewoners zijn verdwenen, de tegenwoordige zijn van buitenaf gekomen, vrijgelatenen uit den compagnie's tijd, vroegere slaven enz. De kampongs, die binnen het rayon der hoofdplaatsen worden aangetroffen verkeeren daardoor niet in denzelfden toestand als de dessa's; het zijn dikwijls neerzettingen op aan particulieren behoorende landerijen, de hoofden zijn niet de historische vertegenwoordigers, door de ingezetenen der inlandsche gemeente verkozen.

Door aan de ontwikkelde inlanders stem te geven in het kapittel, kan er met de anderen hier wellicht wat vrijmoediger worden omgesprongen, want nog altijd zal het numeriek aantal voor hen de meerderheid aanwijzen en het is niet in de bedoeling, het strookt niet met den geest der gewenschte autonomie, om hun die in handen te geven. Wilde men bijv. op Batavia de voorschriften der gemeentewet in Nederland toepassen dat geeft het inwonertal aan, dat de raad uit 39 leden zou moeten bestaan. Stelt men aan de kiezers een criterium van kiesbevoegdheid, dat voor alle landaarden gelijksoortig is, dan zouden in den raad 26 inlanders zitting moeten nemen, tegen 9 Chineezen, 3 Europeanen en 1 Arabier. Men zal echter zoover niet in de richting van algemeen stemrecht willen gaan en aan het materieele en intellectueele overwicht een ruimere plaats toekennen, zooals dit nu bijv. bij de bestaande regeling is geschied: op 25 leden 15 Europeanen, 7 Inlanders, 2 Chineezen en 1 Arabier, dus in verhouding 60 pCt. Europeanen, 8 pCt. Chineezen, 4 pCt. Arabieren en 28 pCt. Inlanders. Door voor de meerderheid der Europeanen staatsdienaren te nemen en ook bij de inlanders ongeveer $^{3}/_{4}$ van het aantal uit ambtenaren te doen bestaan, is er voor gezorgd dat het particuliere element den boventoon niet voert; doch wat blijft er bijv. ingeval van het voorstellen van belastingen over van den invloed der inlanders, waarvan er slechts 2 als particulieren voor de belangen van hun medeburgers opkomen? Die invloed, meer dan omgekeerd evenredig met hun aantal, wijst er op, dat hier van geen zelfbestuur in de opvatting van Mr. Ketjen sprake is of kan zijn.

Nu wordt wel beweerd dat aan de Europeanen een zooveel grooteren invloed moet worden toegekend, omdat hunne belangen in de algemeene zaak zooveel grooter zijn, doch ten slotte reduceert zich toch alles tot geld. Is de actueele samenstelling van den Bataviaschen gemeenteraad een juist beeld van het relatieve aandeel van de verschillende rassen in de publieke zaak, dan zullen ook de kosten ter bevrediging van die algemeene belangen, te vinden uit plaatselijke belastingen, in diezelfde verhouding moeten worden bestreden. Stel, men wil bijv. het plaatselijk budget met 3 ton opvoeren, dan behooren volgens de belangenverhouding Europeanen daaraan *f* 180,000, Chineezen *f* 24000, Arabieren, enz. *f* 12000 en Inlanders *f* 84000 bij te dragen. Rekent men een huisgezin op 5 personen, dan zijn er rond 1600 Europeesche, 5200 Chineesche, 600 Arabische en 16000 Inlandsche hoofden van gezinnen en die zullen in die verhouding in de belasting deelen voor respectievelijk *f* 112.50, *f* 7.50, *f* 20 en *f* 5. — in ronde cijfers. Het is te betwijfelen of in een land waar de Europeanen tot dusver zooveel uit de algemeene kas genoten, zulk eene verdeeling van lasten bij hen instemming zou vinden. Om maar eens iets te noemen (zie onze April-afl. 1905) thans is de geheele op Java geheven personeele en patentbelasting, in opbrengst

nog bijna een millioen lager dan wat alleen het Europeesche onderwijs kost.

In de kleinere steden wordt de zaak nog moeilijker, omdat deze gedeeltelijk of geheel bestaan uit een samenstel van dessa's, wier belangen in vele opzichten lijnrecht kunnen indruischen tegen die van de Europeesche, Chineesche en Arabische wijken, waar de vreemdelingen zich met hunne eigenaardige belangen hebben nedergezet. Thans is de controleur van B.B. ook voor hen evenals voor de dessa's in het binnenland de tusschenpersoon, die hun belangen voorbrengt bij het bestuur. „The controleurs", zegt Cl. Day (bl. 420), „are in daily touch with the native officials, and this position gives them an authority which no law can take away; they are the most competent to settle the petty local questions which form so important a part of the business of government, and exercise a most important influence on the conduct of affairs", en elders (bl. 417): „The provincial officials bind together different ages of the world's history. If they would succeed in their task, they must remain European aud yet become native. Only they can interpret the two peoples, Dutch and Javanese, to each other: transform the petty native problems into terms intelligible to European legislators; and, again, transform European laws for practical application to native conditions".

Deze delicate taak der tusschenpersonen tusschen de inlandsche dessa-autonomie en de regeering zal voor de binnen het rayon der steden gelegen dessa's of kampongs, als wij den spreker goed begrepen, moeten overgenomen worden door het bestuur der op westerschen voet te vormen generale gemeente, de partieele autonomieën van de vele kleine luiden zullen het veld moeten ruimen voor het zelfbestuur van degenen die de grootste behoeften hebben, doch numeriek te klein zijn om financieël geheel in die behoeften te voorzien. Onder de leus van vrijheid en zelfstandigheid, dreigt een tyrannie voor de massa, niet passend in de ethische richting, waarin het beheer onzer koloniën moet worden opgevat. De toestand is er dus nog niet naar, dat het Europeesch ideaal door Mr. Ketjen geschetst in vervulling kan komen. Is de practische en logische uitwerking van gemeente-instellingen door deskundigen voorloopig niet de hoofdzaak, dan vervalt ook de drang om juist daarvoor geschikte ambtenaren uit Europa te laten komen en zal Java de meeste behoefte blijven behouden aan personen, die van jongs af met de bevolking medelevend en haar taak en eigenaardigheden bestudeerend, geschikt zijn voor de taak door Clive Day zoo juist geschetst. De quaestie van het kiezen van ambtenaren, in het debat eenigszins ampel aangeroerd, kan dan ook verder buiten beschouwing blijven. Waren de praemissen, zooals de inleider die stelde, dan zouden er geen woorden genoeg zijn om de onbeholpen wijze af te keuren waarop thans aan het denkbeeld uitvoerig is gegeven. Nu die naar onze bescheiden meening geheel anders zijn, past integendeel een woord van hulde aan het administratief talent der ontwerpers van de uitvoeringsbesluiten, die bij alle ernstige waardeering der vooruitstrevende denkbeelden, er in geslaagd zijn om gehuld in een aantal artikelen den schijn te behouden, doch het wezen van het gezag aan de regeering in handen te laten en onder nieuwe vormen het „schoklooze verloop" van het stelsel van het regeeringsreglement te blijven waarborgen. De zoo gesmade „kampong-autonomie, die op papier", volgens den schrijver, „een grondwettig recht lijkt, maar in werkelijkheid een kinder-autonomie is", heeft ingevolge het bovenstaande een grooter beteekenis

en zou er zeker niet wel bij varen, als zij maar zonder meer in de westersch-gemeentelijke autonomie werd opgelost.

Een oogenblik kwam in het debat ook Britsch-Indië ter sprake, doch voor dit land valt wel in het oog te houden dat de decentralisatie daar, wat de gewesten betreft, geheel administratief is. In een nota van den heer J. B. van der Houven van Oordt vonden wij zulks beknopt wedergegeven met de volgende formule: „The Government of India transfers to the Local (= Provincial) Governments the responsibility for collecting, and the right of spending a large proportion of its own revenues". Nu kan men in Ned.-Indië hebben en heeft men in Britsch-Indië particulieren en inboorlingen in den Wetgevenden Raad; evenzoo kan men zich de hoofden van gewestelijk bestuur (local government) bijgestaan denken door particulieren, op wier voorlichting prijs wordt gesteld, maar een zelfbestuur in den geest van den inleider is dit niet en kan het in een bezitting van het moederland met een overgroote meerderheid onmondige onderdanen niet zijn. Waar voorts in het binnenland van Engelsch-Indië een groot aantal steden gemeentebesturen hebben en zelfstandig worden bestuurd, moet men niet vergeten dat de bevolking daar meer dan op Java een middenstand bezit, door den heer Digby op 60 millioen zielen geschat (zie *De Ind. Gids* 1905, II bl. 1820), die aan het dorpsleven ontgroeid is of nooit tot den stand van landbouwers heeft behoord, dat voor die middenstand het gemeenteleven niet in den vorm van een dessa, doch van steden, meer naar Europeesche wijze mogelijk is en dat de gezichtskring en politieke ontwikkeling van deze personen ze geschikt maakt voor een aandeel in stedelijk en zelfs in districtsgewijs zelfbestuur. Mocht men daar met het oog op dit vijfde deel der bevolking wat vrijgeviger zijn, de gemeentebesturen staan toch in Britsch-Indië in vele opzichten onder Gouvernementstoezicht. Zonder machtiging van het Gouvernement mogen zij geen nieuwe belastingen invoeren, geen leeningen sluiten, geen werk ondernemen, waarvan de kosten meer dan een vastgestelde som bedragen, geen belangrijke uitgaven doen buiten of in afwijking van de goedgekeurde begrooting en geen wettelijke verordeningen uitvaardigen. Feitelijk is men daar dus niet veel verder dan hier.

Naar administratieve decentralisatie moet het op Java wel heen, doch zelfbestuur in den geest als door den inleider bedoeld, schijnt terecht nog in een verre toekomst te liggen.

J. E. DE M.

DE OPPERSTE RAAD DER KOLONIËN IN FRANKRIJK.

Omtrent dit lichaam, waarvan in de vorige aflevering op blz. 399 de vier sectie-voorzitters werden genoemd, leest men in een werkje van Fallot (*Ind. Gids* 1902 II 1131) het volgende:

Deze raad (conseil supérieur des colonies), die in Parijs zetelt, heeft in opdracht om den Minister voor te lichten omtrent alle gewichtige vraagstukken, waarbij hij voorlichting behoeft van personen, die ervaring bezitten van koloniën en practisch met koloniale zaken bekend zijn. Hij bestaat uit de

afgevaardigden en de senatoren der koloniën, [1]) een gedelegeerde, gekozen door elk der koloniën, die niet in het parlement vertegenwoordigd zijn, een zeker aantal leden van de Kamer van Koophandel van de groote Fransche zeehavens en eindelijk uit leden, benoemd door den Minister, zooals oud-ambtenaren, gewezen koloniale magistraten en anderen. Op die wijze samengesteld, zou deze vereeniging van onbetwistbaar bevoegde personen den Minister van Koloniën van veel nut kunnen zijn; hunne bevoegde adviezen zouden voor hem een zekeren leidraad zijn bij de oplossing van vele teedere quaesties. Ongelukkig komt deze raad bijna nooit bijeen. Indien men er toe besluit om de koloniale vertegenwoordiging in het parlement af te schaffen, zal men in den oppersten raad een verzameling kundige en bevoegde specialiteiten bezitten, die vrij wat beter dan de afgevaardigden en senatoren, de verdediging der belangen van de koloniën op zich kunnen nemen.

In *l'Europe Colonial* van 8 Maart j.l. leest men, dat Minister Clémentel, bij de behandeling der koloniale begrooting, verklaard heeft dat hij, wegens de feitelijke onmogelijkheid om dien raad te doen vergaderen, van plan was om voor te stellen de gedelegeerden der koloniën bijeen te roepen, daar de koloniale afgevaardigden aan toe te voegen en dan op geregelde tijden dit kleine koloniale parlement te laten bijeenkomen. Naast de 9 afgevaardigden en 4 senatoren zouden elf gedelegeerden zitting nemen, namelijk die welke gekozen waren door Saint Pierre en Miquelon, Fransch-Guinea, de Ivoorkust, Dahomey, Fransch-Congo, Annam en Tonkin, Cambodja, Nieuw-Caledonië, Tahiti, Mayotte en Madagascar.

Het werd waarschijnlijk geacht dat de Minister hieraan zou toevoegen de directeuren der afdeelingen van het Ministerie en aldus een koloniaal parlement van ongeveer 30 leden zou vormen, die krachtens hunne positie over alle koloniale vraagstukken een helder oordeel kunnen uitspreken. Bovendien zou telkens als een bijzondere quaestie zich voordeed, door den heer Clémentel diegene onder de leden van den ouden oppersten raad worden uitgenoodigd zitting te nemen, die door zijne speciale bevoegdheid als aangewezen zou zijn om aan de beraadslaging deel te nemen.

Het beletsel tegen het samenkomen van den oppersten raad der koloniën, vormt het te groote aantal der leden en vooral hunne verspreidheid, eenigen houden verblijf op Madagascar, in Indië, op Réunion enz.

De opperste raad van koloniën werd ingesteld bij decreet van 19 October 1883 en gewijzigd bij de decreten van 29 Mei 1890, 6 Juni 1891, 19 Oct. 1896. De presidenten der vier secties, waarin hij verdeeld is, zijn in de vorige aflevering vermeld, doch, toen de heer Rouvier president van den Ministerraad was, kon hij geen zitting nemen en de heer Constans bevindt zich als ambassadeur te Constantinopel. In hoeverre de nieuw-opgetreden Minister van Koloniën, Georges Leygues, op het denkbeeld van zijn voorganger in zal gaan, is natuurlijk nog niet te zeggen.

[1]) **Martinique, Guadeloupe en Réunion benoemen elk een senator en twee afgevaardigden voor het Fransche parlement, Fransch-Indië een senator en een afgevaardigde, terwijl Senegal, Guyana en Cochinchina elk slechts een afgevaardigde kiezen. De andere koloniën hebben er geen.**

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.*

DEN HAAG, 15 Maart 1906.

INHOUD.

Landbouwcrediet op Java. De artikelen welke de *Nieuwe Courant* van 14 en 15 Nov. jl. aan de dessa-loemboengs wijdde. (zie onze Jan.-afl. bl. 79) gaven den heer W. Carpentier Alting, Inspecteur van het Indisch Landbouwkredietwezen, te Batavia aanleiding om de daar gegeven berichten aan te vullen in een opstel, dat geplaatst is in het ochtendblad van die courant van 13 Febr. jl.

De oprichting van genoemde instelling is naar het Cheribonsche voorbeeld sedert ruim een jaar met kracht ter hand genomen in de afdeeling Krawang der residentie Batavia, in een deel van de Preanger Regentschappen en van de residentie Banjoemas, in de residentie Semarang, de afdeeling Toeban van de residentie Rembang, voorts bij wijze van proefneming in de afdeelingen van de residentie Madioen, in het zuiden van de residentie Kedoe, in de afdeeling Lamongan van de residentie Soerabaja en mede worden de reeds geruimen tijd in de residentie Pekalongan op groote schaal voorkomende loemboeng dessa, aldaar in het leven geroepen door den toenmaligen resident, den heer H. E. Steinmetz, welke een min of meer kwijnend bestaan voerde, gereorganiseerd naar het Cheribonsche voorbeeld. Het ligt in de bedoeling om in 1906 in die richting op Java voort te gaan; echter met omzichtigheid dewijl de dessa-loemboeng niet overal levensvatbaar is gebleken. Men wil toch als kern van een deugdelijk georganiseerd credietwezen een werkelijk populaire dorpsinstelling grondvesten, die ook geld verschaft, evenals de Raiffeisen-bankjes in Europa. In die richting worden thans proeven genomen in eenige dessa's van Cheribon, waar de padi-voorraad de behoefte aan crediet in padi bleek te overtreffen, waardoor er geen bezwaar tegen is een gedeelte

van dien voorraad te gelde te maken. Slagen deze pogingen, dan beoogt men een centrale bank voor elk regentschap op te richten, met de loemboengs-dessa als aandeelhoudsters in het grondkapitaal, welke bank bestemd is het tijdelijk in de dessa niet benoodigde geld te bewaren en later weder ter beschikking daarvan te stellen of voor andere de sa's van haar rayon dienstbaar te maken. Tevens kunnen door tusschenkomst van de loemboeng-dessa spaargelden bij de bank belegd worden. Op die wijze stelt men zich voor het Inlandsch credietwezen te organiseeren, met behulp van kapitalen, welke ongemerkt door de bevolking worden bijeengebracht. Naast de loemboeng-dessa als credietinstelling, bestaan thans op Java pl. m. 30 spaar- en voorschotbanken ten behoeve der inlandsche bevolking, gesteund door de Regeering met voorschotten en subsidies, om de landbouwers uit handen van woekeraars te houden. De verwachting is dat deze banken, wier arbeidsveld feitelijk te groot is voor de rechtstreeksche aanraking met een 2 à 400.000 zielen tellende bevolking, zich gaandeweg tot de hooger bedoelde centrale banken zullen ontwikkelen. Derhalve een stelsel, hetwelk overeenkomt met de Utrechtsche „Coöperatieve Centrale Raiffeisenbank", met deze afwijking dat de centrale bank op Java een kleiner arbeidsveld heeft en dat de aanraking met de bevolking door gemeentelijke instellingen geschiedt. Het huiselijk karakter van de Javaansche gemeente stempelt deze laatste reeds tot coöperatieve inrichtingen, waarvan het bestuur moet blijven berusten bij dat van de dessa. Dat er nog een heele tijd overheen zal moeten gaan voor dat dit stelsel ten volle burgerrecht zal verkregen hebben, wordt toegeschreven aan het gemis aan actieve belangstelling bij den Javaanschen boer, zoodat alles van bestuurszijde uitgedacht en geregeld moet worden. Men heeft soms vrij wat wantrouwen te overwinnen, bij een bevolking, beheerscht door machthebbende geldschieters in de dessa. Daarom echter niet gewanhoopt, zegt de schrijver; de Regeering steunt de zaak door financieële hulp en indienststelling van leidend en toezicht houdend personeel. Cijfers zal men aantreffen in uit te geven regeeringsverslagen, doch zijn tegenwoordig doel is om te voorkomen, dat men ten onrechte in den waan zou gaan verkeeren, alsof op Java, behalve in de residentie Cheribon vooralsnog weinig noemenswaardigs ter zake zou kunnen geschieden of verricht zijn. Na geschetst te hebben hoe de loop van zaken geweest is, wordt er op gewezen hoe ten onrechte uit de betrekkelijk geringe bij de begrooting uitgetrokken bedragen, de gevolgtrekking is gemaakt dat de actie met betrekking tot de oprichting der loemboengs nu ook gering is. Immers de middelen daartoe benoodigd worden door de bevolking zelve verschaft. Juist deze coöperatieve wijze van oprichting, welke in geenen deele bezwarend is gebleken, geeft den waarborg dat de dessaloemboeng van den beginne af zal worden aangemerkt als eene dorpsinstelling. Het denkbeeld om de oprichtingskosten ten laste der begrooting te brengen moet daarom worden verworpen en slechts bij uitzondering, waar de bevolking niet in staat is alles uit eigen krachten te doen, wordt hulp verleend, waarvoor een globale som is uitgetrokken. Voorts waarschuwt de schrijver tegen een te spoedige invoering over geheel Java; de gedachte moet van uit goed uitgevoerde proeven in zorgvuldig uitgekozen centra, als een zuurdeesem werken. Als men voor Indië een goed denkbeeld heeft, wil men dit meestal met teveel haast invoeren, met het gevolg dat men de bevolking lastig valt met eene zaak, welke zij nog niet begrijpt. Het komt

er op een jaar vroeger of later niet aan, maar wel hierop, dat nimmer een stap achterwaarts behoeve te worden gedaan. En dit zou het geval zijn als opeens Java werd overstroomd met dessaloemboengs, terwijl nog niet eens bij alle plaatselijke ambtenaren het groote nut of de levensvatbaarheid dier instelling vast staat. De hartelijke belangstellende toewijding van die ambtenaren is evenwel onmisbaar om ze ingang te doen vinden, zooals in Cheribon onder de bezielende leiding van den heer Mesman. Het geldt dus om propaganda voor het denkbeeld te maken, zoowel onder ambtenaren en hoofden als onder de bevolking; eerst als de grond bewerkt is, kan het zaad wôrden uitgestrooid.

De *Nieuwe Courant* dit artikel met instemming plaatsend, blijft echter bij haar gevoelen dat de uitgetrokken credieten van *f* 20.000 voor de oprichting van dessa-schuren en *f* 10.000 voor aanschaffing van padi-voorraad òf in het geheel niet noodig, òf te gering zijn.

* * *

Een nieuw leenvorst over Boni? Het *Alg. Handelsblad* van 13 Febr. jl. heeft vreemd opgezien van de officieele tegenspraak der geruchten, als zoude Gowa onder ons rechtstreeksch bestuur worden gebracht. Het argument dat de regeering daarvan niet schijnt te willen weten omdat ook de zelfbesturen van Loewoe, Wadjo en Soppeng, na de onderwerping dezer landschappen intact zijn gelaten, schijnt het blad zwak toe. Vooreerst liggen zij verder van het tegenwoordige gouvernementsgebied, bij hunne annexatie bestaat niet een even groot belang als bij die van Gowa en bovendien de tegenstand was gering, in Wadjo viel zelfs geen schot en het bestuur schikte zich geheel naar onze eischen. Men zou dus daar niet dezelfde rechtmatige motieven tot „annexatie" hebben gehad. Integendeel een wijze staatkunde schreef voor het zelfbestuur in Wadjo te eerbiedigen en waar dit gehandhaafd bleef, was er weinig reden, dit niet in de aangrenzende landstreken te doen.

Het „persbureau" zegt verder dat in Boni de rijksraad gehandhaafd is: „met de bedoeling om, zoodra de toestand in dit landschap het zal toelaten, over te gaan tot de verkiezing van een nieuwen vorst"......

Hiervan hoopt het *Hbl.* dat nooit sprake zal zijn. Dat men den Rijksraad handhaaft vindt het verstandig, daarmede wordt de overgang tot nieuwe toestanden gemakkelijk; maar met betrekking tot een nieuw leenvorst wordt gevraagd of men van Speelman's tijd af niet genoeg leergeld heeft betaald. Welke reden kan er zijn om, geheel onnoodig, een deel van het door onze regeering verworven gezag aan een leenvorst af te staan? Het aanstellen van een of meer regenten als ambtenaren der regeering, zou het *Hbl.* nog kunnen begrijpen, doch van een nieuw vorstengeslacht verwacht het niets dan nieuwe moeilijkheden in de toekomst. Waar ten opzichte van Djambi de regeering zich de lessen der historie ten nutte maakte wordt gevraagd waarom zij dit niet ten aanzien van Boni zou doen. Het is niet de vraag van „imperialisme"; Boni is nu eenmaal veroverd. Boni en Gowa moeten nu bij het gouvernementsgrondgebied gevoegd worden, anders doet men wederom als in 1860, half werk.

„Een verkeerd voornemen" noemt ook de heer G. Nijpels in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 Februari jl. het hierboven besproken denkbeeld

om in Boni een nieuwen vorst te kiezen. De bewuste mededeeling van het persbureau brengt hem teleurstelling, zij moet z. i. bevreemding en ongerustheid wekken. Hij wijst op de moeilijkheden, die ons bestuur ondervindt, waar het zijn politiek moet leiden tusschen die van vorsten en machtige rijksgrooten door, en Boni zelf geeft daaromtrent veel te leeren. Voorts zijn het naaste aan den troon de nakomelingen der destijds van den troon vervallen verklaarde vorstin Base Katjoeare, die later weder in genade aangenomen, vorstin van Soeppa werd. Bij die genade was echter bepaald dat zij en hare nakomelingen buiten Boni zouden blijven. Verder wordt er op gewezen hoe een vorst veel van zijn aanzien inboet door het aanwezig zijn van een door de regeering aangestelden rijksbestuurder, waardoor bovendien de eerste zijn raison d'être verliest. Nu geen rechtmatig erfgenaam als aangewezen is, kan Nederland de plaats van den vorst innemen, door aan een ambtenaar de leiding te geven en aan den rijksbestuurder met de landsgrooten het eigenlijk bestuur over te laten, dan is de lastige „bestuurder, die niet besturen mag", uitgeschakeld. Vervolgens schetst de schrijver de bestuurstaak, die te vervullen is en die niet aan onervaren onbetrouwbare handen toevertrouwd mag worden. Wat ons recht betreft, te dien opzichte kan Nederland ten volle gerust zijn. Reeds in 1860 stond in het contract dat de vorst het rijk van Boni alleen bezit in leen en zich steeds als een getrouw leenman eerbiedig en gehoorzaam jegens het gouvernement zou gedragen, waartegenover dit laatste de verplichting op zich nam zich niet met het inwendig bestuur te zullen bemoeien. Zou onder die bepalingen de leenheer reeds recht tot ingrijpen hebben gekregen, nog te meer was dit door het contract van 1896 het geval. Ons goed recht om een door oorlog verbroken contract niet meer als bindend te beschouwen, behoeft eigenlijk geen betoog, doch is niettemin uit de contracten zelf te lezen. Herstel van het vorstengezag zou zeker de bevolking niet aansporen om in de richting van beschaving en ontwikkeling mede te werken.

* * *

Officieren-civielgezaghebbers. In een der brieven uit Atjeh van den correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, opgenomen in het Nr. van 14 Febr. jl. bespreekt deze een artikel van F. B. in de „Groene" No. 1479, waarin werd aangedrongen op het verlengen tot drie jaar van de studie voor Indisch bestuursambtenaar en o.a. den tijd noodig voor de voorbereiding tot officier vergeleken wordt met den slechts tweejarigen cursus voor ambtenaar. Thans zijn er teekenen dat ook, zonder die voorbereidende studie, personen wier opleiding zoo geheel van die onzer bestuursambtenaren afwijkt, ja er in geen enkel opzicht iets mede gemeen heeft, in den laatsten tijd zijn of zullen worden aangewezen om de zoo delicate betrekking van controleur en hooger waar te nemen. Nu ligt in dat waarnemen het begrip tijdelijk en zoowel voorheen als thans geldt daarbij dat dit slechts geschiedt bij een zoodanigen politieken toestand, dat het in het nadeel van 's lands belang is het bestuur aan het burgerlijk element toe te vertrouwen. Zoodra die toestand de normale nabij is, eischt dat belang dat de man met het zwaard het veld ruimt voor den bestuursambtenaar. Nog onlangs heeft Lord Curzon er op gewezen hoe in een welgeordende staat het militair gezag aan het burgerlijk onderworpen moet zijn. In Atjeh zal terecht de algemeene bestuurstaak nog wel eenige

jaren aan een militair worden opgedragen, doch er zijn gedeelten, met name op de Oostkust waar van de bevolking zelf geen kwaad te duchten is en het civiel bestuur nummer één is. Naar verluidt wordt hierin, en is er reeds gedeeltelijk, verandering gebracht, door de opheffing van Idi als controleursplaats. Ook in Lho'Nga, waar de bestuursambtenaar van de Sagi der XXV Moekims was gevestigd, voert sedert twee jaar een officier het bewind. Later is een onderluitenant aan dezen ter zijde gesteld. Eensdeels kan het opheffen van controleursstandplaatsen en het vervangen door officieren uit zuinigheid worden gedaan, doch als men alles mederekent is het verschil gering en verder kunnen deze standplaatsen als leerscholen voor de officieren beschouwd worden. Toch is de schrijver er tegen, want zulk een gezaghebber heeft veel van zijn tijd aan militaire zaken te besteden en het is altijd twijfelachtig of hij zooveel aanpassingsvermogen heeft als noodig is om bij de vereischte kunde zich in een bestuursambtenaar te transformeeren en, naarmate men met een geordende staat van zaken te maken heeft, doen zich gevallen voor, waarbij een uitgebreide kennis van wetten en bepalingen een dringend vereischte is. Het getuigenis wordt hierbij aangehaald van kapitein Colijn, die zelf de vervanging van controleurs door officieren als civiel-gezaghebber voorstond, doch erkende dat de aanrakingen der marechaussee-officieren (waaruit zij over het algemeen gekozen worden) met de bevolking slechts van politioneele aard zijn, zoolang zij met het civiel bestuur zijn belast. Hun kennis van de burgerlijke administratie is dan ook over het algemeen zeer gering en het ontbreekt hun aan tijd en gelegenheid zich daarin te werken, hetgeen bij de ontbering, die zij op het pad zijnde lijden, begrijpelijk is. Dit pleit voor de stelling door den schrijver verdedigd.

* * *

Een stoomvaartlijn Nederland—Zuid-Afrika—Java. Door een comité voor het tot stand brengen van zulk eene verbinding bestaande uit de heeren: Leemans, hoofdinspecteur-generaal van 's-Rijks Waterstaat (voorzitter), C. Beelaerts van Blokland, inspecteur bij de Mij. tot expl. van Staatsspoorwegen; H. P. Dekker, industrieel te Wormerveer; J. van Delden, oud-lid van het huis Reynst & Vinju; G v. d. Gevel, reeder te Rotterdam; J. P. Havelaar, oud-minister van Waterstaat; August Hendrichs, oud-voorzitter van de Amsterdamsche Kamer van Koophandel; A. G. Kröller, reeder te Rotterdam, G. v. d. Pot, lid van de firma D. Burger & Zoon te Rotterdam en Amsterdam en J. H. Zeeman, directeur der Ned.-Ind. Houtaankap Mij. te 's-Gravenhage, is een request gericht tot de ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en Koloniën, waarin aan de regeering verzocht wordt, te willen overwegen of er termen zouden kunnen bestaan, een subsidie van staatswege uit te lokken voor een geregelde stoomvaartverbinding onder Nederlandsche vlag tusschen Java, Zuid-Afrika en Nederland.

Gewezen wordt op de gunstige ligging van Zuid-Afrika voor den afzet van onze koloniale producten, waar de suiker een veld zal vinden dat zij in Amerika dreigt te verliezen, op den toenemenden uitvoer van hout, die bij betere gelegenheid voor ontwikkeling vatbaar is, op de verbinding van Japan en China met Zuid-Afrika door den schakel der gesubsidieerde Java-China-Japanlijn. Waar de vermeerdering der producten van de inlandsche huishouding voor N. I. van zeer groot belang is, zal deze worden in de hand gewerkt

door geregelden afzet en afvoer daarvan te bevorderen. Wat de uitvoerproducten van Zuid-Afrika betreft een van de weinige artikelen, die op eenigszins ruime schaal daartoe behooren is de wol en het is voor een stoomvaartmaatschappij van zeer groot belang als zij deze als retourvracht tot zich kan trekken. In dit verband wijst het comité op de aanvankelijk welgeslaagde pogingen van een firma in Nederland om den wol-export van Zuid-Afrika gedeeltelijk in handen te krijgen, door het sluiten van een overeenkomst met de Zuid-Afrikaansche Coöperatieve Unie te Bloemfontein. Daarbij wordt haar den verkoop opgedragen van alle wol, welke die vereeniging zal afschepen. Voor de oprichting van een wolmarkt in Nederland is echter eene geregelde verbinding met Zuid-Afrika een eerste vereischte. Wat de uitvoer van Nederland naar Zuid-Afrika betreft, heeft de heer H. P. Dekker een persoonlijk onderzoek ingesteld en hij meent dat men in Nederland veel te weinig doordrongen is van de waarde, die Zuid-Afrika als afzetgebied voor den Nederlandschen handel en de industrie kan hebben. Thans zijn de koopers aldaar onbekend met wat Holland presteert, wat er komt wordt met vreemde booten aangevoerd en daarom moet aan den Zuid-Afrikaanschen handelsman geleerd worden dat er een Nederland bestaat en dat goede artikelen daar van daan tot billijken prijs verkrijgbaar zijn.

Uitvoerig wordt uiteengezet dat een subsidie van staatswege waarvan het bedrag in nader overleg te bepalen, onmisbaar is en verleend zou kunnen worden op den voet als dit voor de Java-China-Japanlijn is geschied.

De *Nieuwe Courant* van 16 Febr. jl. deze zaak besprekend nam met blijdschap kennis van het plan en niets zou haar meer verheugen dan wanneer de bedoelde lijn, die inderdaad groote Nederlandsche en Indische belangen raakt, mocht tot stand komen. Het blad wijst intusschen op het volgende. Voor het traject Nederland—Zuid-Afrika wordt op een zoo goed als niet bestaanden, doch in het leven te roepen afzet gewezen „Trade follows the flag". Voor dat van Zuid-Afrika naar Java is binnen afzienbaren tijd niet op vracht te rekenen. Het retour-traject Zuid-Afrika—Java daarentegen is de *clou* van de onderneming te noemen. Een houthandel bestaat reeds en belooft te zullen toenemen en dat de suiker slechts op zulk een verbinding wacht om met de continentale te kunnen concurreeren bewijst de overwinning die zij in Britsch-Indië behaalde. Daar de meeste booten op de terugreis van Zuid-Afrika naar Europa in ballast varen, zou de verwachte afscheep van wol aan deze lijn een belangrijken voorsprong geven. Gevaren zijn er aan te wijzen, waarmede rekening dient gehouden, zooals de groote onzekerheid, welke de toekomst van Z.-Afrika uit een handels- en economisch oogpunt biedt en de concurrentie van machtige stoomvaartmaatschappijen. Waar de zakelijke uiteenzetting van het plan genoegzaam den degelijke opzet van het plan aantoont, is het de taak onzer Regeering door een ernstig en nauwkeurig onderzoek uit te maken of die gevaren de kans op het teloor gaan der subsidie-gelden niet buiten verhouding tot die op het te behalen voordeel zouden vergrooten. Vooral is het noodig zich omtrent de economische toestanden en handelsvooruitzichten in Zuid-Afrika te laten voorlichten. Naar het der *N. Ct.* voorkomt laat het adres op dit punt aan volledigheid en duidelijkheid te wenschen over en daarom vestigt het blad de aandacht op den heer Knobel en ongetwijfeld zullen ook andere bevoegde, met Zuid-Afrika bekende, personen genegen

zijn van advies te dienen. Het geldt hier een zaak van zeer ver strekkende beteekenis, die voor Indië zoowel als voor Nederland gewichtige gevolgen kan hebben en daarom beveelt het blad haar met warmte in de aandacht van Regeering en volk aan.

*
* *

Particulier grondbezit op Java. Naar aanleiding van het opstel van den heer J. H. Kievits dat werd besproken in onze Jan.-afl. blz. 103 schrijft de heer H. J. Köhler uit Semarang een artikeltje in het *Vaderland* van 17 Febr. jl., waarin hij mededeelt te behooren tot hen, die het betreuren dat de Regeering de uitbreiding van het Hollandsche element in deze koloniën steeds stelselmatig heeft tegengewerkt, terwijl hij, met het oog op de gebeurtenissen in Oost-Azië, niets zoo noodzakelijk acht als een krachtig doorgezette kolonisatie en deze is daadwerkelijk slechts mogelijk bij het verleenen van eigendomsrechten. Om hierbij alle misverstand weg te nemen, wijst hij er op dat de zoogenaamde particuliere landerijen volstrekt niet hetzelfde begrip van grondbezit vertegenwoordigen als de hier en daar van de regeering gekochte erven. Bij den verkoop van eerstgenoemde zijn slechts het recht van belastingheffing en heerendienst verkocht, meer niet en dat is de reden, waarom die landen betrekkelijk zoo weinig waard zijn. De terugkoop van die particuliere landerijen acht de schrijver een plicht der regeering even zoo goed als het lager stellen van de prijzen voor gronden, die Hollanders in eigendom wenschen om te gebruiken voor den kleinen land- of tuinbouw. Hij heeft een tijd op een particulier land gediend, doch walgde van het „uitmelken” der bevolking. Het particulier landbezit is feitelijk niets dan een pacht van het recht tot belastingheffing, met deze bijzonderheid dat de pachtsom in eens voldaan is geworden. Bij de heffing dier belasting hebben steeds weer knevelarijen plaats als indertijd in Europa bij de inning der belastingen door middel van pachters. Daarom is die terugkoop plicht, doch krachtig wordt door den schrijver gepleit voor het verleenen van bezitrecht op gronden aan kolonisten.

*
* *

Tijdelijk personeel gevraagd voor half geld! zegt het *Alg. Handelsblad* van 17 Febr. jl. naar aanleiding van een besluit der Indische regeering van 11 Nov. 1905 om tijdelijke ingenieurs van den waterstaat op *ƒ* 200 's maands aan te stellen, in het belang van de voorbereiding en de uitvoering van bevloeiings- en afwateringswerken, waarvan de rentabiliteit niet vaststaat. Deze personen, die, wanneer zij in alle opzichten goed hebben gediend twee jaarlijksche verhoogingen van *ƒ* 100 kunnen krijgen tot een maximum van *ƒ* 500 's maands, zijn overigens van alle voordeelen, verbonden aan den vasten dienst, uitgesloten. Het *Hbl.* vraagt wie voor eigen rekening op die voorwaarden naar Indië zal gaan, of zoo al, wie niet dadelijk zal uitzien naar een particuliere betrekking die beter betaald wordt en vaster vooruitzichten biedt. Na de voorwaarden vergeleken te hebben met die van het vaste corps en van de genieluitenants vraagt het blad welk soort ingenieurs men voor een geheel tijdelijk baantje denkt te lokken. Op zijn best zal men de beschikking krijgen over personeel, dat onophoudelijk verwisselt en ieder kan dan begrijpen wat er van die voorbereiding en uitvoering terecht komt.

Bovendien waarom die tijdelijke aanstelling, daarvan zou alleen sprake kunnen zijn als men vreesde na afloop van het werk met het personeel verlegen te zitten. Het bewuste werk zal echter binnen afzienbaren tijd eer vermeerderen dan verminderen en al ware dit niet het geval, dan acht het *Hbl.* de mutatie in de Indische ambtenaarswereld waarlijk groot genoeg om, werd het corps ingenieurs thans van 67 op 72 gebracht, het later weder zonder bezwaar op 67 terug te brengen.

Overigens is in de geheele benoeming van tijdelijk personeel voor 's lands dienst, welke in de laatste jaren meer en meer in zwang komt, iets dat het *Hbl.* weinig aanstaat. Het geeft zoo den indruk, dat de regeering niet wetende wat zij wil, niet zeker is het thans noodig geachte personeel op den duur noodig te hebben. Omgekeerd is er kans dat dit tijdelijke personeel zich allerminst aan de regeering gebonden gevoelt en de kans is groot dat zij hun werk met minder toewijding verrichten en, zittende op een schopstoel, voortdurend naar eene particuliere betrekking zullen uitzien.

Wat ons betreft, wij vreezen dat het afroomen van de minst goed geslaagden van Delft, waartoe deze maatregel noodzakelijk leiden moet, nog tot vrij wat onvruchtbaar meten en onbruikbaar projectwerk zal leiden.

* * *

Een campagne tegen den Gouverneur van Curacao. Blijkens een artikel in het *Vaderland* van 17 Febr. jl. is men te Curaçao nog niet tot bedaren gekomen en worden er voortdurend artikelen gezonden aan de Roomsch-Katholieke bladen in Nederland, waarin dat dagblad wordt aangevallen, omdat het van oordeel is dat den gouverneur schromelijk onrecht werd aangedaan. Het *Vad.* wijst echter op de oneenigheid der tegenstanders, waar het de verklaring der Venezolaansche plagerijen geldt. Volgens den eenen was hier de Gouverneur aan schuldig door onoordeelkundige maatregelen (zie Febr.-afl. bl. 249), volgens anderen voor een deel de Roomsche geestelijkheid, die indertijd had afgegeven op het Venezolaansche hoogere onderwijs, „wat weerwraak opriep van den vasten wal en de leegpomping van het Seminarie Scherpenheuvel ten gevolge had". Een ander schrijft het te gronde gaan dier inrichting toe aan de algemeene malaise. Merkwaardig is ook dat eenige niet genoemde voormalige raadsleden in *El Imperial* den Gouverneur in die Venezolaansche aangelegenheden geheel van schuld vrijpleiten. Deze laatste meenden dat het *Vaderland* hun collectieve ontslagneming aan onedele drijfveeren toeschreef. Dit protest, meent het blad, vindt echter nergens grond dan in slordig lezen. De reden, die de statenleden zelf opgaven, nl. de gebleken onmogelijkheid van samenwerking met den Gouverneur, was ook door het blad vermeld en het zegt: „Dat de leden zich o. i. gerugsteund vonden door de reeds in gang zijnde campagne en daardoor eerder de opgegeven reden afdoende achtten, verandert niets aan het feit, dat de reden van hun ontslag een andere was dan de onderwijs- en de Venezuela-grief. Maar het verandert ooks niets aan de vrijheid om van de samenwerkingsgrief het zijne te denken. Nu de Raad zich door den Gouverneur gekrenkt achtte, waren andere wegen te bewandelen geweest, dan die van collectief ontslag". De slotsom waartoe het blad komt, is dat bij de zoo groote verbrokkeling van grieven de Minister van Koloniën zich moge hoeden de hand te reiken aan de tegenstanders van den Gouverneur,

Jhr. de Jong van Beek en Donk, wiens toestand reeds als onhoudbaar werd afgeteekend door een correspondent van *De Tijd.* Voorloopig is nog niets onhoudbaar gebleken dan de argumenten van zijn tegenstanders.

In verband met deze quaestie moet nog de aandacht gevestigd worden op eene brochure, welke tien gewezen leden van den Kolonialen Raad van Curaçao geschreven hebben onder den titel: „Kort woord van protest tegen de voorstelling van officieele zijde gegeven van ons aftreden als leden van den Kolonialen Raad". Zij achten het hun plicht op te komen tegen hetgeen de Minister van Koloniën in de Mem. van Antw. op het V. V. der Eerste Kamer over de begrooting van Curaçao voor 1906 (vel 18 bl. 59 der Handel. 1905—'06 I) gezegd heeft. Hoewel deze nog geen gelegenheid had gehad zich een definitief oordeel over de zaak te vormen, kan hij, na opsomming der door die raadsleden vermelde beweegredenen, toch reeds mededeelen dat hij den indruk had gekregen dat de aanleiding tot de geheele zaak gelegen was in de inkomstenbelasting, tot welker totstandkoming de Raad niet wilde medewerken. Blijkens het overzicht der brochure in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Febr. jl.. houden de leden vol dat, met uitsluiting van alle andere hun toegedichte beweegredenen en doeleinden, de eenige oorzaken tot hunne handelwijze die zijn, welke in een adres aan de Koningin werden opgesomd. Verder besluiten zij met de opmerking dat het wellicht vergeefsche moeite moge zijn om naar een herstel van grieven te streven, maar dat zij, wat ook het resultaat moge zijn, dit protest aanteekenen, ten einde de publieke opinie te doen inzien, dat hunne handelwijze boven verdenking staat. Zij zijn zich bewust steeds het welzijn der kolonie te hebben voorgestaan.

Deze brochure heeft „Mijn wederwoord" uitgelokt van den Voorzitter van den Kolonialen Raad, waarin deze, volgens de *N. R. Ct.* van 11 Maart jl. de juistheid verdedigt der aan den Minister verstrekte inlichtingen, in de M. v. A. medegedeeld, doch de persoonlijke opvatting van den Minister betreffende de inkomstenbelasting onjuist noemt en van oordeel is, dat de gemelde leden zich tot de bestrijding daarvan hadden moeten bepalen.

* * *

Stoomvaart Britsch-Indië—Java. Blijkens een bericht van *Fairplay.* zal er een stoomvaartdienst worden geopend tusschen Bengalen en Java, die door de maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" wordt tot stand gebracht. Zooals bekend is werd verleden jaar (zie o. a onze revue 1905 II bl. 1897) de mogelijkheid besproken eener scheepvaartverbinding van Sabang en de Britsch-Indische havens. In de *Indische Mercuur* van 13 en 20 Febr. jl. komt de heer J. H. Cohen Stuart te Calcutta nogmaals op deze zaak terug. In eerstgenoemd nummer zegt de heer C. St.: Laten de Engelschen toch vooral Penang en Singapore tegen ons sluiten; laten zij toch vooral hooge extra-rechten heffen van alle invoeren uit en van alle uitvoeren naar onzen archipel. By all means! laten zij al het mogelijke doen om onzen handel met Singapore en Penang te belemmeren. Niets zal ons zoozeer ten goede komen, niets zal zoozeer bijdragen tot onze vrijmaking van de Engelsche Straits-havens. In het begin zouden we er heel wat ongerief van ondervinden. Maar de oogen zouden ons open gaan; we zouden begrijpen dat we 't voortaan

buiten de Engelschen zouden moeten stellen, dat we nu zelf de hand uit de mouw steken, zelf handelsbetrekkingen en stoomvaartverbindingen met de buitenwereld aanknoopen moesten.

Dat de lijn Nederland-Calcutta-Sabang-Java levensvatbaar is, en dat ze redeneeren zou, staat voor den heer C. St. vast.

Hij maakt er verder de Paketvaart een verwijt van, dat zij, na zich van het monopolie binnen Nederlandsch-Indië verzekerd te hebben, zich niet daarbuiten waagt uit vrees voor concurrentie met de „British India St. Nav. Co.", welke in Britsch-Indië een dergelijke rol speelt als de Paketvaart binnen de grenzen van ons gebied. De *Nieuwe Courant* van 15 Febr., die dit aanhaalt laat in het midden in hoever het te veroordeelen is, dat deze hare krachten concentreert binnen den Archipel, doch zegt dat er nooit genoeg op gewezen kan worden, hoezeer het voor de welvaart en den vooruitgang van Ned.-Indië noodzakelijk is, dat het verbindingen (in Nederlandsche handen) bezitte met de verschillende landen, waarmede het in handelsbetrekking staat en daarom vestigt het blad de aandacht op dit artikel. Tevens wijst het op de cijfers betreffende den suikeruitvoer van Java naar Britsch-Indië en de concurrentie van Oostenrijksche suikêr. In het No. van 17 Febr. wordt het bovengenoemde bericht uit *Fairplay* zeer gewichtig genoemd en de wensch uitgesproken dat het spoedig in vervulling kome.

* * *

Het bevoorrechte tijdschrift. De *Nieuwe Courant* van 17 Febr. bespreekt het besluit van 24 Dec. jl., waarbij door de Indische regeering machtiging is verleend om aan den redacteur van het tijdschrift *Bintang Hindia* bij wijze van renteloos voorschot een bedrag van *f* 20.000 uit te keeren, onder voorwaarde dat de som minstens met *f* 1000 per kwartaal zal worden terugbetaald, terwijl bij niet voldoening de abonnementsgelden voor rekening van den lande geïnd zullen worden en dat 8 bladzijden beschikbaar moeten blijven voor stukken of mededeelingen vanwege de regeering of de daartoe aangewezen autoriteiten, kosteloos op te nemen en te vertalen in het Maleisch. Een correspondent van de *N. Ct.* acht dit moeilijk te verdedigen, het tijdschrift boet er zijn vrijheid mede in en, door den officieelen aandrang tot verspreiding en de opname der bedoelde stukken, krijgt het blad in de oogen van den inlander het karakter van „Soewara (stem van) kandjing Gouvernement". Van de inlanders kan niet worden verwacht, dat zij onderscheid blijven zien tusschen de gevoelens van het gouvernement en van den hoofdredacteur; dit kan aanleiding geven tot misverstand en ontevredenheid, vooral bij eèn volk door dwepers gemakkelijk mede te slepen. Voorts wordt gewezen op de bevoorrechting tegenover andere redacteurs van inlandsche bladen, waarbij men deze zal toeschrijven aan het feit, dat die van de B. H. een Europeaan is. Dat het gouvernement in de mogelijkheid kan komen om zelf de abonnementsgelden te innen, wordt door den correspondent om te lachen geacht. De *N. Ct.* ziet in het geven van het renteloos voorschot niet zoozeer de fout, maar in de oorspronkelijke overeenkomst, en hoopt dat in deze zaak niet nog een geheel alphabet van min of meer „kromme" maatregelen zal worden opgezegd. De kans staat er anders wel naar.

In de *N Ct.* van 21 Febr. is een artikeltje uit het *Bat. Nbl.* overgenomen,

betreffende de „politieke" plaat, die een der laatste nummers vergezelde. waardoor de inlanders tegen de Europeanen worden opgezet. „Den inlander moet aanstonds de wijsheid worden bijgebracht, dat de regeering van N. I. het niet beneden zich acht om door middel van den een of ander, met modder te laten werpen naar iemand, die zich het recht voorbehoudt ronduit zijn meening te zeggen", zegt het blad naar aanleiding van de figuren die het opschrift: titrak (de gek) dragen en vertegenwoordigers der Hollandsche pers voorstellen.

* * *

Generaal Jhr. G. M. Verspyck wordt door het *Alg. Handelsblad* in zijn Van Dag tot Dag van 19 Febr. jl. gehuldigd, omdat op dien datum, tevens de geboortedag van wijlen Z. M. koning Willem de Derde, deze grijze krijgsaanvoerder zijn 84ste verjaardag viert. Het blad brengt in herinnering hoe Generaal Verspyck een geboren aanvoerder en gebieder is, wiens veldheerstalent reeds uitblonk, toen hij, als hoofdofficier gedurende den Bandjermasinschen opstand, hoofdaanvoerder was en met vaste hand allen ernstigen tegenstand den kop indrukte. Wat hij in Atjeh deed is nu nog algemeen bekend. Zijne groote verdiensten als veldheer zijn door het blad vaak besproken en geëerd. Hij was een voorbeeld van zelfverloochening en militaire gehoorzaamheid, en trots miskenning en achteruitzetting, heeft hij zijn plicht als soldaat steeds gedaan, moedig en eenvoudig, waar Koning en Vaderland die noodig hadden. En hierbij herdenken alle Verspyck's vrienden met dankbaarheid den krachtigen steun, de groote aanmoediging, welke Z. M. de Koning hem steeds schonk. Ten slotte wijst het *Hbl.* er op dat het den generaal goed moet doen op te merken, hoe thans in Atjeh en Borneo wordt opgetreden, daar al wat men daar thans doet zoo overtuigend bewijst dat zijn stelsel het goede was. Met het slot van dank en hulde zal ieder gaarne instemmen, al is het voor een leek nog de vraag of het laatste optreden in zake de pacificatie van Atjeh nu wel zoo geheel uit het hart van dezen veteraan gegrepen zal zijn, als men leest hetgeen het *Hbl.* op 22 Jan. schreef (zie vorige afl. bl. 411).

* * *

Vreedzame doordringing. In *l'Europe Colonial* van 20 Febr. jl. vonden wij de aandacht gevestigd op een artikel in de *Standaard*, „journal du docteur Kuyper", dat blijkt gestaan te hebben in het nummer van 29 Jan. te voren en onder het opschrift: „Overbodige waarschuwing"? eene vermaning bevat betreffende de weinige aandacht die Nederland schenkt aan de gevaren, die zijn toekomst bedreigen, wegens zijn koloniaal bezit. Aanleiding daartoe gaf eene waarschuwing, voorkomende in een handboek der geographie van een bekend aardrijkskundige Marcel Dubois, met medewerking van den heer Kergomard samengesteld en waarvan het 1ste deel bij Masson te Parijs is verschenen. Daarin wordt naast de „imperial expansion" van „Greater Britain" ook de wereldpositie van België en Nederland besproken. Deze is onevenredig invloedrijk, wegens de industrieële beteekenis van eerstgenoemd land en de koloniale beteekenis van het laatste. Zulk koloniaal bezit heeft zijn gevaren: „il n'ya nul doute que l'intrusion des grandes puissances commerciales déposséderait pacifiquement d'abord, puis d'une manière politique ensuite, le courageux petit peuple qui a fondé ce grand empire colonial". Voorbeelden

bestaan er in Egypte, Tunis, Korea en Mandsjoerije, terwijl Frankrijk in Marokko bezig is met die „pénétration pacifique". De *Standaard* vestigt er de aandacht op dat de heeren D. en K. niet bedoelen dat de „vreedzame doordringing" in soortgelijken vorm op ons zou worden toegepast. Door het gevaar te overdrijven, zou men er zich blind op staren. Evenwel kan eene oeconomische doordringing (men vergelijke de vorige afl. bl. 403 e. v.), zij het op kleine schaal moeilijk worden ontkend. Vreemd kapitaal, uitlandsche filialen, consulaire bescherming, bezoeken van eskaders onder vreemde vlag zijn niet onbedenkelijk, als er geen machtige s o c i a l e invloed uit het moederland werkt. De inlander duldt ons, volgens het blad, en klemt zich zoolang aan ons vast als hij er profijt bij heeft of voelt, dat hij toch voor een macht moet zwichten. Komt er een andere macht opduiken, waarvan hij ontdekt dat zij de onze te boven gaat, dan raakt daardoor reeds een der hoeksteenen van ons gezag los. Vooral is dit gevaarlijk in een van alle zijden door schepen toegankelijken archipel. De verheffing van Singapore tot een oorlogshaven van den eersten rang kan niet nalaten een min gunstigen indruk te maken en als de inlander oorlogsschepen van 12000 ton ziet, zullen die van 5000 hem geen schrik meer aanjagen. Wij gelooven dat er niet veel inlanders zijn die door een oorlogshaven te Singapore van gedachten zullen veranderen of het onderscheid tusschen schepen van 5000 of 12000 ton weten te schatten, doch wel verdient de opmerking de aandacht die het blad laat volgen: komen er meer vreemde kapitalen en vreemde filialen in Ned.-Indië en verliest onze taal in handelskringen hare alleenheerschappij „dan boort de witte mier ook van binnen", tenzij het Nederlandsch element zich sociaal zoo sterk gevestigd hebbe, dat het oeconomisch niet te verdringen is. En dit nu is juist niet het geval." Men gaat naar Indië om geld te maken, na 20 jaar een pensioen te verdienen; maar sociale vestiging heeft Nederland in den Archipel bijna niet en wat den toestand nog bedenkelijker maakt, immoraliteit had rasvermenging tengevolge, en de Indo's kloppen aan onze deur, soms vroegen ze reeds of Insulinde hun niet toekwam. Nu te zeggen dat alle gevaar in dit opzicht wijkt, zoo we den Javaan maar zachtzinnig bejegenen, is westersche onzin. Wie zoo spreekt kent noch den Indischen landaard, noch den Islâm. Dit argument kan volgens het blad tegenover inlandsche hoofden gelden, maar het geldt niet tegenover de „pénétration pacifique" van een Europeesche macht. Daartegen kan alleen met gelijke wapenen, met eene „pénétration néerlandaise" worden gestreden en het blad besluit dat „ons volk, ook ons Christenvolk, voor Indië hart (moet) krijgen, er heen willen, er zich vestigen, er zich acclimatiseeren, er sociaal een dam tegen andere sociale invloeden opwerpen en hierdoor het ongevoelig binnendringen van die nieuwe macht tegengaan. Doet ons volk dit niet dan zal het op Indië zijn *zedelijk* recht, het recht van zijn historie, het recht van hooger roeping verbeuren. En de politiek, die hier het oog voor sloot, zal voor de critiek der toekomst bezwijken".

* * *

Een Augias-stal. Zijn de voorgaande beschouwingen behartigenswaardig, waar zij wijzen op de zwakke zijde van ons Nederlanders, die zich meer dan noodig door vreemdelingen laten verdringen — zijn er bijv. geen

oude Hollandsche handelshuizen, waar tegenwoordig Duitsche employés en firmanten worden aangetroffen, omdat deze meer zaakkundig en ijverig blijken? — waar gesproken wordt over de immoraliteit, die in Indië zou bestaan en rasvermenging ten gevolge heeft, wil het ons voorkomen dat bij de woordvoerders der richting door dat blad voorgestaan denkbeelden heerschen, die, vooral bij de ontwikkeling van het Oosten, die in de toekomst te verwachten is, koloniaal bezit voor hen niet mogelijk maken. Toevallig kwam hetzelfde onderwerp ter sprake in het *Alg. Handelsblad* van 20 Feb. jl. naar aanleiding van hetgeen Ds. H. Dijkstra te Smilde schreef in het „Zendingsblad van de Gereformeerde kerken in Nederland", nl. „Van Heutsz wil „goed zedelijk gedrag", en dat bevalt slechts weinigen." Als voorbeeld haalde deze schrijver aan wat in *de Indische Gids* te lezen stond (Jan. afl. bl. 52) van iemand, die zich „beklaagde" over de wijze, waarop de G. G. was opgetreden tegen het concubinaat van ambtenaren en officieren. In verband daarmede sprak Z. Eerw. van een „Augiasstal, waarin het vuil van eeuwen ligt opgehoopt." Dit scheen het *Hbl.* wat kras, en toch meenen wij dat deze uitdrukking logisch past in de zienswijze van deze richting. Vooral dat men hier in buiten echtelijken omgang treedt met *Inlandsche* vrouwen moet diegenen een gruwel zijn, die in haar slechts de leden zien van het verworpen kroost van Cham en het schijnt ons toe, dat omtrent overeenkomstige toestanden, die in Nederland tusschen blanken bestaan, men niet van een Augias-stal van eeuwen, maar van afdwalingen van het vleesch, zwakke oogenblikken, enz. zal spreken, waarbij eventueele kinderen nog in genade kunnen worden aangenomen.

Het is opmerkelijk dat rasvermenging en immoraliteit in de gedachten van deze woordvoerders bijeen behooren, dat het denkbeeld, dat Indo's aan een eerzaam huwelijk kunnen ontspruiten, als het ware geheel op zijde wordt geschoven. Wanneer men de rasvermenging op zich zelf niet tolereert, al moge men ze ook achter stellen bij huwelijken van volbloed Europeanen met volbloed Europeesche vrouwen, dan zal men in de toekomst het onmogelijke wenschen, want de inferioriteit van beschaafde Inlanders is niet meer als beginsel voorop te stellen.

Is echter dit struikelblok uit den weg geruimd dan treedt het concubinaat in een ander licht. Wij willen het niet verdedigen, het zou ontegenzeggelijk veel beter zijn, als ieder Europeaan in Indië de middelen en de gelegenheid had om met een vrouw van gelijken stand te huwen, het is zeer goed mogelijk dat onder den dekmantel van het concubinaat veel onzedelijks schuilt, goed..... dit laatste zij ten strengste veroordeeld. Anders is het echter met den onmogelijken eisch dat iemand, alleen in de binnenlanden, ver van vrienden en bloedverwanten, met een gezond lichaam, te midden van een volk, dat de waarde van sexueële onthouding, als strijdig met de natuur, niet in zijn levensopvatting of godsdienstige overtuiging heeft opgenomen, geen vrouw zou mogen nemen volgens de gebruiken van het land, op straffe van tot den Augiasstal te worden verwezen. De Inlander ziet in die samenleving gewoon een huwelijk en de Maleiers op Samatra eischen ook de formaliteiten bij een inlandsch huwelijk vereischt. Hoe menig geval van trouw en zelfopoffering valt er bij die gesmade inlandsche levensgezellinnen niet te boekstaven, hoe aandoenlijk is het haar op later leeftijd als baboe of naaister te hooren vertellen.

hoe zij een zoon hebben, thans een gestudeerd man, in een mooie betrekking, op een afstand nog altoos door het moederoog bewonderd, doch wien zij haar gezelschap niet durven opdringen, omdat de Hollanders nu eenmaal een afschuw hebben van haar ras. Al die menschen, die den steen opnemen om den verlaten Europeaan in een inlandsche omgeving of de arme linkerhandsche gade er mede te werpen, hebben goed praten. Zij zijn natuurlijk eerzaam getrouwd en doen ons altijd denken aan die zedemeesters aan een wel toebereid maal gezeten, die anderen voor oogen houden dat het den hongerigen past te vasten, dat dit zoo moeilijk niet is, als men de voorschriften maar volgt van den Gouverneur-Generaal, waarmede de schrijver (het klinkt voor een Indischman ironisch) in dit geval schouder aan schouder staat. Er is hier een kloof in de denkbeelden, gekoesterd in een Nederlandsche omgeving van strenge rechtzinnigheid en de indrukken, verkregen door een onbevooroordeelden blik op menschen en omstandigheden in andere klimaten en landen. Men kan eerbied hebben voor een overtuiging uit één stuk rechtstreeks afstammend van Calvijn en den Spaanschen tijd en die mannen in hun geloof niet wenschen te schokken, doch discussie met hen is onvruchtbaar en eene kolonie in hun geest bestuurd, wel verre van eene „pénétration néerlandaise" in de hand te werken, zou naar onze meening, bij consequente toepassing van die denkbeelden van minderwaardigheid, onvermijdelijk te gronde gaan. Op gevaarlijke proeven in die richting mag de aandacht gevestigd worden en wanneer iemand eens heftig uitvalt over „gure geloofsijver" ten opzichte van andersdenkenden, terwijl men het toch niet versmaadt van hunne hulp en geschenken te profiteeren, dan is er geen reden om zulks in een revue van dagbladartikelen over te slaan. Het *Alg. Handelsblad* van 21 Febr. wees er terecht op dat wij ons in het bedoelde geval (zie vorige jaargang II bl. 1865) tot een bloote vermelding bepaalden.

In verband met het bovenstaande zij de aandacht gevestigd op een artikel destijds (28 Oct. 1903) opgenomen in het *Batav. Nieuwsblad*, waaruit in de eerste plaats blijkt, dat men in de Romeinsche wetgeving het concubinaat niet geheel genegeerd heeft, doch het tolereerde om onzedelijkheid te voorkomen, terwijl Keizer Constantijn het trouwen met de concubina trachtte aan te moedigen. In dit artikel wordt uitgegaan van het denkbeeld dat het concubinaal maatschappelijk een groot kwaad is wegens het gezinsleven dat er ten opzichte van de kinderen op losse schroeven door gezet wordt. Desniettemin doet de schrijver een voorstel om het aan een wettelijke regeling te onderwerpen.

Daarmede is toegegeven dat het op practische gronden niet altijd te vermijden is en in elk geval te verkiezen boven prostitutie. Wil men nog iets uit het praktische leven over het concubinaat lezen dan zij verwezen naar het *Tijdschr. voor het Binn. Bestuur* 1905, I. bl. 250, waarin terecht gezegd wordt dat de huishoudster een Inlandsche is, die de stelling in moet nemen, die haar naar Inlandsche begrippen past, zij moet op den achtergrond blijven, ook in haar eigen belang, opdat zij zich niet ongelukkig voele en ten allen tijde in de Inlandsche maatschappij kunne terugtreden. Overweegt men de in dit artikel ontvouwde meeningen, dan is het niet altijd gewenscht in deze omstandigheden met keizer Constantijn op het veranderen van dezen band in

een huwelijk aan te dringen, waarbij de vrouw, als zij tot de minder ontwikkelden behoort, voorgoed in een maatschappelijke stelling wordt geplaatst, waarin zij niet tehuis behoort en niet voldoende geëerd wordt, waardoor men haar als Inlandsche geen dienst zou doen. De maatschappelijke schaduwzijde van het concubinaat als bron van pauperisme kan voor het oogenblik onbesproken blijven, eene wettelijke regeling schijnt daarvoor niet ondoenlijk, terwijl het schrikbeeld van een overmatige teelt van Indo's tot zijn juiste proporties wordt teruggebracht, als men opmerkt dat er ruim 60.000 in Indië geboren Europeanen zijn, waarvan lang niet allen van gemengd bloed, tegenover ± 40 millioen Inlanders. Hoe voorts vele werkgevers slechts ongehuwde personen in dienst nemen en daarmede het op inlandsche wijze samenleven in de hand werken, werd vroeger reeds door den heer Stoll besproken (*Ind. Gids* 1903 II bl. 1403).

* * *

Concubinaat in Nederland. In het Weekblad *De Amsterdammer* van 25 Febr. jl. komt een artikel voor, onderteekend E. van Gendt, waarin geconstateerd wordt dat, ondanks herhaalde pogingen daartoe, in Nederland tot dusver eene algemeene maatregel tot verbod van een in concubinaat leven van staatsambtenaren, officieren en minderen steeds achterwege bleef. Dit wordt zeer verstandig geacht, omdat de Regeering zich moet onthouden van een zoodanig optreden, waarbij zij niet in alle gevallen afdoende maatregelen kan nemen. „Van de vroegste tijden af heeft het in concubinaat leven ook in ons land bestaan", zegt de schrijver, „en dat lang niet alleen onder de mindere klasse der bevolking. Een opmerkelijk verschijnsel mag het zelfs genoemd worden, dat bedoeld gebruik in de hoogere standen meer en meer toeneemt. Vermoedelijk is dit een gevolg van de grootere kosten, welke de inrichting en het onderhouden op chiquen voet van een huishouden tegenwoordig na zich slepen, en het zich meer en meer opdoen van vrouwspersonen, die zich tot het in concubinaat leven leenen". Na in nadere bijzonderheden te zijn getreden, die hier kortheidshalve achterwege moeten blijven en hoe er vooral op kleinere plaatsen door het optreden dezer laatste in het openbaar aanstoot gegeven wordt, bespreekt hij met ingenomenheid een circulaire, welke Gouverneur Idenburg in Suriname uitvaardigde, waarbij hij aandrong op eerbaren levenswandel bij zijn ambtenaren. In het slot daarvan wordt ter voorkoming van misverstand opgemerkt, dat deze niet bedoelt een speciaal onderzoek naar iemands leven in te stellen, maar dat hij alleen verwacht dat eventueel zijne aandacht gevestigd zal worden op feiten van algemeene bekendheid, op oneerbaar gedrag, dat door zijn openbaarheid aanstoot geeft en daardoor strekt tot vermindering van de achting aan het ambt verschuldigd.

De heer Van Gendt zou voor Nederland ook zulk een aanschrijving wenschen, doch de redactie valt hem in deze niet bij. Dat een circulaire als van den heer Idenburg, voortvloeiende uit ergernis over bestaande toestanden, wordt uitgevaardigd acht zij verklaarbaar, maar niet aanbevelenswaardig: 1º omdat een zeer groot aantal menschen in het concubinaat volstrekt niets afkeurenswaardigs zien; 2º. omdat er menig concubinaat bestaat dat den echt van anderen in zuiverheid van leven te boven gaat en 3º. omdat het onjuist is alleen deze zijde van het zedelijke leven onder contrôle te stellen en andere dingen, zooals schulden maken enz. er buiten te laten. Voorts acht het blad uitvoering van

het geciteerde slot der circulaire niet doenlijk zonder het speciale onderzoek, waartoe men toch geleid zal worden, zoolang er jaloerschen en verklikkers gevonden worden. Door dien slotzin komt een Calvinist ook feitelijk in strijd met zijn overtuiging, want men kan er slechts een poging in zien tot verfijning van het concubinaat, het uiterlijk er van te verzachten. Intusschen wenscht de redactie niet dat men denken zal, dat zij het concubinaat verdedigt. Wie die zijn naaste niet haat, zou weigeren hem te gunnen een gelukkig huwelijk naar de wet? Het blad heeft het tegen het vervormen van de hoofdambtenaren tot een corps van recherche op zedelijkheidsgebied met al de slechte gevolgen van dien. Het pleit voor gelijk recht en gelijke vrijheid voor den ambtenaar als voor den burger, behoudens verantwoordelijkheid voor de wet, *mits hij zijn taak als ambtenaar trouw vervult*. Dat is het eenige wat een hoofdambtenaar heeft te onderzoeken. Ook onder liberale autoriteiten wordt — men denke slechts aan de school — veel te vaak dit eenig houdbaar en zuiver vrijzinnig beginsel prijsgegeven, en een dril- en contrôle-stelsel toegepast dat ook het niet ambtelijke leven raakt. „Het ambtenaarschap moet blijven buiten elke propaganda op zedelijk en godsdienstig terrein; het moet behooren tot de neutrale zône, in een land als het onze vooral — waar de eenheid van denkbeelden betreffende het ideëele zoover te zoeken is".

* * *

Het slot der rekening van N. I. over 1901. Onder de bijlagen der Handelingen (No. 50—1) vindt men de Memorie van Antwoord van Minister Fock over het verloopig verslag omtrent het wetsontwerp tot vaststelling van dit slot, waarbij hij verleden jaar zelf als een der rapporteurs optrad. Wij stippen uit dit stuk aan, dat in de jaren 1897—1901 de opbrengst van het patentrecht zoowel op Java als op de Buitenbezittingen belangrijk is gestegen, op eerstgenoemd eiland geleidelijk van ƒ 778.589 tot ƒ 891.661 in 1901 en op de Buitenbez. van ƒ 199.208 tot ƒ 272.573, welke stijging niet aan buitengewone omstandigheden of bijzondere redenen is toe te schrijven. Terwijl dit wijst op gezonden vooruitgang is het merkwaardig dat het kadaster een halve ton beneden de raming bleef, welke zelf reeds een ton lager was dan in 1901. Dit wordt toegeschreven: 1°. aan het niet meer aanwezig zijn van voor uitgifte beschikbare complexen woeste gronden met gemakkelijke afvoerwegen; 2° aan de daling der koffieprijzen en de bladziekte en 3° aan de groote moeite, die ondernemers hebben om kapitaal te krijgen, wegens de ondervonden teleurstellingen en verliezen. De achterstand in den erfpachtscanon wordt in hoofdzaak daaraan geweten, dat deze voor tal van erfpachtsperceelen oninbaar is, in verband met speculatieve aanvragen en met den achteruitgang der koffieprijzen, waardoor die perceelen verlaten of niet in exploitatie gebracht werden.

Als administratieve curiositeit valt de ƒ 1.30 te vermelden, in 1882 door den Assistent-Resident Mr. Selleger ten behoeve van een reis van den Gouv.-Generaal uitgegeven, waarvan eene ordonnantie van betaling niet ter verzilvering is aangeboden en sedert geen nieuwe betaalbaarstelling werd aangevraagd. Dit heeft ten gevolge dat deze post nog telken jare in bijlage letter B van de rekening van uitgaven betreffende de III-de begrootingsafdeeling zal moeten worden vermeld, totdat in 1911 de verjaring zal zijn ingetreden. Een waar-

schuwend voorbeeld om toch vooral geen luttele bedragen aan het gouvernement cadeau te doen, want daarvoor moeten dan gedurende dertig jaren niet onbelangrijke uitgaven aan inkt en papier worden besteed; tenzij men op het idee kwam ze maar eens af te schrijven op gevaar af dat later de onvoorziene uitgaven er mede belast moeten worden, als de erven van den schuldeischer zich nog eens bedenken.

Belangrijk is ten slotte bij deze M. v. A. het overzicht der in de jaren 1892—1901 voorgekomen kas-tekorten, waarnaar de Kamer gevraagd had. In die tien jaren zijn de te zamen bevonden tekorten bij de algemeene ontvangers *f* 271.664, waarvan *f* 104.598 werd aangezuiverd, bij de vendumeesters zijn die bedragen *f* 33.511 en *f* 24.613, bij de ontvangers van tolrechten *f* 6649 en *f* 1822, bij de opium-regie *f* 1368 en *f* 258, terwijl bij de zegeldebitanten slechts eens een postje van *f* 112.50 voorkwam dat weder aangezuiverd is. In het geheel is men per saldo in die tien jaren *f* 181.900 te kort gekomen, dus circa *f* 18.000 per jaar, hetgeen tegenover de millioenen van den heer Roessingh van Iterson een vrij geruststellend resultaat schijnt te zijn.

* * *

Concurrentie-vrees bij staatsspoorwegen. In de *Locomotief* van 17 Jan. j.l. kwam een correspondentie uit Bodjonegoro voor, waarin het verhaal besproken werd, dat de tramlijn Goendih—Soerabaja van de N. I. S., die aan de S. S. veel afbreuk doet, door den staat aangekocht en verder geëxploiteerd zal worden. Wegens lager tarieven, schikkingen en andere faciliteiten zouden verscheidene handelskantoren van Soerabaja, die goederen naar Solo of Semarang verzenden, zulks doen langs deze lijn, omdat dit veel voordeeliger is dan vervoer per S. S. Dit bericht bracht aan het *Alg. Handelsblad* van 23 Febr. j.l. in herinnering, wat de heer IJzerman in de 2e Kamer zeide (zitting 29 Nov. 1905 bl. 254) over de aftapping van het suikervervoer langs de lijn Babat—Djombang naar den Goendih—Soerabaja tramweg, waar de tarieven belangrijk verlaagd zijn. Van haar standpunt gaf de heer Y. de N. I. S. volkomen gelijk, dat zij tracht het verkeer op haar tram, die 3½ pCt. opbrengt, uit te breiden. „Maar daartegenover staat, zooals hij zeide, dat de Staat groot gelijk heeft met te zeggen: ik laat mij niet aftappen, en daarom zou ik wel den Minister in overweging willen geven een nauwlettend oog te laten houden op den gang van zaken bij de exploitatie van de spoorwegen en de tram, zooals die thans geschiedt. Mocht het dus weer voorkomen, dat er overeenkomsten worden gesloten als die met de Babat—Djombang, dan geloof ik, dat de Regeering niet moet aarzelen over te gaan tot naasting van de tram Goendih—Soerabaja, waartoe de uitstekende concessie-voorwaarden — het moet erkend worden dat die voorwaarden voor den staat uitstekend zijn — haar in staat stellen".

Het *Hbl.* stemt toe dat de staat door den goeden toestand, waarin die tram verkeert, dan niet bekocht zou zijn, doch vindt dat het advies ons op den verkeerden weg leidt, omdat het hoofddoel moet zijn: verbetering van spoorwegtoestanden, bevordering van het „algemeen" belang. Het motief: *alleen* de zucht om zich een lastigen concurrent van de hals te schuiven, mag volgens het blad niet gelden. De ambtenaren der exploitatie van de S. S.

moeten het voorbeeld van hun concurrent volgen en ook, door doelmatige tarieven en eene voorkomende behandeling der verzenders, het vervoer tot zich lokken. Het blad spreekt verder van Indische fiscaliteit en dat het mannelijker is den strijd tegen eerlijke concurrenten niet te ontwijken, dan de concurrentie den kop in te drukken.

Dit alles klinkt zeer liberaal en goed, doch in het bijzonder geval van de staatsspoorwegen op Java is de zaak ook van een ander standpunt te beschouwen. Dit staatsnet is ten koste van een uitgaaf van ruim 137 millioen zoover voltooid, dat de transporten ten bate van het publiek vergeleken met vroeger, nu tegen redelijken prijs worden bewerkstelligd. De inlandsche markt heeft in het algemeen voorloopig geen lager tarieven noodig en is er eens een artikel dat er onder lijdt, dan kan daarin, door de classificering te herzien, worden tegemoet gekomen. Met de bestaande tarieven levert dit kapitaal een matige rente, want de netto opbrengst, werd bijv. (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 545) voor 1905 geraamd op *f* 4.305.000 dat is dus iets meer dan 3 pCt. van het aanlegkapitaal dat met de 25 millioen van S. W. K. het door het *Hbl.* zelf genoemd cijfer van ± 160 millioen geeft (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 435).

Wanneer men nu het publiek en inzonderheid het massaal vervoer van Europeesche ondernemers onder den naam van „algemeen" belang, bevoordeelt door het van de staatslijnen af te leiden op particuliere, waartegen, bij verkorting van afstanden, niet te strijden is, dan wint de grootondernemer iets, doch de staat verliest veel meer en zijn kapitaal wordt renteloos. Daardoor verliest dit zijn waarde als bron van staatsinkomst en mag het niet meer gesteld worden tegenover het becijferde tekort van 120 millioen, welke de staatsrekening op het einde van 1904 debet stond, zooals in het *Hbl.* van 25 Jan. 1905 werd gedaan en dan bestaat er *wel* aanleiding van Indië's geldnood te spreken. De eenigen, die dan profiteeren, zijn de particuliere tram- en spoorwegmaatschappijen en de suiker- en andere groote ondernemingen die men niet kan belasten met het verloren bedrag, want die belasting zou dan nog vrij wat hooger moeten zijn, dan de progressieve winstbelasting, waar onlangs reeds zooveel over te doen was. Naar onze meening is de zaak in haar gevolgen ingewikkelder dan het *Hbl.* doet voorkomen en is het zaak in deze met den heer IJzerman de voorzichtigheid te betrachten.

Men zou ook aldus kunnen redeneeren: Vindt gij de spoorwegtarieven op Java nog te duur en hindert het U, dat zij nog niet door onbeperkte concurrentie en tarieven-oorlog tot het laagste peil zijn gekomen? Welnu, die toestand staat dan gelijk met eene indirecte belasting van het publiek, welke de Indische schatkist, bij gemis aan voldoende rechtstreeksche inkomsten, nog niet kan missen.

* * *

Spoorwegen op de Philippijnen. Blijkens het Januari-nummer van *Ons Volksbestaan*, orgaan der groep N.I. van het A. N. V., heeft dit blad een correspondent op Manilla, die o.a. naar aanleiding van het artikel van Veha in onze Octoberafl. bl. 1500 schrijft: „Omtrent dien spoorwegaanleg zijn overigens de meeningen ook zeer verdeeld. Luzon en Java zijn ongeveer van gelijke grootte, doch dit eiland telt niet meer dan 5.000.000 inwoners. De werkkrachten zijn te gering voor de uitgestrektheid van dit eiland, terwijl Chineezen-invoer verboden is. Om de nieuwe lijnen aan te leggen moet dus een deel der toch reeds zoo

schaarsche bevolking gebruikt worden, wat even groote vermindering der voor den landbouw zoozeer benoodigde werkkrachten beduidt. Het is ook zeer de vraag waarvan al die spoorwegen bij eene zoo geringe bevolking zullen moeten bestaan, al zijn de lijnen dan ook door de meest bevolkte streken ontworpen."

* * *

De staatsbedrijven in Indië. In de Maart-afl. van *Onze Eeuw* bespreekt Dr. E. B. Kielstra de schaduwzijden, die er volgens hem thans kleven aan de boschexploitatie, de staatsspoorwegen, de tinwinning op Banka, de Ombilien-exploitatie, enz. doch noemt het eene bekende „handigheid" van de paladijnen van eenig staatsbedrijt, om elke aanmerking, die men zich op den gang van zaken veroorlooft, toe te schrijven aan de (veronderstelde) zucht om de particuliere nijverheid in de plaats der staatsexploitatie te doen treden. Na de noodzakelijkheid te hebben betoogd, dat de exploitatie van staatsdomeinen zooveel mogelijk moet komen ten bate van den staat en dat, met het noodige toezicht, eene industriëele onderneming geheel zelfstandig moet zijn. ook al wordt zij van staatswege gedreven, komt de schrijver tot een plan, dat vroeger in het *Alg. Handelsblad* (zie onze Jan.-afl. bl. 72) reeds voor Banka was aanbevolen, namelijk overdracht van de zaak aan een particuliere maatschappij in dezen vorm dat de staat een minimum-rente van het benoodigd kapitaal waarborgt, maar daarentegen het leeuwendeel, b.v. $^3/_4$ of $^7/_8$ der winst voor zich bedingt. Dan ware de ambtelijke rompslomp vermeden.

Het denkbeeld is zeker der overweging waard, doch wij blijven aan de verwezenlijking twijfelen. Volgens de statistiek van het vervoer op de spoorwegen over 1903 maakten de staatsspoorwegen op Java dooreen $3^1/_2$ pCt. van het aanlegkapitaal; zooals boven is medegedeeld is dit op grond van de winstraming voor 1905 niet veel meer dan 3 pCt. Bovendien zijn er nog uitgaven aan pensioenen en bij particuliere exploitatie aan bankiers om aan geld te komen, die deze zullen drukken; dus mag men wel zeggen dat de te garandeeren minimum-rente er nauwelijks mede verdiend wordt. In stede van een aandeel in de winst, zou onder de tegenwoordige omstandigheden de staat misschien beginnen met nog wat minder te krijgen dan thans. Nu wordt wel veel verwacht van de winstverhooging door meerdere geschiktheid der particuliere ondernemers, doch dit is nog dubieus en een deel valt er af, wegens de onbeperkt toe te laten concurrentie. Voor de S.S. op Sumatra met hun 2.2 pCt. van het aanlegkapitaal is het nog minder waarschijnlijk dat men beter af zal zijn.

* * *

Onze handel met Perzië en de Levant. In de *Gids* van Maart schrijft de heer A. Hotz het slot van het in de vorige afl. (bl. 424) geresumeerde artikel en toont in het bijzonder aan hoeveel van Belgische zijde in het belang van den handel in de Levant wordt verricht en hoe de Regeering daar er voor zorgt dat hare agenten in het buitenland doordrongen worden van de overtuiging dat promotie niet alleen afhangt van goed gedrag en onthouding van het geven van last en wrijving, ook niet van het steeds voorhanden hebben van „dekking", maar voornamelijk van gebleken belangstelling en het *slagen* in de bevordering der economische belangen van het door hen vertegenwoordigde land. Intusschen roemt hij, wat de Levant betreft, den ijver van Jhr. Mr.

J. E. de Sturler, die daar in 1900 optrad en hij is dankbaar dat deze zich bereid heeft verklaard de moeilijke taak te Teheran op zich te nemen. Men verwachte echter niet dat één man, hoe bekwaam en volijverig ook, alleen in staat is alles weder voor ons terug te winnen, wat verloren is gegaan. Veler medewerking is daartoe onontbeerlijk, zoowel van de zijde van ons gouvernement als van die van den handel. Naast die steun is ook tijd noodig, men verwachte vooral geen onmiddellijke uitkomsten. Doch ook zij die eenmaal hun twijfel hebben uitgesproken zullen zeker wel wenschen dat het den heer De Sturler gegeven zij te volbrengen, wat door hen thans onbereikbaar wordt geacht.

* * *

Gewelddadige handelingen van officieren te velde. In verschillende bladen is het verhaal besproken, opgenomen in het *Nieuws van den Dag van N. I.* van 12 Jan. jl., volgens hetwelk een luitenant, patrouille-commandant in het Djambische, zich schuldig zou gemaakt hebben aan beestachtige mishandelingen jegens weerlooze inlanders, die als gidsen geprest waren en ten slotte zelfs een van deze zou hebben neergeschoten. Het verhaal heeft volgens het *Alg. Handelsblad* van 13 Febr. jl. allen schijn van waarheid; de redactie is bereid getuigen en bijzonderheden aan de bevoegde autoriteit mede te deelen. Blijkens een in de *N. R. Ct.* van 27 Febr. jl. overgenomen bericht, uit de *Java-Bode* heeft de gew. militaire commandant van Palembang lang vóór de openbaarmaking van dat bericht een onderzoek ingesteld, doch het *Bat. Nbl.* wijst er op hoe in het officieele journaal de gebeurtenis als volgt wordt beschreven: „In het Poelau-Aroesche werd eenige onrust verwekt door het onoordeelkundig optreden van een patrouille".

Volgens het *Soer. Hbl.* moeten te Kota-Radja drie jonge officieren voor den krijgsraad terecht staan wegens het doen afmaken van gevangenen. Twee hunner zijn gedecoreerd en allen staan bekend als ferme aanvoerders. Een officier van gezondheid, die mee op excursie was, zou de aanklacht hebben ingediend. De *Java-Bode* waarschuwt naar aanleiding van dit bericht tegen overijlde oordeelvellingen en tegen het stelselmatig in een stemming brengen van een deel van het publiek, die invloed op het uit te spreken vonnis kan oefenen. Waar er verzachtende omstandigheden zijn moeten deze ten volle in aanmerking komen. „Het is bekend", zoo leest men verder, „dat de opleiding van jonge officieren tot zelfstandige aanvoerders dikwijls veel te wenschen laat, dat het door ouderen en meer ervarenen gegeven voorbeeld niet altijd veredelend werkt. Meermalen wordt op jeugdige schouders een te groote en te drukkende verantwoordelijkheid gelegd. Het najagen en afmaken van vijandelijke benden is eene wreede noodzakelijkheid. maar menigmaal wordt het uiterst bezwaarlijk, een grens te trekken tusschen geoorloofde en ongeoorloofde wreedheid. Een enkele overijlde daad en de grens is overschreden. Ook is de wreedheid, waarvan de vijand telkenmale blijk geeft, een slechte leerschool; zij verhardt het gemoed zelfs van hem, die oorspronkelijk zacht was van inborst. De chefs eischen daden, sporen aan tot kordaat optreden, doortastend handelen; het wordt gewoonte om de deugd van een aanvoerder af te meten naar het aantal dooden, dat op zijn rekening wordt geschreven. Waarlijk het pad, dat leidt tot roem en eer, is voor een officier van weinig levenswijsheid wel glibberig en gevaarlijk"....

Bij deze apologie onthouden wij ons van commentaar, het was ons niet bekend dat er in het militaire een geoorloofde wreedheid bestond Wanneer men alle wreedheid onherroepelijk veroordeelde en de zaken in officieële rapporten meer onomwonden blootlegde, dan zouden de schuldigen wellicht meer moeite doen om zich in te houden.

Onder het opschrift „Boni-practijken" nam het *Alg. Handelsblad* van 19 Febr. het aldus getitelde opstel uit het *Bat. Nbl.* over, waarin behalve de omschrijving van het Djambische geval, meerdere voorbeelden van zulke onkenbaarmaking van feiten in de officiëele verslagen worden medegedeeld. Zoo verneemt men met leedwezen dat bij de landing in Loewoe de luitenant ter zee Zadelhoff niet zooals officiëel vermeld door het vuur der Loewoeërs, maar door dat der eigen landingsdivisie is gewond: het eenige buitgemaakte geweer van een Loewoerees bleek aan boord nog geladen. Zoo zou een verkeerde voorstelling gegeven zijn van een tocht van uit Palopo in de laatste helft van September gedaan, waar men met prauwen willende terugkeeren grootendeels te water geraakte, het geheele onderlinge verband verloor en er gevaar ontstond voor een débacle. Het derde geval betreft het „onoordeelkundig optreden" door een marechaussee-patrouille tegenover een gids, waarvan niets in de rapporten wordt vermeld. Wadjo had zich reeds onderworpen zonder een schot te lossen; overal ontving de bevolking onze troepen als bevrijders. Waar men kwam, gaven de kampongs den troep inlandsche gebakjes of vruchten ten geschenke. Een marechaussee-patrouille had een kampongbewoner geprest om als gids te dienen. De man zat in duizend angsten, sprong op een gegeven moment in de rivier en trachtte zich tusschen waterplanten te verbergen. Zooals de berichtgever vernam is toen herhaaldelijk zoowel door den commandant als door de minderen op den gids geschoten. Dat deze niet dadelijk viel, wijt hij alleen aan het „allerellendigste" schieten der militairen. De man werd gewond en ontvluchtte; uit wraak spoorde men zijn riviervaartuig op en vernielde dit. De gewonde kampongbewoner heeft later zijn beklag ingediend bij den te Pampanoea gestationneerden controleur Goedhart. die de zaak onderzocht en het schieten op de kamponglieden in strenge termen veroordeelde. Ook de opperbevelhebber waarschuwde later om maar niet direct op wegloopende gidsen te schieten.

* * *

Een Maleische Journalistenbond is in Ned.-Indië opgericht op initiatief van F. D. J. Pangemanann, redacteur van de *Kabar Perniagaän.* Volgens een bericht in het *Bat Hbl.* waren op 6 Jan jl. te Batavia niet minder dan 22 redacteurs van Maleische bladen bijeengekomen, die allen tot den bond toetraden, waarvan de heer Clockener Brousson, red. *Bintang Hindia*, tot president, F. Wichers, red. *Taman Sari* tot Vice-President en de in den aanvang genoemde redacteur tot secretaris werden benoemd. Voorts vindt men vermeld Phoa Tjoean Hoat, red. *Bintang Betawi*, als penningmeester en Gouw Peng Liang red. *Sienar Betawi* en J. H. Pangemanann, redacteur *Kabar Perniagaän* als commissarissen. De statuten moeten reeds zijn vastgesteld en de voorzitter deelde mede dat de G. G. de oprichting van dezen bond met genoegen zou gezien hebben. Op den toon der Maleische bladen zal de bond een goeden invloed kunnen uitoefenen en de *Java-Bode* deelt mede

dat binnenkort eene Maleische afdeeling aan het persbureau te Buitenzorg zal worden toegevoegd en dat het port voor de verzending van dagbladen zal verlaagd worden tot $1/2$ cent per 50 gram, in plaats van per 25 gram, zooals nu het geval is. Niet alleen de redacteurs en correspondenten van dagbladen kunnen lid worden van den Maleischen Journalistenbond, maar ook de eigenaren en beheerders van drukkerijen; dusdoende hopen de oprichters dat van den bond groote kracht zal kunnen uitgaan.

Behalve de genoemde bladen vinden wij in den Regeeringsalmanak voor 1906 nog vermeld de Maleische dagbladen: *Bintang Soerabaja, Pembrita Betawi, Pewarta Hindia* en *Pewarta Soerabaja*; als bladen die driemaal 's weeks uitkomen: de *Bintang Semarang*, de *Pertja-Barat* en de *Slompret Melajoe*; tweemaal 's weeks: de *Pertja Timor* (Medan) en de *Tjahaja Sumatra* en éénmaal 's weeks de *Bentara Hindia*. In de Javaansche en Maleische taal gezamenlijk, worden genoemd de *Djawi kando* (driemaal 's weeks) en de *Retnodhoemilah* (tweemaal 's weeks); in het Javaansch, het weekblad *Bromartanie* en eindelijk nog twee Bataviasche blaadjes (Albrecht & Co.): De *Soerat brita kapoetoesan hoekoem* en de *Soerat koeliling*. Het schijnt dat de lijst in den R. A. niet volledig is, want de *Sienar Betawi* komt er niet op voor. Overigens blijkt dat de Javaansche pers tegenover de Maleische weinig gewicht in de schaal legt.

* * *

Draadlooze telegraphie. In het *Vaderland* en in het *Alg. Handelsblad* van 23 Febr. vindt men een in brochure-vorm uitgegeven lezing besproken, door den kapitein-luitenant ter zee H. T. Hoven op 31 Jan. te voren voor de Marine-Vereeniging te Helder gehouden over. „De toepassing der Draadlooze Telegraphie speciaal in Nederlandsch-Indië", waarin behalve interessante bijzonderheden over deze zaak in het algemeen, een ongunstig oordeel wordt uitgesproken over de financieële bestaanbaarheid van een maatschappij tot exploitatie daarvan in N.-I. Hij gelooft niet dat vele booten toestellen daarvoor aan boord zullen nemen en ziet in het oprichten van 38 stations in hoofdzaak niet een semaphore-dienst, de seinverbinding tusschen schip en wal, doch eene verlenging van het telegraafnet. De rente en afschrijving op $1/4$ millioen stellende en het bedrijf van 38 stations en de algemeene kosten op een gelijk bedrag, berekent de schrijver de jaarlijksche uitgaven op $1/2$ millioen en de inkomsten, hoofdzakelijk een te verwachten gouvs. subsidie, worden overigens door hem blijkbaar niet hoog aangeslagen. Hij verwacht dan ook slechts teleurstelling als de maatschappij mocht opgericht worden. Wil men de draadlooze telegraphie in N.-I. toepassen ten dienste van handel en scheepvaart, dan doe men dit op bescheiden schaal; aan een concessie van 38 stations heeft deze geen behoefte en de marine heeft een paar groote stations op Java noodig, bediend door gouvs. ambtenaren. Haar belangen zouden volgens den schrijver door de concessie ernstig geschaad worden.

Tegen deze uitspraken verschenen in het *Alg. Handelsblad* van 27 Febr. ernstige protesten van de concessionarissen Delprat en Wackers, alsook van den vertegenwoordiger der Marconi Mij. en door een ongenoemde (G. I. K.) werd geconstateerd dat het stelsel dezer laatste niet is afgekeurd. Wij kunnen deze uitvoerige stukken niet resumeeren, doch stippen alleen aan dat volgens

eerstgenoemden de particuliere belangen op den voorgrond staan en door den heer Hoven zijn onderschat. Alleen de Paketvaartbooten komen en vertrekken 6000 malen per jaar, de belangen van geisoleerde plaatsen als Ternate, Banda, Ambon, Riouw, Kroé, Menggala en anderen worden voorbijgezien. Volgens de ramingen is de zaak zeer goed rendabel. Ook in latere nummers werd de polemiek voortgezet, ditmaal tegen een ander zee-officier.

* * *

Kameroenschandalen. In een brief van haar Berlijnschen correspondent, opgenomen in de *Nieuwe Courant* van 19 Febr. jl., wordt vermeld hoe Dr. Paasche, die zich zooveel moeite gaf de Duitsche koloniale ambtenaren ten koste van die van andere natiën in de hoogte te steken (Maart-afl. bl. 415) zich ook vergist heeft, toen hij met trots op het feit wees, dat ten minste in de Duitsche koloniën het vergeven van monopolies aan speciale maatschappijen of personen nimmer tot de competentie der betrokken ambtenaren in de kolonie, doch uitsluitend aan de regeering te Berlijn behoort. Volgens het *Berliner Tageblatt* is er een onderzoek aanhangig naar de daden van den telegraphisch teruggeroepen gouverneur van Kameroen (Febr. afl. bl. 275) Jesko von Puttkamer, die aan de bekende Duitsche handelsfirma Woermann aldaar, een handelsmonopolie ten koste der negerbevolking zou hebben verleend, waarbij bepaald werd, dat geen zwarte in Edoea (de marktplaats van Kameroen) meer mocht handel drijven, doch uitsluitend die firma, waardoor de handel der inlanders geheel werd vernietigd. Verder had de gouverneur den laatsten dag van zijn regeeringsfunctie een bevel tot inhechtenisneming tegen den jongen prins Akwa uitgevaardigd, die zich te Altona bevond, doch het ministerie van buitenlandsche zaken weigerde daaraan rechtskracht te verleenen, terwijl men uit latere berichten verneemt dat ook koning Akwa en de andere zwaar gestrafte hoofden in vrijheid zijn gesteld. Men beschouwt dit als het begin van een nieuwe koers in Kameroen.

In aansluiting hieraan zij uit de *Nieuwe Courant* van 3 Maart jl. nog aangeteekend dat V. Puttkamer volgens eene officieuse mededeeling niet meer op zijn post zal terug keeren en ook geen andere betrekking krijgen, omdat zijn ophelderingen op de meeste punten als onvoldoende beschouwd worden en hij zelf had moeten toegeven dat hij op zeer autocratische wijze in de kolonie te werk gegaan was.

In hetzelfde bericht leest men dat het voorstel aan den Rijksdag om een afzonderlijk departement van Koloniën in Duitschland in te stellen door de regeering is teruggenomen en dat dit waarschijnlijk is toe te schrijven aan de weigering van de centrums-fractie om tot die oprichting mede te werken, (vergelijk Jan.-afl. bl. 69).

* * *

Pradjoerits op Borneo. Naar aanleiding van het sneuvelen van controleur Knappert (zie vorige afl. bl. 420) wijst het *Alg. Handelsblad* van 28 Febr. er op dat toen indertijd besloten werd te Barabei een detachement pradjoerits te plaatsen, de resident voorstelde daarvoor Bandjareezen te nemen, die hij vroeger, in Deli, als flink en betrouwbaar had leeren kennen. Te Batavia

was men van oordeel dat deze in hun eigen gewest niet te vertrouwen zouden zijn. Goede elementen, van elders te trekken, moesten echter beter betaald worden en voor de vastgestelde bezoldiging zag zoomin de resident Kroesen als zijn opvolger De Rooy kans behoorlijk personeel te krijgen. Toen werd volk te Batavia aangeworven: „een zoodje koelies", die daar niet behoorlijk aan den kost konden komen en die dachten dat zij voor bureauoppassers geëngageerd werden. Hiermede werd de controleur opgescheept; zij hadden een geweer, maar konden of wilden er geen gebruik van maken, omdat zij niet de minste roeping of lust hadden te vechten. Het *Hbl.* ziet in het gebeurde een bewijs dat men in een dergelijk geval de verantwoordelijkheid dient te laten dragen door de menschen, die daarvoor zijn aangewezen.

*
* *

Atjeh's pacificatie waarover in de vorige afl. (bl. 437) het laatst gesproken is, vormt deze maand weder het onderwerp van tal van artikelen. In de eerste plaats komt de heer W. Bosch, oud-luitenant ter zee — die $2^1/_2$ jaar bij den Atjeh-tram was geplaatst en op 15 Febr. het beleid der genie daarbij verdedigde — in het *Vaderland* van 17 Febr. op tegen het ongunstig oordeel door „Atjehman" over Mahradja Djeumpa geveld, van wien het niet aangaat hem verantwoordelijk te stellen voor de ongeregeldheden in Peusangan. Deze schrijver haalt een brief aan, door hem vroeger aan een volksvertegenwoordiger geschreven, waarin de malaise en achteruitgang op Atjeh toegeschreven worden aan het onophoudelijk oproepen der bevolking in onbetaalden heerendienst, het aanhoudend opleggen van boeten en het door de regeeringsambtenaren bevoordeelen van enkele kapitalisten en handelslichamen, waardoor als het ware monopoliën gecreëerd worden. Voor den aanleg van den weg naar de Gajoelanden werden 2000 man uit Peusangan opgeroepen, die geruimen tijd te Teupin Maneh een bivouac betrokken om zonder deskundige leiding een weg van 12 M. breed aan te leggen, welk werk nog wel tien jaar duren kan en door steile hellingen voor karren en automobielen toch onbruikbaar zal zijn. Jonge officieren voeren dat wegwerken tot in het waanzinnige op en voor alles, wat niet in orde is, wordt boete opgelegd, hetgeen volgens den schrijver langzamerhand een soort van sport is geworden. Hij heeft zelf nog een betrekkelijk groot bedrag onder Atjehers uitstaan en de bovengenoemde Mahradja was hem nog *f* 4000 schuldig. Voor *f* 3000 werd aan dezen uitstel verleend, te betalen in peper, en de rest zou hij binnen 14 dagen afdoen, doch was daartoe niet in staat, omdat hij in dat korte tijdsverloop weder 1200 dollars boete kreeg. Ten einde raad moest dit indertijd zoo rijke hoofd zijn sieraden en die zijner vrouwen beleenen tegen 4 % 's maands.

Het is ondoenlijk alle vermelde staaltjes over te nemen, doch volgens den schrijver zou een karvoerder zelfs boete oploopen als zijn trekdieren den weg verontreinigen. „Atjehman" wijst in een naschrift van dit stuk er op, dat ook volgens zijn idee de zware heerendiensten en boeten op den duur kwaad bloed zetten, doch de eerste zijn niet geheel te vermijden en de wegenaanleg is in het belang van den politiedienst en ook voor de bevolking een voordeel. Overigens onthield deze schrijver zich van het bespreken van bijzonderheden en wijst hij er op dat teleurgestelde verwachtingen iemand dikwijls bitter maken en de heer B. tot dezulken behoort, die wat heel veel vertrouwen

gesteld hebben in hetgeen Z.Exc. Van Heutsz — ter goeder trouw overigens — den handelsman heeft voorgespiegeld. Wat Mahradja Djeumpa betreft, deze heeft voortdurend met de kwaadwilligen onder één deken gelegen en hij deed dit al in '99, toen er nog geen enkele weg onder handen was.

In het *Vaderland* van 22 Febr. valt een anoniem schrijver Atjehman bij, waar deze over te weinig troepen klaagt en wijst aan hoe het terugnemen van het 12de bataljon van Atjeh feitelijk een vermindering van de troepenmacht aldaar beteekent. Op deze en ook op andere wijze worden Van Daalen de middelen onthouden zijn taak naar behooren te vervullen. Generaal Van Heutsz, die oppermachtig was tegenover den legercommandant, en volgens den schrijver ook eigenlijk tegenover den G. G., had op Atjeh de beschikkking over een tevreden officierscorps, dat met lust en opgewektheid zijn dienst verrichtte en dat thans — vooral na tal van bezuinigingsmaatregelen door den tegenwoordigen landvoogd getroffen — evenals zoovele andere takken van dienst, aan eene algemeene malaise onderhevig is. Men hunkert er niet meer naar om naar Atjeh te gaan en men is blij als de vermoeienissen en ontberingen weer voorbij zijn. Zou het zoo vreemd zijn dat met het laatst geschetste officierscorps, behoudens de prachtige resultaten van enkelen, thans minder wordt tot stand gebracht? Ook de troep zelf ziet in Atjeh lang niet meer die voordeelen van vroeger en dient met minder opgewektheid. Voorts wordt de élite der officieren thans aan Atjeh onttrokken om in allerlei andere oorden van den Archipel te dienen. Men moet niet uit het oog verliezen dat Van Heutsz beschikte over een Van Daalen, dat deze den steun mist van een machtig chef en geen tweede als hij heeft om zijn rechterhand te zijn.

In het *Vaderland* van 27 Febr. schrijft de heer Bosch een „Commentaar op het Atjeh-telegram van 24 Febr. '06," dat een tiental Atjehers het tijdelijk bivouac te Djeuniep (Samalanga) binnendrong, waarbij een officier sneuvelde en zes Europeesche militairen gewond raakten. Het landschap Djeuniep ligt op 14 K.M. afstand van het bivouac Samalanga en 20 K.M. van Djeumpa verwijderd. Toen de schrijver daar de spoorlijn hielp traceeren en een luitenant de bevolking registreerde, was deze nog niet verbitterd; ook de aanleg van de aardebaan ging zonder gemolesteerd te worden. Men kon er ongewapend een wandeling maken. Toen de bevolking niet meer bij den aanleg van de tram noodig was, werd zij aan het wegwerken gezet: „de geleden schade moet ingehaald worden, van dik hout zaagt men planken ging het er nu van langs, zelfs de majoor, militair en civielgezaghebber, met eenige marechaussee-officieren, kwamen vaart achter het werk zetten en spoedig openbaarde zich de verbittering der afgebeulde bevolking. Luit. Van A., mijn huisgenoot", zoo vervolgt de schrijver, „werd naast mij doodgestoken, geen 200 meter van de plaats, waar ik 14 dagen en 14 nachten gerust gewerkt had. De brigade-Commandant S. als wegopzichter werkzaam, werd in de Batie Gloenkoe — ook daar werkte de bevolking van Djeuniep aan de wegen — doodgestoken. Volgens officieele rapporten zijn dergelijke Atjehers nooit verstandig steeds gek. Het onderhoud der wegen in die streken vereischt bijna evenveel werk als de aanleg.. ."

In het ochtendblad van het *Vad.* van 1 Maart is „Atjehman" weder aan het woord, naar aanleiding van officieele telegrammen omtrent het aantal

kwaadwilligen in een week tijd in Pidië neergelegd. In 3 dagen werden er daar op eene bevolking van 200.000 zielen 40 gedood. Berekend over een jaar en over de mannelijke bevolking zou men tot de conclusie kunnen komen, dat binnen niet al te veel jaren, bij gebrek aan weerbare mannen onder de goedgezinde bevolking de recruteering van de benden daaruit en daarmee van zelf de oorlog zou moeten ophouden; doch zoo erg is het niet. Alleen staat voor den schrijver vast dat het ons kwaadgezinde deel der bevolking altijd grooter was dan vermoed werd en dat recruteering uit de goedgezinde bevolking alleen het nog altijd bestaan van het verzet verklaart. Op die wijze zijn de gebeurtenissen weder zoovele bewijzen voor 'schrijvers stelling dat er te weinig troepen op Atjeh zijn. Maar als nu waar is wat de heer Bosch mededeelt, dan klinkt die oorzaak voor het verzet, waarbij een geheele bevolking aan het werk wordt gezet en afgebeuld, toch voor een leek nog waarschijnlijker.

Hoe het zij, de toestand op Atjeh's noordoostkust komt den toeschouwer afschuwelijk voor. In Samalanga is de pacificatie nu vrijwel een voldongen feit, doch wat heeft het gekost. Het *Alg. Handelsblad* bespreekt in zijn avondblad van 26 Febr. het lot der bendehoofden aldaar en gaat de lijst van 21 hunner na. Van deze zijn er 14 gesneuveld, vermoord, overleden of gewond, terwijl er slechts 7 als rustige burgers zich in de kampong hebben gevestigd. Onder de gesneuvelden waren de adathoofden op één na, terwijl ook de voornaamste oelama's in het verzet volhardend zijn gesneuveld. Slechts één bendehoofd dat nog niet in onderwerping is gekomen, werd bij een aanval op 5 Jan. verwond.

Hoe moeilijk het is met die Atjehsche hoofden om te gaan, leest men ook uit een ingezonden stuk geteekend J. Bosch in het *Vad.* van 1 Maart over „Het verbannen en interneeren van Atjehers". Dit verbannen is hun schrikbeeld, de dood zelfs zoo afgrijselijk niet. Volgens dezen schrijver zouden al die verbanningen een slechten indruk maken en Toekoe Tji Merdoe woordelijk gezegd hebben: „Companie tida soeka hoeloebalang lama, nanti semoewa di boewang atau diganti". Zeer zeker zullen de nog niet teruggekeerde hoofden zich wel tweemaal bedenken, alvorens zich nu te onderwerpen. Zij die door de anderen verdacht worden met de Compagnie te heulen, worden door deze doodgeschoten. Ook deze schrijver komt tot de slotsom: meer troepen.

Wat die hoofden betreft zegt de Atjeh-correspondent van de *Nieuwe Courant* in het No. van 4 Maart jl. dat de bestuurs-autoriteiten, na tal van ervaringen nog maar immer meer rekening houden met gewenschte dan met bestaande toestanden. Welke reden kunnen de Atjehsche hoofden hebben om betrouwbaar en ons toegedaan te zijn. Zelfs de besten van uit een bestuursstandpunt zijn dat niet. Onder hen behoort zeker Polem. Deze is een goed Islamiet, werkzaam, ridderlijk, met veel gezond verstand — in ieder opzicht een flinke vierkante kerel. Maar — en wie kan hem dit euvel duiden? — Polem valt geen Atjeher af ten believe van een vreemdeling. Men kan trachten de hoeloebalangs meer effectief gezag te bezorgen en ze dan ook meer aansprakelijk te stellen voor den loop van zaken in hun gebieden, maar hoekom en adat commandeert men nu eenmaal niet weg. Volgens de eerste meende de bevolking leidend gezag te moeten toekennen

in hoofdzaak aan de predikers van den „djihad" of heiligen oorlog, aan de militante oelama's of theologen en aan de sabilhoofden. De invloed van de adat-hoofden wordt vrij ongevaarlijk geacht. Maar boven alles en allen staat de individu en met dezen voor een centraliseerend gezag zeker niet gewenschten toestand zal men wijs doen rekening te houden.

Volgens de Atjeh-correspondentie van het *Alg. Handelsblad* van 27 Febr, jl., is, wat er in dat blad geschreven werd over de mogelijk verkeerde werking van het boetestelsel (Dec.-afl. bl. 1875) onder de aandacht van den Gouverneur gekomen en zal hij de middelen weten te vinden om ter zake de dringend geëischte verbetering aan te brengen. Wat in dezen brief over den Gajoéweg gezegd wordt is niet bemoedigend. Toen men reeds tot de grenzen van dit gebied was genaderd, bleek dat hij niet aan het doel beantwoordde wegens de groote hellingen en zoo zal dan ongeveer de helft opnieuw in heerendienst moeten worden omgelegd. Deze correspondent vraagt naar ons inzien terecht of het niet op den weg der regeering ligt om die omlegging in vrijen arbeid te doen geschieden, vooral omdat de bevolking het nut van den weg niet inziet en meent dat hij alleen den Gajoe's ten goede komt.

Ook deze schrijver acht het onbillijk den minder gunstigen toestand alleen aan de gemelde oorzaken toe te schrijven en zocht die deels in het verleden van Peusangan, dat uitvoerig wordt opgehaald. Het kan zijn, doch als men nu maar alvast bekende oorzaken wegnam, dan kan men ten minste zien waar het hapert.

Intusschen wordt officieel het nadeel van het boetestelsel volgens den correspondent van de *N. Rott. Courant* van 27 Febr. jl. niet toegegeven. Er zouden wel een grooter aantal boeten opgelegd zijn dan onder den vorigen gouverneur, doch de totale som zou weinig verschillen. In het maandverslag over Dec. 1905 moet aangeteekend staan:

„Ten onrechte gingen zoowel in Nederland als hier in Indië enkele stemmen op tegen het boetesysteem, waarbij men dan vooral het oog had op Pidië en Peusangan, meenende dat eindelijk eens een eind zou komen aan de draagkracht der lieden.

Tot geruststelling zij meegedeeld, dat ter Noord- en Oostkust nog steeds oeconomische welvaart heerscht, hetgeen o. a. bewezen wordt door den vermeerderden in- en uitvoer te Lho' Seumawé, en wat nog meer zegt, door de maandelijks grootere opbrengst van de tram, ondanks met 1 Augustus 1905 het personentarief werd verdubbeld".

* * *

Dwangarbeiders op Atjeh. De correspondent van de *Nieuwe Courant* bespreekt in het nummer van 18 Febr. o. a. het ontvreemden van munitie en geweren aan de onzen, waarbij de dwangarbeiders tusschenpersonen zijn. Men mag hun dit zoo hoog niet aanrekenen, want als veroordeelde misdadigers hebben deze geen enkele reden om eerlijk en trouw te zijn. Toch zijn zij feitelijk, behoudens hun kleeding, in Atjeh gewone koelies, omdat het leger geen overal bruikbare transporttreinen in zijn formatie kent. Wel zijn er twee transportcompagnieën ingesteld bij Stbl. 1904 no. 208, maar bij de meeste expedities heeft men aan deze treinsoldaten niets. Men heeft een depôt van

dragers te voet noodig, wat het sinds 1876 in Atjeh bestaande depôt-dwangarbeiders steeds geweest is. Dit stelsel heeft de fout der physieke en moreele onbetrouwbaarheid van de koelies. Intusschen is de Atjeh-geschiedenis ook vol voorbeelden hoe in den zoo diep verachten dwangarbeider bij eene humane behandeling de betere mensch weer voor den dag komt. Soms kreeg er een kwijtschelding voor een daad van trouw en zelfopoffering en trad hij zelfbewust en fier weer in het vrije leven, niet zelden een toegedaan dienaar van het bestuur. „Nu heeft men echter", zegt de correspondent, „te veel van het toeval laten afhangen, wat een goed doorgevoerd systeem kan zijn. Het is toch meermalen gebeurd, dat een dwangarbeider, die men noodgedwongen dan toch gewichtige dingen moest toevertrouwen: — hem bijv. geheel zonder toezicht uitzenden met de post, met gevaarlijke ordonnancedienst belasten, gewonden geheel aan zijn zorg overlaten, en nog tal van andere dingen meer. In tal — ja, wij durven zeggen: in honderden van zulke ons bekende gevallen, werd zoo'n man dan ook behandeld als een vertrouwde. Doch ons is geen enkel geval bekend, waarbij dan van het betoonde vertrouwen misbruik werd gemaakt".

Nu komt echter bij velen een misplaatst rechtsgevoel voor den dag en men behandelt ze met arrogantie; daardoor doet de gewezen boef zich weer gelden en van de eerste de beste moeilijke omstandigheid maakt hij misbruik om zijn cipiers, zooals hij allen in 's lands dienst beschouwt, kwaad te doen De schrijver zou daarom liever systematisch op het eergevoel van alle dwangarbeiders willen werken. Detacheering op de posten en bij de colonnes zou formeel kunnen heeten — wat het feitelijk toch bijna reeds is — opschorting van straf. Niet anders dan wangedrag moest aanleiding kunnen geven tot terugplaatsing bij het depôt. De man zoù nu geheel als contract-koelie behandeld kunnen worden. Op die wijze zou misschien ambitie gewekt worden, wegens de groote tegenstelling met het leven buiten Atjeh en meteen een lastig legervraagstuk opgelost zijn.

* * *

Philippijnsche menschenschedels. Wij ontvingen een in het Duitsch geschreven verweerschrift van Dr. J. D. E. Schmeltz en G. A. Koeze, getiteld: „Crania Ethnica Philippinica", waaruit blijkt dat onder dezen titel door laatstgenoemden schrijver, Med. Dr., vroeger prosector in de anatomie te Leiden, thans te Terneuzen, daartoe op voordracht van eerstgenoemde aangewezen, een beschrijving met 25 platen is gemaakt van 270 schedels, aanwezig in het Ethnographisch Museum te Leiden. Deze schedels, nagelaten door een zekeren Dr. Schadenberg, werden voor het Leidsche museum verkregen. Aanleiding tot dit verweer was eene bespreking van dit werk door Prof. Dr. A. von Luschan te Berlijn in het „Anthropologische Zentralblatt" 1905, bl. 348 e. v. Daarin wordt aan den schrijver het verwijt gericht dat hij de metingen der schedels niet verricht heeft volgens de wijze, die thans bij de geleerden internationaal gebruikelijk is, en dat een aantal der genomen afmetingen niet tusschen voldoend bepaalde punten genomen zijn. Voorts is de inhoudsbepaling niet naar den zin van den professor geschied. Hij is voor de methode van een zekeren Poll, die volgens den schrijver van het boek altijd te groote uitkomsten geeft, als men ze vergelijkt met die verkregen door vulling met

gierstkorrels. Wij kunnen natuurlijk op die geleerdheid niet verder ingaan, doch constateeren dat de heer Koeze zijn practische bekwaamheid in het vak aantoonde door de honderden schedelmetingen verricht als leerling van wijlen Prof. Zaayer, die ook de Poll'sche methode afkeurde en dat hij met gierstkorrels dezelfde uitkomsten kreeg als een Japansch professor, Buntaro Adachi uit Kyoto, die een drietal maanden te Leiden werkte en dezelfde schedels cubeerde door vulling met kleine groene erwten. Over het geheel krijgt men den indruk, dat al mogen er enkele fouten in de metingsmethode zijn of afwijkingen van de internationale gebruiken, de Berlijnsche professor zich over een arbeid, die toch verbazend veel moeite kostte, wel wat overdreven boos maakt. Dat de schrijver van het voorbericht hier *niet* wil denken aan persoonlijke grieven is mooi, doch dan had er ook maar niet op gezinspeeld moeten worden.

*
* *

Malaria zonder muskieten. In de *Locomotief* van 11 Jan. j.l. komt een belangrijk artikel voor van Batavus, die zonder iets af te willen dingen op de hooge waarde van de muskieten theorie, wier juistheid microscopisch en practisch zoo treffend bewezen werd, na proeven op dieren en ervaringen elders vermeld te hebben, er op wijst hoe meer en meer stemmen opgaan voor de meening dat er nog een andere wijze van malaria-infectie moet bestaan. Wij bepalen ons tot deze opmerking van den schrijver: „De ongezondste tijd is hier op Java het eind van den Oostmoesson, wanneer eene ongestoorde verdamping plaats heeft en wanneer juist weing muskieten zijn: alles verandert, dikwijls als met een tooverslag, wanneer de zware stortregens goed doorkomen, cholera, allerlei buikziekten, allerlei kwaardaardige koortsen verdwijnen, *terwijl het in den natten tijd wemelt van de muskieten!* Beginnen de regens daarentegen met sporadische kleine buitjes, met dagenlange droogte er tusschen, dan treden dadelijk koortsen op. Overal waar maagdelijk bosch wordt omgekapt en de vochtige boschgrond bloot komt, begint eene periode van groote ongezondheid; de zon schijnt allerlei gevaarlijks de lucht in te distilleeren, terwijl immers de muskieten juist de open brandende vlakten ontvluchten, waar geen geschikte broeiplaats is". En nu vraagt de schrijver: „zijn nu plotseling al die waarnemingen, al die experimenten op dieren van nul en geener waarde geworden? Zeggen die inspuitingen met cultures uit boschgrond, uit opgezamelde lucht-bacteriën plotseling niets meer? *Hoe die feiten dan te verklaren* uit de muskieten-hypothese, die beslist aanneemt dat in grond of water of in de lucht geen malaria-plasmodiën kunnen leven"?

*
* *

Een Bataksch Instituut. Blijkens het avondblad van 26 Febr. werd aan de *Nieuwe Courant* van uitnemend ingelichte zijde medegedeeld, dat zich in Nederland eene commissie heeft gevormd tot het in het leven roepen van een instituut, hetwelk zich ten doel zal hebben te stellen het verzamelen van zoo volledig mogelijke gegevens betreffende de Bataks en de Bataklanden en het dienstbaar maken daarvan aan het welzijn en de ontwikkeling dier volksstammen en aan onze betrekkingen met hen. Vaste werkers zullen aan het Instituut worden verbonden en verzamelingen van boeken en ethno-

graphieën worden aangelegd. Het denkbeeld is uitgegaan van Dr. C. W. Janssen te Hilversum, en de hoogleeraren te Leiden Ch. A. van Ophuysen, A. W. Nieuwenhuis en C. van Vollenhoven namen de leiding op zich. De beste medewerking heeft men zich verzekerd in den heer M. Joustra, oud-zendeling en kenner der Bataklanden. Met het oog op den grooten omvang, die de Indologische wetenschap verkrijgt wordt studie in bepaalde groepeeringen aanbevolen en de oprichters hopen dat naast dit „Bataksch Instituut" later andere gelijksoortige „Instituten" gevormd zullen worden en dat het van de zijde van het belangstellend publiek niet aan steun zal ontbreken.

* * *

Ontevreden sultans. De *Nieuwe Courant* van 1 Maart jl. vestigt er de aandacht op dat men in de residentie Sumatra's Oostkust tal van vorstjes vindt, meest allen getooid met den weidschen titel van Sultan, die zich door de voordeelen, welke de particuliere industrie hen oplevert, van krottenbewoners tot paleisbewoners hebben verheven. Hun uiterst geringe beteekenis in het N. I. staatsverband werd door een minder gelukkige politiek der regeering ten hunnen opzichte buiten iedere verhouding tot hun feitelijke positie tusschen de overige Sumatraansche hoofden opgeblazen. Onder de hoofden van andere, echter onder ons direct bestuur gebrachte streken, waarvan velen oorspronkelijk evenveel te beteekenen hadden, zette deze ongelijke bejegening kwaad bloed. Ook de dwaze weelde, welke die vorsten tentoonspreiden verwekte ergernis en dit niet ten onrechte, omdat hun onderdanen meestal in de diepste ellende bleven verkeeren en zoo goed als niets van het hun in den schoot geworpen geld besteed werd ten bate van hun landje.

In den laatsten tijd is de regeering het verkeerde van dezen toestand gaan inzien en heeft zij als beginsel vastgesteld, dat de Sultans verplicht zijn een deel van de hun toevloeiende reusachtige inkomsten aan z.g. landschapskassen af te staan, waaruit verschillende uitgaven ten bate der gemeenschap moeten worden bestreden. Gestreefd wordt dan ook naar wijziging in de bestaande contracten met die vorsten en onlangs was de regeering in de gelegenheid het nieuwe beginsel ten opzichte van een van hen toe te passen. Officieel schijnt hij zich niet te hebben verzet, dat nu blijkt uit een particulieren brief aan de *Java-Bode* van een juwelier, die met een der Sultans geen goede zaken kon doen, hoe deze over zulk eene regeling ontstemd is en zelfs een dreigenden toon aansloeg. Dat hij en zijn lotgenooten het voorbeeld van de vorsten van de vorsten van Boni en Gowa zouden volgen is weinig aannemelijk, wegens de gevolgen waaraan hen dit zou prijsgeven, doch wel is een laster-campagne te vreezen. De vorst beweerde namelijk, dat hij en zijns gelijken, die cijnzen en pachten zoo noodig hadden, omdat zij de vendutiën van ambtenaren altijd omhoog moesten jagen op straffe van door den opvolger van den vertrekkende „gedonderd" te worden. Het feit evenwel, dat men thans aan hun inkomsten raakt, zou al voldoende zijn om aan te toonen dat als de vorsten op die wijze hun geld meende te moeten uitzetten, zij te vergeefs op de oneerlijkheid der ambtenaren hebben gespeculeerd. Intusschen was aan te nemen, dat het schrijven van den juwelier ook in de pers van de Straits verspreid zou worden. Blijkens de *N. Ct.* van 4 Maart jl. was dit inderdaad het geval. Het is te vinden in de *Straits-budget*, de mail-editie van de *Straits-times.* Voordeel zal

dit de vorstjes niet brengen, het eenige dat zij er volgens het blad uit zullen halen is, dat de regeering, wetende uit welk kanaal die praatjes komen, straffer jegens hen gaat optreden.

* * *

Landschapskassen in Indië. Reeds in zijne voor het Indisch Genootschap op 11 Oct. 1904 gehouden lezing (zie *Ind. Gids* 1904 II bl. 1720) had de Ass.-Res. Engelenberg de wenschelijkheid van landschapskassen omschreven, waarin een deel der inkomsten van het zelfbestuur werden gestort, om daaruit de bezoldiging van andere hoofden te voldoen. Ook de schadeloosstelling, die het Gouvernement uitkeert voor den afstand van het recht tot het heffen van in- en uitvoerrechten werd daarin gestort. In Febr. jl. is men tot de instelling van zulke kassen overgegaan in de landschappen, die met onze Regeering het Celebes-contract sloten, met die, welke de „korte verklaring" hebben geteekend of zullen teekenen, zoodat mettertijd die instelling op geheel zelfbesturend Celebes kan worden tegemoet gezien. Volgens de *Java-Bode*, die dit bericht geeft is het doel der landschapskassen voornamelijk het verkrijgen en beheeren van fondsen voor werken van openbaar nut, waarbij aan de commissies met het beheer belast het recht is toegekend, matige retributies te heffen. Die commissies worden samengesteld uit daartoe door het inlandsche zelfbestuur in overleg met den Europeeschen bestuurder aangewezen leden. Geen uitgaven vinden plaats, waartoe niet bij meerderheid van stemmen is besloten, bij staking van stemmen beslist de Eur peesche bestuurder. In belangrijke gevallen moet deze vooraf het gevoelen van het hoofd van gewestelijk bestuur, zoowel als van het inlandsche zelfbestuur inwinnen. Het beheer van de landschapskassen wordt op die wijze gedeeltelijk onafhankelijk van dit laatste gevoerd, doch dit heeft recht op alle inlichtingen. Toezicht wordt uitgeoefend door het hoofd van gewestelijk bestuur, dat een afschrift van het aangehouden kasboek moet ontvangen. Ook de Assistent-Residenten zijn in hunne afdeelingen tot toezicht bevoegd over die landschapskassen in wier commissie van beheer zij geen zitting nemen.

In de *Nieuwe Courant* van 9 Maart jl. wordt de instelling van landschapskassen op Celebes uitvoerig besproken en gezegd dat dit bericht tevens in zekeren zin een verklaring aan de hand doet van het anders onverklaarbare besluit der regeering (boven door ons besproken) om in kort geleden onderworpen landschappen, als Gowa en Boni, het zelfbestuur te bestendigen. Met een krachtig georganiseerde en beheerde landschapskas naast zich is de aard van een zelfbestuur geheel veranderd. En het heeft er veel van, dat de regeering hier mede is gegaan met het door den heer Engelenberg voorgestane denkbeeld, waar deze zich uitsprak tegen het verdringen van de autonomie der inlandsche staatjes en het in de plaats stellen van rechtstreeksch bestuur: de autonomie behoorde intact te worden gehouden on onder Europeesche leiding in werking te worden gebracht in westerschen zin tot verhooging van het welzijn des volks.

* * *

De Indische Verpondingsbelasting, waarover het *Algemeen Handelsblad* reeds vroeger schreef (zie *Ind. Gids* 1902 I bl. 230), werd blijkens het ochtendblad van 8 Maart jl. in 1904 opnieuw geregeld. De bepalingen schenen toen,

zooal niet volmaakt, goed genoeg, doch nu zijn er dringende klachten tegen de uitvoering er van, zooals blijkt uit een uitvoerig request, opgenomen in het *Soer. Hbl.* van 14 Dec. jl. Men is het er over eens dat de algemeene verpondingscommissie weg moet en decentralisatie op dit gebied noodig is. Uit dit en een ander request wordt afgeleid dat de commissie, die bij haar schatting van de waarde rekenen moet met de noodzakelijk gemaakte kosten en bijkomende omstandigheden, vaak uitgaven schrapt, die zij als niet noodzakelijk beschouwt, zooals daar zijn voor aanleg en onderhoud van nieuwe koffieplantsoenen en voorts niet mederekent canon, verponding, patentrecht, kosten van inspectie en superintendentie en hetgeen betaald moet worden ter verkrijging van geld. Daar men over het algemeen met noodlijdende ondernemingen te doen heeft is er alle reden zoo min mogelijk fiscaal te zijn en het *Soer. Hbl.* verhaalt van een onderneming, die in vijf jaar tijds 35 pCt. van haar winst aan verponding en canon betaalde, omdat bij de berekening der waarde ongeveer de helft van laatstgenoemd bedrag aan noodzakelijke uitgaven, niet als zoodanig werd aangenomen bij de verpondingsberekening. Van een paar andere ondernemingen, die verlaten werden, zou de waarde toch nog op ± een half millioen zijn geraamd. Het *Hbl.* kan de juistheíd van een en ander niet controleeren, maar als 't waar is, dan is het meer dan ergerlijk. In elk geval is volgens dat blad voldoende bewezen, wat het reeds vroeger beweerde, dat in plaats van de algemeene commissie te Batavia, gewestelijke commissies moeten komen, die de plaatselijke toestanden kunnen beoordeelen. De Indische regeering mocht „wel eens toonen, dat zij met dergelijke inhaligheden harer dienaren allerminst gediend is. . ."

Wanneer men het Koloniaal Verslag er op naziet, dan bedroeg in 1902 voor Java en Madoera de totale opbrengst der verponding ruim 2 millioen, waarvan ruim $1^2/_3$ millioen opgebracht door eigendommen en *f* 360.732 door erfpachtsperceelen. In 1903 was volgens het K. V. 1904 dit laatste cijfer *f* 374.216, doch in het K. V. van 1905 komt voor 1903 een verbeterde opgave, slechts wijzende op een eindcijfer van *f* 256.101. Daarnaast wordt voor 1904 een bedrag van *f* 264.268 opgegeven, dat misschien na verbetering ook wel minder zal blijken. Uit deze cijfers spreekt o. i. geen groote inhaligheid. Het is wel mogelijk dat vrij hoog aangeslagen ondernemingen spoedig daarop verlaten worden, doch kan het dan ook zijn, dat men eerst achteraf klaagt over de hooge verponding, terwijl die, vóór dat de zaak misliep, altijd nog eenigszins bijdraagt om het crediet der onderneming te verhoogen, als er geleend moet worden?

* * *

Bereden troepen voor Atjeh is het opschrift waaronder „Atjehman" in het ***Vaderland*** van 10 Maart jl. de serie artikelen sluit, welke hij in dat blad schreef. Hij wijst daarin op het nut der bewegelijkheid van de troepen en zoekt het voordeel der marechaussee niet alleen in de lichtere bewapening, maar ook in de betere samenstelling. In het bijzonder wordt de aandacht gevestigd op het nut dat men hebben kan van cavalerie. Het in 1901 te Padang Tidji gelegerde detachement van een goede 30 sabels, waarvan er telkens niet meer dan 20—24 werden uitgebracht, slaagde er steeds in door

een snel en handig optreden de vijanden niettegenstaande de buitengewoon groote overmacht uit hun stellingen te gooien. Verwezen wordt naar een voordracht over dit onderwerp van den 1en luit. der cav. J. Boon in de Indische Krijgskundige Vereeniging gehouden. Sedert met dien officier het oordeelkundig gebruik der cavalerie in Atjeh ophield, is men langzamerhand tot vermindering van het daar gelegerde eskadron overgegaan, hetgeen betreurd wordt.

In het slot van het artikel wordt de opmerking gemaakt dat het tot orde en rust brengen van Atjeh voor het voortduren van ons koloniaal bezit dringend noodzakelijk is en de schrijver wijst op de onlusten op Cuba, destijds een aanleiding voor de Ver. Staten om in te grijpen. Waar wij onze bezittingen bezwaarlijk tegen een inval van buiten kunnen verdedigen, dienen we dubbel op te passen om alle aanleiding tot inmenging in onze koloniale aangelegenheden te voorkomen: „Gelukt het ons niet binnen korten tijd Atjeh — nu ook Celebes — tot rust te brengen, dan zou het niet onmogelijk zijn dat toch het „bij Atjeh begint de nederlaag" van Multatuli waarheid bleek".

*
* *

De Philippijnen en Nederlandsch-Indië. Dat ons bezit in Indië inderdaad niet onopgemerkt blijft en aanleiding geeft tot speculaties op staatkundig gebied, blijkt uit een artikel in de *Morning Post*, waarvan *l'Europe Colonial* van 10 Maart j.l. eene vertaling geeft. Dit blad spreekt van een „Stillen Oceaan-vraagstuk", waarbij de voornaamste factoren zijn, de vervorming van Japan tot groote mogendheid en het zich bewust worden van haar vooruitzichten in dit gebied door de Australische federatie; doch de toestand wordt ook beheerscht door de Fransche, Duitsche, Nederlandsche en Amerikaansche belangen. De inbezitneming der Philippijnen door de V. Staten heeft niet aan de verwachtingen beantwoord en er gaan stemmen op, onder de beide politieke partijen van dat land, die haar een misgreep achten. Zulks moet o. a. uitgesproken zijn door den heer Longworth, die deel uitmaakte van de door den heer Taft voorgezeten enquête-commissie. Het blad acht een afstand van die eilanden door Amerika niet onwaarschijnlijk en besluit tot de mogelijkheid van onderhandelingen ter zake met Japan, wegens de benoeming van een oud-gouverneur der Philippijnen tot gezant te Tokio. De Vereenigde Staten zouden ze af kunnen staan, zonder aan hun waardigheid te kort te doen en Japan zou, als het er voordeel in zag, zonder bezwaar tot de overneming kunnen besluiten. Anders zou het zijn als Duitschland ze zoude krijgen; waar de Amerikaansche overheersching geen bedreiging voor Japan is, zou het dit land wellicht niet onverschillig zijn, als zij in de macht kwamen van een der drie mogendheden, die tusschenbeide kwamen bij het vredesverdrag na den oorlog met China. Het blad acht het vrij waarschijnlijk dat dergelijke overwegingen zich ook zouden opdoen als Nederlandsch-Indië in een soort gemeenschappelijk bezit met Duitschland of onder Duitsch beschermheerschap kwam. De grondslag voor een dergelijke overeenstemming zou gelegd zijn door de Duitsch-Nederlandsche kabelverbinding welke niet een handelsonderneming maar een van politieken aard zou zijn en waarbij de beide mogendheden in het comitê van beheer zijn vertegenwoordigd. De conventie van 1901 zou, naar men zegt, eene geheime clausule bevatten, die bij de goed-

keuring der overeenkomst niet aan de Nederlandsche volksvertegenwoordiging is medegedeeld. Wat het blad ten slotte zegt, mag wel als een waarschuwing worden opgenomen voor hen, die altijd klagen over den ongunstigen toestand in onze koloniën en de zaken zwarter voorstellen dan zij zijn, waarvan men in het buitenland gretig partij trekt. „De medewerking van Duitschland op Java en Sumatra zou in zekeren zin welkom wezen, omdat het thans vaststaat, dat het tot ontwikkeling brengen van die eilanden eene taak is, waartegen de Hollandsche hulpbronnen niet opgewassen blijken, terwijl een soort van koloniaal bankroet schijnt te dreigen. Het evenwicht in het budget kan niet gehandhaafd worden en sedert vijf jaar bedraagt het totaal der te korten 5 millioen pond sterling. Ook het loopende budget zal volgens de meest optimistische beschouwingen een deficit van 900.000 pond geven. Men heeft dikwijls op meer of minder duidelijke wijze gezinspeeld op een, natuurlijk niet onbaatzuchtigen, steun van Duitschland, doch, zoo besluit het Engelsche blad, „het is goed er op te wijzen, dat het tractaat van 1824 tusschen Nederland en Groot-Britannië gesloten, voor elke buitenlandsche mogendheid het verkrijgen van bijzondere handelsvoorrechten in Ned.-Indië uitsluit".

* * *

Afrikaners op Java. De proef met de boerenkolonies, waarvan in ons tijdschrift 1904 I bl. 899 het laatst melding is gemaakt, kan men volgens de in de *Nieuwe Courant* van 11 Maart, jl. overgenomen mededeeling uit de *Java-Bode* vrijwel als mislukt beschouwen. Slechts een van de kolonisten is overgebleven, de heer Bothma op Vrijheidslust, nabij Lembang, wiens zaken naar wensch schijnen te gaan. Het oude huis van den directeur der kinaonderneming, Van Leersum, is afgebroken, maar in de nabijheid van de ruime bijgebouwen heeft hij een nieuwe en luchtige woning naar eigen smaak laten bouwen. Een nieuwe moestuin ligt vlak in de buurt, doch hoofdzaak is de vetweiderij en melkerij van een kudde, die al meer dan 200 koeien telt.

* * *

Hoofdelijke belasting in Atjeh. In een brief uit Atjeh in het *Alg. Handelsblad* van 11 Maart jl. wordt de beschouwing hierover in de *Nieuwe Courant* gegeven (zie onze Dec.-aff. bl. 1886) tamelijk pessimistisch genoemd. Naar aanleiding van het in de Kamerzitting van 30 Nov. 1905 gevoerde debat, heeft de Minister een nader onderzoek toegezegd en daar dus later op deze belasting zal worden teruggekomen is het onderwerp nog geheel actueel. Het debat heeft op den briefschrijver den indruk gemaakt dat men zich in de Kamer geen duidelijke voorstelling heeft gevormd van den toestand in dit gewest. Den politieken toestand beoordeelende, dient men een scherp onderscheid te maken tusschen Groot-Atjeh, de VII Moekims Pidië uitgesloten, die geographisch tot Pidië behooren, en de rest van dit gewest. Groot-Atjeh kan als geheel gepacificeerd beschouwd worden, terwijl zulks met een groot deel der „Onderhoorigheden" en met de Gajo- en Alaslanden — uitgezonderd het Singkelsche — nog lang niet het geval zal zijn. Volgens den briefschrijver laat de politieke toestand in Groot-Atjeh, met uitsluiting van die VII Moekims, het voorgestelde hoofdgeld ad *f* 6.— toe, zonder dat gevreesd behoeft te

worden voor een exodus naar de nog niet gepacificeerde deelen. De bevolking heeft immers den tijd gehad den tegenwoordigen toestand te leeren waardeeren. Deze aangelegenheid besprak hij meermalen met alleszins bevoegde mannen. w. o. waarlijk geen optimisten, die het inderdaad billijk vonden dat Atjeh langzamerhand gaat bijdragen in de kosten der staatshuishouding. Een hoofdgeld is echter, dit wordt den heer van Deventer toegegeven, een slechte belasting, daarom zou deze schrijver het hoofdgeld individueel aangeslagen willen zien. Er moet trouwens voor de onderhoorigheden een belastingstelsel in bewerking zijn, waarbij de belastingplichtigen naar negen klassen zullen worden belast. Waar men meent dat zulks daar mogelijk is, zal het voor Groot-Atjeh zeer zeker het geval zijn, waar een u n i f o r m hoofdgeld van *f* 6.— zeer zwaar wordt gevonden.

*
* *

Zware regens in Demak. In de *Locomotief* van 6 Febr. j.l. wordt vermeld dat in de afdeeling Demak kort geleden een meteorologisch station is gevestigd vanwege het Dept. van Landbouw. Tijdens den bandjir, die den watersnood veroorzaakte, is door de instrumenten van dat station de regenval geregistreerd en zou in de vier dagen 14—17 Januari respectievelijk bedragen hebben 143, 107.6, 116.8 en 94.1 millimeters, te zamen 461.5 m.M. of bijna een halve meter doorgaande waterhoogte. Van deze hoeveelheden viel in het eerstbedoelde etmaal van 1—5 uur 's nachts, dus in 4 uur tijds 120 m.M.; op 15 Jan. viel van 1—2 uur 's middags alleen 60 m.M,; op 16 Jan. regende het den geheelen dag vrij hard, doch 's avonds van 8—9 en van 10—11 uur deden een paar wolkbreuken den regenval telkens in 10 minuten tijds 10 m.M. stijgen.

Daar er gesproken wordt van een naald, zijn hier geen gewone regenmeters maar zelfregistreerende instrumenten gebruikt, over wier betrouwbaarheid bij zulke groote cijfers door controleering met de van ouds bekende toestellen. wel eenige inlichting mag worden gegeven.

*
* *

De Posso-streek (*residentie Menado*) wordt besproken door den oud-Resident E. J. Jellesma in het *Vaderland* van 10 Maart j.l. Nu het verzet in Zuid-Celebes weldra gefnuikt zal zijn, hoopt hij dat, al mogen in de andere landschappen aldaar met krachtiger toezicht en invloed onzerzijds de Radja's behouden blijven, ten minste Gowa en Boni voor goed onder ons rechtstreeksch bestuur zullen komen. Voor Loewoe bestaat o. a. die urgentie niet. De Radja daarvan maakte aanspraak op de Posso-streek tot aan de golf van Tomini, doch dit is zeer problematisch en in ieder geval heeft hij door zijn verzet alle rechten daarop verloren. Het belang dier streek eischt gebiedend, dat wij hem tot afstand van die vreemde rechten noodzaken en haar onder rechtstreeksch bestuur brengen. De controleur te Posso zal dan eenig meerder personeel moeten hebben, o. a. een posthouder en 50 man politiedienaren. De meerdere uitgaven mogen geen reden zijn om hier een onafwijsbaren plicht niet te vervullen.

*
* *

Dr. Paasche en de Nederlandsche koloniale ambtenaren. Met het oog op de in de vorige aflevering op bl. 415 besproken beschuldigingen, is het van belang te vernemen dat de Vice-President, Dr. Paasche in de zitting van den Duitschen Rijksdag van 13 Maart jl. het volgende heeft gezegd: „Ik heb bij de besprekingen over de suppletoire credieten voor Oost-Afrika, bij de verdediging van onze Duitsche koloniale ambtenaren tegen velerlei ernstige beschuldigingen, hen vergeleken met de ambtenaren in vreemde koloniën,. en daarbij vooral gewezen op hunne volkomen eerlijkheid. De beschuldigingen, die ik bij die gelegenheid ook tegen Nederlandsche koloniale ambtenaren heb geuit, zijn in het Nederlandsche parlement een onderwerp van bespreking geweest, en toen door den minister en ervaren kenners van het koloniale bestuur, voor zoover zij de tegenwoordige ambtenaren betreffen, onjuist genoemd. Ik had, toen ik mijn redevoering hield, voornamelijk aan vroegere bekende voorbeelden van groote oneerlijkheid gedacht; en ik was in mijn vooroordeel, bij het bestudeeren van de geschiedenis der Nederlandsche koloniën ontstaan, versterkt door mededeelingen van geloofwaardige planters. die, zich grondend op eigen ervaringen, zeer afkeurend over de Nederlandsche koloniale ambtenaren oordeelden.

„Ik heb mij echter overtuigd, hoewel ik ook bevestiging mijner meeningen ontvangen heb, dat de mij medegedeelde gevallen als zeldzame uitzonderingen moeten worden beschouwd, en dat de tegenwoordige Nederlandsche koloniale ambtenaren dat verwijt over het algemeen niet verdienen. Ik maak te eer van deze gelegenheid gebruik, om dit openlijk uit te spreken, daar niets verder van mij ligt dan door die incidenteele opmerking het naburige volk, dat economisch en politiek zoo dicht bij ons staat, te willen kwetsen".

Hoewel. volgens de *Nieuwe Courant* van 14 Maart jl. de vorm, waarin Dr. P. zijn intrekking heeft gesteld, royaler had kunnen zijn, kan volgens dat blad de beteekenis dezer in het openbaar gedane „amende honorable" door niemand worden ontkend. Dat hij opzettelijk daarvoor het woord vroeg is te waardeeren. Het doel van het Nederlandsche protest is bereikt en het incident is op voor Nederland eervolle wijze afgeloopen.

* * *

Eene inlandsche gemeente-ordonnantie. In verschillende bladen werd eene beschouwing van de *Java-Bode* overgenomen betreffende eene bij staatsblad no. 83 afgekondigde Inlandsche gemeente-ordonnantie, welke eenige regelen bevat omtrent het beheer en andere huishoudelijke belangen der inlandsche gemeenten op Java en Madoera, met het doel om aan de dessa rechtspersoonlijkheid te schenken en meer vastheid te geven aan het inlandsche gemeentewezen. Het dessahoofd. omtrent wiens verkiezing de bestaande regelen nog blijven gelden en die met enkele daartoe aangewezen personen het dessa- of gemeentebestuur zal uitmaken, moet zorg dragen voor een richtig beheer der instellingen, geldmiddelen en eigendommen van de gemeente en is aansprakelijk voor schade door kwade trouw of nalatigheid. De samenstelling van het gemeentebestuur zal voortaan geregeld worden door de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur, in overleg met de bevolking. Hierbij zal de adat een groote rol spelen, want ingevolge art. 6 moet bij gewichtige aangelegenheden overleg worden gepleegd met het dessabestuur en met de

kiesgerechtigden en van de beraadslaging een protocol worden opgemaakt. Het dessahoofd vertegenwoordigt de dessa in en buiten rechten en onder zijn verantwoordelijkheid draagt het dessabestuur zorg voor de gemeentelijke werken. Eerstgenoemde kan krachtens art. 18 eene vordering instellen tegen allen, welke aan de werken schade berokkenen. Hiertoe is echter de machtiging noodig van het hoofd van plaatselijk bestuur, den regent gehoord en na zich overtuigd te hebben dat de meerderheid der kiesgerechtigden er mede instemt. Eene dergelijke machtiging is noodig voor het aangaan van geldleeningen of bezwarende overeenkomsten. Krachtens art. 14 zijn alle handelingen hiermede strijdig rechtsnietig. Ook mogen gebruikers van aandeelen in den gemeentegrond deze voor niet langer termijn aan inlanders verhuren dan den duur der uitoefening van dat gebruik; men wil er tegen waken dat groote grondaandeelen in enkele handen geraken. Verder regelt de ordonnantie nog tal van andere huishoudelijke onderwerpen. Daarbij is ruimte gelaten om in verband met de adat plaatselijk nadere regelingen te treffen, doch blijkens art. 18 niet dan na verkregen machtiging van den Gouverneur-Generaal.

* * *

Verslag omtrent den Post- en Telegraafdienst in Ned.-Indië over 1904. Op dit lijvig periodiek, dat wat het jaar 1902 betreft, het laatst besproken werd in ons tijdschrift 1903 I. blz. 475, zij hier ten slotte terloops de aandacht gevestigd. De uitkomsten van het bedrijf blijken het meest overzichtelijk uit de aan het werk toegevoegde graphische voorstellingen, loopende over 1879—1904. In die 25 jaren (eigenlijk 26) klimt het aantal gewone brieven, nieuwsbladen en dienstbrieven in binnenlandsch verkeer respectievelijk van $2^1/_2$, $1^3/_4$ en ruim $^3/_4$ millioen tot $7^2/_3$, $7^1/_3$ en $3^2/_5$ millioen. De loop der lijnen wijst in het algemeen op versnelde stijging. Van 1902 tot 1903 was deze voor de brieven gering, doch van 1903 tot 1904 weder grooter. De nieuwsbladen bleven van 1901 op 1902 stationnair op $6^3/_4$ millioen, doch nemen daarna snel toe. Kan dit zijn door buitengewone ontwikkeling der nieuwsbladen in inlandsche talen? Wat de binnenlandsche briefkaarten en andere drukwerken betreft, in 1870 was het aantal der eerste 440.000, gelijkmatig toenemend tot bijna $2^1/_4$ millioen in 1901, doch toen steeds sneller tot 1903 en iets minder snel tot 1904 met bijna 3 millioen. De drukwerken vertoonen zonderlinge schommelingen, namelijk een abnormale val van $1^1/_2$ op nog beneden 1 millioen in 1896, een stilstand in 1899—1901 en een afwisselend snelle rijzing tot 1904 met $2^2/_3$ millioen stukken. De binnenslands aangeteekende bijzondere stukken klommen van ruim 90.000 in 1879 tot 720.000 in 1902, doch bleven daarna stationnair, hetgeen ook voor de aangeteekende dienststukken het geval was. Een iets minder snelle toeneming, van gewone dienstbrieven (3.405.000 in 1904) vergeleken met de zeer snelle rijzing 1901—1903 wijst op eenige breideling van schrijflust.

In het buitenlandsch verkeer zijn de drukwerken sedert 1895 vermeld, die van $1^2/_3$ millioen daalden tot $1^2/_5$ millioen in 1899, om dan snel te rijzen tot 1903 en iets minder snel tot 1904 (2.185.000). Het totaal der buitenlandsche brieven 650.000 in 1879 heeft een geleidelijke stijging ondergaan tot 1.886.000 met een depressie in 1893. Ook de briefkaarten in buitenlandsch verkeer nemen vooral sedert 1896 snel toe, van 135 000 tot 429.000 stuks.

Omtrent het binnenlandsche postwisselverkeer, dat van $5^1/_2$ millioen gulden tot meer dan $7^3/_4$ gestegen is, valt eene zeer groote schommeling in de verschillende jaren op te merken, een snelle stijging van 1901 tot 1903, een meer langzame tot 1904. Daarentegen is van 1903 de toeneming van binnen- en buitenlandsche quitanties en van buitenlandsche postwissels sneller dan in het voorafgaande jaar.

De lijn der binnenlandsche telegrammen, 300000 in 1879, 264000 in 1887, 380000 in 1895, bereikt dit laatste aantal niet meer (concurrentie van de intercommunale telephoon), doch is van 1903 tot 1904 weder gestegen. Daarentegen nemen de buitenlandsche telegrammen, aanvankelijk met schommelingen. sedert 1897 geleidelijk snel en sedert 1903 zeer snel toe tot ± 143000, waarvan rond $72^1/_4$ duizend ontvangen en $70^3/_4$ verzonden zijn.

De lengte der gezamenlijke telegraaflijnen in 1896 zooals t. a. p. werd opgegeven 6890 K.M. met 10800 K.M. draadlengte is nu 13550 K.M. met 18218 K.M. draadlengte, dus bijna verdubbeld.

Een eigenaardige quaestie vormt steeds de boeking der ontvangsten en uitgaven, welke seders 1901 nog altijd niet gesplitst is in gewone en buitengewone of aanlegkosten. Volgens bl. 99 - 100 van het Verslag zijn de nadeelige saldo's van den dienst in de jaren 1901—1904 in ronde sommen $^2/_3$ millioen, *f* 46000, $2^1/_2$ millioen en *f* 122000, doch in eerstgenoemd jaar was *f* 720000 uitgegeven voor de verbinding Sitoebondo—Bandjermasin en de rekening van 1903 wordt bezwaard met den kabel Balikpapan—Menado en met de kabels tusschen Batavia, Billiton, Banka, Palembang en Pontianak, welke kabels respectievelijk *f* 779650 en *f* 1374487 hebben gekost (op bl. 100, noot, staat bij vergissing 137 millioen). Ook zonder die uitgaven zou 1903 een deficit van $3^1/_2$ ton hebben gegeven Dit mag men wel in aanmerking nemen, als er altijd nog maar weer over te hooge briefporten enz. geklaagd wordt. Intusschen is de berekening van uitgaven bij eén gouv. dienst altijd een lastig punt. Hoe komt het bijv. dat in 1902 (bijl. Y vervolg) slechts *f* 110 besteed wordt aan onderhoud en herstelling van gebouwen voor den post- en telegraafdienst. in 1903 *f* 90000 en in 1904 *f* 58850 terwijl als men de verslagen B. O. W. van 1902 en 1903 naslaat in die jaren respectievelijk voor *f* 46666 en *f* 79882 aan gebouwen voor dien dienst zijn gereed gekomen? Tellen nieuwe gebouwen niet, nieuwe kabels wel mede?

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, met medewerking van verschillende ambtenaren, geleerden en officieren samengesteld door P. A. van der Lith en Joh. F. Snelleman. 's Gravenhage. — Leiden, Martinus Nijhoff — E. J. Brill.

Nog vóór het einde van 1905 verscheen de 43ste aflevering van de Encyclopaedie van Ned. Indië, waarmede, eerder dan menig inteekenaar had verwacht, dit zeer belangrijk werk werd voltooid.

Het had reeds grooter omvang verkregen dan aanvankelijk werd bedoeld en aangegeven. Tot en met afl. 39 werd op den omslag onder de inteekeningsvoorwaarden vermeld, dat het zou verschijnen in ongeveer 35 afleveringen of 3 à 4 deelen; daarna, zelfs nog op de laatste aflevering, werd dit aantal geraamd op 45 à 50 of 4 à 5 deelen. En in de voorrede (eigenlijk *narede*) van het 3de deel werd door den redacteur Joh. F. Snelleman medegedeeld, dat in het 4de en laatste deel ook zouden worden opgenomen het reeds vroeger toegezegde supplement van verbeteringen en aanvullingen, welke gedurende de ruim 10 jaren der uitgave waren noodig gebleken, en het alphabetisch register, reeds bij het 1ste deel aangekondigd, van de namen van belangrijke personen en zaken, die in het werk werden vermeld, doch waaraan daarin geen afzonderlijk artikel was gewijd.

Dit werkplan is echter niet gevolgd. Supplement en register zijn achterwege gebleven. Het eerste omdat, zooals de redacteur in zijn slotwoord zegt, het werk in het belang van de gebruikers thans moest worden afgesloten. De bewerking van de gegevens voor dat supplement ontvangen, zoude zeer veel tijd hebben gekost en daarom werd door uitgevers en redactie besloten om de aanvullingen en verbeteringen te bewaren voor een nieuwen druk, welke niet al te langen tijd op zich zal laten wachten. Van het alphabetisch register spreekt de redacteur niet, maar wij begrijpen de bezwaren verbonden aan de samenstelling van dit bijvoegsel als wij letten op den overvloed van personen en zaken in zoo menig artikel, vooral van het 4de deel, ter sprake gebracht.

Wij vinden het besluit om thans het werk af te sluiten zeer verstandig, ook omdat het nog de vraag is, of alle inteekenaren genoegen zouden hebben genomen met verdere uitbreiding en omdat het spoedig verschijnen van een tweeden, omgewerkten druk o. i. zeer gewenscht is, waarin dan niet alleen de noodige aanvullingen en verbeteringen kunnen worden opgenomen maar bovendien de behandeling van eenige artikelen kan gewijzigd worden en

deze daardoor meer in overeenstemming kan worden gebracht met het doel van het werk, dat naar onze meening, vooral in de laatste deelen, dikwijls is voorbijgestreefd.

De uitgave, welke oorspronkelijk (zie de Maartafleving van 1892 *Ind. Gids*) reeds in 1891 werd voorbereid door M. L. van Deventer, den welbekenden schrijver, die o. m. de Jonge's standaardwerk „De opkomst van het Nederlandsche gezag in Oost-Indië" heeft aangevuld en begin 1892 overleed, werd begonnen in 1894 onder de leiding van professor P. A. van der Lith, wien bij de samenstelling van het 1ste deel als redacteurs ter zijde stonden de oud-resident A. J. Spaan, die echter reeds in 1890 overleed en de toenmalige inspecteur der cultures F. Fokkens. Het 2de deel werd door prof. van der Lith alleen geredigeerd maar deze verklaart in het nabericht, dat de heer Fokkens hem daarbij krachtigen steun heeft verleend. Het 3de deel vermeldt als redacteuren de heeren van der Lith en Joh. F. Snelleman, de bekende zoöloog die in 1877 deel uitmaakte van de Sumatra-expeditie en ook reeds aan het 2de deel zijne medewerking had verleend. Na den dood van van der Lith, in 1901, bleef Snelleman alleen met de redactie belast; het grootste gedeelte van het 3de en het geheele 4de deel werd dus onder diens leiding bewerkt en uitgegeven.

Natuurlijk is de bewerking van deze encyclopaedie naar een te voren vastgesteld plan geschied. De grondbeginselen, welke door de redactie daarbij zijn gevolgd, zijn door van der Lith aangegeven in het naschrift van het 1ste deel, tot voorrede van dat deel bestemd. Wij lezen daar, dat door de redactie niet bedoeld wordt het geven van eene reeks van verhandelingen, maar gestreefd wordt naar een overzicht in kort bestek van datgene, wat over Ned.-Indië bekend is en gerekend mag worden de algemeene belangstelling te verdienen; zóó geschreven dat het bruikbaar en nuttig zoude zijn voor iedereen en niet uitsluitend voor vakmannen. Van personen zouden alleen diegenen worden vermeld, die zich tegenover Ned.-Indië verdienstelijk hebben gemaakt, doch voor de levenden zoude die voorwaarde wat ruimer worden opgevat, nl. ook worden opgenomen zij, die in belangrijke geschriften de wetenschap van Ned.-Indië hebben bevorderd. Ook behoort, naar de meening der redactie, eene encyclopaedie geen aardrijkskundig woordenboek te zijn en werd daarom op geographisch gebied niet verder afgedaald dan tot districten.

Waarschijnlijk strekken de mededeelingen in dit naschrift ook ten antwoord op de vrij heftige kritiek, welke na de verschijning van de eerste aflevering over de wijze van bewerking werd geschreven in dit tijdschrift door den toenmaligen directeur, van Kesteren (zie jaargang 1895, deel I, blz. 231).

Zeer zeker zoude het oude *Aardrijkskundig en Statistisch Woordenboek* (1859—1869), waarvan de bewerking door van Kesteren zoo veel vollediger en beter wordt genoemd dan die welke bij de Encyclopaedie op hetzelfde gebied in die aflevering werd gevolgd, aan de redactie tot een nuttig voorbeeld hebben kunnen dienen, zelfs bij de beperking door haar voor het geographische gedeelte gesteld. En menig gebrek, waarop in deze kritiek werd gewezen o. a. de breedsprakigheid en de geringe zakelijkheid, werd in de latere afleveringen nog duidelijker waargenomen.

Wij betreuren het, dat de redactie er toe is overgegaan om ook biographieën van nog levende personen op te nemen; daarmede heeft zij een zeer glad en gevaarlijk terrein betreden, waarop haar elke steun van kritisch onderzoek of onpartijdig oordeel ontbrak. Eerst na den dood van een persoon beslisse men of hij verdienstelijk genoeg is geweest om zijn levensbeschrijving en zijn arbeid voor het nageslacht te boekstaven in eene encyclopaedie. Dan voorkomt men dat die verdiensten naar ongelijken en onzekeren maatstaf worden beoordeeld, zooals in het thans voltooide werk is geschied maar ter vermijding van persoonlijke gevoeligheid door ons niet met voorbeelden zal worden aangetoond.

Erkend moet worden, dat in het 1ste deel de redactie vrijwel aan hare beginselen getrouw is gebleven, hoewel van der Lith reeds in zijn naschrift moest wijzen op de bezwaren bij de toepassing daarvan ondervonden o. a. tengevolge van de zeer verklaarbare ongelijkheid in de wijze van bewerking bij een zoo groot aantal medewerkers. Toen aan de uitgave zijne krachtige en kundige leiding ontviel, is die ongelijkheid nog duidelijker geworden en heeft de heer Snelleman alleen, blijkbaar niet voldoenden weerstand kunnen bieden aan den expansie-drang van vele medewerkers, die hunne bizondere kennis en studie van eenig onderwerp ook voor het algemeen van groot belang waanden en, zonder meer te letten op het vereischte *kort bestek*, over dat ontwerp verhandelingen schreven, soms met eene uitgebreidheid van details, welke zelfs in een vak-tijdschrift zoude worden vermeden.

Wij weten, dat die uitbreiding door den redacteur Snelleman niet werd gewenscht en eerlijk verklaart hij dan ook in zijn slotwoord: „Reeds nu valt te zeggen, dat misschien enkele artikelen niet nuttig voor het algemeen mogen heeten, dat hier en daar de kort- en bondigheid wel wat te wenschen overlaat". Met den kring van medewerkers is geleidelijk ook de reeds vroeger erkende ongelijkheid van bewerking uitgebreid en als eene verzuchting roept de zoöloog-redacteur uit: „Wie kan veel vogels in één kooi eenstemmig leeren zingen"?

Zeker, elk vogeltje zingt „zooals het gebekt is", maar de redactie behoefde toch waarlijk ons niet den ganschen zang dien elke vogel kent, te doen hooren. Dien zingen zij slechts vrij in de natuur, doch niet in eene volière.

De bedoelde ongelijkheid blijkt reeds duidelijk uit de lengte van eenige artikelen. Zoo viel onze aandacht o.a. op de volgende artikelen: *adat*, waaraan slechts ± 40 regels zijn gewijd, maar waarmede zonder twijfel in het 4de deel evenveel kolommen zouden zijn gevuld, *bamboe* (1 kolom) zonder vermelding van afmetingen en kleur der verschillende soorten en van de wijze van aanplant, *Boro Boedoer* (1 k.), *sirih* (1 k.), *adel* (3 k.), *gamelan* (2 k.), *ingenieurs* (1 k.), ondanks de overbodige vermelding van de zoo veranderlijke tractementen, *aardbeving* (2 k.), inlandsche *bouwmaterialen* (1½ k.), *malaria* (1 k.) zonder behandeling der muskieten-theorie, die wel bij *muskieten* wordt ter sprake gebracht, *waringin* waarbij men naar *beringin* (± 30 regels) wordt verwezen, waar o. a. niets voorkomt over de beteekenis door den inlander aan deze boomsoort toegekend.

Al deze artikelen zijn wellicht te beknopt behandeld, maar zeker zijn, bij hen vergeleken, de verhandelingen over andere artikelen geschreven voor eene encyclopaedie veel te lang. Noemen wij hier slechts de artikelen

Vorstenlanden (133 kolommen, nog wel zonder aardrijkskundige beschrijving), *Mohammedanisme* (114 k.), *scheepvaart en handel* (69 k.), *belastingen* (32 k.), *tijdschriften* (24 k.), *leger* (56 k.) — in Brockhaus' Konversations-Lexikon worden aan het gelijksoortige, belangrijke artikel *Heerwesen* van gansch Europa slechts 6 kolommen en eenige tabellen gewijd —, *tijdrekening*, (30 k.) *waterstaat* (58 k.), *suiker* (60 k.), — *zout* vereischte slechts 4 kolommen —, *wapens* inlandsche (37 k.), *spoor- en tramwegen* (38 k.), *Sumatra* (84 k.), *tabak* (67 k.), *tochten* (64 k.), — waarin nog slechts de ontdekkingstochten tot 1497 worden behandeld — en dan ook die uitvoeringe artikelen over de residentie *Tapanoeli* en over haar afdeelingen, over *Riouw* en *Timor*.

Niet alleen de lengte maar ook de wijze van behandeling der verschillende artikelen is hoogst ongelijkmatig, niet altijd kan de inhoud gerekend worden: „de algemeene belangstelling te verdienen". Om zulks aan te toonen zullen wij hier en daar de encyclopaedie openslaan.

Het reeds genoemde artikel *Vorstenlanden* dankt zijne opvallende lengte aan archiefstudiën, waarvan de resultaten deels slechts voor „vakmannen" belangrijk kunnen worden geacht Door den geleerden bewerker wordt tot in de minste details afgedaald, alle bronnen worden uitvoerig besproken en aangebracht, in tal van noten (welke eigenlijk in een dergelijk werk niet moesten worden aangetroffen) wordt door hem critiek uitgeoefend op geschriften van anderen, zelfs een enkel maal op hetgeen in de Encyclopaedie zelve is medegedeeld. Alles vindt deze scherpe navorscher merkwaardig, zooals o.a. (blz. 606) dat in de contracten met de Pakoealaman de datum van de stichtingsacte van dat huis steeds aangehaald wordt als „Maart 1813" terwijl de datum van goedkeuring is 17 Maart 1813; een feit dat zelfs voor de meeste vakmannen van weinig belang kan zijn. En het artikel eindigt met de mededeeling dat nog meer te zeggen zoude zijn, „nog vele bizonderheden zijn weggelaten! Ronduit verklaart de schrijver dan ook zelf, dat zijn artikel reeds buiten het kader eener encyclopaedie valt. Erkend moet echter worden, dat ook door den eigenaardigen stijl het artikel zich aangenaam laat lezen en dat het vele belangrijke, weinig- en onbekende gegevens bevat.

Van *Si Pirok*, eene onderafdeeling van eene afdeeling der residentie Tapanoeli, wordt in 7 kolommen eene ongemeen uitvoerige beschrijving gegeven met vermelding van grenzen, terreingesteldheid, loop der rivieren, moesons, regenval, temperatuur, ambtenaren, bezoldiging van koeriahoofden, bevolking, heerendienstplichtigen, middelen van bestaan, inrichting van dorpen en woningen enz. Bij *Tandjoeng Pinang* wordt ons verteld, dat de hoofdplaats *vroeger* een leprozengesticht bezat en hoe dit werd beheerd, hoe de straatverlichting wordt onderhouden en bekostigd, dat de school voor Eur. kinderen gymnastiektoestellen bezit en welke leermiddelen er zijn, dat er een gesticht voor zieke prostituées is waarvan de vrouwelijke bedienden van landswege worden bezoldigd, voor hoeveel in 1862 een oud schoolgebouw werd verkocht en een jaar later de grond waarop het had gestaan, dat de Europ. hoofdonderwijzer 5 maal 's weeks, twee uur les geeft aan inlandsche jongelieden *en zulks met toewijding*, dat de runderen ter hoofdplaats uitsluitend om de melk worden gehouden voor plaatselijk gebruik enz. enz. Waren *Batavia* en *Semarang* volgens hetzelfde „korte bestek" behandeld geworden, dan zoude de Encyclopaedie voorzeker nog niet voltooid zijn.

Bij het artikel *Sumatra* schijnt de literatuur-vermelding aan het slot bijna overbodig. Bijna alles is opgenomen; verdere raadpleging van bronnen voor niemand meer noodig.

Naast dergelijken overdaad doen bondige artikelen als b.v. *zending* (4 k.) en *ministerie van koloniën* (2 k.) uiterst weldadig aan en hoe gemakkelijk ware uitbreiding ook daarbij mogelijk geweest,

's Lands plantentuin moet men zoeken bij *Botanische tuinen*, waar hij gelukkig ('t was nog bij den aanvang der uitgave) vrij kort wordt beschreven maar toch met de gansch overbodige vermelding van de namen der chefs voor de verschillende afdeelingen, die meerendeels tijdens het 4de deel reeds waren vervangen.

Toch, niettegenstaande de ongelijkheid van bewerking en de doellooze uitvoerigheid van menig artikel, is deze eerste uitgave van de Encyclopaedie een hoogst belangrijk werk, dat voor bibliotheken en inteekenaren van zeer groote waarde is en uit een wetenschappelijk oogpunt als standaardwerk allen lof verdient.

De artikelen: *Mohammedanisme*, *kunst*, *Vorstenlanden*, *wegen*, *waterstaat*, *wapens*, *strafstelsel*, *suiker*, *tochten*, *credietinstelling*, *muntwezen*, *spelen*, *oudheden* en menig ander zijn uitmuntende monographieën, welke men zonder deze uitgave zoude hebben gemist.

En de taak van de redactie was uiterst moeielijk voor deze eerste proeve, wij erkennen dit gaarne. Het is waarlijk niet gemakkelijk, om het belangrijke, nog zoo verspreid liggende, materiaal van onze koloniale wetenschap bij eene eerste verzameling naar eisch te rangschikken.

Maar op grond van het bovenstaande zijn wij blij, dat thans geen supplement meer wordt gegeven. Moge spoedig een tweede editie van het werk verschijnen, maar dan als eene ware encyclopaedie, geschikt voor algemeen gebruik. en deze niet in afleveringen maar per deel uitkomen tegen een prijs, meer voor groote verspreiding geschikt. De eerste uitgave heeft niettegenstaande de rijkssubsidie den inteekenaars ongeveer *ƒ* 60.— gekost, een prijs te hoog voor de meeste belanghebbenden. Eene nieuwe uitgave, waarvoor wij hopen dat wederom eene flinke subsidie door het rijk zal worden verleend, zoude hoogstens *ƒ* 25.— moeten kosten maar dan ook zeker een, zoo gewenscht, ruimer debiet erlangen. Voor die nieuwe uitgave zullen dan vele artikelen moeten worden gewijzigd; enkele verkort, andere verbeterd, menige aangevuld. De redactie bezit daartoe reeds vele gegevens, aan medewerking naar een vast stelsel zal het haar niet ontbreken; zij zoeke die echter niet alleen in Nederland bij personen, die reeds lang de koloniën hebben verlaten. maar ook bij ambtenaren, officieren en particulieren — *geleerden* zijn niet voor alles noodig —, die nog in Indië werkzaam zijn en het werk beter op de hoogte van den tijd kunnen brengen.

Behalve hetgeen hierboven reeds werd opgemerkt nemen wij de vrijheid op nog eenige gebreken te wijzen, welke o. i. in deze eerste uitgave voorkomen.

Te vergeefs zochten wij bij het gebruiken van de Encyclopaedie o.m. naar artikelen over: *ampas, akal*, *bijgeloof*, *goena-goena*, *fanatisme*, *Tei-pekkong*, *donderbus*, *mandau*, (beide laatste komen wel onder *wapens* voor, maar practisch ware ook afzonderlijke vermelding), *sedekah*, *koorts*, *bawars* (waardigheidswapens), *d'oesi* (joosjes-thee).

Van menige vrucht (o.a. sawoe manilla, srikaja) en bloem (o.a. victoria regina, lotos, sedep malam) worden vorm en kleur niet vermeld. De meeste komen voor in het artikel *sierplanten en tuinbouw*, maar zijn helaas daar niet gemakkelijk te vinden omdat daarin, evenals in de meeste botanische en zoölogische artikelen, de latijnsche benaming met eene bijzondere, de inlandsche met een gewone letter is gedrukt. In eene Indische encyclopaedie zoude dit naar onze meening juist andersom het geval moeten zijn. Ook vinden wij die artikelen te algemeen wetenschappelijk en niet in de eerste plaats met het oog op Indië behandeld, zie o.a. *woekerplanten* en *woekerdieren*.

Wij hopen dat de eenig overgebleven redacteur, de heer Snelleman zich met enkele van onze opmerkingen zal kunnen vereenigen en hij in het bovenstaande slechts zal zien een bewijs van onze groote belangstelling voor het werk, waaraan hij zooveel zorg en moeite heeft besteed. Moge het hem gegeven zijn, om spoedig eene tweede, verbeterde uitgave van de encyclopaedie van Ned.-Indië het licht te doen zien.

Met de eerste uitgave is door redactie en medewerkers aan Nederland en Ned.-Indië reeds een groote dienst bewezen.

J. S.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE JAPANSCHE STEENKOLEN.

De ontdekking van steenkolenbeddingen in Japan moet reeds uit de 18de eeuw dateeren, doch de staat, die er eigenaar en eenig ontginner van was. trok er weinig voordeel uit. In 1870 werden er per jaar niet meer dan ± 300 000 ton voortgebracht. Deze toestand veranderde in 1873 bij het invoeren van een nieuwe mijnwet, toen particulieren en maatschappijen het bedrijf geleidelijk overnamen. Het duurde evenwel nog een tiental jaren. voordat de industrie een grooter vlucht nam, want de bestaande ondernemingen werkten op kleine schaal en met primitieve hulpmiddelen. In 1884 kwam de jaar-productie boven het millioen tonnen; doch eerst sedert 1888 is een gestadige toeneming merkbaar, welke te danken is aan de betere inrichting van het bedrijf, waarbij thans van de nieuwste werktuigen gebruikt wordt gemaakt, terwijl de mijnen aan de voornaamste spoorweglijnen zijn aangesloten. Waar men vroeger op slechte transportwegen of weinig bruikbare waterwegen was aangewezen om het product naar naburige hoofdplaatsen te brengen, geschiedt dit thans door goedkoop transport per rail. In de mijnschachten en galerijen vindt men de nieuwste inrichtingen voor drooglegging en ventilatie. De volgende cijfers geven een denkbeeld hoe de productie geleidelijk is toegenomen.

	tonnen.		tonnen.
1888	2.023.000	1896	5.060.000
1889	2.389.000	1897	5.230.000
1890	2.608.000	1898	6.750 000
1891	3.176.000	1899	6.776.000
1892	3.176.000	1900	7.489.000
1893	3.346.000	1901	9.027.000
1894	4.302.000	1902	9.743.000
1895	4.810.000	1903	10.129.000

Daar de opgaven uit verschillende bron niet geheel in de eindcijfers overeenstemmen, zijn deze bedragen op de duizendtallen afgerond en wordt aangeteekend dat zeer waarschijnlijk Engelsche tonnen van 20 hundredweight bedoeld zijn, die in gewicht met 1016,05 K.G. overeenkomen.

Van de geproduceerde hoeveelheid wordt 50 à 55 pCt. in het land zelf gebruikt, het overige wordt uitgevoerd. Bedroeg de waarde van dien uitvoer in 1890 omstreeks 4½ millioen gulden, in 1892 was die reeds 8 millioen, in 1899 was zij bijna 16 millioen en in 1901 tot 21½ millioen gulden geklommen. Ten gevolge van den oorlog is dit cijfer in 1904 echter tot een waarde van

16 millioen gulden teruggegaan. Naar het westen zijn de Japansche kolen reeds doorgedrongen tot Aden en een enkele maal zijn er zelfs naar Groot-Britannië en Rusland gezonden. Verder voorziet Japan Britsch-Indië (hoewel dit zelf een kolenvoortbrengend land is), den Maleischen Archipel, de Philippijnen, Australië. Hawaï, Indo-China, China, Korea, Siberië, de Vereenigde Staten en Canada.

De prijzen der Japansche kolen zijn intusschen gestegen. In 1895 kon men aan de mijnen op Kioe-Sioe eerste qualiteit kolen krijgen tegen *f* 4.75 à *f* 4.85 per ton, in 1897 was die prijs *f* 8.40 en in het laatst van dat jaar tot *f* 11.40 à *f* 11.90. Daar ook een massa kolen van minder hoedanigheid uitgevoerd worden is de middenprijs natuurlijk veel lager. Deelt men de uitvoercijfers in tonnen op de daarvoor opgegeven waarde, berekend in guldens, die bijv. is af te leiden uit de gegevens van den heer C. Kraay in zijn bekend steenkolennummer van *De Indische Mercuur* van 31 Mei 1902 gegeven, dan komt men op een middenwaarde van *f* 7.30 à *f* 7.45 per ton.

De plaatsen, waar in Japan steenkolen worden aangetroffen, zijn in de eerste plaats: het eiland Kioe-Sioe, het zuidelijkste van de groep, met twaalf kolenterreinen. verder het hoofdeiland Nippon met vijf en het eiland Yesso in het noorden met vier kolenvindplaatsen.

Met deze geographische verdeeling komt vrij nauwkeurig een verschil in hoedanigheid der gedolven kolen overeen. Zoo geven de mijnen van Kioe-Sioe over het algemeen een vette steenkool, waarvan de kleur een weinig naar het rossige trekt, met een groot verwarmend vermogen en waarvan de meest verbreide soort afkomstig is uit de mijnen van Miike. die tegenwoordig 61000 ton per maand leveren, terwijl in 1898 de productie pl.m. 498000 ton was. Met betrekking tot de lichtkracht van het er uit gestookte gas kan deze kool met de beste Engelsche wedijveren en bevat minder aschgehalte, terwijl het zwavelgehalte hoogstens 3 per mille bedraagt.

De mijnen in Tonkin koopen een groote hoeveelheid dezer steenkolen, om ze met hun eigen product te mengen voor de vervaardiging van briketten. Naast die beddingen met gaskolen, vindt men op Kioe-Sioe ook eenig anthraciet, doch niet in groote hoeveelheid. Dit eiland levert alleen ongeveer drie vierde van de geheele steenkoolproductie van Japan. De beide voornaamste havens, Nagasaki in het westen en Modsji, aan de straat van Simonoseki in het noorden van het eiland, zijn daardoor zeer belangrijke kolenhavens geworden. De eerstgenoemde plaats ligt op pl.m. 100 K.M. van het groote mijncomplex van Miike, doch schijnt toch tegenover Modsji terrein te verliezen, want terwijl het in 1894 eene hoeveelheid van 324700 ton uitvoerde, klom dit bedrag slechts tot 500000 ton, terwijl Modsji zijn uitvoer van 388000 ton in 1894 zag klimmen tot 3605905 ton in 1901. Dit wordt daaraan toegeschreven, dat deze stad met het spoorwegnet van het geheele eiland verbonden is en verder aan hare ligging aan de straat, die toegang geeft tot de Japansche Binnenzee, waar een groot verkeer is.

De vijf kolenvelden van Nippon geven allen anthraciet, die meer of minder hard en glanzend is en meer of minder vermengd met ijzerpyriet en gips. Het eiland Yesso eindelijk levert bitumineuse kool, die met een groote vlam brandt en veel warmte geeft, van harde compacte samenstelling en weinig breekbaar is. Deze wordt uit de haven Mororan aan den ingang van de Vulkaan-baai in het zuiden van het eiland gelegen, uitgevoerd.

Aan de gezamenlijke kolenmijnen van Japan zijn pl.m. 20000 werklieden in dienst, waarvan 15000 voor het eigenlijke mijnwerk en 5000 voor het gereed maken en ziften. De werktijd is van 10 tot 12 uur per dag, met betaling op taakwerk, dat wil zeggen per volume afgeleverde kool. Wegens de zeer veranderlijke dikte der lagen is de productie zeer verschillend. Te Miike bijv. kan een man per dag 2250 K.G. delven, terwijl men in andere mijnen op niet meer dan 670 à 700 K.G. kan rekenen. Als men dit vergelijkt met de cijfers destijds (1902 II bl. 1002) vermeld omtrent de Ombilin-exploitatie, dan schijnen zij in Japan enorm veel hooger, doch wellicht is een deel van het verschil te wijten aan de berekening, die niet over alle arbeiders is omgeslagen, doch al worden zij uit dien hoofde met 30 % verminderd, dan is de productie per hoofd in de Miike-mijnen toch nog 1500 K.G. daags of pl.m. 540 ton per jaar, tegen 68 ton in Britsch-Indië en 85 ton per jaar en per man op Sumatra. Blijkens de Dec.-afl. van de *Revue Ec. Intern.* in een interessant artikel over den critieken toestand, waarin de nijverheid in België verkeert, wordt (bl. 590) vermeld, dat de jaarlijksche kolenproductie per arbeider in België, wegens de mindere dikte der beddingen, 175 ton bedraagt, terwijl die productie in Engeland 300 ton, in de Ruhr-streken 280 ton en in het Noorden van Frankrijk en Pas-de-Calais 240 ton zou bedragen. Dit laatste cijfer zou dan overeenkomen met de andere Japansche mijnen, doch Miike zou een ongeëvenaard rendement per arbeider aanwijzen.

Wanneer de steenkool in Japan aan de oppervlakte gebracht is, wordt zij naar de werkplaatsen vervoerd om al naar de soort langs mechanischen weg bewerkt en geschift te worden, waarbij men grof, middelsoort en gruis onderscheidt. Dit werk gebeurt meest door vrouwen en kinderen, die werken voor aannemers, welke de behandeling der gedolven kolen tegen een vaste som per ton aannemen. De loonen, welke met de betaling van het taakwerk overeenkomen, bedragen voor een vrouw een waarde van ƒ0.30 à ƒ0.40 en voor een man ƒ0.35 tot ƒ0.60 per dag.

Volledigheidshalve volgt hier de opgaaf der 15 voornaamste kolenmijnen met hun rendement, zooals de heer Kraay, die ontleende aan „*The Coal Merchant and shipper*" van 1 en 22 Febr. 1902, doch gerangschikt naar de grootte der productie.

	ton per jaar.
Miike	497.974
Yuchari	283.964
Tagawa	184.173
Akaiké	165.504
Namazuda	146.878
Shin-Mu	145.251
Takao	142.031
Sorachi	124.877
Horonai	112.930
Kigiokomatsu	95.705
Hashema	85.220
Onoda	84.625
Hokoku	77.415
Tabashema	68.685
Fukumo	55.978

Hoe een kolenmijn er in Japan uitziet, kan men opmaken uit eenige afbeeldingen van een andere mijn, die van Uschii, voorkomende in het *Bulletin de la Societé Belge d'Etudes Coloniales* van Jan. 1906. Wat de voorraden betreft, die Japan voor de toekomst bevat, schijnt de rijkdom aan kolen niet onder te doen voor die van Groot-Britannië. Terwijl men op Kioe-Sioe in de geopende mijnen nog wel een eeuw kan voortgaan met de exploitatie, zijn er in de provincie Iboeri van het eiland Yesso, bij de rivier Moekawagawa in 1896 kolenvelden ontdekt, die 48 millioen ton moeten bevatten, waarvan 30 millioen boven zeepeil. Ook op het eiland Nippon is een groote voorraad, die nog niet aangesproken is. Alle bekende kolenlagen op het eiland Yesso worden op een inhoud van 250 millioen tonnen geschat.

OUDE INDISCHE VOCHTMATEN.

Toen in de vorige aflevering (bl. 400) sprake was van een legger arak in den Compagnie's tijd, gaf dit aanleiding in het Plakaatboek van Mr. van der Chijs na te gaan, wat over den inhoud van zulk een vat destijds was bepaald. Bij eene verordening van 26 Aug. 1695 en later op 8 Maart 1701 (Pb. III, bl. 390 en 515) werd de inhoud gesteld op 400 kannen, doch bij de verordening van 20 Oct. 1764 (Pb. VII, bl. 789) werd die inhoud herzien en ook die van de Indische kan vermeld. Er werd toen onderscheid gemaakt tusschen de gewone kannen in den handel, die even als in Nederland 8 mutsjes inhouden en de „Compagnies-kannen, in het provisie-magazijn en op de schepen in gebruik zijnde", die inhouden 10 mutsjes. Van deze kannen gaan er 388, schuin gemeten en 38 duimen binnen de kim, op een legger.

Om dit te verklaren moet men vooreerst opmerken dat de maat, die als in Nederland gebruikt, wordt aangeduid, de Amsterdamsche is en dat ook de duimen hier bedoeld, de Amsterdamsche moeten zijn. Men had de gewoonte den inhoud van vaten te meten met den „Cubik-stok", waarvan o. a. Professor Joh. Lulofs in zijn in 1764 te Leiden uitgegeven „Grondbeginselen der Wijnroey- en Peilkunde" eene beschrijving geeft. Daar deze kwestie van inhoudsmeting van vaten bij vele lezers minder bekend zal zijn, is het misschien niet overbodig de volgende definities te vermelden. Als een vat plat liggend gedacht wordt en men peilt de diepte door het spongat, dan heet dit de spondiepte; de middellijn der beide bodems (in liggenden stand de zijvlakken) noemt men de bodemdiepte; verder heeft men de lengte, of binnenwerkschen afstand der bodems en de steeklijn, dat is de lijn uit het spongat getrokken naar het laagste punt van een der bodems aan de binnenzijde. Als het vat regelmatig is; dan zijn de beide aan weerskanten van uit het spongat te meten steeklijnen gelijk. Die meting geschiedt met den roeistok of Cubik-stok, aldus genoemd, omdat bij gelijkvormige vaten de inhouden zich verhouden als de derde machten van de gelijkstandige lijnen en dus tusschen de inhouden der vaten dezelfde betrekkingen bestaan als tusschen de kubieken der gemeten steeklijnen.

Ook tegenwoordig wordt de roeistok gebruikt en is de grondslag een afmeting van 1175 mM. steeklengte voor een vat van 1000 liters inhoud, waarbij spondiepte, bodemdiepte en lengte van het vat zich verhouden als

9 : 8 : 10.5. In den tijd vóór Lulofs waren deze afmetingen bij het aam 22; 19.2 en 26.1 Amsterd. duimen, dus als 9 : 7.8 : 10.7 hetgeen niet veel verschilt. Zulk een aam werd toen gesteld op $63^1/_2$ stoop, waarbij een stoop gelijk 2 kruiken of mingelen en elk dezer laatste 8 mutsjes inhield. De Compagnies kan van 10 mutsjes was dus $^5/_8$ stoop en de inhoud van een aam 101.60 Indische kannen. De steeklijn van een aam werd gemeten als 24.55 Amst. duim, doch Lulofs merkt op dat uit de afmetingen van dit vat berekend die lijn 24.3857 moet zijn. Neemt men ze rond op 24.4 Amst. duim, dan blijkt uit de evenredigheid:

$$24.4^3 : 38^3 = 101.6 : x$$
$$x = 383.77 \text{ Indische kannen.}$$

dat alzoo iets minder geeft dan in het plakaat van 1764 is vermeld. Nu was echter juist aan prof. Lulofs opgedragen om den inhoud der stoopen en vaten te verifieeren en de nieuwe Indische verordening houdt daarmede wellicht verband. In afwijking van de steeklijn voor 1000 stoopen door den wijnroeier *van Staten* opgegeven ad 60.94065 Amst. duim, kwam Prof. Lulofs op een steeklijn van 61.03354 duim. Daar 1000 stoopen = 1600 Indische kannen zijn, heeft men voor een steeklijn van 38 als deze nieuwe wijze van meting ten grondslag wordt gelegd.

$$61.03354^3 : 38^3 = 1600 : x$$
$$x = 386.16 \text{ Ind. kannen.}$$

Omgekeerd wanneer men den inhoud op 388 Ind. kannen aanneemt, zal zulks volgens de berekeningen van prof. Lulofs met een steeklijn van 38.06 duim overeenkomen, een onbeduidend verschil met het afgeronde cijfer dat „binnen de kim", dus vermoedelijk binnen den rand van het spongat bedoeld is, want bij de kuipen worden de kopeinden de duigen door „kim" aangeduid en in het spongat wordt ook zulk een kim zichtbaar.

Een andere quaestie is: hoe groot is de Indische of Bataviaasche kan in Nederlandsche maat. Slaat men den Regeerings-almanak op, dan vindt men (Jaargang 1906 Eerste ged. Bijl. bl. 568*).

1 kan = 10 mutsje = 1.5751 L.

Deze opgaaf troffen wij ook aan in den *Indischen Cultuuralmanak* en in de *Encyclopaedie van N. I.* doch is blijkbaar fout. De 7 moet 1 zijn, want ook voor een mutsje staat er 0.1516 L. en in staatsblad 1899 No. 49 bl 3 wordt de inhoud van de Bataviasche kan bij benadering op 1.52 liter gesteld. Een meer uitvoerig cijfer vindt men o. a. bij Hageman (1852) nl. de Indische kan = 1.515859 Liter. In het bekende handboekje van W. C. H. Staring, waarvan in 1902 de vierde door den 1sten Luit. R. W. van Wieringen omgewerkten druk verscheen, vindt men 1 Ind. kan = 1.51586 Liter.

In dit handboekje wordt ook de Amsterdamsche stoop opgegeven als in te houden 2.425375 Liter. Deelt men dit getal door 1,6 dan verkrijgt men geheel overeenkomstig 1.5158595 L.

Dat deze vele decimalen van geringe waarde zijn, mag men wel in het oog houden, omdat de oude opgaven vrij wat uiteenloopen.

Prof. Lulofs bepaalde door proeven den inhoud van een stoop op 141.069 kubieke Amst. duimen en nam verder aan dat de Parijsche voet staat tot

den Rhijnlandschen en den Amsterdamschen voet als 1440 : 1391.835 : 1254.776. Nu is bij besluit van den Koning van Holland van 18 Febr. 1808 de lengte van den Rijnl. voet vastgesteld op 0.3139465 M. = $^1/_{12}$ deel van de roede door Snellius in 1621 bij zijne graadmeting gebruikt en dan vindt men uit de aangehaalde betrekking, dat een Amsterdamsche voet = 0.283031 M., terwijl die in het handboekje van Staring = 0.283133 M. wordt gegeven. Daar een Amst. voet 11 duim heeft, is een Amst. duim 0.025730 of 0.025739 M., zoodat in de 5de decimaal een kleine onzekerheid is. Een kub. Amst. duim wordt bij het aannemen van het eerste cijfer 17.0341 kub. centimeter en de inhoud van de stoop (of van 1.6 Indische kan) 2.402984 liter, alzoo van een Indische kan 1.50187 Liter.

Later heeft professor Jacob de Gelder den inhoud van de stoop volgens prof. Lulofs te klein bevonden en ze verbeterd tot 142.2078 kub. Amst. duimen. Neemt men nu tevens het verbeterde cijfer voor de lengte van een Amst. duim of 2.5739 cM. dan is de kub. Amst. duim = 17.0520 kub. cM. en de inhoud van de stoop 2.424986 liter of gedeeld door 1,6 der inhoud van de Indische kan 1.51562 liter dat al zeer nabij komt aan het vermoedelijk langs anderen weg gevonden cijfer 1.515859 liter. Op goede gronden mag in elk geval gezegd worden, dat de tweede decimaal zeker geen 7 is, zooals in de Regeerings-Almanak steeds wordt herhaald.

De legger van 388 kan moet blijkens het bovenstaande na 1808 inhouden 588.15 liters In de 17de eeuw was zij gesteld op 400 kan of 250 stoop. Bedroeg toen een stoop rond 140 kub. Amst. duimen,[1]) dan was de inhoud 250 × 2.38728 = ± 597 liters; voor een inhoud van 2.425 liter per stoop wordt dit cijfer meer dan 600 L.

Zeer precies was men in dien ouden tijd blijkbaar niet, want de beheerders, die leggers arak en dergelijke in bewaring kregen, behoefden bij verstrekking, lang zooveel niet uit te leveren. In 1753 (Pb. VI 515) was bepaald dat zij te Batavia en op Ceylon per legger slechts 363 kan behoefden te verantwoorden en op andere kantoren 360. Later werd nog eene wijziging gebracht in het Reglement „op de provisiën en verdere douceurs" van de dienaren der O. I. C. bij plakaat van 30 April 1765 (Pb. VIII. 22) en bepaald dat van de heele leggers ter inhoud van 388 kan en van het heele aam van 97 kan, bij de verstrekking slechts respectievelijk 360 en 90 kan behoefden te worden uitgeleverd. Het overige was blijkbaar vergoeding voor onvoldoend volle vaten en lekkage en verder „douceur" voor den beheerder.

---

1) Dat bij onze naburen een overeenkomstig betrekking tusschen vocht- en inhoudsmaat bestond. blijkt uit de mededeeling op bl. 145 van het werk van Lulofs dat de Engelsche ale-gallon 282 kub. Eng. duimen bevatte en de Parijsche pint 47½ kub. Parijsche duim, zoodat ½ gallon en 3 pinten ook ± 140 kub. duim.

NIEUWE WIJZE VAN TINERTS-ONTGINNING OP BANKA.

In een belangrijk artikel, voorkomende in het weekblad *De Ingenieur* van 24 Febr. jl., bespreekt de mijningenieur 1e kl. met verlof R. J. Boers, de mogelijkheid om de tegenwoordige wijze van tinwinning op Banka door middel van Chineeschen handen-arbeid te vervangen door eene machinale met gebruikmaking van graafmachine of baggervaartuigen. Hij wijst op de vele toepassing, welke deze werktuigen elders in den mijnbouw hebben gevonden, bij het ontginnen van bruinkolen, stroomgoud- en stroomtin-ertsen en gaat de werking en de kosten van aanschaffing en bedrijf van verschillende machines na. Niet het minst werkwaardig zijn de resultaten met baggerwerktuigen in Nieuw-Zeeland verkregen, waar men sedert 1890 groote verbeteringen aan deze aanbracht en vooral het benoodigde personeel aanzienlijk inkromp, zoodat men hier, dag en nacht door werkend met drie ploegen werkvolk, namelijk telkens 8 uur met 2 man, met den molenbaas, totaal 7 personen per molen noodig heeft.

De Schrijver maakt op grond van zijn uitvoerige voorafgaande beschouwingen een studie van een op Banka te bewerken vallei, waar de grond geschikt is voor graafmachines en van een dergelijke ontginning, waar slappe gronden of water het gebruik van baggermachines veroorlooft en berekent daaruit de kosten van het gewonnen tin en het benoodigd personeel.

Ter vergelijking dient een overzicht van de tegenwoordige resultaten der ontginning, dat de volgende cijfers oplevert. De kosten omvatten de verstrekkingen en voorschotten, de uitkeeringen in geld aan tegemoetkomingen bij de sluiting van het exploitatiejaar, aan premies voor betoonden ijver, aan vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst, aan verlies op de rijstverstrekking en aan aanwervingskosten van Chineesche nieuwelingen.

Exploitatie-jaar.	Productie in pikols tin.	Gemiddelde sterkte.	Kosten van het tin tot op de tin-stapelplaatsen op Banka.
1889—1900..........	12.107	160.702	*f* 3.258.917
1900—1901..........	12.262	175.214	„ 3.560.930
1901—1902..........	11.329	148.648	„ 3.337.665
1902—1903..........	12.514	153.327	„ 3.443.899
1903—1904..........	12.161	160.620	„ 3.671.038
Totaal...........	60.373	798.511	*f* 17.272.449

Waaruit volgt dat:

1⁰. de gemiddelde productie per hoofd = 13.22 pikol;
2⁰. „ „ kosten „ pikol tin = *f* 21.63;
3⁰. „ „ „ „ werkman = „ 286.09.

In het voorbeeld, dat de schrijver behandelt, wordt de gemiddelde diepte van het te bewerken terrein gesteld op 10 M. Op Banka wordt in groeven van die diepte per werkman en per jaar ± 400 M³. grond verzet. De tinrijkdom op Banka wordt daar uitgedrukt in het aantal pikols, bevat in

300 M³. grond. De gemiddelde tin-rijkdom is dus, wil men per werkman 13.22 pikol 's jaars behalen, 9.915 pikol.

Bij zijn voorbeeld van het werken met graafmachines, waarbij een vallei van 4000 M. lengte gemiddeld 150 M. breedte, met 50 M. breeden ertsloop en niet al te slappen grond met graafmachines tot 10 M. diep zal worden ontgonnen, denkt hij zich de twee bovenste lagen ontgraven met twee lepelbaggers, de onderste met een excavator van 450 M³. capaciteit. Een lepelbagger met 750 M³. dagelijksche capaciteit wordt eerst gebruikt om een lateraal kanaal te graven voor den afvoer van het water met een dijk er langs ter bescherming van de werkplaats, terwijl drie dwarsdammen door de vallei gelegd werden. Als dit gereed is en de noodige loodsen, woningen, een ertswasscherij en smelterij zijn opgericht, gaan de drie werktuigen geregeld aan het graven en werken per jaar gemiddeld 280 dagen, waarin zij te zamen 2 × 750 + 450 = 1950 M³. daags verzetten of 546,000 M³. De ondersteld vallei heeft 758 M² profiel, dus vordert men in één jaar ± 730 M. of $^1/_5$ à $^1/_6$ van de geheele lengte. Intusschen zijn het doorgaand kanaal en de dijken en dammen reeds in het eerste jaar gemaakt ter inhoud van 100,800 M³. en als men $^1/_5$ van dat grondverzet op elk der ontginningsjaren rekent, dan heeft men in één jaar 546,000—20.160 M³. grond uit het ontginningsveld gelicht en dus over slechts 703 M. lengte ontgonnen. Over die lengte is een ertslaag van 703 × 50 × 10 = 351.500 M³. ontgraven en daar elke 300 M³. 9.915 pikol tin bevat, leverde het graafwerk van 546.000 M³. ten slotte 11,617 pikol tin. Uitvoerig wordt berekend wat dit graafwerk kost aan rente en amortisatie van aanlegkapitaal, aan onderhoud en bedrijf der machines, werkvolk, gebouwen, enz. Vervolgens worden er de kosten van wasschen, smelten en andere uitgaven bijgedaan. Het eindcijfer is ƒ 235,268 voor 11,617 pikol tin of ƒ 20.25 per pikol, hetgeen dus nog ƒ 1.38 minder zoude zijn, dan bij de thans gevolgde methode.

Nog veel gunstiger uitkomsten verkrijgt de schrijver als men niet graaft maar baggert, desnoods in een kunstmatigen vijver. Met een toestel als in Nieuw-Zeeland 20 uur daags gedurende 280 dagen per jaar werkend, zouden 1110 M³. per werkdag en 310,800 M³. per jaar kunnen worden opgebracht en wel voornamelijk uit het ertshoudend profiel, zoodat $^5/_6$ van de opgebaggerde specie daartoe behoort. Die hoeveelheid bevat dan, volgens denzelfden maatstaf van tingehalte, 8560 pikols tin. De kosten van deze worden geraamd op ƒ 112,131; zoodat in dit geval de prijs per pikol slechts ƒ 13.80 zou zijn of ƒ 7.83 minder dan nu.

Telt men in de beide gevallen de kosten bijeen van de posten, inclusief rente en amortisatie, die op het grondverzet betrekking hebben dan zijn deze in het eerste geval ƒ 169.115 voor 546000 M³. en in het tweede ƒ 78.991.— voor 310.800 M³. grondverzet. Met inbegrip van onderhoud en afschrijving zou dan de M³. grondverzet in den droge volgens den schrijver komen op ƒ 0,31 en met baggeren op nog geen ƒ 0.22⁵ per M³. Deze cijfers zijn zeer laag. Verwezen wordt bijv. naar die van het Soloverslag bijl. Y. welke *zonder* afschrijving ƒ 0.50 en ƒ 0.33 bleken te zijn en de veel hoogere cijfers, destijds bij het baggeren te Tandjong Priok verkregen (Tijdschr. K. I. v. Ing. 1892-93 bl. 94), waar men ook leert, dat de depreciatie van het materieel tot 50 à 60 pCt. van de directe uitgaven opliep. Intusschen is de ervaring

van Nieuw-Zeeland van te recenten datum en te uitvoerig toegelicht om hier twijfel te willen uitspreken. Doch al was de raming van dit grondverzet 50 pCt te gering geschat, dan zouden daardoor de tinprijzen in beide gevallen nog slechts stijgen tot *f* 27.50 en *f* 18.50 en dit doet niets ter zake, tegenover het groote voordeel dat men veel minder Chineezen zou noodig hebben.

Op Banka kan men volgens den schrijver aannemen dat circa 12 pCt. der totale productie afkomstig is van de kleine op eigen risico werkende ontginningen en de nawasschers. Bij eene productie van 200.000 pikols tin zullen dus 176.000 pikols door de ontginningen der 1ste klasse of z. g. gouvernements-ontginningen worden geproduceerd. De schrijver stelt nu dat op geheel Banka van terreinen, als welke hij tot voorbeeld nam, er 3 door graafmachines en 4 door baggerwerktuigen worden bewerkt, gevende te zamen $3 \times 11617 + 4 \times 8560 = 69.091$ pikol tin, dan vertegenwoordigt dit onder de tegenwoordige omstandigheden $\frac{69.091}{13.22} = 5226$ man werkvolk.

Bij de graafmachines eischt volgens den schrijver het geheele bedrijf slechts 155 man en voor elken baggermolen zijn behalve de Europeanen slechts 6 man noodig, te zamen $3 \times 155 + 4 \times 6 = 489$ man. Bovendien zouden hier, zooals het *Alg. Handelsblad* in zijn ochtendblad van 28 Febr. jl. opmerkte, ook zeer goed inlanders in plaats van Chineezen voor te gebruiken zijn. Behalve de geldelijke voordeelen (welke het, met het oog op de groote winsten op het tin behaald, onnoodig schijnt te laten gelden) wijst de schrijver op de volgende:

1e. dat de contrôle zeer zal worden vergemakkelijkt, door inkrimping van het aantal werkplaatsen en dus scherper kan zijn;

2e. dat bij aanwezigheid van minder werklieden de lasten verbonden aan voeding, verpleging, huisvesting, en eveneens de kosten van evacuatie belangrijk zullen verminderen;

3e. dat door het gebruik van baggervaartuigen ook zeer arme terreinen en terreinen, die thans niet te bewerken zijn, productief kunnen worden gemaakt;

4e. dat bij de onzekerheid of er altijd voldoende werkkrachten verkrijgbaar zijn, de productie van terreinen, die voor machinale ontginning in aanmerking komen, meer constant zal zijn, dan wanneer dit niet het geval is en dat deze productie door ruimer toepassing der mechanische werkwijze zoo noodig kan worden opgevoerd.

Het *Hbl.* zegt dan ook terecht: De hoofdzaak is: grootere productie, zonder Chineezen. Het hoopt zeer dat de voorstellen bij de deskundige beoordeelaars bijval zullen vinden en de Regeering dan, na grondige voorbereiding, in den aangeduiden geest krachtig de handen aan het werk zal slaan. Zelfs wanneer de uitgaven der machinale bewerking mochten tegenvallen, dan nog zou, volgens het blad, de verwezenlijking dezer plannen grootelijks in het economisch belang van Indië zijn.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Frau A. Weber—van Bosse: Ein Jahr an Bord H. M. S. Siboga. Beschreibung der holländischen Tiefsee-Expedition im Niederländisch-Indischen Archipel 1899 bis 1900. Nach der 2. Aufl. aus dem Holländischen übertragen von **Frau E. Ruge—Baenziger**. Leipzig, W. ENGELMANN. 1905. 8°. Mit Abbildungen.

A. E. Pratt: Two years among New Guinea cannibals. A naturalist's sojourn among the aborigines of unexplored New Guinea. With notes and observations by **H. Pratt.** With 54 illustrations and a map. London, SEELY & Co. 1906. 8°. [*Handelt gedeeltelijk over Ned. Nieuw-Guinea*].

Kort woord van protest tegen de voorstelling van officieele zijde gegeven van ons aftreden als leden van den Kolonialen Raad [van Curaçao] (door **J. P. E. Gaërste** en 9 anderen). Curaçao, Bethencourt. 1906. 8°.

Mordy S. L. Maduro: Mijn wederwoord, door —, Voorzitter van den Kol. Raad [van Curaçao]. Curaçao, Handelsdrukkerij. 1906. 8°.

Surinaamsche Almanak voor het jaar 1906. Paramaribo, Erve J. MORPURGO. [1906]. 8°. Met portret.

Jaarboek van de Koninklijke Marine 1904—1905. Uitgegeven door de zorg van het Departement van Marine. 's Gravenhage, Gebroeders VAN CLEEF. 1906. 8°. [*Pag. 299—435 bevatten gegevens over West- en Oost-Indië*].

Jaaroverzichten betreffende den handel in **koloniale producten.** 1905. Amsterdam. J. H. DE BUSSY. 1906. 4°. [Bijvoegsel van „De Indische Mercuur" No. 10, dd. 6 Maart 1906].

Koloniaal Verslag 1905. Nederlandsch-Indië. Landbouw, Boschwezen, Veeteelt, Mijnwezen, Handel en Nijverheid. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. [1906]. 8°.

J. A. van der Kloes en **J. N. van Ruyven:** Het bouwen in overzeesche gewesten. 2e verbeterde en vermeerderde uitgave. *12e aflevering*. Leiden, E. J. BRILL. 1905. gr. 8°. Met afbeeldingen.

Verslag van het mijnwezen [in Ned. Oost-Indië] over het 3e kwartaal 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der „Javasche Courant" van 16/2 1906. No. 14].

Mr. W. J. M. van Eijsinga: Proeve eener inleiding tot het Nederlandsch Tractatenrecht. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Staatswetenschap. 's-Gravenhage, MOUTON & Co. 1906. 8°

Lajang Damar Woelan. Met machtiging van de Directie van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. opnieuw bewerkt naar deel XXX van de Verhandelingen dier instelling, door **D. van Hinloopen Labberton.** Batavia, VISSER & Co. 1905. 4°. [Javaansche tekst].

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 30 (1906), afl. 1.*
Een en ander betreffende het ressort van den Controleur te Sarolangoen, onderafdeeling Boven-Tembesi der afdeeling Djambi, door Van den Bor. — Landbouwcrediet in de Javaansche desa, door P. W. Jonquière. — Soewatoe timbangan jang tiada di minta (Een ongevraagd advies), door Koesoemodikdo. — Eigendom voor den kleinen landbouw, door H. C. A. Poublon. — Timbangan hal mengentenken wragatnja prijaji Djawa, door Adi Koesoemo Wedono Goenoeng Kendeng (Grissee). — Wadoeks in de afdeeling Lamongan, door L. F. de Haan. — Behandeling van wegen met teeremulsie door C. Borel. — Nog eens de Bintang Hindia, door J. van Aalst. — Sprokkelingen uit de Begrootingsdebatten in de Tweede Kamer.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *VIIe Volgr. Dl. 5 (1906), afl. 2.*
De koopman, die tegen zijne moeder misdreef. Een op den Boro Boedoer afgebeeld Jātaka, door Prof. Dr. J. S. Speijer. — Bijdrage tot de kennis van den Godsdienst der Dajaks van Landak en Tajan, door M. C. Schadee (vervolg.) — Bijdragen tot de spraakkunst van het Oudjavaansch door Prof. Dr. H. Kern (vervolg). — Over de eindmedeklinkers in het Rottineesch en Timoreesch, door Mr. Dr. J. C. G. Jonker. — Sanskrit Kirti, door Dr. J. Ph. Vogel. — Notulen der Bestuursvergaderingen van 17 Juni, 16 Sept., 21 Oct., 18 Nov. en 16 Dec. 1905; en 20 Jan. 1906. — Jaarverslag over 1905.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *Tweede Serie Dl. 23 No. 2, 8 Maart 1906.*
Topographische und geologische Beschreibung der Petroleumgebiete bei Moeara Enim (Süd-Sumatra), von Dr. Aug. Tobler (met platen en kaarten). — Bezoek aan den Kannibalenstam van Noord Nieuw-Guinea, door Th. H. Ruys (met kaartje en plaat). — Bestijging van den Tjerimai, door J. A. Deknatel. — Eruptie van den Merapi (Padangsche Bovenlanden), door Redactie. — De naam „Halemahera", door P. A. Oudemans met toelichting, door Joh. A. F. Schut. — Enkele cijfers voor Suriname in 1905, door J. B. R[odenburg]. — Litteratuur Oost-Indische Archipel en Nederlandsch West-Indië.

Onze Eeuw. Maandschrift voor Staatkunde, enz. *6 jaargang 1906, afl. 3.*
De Staatsbedrijven in Indië, door Dr. E. B. Kielstra.

Eigen Haard. *32e jaarg. (1906) No. 8.*
Nederlandsche artisten in Indië, door K. Wybrands. — Frits Bouwmeester in Ned.-Indië (met portret en afbeeldingen).

Van Komen en Gaan. Bijlage van „Op de Hoogte". *Maart 1906.*
Een schedel-korwar uit Nederl. Nieuw-Guinea, door Joh. F. Snelleman (met afbeelding).

Weekblad voor Indië. *2e jaarg. No. 39.*
Het nieuwe politieke leven in Indië, door M. van Geuns. — Van 'n eenzaam hoekje (Siak), met foto's (*zie ook No. 40.*) — Indische indrukken, door Carlo (*zie ook No. 41*). — Van tempoe doeloe (eene ouderwetsche Bataviasche bruiloft), door F. P. H. Prick van Wely. — De regentsdochter, roman van Victor Ido (*zie ook Nos. 40, 41, 42*).

Id. No. 40. Afschaffing van het Fransch op de lagere school door J. N. R. (*zie ook No. 42*). — P. J. de Gruyter † (met portret). — Een waarachtig artist of een kritische bok [naar aanleiding van Ruzius': Heilig Indië], door F. P. H. Prick van Wely (*zie ook Nos. 41, 42*).

Id. No. 41. Louis Bouwmeester in Indië (met portretten) door Henri Borel.

Id. No. 42. De overstroomingen in Oostelijk Semarang (met foto's en een kaart). De schietwedstrijd voor geheel Indië (met foto.)

Neerlandia Orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond. *10e jaargang No. 3. Maart 1906.*
Het beschavingswerk op Curaçao, door P. A. Euwens. — Berichten uit Oost-Indië en Suriname.

Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid. *73e jaarg. No. 3. 15 Maart 1906.*
Moeten wij St. Eustatius verkoopen?

De Hollandsche Revue. *11e jaarg. No. 2. 25 Febr. 1906.*
Karakterschets van C. DE MOOY met portret en afbeeldingen). [Handelt goeddeels over de krijgsverrichtingen van kolonel DE MOOY in Atjeh).

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *16e jaarg. No 3. Maart 1906.*
De herleving der kleinkunsten, door H. HANNA. II Vlecht- en weefkunst (met 13 illustratiën, waaronder weefsel met toebehoorende instrumenten, afkomstig van de Sangir-eilanden).

Het Koloniaal Weekblad. *6e jaarg. (1906). No. 8.*
Eene kleine bijdrage tot het inlandsch onderwijs-vraagstuk. Vervolg voordracht van den heer C. F. ZEEMAN (*zie ook No. 9*).
Id. No. 10. De beweging op Batikgebied.
Id. No. 11. Surinaamsche schetsen. VII. De melaatschen en de inrichtingen ter hunner verpleging, door Surinamer.

Bintang Hindia. *Tahoen keempat (1906). No. 2.*
Op Nias, een eiland aan Sumatra's Westkust, door Mevr. MADELAINE LINDNER-VAN VLIET (met fotografische opnamen van den officier van gezondheid LINDNER en zendeling UFER).

De Amsterdammer. *25 Febr. 1906. No. 1496.*
Zedelijkheid en Concubinaat, door E. VAN GENDT, met Naschrift der Redactie.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 72. Januari 1906.*
Aanteekening op de nieuwe failissementswetgeving, door Mr. C. A. WIENICKE. Nogmaals iets over de rechtstreeksche geldelijke uitkomsten van de Staatsexploitatie in de houtvesterijen, door A. E. J. BRUINSMA. — Het nut van spoorwegen in oorlogstijd, door A. W. E. WEYERMAN. — Een nieuwe bron van caoutchouk, door W. G. LEEMBRUGGEN. — Gecondenseerde melk en melkpoeder, door J. F. C. NIENHUIS. — Boomen in de nabijheid van huizen, door V. M. — Daloewang-papier. — Gedroogde bananen of pisangs. — Cacao onder de schaduw van den Castilloaboom. — Productenmarkt, vracht en koersen.

De Indische Mercuur. *29e jaarg. (1906). No. 8.*
Jaarverslag over 1904 van de Gouvernements Kina-onderneming [besproken] door VAN GORKOM. — Vervolg op: 30 jaren Kinamarkt in woord en beeld. — De suikerindustrie op Java, door J. C. BOOT (*zie ook No. 9*). — Sabang en Britsch-Indië, door J. H. COHEN STUART. — Nederlandsch-Indische petroleum. — Stoomvaartverbinding Java—Zuid-Afrika—Nederland.
Id. No. 9. Het voedingsmiddelen-onderzoek in het laboratorium van het Koloniaal Museum, door Dr. M. GRESHOFF. — De Curaçaosche Bank. — Het octrooi van de Javasche Bank. — Suikerproductie van Java. — De Oost-Aziatische petroleummarkt. — Kedirische landbouwvereeniging. — Koloniaal Museum te Haarlem. Voordracht over irrigatie, bepaaldelijk in Californië en de lessen daaruit te trekken voor Ned.-Indië, door R. A. VAN SANDICK. — Surinaamsche brieven (Bacove cultuur voor uitvoer in Suriname. (*Zie ook No. 10*).
Id. No. 10. Katoenkultuur en klimaat, door T. - Taxatie-oogst 1904 der particuliere koffielanden in West-Java.
Id. No. 11. Koloniaal Museum. Naschrift op de voordracht „Twee Indische natuurliefhebbers uit de 18e eeuw", door P. J. van Houten (*zie ook No. 12*). — Inspectie van den landbouw in West-Indië (Bulletin No. 5). — Langsarbaai versus Belawan en Sabang. — Over het wasschen van caoutchouc.
Id. No. 12. Welke beginselen beheerschen de al- of niet-uitbreiding der grenzen van de Gouvernements-Kina-onderneming? door V. G. — De ervaringen der laatste jaren en de vooruitzichten op het gebied der caoutchouc-cultuur in de Nederlandsche overzeesche gewesten. Voordracht door den heer A. H. BERKHOUT. — Cacaoproducten van Suriname. — Landhuurreglement voor de residentiën Soerakarta en Djokjakarta. — Bemestingsproeven met kalkstikstof.

Inspectie van den landbouw in West-Indië. *Bulletin No. 5. Januari 1906.* Mededeelingen uit het chemisch laboratorium, door Dr. J. Sack: 1. Onderzoek naar looistofhoudende producten. 2. Caoutchouc in bananen- en bacovensap. 3. Onderzoek naar de was op den bast van Yatropha curcas. 4. Onderzoekingen betreffende het vet in Surinaamsche palmvruchten. 5. Grondonderzoek.

Teysmannia. *17e Jaarg. (1906). Afl. 1.* De Cultuur van Hevea Brasiliensis. Voordracht gehouden op het 8e Congres van het Algem. Syndicaat voor Koffiecultuur, enz., door Dr. W. R. Tromp de Haas. — Paphiopedilum glaucophyllum J. J. S. en de Var. Moquetteanum. — Eenjarige planten, door H. J. Wigman. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties. — Medicago Savita (Alfalfa, Luzerne) een veevoedergewas, door Pit. — Rapport over ziekte in den aanplant van Arachis hypogaea, (katjang Holle) in de afd. Koeningan en Cheribon der res, Cheribon. Oct. 1905, door J. van Breda de Haan.

De Ingenieur. *21e jaarg. (1906) No. 8.* Over het gebruik van graaf- en baggermachines bij den mijnbouw in verband met de vraag: Zouden deze machines de Chineesche werkkrachten op Banka kunnen vervangen en in het algemeen bij de ontginning van stroomtinertsafzettingen in Nederlandsch-Indië bruikbaar zijn? (Met afbeeldingen) door R. J. Boers.

Id. No. 9. Ontworpen stoomvaartverbinding Java—Zuid-Afrika—Nederland. (*Zie ook No. 10*).

Indisch Militair Tijdschrift. *37e jaarg. 1906. No. 2.* Groot-Atjeh van 21 April tot 28 Juni 1896, door A. Kruisheer (vervolg). — De automobiel in dienst van het leger, door H. B. — Kort verslag van eenen tocht van Salatiga naar het Diëngplateau en terug, door H. S. — Opleiding in den artillerie-verkenningsdienst door d. W. — Een moeielijke tocht naar Honitetoe (Ceram), door W. B. Oort. — Kort overzicht van den stand van zaken op het eiland Ceram (met kaart). Het „Bulletin of the American Geographical Society" over de schetskaart van Bali. — De geneeskundige dienst bij de Japansche marine. — Boekbeoordeeling. Enz.

Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap. *Dl. 49 (1905 . 4e stuk.* De Deli-zending in het jaar 1904: *a.* Referaat gehouden op 12 Juli 1905, door M. Joustra. *b.* Verslag van het ressort Boekoem en de bijbehoorende Hoogvlakte, door H. Guillaume. *c.* Sibolangit, door J. H. Neumann. *d.* Verwachtingen aangaande de Hoogvlakte, door E. J. van den Berg. — De Java-zending in het jaar 1904: *a.* Mădjawărnă, door A. Kruijt. *b.* Swaroe, door D. Louwerier. *c.* Sĕgeran, door S. S. de Vries. *d.* Pare-rĕdjă, door S. Luinenburg. — Het ressort Kĕdiri in 1905, door F. de Munnik.

Berichten uit de Zendingswereld. *7e jaarg. (1906) No. 3.* Eene reis naar Engano, door zendeling Lett.

Maandbericht van het Ned. Zendeling genootschap. *Maart 1906.* Iets over Bolaäng Mongondou, door J. S. de Vries.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1906. Nr. 3.* Die Rheinische Mission im holländischen Parlament

Allgemeine Missions-Zeitschrift. *1906. 3. Heft.* Missionsrundschau. Niederländisch-Indien II. Von Missionsinspektor Stursberg.

Berichten uit Ned. Oost-Indië van den Sint-Claverbond. *1906 No 1.* [*Niet in den handel.*] Het gouden jubilé van Pastoor P. J. van Santen te Soerabaja, door pastoor H. Fisscher (met portret) — Walvischvangers op het eiland Lomblen, door E. Engbers — Uit Kotting door A. Ysseldijk (met portret en plaat). — De jongensschool te Lela (Flores) door J. Verster. — De nieuwe kerk van Malang, door G. Jonckbloet (met plaat). — Iets over het Javaansch door C. Wenneker. — Minahasa Woloan, door A. van Velsen (met platen). — Onthulling van het jubilé-monument in de kathedraal van Batavia (met plaat). — Eene reis naar Pompanoea, door H. Leemker (met plaat). Enz.

Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht. *1. Band (1906).* 1. Heft.

Dorfpolizei in Java von Dr. H. Bohatta in Wien.

Revue Internationale d'Ethnologie et de Linguistique. Anthropos. *Tome I, fasc. 1.*

Religions rites and customs of the Iban or Dyaks of Sarawak. By L. Nyuak. Translated from the Dyak by E. Dunn. With plate.

Bulletin de la Société Belge d'Etudes Coloniales. *No. 3. Mars 1906.*

Java. Industrie du sucre [Extract van de lezing van J. C. Boot; zie „De Indische Mercuur" Nos. 8 en 9].

Sammlungen des Geologischen Reichsmuseums in Leiden. *I. Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens. Band VIII, Heft 2. 1906.*

H. Icke und K. Martin: Die Silatgruppe, Brack- und Süsswasser-Bildungen der oberen Kreide von Borneo (mit Tafeln).

Verhandlungen der naturf. Gesellschaft in Basel. *Band XV, Heft 3.*

A. Tobler: Einige Notizen zur Geologie von Südsumatra.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Februari—22 Maart 1906.

De afgeloopen verslagperiode werd voornamelijk gekenmerkt door den uitgebreiden handel in aandeelen van tabakmaatschappijen. Reeds in de eerste week van Maart begonnen deze op de eerste gunstige taxaties meer de aandacht te trekken en deze belangstelling nam in verband met de mooie prijzen voor tabak, op de eerste en vooral op de tweede inschrijving behaald, hand over hand toe. De laatste week werd dan ook ter beurze alle handel in aandeelen overvleugeld door die in tabakswaarden. Eene belangrijke hausse was daarvan het gevolg, zooals uit bijgevoegde koerslijsten blijkt, terwijl opgemerkt mag worden, dat de omzetten zich niet tot enkele stukken bepaalden, doch integendeel zeer uitgebreid waren, waaruit mag worden afgeleid, dat het groote publiek zich weer voor tabakswaarden gaat interesseeren.

Cultuurwaarden bleven gedurende de geheele periode meer op den achtergrond, al was de stemming daarvoor in de eerste dagen van Maart op berichten aangaande bestaande kooplust voor de 1906 Javasuiker wat grooter.

De aandeelen van petroleummaatschappijen en speciaal die van de Koninklijke leden aanvankelijk onder het ontbreken van eenige mededeeling der directie aangaande de loopende geruchten omtrent het samengaan van Asiatic en Standard. Later konden de koersen iets oploopen in verband met de gestegen productie, doch deze rijzing bleef niet gehandhaafd.

Onder mijnwaarden trokken in de eerste plaats de aandacht de aandeelen van de Mijnbouw Maatschappij Redjang Lebong op verschijnen van het nieuwe jaarverslag. Aandeelen der Mijnbouw Maatschappij Ketahoen kwamen op tengevolge van de berichten van de ontdekking van een nieuwe goudader en konden zich op verhoogd niveau staande houden.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	1/4 %
„	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	2 „
„	Koloniale Bank	1 5/8 „
Pref. Aand.	„ „	1/2 „
Aand.	Maatschappij van Rijstl. Mich. Arnold	3 1/4
„	Nederl. Nieuw Guinea Handel Maatschappij . . .	2
Oblig. 4 1/2 %	Tjiomas Rec. v. 1e Hyp.	1/8 „
Aand.	Amst. Langkat Co.	5 3/4 „
Pref. aand.	„ „ „	24 3/4 „
Aand.	Amsterdam Padang Comp.	8 1/2 %

Opricht. aand.	Amsterdam Padang Comp	2 1/2 „
Cert.	Tabak Maatschappij Arendsburg	24 „
Aand.	Besoeki Tabak Maatschappij	1/2 „
„	Deli Batavia-Maatschappij	57 1/4 „
Cert.	„ „ „	55 „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	6 3/16 „
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	19 1/2 %
Aand.	Deli Maatschappij	20 1/2 „
Cert.	„ „	9 „
Aand.	Deli Padang Maatschappij	16 1/2 „
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	4 3/4 „
„ B.	„ „ „	3 „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij	5 3/4 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	3/4 %
„	Padang Tabak Maatschappij	15 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	49 „
„	Senembah Maatschappij	20 „
Cert.	„ „	3 „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	5 „
„ B.	„ „	4 „
„	Soengei Bedjankar	23 1/4 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	50 1/2 „
„	Sumatra Plantage Mij.	2 „
C. v. g. a.	United Langkat Plantage	66 1/4 „
Aand.	Nederl. Gutta Percha Mij.	6 3/4 „
„	Rotterdamsche Lloyd	1 1/2 „
4 % Oblig.	„ „	1/8 „
„	Stoomvaart Maatschappij „Nederland"	2 „
Cert. v. Aand.	Kon. Ned. Mij tot expl. van Petroleumbronnen	2 1/2 „
6 % Cum. pref.	aand. A Perlak Petrol. Maatschappij	2 1/2 „
3 % „ „	„ B. „ „ „	1 „
Aand.	Guyana Goud-Placer Maatschappij	9 7/8 „
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	1/2 „
Aand.	Pagoeat Expl. Syndicaat	2 15/16 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	7 1/8 „
„	Handelsvereeniging Java	2 1/16 „
4 % Oblig.	Deli Spoorweg Maatschappij	1/4 „
4 „ „ 1902	„ „ „	1/4 „
Aand.	Ned.-Ind. Spoorweg. Maatsch.	3 7/8 „
3 1/2 % 4e-8e Serie	„ „ „	11/16 „
2 1/2 % Oblig. 1896.	„ „ „	1/2 „
Aand.	Babat Djombang Stoomtram Maatschappij	1/2 „
„	Bataviasche Electrische Tram Mij.	2 „
„	Kedirie Stoomtram Mij.	5/4 „
4 % Oblig.	Modjokerto Stoomtr. Maatschappij ƒ 500	1/2 „
4 % Oblig.	Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij	5/8 „
Aand.	Semarang Cheribon Stoomtr. Mij.	5 1/2 „
„	Serajoedal Stoomtram Maatschappij	1 1/2 „

Lager werden genoteerd:

Pref. Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	5/8 %
Winst Aand.	„ „ „ „	1/16 „
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	2 „
Oblig. 1905	„ „	1/2 „
Aand.	Java Bank	1 „
	Likwidatie Aandeelen Barge c. s.	5/8 „
„	Nederlandsche Handel Maatschappij	1 „
Cert.	„ „ „	1/8 „
Rescontre.	„ „	1/4 „

Aand.	Ned.-Indische Handelsbank 8001—10000 à ƒ 1000.	1/4 %
4 % Oblig.	" "	1/2 "
Aand.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	4 "
4 % Oblig.	Java Cultuur Maatschappij	1/4 "
Aand.	Cultuur Mij. „Kaliw. Plantaran".	2 1/2 "
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	65 1/2 "
Cert.	" " "	70 "
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	3 1/2 "
"	Holland Sumatra Tabak Mij.	4 "
Aand.	Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij	1/8 "
4 % Oblig.	Nederl.-Ind. Gas Maatschappij 1901/'05	1/16 "
Aand.	Java-China-Japanlijn 1e Serie	1 3/4 "
"	" " " 2e Serie	4 "
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	2 "
Pref. Aand.	Java Petroleum Mij.	1/8 "
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen . .	4 1/4 "
"	Petroleum Mij. Moeara Enim.	1 1/4 "
"	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	5/8 "
Pref. Aand.	Zuid Perlak Petr. Mij	1 "
Gew. Aand.	Gross Concessies	3/16 "
Pref Aand.	" "	3/4 "
Aand.	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata". . . .	3 13/16 "
Pref. Aand.	Oost Borneo Mij.	1/4 "
R. v. Gew. Aand.	Pagoeat Expl. Syndicaat Paleleh	2 1/8 "
Pref. Aand.	" " " "	2 1/4 "
Aand.	Mijnbouw Mij. „Soemalata"	1 1/2 "
4 % Oblig.	Nederl.-Ind. Spoorweg Maatschappij No. 1—3000. .	1/4 "
4 % "	Kediri Stoomtram Maatschappij	1/4 "
Aand.	Madoera Stoomtram Mij..	1 "
Pref. Aand.	" " "	6 "
Aand.	Oost-Java Stoomtram Maatschappij.	1/8 "

DIVIDENDEN.

Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij.	10 %
Rotterdam Deli Maatschappij	24 "
Mijnbouw Maatschappij Redjang Lebong . (voorgesteld per aandeel)	ƒ 32.—
Deli Batavia Maatschappij . . . . (voorgesteld)	20 %
Soerabaiasche en Oost-Java Prauw-Maatschappij	12 % 11 %
Koloniale Zee- en Brand-Assurantie Maatschappij.	6 3/4 %
Tweede Koloniale Zee- en Brand-Assurantie Maatschappij.	6 "
Brand Assurantie Maatschappij de Oosterling	4 1/2 "
" " " Insulinde.	9 "
Rotterdamsche Lloyd . . . . (voorgest. div.)	9 "
Bouw Maatschappij Kepoetran . . . . (slot div.)	10 "
Javaveem	10 "
Koffie Pel- en Sorteerinrichting Kalimaas	7 1/2 "
De Nederlandsche Tabakshandel Maatschappij	5 3/4 "
Mijnbouw Maatschappij Pamekassan.	ƒ 15.79
Stoomvaart Maatschappij Rotterdamsche Lloyd . . . . (voorgest.)	9 %
Padang Tabak Maatschappij.	6 "
Deli Maatschappij. . . . . (voorgest. div.)	19.1 "
Apotheek de Vriendschap te Soerabaia	6 "
Nieuw Prauwenveer Soerabaia	5 "
Oost Java Prauw Maatschappij	11 "
Amsterdam Deli Compagnie. . . . . (voorgest. slotdiv.)	35 "

Cultuur Maatschappij Sewoe Galoor		$13^1/_2$ %
Landbouw Maatschappij Ketanen		20 „
Norddeutsche Lloyd		$7^1/_2$ „
Stoomvaart Maatschappij Nederland	(voorgest.)	9.3 „
Naamlooze Vennootschap Soerabaiasch Handelsblad		$13^1/_2$ „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Landbouw Maatschappij Temoeloes	105 %
5 % Oblig.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	99—$99^1/_2$ „
Aand.	Oost-Indische Zee- en Brandassurantie Mij.	45 „
Opr. Aand.	Algemeene Consignatiebank	ƒ 42.50—45
„ „	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 80—85
Aand.	Landbouw Maatschappij Manang	100 %
„	Ramoenia Cultuur Maatschappij	100—195 „
Pref. Aand.	Asahan Tabak Maatschappij Silau	30 „
Aand.	Cultuur Maatschappij Kali Tello	30 „
„	Goud Explor. Mij. Simau	250—205 „
„	Solosche Tramweg Maatschappij	$61^1/_2$ „
Opr. Aand.	Javasche Boschexploitatie	ƒ 17.50 20
„ „	Maatschappij tot Expl. der Suikerfab. Kalibagor	ƒ 120—125
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Kali Plantaran	„ 50—75
„ „	Suikerfabriek Poerwokerto	ƒ 40.—
Aand.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	51—$51^1/_2$ %
„	Nederl.-Indische Crediet- en Bankvereeniging	60 „
„	Nederl.-Indische Houtaankap Maatschappij	46 „
Pref. cum. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	86—88 „
Aand.	Cultuur Maatschappij Ngredjo	10 „
„	Algemeene Consignatiebank	ƒ 45.—
„	Pharmaceutische Handelsvereeniging	$142^1/_2$—150 %
„	Nederl.-Indische Landbouw Mij.	ƒ 60.—
„	Mijnbouw Mij. Totok	116 %

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Kol. Suriname	Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds	„ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank	Aand.	80	80
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt.		—	—
N. I. Hyp. Bank	Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank	Pref. Aand.	$99^1/_2$	$99^1/_2$
Borneo Sumatra Maatschappij	Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl.	„	$103^5/_8$	$103^7/_8$
„ „ „ „	Pref. Aand.	$174^1/_8$	$173^1/_2$
„ „ „ „	Winst- „	$29^5/_8$	$29^9/_{16}$
Handelsv. „Amsterdam"	Aand.	177	175
„ „ '85	Oblig. 4 pCt.	$100^1/_2$	$100^1/_2$
„ „ '94	„ 4 „	—	—
„ „ 1905		$101^1/_2$	101
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.	Aand.	129	131
Java Bank	Aand.	188	187
„ „	Cert. v. Aand.	$184^1/_2$	$184^1/_2$
Koloniale Bank	Aand.	85	$86^5/_8$
„ „	Pref. Aand.	95	$95^1/_2$
„ „	Oblig. 5 pCt.	$99^{15}/_{16}$	$99^{15}/_{16}$
Likw. Aand. Barge c. s.	Aand.	$91^1/_4$	$90^1/_8$
Ned. Handelmaatschappij	Aand.	$196^1/_4$	$195^1/_4$
„ „	Cert.	$196^1/_8$	196
„ „	Rescontre.	193	$192^3/_4$
Ned.-Ind. Escompto Mij.	Aand.	134	134
„ „ „	Cert. v. Aand.	135	135
Ned.-Ind. Handelsbank	Aand.	140	140
„ „ ... ƒ 1000	„	139	140
do. 8001—10000 à ƒ 1000	„	$127^1/_4$	127
„ „	Oblig. 4 pCt.	102	$101^1/_2$
Surinaamsche Bank	Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.	Aand.	—	—
Crediet- en Handelsver. Banda	„	52	56
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.		—	—
Java.Bosch Expl.-Mij.	Aand.	$102^1/_4$	$102^1/_4$
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij.	Aand.	118	118
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	101	$100^3/_4$
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.	Aand.	$123^3/_4$	120
„ „ „ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Cult. Mij. Kali Tapah	Aand.	—	—
„ „ Kali Tello	„	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran"	Aand.	108	$105^1/_2$
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron"	Aand.	—	—
Landbouw-Maatsch. Melattie	„	—	$34^1/_2$
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold	„	$106^1/_2$	$109^3/_4$
Ned.-Ind. Cultuur Mij	Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Houtaankap Mij.	Aand.	46	48
„ „ „ „	Oblig 5 pCt.	$99^1/_4$	$99^1/_4$
Landbouw-Maatschij. Ngoepit	Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Cultuurmaatschappij Ngredjo ....Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij.... „	16	18
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	101	101
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... „	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	—	—
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	103	103
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	—	183
Cultuur-Mij. Soember Redjo. .... „	73 1/2	73 1/2
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	106	106
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp............. „ 4 1/2 „	99 1/4	99 3/8
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	—	7
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. „	689	723 1/2
„ „ „ ....Cert.	695	725
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	79 3/4	85 1/2
„ „ „ ....Pref. „	125 1/4	150
Amsterdam Padang Comp............Aand.	93	101 1/2
„ „ „ ... oprichters aand. ƒ	70	72 1/2
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	—	624 1/2
„ „ „ ......Cert.	600 1/2	624 1/2
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	47 3/4	44 1/4
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	5	5
Besoeki Tabak Maatschappij.......... „	104 1/2	105
Deli-Batavia Maatschappij............ „	532 3/4	590
„ „ „ ....Cert.	530	585
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	65 1/2	71 11/16
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	300	319 1/2
Deli-Maatschappij....................Aand.	480	500 1/2
„ „ ....Cert.	485	494
Deli Padang Maatschappij............Aand.	75	91 1/2
Holl. Sum. Tab. Mij.................. „	55 1/2	51 1/2
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	—	—
Langkat Tabak Mij., Serie A.......... „	57 1/2	62 1/2
„ „ „ „ B......... „	22 1/2	25 1/2
Langkat Mij............................ „	—	—
Medan-Tabak Maatschappij........... „	286 1/2	292 1/4
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	162 3/4	163 1/2
Padang Tabak-Maatschappij.......... „	145	160
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... „	295	344
Senembah-Maatschappij............... „	395	415
„ „ ....Cert.	507	410
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	177	182
„ „ „ B....... „	72	76
Soengei Bedjankar.................... „	71 3/4	95
Sumatra Cultuur Maatschappij........ „	302 1/2	353
Sumatra Plantage Maatschappij....... „	66	68
United Langkat Plantage.........Cert. v. g. Aand.	320	386 1/4
Ned. Gutta Percha Mij...............Aand.	60 5/8	67
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	10 5/8	11 1/2
„ „ „ „ ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij „ ....Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Ned.-Ind. Gas Maatschappij 1901/05...Oblig. 4 pCt.	$101\frac{1}{8}$	$101\frac{1}{16}$
Pharm. Handelsver. v/h. A. d'.Ailly en Zn en M. & G. .... Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	64	64
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... „	122	$120\frac{1}{4}$
„ „ „ 2 „ .... „	114	110
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	104	104
Kon. Paketvaart-Mij. .... Aand.	160	160
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4	105	105
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	111	111
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	$100\frac{7}{8}$	$100\frac{7}{8}$
„ „ „ „ 1900. Obl. 4 pCt.	—	101
Rotterdamsche Lloyd .... Aand.	$122\frac{3}{8}$	$123\frac{7}{8}$
„ „ .... Oblig. 4 pCt.	$102\frac{5}{8}$	$102\frac{3}{4}$
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	158	158
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	102	104
Dordt. Petroleum Industrie Mij. .... Pref. Aand.	126	124
„ „ „ „ .... Oblig. $4\frac{1}{2}$ pCt.	$102\frac{3}{4}$	$102\frac{3}{4}$
„ „ „ „ 1903.Oblig. $4\frac{1}{2}$ pCt.	$102\frac{3}{4}$	$102\frac{3}{4}$
Gaboes Petr. Mij. .... Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ...... Aand.	—	30
„ „ „ ...... Pref. Aand.	44	$43\frac{7}{8}$
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	$482\frac{1}{4}$	478
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	$480\frac{1}{2}$	483
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	$115\frac{1}{4}$	$114\frac{1}{8}$
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102	102
Petr. Mij. Moesi Ilir .... „	$35\frac{1}{2}$	$34\frac{7}{8}$
Panolan Mij. .... Cert. ƒ	340	340
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	$138\frac{1}{2}$	141
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	93	94
Sumatra Palembang Petroleum Mij. Aand.	60	60
Zuid-Perlak Petroleum Mij.....Pref. Aand.	91	90
Mijnbouw Mij. Boekal............. Aand.	$84\frac{3}{4}$	$84\frac{3}{4}$
„ „ Bwool.............. Pref. Aand.	$10\frac{1}{4}$	$10\frac{1}{4}$
Gross. Concessies................. Gew. Aand.	$10\frac{15}{16}$	$10\frac{3}{4}$
„ „ .... Pref. „	$21\frac{3}{4}$	21
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	30	$39\frac{7}{8}$
„ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen........... Gew. Aand.	150	150
„ „ „ .... Pref. „	$220\frac{1}{2}$	121
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata" Aand.	$96\frac{1}{16}$	$92\frac{1}{4}$
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	—
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	$5\frac{7}{8}$	$5\frac{7}{8}$
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	$16\frac{7}{8}$	$16\frac{7}{8}$
Noord Celebes Mijnbouw Mij. ...... „	21	21
Oost Borneo Maatschappij......... „	42	42
„ „ „ .... Pref. Aand.	86	$85\frac{3}{4}$
Pagoeat Expl. Syndicaat.......... Aand.	19	$21\frac{15}{16}$
„ „ „ Paleleh R.v.g. Gew. „	$35\frac{3}{8}$	$33\frac{1}{4}$
„ „ „ „ „ Pref. „	$67\frac{3}{4}$	$65\frac{1}{2}$
„ „ „ „ „ Winstbew.	$32\frac{1}{8}$	$32\frac{1}{8}$
Redjang Lebong Mijnb.-Mij. .... „	555	$562\frac{1}{8}$
Singkep Tin Maatschappij......... „	$85\frac{1}{2}$	$85\frac{1}{2}$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" Aand.	69	67½
Suriname Mijnbouw Maatschappij ... „	—	—
Tjenako Steenk. Mij .... „	3½	3½
Handelsvereeniging Java .... „	90¼	92$^{5}/_{16}$
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves ... Rec. v. A.	114	114
Droogdok Mij. Tandjong-Priok ...... Aand.	199	199
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel 4½ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij .... Aand.	200	200
„ „ „ .... Obl. 4 pCt.	102¾	103
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	102¾	103
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij .... Aand.	215	218⅞
„ „ No. 1-3000 ... Oblig. 4 pCt.	102⅞	102¾
„ „ 4e-8e serie .. 3½ pCt.	98¼	98$^{15}/_{16}$
„ „ 1896 .... Oblig. 2½ pCt.	91½	92
Babat Djombang Stoomtram Mij .... Aand.	37½	38
„ „ „ „ ... Oblig 4½ pCt.	—	—
Bataviasche Electrische Tram-Mij ... Aand.	22	24
„ „ .... 1e hyp. Obl. 5	91½	91½
Kediri Stoomtram Mij .... Aand.	119¾	120½
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	102¼	102
Madoera Stoomtram Mij .... Aand.	20	19
„ „ „ .... Pref. Aand.	52	46
„ „ „ .... Oblig. 5	—	—
Malang Stoomtram Mij .... Aand.	—	—
„ „ „ .... Oblig.	—	—
Modjokerto „ „ teruggebr. nom. ƒ 800. Aand.	30	30
„ „ „ 4 pCt. Cumul. ƒ 250	66	66
„ „ „ Oblig. 4 pCt. ƒ 500	94	94½
Ned.-Ind. Tramweg-Mij .... Aand.	155	155
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java Stoomtram Mij .... Aand.	76	75⅞
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ .... Aand	67	67
„ „ „ .... Obl. 4 pCt.	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij .... Aand.	—	—
„ „ „ .... Oblig. 4½ pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij .... Aand.	148	148
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	101⅜	102
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij .... Aand.	162½	168
„ „ „ „ ...... Oblig.	102	102
Serajoedal Stoomtram-Mij .... Aand.	138½	140
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA. 24 Jan.— 6 Febr.	TE BATAVIA. 7—20 Februari.
Javasche Bank	184	183½
Holl. certif Nederl. Handel-Mij.	197—198½	197—197½
Ind. Certif. Ned. Handel-Mij	195	—
N. I. Escompto Mij.	131½—132	132
Ned.-Ind. Handelsbank	144 136—142	— 143—145
Koloniale Bank	85	90
N. I. Hypotheekbank (4% pandbrieven)	—	97½
Koninklijke Paketvaart Mij	163	163¼
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam”	134½	—
Handels-Verg. „Amsterdam”	170	169
Winkel Mij. „Eigen Hulp”	—	70
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	—	105
Java Veem	100	100
Boekhandel Visser & Cie	80	85
Ned. Ind. Spoorweg Mij	—	214
Semarang-Joana Stoomtram-Mij	146	146
Semarang-Cheribon „ „	—	162½
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	—	335
Jav. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	90
Bat. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	90
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	50	—
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	115	—
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	74¼	—
2e Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	64
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	150	151
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	100	92½
Brand-Ass. Mij. Insulinde	121—130	121
Brand-Waarborg-Mij. N.-I.	—	152½
Bataviaasch Prauwenveer	165	167½
Nieuw Prauwenveer te Batavia	176	—
Tagalsch Prauwenveer	—	170
Part. Prauwenveer te Soerabaja	167½	167½
Nieuw Prauwenveer te Soerabaja	217½	220
Mij. tot Expl. van Rijstlanden	—	270
Assam Thee Ondern. Singaparna	—	120
Cultuur Mij. Mandaling	—	120
Ned. Ind. Telefoon Mij	—	230
Intercommunale Telefoon Mij	109	102½—107½
Preanger Telefoon Mij	107½	107½
Algemeene Telefoon Mij.	—	55
New Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	130	-
Mij. tot Expl. v. d. Werf „De Industrie”.	—	40
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. aandeelen	38—39	—
„ „ „ (pref. „	67½	69
„ „ „ (winst. „	ƒ 30	ƒ 30
Mijnbouw Mij. „Belang”	—	15
Mijnbouw Mij. „Totok” (aandeelen)	118½—120	117½—118½
„ „ „ (obligatiën)	130	130
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong” (aandeelen)	590—591	577½—582½
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	190	175—180
„ „ „ (gew. aandeelen)	140—150	136—139
Goud Explor. Mij. Simau (aandeelen)	395	—
Mijnbouw Mij. Tainam (aandeelen)	450	450
„ „ „ (winstbew.)	400	430

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP HOTEL EN PENSION VAN DER BLY.

(*Javasche Courant van 26 Januari 1906, No. 8*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De voortzetting der exploitatie van het hotel en pension, tot dusverre te Soerabaia gedreven onder den naam „Hotel en Pension van der Bly".

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 500, welke alle geplaatst zijn en waarvan 96 stuks geacht worden te zijn volgestorf door den inbreng van genoemd hotel enz.

Bestuur. 1 directeur, de heer H. C. A. Zellerer, 1 plaatsvervangend directeur, de heer C. J. Th. Smits.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

ANGLO JAVA RUBBER COMPANY.

(*Javasche Courant van 30 Januari 1906, No. 9*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen door aankoop, aanvraag of andere wijze, het verkrijgen van gronden, in eigendom, erfpacht, huur of recht van opstal, het in cultuur brengen dier gronden door aanplant van caoutchouc en zoo noodig van andere gewassen en de bereiding van, en den handel in de verkregen producten.

Kapitaal. *f* 300.000, verdeeld in 25.000 aandeelen van *f* 12, waarvan 5000 stuks geplaatst zijn.

Bestuur. 1 hoofddirecteur, de heer R. N. Glanville Bingley, 1 directeur, de heer O. W. Burt.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „PHOTOTECHNISCH BUREAU DER KRAMATSAPOTHEEK.

(*Javasche Courant van 2 Februari 1906, No. 10*).

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere voortzetting van de afdeeling „Handel in Photografieartikelen, zooals die handel thans onder den naam „Phototechnisch Bureau der Kramatsapotheek te Weltevreden gedreven wordt.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de naamlooze vennootschap Kramats Apotheek en handel in Photografieartikelen voor 48 stuks, welke alle worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemde afdeeling, met alle baten en lasten, door den heer J. A. F. van den Houte Willems voor 2 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur, de heer van den Houte Willems, 1 commissaris, de heer F. Neumann.

Winstverdeeling. 7½ % aan de aandeelhouders, van de rest 10 % aan het reservefonds, van het dan overblijvende 10 % aan den commissaris, 25 % aan den directeur, 65 % aan de aandeelhouders.

BOUWMAATSCHAPPIJ „BRAGA WEG".

(*Javasche Courant van 6 Februari 1906, No. 11*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het verkrijgen van gronden op Java in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aankoop of andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 100.000. verdeeld in 100 aandeelen à *f* 1000, waarvan 75 stuks geplaatst zijn.

Inbreng. Van deze 75 aandeelen worden er 65 geacht te zijn volgestort door den inbreng van eenige te Bandoeng gelegen perceelen.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. Swartz.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

PLANTAGEN GESELLSCHAFT „LANGKAPOERA".
(Javasche Courant van 6 Februari 1906, No. 11).

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere exploitatie der onderneming Langkapoera; voorts de exploitatie van en het aanvragen, huren of aankoopen van gronden en de bereiding van eigen producten en die van derden.

Kapitaal. *f* 120.000, verdeeld in 120 aandeelen van *f* 1000, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de onderneming Langkapoera, in de afdeeling Ommelanden van Telok Betong, residentie Lampongsche districten.

Bestuur. 1 directeur, de firma Helfferich en Rademacher, 2 commissarissen, de heeren A. F. Merten en A. M. G. Gyselman.

Winstverdeeling. 6% over het kapitaal aan de aandeelhouders, 10% aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ E. D. C.
(Javasche Courant van 9 Februari 1906, No. 12).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht, of recht van opstal door aankoop, aanvraag of andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 45.000, verdeeld in 45 aandeelen van *f* 1000, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. W. Tielenius Kruythoff.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ WONOLELOH.
(Javasche Courant van 9 Februari 1906, No. 13).

Zetel. Bandong Wonoleloh, district Gemollong, afdeeling Sragen, residentie Soerakarta.

Doel. De overname en verdere exploitatie van de onderneming Bandong Wonoleloh, voorts het kweeken, aankoopen, bereiden en verkoopen van producten.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 20 aandeelen van *f* 2500, waarin wordt deelgenomen door den heer J. Ph. A. Kuuhl voor 19 stuks, door den heer F. Meyjes voor 1 stuk.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. Ph. A. Kuuhl, 1 commissaris, de heer F. Meyjes.

Winstverdeeling. 10 pCt. tot het vormen van een reservefonds, van de rest 80 pCt. aan de aandeelhouders, 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan den commissaris.

HANDEL MAATSCHAPPIJ POEY TIAM HOK.
(Javasche Courant van 16 Februari 1906, No. 14).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin, en in het bijzonder de overname en verdere exploitatie van de tot nog toe door Poey Tiam Hok gedreven wordende handelszaken, voorts het drijven van import- en exporthandel, zoomede het exploiteeren, huren en verhuren van eigendomsperceelen, industrieele en landbouwondernemingen, het pachten van boschperceelen enz.

Kapitaal. *f* 150.000. verdeeld in 30 aandeelen van *f* 5000, waarvan 11 stuks worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van genoemde handelszaken en een perceel te Bandoeng, terwijl door Poey Tiam Hok nog voor 1 aandeel wordt deel genomen.

Bestuur. 2 directeuren Poey Tiam Hok en Poey Kok Goan.

Winstverdeeling. De jaarlijksche algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

VENDU- EN COMMISSIEKANTOOR „MALANG".
(Javasche Courant van 20 Februari 1906, No. 15).

Zetel. Malang.

Doel. Het houden van vendutiën, voor eigen rekening, zoowel als voor rekening van derden, het huren en verhuren, koopen en verkoopen van huizen en landerijen, meubi-

laire en andere goederen en verder alles wat met eene dergelijke zaak in verband staat.

Kapitaal. ƒ 15.000, verdeeld in 15 aandeelen van ƒ 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren G. J. Jolly en G. K. F. Peltzer ieder voor 5 stuks.

Bestuur. 2 directeuren, de heeren G. J. Jolly en G. K. F. Peltzer.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ KALI MAJANG.
(*Javasche Courant van 20 Februari 1906, No. 15*).

Zetel. Kediri.

Doel. De overname en verdere exploitatie voor de cultuur van koffie of andere gewassen, van de erfpachtsperceelen Kali Majang I, II, III, en IV gelegen in de afdeeling Djember der residentie Besoeki, het koopen, verwerken en verkoopen van landbouwproducten in den uitgebreidsten zin.

Kapitaal. ƒ 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van ƒ 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer L. M. Tyl voor 50 stuks, door den heer August Janssen voor 50 stuks, welke 100 aandeelen alle worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de genoemde perceelen.

Bestuur. 1 directeur, de heer M. Th. Gelderman, 1 commissaris, de heer L. M. Tyl jr.

Winstverdeeling. 6 pCt. aan de aandeelhouders over het gestorte bedrag, van het resteerende 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, 20 pCt. aan het reservefonds, 60 pCt. aan de aandeelhouders.

ALGEMEENE BELGISCH-JAVASCHE CULTUUR MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Courant van 27 Februari 1906, No. 48*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De ontginning en cultuur van gronden, op Java, het beplanten dier gronden ter verkrijging van koffie, thee, caoutchouc enz., het aankoopen en bereiden van producten, het transport en den verkoop van de producten, het verkrijgen en vervreemden of in exploitatie afstaan van die gronden.

Kapitaal, ƒ 1.250.000, verdeeld in 12500 aandeelen van ƒ 100 en 12500 oprichters-aandeelen. In het kapitaal wordt deelgenomen door de heeren K. E. Veltman voor 100 stuks, graaf de Kergariou voor 100 stuks, L. J. E. Fuchs voor 500 stuks, R. M. A de Decker voor 500 stuks, de firma Fuchs, de Decker & Cie voor 11200 stuks, G. M. G. de Decker voor 100 stuks.

Bestuur. Een raad van beheer, bestaande uit 4 leden n. l. de heeren K. E. Veltman, R. M. A. de Decker, L. J. E. Fuchs en graaf R. de Kergariou.

Winstverdeeling. 5 pCt. tot het vormen van een reservefonds, 5 pCt aan de aandeelhouders over het gestorte bedrag, van het resteerende 5 pCt. aan den administrateur op Java, 10 pCt. aan de leden van den raad van beheer en 2 pCt. ter beschikking daarvan, en van het saldo 50 pCt. aan de aandeelhouders en 50 pCt. aan de houders van oprichtersaandeelen.

ONDERLINGE LANDBOUWERS-LEENBANK BENEDEN COMMEWIJNE.

Zetel. Station Frederiksdorp.

Doel. Ter verbetering van het landbouwbedrijf aan vertrouwbare medeleden geld voor te schieten, aan ieder gelegenheid te geven om beschikbaar geld veilig te beleggen en een fonds te vormen. Voor het lidmaatschap wordt vereischt dat men in alle opzichten te goeder naam en faam bekend zij, dat men bekwaam is om verbintenissen aan te gaan, en dat men binnen het district Beneden Commewijne woonachtig is.

Voor de eerste maal treden als bestuursleden op de heeren M. Nassy, E. Zeiler, Q. H. Herbert, Ph. Accoord, Goyram, Mahradjin, Ratchasing, Madho, J. L. de Mesquita, J. F. Braaf en Bansi.

ONDERLINGE LANDBOUWERSLEENBANK TE DOMBURG.

Zetel. Station Domburg.

Doel. Het bevorderen van het landbouwbedrijf door het voorschieten van geld aan vertrouwbare medeleden, het geven van gelegenheid om beschikbaar geld veilig te beleggen, en het vormen van een fonds.

Voor het lidmaatschap wordt vereischt dat men te goeder naam en faam bekend staat, bekwaam is om verbintenissen aan te gaan en dat men binnen den kring der vereeniging (Domburg, La Rencontre en Laarwijk) woonachtig is.

Het beheer der vereeniging wordt gevormd door een bestuur, een kassier en een raad van toezicht.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BAJABANG (Société de cultures Bajabang).
(*Staats-Courant van 20 Maart 1906, No. 66*).

Zetel. Amsterdam met bijkantoor te Parijs.

Doel. De cultuur van koloniale producten op gronden op Java, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, in het bijzonder op de in de dessa Bajabang gelegen en in deze vennootschap ingebrachte gronden; de beplanting dier gronden met caoutchouc en andere producten, de bereiding, het transport en de verkoop dier producten enz.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 2000 aandeelen à *f* 250, waarvan 600 stuks zijn uitgegeven en waarin wordt deelgenomen door de firma Geo Wehry & Co. voor 200, G. Herman Mohr voor 20, vicomte G. de Saint Jouan, voor 20, A. Jacobs voor 300, Dr. E. Merck voor 40 en door Dr. E. Herman voor 20 stuks.

Bestuur. Leden van den raad van bestuur zijn de heeren A. Jacobs, vicomte C. de Saint Jouan, dr. E. Merck, I. G. M. J. Wehry, F. de Ryckman.

Winstverdeeling. 5% aan het reservefonds, daarna 6% aan de aandeelhouders over het gestorte bedrag, van het overschot 10% aan den raad van bestuur, 5% aan den gedelegeerde te Batavia, van het dan overschietende 50% aan de aandeelhouders, 50% aan de houders der winstaandeelen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Januari 1906.

Semarang — Vorstenlanden — Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (126.000)	*f*	49.000.—
Goederen, tonnen (23.000)	„	113.000.—
Verschillende ontvangsten	„	13.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	175.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	174.097.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	175.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	174.097.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	27.54
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	27.40
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	27.54
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	27.40

Spoorweg Batavia — Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (101.000)	*f*	36.000.—
Goederen, tonnen (10.000)	„	45.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	85.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	89.820.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	85.400.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	89.820.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	49.19
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	51.74
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	49.19
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.74

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (29.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	2.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	5.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	3.461.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	5.400.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	3.461.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.57
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.85
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.57
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.85

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (77.000)	*f*	11.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	4.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	15.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	23.106.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.600.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	23.106.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.71
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.86
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.71
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.86

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (20.000)	*f*	5.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	7.000.—
Verschillende ontvangsten	„	500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	12.500.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	1.804.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	12.500.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	1.804.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.90
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	5.82*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	10.90†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.82*

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (77.000)	*f*	22.000.—
Goederen, tonnen (15.000)	„	45.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	71.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	65.463.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	71.600.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	65.463.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	9.47
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	8.66
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	9.47
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	8.66

* In exploitatie 10 K.M.
† „ „ bij de Nederl.-Indische Spoorweg-Maatschij.

Tramweg Solo—Bojolali. Solosche Tramweg-Maatschappij. (28 kilometers.).

Reizigers, aantal (26.000)	*f*	4.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	5.200 —
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	5.200.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	—
Per dagkilometer deze maand (voorloopig)	„	5.99
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	5.99
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin).	„	—

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1906 *f* 6129 tegen *f* 6058: sedert 1 Jan. *f* 12,166 tegen *f* 11,692.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1906 *f* 8471 tegen *f* 5724; sedert 1 Jan. *f* 17,128 tegen *f* 12.538.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Februari 1906 *f* 28.800 tegen *f* 29.755 in 1905. Opbrengst sedert 1 Juli 1905 *f* 232,400 tegen *f* 226.723 in 1905.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1906 *f* 3900 tegen *f* 4039. Sedert 1 Jan. *f* 8600 tegen *f* 8091. Per dagkm. *f* 3.60 tegen *f* 3.39.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1906 *f* 5200 tegen *f* 6345. Sedert 1 Jan. *f* 10.000 tegen *f* 11.657. Per dagkm. *f* 4.71 tegen *f* 5.50.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1906 *f* 12.500 (voorl. opg.) tegen *f* 13.842. Sedert 1 Jan. *f* 28.500 (voorl. opg.) tegen *f* 27.468.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1906 *f* 11.500 (voorl. opg.) tegen *f* 10.976. Sedert 1 Jan. *f* 23.500 (voorl. opg.) tegen *f* 24.755.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1906 *f* 11.140 tegen *f* 13.035. Sedert 1 Jan. *f* 23.350 tegen *f* 23.079.

KOLONIALE SPOORWEGEN.

Wij laten hieronder volgen een vergelijkend overzicht van het aantal passagiers en de hoeveelheid vrachtgoed, maandelijks vervoerd sedert de opening van het spoorwegverkeer:

	Passagiers.	Vrachtgoed. Ton.	Opbrengst. Guldens.
Januari	13.501	125½	4.287.40
December	15.304	368	5.101.45
November	18.950	146	5.530.87½
October	22.136	168	6.185.60
September	15.573	221	3.942.53
Augustus	16.267	266	4.462.87
Juli	16.949	199	4.054.32½
Juni	15.508	311.5	4.194.87½
Mei	20.762	268.5	5.174.15½
April	21.982	114.5	6.122.42½

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1906	f 96.700	f 8.90	389
„ 1905	„ 85.900	„ 7.90	
Verschil meer	„ 10.800	„ 1.—	
Van 1⁰ Januari:			
tot 28 Febr. 1906	„ 191.900	„ 8.35	389
„ 28 „ 1905	„ 179.500	„ 7.80	
Verschil meer	„ 12.400	„ 0.55	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1906	f 18.300	f 7.20	91
„ 1905	„ 16.200	„ 6.35	
Verschil meer	„ 1.000	„ 0.85	
Van 1⁰ Januari:			
tot 28 Febr. 1906	„ 36.000	„ 6.70	91
„ 28 „ 1905	„ 34.900	„ 6.50	
Verschil meer	„ 1.000	„ 0.20	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Febr. 1906	f 15.800	f 15.25	37
„ 1905	„ 17.100	„ 16.50	
Verschil minder	„ 1.300	„ 1.25	
Van 1⁰ Januari:			
tot 28 Febr. 1906	„ 32.700	„ 15.—	37
„ 28 „ 1905	„ 35.400	„ 16.20	
Verschil meer	„ 2.700	„ 1.20	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1906	f 4.600	f 4.—	41
„ 1905	„ 4.600	„ 4.—	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1⁰ Januari:			
tot 28 Febr. 1906	„ 9.300	„ 3.85	41
„ 28 „ 1905	„ 9.500	„ 3.90	
Verschil meer	„ 200	„ 0.05	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Febr. 1906	f 76.400	f 9.95	274
„ 1905	„ 65.700	„ 8.55	
Verschil meer	„ 10.700	„ 1.40	
Van 1⁰ Januari:			
tot 28 Febr. 1906	„ 155.900	„ 9.65	274
„ 28 „ 1905	„ 146.800	„ 9.10	
Verschil meer	„ 9.100	„ 0.55	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Febr. 1906	f 10.300	f 7.35	50
„ 1905	„ 9.800	„ 7.—	
Verschil meer	„ 500	„ 0.35	
Van 1⁰ Januari:			
tot 28 Febr. 1906	„ 20.000	„ 6.80	50
„ 28 „ 1905	„ 18.800	„ 6.35	
Verschil meer	„ 1.200	„ 0.45	

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Februari 1906 *f* 31.000 (— *f* 6.000), Jan. *f* 61.000 (— *f* 11.000).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1905.

Opbrengst Febr. 1906	*f* 116.000	tegen	*f*	115.649	in	1905.
„ per dagkilometer.	„ 45.03	„	„	44.89	„	1905.
„ sedert 1 Jan. —	„ 251.000	„	„	242.417	„	—

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155	K.M.	in	1904.
Opbrengst Jan. 1906.	*f* 34.000	„	*f*	35.482	„	1905.
„ per dagkilometer	„ 7.81	„	„	8.17	„	1905.
„ sedert 1 Jan. —	„ 71.000	„	„	71.279	„	—

Moeten wij een voorbeeld nemen aan het Inlandsch Onderwijs in Britsch-Indië?

DOOR

J. HABBEMA.

Ter kennismaking ontvingen wij een boekje getiteld: „Indian problems, connected with Education, Agriculture and Land Revenue, by the Rev. A. Andrew, Chingleput", waarvan de schrijver in een reeks artikelen, overgedrukt uit de „Madras Mail", o. a. aantoont dat de toestand van het Inlandsch Onderwijs in Britsch-Indië, dat den naam heeft zoo goed verzorgd te zijn, veel te wenschen overlaat en dat de resultaten er van in het geheel niet beantwoorden aan de verwachting.

Omdat wij Hollanders over het algemeen geneigd zijn, onze eigen verdiensten en ons eigen kunnen te onderschatten en vooral waar het koloniale aangelegenheden betreft, met bewondering op te zien naar de Engelschen, kwam het ons niet ondienstig voor uit bovengenoemd boekje, het Weekblad „India", het laatste vijfjaarlijksch verslag van het inl. onderwijs (Progress of education in India 1897/98—1901/02) en andere ter plaatse te noemen werken en verslagen, het een en ander mede te deelen en wel niet alleen om te doen zien, hoe onbevredigend de toestand van het Inlandsch Onderwijs in Britsch-Indië is en hoe ongunstig het oordeel van bevoegde Engelschen luidt over de resultaten er van, maar tevens om onder de aandacht te brengen, hoe men in Britsch-Indië over sommige belangrijke onderwijsvraagstukken denkt, zooals over onderwijs van en in de Engelsche taal en in de landbouwkunde, op de lagere inlandsche scholen.

Om niet te uitvoerig te worden zullen wij ons hoofdzakelijk bepalen tot eene bespreking van het lager onderwijs en veroorloven ons den lezer, die meer mocht willen weten van het middelbaar en hooger onderwijs in Britsch-Indië, te verwijzen naar de voordracht

van den Heer C. F. Zeeman, gehouden in de Algemeene Vergadering van de Vereeniging Moederland en Koloniën, 19 Dec. 1905, gedrukt in het Kol. Weekblad van Oost en West No. 2 en volgende Nos. van 1906 en naar het ook door dien Heer als bron gebezigde vijfj. verslag van het onderwijs in Britsch-Indië.

Voor detailcijfers verwijzen wij eveneens naar die voordracht, terwijl wij ons hier zullen bepalen tot de meeste belangrijke en sprekende feiten en — hier en daar afgeronde — cijfers.

Het bovenbedoelde boekje begint met een inleiding (introduction), waarin de schrijver o. a. het volgende zegt:

„Onderwijs voor de groote massa der bevolking vraagt dringend de aandacht van alle standen van de Indische maatschapij, van de Regeering en van hare ambtenaren. Want niets is treuriger te zien, dan dat zooveel millioenen jongens en meisjes in dit groote land opgroeien zonder eenig onderwijs en dat het aantal scholen voor hunne opleiding geheel onvoldoende is."

De schrijver zal zich niet inlaten met de wijze waarop het onderwijs wordt gegeven. Hij zal het meer hebben over het aantal scholen dan over het gehalte van het daar gegeven onderwijs (It is more taken up with quantity than with quality).

„Dat de hoedanigheid van het onderwijs verbetering zeer noodig heeft, zal iedereen toestemmen, maar als de toename van de bevolking grooter is dan die van de lagere inlandsche scholen, dan is het te vergeven, dat men in de eerste plaats er op aandringt, dat alle aandacht worde geschonken aan vermeerdering van gelegenheid om onderwijs te ontvangen".

Het is den schrijver dus vooral te doen om veel scholen en veel leerlingen. Het gehalte van het op die scholen gegeven onderwijs. komt in de tweede plaats, als maar veel kinderen onderwijs ontvangen, hoe dan ook; eene zienswijze die wij niet deelen.

Liever 1000 scholen met bekwame onderwijzers in staat om goed, ontwikkelend onderwijs te geven dan 5000, waar alleen wat lezen en schrijven wordt geleerd en waar van de geestelijke vermogens der leerlingen alleen het geheugen wordt geoefend, iets wat de inlander juist het minst noodig heeft, want zijn geheugen is al uitstekend.

Dat schijnt in Britsch-Indië ook het geval te zijn, want wij lezen o. a. in het weekblad *India* van 10 Juli 1901: „The bane of the average Indian was an extra superfine memory, yet memory

was the only faculty of the mind which the school and University aimed at developing", d. i.: „De vloek van den gemiddelden Indiër is zijn buitengewoon goed geheugen en toch is het alleen de ontwikkeling van het geheugen, waarop het onderwijs op de school en de Universiteit gericht is".

De reden waarom het uitstekende geheugen van den Hindoe een vloek wordt genoemd is, dat hij daarvan misbruik maakt ten nadeele van zijne andere geestelijke vermogens, terwijl het tevens oorzaak is van overschatting van die vermogens door oppervlakkige waarnemers die, bij vluchtige bezoeken van scholen en kortstondige kennismaking met inlanders, veelal slechts geheugen-effecten te zien of te hooren krijgen.

Kennis van lezen en schrijven heeft ongetwijfeld voor bijna iedereen practisch nut en opent tevens den weg voor eigenlijke ontwikkeling, maar dan dient ruime gelegenheid daartoe te bestaan. Men kan het leeren lezen en schrijven, zonder meer, aanmoedigen en in de hand werken en daarmede zal alle onderwijs moeten beginnen, maar om het peil van de *volksontwikkeling* te verhoogen, is meer noodig.

Doch keeren wij terug tot de inleiding van de „Indian Problems".

„De Regeering behoort meer te doen voor de opleiding van onderwijzers, ten einde een voldoend aantal opgeleide onderwijzers te verkrijgen en hen zoodanig op te leiden, dat zij geschikt worden om de kinderen te leeren waarnemen en in voeling blijven met hunne omgeving. Meer en meer dient men de onderwijzers er toe te brengen een agrarischen draai (an agricultural turn) aan hun onderwijs op plattelandscholen (rural schools) te geven en studie der natuur bij hunne leerlingen aan te moedigen".

Wij hebben hierboven „agricultural turn" letterlijk vertaald, omdat een agrarischen (eig. landbouwkundigen) „draai" zulk een juisten indruk geeft van het draaierige van zulk onderwijs, door niet speciaal voor het geven van landbouwonderwijs opgeleide onderwijzers aan jongens, die tegelijk voorbereidend onderricht moeten ontvangen van *den* onderwijzer, want de overgroote meerderheid van die scholen heeft slechts één onderwijzer voor het onderwijs in alle klassen en in een zestal vakken.

Wij komen hierop straks nog terug.

Het eerste Hoofdstuk van de „Indian Problems" bevat vijf artikels, behandelende meer in het bijzonder, onderwijstoestanden

in het Presidentschap Madras. Wij doen daaruit eenige grepen.

„Geen land kan worden gezegd aan de spits van de beschaving te staan, dat de verbreiding van elementaire kennis onder de massa der bevolking verwaarloost en zich bepaalt tot de geestelijke verheffing van een klein gedeelte.

De beschaafdste natiën van het Westen hebben gedurende de laatste 40 jaren getracht onderwijs te doen geven over de geheele uitgestrektheid van hunne landen en om daarbij alle klassen der bevolking te bereiken. Hun doel is geweest, alle kinderen van den leeftijd waarop de school wordt bezocht te onderwijzen en bij hen aan te brengen de kennis van lezen en schrijven en andere nuttige en practische kundigheden, geschikt voor hunne levensomstandigheden en die zij niet zelf kunnen verkrijgen zonder hulp (d. i. zonder onderwijs).

Dat beginsel is in Indië slechts zeer partieel toegepast, zoodat groote massa's van de verschillende kasten van het volk zonder eenig onderwijs zijn gebleven.

Niettegenstaande al de beschavende invloeden (van het Britsche bestuur) vinden wij, dat de verbreiding van het onderwijs, speciaal van het lager onderwijs, zeer gering is geweest. Deze opmerking betreft geheel Indië, waar omstreeks 40 millioen jongens en meisjes van school-leeftijd (school-going age) zijn, die in diepe onwetendheid en intellectueelen stilstand worden gelaten."

In het tweede artikel getiteld „The extension of primary education", wordt o.a. gezegd, dat de lagere volksscholen (lower primary schools) volgens het laatste rapport van den Directeur van onderwijs 21561 *leerlingen minder* telden dan tien jaren geleden, een vermindering van 4 %, niettegenstaande de aangroei van de bevolking en niettegenstaande aan de bevordering van het lager onderwijs door het Departement van Onderwijs de meeste aandacht behoort te worden geschonken.

Bij het einde van het vijfjarig tijdvak eindigende 1901—'02 was het aantal openbare scholen 913 minder dan bij het begin van dat tijdvak en als daarbij wordt gevoegd de vermindering met 455 scholen in 1902—'03, *is er een totale vermindering van 1368 inrichtingen van onderwijs in zes jaren* (in het presidentschap Madras.) [1])

In het volgend artikel: „The spread of Education and the growth of the population", lezen wij o.a. nog dit: „Overgaande

[1]) Deze en volgende cursiveeringen zijn van ons.

tot de beantwoording der vraag of de verbreiding van het onderwijs al dan niet gelijken tred houdt met de vermeerdering van de bevolking, vinden wij, dat drie van de zeven grootste en meest bevolkte gewesten er in geslaagd zijn het aantal niet schoolgaande kinderen, niettegenstaande den aanwas der bevolking te verminderen, dus vooruit, vier, in dat opzicht, achteruit zijn gegaan.

De laatstbedoelde gewesten (provinces) n.l. Bengalen, Madras, Pendjab en Birma) hadden een millioen niet schoolgaande kinderen van schoolleeftijd meer en de drie eersten (n.l. Bombay, the Central Provinces en the United Provinces of Agra and Oudh) 230 duizend minder.

Verbetering wordt verwacht, natuurlijk van... een commissie, verder van uitbreiding van de Inspectie en van een onderwijsbelasting van een anna in de roepie van den landrenteaanslag (land-revenue assessment), waardoor men de beschikking zou verkrijgen over R. 36 lakhs = ƒ 2.88 millioen en dan zegt de schrijver: „Dit zou een goed begin zijn en voorzien in de kosten van 69000 scholen".

Wat kan men wel verwachten van *een school die per jaar nog geen ƒ 42 kost!*

Ook in het laatste vijfj. verslag is men niet tevreden over den gang van zaken zooals blijkt uit § 537 blz. 172: „Reasons for want of progress", die aldus aanvangt: „In welk licht men de de zaak ook bekijkt (het is een feit) dat de vooruitgang van het lager onderwijs in de laatste jaren zeer onbevredigend is geweest (has of late years been most unsatisfactory)", terwijl wij in hetzelfde verslag ook nog lezen, dat het aantal lagere jongensscholen van 1886—1897 vermeerderde met 13000 maar verminderde met 5000, gedurende den verslagtijd.

In de resolutie van herziening, door de Britsch-Indische Regeering in Maart 1904 uitgevaardigd, wordt in het licht gesteld, dat én kwantiteit van scholen en leerlingen én kwaliteit van het onderwijs tot nu toe veel te wenschen hebben overgelaten.

Er wordt in die resolutie omtrent de kwaliteit van het onderwijs o.a. gezegd (zie: de Voordracht van den Heer Zeeman, Kol. Weekblad van 8 Februari 1906):

1e dat het hooger onderwijs te veel is aangelegd op het verwerven van Gouvernements-betrekkingen en degenen die daarin niet slagen, ongeschikt zijn voor een anderen werkkring;

2e dat te veel gewicht wordt toegekend aan examens;

3e dat de studiën te zeer van letterkundigen aard zijn;

4e dat het verstand te weinig, het geheugen te veel wordt ontwikkeld, zoodat machinaal opdreunen gezonde kennis vervangt;

5e dat door het overwegend Engelsch karakter van het onderwijs de kennis der landstalen wordt veronachtzaamd......"

Wij vestigen speciaal de aandacht op hetgeen hier sub 3e en 4e wordt gezegd, omdat ook ons inlandsch onderwijs niet vrij is van die gebreken.

Intusschen valt het feit niet te loochenen, dat wat aangaat kwantiteit van scholen en leerlingen, vooral Java, ook naar verhouding van de bevolking, bij Britsch-Indië verre achterstaat.

Wij moeten ons echter op die mooie Britsch-Indische cijfers (± 120 duizend lagere scholen met ± 4 millioen leerlingen) niet blind staren, maar ook eens nagaan, hoe die cijfers zijn ontstaan en welke waarde ze hebben.

Men verlieze b. v. niet uit het oog, dat blijkbaar alles wat maar eenigszins „school" kan worden genoemd in rekening is gebracht en als wij de leerlingen van onze desascholen en schooltjes in rekening brengen, komen wij ook tot een respectabel totaalcijfer. Volgens de vijfj. verslagen van het Inlandsch Onderwijs in N. I. over de tijdvakken eindigende met 1887 en 1892, bedroeg het aantal zoogenaamde Mohammedaansche scholen, resp. 19108 en 18202 en het aantal leerlingen dat die scholen bezocht, 291721 en 264216. Volgens onvolledige opgaven over 1893 waren er toen 10830 scholen, met 272427 leerlingen.

In het eerstbedoelde verslag vindt men op blz. 218 omtrent die scholen het volgende aangeteekend: „Op Java zijn die scholen bekend onder den naam van „langgar" en „pesantren". Tot de eerste categorie behooren de schooltjes die men bijna overal vindt en die zonder eenige formaliteit worden opgericht door een ieder, die zich geroepen acht als goeroe op te treden.

Het aantal is legio.

Als men nu het gemiddelde van die leerlingtotalen (latere opgaven zijn niet verstrekt) voegt bij het aantal leerlingen op de gouvernements- en particuliere scholen op Java, 64000 dan komt men tot een totaal van bijna 340000 of ongeveer $1^1/_7$ % van de bevolking van Java.

Maar er is nog iets anders, waarop wij de aandacht moeten vestigen. Het is nl. niet geheel duidelijk of onder het totaal van

$4^1/_2$ millioen leerlingen op alle Britsch-Indische scholen. is te verstaan, dat der op een zeker tijdstip *aanwezige* leerlingen, dan wel het totaal dat gedurende den loop van het verslagjaar de school bezocht.

Als nl. een jongen in Februari op school komt en in Mei van hetzelfde jaar weer heengaat, dan komt hij voor onder het totaal aantal leerlingen dat de school gedurende dat jaar bezocht, maar niet onder dat der bij het einde des jaars aanwezige leerlingen.

Nu zou men uit Table III A. kunnen opmaken, dat $4^1/_2$ millioen leerlingen op 31 Maart op de Britsch-Indische scholen aanwezig waren, maar dat is toch niet zeker, want blijkens de vorige „Table" is dat het totaal der leerlingen op dien datum ingeschreven *in de registers* (on the rolls) en nu is het de vraag of in de registers alleen de leerlingen voorkomen op 31 Maart aanwezig, of al degenen welke in het afgeloopen cursusjaar de lessen hebben bijgewoond. Table 9 „Total pupils" (part II Detailed Tables) doet het laatste vermoeden, want daar staat boven de laatste kolom: 1901/1902.

Nu is het totaalcijfer voor de leerlingen die *gedurende* 1904 de inl, scholen op J. en M. hebben bezocht niet 64000 maar 104000 en voor de Buitenbezittingen 98000, te samen 202000.

Daarbij moeten echter nog worden gevoegd: de inlandsche leerlingen op de Eur. openbare scholen ruim *3000* en op de Eur. particuliere scholen ± *300*, op de externenscholen *328*, Kweekscholen en hoofdenscholen, Depoksche school, Ambonsche en Menadosche Burgerscholen, School voor Inl. geneeskundigen, Srimenganti- en Mangkoenagaran-scholen enz. enz., te zamen minstens 6000, maakt met 202000 een totaal van 208000.

In elk geval is dus de berekening van den Heer Zeeman niet juist, daar hij de hierboven gecursiveerde cijfers niet in rekening heeft gebracht en ook niet billijk, want tegenover de cijfers voor geheel Britsch-Indië dient men die voor geheel Ned.-Indië te stellen en dan komt men, welke cijfers men ook neemt, tot een hooger percentage dan $^{23}/_{100}$ pCt. van de bevolking (zie *Kol. Weekblad van Oost en West* van 22 Januari 1906).

Zijn de Britsch-Indische totalen die van het aantal leerlingen welke gedurende het verslagjaar de scholen bezoeken, dan zouden, naar Javaanschen maatstaf, op ultimo December van het verslagjaar slechts 2.8 à 2.9 millioen aanwezig zijn van de $4^1/_2$ millioen ingeschreven leerlingen. Dat is dus nogal een belangrijk verschil en misschien is dat verschil nog wel grooter, want de lagere scholen in Britsch-Indië zijn primitiever en de bevolking is daar nog armer

dan op Java en dat zijn factoren, die de mutatiën der leerlingen doen toenemen en vooral ook het schoolverzuim, waarvan wij in het Britsch-Indische verslag geen cijfers vinden.

Eindelijk merken wij nog op, dat er behalve op scholen en schooltjes, op Java ook nog heel wat onderwijs wordt gegeven, wat wij huisonderwijs zouden kunnen noemen door familieleden van de leerlingen, door magangs, ex-leerlingen van de lagere school en anderen, al of niet tegen eene kleine vergoeding. Het aantal der Javanen die kunnen lezen en schrijven is dan ook betrekkelijk groot.

In den aanhef van zijne vertaling van „Praboe Dewå Soekmå" (Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned-Indië 1e aflevering van 1906 blz. 149) zegt de Heer W. Meijer Ranneft: „Er is misschien geen volk dat zooveel van lectuur houdt als het Javaansche. Zelfs in eenzame streken waar geen scholen zijn kunnen de eenvoudige desa-bewoners toch wel een weinig lezen en schrijven; de kinderen leeren dat van hunne oudere familieleden."

Misschien is die voorstelling wel wat al te mooi, maar in hoofdzaak is zij juist.

Wat het gehalte van het onderwijs op de lagere scholen in Britsch-Indië en op Java betreft, mogen wij aannemen, dat het onderwijs op onze Inlandsche scholen aanmerkelijk beter is dan op de Britsch-Indische, waar veelal slechts één onderwijzer voor het onderwijs in alle klassen staat, terwijl de bezoldigingen van de onderwijzers, waarvan nog geen vijfde gedeelte is opgeleid, en de jaarlijksche uitgaven voor de school, leermiddelen enz., zeer gering zijn. (waarover straks nader.)

Intusschen zou het mogelijk kunnen zijn dat de Britsch-Indische lagere scholen, niettegenstaande het onvoldoende personeel, de uiterst primitieve inrichting van de scholen en de hongerloonen van de grootendeels niet-opgeleide onderwijzers, bevredigende resultaten gaven.

Laat ons hooren hoe bevoegde Engelschen daarover denken.

In het Weekblad India van 9 December 1904 vinden wij o.a. een artikel: „The educational gag" [1]) van Prof. A. F. Morison L. L. D., die o.a. het volgende zegt:

[1]) Wij zien geen kans met een paar woorden dien titel in het Hollandsch. weer te geven. Gag is = prop. waarmee men iemand het spreken belet en de bedoeling van dien titel is dus waarschijnlijk, dat de ware toestand van het inl. onderwijs steeds verzwegen werd en dat Prof. M. nu eens zeggen zal, hoe die toestand inderdaad is.

„De geschiedenis van het onderwijs in Britsch-Indië is, ten spijt van alle uitstekende bedoelingen en mooie woorden, slechts de treurige geschiedenis van een hongerlijder (the miserable story of a starveling), geheel verschillend van de idealen van de bestuurders van 70 en 50 jaren geleden.

Het leerplan van de lagere school is nog zeer beperkt (the primary school is as yet astonishingly limited in scope), het onderwijs gaat zelden verder dan lezen, schrijven en rekenen en nu en dan een tikje landmeetkunde (and an occasional touch of mensuration).

Uit (de opgaven bij) de volkstelling van 1891 vernemen wij, dat slechts 11 % van de mannen en ½ % van de vrouwen konden lezen of schrijven en dat meer dan de helft van hen, die konden lezen en schrijven behoorden tot een gering aantal klassen, omvattende minder dan 19 % van de geheele bevolking.

Mr. Baines vatte de hoofdpunten aldus samen: in de eerste plaats, het onbeduidend aantal leerlingen dat verder gaat dan de eerste beginselen, in de tweede plaats de merkwaardig onvoorbereide toestand, waarin het zeer kleine aantal blijvers zich aanmeldt voor het examen voor toelating tot de universiteit (appear for matriculation) en in de derde plaats, het uiterst kleine getal (the relatively infinitesimal number) dat een academischen graad verwerft. Als men zulk een toestand van het onderwijs in Indië ziet na eene onbeperkte heerschappij (uncontrolled domination) van langer dan een eeuw, dan past het waarlijk niet aan de Indische Regeering, om zich te beroemen op het onderwijs, gegeven aan het volk dat aan hare zorg is toevertrouwd."

In het rapport der „Universities Commission" van 1902 wordt omtrent de colleges o. a. gezegd: „Onderwijl moeten wij toegeven dat de verworven kennis van onze Indische gegradueerden in vele gevallen onvoldoende en oppervlakkig is..... Na al wat tot vergoelijking kon dienen te hebben laten gelden, is het zeer teleurstellend, te moeten hooren, dat de Indische B. A. (Bachelor of Arts) niet zelden de algemeene ontwikkeling mist, die hij van noode heeft om hem geschikt te maken voor den strijd om het bestaan of voor verder voortgezette studie." (Zie de Voordracht van den heer Zeeman, in het Kol. Weekbl. van 25 Jan. 1906).

De veel geciteerde Sir John Strachey, die zeker niet verdacht kan worden van onderschatting van hetgeen de Engelschen in Indië tot stand hebben gebracht, wat uit den titel en den inhoud

van zijn werk „India, its administration and progres", 3e uitgave van 1903, voldoende blijkt, zegt o. a. op blz. 271:

„Ofschoon ons onderwijsstelsel in sommige belangrijke opzichten succes heeft gehad, is het getal inlanders dat zeer ontwikkeld (highly educated) kan worden genoemd, van een Europeesch standpunt, bijna oneindig klein (almost infinitesimally small) in verhouding tot de ontzaglijke bevolking van het land.

Ook lijdt het geen twijfel, dat de bewering dat elke man in het bezit van een diploma van B. A. (Bachelor of Arts) inderdaad ontwikkeld kan worden genoemd, voor Indië, veel te optimistisch is. (far too sanguine)".

Maar vooral teekenend is het feit dat het percentage analphabeten, dat bij de volkstelling van 1891 ongeveer 89 pCt. van de mannen en ongeveer $99^1/_2$ pCt van de vrouwen bedroeg, na tien jaren gedurende welke de scholen door gemiddeld ruim 4 millioen leerlingen werden bezocht [1]), bij de volkstelling van 1901 nagenoeg stationnair bleek te zijn gebleven, zelfs was het percentage analphabeten toen iets grooter, nl. 90 pCt. voor de mannen en $99^3/_{10}$ pCt. voor de vrouwen, terwijl de bevolking van Britsch-Indië in dat tienjarig tijdvak slechts was toegenomen met 7 millioen zielen (van 287 tot 294 millioen) en dus het aantal mannen met ongeveer $3^1/_2$ millioen.

Dat wijst dan toch op zeer treurige resultaten van het lager onderwijs, daar op de scholen altijd wordt begonnen met het onderwijs in lezen en schrijven, wat de Britsch-Indiër evenals de Maleier en Javaan, dank zij zijn goed geheugen, spoedig leert.

Het behoeft ons trouwens waarlijk niet te verwonderen, dat de resultaten speciaal van het lager onderwijs, zoo treurig zijn, als wij in aanmerking nemen hoe gering de som is, die voor dat onderwijs in Britsch-Indië wordt besteed. In het vijfj. verslag lezen wij dienaangaande op blz. 140:

„Het meest treffende kenmerk van de Indische lagere scholen is hunne buitengewone goedkoopheid (Perhaps the most striking feature of the Indian primary schools is their extraordinary cheapness). De statistiek wijst uit, dat de gemiddelde kosten van eene lagere jongensschool minder dan Rs. 10 (*f* 8.—) per maand bedragen. De uitersten liggen tusschen Rs. 37 voor een openbare school in

---

[1]) 3,8 millioen in 1891 en 4.5 millioen in 1901; gemiddeld 4,15 millioen.

Bombay en Rs. 3, het gemiddelde voor een niet-gesubsieerde school in Bengalen en het aantal scholen is zoo groot, dat het brengen van de gemiddelde kosten op Rs. 20 per maand, een vermeerdering van uitgaven van een crore (10 millioen roepie's = 8 millioen gulden) ten gevolge zou hebben".

Een lagere jongensschool kost dus per jaar nog geen *f* 100 en de kosten van een niet-gesubsidieerde school in Bengalen bedragen nog geen *f* 30.

Dat is inderdaad „striking". Voor dien prijs zouden wij op Java minstens 5000 scholen kunnen hebben, zonder een cent meer uit te geven dan thans, maar men vrage dan ook niet naar het gehalte van onderwijzers en onderwijs op zulke scholen.

Zoo kan men gemakkelijk meer dan 100000 lagere scholen hebben met 4 millioen leerlingen, maar dan is het ook geen wonder, dat daarvan o. a. wordt gezegd, vijfj. verslag blz. 155: „Een lagere school in de Pendjab met minder dan 30 of 40 leerlingen en zulke scholen vormen de groote meerderheid, heeft slechts één onderwijzer Op de meeste van die scholen wordt onderwijs gegeven in vijf klassen en in elke klasse wordt onderwijs gegeven in verscheidene vakken (several subjects). Het komt dus voor dat de onderwijzer 30 of 40 leerlingen te onderwijzen heeft wier leeftijd varieert van 5 tot 15 jaar, in verschillende vakken (en in 5 klassen). Een gevolg is dat het klassikale van het onderwijs veel te wenschen overlaat".

Nu, dat zal wel waar zijn. Voor een ieder die iets van scholen en onderwijs afweet, is het duidelijk, dat er op zulk een school van klassikaal onderwijs in het geheel geen sprake kan zijn, niet alleen wegens het betrekkelijk groot aantal klassen en vakken van onderwijs, het verschil in leeftijd van de leerlingen en de omstandigheid dat er maar één onderwijzer is, maar ook en vooral omdat die onderwijzer in den regel ongeschikt is voor zijn werk.

Het zeer lage cijfer van kosten per lagere school sluit natuurlijk in, zeer geringe bezoldiging van de onderwijzers. De maximum-bezoldiging varieert van Rs. 8 in Bengalen tot Rs. 100 in Birma (blz. 169 vijfj. verslag) maar in Bengalen waren 46000 lagere scholen en in Birma slechts 4000.

Het *gemiddelde* traktement van een onderwijzer in Bengalen bedroeg Rs. $5^1/_2$ = *f 4.40* 's maands (Table 102).

Als men in aanmerking neemt dat voor de 92000 lagere jongensscholen met ruim 100000 onderwijzers ongeveer 8 millioen werd

betaald (in 1901/02), dan kan het gemiddelde traktement van een onderwijzer aan een lagere school in Britsch-Indië niet hooger zijn dan *f* 60 *per jaar*, want dan zou er slechts iets meer dan *f* 20 per jaar overschieten voor schoolgebouwen, meubilair, leermiddelen enz. [1])

Dat zijn dan toch hongerloonen, waarvoor men onmogelijk bruikbare, ontwikkelde onderwijzers kan hebben, zelfs niet in Britsch-Indië, waar de levensstandaard voor den kleinen man nog lager is dan op Java.

Daarbij komt dat de *groote meerderheid* (the vast majority) *geen pensioen* krijgt (blz. 179 vijfj. verslag).

Zulke scholen en schooltjes met zulk personeel mogen voldoende zijn voor het kweeken van alphabeten, niemand zal gelooven dat men daarmee iets meer bereiken kan.

Dat de schoolgebouwen het meubilair en de leermiddelen veel te wenschen overlaten en meestal uiterst primitief zijn, spreekt wel van zelf. Zoo lezen wij op blz. 149 van het vijfj. verslag omtrent de lagere scholen in Bengalen, dat zij algemeen (generally) gehouden werden in de voorgalerijen en bijgebouwen van de menschen die bij de scholen geïnteresseerd waren, in tempels en moskeeën en zelfs in de schaduw van boomen. [2])

In het verslagjaar 1903/04 bedroegen de uitgaven voor *het* Onderwijs in Britsch-Indië ongeveer 37 millioen gulden (in 1901/02 ongeveer 32 millioen). Dat is zeker een respectabel bedrag, doch men houde in het oog dat daarvan nog niet de helft voortkwam uit openbare (gewestelijke of stedelijke) fondsen, stel: 18 millioen.

De bevolking van Britsch-Indië bedraagt 7 à 8 maal die van Nederlandsch-Indië, zoodat naar verhouding uit openbare fondsen in Britsch-Indië veel minder voor het onderwijs werd uitgegeven dan bij ons, want in Ned.-Indië kwam in 1904 voor het Europeesch Onderwijs ongeveer $2^1/_2$ en voor het Inlandsch ruim 2 millioen: *ten laste van den lande.*

Zelfs het bedrag door ons voor het Inlandsch Onderwijs alleen

[1]) In table IV Vol. II. van het vijfj. verslag zijn de uitgaven voor het onderwijs gespecificeerd. Wij vinden daar voor de primary schools ruim 118 lakhs roepies, of ongeveer $9^1/_2$ millioen gulden. Daaronder zijn dan de kosten voor de lagere meisjesscholen begrepen.

[2]) Over school houden in de schaduw van boomen, door den Heer van Kol in de 2e Kamer aanbevolen, schijnt men dus in Br.-Indië niet zoo heel gunstig te denken.

uitgegeven, is naar verhouding niet of weinig kleiner, dan hetgeen in Britsch-Indië voor *het* Onderwijs werd betaald uit publieke fondsen, want de ruim 2 millioen voor het Inlandsch Onderwijs voor 1904 moeten nog worden vermeerderd met hetgeen de inlanders kosten, die onze Europeesche lagere (3083) en middelbare (31) scholen bezoeken en met hetgeen wordt uitgegeven voor de Doctor-Djawa school, die bijna een ton kost.

Het was natuurlijk niet onze bedoeling om uit de hierboven gemaakte vergelijkingen tot de conclusie te komen, dat wij al genoeg doen voor het Inlandsch Onderwijs. Herhaaldelijk hebben wij het belang van goed onderwijs voor den inlander en de wenschelijkheid van vermeerdering van het aantal scholen betoogd. Wij hebben hier alleen getracht aan te toonen, dat de Engelschen „cet excès d'honneur" niet verdienen en wij niet, „cette indignité".

Wat wij vooral niet verdienen is het verwijt, dat er een barrière zou bestaan tusschen het Europeesch en het Inlandsch Onderwijs. Dat blijkt wel voldoende uit de belangrijke totalen van niet Europeesche leerlingen, die onze Europeesche openbare en particuliere scholen bezoeken nl. resp. 3568 en 321. Van die 3568 leerlingen waren 3083 inlanders, die ruim 16 $^0/_0$ uitmaken van het totaal aantal leerlingen in 1904 op de openbare Europeesche scholen (ruim 18000).

Dat de inlandsche scholen in Ned.-Indië niet door Europeesche kinderen worden bezocht is een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat daar *onderwijs wordt gegeven in de landstaal*, die de Europeesche kinderen òf niet, òf niet voldoende machtig zijn, om het onderwijs te kunnen volgen, terwijl de Engelsche kinderen, die inlandsche scholen bezoeken, en die zijn er, zooals uit het vijfjarig verslag blijkt, dan toch zeker alleen zullen worden aangetroffen op scholen, waar het onderwijs geheel in het Engelsch wordt gegeven.

Trouwens dat laatste verschijnsel eischt nadere toelichting, die het verslag ons niet geeft. Kan het b.v. zijn, dat de kinderen van soldaten, die dikwijls gekampeerd liggen buiten de groote steden, noodgedwongen de inlandsche scholen bezoeken, omdat er geen Europeesche in de buurt zijn?

Het is haast niet aan te nemen, dat de Engelsche *particulieren*, *ambtenaren* en *officieren*, die heel anders over inlanders en Indo-Europeanen denken dan wij, hunne kinderen heusche inlandsche

scholen zouden laten bezoeken. Het is een feit, dat in dat opzicht bij ons veel liberaler wordt gedacht, dan in de Britsche koloniën, waar de gemoedelijke omgang met inlanders, het samen aanzitten e. d. niet bestaat. Gelijkheid van blank en bruin bestaat daar alleen op papier en bij officieele gelegenheden. Een Engelschman acht zich feitelijk ver verheven boven een „nigger”.

In dat opzicht zijn wij de Angelsaksers in het algemeen en de Britten in het bijzonder, vooruit.

Intusschen zijn er andere, zeer geldige redenen, waarom het toelaten van een groot aantal inlanders op de Europeesche scholen niet wenschelijk is, ook voor de jeugdige inlanders niet. Op die redenen zullen wij hier echter niet ingaan.

Dat de bijdragen van particulieren voor het Inlandsch Onderwijs in Ned.-Indië (waarvan het zeker niet onbeduidend totaal ons niet bekend is) zooveel kleiner zijn dan in Britsch-Indië, is een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat de Engelsche natie zooveel grooter en rijker is dan de onze en dat wij in Indië missen de schatrijke Maharadja's en andere inlandsche vorsten, de vorstelijk bezoldigde ambtenaren en de zeer vermogende Parsi's en andere particulieren. Dat is wel jammer, maar wij kunnen ons troosten met de wetenschap, dat al zijn er weinig rijke inlanders op Java, de algemeene toestand van de Javaansche boeren gemiddeld aanmerkelijk beter is, dan van de Britsch-Indische ryots en dat het ontbreken van schatrijke inlanders, Europeanen en vreemde oosterlingen, ook is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat het inlandsch kleingrondbezit bij ons tegen vervreemding aan niet-inlanders beter wordt beschermd dan in Britsch-Indië, waar dientengevolge het koeliewezen veel erger is dan op Java.

Alvorens de bespreking te hervatten van de speciale inrichting van het onderwijs op de plattelandscholen (rural schools), wenschten wij nog het een en ander mede te deelen aangaande het

Onderwijs van en in de Engelsche taal op de lagere scholen in Britsch-Indië.

Op blz. 159 van het vijfj. verslag vinden wij omtrent die „aangelegenheid” de volgende, voor velen zeker verrassende mededeeling:

„*Met weinig uitzonderingen wordt het lager onderwijs uitsluitend in de landstaal* (*vernacular*) *van de leerlingen gegeven.*

Dit was niet altijd het geval en onderwijs met Engelsch als

voermiddel (medium), was op zekeren tijd algemeen in de lagere klasse van de secondary schools.

Dat systeem bleek *verderfelijk* (mischievous) te zijn. Niet alleen verhinderde het de leerlingen een behoorlijke kennis te verkrijgen van hun eigen taal, maar (bovendien) belemmerde het leeren in een vreemde taal, hunne algemeene vorderingen en werkte in de hand het van buiten leeren, zonder begrip van het behandelde onderwerp. Er is dan ook onlangs last gegeven om er een einde aan te maken op de scholen in Birma en de invoering van het nieuwe landstaal-systeem zal er ook in Bengalen een einde aan maken.

Het onderwijs *van* de Engelsche taal (dus als leervak niet als voermiddel bij het onderwijs) wordt niet algemeen aanbevolen en wordt minder algemeen (is growing less common), maar wordt nog voortgezet in verscheidene gewesten, speciaal op de lagere scholen der 1e klasse (upper primary stage).

In Madras is ook een tweede taal voorgeschreven als een facultatief vak (optional subject) en dat kan zijn òf Engelsch òf een van de zeven erkende inlandsche talen, die in het Presidentschap gesproken worden. Engelsch echter, dat vroeger van af de laagste klasse onderwezen werd, mag nu pas worden onderwezen in de derde klasse, waar onderwijs in de taal hoofdzakelijk wordt gegeven door middel van conversatielessen".

In de „Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India during the year 1903/04", vinden wij op blz. 194 een paragraaf, bevattende een kort overzicht van het (laatste) onderwijsbesluit (The resolution on education). Daarin wordt o. a. het volgende opgemerkt:

„Het plan van het lager onderwijs waarvan de ontwikkeling bevorderd moet worden door vermeerderde geldelijke ondersteuning, wordt in detail uiteengezet (in dat besluit).

Opmerking verdient *dat beslist wordt verklaard dat er voor het Engelsch daarin (nl. in dat plan) geen plaats zal zijn.* Als algemeene regel wordt aangenomen dat men een kind geen Engelsch mag leeren, voordat hij grondig onderwijs heeft ontvangen, in zijn moedertaal".

De reden waarom men in Britsch-Indië er van terugkomt of liever er reeds van teruggekomen is, op de inlandsche volksschool het Engelsch als voermiddel te bezigen en als leervak te

behouden is dus, dat zoowel het onderwijs in de volkstaal als dat in de andere vakken er door wordt belemmerd.

Wij zouden daarbij willen voegen, dat de Britsch-Indische onderwijzers, vooral die van de primary school, in doorsnee te weinig kennis van de Engelsche taal zullen bezitten, om daarin vruchtdragend onderwijs te kunnen geven, terwijl de leertijd van de meeste leerlingen te kort zal zijn, om iets anders te kunnen leeren dan wat lezen en schrijven in de landstaal.

Hoe gering de resultaten van het onderwijs in de Engelsche taal op de inlandsche scholen in Britsch-Indië zijn geweest, kan men weer lezen bij Sir John Strachey in zijn bekend werk „India enz." blz. 256, waar hij zegt: „In geheel Indië waren in 1891 slechts 386000 inlanders die Engelsch kenden en in dit aantal waren de schoolgaande jongens begrepen".

Dat aantal schijnt buitengewoon klein en dat kan blijkbaar alleen verklaard worden door het feit, dat de studie van het Engelsch eindigt, als de leerlingen er nog zeer weinig van weten (ends in a very rudimentary stage) en dat vele inlanders een zekere hoeveelheid Engelsch op school leeren, maar die taal na het laatste examen niet meer spreken en na verloop van enkele jaren ophouden in staat te zijn haar te lezen en te schrijven".

Dit ter overweging van hen, die invoering van de Nederlandsche taal op onze lagere inlandsche scholen mogelijk en wenschelijk achten.

Als men in aanmerking neemt, dat onder het totaal 386000 bebegrepen waren de Engelsch sprekenden onder de 3 à 4 millioen inlandsche leerlingen op de lagere en middelbare scholen en de „colleges", dan was het aantal inlanders, *oud*-leerlingen, die *nog* Engelsch kenden, op een bevolking van 280 millioen zielen al bijzonder klein en mag men de resultaten van het onderwijs in de Engelsche taal dus gerust *onbeduidend* noemen.

Wij keeren thans terug tot de „Indian problems" en hetgeen in „V Rural schools" wordt gezegd omtrent de bijzondere richting van het onderwijs op die plattelandsscholen.

De wenschelijkheid van landbouw-onderwijs voor landen als Britsch-Indië en Java, waarvan de bevolking voor een zeer groot gedeelte van den landbouw leeft, zal wel door een ieder worden erkend. De vraag is maar door wie en waar dat onderwijs zal worden gegeven en wat het zal moeten omvatten.

In Britsch-Indië schijnt men heil te zien in het geven van een „agricultural turn" aan het onderwijs op de desascholen. Laat ons eens nagaan wat men daaronder verstaat.

In de „Indian Problems" blz. 25 lezen wij dienaangaande het volgende:

„De Indische Regeering heeft een gewichtig besluit genomen, door als beginsel aan te nemen, dat het onderwijs op de plattelandsscholen eenig verschil (some differentiation) vereischt met dat op de stadsscholen. Het doel van eerstbedoelde scholen moet zijn, de kinderen te leeren opmerken en proeven te nemen (to make experiments), al is het dan ook op een zeer kleine schaal, teneinde hen eenig begrip te doen krijgen van de landelijke werkzaamheden in hunne onmiddellijke nabijheid en ook om hen in staat te stellen zich zelf te beschermen bij hunne transacties met landheeren en dorpshandelaren.

Het bestuur van the Central Provinces is begonnen met dat plattelandsonderwijs in 1899...

De cursus is gebaseerd op het halve-tijd-systeem (half-time system), dat voorziet in elementair onderwijs geschikt voor kinderen van de ryots (landbouwers) gedurende de morgenuren, terwijl den leerlingen wordt toegestaan gedurende het overige gedeelte van den dag op het veld of in den schooltuin te werken. De leerlingen kunnen den geheelen dag (dus ook gedurende de namiddag-uren) de lessen bijwonen, als zij dat verlangen.

De meeste plattelands- en andere inlandsche (vernacular) scholen hebben een tuin. Als een geschikt stuk land voor een tuin niet te bekomen is, dan wordt een lapje tuin (a garden patch) in de nabijheid van de school gebruikt en waar zelfs een klein stukje grond niet beschikbaar is, worden bloemen en groenten (vegetables) geplant in potten in de voorgalerij van de school. De schooltuinen voorzien de klassen van aanschouwingsvoorwerpen bij de verschillende elementaire lessen in den landbouw en in het aankweeken van planten en groenten, behandeld in hunne schoolboeken.

Als succes (met zulk onderwijs) kan worden bereikt in the Central Provinces, waarom kan dat dan ook niet in dit Presidentschap (Madras)...... Laat de Directeur (van Onderwijs) en het bestuur van Madras een zelfde systeem invoeren als in the Central Provinces en het resultaat zal uitstekend zijn (and great good will be the result). De Directeur ziet de noodzakelijkheid van verbreiding van zulk lager onderwijs in en is van meening dat

minstens Rs. 100 lakhs (8 millioen gulden) noodig zijn om dat doel te bereiken.

Waarom zou het volk niet zeggen dat die som ter beschikking moet worden gesteld, boven hetgeen reeds voor de plattelandsscholen wordt uitgegeven. Als het volk dat ernstig vraagt en bereid is voor het bereiken van dat doel zich eenige opoffering te getroosten, dan staat daaraan geen ernstig bezwaar in den weg".

Al hetgeen hierboven omtrent the „agricultural turn" van het onderwijs op de ruralschools en omtrent het half-time-system wordt gezegd, geeft ons nog geen duidelijke voorstelling van den omvang en de methode van dat onderwijs.

In de eerste plaats rijst de vraag: welk onderwijs moet de leerlingen na het verlaten der school „in staat stellen zich te beschermen bij hunne transacties met landheeren en dorpshandelaren"? Toch zeker wel onderwijs in lezen, schrijven en rekenen, vooral rekenen.

In de tweede plaats zoeken wij te vergeefs naar eene omschrijving van het succes met het gewijzigde onderwijs op de plattelandsscholen in de Centrale Provincies verkregen. Is de ryot daar een beter landbouwer geworden dan vóór 1899 en zijn dientengevolge de opbrengsten van velden en tuinen vermeerderd of op welke wijze heeft dat succes zich geopenbaard?

Maar wat wij vooral missen bij al die „words", dat zijn gegevens omtrent de vorming van voor zulk landbouwonderwijs geschikte onderwijzers.

Zijn dat de gewone onderwijzers van de inlandsche volksschool, niet speciaal voor het geven van landbouwonderwijs voorbereid, dus personen die evenals onze inlandsche onderwijzers van landbouw veelal minder zullen weten, dan de vaders hunner leerlingen, dan zien wij niet in welk nut men van landbouwonderwijs gegeven door zulke menschen kan verwachten.

Wel bestaat hier en daar gelegenheid voor village-teachers om zich op den landbouw toe te leggen, maar die gelegenheid is schaarsch en er schijnt niet veel gebruik van te worden gemaakt.

Van de practische Engelschen zou men verwachten, dat zij van landbouwonderwijs veel werk maken, doch dat is geenszins het geval.

In een artikel van Prof. A. Chatterton; „Agricultural Education" in het Augustus-nummer van de „Indian Review" van 1903 wordt

o. a. gezegd. „Het moet worden toegegeven, dat verbetering in deze richting noodig is in een land als Indië. Er is inderdaad *nauwelijks ergens* landbouwkundig onderwijs, dat geschikt is om in de behoefte van de plattelandsbevolking te voorzien".

In het vijfj. verslag blz. 264 wordt geklaagd, dat de resultaten van het landbouwonderwijs tot nu toe onbelangrijk (inconsiderable) zijn en dat de landbouwscholen en colleges vooral worden bezocht door studenten die een baantje ambieeren en dat het aantal studenten dat de scholen bezocht, om te leeren volgens een betere methode eigen land te bebouwen of om als employé bij inlandsche grondbezitters in dienst te gaan, zeer gering was.

Bij het einde van het vijfjarig tijdvak, eïndigende 1901/02 waren er 5 instellingen, waarvan 3 colleges en 2 scholen voor het technisch onderwijs in landbouwkunde en deze telden, met uitzondering van de onderwijzers, die een korten cursus meemaakten (undergoing a short course) omstreeks 140 leerlingen. Om tot de drie colleges te worden toegelaten wordt een hooger peil van ontwikkeling vereischt en de leerlingen volgen een meer voortgezet wetenschappelijken cursus. Daarop zal dus voor de dorpschoolmeesters wel geen plaats zijn.

De Cawnpore-school heeft een tweejarigen cursus van theoretisch en praktisch onderwijs en heeft een boerderij (farm), laboratoria enz. Het gebouw en de laboratoria worden genoemd: ongeschikt (unsuitable). Op die school waren vijf onderwijzers in de onderwijzersafdeeling.

Eindelijk was er nog een normal-course van zes maanden voor onderwijzers. Het onderwijs bepaalde zich tot eene heldere uiteenzetting van de onderwerpen die op de dorpsscholen worden onderwezen. De cursus is theoretisch en practisch. De leerlingen bebouwen kleine lapjes tuin en leeren proeven te doen, opdat zij in hun eigen scholen kunnen onderwijzen en toelichten wat zij geleerd hebben. De cursus duurt een half jaar. In November 1891 waren er 31 schoolmeesters en 38 ex-leerlingen van normaalscholen. De inrichting kostte in 1901/2 de bescheiden som van Rs. 2555 = ongeveer *f* 2000.

De overgroote meerderheid der dorpsschoolmeesters zal dus wel geen landbouwonderwijs hebben genoten en voor zoover dat wel het geval is geweest, valt het te betwijfelen of dat van veel beteekenis is geweest en of zij in zes maanden wel veel kennis van den landbouw hebben opgedaan.

Noch van het mondeling onderwijs van zulke onderwijzers, noch van het lezen van boekjes over landbouw, mag men deugdelijke resultaten verwachten, evenmin als van klein-gedoe op en in miniatuurveldjes en tuintjes.

Als men landbouwonderwijs wil doen geven, dat de leerlingen opleidt tot landbouwers, beter dan de gemiddelde landbouwer van thans, in staat om, door intensieve cultuur, betere waterverdeeling, bescherming van den bouwgrond en het gewas tegen allerlei schadelijke invloeden enz., een grootere opbrengst van hun land te verkrijgen, dan dient men in de allereerste plaats te kunnen beschikken over onderwijzers, die in het landbouwvak theoretisch en practisch goed onderlegd zijn.

Zonder zulke onderwijzers wordt het landbouwonderwijs niets anders dan „spielerei", waarvan slechts humbug-resultaten te verwachten zijn.

Een tweede vereischte voor goed vruchtdragend landbouwonderwijs is de beschikking, niet over een armzalig stukje grond of tuintje, maar over een flinken lap van 10 à 20 baoe's, geschikt of geschikt te maken voor verschillende cultures en verder over de noodige landbouwwerktuigen en een span buffels.

Duurzaam nut, niet alleen voor de leerlingen maar ook voor de geheele landbouwende bevolking, zal toch landbouwonderwijs alleen dan kunnen hebben, wanneer bij de school flinke proefvelden en proeftuinen zijn, waar men op niet te kleine schaal *kan laten zien* — niet alleen aan de leerlingen maar ook aan de omwonende bevolking — dat door een oordeelkundige cultuurwijze, gegrond op hetgeen de moderne landbouwwetenschap leert, de opbrengst belangrijk kan. worden verhoogd. Men zou daartoe van die proefvelden b.v. een paar baoe's kunnen laten beplanten door gewone orang tani op de van ouds gebruikelijke wijze en daarnaast een paar baoe's onder de leiding van de onderwijzers volgens de eischen van de landbouwwetenschap, ten einde het verschil in productie in het oog te doen vallen.

Het is niet genoeg dat de onderwijzer praat over landbouw, uit boekjes laat lezen en prenten of potjes met planten laat zien en bespreekt; daardoor vestigt men bij de leerlingen nog niet de overtuiging, dat de toepassing van hetgeen verteld en geleerd wordt, inderdaad zulk een belangrijken invloed heeft of althans kan hebben op de kwantiteit en kwaliteit van het gewas en zonder die overtuiging zullen zij uit het geleerde niet de kracht kunnen

putten, om op den duur weerstand te bieden aan vooroordeelen en bijgeloof en spoedig weer in den ouden sleur en den adat orang toea vervallen.

Zulke landbouwscholen zouden niet goedkoop zijn, maar men heeft er dan ook slechts een gering aantal noodig, want als de leerlingen de school hebben verlaten, het geleerde in hunne dessa's toepassen en daarvan de voordeelen genieten, dan bestaat er alle kans dat na verloop van tijd geheel Java door die nieuwe ideeën als door een zuurdeesem zal worden doortrokken en dat de wijze waarop de landbouw wordt geleerd en gedreven op de landbouwschool, gaandeweg, overal navolging zal vinden.

Men zou — altijd in de eerste plaats denkende aan het overbevolkte Java, waar de behoefte aan landbouwonderwijs het grootst is — op dat eiland drie scholen kunnen oprichten, b.v. in de nabijheid van Bandoeng, Magelang en Probolingo, waardoor het voordeel zou worden verkregen, dat de leerlingen der daar gevestigde hoofdenscholen zich konden overtuigen van het belang van eene rationeele cultuurwijze en wellicht een specialen cursus aan de school zouden kunnen volgen.

Bij eene richtige administratie en goede contrôle zou bovendien een belangrijk gedeelte van de kosten der school door de opbrengst van de proefvelden kunnen worden gedekt, hoewel men er niet op uit zou mogen zijn, deze zooveel mogelijk op te voeren, wanneer het in het belang van aanschouwing en vergelijking is, occasioneel eene wijze van cultuur te volgen, in strijd met hetgeen de landbouwwetenschap leert. De velden moeten steeds het karakter van proef- en demonstratievelden behouden.

Hoofdzaak is. zooals trouwens voor *alle* onderwijs, geschikte onderwijzers.

Waar en hoe die moeten worden opgeleid en hoe het leerplan voor zulk een landbouwschool zou moeten worden ingericht, dat zijn zaken, die slechts door deskundigen kunnen worden beoordeeld en waaromtrent wij dus een bescheiden stilzwijgen bewaren.

Op zulke landbouwscholen zouden slechts als leerlingen mogen worden toegelaten, jongens die al hebben schoolgegaan en kunnen lezen en schrijven, want dat zal de kans op goede en snelle resultaten belangrijk verhoogen en bovendien het onderwijs zeer vergemakkelijken. Het zal toch dikwijls noodig zijn dat de onderwijzer, alvorens met de leerlingen naar het veld te gaan, hen voorbereidt op hetgeen zij daar zullen doen, bespreekt en verklaart

door teekeningen op het bord, kleine berekeningen maakt enz

Het onderwijs kan natuurlijk niet *uitsluitend* practisch zijn, maar moet noodzakelijk telkens door voorbereidende of nabetrachtende theorie worden voorafgegaan of gevolgd.

Wij hebben ons hierboven hoofdzakelijk bepaald tot eene bespreking van het lager onderwijs in Britsch-Indië, niet alleen omdat over de secondary schools en de colleges uitvoerige mededeelingen zijn verstrekt door den Heer Zeeman in zijne voordracht, maar ook en vooral omdat de cijfers betreffende die inrichtingen van onderwijs geen beslisten indruk kunnen geven, omtrent het gehalte van het daar gegeven onderricht, wat met de „striking" cijfers voor de lagere scholen wel het geval is.

Die laten geen twijfel over omtrent het lage peil van het onderwijs op de „primary schools," want ook hier past het spreekwoord: „alle waar is naar zijn geld," en waar de grootendeels onopgeleide onderwijzers zoo slecht bezoldigd, de school veelal zoo uiterst primitief en al het andere zoo onvoldoende is, daar kan men veilig aannemen, dat het onderwijs niettegenstaande de mooie en voor zulke scholen met zulk personeel veel te uitgebreide leerplannen, van zeer slecht gehalte moet zijn. [1])

Voor de ruim 5000 secondary schools met ruim $^1/_4$ millioen leerlingen werd in 1901 meer betaald dan voor de 100000 lagere scholen met 4 millioen leerlingen; de gemiddelde uitgaaf per school was ongeveer *f* 2000 tegen minder dan *f* 100 voor een lagere school.

De bezoldiging der onderwijzers van de secondary schools is ook belangrijk hooger, doch wij vinden op blz. 126 van het vijfj. verslag toch vermeld, dat in de zes voornaamste gewesten slechts $^1/_4$ van de onderwijzers aan die scholen eene opleiding tot onderwijzer hadden genoten (Only one quarter of the total hold trained teachers certificate).

---

[1]) Slechts 18,4 % van de onderwijzers op de lagere scholen waren opgeleid (trained), zie Table 101.

De bezoldiging van een aantal onderwijzers wordt weliswaar eenigszins verhoogd door de waarneming van het bijbaantje van hulppostcommies en door vrijwillige giften van de leerlingen en dier ouders, maar al werd daardoor hun traktement verdubbeld en dus gebracht op gemiddeld *f* 10 's maands, dan zou dat nog veel te weinig zijn om er een ontwikkeld, goed voorbereid onderwijzer voor te kunnen hebben, terwijl vooral de laatste bron van emolumenten beslist is af te keuren, daar het tevens de bron is voor knoeierij en ongelijke behandeling van de leerlingen.

Dat is een slecht teeken, doch laat ons aannemen dat het onderwijs op die scholen en op de colleges veel beter is dan op de primary schools, dan zal het toch zeker ernstig nadeel ondervinden van het slechte gehalte van het lager onderwijs, want daarvan is het onderwijs op de secondary schools hoofdzakelijk de voortzetting en de uitbreiding.

Als het lager onderwijs niet deugt, als daaraan niet de noodige zorg en tijd wordt besteed, als op de lagere school slechts het geheugen en niet ook de andere geestelijke vermogens van de leerlingen worden geoefend en ontwikkeld, dan kan teleurstelling bij voortgezet onderwijs niet uitblijven.

Dat zal dan ook wel de reden zijn waarom van verschillende zijden over de onvoldoende resultaten, ook van het hooger onderwijs in Britsch-Indië wordt geklaagd en daarom schijnt het niet raadzaam onze koloniale buren na te volgen in hun zucht om met mooie cijfers van scholen en leerlingen te pronken en de kwaliteit der lagere scholen ondergeschikt te maken aan de kwantiteit.

Als het er inderdaad om te doen is het peil van de volksontwikkeling te verhoogen, den inlander logisch te leeren denken en zijn verstand te gebruiken, hem te gewennen aan geregelden arbeid, aan orde en tucht en andere maatschappelijke deugden en hem zoodoende geestelijk sterker te maken voor den strijd om het bestaan, dan is er meer noodig dan Java te overdekken met goedkoope schooltjes, waar slechts alphabeten worden gekweekt, door grootendeels onbekwame en ongeschikte onderwijzers van wie geen opvoedende kracht kan uitgaan en waar alleen het geheugen wordt geoefend, zoodat de leerlingen bij het verlaten der school feitelijk nog „so klug als wie zuvor" zijn.

Dat men ook in Britsch-Indië wel inziet wat er noodig is om de onderwijstoestanden te verbeteren en betere resultaten te verkrijgen, blijkt uit de slotalinea van het vijfj. verslag, waaruit wij het volgende overnemen.

„Het is de zaak van de menschen zelf om een verstandig gebruik te maken van de (onderwijs) gelegenheden die worden aangeboden en in te zien, dat opvoeding of onderwijs (education) in den waren zin van het woord iets meer beteekent dan het verkrijgen van een zekere hoeveelheid kennis, iets hoogers dan het bloote afleggen van examens; dat het gericht moet zijn op de gestadige en regelmatige ontwikkeling van al de vermogens van den geest (faculties of the mind) dat het karaktervormend en

opvoedend moet zijn, d. i. inderdaad een voorbereiding voor het practische leven.

Wanneer die belangrijke waarheid over het hoofd wordt gezien of niet voldoende op prijs wordt gesteld, dan zullen de pogingen van de Regeering van Indië, om het peil van ontwikkeling in dit land te verhoogen en het te bezielen met hooger idealen, geen deugdelijke en duurzame resultaten hebben".

Dat zijn mooie woorden, die echter wel „words" zullen blijven. zoolang het lager onderwijs wordt gegeven op scholen die, alles inbegrepen, nog geen *f* 100 per jaar kosten.

Onlangs lazen wij een artikel in de „Revue des deux mondes van 1 October 1905, getiteld: „Une grande Colonie anglaise — l'Organisation de l'empire Hindou", waarin de schrijver, Paul Mimande, die blijkbaar goed op de hoogte is van zijn onderwerp. zich over het algemeen in waardeerenden zin uitlaat over het Britsche beheer van Indië.

Niet echter over het onderwijs, waarvan de korte bespreking aldus aanvangt:

„Quant à l'Instruction publique, c'est encore une façade derrière laquelle il n'y a presque rien".

Dat oordeel is misschien te streng, maar het beeld is juist. Veel scholen, veel leerlingen, uitgebreide leerplannen, lager, middelbaar, hooger onderwijs — dat is de gevel; povere resultaten. — dat is het huis.

Nu het vooruitzicht bestaat, dat er voor ons inlandsch onderwijs meer geld zal beschikbaar worden gesteld, zouden wij willen vragen: zal men dat geld besteden, om den gevel van het onderwijsgebouw te verfraaien en imposant te maken, of om het gebouw zelf te verbeteren, te verruimen en er een verdieping op te zetten?

Het Landelijk Stelsel in het Bantĕnsche rijk[1]).

DOOR

R. A. KERN.

In 1511 veroverde d'Albuquerque Malaka. Sinds een eeuw met moed en geestdrift strijdende, waren de Portugeezen steeds verder doorgedrongen naar 't Oosten. Thans werd de drempel naar den Indischen Archipel overschreden en, nog steeds strijdvaardig, tastten zij ook hier aan, wie hen weerstreefden.

't Was de aanvang van den strijd van Oost tegen West — eerst de Portugeezen, later de Hollanders — welke eenmaal zou eindigen met de zegepraal van 't Westen.

In den zelfden tijd dat de Oostersche machthebbers van den Archipel hun glorie begonnen in te boeten overal waar de krachtige, zelfbewuste Westerlingen zich vertoonden, werd op Java ter plaatse waar nu Bantĕn ligt, een Inlandsch rijk gevestigd. 't Oogenblik scheen wel ongunstig en 't einde is dan ook geweest een roemloos ondergaan.

Doch drie eeuwen zou 't duren voor 't zoover kwam en al heeft de eigenlijke strijd met de Europeërs veel korter geduurd, hij heeft oogenblikken gekend dat Bantĕn Batavia overvleugelde. De geschiedenis van 't Bantĕnsche rijk is vooral merkwaardig, omdat 't bijna van den aanvang met de Westerlingen heeft gekampt op 't zelfde terrein — om de suprematie in den handel — en tevens de eenige Inlandsche mededinger was. Haar Europeesche

---

1) Literatuur-opgave:

Eind-Résumé van het onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond uitgeoefend op Java en Madoera. 3 Deelen. Batavia 1876—1896.

Résumé van het onderzoek enz. in *Bantam*. Batavia 1871.

Raffles Substance of a minute on the introduction of an improved system of internal management and the establishment of a land rental on the Island of Java. Londen 1814, waarin 't rapport van Yule over Bantĕn, hierachter als bijlage afgedrukt.

Bijdragen tot de taal, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië. *Nieuwe Reeks* I Bantam in 1786 en Beschrijving van Bantam en de Lampongs door J. de Rovere van Breugel.

Bijdragen 4e *Volgreeks* V. De Bantamsche opstand in het midden der vorige (18e) eeuw door P. J. B. C. Robidé van der Aa.

Veth. Java Deel I.

mededingers heeft de Oost-Indische Compagnie verdrongen; Bantĕn dat niet uit den Archipel te verjagen was, werd vernietigd.

Een aantrekkelijk onderwerp voor een studie zou 't zijn, een vergelijking te maken tusschen de handelspolitiek der Bantĕnsche vorsten en der Compagnie, maar de gegevens zijn, wat Bantĕn betreft, daarvoor niet voldoende.

Beter zijn we ingelicht over de andere bron van volksbestaan: den grond. Dank zij vooral 't Eind-Résumé is 't nu nog mogelijk ons een beeld te vormen van de agrarische toestanden in 't Bantĕnsche rijk, van hun ontstaan en ontwikkeling, buiten rechtstreekschen invloed van Westersche overheerschers.

I

De stichting des rijks.

De stichting van Bantĕn kan vrij nauwkeurig worden bepaald. Zij moet kort vóór 1520 hebben plaats gehad. Bedoeld wordt de stichting van een Mohammadaansch rijk daar ter plaatse, want 't is best mogelijk dat een dorp van dien naam reeds van vroeger bestond.

De Portugeezen hebben, als 't ware, Soenda opnieuw voor ons ontdekt. De peper trok hen erheen. In dien tijd (1512) woonde de vorst van Soenda, die nog Heiden was, in 't Binnenland. De havenplaats van zijn rijk was *Soenda kalapa* of *Djakarta*, 't latere Batavia. De Inlandsche overleveringen uit den vóór-Islamitischen tijd groepeeren zich om 't rijk van *Padjadjaran*, welks zetel in de nabijheid van Buitenzorg moet worden gezocht. De oudere berichten die wij over Soenda hebben, betreffen 't zelfde gebied. Ongetwijfeld was hier bij 't optreden der Portugeezen 't eenige centrum van beteekenis in de Soendalanden. [1]) De ontwikkeling van Prijangan is jong en uit bekende gegevens te volgen; Soemĕdang is 't oudste, maar vóór de 17e eeuw nog van geen beteekenis. Krawang slaapt tot heden. Bantĕn moet toen ook een vrij leeg en woest land zijn geweest, zooals nader zal blijken.

De Islâm won veld en naderde Soenda. Drie personen worden door de Portugeezen vermeld als bewerkers van den ommekeer

[1]) D. w. z. ten Westen van *Galoeh*. 't *Oude* Galoeh lag op de grens van twee taalgebieden. Hoewel de bevolking (niet fraai) Soendaasch spreekt, moet er langen tijd veel Javaansche invloed zijn geweest. 't Verschil met de Prijangansche bevolking is opvallend en nu nog waar te nemen in sommige deelen van Soekapoera, die vroeger tot Galoeh hebben behoord.

in dit deel van Java: „Pate Unuz” (Pate Umez, Pate Onuz), „Falatehan” en Soesoehoenan Goenoeng-djati's zoon Hassannoe'ddîn.

De persoon van Falatehan is tamelijk raadselachtig. De Portugeesche berichten doen hem kennen als een godsdienstprediker in den trant van Soenan Giri en Soesoehoenan Goenoeng-djati. Veel uit zijn geschiedenis lijkt zooveel op die van Hassannoe'ddîn, dat men den indruk krijgt dat dezelfde historische gebeurtenissen, min of meer onkenbaar geworden, op naam van beiden zijn gesteld. Volgens zijn eigen verklaring was 't Bantĕnsche vorstenhuis afkomstig van Tjĕrbon, maar 't erkende de suprematie van Dĕmak. Deze dubbele betrekking vindt men terug in de legende die den eersten vorst van Bantĕn een zoon maakt van Soenan Goenoeng-djati en laat huwen met een dochter van den Sultan van Dĕmak.

De derde der door de Portugeezen genoemde personen is *Pati Joenoes*. [1]) De Barros deelt allerlei van hem mede, [2]) waaruit blijkt dat hij een zeer aanzienlijk Staatsdienaar was van Dĕmak, een veel bewogen leven had en ten slotte werd koning van Soenda „zooals wij in het vervolg zullen zien”. Nu is dat nader bericht wel is waar niet gekomen, maar De Barros is een betrouwbaar man en dit verzuim kan niet als bewijs worden aangevoerd voor de onjuistheid zijner bewering. Integendeel vindt zij bevestiging bij Pigafetta, die spreekt van een „Raia Patiunus Sunda”, vóor 11 Februari 1522 overleden. [3])

Dĕmak was de krachtigste Mohammadaansche staat in de eerste helft der 16e eeuw. *Djapara* was de havenplaats. Hier voerde Pati Joenoes in 1513 't gezag, van hieruit leidde hij den tocht naar Malaka, doch zoo hij er na zijn nederlaag al terugkeerde (medio 1513 was hij te Sidajoe), kan dat niet duurzaam zijn geweest, want in 1521 vermelden de Portugeezen een Heidensch opperhoofd aldaar. Vóór dat jaar moet hij dus den steven Westwaarts hebben gewend.

Neemt men nu in aanmerking dat de oude Heidensche vorst van Soenda in 1522 door Mohammadanen in 't nauw werd gebracht, de kust van Djakarta toen nog niet Mohammadaansch was, de bevolking van Noord-Bantĕn evenals in de onmiddelijke omgeving van Tjĕrbon Javaansch spreekt en vergelijkt men dit met

[1]) Dit is de meest voor de hand liggende lezing van „Pate Unuz”. Joenoes is heden ten dage zelfs een zeer geliefde onder de goed-Mohammadaansche namen. 't Aantal Hadji Joenoes' is legio.

[2]) Veth Java I passim. [3]) Veth t. a. p. 279.

't boven medegedeelde over de herkomst van 't Bantĕnsche vorstenhuis van Tjĕrbon, terwijl de erkenning van de suprematie van Dĕmak in 1546 een feit was. dan lijkt 't me niet gewaagd te onderstellen dat Pati Joenoes via Tjĕrbon Bantĕn heeft bereikt.

In Tjĕrbon knoopte de Mohammadaansche Pati Joenoes betrekkingen aan met den prediker van den Islâm op Goenoeng-djati. Een aantal Javanen bleef in Tjĕrbon achter, maar Pati Joenoes zelf trok verder naar Bantĕn, waar hij zich blijvend nederzette.

Krachtig trad de veroveraar op tegen de Heidenen, gronden werden ontgonnen en reeds spoedig moet hij 't overwicht in West-Java hebben verkregen. Zijn opvolgers zetten de taak voort; in 1526 was de kust van Djakarta reeds Mohammadaansch, waren de Heidenen naar 't binnenland teruggedrongen, voor den vreemdeling verdwenen. Niet ten onrechte kon later De Barros van Pati Joenoes zeggen dat hij stierf als vorst van Soenda. Hij was de grondlegger van 't rijk dat weldra West-Java beheerschte.

Terloops worde hier opgemerkt dat we ons door Europeesche, overigens betrouwbare, berichtgevers niet van de wijs moeten laten brengen omtrent den omvang der gebeurtenissen, die zij beschrijven. Die was zeker veel geringer dan men uit hun verhalen zou opmaken. De cijfers die zij geven, zijn vaak zoo buitensporig dat ze ver boven de werkelijkheid moeten zijn. Zij waren trouwens in hun eigen land veel kleinere verhoudingen gewend dan wij en wat zij een belangrijke plaats noemden, zou dat in onze oogen nog lang niet zijn. De Portugeezen noemen b. v. in 1521 zes (eigenlijk zeven) *voorname* zeehavens in Soenda: *Chiamo* (Tjimanoek?), *Xacatara* (Djakarta) of *Caravam* (Krawang), *Tangaram* (Tanggĕran) *Cheguide* (Tjikandi?), *Pondang* (Pontang) en *Bantam*. De strijdmacht van den Sanghyang van Soenda werd in dat zelfde jaar op 100.000 man geschat, enz. Zelfs Rijklof van Goens, die er de man niet naar was om tegen beter weten in, iets neer te schrijven, geeft cijfers om van te duizelen, gezwegen van Valentijn.

Zoo geloof ik dat Pati Joenoes volstrekt niet met een talrijke macht te Bantĕn verscheen. Dat niettemin 't Javaansch de taal van geheel Noord-Bantĕn werd, wijst eer op een zeer schaarsche, inheemsche bevolking dan een talrijke invasie, iets wat door de landbouwtoestanden, wordt bevestigd. In Tjĕrbon drong 't Javaansch naar 't Westen en Zuiden minder ver door; vermoedelijk was dit land meer bevolkt. doch ook Javaansche kolonisten

moeten zich hier in vrij grooten getale hebben nedergezet, daar toch langzamerhand Dramajoe — een leeg land — een Javaansch sprekende, zij 't schaarsche, bevolking erlangde.

II.

Domeingrond en privaat-eigendom.

Ten aanzien van 't grondbezit pleegt Java in twee groepen te worden gesplitst: streken met communaal en met erfelijk-individueel bezit. De juistheid dezer benamingen in 't midden latende, moet Bantĕn in zijn geheel gerekend worden tot de tweede groep.

Bij nadere beschouwing der Bantĕnsche toestanden aan de hand van 't Eind-Résumé, valt dadelijk de aandacht op de zg. *sawah nagara,* welke in zoo'n individualistisch land een vreemd effekt maken en ons den weg wijzen naar 't verleden.

't Eind-Résumé deelt over die sawah nagara heel wat mede en omschrijft ze als *domeingrond,* op last aangelegd, waarvan *lalandjan* verschuldigd was. Zij bestonden alleen in 't Noorden.

„Lelandjan wordt thans genoemd het bedrag in padi dat als „*huurprijs* door den bewerker eener sawah wordt opgebracht." [1]) Dit is echter niet de oorspronkelijke beteekenis. *Lalandja* Jav. is: van den een tot den ander gaan, verschillende menschen achtereenvolgens bezoeken. Nu waren die sawah nagara niet in handen van vaste bewerkers, in tegenstelling met grond die nooit domein was geweest. Die domeinsawahs waren dus sawah lalandjan, d.w.z. zij waren nu in handen van dezen, dan van genen. Maar 't waren ook alleen deze sawah lalandjan waarvan door den bewerker een evenredig deel van den oogst werd opgebracht: hij betaalde huur van deze sawahs; in de praktijk waren dus sawahs die zich telkens in andere handen bevonden en sawahs die huur opbrachten een en 't zelfde. Sawah lalandjan waren dus inderdaad sawahs, waarvan een huurprijs werd betaald, huursawahs. Toen in 1868 't onderzoek werd gehouden, waren er van 't oude stelsel slechts restes overgebleven, 't oorspronkelijk karakter van lalandjan was niet meer bekend en tot huurprijs van sawahs in 't algemeen vervaagd. Opmerkelijk is dat onze landrente met een ander woord (sewa) ook huur wordt genoemd.

In een Mohammadaanschen staat werkt de belastingmachine nu

[1]) Eind-Résumé II blz. 4, noot.

niet precies met de zuiverheid van een uurwerk, de bedragen die als lalandjan worden opgegeven, loopen dus zeer uiteen; ***in theorie*** bedroeg zij een evenredig deel, zij werd grootendeels. in natura opgebracht. In den laatsten tijd was de heffing $^1/_5$ (in theorie alweer), want Daendels nam haar in zijn stelsel over en we weten dat hij $^1/_5$ hief. Yule bevestigt dit uitdrukkelijk: ($^1/_5$) „the same „as had formerly been collected by the Sultan from the crown „lands only." [1])

Dat er een heffing van $^1/_{10}$ heeft bestaan, blijkt uit de vele berichten die van dat quotum reppen [2]). Te eeniger tijd heeft men dus de belasting van $^1/_{10}$ op $^1/_5$ gebracht. We kunnen dat met zekerheid zeggen. De Inlandsche administratie — de opmerking is niet nieuw — heeft altijd gestreefd naar eenvoud. Zij werkt met eenvoudige getallen. Een verhooging is altijd een verdubbeling, een verlaging een terugbrengen tot de helft. De geschiedenis van Inlandsche instellingen levert daarop een doorloopende illustratie (Mataram, Bali enz.) Men ziet 't zelfde bij transacties tusschen Inlanders enz. Kortom, een eenvoud, dien ik niet beter weet te karakterizeeren dan als 't tegenovergestelde van de Nederlandsche administratie in Indië. Slechts één voorbeeld, uit Bantĕns geschiedenis zelf: Wegens den treurigen toestand van den landbouw schold zeker Sultan aan den landman „de helfte van zijn jaarlijksche „inkomste of van 't hoofdgeld" vrij, [In Hollandsche stukken heet elke belasting in geld hoofdgeld], de lalandjan in geld dus tijdelijk teruggebracht van $^1/_5$ op $^1/_{10}$.

Naast de op last des Vorsten aangelegde velden, de sawah nagara, bestonden gronden door de bevolking uit eigen beweging ontgonnen. Dat waren vooreerst droge bouwvelden, maar ook sawahs. Hun naam was *jasa* = door eigen inspanning verworven. Er werden volle eigendomsrechten op uitgeoefend. Van deze gronden werd geen eigenlijk gezegde belasting geheven; zij betaalden een redevance, een soort erkenning van 't hoogheidsrecht van den Soeverein, *pakoekoesoet* geheeten, waarvan ik de verklaring niet weet te geven. In 't oud-Javaansch wordt „pakukusut" gezegd van zekere boete of som gelds, te betalen boven 't teruggeven van 't geen verduisterd is, bv. wanneer een brahmaan 't goed van

1) Raffles Substance blz. 124, zie ook de bijlage hierachter.
2) Eind-Résumé, Résumé Bantam, Rapport van Yule.

iemand uit de 4e kaste heeft verduisterd, betaalt hij, behalve de teruggave, een pakukusut [1]).

Yule zegt: „All other crops (behalve rijst), including sugar- cane, „sweet potatoes, cocoa- nut & other fruit- trees, *seeree* leaves &c, „&c are said to have paid no revenue.... having been left at „the disposal of the cultivators:.... *it is allowed, however, that „the cultivators were always in the habit of making presents of „every article in its season.*"

't Rapport is oppervlakkig; zooveel blijkt echter uit deze passage, dat met de „presents" bedoeld worden de pakoekoesoet. Yule ziet echter voorbij dat er ook *sawah* jasa waren en bijgevolg deelt hij de pakoekoesoet daarvan niet mee. Die wordt echter in 't Résumé van Bantam [2]) opgegeven als te hebben bedragen 40, 50, hoogstens 100 kati per bouw.

Keeren wij nu tot de domeinsawahs terug. De lalandjan werd meestal opgebracht in natura. De Vorst bezoldigde de lieden in zijn omgeving in land. Hij beschikte daartoe over de sawah nagara; hij droeg eenvoudig de lalandjan over, de begunstigde trad in zijn plaats. De rechtspositie van den bewerker bleef dezelfde. Den apanagehouder toch was 't te doen om de inkomsten, hij leefde aan 't Hof of elders, vaak ver van zijn apanage en bewerkte zelf den grond niet. Doel waarvoor de lalandjan van domeinsawahs door den Vorst aan anderen werd afgestaan, was 't verschaffen van levensonderhoud. De apanages heetten *sawah patjatoe* of *patjaton*, van *tjatoe* Jav. maat, rantsoen, m.a.w. rantsoen-sawahs of sawahs waarvan de inkomsten strekten tot levensonderhoud. Men kan dus de patjatons omschrijven als sawah nagara waarvan de lalandjan tijdelijk was afgestaan.

Een andere wijze van benaming is naar den stand der personen. De sawahs waarvan de Sultan (een naam dien de Vorsten eerst later hebben aangenomen) zelf de lalandjan trok, heetten sawah *kasoeltanan* of *kadalĕman* - Sultansgronden; die afgestaan aan familieleden, sawah *kawargan*-gronden der verwanten; aan rijksgrooten of ambtenaren, sawah *pangawoelan*-gronden van (personen) die men dient [3]). Onder de Rijksgrooten waren veel familieleden

1) Kaw. Bal. Woordenboek s. v. *kusut*. 2) Blz. 227.

3) In 't Eind-Résumé zijn Soendasche en Javaansche vormen verward. *Patjaton* is blijkens den vorm Javaansch, 't Soendaasch zou luiden *patjatoean*, wat echter nergens in 't Eind-Résumé voorkomt. Zoover mij bekend, bestaat 't woord niet in 't Soendaasch. — Soend. *kawargaän* = Jav. *kawargan*. — Pangawoelaän is een wanvorm en moet luiden: in 't Soend. *pangaoelaän* (van kaoela), in 't Jav. *Pangawoelan* (van kawoela).

van den vorst of tot familie gemaakten. Sawah kawargan en pangawoelan konden dus in een zelfde persoon vereenigd zijn. Maar er is aanleiding tot verwarring, omdat bv. s. kawargan zoowel kan beduiden s. jasa kawargan (eigendom) als patjaton kawargan (apanage), s. kaboepaten zoowel eigendom van den boepati als ambtsveld van 't boepatischap enz.

't Ligt voor de hand dat de domeinsawahs, waarvan de inkomsten door ambtenaren genoten werden als bezoldiging, weer ter beschikking kwamen van den Vorst bij defungeeren van den titularis. Rechten op den grond had hij niet.

Maar 't gebeurde ook dat de inkomsten door familieleden of gunstelingen erfelijk werden genoten. Welke beweegredenen den Vorst daartoe deden overgaan, is ons onbekend en we kunnen dus thans niet meer bepalen door welke Sultans en in hoeverre die erfelijkheid door hen werd gewild dan wel door apanagehouders werd geusurpeerd. In 't Eind-Résumé wordt betoogd dat de Vorst niet den domeingrond, maar slechts de inkomsten die hij ervan trok, cedeerde. Edoch, 't is duidelijk dat zoodra die afstand erfelijk werd, 't in de praktijk weinig verschil maakte of de grond dan wel, erfelijk, de lalandjan was afgestaan. 't Bestendig streven der Oost-Indische Compagnie was, 't gezag en de macht van den Sultan te doen tanen; dit gelukte haar geleidelijk en volkomen. Naar mate de macht des Sultans wegslonk, gingen de erfelijke patjatons meer en meer op eigendom gelijken.

't Bezit werd zoo veilig voor inmenging van 's Sultanszijde dat men ze zelfs *poesaka-gronden* kon noemen.

Over dit woord *poesaka* is veel te doen geweest, laatstelijk in 't Eind-Résumé, doch ook daar schijnt me de zaak nog niet opgelost.

Poesaka is een nog dagelijks gebruikt woord, waarvan de beteekenis is: erfstuk of geërfd afkomstig, nagelaten door de voorouders (en daarom eerwaardig). Een voorwerp van geslacht op geslacht geërfd, is poesaka. Dat kan zoowel roerend als onroerend goed zijn. Ook sawah jasa kan dus poesaka worden. 't Eind-Résumé voegt er nog aan toe dat men nieuw verworven sawah (bv. door koop) wel *jasa banda* noemt, contra jasa in engeren zin dat ontginning door den houder in zich sluit, een hybridische term die 't rechtskarakter niet goed uitdrukt daar *banda* goed, have beteekent. Eigendom in algemeenen zin is ***milik.***

Genoeg om te doen zien dat de beteekenis van poesaka als erfgoed nog leeft. En 't is dan ook geheel onaannemelijk dat iemand poesaka zou gaan noemen wat slechts zeer tijdelijk in zijn bezit was [1]). Zelfs is de naam poesaka voor die erfelijke patjatoe-gronden een bewijs, hoe dat erfelijke als 't karakteristieke werd gevoeld. 't Getuigt dan ook van oppervlakkig onderzoek wanneer Yule, van de vroegere domeingronden sprekende, alleen 't woord *posaka* gebruikt. Op 't oogenblik dat hij zijn rapport opstelde, bestond 't sultansbestuur in de Benedenlanden niet meer. 't Feit kwam hem blijkbaar ter oore dat in den Sultanstijd ambtenaren in functie met sawah patjatoe werden bezoldigd; hij kon zelf constateeren dat er nog personen waren in 't bezit van *erfelijke* patjatoe-gronden, dus poesaka. Slechts dit laatste woord vernemende en niet begrijpende, beschouwde hij de vervallen bezoldigingen-in-land van ambtenaren als een andere categorie van „posaka"-gronden, die nu niet meer bestond.

Van de erfelijke patjatoe-gronden zegt hij: „The *posakas* granted „to the relations of the Sultan were considered as real property, „& sometimes descended to the heirs of the family, and at others „were alienated from it by private sale.

„To effect a transfer of this nature, the previous sanction of the Sultan was necessary".

In 't Extract-Rapport Spaan en Valk [2]) wordt 't opgevat alsof Yule hier twee soorten van gronden bedoelt, nl. poesaka's die *niet* en die *wel* vervreemd konden worden. Mij dunkt echter dat hij alleen heeft willen zeggen wat er alzoo met deze poesaka's kon gebeuren: de houder was vrij ze te laten overgaan op zijn erfgenamen of ze te verkoopen.

Deze poesaka-gronden waren dus voor de bezitters zoo goed als eigendom. Alleen moest de Sultan in geval van verkoop zijn „previous sanction" geven. Vermoedelijk was dat niet veel meer dan een formaliteit, een beleefdheid. Een dergelijk hormat-betoon, aan een Regent bv., komt onder aanzienlijke Inlanders, vooral als zij van de familie zijn, nog voor.

De kennisgave aan den Vorst van een voorgenomen overdracht kon ten gevolge hebben dat de Sultan den grond zelf overnam. Immers, Yule voegt aan 't bovenstaande toe: . . . . „it rarely „occurred that lands sold in this manner (overdracht van poesaka

[1]) Eind-Résumé II, Overzicht van Bantam en Bijlage A.
[2]) Eind-Résumé II, Bijlage A.

„lands") were ever resumed by the Crown, without some adequate „compensation being given to the purchaser." Dat was dus 't eenige dat aan den oorsprong dezer soort poesaka sawahs herinnerde.

Yule's rapport laat verder geen twijfel of de bezitters der poesaka-erfelijke patjatoe-gronden oefenden tegenover de bewerkers dezelfde rechten uit als de Vorst: „The proprietors of *posakas* „do not let their lands for specific periods: the cultivators are „liable to be turned out at pleasure, and the people ejected have „no claims to compensation for improvements made while in „in their possession".

In 't Eind-Résumé wordt nog genoemd de term *poesaka laden* als Javaansch equivalent van Soendaasch *patjaton.* Vooreerst zijn beide woorden Javaansch, maar dan nog was elke patjaton geen sawah poesaka laden. Zooals wij zagen,[1]) is de laatste naam onmogelijk voor *niet-* erfelijke patjatons. *Laden* is van Jav. *ladi*-stam van „leveren opbrengen". S. poesaka laden wil dus zeggen dat de opbrengst ervan erfelijk is, m. a. w. de lalandjan, niet de grond — wat juridisch juist was. Gegeven de Inlandsche eigenaardigheid, die namen voor algemeene begrippen versmaadt en steeds specialiseert, is 't niet onmogelijk dat patjatoe bepaaldelijk werd gezegd van niet-erfelijk, poesaka van erfelijk afgestane gronden, maar de oorsprong is dezelfde.

Yule merkt in den aanvang van zijn rapport op, dat de Sultan zoo kwistig is geweest met „grants of land" aan zijn familieleden, rijks-grooten enz., dat „a very small portion is now left without „some claimant or other", m. a. w. de sawah nagara waarvan de lalandjan aan den Vorst was gebleven, waren slechts een klein gedeelte. Over die onbezwaarde sawah nagara spreekt hij verder niet. Inderdaad boden *die* sawah nagara toen er geen Sultans meer waren, voor een oppervlakkig waarnemer geen verschil met jasa grond.

Van Sevenhoven zag scherper en onderscheidde in 1827 drie soorten van sawahs: 1 „*sawa nĕgri*"; 2 „*sawa poesaka*"; 3 „*sawa jasa*". De eerste meende hij dat aan de geheele desa behoorden, de vergissing is begrijpelijk, nu 't Rijk niet meer bestond. De „sawa poesaka" zijn weer de erfelijke patjatons, de „sawa jasa" de sawahs in eigendom, vrucht van vrije ontginning. De opsomming is volledig. Dit waren de drie soorten van sawahs in zijn tijd.

---

1) blz. 693.

't Woord patjatoe noemt hij niet, wat 't vermoeden versterkt dat oudtijds bij voorkeur niet-erfelijke apanages zoo werden genoemd.

De vroegere domeingronden of sawah nagara waren dus in den loop der tijden, door den val van 't Sultanaat verhaast, uiteengevallen in twee groepen: sawah nagara en sawah poesaka.

De gronden in eigendom bezeten, de sawah jasa (in de ruime beteekenis), welke onder 't oude bestuur niet waren te niet gegaan, handhaafden zich — de gedwongen cultures hebben in Bantĕn nooit veel beteekend – ook in de 19e eeuw.

In 't Eind-Resumé wordt opgemerkt dat de kleine man vrij was woeste gronden te ontginnen en tot jasa te maken. De Sultan ontving daarvan pakoekoesoet. Maar er wordt tevens gezegd dat de vorst stukken woesten grond aan aanzienlijke personen uit zijn omgeving afstond, die naar eigen verkiezing die gronden tot ontwikkeling konden brengen. De begunstigde trad, wat zulke gronden betreft, weer in de plaats van den Soeverein, ontving dus in diens plaats pakoekoesoet van de kleine luiden die gingen ontginnen. Uit 't Eind-Résumé schijnt men te moeten opmaken [1]) dat de Vorst ook pakoekoesoet tevoren aan hem opgebracht, aan personen die hij begunstigen wilde, afstond. 't Recht daartoe had hij, maar al mag 't zijn voorgekomen, vooral in later tijd toen hij uitgeplunderd raakte, groot belang had een dergelijke afstand zeker niet: 1e wegens 't geringe bedrag der cijns, 2e zal een dergelijke begunstiging niet zeer in trek zijn geweest. Op sawah nagara toch had de landsheer of wie in zijn plaats trad rechten van beteekenis en de middelen zich te doen gelden, over jasagrond weinig of geen en 't hing te veel van den eigenaar af of hij den vervanger van den Soeverein even veel wilde geven als dien zelf.

Wilde de Vorst geen sawah nagara verbinden, dan was 't èn voor hem, èn voor den begunstigde voordeeliger woesten grond af te staan, eigenlijk 't genot van eventueel op te brengen pakoekoesoet, waardoor hoop op nieuwe ontginningen ontstond. De vraag hoe de begunstigde dat moest aanleggen, brengt ons op die van den heerendienst, nauw met de kwestie van 't grondbezit samenhangende, maar waarover minder zekere berichten tot ons zijn gekomen.

---

[1]) Eind-Resumé II blz. 4 r. 11

III.

De verplichte diensten.

Wie waren heerendienstplichtig? De bewerkers der sawah nagara. Deze betaalden lalandjan en presteerden heerendiensten. [1]) In later tijd noemde men dat: „De heerendienst rust op den grond!" 't Mag betwijfeld worden of deze regel ooit zoo geformuleerd over de lippen des Sultans is gekomen. De vorst liet 't volk heerendienst presteeren, maar daarvoor was in de eerste plaats noodig een bevolking, liefst talrijk, die in staat en bij machte was heerendienst te verrichten. Zij moest gevestigd zijn en kunnen leven. Op 't platteland leefde men van den landbouw. De arbeidskracht werd dus geleverd door landbouwers — zooals in de meeste streken van Java nog heden. Zij verrichtten heerendienst van wat de landbouw hun opbracht. In zooverre is er een nauw verband tusschen landbezit en heerendienstplicht.

In de tweede plaats veronderstelt 't vorderen van heerendiensten een openbaar gezag, de macht bezittende zich te doen gelden. Oostersche heerschers plegen ons te worden afgemaald in pracht en heerlijkheid gezeten, de almacht op aarde — maar de glans is van klatergoud en de zetel is voos. De Inlandsche vorsten van dien tijd waren geen Romeinsche imperatoren maar Merovingers, gelijk de geheele Staatsinrichting in wezen Middeleeuwsch was. Men kan hun rijken beschouwen als een kleine, vaste kern omgeven door een vloeibare massa zonder bestendige grenzen, aan voortdurende vormverandering onderhevig. Hoe losser 't verband, hoe minder de Vorst zijn wil kon doorzetten, hoe geringer de inkomsten die hij trok. 't Zal nu blijken dat de macht der Bantĕnsche vorsten over de bevolking niet ver reikte.

Welke heerendiensten de bebouwers van sawah nagara te presteeren hadden, leert ons Yule, die, sprekende van „posakas", zegt: „Previous to the year 1810 (afschaffing van 't Sultanaat in de „Benedenlanden door Daendels), the *posaka* lands are said to have „paid no revenue to the Sultan, either in money or in kind, the „proprietors being only bound to attend the Sultan with their „dependents on all occasions, *whether called for the purposes of* „*war, for the protection of property, or for the construction of* „*public roads.*" En verder: „The proprietors of *posakas* have also

---

[1]) Eind Résumé II blz. 3.

„a claim to the services of cultivators. A certain number of them „are always in attendance at the houses of their Chiefs, and on „journies are employed in carrying their persons and baggage."

De bezitters van poesaka-gronden beschikten dus over hun onderhoorigen voor huiselijke en persoonlijke diensten, maar heerendiensten ten behoeve der gemeenschap: oorlog, politie, wegen, bleven voorbehouden aan den Vorst en de poesaka-houders hadden zich daarnaar te schikken.

Wanneer Yule iets verder zegt: „Lands not *posaka* (nl. niet „bezwaarde sawah nagara) used to pay the same proportion of „produce to the Sultan as the others did to the proprietors, but „the cultivators of the royal dominions laboured under greater „disadvantages than the others" en als reden opgeeft: „Every „Chief or favourite about Court had authority to employ them „*in the most menial offices*, and Chiefs . . . . often spared their „own people and employed the others", dan valt daaruit te leeren dat de omgeving des vorsten profiteerde van de diensten, welke de opgezetenen der onbezwaarde sawah nagara aan 't Hof kwamen presteeren.

De diensten voor oorlogsdoeleinden hadden opgehouden sinds de vorsten vleugellam waren geslagen, aan wegen werd niets gedaan, resten de wachtdiensten (*kĕmit*). Hieromtrent bestaat slecht één verklaring: alleen zij die aandeel hadden in de sawah nagara presteerden wachtdiensten. Is dit juist, dan zou dus de eigenlijke heerendienst alleen gerust hebben op de sawah nagara, op domeingrond.

En wat de persoonlijke en huiselijke diensten betreft, dat eigenaars van jasa-grond daartoe wel verplicht zouden zijn geweest, is onwaarschijnlijk, vooreerst omdat Yule er niet van gewaagt, ten tweede door 't feit dat uit Pandeglang — waar alleen jasa was — *geen* dienstplichtigen opkwamen voor de geapanageerden. Vaste diensten waaraan de herinnering is bewaard gebleven, waren over „abdi's" verdeeld. Waren er lieden noodig voor transporten, dan hield men in 't wilde koeliejachten op de hoofdplaats. In dit alles geen spoor van dienstprestatie door grondeigenaars.

De mededeelingen van Yule leeren ons niets omtrent 't gebruik van heerendienst bij ontginning van gronden. Dit is juist een heel belangrijk punt dat ons den rechtsgrond ontdekken moet der sawah nagara. Volgens 't Eind-Résumé zijn de sawah nagara in heeren-

dienst aangelegd. De aanleggers en hun nakomelingen schijnen echter de voorkeur gehad te hebben als bebouwers van den grond, doch een recht was 't niet, zie Yule: „are liable te be turned out at pleasure". Na gezegd te hebben: „the people ejected (van „de „posakas") have no claims to compensation for improvements „made while in their possession", laat hij volgen „such as water- „courses, or plantations of fruit-trees made bij themselves or „their parents". Is deze toevoeging niet door Yule bedacht als illustratie van 't voorgaande, maar berust ze op feiten, dan zou 't dus geen ongewone zaak zijn geweest dat de bewerking van sawah nagara van vader op zoon overging. De „fruit-trees" kunnen slechts vruchtboomen zijn, bv. klappers, langs den sawahrand [1]), want de „posakas" hier bedoeld, waren alleen sawahs. 't Eind-Résumé stelt die erfelijkheid in de bewerking zelfs als regel voor. In 1868 was de toestand aldus: Een sawah nagara was in een bepaald getal aandeelen verdeeld, in gebruik bij even zooveel ingezetenen als er aandeelen waren. 't Getal, der aandeelen was niet aan vermeerdering of vermindering onderhevig enz. [2]). De wijze van exploitatie der sawah nagara in den Sultanstijd ligt hier open en bloot. De toestand van 1868 was een versteening, als 't ware, van den toestand op een gegeven oogenblik van 't „ancien régime". — Verder volgt: „('t getal der aandeelen was) in den regel gelijk aan 't aantal der aanleggers of gezinnen, tijdens de eerste verdeeling in de desa aanwezig." Een wel wat stellige verklaring zoo lang na dato! 't Is maar de vraag wanneer men zich die *eerste* verdeeling dacht.

Er zijn bij de bebouwers van sawah nagara 2 categorieën te onderscheiden, de zg. „*rijksslaven*" of abdi's en de *vrijlieden* of mardika's.

De sawah nagara zijn de langst in cultuur zijnde velden. *In 1868 werd geconstateerd, dat ze overal de plaatsen innamen welke 't eerst voor ontginning in aanmerking komen.* [3]) Haar ontstaan valt dus in een beperkte, lang geleden periode en 't waren de *eerste* sawahs. In later tijd had geen aanleg van sawah nagara meer plaats.

Er bestond niet voortdurend de zelfde dwang bij den aanleg

---

1) *Ramboe-* of *raramboe sawah*, in Bantěn *oeloeran.*
2) Eind-Résumé I bl. 107.
3) Eind-Résumé II. blz. 5.

van sawah nagara. Bij de sawahs der „abdi's" is die grooter geweest dan bij de mardika's. De naam duidt 't aan. 't Eind-Résumé spreekt van sawah nagara waarvan de aanleg min of meer vrijwillig geschiedde, zelfs hulpmiddelen: ploegvee, zaadpadi enz. werden verstrekt. [1]) De abdi's waren ook, wat diensten betreft, in ongunstiger conditie [2]). De gevolgtrekking ligt voor de hand dat de sawah nagara der „abdi's" de oudste zijn en ontstonden in een tijd, toen de veroveraars met krachtige hand de teugels van 't bewind voerden en de onderworpenen dwongen met geweld. Ce n'est que le premier pas qui coûte. Later woei een vrediger wind, de forsche geweldenaars waren bestuurders geworden die de uitbreiding van den sawahbouw krachtdadig bevorderden, nog gevreesd en machtig, hun deel eischend van elke nieuwe ontginning.

Dat was de jonge, frissche tijd van opbloei en innerlijke kracht; zoodra die voorbij is, geen nieuwe sawah nagara meer; 't tijdperk van dier ontstaan is afgesloten.

Als later woeste grond werd ontgonnen, werd hij alleen jasa en betaalde de eigenaar slechts pakoekoesoet.

't Is thans mogelijk een antwoord te geven op de vraag, aan 't eind van II gesteld, hoe een met woesten grond begiftigde groote 't aan moest leggen om dien ontgonnen te krijgen.

Volgens 't Eind-Résumé kon de ontginning op drie wijzen plaats heben: 1 door vergunning te geven aan landbouwers om te ontginnen; 2 en 3 door de geapanageerden zelf met hun volgelingen of dienstplichtigen. Op een van deze 3 manieren aangelegde sawahs werden dan *jasa* van den geapanageerde [3]).

Wat de 1e wijze van ontginning betreft, is dit zeker onjuist. Immers, lieden die op zulk terrein gingen ontginnen, betaalden pakoekoesoet aan den apanagehouder, heet 't. 't Eind-Résumé zegt zelf, dat 't ieder vrijstond op niet in apanage gegeven woesten grond zich door ontginning jasa te verwerven. En 't kan dus niet juist zijn dat een zelfde ontginning op grond waar de Soeverein zijn rechten had afgestaan, de jasa zou worden van den plaatsvervanger des Vorsten. De Vorst kon niet meer rechten delegeeren dan hij zelf bezat. Jasa en pakoekoesoet zijn niet te scheiden. [4])

[1]) Eind-Résumé II. Bijlage A blz. 3.
[2]) Résumé Bantam, blz. 229.
[3]) Eind-Résumé II. blz. 4.
[4]) Opbrengsten die met *deze* pakoekoesoet alleen den naam gemeen hebben, blijven buiten sprake.

Blijven over de gevallen 2 en 3: Ontginning door de geapanageerden „met hunne volgelingen of dienstplichtigen".

Aangenomen dat zoo 'n geapanageerde sawahs aanlegde met zijn dienstplichtigen, dan rijst dadelijk de vraag: welke lieden waren dat? 't Kunnen alleen geweest zijn opgezetenen van *zijn* sawah patjatoe (of poesaka), over die van onbezwaard Staatsdomein had hij geen zeggen, al profiteerde hij van die lieden *als ze opkwamen tot den dienst in den Dalĕm.* [1]) Wij hebben gezien dat de patjatoe (poesaka)-houder alleen recht had op huiselijke diensten, de Vorst zich de eigenlijke heerendiensten op *alle* sawah nagara voorbehield.

Hier mag wel even vermeld worden dat die scheiding steeds op Java vrij scherp in 't oog werd gehouden. De Inlander splitst zijn desadiensten nog in lichte, huiselijke en zware, openbare diensten.

De Vorst die slechts in den machttijd van 't Vorstenbestuur *domein* sawahs in heerendienst liet aanlèggen, had den ontginners nog eenige voorkeur als bebouwers gelaten. Zouden dan de geapanageerden die door zulke losse banden met de opgezetenen hunner patjatons (poesaka's) waren verbonden dat „the cultivators „may throw up their lands whenever they think fit to do so", die zelfde lieden aan 't ontginnen van jasagronden *voor den geapanageerde* hebben kunnen zetten zonder dat er voor hen voordeelen aan waren verbonden in den vorm van rechten op den grond?

Noch rechtens, noch willekeurig waren zij ertoe in staat.

Indien een geapanageerde zelf tot ontginning wilde overgaan, kon hij dat wèl doen met zijn volgelingen, d. w. z. vast, dienstbaar personeel; en dan werd natuurlijk de ontgonnen grond jasa van hem en ging over op zijn erven. „Na overgang door erfenis heetten „deze (ontginningen) insgelijks *poesaka.*"

't Eind-Résumé heeft die „volgelingen of dienstplichtigen" niet uiteen gehouden en beschouwt ze als een en 't zelfde. Eerst wordt een voorbeeld genoemd van *zulke* sawah poesaka die zeker Boepati had laten aanleggen „door zijne dienstplichtigen" *en tijdens 't onderzoek van 1868 nog in eigen exploitatie der erfgenamen!* Vervolgens een geval van later wakap verklaarde sawahs „op dezelfde wijze" aangelegd door een familielid des Sultans. Iets verder (blz. 6) heet 't dan echter dat deze sawahs door dat familielid waren aangelegd „met zijne volgelingen." — Dan wordt

[1]) Zie boven blz. 697.

nog een geval genoemd van ontginning door zekeren Toebagoes Lamang (in 1868 inmiddels wakap geworden) waarvan 't heet: „het blijkt niet of zulks op bevel of in betaalden arbeid is geschied." In Eind-Résumé III blz. 2 noot e wordt verhaald van een Boepati die sawah kawargaän (i. c. jasa) liet aanleggen „*door zijne dienstplichtigen*," waar volgelingen bedoeld zijn.

Ging om een of andere reden een geapanageerde niet te werk met zijn volgelingen (wier aantal beperkt was), dan bleef hem alleen over vrije landbouwers in den arm te nemen. De ontginning geschiedde dan bij privaat-rechterlijke overeenkomst, waarbij de ontginners behoorlijk hun voorwaarden bedongen. Een voorbeeld daarvan bieden de sawah kaboepaten in de zelfde noot „uitsluitend bewerkt. . . . door de aanleggers en hunne nakomelingen" onder verplichting „een bepaald gedeelte van de opbrengst" te leveren aan den Boepati (of diens ondergeschikten). Heerendienst is dit niet.

De slotsom is dus, dat van heerendienst voor 't ontginnen van gronden alleen gebruik is gemaakt in de eerste tijden voor den aanleg van sawah nagara.

IV

Gronden in bizonderen rechtstoestand.

Een afzonderlijke bespreking vereischen de *serang* of *sawah seserangan* genoemde velden.

Bij de Badoejs die alleen hoema's hebben, is de *hoema serang* de gemeenschappelijk bewerkte en — geoogste hoema, waarvan de opbrengst diende voor de gemeenschappelijke belangen: godsdienstige feesten. Dit is dus de bijdrage der individuën aan de openbare zaak in zeer primitieven vorm [1]).

't Rapport Spaan — Valck zegt dat de seserangan „schijnen gediend „te hebben" tot apanage der desahoofden en merkt daarbij op dat tot kort vóor 1868 de inwoners der desa's gewoon waren 5 dagen in 't jaar arbeid te komen verrichten op de velden van 't desahoofd.

Elders [2]) wordt een sawah (6 bouw) vermeld in ambtelijk gebruik bij een Regent sinds den tijd van 't Sultans bestuur, waarvan 't heet dat de opbrengst „van ouds" bestemd was *voor 't geven van sĕdĕkahs*.

[1]) De naam duidt ook op 't gemeenschappelijke, vrg. Soendaasch *sewang* of *ewang*, Javaansch *ewang* of *edang*, ieder respektievelijk, de een zoowel als de ander.

[2]) Eind-Résumé I blz. 84.

Eindelijk waren er ook sawah serang genoemde ambtsvelden welke de bevolking in heerendienst voor den ambtenaar bebouwde. Vermoedelijk waren die sawah serang niet uitgestrekt en leverden zij slechts een bijslag op de inkomsten uit anderen hoofde.

De feiten spreken voor zichzelf; de ontwikkeling der serang gronden is hier van stap tot stap te volgen. Buiten Bantĕn komt 't woord voor als lĕmĕs pisan (= Krâmâ Inggil) van sawah in Prijangan, sporen dezer instelling vindt men terug in Prijangan, in Mataram en de Madoerasche rijken, zoodat zij zeer oud moet zijn. In later tijd legde de bevolking nog sawah seserangan aan (2 bouw), ten behoeve van een Boepati van Pontang [1])!

In bizonderen rechtstoestand verkeerde ook de desa *Ragas* Volgens de overlevering bestonden hier bij de Javaansche invasie sawahs van eenigen omvang, ± 100 bouw, die bij 't onderzoek in 1868 nog werden aangewezen en zeer zwaar waren belast, ongeveer de halve productie. Zij waren in handen van „abdi's" die met de wapenen overwonnen zouden zijn. De overlevering lijkt de waarheid goed te hebben bewaard. Indien deze sawahs zijn veroverd, hebben de overwinnaars ze beschouwd als buit en hun privaat-eigendom en ze daarna aan de overwonnelingen in bewerking gegeven tegen de helft van de opbrengst ('t bekende contract). En dan is ook 't feit dat *deze* „abdi" geen persoonlijke diensten presteerden [2]) een bevestiging van 't privaatrechterlijk karakter hunner overeenkomst met den vorst-eigenaar.

De desa *Sidajoe* herbergde lieden uit Krawang, pandelingen of gevangenen — de tradities zijn tegenstrijdig. Ook deze heeft men *sawah nagara* laten aanleggen. Uit hun bizonderen rechtstoestand laat zich verklaren dat zij door afkoop zich van dienstplicht konden ontslaan [3]). De verklaring staat op zichzelf en bewijst niets ten aanzien van anderen.

Volledigheidshalve worde nog melding gemaakt van *sawah nagara* in 1 desa van *Tjaringin*, door Lampongsche bannelingen aangelegd bij wijze van straf (11 bouw). Dit is geschied in een tijd toen in 't Noorden 't aanleggen van sawah nagara reeds had opgehouden.

---

[1]) Eind-Résumé III blz. 2 noot e.
[2]) Eind-Résumé III blz. 1.
[3]) Eind Résumé III blz. 2.

V

De Buiten Provinciën.

Zoo was de toestand in de kern des rijks, de Mataramsche „nagaragoeng", een gebied dat ongeveer 't tegenwoordige Noorder Regentschap besloeg.

Wat daarbuiten lag, verkeerde in een anderen toestand. De Javaansche overheerschers hadden hier slechts lichtelijk den stempel hunner zeden en instellingen op gedrukt. De bevolking was gelaten wat zij was. Eenige hooge ambtenaren waren over hen gesteld als schakel die hen aan de vorsten bond en daarbij bleef het.

De peper, die voor een deel uit de Bovenlanden kwam — de meeste kwam uit Lampong —, heeft op 't grondbezit geen invloed gehad, omdat 't monopolie der Bantĕnsche Vorsten een handelsmonopolie was en geen dwangcultuur. Alle peper moest aan den Sultan worden geleverd, die ze weer aan de Oost-Indische Compagnie, met uitsluiting van anderen, verkoopen moest. Zijn ambtenaren hadden ieder hun terrein waar zij als agenten van den Vorst optraden, maar met de cultuur lieten zij zich niet in.

Op aandringen van de Compagnie was verordend dat ieder volwassen Bantĕnner 500 ranken moest onderhouden. Die last was vrijwel een slag in de lucht, daar 't toezicht op de cultuur van Compagnieswege hoogst gebrekkig was en de bemoeienissen van de ambtenaren der Sultans niet verder reikten dan 't opkoopen van 't product. [1])

Van pakoekoesoet wordt niet gesproken. De bevolking betaalde geen belasting van den grond, maar kweet haar onderworpen zijn met een cijns, persoonlijk opgebracht, *kiras* genaamd. Dit kan een (Javaansche) samentrekking zijn van Soendaasch *kahiras* — door de gestelde machten ten privaten bate gevorderd zonder verplichte betaling. Wanneer bv. een dorpshoofd zijn veld wil bewerken of een feest geven, helpen hem de gemeentenaren zonder uitdrukkelijken last, tegen zooveel vergoeding als hij belieft te geven, een soort hommage aan de overheid. 't Woord is zelfs bij uitbreiding gebruikt voor de zakken waarin de kiras vervat placht te zijn [2]).

De kiras werd gebracht naar de hoofdplaats, zij werd zeer ongelijk geheven. Volgens 't Eind-Résumé was zij gemiddeld 4

1) de Rovere van Breugel in Bijdragen N. R. I.
2) Résumé Bantam blz. 228 en noot aldaar.

kati rijst. 't Résumé van Bantam noemt de volgende bedragen: 2, 4, 8 en 16 kati rijst. (Deze cijfers leeren weer hoe men heffingen verhoogde). Met en benevens de kiras werd *wang lawang* of *patitijang* (tijang kr. v. wong) opgebracht in geld.

Kiras plus wang lawang zouden een zeer matige belasting zijn geweest als 't daarbij was gebleven. Maar 't pepermonopolie gaf den hoofden met de inzameling belast, een groote macht over de bevolking en een gereede aanleiding tot allerlei vexaties waarvan zij geen spaarzaam gebruik maakten.

Nog meer op zichzelf stond 't afgelegen landschap *Tjaringin* waar een erfpangeran zetelde als 's Vorsten stedehouder.

In *Lampong* waren de stamhoofden Lampongers. De Vorst had er alleen een paar satrapen in 't belang van 't pepermonopolie.

't Eind-Résumé spreekt van abdi's door 't geheele rijk verspreid [1]). Dat is juist en niet juist, al naar men 't meent. Ieder Soendanees noemt zich „abdi" van 't gezag. Dat verklaarde men o.a. met zooveel woorden in Sadjrah. Maar 't is onjuist abdi in dezen zin te vermengen met de zg. „rijksslaven" van 't Noorden en dat wordt in 't Eind-Résumé gedaan.

Wat ten slotte 't uiterste Zuidelijke gedeelte van 't gewest betreft, dat is nooit onderworpen geweest. Er woonden slechts weinige menschen die, zegt de Rovere van Breugel „den Koning van Bantam „niet gehoorsamen, en om haar verafgelegentheid ook niet in den „teugel konnen gehouden worden."

VI.

Geschiedenis der op den grond uitgeoefende rechten.

Op 't oogenblik dat Javaansch sprekende menschen uit 't Oosten van over zee een invasie deden aan de Noordkust van Bantĕn, was daar een weinig talrijke bevolking die hoofdzakelijk leefde van hoemabouw (droge rijstbouw) en half-zwervende was, geheel als tot voor korten tijd (ten deele tot op heden) de bewoners der afgelegen streken van Zuid-Lĕbak en, kunnen we erbij voegen: Djampang en Tjidamar in Prijangan.

---

[1]) Eind-Résumé III blz. 1.

In schraal-bevolkte landen waar de sawahbouw nog van geen beteekenis is, is 't grondbezit weinig waard. Er zijn gronden in overvloed, de aard der cultuur dwingt tot telkens verhuizen, de menschen zijn „*djĕlĕma manoek*" — vogelmenschen, zooals de Soendanees ze kenmerkend noemt. De sawahs zijn voor een halfzwervende bevolking als de plechtankers die dwalende schepen terughouden en tot stilstand brengen op een vaste plek. De uitbreiding van sawahs is een onfeilbare aanwijzer voor de waardeering van den grond in 't algemeen en daarmee voor de ontwikkeling van de rechten op den grond. Er is geen principieel onderscheid tusschen rechten op sawahs en andere bouwgronden; de laatste volgen de eerste in de verte na en behoeven daarom geen afzonderlijke bespreking.

De Javanen die in dit woeste, leege land verschenen, waren in ontwikkeling de meerderen en legden op groote schaal sawahs aan, de *sawah nagara*. Hierop steunt de legende dat de sawahbouw door de veroveraars, tevens banierdragers van den Islâm, zou zijn ingevoerd en tevoren onbekend was. Dit laatste moge te absoluut zijn, veel sawahs had de half-nomadische bevolking zeker niet.

De machtsuiting was een spontane, 't krachtig optreden der indringers werd niet bestendigd door 't nageslacht: de ligging der sawah nagara bewijst 't. Hun taal bleef heerschen, maar tot een machtig feodalisme hebben zij 't niet gebracht. De boerenstand is nooit tot een klasse van lijfeigenen gezonken. Men vergelijke wat in Bantĕn van den landbouw werd geheven en in Mataram! Slechts een krachtig centraal bestuur zou in staat geweest zijn de tienden van den oogst op te drijven. Eénmaal is 't geschied, tot een vijfde [1]). Toen later 't rijk in wanorde geraakte, heeft ongetwijfeld de bevolking zwaar daaronder geleden, — de positie van den Soeverein krachtiger maken tegenover 't volk, kon er niet 't gevolg van zijn. Integendeel.

De wijze waarop rechten op den grond werden gevestigd, was zeer eenvoudig. De landbouwer koos een stuk grond uit, dat hem aanstond, plaatste merkteekens langs den omtrek en daarmee was die plek van den woesten grond afgescheiden en ieder ander buitengesloten. Nu kon de occupant gaan ontginnen; na één of twee oogsten trok hij weer verder, maar zijn rechten op 't

---

1) Dit moet dus reeds vrij vroeg zijn geschied.

verlaten terrein was hij niet kwijt, na verloop van jaren kon hij er terugkeeren. 't Aanbrengen van merkteekens was echter een *conditio sine qua non* der occupatie; was dat geschied, dan gold zij als titel van aankomst van 't eigendomsrecht en niet 't feit der ontginning. Geoccupeerde, nog niet ontgonnen grond kon worden verkocht! Eenmaal ontgonnen, manifesteerde dát den eigendom van den grond. Eerst als alle sporen van menschenarbeid waren verdwenen, keerde de grond tot de woeste gronden terug. Maar daar verjaring niet bestond, kon zelfs de weggetrokken eigenaar of diens erven, op den grond terugkeerende, zijn oude rechten hernemen en moest c. q. een nieuw occupant-te-goeder-trouw wijken.

Van communisme geen spoor, wel een individualisme zoo tot 't uiterste gedreven, dat 't bij toeneming der bevolking zich moet intoomen (De landbouw op hoema's verslindt grond). Men komt overeen een termijn aan te nemen binnen welken de eigenaar op verlaten grond moet zijn teruggekeerd om zijn eigendomsrecht te kunnen hervatten. Deze termijn is ruim, omdat de hoemacultuur slechts een beplanting met lange tusschenpoozen gedoogt, maar wordt langzamerhand korter. Worden de gronden zeer schaarsch, dan komt 't voor dat iemand bij 't verlaten van den grond dadelijk alle rechten daarop verliest.

Dit alles geldt van hoema's, gronden waar door den mensch zeer weinig is aan- of toegebracht. Men zal ook niet overal de zelfde stadiën doormaken; de ontwikkeling van half-zwervende tot gevestigde bevolking gaat niet overal eender, doch in 't algemeen gaat schaarscher worden der gronden met inperking der rechten van 't individu gepaard.

Daarnevens staat een andere regel waaromtrent in 't Eind-Résumé ook een schat van berichten staat opgeteekend: Hoe meer arbeid en kapitaal aan den grond is besteed, hoe krachtiger de rechten op den grond worden gehandhaafd. Van een hoema wordt b.v. veel lichter afstand gedaan dan van een sawah.

De groei der rechten op den grond, zooals ieder zich die uit 't Eind-Résumé kan construeeren, kan men in 't „volle Menschenleben" waarnemen in Zuid-Lĕbak, Djampang, Tjidamar, ontginnings-ordonnanties ten spijt.

De Javaansche invasie heeft tijdelijk stoornis gebracht in de vrije ontwikkeling der grondrechten door 't scheppen der *sawah*

nagara, op zijn Hollandsch: *rijksgronden*. Zij kwamen tot stand door de gemeenschappelijke werkzaamheid van Vorst en bevolking; de eerste wendde zijn macht en gezag aan, de laatste verrichtte arbeid. De Vorst gaf aan 't product van die samenwerking de bestemming en maakte ze tot *rijksgrond*, waarvan hij als zoodanig administrateur was. Men ziet hoe ver dat van eigendomsrechten des Soevereins op den grond verwijderd is!

In later tijd zijn aan de sawah nagara toegevoegd verlaten sawahs en sawahs van misdadigers.

Degenen die deze gronden bewerkten, betaalden tienden, later tot vijfden verhoogd, in natura, soms in geld en presteerden heerendiensten.

De sawah nagara daargelaten, werd aan de gronden in eigendom niet geraakt en ook 't vestigen van eigendom bleef als vroeger. Van de eigendomsgronden werden de eerstelingen van den oogst, de *pakoekoesoet*, aangeboden aan den Vorst. De inheemsche bevolking moet dus 't begrip „overheid" hebben gekend en bracht dat na de onderwerping op den Soeverein over. Door de pakoekoesoet aan hem op te bringen, erkenden zij hem uitdrukkelijk als overheid, als landsheer.

't Woord pakoekoesoet schijnt echter door de Javaansche indringers te zijn meegebracht.

Verplichte diensten werden door hen die grond in eigendom hadden, niet gepresteerd.

De Vorst bezoldigde in land. Daarvoor dienden in de eerste plaats de rijkssawahs, doch ook pakoekoesoet werd afgestaan. 't Kwam zelfs voor, dat een groot gebied werd gereserveerd en een bepaald persoon toegewezen als terrein waar hij in den vervolge pakoekoesoet mocht ontvangen. Feitelijk was dit een belemmering van 't vrije occupatierecht, omdat ieder die op zoo'n gebied wilde ontginnen, met den apanagehouder rekening had te houden.

De Vorst gaf ook woesten grond aan gunstelingen ter ontginning onder gehoudenis pakoekoesoet te betalen. Hij deed als zijn onderdanen door de hand te leggen op een stuk woesten grond dat hem aanstond, al verschilden de afmetingen. Maar in 't Eind-Résumé wordt geen geval genoemd van *landbouwers*, grond in bezit nemende *voor anderen*.

Evenals zijn onderdanen had de vorst gronden in privaat-eigendom,

kocht die, schonk ze weg, maar ook schijnt 't te zijn voorgekomen dat hij aan familieleden de inkomsten van zulken milik-grond voor langeren tijd, zelfs erfelijk, afstond.[1])

In de tweede helft der 18e eeuw was over de Rijksinkomsten ten behoeve van ambtenaren en verwanten zoo overmatig beschikt, vooral ook door de bepaling van erfelijkheid, dat zelfs *kiras* uit de Bovenlanden als bezoldiging werd afgestaan.

Tijdens 't Sultanaat zijn de rechten door eigenaars op den grond uitgeoefend, niet verzwakt. Dat is wel 't opvallendste in de geschiedenis van 't grondbezit in Bantěn en zeer afwijkend van 'tgeen men in andere Inlandsche staten zag gebeuren Zelfs is bij de sawah nagara· 't publiekrechterlijk karakter niet tot 't laatste zuiver bewaard gebleven.

Als men de plaats bepalen wil die 't Bantěnsche rijk in de geschiedenis der Maleisch-Polynesische volken toekomt en in een waardeering wil treden van dit Inlandsch rijk, mag niet worden voorbijgezien de groote invloed door de Oost-Indische Compagnie uitgeoefend op zijn lot.

De geschiedenis laat zich niet overdoen. Moeilijk valt 't te besluiten of summa summarum de aanwezigheid der Compagnie een invloed ten goede of ten kwade is geweest. Indien de Bantěnsche vorsten de Compagnie nooit op hun weg hadden ontmoet, zou dan door andere oorzaken 't rijk niet nog eerder zijn ten gronde gegaan, zouden de bewoners niet in nog deerniswaardiger toestand zijn achtergebleven? Wie zal 't zeggen?!

Maar de billijkheid gebiedt te erkennen, dat 't treurig einde, 'twelk de geschiedenis ons te aanschouwen geeft, voor een groot deel door de Compagnie is bewerkt.

De Compagnie heeft de pepercultuur van een oorzaak van welvaart in een bron van ellende verkeerd, de Compagnie heeft verdeeldheid onderhouden, meer listig dan moedig den vorsten hun macht ontfutseld en toen ze niet meer te duchten waren, ze hulpeloos laten wegkwijnen zonder een hand uit te steken om hen op te beuren, hen en hun land.

LEIDEN, Februari 1906.

---

[1]) Zie 't ietwat verwarde bericht in Eind-Résumé II, blz. 3, noot.

BIJLAGE.

RAPPORT VAN YULE OVER BANTEN, aangehaald door Raffles in de „Substance of a minute on the introduction of an improved system of internal management and the establishment of a land rental on the Island of Java".

It seems allowed, that all property in the soil rests exclusively in the hands of the Sovereign Power; but in consequence of its having been long customary to confer grants of land upon the different branches of the royal family, and other chiefs and favourites about Court, a very small portion is now left without some claimant or other.

The *posakas* granted to the relations of the Sultan were considered as real property, and sometimes descended to the heirs of the family, and at others were alienated from it by private sale.

To effect a transfer of this nature the previous sanction of the Sultan was necessary, after which the party waited on the High Priest, or *Makaboomi*, who made the necessary enquiries, and delivered the title-deeds to the purchaser, in which were specified the situation, extent, boundaries, and price of the lands sold. A register of sales was kept by the Priest, the purchaser paying the fees; and it rarely occurred that lands sold in this manner were ever resumed by the Crown, without some adequate compensation being given to the purchaser. *Posakas* given to Chiefs for services performed were recoverable again at pleasure, and always reverted to the Crown on the demise of the Chief to whom they had been granted: in all other respects, the same privileges were annexed to them as to the former. Previous to the year 1810, the *posaka* lands are said to have paid no revenue to the Sultan, either in money or in kind, the proprietors being only bound to attend the Sultan with their dependants on all occasions, whether called for the purposes of war, for the protection of property, or for the construction of public roads. At the above period, the Dutch assumed the entire management of the lower countries, and it was ordered that one-fifth of the produce of paddy and cotton should be collected, on account of Government, from all lands whatever: the same as had formerly been collected by the Sultan from the crown lands only. All other crops, including sugar-cane, sweet potatoes, cocoa-nut, and other fruit-trees, *seeree* leaves, &c. &c., are said to have paid no revenue, either to the Sultan or to the holders of the *posakas*, having been left at the disposal of the cultivators: — *it is allowed, however, that the cultivators were always in the habit of making presents of every article in its season.* The holders of *posaka* lands were very seldom the occupants: they generally remained about Court, and on the approach of the paddy harvest, deputed agents to collect their share of the crop. But what proportion their share would bear to the whole produce, does not seem to be well defined: — it is by one stated at a fifth, by another at a tenth, and by some (which I suspect to be nearest the truth) at as much as the cultivator could afford to pay, the agents of the proprietors being the judges of the quantity.

The proprietors of *posakas* have also a claim to the services of cultivators. A certain number of them are always in attendance at the houses of their

Chiefs, and on journies are employed in carrying their persons and baggage. The proprietors of *posakas* do not let their lands for specific periods: the cultivators are liable to be turned out at pleasure, and the people ejected have no claims to compensation for improvements made while in their possession; such as watercourses, or plantations of fruit-trees made by themselves or their parents. On the other hand, the cultivators may throw up their lands whenever they think fit to do so. Lands not *posaka* used to pay the same proportion of produce to the Sultan as the others did to the proprietors; but the cultivators of the royal dominions laboured under greater disadvantages than the others. Every Chief or favourite about Court had authority to employ them in the most menial offices; and Chiefs possessing *posakas,* often spared their own people and employed the others. The Sultan always had a right to enforce the culture of any article which he thought proper to direct, and in such cases, a price was paid upon the produce, which was generally very inadequate to the expenses. Pepper, as above-mentioned, was paid for, at the rate of seven Spanish Dollars per *bahur*; the natives were accordingly averse to the culture of this article, but far more so, to the introduction of coffee plantations."

Het grondbezit in Britsch-Indië.

In de Maart-afl. van de *Revue économique internationale* komt een artikel voor van den bekenden schrijver Joseph Chailley (die vroeger gewoonlijk „Bert" achter zijn naam schreef), hetwelk een hoofdstuk zal vormen van een nieuw boek, waarin hij de resultaten van een studiereis van meer dan een jaar in Britsch-Indië hoopt te verzamelen. Dit artikel behandelt een maatschappelijk vraagstuk, dat thans aldaar meer en meer aan de orde komt, namelijk de wijzigingen, die in den toestand van het grondbezit en in dien van de landbouwende klassen in het algemeen gebracht worden door de gewijzigde omstandigheden en rechtsbedeeling van den nieuweren tijd. Ongetwijfeld zal een deskundige veel bekende zaken in dit opstel aantreffen, doch daar het de verdienste heeft deze bondig en helder uiteen te zetten zal een overzicht van den inhoud wellicht niet onwelkom zijn.

Indien men Britsch-Indië op zijn gemak doorkruist, bijv. in gezelschap van een *collector* (een soort van resident) op zijn dienstreizen, dan bemerkt men weldra, dat er, dikwijls in een zelfde gewest, twee soorten van grondeigendom bestaan, nl. afzonderlijke bezittingen, behoorende aan enkele personen, zooals het bijv. voorkomt in Oost-Bengalen en grondbezit van dorpen, zooals in Berar en elders.

Het dorp, onder welken naam ook bekend (*Mauza*, *Dih*, *Ganiv*, *Grama*, *Gaum*, enz), is een kleine republiek, waarin de landbouwers het talrijkst zijn, doch overigens treft men er ook kooplieden, handwerkslieden, beambten en dorpsbedienden in aan. Deze dorpen zijn van twee soorten. In de eene bezit elk der bewoners zijn grond in eigendom, die hij ontgonnen, geërfd of gekocht heeft en naar eigen verkiezing bebouwt. Hij deelt de opbrengst met niemand en is, binnen de veranderlijke grenzen van uitgestrektheid en van vruchtbaarheid der bebouwde gedeelten van dit domein, alleen tegenover den Staat verantwoordelijk voor een zekere som aan belasting. Ieder dorpsgenoot heeft bovendien met de anderen het genot van den gemeentegrond en kan er zijn vee laten grazen of er klein hout kappen. Maar overigens hebben de bewoners niets gemeen, zij zijn niet gemeenschappelijk aansprakelijk, zij bezitten geen recht van voorkeur, noch op de verschillende particuliere perceelen, noch op den gemeentegrond. De individueele aandeelen behooren geheel aan degenen, die ze bezitten en bebouwen, de gemeentegrond is van allen, maar van niemand in het bijzonder. Dit dorpstype noemt men een dorp van boeren-eigenaars-landbouwers, van *ryots*, volgens de Indische uitdrukking: een *ryotwari*-dorp. Zulk een dorp vertegenwoordigt wellicht den oudsten vorm, gezamenlijk gesticht door een stam of clan, of door een toevallig samengetroffen verzameling, menschen die den grond verdeelden en zich een hoofd, een *headman*, kozen, die later toen de Staat zich vormde, door dezen als tusschenpersoon in dienst genomen en betaald werd. Daarbij werd dit ambt tevens erfelijk gemaakt.

Het tweede type van Britsch-Indische dorpen heeft uiterlijk geheel hetzelfde voorkomen, maar bij onderzoek blijken de bewoners niet onderling gelijk.

Sommigen achten zich eigenaren, niet alleen van het veld, dat zij bebouwen, maar ook van den gemeente-vijver, de gemeente-bosschen, van de bebouwde of onbebouwde gronden. Dat behoort hun in de beweerde hoedanigheid van afstammeling van een gemeenschappelijken stamvader, die dat alles heeft bezeten. Zij zijn uit dien hoofde in het bezit van meer of minder regelmatige aanspraken; giften van een vorst, inbezitneming bij het uiteenvallen van inlandsche staten, machtsmisbruik van ambtenaren bij zwakke gouvernementen enz.

Intusschen zijn zij niet de eenige in het dorp, want men heeft er ook vreemden toegelaten, die het recht verkregen om elk een stuk grond te bebouwen, om gebruik te maken van gemeenschappelijke vijvers en weiden. Die vreemdelingen zijn echter ten opzichte van eerstbedoelde eigenaars slechts opgezetenen (*tenants*), welke om die gronden te gebruiken, aan den staat een evenredig deel der belastingen en aan het dorp een cijns betalen. Van deze grondbezitters zijn er die buiten het dorp wonen, een soort van daglooners met tijdelijke en herroepbare rechten; anderen zijn in het dorp zelf gevestigd en bezitten vaste en overdraagbare rechten ingevolge overeenkomsten, vroeger door gewoonterecht geijkt, thans veelal bij geschrifte vastgesteld.[1]) Tegenover deze houders, opgezetenen, eenvoudige

[1]) Hier wordt blijkbaar bedoeld het verschil tusschen *occupancy tenants* en *tenants-at-will* o. a. vermeld in B. H. Baden-Powell, M. A., C. J. E. „The Indian Village Community" (Londen, Longmans Green & Co. 1896) bl. 26). Daar men teveel geneigd is Britsch-Indische dorpen met Javaansche dessa's te vergelijken, schijnt het niet ondienstig een bladzijde uit dat boek hier te vertalen.

„Een andere karaktertrek verdient opgemerkt te worden, daar deze in elk soort van gemeenschapsdorp (*joint village*) voorkomt. In de vele gevallen waarin de gemeenschap bestaat uit deelgerechtigde eigenaars, die behooren tot een niet-landbouwende kaste, of tot een zoodanige die het boerenbedrijf of ten minste het voeren van den ploeg als vernederend beschouwt, of als zij hun stelling als landheer hebben ingenomen boven een voormalige gemeenschap van landbouwers, dan zal (zooals in de Vereenigde Provinciën bijv.) het grootste deel van het land in gebruik zijn bij opgezetenen (*tenants*). De deelhebbers zullen dan alleen de verschillende hofsteden (*sirs*) in direct bezit hebben genomen, welke elk bewoont. Eenigen van die opgezetenen zullen in een bevoorrechten toestand zijn, krachtens den aard van hun bezitsrecht, of wegens andere omstandigheden, omschreven in de *Tenant Law*; met andere woorden, sommigen zullen „*occupancy-tenants*", anderen „*tenants-at-will*" zijn. In enkele gevallen, in het bijzonder in Pendjab, zijn er opgezetenen, die niet alleen bezitsrechten mogen hebben, doch niets anders betalen dan de landrente, voor hun grond aan het gouvernement verschuldigd; zij danken dit meestal daaraan dat zij in vroeger dagen er in toegestemd hebben om de dorpsgemeenschap te helpen om genoeg gronden te ontginnen, ten einde te kunnen voldoen aan den zwaren aanslag van een of ander inhalig Sikh bestuurder. Het is echter niet waarschijnlijk dat ergens opgezetenen deel uitmaken van de „broederschap" of dat zij aanspraak kunnen maken op eenigerlei graad in de hierarchie welke die „broederschap" wellicht vormt. Alleen de eigenaren hebben stem in de regeling der zaken. Opgezetenen, zelfs al zijn zij zoo bevoorrecht, dat zij buiten het aan de regeering verschuldigde geen pacht betalen, voldoen toch steeds een nominale huur — wellicht een karrevracht mest per jaar — voor hun bewoond erf; dikwijls kunnen zij hun hut niet overdoen, en het is een quaestie van plaatselijke gewoonte of een opgezetene of ambachtsman, die het dorp verlaat, het hout van zijn huis mag verkoopen. Ongetwijfeld zullen goede opgezetenen onder bescherming staan van de deelgerechtigden; maar zij hebben geen stem in den dorpsraad, geen bemoeienis met winsten of verliezen, noch eenig aandeel in de woeste gronden, behalve wellicht het recht er hun vee te laten grazen. Nog minder zijn ambachtslieden en bedienden lid van de „broederschap", in welken graad ook; zij zijn altijd uit een andere (gewoonlijk lagere) kaste. Alleen het idee dat een lichaam van trotsche Rajput-deelgerechtigden erkennen zoude dat hun landbouwende huurders, en wat nog sterker is hun pottebakker, timmerman of leerlooier zoude aangemerkt worden als een deel van de broederschap, zij het in lageren graad, is in hun oog al te dwaas".

bezitters van den grond, blijven de afstammelingen van den ouden meester van het domein de eenige eigenaren. Hoezeer ook elk dier afstammelingen een deel daarvan heeft genomen en van geslacht op geslacht die verdeeling is voortgegaan, hunne families blijven onderling vereenigd. Zij hebben niet als in de *ryot*-dorpen een enkel dorpshoofd gekozen, maar zij worden vertegenwoordigd door een raad, gewoonlijk van vijf leden, daarom *Panchayat* genaamd. Indien men niettemin in zulk een dorp van verbonden grondeigenaren een *headman* aantreft, dan is dit omdat het gouvernement, niet tevreden met het bestuur van dien raad, dezen heeft opgeheven en op eigen gezag een administratief vertegenwoordiger heeft aangesteld, een *lambardar*, dat is een lid van de gemeenschap, afzonderlijk op het register van den *Collector* aangewezen. Zulk een dorp heet *zamindari village* of *joint-village.*

Het *ryotwari-village* komt, hoewel niet uitsluitend, toch het meeste voor in de gewesten Madras, Bombay, Assam en Birma. Het *zamindari-village* vindt men in Bengalen, in een deel van Madras, in de Vereenigde Provinciën en in Pendjab. De zeden zijn intusschen gewijzigd en de bewoners hebben zich willen onttrekken aan die onverdeeldheid en hinderlijke solidariteit. Het niet voorziene ingrijpen der administratie en de Britsche wetgeving heeft hen in die richting gebracht en thans is van dat nauwe verband tusschen de leden van eenzelfde geslacht slecht zeer weinig overgebleven. Het gouvernement doet thans ter elfder uur pogingen om het te handhaven of weder in te stellen; met name vergunt het niet die solidariteit te verwerpen, tenzij in bijzondere omstandigheden, tijdens den belastingaanslag (*assesment*). Doch wat eenmaal verwoest is herleeft niet: het verdwijnen van oude gebruiken gaat steeds sneller. Eigenlijk is alleen in Pendjab het dorp met de verbonden families (*joint family*) nog in wezen gebleven en ook daar heeft het zeer belangrijke straks te vermelden wijzigingen ondergaan.

Van welken tijd die typen van dorpen, *village communities*, dateeren is niet bekend, doch uit oude geschriften, zooals de wetten van Manoe, blijkt dat in de Hindoesche oudheid individueel bezit, ook in de dorpen met familieverband, bestond. Het recht van eerstgeboorte, hetwelk de ontwikkeling er van tegenwerkt, werd slechts toegepast bij vorsten en nog niet eens bij allen, zooals nu nog in Kathiawar, en de gebruikelijke verdeeling had tot gevolg het verkrijgen van persoonlijke rechten op het eigendom en op de deelen er van. Het is echter de vraag of die rechten dezelfde verre strekking hebben, die men er thans aan toekent. Bij westerlingen omvat grondeigendom niet alleen het genot, maar ook het recht van gebruik, vervreemding en bezwaring met hypotheek. Er is niets tegen om aan te nemen dat oudtijds een dergelijke opvatting bestond. In de beide dorpstypen schijnen de landbouwers-eigenaars en zelfs de leden van hetzelfde familieverband te hebben kunnen toestemmen in ruil en verkoop van grond, zelfs aan vreemdelingen. Als de oude teksten ten rechte verklaard worden, zouden reeds toen alle factoren in het landbouwbedrijf zijn aangetroffen, die men er nu heeft: aan de eene zijde eigenaars, met opgezetenen onder zich, die of een gebruiksrecht hadden, dat erkend en voor vernieuwing en overdracht vatbaar was, (*occupancy right*) of slechts eenvoudige *tenants-at-will*, tijdelijke gebruikers, waren, die van jaar tot jaar van hun land ontzet konden worden. Daartegenover waren de *ryots* erkend

als eigenaars van hun grond, doch gehouden om elk jaar een deel van hun oogst aan den Staat af te dragen.

Zoo moet het geweest zijn tot in de 16e eeuw het tijdperk der Mogols intrad, die volgens hetgeen de Engelschen verklaren, een andere opvatting van den grondeigendom hadden. De eerste commissarissen in zake den hongersnood in het laatste vierde der 19e eeuw verklaren dat die grondeigendom niet zoo absoluut was, dat de *landholders* geen eigenaren zijn in de westersche opvatting van het woord. De Staat zou namelijk den eigendom van den grond hebben en aan de *landholders* het recht hebben afgestaan om den grond te bebouwen, van den oogst zooveel te nemen als voor levensonderhoud en opnieuw bezaaien noodig was en de rest aan hem behooren af te staan. Dat dit het Hindoesche recht zou geweest zijn is echter door die commissarissen niet voldoende bewezen. Het is meer waarschijnlijk dat de Mogolsche veroveraars, zonder bestaande rechten te eerbiedigen, zich van de gronden hebben meester gemaakt en toen deden alsof zij de eigenaren waren. Uit die inbezitneming door de Mogols en de onbewezen bevestiging daarvan door hun opvolgers, de Engelschen, is in de practijk een wijze van doen voortgevloeid, die weliswaar bij beiden verschillend, vèrstrekkende gevolgen heeft gehad.

Was volgens de Mogols de Staat meester van den grond, dan was hij dit in het belang der gemeenschap en dit recht werd niet vervreemd, doch in het algemeen belang behouden. Intusschen kon de uitoefening van dit recht worden afgestaan aan landbouwers, die aldus slechts houders of tijdelijke bezitters werden en den Staat een bepaald deel van den oogst afstonden. Hierbij waren onder de Mogols evenwel uitzonderingen en schikkingen toegelaten. Vooreerst hadden zij of hun dienaren niet den eigendom van alle gronden gevergd; om verschillende redenen waren bepaalde eigenaars erkend en gehandhaafd, namelijk de Hindoesche of Mohammedaansche vorsten, die vóór de verovering (1576) regeerden. Voorts had men ook grondeigenaars ingesteld, zooals oud-militairen en geestelijken, als belooning voor diensten of met vrome doeleinden, die landerijen kregen hetzij vrij of slechts aan eene matige belasting onderworpen. Ook werden in de 17de en 18de eeuw hovelingen en dienaren tot groot-grondbezitters gemaakt, die slechts een cijns aan den vorst of zijn vertegenwoordiger hadden te betalen. Deze oude of later ontstane grondeigenaars hadden opgezetenen om land te bouwen. Als de bezitting te groot was benoemde de eigenaar *taluqdars*, welke toezicht op de pachters hielden en de pachten (*rents*) inden. De Staat bemoeide zich niet met die personen en kende slechts den *rajah*, eigenaar, die de belasting voor het geheele domein in zijn geheel voldeed. Dit was zeer gemakkelijk en waar zulke groote grondeigenaars niet bestonden in de gedeelten, waar de Staat zelf eigenaar was werd omgezien naar tusschenpersonen, die de belasting der opgezetenen of *tenants* konden innen. Gewoonlijk werd daartoe de meest vermogende onder hen uitgezocht, met opdracht om in een bepaald deel van het land niet alleen hun eigen pacht maar die van de anderen te verzamelen, tegen een vergoeding, welke ongeveer 10 pCt. der geinde gelden bedroeg. Daar dit een voordeelige betrekking was, waren er altijd liefhebbers voor en degenen die er mede belast werden, deden alle moeite om zooals dat in het Oosten gebruikelijk is, er een erfelijke betrekking van te maken, hetgeen na twee of drie geslachten gelukte.

Toen nu in 1765 de Engelschen de administratie van Bengalen zelf in handen namen, was het hun doel de inkomsten ruimer te doen vloeien en werd de onkreukbaarheid van die tusschenpersonen voor de belasting gewantrouwd, doch zij droegen zorg geen bestaande toestanden dadelijk omver te werpen. Op sommige plaatsen werden de gewone tusschenpersonen behouden, op andere nieuwe benoemd, doch met om de 5 jaar vernieuwbare contracten. De zaken liepen aldus in matige orde tot 1786; dikwijls werden echter bedriegerijen ondekt en de grondslagen van de belasting ondergingen telkens wijziging. De Directeuren der Engelsche Oost-Indische Compagnie, al die moeilijkheden moede, droegen aan hun nieuwen gouverneur-generaal, Lord Cornwallis, op, om de belasting voor het vervolg op een meer vasten voet te regelen. Dit trachtte deze te verkrijgen door de beruchte *permanent settlement* van 1793, waarbij de landrente voor goed op een bepaald cijfer werd vastgesteld.

Vóór dat hij die onderteekende, had Lord Cornwallis eene enquête gelast naar de respectieve rechten der betrokken partijen. Deze was moeilijk en van teederen aard; zij duurde drie jaren. De weinig talrijke Engelsche bestuurders spraken de landstaal onvoldoende en waren slechts oppervlakkig op de hoogte van de instellingen en zeden van het land. En hetgeen zij oppervlakkig zagen, was wel geschikt om hen op een dwaalspoor te brengen. Al die rajahs, van vroeger of later datum, al die belasting-agenten, hetzij erfelijke ambtenaren uit den tijd de Mogols of eerst sedert 1765 aangesteld, noemden zich ten rechte of ten onrechte *zamindars*, dat waren in de taal van het land houders van gronden, *landholders* en onder den indruk der schijnbare feiten vertaalde men dit door *landlords*, grondeigenaren. Oppervlakkig scheen Bengalen slechts groot-grondeigendom te hebben, met aan het hoofd de eigenaren, daar onder de opgezetenen, *tenants*. De ambtenaren, zelf meest zonen van de Engelsche *landed gentry*, zagen daarin een overeenkomstigen toestand als in hun vaderland: de gronden het eigendom van een zekeren stand, die van zijn goederen leefde, daarboven de Staat, die recht heeft op de grondbelasting, daar beneden de pachters en de daglooners, die den grond bewerken. Op die wijze werden een groot aantal schijnbare eigenaren tot werkelijke gemaakt en een aantal opgezetenen werden nu de ondergeschikten van hun vroegere gelijken. De Engelschen achtten zich niet gerechtigd om de verhouding van *tenants* en *zamindars* nader te regelen, doch lieten deze in Bengalen, een deel van Madras en de Vereenigde Provinciën over aan de algemeene wet van vraag en aanbod en aan de algemeene bepalingen, die op het stuk van overeenkomsten bestonden.

In andere gewesten, waar de invloed der veroveraars zich minder had doen gevoelen, hadden de landbouwers hun eigendomsrecht op den grond behouden en de verwarring die in Bengalen plaats vond, werd hier vermeden. Toch was het resultaat hetzelfde: de Staat zag van zijn eigendomsrechten af en de landbouwers werden, evenals elders de *zamindars*, tot eigenaren van den grond verklaard, behoudens een aandeel van den Staat in de opbrengst.

Ook hier waren tusschenpersonen geweest, voor het innen der belasting, doch deze werden tot ambtenaren gemaakt, en de Staat had dus direct te doen met elken individueelen *ryot*. Dit was zooals het behoorde vooral in Bombay en in een deel van Madras, doch in de Centraal-Provinciën, waar eerst later werd ingegrepen, bestonden evenals in enkele andere gewesten

malguzars, menschen, die alleen met de inning der belastingen waren belast, doch niet als de *zamindars* het recht hadden *tenants* van hun grond te ontzetten. Deze wisten in dien tusschentijd hun gezag uit te breiden en zoowel hier als in Bengalen moesten de verhoudingen tegenover de *tenants* wettelijk geregeld worden door de *tenancy laws*.

Terwijl de Mogols als regel slechts met *tenants* te maken hadden, erkende het Engelsche bestuur als eigenaren *zamindars* (die overal nu niet juist groote grondeigenaars waren), *malguzars*, *ryots* en familieverbanden, onder dit dubbele voorbehoud echter dat zij verplicht waren den staat een deel van de opbrengst van hun land af te staan (*land-revenue*) en dat zij bij niet-betaling daarvan van hun eigendom ontzet konden worden. En toch noemt het Engelsche gouvernement zich, ondanks die erkende eigendomsrechten heden nog *universal landlord*. Dit heeft ten opzichte van de eigenaars echter geen practische beteekenis, omdat zij de vrijheid hebben hun gronden te verkoopen, er hypotheek op te nemen, terreinen te doen ontginnen, de te betalen pacht van hun onderhoorigen te verhoogen, enz.

De Staat heeft als *universal landlord* de volgende drie rechten aan zich gehouden: 1° het bezit van alle woeste gronden, waarvan hij bij ontginning landrente heft en, wanneer zij door irrigatie of andere oorzaken worden productief gemaakt (zooals in Sind of Pendjab), dan geeft hij aan landbouwers daarop slechts een bezitrecht (*occupancy right*), geen eigendom. 2° De Staat beschouwt zich in het bezit van een hypotheekrecht voor de voldoening der land-rente en deze belasting dus als preferente schuld. 3° Hij kent zich een zedelijk recht van toezicht en bescherming ten opzichte van den landbouw toe, met verplichting om alles wat daarvoor van belang is te voorzien en te regelen, zooals de verhouding tusschen *zamindar* en *tenants*, het verhoogen of verlagen van de landrente, het geven van uitstel van de betaling en geheele of gedeeltelijke afschrijving.

Met al deze rechten zouden de gevolgen van het toegekende eigendomsrecht niet van veel belang zijn geweest, als de Staat het recht van vervreemding maar aan zich had gehouden, zooals de Mogols deden en zooals de Engelschen het in de nieuwe ontgonnen gronden van Sind en Pendjab hebben gedaan. maar dat geschiedde niet. Het vervreemdingsrecht als uitvloeisel van het eigendomsrecht werd algemeen toegekend, zoowel aan *zamindars*, als aan *ryots* en familieverbanden.

Nu is de inlander, groot of klein, onbedachtzaam en gaat dikwijls onder zware lasten gebukt. Zoo zijn er ritueele gebruiken bij verloving, huwelijk en sterfgevallen, zoo bestaat de verplichting om de schulden van den vader te betalen, heeft men soms te kampen met droogte en hongersnood en is het belastingstelsel onbuigzaam. Die belasting wordt niet van de opbrengst geheven, doch is een eenmaal vastgestelde som, invorderbaar of er een oogst is geweest of niet. Met al die lasten verkeert de inlander in het onzekere of hij oogsten zal, alleen staat het vast dat hij betalen moet en nu is hij niet bedachtzaam genoeg om in tijds daarvoor te sparen. Men doet dit vooral niet waar het gevaar bestaat dat men met geweld of list in een uur wordt beroofd van hetgeen een jaar kost om bijeen te brengen. Men leeft dus bij den dag en als er op den vervaldag geld moet zijn, gaat men naar den geldschieter, den woekeraar.

De geldschieter is een type in elk Indisch dorp. Naast het kwaad dat men hem kan verwijten, doet hij ook veel goed en hij bewijst onmisbare diensten. De *money-lender* kan in het dorp niet gemist worden en is gewoonlijk koopman in granen en kruidenier, die leeft van koop en verkoop en geacht wordt met elken klant in rekening-courant te staan. De balans helt wel steeds naar zijn kant, doch zoolang de landbouwer zijn grond niet vervreemden kon, zorgde de woekeraar wel dat deze niet te sterk overhelde om den volgenden oogst niet in gevaar te brengen en den landbouwer van den arbeid af te schrikken.

Toen echter het Engelsche bestuur van zijn eigendomsrechten afstand deed, werd de waarborg dubbel: de aanstaande oogst en de grond zelf. Aanvankelijk had zulks nog niet veel invloed, er was geen kadaster en de eigendomsbewijzen waren onzeker, in rechten was men niet op de hand van den woekeraar; door primitieve bebouwing en gebrekkige gemeenschap was de grond weinig waard. Dit werd alles geleidelijk anders en terwijl door het kadaster ieders rechten scherp werden afgebakend, de grond in waarde steeg en de rechtspleging verbeterde, kon ook de geldschieter zijn onderpand gemakkelijker realiseeren.

Terzelfder tijd werden kooplieden en zaakwaarnemers mannen van gewicht. De eersten omdat door het openen der spoorwegen hun rol ten opzichte van den wereldhandel toenam, de laatsten omdat door nieuwe regeling der rechterlijke organisatie, het instellen van rechtbanken en het afkondigen van meer ingewikkelde wetten rechtskundige bijstand hoe langer hoe meer noodig werd. Beiden vergaarden fortuinen en zochten als kapitalisten plaatsing voor hun fondsen. Nu was er omstreeks 1870 nog geen industrie van beteekenis, men had geen staatsfondsen en zoo werd de grond de eenige goede gelegenheid tot plaatsing. Grondeigendom geeft bovendien een zekere waardigheid en aanspraak op de achting van het volk. De woekeraar zag weldra in die beide klassen der maatschappij zijn medestanders. Tot dusver kwam hij er niet toe grond voor schuld te laten verkoopen, doch nu werden er rechtsgedingen aanhangig gemaakt. Eerst betrof het enkele acres hier en daar verspreid, doch jaarlijks nam het aantal, dat van eigenaar wisselde, toe. In bijna alle gewesten en onder alle standen kwam het voor. Overal deed het crediet ruimer aanbiedingen dan vroeger; de groote grondbezitters in Sind en Pendjab beschouwden hun crediet als onuitputtelijk, men maakt misbruik van de jeugd van minderjarigen, iedereen kwam in de schuld. Op het oogenblik rekent men dat twee vijfde van alle grondeigenaren, kleine en groote, gemiddeld ten bedrage van twee jaar van hun inkomsten in de schuld zitten.

Bovendien gaf die toestand een terugslag op degenen, die zelf geen eigenaar waren. Er ontstond een strijd tusschen *zamindars* en *tenants*, tengevolge van de in 1793 ingevoerde *permanent settlement*. Zooals gezegd is vertegenwoordigde de winst van eerstgenoemden aanvankelijk ongeveer 10 pCt. van de pachten, door hen geheven. Doch in den loop der tijden werden belangrijke oppervlakten ontgonnen, betere bebouwing werd ingevoerd, eene toenemende bevolking werkte met meer zorg, spoorwegen werden geopend, de producten werden meer waard voor export, een en ander had ten gevolge dat de winst, die de landbouw opleverde verdubbelde en verdrievoudigde. Uit die enorme winsten, kreeg het gouvernement, dat zich in 1793 de handen gebonden had, niets. De *zamindar* die ondanks eenige bepalingen feitelijk vrij was om de pachten te verhoogen, wist het grootste deel van die overwinst tot zich te trekken. Hielden de

zamindars in 1793 ongeveer 10 pCt. van de gezamenlijk geïnde pachten voor zich, dit aandeel klom in den tegenwoordigen tijd tot 90 pCt. Daaruit ontstond in de afgeloopen eeuw eene voortdurende wrijving, de *tenant* weigerde aan de hooge eischen van den *zamindar* te voldoen, het land bleef onbebouwd en de belasting van het gouvernement bleef onbetaald. Aanvankelijk werd de *zamindar* gesteund en de *tenant* van zijn grond ontzet, later vonden de klachten van den laatste meer gehoor en werd deze tegen den eersten beschermd. Dit is de aanleiding tot de verschillende *tenancy laws* geweest, van 1799, 1822, 1841, 1845, 1859 en 1885.

In het algemeen wordt de *tenant* in Britsch-Indië hard behandeld. Waar de ouderwetsche *zamindar* nog wat voelde voor zijn volk en de grond tusschen hen een band vormde, begrepen zij elkaar. Beide verkwistend en ondoordacht nam de ondergeschikte het niet al te euvel als de baas wat veeleischend was. Geheel anders werd de verhouding, toen menschen uit de stad, de zaakwaarnemer of de koopman, als eigenaar optraden, die geheel vreemd aan den grond zijn. Zij worden als de natuurlijke vijanden beschouwd, hebben op hun beurt slechts oog voor geld en door het heffen van de hoogst mogelijke schatting (*rack rent*) maken zij zich gehaat. Ook bij het gouvernement zijn die advocaat en koopman niet gezien, die het evenwicht helpen verbreken, waarop het regeeringsbeleid steunt; het gaf de voorkeur aan de oude *zamindars*, die tijdens den opstand van 1857 royaal hun beurs openden en aan strijders hielpen. Vandaar een strooming om hen te hulp te komen. Eene geheele Britsch-Indische wetgeving op landbouwgebied is daar, om aan te toonen hoe het Westersche denkbeeld van individueelen grondeigendom ontbindend heeft gewerkt en welke geduldige pogingen zijn aangewend om dat verval te stuiten.

Zoo heeft men de verbrokkeling door erfopvolging trachten tegen te gaan door de wetten van 1869 en 1900 op de *settled estates* van de *taluqdars* in Oudh en door de wetten van 1902, 1903 en 1904 op de *impartible estates* in Madras. Andere bepalingen beschermen onmondigen en onbedachten, zooals die op de weeskamers (*courts of ward*) in acht gewesten, waarbij het beheer over goederen in sommige gevallen van landswege gevoerd kon worden, en de wetten op de *encumbered estates* in Sind en Bundelkhund. Ten behoeve van den verarmden boerenstand geven de *Dekkan ryots acts* van 1879 de gelegenheid tot een goedkoope rechtsbedeeling en herziening van woekercontracten. Verder bedoelen de reeds genoemde *tenancy laws* een billijke verdeeling tusschen eigenaar en opgezetene van de winsten van het bedrijf.

De laatste en meest ingrijpende regeling is de wet van 1900, die voor Pendjab aan de landbouwers verbiedt om hun grond te vervreemden aan anderen dan aan hun medelandbouwers. Het is aan deze karakteristieke regeling, dat de heer Chailley het tweede gedeelte van zijn studie wijdt.

Het gewest Pendjab heeft een bijzonder karakter, gelegen als het is op de grenzen tusschen de Mohammedanen uit het noorden en de Hindoes uit het zuiden, welke beide hier een verandering hebben ondergaan. De strijdbare Sikhs bijv. numeriek wel niet in de meerderheid, doch tot de overheerschers behoorend, zijn door klimaat en aanhuwelijking uit de zachtere Hindoes ontwikkeld. Andere stammen, als de Jats, zijn niet minder flink en onder het

juk van vorsten, als Runjit Singh, die de Mogols opvolgden, aan tucht gewoon geraakt; de tegenstand dien zij de Engelschen in 1849 bij hunne onderwerping boden, gaf tot waardeering aanleiding. Terwijl tijdens de beheersching door de Sikh's de Staat als algemeen eigenaar van den grond werd aangemerkt en bijna alle opbrengst aan zich trok, gaven de Engelschen den grond aan het volk weder en brachten zij de belasting op een billijk peil terug. Juist in dit moeilijke gewest koos Lord Dalhousie de uitnemendste administrateurs en vele bekende personen als de gebroeders Lawrence, Edwards, Nicholson en anderen hebben met toewijding aan den vooruitgang ervan gearbeid. Men had in Pendjab ongeveer 75 pct. van de landbouwers, die tegelijk eigenaars waren en slechts *land revenue*, of zooals men in Europa zou zeggen grondbelasting, aan den staat verschuldigd waren. En die landbouwers waren niet zooals de *ryots* in Bombay en Madras zonder onderling verband, doch zij gevoelden familieverwantschap en solidariteit tot gezamenlijk optreden en onderling hulpbetoon. Daarenboven zijn het hier flinke kerels, waaruit de regeering bij voorkeur haar militairen recruteert en nu schijnt het oppervlakkig niet te verklaren hoe deze, onder het bestuur van verlichte mannen vol toewijding, toch in handen van woekeraars vielen. Wetten en gerechtshoven waren zoo eenvoudig mogelijk, geen hooge kosten, geen zaakwaarnemers werden vereischt bij de weinig ingewikkelde gedingen. Intusschen was de bekende John Lawrence vooral specialiteit in landrentezaken. Hij liet dadelijk een kadaster instellen en baande aldus den weg tot die groote diensttakken van de *survey* en de *assessment*, welke in twintig jaar alle velden opmaten en tot in de kleinste bijzonderheden de grondbelasting vaststelden. Daarbij werd het karakter van de *land revenue* gelijktijdig gewijzigd. De Staat stelt ze op een laag cijfer vast, zoo laag dat velen daaraan thans de grootste waarde van den grond en de overdreven toeneming der bevolking toeschrijven. Maar het wordt tevens een vaste belasting en geen aandeel in de werkelijke opbrengst, het wordt een stellige schuldvordering met bepaalden vervaldag en er is niets wat den landbouwer meer hindert. Hij ontsnapt niet aan de bezwaren van elders in Indië. Groote, zoowel als kleine, landeigenaars zijn veelal verkwistend en bovendien uit traditie bij bepaalde gelegenheden tot groote uitgaven verplicht. Bijna jaarlijks gaan zij naar de geldschieters, om na den oogst af te betalen. Zoo goed en zoo kwaad het gaat, weten zij hun levenswijze gaande te houden, niet te zeer gekweld door hun schuldeischers. Nu komt echter de Staat met zijn onverbiddelijke belastingeischen en als, om deze te voldoen, de hulp van den geldschieter wordt ingeroepen, dan ziet deze niet alleen het debet uit dien hoofde toenemen doch ook een schuldeischer, die preferent is, optreden en hij vraagt van den schuldenaar nog wel geen waarborgen, doch ongebruikelijke voorzorgen. Door een wet van 1860 bemerkt de geldschieter, dat hij maar drie jaar recht van verhaal heeft op geleende sommen, tenzij hij de schuld behoorlijk heeft doen registreeren, hij geeft daaraan wel gevolg, maar is in het geheel niet gewoon de tusschenkomst van de rechtbank in te roepen. Hij is daarbij genoodzaakt een tusschenpersoon in te roepen, de *pleader*, en inplaats van den vroegeren kruidenier-geldschieter en de eenvoudige rechtsbedeeling onder Lawrence, ontstaan de woekeraars van professie, die in allerlei listen en streken zijn

uitgeslapen en verbonden met den *pleader* den grondeigenaar ten val brengen. In een volgend stadium wordt in 1866 te Lahore een Hooggerechtshof (*Chief Court*) opgericht, waardoor het strikt opvolgen van de geschreven wet, zonder aanzien des persoons wordt gewaarborgd, waar vroeger het plaatselijk vooroordeel meer op de hand van den leener dan op die van den geldschieter was.

In 1870 was het kadaster voltooid, de aanslagen voor 10, 20 of 30 jaren werden vastgesteld, in de *Records of rights* de rechten van de grondeigenaren te boek gesteld. De landbouwers, thans op de hoogte van de waarde van den grond, betwisten dezen aan elkander, de prijzen stijgen en de woekeraar heeft vrij spel. Intusschen scheen in Pendjab het gevaar voor vervreemding van den grond niet zoo groot als elders, want de landbouwer is lid van een *joint-village*, hij kan zich niet van zijn grond ontdoen, zonder toestemming van zijn mede-eigenaren. Hij moge zijn aandeel in den oogst verpanden, met zijn grondaandeel gaat dit niet. De Engelsche rechtbanken beslisten echter anders. Die *joint-villages* waren voor die colleges onbegrijpelijke instellingen, vooral omdat de aanslag in de landrente niet gemeenschappelijk was. Men behandelde de landbouwers, die rechtens slechts mede-eigenaren waren, feitelijk als individueele bezitters, met recht van vervreemding en leverde daardoor den boer met gebonden handen aan den woekeraar. Sedert 1870 werd meermalen geconstateerd dat de onbuigzaamheid van het *land-revenue* stelsel en de strengheid der rechtbanken bij de nakoming van overeenkomsten de dorpen tot armoede bracht. Daar de leeningen en de vervolgingen steeds toenamen, stelde men in 1874—'75 nieuwe rechtbanken in, speciaal voor zaken met geldschieters, doch hierdoor werd het kwaad slechts verergerd. In 1880 schreef Sir James Caird, de president van de hongersnood-commissie, die in landbouwzaken een autoriteit is, dat een derde van de grondeigenaars in Indië in de schuld steekt, met kans om er uit te komen, doch dat zulks voor een ander derde deel een hopelooze zaak is. De klachten werden van jaar op jaar heviger, doch de regeering scheen er geen ooren voor te hebben, al had zij zich kunnen herinneren welke betreurenswaardige gevolgen de ontzetting van hun gronden van talrijke landbouwers in 1850—'57 in de voormalige Noordwest Provinciën heeft gehad. In 1894 werd eindelijk aan een ambtenaar, die reeds in 1886 op het gevaar wees, den heer Thorburn eene enquête opgedragen en wel in vier streken, waarvan in een 20 pCt. in een ander 28 pCt. der bebouwde gronden verkocht of bezwaard bleken te zijn. Een ander bewijsstuk, dat op geheel Pendjab betrekking heeft, toonde aan dat er in vijf jaren, van 1892 tot 1896 105000 acres grond verkocht waren, waarvan 50 pCt. aan woekeraars en dat 316.000 met hypotheek waren bezwaard. Alleen in 1899—1900 waren 119.000 acres aan niet-landbouwers verkocht en 290.000 verhypothekeerd met een kapitaal van 10 millioen roepiën. Dit laatste had van 1880—1900, alleen in het district Delhi, plaats gehad met 500.000 acres, waarvan de helft in de laatste vijf jaren.

De geldschieters hadden in de laatste twintig jaren de bepaling in zwang gebracht dat de grond, waarop een hypotheek gevestigd is, van zelf het eigendom van den geldschieter wordt, wanneer deze op een bepaald tijdstip kapitaal en rente niet heeft terug betaald.

Wel waren de uitgestrektheden, waarover deze vervreemdingen liepen, nog vrij onbeduidend vergeleken met de onmetelijke oppervlakten bebouwden grond

in een gewest als Pendjab, waar de groote grondeigenaren 55 millioen acres grond bezitten, door *tenants* bebouwd, en 2 à 3 millioen boerenlandeigenaars aanwezig zijn, maar dit argument hield geen steek tegenover de verbittering dergenen, die van hun aloud erfdeel werden ontzet. Schandelijke contracten werden gemaakt, getuigende van de naiviteit van den leener, van de onbeschaamde hebzucht van den woekeraar. Zoo had een grondeigenaar in 1885 een som van 67000 roepiën geleend, waarvan 62000 op hypotheek, waarvoor een land als pand was gegeven (vergelijk *Ind. Gids* 1905 I bl. 374 antichresis) groot 7500 acres. Volgens het contract zou de opbrengst daarvan als rente strekken van de 40000 eerste roepiën, doch van de 22000 overige zouden 12 pCt interest 's jaars betaald worden. De grond bracht minstens 12500 roepiën per jaar op en het contract liep tot 1898, toen de schuldeischer den schuldenaar aansprak voor 400000 roepiën en op grond van de vroeger genoemde voorwaarden bij niet-betaling eischte om in het bezit van het land gesteld te worden. De zaak kreeg ruchtbaarheid en de vordering werd niet toegewezen, doch hoeveel anderen hadden op analoge wijze reeds hun vermogen verloren? Degenen, die van hun eigendom beroofd waren, vormden een heirleger ontevredenen, die zich wreekten op de bedrijvers van het onrecht, door hun huizen in brand te steken, hun boeken te vernielen, enz. De publieke opinie is op hun hand en alle klassen zijn het in dit opzicht eens. Ook de godsdienst is er bij gemoeid, die niet gedoogt dat een brahmaan of ksatrya met eigen hand den grond bewerkt als een daglooner. Men kan het niet uitstaan dat trouwe onderdanen aldus aan de *money-lenders* worden overgeleverd en brengt de diensten in 1857 betoond in herinnering. Het gouvernement gevoelde reeds in 1895 dat er maatregelen noodig waren, doch de toenmalige hongersnooden namen alle aandacht in beslag, en verder was de kwaal algemeen: men moest het geheele land in dit opzicht bestudeeren. Intusschen werd in 1900 voor Pendjab een proef genomen, waarvan de uitkomst voor geheel Indië nuttig zou zijn.

De taak was niet gemakkelijk daar men het noch over de kwaal, noch over het geneesmiddel eens was. Het leed geen twijfel dat er schulden gemaakt dat *zamindars* geruïneerd en eigenaars van hun land ontzet werden, dat zaakwaarnemers de waardigheid van grondeigenaar verkregen, terwijl woekeraars zich schandelijk verrijkten, doch hadden deze gebeurtenissen op zich zelf het karakter van een maatschappelijke omwenteling? Waren er veel, was het zoo erg, dreigde er opstand en was het nog niet veel gevaarlijker tegen economische wetten in te handelen? Voorts zou men een groote inconsequentie begaan door eerst het individueel eigendomsrecht af te kondigen en als later bijv. de dochter van eene landbouwer uit Pendjab met een stedeling huwde, eerstgenoemde te beletten zijn grond aan dezen over te doen. Men zou den weg van vooruitgang afsluiten, den ondernemingsgeest en den spaarzin ontmoedigen. Men kon er niet aan denken. Er moest een middenweg gezocht worden. Welbeschouwd ontstond het kwaad uit de hardheid van de woekeraars en de wet van 1860, waarbij de termijnen van eigendomsovergang bekort waren. Men moest die dan maar verlengen en alleen maatregelen nemen in die districten, waar de ontzettingen van eigendom het meest voorkwamen. Beperking van het verkooprecht scheen bij het aanbreken van de

20ste eeuw een stap achteruit en ook gevaarlijk voor den landbouwer in Pendjab, die sedert onheugelijke tijden van het crediet leeft.

Op al deze en nog veel meer bezwaren antwoordde de Regeering dat in Pendjab de nood van den landbouw het eerst aan den dag was gekomen, dat men daar naar allerlei middelen had omgezien, die faalden en dat men daarom deze wet in 1900 had uitgedacht om de vrijheid van vervreemding van den grond aan banden te leggen. Nog in 1884 zeide Sir James Lyall, een der beste gonverneurs van Pendjab, dat Engeland er nooit toe zou komen het aan de inlanders verleende eigendomsrecht te beperken en in 1891 stelde diezelfde Lyall noodgedrongen wetsbepalingen voor, veel gelijkende op die van de *Dekkan Act* van 1879, die slechts een gedeeltelijk succes had. In 1895 onder Sir Dennis Fitzpatrick was de toestand nog weder erger en hij stelde voor om aan bepaalde kasten of stammen te verbieden hun voorvaderlijken grond te vervreemden zonder machtiging van het gouvernement. Hiervan waren in Pendjab precedenten. De gewoonte geeft aldaar reeds een veto aan sommige familieleden en in 1850 was het verboden grond van *joint-villages* aan vreemden te verkoopen. Ook kon geen grond gerechtelijk vervreemd worden zonder de toestemming der verschillende administrateurs, binnen wier bestuursrayon hij lag. Het wetsontwerp deed dus niet anders dan hinderpalen bevestigen, die vroeger nog al eens ontdoken werden. Een rechter van het hooggerechtshof meende dat men inplaats van een verbod tot vervreemding, deze voor een tijd bijv. van vijftien jaren, zou kunnen toestaan. Anderen vonden daarentegen dat de wet niet ver genoeg ging, zij wilden ook in het verledene zijn invloed doen gelden en vroeger vervreemde landerijen buitengewoon zwaar belasten.

De wet, die op 8 Juni 1901 in werking trad, verbiedt aan niet-landbouwers (behoudens door het bestuur toe te stane uitzonderingen) om van andere landbouwers vaste rechten op den grond te verwerven. Daarbij waren deze laatsten omschreven en lijsten zijn opgemaakt van de genootschappen van landbouwers. Voor alle zaken, den grond betreffende, zouden de geschillen door de administrateurs (*revenues officers*) beslecht worden; tusschenkomst van zaakwaarnemers was verboden.

Door rechtskundige uitspraken werd de strekking der wet nog uitgebreid en wel niet alleen tot eigendom maar ook tot het bezitrecht (*occupancy right*), waardoor dit verrassend resultaat werd verkregen, dat een pachter (*occupancy tenant*) zonder vergunning van de administratie, zijn *occupancy right* niet verkoopen kan aan zijn landheer, als deze eigenaar een stedeling en geen landbouwer is.

De wet is nog te kort in werking om over de gevolgen te kunnen oordeelen. Over het geheel schijnt de bevolking er mede ingenomen en men bespeurt nog weinig van ontduiking, doch wel worden eenige bedoelde en gewenschte gevolgen merkbaar. Het mindere crediet leidt tot spaarzaamheid. Men ziet landbouwers hunne uitgaven beperken, onderlinge credietvereenigingen en landbouwbanken oprichten, terwijl de woekeraars hun rentevoet verlagen. Toch neemt het aantal verkoopen van grond niet af, doch de strijd schijnt verplaatst; de meest actieve landbouwgemeenschappen weten zich ten koste van de minder voortvarende te verrijken.

De schrijver acht het ten slotte vermetel nu reeds een oordeel te willen

uitspreken. De wetgeving is in een toestand van voortdurende wording en elke nieuwe wet lokt een andere uit. Nu reeds heeft men een wet moeten maken omtrent het recht van naasting en een derde wet wordt voorbereid omtrent de inrichting van het landbouwcrediet.

Al die wetten schijnen geen standvastige uitwerking en geen duurzame gevolgen te zullen hebben; zij kunnen de overdracht van gronden vertragen maar niet stuiten, doch niemand zou desondanks raden om werkeloos te blijven. De Engelschen maken zich geen illusies omtrent de resultaten van hun ingrijpen. De oude adellijke standen zijn niet met hun tijd medegegaan, zij zijn verkwistend en werkeloos gebleven. De *ryots* zijn ondoordacht en onwetend. Daartegenover heeft Britsch-Indië een klasse kapitaalbezitters zien ontstaan, die dat kapitaal willen uitzetten. De strijd is hier onvermijdelijk, het gevolg niet te ontgaan. De rijkdom is voor degenen, die het handigst zijn en de grond zal komen in handen van nieuwe heeren, tot ergernis van den landbouwersstand, waarvan een deel tot daglooner zal dalen. Dit is echter slechts een eerste stadium; een steeds meer ontwikkelende nijverheid zal nieuwe uitwegen voor het kapitaal openen en de landbouwarbeid zal een belangrijker rol spelen. Hij zal hooge eischen kunnen stellen en meer verdienen; daardoor zal het grondbezit weder worden verkregen en de nakomelingen van de dagloоners en *tenants* van heden kunnen in een volgende eeuw weder eigenaars zijn. Aldus steeds opvolgende omwentelingen, die niet zonder strijd en leed tot stand zullen komen. De Engelschen, die geleerd hebben rivieren te beteugelen, zullen ook zulke omwentelingen binnen de perken weten te houden. De ingetoomde revolutie kan eene vruchtbare evolutie opleveren. De Engelschen zullen daar in hunne agrarische wetgeving op letten en deze telkens herzien zonder ontmoedigd te worden. Zij arbeiden met hun tijd mede en de tijd zal voor hen arbeiden

---

VARIA.

EEN JAPANSCH BLIJSPEL. [1])

De meeste Japansche steden vieren in de wijk, welke als het middelpunt er van beschouwd kan worden, een soort van wezenlijk feest, dat elken avond op nieuw begint. Men zou zeggen, dat zij zich niet in slaap kunnen begeven, zonder dat een zotskolf zijn schelletjes in hun hart doet weerklinken. Na mijn avondeten had ik slechts een paar schreden af te leggen en ik was midden op de kermis. De menigte verdringt zich in de nauwe straten, waar geen kurumaya (riksja-koeli) doorgaat. Er is geen politiereglement, dat het hun verbiedt; maar sedert Kyoto Kyoto is, zijn zij er nooit gepasseerd. Die straatjes behooren sedert onheuglijke tijden aan de vermakende en vermaakte lieden.

Winkels en kramen zijn versierd met lantaarns, die een licht verspreiden, dat even zacht is als het bewegen der menigte onhoorbaar. Slechts enkele op Europeesche wijze ingerichte magazijnen, de scheersalons en de boekwinkels, werpen een helderder schijnsel. Ik geloof dat in Japan de barbiers de menschen bij voorkeur des nachts scheren. Ik heb dikwijls om twee uur in den morgen, op sombere en verlaten kruiswegen, achter de verlichte winkelpuien, onverstoorbare mannen gezien, die het heel natuurlijk vonden, dat zij hun wang aan het scheermes boden, kort voor dat de zon weder aan den hemel zou verschijnen. En wat de boekwinkels betreft, waarvan de veelkleurige boekenrijen tot gelijk met den grond te kijk zijn gesteld, ik ken geen land waar ze zoo talrijk zijn. Men vindt er bijna evenveel als gewijde bidhuisjes.

Maar onder de aantrekkelijkheden van Kyoto, die mij het meeste behagen, behooren de volkstheaters, ingericht als de spellen op onze kermissen en waar men evenals bij ons comedie-voorstellingen geeft. De eerste keer, dat ik er binnen ging, vergiste ik mij in de deur en kwam ik in een tent van wilden terecht. Men had ze van ik weet niet welk eiland van de Stille Zuidzee hier gebracht: en ik zou gezworen hebben, dat zij zoo direct van Montmartre kwamen. Zij waren grooter en beter gebouwd dan de Japanners. Hunne fijne knevels geleken niet op kattesnorren. Men zoude de kleur van hun huid aan roetwalm kunnen toeschrijven. De regelmaat hunner gelaatstrekken en de schoone vorm van hun gebit zouden onze aesthetische vooroordeelen geheel bevredigd hebben. Ik had een vaag gevoel landgenooten te begroeten in die mannen, die zoo bedreven waren in vuureten of het

---

[1]) Dit kijkje in het Japansche leven is ontleend aan een boeiend artikel van den heer André Bellessort: Les journées et les nuits japonaises" in de *Revue des Deux Mondes* van 1 Febr. 1906.

springen door brandende hoepels. En het scheen mij toe, dat mijn medetoeschouwers niet zouden aarzelen om tusschen ons voor mijn eigenliefde minder vleiende vergelijkingen te maken. Om kort te gaan, ik voelde mij niet op mijn gemak. Maar ik herkreeg mijn volle zelfvertrouwen toen ik, alleen van mijn postuur en mijn type, mij bevond in het aangrenzende theater, onder de beminnelijke volksmenigte van Kyoto, die door het opgevoerde blijspel tot vrolijkheid werd opgewekt.

Het eerste bedrijf speelt bij een timmerman. Twee van zijn knechts, een oude en een jonge, schaven planken en de oudste zegt tegen den jongeren: „Jij moet trouwen met de dochter van den patroon." En de jongere antwoordt: „Dat kan ik niet, want tijdens mijn reis naar Tôkyô, heb ik kennnis gemaakt met eene oïran uit de Yoshiwara, die bij mij zal komen zoodra zij vrij is en dan zullen wij trouwen". Maar de oude hernam: „Gij zoudt veel beter doen met de dochter van den patroon te trouwen". Dit was ongetwijfeld ook de meening van dit jonge meisje zelf, die geen gelegenheid liet voorbij gaan om den jonkman te naderen en die hem op argelooze wijze haar genegenheid toonde, door te zeggen dat de krullen, die hij schaafde van veel fraaier lengte waren, dan die van zijn ouden kameraad. En het was ook de meening van den patroon zelf: „Trouw toch mijn dochter!" — „Vergeef mij mijne onbeleefdheid", zuchtte de ongelukkige, „maar ik ben verloofd met een oïran van de Yoshiwara". — „Is het anders niet", zeide deze toegevende vader. „Zij heeft je reeds lang vergeten. En bovendien, als zij eens terugkwam, zou alles zich nog wel schikken. Er is altijd nog wel plaats voor een bijvrouw". En de jonge man, die van alle kanten gedrongen werd, stemde er eindelijk in toe om te trouwen met de dochter van zijn baas.

En ziet, daar komt nu in het tweede bedrijf het dametje uit de Yoshiwara, zedig, bescheiden en lieftallig, zooals Japansche dametjes zijn, die de hel passeerden, presenteert zich in de timmermans werkplaats en vraagt naar haar verloofde. De goede timmerman, die er niet om jokken kon, opende reeds zijn mond, toen zijn meer overlegzame vrouw zich haastte te antwoorden: „Hij is dood". Indien wij ons niet in Japan bevonden, zoude het dametje flauw gevallen zijn; maar als eene volmaakte Japansche, ontving zij den slag zonder van haar stuk te geraken. Zij boog slechts het hoofd en vroeg aan deze uitnemende menschen haar de grafstede te wijzen, waar haar beminde rustte. De vrouw van den timmerman, in wie wij de onmeedoogende schoonmoeder herkend hebben, wijst haar den weg en dadelijk, nadat haar slachtoffer de hielen gelicht heeft, ijlt zij naar den bonze. Ik spreek niet van het stille spel van den timmerman, die door de onbeschaamdheid van zijn vrouw beurtelings verbaasd en verontwaardigd is. Wij begrijpen dat hij nooit de wreedheid zou gehad hebben zulk een sierlijk juffertje te bedroeven en evenmin zijn schoonzoon van zulk aangenaam gezelschap te berooven; en in dit opzicht voelden wij allen met hem mede.

Het tooneel in het derde bedrijf stelde een begraafplaats voor; op den achtergrond het dak van een kerk; rechts het huis van den priester. Ik hoor onder het publiek reeds onderdrukt gelach en toch geeft de geheele voorstelling er in het minst geen aanleiding toe. Maar men wist dat *hij* zou optreden, men wachtte op hem, men speurde naar hem; men bereide

zich voor op zijn optreden en dat deed hij in een mooi geel kleed met een rond kaalgeschoren hoofd, gefronst voorhoofd, de oogen neergeslagen op zijn hanglip, hij, de sukkel, de koppelaar, de schelm, de huichelaar, de altoosdurende vreugde van de menigte, de bonze. De vrouw van den timmerman volgde hem en trok hem aan zijn mouw: „Zoo straks", herhaalt ze, „zal hier een vrouw komen. Gij moet haar zeggen, dat mijn schoonzoon gestorven is en dat hij daar begraven ligt...." — „Wat denkt gij wel", antwoordde hij. „Ik haar zeggen.... En wat voor iemand is dat, bid ik u? — „Eene oïran, eene gewezen oïran". — „Wel, wel! Eene oïran!.... En gij wilt...." Achter zijn rug opende hij zijn hand als een kommetje. De vrouw van den timmerman wachtte zich wel daarin haar beurs te laten vallen. Dat zou al zeer ongepast geweest zijn. Maar zij legde er den inhoud van haar beurs in, netjes in wit papier gewikkeld.

Toen het dametje uit de Yoshiwara het kerkhof betrad, lag de bonze op zijn knieën in zijn voorgalerij, de oogen gesloten voor de verleidingen dezer wereld en prevelde zijn gebeden. Het dametje, dat hem niet durfde te onderbreken, bleef voor hem staan en keerde zich van tijd tot tijd om naar de graven. En telkenmale als zij zich omwendde, lichte de bonze zijn oogleden op, en terwijl hij nog steeds zijn gebeden opdreunde, wierp hij blikken vol begeerigheid op haar. Eindelijk verwaardigde hij zich haar aan te hooren en bij het graf van haar verloofde te brengen. Toen ze zich daar bevond, ontzonk haar den moed; zij stortte neder op de zerk en smolt weg in tranen, terwijl de bonze, die zichtbaar opgewonden was, daarvan gebruik maakte, haar te liefkoozen en op de schouders te kloppen. Maar zij riep maar: „O, dierbare vriend, hoe is het mogelijk dat gij onder het hooge gras zijt ingesluimerd, juist op het oogenblik dat ik u al mijn spaarpenningen, driehonderd yen, kwam brengen!" En op die woorden van driehonderd yen verwrong zich het gezicht van den bonze tot zulk eene uitdrukking van hebzucht, dat het geheele publiek het uitproestte. Zijn handen, die nu een andere richting namen en in stoutmoedigheid wonnen, gleden in de mouwen van het dametje, dat gewekt uit haar smart, zich tot tegenweer bereidde. Wat zou er wel gebeurd zijn als niet de schoonzoon van den timmerman, door zijn braven schoonvader gewaarschuwd, plotseling uit den doode opgewekt, te midden der grafsteden had gestaan?

Wij zouden dan zeker het aandoenlijk tooneel gemist hebben, dat de vierde acte voor ons bewaarde. De schoonzoon, gezeten tusschen zijn wettige vrouw en zijn wettige bijzit, die elkander allerlei lieftalligheden bewijzen, drinkt op de gezondheid van de eene en op de gezondheid van de andere. De schoonmoeder, die een beetje beschaamd is over haar gedrag, schonk hun saké in; en de goede timmerman verkneuterde zich zonder iets te zeggen, alsof de zegen des hemels op zijn gezin was neergedaald in den vorm van eene „ménage à trois". Niets zou de innigheid van dit feestgelag verstoord hebben, als de bonze er niet geweest was, die van de goede keuken de lucht had gekregen. En als een bonze die lucht eenmaal in zijn neus heeft, dan verliest hij zelfs het instinct van zelfbehoud. Onze vriend kwam dus ten tooneele. O! wat een prachtig oogenblik! Met één sprong stonden de timmerman, zijn schoonzoon en de drie vrouwen overeind. Hij werd aangepakt, heen en weer geschud, geranseld en weggejaagd; vooral de schoonmoeder toonde zich erg woedend....

DE AFSCHAFFING DER LITERAIRE EXAMENS IN CHINA.

Op 2 September 1905 werd in China bij keizerlijke beschikking de aloude instellling der literaire examens opgeheven en daar dit besluit van grooten invloed zal zijn op de houding der Chineezen ten opzichte van de westersche denkbeelden, is het van belang hierover, aan de hand van een paar opstellen in *De Locomotief* van 20 en 23 Jan. jl., geteekend v. H., iets mede te deelen. De oorsprong der examens is zoo oud, dat reeds van den grooten Sjoen, den ideaal-keizer der Chineezen, die omstreeks 2250 v. C. geleefd moet hebben. wordt beweerd, dat hij al zijn ambtenaren om de drie jaar liet examineeren en na drie examens òf bevorderde òf ontsloeg. Over welke vakken die examens toen liepen, in een tijd dat de schrijfkunst stellig nog maar weinig beoefend werd, is onzeker, doch duizend jaar later, in het begin der Tsjou-dynastie omstreeks 1115 v. C. moesten zoowel aspiranten naar een staatsbetrekking als reeds in dienst zijnde ambtenaren geregeld examens doen en de eerstgenoemden blijk geven van hunne bekendheid met de „vijf kunsten" nl. muziek, boogschieten, paardrijden, schrijven en rekenen. Bovendien nam de kennis der ceremonies van het openbaar en maatschappelijk leven den rang eener zesde kunst in. Weêr duizend jaar later onder de Han-dynastie, van 206 v. C. tot 190 n. C., vindt men de examen-eischen zeer uitgebreid. De Confuciaansche klassieken en de daaraan ontleende zedeleer hadden een algemeen geldend aanzien verworven. Van de districtsambtenaren werd verwacht, dat zij alleen zulke candidaten tot de examens zouden toelaten. van wie een roep uitging van „kinderlijke liefde" en „onberispelijkheid". Behalve de „vijf kunsten" betrof het examen ook de burgerlijke wetten, de krijgskunst, den landbouw, het beheer der staatsinkomsten en de aardrijkskunde van China, waarbij vooral de waterwegen in aanmerking kwamen.

Weer duizend jaar overspringende komt men aan de Tang-dynastie (618—907). die een der aanzienlijkste keizers heeft voortgebracht, welke China ooit gehad heeft, n.l. Tai-Tsung (627—650) onder wien het Chineesche opvoedingssysteem den vorm begon aan te nemen, dien het tot op den huidigen dag behouden heeft. Het jaar 627 kan dus als het geboortejaar daarvan worden aangemerkt. De gegradueerden werden in drie klassen ingedeeld en de ambtenaren in negen, eene classificatie, die ook thans nog steeds gehandhaafd is.

Men kan zich een denkbeeld maken van de ontzettende draagwijdte der stelselverandering op examen-gebied als men bedenkt, dat zich elke twee jaren ongeveer 760.000 candidaten voor den eersten graad aanmelden en 190.000 voor den tweeden graad. Bovendien zijn er ongeveer een millioen studenten, die zich op 705 plaatsen aan voorbereidende examens onderwerpen, vóór dat zij op de lijst voor den eersten graad gebracht worden. Ook zijn daarbij niet mede geteld de candidaten, die zich om de drie jaar te Peking voor den derden graad aanmelden. Het geweldige onderscheid met Europa springt in het oog, als men bedenkt, dat zich daar jaarlijks gemiddeld niet meer dan 11.000 nieuwe studenten aan de verschillende universiteiten laten inschrijven.

Om de onderwijshervormingen evenals de hervormingsneigingen in het algemeen, die in de laatste tien jaar tot uitdrukking gekomen zijn, beter te begrijpen wordt het een en ander uit de hofgeschiedenis medegedeeld. In 1875

koos de keizerin-weduwe [1]), dezelfde die ook nu nog steeds de teugels van het bewind in handen heeft, prins Tsai-Tien tot opvolger van haar zoon Toen-Tsjik. Twee oudere prinsen, die eigenlijk den troon nader stonden, werden met opzet door haar gepasseerd, daar zij inderdaad zelf de regeering wilde behouden. De tengevolge daarvan gesmede samenzweringen werden door den toenmaligen onderkoning van Tsji-li, markies Li-Hoen-Tsjang met geweld onderdrukt. In 1889 vergunde de keizerin haar neef Tsai-Tien, ten minste in naam, den troon te bestijgen; hij noemde zich keizer Kwang-Hsoe. [2]) Tot aan het uitbreken van den Japansch-Chineeschen oorlog in 1895 had de jonge keizer, die geheel en al aan de heerschappij en invloed zijner tante onderworpen was, geen gelegenheid om op eenigerlei wijze aan zijn bestaan uiting te geven, doch het oogenblik, waarop dit geschieden zoude, was dichterbij dan men dacht.

Door den steeds aangroeienden invloed der hoogere zendingsscholen en de toenemende aanraking met den handel en de diplomatie der westersche volken, begon het allengs in de hoofden van de Chineezen te gisten. Reeds vóór den oorlog met Japan had de tot de keizerlijke familie behoorende prins Koeng in een schrijven aan den keizer betoogd, dat de toekomst van het rijk in het nauwste verband stond met de afschaffing der oude leermethode en de beoefening der kunsten en wetenschappen, die den grondslag vormen van den bloei der volken in het westen. Aangemoedigd door de welwillende houding der regeering tegenover enkele modern ingerichte scholen te Tientsin en Shanghai, kwamen andere mannen, wien de keizer na het wapensucces der Japanners het oor geleend had, met kracht voor de westersche onderwijsmethode op. Een crisis trad in, toen in 1898 Kang-Yoe-Wei en andere vooruitstrevende begaafde jonge mannen uit Canton te Peking kwamen, in naam om hun driejarige examenplichten te vervullen, inderdaad om zoo mogelijk de hervorming van het onderwijsstelsel door te zetten. Eerstgenoemde werd de vertrouwde des keizers en bij twee edicten van 17 Jan. en 23 Juni 1898 werden verbeteringen op allerlei gebied gelast; de oprichting van een keizerlijke universiteit voor vreemde literatuur en wetenschap te Peking alsmede van drie-klassige provinciescholen in alle deelen van het rijk werd bevolen. Een uitvoerig verslag over de bestaande hoogeronderwijs-inrichtingen moest worden ingediend, terwijl bepaald was dat de nieuw op te richten scholen zouden bekostigd worden uit de winsten der „China Merchants' Steam Navigation Company". van den keizerlijken telegraafdienst, van de Weih-Sin loterij en uit vrijwillige giften van rijke lieden. die ter belooning daarvoor met buitengewone eerbewijzen bedacht zouden worden.

Alle door de regeering niet erkende tempels moesten in scholen en universiteiten voor westersche wetenschappen veranderd worden en wie deze scholen volgde en met goed gevolg doorliep zou daardoor kans krijgen om in staatsdienst aangesteld te worden. Zoolang deze hervormingen geen afbreuk deden aan het gezag der keizerin-weduwe, verzette deze zich er slechts zwakjes tegen, doch toen de hervormers trachten haar in hare bewegingen

---

[1]) Volgens Lady Susan Townley's Note Book, door freule A. v. Schmidt auf Altenstadt geresumeerd in de N. Ct. van 18 Aug. 1905 e. v., was de keizerin-weduwe in 1902 68 jaar oud en is dus in 1834 geboren.

[2]) Volgens dezelfde = Doorluchtige Opvolger.

te belemmeren en zelfs verre van Peking te houden, volvoerde zij, gesteund door de reactionnaire partij, den coup d'état van 22 Sept. 1898, waardoor de keizer van zijn macht beroofd werd en zij zelf opnieuw alle gezag in handen kreeg. Kang-Yoe-Wei wist te ontkomen, doch zijn vrienden werden zonder vorm van proces om hals gebracht. Den 13den November vaardigde de keizerin een decreet uit, waarin medegedeeld werd dat er geen verandering in den toenmaligen toestand zou gebracht worden. Daarmede zegevierde de ultra-conservatieve partij te Peking en het klinkt onwaarschijnlijk maar bleek toch een feit dat onder de geletterden, die zich zoolang tegen het doordringen van westersche invloeden verzet hadden, thans in alle oorden des lands teleurstelling heerschte door deze sluiting der hervormingen. Deze ongewone houding der geletterden wekte bij den vreemden toeschouwer het vermoeden dat China aan den vooravond van een nieuwen morgen stond. De door den keizer onder het volk veroorzaakte gisting oefende in het verborgen hare werking uit, al werd hij zelf in het paleis ook als een gevangene behandeld. De oppositie door dagbladredacteurs in de havensteden en vooral door Kang-Yoe-Wei's invloed in Canton gevoerd, bereikte haar toppunt in den boksers-opstand van 1900, tengevolge waarvan Peking in handen viel van de verbonden mogendheden en het keizerlijke hof genoodzaakt was naar Sjansi te vluchten. Hier in haar verbanning verraste de keizerin-weduwe, wier raadgevers nu eindelijk toch iets geleerd schenen te hebben, het volk door de uitvaardiging van een edict, waarbij tot dezelfde hervormingen op onderwijsgebied besloten werd, die haar neef, den keizer, eenige jaren tevoren den troon gekost hadden. Er werd bevolen dat voortaan de candidaten bij de examens in de provinciale hoofdplaatsen en ook te Peking de volgende drie groepen van opgaven voorgelegd zouden moeten worden:

1°. vijf opstellen over de regeering en de geschiedenis van het rijk;

2°. vijf opstellen over de regeeringen, de kunsten en wetenschappen der andere landen en

3°. de verklaring van twee plaatsen uit de „vier boeken" en van één plaats uit de „vijf klassieken".

Tevens werd aan de examinatoren de verplichting opgelegd deze drie groepen in volkomen dezelfde mate tot hun recht te doen komen, terwijl aan de examinandi verboden werd den alouden achtdeeligen vorm bij hun opstellen te gebruiken. Zij moesten zich bij de opgaven uit de beide eerste groepen zorgvuldig onthouden van rhetorische phrasen en slechts zakelijk feiten bespreken.

De door het decreet van 1901 teweeg gebrachte omwenteling blijkt vooral uit het verschil in de vragen, die vóór en na dien tijd op de examens gedaan werden. Vroeger waren het opstellen van zedekundigen aard of over historische en scholastieke onderwerpen, later dezulke uit het practische leven en de politiek. Zoo wordt thans gevraagd hoe het goede van de westersche landbouwmethoden op Chineesche toestanden zou zijn toe te passen; hoe industriescholen zijn op te richten om de noodzakelijkheid te doen vervallen vreemde waren in te voeren. Een andere vraag was: hoe de wetgeving veranderd zal moeten worden om in de havensteden ook de vreemdelingen voor de Chineesche rechtbanken te kunnen berechten. De politiek van Japan komt ter sprake; gevraagd worden de hoofdkenmerken der militaire stelsels van

de Europeesche mogendheden, een andere vraag liep over de waarde van de verschillende volken als kolonisators.

Het breken met de middeleeuwsche scholastiek moet voor China de inleiding beteekenen tot eene geheel nieuwe periode. Aan het hoofd der beweging staat Joean-Tsji-Kai, de machtige onderkoning van Tsji-li, dezelfde man, wiens medewerking in 1898 den coup d'état der keizerin mogelijk maakte (en die het leger helpt organiseeren, zie Jan.-afl. bl. 49). Hij wordt terzijde gestaan door vooruitstrevende mannen als Chao-Erh-Sen, den Tartaren-generaal van Moekden, gouverneur van de Mandsjoerijsche provincie Feng-tien, Tsjang-Tsjih-toeng, gouverneur van de Hoekwang provincies[1], Tsjon-foe, gouverneur van Liang-kiang, Tsen-Sjoen-Hsoen, gouverneur der beide provincies Kwang en Toean-Fang, gouverneur van Hoenan, die een reis maakt naar Amerika en Europa om daar de verschillende staatsinrichtingen te bestudeeren.

De namen dezer personen komen voor onder het request, dat in Augustus door Joean-Tsji-Kai bij de keizerin-weduwe werd ingediend en het edict van 2 Sept. 1905 ten gevolge had. Alhoewel de conservatieve leiders al het mogelijke deden om haar te bewegen dit „revolutionnaire" request van de hand te wijzen, schijnt zij den moed gemist te hebben om aan Joean-Tsji-Kai en de andere invloedrijke satrapen tegenstand te bieden.

En zoo is nu het aloude examenstelsel eens voor al afgeschaft. De openbare examens ter verkrijging van de Tsjoe-jen en Tsjin-sji-graden mogen voortaan niet meer op de tot dusver gevolgde wijze worden afgenomen en de jaarlijksche examens voor den Hsin-tsai-graad in de verschillende provinciesteden vervallen. Latere edicten van 4 en 7 Sept. leggen aan de provinciale literaire kanseliers de verplichting op, om de nieuw op te richten scholen, waar volgens westersche methoden en grondslagen onderwijs gegeven zal worden, geregeld te inspecteeren. Voorts wordt de instelling van een afzonderlijk ministerie van onderwijs- en schoolaangelegenheden, onder den naam van Wen-Poe, in uitzicht gesteld

Men hoort van groote plannen, die de hervormingsgezinde partij koestert. Joean-Tsji-Kai is voornemens te Tientsin een groote normaalschool op te richten, waar mannen gevormd zullen worden, in staat om aan de nieuwe scholen als leeraren op te treden. Zij zal gedeeltelijk een navolging worden van de reeds bestaande school te Nanking en openstaan voor de studenten der noordelijke provinciën. Als directeur zal waarschijnlijk optreden een onlangs uit Japan teruggekeerd geleerde, Tsjin-Pang-Ping, die nog pas na afgelegd examen den Hanlin-graad[2]) verkregen heeft.

---

1) Eigenlijk China, zonder Mandsjoerije, is verdeeld in 18 provincies en 8 gouvernementen, aan het hoofd waarvan gouverneurs of onderkoningen (Tsjoengtoe) staan. Van deze beheeren die van Tsji-li en van Setsjoean elk één provincie, doch die van Liang Kiang heeft er drie en de overigen beheeren elk twee provincies. De daar niet onder begrepen drie provincies Sjantoeng, Sjansi en Hoenan hebben als hoogsten ambtenaar een gouverneur of Sunfoe, terwijl ook die gewesten welke door onderkoningen bestuurd worden nog bovendien elk een gouverneur hebben.

2) Terwijl de jongelieden, die zich voor de staatsexamens voorbereiden hun opleiding kregen in door stichtingen of door den staat onderhouden scholen, waren toch geld, familiebetrekkingen en protectie machtige drijfveeren om onwetenden door de examens te helpen en werden bij het afnemen er van veel knoeierijen gepleegd. Dit schijnt niet het geval te zijn met de examens, die in de keizerlijke omgeving zelf worden afgenomen voor de hoogste rangen der Hanlin, dat zijn degenen die òf lid worden van de Hanlin-juan of keizerlijke Academie van Wetenschappen òf anders in hooge staatsbetrekkingen worden geplaatst.

Te Peking wil men op een terrein van meer dan 1000 H. A. nieuwe schoolgebouwen oprichten en de oude universiteit door een nieuwe keizerlijke hoogeschool vervangen. In de daarbij te voegen woongebouwen zal een onderkomen voor circa 20,000 studenten worden verschaft en een deel van het terrein zal voor landbouwkundige proefnemingen dienen.

Van de oude universiteit denkt men een school voor dochters van prinsen, edelen en hooge staatsambtenaren te maken.

Uit Canton verneemt men dat de afschaffing der twee- en driejaarlijksche examen jaarlijks 350.000 dollars vermindering van inkomsten zal veroorzaken, daar deze som tot nog toe jaarlijks door eenige rijke lieden betaald werd voor het monopolie der Weih-Sin loterij, die met de examens in verband stond. Deze belangrijke vermindering van inkomsten zal gedekt worden door eene buitenlandsche leening, waarvoor het monopolie der speelhuizen als waarborg zal dienen. In de oude examengebouwen te Canton is een moderne normaalschool onder leiding van een Japanner gevestigd. Ruim 120 jonge mannen boven de 20 jaar voltooien er hun studiën; ook bezoeken een 60-tal knapen daar de z. g. oefeningsschool. In de oostelijke voorstad heeft de gouverneur onlangs een groote geneeskundige hoogeschool geopend, waar militaire artsen voor leger en vloot opgeleid worden; ook deze staat onder Japansche directie.

De schrijver van het artikel waarvan het bovenstaande ontleend is, gelooft dat, hoewel groote hervormingen in China slechts uiterst langzaam tot stand komen, het land op den eenmaal betreden weg met kracht zal worden voortgedrongen en het bewijs zal leveren met Japan minstens op één lijn gesteld te kunnen worden. Hij voorziet dan later een belangwekkende worsteling tusschen Japan, dat door de japaniseering van China naar de opperheerschappij over Oost-Azië streeft, en het Chineesche rijk zelf, dat zich het Japansche voorbeeld en de Japansche hulp weliswaar laat aanleunen; doch niet om zich later onder het Japansche juk te krommen. Hij acht het toch niet denkbaar dat de 400 millioen Chineezen zich op de duur door hoogstens 60 millioen Japanners zullen laten overheerschen.

VOORSTELLEN DER WELVAARTCOMMISSIE, IN ZAKE VISCHTEELT, VISSCHERIJ EN PLUIMVEETEELT.

Nadat in de vorige afl. (bl. 553—569) een overzicht was gegeven van de door de welvaartcommissie gepubliceerde uitkomsten van haar onderzoek, werd de collectie bescheiden over de in hoofde genoemde onderwerpen met een tweetal vermeerderd nl.: I c (46 bl.) Voorstellen der welvaart-commissie in zake vischteelt en visscherij en II b. idem in zake pluimveeteelt.

Op last der regeering werden, om eenheid te brengen in de voorbereiding der maatregelen tot bevordering van deze takken van nijverheid, de vergaderingen der commissie door verschillende deskundigen en autoriteiten bijgewoond. De thans gepubliceerde stukken hebben min of meer den vorm van een verslag dier vergaderingen, al is niet altijd de loop der discussiën gevolgd, om bekorting te verkrijgen en niet in herhalingen te vervallen. Elk van deze beide bundels bevat bovendien een samentrekking van de voorstellen, waartoe de meerderheid gekomen is en die hier voor beide volgt:

I. VISCHTEELT EN VISSCHERIJ.

A. BEPAALDE VOORSTELLEN.

1. *Bevordering van 't verkrijgen van crediet* door: *a.* oprichting van een visscherijbank (te Soerabaja) met renteloos voorschot van 't gouvernement; *b.* vermeerdering der afdeelingsbanken in visscherijstreken, met ruimer geldelijke ondersteuning door 't gouvernement dan tot dusver.

2. *Ruimer verkrijgbaarstelling van hout door 't gouvernement voor den bouw van vaartuigen door*: *a.* verlaging van den retributieprijs; *b.* oprichting, bij wijze van proef, van een gouvernements houtstapelplaats nabij een der belangrijke Inlandsche scheepstimmerwerven (b.v. Klidang); *c.* beperking der formaliteiten en bespoediging der afdoening van de aanvragen voor 't verkrijgen van hout uit 's lands bosschen.

3. *Bespoediging der verkrijgbaarstelling van goedkoop zout* voor 't inzouten door, bij wijze van proef, alvast daaraan een zekere hoeveelheid zout te wagen, ook ten einde inzicht en ervaring in de zaak te verkrijgen.

4. *Den aanslag in de bedrijfsbelasting* met niet meerdere gestrengheid dan die in 't patentrecht te doen plaats hebben met zoo nauwgezet mogelijke toepassing der bepalingen, ongeacht vermeerdering of vermindering van 't totaal.

5. *Voor visscherij onderricht* doen samenstellen en verspreiden van volksboeken over vischteelt en visscherij van gouvernementswege; dienstbaar maken van 't zoölogisch station van 't landbouwdepartement aan praktisch onderricht voor visschers, later ook voor inzouters en bereiders van vischinmaaksels en voor vervaardigers van vischtuig, scheepsbouwmeesters.

6. *Tot bescherming der visch*: *a.* scherper toezicht doen houden op naleving der bepalingen en deze aanvullen; *b.* beperking der riviervischvangst; *c.* na plaatselijk onderzoek, zoo noodig, door gewestelijke verordeningen de visch in meren en kommen beschermen; *d* bij waterwerken en waterregelingen op de belangen van vischteelt en visscherij acht doen geven.

7. Onderzoek instellen naar de noodzakelijkheid van maatregelen tegen *verontreiniging van vischwateren.*

8. Onderzoek gelasten naar de mogelijkheid: 1e. om *van plassen, meren, vergaarkommen* meer *partij te trekken voor de vischteelt* en c. q. de zaak van regeeringswege ter hand te nemen, ook ten aanzien van 't trekken van gemeente-inkomsten uit de visscherij in sommige wateren; 2e. tot *uitbreiding der zoutwatervischvijvers*, zoo noodig met Regeeringssteun.

9. Naar *Chineesche zoetwatervischteelt* in de streken, van waaruit emigratie naar Java en Madoera is, een onderzoek vragen aan onze vertegenwoordigers in China; bevestigt het den gunstigen roep dier teelt, hun tusschenkomst inroepen voor de aanwerving van eenige ter zake kundige Chineezen voor de invoering dier teelt op Java en Madoera en verder daartoe 't noodige verrichten.

10. *Tot behoorlijk onderhoud van vijvers* gewestelijke verordeningen doen uitvaardigen (afzonderlijk voorstel bijlage 1.) [1])

11. In doen trekken de gewestelijke verordening betreffende *'t verbod van den verkoop van tjoewé* in de Preanger Regentschappen.

[1]) Deze bijlage bevat een nota van het lid Raden Mas Oetoyo, Regent van Japara, waarin overtuigend wordt aangetoond tot hoeveel bezwaren strafbepalingen op het, volgens het oordeel van ambtenaren, niet goed onderhouden van vijvers kunnen leiden en het advies om niet in zulke verordeningen te treden.

12. *Uitbreiding geven aan de gelegenheid tot in- en overschrijving van vaste goederen.* Wijziging der bepalingen zoodanig dat eerst recht van in- en over schrijving verschuldigd is *over vaartuigen van 10 last.*

13. Doen opmaken van normaalprojecten voor *vischhallen en vischpasarloodsen*, en na doen gaan waar vischhallen, waar vischpasarloodsen noodig zijn en die geleidelijk aldaar te doen bouwen.

14. Verleenen van *geldelijke ondersteuning voor diepzeevisscherij* uitgeoefend. met Inlandsch scheepsvolk, *a* door Nederlanders, ingezetenen van Nederland of Nederlandsch Indië en vennootschappen gevestigd in Nederland of Nederlandsch Indië, in den Indischen Oceaan als de vangst aan de zuidkust van Java aan wal gebracht wordt; *b.* door Inlanders inzonderheid bij 't aanwenden van vaartuigen geschikt voor inzouten op zee.

15. *Verbetering der statistiek over de visscherij* door bij de vijfjaarlijksche volkstellingen meer dan tot dusver aandacht te schenken aan 't visschersbedrijf.

16. *Jaarlijksche afsluiting van 't zg. certificaten-register.*

17. In 't *Koloniaal verslag* meer aandacht wijden aan vischteelt en visscherij

B. ONDERWERPEN ONDER DE AANDACHT DER REGEERING GEBRACHT OF BIJ HAAR AANBEVOLEN.

1. *Groote afstand* der meeste *visschersdesa's* van de *gouvernements zoutpakhuizen.*

2. *Te hooge bedrijfsbelasting* volgens de afdeelingsverslagen van Lěbak, Pamĕkasan, Sampang.

3. *Aanmoediging der vischteelt op sawah's*: alleen in streken, waar zonder anderen te kort te doen helder water beschikbaar is en de teelt van polowidjo onmogelijk en in streken, waar de afvoer van voortbrengselen kostbaar of niet mogelijk is.

4. Uitkeering van *premies voor 't dooden van* voor visschen *schadelijk gedierte*, na onderzoek naar de schadelijkheid.

5. Maatregelen tegen 't *vangen van levende schildpadden.*

6. *Regeling van 't vischrecht der Inlandsche bevolking*, gewenscht door de afdeelingscommissies van Soekapoera en Brĕbĕs.

7. De gebrekkige verkeersmiddelen aan de Zuidkust een nadeel voor de visscherij. 't In de missive der welvaartcommissie dd. 28 Januari 1903 No. 23/W.C. voorkomende over *spoortarieven.* Verleening van belangrijke vermindering van vrachtprijzen bij spoorvervoer over groote afstanden en verlaging der spoortarieven voor visch en vischproducten.

8. Onderzoek naar de mogelijkheid om door eenvoudige middelen aan te brengen *verbeteringen aan visschershavens, van uitdieping*, in 't belang der visscherij, *van rivieren, vervanging van dammetjes* tot wering van zeewater *door schutsluizen.*

C. VOORSTELLEN WAARVAN DE BEHANDELING UITGESTELD IS.

Oprichting van *vischconservenfabrieken.*

D. VOORSTELLEN OF DENKBEELDEN, WAARMEE DE WELVAARTCOMMISSIE ZICH NIET VEREENIGEN KAN.

1. *Losmaking der visschers van hun geldschieters* door voorschotverstrekking van gouvernementswege.

2. *Verstrekking van praoeën en vischtuig* door 't gouvernement.

3. Verhooging of invoering van *rechten op ingevoerde visch* of op 't met die visch *ingevoerde zout.*

4. Verscherping van 't *keuren van ingevoerde visch.*

5. Oprichting van een *vischhal met visschershaven* aan den Grooten Boom te Batavia. Voorstellen van den resident van Batavia, daarmee in verband.

6. Opening van een *vischmarkt te Tandjoeng Prioek* (afzonderlijk voorstel bijlage 2). [1])

7. Instelling van een *visscherij-college.*

II. PLUIMVEETEELT.

A. Bepaalde voorstellen.

1. *Verbetering van 't hoenderras a.* door veredeling van 't inheemsche hoen met verwijdering of castratie van de ongeschikte hanen, *b.* door kweeking van een geschikt kruisingsproduct, hetzij in onder toezicht gestelde particuliere hoenderparken, hetzij in een gouvernements-hoenderpark, hetzij met behulp van een prijsvraag.

2. *Verlaging van spoor- en tramtarieven* voor vervoer van pluimvee en eieren, inzonderheid over groote afstanden.

3. *Verstrekking van voorschotten* (niet renteloos) door de zg. afdeelingsbanken aan Inlandsche pluimveefokkers c. q. met gouvernements-ondersteuning.

4. Onderzoek in streken, waar veel *pluimveediefstallen* voorkomen, naar de oorzaken en naar de maatregelen binnen de perken der bestaande bepalingen er tegen te nemen.

5. Een deel der geldelijke gouvernements-ondersteuning aan veetentoonstelling, jaarmarkten enz. bestemmen voor met den gouvernements-veearts te regelen *pluimveetentoonstellingen*, tevens markten.

6. Uitgave van een voor den gewonen Inlander begrijpelijke *handleiding voor 't fokken van pluimvee.*

7. Instellen van een deskundig onderzoek naar de *pluimveeziekten.*

8. Bij gouvernements-leveranties *inkoop van pluimvee bij 't gewicht,* ook ter navolging.

9. Behandeling van de pluimveeteelt in 't *Koloniaal Verslag.*

B. Onderwerpen waaromtrent gemeend werd zich hier van 't doen van voorstellen te moeten onthouden.

10. *Premies voor 't dooden van schadelijk gedierte.*

11. *Bedrijfsbelasting.*

[1]) Dit voorstel van den voorzitter Steinmetz betreft de totstandbrenging van een vischmarkt, met gelegenheid voor zoutdebiet en inzouten langs de Westergracht aldaar en het oprichten van afdeelingsbanken te Batavia, c.q. Tandjoeng Priok, Serang en Tegal voor credietverleening aan visschers.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 12 April 1906.

INHOUD.

Houtvesterijen contra particuliere bosch-exploitatie. In de Jan.-afl. van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N. I.* heeft de heer A. E. J. Bruinsma het nogmaals opgenomen voor het goed recht der staats-exploitatie in de houtvesterijen en bestrijdt daarbij achtervolgens de brochure van den heer van den Wall Bake, en de bespreking daarvan in het *Hbl.*, vermeld in onze laatste Jan.-afl. bl. 92, het artikel van den heer v. d. Roemer in de Nov.-afl. bl. 1643 en onze opmerkingen in de revue der Dec.-afl. bl. 1876. Het stuk is belangrijk, omdat er eenige nieuwe cijfers in gegeven worden; doch wat de waarde van de opbrengst-berekening per H. A. betreft, zijn wij nog niet veel wijzer geworden. Waarom hetgeen op een zeker aantal boschperceelen verdiend is, mag worden omgeslagen over de oppervlakte van alle boschdistricten (in 1904 : 575945 H. A. in dit opstel 577015 H. A.) wordt verdedigd op grond van de omstandigheid, dat ook een houtvesterij een verzameling van bosschen is, bestemd om in zijn geheel te worden beheerd, en die evenmin in zijn geheel voor aankap in aanmerking komen. Bij beide is, zooals wij o. a. opmerkten, een gedeelte jong bosch afkomstig van herbossching en nu toont de schrijver aan dat deze herbosschingen te zamen in de houtvesterijen zelfs grooter zijn dan in de boschdistricten, welke 84 pCt. natuurlijk bosch bevatten, tegen slechts 66.4 pCt. in de houtvesterijen. Dit vernemen wij met belangstelling, doch die ongelijke herbossching was slechts een der redenen, die er schijnen te bestaan om nog niet tot aankap over te gaan. De voornaamste zal wel zijn, dat als men nu alle hout van 80 en meer jaren ouderdom in de natuur-bosschen ineens kapte, er voor aankap in later jaren niet

genoeg overbleef. De in 1900—1904 verkregen opbrengst van *f* 6484755. te deelen door 575945 H. A. heeft daarom naar ons inzien al even weinig zin als de opbrengst per H. A. jaarlijksche kapvlakte te berekenen, door elk soort van uitgegeven perceelen opgeleverd, waar de schrijver het op bl. 36 over heeft. Wat de opbrengst van de houtvesterijen betreft, wordt eene berekening gegeven, waaruit blijkt, dat met inbegrip van de uitkomsten over 1905 de opbrengst per H. A. gemiddeld *f* 3.87 heeft bedragen tegenover het in het vorige opstel berekende gemiddelde van *f* 3.52 en dat over 1905 alleen die opbrengst was *f* 5.07. Het zal den schrijver benieuwen of het een en ander ook eenige wijziging brengt in ons oordeel dat het bewijs dat de geldelijke uitkomsten der houtvesterijen per H. A. berekend, 160 pCt. bedroegen van die der boschdistricten. Inderdaad, wij zien met genoegen dat het in die houtvesterijen zoo goed gaat, doch waarom de inkomsten uit de boschperceelen gemiddeld worden over dat groot aantal bouws en waarom er bijv. de bosschen van Suriname of van Borneo of van andere landen er ook niet bij geteld worden, is ons nog altijd niet duidelijk. Het komt ons voor dat zulk een opbrengst per H. A. alleen waarde heeft als alle inkomsten bijeen worden gedaan, opdat het gouvernement van jaar tot jaar zien kan wat het aan inkomst van zijn bosschen per eenheid trekt voor het algemeene budget. Bovendien is deze berekening der geldelijke uitkomsten, zooals de schrijver zelf zegt, lang niet de hoofdzaak. Hij acht integendeel van nog meer belang de indirecte voordeelen, welke voor de gemeenschap uit een intensief ingericht bosch-beheer, gelijk dit alleen in de houtvesterijen mogelijk is, voortvloeien.

Interessant is het verweer tegen het ook door het *Hbl.* aanbevolen kappen op bestelling. Er moet juist hoe langer hoe meer een streven zijn om de stammen, zoo niet geheel in hun oorspronkelijken vorm, dan toch als dolken, naar de verzamel- en stapelplaatsen te vervoeren en ze daar liefst op den zaagmolen te verwerken, iets dat nu al in Birma toegepast schijnt te worden. Dan gaat geen stukje hout verloren en kan van alles een nuttig gebruik gemaakt worden, zelfs van het zaagsel als brandstof. De exploitant levert het materiaal in ruwen vorm aan den handelaar, en deze en niet gene brengt het op de voor hem meest voordeelige wijze in den verlangden vorm. Als het de bedoeling is om geleidelijk de tegenwoordige houtcontractanten te doen overgaan in beheerders van zulke zagerijen en handelaars in het gekapte hout, dan maakt dit argument op ons als leek meer indruk, dan alle berekeningen van rendement per H. A. Intusschen is dit iets anders dan wat nu in de houtvesterijen gebeurt, die toch ook thans geen dolken, doch timmerhout en brandhout leveren. Is hier een nieuw idee in wording en zijn de houtvesterijen ook nog een overgangsvorm?

* * *

De Kokos- en Kerstmis-eilanden. Eenige opmerkingen omtrent het bezit dezer eilanden, gemaakt in de vergadering van het *Indisch Genootschap* van 13 Febr., geven het *Algem. Handelsblad* van 21 Maart j.l. aanleiding om de geschiedenis er van in eenige bijzonderheden na te gaan (Vooraf brengen wij in herinnering dat Egeria of Christmas-eiland ± 400 K. M. bezuiden de Zuidkust van Bantam ligt op 155° 40′ O. L. van Gr. en $10^1/_2$° Z. B.

en Kokos- of Keeling-eil. op ruim 96°50′ O. L. en 12° 10′ Z. B., in een rechte lijn ± 1100 K. M. van den ingang van straat Soenda.

De genoemde eilanden waren voor ons van belang omdat: 1° zij nagenoeg in de directe route liggen van Zuid-Afrika naar Straat Soenda en daardoor in nood een veilige toevlucht opleverden; 2° het ons belang niet kan zijn dat een vreemde mogendheid er gelegenheid heeft een kolenstation aan te leggen en oorlogsschepen te verzamelen; 3°. zij zich beroemen op een zeer gezond klimaat. Eindelijk is 4°. de bevolking nagenoeg geheel uit ons Indisch gebied afkomstig. In 1892 had men op de Kokos-eilanden 389 inboorlingen (afstammelingen van door Hare in 1823 medegebrachte slaven) en 185 Bantammers. Het Kerstmis-eiland werd in 1888 van uit de Kokos-eilanden „gekoloniseerd" en in 1898 werden er van Java koelies aangevoerd voor de bewerking van de aanwezige phosphaatgroeven. Omtrent de geschiedenis van het eertijds onbewoonde Kokos-eiland wordt geciteerd uit een verslag van 1829 van den heer A. van der Jagt, die de opdracht had met den kolonialen schoener „Flora" de toestanden aldaar te onderzoeken (*Verh. Bat Gen.* 1832 bl. 311 en 318) en waaruit blijkt dat het denkbeeld om ze onder ons gezag te brengen destijds van ons uitging, iets wat in de Tweede Kamer op 28 Sept. 1857 door Minister Mijer andersom werd voorgesteld. Ross wilde wel onder ons gezag komen, doch de G. G. Van den Bosch achtte het een strategische dwaling, als wij ons op de Kokos-eilanden vestigden. In één opzicht bleef de regeering echter niet geheel neutraal. De handel er van richtte zich uitsluitend naar Batavia en nu is het opmerkelijk, dat bij de toenmaals heerschende differentiële rechten, zij tot het N.-I. tolgebied werden gerekend. In 1841 besloot Merkus ze onder nadere goedkeuring onder de Nederlandsche vlag op te nemen, doch de goedkeuring werd geweigerd en bij Indisch besluit (vermoedelijk van 28 Mei 1842 No. 10) werd beslist dat wij er niets te maken hadden. In 1852 onder Duymaer van Twist kwam de zaak zonder gevolg nog eens op het tapijt. In April 1857 deed kapitein Granvelle Freemantle er uit naam van Hare Britsche Majesteit een Engelsche vlag hijschen. Toen ontstond er in Nederland verontwaardiging over de kortzichtigheid der regeering, die zich uitte in de 2e Kamer bij monde van Van Hoëvell tegenover minister Mijer, die beweerde, dat de aanzoeken van Ross waren uitgegaan, dat men wijs had gedaan het protectoraat, dat groote geldelijke opofferingen zou eischen, niet te aanvaarden. Ook van Kerstmis-eiland toont het *Hbl.* aan dat de Engelschen, die in Juni 1888 er bezit van namen, niet van inhaligheid zijn te betichten, omdat zij ook hier namen wat wij niet wilden hebben.

Volgens het *Hbl.* hebben wij door onze onverschilligheid onze vrijheid van beweging ten Zuiden van Java en de handelsbetrekking dier eilanden met Batavia verloren. Ook doet de zaak ons in het oog der vreemdelingen schade.

* * *

Onze consul te Caïro. In het *Vaderland* van 17 Maart j.l. vonden wij een brief overgenomen van den heer J. H. Insinger te Luxor in Egypte, gericht aan Neerlandia, die er over klaagt dat in den laatsten tijd steeds vreemdelingen Nederlandsch Consul te Caïro worden. Gedurende zijn 26-jarig verblijf in Egypte kende hij eerst als zoodanig den heer Dutilh, afstammeling eener

Nederlandsche familie te Suriname, toen Fabricius, een Griek van Beyersche afstamming, later Bretschneider, een Duitscher en nu is benoemd de schoonzoon van dezen laatsten, Dr. Axel Preyer. Deze is bemiddeld, zijn persoonlijkheid wordt om strijd geroemd, doch de schrijver heeft tegen hem, dat hij geen Nederlander is en dat er Nederlanders ter beschikking zijn. Dit in het midden latende, heeft men dan toch waarschijnlijk iemand gekozen, die in Nederland en zijn koloniën belangstelt, want hij is blijkbaar de schrijver van de „Indo-Malayische Streifzüge" besproken in de *Ind. Gids* 1903 II bl. 1745. Onlangs zagen wij een ander werk van dezen schrijver aangekondigd over „Ueberseeische Actiengesellschaften und Grossbetriebe". Voorts geeft de jongste lijst van diplomatieke en consulaire ambtenaren bij Dr. A. F. Preyer te Caïro op, dat met hem in het Nederlandsch briefwisseling kan worden gehouden.

* * *

G. A. Scherer †. Op 19 Maart jl. overleed hier ter stede het Oud-Lid in den Raad van Nederlandsch-Indië G. A. Scherer, die, op 10 Maart 1849 te Venlo geboren, reeds in 1866 als tijdelijk klerk bij het Departement van Financiën in dienst trad. In 1870 ging hij over bij het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen en blijkens het levensbericht in de *Nieuwe Courant* van 20 dezer, had de overledene meermalen gelegenheid zich daar te onderscheiden. Zoo overrompelde hij als aspirant-controleur te Tello met vier oppassers een hoofdopstandeling en greep hij als assistent-resident van Gorontalo krachtig in het bestuur in. In het kort wordt daarbij gewezen op het op eigen verantwoordelijkheid heffen van een hoofdgeld (indertijd door den heer Scherer zelf in eene lezing omstandig medegedeeld, zie *Ind. Gids* 1904 I bl. 445). Deze passage gaf een „oudgast" aanleiding in de *Nieuwe Courant* van 25 Maart te wijzen op het gevaarlijke om als bewijs van doortastendheid aan te halen eene inbreuk op het recht van belastingheffing dat grondwettig alleen aan de Koningin toekomt. De oudgast vroeg voorts of het verdedigbaar was dezen maatregel twee jaar lang te verzwijgen, of het denkbaar is dat een resident zoo slecht op de hoogte is van zijn gewest om van zulk eene heffing onkundig te zijn en of de maandstaten van de kashouders toen niet werden ingediend, waarop die ontvangsten moesten voorkomen. De redactie teekent hierbij aan dat het invoeren van geregeld bestuur in de onder afdeeling Gorontalo, waarbij ook het heffen van belastingen te pas kwam, inderdaad door het krachtig optreden der plaatselijke bestuursambtenaren mogelijk werd gemaakt, terwijl de sanctie van het opperbestuur eerst werd verleend, nadat de maatregelen in quaestie reeds eenige jaren hadden gewerkt. Een geheim is dit geenszins, er wordt verwezen naar het Kol. Verslag over 1888 en een artikel over de assistent-residentie Gorontalo door G. W. W. C. Baron v. Hoëvell in het *Tijdschr. Aardr. Gen.* 2e Serie VIII bl. 28. De heer Scherer in 1885 te Gorontalo gekomen, ging reeds in 1886 naar Deli en werd door den straks genoemden vervangen, onder wiens bestuur met deze belastingheffing werd voortgegaan. Deze handelwijze verdiende in dit bijzonder geval geen afkeuring, integendeel. Men had hier een tijdperk van overgang van inlandsch zelfbestuur tot rechtstreeksch bestuur en alles geschiedde met instemming van hoofden en bevolking.

In de periode tusschen het verblijf te Tello en te Gorontalo diende de heer Scherer in Atjeh en verkreeg daar in 1878 o. a. het eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven. In Deli werd hij weldra resident van Sumatra 's Oostkust, in 1891 van de Padangsche Bovenlanden en in 1894 volgde zijn benoeming tot Directeur van Binnenlandsch bestuur. Een jaar later in 1895 werd hij lid van den Raad van Indië, welke hij op 15 Aug. 1898 met een op de meest eervolle wijze verleend ontslag verliet. Eenstemmig is men steeds geweest over zijn moedig, krachtig en beleidvol optreden in Atjeh en elders. Ook op Lombok, waarheen hij na de ramp van Aug. 1894 als Regeerings-commissaris gezonden werd, gaf hij blijken van doortastendheid en moed. Daaraan paarde zich eenvoud, zachtheid en goedheid van hart. Het levensbericht in de *N. Ct.* besluit dan ook met de woorden dat de naam Scherer in de geschiedenis van Indië eene blijvende en eervolle plaats verdient.

* * *

De ontwikkeling van het verkeer in N.-O.-Sumatra. In de *Nieuwe Courant* van 21 Maart jl. wordt onder het opschrift: „Niet bij de pakken . . . ." de verzuchting van een Indisch blad besproken als zoude er buiten het gewelddadig tot de orde roepen van tuchtlooze inlandsche zelfbesturen, hoegenaamd niets worden „aangepakt". Het blad gelooft dat er achter de schermen integendeel heel wat aan den gang is en op het punt van maatregelen tot verheffing van land en volk, acht het blad verfrisschend en bemoedigend, hetgeen men verneemt omtrent een onderhoud, hetwelk de redacteur van de *Deli-Ct.* met den G.-G. heeft gehad, betreffende de ontwikkeling van het verkeer in den Noordoostelijken hoek van Sumatra. Daarbij kwam onder anderen Langsar ter sprake en de gelegenheid die deze plaats als uitvoerhaven van Deli zou aanbieden bij aansluiting aan het spoorwegnet aldaar. Men meende dat de Indische regeering, die eerst voor dat plan niet ongevoelig scheen, het ten slotte den rug had toegekeerd. Uit het gesprek bleek nu dat dit allerminst het geval is. Belawan was volgens Z.E. geen haven, telkens moest men baggeren en dan kunnen er alleen kleine booten komen. Over een weg naar Belawan wordt niet gedacht; ook al heeft de spoorweg er thans een monopolie, er zijn betere, meer productieve, wegen te maken. In Langsar is met doorbaggeren van de bank 15 voet diepgang te krijgen, maar het moet 20 voet worden, opdat het groot scheepvaartverkeer deze haven direct aandoet. Kleine booten hebben toch evenveel onkosten en het is veel voordeeliger de tabak met een flink schip naar Sabang te brengen. Er moet dan ook van Pangkalan Brandan geen smal maar breed spoor komen. Mettertijd zullen de stoomvaartlijnen Langsar in plaats van Sabang aandoen als er maar retourvracht is. Om die te krijgen moet het binnenland geopend worden, moeten karrewegen aangelegd worden. Er is terrein genoeg voor bergcultures. Als er maar eerst geld geleend kan worden op naam van Indië, dan is Langsar een zaak die zijn rente opbrengt. De *N. Ct.* concludeert uit het interview dat het den G.-G. niet aan lust en moed ontbreekt om groote plannen op touw te zetten. Het plan kan al dan niet aanbevelenswaardig of uitvoerbaar wezen — het is zoolang de Indische regeering het niet in nauwkeurige omlijning heeft ingediend en toegelicht, een open quaestie. Maar één ding is volgens de *N. Ct.* zeker: Bij de pakken denkt Van Heutsz niet te gaan zitten.

* * *

Terugkoop van particuliere landerijen op Java. Onder de bijlagen der Handelingen van de S. G. is als No. 172 opgenomen een ontwerp van wet tot wijziging en verhooging der begrooting van N.-I. voor 1906 ten behoeve van den terugkoop van particuliere landerijen op Java, en wel om eene onderafdeeling 57a in te lasschen ten bedrage van *ƒ* 500.000.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Maart jl. wordt aan deze zaak een hoofdartikel gewijd. Na eene historische inleiding wordt daarin de Memorie van Toelichting vergeleken met wat Mr. Fock in 1904 schreef in zijne „Beschouwingen en voorstellen" (zie *Ind. Gids* 1904 II bl. 1748), toen hij zich een overtuigd voorstander van den terugkoop toonde. Hij meende dat slechts aaneengesloten gebieden tot het domein van den staat terug zouden zijn te brengen door onteigening ten algemeenen nutte toe te passen. Alleen daardoor kan de regeering het verloop der zaak geheel beheerschen.

„Onteigening", zegt de *N. R. Ct.*, „was dus het eenige middel! Hier is weer gebleken, hoe groot een afstand er kan liggen tusschen een afgevaardigde-adviseur aan deze, en dienzelfden staatsman als minister aan gene zijde der groene tafel, — of wil men het liever, hoe moeilijk het is voor een volksvertegenwoordiger zich in de practische uitvoering van een nauwgezet overwogen theoretische stelling volledig in te denken. In de M. v. A. op het V.V. der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1906 erkende minister Fock al, dat de uitwerking van een tot onteigening strekkend plan in elk geval eene omvangrijke voorbereiding zou eischen en er dus grond is om te vreezen, dat, door daaraan uitsluitend vast te houden, het vraagstuk van het particulier landbezit nog voor onbepaalden tijd zou blijven in het stadium der overweging".

De *N. R. Ct.* beschouwt het hijschen van deze vlag van geleidelijken aankoop als het strijken van die der onteigening en meent dat de voorstanders van deze laatste zich nu maar gewonnen moeten geven. Zij prijst het in den minister dat hij zijn veranderde zienswijze heeft durven uitspreken. Een ander zou misschien daarom van het doorvoeren der zaak hebben afgezien.

Tot dusver werd als vaststaande aangenomen, dat de wetgever den gouverneur-generaal geen algemeen crediet zou willen geven om, mocht zich de gelegenheid voordoen en ontbreekt de tijd om de wetgevende macht te raadplegen, tot den aankoop van ter markt komende landerijen over te gaan. Het tegenwoordige voorstel geeft gelegenheid aan de volksvertegenwoordiging om zich in deze uit te spreken en betreft voorts een concreet geval. De Weeskamer te Batavia is eigenares van het particuliere land Nanggoeng in het Buitenzorgsche, groot 11150 bahoe met eene verpondingswaarde, laatstelijk vastgesteld op *ƒ* 260.000. Daarvoor wil zij het aan de Regeering overdoen. Daar dit landje nog slechts $^1/_{134}$ beslaat van alle particuliere landerijen bewesten de Tjimanok zou zulks nog slechts een kleinen sprong in de goede richting zijn. Op dit verhoudingscijfer zijn echter geen gevolgtrekkingen te bouwen, daar de waarde dier landerijen zeer uiteenloopt. Alle particuliere landerijen in geheel Ned.-Indië worden te zamen op 50 millioen geschat. Er zouden dus met den geheelen aankoop op den aangewezen voet ± 100 jaren gemoeid zijn. De *N. R. Ct.* wil het ontwerp niet bestrijden, doch zoude toch wel verklaard wenschen te zien of zulk een lang tijdsverloop in de bedoeling van den Minister ligt. Zij zou een duidelijker uiteenzetting wenschen van bedoeling, opzet en gevolgen.

Het *Alg. Handelsblad* van 28 Maart jl. brengt in herinnering hoe over den terugkoop der particuliere landerijen reeds jaar en dag gesproken is, vooral na de beruchte Tjiomas-zaak in 1886. De toenmalige voorstellen om dit land tot gouvernements-grond te converteeren, hadden, als het blad zich wel herinnert, het betalen van een zekere annuiteit ten grondslag, welke ongeveer evenveel zou bedragen als het Gouvernement aan belastingen zoude innen en zouden dus geen bijzondere uitgaven vereischen. Het denkbeeld was naar het *Hbl.* meent, afkomstig van den heer A. C. Wertheim. Intusschen zijn de onderhandelingen over Tjiomas afgesprongen en van een voorbeeld dat ten opzichte van andere landerijen, had kunnen worden nagevolgd, is geen sprake geweest.

Na de toestanden geresumeerd te hebben, komt het blad tot de voor de hand liggende gevolgtrekking, door Mr. Fock uitgesproken, dat waar op geleidelijken terugkoop met medewerking van niet te hooge eischen stellende eigenaren niet gewacht kan worden, onteigening het eenige afdoende middel is. Het onderhavige wetsontwerp is hiermede, schijnbaar althans, in tegenspraak. Het *Hbl.* meent echter dat daarbij aan eene verder strekkende overweging moet worden gedacht. De Regeering geen kans ziende de op dit oogenblik voor de onteigening noodige gelden te verkrijgen, vraagt nu slechts de goedkeuring van het beginsel; kunnen er eenmaal, buiten verantwoordelijkheid van het moederland, Indische leeningen worden gesloten, dàn kan het beginsel volle toepassing vinden.

Het blad besprak de quaestie ook in zijn No. van 13 Mei 1899 en betuigde toen zijn instemming met de klacht van het *Tijdschrift voor Nijv. en Landb. in N.-I.* dat de regeering zulk eene schoone gelegenheid had laten voorbijgaan om het land Tjikopo Majak te koopen. Thans heeft de Weeskamer nog een paar andere landjes in beheer, doch deze bron zal spoedig uitgeput zijn en waar bij aankoop allicht van de zijde der verkoopers te hooge eischen worden gesteld, zal volgens het *Hbl.* onteigening, residenties- of districtsgewijze ten slotte toch wel het eenige middel zijn.

* * *

Moeten wij St. Eustatius verkoopen? Het *Ned. Tijdschr. van Nijverheid* bespreekt het denkbeeld van de *New-York Times* van 11 Febr. jl. om dit eiland te verkoopen, daar er zulke schoone herinneringen aan verbonden zijn uit den Amerikaanschen vrijheids-oorlog met Engeland. Volgens dit blad zou zelfs de eindelijke zegepraal der Amerikaansche zaak voor een groot deel aan de hulp van St. Eustatius te danken zijn. Dit hulp verleenen is echter voor het eiland noodlottig geweest. Engeland nam het in 1778 in beslag en daarmede ving het verval aan. In 1894 schreef Hamelberg in de *Vragen van den Dag* dat het eenmaal 25000 inwoners (nu 1500) telde, vele suiker-, indigo-, tabak-, en koffieplantages werden door ruim 5000 negerslaven bewerkt; soms lagen er 600 à 700 schepen tegelijk op de reede. Bij de verovering door Rodney vielen dezen 30 millioen gulden in handen (zie ook Van Kol: Naar de Antillen bl. 181).

Thans zijn van de vroegere welvaart slechts ruïnes overgebleven en hoewel de toestand tegenwoordig iets minder ongunstig is, hij blijft nog zorgwekkend. De Nederlandsche gezaghebber Grol en zijn echtgenoote doen al het mogelijke om het eiland weer op te heffen. Het Kol. Museum te Haarlem

kan daarvan de tastbare bewijzen geven. Een herbarium en verschillende monsters van producten zijn daar bijeen gebracht; ook prof. Went heeft een botanische studie van het eiland gemaakt. Volgens genoemd tijdschrift verdient het plan van dit Museum steun, om de regeering te overtuigen, dat zij den land- en tuinbouwdienst in Ned. West-Indië stelselmatig moet inrichten, door, onder centrale leiding van Dr. Van Hall te Paramaribo, op elk der Nederlandsche eilanden ten minste één practisch gouvernements tuinier te plaatsen, ten einde de inboorlingen vooruit te helpen. Ook zullen voorschotten moeten worden gegeven en het uitzenden van geschikte werkkrachten dient te worden bevorderd. Als het moederland zich het eiland niet op die wijze aantrekt, zou men niet verantwoord zijn het aanbod van een rijken buur af to slaan. En wij moeten toch als dit komt, neen antwoorden. Zelfs van een Amerikaansch standpunt wordt het eigenaardiger geacht dat het eiland blijft in handen van de natie, welke van den aanvang af haar sympathie voor den vrijheidsoorlog betoond heeft; en dan kunnen de Amerikanen er een monument stichten.

* * *

De inlandsche gemeente-ordonnantie in de vorige afl. vermeld op bl. 621 kwam in het *Alg. Handelsblad* van 16 Maart jl. ter sprake. Opmerkelijk vindt het blad art. 11, krachtens hetwelk de gemeenten zonder schriftelijke machtiging van het hoofd van plaatselijk bestuur geen geldleeningen of bezwarende overeenkomsten mogen aangaan en, waar met het noodige toezicht van hoogerhand de rechtpersoonlijkheid der gemeente wordt gevestigd, is het de vraag of deze spoedig werkelijke waarde voor de dessa zal bezitten. Een eerste stap is gedaan en waar de residenten bevoegd worden, na machtiging van den G.-G., nadere regelen vast te stellen tot aanvulling der voorschriften, schijnt er volgens het blad meer kans dat die rechtspersoonlijkheid geen doode letter zal blijven. Ten slotte wordt opgemerkt, dat waar de *Java-Bode* schrijft, dat het dessahoofd met *enkele daartoe aangewezen personen* het dessabestuur uitmaakt, en de *Loc.* meent dat die voortaan door het hoofd van gewestelijk bestuur zullen worden aangewezen, het *Hbl.* dit niet uit de ordonnantie kan lezen. Die woorden komen er wel in voor, doch art. 2. al. 3. zegt duidelijk dat de wijze van aanstelling der leden van het dessabestuur, buiten het dessahoofd, aan plaatselijk gebruik blijft overgelaten.

* * *

Verkiezing in de dessa. Evenals het *Hbl.* bij de genoemde regeling met leedwezen ziet dat de dessahoofd-verkiezing in stand blijft, is ook de *Locomotief*, zooals nu weder blijkt uit het No. van 14 Febr. jl., een tegenstander van die verkiezing. Hetgeen het blad daaromtrent mededeelt in zijn „Links en Rechts" is daarbij merkwaardig. Het handelt over eene onlangs plaats gevonden verkiezing in de kleine dessa-Kembangan, dicht bij Semarang, waarvan het geheele verloop nauwkeurig beschreven wordt. „Wij moeten erkennen", zoo leest men, „dat deze verkiezing in de dessa op zichzelf beschouwd, een zeer gunstigen indruk bij ons heeft achtergelaten. De dessaman weet wat eene verkiezing is; hij is, wat het besef van den kiezersplicht betreft, een „model-kiezer".

Toch is het blad niet bekeerd en vraagt wat er vóór de verkiezing is gebeurd en wat er nà de verkiezing zal geschieden. Het bespreekt de groote sommen, die besteed worden om loerah te worden en over de te groote macht van dezen, enz. Inderdaad de *Loc.* is moeilijk te voldoen.

* * *

Een nieuwe koers bij inlandsch zelfbestuur op Celebes wordt blijkens het *Alg. Handelsblad* van 21 Maart j.l. ingeleid door het gebruik maken van de bevoegdheid, welke het derde artikel der „korte verklaring" geeft, die door alle bestuurders, welke zich onderwierpen, werd afgelegd. Daarin wordt bepaald dat de inlandsche zelfbesturen zullen nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot hunne landschappen, voor of namens den gewestelijken bestuurder, zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen zullen opvolgen, door of namens dien bestuurder gegeven of nog te geven. Hiermede is ten slotte alle macht in onze handen. Het is de bedoeling aan de inlandsche zelfbesturen Europeesche ambtenaren als „leiders" toe te voegen; een stelsel zeer goed in theorie, doch of het in de practijk zal voldoen, hangt in hooge mate af van de tact, het beleid onzer ambtenaren aan wie nu hooge eischen gesteld worden. Dit laatste wordt toegelicht uit een tot hen gerichte circulaire van den Gouverneur van 13 Dec. 1905: Op gezette tijden vergaderen met het landsbestuur, toegankelijkheid voor den kleinen man, omzichtigheid in het opleggen van boeten, beleefde en vormelijke omgang met de hoofden, met energie optreden tegen heffingen, die den handel belemmeren en de dobbelzucht aanmoedigen, voortdurend aandacht schenken aan in heerendienst aanleggen van wegen. Voor de rechtspleging is bij besluit van den Gouverneur van 8 Jan. 1906 eene regeling vastgesteld, die volgens het *Hbl.* op gelukkige wijze harmonie brengt tusschen de Europeesche en inlandsche begrippen. Door de op 13 Jan. j.l. voorloopig geregelde landschapskassen is voorts een goed begin van financieele decentralisatie gemaakt.

Ook de politieke decentralisatie, onder de zooeven genoemde Europeesche leiding, heeft volgens het *Hbl.* veel wat ieder moet toelachen. Doch dan moet men over een wezenlijk *keurcorps* beschikken, anders zullen de beste regelingen òf aanleiding geven tot tal van moeilijkheden, òf grootendeels regelingen blijven *op papier*. Het spreekt den wensch uit dat de mannen, die door de Indische Regeering worden aangewezen om in de zelfbesturende landschappen de leiding op zich te nemen, zich in alle opzichten voor de even zware als eervolle taak berekend zullen toonen, — zoodat men in volgende jaren zal kunnen roemen op den grooten vooruitgang, in die landschappen verkregen.

* * *

Heilzame bemoeiingen. Hoe nuttig ambtenaren ook in kleinen kring werkzaam kunnen zijn, blijkt uit het *Alg. Handelsblad* van 21 Maart j.l., waar het uit het *Bat. Nbl.* van 17 Febr. een bericht overneemt omtrent de opening van een inlandsche meisjesschool te Batoe Radja, een binnenplaatsje in Palembang, waar de controleur J. de Clercq Zubli met zijne echtgenoot, mevrouw Zubli, geb. Jacobs, hiertoe den stoot gaven. In overleg met de

inlandsche hoofden, werd door deze een locaal gegeven en werd genoemde dame alras bijgestaan door een paar inlandsche vrouwen op de hoogte van handwerken. Sedert Aug. staat een ongehuwde Europeesche dame aan het hoofd, die de meisjes lezen, schrijven en rekenen leert. De leerlingen betalen per maand wat zij missen kunnen en verder bestaat de school door maandelijksche bijdragen van Europeesche en inlandsche ambtenaren. Er zijn reeds meisjes, die door den verkoop van haar werk in levensonderhoud en kleeding kunnen voorzien. De school telt thans 54 leerlingen en het *Bat. Nbl.* zou haar een gouv. subsidie gunnen, doch het *Hbl.* gelooft dat men op den duur verder komt, door te steunen op eigen kracht.

* * *

De toestand in Djambi. Zoowel in het *Alg. Handelsblad* van 5 Maart jl. als in dat van 24 Maart, wordt gewezen op den heilzamen invloed van ons bestuur in dat gewest. Het eerste artikel verwijst naar het opstel van den Controleur R. C. van den Bor in het *Tijdschr. voor het B. B.* van Jan. 1906, waaruit blijkt, hoe de bevolking, in den grond goedaardig en zachtmoedig, zich spoedig bij den nieuwen stand van zaken nederlegt. Het tweede artikel wijst op het maandverslag over Dec. 1905. Daarin vindt men sterke bewijzen voor de meening, dat de bevolking ons optreden in het algemeen waardeert, en dat wij in Djambi slechts te strijden hebben tegen een aantal vorstentelgen en hunne volgelingen, die uit den aard der zaak onze inmenging haten aangezien deze een eind maakt aan hun parasietenleven ten koste des volks. Herhaaldelijk toch blijkt uit dat verslag hoe de bevolking medehelpt om bendelieden op te vatten of hoe zij aanwijzingen doet om aanvoerders en weggeloopen dwangarbeiders te vatten. Zij helpt het bestuur krachtig tegen haar vroegere onderdrukkers. Wel vonden meermalen benden nog schuilplaats en voeding bij hen. Maar dit is niet te verwonderen, waar in het algemeen de inlander gehoorzaamt aan hem, die op het oogenblik de machtigste schijnt. Wij mogen over de houding der bevolking in haar geheel tevreden zijn en ons gezag in Djambi zal op hechten grond, op het vertrouwen des volks, rusten.

* * *

Indische bezuiniging. Onlangs werd bij St. 1906 n⁰. 89 de betrekking van substituut-officier van Justitie te Makassar ingetrokken. Het *Alg. Handelsblad* van 22 Maart jl. raadpleegde hierover een deskundige, die meende dat de aldus verkregen bezuiniging niet te handhaven zal zijn, omdat de officier van Justitie het halve jaar op reis is. Veeleer zou te bezuinigen zijn door zoowel hier als te Padang aan de leden van den Raad v. Justitie o.a. tevens de functies van leden der Weeskamers aldaar op te dragen, des noods met een toelage. Het *Hbl.* kan de mogelijkheid niet beoordeelen, maar vindt het denkbeeld der overweging waard.

* * *

Het nieuwe landhuurreglement voor de Vorstenlanden, afgekondigd in St. 1906 No. 93, werd in extenso als bijvoegsel van de *Locomotief* van 19 Febr. jl. afgedrukt, en vormt het onderwerp eener bespreking onder het

opschrift „Mosterd na den maaltijd" in de Nos. 48, 49 en 50 van dat blad van 26 tot 28 Febr. jl. Het onderwerp leent zich niet tot uitvoerige resumptie, doch dit blijkt wel, dat de schrijver van die artikelen zeer teleurgesteld is. Met ongeduld was het verbeid, immers niemand minder dan de heer D. van Rees is een paar jaar geleden in de Vorstenlanden geweest om over aan te brengen wijzigingen te raadplegen, verschillende personen hadden hunne meening ten beste gegeven en schrijver zegt dat men eene ordonnantie verwachtte, die de blijken zou dragen, dat regeerders en geregeerden over hare tot standkoming hadden medegesproken. En nu noemt hij het eene mystificatie. Het is het oude reglement onderste boven geworpen en vermeerderd met een enkele nieuwe bepaling, een stuk, waarin geen nieuw beginsel valt waar te nemen, even onvolkomen als het reglement, dat het komt vervangen, en op sommige plaatsen van bedenkelijk minder gehalte. Voor de motiveering van dit oordeel moet naar de artikelen zelve worden verwezen.

* * *

Panislamisme in onze Oost. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 Maart jl. komt het volgende bericht voor van haar correspondent te Constantinopel, van 23 Maart:

De Turksche couranten meldden gisteren, dat bij keizerlijke iradee vier der jongelingen van Java, die op kosten van den Padisjah hunne opvoeding ontvangen in de bizondere school Hamidiée te Besjik-Tasji, zijn geplaatst aan de militaire academie van Pancaldi, om daar in de zoogenaamde „Classe des Nobles", afdeeling der voornamen, tot officier te worden opgeleid.

Het is de eerste maal dat jongelieden uit onze Oost tot die hoogere militaire school worden toegelaten. Naar in welingelichte Turksche kringen verluidt, zou met deze plaatsing ditmaal worden beoogd aan die Nederlandsch-Indiërs eene zoodanige grondige militaire opleiding te geven dat zij, in verband met de plannen om in ons koloniale leger den officiersrang ook voor inlanders open te stellen — waaromtrent men hier ten Paleize van uit Batavia is ingelicht geworden — bij hun terugkeer in onze bezittingen dadelijk een eervolle en bijzondere plaats in dat inlandsche officierskorps kunnen innemen.

De vier Javaansche kadetten (van Arabischen bloede) zijn onderscheidenlijk 23, 21, 21, en 19 jaar oud. Twee zijn al bijna tien jaar hier, de beide anderen resp. vijf en drie jaar. Het zijn allen zeer schrandere en oppassende jonge menschen, zoodat kan verwacht worden dat zij over twee jaar de akademie als officier zullen kunnen verlaten.

„Een oud-hoofdofficier van het N. I. leger" schrijft n. a. daarvan in de *N. R. Ct.* van den volgenden dag, dat het zeer vriendelijk is van de Turksche regeering om ons gouvernement het werk der opleiding van onze eigen officieren uit handen te willen nemen. Vroeger kwam men bij ons uit den vreemde de krijgskunst leeren. Al is dit nu niet meer het geval, wij behoeven ons toch nog niet tot eene andere mogendheid te wenden om de officieren voor het Indische leger op te leiden en de Turksche regeering zou zeker in de allerlaatste plaats voor zulk een aanzoek in aanmerking komen. De schrijver acht het haast overbodig er op te wijzen „welk een verderfelijken invloed op onze Inlandsche militairen

kan worden uitgeoefend door meerderen, die, alleen reeds door de omstandigheid, dat zij door hunne geboorte tot den Javaanschen adel behooren, in de oogen van den kleinen man een zeer hoog standpunt innemen. En niet alleen, dat zij dien invloed kunnen uitoefenen, zij zullen het ook doen en dat niet in ons belang. Islamitische propaganda is daarmede vierkant in strijd". Hier is het artikel niet duidelijk en men vraagt onwillekeurig waarmede? Uit hetgeen volgt dat de eischen voor het bekomen van den rang van Inlandsch officier wel zoodanig gesteld zullen worden dat men de gewenschte personen verkrijgt, doch dat de schrijver de in Turkije opgeleide jongelieden, ook al voldoen zij daaraan, wil uitsluiten, blijkt dat hij vóór alles Islamitische propaganda wil keeren, als strijdig met ons belang. Dit onderstelt, dat de in Turkije opgeleide officieren per se fanatieke propagandisten zijn en als zoodanig scherp onderscheiden van Mohammedaansche officieren in Nederland of N. I. opgeleid, tenzij de schrijver ook deze laatste liever niet ziet. Intusschen levert Algerië een voorbeeld hoe de Islam, op enkele onverzoenlijken na, zich met andersdenkenden leert verstaan, terwijl de verdraagzaamheid der Muzelmannen ten opzichte van Christenen en Joden door henzelf, als gegrond op de voorschriften van den Koran, wordt geprezen. Wij hopen weldra in de gelegenheid te zijn in dit tijdschrift iets mede te deelen over een werk van een inlandsch „officier-interprète principal" van het Algerijnsche leger, omtrent de positie van zijn geloofsgenooten in die kolonie.

In de *N. R. Ct.* van 6 April wijst de correspondent er uitdrukkelijk op dat de bewuste jongelieden vier zoons van Arabische kooplieden (Hadramautli's) zijn van Batavia, Semarang en Djokja. Volbloed Javaan van adel is er maar één onder de op kosten van den Khalief-Sultan opgeleide jongens, doch die is nog op de „Hoofdenschool", Hamidièe te Besjik-Tasji. Volkomen is de correspondent het met den oud-hoofdofficier eens, dat het benoemen van N.-I. onderdanen van het slag als de bedoelden in het N.-I. leger volstrekt ongewenscht is.

* * *

Een stem voor de Indische suikerbelasting. In de Febr.-afl. van het *Tijdschr. voor Nijv.-en Landb. in N.-I.* vraagt de heer J. Dinger te Batavia of het protest, besproken in onze Maart,-afl. bl. 407, een op recht en billijkheid steunenden grondslag heeft. Men wil de suikernijverheid een nieuwen last opleggen, te kwijten met een verder gedeelte van de winst en men rekent te ontvangen *f* 883.000.— In de verponding zijn de suikerondernemingen voor ongeveer 28 millioen aangeslagen, waardoor reeds aan belasting verschuldigd is *f* 210.000. Hierbij gevoegd hetgeen waarmede de ondernemerswinst, na aftrek van rente voor opgenomen kapitalen, tot dusver getroffen is door de patentbelasting, geeft *f* 390.000 en verder stelt de schrijver het aandeel van de suikernijverheid in voordeel aanbrengende staatsbedrijven op *f* 117.000. Te zamen zoude de bijdragen dezer industrie tot de middelen dan te stellen zijn op *f* 1.600.000. Daartegenover becijfert hij het aandeel van de staatsuitgaven, dat in billijkheid ten laste van de suikernijverheid is te brengen en bepaalt dit op 4 millioen, waarvan ruim 1³/₄ aan irrigatie 1¹/₃, aan ambtenaarspersoneel, 350.000 aan landraden, 200.000 aan gevangenissen, en het overige aan uitgaven van kadaster, veeteelt, politie en stoomwezen. Volgens die beschouwing zouden

de fabrikanten, niet volgens de nieuwe belasting *f* 883.000, doch $3^1/_3$ milioen moeten bijdragen. Bij een theorie dat alle voorname medebezitters te zamen het tekort op de Staatsbegrooting — zonder die *f* 883.000 te ramen op *f* 11.532.537 — zouden behooren te dekken, berekent de heer Dinger het gezamenlijk kapitaalbezit in N.-I. op 513 millioen, waarbij de suikerindustrie voor ongeveer 30% is betrokken. Ook dan geeft eene evenredigheid dat het aandeel van deze in het te dekken tekort ± *f* 3.370.000. is.

Onder het opschrift „Eene bedenkelijke verdediging" komt het *Alg Handelsblad* van 3 April jl. op tegen de beschouwingen van den heer Dinger, die als directeur van de N.-I. Escompto Maatschappij te Batavia zeker niet de eerste de beste is, doch wiens redeneering het *Hbl.* allerminst in overeenstemming schijnt met zijne reputatie. Vooreerst meent het blad dat het niet aangaat hetgeen de Indische schatkist *rechtstreeks* uit de suikercultuur ontvangt te stellen tegenover hetgeen zij *middellijk* daarvoor uitgeeft en dat beide posten naar denzelfden maatstaf berekend behooren te worden. Men zou dan bij de eerste becijfering moeten voegen wat de voor die cultuur gebezigde velden aan landrente opbrengen, wat de staatsspoorwegen er aan verdienen en wat de invoerrechten en accijnzen minder zouden opbrengen als zij niet bestond. De post van 16 ton is dan veel te laag, terwijl het *Hbl.* die van 4 millioen aan uitgaven veel te hoog acht. Het vraagt of inderdaad op Java $3^1/_2$ ton minder zou behoeven te worden uitgegeven aan landraden als de suikerindustrie niet bestond en of aan residenten, regenten en ondergeschikt ambtenaarspersoneel inderdaad in dat geval 13 ton minder noodig zouden zijn, terwijl bij de politie het aandeel onjuist berekend is, omdat bijv. lijfwacht dragonders en gewapende politie in Bantam niets met de cultuur te maken hebben.

Ook de berekening van het kapitaal-bezit wordt gecritiseerd, waar bijv. de particuliere spoor- en tramwegen slechts voor 30 millioen op het lijstje voorkomen, terwijl zij 110 millioen hebben gekost. Indien men de jongst verschenen „Statistiek van het vervoer" raadpleegt, heeft het *Hbl.* gelijk, want de aanlegrekening van de beide lijnen der N. I. S. was op ult. 1904 *f* 26,241,100, die van den Deli-Spoorweg *f* 7,490.890 en van alle tramwegen (na aftrek van den gouv. Atjeh-tram) *f* 66.249,269, hetgeen te zamen reeds 100 millioen geeft. Blijkens een repliek van den heer Dinger, voorkomende in de *JavaBode*, die wij overgedrukt vonden in de *Locomotief* van 8 Maart, wist deze dat echter ook wel, doch wijst op het verschil van meening omtrent hetgeen onder groot-bezitters verstaan moet worden. Niet zij die in zaken veel geld gestoken en wellicht verloren hebben, doch diegenen, welke in het genot zijn van r e n d e e r e n d bezit. Als zoodanig wordt van de aanlegkapitalen der particuliere spoor- en tramwegen slechts 30 millioen in rekening gebracht en ook de ruwweg geschatte 513 millioen totaal-bezit is als zoodanig op te vatten.

Het *Hbl.* berekent nu dat, als de suiker $^1/_4$ van het kapitaal-bezit in beslag neemt en de heer Dinger het aandeel in de uitgaven voor landraden op *f* 350,000 stelt, naar evenredigheid voor alle ondernemingen, aan landraden het viervoudige zou gelden en dus de onderstelling wordt gehuldigd dat deze instellingen, die in het geheel slechts $1^1/_2$ millioen kosten, zonder het bestaan van Europeesche ondernemingen overbodig zouden zijn. Daar het niet bewezen

is dat zij daar allen in gelijke mate mede te maken hebben, is dit argument naar ons inzien niet zeer sterk. Trouwens door het al of niet juiste van eenige oppervlakkig aangenomen cijfers is het pleit niet beslist en het *Hbl.* komt op de hoofdzaak terug, dat het protest zich *niet* richt tegen de opvatting, dat Indië meer geld noodig heeft en daarom degeen, die het best wat missen kan, meer belasting moet betalen, maar daartegen, dat men slechts ééne industrie met nieuwe belastingen bezwaart.

Als dit de grief van de al of niet belanghebbenden is, dan mag men zich vleien dat, als de regeering nu maar doortast en ook een aandeel vordert in de buitensporige winsten, die op tabak, petroleum, enz. gemaakt worden, de verschillende industrieelen spoedig tevreden gesteld kunnen worden en als zij de zaken inzien, zooals de heer Dinger, komen er misschien van hunne zijde wel voorstellen en requesten tot belasting-invoering.

In diens laatstbedoeld artikel, waarvan het opschrift luidt: „Wie hebben zich uit eigen belang de chronische tekorten der Nederlandsch-Indische begrootingen aan te trekken"? leest men, dat die vraag zoo te verstaan is: „Wie hebben er nu wel het meeste belang bij, dat het in Indië goed blijft gaan en de rechtsveiligheid bestendig zij? Onzes inziens, en zuiver uit eigenbelang, de bezitters van de zaken, die in Indië meer opbrengen dan Hollandsche drieën en andere goede beursfondsen en regelrecht afhangen van orde, rust en welwillendheid van ambtenaren....

„De groot-bezitters moeten beginnen om in de beurs te tasten; als ze dat willen doen onder de leus van vaderlandsliefde of liefde voor Insulinde, ons is het wel, als ze het maar doen. En dan liefst gauw en flink, want elke dag, dat de landvoogd met zijn bezuinigen moet blijven doormodderen, is voor de groot-bezitters verlies. Het aantal ontevreden ambtenaren, dat uit baloorigheid ons als groot-bezitters meer en meer gaat plagen en chicaneeren, neemt met den dag toe en dat plagen en chicaneeren kost ons veel meer dan hooge belastingen, want die betalen we ten slotte. Maar met het verminderen onzer opgewektheid en de hoog noodige lust tot den arbeid, verdwijnt de ziel uit de zaak". De heer Dinger had ook kunnen wijzen op den gevaarlijken indruk, die het schriele beheer en de vasthoudendheid der werkelijke bezitters in het buitenland maken. (Zie vorige afl., bl. 618—619).

* * *

Grondwetswijziging. Nu er eene staatscommissie benoemd is om Grondwetsherziening voor te bereiden, heeft het Bestuur der Vereeniging ***Moederland en Koloniën*** gemeend, dat het op den weg daarvan lag om daarbij de behartiging van de koloniale belangen niet onopgemerkt te doen voorbijgaan. Het raadpleegde ter zake een bij uitstek deskundig en bevoegd persoon, die met de grootste bereidwilligheid eene Nota heeft samengesteld, welke, afgescheiden van het verdere gebruik, dat van de daarin voorkomende gegevens zal worden gemaakt, reeds dadelijk in druk aan leden en belangstellenden is aangeboden. Het bestuur beveelt zich aan voor opmerkingen en stelt eventueele publicatie daarvan in uitzicht. De gewenschte wijzigingen zijn allen van formeelen aard en betreffen: A. wat misverstand kan geven omtrent de plaats, die de Koloniën innemen in het Koninkrijk der Nederlanden; B. dat van elk grondwettelijke voorschrift met vastheid moet blijken in hoever het geldt

ten aanzien of op het gebied van de koloniën en C. eenige verbeteringen in de enkele artikelen, die opzettelijk over de koloniën handelen. Omtrent de bepalingen, die het begrip verdonkeren dat het rijk (in Europa), Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao als vier gelijken naast elkander staan, gezamenlijk geschaard onder den Staat (het koninkrijk der Nederlanden) zelf en de onzekerheid in art. 1, enz.: wordt verwezen naar het, ook in dit tijdschrift (Febr. afl. bl. 280) aangekondigde proefschrift van Dr. H. W. C. Bordewijk. Wat de verbetering sub B. betreft, bij de Grondwet van 1887 heeft men door art. 2 lid 1 de moeilijkheid trachten te ondervangen, doch is daarin niet in alle opzichten geslaagd, zooals in zake landsbedieningen, gratierecht, afkondiging van wetten, enz. De artikelen, boven sub C. bedoeld, geven maar tot enkele zwarigheden aanleiding. Zoo bij art. 61 de twistvraag of de regeeringsreglementen al dan niet bevoegd zijn zekere stoffen aan 's konings bestuur en regeling te onttrekken; art. 122 zal ook van wetten van den staat moeten spreken; in art. 164 kan korter van landvoogden der koloniën gesproken worden; art. 6 zal verruimd moet worden, wat het onderdaanschap als onder-onderscheiden van het Nederlanderschap betreft, en bij art. 59 al. 2 zal moeten blijken of bepalingen de koloniën betreffende daaronder vallen en wordt verwezen naar een ander proefschrift, nl. van Jhr. Mr. W. J. M. van Eysinga: Proeve eener inleiding tot het Nederlandsch tractatenrecht ('s Hage 1906).

* * *

Ds. Wielinga op Soemba. In het Van Dag tot Dag van het *Alg. Handelsblad* van 27 Maart j.l. wordt hulde gebracht aan den ijver en de toewijding, van Ds. D. K. Wielinga, die zich sedert een paar jaar gevestigd had te Kambaniroe op de N.-O. kust van het eiland Soemba, waar hij vooral ook door ziekenverpleging de harten der heidenen tracht te winnen en hun taal te leeren. Men weet welke toestanden er op dit eiland heerschen. Een slaaf van Memboro, die met den dood was bedreigd werd door hem in bescherming genomen. Intusschen was ook de radja van Memboro bij den heer Wielinga op bezoek geweest en de slaaf, die de vriendelijke ontvangst van dezen had gezien, was daardoor ongerust dat hij door den zendeling verraden zou worden, maakte amok en bracht den zendeling en vele anderen verwondingen toe, waarna hij het huis in brand stak. De heer Wielinga, die aldus op 25 April 1905 een houw van oor tot kin had gekregen, werd naar den civiel gezaghebber te Waingapoe vervoerd en geeft zelf een eenvoudig verhaal van zijn wedervaren; na op Java zijn herstel te hebben afgewacht, was hij 4 Juli weder op Soemba terug, waar hij, hoewel met scheefgetrokken gelaat, zijn arbeid weder kon hervatten. In December kreeg hij bezoek van den radja van Napoe, „een eersten woesteling en geweldenaar", ten wiens huize hij zich evenwel waagde en een wond aan diens been hielp genezen. Op die wijze zich wagend, wint hij het vertrouwen des volks, dat tot de overtuiging komt dat de God der Christenen machtiger is dan hunne Marapoe's.

Blijkens het *Hbl.* van 5 April hebben de waardeerende woorden, die het aan dezen zendeling wijdde, niet veel sympathie gevonden bij *De Standaard*, die er maar betrekkelijk dankbaar voor is en meent dat men naar het schijnt Calvinisten wel op een afstand kan bewonderen, maar o wee, als diezelfde

W. eens in Nederland ging ijveren voor een Christelijk Kabinet. Het *Hbl.* beroept zich op een Christelijke moraal boven kerkverdeeldheid en zegt dat *De Standaard* ten onrechte politieke munt wil slaan uit zijn artikel, alsof wie genoemden heer prijst, daarom een „Christelijk Kabinet” niet zou mogen bestrijden, terwijl genoemde zendeling toch een voorbeeldig zendeling kan zijn en alle Calvinisten daarom nog geen voortreffelijke landsbestuurders.

* * *

De Duitsche koloniale Rijksdagdebatten worden besproken in een interessante Berlijnsche correspondentie in de *Nieuwe Courant* van 21 en 23 Maart jl.

De tijden, dat men zich in den Duitschen Rijksdag met een „Jantje van Leiden” van een paar onbelangrijke koloniale begrootingen kon afmaken, zijn voor goed voorbij. Nadat o. a. de derde suppletoire begrooting voor Oost-Afrika was goedgekeurd, werd op 19 Maart de vierde suppletoire begrooting (van 30 millioen mark) voor Zuid-West-Afrika aangenomen en begon men met de begrooting Kameroen en de daaraan verbonden Zaak-Puttkamer. Die derde suppletoire begrooting van Oost-Afrika had verscheidene dagen geëischt, omdat het centrum en de sociaal-democraten geen gelegenheid lieten voorbij gaan om opheldering te vragen over tal van tekortkomingen en onnoodige wreedheden, waaraan militaire bestuurders zich hadden schuldig gemaakt, die hiervoor, naar de meening der interpellanten, niet voldoende gestraft waren. Bebel ging zelfs zoover, dat hij tegen den reeds jaren geleden wegens gepleegde wreedheden uit ’s landsdienst ontslagen, dr. Peters (den feitelijken grondvester van de kolonie Oost-Afrika, zie *Ind. Gids*, 1905, II bl. 1056), levenslange tuchthuisstraf eischte, zonder hierin natuurlijk te slagen.

Bij de behandeling der begrootingen van Kameroen en van Togo, had de regeering in de eerste plaats veel te hooren over de affaire-Puttkamer, (zie vorige afl. 608) die behalve zijn willekeurig optreden ook nog schandaal verwekte, door zich te doen vergezellen door een juffertje uit Berlijn, welke hij valschelijk voor een barones en nicht deed doorgaan. De woordvoerder der „Freie Volkspartei,” dr. Ablass, sprak in verband daarmede van „Eine fürchterliche Weiberwirthschaft”, die in Kameroen zou geheerscht hebben. Met de antecedenten van den vroegeren Gouverneur van Togo, Horn, bleek het niet beter gesteld en hij hing een tafereel op van de folteringen, die deze in Maart 1903 aan een zwarte had doen ondergaan. De feiten werden tot zijn diep leedwezen door den „Geh. Legationsrat” Rose erkend, behoudens de verbetering dat de eerste 25 slagen niet gegeven waren om tot eene bekentenis te dwingen, die reeds was afgelegd en dat op grond daarvan de neger tot 5 jaar ketting gevangenis en tweemaal 25 slagen was veroordeeld. De neger stierf en Horn werd op eigen verzoek naar Europa ontboden om zich te verantwoorden, waar hij in Jan. 1904 aankwam. Den hoogsten beambte voor een rechtbank van de kolonie te dagen scheen de regeering niet aanbevelenswaardig; „in de Hollandsche koloniën geschiedt dit nimmer”. Op grond van een juridisch advies kwam evenwel de zaak toch voor een Afrikaansche rechtbank, die den Gouverneur in eerste instantie vrij sprak: in tweede instantie werd hij tot 900 Mk. geldboete veroordeeld. „Wij hadden op deze wijze natuurlijk niet den geringsten invloed. doch stelden ons steeds op de hoogte”, zoo besloot de heer Rose.

De vierde suppletoire begrooting voor Zuid-West-Afrika werd er doorgehaald door den sympathieken overste v. Deimling, die niet alleen in het veld zijn man staat, maar ook meesterlijk weet te debatteeren. Op warme boeiende wijze pleitte hij voor het goed recht zijner Zuid-West-Afrikaners op hun spoorweg „Treue um Treue". En de Rijksdag, overtuigd van de noodzakelijkheid ook door dezen zuren appel heen te bijten, bewilligde de suppletoire begrooting, welke de kosten van den oorlog reeds over een kwart milliard doet stijgen, afgezien van het groote verlies aan menschenlevens. Interessant waren de mededeelingen van den overste over de ontberingen wegens gebrek aan water en de gevaren waaraan de troepen zijn blootgesteld als gewonden in handen van de Herero's vallen, terwijl hij de dapperheid en kameraadschappelijken zin van soldaten en officieren in het licht stelde. In het noorden der kolonie, het Ovambo- en Herero-gebied, in oppervlakte $^3/_4$ van Duitschland, is de vijand overwonnen. In de noordelijke helft van het Hottentotten-gebied is de opstand ook vrijwel gedempt. Men maakte er 2600 gevangenen, waaronder 830 krijgers, doch slechts 300 geweren werden ingeleverd, daar de goede geweren en de ammunitie door de Hottentotten begraven worden om bij tijd en wijle te worden opgedolven. Hier is de oppervlakte $^1/_3$ van Duitschland en er staan 1200 man met 8 stukken. In het zuiden van het Hottentotten-gebied is de opstand nog niet bedwongen. Hier staat men tegenover den stam der Bondelswarts met den hoofdman Morenga, een echt rooverhoofdman, die Hollandsch en een beetje Duitsch spreekt, vroeger arbeider was in de Kaapkolonie, daar geld verdiende en op Duitsch gebied een farm kocht. De Hottentotten hebben onder zijn leiding een heerlijk rooverleven en toen de overste hem in Maart 1905 uit de Karrasbergen verjoeg, moest deze zijn macht reeds op 600 à 800 geweren schatten. Hij huist nu in de Oranjebergen, het dolomietachtig grensgebergte, dat aan beide zijden de Oranjerivier insluit Daar ligt nu majoor v. Estorff, een oude buitengewoon ervaren „Afrikaner" met 13 compagnieën, 16 stukken geschut en 5 machinegeweren. Tot nog toe gelukte het dezen niet Morenga te vangen en daar de Hottentotten geboren ruiters zijn en door schieten, stelen en af en toe proviand-kolonnes te overrompelen veel beter af zijn dan in hun gewoon armzalig bestaan, zal duurzame vrede in het zuiden eerst mogelijk zijn als de spoorweg van Lüderits-baai naar Keetmanshoop (zie Maart-afl. bl. 415) gebouwd is, opdat de troepen geregeld geproviandeerd kunnen worden. Nu staan zij aan de Oranjerivier, waarheen de Engelschen proviand brengen, doch kunnen zich niet vandaar verwijderen.

Op een volgenden dag was de zaak-Puttkamer het onderwerp van uitvoerige besprekingen, waarbij Prins Hohenlohe een onderzoek toezegde omtrent de grieven der gevangen gehouden inlanders en ook erkende dat de dameszaak sterk tegen den heer v. Puttkamer spreekt, doch de correspondent van de *N.Ct.* kreeg den indruk, dat deze laatste quaestie bij den ongehuwden gouverneur juist daarom zoo breed wordt uitgemeten, omdat hij de zoon is van een gehaten minister der reactie

In het algemeen speelt de politiek in Duitschland bij de koloniale quaesties een groote rol. Vernam men dat het voorstel om een afzonderlijk „Reichs-Kolonial ambt" op te richten (zie vorige afl. bl. 608) aanvankelijk was teruggenomen, terwijl de Rijksdag slechts een kolonialen onder-staatssecretaris

toestond, omdat het centrum den prins v. Hohenlohe vijandig was, die destijds als regent in Saksen-Coburg in den Bondsraad tegen de opheffing van de Jezuietenwet liet stemmen, in de zitting van den Rijksdag is dit toch op 29 Maart jl. in tweede lezing met een meerderheid van 2 stemmen (127 voor van de 249 uitgebrachte) aangenomen. De opkomst had heel wat beter kunnen zijn, want niet minder dan 148 leden ontbraken. Had men tot Maandag 2 April gewacht, zoodat elke fractie haar verwijderde leden naar Berlijn had kunnen ontbieden, dan hadden Centrum, Socialisten en Polen, die te zamen over 196 stemmen beschikken den uitslag wellicht anders doen uitvallen. Achteraf schijnt een gevoelvolle passage uit Bülow's rede, waar deze zijn trouwen medewerker v. Richthofen herdacht, die onder den dubbelen last van Buitenlandsche Zaken en Koloniën was „zusammengebrochen" haar uitwerking niet geheel gemist. Dat er van de zenuwen van zulke regeeringspersonen veel gevergd wordt en Prins Bülow zelf in dit opzicht niet onaandoenlijk is, getuigt zijn bezwijming in de zitting van 5 April jl.

Volgens een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 April, verklaarde de oppositie, door den mond van den zwarten Spahn en den rooden Bebel, ten deele zeer duidelijk, ten deele eenigszins bedekter, dat zij bij haar weigering moest volharden, niet van wege het bagatel van 36,000 Mk., die het zelfstandige departement elk jaar meer zal kosten, maar uit vrees, dat de Keizer, met behulp van een, van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken onafhankelijk, zelfstandig Koloniaal Minister, den Rijkskanselier af en toe bij diens buitenlandsch beleid in de wielen zou rijden. Prins Bülow zwoer, dat zoo iets niet het geval zou zijn, daar hij als Kanselier den Staatssecretaris van Koloniën, ten aanzien van de buitenlandsche politiek, kort aan den leiband zou houden. Hierop stemden de vrijzinnigen voor en was iedereen tevreden. De Keizer heeft zijn zin gekregen nu aan erfprins Ernst v. Hohenlohe de gelegenheid wordt gegeven voor het rijkskanselierschap opgeleid te worden. Men houdt zich nu ook weder bezig met de vraag of Dr. Paasche toch nog onder-staatssecretaris van Koloniën zal worden. Hij is wel geen vakman, doch gezien bij het Centrum en bij den Keizer en ziet niet tegen ambtsbeslommeringen op. Intusschen moet het nieuwe departement in den Rijksdag nog in derde lezing worden aangenomen en hoewel niet waarschijnlijk is het, volgens den correspondent van de *N. R. Ct.*, toch niet onmogelijk, als deze een verrassing oplevert, wanneer de meerderheid van de vorige maal niet goed opkomt.

* * *

Een Australiër over het mijnwezen in N. I. Het *Bat. Nbl.* bevat eene in de *Nieuwe Courant* van 4 April j.l. overgenomen samenvatting van een interview van een Australisch vakblad, de *Kalgoorlie Miner* met een Australisch mijningieur, den heer Alex. H. Peoples, die, na vrij lang in Indië vertoefd te hebben, in zijn vaderland teruggekeerd was. Als explorateur van een Hollandsche maatschappij naar het binnenland van Borneo gegaan, vond hij daar wel fijn goud in de rivieren, doch niet tot loonende hoeveelheden. Zijn totaal-indruk van dat eiland vat hij samen in de uitspraak dat Borneo het land is van steenkool en petroleum. Op Sumatra is hij vol lof voor

het beheer der Redjang Lebong ondernemingen en stipt hij even den goudrijkdom van Atjeh aan. Na een jaar op Borneo en Sumatra geweest te zijn, ging hij naar Java en werd voor een wijl belast met het beheer van een zinkmijn in het Madioensche, geëxploiteerd door een Hollandsche maatschappij te Soerabaja, welke mijn hem van groote waarde scheen, omdat de rijke ertsen 47 à 50 pCt. zink opleveren. Ook heeft de heer Peoples zich uitgelaten over de waardevolle ontdekking van koperertsen in Midden-Java. De streken zijn thans geheel in concessie uitgegeven. „De ertshoudende lagen," zoo leest men, bevatten het koper in zware metaal-aderen van loodoxyde, koperblende, rood oxyde malachiet en sulfide-erts. De mijnen, zoo zeide de heer Peoples, worden zoo spoedig mogelijk open gelegd en ontgonnen. Hij oordeelde dat daar schatten in den grond lagen, en voorziet een bloeiende toekomst voor de mijnbouw.

„Ook is de Australische dwarskijker van oordeel dat de mijnwetten zeer doeltreffend zijn en de ontwikkeling van den mijnbouw in geen enkel opzicht in den weg staan".

* * *

Concentratie en decentralisatie. In verband met de geruchten, dat de regeering voornemens is de bestuurs-indeeling op Java te wijzigen en in stede van 17 residenten, 3 gouvernementen in te stellen, wordt in een hoofdartikel van de *Nieuwe Courant*, van 30 Maart j.l. en op 2 April vervolgd, een lans gebroken voor het beginsel, dat bij eene bestuurshervorming als de hier aangegevene voorzit, omdat de bestaande indeeling niet meer in overeenstemming is met de gewijzigde toestanden. Door de verbetering den communicatie-middelen, de telegraphen en telephonen is de kostbare en omslachtige bestuursindeeling niet gewenscht. Voorts heeft de kring van belangen, die een halve eeuw geleden een residentie een afzonderlijke geheel deed zijn, zich uitgebreid en gaandeweg zijn naburige gewesten een zelfden kring van gemeenschappelijken belangen gaan vormen. Nagegaan wordt welk nadeel die hooge administratieve muren tusschen aangrenzende gewesten hebben met het oog op de oefening eener goede politie, welk een verwarring als één rivier door meer dan een residentie loopt en bestuurshoofden onafhankelijk van elkaar het watergebruik regelen, terwijl het voor den goeden gang van zaken een voordeel zou zijn als chefs van waterstaatsafdeelingen slechts met één drager van het gezag te maken hadden. En dit laatste zal bij minder talrijke dragers beter te handhaven zijn, concentratie onder enkele gouverneurs zal het prestige ten goede komen. Temeer, waar het meermalen aan personen ontbreekt, wien de in zoo hooge mate verantwoordelijke, onafhankelijke en veel omvattende taak van gewestelijk bestuurshoofd in volle vertrouwen kan worden opgedragen. Tegenwoordig kan niet eenvoudig weg volstaan worden met een plichtbetrachtend ambtenaar met zekere decoratieve eigenschappen, hij moet een man wezen, aan wien de hoogste eischen op velerlei gebied te stellen zijn. Van de plichten en bevoegdheden waren vele in den ouden tijd slechts nominaal, die thans van groote beteekenis zijn geworden; gewezen wordt o. a. op de bemoeienissen van den resident met particuliere industrie, irrigatie en volksonderwijs.

Waar men in gezagsconcentratie eene tegenstelling meent te zien van de-

centralisatie, betoogt het blad dat dit ten onrechte wordt gemeend, daar de nieuwe bestuurshoofden omkleed zouden moeten worden met een deel der bevoegdheden, welke de Regeering zich tot dusver heeft voorbehouden. Hiertoe zal te eerder kunnen worden overgegaan; aangezien de superieure eischen gesteld aan gouverneurs genoegzame waarborgen opleveren voor de behoorlijke uitoefening er van. Dat eene hervorming als hier bedoeld ook de schatkist ten goede zou komen wordt in algemeene bewoordingen besproken en in dit opzicht komt dit artikel overeen met dat van Mr. Tobias in de vorige afl. bl. 489 opgenomen.

Doch niet alleen ten opzichte van Java loopen de geruchten; het plan heet zich ook tot de buitenbezittingen uit te strekken. Sumatra zou volgens het *Bat. Hbl.* verdeeld worden in drie gouvernementen, waarvan een ook Riouw zou omvatten, Borneo zou zijne tegenwoordige verdeeling in twee gewesten behouden, Celebes, met uitzondering van Menado, onder een hand worden gebracht en van de Molukken en de kleine Soenda-eilanden zouden afzonderlijke gewesten worden gemaakt. Daar latende of genoemd blad goed is ingelicht, wil de *N. Ct.* aannemen, dat ook hier een kern van waarheid aanwezig is. Reorganisatie van het bestuur op de Buitenbezittingen maakt, getuige de aan kapitein Colijn verstrekte opdrachten, bij de Regeering een punt van overweging uit. Al dadelijk meent de *N. Ct.* dat deze een geheel ander karakter dan die van Java zou moeten dragen. De gemeenschap van belangen, uit het zich ontwikkelend verkeer geboren, bestaan op de Buitenbezittingen in veel mindere mate; de beteekenis van het gezag, de eischen aan de handhaving er van te stellen, zijn over het geheel genomen daar geheel anders. Dit neemt echter niet weg, dat ook in enkele deelen van die Buitenbezittingen vereenvoudiging wellicht mogelijk is, terwijl voor eene wijziging in de groepeering der onderdeelen van sommige der tegenwoordige gewesten veel te zeggen zou zijn. Waar het ondergeschikt maken van bestuurshoofden hier in vele gevallen slechts leiden kan tot vermeerdering van schrijfwerk en vermindering van hun prestige, heeft het denkbeeld van eene verdeeling der Buitenbezittingen in eenige groote Gouvernementen, toch veel aantrekkelijks. als het dient om een groot deel van de macht der centrale regeering op de te scheppen Gouverneurs over te dragen en de verhouding van de residenten tot deze te doen zijn, als die, welke nu tusschen hen en de Regeering bestaat. Daarentegen wordt het weinig practische aangetoond van een afzonderlijk departement voor de Buitenbezittingen.

Aan de Regeering wordt als „perspectief” voor haar politiek aanbevolen de toekenning van zekere inwendige autonomie, liefst eilandsgewijs, aan de groote onderdeelen van Indië; waarbij Java (zoo men wil in drie Gouvernementen verdeeld, maar overigens onder het onmiddellijk beheer van den G.-G.), Sumatra. Borneo, Celebes, de Molukken, tot afzonderlijke eenheden worden gemaakt, onder het bestuur elk van een Gouverneur, die slechts voor zaken, het onderling verband van Indië betreffende, naar Buitenzorg zou behoeven om te zien, maar overigens de meest uitgebreide bevoegdheden, die van de centrale Regeering nabij komende, binnen zijn ressort zou bezitten.

Voor sommige groote onderdeelen van Indië (het blad zegt niet voor alle) zal wellicht vrij spoedig de tijd aanbreken om, als waren het Koloniën op zich zelf, binnen een federaal verband met anderen, een eigen verantwoordelijk

bestuurshoofd, een eigen raad, een eigen begrooting, te ontvangen. Althans wanneer men den weg der ontwikkeling voor hen niet wil versperren maar openen.

* * *

Hollandsche cursussen in Indië. Het *Algemeen Handelsblad* vestigt er in zijn avondblad van 30 Maart jl. de aandacht op hoe er, sedert 1890 ongeveer, bij de Indische Regeering een duidelijk streven geweest is om, vooral onder de inlandsche ambtenaren, het gebruik van de Nederlandsche taal aan te moedigen. Alle dwang moest worden vermeden, doch onze ambtenaren behoorden te toonen, dat zij het spreken van onze taal door den inlander geenszins afkeurden, veeleer op prijs stelden, In dien gedachtengang nam de Resident van Semarang in 1899 of 1900 het initiatief tot de oprichting van een „Hollandschen cursus", die blijkens de *Locomotief* van 24 Juli 1900 zeer veel toeloop had en 120 leerlingen telde. Het voorbeeld werd te Rembang, Pati en Tegal nagevolgd en de Indische Regeering kende als tijdelijken maatregel aan zulke cursussen subsidie toe. Daardoor steeg het aantal spoedig belangrijk.

In 1901 waren er in Midden- en Oost-Java 17 gesubsidieerde en 15 niet-gesubsidieerde, totaal met 1378 leerlingen en enkele op West-Java. In 1904 werden er voor zoover bekend op verschillende plaatsen 41 gesubsidieerde gevonden, van de andere gingen er 3 teniet. Bij het einde van dat jaar werden echter alle gouvernements-subsidiën ingetrokken, behalve voor Semarang. Bezuiniging kán hiervan volgens het *Hbl.* niet de eenige reden zijn geweest. De Indische regeering heeft voor onderwijs wel wat over, op haar voorstel werd de post subsidiën aan particuliere inlandsche scholen met *f* 33.000 verhoogd. Hoewel het geen officieele verklaring van de intrekking heeft gevonden, ligt het volgens het *Hbl.* voor de hand, dat de Indische regeering òf het nut betwijfelt, òf van oordeel is dat zij zich in deze van rechtstreekschen steun behoort te onthouden. Hier kan ook gelden dat het onderwijs niet kosteloos behoeft te zijn, om het meer op prijs te doen stellen.

Volgens eene mededeeling van den hoofdonderwijzer H. H. Buys in het *Soer. Hbl.* van 20 Febr. jl. hebben het meerendeel der cursussen, waar lieden van allerlei leeftijd, ontwikkeling en stand dooreen zaten niet aan het doel beantwoord en hij zou wenschen dat op de gouv. inlandsche scholen in de drie hoogste klassen les in onze taal werd gegeven, met nog een cursus van 2 jaren daarna. Dit vindt het *Hbl.* echter heel wat anders. Intusschen is dit duidelijk dat de Hollandsche cursussen, zooals die nu eenmaal bestonden, broeikastplanten waren, in het leven gehouden door subsidie. Men heeft bij dat gemis aan levensvatbaarheid slechts een schijnvertooning uitgevoerd en dan is het maar goed dat de regeering er een eind aan maakte. Ook hier zou dan weder blijken, dat men in Indië niet goed doet, voor de verwezenlijking van al wat men wenschelijk acht, te steunen op geldelijke hulp der regeering die zoo dikwijls eene averechtsche uitwerking heeft. Als de ambtenaren niet weigeren zich met inlanders in onze taal te onderhouden, is dit misschien reeds voldoende aanmoediging. De volwassen inlander, die ze leeren *wil* vindt daartoe wel de gelegenheid.

* * *

Een Engelsche dame over Java. In een nieuwjaars-nummer voor 1906 van de *South China Morning Post* komt een schetsje voor, getiteld: „A tour through Java", door Lady Lawson waarin over dat Hollandsch leeren de bewering

voorkomt dat het vóór 1864 aan de Javanen verboden was, doch dat het nu op alle inlandsche scholen wordt onderwezen. Om een denkbeeld over onze Indische Staatsinrichting te krijgen, behoeft men het stuk niet te lezen, doch het is altijd aardig te vernemen dat buitenlandsche dames met genoegen over Java reizen, het natuurschoon bewonderen, de rijsttafel niet versmaden en de onderdanige beleefdheid van de beschaafde en meegaande inlanders prijzen.

Met een rechtstreeksche boot van Singapore naar Soerabaja vertrokken, bezocht zij Tosari, de Bromo, Solo, Djokja, de Boroboedoer, Brambanan, Garoet en omstreken en Buitenzorg, waar zij den landvoogd ontmoette, want: „personally I experiensed much friendly kindness from him and from all Dutch officials; but speaking generally I should say that the colonial government does not welcome *uitlanders* either as passing visitors or business residents". Te Batavia vindt zij onder anderen het Museum „a place of absorbant interest" en geeft dan een ingenomen overzicht over ons bestuursstelsel, om te eindigen met een hulde aan de Javanen, die haar, wat eerbied voor den ouderdom, liefde voor de natuur en beleefde vormen betreft, aan Japanners doen denken.

* * *

Gouvernements-scheldpartijen noemt de *Nieuwe Courant* van 6 April j. l. de wijze waarop de *Bintang Hindia* den particulieren vijand van den hoofd redacteur onder handen neemt, terwijl vroeger reeds (zie onze April-afl. bl. 595) de politieke plaat was veroordeeld. Wil men lezen, wat er alzoo onder de auspices der regeering geschreven wordt, dan kan men daarvan eenige zonder commentaar door *H.* medegedeelde staaltjes lezen in het *Koloniaal Weekblad* voor Oost- en West van 29 Maart j. l. onder het opschrift: „Lichtstralen van de Bintang Hindia (als Gouvernementsorgaan)". „Het zou niet de moeite waard zijn geschrijf als het bedoelde uit de kolommen der *Bintang* op te diepen, wanneer wij niet", zegt de *NCt.* „voor het feit stonden, dat de Indische regeering haar bemiddeling schenkt om dit blad en dus ook dit gescheld op ruime schaal onder de oogen der inlanders te brengen en het voor dezen in zekere mate geldt „als de stem van het gouvernement", een indruk welke de redactie — getuige het vervolg van bovenaangehaald artikel — gaarne tracht te bevorderen". Daargelaten het ongepaste, vindt het blad het jammer dat de *Bintang* in dergelijke smakelooze en onbeschaafde uitingen is vervallen: „Nu de regeering eenmaal de bijzondere bevoorrechting der *Bintang* als een middel verkiest te gebruiken om Westersche ontwikkeling en beschaving onder het inlandsche publiek te bevorderen, zijn wij", zegt de *NCt.*, „otschoon dat middel als zoodanig veroordeelend, van oordeel, dat het ten minste zoo goed mogelijk moet worden toegepast. Het blad kan ongetwijfeld eenig goed doen en bij behoorlijke redactie is er dit van te verwachten. Daarom moet onbehoorlijk geschrijf als het hierboven bedoelde worden geweerd en is het te hopen, dat de Indische regeering middelen zal weten te vinden om de redactie van het schrijven van zulke onbetamelijke en het nagestreefde doel achteruitzettende dingen af te houden".

* * *

Draadlooze telegraphie in Ned.-Indië. Het dagblad *De Telegraaf* vestigde de aandacht op de volgende zinsnede in het rapport van de „Marconi Wireless Telegraph Cy.", gepubliceerd in het *Alg. Handelsblad* van 1 April (onder de

advertentiën): „*Nederlandsch-Oost-Indië.*— Een concessie voor draadlooze telegraphie door geheel Nederlandsch-Oost-Indië is toegestaan aan personen onder contract met de Maatschappij en een Vennootschap is in wording om met die concessie te werken." Deze verklaring is in lijnrechten strijd met die, hier in Nederland door de concessionarissen gedaan, en ook met de verklaringen van den gewezen minister van koloniën in de Tweede Kamer afgelegd. (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 91) Het *Hbl.* wendde zich naar aanleiding daarvan tot een der concessionarissen, den heer T. F. A. Delprat, die verzekerde dat de M. W. T. C. tot eene dergelijke verklaring niet gerechtigd was dat zij — de concessionarissen — geheel vrij stonden en dat hij veronderstelde dat een ondergeschikt ambtenaar die zinsnede tot verfraaiing van het rapport had ingelascht.

Het is wel merkwaardig dat de heer Hoven in zijn lezing (zie onze April-afl. bl. 607) in de oprichting der bewuste 38 stations in Indië minder een semaphore-dienst ziet — de seinverbinding tusschen schip en wal, waarop destijds de minister nadruk legde — doch eenvoudig eene verlenging van het telegraafnet. Als de Marconi-maatschappij in staat is onjuiste mededeelingen van ondergeschikten in officieele verslagen te laten insluipen, dan is dit voor onze Hollandsche concessionarissen in elk geval eene vingerwijzing om voorzichtig te zijn.

* * *

De tabaksinschrijving in „Frascati". In het *Alg. Handelsblad* van 6 April jl. gaf J. F., bij wijze van feuilleton, eene aardige beschrijving van de drukte die er heerscht als in het veilingslocaal van Frascati, in de Nes te Amsterdam, tabak wordt verkocht. Telkens komt onder slagen op een koperen gong, iemand op het tooneel van deze voormalige schouwburgzaal, roept af aan wien een bepaalde partij is toegewezen en dan ontstaat er een geweld en een gevlieg naar den kooper, waarvan een „tabaksman" in een ingezonden stuk van het *Hbl.* van 7 April voor den leek eene verklaring geeft. Zooals bekend is, wordt de Sumatra-tabak, welke de importeurs aan de markt brengen, bij inschrijving verkocht, d. w. z. hij, die een partij wil koopen, levert een biljet, in couvert besloten, bij den importeur in, waarin de prijs die geboden wordt. Die het hoogste bod geeft is kooper. Er is vooruit bepaald hoe laat een bepaalde partij, bijv. Deli-maatschappij/C, aan de markt komt; de makelaars verzamelen zich voor de deur van de kamer waarin de Deli-Maatschappij zich bevindt en wachten in spanning het oogenblik af, wanneer de kooper van die partij bekend gemaakt zal worden. Precies op het vastgestelde uur treden zij binnen en als nu de kooper bekend is, stormen allen op hem aan. Elke partij tabak nl. bestaat uit een zeker aantal pakken ± van één merk, verdeeld in een aantal z.g. ondermerken, aangeduid door letters, gewoonlijk aangevende hoe de tabak er uit ziet. b.v. S'L (spikkellicht), B (bruin), L (licht), enz. Degene, die de partij in haar geheel kocht, gaat nu onderdeelen verkoopen aan kleine handelaren, fabrikanten, Amerikanen; in het kort aan dezulken, die slechts bepaalde ondermerken uit die partij gebruiken kunnen. De kooper deelt aan die woest dringende bende de prijzen mede, welke hij voor die ondermerken vraagt, en nu komt het er op aan, dat de makelaar ze zoo spoedig mogelijk zijnen klanten mededeelt, daar er natuurlijk meerdere

reflectanten zijn voor één of meer ondermerken. Het wordt nu een loven en bieden, dringen en schreeuwen, om toch maar in het bezit van de verlangde ondermerken te kunnen komen, en het laat zich daardoor licht verklaren, dat de handigsten en vlugsten ook meestal het eerst met den zoo vurig begeerden buit gaan strijken. Uit al dat zwoegen blijkt, dat de zoete winsten, door den tabakshandel gemaakt, niet verdiend worden dan door zenuwachtig, hard werken, en dat ook in dit vak „struggle for life" geldt. (Men zie de afbeelding van „Frascati" in „Deli in Woord en Beeld", uitgave J. H. de Bussy, laatste blz., overgenomen in *Eigen Haard* van 7 April).

* * *

Fransch-Duitsche koloniale politiek. In het *Vaderland* van 20 Maart jl. werd in het politiek overzicht de aandacht gevestigd op de gisting en de vijandschap, die thans weer in China jegens de vreemdelingen zou bestaan en op een bericht uit Tokio aan een Engelsch blad, als zou Duitschland te Peking met de Chineesche regeering één lijn trekken tegen de Europeesche mogendheden, Amerika en Japan. Indien dit waar is, en het blad acht het in elk geval niet onwaarschijnlijk, dan zou de Duitsche diplomatie hier dezelfde rol spelen, sinds lang in Turkije vervuld en nu weer in Marokko beproefd, van verdediger der niet-Europeesche volken tegen hun Europeesche belagers. Dezelfde Keizer, die eertijds de bekende plaat ontwierp, waarop de Christen-volkeren van Europa werden opgeroepen hun „heiligste goederen" te verdedigen tegen een vijand, welke — volgens de beste kenners van den keizerlijken gemoedstoestand — het Boeddhisme moest voorstellen, zou thans Boeddhisme en Islam verdedigen tegen de Europeesche „Christenheid" omdat deze thans vertegenwoordigd wordt door Frankrijk en Engeland. Eene versterking van het vermoeden, dat een dergelijke gedragslijn de buitenlandsche politiek van Duitschland zou beheerschen, vindt het *Vad.* in een artikel van den Berlijnschen hoogleeraar Friedrich Paulsen, geschreven in de Weener *Neue Freie Presse* over den politieken toestand van Europa. Daarin zegt deze o. a. dat indien Engeland het mocht wagen een oorlog met Duitschland te beginnen — een mogelijkheid, waaraan hij overigens zegt niet te gelooven — zulk een oorlog met de eerste nederlaag of overwinning niet uit zou zijn. Want Duitschland zou dan Engeland als zijn doodsvijand moeten beschouwen en alles in het werk moeten stellen om het te vernietigen, zoowel door eigen kracht als door anderen. Daartoe zou Duitschland dan een bondgenootschap vormen van het geheele Europeesche vasteland tegen Engeland. „En zulk een bondgenootschap zou met de zwaarste opofferingen elders moeten worden gekocht". Indien dit laatste eenigen zin heeft, zegt het *Vaderland*, dan is het een toespeling op de mogelijkheid dat men liever aan Frankrijk de beide veroverde provinciën terug zou geven, dan de Duitsche zeemacht en daarmede den Duitschen handel door Engeland te laten vernietigen. Indien dit evenzeer de meening is van de Duitsche regeeringsmannen, dan zou dit natuurlijk eene algeheele verandering mede brengen in de houding van Duitschland jegens Frankijk.

Intusschen is de conferentie te Algeciras, tot ieders bevrediging, behalve misschien van de Marokkanen zelf, ten einde gebracht en geeft het den

indruk alsof Duitschland heeft willen onderzoeken wat het op den duur van Frankrijk te wachten of te vreezen heeft.

De verkregen oplossing staat eene nauwere aansluiting bij dat rijk niet in den weg en als men de verschillende belangen nagaat, schijnt hooger genoemd bondgenootschap van het Europeesche vasteland meer en meer op den voorgrond te treden. In *l' Europe Colonial* van 5 April jl. een blad, dat wel wat eenzijdig voor die zaak ijvert, wordt die Fransch-Duitsche koloniale politiek met het bijschrift: „les Puissances Insulaires contre l' Europe" besproken, door iemand, die met de initialen A. P. teekent. Deze wijst er op dat destijds bij de gemeenschappelijke actie in China, het prestige, verbonden aan het samengaan van geheel Europa met Amerika en Japan verloren is geraakt, waardoor zulk een samengaan niet meer mogelijk is en dat nu nieuwe conbinaties kunnen ontstaan. Groot-Britannië, dat met zijn troepen zoomin in China als in de Transvaal veel eer had ingelegd, voelde zijn invloed op Aziatisch gebied achteruitgaan en stond te geisoleerd om de leiding van de nieuwe politiek op zich te nemen. Tijdens den oorlog van 1900 hadden vier leger-afdeelingen zich van bijna gelijke militaire waarde getoond, de Fransche, de Duitsche, de Russische en de Japansche. Japan gaf toen reeds blijk van zijn eerzuchtige pan-Mongoolsche denkbeelden en was ontstemd tegen de andere mogendheden, die het, uit een oogpunt van politiek evenwicht en volgens den schrijver niet met egoïstische bedoelingen, beroofd hadden van de vruchten van het verdrag van Sjimonoseki. De Britsche diplomatie maakte handig van die stemming gebruik en Japan's eigenliefde werd gestreeld door tegenover de anderen thans op voet van gelijkheid te onderhandelen. Onder den indruk slechts zijn eigen belangen te behartigen, werd Japan de beschermer der Britsche belangen. „Het eerste denkbeeld van dit nieuwe en onzedelijke consortium", zegt de schrijver, „was natuurlijk om te verhinderen dat de oude samenwerking hersteld werd en om van het isolement van de drie voormalige deelgenooten te profiteeren ten einde een er van onherstelbaar te vernietigen. Voor zijn particuliere belangen zou Engeland tevreden geweest zijn met de vernietiging van den Duitschen invloed, maar het fnuiken van Duitschlands koloniale macht was Japan niet genoeg. Men had de keus tusschen de vernietiging van Frankrijk of van Rusland". In verband hiermede wordt vermeld hoe een rapport verscheen van den luit.-generaal Kodama, gouverneur van Formosa, die een inval in Indo-China had uitgewerkt, doch den tijd daarvoor nog niet gekomen achtte en het beter vond eerst Rusland in het verre oosten aan te vallen. Dat rapport, hetwelk in Frankrijk ongerustheid wekte, werd officieel gedesavoueerd, doch daar de aanval op Rusland werkelijk spoedig er op volgde, acht de schrijver dit een bewijs van de echtheid er van. Dat een inval in Zuid China over eenige jaren aan de beurt zal wezen, moet op grond van dat rapport uiteengezet zijn in een in 1905 verschenen boek van een Tonkinees: „la défense de l'Indo-Chine". Het Fransch-Russisch bondgenootschap gaf aanleiding tot de kans dat Rusland bij een aanval van Japan door Frankrijk bijgestaan zou worden Om dit te voorkomen sloot Japan de geheime overeenkomst met Groot Britannië, welke onder anderen inhield dat, als het met twee mogendheden in oorlog kwam, dit laatste rijk aan de vijanden van Japan den oorlog zou verklaren. Daadwerkelijke steun zou volgens den schrijver aan Frankrijk dus te staan zijn gekomen op een

bombardement van Cherbourg door de Britsche vloot en om den vrede te bewaren bleef slechts diplomatieke en onderhandsche hulp aan Rusland over, zooals bij het incident van Hull of het oogluikend toestaan dat de Russische vloot de Camranh-baai gebruikte.

Na den oorlog wist Rusland zich met den overwinnaar te verstaan om er zoo goed mogelijk af te komen en Japan sloot voor tien jaar het nieuwe verdrag met Engeland (*Ind. Gids* 1905 II bl. 1680), waardoor het *statu quo* in het Oosten werd afgekondigd, niet ten voordeele van China, waar men weinig om gaf, maar ten nadeele van Frankrijk en van Duitschland, die al sedert jaren geleidelijk hun invloed aldaar uitbreidden. Het toegebrachte nadeel was bij beide staten verschillend. Frankrijk had in Indo-China reeds een belangrijk gebied, aan welks ontwikkeling het jaren kon arbeiden en de toenadering tot Engeland van den laatsten tijd, waartoe dit land noodgedwongen overging, heeft ten minste dit voordeel, dat Engeland daarmede het tot op heden verkregen Fransch koloniaal bezit waarborgt. Duitschland daarentegen wordt in het Oosten in het begin van zijn koloniale ontwikkeling tegen gehouden. Kiau-tsjau is met zijn onvoldoend achterland nog in wording en behoort thans tot de mislukte ondernemingen. Dit wordt aan Engeland geweten, bij wie de handelsbelangen het volksgeweten en rasgevoel tot zwijgen hebben gebracht en ook aan Frankrijk, welks wispelturigheid en aarzeling de naburige regeeringen, die in het vertrouwen op eene onderlinge overeenstemming handelden, in de steek liet, toen het er het meest op aan kwam. Duitschland moest toen zijn kracht elders gaan zoeken en de politiek, die in het verre Oosten gevoerd werd, was de middellijke oorzaak van de Marokkaansche quaestie.

Wat het Britsch-Japansche verdrag betreft, het waarborgt Frankrijk tijdelijk de integriteit van zijn koloniën, maar het erkent en bevestigt de Japansche militaire, maritieme en maatschappelijke overmacht, als nieuwen vorm van het gele gevaar, door Engeland kunstmatig in het leven geroepen. Zooals het pan-Mongolisme door Engeland wordt begunstigd, van wie o. a. de hervormer Kang-Yoe-Wei, elders in deze afl. (bl. 729) genoemd, een creatuur zou zijn, neemt het gevaar voor de Europeesche kolonies in het loopende tienjarig tijdvak steeds toe. De schrijver doet daarom een beroep op het vastelandsch Europa om zich daartegen te wapenen en ter verdediging van de ingenomen stellingen een Fransch-Duitsch-Russische overeenstemming te stellen als eenig middel om het evenwicht in de wereld te bewaren, tegenover het zonderling verbond van de meest eerzuchtige Oostersche eilanders met de meest zelfzuchtige Westersche.

* * *

De verdediging van Britsch-Indië is een vraagstuk, dat met het bovenbedoelde in nauw verband staat. Hoe verzwakt Rusland ook moge zijn, de Engelschen vreezen blijkbaar nog steeds voor eene bedreiging van hun Indisch rijk en misschien nog wel meer omdat de expansiekracht van Rusland, die nu in het Oosten geen uitweg vindt, zich daardoor nog eerder naar het Zuiden kan richten. Blijkens de *Nieuwe Courant* van 30 Maart jl. was op Woensdag te voren bij de behandeling van den financieelen toestand in den Raad van den Onderkoning te Calcutta door den Maharadja van Darbhangah en den bekenden heer Gokhale weder eens krachtig geprotesteerd tegen de hooge

legeruitgaven, terwijl Lord Kitchener zulks met eene krachtige redevoering beantwoordde. Van een tijdelijke verademing (door de verzwakking van Rusland) moet men juist gebruik maken om die voorzorgsmaatregelen te nemen, waarvan de noodzakelijkheid was aangetoond en de regeering deed niets anders dan de uitrusting van het leger brengen op dezelfde hoogte als die van mogelijke tegenstanders en jarenlang bestaande misbruiken wegnemen.

Hoe de legersterkte zal zijn, die met 1 April jl. in werking moet zijn getreden, leest men in het weekblad *India* van 6 April:

	man.
9 regimenten cavalerie	5635
11 batterijen rijdende artillerie	1812
42 „ veldartillerie	6930
3 „ houwitsers	687
22 compagnieën vestingartillerie	3190
8 batterijen bergartillerie	1176
6 „ zwaargeschut	572
Genietroepen	368
52 bataljons infanterie	53688
hospitaalsoldaten en medische dienst	334
Totaal, met inbegrip van den staf, enz.	75031

* * *

Duitschers en Russen in Aziatisch Turkije. Is op het politieke schaakbord Duitschland in Oost-Azië in het nauw gebracht, langs anderen weg tracht het die schade weder in te halen en wel, zooals de correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in het nummer van 18 Maart jl. uit Constantinopel schrijft, door eene vreedzame inpalming van de Levant op handels- en nijverheidsgebied, met eene volharding en vasthoudendheid, welke halstarrigheid nabijkomt. De slag die zij thans voorbereiden, zal als hij gelukt hun geheel Klein-Azië en Mesopotamië in handen spelen. De Deutsche Bank (zie *Ind. Gids* 1903 I bl. 862), die reeds de hand heeft in verschillende spoorwegen, in de havenwerken van Haïdar pasja (tegenover Stamboel) en Derindsjee (in de Golf van Ismid), besproeiingswerken in Klein-Azië, proeftuinen, enz., is bezig bij de regeering een recht van voorkeur te krijgen op de ontginning, voor zoover aan anderen niet reeds concessie verleend is, van alle mijnen en minerale bronnen, bekende en onbekende, in het gebied der Zwarte Zee en de Duitsche ambassadeur, door den keizer zelf daartoe aangezet, heeft reeds eene voorloopige toezegging daarvoor gekregen. Een gevolg van deze beslaglegging op den delfstoffelijken rijkdom van een groot deel van Aziatisch Turkije zou wezen, dat, zonder de nu aangenomen richting van den Bagdad-spoorweg langs Koniah, Adana en Oerfa op te geven, tegelijkertijd ook de Anatolische spoorweg in de noordelijke richting over Angora, Siwas en Diarbekier zou voortgezet worden naar de Perzische Golf. Beide ondernemingen, zoowel de mijnontginningen als de spoorweg zullen echter rechtstreeks de belangen en verkregen rechten van Rusland raken en het feit dat de Duitschers vrijwel op eens met die vérstrekkende plannen voor den dag komen, bewijst hoezeer men te Berlijn van de (tijdelijke) onmacht van Rusland overtuigd is. Toen voor twintig jaar het eerst het denkbeeld van

eene verbinding van Constantinopel met de Perzische Golf ter sprake kwam, was het die noordelijke richting, waarvoor concessie werd aangevraagd en zulks vooral omdat daardoor Erzeroem, de sleutel van de verdediging tegen een inval uit het noordoosten in spoorweggemeenschap met het hart van het rijk en met de hoofdstad zou worden gebracht. Pas in 1895, toen het verzet de Russen tegen een lijn over Siwas naar het zuiden steeds sterker werd, liet men te Berlijn die richting voor de zuidelijke over Adana los. Rusland beschouwt Erzeroem en de zoogenaamde Armenische provincies als hem toekomende en heeft nog altijd spijt, dat het op de conferentie van Berlijn die stad aan de Turken heeft moeten laten. Door een in 1900 aan de Turken afgedwongen overeenkomst, in verband met de in 1878—79 opgelegde oorlogsschatting, die Turkije jaarlijks betalen moet, maar in den regel niet kan voldoen, hadden de Russen aldaar rechten verkregen en de uitvoering van het spoorwegplan over Siwas voorkomen. De Duitschers moesten zich toen wel bepalen tot de zuidelijke richting van den Bagdadspoorweg, waarvoor de Deutsche Bank op 3 Maart 1903 concessie kreeg. In het begin van 1904 werd met den aanleg van de eerste sectie van 200 K. M. van Koniah tot aan den voet van den Taurus aangevangen en reeds 14 maanden later deze voor het verkeer geopend. Als onderpand voor de kilometergarantie kreeg de concessionnaris van de regeering 54 millioen francs aan obligaties, der door hemzelf voor rekening van den staat aan dezen verschafte leening voor den aanleg. Om politieke redenen heeft de Deutsche Bank zich echter terug getrokken uit de combinatie met Engelsche en Fransche deelnemers en daardoor dit bedrag nog niet aan de markt kunnen brengen en in portefeuille gehouden. Voor de tweede sectie tot Adana, die zooveel moeilijker en duurder is, was de bank niet gezind een gelijksoortige zekerheidsstelling van den staat aan te nemen. Toch hebben de Duitsche concessionarissen er groot belang bij die sectie van 206 K. M. aan te leggen, wil de eerste niet in de lucht blijven hangen, terwijl te Adana aansluiting kan worden verkregen met de haven van Mersina, angs een bestaanden spoorweg, die reeds voor vier vijfde in Duitsche handen is. Nu zouden het voornamelijk deze geldelijke moeilijkheden zijn, die de Duitschers op de hooger bedoelde concessie-aanvraag gebracht hebben. De aanleg van de zuidelijke lijn zou dan afhankelijk gesteld en verzekerd kunnen worden door de voordeelige uitkomsten van dit groote plan. De verwezenlijking er van hangt echter af van het vinden van het kolossale kapitaal voor die spoorweg- en ontginningsplannen benoodigd en van de toestemming van Rusland, waar men evenwel niet gezind schijnt de in 1900 verkregen rechten los te laten. De Porte, die niet gelooft dat de Russen voorloopig zelf aldaar uitvoering aan spoor- of mijnplannen zal geven, ziet in het protest van die zijde echter een welkom middel om ook andere vreemdelingen uit dit gebied te houden. Zij wil echter evenmin de Duitschers afwijzen en het tournooi van deze met Rusland op dit gebied is nu nog onbeslist.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Reisen in Celebes, ausgeführt in den Jahren 1893—1896 und 1902—1903 von Paul und Fritz Sarazin. Wiesbaden, C. W. Kreidel's Verlag 1905. Twee deelen, prijs 24 Mark.

Met behulp van dit prachtwerk kan het publiek zich een denkbeeld maken van den belangrijken wetenschappelijken arbeid van twee geleerden, wier naam in Ned. Indië thans algemeen bekend is en die voor mannen van het vak reeds een aantal publicaties het licht deden zien, waarin de resultaten van hun onderzoek zijn nedergelegd.

Zooals men in de *Encyclopaedie van N.-I.* kan nalezen, vestigden de beide neven, na in 1882 en 1883 te Würzburg gepromoveerd te zijn, het eerst hunne aandacht op Ceylon, dat van 1883 tot 1886 bereisd werd. De vruchten daarvan zijn nedergelegd in de folio-deelen der „Ergebnisse naturwissenschaftlicher Forschungen auf Ceylon", waarvan de titels aldus luiden:

Erster Band: Die Augen und das Integument der Diadematiden. Über zwei parasitische Schnecken. Mit 5 Tafeln. (Mk. 14.—).

Aus der Entwickelungsgeschichte der Helix waltoni Reeve. Knospenbildung bei Linckia multofora Lamarck. Mit 4 Tafeln. (Mk. 14.—).

Über die Anatomie der Echinothuriden und die Phylogenie der Echinodermen. Mit 8 Tafeln. (Mk. 18.—).

Zweiter Band: Entwickelungsgeschichte und Anatomie der Ceylon. Blindwühle (Ichthyophis glutinosus). Mit 24 Tafeln. (Mk. 60.—).

Dritter Band: Die Wedda's von Ceylon und die sie umgebenden Völkerschaften. Ein Versuch, die in der Phylogenie des Menschen ruhenden Rätsel der Lösung näher zu bringen.

Dit laatste rijk geillustreerde deel van 600 bladzijden met een atlas van 84 platen kost niet minder dan 144 Mk.

Toen de studie op Ceylon ten einde was gebracht, kwam bij de schrijvers de lust op om een ander tot dusver nagenoeg onbekend land te bezoeken en hun aandacht viel op Celebes.

Dit beantwoordde in dit opzicht geheel aan hunne verwachting, want, zoo luidt het in den aanhef van het voorwoord tot dit boek: „Toen wij ons in het jaar 1893 voor de eerste maal naar Celebes begaven, hadden wij het in onze dagen zeldzame geluk, dat verreweg het grootste deel van dit eiland een geographisch nog onbekend land was". Het doel, waarmede de reizigers op 6 April 1893 hunne woonplaats Bazel hadden verlaten, was eene natuurwetenschappelijke doorvorsching van het eiland, dat sedert Salomon Müller en Wallace vooral uit een oogpunt van dier-verspreiding over de aarde in

het bijzonder de aandacht had getrokken. Het was de vraag of deze dierbevolking tot de Aziatische of tot de Australische fauna te rekenen was; het had reeds menig geleerde bezig gehouden waar deze beide elkander begrenzen, zonder dat men het er over eens werd. Dit vraagstuk op te lossen, scheen den heeren Sarasin een arbeid, die de moeite waard was en zij vatten daartoe het plan op, om zich achtereenvolgens op verschillende punten van het grillig gevormde eiland te vestigen en overal naar de vindplaatsen verzamelingen te vormen, uit de vergelijking waarvan zoowel onderling als met die der naburige eilanden, gevolgtrekkingen gemaakt zouden kunnen worden over de herkomst van de dieren- en planten-wereld van Celebes. Daar zij begrepen, dat deze studie niet af te scheiden zou zijn van die der geologie, werd reeds dadelijk besloten ook in deze richting te arbeiden, terwijl de studie der klimatologische verschijnselen daarbij niet over het hoofd gezien kon worden. Daar slechts de kusten en enkele gedeelten, als de Minahassa. geographisch behoorlijk bekend waren, knoopte zich van zelf een geographisch onderzoek aan de studie vast.

Als wetenschappelijke uitkomst der reizen zijn de vier deelen „Materialen zur Naturgeschichte der Insel Celebes", te beschouwen, waarvan de titels hier een plaats mogen vinden:

Erster Band: Die Süsswasser-Mollusken von Celebes. Mit 13 Tafeln (Mk. 32.—).
Zweiter Band: Die Land-Mollusken von Celebes. Mit 31 Tafeln (Mk.60.—).
Dritter Band: Über die geologische Geschichte der Insel Celebes auf Grund der Tierverbreitung. Mit 15 Tafeln. (Mk. 40—).
Vieter Band: Entwurf einer geographisch-geologischen Beschreibung der Insel Celebes; mit Abb. und Tafeln (Mk. 50.—).

Naast deze werken voor vakgeleerden een aantal voorloopige publicaties in het *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde* te Berlijn en elders, en het vele materiaal hunner verzamelingen, dat ook anderen bewerkten, is het thans te bespreken geschrift een populair en boeiend geschreven overzicht van hetgeen de beide onvermoeide natuurvorschers in twee reisperioden van 26 Juni 1893—5 April 1896 en van 1 Maart 1902 tot 8 April 1903 op Celebes hebben verricht en gezien en dit niet in den vorm van een vervelend reisverhaal, maar in een stelselmatig in veertien hoofdstukken verdeeld overzicht waarvan Dr. Paul S., de oudste der beiden, Nos. 2, 3, 7, 8, 10 en 11 schreef en Dr. Fritz S. de andere.

Op de 11 fraaie, oorspronkelijke kaartjes, die het boekwerk vergezellen. kan men nagaan welke tochten zijn gemaakt, die dikwijls met groote, bijna onoverkomelijke, bezwaren gepaard gingen. Zonder de hulp van de ambtenaren en van de regeering, die dankbaar wordt erkend, waren verscheidene zeker onuitvoerbaar gebleken; doch, ook met deze hulp, moet men de volharding. koelbloedigheid en humaniteit bewonderen, waarmede de reizigers bijna altijd het aanvankelijk gestelde doel bereikten. Al houden de schrijvers zichzelf zooveel mogelijk op den achtergrond en al weten wij alleen door de indiscretie van den ouden Madika Tomelatoïnda van Koelawi, wiens in kleuren uitgevoerd portret het tweede deel versiert, dat de oudste meestal ernstig kijkt en de jongste vriendelijker lacht (II 40), zij hebben zich altijd opgeruimd in het Indische leven geschikt en den gezelligen omgang, waar het pas gaf, niet versmaad. Intusschen een verblijf op meer eenzame plaatsen was meestal

noodig om hunne onderzoekingen ongestoord te kunnen verrichten en stap voor stap het onbekende te ontsluieren.

In dien gedachtengang scheen het aangewezen, het onderzoek te beginnen in de Minahassa, den noordoostelijken uithoek van het eiland, waar de directe Nederlandsche heerschappij het langst is uitgeoefend en de meest vreedzame en geordende toestanden zijn ingetreden. Hier kon in alle rustigheid de grondslag van de studies gelegd worden om dan later geleidelijk in het onbekende gebied door te dringen.

In het stille Kema werd eene woning betrokken, omdat daar zoowel uit de zee als van het land verschillende zoölogische zeldzaamheden werden aangeboden, en met een trein van ossenkarren had de verhuizing van Menado derwaarts plaats, daar behalve meubelen, keukengerei en eetwaren, ook 92 kisten moesten worden vervoerd, die de uit Europa medegebrachte wetenschappelijke uitrusting bevatten. Het eerste hoofdstuk bevat talrijke berichten en afbeeldingen van merkwaardige vondsten op het gebied der natuurlijke historie, doch niet minder merkwaardig bleek Kema uit een historisch oogpunt. De oude steenen grafsteden, met beeldhouwwerk versierd, en de voorwerpen in die graven gevonden, wijze op een voortijd van strijd en van offeranden, waaraan de tegenwoordige beschaving een einde maakte. Ook bij de levenden worden nog merkwaardige oude helmen, lansen, zwaarden en andere ethnographische voorwerpen aangetroffen. Wie zich met de ethnographie van de Minahassa wil bezighouden, wordt door de schrijvers verwezen naar een groot plaatwerk door A. B. Meyer en O. Richter, met behulp der door hen bijeengebrachte verzamelingen, samengesteld. (I. 52). De tegenstelling met vroeger is treffend. Op enkele duizenden verspreid wonende Alfoeren na, is het gansche land christelijk geworden en slechts in tijden van onheil, zooals bijv. bij cholera-epidemie, duiken nog enkele malen lang vergeten gewaande gebruiken uit den voortijd op. Bewonderenswaardig is de verandering door de samenwerking van regeering en zending hier in een tachtigtal jaren tot stand gebracht; want vroeger bepaalden zich de ontginningen slechts tot de kuststreek. „De menschenvriend zal zich hierover moeten verheugen. De natuurvorscher en ethnograaf echter", zoo vervolgen de schrijvers eenigszins ondeugend, „werpt, met het oog op de geciviliseerde Minahassa, niet zonder een stil afgrijzen, een blik in de toekomst, als de geheele aarde eenmaal een en dezelfde liverei zal hebben aangetrokken".

De tochten welke door het circa 180.000 vierk. kilometer groote eiland gedaan werden (Nederland bevat 33078 K. M²., Zwitserland 41469 K. M².) zijn in het Noordelijk schiereiland:

1. Tochten in de Minahassa.
2. Overlandreis van Menado naar Gorontalo.
3. Tweede reis dwars over het schiereiland van Bwool naar Marissa aan de golf van Tomini.

Door het midden van Celebes en het Zuid-oostelijk schiereiland werden de volgende reizen gemaakt.

4. Van de golf van Boni naar die van Tomini langs het Possomeer.
5. Van de baai van Oessoe in diezelfde golf van Boni naar de meren Matanna en Towoeti tot aan de Tomori-baai aan de oostzijde van het eiland.

6. Van de Mingkoka baai naar Kondari, dwars door het zuidelijk deel van het Zuid-oostelijk schiereiland (zie *Ind. Gids* 1903, I 927).

In het tweede deel komen in de eerste plaats ter sprake:

7. De tocht van Paloe (via Donggala aan straat Makassar) door de gebieden van Sigi, Koelawi en Bada naar Paloppo, de hoofdplaats van het rijk Loewoe aan de golf van Boni (zie *Ind. Gids* 1903, II bl. 1846).

8. Een niet voltooide tocht van de golf van Mandar naar Paloppo, waarbij men genoodzaakt was terug te keeren, wegens den tegenstand geboden door den vorst van Enrekang.

9. Tochten in Zuid-Celebes van uit Makassar.

10. Reizen van Makassar noordwaarts waarbij o. a. de piek van Maros bestegen werd en

11. Eene reis via Tjamba naar het gebergte Lamontjong en van daar naar de oostkust.

Op dezen tocht, in April/Mei 1902, werden voor het eerst berichten vernomen omtrent de Toala's, of oorspronkelijke bewoners, die deden denken aan de Wedda's van Ceylon en zoodanig de belangstelling wekten, dat er in Dec. een tweede reis voor ondernomen werd, (vergelijk *Ind. Gids* 1904, I 228) die in het 12de hoofdstuk beschreven is. Een daarop volgend hoofdstuk bevat een interessant reisverhaal van de bestijging van den piek van Bataëng (Bonthain), terwijl een aanhangsel uiterst practische wenken geeft omtrent de manier van reizen, de vereischte kleeding en uitrusting, de kosten aan een en ander verbonden, enz.

Wanneer men onder de leiding der schrijvers en door middel der prachtige afbeeldingen, waarvan sommige in heliogravure buiten den tekst, onder den indruk is gekomen van de imposante pracht der natuur in die streken, dan voelt men telkens, dat deze leidslieden die natuur tevens met kennersoog bezien. Geen vogel, insect of plant ontgaat hun blik; zoowel de mieren, die met vlijt en overleg bladeren aaneenrijgen om een nestje te maken, als de reuzenregenworm, wiens kop alleen een halve decimeter lang is, trekken evenzeer hun aandacht als de apen, kleurige papegaaien, gemsbuffels en andere dieren, die de trotsche oerwouden der bergen bevolken. En niet alleen die dieren zelf zijn hun bekend, ook de familiebetrekkingen elders.

In de aanwezige vormen van heden is de geschiedenis te lezen van vroeger, toen Celebes door een brug via Sangi met de Philippijnen, Zuid-Celebes met Oost-Java en met Flores en Oost-Celebes met de Molukken en verder via Nieuw Guinea met Australië in gemeenschap stond (I. 251). Zelfs kon bij benadering worden nagegaan in welke getallenverhouding de fauna van Celebes langs elk van die vier bruggen is overgebracht, namelijk voor 28.3 % van Java, voor 21.9 % van de Philippijnen, voor 15.3 % van de Molukken en voor 8.9 % van Flores, terwijl de resteerende 25.6 pCt. gevormd wordt door inheemsche of algemeen verbreide soorten, dan wel dezulke wier verwantschap niet nader te bepalen is. De algemeene verwantschapsverhouding als 4 : 3 : 2 : 1 wijst op de Aziatische als overheerschend.

Telkens ook doet hetgeen men zag, denken aan den voorhistorischen tijd in Europa. De Zwitsersche paalwoningen komen het eerst in de gedachte als nabij Gorontalo de huisjes boven het meer van Limbotto worden aanschouwd en ook bij de meren van Midden-Celebes en hier en daar aan zee doet zich

de vraag voor wat de menschen bewoog om hun woonplaatsen boven het water te kiezen. De oplossing, die ten slotte het meest voor de hand schijnt te liggen, is het schoonhouden van den grond onder de woningen, die door het water bespoeld en aan zee, bij eb droogvallend, automatisch wordt gereinigd van afval. Dit oorspronkelijk denkbeeld werd reeds dadelijk door de „vulga-„risateurs de la science" aangegrepen, want in *Ueber Land und Meer* van 1906 (deel 95) no. 22 zagen we een opstel van den bekenden Wilhelm Bölsche over „Der Zweck der Pfalbauten", waarin deze, onder reproductie van 5 afbeeldingen uit het werk der Sarasin's, die onderstelling uiteenzet.

Ook in „De Aarde en haar Volken" van 20 en 27 Jan. j. l. zagen wij reeds een 12-tal illustraties overgenomen en dit zal nog wel elders plaats vinden, als het beste bewijs, dat men hier te doen heeft met een arbeid, die in geen enkel opzicht compilatiewerk is; maar een bijdrage vormt tot onze kennis van de natuur, een waardevolle steen tot het gebouw der menschelijke wetenschap. Men mag dankbaar zijn, dat de aandacht der Zwitsersche geleerden gevallen is op een eiland van *onzen* Archipel en slechts hopen dat hun voorbeeld door Nederlanders steeds meer moge worden nagevolgd, al moet erkend worden, dat hier het verkregen resultaat te danken is aan eene samenwerking van blijkbaar onbekrompen geldmiddelen, krachtig lichaamsgestel, persoonlijken moed, volhardingsvermogen en veelzijdige en practische kennis, die zeldzaam in enkele personen vereenigd zullen voorkomen. Dat de regeering dergelijke ondernemingen steunt, is in het welbegrepen belang der kolonie, geldzorgen kunnen door haar krachtige hulp desnoods ook nog worden overkomen, doch van de andere eigenschappen moeten de individuën zelf zijn voorzien. Moge menig gefortuneerd jongeling, die niet voor zijn dagelijksch brood behoeft te arbeiden, door dit boek worden opgewekt om de natuurwetenschap te gaan bestudeeren en dan, na zijn studiën aan eene universiteit volbracht te hebben, zich aangorden om een edeler genot na te jagen, dan het leven in weelde in Europa of het bereizen van bekende mode-badplaatsen. Om hiertoe op te wekken kome het boek in veler handen.

Neerlandsch Taal in 't Verre Oosten, eene bijdrage tot de kennis en de historie van het Hollandsch in Indië, door F. P. H. Prick van Wely, Leeraar aan de H. B. S. met 5 j. c. te Batavia. — G. C. T. van Dorp & Co. Semarang-Soerabaja 1906.

Blijkens het „woord vooraf" is dit geschrift eene uitbreiding in velerlei richting van eene vroegere verhandeling over „De verindisching van ons Nederlandsch," waarvan destijds is melding gemaakt in de *Indische Gids* van 1903 II bl. 1871. Het bevat thans vijf opstellen, achtervolgens getiteld: 1o. Het Nederlandsch in Indië en zijne concurrenten, 2o. De taal der Zuid-Europeanen, 3o. Het Indische Nederlandsch van nu, 4o. Het Indisch Nederlandsch van vroeger en 5o. De invloed van het Nederlandsch op de talen van den Archipel.

Terwijl het eerste hoofdstuk een geschiedkundigen terugblik bevat over het teniet gaan van het Portugeesch en de rol van het Maleisch als verkeerstaal

tegenover het Nederlandsch, voldoet het tweede aan een wensch, destijds in een opstel over de spraak der Ind.-Europeanen in dit tijdschrift (*Ind.-Gids* 1892 II, bl. 2396) geuit, toen nog gevraagd kon worden: „Is er wel ooit iemand geweest, die met eenigen ernst de spraak der zoogenaamde „Sinjo's" heeft nagegaan? Wij gelooven het niet". Dit nu geschiedt hier met betrekking tot den invloed van het Maleische klankstelsel en tot staving van het betoog worden uit goede schrijvers passages van Indisch-Nederlandsch aangehaald, terwijl tevens gewezen wordt op de gevaren, die het in Indië gesproken Nederlandsch bedreigen. Daarbij is het eigenaardig, dat zuiver inlandsche leerlingen, die hun moedertaal onvervalscht hooren en het Nederlandsch als vreemde taal leeren, dit beter doen dan de Indo's, die te huis een „reeds met vreemde smetten behept Nederlandsch", hooren en dit op de school en op de H. B. S. als knapen onder elkander voortzetten. Wilde de schrijver vroeger een vereenvoudigde spelling à la Kollewijn om het Nederlandsch in de tropen gemakkelijk te doen aanleeren, nu schijnt hij zoover niet te willen gaan en leest men o. a. (bl. 60):

„Er moet, wil men de kinderen des lands werkelijk helpen tot een „volksbestaan", meer tijd vrij komen voor het Nederlandsch. In de eerste plaats kan dat door het onderwijs hoofdzakelijk te beperken tot twee hoofdvakken: taal en rekenen, en in de tweede plaats door het Nederlandsch te vereenvoudigen en van den beginne in den natuurlijken vorm aan te kweeken, zonder de doode aanhangselen van het stelsel van De Vries en Te Winkel. Dan zal ook het Hollandsch van Indië vlotter worden en niet meer zoo mank gaan aan de stijfheid der boekentaal."....

Volkomen duidelijk is het ons niet wat de schrijver bedoelt, doch, als men de studie leest over het Indisch-Nederlandsch van nu, en daarin ziet hoe elke mondelinge afwijking, elke schooljongens kromspraak, elk kinderwoord van eigen maaksel de eer der vermelding wordt waardig gekeurd, dan schijnt hier op dit gebied een ultra-democratisch beginsel gehuldigd te worden, waarbij in het vervormen en aanvullen van de taal algemeen stemrecht in den uitgebreidsten zin blijkt te mogen gelden. Uitgaande van de onderstelling, dat alles, wat kleur en kracht geeft aan de taal, maar voor het kinderbrein eenige moeite van opneming kost, zoo langzamerhand verwaarloosd zal worden, beginnen wij te begrijpen hoe die „doode aanhangselen" moeten worden opgevat en mag men vragen of deze richting de goede is.

Vroeger werd de taal gevormd door den arbeid van de meest uitnemenden; de statenvertaling van den bijbel was niet alleen een grondslag voor de reformatie, zij was ook, door hare verbreiding in alle standen, voor jong en oud de bron, waaruit een krachtig Nederlandsch aan ieder geleerd werd. Onze taal heeft haar vorming en opkomst van dialect tot ontwikkeld voermiddel der gedachte te danken aan wat door de beste vertegenwoordigers van opvolgende geslachten er in is geschreven. Nu heeft het er veel van of men ze wil verjongen door in Indië elk geradbraakt woord van onkundigen als een merkwaardigheid te beschouwen en in de romans en novellen, die tegenwoordig in Nederland aan de orde zijn, na te gaan, welke lappen goot, riool en vuilnisbelt nog opleveren om op haar oud kleed te zetten.

Worden door den arbeid van den heer Prick alzoo bij ons nog geen afdoende conclusies gewekt als studie is deze bijzonder te waardeeren; men kan over

een zaak niet oordeelen zonder ze zorgvuldig te hebben waargenomen. Van zulk eene nauwkeurige waarneming en nasporing draagt het boek alle kenmerken. Er wordt in bestudeerd welke woorden in vroeger eeuwen in zwang waren, welke verouderd zijn en zelfs nog in de laatste decenniën in onbruik raakten en omgekeerd wordt de invloed van het Nederlandsch op de inlandsche talen nagegaan. Belangwekkende woordenlijsten hieromtrent zal men in het boek vinden en aan het einde eene merkwaardige opmerking over de rol van het laag-Maleisch in den Archipel. Al is dit volgens steiloorige academici géén taal, het breidt zijn gebied meer en meer uit en reeds is bij de zendingsgenootschappen een streven merkbaar om zich van dit idioom te bedienen. Een Franschman schreef in 1876 hoe hij getroffen was door de snelheid, waarmede Arabieren, Chineezen, Bengaleezen en Europeanen het Maleisch aanleeren en hij vroeg, waarom men, in stede van te trachten zich eenige woorden van de moeilijke phonetische talen als Chineesch, Siameesch en Cochin-chineesch eigen te maken, de verspreiding van het Maleisch niet zou aanmoedigen. De heer Prick ziet de onvermijdelijkheid dezer toenemende verspreiding van het Maleisch blijkbaar in, die dan zeker gepaard zal gaan met het overnemen van Hollandsche woorden, voor tot dusver in die taal nog niet aangeduide begrippen. Hij vraagt toch of het over honderd jaar bijv. niet de moeite loonen zal eens na te gaan, hoeveel Nederlandsche woorden in de nieuwe *lingua franca* stand gehouden hebben en in welken vorm zij voortleven.

Waar men hier een oplossing der taalquaestie ziet, die oogenschijnlijk het eenvoudigste is en het meest voor de hand ligt, namelijk een modern algemeen verstaanbaar Maleisch voor het algemeen verkeer en het Nederlandsch, zooals het ook in het moederland gesproken en geschreven wordt, voor den Nederlander en den ontwikkelden oosterling, bestaat er geen reden onze taal te verknoeien ten gerieve van onontwikkelde kromprater. Deze moeten ze òf goed leeren òf geheel van het gebruik er van af zien. Het is te hopen dat àlle fraaigheden, die bijv. scholieren hebben ingevoerd en die op bl. 107—112 te uitvoerig geboekstaafd worden, weldra even vergeten zullen zijn als de deels onverstaanbare namen der handelsartikelen, door den schrijver uit de „Daghregisters" [1]) te voorschijn gehaald, hoewel de laatste althans nog geschiedkundige waarde kunnen hebben. Hoe dit echter ook zijn en worden moge, de heer Prick van Wely heeft tot de kennis van onze taal in het Oosten, voorheen en thans een interessante en van veel studie getuigende bijdrage geleverd.

---

[1]) Zoo komen op bl. 158—162 lijsten van verschillende koopmanschappen voor, blijkens het „Daghregister van 1673" uit Europa aangebracht. Zooals men op bl. 163—164 leest, weet de schrijver geen weg met het woord „Cabos". Toevallig spraken wij een fabrikant, die ons mededeelde, dat thans nog onder „cabbos" een bepaald soort gewild lijnwaad wordt verstaan, evenals onder gingam, chitsen, baftas en dergelijke in de lijst voorkomende. Die namen zijn in het geheele Oosten voor dezelfde soort stoffen bekend en het is wel een bewijs voor het conservatisme van de Chineesche en Inlandsche handelaars en hunne afnemers, dat die benamingen, welke misschien oorspronkelijk die van de makers waren, eeuwen lang dezelfde bleven. Importeurs van lijnwaden te Batavia zullen hieromtrent nadere bijzonderheden kunnen geven.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE FRANSCHE KOLONIE DAHOMEY EN DE SPOORWEG ALDAAR.

Terwijl in den vorigen jaargang (Jan.-afl. 1905 bl. 117) onder de spoorwegen in de Fransche koloniën in West-Afrika ook die in Dahomey is besproken, vindt men thans in *l'Europe Colonial* van 22 en 24 Maart j.l. eenige nadere bijzonderheden over die kolonie en haar spoorweg, gedeeltelijk ontleend aan een werk dat onlangs is uitgekomen [1]). De thans aanwezige bestuurskringen Widah, Allada, Tagnanado en Abomey vormden vroeger te zamen het koninkrijk Dahomey, waarvan de havenplaats Kotonoe in 1889 door de Franschen bezet werd, om macht te kunnen uitoefenen op het naburige rijkje Porto-novo, dat reeds sedert 1882 onder Fransch protectoraat was. De toenmalige Fransche vertegenwoordiger Bayol, die gouverneur van de Fransche etablissementen was, welke administratief met inbegrip van die op de kust van Benin, onder den naam van „Rivières du Sud" waren vereenigd, wilde de zaak vredelievend regelen met den koning van Dahomey Glé-Glé genaamd, en toen dit niet gelukte, werd deze na eenige weinig beteekenende vijandelijkheden gedwongen tot het tractaat van 3 Oct. 1890. Kort daarop werd Glé-Glé opgevolgd door prins Koendo, meer bekend onder den naam van Behanzin, die zich tegen de Franschen wapende, de hun welgezinden vervolgde en zelfs den Franschen resident te Porto-novo aanviel. Ten tweeden male werd de oorlog verklaard en geen koloniale strijd is bloediger geweest. Na een geheele reeks gevechten bezetten de Franschen Abomey, doch Behanzin was gevlucht. Hij werd afgezet en vervangen door Ago-di-Agbo, welke sedert naar Gabon is verbannen. Behanzin gaf zich op 25 Jan. 1895 over en werd op het eiland Martinique gebracht, dat hij thans verlaat voor Algerië om te Blidah te worden geïnterneerd.

De landstreken Popo en Porto Novo waren ook in bezit genomen, doch hiermede was de uitbreiding langs de kust gesloten, want ten westen wordt de kolonie begrensd door het Duitsche Togo en ten oosten door het Engelsche Lagos. Aan de noordzijde was de grens voorloopig de parallel van 9° Noorderbreedte, want wat daar buiten lag zou, krachtens de overeenkomst van Berlijn, behooren aan degeen, welke den grond het eerst daadwerkelijk bezette. Daarop zond de heer Ballot, gouverneur der kolonie, verschillende expedities uit, die de bovenlanden in verschillende richtingen doorkruisten. Sommigen gingen naar Soedan en de Ivoorkust, anderen naar den Niger. Het gevolg van deze tochten, waaraan hij zelf een werkzaam aandeel nam, waren de conventies van 1897

[1]) *Notre colonie du Dahomey*, par G. François. Paris E. Larose, rue Victor Cousin 11 (6 frs.).

met Duitschland en van 1898 met Engeland, waarbij eenerzijds de verbinding met het gebied van de Ivoorkust achter Togo om en anderzijds de gemeenschap met den Niger aan de Franschen werd toegekend. Van toen af was de kolonie Dahomey, voorzien van achterland, gevormd. Evenals vroeger is er een groot onderscheid tusschen de boven- en benedenlanden. Beneden-Dahomey, de kuststreek, is een bijzonder rijk land, grootendeels een onmetelijk woud van palmen (Elaïs Guineensis), dat vooral in den omtrek van Porto-Novo, in het achterland van Groot-Popo en in den omtrek van het meer Ahemé zeer dicht, doch elders ijler is. Deze boomen hebben vruchten ter grootte van een pruim, uit het vleesch waarvan de palmolie geperst wordt, terwijl de pit of kern gezocht is voor de fabricatie van kaarsen en zeep. In de laatste jaren werden er gemiddeld 9.300.000 K.G. palmolie en 25.000.000 K.G. palmpitten uitgevoerd. Men rekent dat er ongeveer 125 boomen op een hectare staan en dat elke boom 5.178 K.G. palmolie en 3.028 K.G. pitten levert, hetgeen $647^1/_4$ K.G. olie en $378^1/_2$ K.G. pitten per H.A. geeft. Daaruit is de uitgestrektheid der geexploiteerde palmtuinen van Dahomey te berekenen, namelijk de 9.300.000 K.G. olie zouden dan 14.368 H.A. voorstellen. Dit cijfer is blijkbaar foutief, want die oppervlakte zoude slechts ± 5.400.000 K.G. palmpitten leveren en toch voert de kolonie er 25 millioen uit. Dit komt overeen met ruim 60.000 H.A. en de geoogste olie, die niet in de statistiek vermeld wordt — en dat is de grootste hoeveelheid — wordt door de inboorlingen zelf gebruikt, die voor hun eigen gebruik geen partij trekken van de pitten. Dit cijfer van 60000 H.A. is bovendien zeker nog beneden de werkelijkheid, want de zwarten beschikken slechts over zeer onbeholpen middelen tot olie-bereiding en als de dorpen, die zij bewonen, wat ver van een factorij liggen, laten zij hun olie of hun pitten nog liever te loor gaan. Men zal waarschijnlijk dichter bij de waarheid zijn, als men de gronden met palmen beplant, schat op 70.000 H. A. En wat beteekent deze oppervlakte bij den rechthoek, begrensd door de zee, Togo, Lagos en ten noorden door den 7den breedtegraad? Men kan hieruit besluiten, dat Dahomey voor zijn uitvoerhandel nog over onmetelijke hulpbronnen beschikt.

Tot dusverre zijn palmolie in pitten de eenige uitvoer-artikelen, want de in Midden-Dahomey, te Savaloe, geteelde katoen heeft nog slechts enkele tonnen opgeleverd. Jaar op jaar vermeerdert echter de uitvoer van gerookte visch naar Lagos en de productie van coprah. Tot dusver zijn de hoeveelheden dezer artikelen echter onbeduidend in vergelijking van het aantal tonnen der genoemde, waarbij de pitten hoofdzakelijk naar Duitschland en de oliën over Marseille naar Frankrijk worden uitgevoerd.

De voornaamste invoer-artikelen zijn: lijnwaden van Engelschen oorsprong, alcohol afkomstig uit Hamburg, machines en gereedschappen, houtwerken, kruit, verbruiksartikelen uit Frankrijk en tabak uit Amerika.

Uit- en invoer geven te zamen eene steeds toenemende handelsbeweging, die van 1890, het jaar van de eerste expeditie, met een waarde van $9^1/_2$ millioen frs., sedert 1902 het cijfer van 31 millioen frs. deed bereiken, of meer dan het drievoudige in twaalf jaren. Het moederland deelt voor $^1/_3$ à $^1/_4$ in dezen handel. Dit schijnt niet bepaald schitterend en wordt voornamelijk toegeschreven aan de omstandigheid, dat Engelsche lijnwaden en Duitsche alcohol de voornaamste invoerartikelen zijn. Dit zal zoo blijven zoolang de Fransche fabrikanten er zich niet op toeleggen goedkooper weefsels te maken,

die wat snit, kleur, teekening, wijze van vouwen, gewicht, enz. naar den smaak der inlanders zijn. Er valt daar in Dahomey nog eene uitgebreide markt te veroveren; welslagen is volstrekt niet uitgesloten en daar ligt de toekomst voor den Franschen handel in deze Fransche kolonie, waarop de pogingen van industriëelen en kooplieden gericht moeten zijn. Wat den uitvoerhandel betreft, staat het moederland er beter bij, omdat de meeste olie naar Marseille wordt gezonden. Het is te hopen, dat zooals men verwacht, de teelt van cacao en maïs zal toenemen, want daarbij zal het aandeel van Frankrijk in den uitvoerhandel veel winnen. Krachtens eene internationale overeenkomst, het Fransch-Engelsche verdrag van 1898, kunnen geen differerentiëele rechten worden geheven. De rechten die thans op den invoer van verschillende koopwaren in Dahomey drukken, zijn vastgesteld bij het decreet van 14 April 1905 en zijn betrekkelijk matig. Vele artikelen, zooals bouwmaterialen, zijn vrijgesteld.

Al het medegedeelde heeft betrekking op Zuid-Dahomey. Het noordelijk deel, dat zich verder dan het gewest Savaloe uitstrekt, heeft uit een handelsoogpunt nog geene beteekenis; toch heeft Boven-Dahomey zeer verschillende voortbrengselen, als tabak, indigo, katoen, vee (paarden, buffels en schapen) enz. Vooral van katoen stelt men zich veel voor, doch exploitatie is niet mogelijk zoolang er geen sneller gemeenschapsmiddelen bestaan.

Dit brengt ons van zelf op de vraag hoe het thans staat met den spoorweg, die Kotonoe aan de kust met het binnenland zal verbinden.

Het tracé loopt aanvankelijk westwaarst evenwijdig aan de kust tot Pahoe, waar een zijtak naar de stad Widah gaat, om zich vervolgens recht noordwaarts te richten langs Allada. Men komt aldus bij de moerassen van La Lama, die zich aan de voorzijde van Abomey uitstrekken. Tot hier is de bouw snel van stapel geloopen, dank het niet moeilijke terrein en vooral den overvloed van plaatselijk verkrijgbare werkkrachten. Als een eenig feit in de geschiedenis van den spoorwegaanleg in Afrika, valt te vermelden, dat er bij de werkplaatsen van Dahomey tot 4000 vrije arbeiders tegelijk bezig waren, onder leiding van genie-officieren en van hunne eigen hoofden.

Het doortrekken van de moerassen kan niet zonder groote werken en enorm veel grondverzet geschieden. Intusschen werden de zwarigheden vrij vlug te boven gekomen, en in het midden van het vorige jaar werd een tweede sectie voor de exploitatie opengesteld, loopende van Toffo, dat voor de moerassen ligt, tot Dan. Een derde sectie zal niet lang op zich laten wachten. De locomotief zal binnen kort Pawignan bereiken op 250 K. M. van de kust; op die manier zal het spoor weldra toegang geven tot Boven-Dahomey.

Het was eerst in 1899 dat kolonel Guyon met zijn personeel in Dahomey met de eerste opnemingen begon; in 1900 werd met de werkzaamheden der uitvoering te Kotonoe begonnen. Later is de voorwaartsche beweging vertraagd door een geschil dat gerezen was tusschen de kolonie en de Fransche maatschappij, die concessie voor de exploitatie had en den onderbouw zou leggen. Bij de overeenkomst van 24 Aug. 1904 zijn de oorspronkelijke voorwaarden voor de exploitatie belangrijk gewijzigd. De maatschappij wordt daarbij aanneemster in dienst der kolonie; die de tarieven beheerscht. Men heeft de bewoordingen zoo gesteld, dat de maatschappij al haar pogingen zal aanwenden om het verkeer te doen toenemen.

Volgens de laatste statistieke opgaven, welke gepubliceerd zijn omtrent de

goederenbeweging op de ontginnings-spoorwegen in Fransch West-Afrika, heeft men met betrekking tot het verkeer op den spoorweg in Dahomey: Aantal reizigers per dag en per geexploiteerden kilometer vervoerd 75. Gemiddeld gewicht der handelsgoederen 10.500 K. G. Opbrengst per kilometer 1543 frs. (reizegers 727 frs., goederen 816 frs.). Dit zijn bevredigende cijfers als men nagaat dat de opbrengst per kilometer op de lijn Kayes—Koeli—Koro 1558 trs. bedraagt en op de lijn Konakry – Kindia 2532 frs.

WEGEN TER SUMATRA'S OOSTKUST.

In de *Nieuwe Rott. Courant* van 31 Maart en in *De Ind. Mercuur* van 3 April jl. (bl. 230) komt een bericht voor onder het bovenstaande hoofd, overgenomen uit de *Sumatra Post* van 7 Maart en ontleend aan mededeelingen van den B. O. W. ingenieur D. C W. Snell, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat van de groote plannen, die reeds lang hangende zijn, tot het aanleggen van verbindingswegen tusschen de Oostkust en de daarachter gelegen Bataklanden, en zelfs tusschen Oost- en Westkust noord en zuid van het Tobameer, nu werkelijk het een en ander zal komen. Daar vele van de, in dat bericht voorkomende namen niet zoo algemeen bekend, en ook niet op de, in druk uitgegeven, kaarten vermeld zijn, is het niet stellig uit te maken hoe de wegen, waarvan in dat bericht sprake is, zullen loopen.

Met behulp van de kaart: „Residentiën Sumatra's oostkust en Tapanoeli en de onafhankelijke Bataklanden. Schaal 1 : 600.000", Blad 10 der nieuwe uitgave (1902) van den atlas van Stemfoort en ten Siethoff, kan echter wel een en ander omtrent die in aanleg of in ontwerp zijnde wegen worden medegedeeld.

De nieuwe weg naar de hoogvlakte „de aangewezen verbinding tusschen de Karo hoogvlakte en het hart van Deli" zal gezocht moeten worden in het zuidelijk deel van de afd. Deli en het noordelijk deel van de hoogvlakte noord van het Tobameer. Zij zal aanvang nemen bij Pĕrmandin tot waar, volgens evenbedoelde kaart, reeds een goede weg (in rood aangegeven) van Medan af loopt; van Pĕrmandin zal hij vermoedelijk langs Roemah Si Pelpel (Kamp. Si Pilpil) en Tjingkam voeren naar den bergpas tusschen den Dolok Baros (1950 M. hoog) en den Dk. Sĕbajak (2172 M.), en na dien, van vroeger bekenden zoogenaamden Tjingkampas (1300 M.) te zijn overgegaan, langs Tongkoh (Tongkog) afdalen naar de hoogvlakte.

Al deze namen komen op die kaart voor; dat in het bericht in de *Sumatra Post*, voor een deel andere namen genoemd worden, zal moeten verklaard worden door de omstandigheid, dat bij het aanleggen van dien weg verschillende plaats- of streeknamen bekend werden, welke tijdens het samenstellen van de atlaskaart nog niet bekend waren of wegens de kleine schaal dier kaart daarin niet genoemd konden worden.

Van Tongkoh moet de weg in zuidelijke richting voeren naar Poenoeh Raja, eene plaats, die niet op de atlaskaart vermeld is, doch wèl op het kaartje behoorende bij het artikel van Prof. Volz, voorkomende in Deel XVI van het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, waar de plaats als Bunu Rajak voorkomt; Poenoeh Raja moet dan in de atlaskaart gezocht

worden ongeveer ter plaatse waar de *B* van den riviernaam *Lao Bijang* op die kaart staat. Het plan van de Regeering was nu, van Poenoeh Raja een weg in westelijke richting over Lingga, Sarinembah en Koeala (alle in de kaart vermeld) naar de Alaslanden te doen aanleggen, doch men is bij laatstgenoemde plaats gestuit tegen een hoog, steil gebergte, zoodat voor het vervolg van dien weg nog nieuwe vóór-onderzoekingen gedaan moeten worden.

De bestuursambtenaren, overtuigd van de noodzakelijkheid eener goede verbinding tusschen Medan en Seriboe Dolok [1]) de standplaats van den assistent resident der Karo Bataklanden en het bivak van het troepen-detachement op de hoogvlakte, besloten intusschen de doortrekking van den weg Tongkoh-Poenoeh Raja, tot Seriboe Dolok (Dolok Pariboean?) over Gringging ter hand te nemen [2]) Volgens het bericht in de *Sumatra Post* zou het aanleggen van dien weg weinig bezwaren opleveren en in heerendienst worden uitgevoerd. Daarmede zou alzoo een verbinding van Medan met den noordelijken oever van het Tobameer, of althans dicht daarbij, verkregen zijn.

Verder bestaat nog het plan een weg aan te leggen van Tebing Tinggi, de hoofdplaats der afd. Padang en Bedagej over Si Antar (tot zoover reeds in aanleg) naar Parapat aan den oostelijken meeroever; die weg zou dus een hoofdzakelijk zuidelijke richting hebben; van Parapat zou dan nog een weg, vermoedelijk langs den noord-oostelijken oever naar Dolok Seriboe worden aangelegd, en tevens zou Parapat door een in zuid-oostelijke richting loopenden weg verbonden worden met Naroemonda, gelegen in den zuid oostelijken hoek van het meer, nabij de uitwatering daarvan in de boven-Asahanrivier. Door deze verbinding Tebing Tinggi-Si Antar-Parapat-Naroemonda, zou dan de Oostkust door een weg met de Westkust verbonden zijn, vermits Naroemonda reeds door een goeden karreweg zuid van het Tobameer met Taroetoeng, en deze laatste plaats reeds voor lang met Siboga verbonden is, al is dat dan ook nog geen karreweg. Die verbinding tusschen Parapat en Naroemonda wordt echter in het bericht der *Sumatra Post* nog toekomstmuziek genoemd.

Eindelijk zijn nog plannen aanhangig tot het aanleggen van een weg van Soekaranda, recht west van Medan, en daarmede reeds door een goeden weg verbonden, naar de Alaslanden waardoor een directe verbinding tusschen Boven-Langkat en die landen zou verkregen worden.

Dit alle zijn grootsche plannen, tot de uitvoering waarvan het echter te eeniger tijd zal moeten komen. De grootste moeilijkheid zal wel opleveren een weg van de Karohoogvlakte naar de Alaslanden of naar het achterland

---

[1]) Deze naam komt weder niet op de atlaskaart voor en evenmin op andere geraadpleegde kaarten, doch mogelijk zal daarvoor genomen mogen worden Dolok Pariboean, eene plaats gelegen in het dichtst bevolkte gedeelte der hoogvlakte, zuid van den Dk. Singalang (1865 M.)

[2]) Die weg zou ook voeren langs Negri Tongging, volgens het bericht in de *Sumatra Post*; deze naam komt niet in de atlaskaart voor, wèl echter Tingging aan den oever van het Tobameer, doch nog al westelijk; in de kaart behoorende bij het werk van den luit. J. C. J. Kempees (De tocht van Overste van Daalen door de Gajo-, Alas- en Bataklanden) en in het kaartje van Prof. Volz bovenbedoeld, wordt echter vermeld, Tonging, ook aan den noordelijken oever van het meer, doch meer oostelijk, even ten westen van het schiereilandje Sibolangit (Volz zegt: Sipalangit), dat vast zit aan het midden van dien noord-oever; het zou dus zeer goed kunnen zijn, dat de weg over die plaats wordt omgelegd, men zou dan meteen een goede verbinding tusschen Deli en het Toba meer zelve hebben.

van Troemon en Singkel te vinden. Het randgebergte, dat het meer aan de westzijde omsluit, schijnt hoog en passen schijnen nog niet gevonden te zijn. Te trachten gebruik te maken van de vallei der Lao Bijang, zooals in het bericht der *Sumatra Post* wordt verondersteld, komt vrijwel doelloos voor, daar die rivier in de Lao Wampoe (Bampo) uitloopt, welke aan de Oostkust uitmondt; daardoor zou men dus den verkeerden weg opgaan. Niet onmogelijk is 't echter dat dit randgebergte ergens een lager gedeelte of een pas heeft, maar uitgebreide en langdurige onderzoekingen kunnen noodig zijn om een geschikten overgang te vinden, tenzij deze toevallig ontdekt mocht worden. Blijkens een vroeger bericht (zie de Augustus afl. 1905 van *De Ind. Gids*, blz. 1229) is Prof. Volz reeds in vereeniging met de colonne onder den luitenant van Reenen van uit Koeala de Pakpaklanden binnen getrokken, zoodat van daar uit althans een voetpad over het gebergte moet bestaan, hetgeen ook nog bevestigd wordt door de mededeeling van luitenant Kempees (zie bl. 204 van zijn hoogergenoemd werk) dat van Lao Balèng een weg voert naar Perbèsi op de groote Karohoogvlakte, welke plaats volgens de atlaskaart gelegen is aan het pad van Koeala naar Sarinembah, en langs welk pad de Sibajak (het hoofd) van Sarinembah naar zijn Koeta terugkeerde.

Al is 't niet wel mogelijk de ontworpen wegen op de bestaande kaarten te volgen, omdat deze, voor wat betreft de Bataklanden, nog te weinig betrouwbaar zijn [1]), en omdat de ontwerpen zelve nog niet goed vaststaan, in hoofdzaak zijn de richtingen der ontworpen wegen intusschen wel vast te stellen; men komt dan tot de volgende wegen: een van Medan uit recht west naar de Alaslanden, en een in zuidelijke richting naar den noordelijken oever van het Tobameer, met een zijtak, van Poenoeh Raja uit in westelijke richting naar de Pakpaklanden; een weg hoofdzakelijk den noordelijken en oostelijken oever van het meer volgende, over Si-Baganding en Parapak naar Naroemonda, en eindelijk een weg van Parapak in noordelijke richting, over Si Antar naar Tebing Tinggi. Dat zou een mooi hoofdwegennet zijn; de vraag is maar

[1]) In de berichten worden tal van namen genoemd, die niet in de kaarten voorkomen, en in die laatsten worden weder vele namen aangetroffen, welke men bij de beschrijving eener wegrichting zou mogen verwachten en die daarin dan wéér niet voorkomen; dit is echter niet te verwonderen uit hoofde van de onvoldoende gegevens, die aan de kaarten ten grondslag liggen; er was nog geen sprake van een geregelde opneming der Bataklanden, men kan dus niet veel beters verwachten.

Zoo verkeert men ook in onzekerheid, omtrent de ligging van het door Prof. Volz beoogde sanatorium; in zijn bericht, gememoreerd in de Aug. aflevering, is sprake van een plaats noord van den Dk. Sinaboeng, nabij Kampong Kota Radja, waar een idyllisch meer wordt aangetroffen, dat ook op het kaartje, gevoegd bij zijn artikel in Deel XVI van het Tijdschr. Aardr. Gen. (1899) is aangegeven, dat van Bandar Baroe uit in een flinken dagmarsch zou te bereiken zijn, en dat als aangewezen schijnt voor een sanatorium; dat meertje komt nu echter weer niet voor in de atlaskaart (1902). In het laatste bericht in de *Sumatra Post* van 7 Maart is nu evenwel weder sprake van het sanatorium Bandar Baroe. Dat kan haast niet hetzelfde zijn als het eerst bedoelde. Bandar Baroe ligt toch aan den opgaanden weg naar den Tjingkampas, dus noord van het hooge randgebergte, zooals uit het zins-verband van het *Sumatra Post* bericht moet worden afgeleid, en zooals ook zou kunnen blijken uit de „kaart van het Spoor- en tramwegennet der Deli spoorw. Mij" door de firma de Bussy uitgegeven, in welke kaart Bandar Baroe is aangegeven aan den weg van Medan naar den Tjingkampas, ter plaatse waar het ook volgens latere berichten zou moeten liggen; maar dan kan het idyllische bergmeer noord van den Sinaboeng moeilijk het sanatorium oord zijn, daar dit niet waarschijnlijk i een flinken dagmarsch van Bandar Baroe is te bereiken.

hoe ver men nog van de uitvoering af is. Gaat men de lijdensgeschiedenis na van de wegen in het Gouvernement van Sumatra's Westkust gedurende de laatste 20 jaren; de weg van Batang Taroe over Loemoet naar Siboga, die van Fort de Kock naar Si Pisang, die van Rau naar Kota Nopan en ettelijke andere; en herinnert men zich hoe lang reeds over de verbinding van de Oostkust met de achtergelegen Bataklanden overwogen en gecorrespondeerd is; over het volgen van den Tjingkam- of het kiezen van den Liangpas, over het volgen van de vallei der boven-Asahanrivier of het opstijgen naar het hoogland van Tanah Djawa; dan bestaat er maar weinig hoop, dat nu dit wegennet spoedig zijn beslag zal krijgen. Evenwel, de tijden zijn, in sommige opzichten, niet ongunstig; het besef is levendig dat de Bataklanden meer en meer in den kring der bestuursaangelegenheden moeten betrokken worden, dat de aanrakingen met de Batak's, niet het minst in hun eigen belang, moeten uitgebreid worden. Berichten, als in de Augustus en November afleveringen gememoreerd, omtrent de reizen van Prof. Volz, die onvermoeid de Karo-, Pakpak-, Kĕbas- en Simsimlanden bezocht, mededeelingen als van den luitenant Kempees over de toestanden bij de Pakpak's en de Tĕbah's aangetroffen, moeten er toe bijdragen de belangstelling in die streken op te wekken of gaande te houden, en den drang naar het zoeken en in het leven roepen van goede verbindingswegen te versterken.

H. B.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

VI.

De Westkust van 1683—1700. De Engelschen aan het werk.

Zoodra de Engelschen van Bantam, tengevolge van hun heulen met den ouden sulthan, en het meester worden van de Compagnie in dat rijk, vandaar vertrekken moesten, trachtten zij zich op de westkust van Sumatra te vestigen.

Den 12 September 1683 kwam een Engelsch fregat (fregatten waren toen nog geen groote schepen) ter reede van Padang. De boekhouder kwam aan den wal bij den commandeur van Leene en vertelde dat de schipper ziek was, dat het schip niet aan de Engelsche compagnie, maar aan particuliere kooplieden te Londen behoorde en naar Madagaskar was gezonden om slaven te koopen, die men echter niet had kunnen bekomen; dat zij toen naar de Maldiven waren gezeild om kauris (de bekende muntschelpjes) te halen, maar ook daarin niet geslaagd waren en toen besloten hadden naar Priaman te gaan om te trachten daar voor Spaansch geld peper te krijgen, *zonder geweten te hebben* dat de Nederlandsche Compagnie daar gevestigd was. (1) Dit echter zoo zijnde, verzochten zij dat de peperhandel hun werd toegestaan, hetzij met de Compagnie zelve, hetzij met particulieren. Hoeveel zou de commandeur van dat geheele verhaal wel geloofd hebben? Hij weigerde het verzoek platweg en zeide den boekhouder ernstig aan dat hij ten spoedigste had te vertrekken. Evenwel stond hij hem toe, „onder 't canon dezer vastigheijt" water, brandhout en ververscing te bekomen, „stellende voorts alle noodige ordres soo aan den schipper van den *Hollandsen Thuijn* als hieraan land ende omtrent de

regenten dat geene vaartuijgen nog niemant soude vermogen aan boort van den Engelsman te comen, nog ook sij niet met hun schuijt of boot nergens aan land mogen vaaren als eenl¯ deze rivier in ende na dat aande boom gevisiteert sijn op geene plaatsen als voor de poort van dese vastigh. te mogen aanleggen". De *Hollandse Thuijn*, die op vertrek lag, werd aangehouden tot men zou weten waar de Engelschen heen wilden. Reeds 2 dagen later kwam de boekhouder zeggen dat zij zouden vertrekken. Hun werd aangezegd dat zij geene plaats op de kust meer mochten aandoen. 's Nachts vertrok het schip en zette koers om de noord. Dadelijk ging de sloep de *Winthont* het achterna, met een Padangschen panghoeloe aan boord, die een brief had voor den regent van Priaman, om den Engelschen allen handel te verbieden. De *Hollandse Thuijn* bleef klaar om te volgen, het klaarmaken van de sloep *Rooseboom*, die op den wal stond, werd bespoedigd, en ook dat van *de Steur*, die naar Baroes in station moest. Den 18en kwam de *Winthont* berichten dat het schip te Priaman geankerd was en dat de hoofden het afgewezen hadden; de boekhouder had echter den kwartiermeester van de *Winthont* bedreigd, geweld te zullen plegen. De *Hollandse Thuijn* en de *Rooseboom* werden nu naar Priaman gezonden, maar de Engelschman was reeds verder noordwaarts gegaan, een met peper geladen inlandsch vaartuig medenemende, dat van Ajerbangis kwam en naar Padang bestemd was. Daarop ging de *Hollandse Thuijn* naar Ajerbangis en de *Rooseboom* naar Baroes, waarheen *de Steur* reeds den 22en vertrokken was. Toen het Engelsche schip, bij Ajerbangis, de *Hollandse Thuijn* in 't zicht kreeg, lichtte het zijn anker en zeilde om de noord weg. Te Ajerbangis had de *Rooseboom* een gewapende prahoe naar den wal gezonden om den regent te waarschuwen, en de Engelschen hadden uit eene met 40 gewapenden bemande boot daarop geschoten, gelukkig zonder te raken. Het Engelsche schip, begrijpende dat het steeds opgejaagd werd, verdween eindelijk buiten het gebied der Compagnie.

In Junij 1684 kwam het Engelsche schip *Caesar*, kapitein Jonathan Andrews, te Selebar, order hebbende om alle havens der westkust, behalve Padang en Salida, van Selebar tot Ajerbangis, aan te doen en te trachten daar handel te drijven, gedurende drie maanden. Het gelukte hem te Selebar en Bangkahoeloe (3 uren gaans van Selebar) 1000 bahar peper te koopen en hij had nog meer kunnen bekomen, maar ziekte van zijn volk verhaastte zijn

vertrek. Indrapoera en Mendjoeto deed hij ook nog aan, maar kon daar door den harden wind en hooge zee niets ondernemen, en daarop verzeilde hij naar Padang, waar hij den 29en Augustus aankwam, met 40 zieken. Bij van Leene werd het zelfde praatje gemaakt als van het vorige jaar, dat men niet wist dat de Compagnie op andere plaatsen dan Padang en Salida gezag uitoefende. Van Leene nam dezelfde maatregelen en zond dezelfde orders uit als toen (nu ook naar Tikoe, dat onlangs weer een contract aangegaan had) maar stond den kapitein een langer verblijf te Padang toe, uithoofde van den ongelukkigen toestand van zijn volk, terwijl hij hem overtuigde van het goed recht der Compagnie, verkregen zoo door de wapenen als door contracten, met uitsluiting van andere natiën, van Mendjoeto tot Baroes en Singkel. De kapitein beloofde geene plaatsen meer te zullen aandoen en vertrok den 11en September naar Soerate, voldaan hebbende aan zijn last om 3 maanden te blijven.

Omstreeks denzelfden tijd waren te Batavia de *Charles II* en de *China Merchant* aangekomen, hetgeen aanleiding gaf dat de Regeering de jachten *Jamby* en *Eemlant*, die geladen gereed lagen voor vertrek naar Nederland, deed lossen en voor oorlogsdienst klaarmaken.

In November kwam het Engelsche schip *Prospect* te Selebar. Toen de Bantamsche regent, pangéran Dipa-ning-Rat, den kapitein het handeldrijven verbood, schoot deze op eenige met peper geladen vaartuigen, joeg daardoor de bemanning den wal op, roofde de peper en laadde die in zijn schip, zonder dat de regent het kon of durfde beletten.

In Januarij 1685 werd dit schip gevolgd door een groot schip en eene sloep, van Madras komende, onder bevel van Clement du Jardin, die een brief van den gouverneur en raad van Madras aan den Sulthan van Indrapoera had. De gezagvoerder ging met de sloep naar Indrapoera, maar de sulthan was afwezig, vechtende tegen Mendjoeto. Du Jardin nam toen eenvoudig bezit van de barong, en toen de Sulthan terugkwam, teekende deze een contract waarbij hij den Engelschen het maken van eene loge toestond en zijn rijk „afstond" aan de Engelsche compagnie en den koning van Engeland (!). Vier Soekoes en de radja van Mendjoeto, door de Engelschen met den sulthan verzoend, voegden zich bij dit verbond, dat aan kinderspel doet denken. De autoriteiten van Poeloe Tjingko en van Padang protesteerden, maar durfden niet

met de Engelsche „vrienden" in conflict te komen en vroegen orders van Batavia.

De Regeering zond nu, den 30 April 1685, het schip *Helleroetsluys*, de hoeker *de Quartel* en de sloepen *Neptunus* en *Sonneblom*, met 130 Europeesche soldaten, 25 bosschieters en 5 mijnwerkers (voor Salida) naar de westkust, onder den commandeur Jacob Couper, met wien de opperkoopman Jan van Mechelen medeging. bestemd om van Leene te vervangen, over wien men plotseling ontevreden was, na al het goede dat hij gedaan had. Aan Couper werd opgedragen 's Compagnie's belangen te verdedigen, zonder met de Engelschen in openlijken strijd te komen, m. a. w. te trachten onze bondgenooten met minnelijke praatjes weer van hen af te tronen. Daartoe werd hem ook een brief meegegeven aan den sulthan en zijne 20 mantris, terwijl een brief met protest gezonden werd aan William Gifford, den Engelschen gouverneur te Madras.

De brief aan den sulthan had effect genoeg om dezen aan de Compagnie verbonden te houden, maar hij wilde de Engelschen niet uitzetten, omdat dezen hem, naar hij beweerde, tegen Mendjoeto geholpen hadden, wat de commandeur van Leene niet had willen doen (?)

In Julij 1685 kwamen 3 Engelsche schepen met 2 kleine vaartuigen (ketches) van Madras te Selebar. Zij hadden 80 blanke soldaten en 200 Toepassen (Koromandelsche mohamedanen) aan boord, benevens bouwmaterialen voor een fort. De Engelschen beweerden van den ouden sulthan van Bantam (die nu niets meer te zeggen had) vergunning te hebben gekregen om dat te bouwen en zij kochten voor 1000 rijksdaalders een stuk grond, waarop weldra een sterkte met 18 kanonnen stond. Peper konden zij echter niet bekomen, ondanks hun bod van 12 rijksdaalders de bahar, die anders 10 rijksdaalders kostte, want de hoofden durfden niet ongehoorzaam zijn aan den nieuwen sulthan van Bantam en aan de Compagnie. De schepen keerden naar Madras terug, toen de loge in orde was, en de Engelsche „Commissaris", hoofd van het kantoor, ging naar Indrapoera.

Nu zond de Regeering, in November, weer 5 schepen naar Selebar: de jachtjes *Rotterdam en Bruijnvisch*, de hoeker *'t Wout*, de sloep *Samarang* en de fluit de *Crijgsman*. Deze vertrokken van Bantam en hadden aan boord de te Batavia verblijf houdende Makasaarsche krijgslieden en een aantal Bantammers, onder bevel

van den Bantamschen Aria Soeta Widjastra, die als gezant van Bantam in Engeland geweest was. De grootste vaartuigen kwamen door slecht weer onverrichter zake terug, maar het gelukte Widjastra met de kleinen op Sumatra te landen. Hij bewerkte dat Selebar en Bangkoeloe aan den sulthan van Bantam trouw bleven en aan de Engelschen het „opkramen" aanbevolen. Deze waren daartoe niet geheel ongenegen, want er heerschte eene buitengewoon groote sterfte onder hun volk. Maar ook veel volk van onze vaartuigen en van de Bantammers werd ziek en toen deze dientengevolge vertrokken, bleven de Engelschen toch. Widjastra nam eenige hoofden van Selebar naar Bantam mede, maar niet van Bangkoeloe. De Regeering stelde zich voor, in de kentering der moeson weer 1 of 2 vaartuigen met eene Bantamsche vloot naar Bangkoeloe te zenden.

Van 1683 tot 85 viel overigens op de westkust niet veel meldenswaardigs voor. Michiel de Geus, die na het overlijden van Arent Sylvius, den 1en Januari 1684 te Poeloe Tjingko was opgetreden, overleed reeds in Mei d. a. v. In Maart 1684 berichtte van Leene dat de radja Ilir van Baroes zich nog niet met dien van Hoeloe verzoenen wilde, omdat hij dezen de schuld gaf, van zijn vader, den vorigen radja Ilir, in 's Compagnie's gevangenis te hebben laten sterven en zijn oom Lélé Wangsa te hebben laten verbannen, wat, zooals wij weten, het werk was van Arent Silvius. Radja Ilir hield zijn verblijf te Soerkam, maar verzocht later naar Baroes te mogen terugkeeren.

Tikoe, vocht tegen de bondgenooten der Compagnie. Pahoe is tot rust gebracht door annexatie bij Padang en wordt met padi beplant. In Indrapoera is door den sulthan eene goudmijn gevonden, die met weinig voordeel door volk van Korintji wordt bewerkt. Het vestigen van een post te Indrapoera wordt door de Regeering, om de ongezondheid, steeds nagelaten. Radja Adil van Mendjoeto levert thans peper aan de Compagnie.

Frans Backer overleed te Troesan den 1en October 1684.

Te Baroes stierf Johan Jacob van der Hell den 2en September 1684 en werd vervangen door den onderkoopman Abraham de Decker.

De Engelschen gingen intusschen voort met pogingen om zich op verschillende plaatsen van de kust te vestigen. Te Kambang, in het midden van de 10 bandars gelegen, werden zij door den

radja niet toegelaten. Over Kotatengah naar Oelakan en Priaman gaande, wilden zij zich hier meester maken van de pagar der Compagnie, maar dat werd hun belet door van Padang gezonden troepen, die vervolgens de bevolking voor het niet verjagen van de Engelschen straften door haar in 't gebergte te jagen en hare huizen en landerijen te verwoesten.

Dat de Engelschen zoo driest optraden, was voor een deel te danken aan het bedrog van den zoon van den panglima-radja, den bekenden radja Ibrahim, gewezen panghoeloe van Priaman (1676) die met volk van Agam een inval op de kustlanden had gedaan, (zie blz. 131 jaarg. 1905) vervolgens had rondgezworven, Tikoe opgezet had, en in 1685 te Indrapoera voor den dag kwam, waar hij zich van zijn naam bediende om de Engelschen wijs te maken dat hij hun rechten kon verleenen en daartoe een contract met hen aanging. Dit bracht zelfs de XVII Bewindhebbers in den war, en de Regeering moest zich de moeite geven om hen, tegenover de Engelschen in Europa, van ons goed recht, ingevolge de contracten van Cauw, Pits, Coopman, Hurdt en van Leene te overtuigen.

Intusschen veroorzaakte de inval der Engelschen veel last, want hij bracht verwijdering te weeg tusschen de Compagnie en de bevolking, en te Selebar betaalden de Engelschen zooveel voor de peper, dat zij voor ons niet meer te krijgen was.

In Maart 1686 richtten zij een pagar op te Panggasan, de zuidelijkste der 10 bandars, en bezetten deze aanvankelijk met 15 blanken en 6 inlanders, die echter spoedig tot 1 Europeesch en 1 inlandsch soldaat verminderd werden. Zoo nestelden zij zich tusschen onze posten in, want Panggasan ligt benoorden Ajerhadji, waar een pagar van ons was, door een sergeant gecommandeerd.

Dit ging gepaard met omkooperij van hoofden en bevolking („milddadigheid", schreef de opperkoopman van Mechelen, die zich te Poeloe Tjingko ophield, terwijl Couper te Padang was), en met het zich verschaffen van zoogenaamde rechten, onverschillig door wien zij verleend waren.

Op deze wijze gelukte het hun den 23en Julij door tusschenkomst van een paar Menangkabausche bedriegers, die zich bij de bevolking een aanhang wisten te verschaffen, een stuk grond te bekomen aan de zuidzijde der rivier van Batangkapas, weer een zevental geografische mijlen noordelijker dan Panggasan gelegen, en daar eene vastigheid te maken. Van Mechelen besloot, zich krachtig

tegen deze vestiging te verzetten. De wijze, waarop hij de Engelschen verdreef, zonder met deze *vrienden* in vijandschap te geraken, is te aardig om niet beschreven te worden.

Hij zond den 29 Juli den vaandrig Pieter Bovie naar Batang-Kapas om te waken tegen de „insolentien" van de door de Engelschen omgekochte en door de bovenbedoelde Menangkabauers, die zich Radja-doewa-tjelas lieten noemen, afvallig gemaakte inlanders. Bovie vestigde zich op een eilandje aan de noordzijde der rivier, tegenover de Engelsche pagar, in de sterkte „IJverzugt". Den 5en Augustus volgde Van Mechelen zelf met 1 sergeant, 1 korporaal, 1 tamboer en 15 soldaten. Hij zond eenige boodschappers naar de hoofden van de 10 bandars, die zich reeds met de Doewa-tjelas vereenigd hadden, om hen aan gehoorzaamheid aan het contract met de Compagnie te herinneren.

Radja Adil van Mendjoeto en de regenten van Batangkapas en Tello zonden plichtplegingen. Den 7en des middags, vertoonden zich de Doewatjelas met een groot gevolg aan de zuidzijde der rivier; Van Mechelen liet hun zeggen, dat hij hun gaarne spreken wilde, maar zij hadden daarin geen lust. De postcommandant te Ajerhadji zond bericht, dat het daar noodig was, de goedgezinde hoofden te beschermen tegen de oproermakers. Tegelijkertijd bleek dat ook naar Telokh-kaseh, een mijl benoorden Batang-kapas en ongeveer even na bij Poeloe Tjingko, een paar Engelschen gegaan waren om zich, door de opgeruide bevolking gesteund, daar neder te zetten. De Engelschen hadden zelfs de onbeschaamdheid, aan Bovie een protest te zenden. Van Mechelen, die geen Engelsch verstond, sprak in het Portugeesch met den officier of onderofficier, die dit protest bracht en waarschuwde dezen, dat hij er niet voor instond, dat het den Engelschen hier niet slecht varen zou, waarop de Engelschman eenvoudig „kandhati" antwoordde.

De inhoud van dit protest, dat later vertaald werd door tusschenkomst van twee militairen, Schotten, waarvan de eene wel Engelsch lezen, maar niet vertalen, en de andere niet lezen, maar wel Hollandsch spreken kon, was in hoofdzaak, dat niet bewezen is, dat de Compagnie meer recht had op den handel dan de Engelschen; en dat deze, uit naam van den koning van Engeland en de Engelsche Oost-Indische Compagnie, bezetting genomen hebben op Bangkoeloe, Mendjoeto, Indrapoera, de 10 bandars en Batangkapas, door toelating en overgeven van de koningen van Menangkabau en de radjas der omgelegen landschappen, bij contract, waarbij ook

bepaald is, dat de inlanders alleen met de Engelschen mogen handelen.

Middelerwijl liet van Mechelen den post „IJverzugt" nog versterken; den 9en werden door de sloep *Rooseboom* 1 sergeant, 2 korporaals, 1 tamboer en 16 soldaten aangebracht, benevens 6 metalen en 2 ijzeren stukjes. Den volgenden morgen trok deze legermacht van *20* man „na 't lossen van 3 chergies en 't salvo schieten met canon," de „*vesting*" binnen! Of dat ook indruk op de Engelschen zal gemaakt hebben! De *Rooseboom* werd insgelijks tot versterking van macht in de rivier gehaald. De Engelschen vertoonden den daarop volgenden dag, Zondag, hun beweerd recht, door vlaggen te hijschen op hunne scheepjes en hun „fort." Nu zond van Mechelen aan het Engelsche opperhoofd Samuel Pats een schriftelijk protest, waarvan de inhoud was „dat zij te dezer plaatsen residentie gestigt, possessie genomen, een C^{os} vlag geplant en de Inlanderen gemoederen op een verkeerde en tegen de reden strijdende manier hebben opgeroijt;" verder dat zij getracht hebben de inlanders, inzonderheid van Ketahoen, Mendjoeto, Indrapoera en de 10 bandars te doen afwijken van hun bezworen contracten en dat zij eene vastigheid met kanon maken, zoo dicht nabij, onder en op onze jurisdictie; evenzoo te Telokh Kaseh, 1$^1/_2$ mijl van Batang-Kapas. Hij wees er verder op dat de Maleiers, die hier vergaderd waren om met de Engelschen te spreken over hunne nederzetting, reeds begonnen te verloopen, en dat de radja van Ajerhadji reeds weder bescherming van de Compagnie had gevraagd. Hem eindelijk verwijtende dat hij radja Adil gedwongen heeft om met den „tot nieuwigheijt genegen hoop" mee te doen, door omkooperij en vrees voor de macht der Engelschen, en dat deze het volk van Batang-Kapas hebben willen beletten onze benteng te bouwen, verzocht hij hem zich met schepen en al te begeven naar eenige plaats buiten de jurisdictie der Compagnie.

Dit protest werd door den koopman d'Alençon en den vaandrig Bovie, begeleid door een aantal panghoeloes, naar de overzijde der rivier gebracht. Pats beriep zich terstond op zijn (hetzij al of niet oprecht vermeend) van de radja-doewa-tjelas verkregen recht, en verzocht dat de panghoeloes blijven zouden, om de al of niet wettigheid van het afstaan van grond, door die Menangkabauers, te bespreken. Van Mechelen laat daarop dadelijk den op Poeloe Tjingko aanwezigen Menangkabauschen afgezant Katip Tjedi halen, om tegen de bedriegers te getuigen, benevens den radja van Troesan,

den panglima van Bajang, radja Pïnto-langit, radja Karbó, Soetan Moedah en andere welgezinde hoofden; deze komen den 13en te Batang-Kapas. — Intusschen is den 12en radja Adil, die zich tot dusverre bij de Engelschen aan de overzijde had opgehouden, naar Mendjoeto vertrokken, door hen met kanonschoten gesalueerd en voorzien met een Engelsche vlag. Van Mechelen zendt hem dadelijk boodschappers achterna om te zeggen dat hij niet wil dat die vlag gevoerd wordt op het land van onze bondgenooten; het vlaggetje wordt daarop in de rivier geworpen. De boodschappers worden voor hunne moeite beloond met..... fleschjes rozenwater.

Ook begon de toestand reeds te verbeteren. De regenten van Tello (even beoosten Batang-Kapas) kwamen trouwbetuigingen afleggen namens de radjas van Serantej, Pelangaj, Lakitan en Piamanpare (Ampingpara?), tot de 10 bandars behoorende; de panglima van Bajang ging met 100 man naar Salida, tot assistentie van Van Mechelen; de Engelschman die naar Telokh Kaseh was gegaan om zich daar te vestigen, werd door de bevolking van Anakan afgewezen en keerde terug, en zelfs werd door de radja-doewa-tjelas aan de panghoeloes van Batang-Kapas, die hen ondervroegen, verklaard dat zij de Compagnie erkenden, dat zij de Hollanders niet voor vijanden hielden en dat zij de Compagnie beschouwden als te zijn: panglima tjaja radja.

Nadat de Menangkabausche afgezant en de andere ontboden hoofden van Tjingko waren aangekomen, gingen alle hoofden gezamenlijk beraadslagen over het uitzetten van de Engelschen en hunne vrienden. Eene commissie van hoofden werd naar de 10 bandars gezonden en verschillende betuigingen van trouw aan de Compagnie werden ontvangen, die echter veelal met het vragen van *geld* gepaard gingen, met welk artikel juist de Engelschen oogenblikkelijk zoo mild waren.

Den 16en vernam van Mechelen eindelijk iets omtrent de personen van de radja-doewa-tjelas. Een Menangkabausch mantri kwam hem vertellen dat zij vermaagschapt waren aan grooten van zijn rijk en verlof hadden gevraagd om naar de *oostkust* te gaan, maar op verzoek van den radja van Piamanpara naar de westkust kwamen, waarop deze hen met de Engelschen in kennis gebracht had, aan wie zij vervolgens voorgaven, gerechtigd te zijn tot het beschikken over het kustland.

Den volgenden dag deed van Mechelen eene poging om Pats tot heengaan te bewegen, door hem eenige hoofden, vertegen-

woordigers van Salida, de 10 bandars, Troesan enz. te zenden, maar Pats bleef eenvoudig vasthouden aan zijn contract met de voorgewende vertegenwoordigers van het Menangkabausche rijk.

Het begon er nu ernstiger uit te zien. Van Mechelen liet door inlanders beletten, dat andere inlanders de Engelsche vaartuigen de rivier ophaalden. De Engelschen versterkten hun pagar en maakten daarbuiten loopgraven, terwijl zij versterking ontvingen uit het zuiden. Ook van Mechelen liet nog eenige soldaten van Tjingko komen en zette een buitenpost uit van 1 sergeant, 16 Europeanen en 35 inlanders. Toen hij den 21en twee van de Engelsche scheepjes, die voor de rivier lagen, onder zeil zag gaan om de noord, vreesde hij dat dit Telokh-kaseh gold. Hij zond haar de *Lauriertak* na, en tevens over land eenige inlanders met eene Hollandsche vlag naar genoemde plaats, waar weldra die vlag geheschen werd. Nu zond hij er een sergeant, 1 korporaal, 6 soldaten en 20 Maleiers heen, die een aarden werk bezetten, daar indertijd op last van den commandeur van Leene gemaakt en Gouda geheeten; den volgenden dag bracht hij er zelf nog 6 soldaten en 2 matrozen heen, welke laatsten als busschieters twee bassen moesten bedienen. Het bezetten van dezen post beviel niet aan de hoofden van Batangkapas, die voor hunne vrijheid van beweging vreesden en verzochten dat hij zou ingetrokken worden, waarop van Mechelen antwoordde dat hij het doen zou, wanneer zij de Engelschen wegjoegen, hetgeen zij daarop beloofden.

Den 26en, terwijl vervelende onderhandelingen steeds aan den gang bleven, werd een onzer Makasaren, die kippen kochten, door volk van de tegenpartij vermoord. Van Mechelen nam daarom een boodschapper van de overzijde, die in IJverzugt kwam, als gijzelaar gevangen, hetwelk dáár groote ontsteltenis teweeg bracht. De doewa-tjelas vragen nu weer om te bitjara, maar van Mechelen heeft er genoeg van omdat zij toch niets willen toegeven, en wijst het af. De kampong Batangkapas is nu vol van hun krijgsvolk en er heeft den 27en eene schermutseling plaats tusschen dit en het volk van Painan. Den 28en krijgt hij bericht dat onze post te Telokh-kaseh door Maleiers omsingeld is. Hij gaat 's nachts met de *Lauriertak*, de *Zierikzee* en eene roeisloep van de *Poelu Run* naar zee, 1 sergeant, 1 tamboer en 14 soldaten medenemende; met den dag debarkeert hij bij Telokh-kaseh en verneemt dat de post den vorigen dag door 500 man omsingeld was, waarvan men er één had doodgeschoten, waarop de geheele bende aftrok.

De vaartuigen van Van Mechelen waren door twee van de drie Engelsche scheepjes, die voor Soengej-Pampan gelegen hadden, gevolgd; deze waren vol Maleiers en stuurden op Telokh Boeta aan. Van Mechelen zeilde met zijne vaartuigen tusschen hen en den wal, om hun het landen te beletten, waarop zij naar zee wendden. Na hen een eind gevolgd te zijn, landde hij bij Soengej Bongi, waar 't volk wegliep en hij eenige hutten verbrandde. 's Avonds ankerde hij midden vaarwaters, in het gezicht van P. Tjingko. Den volgenden morgen bracht men hem bericht, dat op nieuw veel kwaad volk op weg naar Telokh Kaseh was. Hij ging onder zeil om daarheen te gaan, maar den hoeker *de Quartel* van P. Tjingko ziende aankomen, gelastte hij dezen om voor de schans Gouda te gaan liggen en daar tot nader order te blijven. Hij zelf bleef met de *Lauriertak* onder zeil, om de Engelsche ketches in het oog te houden. Eén daarvan ankerde om 3 uur bij den hoek van Batangkapas en de *Lauriertak* deed evenzoo.

Nu ging van Mechelen met de roeiboot naar „IJverzugt", waar hij om 5 uur aankwam. Een hoop Maleiers onder een boom ziende zitten, doet hij een schot over hen heen en roept hun toe, dat zij uit elkaar moeten gaan, waarop zij veel lawaai maken en doen alsof zij zich teweer stellen willen. Daarop volgt een raakschot, waardoor er vier neervallen en de rest wegloopen. Twee Engelsche scheepjes zijn nu bij de *Lauriertak* geankerd; van Mechelen roeit er weer heen, gelast de *Lauriertak* om steeds bij de Engelschen te blijven en te zorgen, dat hun volk niet landt en om 9 uur 's avonds komt hij te Telokh Kaseh (Gouda), waarvoor de Engelschen zich in den loop van den dag vertoond hebben, doch blijkbaar geen aanval durfden te doen. Vervolgens gaat hij aan boord *Quartel*, laat anker lichten en wil naar de Engelsche vaartuigen zeilen, maar moet voor stilte bij den hoek van Anakan ankeren.

31 Augustus. De Engelschen verzeilen, door de *Lauriertak* gevolgd, naar Soengej Pampan, waar de eene 's avonds ankert, terwijl de andere tot bij IJverzugt en de *Quartel* bij Batangkapas komt. Pats laat aan Bovie vragen waarom hij gisteren met scherp geschoten heeft, waarop deze antwoordt, dat hij daarvan geen reden behoeft te geven, want er is niet geschoten op de Engelsche *vrienden* (!) maar op de trouwelooze Maleiers, die door Engelsche giften zijn verleid tot verbreken van hunne contracten.

Het heeft van Mechelen nu lang genoeg verveeld en hij besluit de omgekochte Maleiers, die voortgaan met zich ten noorden van

IJverzugt te verschansen, aan te tasten. De *Rooseboom* wordt verhaald tot vóór die verschansingen; de *Lauriertak* ankert bij de Engelschen voor Soengej Pampang. De *Rooseboom* opent het vuur op de bentengs, die het beantwoorden; 35 Niassers, Malagassen (slaven) en Makasaren worden gedebarkeerd en de bezetting der versterkingen vlucht. De welgezinde hulpbenden van Bajang, Salida, Troesan en Painan, onder radja Itam van Troesan, Soetan Saladin van Bajang en panghoeloe radja Indramara van Salida, trekken de rivier over; laatstgenoemde panghoeloe bedreigt de Engelsche versterking van achteren. Van Mechelen roept, over het water heen, Pats toe dat hij moet oppassen, maar deze antwoordt: laat de honden maar komen. Van Mechelen ziet het echter gevaarlijker in en zendt Bovie met een sergeant en eenige soldaten naar de overzijde, om der Engelschen leven te beschermen tegen de inlanders, die dadelijk de pagar afbreken en de Engelsche vlag wegnemen. In een uur was alles afgeloopen. Samuel Pats was genoodzaakt, aan van Mechelen gastvrijheid te vragen. De Engelschen werden met onze vaartuigen overgezet, maar zij brachten niets mede dan wat zij aan hadden. Hun pagar stond in brand. *Nu eerst* klaagde Pats, dat die twee Menangkabauers hem misleid hadden. En inplaats van de bevolking op zijne hand te vinden, gebeurde het dat „den radja van Troussang den Silledaschen ponglou Indramara en andere voorname Maleyers doleerden tegen Mr. Pats met een groote ernst overdat zig vertrouwd heeft eens anders Landen op een ongehoorde violente wijze, zonder eenig fondament, maar op het voor geven van 2 oproerige radjas en derselver omgekogte wispelturigen aanhang te invaderen, en dat om hem end' zijne den hals te breeken, geen andere hindernis was dan de presente wagt van de N: comp, met welke zij betuygden in verband te wesen en te willen blijven, zoowęl in leven als in sterven: dese doleancien causeerden nog groter ontsteltenis in de Engelsche vrinden en wierden zoo gedwee dat ze voor yder maleyer hoe gering deselve mogt wesen, de hoeden afnamen, eyndelijk wierdense met onze schuyt naar 't boort van 'er bodemtjes gevoert". Bij 't heengaan salueerde men hen met 5 kanonschoten en 't roeren van de trom!

Pats had de hulp van van Mechelen ingeroepen om zooveel mogelijk van zijn volk, zijn papieren en ander eigendom terug te bekomen. Men wist nog uit handen van de inlanders te krijgen; 10 snaphanen, 1 pistool, 1 „moorse" houwer, 1 degen met zilveren greep, 1 do. met zilver gevest, 1 wandelstok met zilver, 1 porté-

pée met zilverdraad, kleeren van Mr. Pats en de anderen, boeken, papieren, vijf „Mooren" en 1 Hindostansche vrouw, welk alles hem nagezonden werd. Pats zond een beleefd in 't Hollandsch geschreven briefje terug met nog eenige verzoeken, o. a. om eetwaren en dranken, en met de belofte, van met den eersten goeden wind te zullen vertrekken. Van Mechelen, die geen gebrek leed, zond hem volop van alles ten geschenke en schreef met rechtmatige voldoening in zijn dagboek: „hiermede liep dezen dag en met eenen ook de Engelsche onregtmatige genomen possessie tot batang capas ten eynde". Hiermede eindigde ook deze miniatuuroorlog, waarin van Mechelen door diplomatiek en strategisch beleid, alles in het klein, een groot succes had behaald, namelijk het paal en perk stellen van het voortwoekeren van den invloed der Engelschen langs de kust, die voor het gezag der Compagnie van zeer nadeelige gevolgen had kunnen zijn.

Den 2en September bedankte Pats nogmaals zeer beleefd en vertrokken 2 van de 3 scheepjes, waarschijnlijk naar Indrapoera. Van Mechelen liet de afvallige hoofden bij zich ontbieden.

Den 3en ging het scheepje *de Charles*, kap. Beetham, dat nog in de rivier lag, naar buiten; deze Engelschman wordt ook van het noodige voorzien en vertrekt den 5en naar Indrapoera. 's Middags van dien dag komen twee Engelschen en een Indiër, die op last van Pats hadden getracht, met de afvalligen onze bondgenooten van Telokh-kaseh te verjagen, zich aanmelden: zij worden naar P.-Tjingko verzonden.

Den 6en vernemende dat de radja-doewa-tjelas met een aanhang van 30 à 40 man naar Serantej zijn gegaan, zendt van Mechelen den Menang-kabauschen afgezant Katip Tjedi en eenige hoofden daarheen, met last om de bedriegers dood of levend in handen te krijgen. Intusschen zijn vele hoofden uit den omtrek bezoek komen brengen of vergiffenis vragen.

Nadat van Mechelen nog aan den Sulthan van Indrapoera geschreven heeft dat hij toch de Engelschen moet uitzetten, vertrekt hij naar P.-Tjingko, Bovie in het bevel van IJverzugt achterlatende, dat nu met 32 Europeanen en 13 lijfeigenen bemand, en bewapend is met 2 ijzeren 8 ponders, 1 ijzeren 4 ponder en 2 ijzeren 3 ponders.

Kort daarna zond het Engelsche opperhoofd te Indrapoera zijne 12 laatst overgeblevene Toepassen naar Batang-Kapas, met verzoek hen naar Koromandel terug te brengen. Zij waren in 1683 voor 6 maanden gehuurd, maar bleven 3 jaren in dienst;

de overigen waren tengevolge van de ongezondheid van Indrapoera gestorven. Eene reis over Padang naar Batavia en vandaar over Malaka, bracht hen eindelijk weer te Madraspatnam.

De commandeur Couper vertrok den 10en October 1686 per *Poulerun* naar Batavia, Van Mechelen volgde hem tijdelijk op. Deze overleed echter reeds den 22en December 1686 te Ajerhadji, waarna de koopman Abraham Bouden, van Padang, voorloopig als commandeur optrad. Deze was een ijverig ambtenaar, die zich „verdienstelijk" maakte, doch zonder daarbij veel te letten op de wijze waarop hij het deed of op de gevolgen van zijne voortvarendheid.

Den 2en September waren de radjas-doewa-tjelas eerst naar Kota-toewah gevlucht, en daarna over de heuvels achter Tello naar Ampingpara. De jongste was in October naar Panggasan gegaan, waar zich vier van zijne bekenden, Soetan-besar, Soetan-Inda, Soetan-Menanti-toewa en Maradja-di-radja ophielden. Te Serantej en Kambang hadden zij nog vrienden, die hun hulp beloofden. Maar daarentegen maakten de goedgezinde regenten, o. a. die van Kota-toewah en Soengej-pagoe er werk van, om hen in handen te krijgen. Op hun aandringen beloofden zij, bij van Mechelen te komen en zonden zij hem, als bewijs van vriendschap, een haan ten geschenke. Den 2en December waren zij te Tarata bij soetan Maradja-lélé.

Terstond na den dood van van Mechelen stelde Bouden zich tot taak, hen gevangen te nemen. Hij benoemde den vaandrig Bovie, den boekhouder Stapper en den provisionelen vaandrig van Velsen daartoe in commissie. Deze hadden den 15en Januari 1687 een onderhoud met de zoogenaamde radjas. Den 20en kwamen deze te Painan, met nog 5 à 600 gewapende volgelingen, en logeerden daar in het huis van radja Karbow. De commissie kwam daar den volgenden dag, en maakte toen een contract met hen op, waarbij zij zich onderwierpen en vergiffenis verkregen. Maar dit was Bouden niet genoeg. Hetzij hij vreesde dat zij weer op den loop zouden gaan, hetzij dat hij er een schitterend feit van wilde maken, hij besloot in rade „eerst alles inder minne bij der handt te nemen en onderwijlen soo veel militairen te versamelen als moogelijck was, waer op wij de radjas douachelas aensogten om op Sillida 't contract te sluijten, werdende ondertusschen d' vaendrig Bovie en van Velsen gerecommandeert gem^e^ radjas in haar vertreck te diverteeren, en op de radjas doua-

chelas haer versoeck eenige schenckagien van provisie toegesonden, naar 't welcke wij besloten hebben het exploict welckers uijtvoering aenden vaandrich van Velsen was gedefereert, van dese nagt te laten voortgaan werdende door gem¯ vaandrigh van Velse des nagts ter twee uuren de wapenen opgenomen, vaarende van het schip den blauwen hulck naa Sillida sterck zijnde zoo Europeese als mardijckers, militairen mitsgaders zeevaarende 114 coppen, waarmede de huijsinge van den Sillidase gouverneur daarin de radjas doachelas dien nagt sliepen besette, en eijndelijck door gem¯ vaandrigh van Velsen bemagtigt, en in handen van de E comp. overgelevert die we den 5 Februarij met de blauwe hulck naa Padang hebben gezonden". In dit aarzelend gedaan verhaal van eene verraderlijke daad vertelt hij er niet bij dat de „radjas" zich volstrekt niet wilden verweeren, maar zich als vrienden van de Compagnie beschouwden, en zich voorstelden, met het geld, dat zij in de 10 bandars versameld hadden, van Padang naar hun land terug te keeren. Nu werden geheel onnoodig musketten afgevuurd, handgranaten geworpen, vrouwen gekwetst en wel 1000 rijksdaalders gestolen. In het geheel werden 34 personen gevangen genomen en den 27en naar Padang gebracht.

Een andere dolle onderneming volgde kort daarna. Om de belangen der Compagnie te beschermen, lag te Indrapoera in de rivier de *Rooseboom*, met 12 matrozen en 18 soldaten aan boord. De Engelschen, meenende te Indrapoera dezelfde rechten te mogen uitoefenen, welke de Compagnie op andere plaatsen bezat, d. w. z. zich als meesters te beschouwen, joegen de *Rooseboom* met geweld de rivier uit. De kapiteinluitenant Joan Jacobsz Slier, die van Ajerhadji dit bericht meldde, voegde er bij, dat de Engelschen Panggasan in bezit hadden genomen. Tegelijk kreeg Bouden bericht, dat een zekere Soetan Bekopia, van de 12 kota's benoorden Priaman, Maradja-lélé van Soengej-limau, een vriend der Compagnie, had aangevallen. Bouden zocht verband tusschen deze beide gebeurtenissen, voorgevallen op 25 geografische mijlen van elkander, en besloot terstond tot eene expeditie — tegen de Engelschen? neen, tegen Bekopia! eene heerlijke gelegenheid, om zich te „onderscheiden".

Reeds den 18en Februarij vertrokken van Padang de *Blauwe hulcq*, de *Graaff* en 't *Goutvisje*, met 42 soldaten onder den vaandrig Willem Klein, 38 onder den vaandrig Bovie, 80 matrozen onder

den opperstuurman Gilles Bomme en 14 oppassers als lijfwacht van Bouden, naar Pampang (Pajengang?), terwijl de panglima radja van Padang over land daarheen ging. Deze had echter den tocht afgeraden. Voor Pampang geankerd, ging Bouden dadelijk, ondanks de hooge deining, tot de landing over, waarbij eenige wapens verloren gingen en victualie bedorven werd. Bij geluk was hij terecht gekomen aan den mond van een riviertje, dat de gemakkelijkste weg opleverde naar de plaats, waar men Bekopia dacht te vinden. De panglima radja was spoedig bij hem en nu marcheerde men, 227 man sterk, te samen door het ravijn tot bij Ara-haja, eene goed verdedigde sterkte. Zich door bamboe-doeri en randjoes heen werkende, werden 1 Europeaan en 3 inlanders gedood en velen gewond, maar de sterkte werd genomen. Men moest nu weer het ravijn over; het volk was doodmoe, en slechts 60 man bleven te samen; de tweede sterkte, aan de andere zijde der rivier, die Ara-kandang heette, was gelukkig verlaten. Men bleef hier 24 uur om het volk te verzamelen en uit te rusten. Bouden zond toen Bovie met 50 Europeanen op verkenning uit. Deze vond nog meer werken en kwam in gesprek met den vijand, die van geen onderwerping wilde hooren. Den derden dag rukte Bouden weer op, viel opnieuw aan en joeg den vijand uit Kota-baroe, ten koste van 1 doode en 5 gewonden, zonder de randjoe-wonden mede te tellen. Daarna kwam men voor Kota Banggawan, de voornaamste sterkte, die weer aan de overzijde van dezelfde of eene andere rivier lag. Bouden verzamelt zijn troep en formeert eene geregelde aanvalskolonne. De handgrenadiers (matrozen) voorop, dan: eene kompagnie soldaten, twee kompagnieën marinen (gewapende matrozen), een komp. mardhikas; Bouden met zijn oppassers, eindelijk nog een kompagnie marinen en de trein. Onder vijandelijk vuur daalt men naar de rivier af, gaat die over en recht op de sterkte aan, waarvan men, door het bamboebosch, niets kan zien; 5 dooden vallen en 13 man zwaar gewond; Bovie bereikt de poort en laat vragen om enterbijlen om haar open te hakken; eindelijk kan er één man door; de luitenant Remingh komt op de borstwering, maar raakt er weer af; daarna komen Bovie en de vaandrig Joannes Sas er op; 15 man dringen de poort binnen en nu vluchten de verdedigers naar het Agam-gebergte, waar zij, naar de geruchten verder luidden, door de Agammers verslagen werden. Soetan Bekopia zou gewond, zijn zoon gesneuveld zijn. Deze overwinning kostte in 't geheel 11 dooden, waaronder

Gilles Bommer. Het was een stout stuk, en er was dapper gevochten, maar de Regeering berispte Bouden terecht om zijne onvoorzichtigheid.

Intusschen was in Januarij een zuster's zoon van den Sulthan van Menangkabau, Soetan Abdoel Djelit, uit Soeroe-aso naar Indrapoera gekomen, om orde te stellen op de zaken met de onderhoorige landschappen en met de Compagnie. Aangezien deze de panglima tjaja radja of stedehoudster van den Sulthan was, zou men meenen dat de komst van diens afgevaardigde een bevredigenden invloed zou hebben, maar niet, dat in Maart d.a.v. Mahmoed-sjah van Indrapoera brutaal aan Bouden zou schrijven, dat hij niets meer met de Compagnie te maken had, met voorweten van den Sulthan van Menangkabau „uit de pagar Toejong", zijn land aan den koning van Engeland overgegeven had, en dat de Compagnie, als zij bitjara wilde, dit maar met de Engelschen moest doen; het was van Leene, zeide hij, die het verbond verbroken had; eene herhaling dus van zijn beweren in 1685.

Bouden vroeg aan de Regeering om 150 soldaten, waarmee hij Mahmoed-sjah wilde afzetten, hem doen opvolgen door radja Mansoer, en door middel van dezen de Engelschen doen verdwijnen. Het denkbeeld was niet slecht, maar er werd geen gevolg aan gegeven. De Regeering zond als commandeur van de Westkust Salomon Lesage uit, welke wijze man den 24en Junij met *de Zijp* van Batavia vertrok en den 25en Julij te Padang aankwam, een einde makende aan het tijdelijk bestuur van Bouden. Juist lag de fluit *Stad Grave* gereed om de radja-doewa-tjelas naar Batavia over te voeren, maar Lesage bracht een brief van de Regeering mede, waaruit men verstond dat zij niet opgezonden, maar aan den Sulthan van Menangkabau „aangeboden" moesten worden.

Een van de middelen, die de Heeren XVII verzonnen om de Engelschen te weeren, was, door inlanders de pepertuinen van Indrapoera te laten vernielen. De Regeering meldde dientengevolge met voldoening dat de Engelschen „in lange geen peper hebben kunnen krijgen, door het ruineren van de thuynen aldaar en omtrent door de bougijnesen (in dienst der Compagnie) en de bovenlanders, zulx wij verhoopen naar UEd[s] Hoog A[b] oogwit harentwegen door het voors˜ inkorten zal bereijkt worden".

Ook rechtstreeks uit Europa kwam de Engelsche inval op Sumatra. In Februarij 1686 was uit Engeland het schip *Royal*

James, van 60 stukken, met 100 militairen aan boord, vertrokken om de „royal factory", die men te Priaman dacht te vinden, te bezetten. Maar gedurende de reis overleden al de officieren en onderofficieren en 30 minderen. Toen het schip den 10en September voor Priaman kwam, vonden de Engelschen deze plaats in het bezit der Compagnie en konden zij er zelfs geen verversching bekomen, waarvoor zij naar Padang verwezen werden. Daar gaven zij voor, van Sumatra naar Bengalen bestemd te zijn, en geene orders betreffende Indrapoera te hebben. Maar weinig tijds nadat het schip van Padang vertrokken was, ontving de commissaris Couper een brief uit Indrapoera, van den kapitein van de *Royal James*, die hem bedankte voor de ververschingen en tevens meldde dat hij Mendjoeta en Bangkoeloe ook nog zou aandoen.

De Regeering zou wel gaarne gewapend zijn opgetreden om hare rechten in het onder Bantam behoorende gebied te handhaven, maar zij had op Java de handen vol en zij wilde alle aanleiding tot moeilijkheden met de bevriende Engelschen in Europa zooveel mogelijk vermijden, omdat die hunne aanspraken op Bantam nog niet hadden opgegeven en men daarover nog steeds aan het onderhandelen was. Daarenboven werd haar gezag bedreigd door het verschijnen van nog een Menangkabausch gelukzoeker.

Te allen tijde zijn er lieden geweest, die door het voorwenden van geleerdheid, heiligheid of kennis van onzienlijke dingen zich invloed en ontzag trachtten te verschaffen ten einde hunne eerzucht of heerschzucht te bevredigen. Zoo zag men in het begin der 20ste eeuw in Nederland den Christelijken Godsdienst tot dat doel misbruiken, zoo doen de hadjis op Java, wanneer zij in Bantam, Jogja of waar ook onrust stoken, zoo deed Troenä Djäjä in het Mataramsche rijk, en zoo deed ook deze Menangkabauer, die zich Jang-di-pertoewan, later zelfs Radja-sakhti liet noemen. Hij schreef brieven naar Atjeh, de westkust van Sumatra, Borneo, Palembang, zelfs den Soesoehoenan van Mataram, zoowel als aan minder hoog geplaatsten. Die brieven waren vol bombast over Alexander den Groote, over het bestaan van de wereld en andere zaken, waarvan hij waarschijnlijk wel eens gehoord en gelezen had, bij wijze van inleiding. Vervolgens zeide hij dat hij was Sri Soelthan Achmad Sjah, nakomeling van dien Alexander, en gezonden om naar de zee af te dalen en te doen wat God bevolen had, namelijk: de Hollanders te verdrijven. Aan allerlei hem persoonlijk onbekende

hoofden schreef hij dat zij onder zijn bevel stonden; aan anderen dat hij een verbond met hen wilde sluiten; in sommige brieven werd slechts op oorlog met de Hollanders gezinspeeld. Hij noemde den Sulthan van Palembang „vader", maar durfde zelfs den Soenan als zijn „zoon" aanspreken. Deze brieven gingen vergezeld van eene gele vlag, als geschenk.

In het begin van 1686 vertoonde hij zich met een groot aantal prauwen bij Blitoeng en Bangka. Men meende dat hij in goede verstandhouding stond met pangéran Aria van Palembang, en met den sulthan van Djambi.

De Regeering kwam met den Sulthan van Bantam overeen eene expeditie tegen die „rooversvloot" uit te zenden. In April had de Sulthan 50 pantjallangs met 1000 man, onder de pangérans Joeda Negara en Singa Ranoe naar Batavia gezonden, waar zich er bij voegden het schip *Ter Goes*, het jacht *Alexander*, de hoeker de *Croonvogel*, het schip *Egmond* en 8 Compagnie's pantjallangs, allen te zamen bemand met 400 koppen, waaronder 60 soldaten. Onder bevel van den schipper Steven Claarbout vertrok deze vloot den 1en Junij van Batavia, allereerst naar Djapara, om te zien of er ook vaartuigen van den Jang-di-pertoewan op de kust van Java waren. Te Djapara werden nog 108 europeesche en 60 mardhika soldaten ingescheept, den 30en Junij werd Djapara verlaten en den 5en Julij kwam de vloot bij Blitoeng. Hier was de Menangkabausche vloot, zoo men zeide, reeds tot 250 prauwen vermeerderd. Er werd echter niets gedaan, omdat men meende dat de vele riffen, eilandjes en inhammen het vinden en ageeren tegen prauwen te moeielijk maakten. De *Alexander* ging naar Palembang, en op vermoeden dat de vloot van den Jang-di-pertoewan naar Toelongbawang was gegaan, stevende Claarbout daarheen. Maar ook hier werd niets uitgevoerd. De Bantamsche hoofden waren niet flink, en harmonie met Claarbout ontbrak. Deze kwam den 4en September te Batavia terug.

In October berichtte de Sulthan van Bantam dat de Menangkabauers naar de Lampongs wilden en misschien wel naar Bantam zouden komen, terwijl hij vermoedde dat de Engelschen hierin de hand hadden. De Regeering zond nu de kleine schepen *Boswijk* en *Odijk*, de jachten *de Rog*, *Javaansche bode* en *Oranje*, de sloepen *de Houtsnip*, *Egmondt*, *Cheribon* en *de Vlieger*, met 15 oorlogspantjallangs en 700 koppen, onder den commandeur Crijn de Rande, naar Bantam. Hier voegden zich 47 Bantamsche vaar-

tuigen, onder de pangérans Nata Negara en Nata Widjaja er bij, en den 23en November stevende deze aanzienlijke flotille noordwaarts.

Men vernam intusschen dat de vloot bij Blitoeng zich in 3 deelen gesplitst had, waarvan één naar Oost-Java, één, onder den Maleier Intjé Amar naar Djambi en het derde naar Lampong gegaan was.

Den 1en December kwam de expeditie voor de rivier van Toelang-bawang. De 2 schepen, die te diep gingen om over de bank der rivier te gaan, waarop slechts 6 voet water stond, bleven buiten; overigens ging de flotille naar binnen en voer den 2en de rivier op, waarbij de zeilvaartuigen door de pantjallangs geboegseerd werden. Bij kampong Lamoet vond men eene, door den jang-di-pertoewan verlaten pagar. Den 3en passeerde de vloot Goenong-tjapa, dat ook verlaten was. Den 4en, toen men Penawar tot op een kleinen afstand genaderd was, werd een luitenant op verkenning vooruit gezonden; deze zag vele prauwen in de rivier liggen. Den volgenden dag boegseerde men met den vloed verder (men was hier reeds ongeveer 12 geog. mijlen van de zee af, maar het land is zoo laag dat de vloed zeer ver in loopt); 18 inlanders, Bantammers en Lampongers, kwamen zeggen dat 15 oorlogsvaartuigen bij Penawar lagen, besloten om zich dood te vechten. Weldra zag men ze, in den breede gerangeerd, liggen, met vlaggen en vaandels. Zij kwamen op de Compagnie's vloot af.

De pantjallangs gooiden de sleeplijnen los en maakten zich uit het gedrang. De Rande ging over op de *Egmondt*, die de voorste was, en gelastte de Compagnie's pantjallangs, dicht achter hem te blijven. De Menangkabauers gaven het eerst vuur. De *Egmondt*, die haar geschut alleen in de breede zijde gebruiken, dus niet vooruit vuren kon, antwoordde slechts met geweervuur. Nabij komende, wierpen de prauwen met spiesen en enterden daarna, maar zij werden teruggedreven. Het gevecht duurde maar een half uur. Van de ongeveer 300 sterke bemanning van de prauwen kwamen er geen 100 aan den wal; van de 15 vaartuigen ontkwam er maar één. Eenige bassen en een veldstukje vielen de Rande in handen. Aan onze zijde waren 38 gewonden, waarvan 7 of 8 overleden.

Na aan den wal geen volk meer gevonden te hebben, zette de Rande den tocht voort naar Bakoeng, waar de jang-di-pertoewan zijn zou. Hij kwam daar nog denzelfden dag aan, maar de hoofd-

man was gevlucht, 50 prauwen achterlatende. Ook was de bevolking weggeloopen, maar deze kwam spoedig terug [1]).

Den 8en December kwamen 2 pangérans, getrouwe onderdanen van Bantam, met 400 man, uit Pagar-dewa, aan de samenvloeiïng van de Wai-kanan en Wai-kiri, zich aanmelden; zij gaven op, 2000 man te kunnen monsteren. De Menangkabauer zou den 6en gezien zijn, op weg naar de Sepoetih-rivier (wellicht bestond toen reeds een oorsprong van den weg van Menggala naar Goenoeng-soegih). De Rande liet hem door de bevolking vervolgen en zond 20 pantjallangs naar den mond van de Sepoetih, om het ontsnappen langs dien weg te voorkomen. Eenige dagen later liet hij die vaartuigen naar de Lampongbaai gaan, met de *Odijk* en de *Cheribon*, terwijl hij de *Egmondt* met 3 pantjallangs naar Kwala Sekampoeng zond. Deze maatregelen beduidden niet veel, want de jang-di-pertoewan was goed ontsnapt, en de berichten omtrent hem waren zeer vaag. Den 15en voer de Rande op tot Pagar-dewa, waar hij den 18en aankwam en de bevolking aanbeval om trouw te blijven. De Menangkabauer, die reeds voor de 600 menschen, die hij aanvankelijk bij zich had, zooveel rijst had verzameld, dat de Rande er voor zijn volk meer dan eene maand genoeg aan had, was ongetwijfeld door de Lampongers geholpen. De hoofden van Limi, Bakoeng, Bakoeng ketjil, Penawar en Goenong-tjapo, en nog een, die ver in het binnenland woonde aan de Aboeng-rivier, waren daaraan schuldig. De vijf eerstgenoemden werden gevankelijk naar Bantam gevoerd. Van de prauwen werden 16 nog goed bevonden en verdeeld onder de Hollanders, Bantammers, Boeginezen en Baliërs van de expeditie.

Den 24en ontving de Rande bericht dat de jang-di-pertoewan te Pabejan was, aan de Sepoetih-rivier. Gebruik makende van de groote bevaarbaarheid van de Lampongsche rivieren besloot hij, hem daar te gaan zoeken, door met de pantjallangs de Wai-kiri en de Soengej-gagem op te varen tot Kota-boemi (ongeveer 10 geog. mijlen), aan de uitmonding der Aboeng-rivier, en dan nog 2 dagen over land te reizen tot Pabejan. Hij vertrok onmiddellijk,

---

[1]) Een groot aantal brieven kwam ook in handen van de Rande. Uit een daarvan bleek, dat de Sulthan van Palembang den jang-di-pertoewan had aangeraden maar spoedig van Blitoeng naar huis te gaan; daarentegen luidde het antwoord, door een genoemden radja Bongsoe te Batavia gegeven, dat *alle Mohamedanen op zijn bevel wachtten.*

maar vernam onderweg dat het wild naar Tandjong-bandara (?) gegaan was. Hij vervolgde evenwel de reis naar Kota-boemi.

Uit Pagar-dewa had de Rande aan den jang-di-pertoewan een brief geschreven, om hem tot toenadering aan te manen; thans (den 31en) zond hij hem, met de pangerans, nog zulk een brief, die den geadresseerde bereikte en waarop deze in zijne rol en stijl van heilige en wonderdoener antwoordde dat hij niet tegen de Bantammers, maar wel tegen de Hollanders wilde vechten, en daarom zijne wapens niet zou afgeven. Hij had intusschen Tandjong-bandara verlaten en zwierf nu met nog 300 man in het heuvelland.

Het bleek de Rande dat Kota-boemi den Sulthan van Bantam niet genegen was en met den Menangkabauer heulde. Hij bleef tot 20 Januarij, terwijl de pangérans Nata Negara en Nata Widjaja nog langer bleven. Stroomafwaarts, was hij den 22en weer te Bakoeng, dat door 2 kompagnieën europeanen en inlanders bezet was, terwijl *de Rog, Javaansche bode* en *Oranje* in de rivier lagen. Hij bleef hier eenige dagen en zakte toen af naar kampong Lamoet, waarna hij zich weer op de *Boswijk* inscheepte en voor de rivier bleef liggen, waar hij den 10en Februari bericht ontving dat radja sakhti, zooals de jang-di-pertoewan nu genoemd werd, zich te Liboe (?) bevond.

De Regeering besloot nu, gedeeltelijk op voorstel van de Rande, om de pagar te Lamoet door eenige Europeanen en 100 à 200 Bantammers bezet te houden en de rivier te blokkeeren met 2 scheepjes en een paar pantjallangs, terwijl overigens de vloot naar Palembang zou gaan. Dit was echter niet naar den zin van de Bantammers, die meer zieken begonnen te krijgen en naar huis wilden. Een schrijven van den Sulthan aan de pangérans Nata Widjaja en Nata Negara overreedde hen echter om nog te blijven.

De pagar Lamoet was nu vernieuwd. Kiai Aria Djaja Sedana bleef daarin met 200 man en 5 vaartuigen op de rivier, terwijl de zeemacht, onder den opperstuurman Coops, bestond uit *de Oranje*, de *Paliacatta* en 2 pantjallangs, bemand met 124 Europeanen, Boeginesche en mardhika soldaten. Den 4en Maart aanvaardde Coops dit bevel. De Rande ontving den 27en Februarij met 5 van Batavia toegezonden schepen het bevel om naar Palembang te gaan en vertrok den 5en Maart met de jachten *Boswijck*, *Blauwenberg*, *Wildschut*, en de sloepen *de Vlieger* en andere daarheen. Ook werden den 4en Maart uit Bantam 9 pantjallangs met 200 koppen,

onder bevel van Kiai Aria Soeman Bita naar Toelang-bawang gezonden tot aanvulling.

Toen vervolgens de rijksbestierder pangéran Dipa ning Rat met 36 vaartuigen en 675 man te Toelang-bawang kwam om orde op de Lampongsche zaken te stellen, gaf Coops ingevolge besluit der Regeering van den 14en Julij de pagar aan hem over en vertrok hij den 26en d. a. v.

Radja-sakhti trok intusschen door Zuid-Sumatra langzaam westwaarts. Een paar van zijn volgelingen kwamen in Semangka terecht, werden van daar naar Bantam opgebracht en den 29en Maart naar Batavia verzonden. Den 5en Maart kwam Radja-sakhti bij „Lawoet-kawar", waarmede waarschijnlijk het Ranau-meer (lawoet-tawar) bedoeld wordt. Hier bevond zich een Bantamsche Kiai Aria Singa'di-radja, 9 maanden geleden daarheen gezonden om de hoofden op te roepen, die echter steeds uitstel gevraagd hadden. Toen nu Radja-sakhti zich met 400 mannen, vrouwen en kinderen bij hen nederzette, en hasil eischte van hun peper, lieten zij den Sulthan vragen hoe zij zich moesten gedragen, door Kiai Aria Singa, die den 2en April te Bantam aankwam. Radja-sakhti bleef echter niet lang op eene plaats: waarschijnlijk verliet hij die wanneer er niets meer voor hem te halen was. In Julij kwam te Bantam uit Selebar een brief, behelzende dat hij zich te Bangkoeloe met 1000 koppen bevond bij de Engelschen, die hunne oude pagar met 20 stukken bewapend hadden en daar, zoowel als te Selebar, een schip hadden liggen. Zij verloren veel volk door sterfte, maar dit werd, evenals de schepen, steeds weer aangevuld. Het was misschien ook wel in verband met de verstandhouding met Sakhti, dat een Engelsch vaartuig in de Semangka-baai kwam. Eerst na ernstige bedreiging door het Bantamsche hoofd, pangéran Wira Tama, verwijderde het zich. Pangéran Dipa ning Rat rapporteerde op zijne inspectiereis uit Lampong het gerucht dat Radja-sakhti van de Engelschen 1000 rijksdaalders en 20 geweren had ontvangen en zij hadden aangeboden hem met hunne schepen naar Lampong-Raté te laten brengen, waarmede wel invloed op den peperhandel bedoeld zou geweest zijn. Dit plan kwam echter niet tot uitvoering, want in Augustus zette hij zich neer te Selebar, waar hij grooten aanhang kreeg van volk dat aan de Compagnie vijandig was, en dat hem als een heilige aanbad. De Bantamsche stadhouder in Lampong, Pangéran Soera' di Wangsa, ontving in October bericht van Lawoet-tawar dat hij zich in het gebergte

versterkte en binnen twee maanden naar Lampong, naar Palembang of naar Djambi zou afzakken.

De vrees, dat de peperhandel door de Engelschen en radja sakhti zou benadeeld worden, had bij den sulthan van Bantam het plan doen rijpen om in Semangka een versterkten post op te richten. Het voorstel daartoe werd in September door den rijksbestierder Dipa ning Rat naar Batavia overgebracht [1]).

De uitvoering van het plan werd echter vertraagd door het overlijden van den sulthan Abdoel Kahar, op den 11en October, gevolgd door het aanvaarden van het bestuur door zijn zoon den pangéran ratoe, nu geheeten Aboe'l falaal Mohamad Jahhja, die zich aanstonds trouw aan de Compagnie betoonde.

Daar de ongunstige berichten uit Lampong aanhielden, besloot de nieuwe sulthan in November uit eigen beweging om tot het maken van een pagar in Semangka over te gaan; hij wenschte daar zelfs meerdere sterkten, bepaald tegen de Engelschen, te hebben. De Regeering stemde er in toe, die pagar te laten bezetten en den 8en December vertrok de opperkoopman Steven Claarbout, met de jachtjes *St. Nicolaas*, *Aardenhout*, de fluit *Claverblat* en 4 pantjallangs van den sulthan, naar Lampong. De keuze van de plaats der vestiging was aan hem overgelaten. De pangérans Merta Widjaja, Wangsa Joeda, radèn Djaja di laga en aria Singa Imaja vergezelden hem.

Den 20en December bij de Kali-Beloek, in het binnenste van de Semangkabaai geankerd, bepaalde hij twee dagen later dat de pagar zou opgericht worden aan dat riviertje. Het werk werd aangelegd als eene vierkante redoute van 16 roeden (59 M.) zijde, met 2 bastions welke de zijden bestreken, en eene gracht, uit de rivier afgeleid. In 10 dagen was het verdedigbaar. De bezetting bestond uit 90 man. Hoewel den 20en Januarij 1688 reeds een man aan dysenterie was overleden, kon Claarbout den 29en Februarij nog rapporteeren dat de gezondheid van al het volk buitengewoon

[1]) Veel eerbewijs werd in dien tijd aan zulke grooten bewezen. Joannes Leeuwenzon en Willem Caaff, residenten te Bantam, schreven aan de Regeering: „voor zoo veel wij konnen bespeuren, zal den pangéran met een statieuse inhalinge gedient zijn, want den Zulthan heeft op zijne terugkomste van Lampon zijn Exell— door de gerangieerde militie met vliegende vaendel, slaande trom &c onder 't lossen van 13 canons— laten binnen komen, en weder op dezelve wijse gedemitteert, dog maer met negen schoten, wij zullen sijn Exell— uijt „Speelwijk" (het Hollandsche fort) „met het vereyste fatzoen aen boort brengen en aan de Capelle met negen schoten laten ontfangen". Dat was wat anders, en beter, dan het afschaffen van de pajongs!

goed was; maar den 21en Maart had hij 8 zieken, waarvan 2 overleden; den 7en April had hij 71 koortsigen en dysenterielijders, zoowel Europeanen als Bantammers; alleen de matrozen bleven vrij. Claarbout zelf werd den 26en Maart ziek, scheepte zich den 11en April op de *Aardenhout* in, om aan boord genezing te zoeken, en vertrok, toen hij niet beter werd, den 24en April met dien bodem naar Batavia, 26 andere zieken medenemende. Den 19en had hij het bevel overgegeven aan den provisionelen luitenant Rodolphus Goens. Er bleven geen 20 valide personen achter. Van 24 April tot 17 Mei overleden nog 12 man. Ook aan boord van den *Blauwen Berg* werden 11 van de 18 mannen ziek, waarvan een overleed. Bij onderzoek vernam men van de inlanders dat deze ziekte jaarlijks, na het ophouden van de regens, vóórkwam, en gewoonlijk in het laatst van Mei eindigde; niemand kon er tegen, dan de Lampongers zelf. Claarbout meende dat men drank met aftreksel van „slangenhout" als genees- of voorbehoedmiddel moest geven.

Intusschen was te Bantam bericht gekomen dat in het begin van Januarij, radja-sakhti met 1000 man, waaronder 100 Boeginezen en Makasaren en eenige Engelschen, van Bangkahoeloe naar Selebar opgetrokken was (het gerucht van pangéran Soera'di Wangsa was dus onjuist geweest), den Bantamschen pangéran-bandar had aangevallen en gedood, met nog drie kiais en 5 minderen, velen gewond en 7 gevangenen meegenomen naar Bangkoeloe. Het tweede hoofd van Selebar, pangéran Oedjong-galong was naar het binnenland gevlucht tot op 6 uren van Selebar, en liet om hulp vragen. Alle Maleische kooplieden, met Lejla Maradja aan het hoofd, en ook eenige hoofden van Selebar, waren radja sakhti toegevallen; het aantal Engelschen bedroeg ongeveer 50.

Alle latere berichten stemden hierin overeen, dat radja sakhti te Bangkoeloe bleef, er kwam zelfs een gerucht dat hij met de Engelschen met 2 schepen naar Indrapoera zou gaan en hun beloofd had, de goudmijnen der Compagnie in hunne handen te brengen. Ook scheen het zeker dat zij te samen een brief geschreven hadden aan Ratoe-bagoes, pangéran Jogja en andere ontevredenen in Bantam, waarbij zij hun *verlossing* beloofden. Pangéran Dipa ning Rat ried echter steeds het zenden van eene expeditie naar Selebar af, bewerende dat het klimaat en ziekten wel een einde aan radja sakhti en de Engelschen zouden maken.

Het bezetten van een pagar in Semangka bleek eigenlijk tamelijk

doelloos, want men had daar geen kwaad volk te vreezen, en het sluiken van peper kon met dien enkelen post toch niet belet worden. Men kwam te Bantam tot de overtuiging dat het beter was, hem op te heffen, de pagar aan pangéran Soera'di Wangsa overtegeven en tegen den sluikhandel de kust, van Semangka tot Toelang-bawang te laten bekruisen door een jacht en een paar pantjallangs. De Regeering keurde dit goed en den 9en Augustus ging *'t Claverblat* met 9 pantjallangs naar Semangka, waarop 9 September de prov.-luitenant Goens per *Blauwen Berg*, met nog 39 overgeblevenen, meest ziek, terugkeerde. In het geheel waren 40 europeanen en 25 mardhikas begraven. De pagar bleef met 8 eenponders bewapend; 8 zesponders werden teruggebracht, waarmede, naar beweerd werd, de Bantammers toch niet konden omgaan.

De *Craanvogel* bekruiste nu de Lampongsche kusten, terwijl ook Aria Dipa ning Rat zich beijverde om, met gewapende vaartuigen van den Sulthan, Engelsche peperhalers te weren.

De opperkoopman Steven Claarbout overleed den 28en Julij 1689, en werd opgevolgd door Louis de Keizer.

Herhaaldelijk, reeds in April 1689, beraadslaagde de Sulthan met den rijksbestierder en pangérans over eene zending, om Selebar weer onder zijn bestuur te krijgen. De Regeering zette hem daartoe aan, natuurlijk ook met het doel om de Engelschen van Bangkoeloe te verjagen. Maar alle Bantamsche grooten, behalve Aria Dipa ning Rat, die wel *zelf* met een expeditie er heen wilde gaan, waren bepaald bang om er te komen. Laatstgenoemde kwam dit den 18en October te Batavia zeggen.

Intusschen was de toestand te Selebar eenigzins veranderd, want reeds in Maart hadden de Engelschen, ziende dat hun vriendschap met radja sakhti hun geen voordeel gaf en hij het volk maar uitzoog, hém weggejaagd en zijn kampong verbrand. Hij trachtte daarop naar Mendjoeta of Indrapoera te gaan, maar werd te Seblat tegengehouden door de bevolking, die zeide onder de Compagnie te staan en geen ongenoegen om zijnentwil te willen krijgen. Hij verschuilde zich toen in een bosch, waar hij met een 40 tal menschen, zonder toevoer van rijst, bleef zitten. Men vernam later, toen de Engelsche secretaris Hawthorn in 1691 te Padang kwam, dat radja sakhti in eene ontmoeting met de Engelschen gedood was, en deze zijn afgehouwen hoofd op een staak tentoongesteld hadden.

Eindelijk besloot de sulthan, de bevolking van Selebar te doen

bewerken door eenige mindere kiais, die, moediger dan de arias, wel durfden gaan. Vier hunner werden met een brief den 1en November per *Grijpvogel* afgezonden, maar dit schip kon door het slechte weer van den ingevallen westmoeson niet vorderen en kwam terug.

In Julij 1690 kwam een afgezant van Selebar te Padang vragen of de commandeur Lesage de Bantammers daar niet zou willen beschermen. Lesage antwoordde dat zij zich tot den Sulthan van Bantam, hun heer, moesten wenden, doch dat hij wel met hen wilde handeldrijven.

Dipa-ning-Rat bleef bij zijne meening om zelf met eene Bantamsche macht, hetzij door Lampong of over zee, naar Selebar te gaan om het gezag te herstellen. De Sulthan wilde ook wel gaarne de Engelschen vandaar verdreven zien, maar achtte zich niet sterk genoeg en zeide terecht dat de Compagnie het beter kon doen dan hij; deze echter mocht niet, ter wille van de „vriendschap." Aan die plannen kwam onverwacht een einde. Den 21en Augustus1690 overleed Sulthan Aboe'l Falaal; de poenggawas kozen zijn oudsten broeder, den pangéran-adipati Zein Alabidin, tot opvolger. Een warboel van intriges ontstond. De pangéran-depati vatte een wrok op tegen den rijksbestuurder Dipa-ning-Rat, omdat deze de nalatenschap van den overleden Sulthan zorgvuldig en met spoed liet opnemen, zonder hem er in te kennen. De poenggawa's wakkerden dien wrok aan, en zelfs de commandant der troepen van het kasteel Soeroesoean, de kapitein Jacob de Harder, deed hieraan mede. Op den 25en September had een welberaamde staatsgreep plaats. Nadat allerlei militaire maatregelen waren genomen om verzét te voorkomen, blijkbaar door de Harder bedacht, werd de oude Dipa-ning-Rat plotseling uit zijn ambt ontzet en gevangen genomen. Maar de pangéran-depati wist zelf niet wie de nieuwe mangkoe-boemi zou zijn en verzocht den gouverneur-generaal, iemand te willen zenden om er een te kiezen. Toen de commandeur van Bantam, Louis de Keijser, opvolger van Claarbout, den depati beduidde dat hij onbillijk gehandeld had, antwoordde deze dat hij naar kwaden raad geluisterd had, en dat de gouverneur-generaal eigenlijk zijn eenigste vriend was. Maar intusschen bleef hij naar de poenggawa's luisteren, die hem voorhielden dat niet de gouverneur-generaal en raden van Indië, met Dipa-ning-Rat, maar zij, hem tot Sulthan hadden verkozen.

De Harder werd van Soeroe-soean verwijderd en door Adolf

Winckelaer (bekend uit het „náspel" van de onderwerping van Bantam, *De Indische Gids* 1900, bl. 397) vervangen. De majoor Isaac de Saint-Martin werd naar Bantam gecommitteerd om de kroning van den sulthan bij te wonen, die tusschen 13 en 20 Januarij 1691 plaats had. Dipa ning-Rat bleef steeds gevangen en was ziek. Den 6en Februarij vertelde de sulthan aan de Saint-Martin dat hij den gevangene meer vrijheid gaf en deze minder ziek was. Het was zijn geest, die de vrijheid kreeg. Den 7en kwamen 3 kiais de Saint-Martin aankondigen dat hij *dood* was. De sulthan deed alsof hij verslagen was. Het bleek niet, dat Aria Dipa ning-Rat vermoord was. Hij was een trouw staatsdienaar en vriend geweest van de Compagnie.

Door de Regeering was in 1687 niet alleen een nieuwe commandeur, maar ook een commissaris gedirigeerd naar de westkust, waar steeds onregelmatigheden van ambtenaren schenen voor te komen. Den 13en Augustus ging Jacob Lobs in die qualiteit daarheen, en den 30en kwam hij op Poeloe Tjingko aan. Gedurende zijn eenjarig verblijf op de westkust, werd de oude regent Sri Nara van Salida vervangen door zijn neef Pintoe-langit. Sri Nara overleed in Augustus 1688. Een afgezant van den sulthan van Menangkabau, Maharadja Lakhsamana bracht een schrijven van den sulthan, waarvan de bedoeling was, dat de radjas doewa-tjelas op vrije voeten gesteld zouden worden, waaraan gevolg gegeven werd met het verzoek aan den sulthan, te willen zorgen dat zij geen ongeregeldheden meer zouden veroorzaken.

De bouw van peper in Indrapoera werd door Boeginezen in dienst der Compagnie verhinderd en de hoofden der 10 bandars beloofden de landerijen aldaar te verwoesten. Zóowel deze hoofden, als die van Troesan, Bajang en Poeloet-poeloet, verzochten om niet langer onder het bestuur van den panglima-radja van Padang te staan, hetgeen door Lobs aanbevolen, maar door de Regeering niet goedgevonden werd.

Radja Ibrahim, Soetan Bekopia, Orangkaja Maharadja Lejla en radja Poetih van Oelakan boden hunne onderwerping aan, maar verschenen persoonlijk nog niet.

Ten einde het verkeer met het volk uit het binnenland te bevorderen, werd te Padang een inlandsch ambtenaar aangesteld, die zich met deze lieden, wanneer zij afkwamen, zou hebben te bemoeien. Dit had tot gevolg, dat hoofden van Kota-lawas, de

hoofdplaats der 50 kotas (zoo het heette 3 dagreizen boven Soeroeaso en 7 dagreizen van Padang) daarvoor hun dank kwamen betuigen, om dat tot dusverre hunne aanraking met de Compagnie door andere hoofden belemmerd was geworden. Zij verzochten om de vriendschap van de Compagnie en om met een pas met een tjap terug te mogen keeren.

De mijnen van Salida bleven steeds weinig opleveren, maar veel zorg, drukte en geschrijf veroorzaken. Terwijl in de „generale missive" van December 1688 over de geheele Westkust 10 bladen beschreven werden, namen de mijnen alleen 12 bladen in.

Lobs ontdekte onder de ambtenåren, of verdacht hen althans, van allerlei malversatiën, met goud, benzoé, kamfer, slaven van Nias, enz. De koopman Dekker van Baroes werd teruggeroepen, omdat hij, evenals vroeger van Leene, door zijn ondergeschikten beschuldigd was van knoeierij. De koopman Mortier verving hem.
Lobs ging met *de Zijp* naar Batavia terug, den radja van Troesan, die zijne opwachting bij den gouverneur-generaal wilde maken, met groot gevolg medenemende. Lobs kwam den 25sten October te Batavia aan, en overleed daar den 21sten November. Hij, die gezonden was om anderen te controleeren, liet bij zijn dood ook al „verwarde" papieren na, en de Regeering bevond dat hij „excessen in de verbetering" had begaan en een „excessief" getal slaven had aangehouden (vermoedelijk tot particuliere diensten). De glorie der O. I. C. begon hier reeds te tanen (verg. *De Ind. Gids* Sept. 1902, bl 1304 e. v.)

Intusschen gingen de Engelschen steeds voort met pogingen om zich in het gebied der Compagnie in te dringen, terwijl het aantal schepen, dat zij zonden, voortdurend toenam; in de eerste 3 maanden van 1687 kwamen er 5 te Padang. Bouden meldde: zij „houden de cust in een gedwongen alarm, komen met hun booten dicht onder den wal looden, ankeren voor de rivieren, varen met hun booten langs strand, onderwijlen haar schip gedurig cannoneerende de inlanderen zoeken te debaucheren en aan haar boord te krijgen om zoo doende buiten het bereik van ons geschut de toezegging te krijgen van aan land post te vatten". — Een Engelsch kapitein, van de Berkeley-castle, durfde te Padang vertellen dat Priaman door de XVII Bewindhebbers aan den koning van Engeland

afgestaan was. Dit schip, naar Bengalen bestemd, werd door de *Bruynvis* een eindweegs gevolgd, ten einde zich te overtuigen dat het werkelijk zijn koers daarheen, en niet naar Priaman zette.

Evenwel begon de invloed der Engelschen te verminderen en ging hun kantoor te Indrapoera achteruit. In Julij werd opgemerkt dat zij geen dag- en nachtschot meer deden, waaruit was op te maken dat zij geen kruit genoeg meer hadden. In Februarij 1688 hadden zij te Indrapoera nog één schip liggen met 4 Engelschen en 8 vrije inlanders aan boord; in het fortje aan de rivier leefden nog 10 Engelsche soldaten, 10 of 11 mardhikas, 2 of 3 jongens, 4 of 5 slaven en 6 of 7 Engelsche vrouwen, terwijl de pagar aan het strand met één Engelschman en 2 mardhikas bezet was.

Den 6en Julij kwam de *Royal James* van Madras terug en de *Madras Freedom* van Bangkoeloe te Indrapoera. Oneenigheid tusschen de Engelschen onder elkander was oorzaak dat de gouverneur Hammon Gibbon zijn peper niet wilde afstaan, zoodat zij zelfs onderling vochten. De *Priaman* lag volgeladen met peper, maar kon niet weg door gebrek aan volk. De pagar aan het strand werd in den nacht van 17 op 18 Augustus door inlanders overrompeld; 4 inlandsche Engelsche soldaten, die er in waren, werden vermoord en twee metalen stukjes meegenomen.

Voor de *Royal James* had men geen victualie genoeg en de Engelsche heeren kwamen in onze vestiging te Ajer hadji, die toen nog door een officier gecommandeerd werd, bedelen om hulp. Het schip kreeg voor 1 of 2 dagen verversching, en werd verder naar Poeloe Tjingko verwezen. Het bezocht vervolgens Priaman en Bangkoeloe, versamelde toch eindelijk een lading peper, waarvoor geen belasting aan de Compagnie of aan den Sulthan van Bantam was betaald, en vertrok daarna naar Engeland. Op 30 mijl van Engano werd het lek, kreeg veel zieken en sterfgevallen, en hield af naar Batavia, waar het in December aankwam. De kapitein verlangde dat de Regeering haar tusschenkomst zou verleenen om de lading op te slaan, tot deze van Madras afgehaald zou worden, en om het schip te verkoopen. De ontvanger-generaal adviseerde tegen inwilliging. De kapitein kwam intusschen te overlijden en nu herhaalden de overblijvenden het verzoek. Het was een lastig geval: want men beschouwde de peper als gesmokkeld en men mocht de Engelschen niet als vijanden behandelen, al had de Regeering geschreven „dat langs hoe meer (bleek) hoedanig gem¯ Engelse vrienden door aanhitsinge onser

rontsom gelege geburen den welstant en ruste van Uw hoog Edle in desen oirt allesints soeken te verstooren".

De Regeering benoemde eene commissie van onderzoek. Het bleek dat het schip oorspronkelijk toebehoord had aan eenen sir William Warring, die het verkocht had aan eenige Engelsche edelen en andere particulieren, waarna deze het voor drie jaren verhuurd hadden aan de East India Company. Het schip verkoopen en de lading behouden was voor de Engelsche compagnie het voordeeligst. Maar het lag niet op den weg van de Oost Indische Compagnie haar concurrent het meest mogelijke voordeel te bezorgen. Men stond den Engelschen toe, hunne lading, geschut, ankers enz. op Onrust op te slaan en daar onder bewaking van 3 of 4 Engelschen te laten, mits aan den sulthan van Bantam zijne aanspraak op belasting werd gelaten, omdat de peper gesmokkeld was. Hiermede namen de Engelschen genoegen. Na de lossing werd het schip onderzocht, onherstelbaar bevonden en verkocht (Maart 1689). Er was intusschen nog volk van de *Royal James* overgebleven, waarvan men te Batavia meer last dan genoegen had. Den 2en Maart kwam het Engelsche schip *Rainbow*, uit Tongking te Batavia aan. Men vermoedde dat het van daar naar de Lampongs of naar Selebar zou gaan om smokkelpeper te koopen, maar de kapitein gaf voor, naar Engeland te zullen vertrekken. Men stelde hem daarop voor, het volk van de *Royal James* mede te nemen, doch dit werd door hem ruw en onbeschoft afgeslagen. Indien men hem er toe dwong, zou hij ze dadelijk over boord gooien, zei hij, en verliet terstond de reede.

(Wordt vervolgd).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. E. Jasper: Verslag van de eerste tentoonstelling-jaarmarkt te Soerabaja. Batavia, Landsdrukkerij, 1906. gr. 8. Met platen.

C. W. Th. van Boetzelaer van Dubbeldam: De Gereformeerde Kerken in Nederland en de Zending in Oost-Indië in de dagen der Oost-Indische Compagnie. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Godgeleerdheid. Utrecht, P. den Boer. 1906. 8°.

J. Breukink: Bijdragen tot eene Gorontalo'sche Spraakkunst. Sjart behasa Gorontalo. Gedrukt voor rekening van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. 's-Gravenhage, M. Nijhoff. 1906. gr. 8°.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië. Geographisch, ethmographisch en economisch beschreven. Aflevering 13 [*vervolg Sumatra*] Leiden, voorheen E. J. Brill. 1906. gr. 8°.

T. J. Bezemer: Door Nederlandsch Oost-Indië. Aflevering 6 (*vervolg Java*). Groningen, J. B. Wolters. 1906. gr. 8°. Met platen.

H. T. Hoven: De toepassing der draadlooze telegrafie, speciaal in Nederlandsch-Indië. Lezing voor de Marine-vereeniging te Den Helder, gehouden op 31 Januari 1906. Den Helder. C. de Boer Jr. 1906. gr. 8°. Met kaarten.

E. B. J. Liutink: Het bestaan van den Nederlandschen stam als volk gedurende de laatste vier eeuwen (eene schets). Lezing, gehouden te Paramaribo. Uitgave van de Groep „Suriname" van het Alg. Ned. Verbond. Paramaribo, J. H. Oliviera. 1906. 8°.

F. P. H. Prick van Wely: Neerlands taal in 't verre Oosten. Eene bijdrage tot de kennis en de historie van het Hollandsch in Indië. Semarang, G. C. T. van Dorp & Co. 1906. 8°.

C. J. Boon: Leerboek der Aardrijkskunde en Statistiek van Nederlandsch Oost-Indië (Deel 1, met afzonderlijke Bijlage en Atlas). Breda, Kon. Milit. Academie. 1905. 8°. [*Zie de bespreking in Ind. Militair Tijdschr. 1906, No. 3.*]

Landhuurreglement voor de residentiën Soerakarta en Djocjakarta. (*Staatsblad* 1906, No. 93). Soerakarta, Vogel v. d. Heijde & Co. 1906. 8°. [Bijvoegsel van de *Nieuwe Vorstenlanden.*]

Onderzoek naar de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java en Madoera. Ic. Voorstellen der welvaartcommissie in zake **vischteelt en visscherij**. IIb. Voorstellen der welvaartcommissie in zake **pluimveeteelt**. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 2 dln. fol.

P. H. Bodemeijer: Waaraan de achteruitgang van de bevolking in het district Bekasie en de daarmee gepaard gaande moord en roofpartijen te wijten is. Weltevreden, A. M. van Belkum & Co. 1905. 8°.

Verslag van den dienst van het **Boschwezen** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1904. Deel I (met platen): Algemeen verslag. Deel II: Afzonderlijke verslagen der boschdistricten en houtvesterijen op Java en Madoera. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 2 dln. fol.

Overzicht van de schiet- en rijproeven met de kanonnen van 7 cM. L/28 en 7 cM. L/14 op kanonterugloop- en veerspoorаffuit en met de houwitsers van 10.5 cM. L/12 op kanonterugloop- en veerspoorаffuit. Batavia, G. Kolff & Co. 1906. 8°. [Indisch Militair Tijdschrift. Extra-bijlage No. 16. Officieele bijdrage van het Dep. v. Oorlog in Ned.-Indië.]

The cultivation of rubber as an investment. By the editor of the India Rubber Journal. London, 1906. 8°. With plates and illustrations.

J. W. Root: Colonial tariffs. Liverpool J. W. Root. 1906. 8°.

Dr. C. E. E. Dubruel: Le Béribéri. Monographie. Ouvrage couronné par la Faculté de médecine de l'Université de Bordeaux. Médaille d'or. Paris, J. B. Baillière & Fils. 1906. gr. in 8°.

Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. Verslag van den Directeur [**Dr. J. D. E. Schmeltz**] over het tijdvak van 1 Oct. 1904—30 Sept. 1905. 's-Gravenhage, 1906. 8°. [Ministerie van Binnenlandsche Zaken.]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetensch. *Deel XLVIII, Afl. 3 en 4. 1906.*
Historische aanteekeningen over Soemba (residentie Timor en Onderh.), door J. de Roo van Alderwerelt. — Prototype en variant in de Doerga-voorstelling van de Hindoesche beeldhouwkunst op Java, door J. Knebel (met plaat). — Main beripat. Een billitoneesch schermfeest. mededeeling van W. H. C. Doorman.

Verhandelingen van het Bat. Genootschap, enz. *Deel LVI, 2de stuk. 1906.*
Tettum-Hollandsche woordenlijst met beknopte spraakkunst, door A. Mathijsen.
Id. Dl. LVI, 3e stuk. Het verhaal van den gulzigaard in het Tontemboansch, Sangireesch en Bare'e. Tekst, vertalingen en aanteekeningen, uitgegeven door J. Alb. T. Schwarz en N. Adriani.

The Journal of the Royal Asiatic Society. *April 1906.* (bl. 419—439).
Antiquarian notes in Java, by R. Sewell (with plates).

Indisch Genootschap. *Vergadering van 27 Februari 1906.*
Gemeentewezen in Nederlandsch-Indië. Voordracht (met discussie) door Mr. J. H. Ketjen.
Id. van 13 Maart 1906. De grenzen van Nederlandsch Oost-Indië, Id. door G. Nypels.

Vereeniging Moederland en Koloniën. *6e jaar 1905—1906 No. II en III.*
Verslag over de werkzaamheden in het vijfde vereenigingsjaar 1905. — Lezing van den heer C. F. Zeeman: Eene kleine bijdrage tot het Inlandsch Onderwijsvraagstuk.
Id. No. IV. Nota over de vraag, welke grondwetswijzigingen gewenscht schijnen in het belang der Nederlandsche koloniën.

Het Nederlandsche Zeewezen. *5e jaargang, 1 April 1906.*
Onze West-Indische eilanden, I. Een bezoek aan Saba, door Dr. J. A. Portengen (met afbeeldingen). — Indië en zijn bosschen.

Bintang Hindia. *Tahoen keempat (1906). No. 2.*
Op Nias, een eiland aan Sumatra's Westkust, door Mevr. Madelaine Lindner-van Vliet (met afbeeldingen).

Eigen Haard. *32e jaarg. (1906). No. 12.*
Een tochtje naar het Tobameer, door Si Ano (met afbeeldingen).
Id. No. 13—14. De tabaksveilingen in Frascati in de Nes te Amsterdam (met afbeeldingen).

De Beweging. *April 1906.*
Indische politiek, door Mr. P. Brooshooft.

Het Leven. Algemeen Geïllustreerd Weekblad. *1e jaarg. 1906. No. 1—5.*
Een koude neus in de bergkoelte van Java. Herinneringen uit mijn Indischen tijd, door F. DE HARTOGH (met afbeeldingen).

De Wereldkroniek. *14 April 1906. No. 3.*
Uit onze West-Indische bezittingen. Kijkjes in de kolonie Suriname (met tal van afbeeldingen).

De Aarde en haar Volken. *Bijblad. 42e jaarg. (1906). No. 14, 16 en 19.*
Museum voor land- en volkenkunde te Rotterdam, door JOH. F. SNELLEMAN. Handelt over de korwars van de Papoea's; over klapperraspen; en over het begraven van lijken op Windessi aan de Geelvinckbaai (met afbeeldingen).

Van Komen en Gaan. Bijlage van het Maandschrift „Op de Hoogte". *April 1906.*
Javaansch koperwerk, door JOH. F. SNELLEMAN (met afbeelding).

Weekblad voor Indië. *2e jaarg. (1905—06). No. 43.*
Maleisch en Javaansch in plaats van 't Fransch. — De overstroomingen in Oostelijk Semarang (slot), door J. DE JONG (met platen).
Id. No. 44. L. VAN DER EST. Leeraar bij het middelbaar onderwijs in Ned. Indië 1881—1906, door R. BROERSMA (met portret). — Dwars door het oerwoud naar den Kawah Tji-Wideh en den Kawah Poetih, door J. G. DOORMAN (met afbeelding). — De schietwedstrijden van het Delische vrijwilligerscorps (met afbeeldingen).
Id. No. 45. Volkslektuur en de „Bintang Hindia", door J. E. JASPER. — A. E. DINGER (met portret).
Id. No. 46. De opvoeding van regentsdochters, door M. VAN GEUNS. — Een goed voorbeeld (de bestrijding van Malaria), door Dr. I. GRONEMAN. — Dwars door het oerwoud naar den Kawah Tji-Wideh en den Kawah Poetih (vervolg), door J. G. DOORMAN. — Indische uitdrukken, door CARLO (vervolg).

Mededeelingen van wege het Nederl. Zendelinggenootschap. *Dl. 50 (1906). 1e stuk.*
Land- en volkenkunde van Ned. Oost-Indië: Gebruiken der Bataks in het maatschappelijk leven, (2e vervolg), door J. H. MEERWALDT. — Een en ander aangaande de Karo-Bataks (vervolg), door J. H. NEUMANN. — Een Vredesconferentie te Posso, door PH. H. C. HOFMAN. — Uit de zending: Verslag over de Kweekschool en Scholen in het ressort Mådjå-wårnå over 1904, door J. KATS. — Vijfde vergadering der Javaansche voorgangers in de Oost-Java Missie, gehouden te Mådjå-wårnå, 10—11 Jan. 1906.

Het Daghet. Een Blad voor Kunst en Leven. *1e jaarg. 1905—06. No. 2.*
Een weder-oplevende kunst [wapensmederij der Javanen], door Dr. I. GRONEMAN.
Id. No. 3. In Centraal-Celebes, door (wijlen) W. H. BRUGMAN.
Id. No. 4. Van de Mentawei-eilanden, door L. TH. MAYER. (met platen) (*zie ook No. 6 en 7*). — Dessah-leven, door A. DOYER.
Id. No. 5. Uit de Javaansche litteratuur, door D. VAN HINLOOPEN LABBERTON (*zie ook No. 7 en 8.*) — Uit Soenda's voortijd, door C. M. PLEYTE (met platen). Makassar, door L. TH. MAYER (met platen).
Id. No. 7. Hollandsche batiks, door J. A. LOEBÈR Jr. (met platen). — Rampok, door A. DOYER (met platen).
Id. No. 8. De schoonheid van Indië, door W. F. M. VAN SCHAIK. — Verloving en huwelijk op Bawean, door L. TH. MAYER.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned. Indië. *Dl. XLVI (1906), afl. 1.*
Verslag van de lotgevallen der Vereeniging tot bevordering der geneesk. Wetensch. in N.-I. over het jaar 1905. — Verslag van het wetenschappelijk gedeelte der vergaderingen te Batavia. — Verslag der vergaderingen van de onderafdeelingen Semarang en Preanger. — In memoriam, Dr. C. L. VAN DER BURG. † — *Oorspronkelijke verhandelingen:* Over de Widalsche reactie en hare waarde voor de praktijk, door Dr. F. H. HEHEWERTH. — Opmerkingen naar aanleiding van het rapport over den geneeskundigen dienst in de Residentie Sumatra's Oostkust over het jaar 1904—1905, door L. L. VAN PRAAG. Enz.

Veeartsenijkundige Bladen voor Ned.-Indië. *Dl. XVII (1905), afl. 4.*
De veeteelt in de residentiën Kedoe en Banjoemas in verband met den oeconomischen toestand van de bevolking (met platen), door Dr. H. 'T HOEN—.

Tiende jaarverslag van het Instituut PASTEUR. — Aanplant, onderhoud en oogsten van veevoedergewassen, door PIT. — Veeteelt en veestapel op Java, door M. E. B. — De ponies bij het 3e veldeskadron, door C. G. DANIELS.

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap. *1905—1906. VIe Aflevering.*
De verpakking der bij excursiën in Ned.-Indië mede te voeren vivres, enz. door M. C. BOON.

Indisch Militair Tijdschrift. *37e jaarg. (1906), No. 3.*
De automobiel in dienst van het leger, door H. B. (vervolg). — Wat leert ons de Zuid-Afrikaansche oorlog, door v. D. B. (vervolg).—Eenige beschouwingen over het bij den trein in gebruik zijnde draagkussen, door LOEKEMEIJER (met plaat). — Het een en ander naar aanleiding der wijzigingen in het Infanterie-reglement I en II, door G. RADERSMA. — Over schrijfwerk en adviezen, door F. SCHÜTT. — Kort overzicht van den stand van zaken op het eiland Ceram.—Boekaankondiging. Enz.

De Indische Mercuur. *29e jaarg. (1906). No. 13.*
Bananen vergeleken met aardappels, door M. GRESHOFF. — Zaadwinning bij tabak op Sumatra's oostkust (*zie ook No. 14*).
Id. No. 14. Hevea brasiliensis. Haar cultuur en exploitatie in Zuid-Annam, door T. W.—Vergadering van belanghebbenden bij den theehandel.—Vereeniging ter bevordering der katoencultuur in de Nederlandsche koloniën. — Suikerproductie van de in den Westhoek gelegen suikerfabrieken. — Wegen ter Sumatra's Oostkust.
Id. No. 15. Solosche Landhuurders-Vereeniging. — Het protest tegen de nieuwe suikerbelasting. — Reizen van de H.H. Dr. SARASIN op Celebes [Bespreking van hun werk], door Dr. A. W. NIEUWENHUIS.— Aardnoten (Katjang tanah) (*zie ook No. 16*).
Id. No. 16. Nogmaals de Staats-exploitatie der houtvesterijen op Java, door A. H. BERKHOUT. — Het arbeidscontract op Java en de wettelijke regeling daarvan, door v. L. C. — Cacao-cultuur, door F. W. MORREN. — Samenstelling van cocosnoot, door H. S. WALKER te Manila 1906. — Reglement van het Arbitrage-Bureau te Amsterdam voor coprah. — Vragenlijst van het Alg. Syndicaat van suikerfabrikanten.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 72, Februari 1906.*
De toekomst van Sumatra, door Dr. Z. KAMERLING (vervolg). — Heeft het protest tegen de nieuwe suikerbelasting een op recht en billijkheid steunenden grondslag? door J. DINGER. — Een billijk beding van den Suikerkoopman. — De heffingen volgens Stbl. 1836 No. 19 op de particuliere landen Indramajoe-West en Kandanghaoer. — Het nieuwe landhuurreglement voor de Vorstenlanden. — Malabar-plukmethode of niet, door J. H. F. KIEHL. — Opmerkingen over den groei en de cultuur van den vanilleboom. — De kokosnoot alsmede een en ander omtrent hare bewerking in Duitsch-Oost-Afrika. — Het gebruik van rijst in de bierbrouwerij. — Tropische groententeelt, alsmede eenige aanteekeningen aangaande het kweeken van sierplanten en bloemen. — Over de scheikundige samenstelling van de inwendige vruchtschil der Koffie. — Europeesche houtmarkt. — Productenmarkt en wisselkoersen over Februari 1906.

Teysmannia *17e jaarg. (1906) Afl. 2.*
Een causerie over eene reis naar het Zuid-Oostelijk deel der Preanger-Regentschappen en over het weven aldaar van de vezels van Badoeri (*Calotropis gigantea* R. Br.), door DJIWA. — Een chinaasappeltuin te Garoet, door J. J. SMITH. — *Diospyros Kaki* L (kakipruim of Japansche pruim) te Garoet, door J. J. SMITH. — Dahlia's, door TJ. A. WOUTERS. — Het bewaren van zaden van Inlandsche gewassen, door S. L. — Het alkaloidgehalte van cocablad, door Dr. A. W. K. DE JONG. Enz.
Id. Afl. 3. Aanleg van den tuin, door H. J. WIGMAN. Het nut eener rationeele grondbewerking I, door Jhr. C. DE SAVORNIN LOHMAN. – Mededeelingen betreffende de Caoutchouccultuur, XIV, door W. R. TROMP DE HAAS. — Extractie van Cocablad, door Dr. A. W. K. DE JONG. — Het behoud van kiemvermogen bij Liberiazaden, door PIT. — Nematoden in Robusta-koffie, door Dr. P. J. S. Cramer.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *14e jaarg. Afl. 2. Febr. 1906.*
De herleving der rietsuiker, door H. C. Prinsen Geerligs. — Irrigatie op de Hawaï-eilanden, door W. Maxwell, vertaald door W. C. Dickhoff.

Id. Bijblad, 1906. No. 4
De suikerproductie van Java, gedurende de oogstjaren 1903, 1904 en 1905.
Id. No. 7. Het arbeidscontract op Java en de wettelijke regeling daarvan. Nota aan Z. Exc. den Gouv.-Generaal van N.-I.

Indisch Bouwkundig Tijdschrift. *9e jaarg. (1906). No. 1.*
Iets over de kali Konto en hare verlegging nabij Sewaloeh, door J. Swaving (met platen).

Berichten uit de Zendingswereld. *15 April 1906.*
De uitbreiding van het Zendingsgebied te Sogae Adoe (Nias), door Momeijer.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *April 1906.*
Een vredesconferentie te Posso, door Ph. H. C. Hofman.

Orgaan der Nederl. Zendingsvereeniging. *April 1906.*
Ziekenbehandeling, door H. C. Ruttink. — Over het Ziekenhuis te Tjidĕrēs, door J. Verhoeven, enz.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. *4e Reeks, 5e Deel, Afl. 1. 1906.*
Mr. Pieter van Dam (1621-1706). Advocaat van de Generale Oost-Indische Compagnie, door W. E. van Dam van Isselt.

Man. A monthly record of anthropological science. *April 1906.*
Borneo: Craniology. Note on a cranium found in a cave in the Baram District, Sarawak (with plate), by W. L. H. Duckworth.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 Maart—21 April 1906.

De handel ter beurze bepaalde zich nagenoeg uitsluitend tot den omzet in aandeelen van tabakmaatschappijen. De gunstige afloop van de eerste twee inschrijvingen van Sumatra- en Borneotabak had reeds aanleiding gegeven tot eene vrij belangrijke rijzing. De 3de en 4de inschrijving brachten wederom opbrengstprijzen voor het product, zoo hoog, als sedert jaren niet waren voorgekomen, terwijl men allerwege de verwachting bleef koesteren, dat het resultaat van de komende inschrijvingen eveneens verre boven dat van verleden jaar zou blijven. Aanleiding hiertoe gaf in de eerste plaats de gunstige marktconstellatie, doch ongetwijfeld was ook de in doorsnee goede hoedanigheid van de tabak en de groote uitlevering van het product hierop van invloed. Vooral deze laatste eigenschap is b.v. van veel gewicht voor den Amerikaanschen kooper, die daardoor in staat is meer te betalen dan in andere jaren. Het spreekt van zelf dat de finantieele conditie van verschillende Sumatra tabakmaatschappijen onder deze omstandigheden veel versterkt is geworden en in zoover is eene rijzing van de waarden ter beurze gemotiveerd. Het blijft evenwel moeilijk te beoordeelen, of en wanneer de grenzen van eene gerechtvaardigde hausse overschreden zijn. In deze verslagperiode waren ongetwijfeld de speculanten meer aan het woord dan de beleggers. Te meer merkwaardig mag het daarom heeten, dat gedurende de tamelijk lange periode na de 5de inschrijving de tabakswaarden zich op het zelfde hooge niveau kunnen handhaven.

Verschenen is de officieele vergelijkende prijsopgave van de in de eerste 5 inschrijvingen in 1906 en 1905 verkochte Sumatra- en Borneotabak van de oogsten 1905 en 1904. Daaruit blijkt dat tot heden verkocht zijn 72.150 pakken Sumatratabak tot ongeveer 211 cts tegen op 21 April 1905 70.167 pakken tot ongeveer 144 cts., terwijl van Borneotabak tot heden verkocht zijn 3743 pakken tot ongeveer 134 cts. tegen op denzelfden datum van verleden jaar 2811 pakken tot ongeveer 105 cts.

Gedurende de geheele verslagperiode bleven de cultuurwaarden op den achtergrond. Bij zeer beperkten omzet bleven de koersen nagenoeg op eene hoogte. Enkele fondsen leden evenwel kleine verliezen, waarin men zien wil dat de resultaten van het vorige jaar op suikergebied beter zijn voorgesteld, dan zij achteraf blijken te zijn.

In petroleumaandeelen was nu en dan nog al variatie op niet altijd even deugdelijke gronden. Over het algemeen is de tendenz in de laatste dagen gunstig.

De omzet in goudaandeelen bleef van geringe beteekenis: sedert enkele dagen trekken aandeelen Redjang Lebong meer de aandacht.

Hooger werden genoteerd:

Pref. Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	$1^1/_2$ %
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	2 „
„	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	4 „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	$^3/_4$ „
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij.	$^1/_8$ „
„	Ned.-Indische Handelsbank.	$1^1/_2$ „
„	„ „ ƒ 1000	1 „
4 % Oblig.	„ „	$^1/_2$ „

Aand.	Java Bosch Exploitatie Maatschappij	3 3/4 %
„	„ Cultuur Maatschappij.	2 1/2 „
4 % Oblig.	„ „ „	1/4 „
Aand.	Maatschappij tot expl. der Suikerf. Kalibagor . . .	4 „
„	„ „ „ „ „ Sindang-Laoet.	2 „
„	West-Java Kina Cultuur Maatschappij.	5 „
Pref. Aand.	Amst. Langkat Co.	1 5/8 „
Cert.	Tabak Maatschappij Arendsburg	27 „
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	2 1/2 „
Aand.	Besoeki Tabak Maatschappij	1 „
„	Deli Batavia-Maatschappij	16 „
Cert.	„ „ „	11 „
Aand.	Deli Maatschappij.	7 „
Cert.	„ „	3 3/4 „
Aand.	Deli Padang Maatschappij	2 „
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	3 1/8 „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij.	7 1/2 „
„	Padang Tabak Maatschappij	8 1/8 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	15 „
„	Senembah Maatschappij	8 „
Cert.	„ „	3 „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	10 1/2 „
„ B.	„ „ „	2 1/2 „
„	Soekowono Landbouw Maatschappij	1 1/8 „
C. v. g. a.	United Langkat Plantations Co.	29 3/4 „
4 % Oblig.	Nederl.-Ind. Gas Maatschappij	1/4 „
Aand.	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	3 1/8 „
4 % Oblig.	Rotterdamsche Lloyd.	1/8 „
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij	4 „
„ „	Java Petroleum Mij.	2 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen . .	3/4 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „ . .	1 „
6 % Cum. pref.	aand. A Perlak Petrol. Maatschappij.	1/4 „
Pref. Aand.	Zuid Perlak Petr. Mij	5 1/4 „
Aand.	Oost Borneo Mij.	5/16 „
Pref. Aand.	„ „ „	2 3/8 „
Aand.	Pagoeat Expl. Syndicaat.	1 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	26 1/2 „
„	Handelsvereeniging Java	1 „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	1 „
4 % Oblig.	Ned.-Ind. Spoorweg. Maatsch.	1 7/16 „
Oblig.	Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij.	1 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank.	5 1/2 %
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	3/16 „
Oblig. 1905	Handelsvereeniging „Amsterdam"	1/8 „
Aand.	Koloniale Bank	1/2 „
	Likwidatie Aandeelen Barge c. s.	1/4 „
Cert.	Nederlandsche Handelmaatschappij.	1/8 „
Rescontre	„ „	5/16 „
Aand.	Houtaankap Maatschappij	3 5/8 „
Oblig. 5 %	„ „	1/2 „
Aand.	Nederl. Nieuw Guinea Handel Maatschappij . . .	3 1/2 „
Rec. v. H.	Pamanoekan- & Tjiasseml. Maatschappij. t. E, . .	1/8 „
Aand.	Maatschappij tot expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. .	3 „
Oblig. 4 1/2 %	Tjiomas Rec. v. 1e Hyp.	1/16 „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	28 1/2 „
Cert.	„ „ „	30 „

Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	1 %
Aand.	Amsterdam Padang Comp	$2^3/_4$ „
„	Deli Cultuur Maatschappij	$^3/_8$ „
„	Holland Sumatra Tabak Mij.	11 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$^1/_2$ „
„	Sumatra Cultuur Mij.	11 „
„	Nederl. Gutta Percha Mij.	$^1/_2$ „
„	Java-China-Japanlijn 1e Serie.	$1^1/_4$ „
„	Koninklijke West-Indische Maildienst.	$^1/_2$ „
„	Rotterdamsche Lloyd	$8^1/_2$ „
„	Stoomvaart Maatschappij „Nederland".	$9^1/_2$ „
„	Petroleum Mij. Moeara Enim.	$^7/_8$ „
„	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	$^5/_8$ „
3 % Cum. pref.	Aand. B. Perlak Petroleum Maatschappij	$^3/_8$ „
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	$^1/_4$ „
Gew. Aand.	Gross. Concessies	$^1/_8$ „
Aand.	Guyana Goud-Placer Maatschappij	$10^3/_8$ „
„	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen.	3 „
Pref. Aand.	„ „ „	$^1/_2$ „
„ „	Ned. West-Ind. Expl. en Mijnb. Maatschappij.	$1^3/_8$ „
R. v. g. A.	Pagoeat Expl. Syndicaat.	$3^5/_8$ „
Pref. Aand.	„ „ „	$3^7/_8$ „
Winstbew.	„ „ „	5 „
Aand.	Nederl.-Ind. Spoorweg Maatschappij.	$3^1/_2$ „
Oblig. $3^1/_2$ %	„ „ „	$^1/_8$ „
Aand.	Bataviasche Electrische Tram Mij.	$^1/_2$ „
„	Madoera Stoomtram Mij..	$1^1/_2$ „
„	Oost-Java Stoomtram Maatschappij.	$2^7/_8$ „
„	Semarang Cheribon Stoomtr. Mij.	$2^1/_2$ „

DIVIDENDEN.

Padang Tabak Maatschappij..		6 %
Commanditaire Vennootschap W. Schöffer & Co.		6 „
Stoomvaart Maatschappij „Nederland"		9.30 „
Rotterdamsche Bank		$6^1/_2$ „
Tabak Maatschappij Arendsburg.		20 „
Landbouw Maatschappij Ngoepit.		$21^1/_4$ „
Cultuur Maatschappij Wonolangan.	(voorgesteld)	20 „
Duitsch-Nederlandsche Telegraaf-Maatschappij		5 „
Algemeene Consignatiebank.		5 „
Bataviaasch Prauwenveer		12 „
Maatschappij tot Exploitatie van Rijstlanden	(slot)	8 „
Brandverzekering Maatschappij Mercurius.		$10^1/_2$ „
Nederlandsch Indische Hypotheekbank.		$7^1/_2$ „
Handel- en Industrie Maatschappij Curaçao	(voorgesteld)	4 „
Cultuur Maatschappij Balong Bendo	(interim)	6 „
Nederlandsch Indische Hypotheekbank		$7^1/_2$ „
Administratiekantoor Insulinde $4^1/_2$		$4^1/_2$ „
Cultuur Maatschappij Kali Klepoe		13 „
Landbouw Maatschappij Manang		$10^3/_4$ „
Cultuur Maatschappij Rewoeloe		6 „
Droogdok Maatschappij Tandjong Priok		11 „
Nederlandsch Indische Escompto Maatschappij		8 „
Administratiekantoor van Indische Fondsen.		6 „
Sumatra Cultuur Maatschappij.		25 „
Brandassurantie Maatschappij Veritas.		6 „
Brandassurantie Maatschappij Ardjoeno.		6 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	304—305 %
〃	Landbouw Maatschappij Pangerango	105 〃
Aand. serie A.	Exploratie- en Mijnbouw Maatschappij	21—23 〃
Aand.	Mijnbouw Mij. Totok	116 〃
〃	Nederl.-Indische Exploratie Mij.	155½—175 〃
〃	Batavia Arak Maatschappij	54½—61¼ 〃
〃	Maatsch. tot Exploit. der Suikerfabriek Waroe.	100 〃
Nieuwe Aand.	Pasoeroeansche Stoomtramwegmaatschappij	67 〃
Aand.	Cultuur Maatschappij Santa Rosa	6½ 〃
Aand. serie A.	Petroleum Maatschappij Rembang	20 〃
6 % Oblig.	Exploratie Syndicaat Pagoeat.	50 〃
Aand.	Goud Explor. Mij. Simau	325 〃
〃	Crediet- en Handelsvereeniging Banda.	56—700 〃
Opr. Aand.	Javasche Boschexploitatie	ƒ 20 - 30
〃 〃	Javasche Cultuur Maatschappij	〃 75—80
〃 〃	Maatschappij tot Expl. der Suikerfab. Kalibagor	ƒ 120—126
〃 〃	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir.	ƒ 7—8
Pref. Aand.	Oostersche Hypotheekbank	110—110⅛ %
Aand.	Landbouw Maatschappij Ngoepit	264½—265 〃
Opr. bew.	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij	ƒ 61⅞
Aand.	Bataviasche Zee- en Brandassurantie Mij.	80 %
〃	Ramoenia Cultuur Maatschappij.	125 〃
〃	West Java Kinacultuur Maatschappij	57—75 〃
Winst Aand.	Koninklijke Paketvaart Maatschappij	ƒ 540—550
〃 〃	Suikerfabriek Poerwokerto	ƒ 40.-
Aand.	Cultuur Maatschappij Kali Tello.	35 %
〃	Landbouw Maatschappij Temoeloes	105 〃
Pref. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	140 〃
Gew. aand.	〃 〃	115 〃
Aand.	Solosche Tramweg Maatschappij	62 〃
Opr. Aand.	Semarang Cheribon Stoomtram Maatschappij.	ƒ 700

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 7	21
Kol. Suriname ....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ......Aand.	$86^1/_4$	$80^3/_4$
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	$100^1/_4$	—
Oostersche Hypotheek Bank ....Pref. Aand.	—	—
Borneo Sumatra Maatschappij.......Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl............. „	$103^{11}/_{16}$	$103^{11}/_{16}$
„ „ „ „ ....Pref. Aand.	$174^1/_2$	176
„ „ „ „ ....Winst- „	$29^{15}/_{16}$	$29^3/_4$
Handelsv. „Amsterdam" ....Aand.	174	176
„ „ '85 ....Oblig. 4 pCt.	101	101
„ „ '94 .... „ 4 „	—	—
„ „ 1905........	$101^1/_4$	$101^1/_8$
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	131	135
Java Bank........................Aand.	187	187
„ „ ....Cert. v. Aand.	$185^1/_4$	$185^1/_4$
Koloniale Bank ....Aand.	86	$85^1/_2$
„ „ ....Pref. Aand.	95	$95^3/_4$
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	$99^{15}/_{16}$	$99^{15}/_{16}$
Likw. Aand. Barge c. s...........Aand.	$90^7/_8$	$91^5/_8$
Ned. Handelmaatschappij ....Aand.	$195^1/_2$	$195^5/_8$
„ „ ....Cert.	$195^7/_8$	$195^3/_4$
„ „ ....Rescontre.	$191^{11}/_{16}$	$191^3/_8$
Ned.-Ind. Escompto Mij.............Aand.	134	134
„ „ „ ....Cert. v. Aand.	135	135
Ned.-Ind. Handelsbank ....Aand.	142	$143^1/_2$
„ „ .... *f* 1000 „	140	141
do. 8001—10000 à *f* 1000....... „	127	127
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	101	$101^1/_2$
Surinaamsche Bank ....Aand.	—	143
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	62	62
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	65	65
Java Bosch Expl.-Mij. ....Aand.	$102^1/_4$	106
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij.....................Aand.	120	$122^1/_2$
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$100^1/_2$	$100^3/.$
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	126	130
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah ....Aand.	—	—
„ „ Kali Tello............... „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran" Aand.	107	107
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.... ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ......Aand.	—	—
Landbouw-Maatsch. Melattie......... „	$34^1/_2$	$34^1/_2$
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	110	110
Ned.-Ind. Cultuur Mij..............Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Houtaankap Mij...........Aand.	$57^7/_8$	$54^1/_4$
„ „ „ „ ....Oblig 5 pCt.	$99^1/_2$	99
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	265	265
Cultuurmaatschappij Ngredjo.......Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 7	21
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	30	$26\frac{1}{2}$
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	101	$100\frac{7}{8}$
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... „	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	180	177
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	103	103
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	183	185
Cultuur-Mij. Soember Redjo........ „	70	70
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	105	105
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp............. „ $4\frac{1}{2}$ „	$99\frac{3}{4}$	$99\frac{11}{16}$
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	70	75
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. „	$808\frac{1}{2}$	780
„ „ „ ....Cert.	810	780
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	$90\frac{1}{2}$	$89\frac{1}{2}$
„ „ „ ....Pref. „	$167\frac{1}{2}$	$169\frac{1}{8}$
Amsterdam Padang Comp...........Aand.	$100\frac{1}{4}$	$97\frac{1}{2}$
„ „ „ ... oprichters aand. ƒ	$72\frac{1}{2}$	$72\frac{1}{2}$
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	700	700
„ „ „ ......Cert.	695	722
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	60	$62\frac{1}{2}$
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	—	—
Besoeki Tabak Maatschappij.......... „	104	105
Deli-Batavia Maatschappij............ „	682	698
„ „ „ ....Cert.	687	698
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	82	$81\frac{5}{8}$
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	320	320
Deli-Maatschappij....................Aand.	488	495
„ „ ....Cert.	495	$498\frac{3}{4}$
Deli Padang Maatschappij............Aand.	87	89
Holl. Sum. Tab. Mij................. „	53	44
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	—	13
Langkat Tabak Mij., Serie A......... „	$66\frac{1}{4}$	$69\frac{3}{8}$
„ „ „ „ B......... „	32	32
Langkat Mij....................... „	—	—
Medan-Tabak Maatschappij........... „	$301\frac{1}{2}$	309
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	164	$163\frac{1}{2}$
Padang Tabak-Maatschappij.......... „	$158\frac{1}{2}$	$166\frac{5}{8}$
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... „	352	375
Senembah-Maatschappij .... „	419	427
„ „ ....Cert.	422	425
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	177	$187\frac{1}{2}$
„ „ „ B...... „	73	$75\frac{1}{2}$
Soekowono Landbouw Maatschappij, A. „	$116\frac{1}{2}$	$117\frac{5}{8}$
Soengei Bedjankar.................. „	$88\frac{1}{2}$	$88\frac{1}{2}$
Sumatra Cultuur Maatschappij........ „	346	335
Sumatra Plantage Maatschappij....... „	66	66
United Langkat Plantage.........Cert. v. g. Aand.	412	$442\frac{1}{4}$
Ned. Gutta Percha Mij..............Aand.	69	$68\frac{1}{2}$
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	$11\frac{1}{2}$	$11\frac{1}{2}$
„ „ „ „ ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 7	21
Ned.-Ind. Gas Maatschappij 1901/05...Oblig. 4 pCt.	$101^1/_4$	$101^1/_2$
Pharm. Handelsver. v/h. A. d'Ailly en Zn. en M. & G...................Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	64	64
Java-China-Japanlijn, 1 Serie........ „	$121^1/_4$	$122^1/_2$
„ „ „ . 2 „ .... „	112	112
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Kon. Paketvaart-Mij..............Aand.	160	$163^1/_8$
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	110	$109^1/_2$
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	--	$103^5/_8$
„ „ „ „ 1900 Obl. 4 pCt.	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Rotterdamsche Lloyd .... Aand.	$127^1/_2$	119
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	$102^5/_8$	$102^3/_4$
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	160	$150^1/_2$
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	104	104
Dordt. Petroleum Industrie Mij.....Pref. Aand.	122	126
„ „ „ „ .... Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
„ „ „ „ 1903.Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Gaboes Petr. Mij..................Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	30	30
„ „ „ ......Pref. Aand.	40	42
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	$478^3/_4$	$479^1/_2$
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	$477^1/_2$	$478^1/_2$
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	$115^3/_8$	$114^1/_2$
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102	102
Petr. Mij. Moesi Ilir .... „	$34^7/_8$	$34^1/_4$
Panolan Mij.......................Cert. ƒ	340	340
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	$123^5/_8$	$123^3/_4$
„ „ 3 „ „ ... „ „ B	102	$101^5/_8$
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	$61^1/_2$	$61^1/_4$
Zuid-Perlak Petroleum Mij.....Pref. Aand.	$83^3/_4$	89
Mijnbouw Mij. Boekal..............Aand.	$84^3/_4$	$84^3/_4$
„ „ Bwool..............Pref. Aand.	$10^1/_4$	$10^1/_4$
Gross. Concessies..................Gew. Aand.	$11^7/_8$	$11^3/_4$
„ „ ....Pref. „	22	22
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	$39^7/_8$	$29^1/_2$
„ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen............Gew. Aand.	160	157
„ „ „ ....Pref. „	220	$219^1/_2$
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata"Aand.	$93^1/_2$	$93^1/_2$
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	—
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	190	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	—	5
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	$16^7/_8$	$15^1/_2$
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... „	20	20
Oost Borneo Maatschappij.......... „	$42^1/_2$	$42^{13}/_{16}$
„ „ „ ....Pref. Aand.	83	$85^3/_8$
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	21	22
„ „ „ Paleleh R.v.g.Gew. „	$30^1/_8$	$26^5/_8$
„ „ „ „ „ „ Pref. „	61	$57^1/_8$
„ „ „ „ „ Winstbew.	30	25
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.......... „	556	$582^1/_2$
Singkep Tin Maatschappij.......... „	80	80

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 7	21
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" Aand.	66	60
Suriname Mijnbouw Maatschappij... „	—	—
Tjenako Steenk. Mij............... „	3	3
Handelsvereeniging Java .... „	92	93
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	$115^3/_4$	$115^3/_4$
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel $4^1/_2$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	199	200
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	103	103
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	103	103
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	$224^1/_2$	221
„ „ No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	$102^9/_{16}$	104
„ „ 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	$98^7/_8$	$98^3/_4$
„ „ 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	92	92
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	$37^1/_4$	$37^1/_4$
„ „ „ „ ...Oblig $4^1/_2$ pCt.	—	94
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	24	$23^1/_2$
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	—	—
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	120	120
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	102	102
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	19	$17^1/_2$
„ „ „ ....Pref. Aand.	$44^1/_2$	$44^1/_2$
„ „ „ ....Oblig. 5	—	—
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig.	—	—
Modjokerto „ „ teruggebr. nom. ƒ800. Aand.	30	30
„ „ „ 4 pCt. Cumul. ƒ 250	60	60
„ „ „ Oblig. 4 pCt. ƒ 500	$93^3/_4$	$93^3/_4$
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	155	155
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java Stoomtram Mij............Aand.	$75^7/_8$	73
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ ....Aand	67	67
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	—	148
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	102	103
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	$167^1/_2$	165
„ „ „ „ ......Oblig.	—	—
Serajoedal Stoomtram-Mij...........Aand.	141	141
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	21 Febr.— 6 Maart.	7—21 Maart.
Javasche Bank	183	184
Certif. Nederl. Handel-Mij.	198	197½—197¾
N. I. Escompto Mij.	133 125	134—135
Ned.-Ind. Handelsbank.	146 141—141½	141 141½
Koloniale Bank (gew. aand.)	90	—
„ „ (pref. aand)	100	—
N. I. Hypotheekbank (4% pandbrieven)	98	98½
Koninklijke Paketvaart Mij	163½	163
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	135	134
Handels-Verg. „Amsterdam"	176½	—
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	70	70
Mij. Onderlinge Hulp	—	70
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	—	105
Boekhandel Visser & Co	90	90
Bataviasche Volks- en Stads-Apotheek	105	—
Ned. Ind. Spoorweg Mij	214	215
Deli Spoorweg Mij	—	195
Ned. Ind. Tramweg Mij	—	147½
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	146½	146½
Samarang-Cheribon „ „	—	162½
Serajoedal „ „	—	141
Oost-Java „ „	76	76
Nederlandsche Lloyd	—	60
2e Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	66	—
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	140½	140
Brand-Waarborg-Mij. N.-I.	157½	—
Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	80
Bataviaasch Prauwenveer	165	166
Nieuw Prauwenveer te Batavia	166	166
Tagalsch Prauwenveer	170	—
Oost-Java Prauw-Mij.	158	—
Nieuw Prauwenveer te Soerabaja	207½	210
Bagelen Thee- en Kina Mij.	—	85
Cultuur Mij. „Perbawatie"	180	—
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	160	156
Mij. tot Expl. van Rijstlanden.	270	262
Cultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	70	—
Cultuur Mij. Tjisampora	—	65
Ned. Ind. Telefoon Mij	107½	102½
Algemeene Telefoon Mij.	55	—
Ned. Ind. Gas Maatschappij	—	187½
New Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	—	125
Fabr. de Volharding, Soerabaia	—	60
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. aandeelen	34½—35	35
„ „ „ (pref. „	66—67	65
„ „ „ (winst. „	30	—
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	115	111—114½
„ „ „ (obligatiën)	130	122½
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	575—587½	540—555
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	165—235	215—217½
„ „ „ (gew. aandeelen)	137—160	145—157½
Goud Explor. Mij. Simau (aandeelen)	200—250	275
„ „ „ „ (obligatiën)	200	—
Mijnbouw Mij. Tainam (aandeelen)	490—495	570
„ „ „ (winstbew.)	435	—

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

BOUWMAATSCHAPPIJ PASAR BAROE WELTEVREDEN.
(Javasche Courant van 23 Februari 1906, No. 16).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië, in eigendom, huur, erfpacht, of recht van opstal, door aankoop of op andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. ƒ 15.000, verdeeld in 15 aandeelen à ƒ 1000, waarvan 11 stuks worden uitgereikt aan den heer C. J. Loriaux, terwijl voor de overige aandeelen door Chineezen wordt deelgenomen.

Bestuur. 1 directeur de heer Loriaux, 3 commissarissen Oey Boen Som, Oey Boen Soey en Oey Boen Hian.

Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest aan directeur en commissaris ieder 10 pCt., terwijl 80 pCt. in het reservefonds gestort wordt.

BOUWMAATSCHAPPIJ GANG CRONE.
(Javasche Courant van 27 Februari 1906, No. 17).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië, door aanvraag, aankoop, of op andere wijze het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. ƒ 50.000, verdeeld in 50 aandeelen à ƒ 1000, waarvan 18 stuks geacht worden te zijn volgestort door den inbreng van een perceel, perceelsgedeelten, enz.

Bestuur. 1 directeur de heer F. N. Neumann.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

„HET BATAVIASCH ADMINISTRATIE- EN EFFECTENKANTOOR".
(Javasche Courant van 27 Februari 1906, No. 17).

Zetel. Batavia.

Doel. Het administreeren van gelden, het handeldrijven in effecten en het verrichten van alle daarmede in verband staande handelingen.

Kapitaal. ƒ 250.000, verdeeld in 250 aandeelen à ƒ 1000, welke verdeeld zijn in 5 seriën, terwijl slechts serie A. is uitgegeven, waarin wordt deelgenomen door de heeren der Kinderen en Wiechert voor 49 en 1 stuks.

Bestuur. 2 directeuren de heeren D. J. Der Kinderen en J. H. E. Wiechert.

Winstverdeeling. 6 pCt. over het gestorte bedrag aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, 50 pCt. aan de aandeelhouders, 40 pCt. aan de directeuren.

BOUWMAATSCHAPPIJ CEINTUURBAAN.
(Javasche Courant van 27 Februari 1906, No. 17).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aankoop of op andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. ƒ 26.000, verdeeld in 2 seriën van 13 aandeelen à ƒ 1000, waarvan 12 stuks worden uitgereikt aan den heer C. F. Vermandel als vergoeding voor den inbreng van een te Batavia gelegen perceel, terwijl door den heer C. L. Vermandel wordt deelgenomen voor 1 aandeel.

Bestuur. 1 directeur de heer C. F. Vermandel, 1 commissaris de heer C. L. Vermandel.

Winstverdeeling. 5 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest aan directeur en commissaris ieder 10 pCt., terwijl het resteerende in het reservefonds gestort wordt.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „NEDERLANDSCH INDISCHE KOEK- EN BANKETBAKKERIJ".
(Javasche Courant van 6 Maart 1906, No. 19).

Zetel. Djokjakarta.
Doel. De exploitatie van hotels, café's, met of zonder wagenverhuurderijen, zoomede de uitoefening van koks- en banketbakkersaffaires, en het drijven van alle daarmede verband houdende zaken.
Kapitaal. *f* 15.000, verdeeld in 60 aandeelen à *f* 250, waarin wordt deelgenomen door den heer W. R. Westhoff en vrouwe A. Arbeid, ieder voor 20 stuks.
Bestuur. 1 directeur de heer J. J. Hekker, 1 commissaris de heer W. R. Westhoff.
Winstverdeeling. 20 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissaris, 70 pCt. aan de aandeelhouders.

VEREENIGING „HULP-,SPAAR-EN LANDBOUW CREDIETBANK KEBOEMEN".
(Javasche Courant van 6 Maart 1906, No. 19).

Zetel. Keboenen.
Doel. Het verschaffen van gelden tegen matige rente aan inlandsche ambtenaren en andere ingezetenen in het regentschap Keboemen, aan Europeanen en inlanders de gelegenheid te geven hunne spaarpenningen veilig te beleggen, den kleinen landbouw te steunen, door inlandsche landbouwers in genoemd gebied gelden te verschaffen, en in het algemeen de welvaart in het regentschap te helpen bevorderen.
Het bedrijfskapitaal der vennootschap wordt voor hoogstens de helft gevormd door bij haar belegde deposito's en spaargelden.
Bestuur. In de algemeene vergadering wordt het bestuur gekozen.

NEDERLANDSCH-INDISCHE KUNSTMESTFABRIEK.
(Javasche Courant van 9 Maart 1906, No. 20).

Zetel. Batavia.
Doel. De overname en verdere exploitatie van een beenderen-verwerkingsfabriek, en van nader op te richten dergelijke fabrieken, of daarmede verband houdende inrichtingen.
Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de Maatschappij H. Jenne en Co. en de firma Maintz en Co., respectievelijk voor 40 aandeelen, welke aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van een vergunning tot het oprichten van eene fabriek tot het bereiden van beenderen, een perceel, met daarop staande fabriek met inventaris, enz.
Bestuur. 1 directrice de Maatschappij H. Jenne & Co., 1 commissaris de firma Maintz & Co.
Winstverdeeling. De verdeeling der winst zal tot 1908 als volgt plaats vinden : 12 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan den commissaris, 75 pCt. aan de aandeelhouders, 8 pCt. aan het reservefonds.

HANDEL MAATSCHAPPIJ GO BOEN TJHAN.
(Javasche Courant van 16 Maart 1906, No. 22).

Zetel. Semarang.
Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als voor rekening van en in gemeenschap met derden.
Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Go Boen Tjhan en Tan Tjing Sioe, respectievelijk voor 75 en 25 stuks, welke aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de te Semarang gedreven wordende handelszaak met inventaris, baten en lasten.
Bestuur. 1 directeur van Tan Tjing Sioe, 2 commissarissen de heer Mr. Th. B. Pleyte en Go Boen Tjhan.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

JAVASCHE RIJST EN ZIJDE MAATSCHAPPIJ TJENGKARANG.
(*Javasche Courant van 20 Maart 1906, No. 23*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van de particuliere landgoederen Tjengkareng, Kali Deres en Tegal Alor, voorts de aankoop, overname of aanvaarding in erfpacht of den inhuur en de exploitatie van andere landerijen en perceelen in de residenties Batavia, Bamtam, Krawang, en Preanger Regentschappen, alsook het opkoopen van producten om die al of niet bereid weder te verkoopen.

Kapitaal. *f* 360.000, verdeeld in 36 aandeelen van *f* 10.000, waarin wordt deelgenomen door de Cultuur Maatschappij Lie Tham Zoon Goon voor 35 stuks, door den heer F. D. Cochius voor 1 aandeel; de door genoemde Cultuur maatschappij genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de reeds vermelde perceelen enz.

Bestuur. 1 directeur de heer F. D. Cochius, 3 commissarissen de heeren Mr. J. Schoutendorp, Jhr. N. J. Westpalm van Hoorn van Burgh en Lie Hin Liang.

Winstverdeeling. De jaarlijksche algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NEDERLANDSCH INDISCHE RAMEE CULTUUR MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Courant van 20 Maart 1906, No. 23*).

Zetel. Batavia.

Doel. De voortbrenging en verhandeling, van rameevezels, in een of meer bedrijven in Nederlandsch Indië.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 400 aandeelen á *f* 500, waarvan 200 stuks aan de Indische Cultuur Exploratie Maatschappij worden uitgereikt.

Bestuur. 1 directeur de vennootschap van koophandel onder de firma Reynst en Vinju, 3 commissarissen de heeren J. Dinger, R. H. J. Spanjaard en G. C. Kuneman Jr.

Winstverdeeling. 6% over het uitgegeven kapitaal aan aandeelhouders, van het resteerende 5% aan den directeur, 5% aan de commissarissen, hoogstens 5% aan het personeel, het restant aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ KATWIJK.
Gouvernements Advertentieblad van Suriname van 20 Maart 1906, No. 25).

Zetel. Paramaribo.

Doel. De cultuur van cacao, rubber en andere producten op de plantage Katwijk, in Beneden-Commewijne en op andere eventueel in eigendom te verkrijgen gronden, voorts den handel in de verkregen producten en hetgeen met die cultuur en handel in onmiddellijk verband staat.

Kapitaal. *f* 80.000, verdeeld in 160 aandeelen à *f* 500, waarvan reeds 69 stuks geplaatst zijn.

Bestuur. 1 beheerder de heer M. P. A. de Eyck Nahar.

Winstverdeeling. 10% over het bedrag der uitgegeven aandeelen aan de houders daarvan, van de rest 10% aan de commissarissen, 8% aan den beheerder, 2% aan den gezagvoerder op de onderneming, 10% aan het reservefonds, 70% aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „BATOE MANDI".
(*Staats-Courant van 18 April 1906, No. 89*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, speciaal de ondernemingen Wampoe en Berilam, en mitsdien het planten, voor de markt bereiden en verkoopen van landbouwproducten, in hoofdzaak tabak, en al hetgeen met die exploitatie in verband staat.

Kapitaal. *f* 510.000, verdeeld in 510 aandeelen à *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren J. B. Harmeyer en M. van Aken ieder voor 1 aandeel, door den heer H. Th. van Steeden voor 508 aandeelen.

De door den heer van Steeden genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van alle rechten, welke hij bezit op de landconcessiën Wampoe en

Berilam in Langkat, benevens de op die landen aanwezige gebouwen, getimmerten en verdere opstallen, beplantingen, machinerieën, gereedschappen, verdere goederen, waarden, alsmede de vorderingen op de Deli Maatschappij, de geoogste producten, hetzij op de onderneming, hetzij reeds verscheept.

Bestuur. **1 directeur de heer A. Ph. Spruyt, 4 commissarissen de heeren mr. H. Goeman Borgesius, J. B. Harmeyer, M. van Aken en mr. P. C. Bloys van Treslong Prins.**

Winstverdeeling. **Ten eerste een zeker percent aan den administrateur der onderneming, daarna wordt aan de aandeelhouders over het gestorte bedrag 5 pCt. uitgekeerd, van het resteerende komt 10 pCt. aan den directeur, 15 pCt. aan de gezamenlijke commissarissen, 25 pCt. aan het reservefonds, 50 pCt. aan de aandeelhouders.**

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij.

Opbrengst over Januari 1906.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (128.000)	*f*	50.000.—
Goederen, tonnen (24.000)	„	124.000.—
Verschillende ontvangsten	„	11.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	185.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	183.949.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	360.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	358.000.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	32.23
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	32.05
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	29.70
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.66

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (94.000 .)	*f*	33.000.—
Goederen, tonnen (13.000)	„	47.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.900.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	83.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	76.228.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	169.300.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	166.048.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	53.51
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	48.61
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	51.24
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	50.26

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (33.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	2.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	5.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	3.916.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.700.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.378.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.23
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.08
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.89
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.44

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (72.000)	*f*	11.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	7.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	18.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.951.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	34.200.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	37.057.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	14.13
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.60
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	12.33
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	13.36

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (20.000)	*f*	5.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	10.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	15.400.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	10.974.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	27.900.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	12.778.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	14.86
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	10.59
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	12.78
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	9.49†

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (79.000)	*f*	22.000.—
Goederen, tonnen (19.000)	„	46.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.700.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	71.700.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	54.280.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	143.300.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	119.743.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.49
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.94
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	9.95
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	8.32

Tramweg Solo—Bojolali. Solosche Tramweg-Maatschappij. (28 kilometers.).

Reizigers, aantal (23.000)	*f*	4.000.—
Goederen, tonnen —	„	—
Verschillende ontvangsten	„	—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	4.000 —
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig	„	9.200.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	—
Per dagkilometer deze maand (voorloopig)	„	5.10
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	5.57
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin).	„	—

* Gemiddeld in exploitatie 23 K.M.

† In exploitatie bij de Nederl.-Indische Spoorweg-Maatschij.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Maart 1906 ƒ 26.200 tegen ƒ 27.622 in 1905.
Opbrengst sedert 1 Juli 1905 ƒ 258.600 tegen ƒ 254.346 in 1905.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Maart 1906	ƒ 104.000	ƒ 8.60	389
„ 1905	„ 98.700	„ 8.20	
Verschil meer	„ 5.300	„ 0.40	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1906	„ 295.900	„ 8.45	389
„ 31 „ 1905	„ 278.100	„ 7.95	
Verschil meer	„ 17.800	„ 0.50	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1906	ƒ 20.100	ƒ 7.10	91
„ 1905	„ 21.200	„ 7.50	
Verschil minder	„ 1.100	„ 0.40	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1906	„ 56.000	„ 6.85	91
„ 31 „ 1905	„ 56 100	„ 6.85	
Verschil minder	„ 100	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Maart 1906	ƒ 17.500	ƒ 15.25	37
„ 1905	„ 18.000	„ 15.70	
Verschil minder	„ 500	„ 45	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1906	„ 50.200	„ 15.10	37
„ 31 „ 1905	„ 53.400	„ 16.05	
Verschil minder	„ 3.200	„ 0.95	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Maart 1906	ƒ 5.500	ƒ 4.35	41
„ 1905	„ 6.400	„ 5.05	
Verschil minder	„ 900	„ 0.70	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1906	„ 14.700	„ 4.—	41
„ 31 „ 1905	„ 15.900	„ 4.30	
Verschil minder	„ 1.200	„ 0.30	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Maart 1906	ƒ 80.300	ƒ 9.45	274
„ 1905	„ 75.000	„ 8.85	
Verschil meer	„ 5.300	„ 0.60	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1906	„ 233.300	„ 9.60	274
„ 31 „ 1905	„ 221.800	„ 9.—	
Verschil meer	„ 14.500	„ 0.60	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Maart 1906	ƒ 10.200	ƒ 6.60	50
„ 1905	„ 9.700	„ 6.25	
Verschil meer	„ 500	„ 0.35	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1906	„ 30.200	„ 6.70	50
„ 31 „ 1905	„ 28.500	„ 6.35	
Verschil meer	„ 1.700	„ 0.35	

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1906 *f* 7998 (tegen *f* 6398). Sedert 1 Jan. *f* 20.164 (tegen *f* 18.090.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1906 *f* 14.100 (voorl. opg.) tegen *f* 16.321. Sedert 1 Jan. *f* 42.600 (voorl. opg.) tegen *f* 43.788.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1906 *f* 12.900 (voorl. opg.) tegen *f* 11.624. Sedert 1 Jan. *f* 36.508 (voorl. opg.) tegen *f* 36.379.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1906 *f* 8499 (tegen *f* 7169). Sedert 1 Jan. *f* 25.627 (tegen *f* 19.707).

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1906 *f* 10.675 tegen *f* 10.045. Sedert 1 Jan. *f* 34.025 tegen *f* 33.125.

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Maart 1906 *f* 32.000 tegen *f* 35.000. In exploitatie 211 K. M.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1905.

Opbrengst Maart 1906	*f* 133.000	tegen	*f*	124.904	in	1905.
„ per dagkilometer	„ 46.63	„	„	43.79	„	1905.
„ sedert 1 Jan. —	„ 384.000	„	„	367.321	„	—

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155	K.M.	in	1905.
Opbrengst Maart 1906	*f* 37.000	„	*f*	38.377	„	1905.
„ per dagkilometer	„ 7.70	„	„	7.98	„	1905.
„ sedert 1 Jan. —	„ 108.000	„	„	109.656	„	—

KOLONIALE SPOORWEGEN (SURINAME).

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht van het aantal passagiers en de hoeveelheid vrachtgoed, maandelijks vervoerd sedert de opening van het spoorwegverkeer:

	Passagiers.	Vrachtgoed. Ton.	Opbrengst. Guldens.
Februari	14.508	177.5	4.626.60
Januari	13.501	125.5	4.287.40
December	15.304	368	5.101.45
November	18.950	146	5.530.87½
October	22.136	168	6.185.60
September	15.573	221	3.942.53
Augustus	16.267	266	4.462.87
Juli	16.949	199	4.054.32½
Juni	15.508	311.5	4.194.87½
Mei	20.762	268.5	5.174.15½
April[1])	21.982	114.5	6.122.42½

(*O. W.*)

[1]) Hieronder ook begrepen 3 dagen in Maart.

Bali en Imperialisme.

DOOR

H. CRAANDIJK.

In de November aflevering van de Gids verscheen een belangwekkend artikel van de hand van den Controleur Van Eerde over de vestiging van ons gezag op Lombok, waarin werd nagegaan welke de resultaten daarvan zijn geweest voor de drie belanghebbende partijen, het gouvernement, de bevolking en de voormalige vorstelijke familie.

Aangetoond werd, dat al mocht nog niet een directe bate in de schatkist verblijven, de inkomst nog niet dadelijk de uitgaaf overtreffen, toch de verwachting bestond, dat binnenkort dit resultaat zou zijn bereikt. Werkelijk bestaat voor die verwachting alle grond. De landelijke inkomsten zijn steeds stijgende en zullen weldra de belangrijke som van 3 ton 's jaars bereiken. De uitgaven voor de burgerlijke openbare werken zijn voortdurend dalende en zullen zich aldra kunnen bepalen tot het gewoon onderhoud. Ook de uitgaven voor de korpsen gewapende politiedienaren zullen voor vermindering vatbaar blijken, evenals die voor een thans nog te groot aantal districtshoofden.

De voordeelen voor het Gouvernement zullen zich op die wijze al spoedig in een batig saldo afspiegelen.

Oneindig grooter evenwel zijn de voordeelen voor de bevolking geweest.

Op boeiende wijze wordt de chaotische toestand vóór den oorlog geschetst, wordt verhaald hoe de opstand der Sasaksche bevolking tegen haren souverein het land te gronde dreigde te richten, hoe tusschen de Balische en Sasaksche districten een uitgebreide verwoeste streek was ontstaan, waar landbouw onmogelijk was en waar zich alleen van roof en moord levende benden konden ophouden, loerende op de voorbijgaande transporten, daar buiten plunderende

om in haar onderhoud te voorzien, hoe de Sasaksche bevolking al meer en meer dreigde het onderspit te delven en door de beter bewapende, krijgshaftiger Baliërs weder ten onder te worden gebracht.

Hoevele menschenlevens zouden evenwel nog verloren zijn gegaan vóór dit doel was bereikt, welk een jammer en ellende zou nog over land en volk zijn gebracht.

En nu, weinige jaren na ons optreden heerschen rust en orde in dit land, doorsnijden goede transportwegen met vele permanente werken het eiland, is de verwoeste streek in een onafzienbare, vruchtbare sawahvlakte herschapen, is het landbezit tot wederzijdsch genoegen van Baliërs en Sasaks geregeld, genieten de Inlandsche rechtbanken, rechtsprekende volgens voor de bevolking begrijpelijke regelen, het volle vertrouwen der justitiabelen.

Waar armoede en ellende heerschten, vertoonen zich thans welvaart en geluk, zich uitende in kleeding en sieraden, in huizen en feesten.

Met lof wordt vermeld de loyale houding der sympathieke Baliërs bij de regeling der agrarische kwestie, hoe zij vaak afzagen van billijke rechten om het bestuur in de gelegenheid te stellen tot een bevredigend resultaat te komen; hoe zij eenmaal overwonnen, de overtuigende bewijzen leverden zich volkomen te schikken in de nieuwe orde van zaken en waar mogelijk mede te werken om de taak der nieuwe overheerschers te verlichten.

Nog een gewichtig feit valt te vermelden, dat zegenrijke gevolgen voor de bevolking heeft gehad, maar hetwelk den heer van Eerde bij het schrijven van zijn artikel nog niet bekend was, ik bedoel de afschaffing van slavernij en lijfeigenschap.

Wel werden bij Staatsblad 1901, no. 287, regelen vastgesteld tot geleidelijke vrijmaking, maar ongetwijfeld zouden vele jaren verloopen eer dit doel zou zijn bereikt. De toenmalige Controleur van Oost-Lombok, C. A. van Affelen van Saemsfoort, wist de meesters te bewegen de vrijlating van alle sepangans (lijfeigenen) uit te spreken; dit goede voorbeeld werd in Midden- en West-Lombok gevolgd en vóór het einde van 1905 kon aan de Regeering gerapporteerd worden, dat de slavernij op dit eiland tot het verledene behoorde.

Kan gewezen worden op de groote en goede resultaten, die onze vestiging op Lombok voor de bevolking had, zoo stelt de schrijver in het licht, dat de derde partij, het vorstenbestuur, de eenige is, die door ons optreden heeft verloren, die daarbij is te gronde

gegaan. Het kon wel niet anders, één partij *moest* het gelag betalen, gelukkig is het de kleinste geweest en mag zeker met trots worden geconstateerd, dat onze arbeid de groote massa tot zegen heeft gestrekt en ook verder strekken zal tot gestadige ontwikkeling en bloei van dit rijkbedeelde land.

Met waardeering is van het bovenbesproken artikel kennis genomen evenals van hetgeen het bestuur op Lombok reeds heeft tot stand gebracht en verwondering mag het daarom wekken, dat bij de behandeling der begrooting van 1906 zoo verschillende zijden bij den Minister is aangedrongen van een ingrijpen op Bali af te zien en dezen bewindsman als het ware de belofte is ontwrongen niet dan in den uitersten nood tot regeling der zaken op dit eiland door middel van het zwaard over te gaan.

Inmenging in de binnenlandsche aangelegenheden van zelfbesturende landschappen werd haast voorgesteld als een misdaad, het tornen aan hun onbeperkte macht werd in hooge mate afgekeurd, slechts één concessie werd gedaan, één koloniale specialiteit gaf den Minister in overweging „goede" contracten te sluiten, zonder zich evenwel te verdiepen in de vraag of de radja's daartoe bereid zouden worden bevonden en zoo ja, welke middelen de Regeering wel zou mogen toepassen om hen tot behoorlijke naleving daarvan te dwingen.

Steeds werd gewaarschuwd ons te hoeden voor imperialisme, dat door den heer van Kol in deel II, pag. 543 van „Uit onze koloniën" omschreven wordt als te zijn geweld in dienst van kapitalistische hebzucht.

Maar, zou ik willen vragen, moet men niet onderscheid maken in tweeërlei imperialisme? Het eerste, geboren uit zuivere hebzucht, waarbij onwillekeurig de namen Erythrea, Wei Hei Wei, Kiao Tsjau en Liaotong in de gedachte komen en een tweede, steunende op een historische basis, waarbij wij ons mengen in de aangelegenheden van een vazalstaat, die door een contract aan ons gebonden is, van wie wij de naleving van dat contract vorderen en ingrijpen, wanneer de bestuurder blijken geeft van bepaalden onwil. Treffen wij in zulk een staat toestanden aan, die spotten met alle begrip van humaniteit en billijkheid, of ook komt een zelfbestuurder niet de op zich genomen verplichtingen na, dan is in zulke omstandigheden ingrijpen niet alleen ons recht, maar dikwijls ook onze plicht. Wil men zulk ingrijpen imperialisme

noemen, hetzij zoo, maar dan het imperialisme van de tweede soort en daarvoor hebben wij ons zeker niet te schamen.

Op Bali nu, ligt een breed veld van actie in deze richting open. In de eerste plaats valt de aandacht op het nog steeds onopgeloste conflict met Badoeng, dat over weinige maanden zijn tweeden verjaardag zal vieren.

In het kórt komt dit conflict op het volgende neer, waarvoor de gegevens zijn ontleend aan het door het Persbureau openbaar gemaakte overzicht.

Op den 27sten Mei 1904 strandde nabij Sanoer het te Bandjermasin thuis behoorende schoenerschip „Sri Koemala". Hoewel daartoe aangezocht door den eigenaar en daartoe contractueel verplicht, verklaarde het betrokken hoofd zich ongenegen het schip te doen bewaken, waarop dit door eenige opvarenden geschiedde. In den nacht, volgende op de stranding kwamen honderden Baliërs aan boord, die allerlei zaken, o. a. de ijzeren geldkist en een groote hoeveelheid Chineesche duiten ontvreemdden en ook den volgenden dag bij de lossing quasi kwamen helpen, doch alles in de wacht sleepten, wat van hunne gading was.

Bestuurshulp werd op het verstrekken van koelies na niet verleend, toezicht op het reddingswerk niet uitgeoefend en daarom wendde de eigenaar zich tot den Resident, die door den ambtenaar bij het bureau voor Inlandsche zaken een onderzoek deed instellen, waarvan het resultaat was, dat bewezen werd, dat

a. driemaal diefstal was gepleegd, ééns in den nacht van 27 op 28 Mei, ééns op den dag daarop, contanten en goederen ter waarde van *f* 1926,— en ééns na het vertrek van den eigenaar naar Singaradja van huidkoper en want tot een waarde van *f* 500;

b. dat het wrak zou zijn gesloopt op last van Goesti Ngoerah Gde Kasiman en het daarvan afkomstige hout en ijzerwerk ondergebracht in de desa Blaoeng Badoeng;

c. dat ook elders stukken werden aangetroffen door inlanders op het strand gevonden en medegenomen naar hun woning;

d. dat het door het zelfbestuur voortgezet onderzoek zonder resultaat bleef.

Nadat de radja's van Badoeng herinnerd waren aan de door hen aan genoemden ambtenaar gedane toezeggingen, schreven zij den Resident de zaak niet tot klaarheid te kunnen brengen, dat de bij het schip aangestelde wakers verklaarden, dat er niet gestolen was en stelden zij voor, den eigenaar zijne klacht om

schadevergoeding voor den Raad van Kerta's van Badoeng te doen behandelen.

De Resident stelde de radja's daarop in kennis met de inlichtingen verkregen in Gianjar betreffende den diefstal van huidkoper, en wees hen op hunne verplichting ingevolge art. 12 van het contract om kennis te geven van voorgevallen schipbreuken op de kust van Badoeng.

Weder gaven de radja's kennis van den vruchteloozen afloop van een opnieuw ingesteld onderzoek, daarbij tevens mededeelende, dat het van vroeger af niet gebruikelijk was bericht te zenden van schipbreuken, maar wel de schipbreukelingen zelf.

Voor het beëindigen der kwestie stonden thans drie wegen open:

a. berechting der diefstallen door den Raad van Kerta's te Badoeng;

b. het opleggen aan het zelfbestuur der vergoeding van het door de diefstallen toegebracht nadeel;

c. berechting door den Raad van Kerta's van den eersten diefstal en het vragen van vergoeding voor de twee andere niet erkende diefstallen.

Daar het twijfelachtig was, of Badoeng wel goedschiks een vergoeding voldoen zou, had men feitelijk de keus tusschen slechts twee oplossingen:

1e. berechting der diefstallen door den Raad van Kerta's te Badoeng, en

2e. het stellen van een eisch tot schadevergoeding.

Werd aan de eerste oplossing de voorkeur gegeven, dan zou meer dan waarschijnlijk toch geen recht worden gedaan; dit hadden vroegere gevallen reeds geleerd. Bovendien zou het zelfbestuur van Badoeng en ook elk ander zelfbestuur op Bali er uit afleiden, dat bij eventueele nieuwe schipbreuken op dezelfde wijze zou worden gehandeld, hetgeen, afgezien van de kans op het plegen van onrecht en van het nadeel aan 's Gouvernements prestige toegebracht, tot groote internationale moeilijkheden zou kunnen leiden, wanneer een vaartuig, toebehoorend aan een onderdaan eener vreemde mogendheid kwam te verongelukken.

De billijkheid van het Gouvernement en politieke overwegingen verzetten zich dus tegen de eerste oplossing, zoodat slechts het opleggen eener schadevergoeding overbleef. Te meer moest men hiertoe overhellen, nu de houding van Badoeng in deze kwestie geen op zich zelf staand feit was, maar slecht een schakel in de

reeks van feiten, bij gelegenheid waarvan niet alleen Badoeng, doch ook de andere zelfbesturen op Bali telkens hun onwil betoond hadden om mede te werken tot een goeden gang van zaken en tot erkenning van het Gouvernement.

Hoewel de eigenaar der „Sri Koemala" geholpen was aan koelies voor het lossen, zoo kon toch niet worden gezegd, dat „alle mogelijke hulp" was verleend, zooals art. 11 van het contract voorschrijft; inzonderheid niet het nemen van maatregelen tegen roof en diefstal. De Badoengsche radja's bleven echter op hun standpunt staan, verklarende in niets nalatig te zijn geweest, zoodat er op gerekend moest worden, dat de schadevergoeding niet goedschiks zou worden voldaan, terwijl van het berechten der zaak door de Badoengsche rechtbank met zekerheid verwacht kon worden, dat zij zich voor den wil der radja's zou buigen. Al kon ook worden aangenomen, dat de radja's zelf geen voordeel hadden genoten, zoo stond niettemin vast, dat hunne onderdanen strandroof hadden gepleegd en daarvoor waren zij ingevolge art. 11 van het contract verantwoordelijk. De Regeering had het recht hiervoor rekenschap te vragen en voor de belangen van den beroofde op te komen. Onmogelijk kon men de genoegdoening overlaten aan de rechters eener halfbeschaafde maatschappij.

De Regeering verhoudt zich contractueel alleen tot het zelfbestuur en niet tot de bevolking, waarom besloten werd te trachten langs den weg van onderhandelen èn de zaak te beëindigen, èn naar gelang het zelfbestuur daartoe wilde medewerken of niet haar met of zonder medewerking tot eene oplossing te brengen en de vergoeding vast te stellen, welke door het zelfbestuur zou moeten worden betaald.

Daarom werd aan den Resident in November 1904 geschreven dat aan de vorsten van Badoeng een eisch tot schadevergoeding moest worden gesteld wegens het niet nakomen van art. 11 van het contract en dat ingeval zij tot betaling daarvan niet bereid waren, dwangmaatregelen zouden worden toegepast door het beletten van allen in- en uitvoer en wel door het stationneeren van schepen der oorlogs- of gouvernements marine aan de kusten.

Van deze beslissing werd den radja's mededeeling gedaan en daarbij de schadevergoeding op 3000 rijksdaalders gesteld, terwijl het bedrag hiervan werd verhoogd met kosten der blokkade, zijnde *f* 450 per dag voor een flottieljevaartuig en *f* 150 voor een Gouvernements stoomer.

Het zelfbestuur toonde zich niet bereid de schadevergoeding te betalen, waarop het tot 5 Januari 1905 tijd kreeg daaraan te voldoen. De radja's bleken ook toen niet te willen zwichten, waarop de kusten den 6den Januari werden geblokkeerd, terwijl ook aan de landzijde de grens zooveel mogelijk werd afgesloten door de medewerking van de bestuurders der aangrenzende landschappen.

In den den aanvang kwamen in- en uitvoer tot stilstand, waarover de radja's zich beklaagden en den Resident mededeelden, dat zij een schade leden van 1500 rijksdaalders per dag. Intusschen bereidden zij zich op een oorlog voor door het houden eener wapenschouwing en opzetting der bevolking tot krachtig verzet.

Onderwijl schikte zich de handel naar den bestaanden toestand en bleek het, dat het handelsverkeer tusschen Badoeng en Tabanan onveranderd was gebleven, maar ook over de oostelijk gelegen gelegen landschappen had invoer plaats en die is niet of moeilijk te beletten.

In een rapport van 13 Maart 1905 schreef de Resident: Met levendige belangstelling volgen de Balische bestuurders de gebeurtenissen in Badoeng en zeer juist is de opmerking van onzen stedehouder te Karangasem dat aller oogen en niet het minst die der zelfbestuurders gevestigd zijn op Badoeng, waar de radja's zooals alom bekend is geworden, de macht van het Gouvernement durven te weerstaan.

In het stadium, hetwelk de zaak nu was ingetreden, werd het hoe langer hoe onwaarschijnlijker deze in der minne te schikken, te meer daar het zelfbestuur het voorstel van den handel van de hand wees om de schadevergoeding geheel te betalen. Toch gaf de Regeering de hoop niet op het geschil op vreedzame wijze te beëindigen, waartoe aan het Lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, Oud-Resident van Bali en Lombok, F. A. Liefrinck eene zending werd opgedragen naar Badoeng en tevens naar Tabanan, waarvan de bestuurders in gewichtige aangelegenheden elkander raadplegen.

Het van den beginne ingenomen standpunt bleef door het zelfbestuur gehandhaafd, n.l. alle schuld van zich af te werpen en te vermeenen geen straf verdiend te hebben, daarbij de aandacht nogmaals vestigende op de belangrijke schade door hen tengevolge der blokkade geleden. De Regeeringscommissaris gaf te kennen, dat ook de Regeering verlangde den vroegeren toestand te herstellen,

terwijl de door het zelfbestuur geleden schade wellicht aanleiding zou kunnen geven tot eene gunstige beschikking op een tot de Regeering te richten verzoek om geheele of gedeeltelijke vrijstelling van de betaling der opgelegde blokkade-kosten, mits het zich bij de genomen beslissing neerlegde en vooraf de geëischte 3000 rijksdaalders betaalde.

Hierin is het zelfbestuur niet getreden, zoodat de Regeering zich verplicht zag tot strenger blokkade over te gaan en eene ordonnantie vaststelde tot beperking van den in- en uitvoer van dat landschap (Mei 1905).

Sedert is geene andere wijziging in den toestand gekomen, dan dat de handel hoe langer hoe meer zich los gemaakt heeft van het vervoer over zee. Al ondervindt hij ook schade door hoogere vervoerkosten, zoo moet tevens in aanmerking genomen worden, dat ook de onderdanen der ons goedgezinde zelfbesturen en van onze stedehouders nadeel van den toestand lijden, omdat Badoeng een voorraadschuur van rijst is voor een deel der andere landschappen en de ons toegezegde medewerking tot de afsluiting den invoer van rijst uit Badoeng verbiedt. Klachten van die welgezinden zijn dan ook niet uitgebleven, zoodat niet alleen met het oog op het Gouvernement, maar ook ten hunnen behoeve naar een weg tot beëindiging van het geschil moet worden gezocht.

Wel moeilijk zal deze, bij de gebleken stijfhoofdigheid der radja's van Badoeng, zich uitende in meerdere verzoeken tot opheffing der blokkade op grond dat zij zich van geen schuld bewust zijn, een andere kunnen zijn dan die van het zwaard.

Het moet zeker verbazing wekken, dat bij de behandeling der begrooting van 1906 in de Tweede Kamer geen enkele stem is opgegaan om der Regeering te raden tot krachtig ingrijpen, niettegenstaande toen reeds de uitslag der zending van den heer Liefrinck bekend was en alle verdere pogingen om het verblinde zelfbestuur op vreedzame wijze aan onzen billijken eisch te laten voldoen, waren gefaald. Integendeel, van alle zijden werd van den Minister de belofte gevraagd toch niet tot geweld over te gaan, daarmede maar al te duidelijk te kennen gevende, dat geweld afkeuring zou vinden bij de Hoogmogenden.

In zijne conclusie in het hoofdstuk Bali van zijn werk „Uit onze Koloniën" erkent de heer Van Kol ons recht en onze plicht om verbetering te brengen in de veelvuldig voorkomende misstanden. Hij meent, dat wij daaraan een eind kunnen maken

zonder dat een enkel schot wordt gelost, een sabel behoeft te worden getrokken. Dit oordeel grondt hij op het voorgevallene met Gianjar, dat zich vrijwillig gemaakt heeft tot Gouvernements gebied, en waar thans een in zoo ontzaglijk veel opzichten beter toestand is geboren, waar de landbouw is opgeleefd en de eeuwige onrust van vroeger in een weldadige rust is verkeerd.

Het is waar, hier konden wij dien beteren toestand scheppen zonder wapengeweld, maar ook alleen omdat de radja van alle kanten belaagd, den ondergang nabij, geen anderen uitweg meer zag, dan zijn land te stellen in handen van het Gouvernement.

Het gaat evenwel niet aan hieruit tot het resultaat te komen, dat ook in de andere landschappen op vredelievende wijze tot een dergelijk succes zou zijn te komen, omdat dit onder zoo bijzondere omstandigheden in Gianjar is gelukt.

Werpt men een blik op de kaart, dan ziet men hoe Gianjar bekneld ligt tusschen Bangli en Kloengkoeng in het oosten, Tabanan en Badoeng in het westen, terwijl nog belangrijke enclaves van Kloengkoeng in Gianjar worden aangetroffen en dan is het begrijpelijk hoe eene groote coalitie kon ontstaan, die begeerige blikken op dit rijke sawahgebied wierp, hopende op gelijk succes als in 1891, toen Mengwi als buit viel van een triple alliantie.

Nu dit plan verijdeld werd door den overgang van Gianjar tot Gouvernementsgebied, kan men veilig aannemen, dat zich geene omstandigheden, als die van laatstbedoelde landschap meer zullen voordoen, waardoor de kans op een geheel vredelievend ingrijpen, een optreden als reddend vredestichter vrijwel is verkeken.

Van de toestanden in een landschap als Gianjar, dat thans Gouvernementsgebied is, moet men zich ook geene overdreven gunstige voorstelling maken, waartoe men allicht geneigd zou zijn bij het lezen van het met zooveel warmtd geschreven verhaal van den heer Van Kol (pag. 463—464, deel II).

Zeker heeft ons optreden gestrekt tot opleving van den landbouw, tot herstel der waterwerken, tot het doen verdwijnen van de uiterst drukkende heerendiensten, die voor het opwerpen en bewaken van versterkingen noodig werden geacht, komt het bestuur lof toe voor de maatregelen in het belang van dit landschap genomen, maar toch heerschen ook hier nog toestanden, die uiterst weinig gelijken op hetgeen men in eene geordende maatschappij zou wenschen en het gevolg zijn van het ons onthouden van inmenging in het eigenlijke binnenlandsche bestuur. Wat bijv.

te zeggen van een maatregel van den stedehouder om allen uitvoer over land te verbieden, op grond van de overweging, dat de uitvoer over zee gemakkelijker is te controleeren en bij verpachting daarvan de inkomsten ten zijnen bate zoo eenvoudig uit handen van den pachter zijn te ontvangen? Wel is het bestuur hiertegen opgetreden en heeft last gegeven het verbod op te heffen, maar is dit staaltje niet teekenend voor de opvattingen van den bestuurder?

Enkel op vermoedens en verdachtmakingen van het voornemen te hebben zich tegen het landsbestuur te willen verzetten, worden meermalen de verdachten op wreede wijze omgebracht.

Ook de slavernij is er eene volksinstelling.

Bij de behandeling der begrooting van 1906 is er veel gesproken over het onrecht, dat wij begaan door ons te mengen in de binnenlandsche aangelegenheden van zelfbesturende landschappen, meestal geschiedde dit in afkeurenden zin; de Regeering werd daartoe het recht ontzegd, haar het anathema van imperialisme toegeslingerd. Men was echter weinig consequent, want nog slechts kort geleden werden de zelfbestuurders op Bali gedwongen de belofte af te leggen geene weduwenverbranding meer toe te laten.

Toen verwierf de Regeering zich lof wegens haar optreden om dit barbaarsch gebruik afgeschaft te krijgen, maar dit was evenzeeer eene inmenging in de binnenlandsche aangelegenheden, niettegenstaande wij ons bij de contracten verbonden hadden, ons daarvan te zullen onthouden.

Die contracten, in hoofdzaak dateerende van 1849, zijn uit den tijd. In de belangrijkste gewesten zijn de zelfbestuurders langzamerhand in eene meer afhankelijke positie gekomen tegenover het Gouvernement, dat als beschaafde, Europeesche natie den plicht van den suzerein is gaan inzien om een einde te maken aan den willekeur van de bestuurders en hun aanhang, aan wie de bevolking zonder mogelijkheid om recht te krijgen, was overgeleverd.

Dergelijke toestanden heerschen evenzeer op Bali; de leden der hoogere kasten zijn zoo goed als straffeloos, een vergrijp tegen hen of hunne eigendommen begaan, wordt daarentegen op de meest wreede wijze bestraft. Geen vrouw uit het volk is veilig voor de lusten van een machtigen radja of poenggawa, evenmin eenige bezitting; slavernij heerscht hier algemeen in zwaren vorm. Zoo ligt ook hier een uitgebreide akker braak en zeker mag men zeggen, wanneer men van de ten hemel schreiende toestanden hoort, dat het onze *plicht* is daarin verbetering te brengen ten bate van

een arbeidzaam, hoog ontwikkeld volk, maar dat in zijne beschaving en vooruitgang wordt tegengehouden door het despotisme, waaronder het gebukt gaat.

Ingrijpen onzerzijds is zeker gewettigd, wanneer men dit uit een humanitair oogpunt beschouwt; maar wellicht zou men hiertegen de bedenking kunnen opperen, dat wij ons verbonden hebben ons van inmenging te onthouden. Waar echter zoo tallooze malen de zelfbesturen willekeurig en niettegenstaande onze protesten de op hen rustende plichten hebben genegeerd, daar wordt het zeker tijd, dat er aan onze lankmoedigheid een einde komt en wij hen dwingen tot overeenkomsten waarbij zij meer waarborgen geven tot getrouwe nakoming hunner plichten en bovendien tot afschaffing van de tallooze misstanden in hun landschap.

Gaan wij de geschiedenis na van de laatste jaren, zooals die in de Koloniale Verslagen wordt gegeven, dan kunnen wij daaruit het volgende putten om te doen zien hoe vele malen de zelfbestuurders zich aan hunne contractueele plichten niet hebben gestoord en hoe inslecht de toestanden in die landschappen zijn.

Koloniaal Verslag 1900, pag. 47, 1e kolom:

De politieke toestand in de niet onder ons rechtstreeksch bestuur gebrachte streken op Bali bleef onbevredigend.

Vertoogen werden gericht tot Bangli, Kloengkoeng en Badoeng om eene betere verstandhouding tot Gianjar in het leven te roepen. Deze vertoogen verhinderden niet, dat tegen het einde van 1899 op last van den radja van Bangli opnieuw vijandelijke invallen in Gianjar gedaan en vele dessa's in de asch gelegd werden.

Pag. 47, 2e kolom: Naar aanleiding van bij het bestuur ingekomen berichten omtrent wreedheden, gepleegd bij de terechtstelling in Bangli van een Chinees-Banglisch onderdaan, die met een landgenoot zich aan diefstal in het vorstenverblijf had schuldig gemaakt, werd de radja van Bangli terecht gewezen. Een paar maanden daarna werd in het zelfde landschap een Chinees — onderdaan van het Gouvernement — door eenige zijner landgenooten op gruwelijke wijze doodgemarteld. Ook over deze zaak is den radja het noodige voorgehouden.

„Met den bestuurder van Tabanan rezen eenige moeilijkheden „naar aanleiding van het eigenmachtig aanhouden aldaar van „Gouvernements onderdanen als represaille maatregel voor het „niet uitleveren van eenige zijner slavinnen, die naar Djembrana „de wijk hadden genomen".

Weliswaar werd na eene ontmoeting van den resident met den bestuurder deze kwestie tot oplossing gebracht, maar vóór dat het zoover was, waren eenige doodonschuldige onderdanen van het Gouvernement gedurende geruimen tijd van hunne vrijheid beroofd en het blijkt niet of onder de „bevredigende" wijze waarop dit geschil tot oplossing kwam, ook begrepen is eene schadeloosstelling aan die onschuldigen.

Koloniaal Verslag 1901, pag. 40, 1e kolom:

De aanrakingen met de buiten ons rechtstreeks gebied gelegen staatjes op Bali, betroffen voornamelijk de uitlevering van misdadigers, ten aanzien waarvan de van de zijde der zelfbestuurders ondervonden medewerking dikwijls te wenschen overliet. Het belangrijkste dezer gevallen betrof een der ondergeschikte hoofden van Gianjar, Dewa Poetoe Mekar, die, naar algemeen vermoed wordt, op aanstoken van den dewa-agoeng van Kloengkoeng, een opstand trachtte te verwekken tegen het in Gianjar gevestigd gezag en toen deze poging tijdig ontdekt en verijdeld was, met eenigen aanhang de wijk nam naar Badoeng en aldaar een onderkomen vond. Aan het herhaaldelijk gedaan verzoek tot uitlevering van dien persoon werd door de radja's van Badoeng onder allerlei voorwendsel geen gevolg gegeven, en om zich aan verderen aandrang te onttrekken hebben zij hem ten slotte naar Kloengkoeng laten verhuizen, zoodat het bestuur zich thans te dezer zake tot den bestuurder aldaar zal hebben te wenden.

Pag. 40*e*, 2e kolom:

Door den stedehouder van Karang Asem werd de bemiddeling van ons bestuur ingeroepen om recht te verkrijgen in zake den ten nadeele van eenige zijner onderhoorigen gepleegden roof door den djoeragan van een in Badoeng thuis behoorend vaartuig, die na in een der Karang Asemsche havens eene lading suiker te hebben ingenomen, heimelijk verzeilde zonder te hebben betaald en naar Badoeng terugkeerde. Ofschoon de zaak, althans wat het omschreven feit betreft, geheel tot klaarheid was gekomen, bleven de vorsten van laatstgenoemd landschap zelfs in gebreke de berokkende schade te doen vergoeden, terwijl op brieven van den Resident, hetzij met uitvluchten, hetzij in het geheel niet werd geantwoord.

De afdoening van zaken met den vorst van Bangli ondervindt veel vertraging door gebrek aan medewerking zijnerzijds. Aan verzoeken tot opzending van personen die moeten terecht staan

of als getuigen fungeeren, wordt zelden gevolg gegeven. Het bestuur wordt er slecht gevoerd, hetgeen in Boeleleng het handhaven eener goede politie in de grensstreken zeer bemoeilijkt.

Koloniaal Verslag 1902, pag. 95, kolom 1:

Op het door den Resident tot den dewa agoeng van Kloengkoeng gericht verzoek om uitlevering van den in dat rijk verblijfhoudenden opstandeling Dewa Poetoe Mekar (koloniaal verslag 1901) werd eerst in 't geheel niet en daarna met allerlei uitvluchten geantwoord. Eindelijk werd in 't begin van December de stellige belofte gedaan om dien persoon met zijne volgelingen binnen twee weken naar Boeleleng op te zenden, doch eenige dagen na het verstrijken van dien termijn werd de schriftelijke mededeeling ontvangen, dat Dewa Poetoe Mekar spoorloos verdwenen was.

Ook in de andere zelfbesturende landschappen werd de goede gang van zaken herhaaldelijk door het Kloengkoengsch bestuur bemoeilijkt. Zoo moet het de hoofden en invloedrijke personen der thans onder Badoeng ressorteerende, eertijds Mengwische dessa's tegen hun bestuurder opgezet hebben.

De radja's van Badoeng voldeden aan het door ons bestuur gedaan verzoek om twee hunner onderhoorigen te straffen wegens het doodmartelen van een onderdaan van Gianjar, die in Badoeng diefstal gepleegd had en aldaar opgevat was.

Hoewel eenigszins verbeterd, ondervindt de afdoening van zaken met den zelfbestuurder van Bangli nog steeds vertraging door onvoldoende medewerking zijnerzijds.

In 1902 werd een gezantschap van Kloengkoeng, Badoeng en Tabanan door den Gouverneur-Generaal ontvangen, waarbij aan de gezanten van Kloengkoeng en Badoeng onder het oog werd gebracht, dat de houding der bestuurders herhaaldelijk te wenschen overliet en werden door tusschenkomt van den Resident van Bali en Lombok aan de bestuurders brieven uitgereikt, waarin werd medegedeeld, dat ten aanzien van Gianjar, dat zich vrijwillig tot Gouvernements gebied had verklaard, reeds eene eindbeslissing was genomen , waarin geene verandering kon worden gebracht.

Toen de dewa agoeng ook na ontvangst van dien brief van den Gouverneur-Generaal geene wijziging in zijne gedragslijn tegenover Gianjar bracht, werd besloten, dat op krachtige wijze van hem te vorderen. Door een 3 tal oorlogsschepen werd aan het ultimatum kracht bijgezet, waarop de dewa agoeng onze eischen,

zijnde uitlevering van misdadigers en regeling van de grenzen met Gianjar, inwilligde.

Koloniaal Verslag 1903, kolom 108:

De afdoening van zaken met het landschap Bangli ondervond ook in 1902 veel vertraging door onvoldoende medewerking van het Inlandsch bestuur.

Koloniaal Verslag 1904 kolom 108:

In Januari 1903 zijn, wegens ondergane slechte behandeling door de hoofden, 24 huisgezinnen, te zamen 108 personen tellende, van Tabanan naar Djembrana uitgeweken, met achterlating van hunne bezittingen. Het verzoek van den radja van Tabanan tot uitlevering van die lieden werd niet ingewilligd, doch hem werd overeenkomstig den wensch van de uitgewekenen te kennen gegeven, dat zij naar hunne dessa zouden terugkeeren als hunne veiligheid gewaarborgd werd. Nadat daaromtrent eene stellige verzekering ontvangen was, zijn zij naar hun land teruggekeerd.

Kolom 110:

Evenals in de voorafgaande jaren werd ook in 1903 van het inlandsch bestuur van Bangli onvoldoende medewerking ondervonden in de afdoening van zaken. Een tusschen een Boelelengsche en Banglische desa gerezen grensgeschil kwam, door allerlei voorwendsels van de zijde van Bangli, nog niet tot oplossing.

In dit verslag wordt ook uitvoerig behandeld de weduwenverbranding te Tabanan, die plaats vond tegen den bepaaldelijk uitgedrukten wil der Regeering. Hierbij wordt evenwel niet meer stil gestaan, omdat sedert de zelfbestuurders zich verbonden hebben dit barbaarsch gebruik voortaan na te laten.

Koloniaal Verslag 1905 kolom 81:

De medewerking van den radja van Bangli bleef te wenschen overlaten, waardoor de uitoefening van een goede politie in de aan dit landschap grenzende districten van Boeleleng bemoeilijkt werd. Ook in Karang Asem en Gianjar lieten de gevolgen van het slechte bestuur van Bangli zich gevoelen.

Voorts vindt men in dit verslag vermeld het thans met Badoeng hangende geschil.

Aan de sedert van Regeeringswege gepubliceerde gewestelijke verslagen over 1905 wordt nog het volgende ontleend:

Op 28 Augustus hebben 15 personen, die een paar maanden geleden met nog eenige andere huisgezinnen van de desa Kloesa

(Gianjar) naar Pajangan (Kloengkoeng) waren uitgeweken — zooals gezegd wordt wegens ondervonden slechte behandeling van hun patroon, den te Jeh Tengah gevestigden mantja Goesti Poetoe Tatag — een gewapenden inval in hunne vroegere woonplaats gedaan. In een in de desa Kloesa gevoerd gevecht werd een hunner gedood en namen de 14 anderen de vlucht naar het gebied van Pajangan, terwijl een der volgelingen van voornoemden mantja zwaar gewond werd.

Aan den dewa agoeng van Kloengkoeng is de uitlevering gevraagd van elf personen, die aan dien inval deelnamen, wier namen bekend zijn, en die zich in Pajagan moeten schuil houden.

Volgens rapport van den stedehouder van Gianjar hebben op 2 October een veertigtal met lansen en geweren gewapende lieden uit Pajangan binnen de Gianjarsche grenzen twee uit Kloesa afkomstige vrouwen, die op de sawah bezuiden genoemde desa werkzaam waren, met geweld ontvoerd en op de te hulp gesnelde bewoners van de desa Jeh Tengah (Gianjar) gevuurd, waarna deze de vlucht namen. Aan den dewa agoeng is onmiddellijk opheldering verzocht.

Behalve de twee Gianjarsche vrouwen bovenbedoeld bevinden zich ter hoofdplaats Pajangan (Kloengkoeng) nog drie Gianjareezen in gevangenschap. Blijkens het door den stedehouder gehouden onderzoek hebben alle vijf personen niets misdaan, maar zijn opgevat en in ketenen geklonken als represaille tegen een door een Gianjarees binnen het gebied van Pajangan gepleegden sapi diefstal. Aan den dewa agoeng werd verzocht die vijf menschen op vrije voeten te doen stellen.

Volgens van den stedehouder van Gianjar ontvangen rapport hebben lieden van Pajangan het irrigatiewater voor de sawahs van de desa's Tanggajoeda en Boenoetin (Gianjar) afgeleid, zoodat die sawahcomplexen geheel van water verstoken zijn. Aan den dewa agoeng is opheldering gevraagd, met verzoek de schuldigen te straffen en het beschadigde irrigatiewerk te doen herstellen.

Sinds dien zijn weliswaar deze zaken door onze tusschenkomst geschikt, maar zij toonen toch zeker aan hoe de verschillende landschappen verkeeren in een toestand van labiel evenwicht, dat op het oogenblik nog door ons gehandhaafd kan worden, maar bij het minste dreigt te worden verstoord met de daaraan verbonden nadeelen van schade aan de sawahs, doodslag, onwettige gevangenhouding en dergelijke.

Hoe langer wij dralen met in te grijpen in de Badoengsche zaken, hoe meer ons aanzien in de oogen der zelfbestuurders, van hunne ondergeschikte hoofden en hunne volken moet dalen, hoe meer ook de zekerheid bestaat, dat zij zich bij hunne onderlinge geschillen niet meer aan ons zullen storen, doch eigen rechter spelen. Uit al het hierboven omtrent de politieke gebeurtenissen der laatste jaren medegedeelde blijkt wel duidelijk wat al jammer en ellende voor de verliezende partij daarvan het gevolg moet zijn.

Onze verhouding tot Badoeng is eene onmogelijke; met de middelen, die wij thans tot het uitoefenen van dwang op de radja's toepassen, bereiken wij ons doel nooit. Alle pogingen om hen langs vredelievende weg tot erkenning van hun ongelijk te brengen, zijn ten eenen male gefaald. Zij hebben hun contract geschonden, maar weigeren dit te erkennen; wij kunnen thans wel niet anders dan hen tot die erkenning te dwingen, want het gaat niet aan de duur gekochte contracten door die radja's te laten beschouwen als scheurpapier.

Aan succes van een gewapend optreden behoeft niet te worden getwijfeld met het oog op volledige krijgskundige gegevens waarover wij te beschikken hebben, en die in den loop der jaren zijn verzameld.

Na het beëindigen der militaire actie of bij het onwaarschijnlijk geval van een voldoen aan het te stellen ultimatum, zouden wij het in de hand hebben niet alleen de radja's van Badoeng maar ook den overigen contracten voor te leggen, waarbij ons wèl de bevoegdheid tot inmenging in de binnenlandsche aangelegenheden wordt verleend.

Bij de toestanden zooals die thans nog in de zelfbesturende landschappen heerschen hebben wij daartoe het recht, rust daartoe op eene beschaafde natie de plicht.

Nog enkele aanhalingen uit het meer geciteerde werk van den heer Van Kol mogen hier volgen, om die toestanden wel te begrijpen.

(Pag: 493). De „soedra" is het volk zonder „bangsa" (afkomst); op hem rusten alle lasten, voor hem slechts verdrukking en vernedering.

(Pag: 512. Het lot der vrouw). Van familieleven is geen sprake: de meester vraagt geen wederliefde, slechts trouw; en overspel wordt met den dood gestraft.

(Pag: 513). Het vrouwenverblijf in de Poeri is een dorp in het klein en vele dezer rampzalige schepselen vallen daar ten offer aan intriges,

kabalen en gruwelen, die achter die geheimzinnige muren worden afgespeeld.

(Pag: 514). Als dochter en moeder is de vrouw op Bali tot lijden en smarten gedoemd.

(Pag: 518). Die regeering, welke een einde zal weten te maken aan het harde lot, dat de Balische vrouw moet verduren; die zendelingen welke zich, hetzij met of zonder Christendom, aan zulk een schoone taak willen wijden, zullen de kroon der humaniteit verwerven.

(Pag: 539). Doch als ik terugdenk aan de rustelooze oorlogen, waarin te vuur en te zwaard het werk van jaren werd vernield en bloed en tranen stroomden; wanneer ik mij herinner het droeve lot dier vrouwen: der armen, die door zwaren arbeid, vroegtijdig huwen en door haar groot aantal kinderen ontijdig verouderen, der rijken, die opgesloten in paleizen, haar leven moeten slijten in verveling en ledigheid, geen ander levensdoel kennen dan de lusten van den man te bevredigen, geene andere afleiding hebben dan het vervaardigen van fijne weefsels; dan word ik droef gestemd, en sneller klopt mij het hart van verlangen om redding te brengen aan al die ongelukkigen in dit door de natuur zoo gezegende, door de schuld der menschen voor velen zoo vloekwaardige land....

De heer Van Kol meent, dat wij zonder wapengeweld verbetering zullen vermogen te brengen in de toestanden op Bali. Ik betwijfel dat, en ontleen dezen twijfel aan de geschiedenis van het Badoeng-conflict. Maar tevens kan ik niets misdadigs zien in zulk gewapend optreden. Wij hebben voldoende bewezen daarnaar niet te verlangen, integendeel al het mogelijke te willen doen om geweld te voorkomen; wij zijn daarbij gestuit op een hardnekkig verzet; al lang was de tijd gekomen dat verzet te breken, want wij mogen zeker niet gedoogen, dat onze invloed geheel te loor gaat.

Ook hier zullen drie partijen zijn, het Gouvernement, de radja's en het volk.

Wanneer wij ook hier aan de zelfbesturen de korte Atjeh-verklaring voorschrijven en ambtenaren in de verschillende landschappen plaatsen, zullen al heel spoedig toestanden geschapen worden, hemelsbreed afwijkende van de thans bestaande; zullen onderlinge oorlogen uitgesloten zijn, landbouw en nijverheid zich ongestoord kunnen ontwikkelen; zullen scholen opgericht kunnen worden, en zal het mindere volk kunnen rekenen op een onvertogen rechtspraak.

Voor de eene partij, het volk, zou daarom ongetwijfeld ons ingrijpen de zegenrijkste gevolgen hebben. En dit is niet een bloot vermoeden, maar een zekerheid, waarbij wij kunnen wijzen op de vruchten, die ons bestuur in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana en op Lombok heeft afgeworpen. Op Lombok bestond nog de moeilijkheid de tegenstrijdige belangen der Sasaks zoowel als die van de Hindoe-Baliërs te behartigen, en hebben wij daarmede volledig succes behaald dank zij de loyale houding der laatsten. Hier op Bali hebben wij een volk, dat gebukt gaat onder de verdrukking der machthebbende vorsten, en hunne dikwijls zoo goed als onafhankelijke poenggawa's, maar dat haakt naar orde en rust om zich ongestoord aan den landbouw te kunnen wijden. Al zullen ook velen zich door hun loyalen aard in den aanvang gebonden achten door den hun afgedwongen eed om hun vorst in zijn verzet tegen onze troepen bij te staan, zoo zullen zij zich aldra bij den nieuwen stand van zaken neerleggen, indien onze troepen van den aanvang af de overhand behouden. Dan zullen onze ambtenaren rustig hun arbeid van verbetering en ontwikkeling kunnen voortzetten, en zal het volk ons danken voor onze interventie.

En nu de tweede partij, de zelfbestuurders.

In hunne verhouding tot ons Gouvernement zal zeker eene belangrijke verandering behooren te komen. De thans bestaande contracten zullen moeten vervangen worden door zoodanige, waarbij wij het recht verkrijgen ambtenaren te plaatsen in hunne rijkjes om voortdurend toezicht te kunnen oefenen op de nakoming hunner verplichtingen, om in overleg met de radja's maatregelen te beramen en uit te voeren tot verbetering der sociale toestanden.

Gesterkt door onze .... eigenaardige houding in het Badoeng-conflict, beschouwen zij zich thans nog meer dan vroeger als de gelijken van het Gouvernement, dat alles doet om hen te vriend te houden en om hen te ontzien. Hoe zot een dergelijke verhouding is, kan wel blijken, wanneer men een kaart van Nederlandsch-Indië ter hand neemt, en daarop bijv. het landschap Kloengkoeng rood kleurt, dan lijkt het eene bespotting dat de potentaat van dit haast onzichtbare roode vlekje als in 1902 een gezantschap afvaardigt naar den Gouverneur-Generaal, den vertegenwoordiger der Koningin in dit geheele gebied, om opheldering te vragen over ons optreden in Gianjar, en om dan na het beslist antwoord van dien hoogen vertegenwoordiger het te wagen te volharden in zijne vijandelijke houding tegenover dit gedeelte van het Gouvernements gebied.

Wel is sedert die dewa agoeng door een meer volgzaam man vervangen, maar deze mist de kracht om zich tegenover al zijne meer van den bestuurszetel verwijderde poenggawa's te doen gelden, waardoor Kloengkoeng steeds een bron van onrust voor Zuid-Bali blijft, totdat een krachtige organiseerende hand daar orde schept.

Het behoeft geenszins onze bedoeling te zijn in die landschappen als heer en meester op te treden. maar als leider en organisator, zoodat de vorsten gehandhaafd kunnen blijven. Geen landhonger — imperialisme eerste soort — doet ons onze handen uitstrekken naar die landstreken, maar wel de wil en het billijk verlangen van een beschaafden staat om daar verbetering aan te brengen. Willen dus de radja's medewerken, dan kunnen zij gehandhaafd blijven; zij zullen dan hunne slechte eigenschappen van inlandsch bestuurder moeten afleggen, hun zucht tot knevelen, hun onmenschelijke wreedheid; zij zullen hunne booze hartstochten moeten intoomen, het alleen bedacht zijn op eigen genot en voordeel; zij zullen tegenover hunne onderhoorigen mensch moeten zijn en niet inlandsch bestuurder. Voor hen zal er dus ook voordeel *kunnen* komen uit ons optreden, ook moreel voordeel, dat wellicht door hen zelven niet zal worden gewaardeerd, maar dat op ons crediet zal mogen worden gebracht. Of zij een tijd van voorspoed en weelde tegemoet gaan als de vorsten van Koetei en Sumatra's Oostkunst, dan wel of hun lot zal zijn als dat van de radja's van Lombok en Boni, het ligt geheel in eigen hand.

Ook de derde partij, het Gouvernement, zal belangrijke voordeelen kunnen behalen, indien de toestanden in bovenaangegeven zin zich wijzigen. En zeer bepaaldelijk leg ik er hier nogmaals den nadruk op, dat hierbij niet op den voorgrond behoeft te staan het materieele voordeel alleen, maar wel het verkrijgen van orde, rust en welvaart in deze rijkbedeelde landen, het afschaffen van de slavernij, die hier in weerzinwekkenden vorm voorkomt, het voorkomen van zee-en strandroof, het opheffen van het arbeidzame mindere volk, het openen van de middelen tot bloei en ontwikkeling door het maken van goede verkeersmiddelen, het scheppen van rechtsgelijkheid door ook de hooger geplaatsten voor misdrijven te doen boeten, het waarborgen van de veiligheid van persoon en goed. Mij dunkt, dat de idealisten en anti-imperialisten dit programma wel kunnen aanvaarden, ja moeten aanvaarden, omdat zij idealisten zijn en behooren tot een beschaafde natie, die historische rechten heeft verkregen op dezen archipel.

Maar ook de materialisten behoeven niet bevreesd te zijn, dat ons eventueel optreden slechts offers zal vorderen en geenerlei profijt zal afwerpen, integendeel, rijke baten zijn er ook voor ons te wachten. In de eerste plaats reken ik daartoe de verhooging van ons aanzien, dat onmiskenbaar geleden heeft door ons lange wachten alvorens de stijfhoofdige radja's van Badoeng tot rede te brengen.

Hebben wij aan de zelfbesturen de contracten voorgelegd, zooals die thans gebruikelijk zijn, dan is de tijd gekomen om op het eiland Bali de in- en uitvoerrechten te gaan heffen, iets waartoe wij zelfs in het Gouvernements directe gebied niet in staat waren, omdat wij hier die rechten niet kunnen heffen zonder dat dit tegelijkertijd op het geheele eiland geschiedt. Het is toch duidelijk, dat, wanneer wij het eerste deden en het laatste moesten nalaten, alle voordeelen verzwolgen zouden worden door eene uitgebreide politie om de land- zoowel als de zeegrensen tegen smokkelaars te beschermen. Maar bovendien bestaat de zekerheid, dat een groot deel van den zich steeds uitbreidenden handel van Singaradja zich naar de zelfbesturende landschappen zou verleggen.

In zoo goed als geheel Nederlandsch-Indië worden thans in- en uitvoerrechten geheven, zooals trouwens in elken geordenden staat. Het is een onderdeel van onze algemeene finantieele politiek; de vazallen hebben hierin den suzerein te volgen, en het is zeker een te ver gedreven humaniteit angstvallig vast te houden aan het beginsel van zich niet te mengen in de binnenlandsche aangelegenheden der zelfbesturen; onze belangen komen daarmede te veel in strijd, die van de vazallen moeten wijken voor het algemeen belang.

Te eer kunnen wij hiertoe overgaan, omdat het aandeel in de rechten, dat wij de zelfbesturen kunnen toekennen, zeker niet lager zal zijn dan de voordeelen, die zij thans uit hunne pachten trekken. Bovendien worden de handelaars door onze wijze van heffing gevrijwaard tegen de vexaties der invloedrijke pachters.

Nevens de in- en uitvoerrechten zou ook de opiumregie zijn in te voeren, waaruit de zelfbesturen mede belangrijke baten zouden kunnen trekken, omdat wij daarmede eindelijk den belangrijken smokkelhandel in opium zouden overwonnen hebben, die thans van de rijkjes op Bali uit naar Java en Lombok wordt gedreven. Ook op dit punt gaat het niet aan maar vrede te hebben met het feit, dat Chineezen in die landschappen zich ten koste onzer schatkist verrijken, omdat wij op dit oogenblik de middelen missen om dien

smokkelhandel te fnuiken. Ook hier zullen de wenschen der radja's moeten wijken voor het algemeen belang, niet echter de tot nog toe door hen genoten voordeelen, omdat wij in staat zullen zijn hen ruimschoots schadeloos te stellen.

Onze leus moet zijn „Carthago moet verwoest worden". Maar dit Carthago is het thans in de zelfbesturende landschappen heerschende stelsel van knevelarij, van willekeur, van uitzuiging der groote massa ten bate van enkele machthebbenden; het stelsel van! wreede slavernij en rechtsonzekerheid, van straffeloosheid der hoogergeplaatsten, en van ontzettende martelende en verminkende straffen voor de groote massa van het volk, indien het zich aan de eigendommen hunner vorsten of poenggawa's vergrijpt, of wel maar verdacht wordt zich tegen hun gezag te verzetten; het stelsel van alles voor de enkelen, die de macht in handen hebben, en niets, letterlijk niets, voor de massa; die een onzeker en jammerlijk bestaan voortsleept.

Lombok zij ons voorbeeld om te wijzen op hetgeen wij tot stand kunnen brengen, en wil men ons bovengeschetst optreden bestempelen met den naam van imperialisme, het zij zoo, maar ik zeg nogmaals voor *dit* imperialisme hebben wij ons niet te schamen, omdat wij een weldaad zullen bewijzen aan een volk, dat dit, ten volle verdient.

SINGARADJA, Maart 1906.

Het ontstaan van de artikelen 18, 19 en 19*a* van het Algemeen Spoorwegreglement van Ned.-Indië met beschouwingen uit een militair oogpunt [1]),

DOOR

A. W. E. WEYERMAN.

Bij ordonnantie van 21 November 1866 (Staatsblad No. 132), werd vastgesteld het eerste „Algemeene Reglement voor de Spoorwegdiensten in Nederlandsch-Indië". [2])

In dit reglement waren de volgende, uit een militair oogpunt belangrijke artikelen opgenomen:

> Art. 7. Hoofdstuk I (Eerste Afdeeling), gevende „Algemeene bepalingen": Het geheel of gedeeltelijk gebruik van elken spoorweg kan te allen tijde door den Gouverneur-Generaal in het belang van 's lands dienst tegen schadeloosstelling gevorderd worden.
>
> De schadeloosstelling wordt bij gebreke van minnelijke schikking door den rechter bepaald".
>
> Art. 35. Hoofdstuk I (Tweede Afdeeling), gevende bepalingen op het „toezicht op de spoorwegdiensten".
>
> Wegens redenen van staatsbelang kan staking van den dienst worden bevolen door den Gouverneur-Generaal.
>
> Art. 37. Staking van den dienst in het geval bij artikel 35 bedoeld, wordt in de *Javasche Courant* vermeld en in de gewesten, door welke den weg loopt, zoo spoedig mogelijk algemeen bekend gemaakt.

Deze artikelen geven woordelijk weer den inhoud der artikelen 42, 16 en 18 van de Nederlandsche Spoorwegwet van 21 Augustus 1859 (Staatsblad No. 58). De bevoegdheid dáár aan de Kroon verleend, werd in Indië overgedragen op den Gouverneur-Generaal.

---

1) Vergunning tot de publicatie van dit artikel is verleend bij Gouv.-besl. van 3 Jan. 1906, No. 8.

2) Ter verkorting zal in den vervolge dit reglement worden aangeduid met A. R. I.

Evenwel bestond een kenmerkend onderscheid in de plaatsing van het artikel, bepalende het geheel of gedeeltelijk gebruik van spoorwegen.

Werd art. 7 (*Indisch Staatsblad*) geplaatst in het hoofdstuk „Algemeene bepalingen", in Nederland werd het gelijkluidende art. 42 opgenomen in het hoofdstuk, handelende over „het beschikken over de spoorwegen in het belang van 's lands dienst", waarin het naar het schijnt, ook thuis behoort

De artikelen 35 en 37 van het *Indisch Staatsblad*, bepalende het recht tot het bevelen van staking, wegens redenen van staatsbelang en de wijze van afkondiging, overeenkomende met de artikelen 16 en 18 der Nederlandsche spoorwegwet, komen in beide staatsbladen voor onder het hoofd „toezicht op de spoorwegdiensten".

Nadat de Nederlandsche wet van 9 April 1875 tot regeling van den dienst en het gebruik der spoorwegen was tot stand gekomen, werd getracht op dat voetspoor ook de Indische wet van 1866 te wijzigen. In 1877 werd door den inspecteur der spoorwegdiensten een nieuw ontwerp A. R. I. aan den directeur der burgerlijke openbare werken aangeboden. De inhoud der uit een militair oogpunt belangrijke artikelen 17, 19, 23, 24, 50 en 51 kwam ongeveer geheel overeen met de gelijknamige artikelen van de Nederlandsche wet. De inspecteur der spoorwegdiensten getuigde er dan ook van, dat bij de opmaking van het aangeboden ontwerp de wet van 9 April 1875 tot leiddraad gediend had.

De artikelen 17 en 19 van dit ontwerp, voorkomende in hoofdstuk II over „het toezicht op de spoorwegdiensten", kwamen overeen met de artikelen 35 en 37 van de ordonnantie van 21 November 1866 (zie hiervoor).

De inhoud der andere genoemde artikelen was als volgt:

ART. 23. Ingeval van oorlog, binnenlandsche onlusten of andere buitengewone omstandigheden, kan geheele- of gedeeltelijke onbruikbaarmaking van de baan en de daarop aanwezige bruggen, telegraaflijnen en seintoestellen door den Gouverneur-Generaal worden bevolen. Ingeval er onbruikbaarmaking krachtens bedoeld bevel heeft plaats gegrepen, wordt de spoorweg, zoo spoedig als het staatsbelang zulks gedoogt, op bevel van den Gouverneur-Generaal en op kosten van het Gouvernement in den vorigen toestand hersteld.

ART. 24. Wordt staking van den dienst door den Gouverneur-Generaal voor de belangen van 's Lands verdediging bevolen, dan kan door Hem tevens worden bepaald, dat alle locomotieven, tenders, rijtuigen, wagens

en ander materieel van den spoorweg verwijderd worden. De Bevelhebber van het leger wijst in dat geval de plaats of plaatsen aan, waarheen dat materieel moet worden vervoerd.

Art. 50: Het geheel of gedeeltelijk gebruik van elken spoorweg en van het aan eene spoorwegonderneming toebehoorend materieel kan, te allen tijde door den Gouverneur-Generaal in het belang van 's Rijks-dienst tegen schadeloosstelling worden gevorderd.

Ingeval oorlog of andere buitengewone omstandigheden dat gebruik voor 's Rijks dienst en het belang van 's Lands verdediging noodig maken, kan de bedoelde vordering krachtens machtiging der Regeering geschieden door den Bevelhebber van het Leger.

De schadeloosstelling wordt bij gebreke van minnelijke schikking door den Rechter bep ald.

Art. 51: Regelen omtrent de aanwending van spoorwegen en spoorwegmaterieel, in de gevallen, bedoeld in art. 24 en in de 2e alinea van art. 50, worden door den Gouverneur-Generaal bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur gesteld.

Dit ontwerp werd ter beoordeeling gezonden aan den hoofdingenieur, chef van den dienst der staatsspoorwegen op Java, die het langen tijd onder zijne berusting hield en het vervolgens zonder advies bij zijn vertrek naar Europa den directeur der burgerlijke openbare werken terug aanbood.

In 1879 zond deze het wederom aan den inspecteur-generaal, chef van den dienst der staatsspoorwegen op Java, met verzoek het te herzien in verband met de in de verloopen twee jaren vastgestelde bepalingen en met den inhoud van het gouvernements besluit van 6 Juli 1879 No. 13, waarbij het toezicht op de exploitatie en het onderhoud van de spoorwegen op Java in handen was gesteld van „het executeerend en exploiteerend personeel der staatsspoorwegen". Een geheel gewijzigd ontwerp werd daarop in 1881 door den inspecteur-generaal voornoemd aan den Gouverneur Generaal aangeboden.

In dit ontwerp kwamen in stede van de artikelen 17, 19, 23, 24, 50 en 51 van het concept van 1877 de volgende artikelen voor:

Art. 20: In geval van oorlog of binnenlandsche onlusten of wegens andere redenen van staatsbelang kan de Gouverneur-Generaal den ondernemers staking voor publiek verkeer bevelen en over den spoorweg en het daartoe behoorend materieel zoodanig beschikken, als Hij dat in het belang van den Lande zal noodig oordeelen.

Den ondernemers wordt hiervoor schadeloosstelling verleend, bij gebreke van minnelijke schikking door den rechter te bepalen.

De staking van het publiek verkeer wordt van Regeeringswege in de *Javasche Courant* en in de plaatselijke bladen van de hoofdplaatsen der streek, waardoor de spoorweg loopt, algemeen bekend gemaakt.

Art. 21: Ingeval van oorlog of buitengewone omstandigheden kan de

Gouverneur-Generaal geheele of gedeeltelijke onbruikbaarmaking van den spoorweg en de daarin aanwezige bruggen, de telegraaflijnen en seintoestellen bevelen.

De ondernemers van den spoorwegdienst mogen zich hiertegen niet verzetten.

Zoo spoedig als het staatsbelang dit gedoogt, wordt de spoorweg op bevel van den Gouverneur-Generaal en op 's Lands kosten in den vorigen toestand hersteld.

Het ontwerp werd door tusschenkomst van den procureur-generaal van het hooggerechtshof, den directeur van justitie, het comité van bestuur der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij en den directeur der burgerlijke openbare werken den inspecteur-generaal, chef van den dienst der staatsspoorwegen op Java terug aangeboden.

In de adviezen van bovengenoemde autoriteiten komt slechts weinig voor over den inhoud der bovengenoemde artikelen 20 en 21.

Alleen het comité van bestuur vroeg schadeloosstelling bij de toepassing van art. 21. De inspecteur-generaal teekende daarbij echter aan: „Dit artikel komt in hoofdzaak overeen met artikel 23 „van de Nederlandsche wet van 1875, waar evenmin schadeloos- „stelling voor de spoorweg-ondernemers in geval van oorlog of „buitengewone omstandigheden is toegezegd. Het is dan ook uit „een Regeerings-oogpunt m. i. niet wel gemotiveerd om aan enkele „ondernemingen schadeloosstelling te verleenen, wanneer het geheele „land en volk tengevolge van den oorlogstoestand lijdt. Het „artikel is dus onveranderd gebleven".

Wederom werd nu het ontwerp in 1882 door tusschenkomst van den directeur der burgerlijke openbare werken der Regeering aangeboden. Deze laatste teekende omtrent artikel 21 aan: „Niet „alleen de spoorweg, ook de onbruikbaar gemaakte bruggen, „telegraaflijnen en seintoestellen zullen in den vorigen toestand „moeten worden hersteld.

„Het voorschrift acht de Regeering dus niet volledig.

„Het zal dit wel wezen als, in stede van den *spoorweg*, wordt „geschreven: *al hetgeen onbruikbaar is gemaakt*".

Bij gouvernements-besluit van 9 December 1883 No. 1 (Staatsblad No. 277) werd een „Nieuw Algemeen Reglement voor de Spoorwegdiensten in Nederlandsch-Indië" vastgesteld, waarin rekening was gehouden met de bovenaangehaalde adviezen en waarvan de artikelen 20 en 21 aldus waren geredigeerd:

Art. 20. *Staking van den dienst ingeval van oorlog of om redenen van Staatsbelang.*

Ingeval van oorlog of binnenlandsche onlusten of wegens andere redenen van Staatsbelang kan de Gouverneur-Generaal den ondernemers staking van den dienst voor publiek verkeer bevelen en over den spoorweg en het daartoe behoorende materieel zoodanig beschikken als Hij dat in het belang van den Lande zal noodig oordeelen.

Den ondernemers wordt hiervoor schadeloosstelling verleend, bij gebreke van minnelijke schikking door den rechter te bepalen.

De staking voor het publiek verkeer in 's Lands belang wordt van Regeeringswege algemeen bekend gemaakt op dezelfde wijze als in art. 13 voor de ondernemers van spoorwegdiensten is voorgeschreven.

Art. 21. *Het onbruikbaar maken van weg en werken in geval van oorlog.*

Ingeval van oorlog of buitengewone omstandigheden kan de Gouverneur-Generaal geheele of gedeeltelijke onbruikbaarmaking van den spoorweg en de daarin aanwezige bruggen, de telegraaflijnen en seintoestellen bevelen.

De ondernemers van den spoorwegdienst mogen zich hiertegen niet verzetten.

Zoo spoedig als het staatsbelang dit gedoogt, wordt al hetgeen onbruikbaar is gemaakt op bevel van den Gouverneur-Generaal en op 's Lands kosten in den vorigen toestand hersteld.

Vergelijken wij nu de artikelen 20 en 21 van laatstgenoemde ordonnantie met de desbetreffende artikelen van het ontwerp van 1877, dan blijkt het volgende:

1e. De inhoud van art. 21 (reglement) komt ongeveer overeen met dien van art. 23 (ontwerp), echter met de volgende verschillen:

a. In eerstgenoemd artikel wordt gesproken van „onbruikbaarmaking van den spoorweg en de daarin aanwezige bruggen, de telegraaflijnen en seintoestellen", in laatstgenoemd artikel van „onbruikbaarmaking van de baan en de daarop aanwezige bruggen, telegraaflijnen en seintoestellen". Art. 21 (reglement) is in dit geval vollediger, daar onder „spoorweg" zoowel de aarden baan als de bovenbouw verstaan wordt. Daar de bruggen echter met de beide onderdeelen verband houden, was het niet noodig in het regeeringsartikel deze nog te noemen.

b. In art. 21 (reglement) wordt gezegd, dat „al hetgeen onbruikbaar is gemaakt" in den vorigen toestand hersteld wordt, hetgeen gegrond is op de aanteekening van de regeering bij art. 21 van het ontwerp van 1882, welke hierboven is medegedeeld.

c. In art. 21 (reglement) is opgenomen: „De ondernemers mogen zich hiertegen niet verzetten", welke alinea niet voorkomt in art. 23 (ontwerp). Met deze alinea wordt vermoedelijk niet bedoeld een *feitelijk* verzet, doch een rechtshandeling. Het is toch duidelijk,

dat een bevel van den Gouverneur-Generaal *moet* worden opgevolgd, zoodat daaruit reeds volgt, dat feitelijk verzet niet mag plaats hebben. Door de opneming van deze alinea was evenwel een beroep op het burgerlijk wetboek evenzeer onmogelijk geworden.

2e. Zoowel in art. 21 (reglement) als in art. 23 (ontwerp) is vergeten rekening te houden met de mogelijkheid, dat ook het materieel en de voorraden moeten worden vernield, ten einde er tegen te waken, dat deze in 's vijands handen vallen.

3e. Het art. 51 (ontwerp) is geheel vervallen. Het ware gewenscht geweest, indien men na artikel 21 een nieuw artikel met ongeveer denzelfden inhoud als art. 51 (ontwerp) had opgenomen. Daardoor zouden de spoorwegmaatschappijen de zekerheid hebben verkregen, dat voor hunne belangen door nadere regelingen zou worden zorg gedragen, terwijl tevens de aandacht er op gevestigd moest blijven, dat een nadere afdoende regeling van het onderwerp alsnog noodig was.

Het ware echter ook mogelijk geweest om „bepalingen omtrent de aanwending van spoorwegen en spoorwegmaterieel" in een afzonderlijk artikel te behandelen door daarin op te nemen zoowel de rechten en de verplichtingen van den lande als die van de betrokken spoor- en tramwegbestuurders.

4e. In art. 20 (reglement) is getracht den inhoud der artikelen 17, 19, 24 en 50 (ontwerp) te vereenigen. Het gevolg daarvan is geweest, dat men een artikel kreeg, waarin niet alles was opgenomen volgens den geest der artikelen van het ontwerp. Dat dit echter wel de bedoeling is geweest, blijkt uit den brief van den inspecteur-generaal, waarmede het ontwerp van 1881 werd aangeboden en waarin men vindt aangeteekend: „De bepalingen van dit Reglement zijn uitvoerig en geheel in den geest van de omtrent dit onderwerp in Nederland geldende voorschriften", terwijl in de bij dien brief gevoegde nota van toelichting nog stond: „De bepalingen omtrent staking van den dienst op de spoorwegen in verschillende gevallen zijn nagenoeg gelijkluidend met die van de „Nederlandsche wet".

Dat de mededeelingen, in deze aanhalingen gedaan, minder juist zijn. moge uit het volgende blijken [1]).

A. De inhoud van artikel 20 zou als volgt kunnen worden omschreven:

[1]) Daar de inhoud van het hier behandelde artikel van het ontwerp van 1881 ongeveer overeenkomt met dien van het artikel uit het reglement, kan met eene beschouwing van laatstgenoemd artikel worden volstaan.

1e. De Gouverneur-Generaal kan:

a den ondernemers staking van den dienst voor publiek verkeer bevelen:

b over den spoorweg en het daartoe behoorend materieel zoodanig beschikken als hij dat in het belang van den lande zal noodig achten.

2e. In de sub. *a* en *b* bedoelde gevallen wordt steeds schadeloosstelling verleend.

Vermoedelijk heeft deze lezing echter niet in de bedoeling van den wetgever gelegen (zie ook de eerste aanteekening op de ontwerp ordonnantiën van 1890 op blz. 862), doch vermeende men, dat bij beschikking over den spoorweg en het daartoe behoorend materiëel een staking van den dienst voor publiek verkeer vooraf behoorde te gaan. Deze meening was echter niet juist en daardoor werd de redactie van het artikel ook niet goed. De schadeloosstelling, waarop volgens de 2e alinea recht bestond, zou, in geval men over den spoorweg wenschte te beschikken, niet afhankelijk wezen van de mate dier beschikking en de daardoor ondervonden nadeelen, doch van de nadeelen, ontstaan door de staking van den dienst voor publiek verkeer èn door de gemaakte beschikking.

B. Bovendien zou volgens de redactie van het artikel ook schadevergoeding worden toegekend, indien over het materieel der spoorwegen beschikt werd om het te doen terugtrekken, teneinde den vijand het gebruik er van te ontzeggen, dus zonder er zelf nog gebruik van te maken.

Art. 24 van de Nederlandsche wet spreekt in dit geval niet van een schadeloosstelling en ook in de bedoeling van den ontwerper van het Indische artikel heeft dit niet gelegen blijkens zijne bovenaangehaalde woorden bij de opmerking van het comité van bestuur over art. 21, „dat het uit een regeeringsoogpunt niet wel „gemotiveerd (is) om aan enkele ondernemingen schadeloosstelling „te verleenen, wanneer het geheele land en volk tengevolge van „den oorlogstoestand lijdt". De Nederlandsche wetgever heeft dan ook de schadeloosstelling alleen afhankelijk gesteld van het meer of mindere *gebruik*, dat van den spoorweg wordt gemaakt en dit is het juiste standpunt, waarop men zich moet plaatsen.

C. In de derde plaats volgt uit de redactie, dat alleen de Gouverneur-Generaal bevoegd is staking van den dienst te bevelen, te beschikken over den spoorweg en het aan de spoorwegonder-

neming toebehoorend materieel en last te geven, den spoorweg en al hetgeen daartoe behoort geheel of gedeeltelijk onbruikbaar te maken. De bevoegdheid in art. 24 en 50 (ontwerp 1877), aan den bevelhebber gegeven, vervalt.

Toch is het noodzakelijk dat in een spoorwegreglement reeds bepaald wordt in welke gevallen en aan welke autoriteiten de Gouverneur-Generaal de hem in de artikelen 20 en 21 gegeven bevoegdheid kan overdragen. De over Java bestaande telegraphische gemeenschap toch kan door natuurverschijnselen dan wel door de handelingen des vijands vernield worden terwijl deze gemeenschap nog niet voor alle buitenbezittingen bestaat. In een zoodanig geval zou een verzoek aan den Gouverneur-Generaal om tot vordering of vernieling van een spoorweg te mogen overgaan, zijn doel niet bereiken en voor die gevallen moet de militaire autoriteit dus de bevoegdheid bezitten op eigen verantwoordelijkheid te handelen.

Uit het bovenstaande volgt, dat het art. 20 van het A. R. I. van 1883 geenszins in den geest van de in Nederland bestaande voorschriften is geredigeerd. Men heeft getracht in de uitdrukking: „*beschikken* over den spoorweg en het aan de spoorwegonderneming toebehoorend materieel" samen te vatten de bevoegdheid tot het geheel of gedeeltelijk *gebruik* èn die tot het terugtrekken van het materieel *zonder* daarvan *gebruik* te maken, en daardoor vele daaraan verbondene zaken over het hoofd gezien.

Ook was het niet noodig geweest in *dit* artikel over staking van den dienst voor het publiek verkeer te spreken, omdat de staking reeds voortvloeit uit hetgeen men met den spoorweg doet. Wordt n.l. geheel of gedeeltelijk *gebruik* gemaakt van den spoorweg, dan volgt uit dat gebruik van zelf, dat de dienst voor algemeen verkeer al dan niet of wel slechts gedeeltelijk moet worden gestaakt. Wordt geen gebruik gemaakt van den spoorweg, doch het materieel weggevoerd met het doel het gebruik er van aan den vijand te ontzeggen, dan volgt hieruit eveneens een staking van den dienst. Moet de spoorweg of het daartoe behoorend materieel en diens voorraden geheel of gedeeltelijk onbruikbaar worden gemaakt, dan is uit de mate van onbruikbaarheid eveneens te constateeren in hoeverre de dienst voor publiek verkeer al dan niet gestaakt moet worden.

Reeds in het begin van 1885 werd der regeering door tusschen-

komst van den directeur der burgerlijke openbare werken een door den inspecteur-generaal opgemaakt gewijzigd ontwerp voor een A. R. I aangeboden. Ook de artikelen 20 en 21 van het bestaande reglement waren gewijzigd en de inhoud opgenomen in de artiken 18 en 19, welke nu luidden:

ART. 18. *Beschikking over den spoorweg ingeval van oorlog of om redenen van staatsbelang.*

Ingeval van oorlog of binnenlandsche onlusten of wegens andere redenen van staatsbelang kan de Gouverneur-Generaal staking van den dienst voor publiek verkeer bevelen en over den spoorweg en het daartoe behoorend malerieel tegen schadeloosstelling zoodanig beschikken als Hij in het belang van den Lande noodig oordeelt.

De schadeloostelling wordt bij gebreke van minnelijke schikking door den rechter bepaald.

ART. 19. *Onbruikbaar maken van weg en werken in geval van oorlog.*

Ingeval van oorlog of andere buitengewone omstandigheden kan de Gouverneur-Generaal geheele of gedeeltelijke onbruikbaarmaking van den spoorweg en de daarin aanwezige bruggen, de telegraaflijnen en seintoestellen bevelen.

Zoo spoedig als het staatsbelang dit gedoogt, wordt al hetgeen onbruikbaar is gemaakt op bevel van den Gouverneur-Generaal en op s'Lands kosten in den vorigen toestand hersteld.

Vergelijken wij nu weder deze beide artikelen met de artikelen 20 en 21 van het reglement van 1883, dan blijkt het volgende:

1e. Volgens de redactie van het artikel 18 wordt weder schadeloosstelling verleend, indien over den spoorweg en het daartoe behoorend materieel wordt *beschikt*, dus ook, wanneer het bevel gegeven wordt het spoorwegmaterieel weg te voeren met het doel het gebruik er van aan den vijand te ontzeggen.

2e. Aan de beschikking over een spoorweg is staking van den dienst nog steeds onafscheidelijk verbonden.

3e. De alinea van art. 21 van het A. R. I van 1883: „De ondernemers van den spoorwegdienst mogen zich hiertegen niet verzetten" is weggelaten, hetgeen met de vermelde gedachte tot grondslag betreurd moet worden.

4e. Ook in dit ontwerp is vergeten rekening te houden met de mogelijkheid, dat de last tot het vernielen van het *materieel* en de *voorraden* gegeven zou moeten worden, ten einde het gebruik er van aan den vijand te ontzeggen.

5e. Op dezelfde gronden als bij de bespreking van art. 21 van het A. R. I. van 1883 is medegedeeld, hadden bij de opsomming van hetgeen vernield mag worden, de *bruggen* niet afzonderlijk vermeld behoeven te worden.

6e. Een nieuw artikel, in den geest van artikel 51 van de Nederlandsche wet, is evenmin opgenomen.

7e. Nog steeds wordt alleen aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid toegekend staking van den dienst te gelasten, over den spoorweg en het spoorwegmaterieel te beschikken en de spoorweg geheel of gedeeltelijk onbruikbaar te maken.

Bij koloniale ordonnantie van 3 November 1885 (Staatsblad No. 184) werd gearresteerd een „Nieuw Algemeen Reglement voor de spoorwegdiensten in Nederlandsch-Indië".

Art. 18 daarvan was geheel gelijk aan het gelijknamige artikel, terwijl aan art. 19 de volgende alinea was toegevoegd: De „ondernemers hebben geen recht om andere vergoeding of schadeloosstelling wegens winstderving te eischen". Aangezien dit reeds volgt uit het artikel zelf, was het onnoodig die alinea daaraan toe te voegen. Kwaad kon het echter niet.

Intusschen was bij koloniale ordonnantie van 13 Juni 1885 (Staatsblad No. 113) een „Algemeen Reglement voor den aanleg en de exploitatie van stoomtrams in Nederlandsch-Indië" [1]) vastgesteld, waarvan de uit een militair oogpunt belangrijke artikelen 8 en 9 geheel en al overeenkwamen met de artikelen 18 en 19 A. R. I., zoodat daaraan dan ook dezelfde nadeelen verbonden waren.

Ook het legerbestuur had de bovengenoemde nadeelen gevoeld en trachtte daaraan te gemoet te komen door het ontwerpen van een regeling in den geest van hetgeen in art. 51 der Nederlandsche wet wordt bedoeld. Na eenige briefwisseling en na mondelinge bespreking met het departement der burgerlijke openbare werken ontstonden de „voorschriften, regelende de beschikking over en „het gebruik van de spoor- en tramwegen in de gevallen, bedoeld „bij art. 18 van het Staatsblad 1883 No. 184 en art. 8 van „Staatsblad 1885 No. 113" welke in 1890 der regeering ter goedkeuring werden aangeboden.

De regeering deelde hierop het legerbestuur mede, dat zij de voorkeur gaf aan eene wijziging der artikelen 18 en 19 A. R. I

[1]) Ter verkorting zal in den vervolge dit reglement worden aangeduid met A, R. III.

en 8 en 9 A. R. III „boven de vaststelling bij ordonnantie van „nadere voorschriften, enz.", welke later door *nog* nadere instructiën „zouden moeten worden gevolgd".

„Te meer" — zegt de regeering verder — „schijnt de aan„gegeven wijze van handelen zich aan te bevelen, omdat zij het „stellen eener afzonderlijke strafbepaling tegen weigering van „bestuurders van particuliere spoor- en stroomtramwegen om deel „uit te maken van spoorwegcommissiën overbodig maakt in verband „met het bepaalde bij artikel 234 van het reglement in Staatsblad „1885 No. 184 en bij artikel 57 van dat in Staatsblad 1885 No. 113 „en wijders omdat de artikelen 18 en 8 dezer reglementen alleen „het geval kennen, dat het algemeen vervoer geheel gestaakt „wordt en de staat de volle beschikking over den spoor- of „tramweg verkrijgt, terwijl de onderwerpelijk ter vaststelling „aangeboden voorschriften, die eigenaardig als een uitvloeisel van „meer bedoelde reglementen zouden zijn aan te merken, mede „gewagen van het geval, dat de exploitatie van een particulieren „spoor- of tramweg door de betrokken maatschappij zelve, doch „met opvolging van de aanwijzingen der militaire autoriteiten „geschiedt."

In verband met deze denkbeelden waren twee ontwerp-ordonnantiën tot wijziging van de bovengenoemde artikelen in het A. R. I en A. R. III bij het schrijven gevoegd, ten einde daarover het oordeel van het legerbestuur te vragen.

De boven aangehaalde motiveering tot wijziging der betrekkelijke artikelen was, naar het schijnt, niet geheel juist. Immers, indien de staat de *beschikking* krijgt over spoor- of tramwegen, kan hij daarvan al dan niet een geheel of gedeeltelijk gebruik maken, het personeel van den spoor- of tramweg al dan niet in dienst laten en den dienst voor algemeen verkeer al dan niet, geheel of gedeeltelijk doen staken, m. a. w. hij is volkomen vrij om te doen wat hij wil, maar van zijne handelingen hangt de grootte der schadeloosstelling af. Dat dit ook de bedoeling van den wetgever is geweest, blijkt uit de hiervoren vermelde geschiedenis.

Evenwel adviseerde de legercommandant in gunstigen zin, omdat volgens die autoriteit „de concept-ordonnantiën aan de militaire „autoriteiten voor alle mogelijke gevallen de noodige bevoegdheid „verleenen tot dadelijk en afdoend handelen."

Naar aanleiding van deze briefwisseling, werden de concept-ordonnantiën den 15en November 1890 (Staatsblad No. 226 en

227) vastgesteld en in het A. R. I van 1895 en het A. R. III van 1893 onveranderd overgenomen.

De inhoud der artikelen 18 en 19 van het A. R. I, die volkomen gelijk was aan dien van de artikelen 8 en 9 van het A. R. III was:

ART. 18. *Beschikking over de spoorwegen in geval van oorlog enz.*

1. Het geheel of gedeeltelijk gebruik van elken spoorweg en van het aan eene spoorwegonderneming toebehoorend materieel kan te allen tijde door den Gouverneur-Generaal in het belang van 's lands dienst tegen schadeloosstelling gevorderd worden.

2. In geval oorlog, opstand of andere buitengewone omstandigheden dat gebruik in eenig gedeelte van het Nederlandsch-Indische grondgebied noodig maken, kan de bedoelde vordering, behalve door den Gouverneur-Generaal, onder diens nadere goedkeuring geschieden door den hoogsten gezaghebbenden ambtenaar of bevelvoerenden officier in dat gedeelte van het grondgebied.

3. Na ontvangst der vordering, waarbij uitdrukkelijk behoort te worden bekend gesteld of de dienst voor het algemeen verkeer gestaakt, dan wel voorshands geheel of gedeeltelijk voor dat verkeer opengesteld kan blijven, zijn de bestuurders van den betrokken spoorweg verplicht den dienst onverwijld te regelen naar de door of van wege de macht of de autoriteit door wie de vordering geschiedt, te geven voorschriften; de werken, rijtuigen en wagens der onderneming volgens de door of van wege den hoogsten bevelvoerenden officier te verstrekken aanwijzigingen voor het vervoer van troepen, krijgsmaterieel en rij-, draag- en trekdieren geschikt te maken of toe te laten, dat de daartoe noodige veranderingen van landswege worden aangebracht;

de locomotieven, rijtuigen, wagens en ander materieel desverlangd van bepaalde plaatsen te verwijderen of naar bepaalde plaatsen te vervoeren;

voor het geval gelegenheid wordt gegeven tot het vervoeren van gewone reizigers en goederen daarvan de vereischte aankondiging te doen en wijders zorgvuldig te waken voor de nakoming van de voor dat vervoer eventueel te stellen beperkende bepalingen.

4. Zulks in 's Lands belang noodzakelijk achtende, kan de Commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië en, in dringende gevallen te zijner beoordeeling, de hoogste bevelvoerende officier het beheer en de dienstuitoefening op een spoorweg, waarvan het geheel of gedeeltelijk gebruik in 's Lands belang gevorderd is, hetzij aan bestuurders van andere lijnen, hetzij aan eene militaire commissie opdragen en in beide gevallen beambten van andere spoorwegmaatschappijen met het verrichten van diensten op zoodanige spoorwegen belasten.

5. Tot zoolang blijven de bestuurders van den betrokken spoorweg met het beheer en de dienstuitoefening belast, waartoe hun zoo noodig militaire bijstand kan worden verleend.

6. Bijaldien tot het instellen van militaire spoorweg- of stoomtramcommissiën wordt overgegaan, zijn bestuurders en beambten van spoorwegen gehouden daarvan deel uit te maken, wanneer zij daartoe worden aangewezen door of van wege de autoriteit van wie de oprichting van zoodanige commissiën is uitgegaan.

7. Daartoe aangezocht, zullen de bestuurders van spoorwegdiensten met den Commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië in overleg behooren te treden:

a. omtrent het gebruik in vredestijd van de inrichtingen en van het materieel van den spoorweg tot het houden van oefeningen in het op- en afladen van militaire treinen;

b. omtrent het in vredestijd wijzigen of verbeteren van de rijtuigen en wagens der spoorwegen, ten einde deze voor het vervoer van troepen, krijgsmaterieel en rij-, draag- en trekdieren geschikt te maken;

c. omtrent het toelaten op de spoorwegen van locomotieven en wagens, welke voor rekening van het Departement van Oorlog voor militair gebruik worden aangeschaft.

8. De Gouverneur-Generaal kan, zoo het overleg niet tot overeenstemming leidt, een termijn tot het voeren van nadere onderhandelingen bepalen, en wanneer ook deze verstrijkt zonder dat overeenstemming is verkregen, de voor deze onderwerpen noodige regelingen zelf vaststellen.

9. Ingeval niet tot eene minnelijke schikking kan worden geraakt ten aanzien van het bedrag der schadeloosstelling, waarop ondernemers van spoorwegmaatschappijen bij toepassing der in dit artikel vervatte voorschriften aanspraak meenen te kunnen maken, wordt dit bedrag door den rechter bepaald."

ART. 19. *Vernieling van spoorwegen in geval van oorlog, enz.*

In geval oorlog of andere buitengewone omstandigheden het wenschelijk doen zijn in eenig gedeelte van het Nederlandsch-Indische grondgebied de spoorwegen en de daarin aanwezige bruggen, telegraaflijnen en diensttoestellen geheel of gedeeltelijk onbruikbaar te maken, kan de Gouverneur-Generaal en, in dringende omstandigheden te hunner beoordeeling. ook de Commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië of de hoogste bevelvoerende officier in dat gedeelte van het grondgebied daartoe het bevel geven.

Het bevel, waarin nauwkeurig vermeld wordt wat vernield of onbruikbaar moet gemaakt worden, wordt aan de bestuurders van den spoorwegdienst schriftelijk medegedeeld.

Zoo spoedig als het staatsbelang dit gedoogt, ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal wordt al hetgeen onbruikbaar is gemaakt, in den vorigen toestand gebracht.

De ondernemers hebben geen recht andere vergoeding of schadeloosstelling wegens winstderving te eischen.

Gaan wij nu den inhoud dezer artikelen na, dan kan daarbij tevens gebruik gemaakt worden van de aanteekeningen op de den legercommandant aangeboden ontwerp-ordonnantiën, welke, zooals boven reeds gezegd is, onveranderd zijn overgenomen.

1°. Bij de eerste alinea was als toelichting vermeld: „Conform „art. 50 van de wet van 9 April 1875 (Nederlandsch Staatsblad, No. 67).

„Deze inkleeding verdient de voorkeur boven die van art. 18 „van het Algemeen Reglement in Indië, Staatsblad 1885 No. 184,

„omdat volgens deze laatste aan de beschikking over een spoorweg „de dadelijke staking voor het algemeen verkeer onafscheidelijk „verbonden is, terwijl volgens het concept van den Legercommandant — en dat laat zich begrijpen — onder sommige omstandigheden het gewoon vervoer van personen en goederen volstrekt „niet behoeft op te houden".

Door de gewijzigde redactie vervalt het bezwaar, genoemd sub 2 hiervoren bij de bespreking van de nadeelen, welke aan art. 18 van het ontwerp-ordonnantie van 1885 kleefden (zie blz. 858).

Door echter den text over te nemen van één der Nederlandsche artikelen, terwijl het Indische ontstaan was uit een samenvoeging van verschillende Nederlandsche artikelen, zooals te voren reeds werd aangetoond, werd de bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal beperkt. In het A. R. I. van 1885 werd nl. gesproken van „*beschikking* over den spoorweg, enz.", waarin het al dan niet gebruik was opgesloten; in het nieuwe A. R. I. werd alleen van het *gebruik* gesproken, zoodat de last tot het terugtrekken van het materieel, met het doel het gebruik er van aan den vijand te ontzeggen, niet meer kon worden gegeven.

Dat de regeering dit niet bedoeld heeft, volgt uit hare hierboven gegeven „toelichting" en zoo is dit dan ook door het legerbestuur opgevat, doch deze wijziging heeft later tot eene nieuwe wijziging moeten leiden, zooals uit het hieronder volgende zal blijken.

2e. De toelichting bij de 2e alinea was als volgt;

„dus onder *gewone* omstandigheden alleen door den Gouverneur-Generaal.

„Het voorbehoud, dat de vordering alleen dan door de hoogste „civiele of militaire autoriteit kan geschieden, wanneer de omstandig„heden het inroepen van de beslissing van den Gouverneur-Generaal „onmogelijk maken (zie art. 1, 2e alinea van het concept van den „Legercommandant), is met voordacht niet gesteld, omdat het meer „eigenaardig thuis behoort in de c. q. uit te vaardigen administratieve „voorschriften en instructiën, terwijl het hier mogelijk aanleiding „tot chicanes van de zijde der betrokken maatschappij zou kunnen „geven.

„Dat ook de civiele autoriteit bevoegd wordt verklaard tot het „doen der vordering, schijnt wenschelijk met het oog op het geval, „dat bij eenige calamiteit, watersnood of eruptie op groote schaal „levensmiddelen aangevoerd of personen weggevoerd moeten worden,

„waarbij dan het rollend materieel van andere maatschappijen „gerequireerd kan worden".

Uit deze toelichting blijkt, dat de regeering met het delegeeren van het gezag verder wenschte te gaan dan het legerbestuur noodzakelijk achtte. Het standpunt van het legerbestuur schijnt mij echter het juiste toe, ook omdat de in de „toelichting" bedoelde chicanes evengoed kunnen ontstaan, wanneer in administratieve voorschriften bepaald is, dat de hoogste militaire autoriteit alleen dan mag vorderen, wanneer de omstandigheden het inroepen van de beslissing van den Gouverneur-Generaal onmogelijk maken.

Verder schijnt de bevoegdheid, toegekend aan de burgerlijke autoriteit ongewenscht en onnoodig; ongewenscht, omdat onder „hoogsten gezaghebbenden ambtenaar" kan worden verstaan niet alleen elk Europeesch, maar zelfs elk inlandsch ambtenaar, die zich niet in de onmiddellijke nabijheid van zijn chef bevindt (waarover later); onnoodig, omdat de overweldigende natuurrampen, welker ontstaan aanleiding zou kunnen geven tot gebruikmaking van de gegeven bevoegdheid, òf — bij grooten omvang — gepaard zullen gaan met geheele of gedeeltelijke vernieling van spoor- en tramwegen, zoodat het spoor- en tramwegverkeer van zelf gestaakt moet worden en dus van vordering geen sprake kan zijn, òf — bij geringeren omvang — wanneer dus ook de telegraphische gemeenschap niet verstoord zal zijn — eene vordering onnoodig maken, omdat de gewenschte hulp ook zonder die vordering kan worden verleend met gebruikmaking van de aanwezige beschikbare middelen.

3⁰. In art. 18 wordt alleen gesproken van „den hoogsten gezaghebbenden ambtenaar of bevelvoerenden officier", in art. 19 van „den Commandant van het Leger of den hoogsten bevelvoerenden officier". Hoewel dus in art. 18 niet van den commandant van het leger wordt gesproken, moet toch aangenomen worden, dat deze onder „den hoogsten bevelvoerenden officier" wordt verstaan. Volgens de militaire opvattingen is de legercommandant de hoogste bevelvoerende officier in elk gedeelte van het Nederlandsch-Indische grondgebied, dat onder het bereik van zijn gezag ligt en waarmede hij geregeld communicatie heeft.

Uit dat oogpunt beschouwd heeft het geen bezwaar, dat die autoriteit in art. 18 niet is genoemd. Uit een oogpunt van redactie en om mogelijke rechtsquaesties te vermijden, ware het evenwel beter geweest hem in beide artikelen te noemen of niet te noemen.

4⁰. Ook in het A. R. I. van 1895 is weder vergeten rekening

te houden met de mogelijkheid, dat de last tot het vernielen van het materieel en de voorraden gegeven zou moeten worden, ten einde het gebruik er van aan den vijand te ontzeggen.

5⁰. Bij de opsomming van hetgeen vermeld mag worden, behoefden de *bruggen* niet afzonderlijk vermeld te worden.

6⁰. Schadeloosstelling wordt alleen berekend naar het *gebruik*, dat van den spoor- of tramweg is gemaakt, hetgeen, naar vermeend wordt, het juiste standpunt is.

7⁰. Eindelijk was bij de 1e alinea van het ontwerp-ordonnantie tot wijziging van art. 19 nog als toelichting vermeld.

„Het in margine aangeteekende, ten aanzien van artikel 18, „1e alinea, geldt hier niet.

„De Maatschappij kan geen schadeloosstelling wegen stilstand „van het bedrijf eischen en tegen het onbruikbaar maken van den „spoorweg door de militaire macht kan zij zich natuurlijk niet „verzetten. Voor storende tegenwerking harerzijds behoeft dus „geen vrees te bestaan. Te allen overvloede zijn echter de woorden *„dringende omstandigheden* de woorden *te hunner beoordeeling* ingelascht".

Hoewel het ook m. i. zeer wenschelijk is, dat het al of niet aanwezig zijn van „dringende omstandigheden" wordt beoordeeld door eene autoriteit, die deze omstandigheden het best kan beoordeelen, komt het mij toch voor, dat door deze toevoeging de macht van die autoriteit aanzienlijk is uitgebreid, daar zij, zooals het artikel luidt, geene verantwoording hoegenaamd, schuldig is van hare handelingen. Hieronder zal nader worden aangetoond wat door het legerbestuur daarna gedaan is om de macht van die autoriteit zooveel mogelijk aan banden te leggen zonder dat dit uit een militair oogpunt gevaar zou kunnen opleveren.

8⁰. Eene bepaling, dat de ondernemers zich niet mogen verzetten tegen vernieling of onbruikbaarmaking, ware in art. 19 gewenscht geweest.

•

Zooals in punt 1 over de bespreking van de artikelen 18 en 19 van het A. R. I van 1895 reeds werd opgemerkt (zie blz. 13), maakte de wijziging van de 1e alinea van art. 18 weldra eene nieuwe wijziging noodzakelijk.

Het legerbestuur had zich op het standpunt gesteld, dat de artikelen 18 en 8 de bevoegdheid verleenden tot het terugtrekken van het rollend materieel om den vijand het gebruik er van te

ontzeggen en handelde dan ook daarnaar. In een der gevallen, waarin dit ter sprake kwam, werd o. m. medegedeeld, dat art. 8 A. R. III volledige bevoegdheid verleende om bij een oorlog met een buitenlandschen vijand, zoodra de noodzakelijkheid daartoe aanwezig is, op de daarvoor in aanmerking komende stoomtramwegen den dienst te doen staken en het rollend materieel tot op zekeren afstand van de kust te doen terugtrekken, door de beschikking over die tramlijnen in het belang van den lande tegen schadeloosstelling te vorderen.

De regeering kon zich echter met deze zienswijze niet vereenigen. Volgens haar werd in art. 8 uitdrukkelijk bepaald, dat schadeloosstelling alleen wordt verleend voor het *gebruik*, dat van den tramweg gemaakt is. In dat artikel werd tevens voorgeschreven, dat eerst na ontvangst der vordering — tot geheel of gedeeltelijk *gebruik* — van den tramweg of van het aan een tramwegonderneming toebehoorend materieel, de bestuurders verplicht zijn de locomotieven enz. desverlangd van bepaalde plaatsen te verwijderen of naar bepaalde plaatsen te vervoeren.

In verband met deze zienswijze werd door het legerbestuur in 1899 voorgesteld om in art. 19 A. R. I en in art. 9 A. R. III eene bepaling op te nemen over het terugtrekken van het materieel in tijd van oorlog met het doel het gebruik er van aan den vijand te ontzeggen, omdat „deze artikelen de bevoegdheid tot het vernielen „van tram- en spoorwegen in geval van oorlog enz. regelen en „zij derhalve voor wat betreft weg en werken dezelfde strekking „hebben als de noodig geoordeelde bepalingen ten aanzien van het „materieel, dat is zooveel mogelijk beletten, dat de vijand er gebruik „van maakt," terwijl het in overeenstemming met het beginsel in de artikelen 19 en 9 gehuldigd aan het legerbestuur onnoodig voorkwam om „de ondernemers schadeloos te stellen voor de „winstderving, tengevolge van het terugtrekken van het materieel „of het onbruikbaar maken daarvan." Dit voorstel met de daarbij behoorende ontwerp-ordonnantiën werd door tusschenkomst van den directeur der burgerlijke openbare werken, die er zich geheel mede vereenigde, der regeering aangeboden, waarna bij ordonnantie van 11 Maart 1900 (Staatsblad No 107) de artikelen 19 A. R. I en 9 A. R. III, dien overeenkomstig werden gewijzigd, zoodat deze artikelen nu luidden: [1])

[1]) Alleen de inhoud van art. 19 A. R. I. is hier opgenomen, omdat die van art. 9 A. R. III daarmede gelijkluidend was.

ART. 19 *Terugtrekken van het materieel en vernielen aan spoorwegen in geval van oorlog, enz.*

1. In geval oorlog of andere buitengewone omstandigheden het wenschelijk doen zijn in eenig gedeelte van het Nederlandsch-Indische grondgebied het materieel der spoorwegen terug te trekken met het doel het gebruik er van aan den vijand te ontzeggen, of dat materieel, de spoorwegen en de daarin aanwezige bruggen, telegraaflijnen en diensttoestellen geheel of gedeeltelijk onbruikbaar te maken, kan de Gouverneur-Generaal en, in dringende omstandigheden te hunner beoordeeling, ook de Commandant van het Léger en Chef van het Departement van oorlog in Nederlandsch-Indië of de hoogste bevelvoerende officier in dat gedeelte van het grondgebied daartoe het bevel geven.

2. Het bevel, waarin nauwkeurig vermeld wordt:

a. welk materieel wordt teruggetrokken en waarheen en

b. wat vernield of onbruikbaar gemaakt moet worden,

wordt aan de bestuurders van den spoorwegdienst schriftelijk medegedeeld.

3. Zoo spoedig als het Staatsbelang dit gedoogt, ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal wordt op zijn bevel en op 's Landskosten:

a. al het materieel, dat teruggetrokken is, teruggevoerd naar de plaats waar het zich bevond en

b al hetgeen onbruikbaar is gemaakt in den vorigen toestand gebracht.

4. De ondernemers hebben geen recht andere vergoeding of schadeloosstelling wegens winstderving te eischen.

In verband met de beschouwingen over den inhoud der artikelen 18 en 19 A. R. I. van 1895 blijkt, dat in het artikel 19, zooals het is gewijzigd bij ordonnantie van 11 Maart 1900 (Staatsblad No. 107)

1°. in de opsomming van hetgeen vernield of onbruikbaar gemaakt kon worden, de *bruggen* geen afzonderlijke vermelding behoefden, doch de magazijnvoorraden en inventarisgoederen een plaats hadden moeten vinden;

2°. aan de hoogste militaire autoriteiten zeer veel macht was gegeven;

3°. eene bepaling, dat de ondernemers zich niet mogen verzetten tegen de vernieling, de onbruikbaarmaking en het terugtrekken, wenschelijk ware geweest.

Tevens volgt uit de toelichting der regeering op art. 19 van de ontwerp-ordonnantiën van 1890 (zie punt 7 der beschouwingen over de artikelen 18 en 19 A. R. I van 1895 blz. 865), dat het toenmaals in de bedoeling lag — hetgeen ook vrij natuurlijk is — de noodige vernielingen en onbruikbaarmakingen te doen geschieden door militairen. Nu evenwel door de wijziging van 1900 in deze artikelen ook wordt gesproken van *terugtrekken* van materieel, rijst de vraag, wie dat moet doen. Wordt hierover niet nader gesproken, dan bestaat de mogelijkheid, dat de bestuurders dit zullen over-

laten aan de militaire autoriteiten, die tengevolge van gebrek aan technisch personeel daartoe niet in staat zijn. Waar zich gevallen kunnen voordoen, dat het bevel tot het terugtrekken van het materieel zeer onverwacht moet worden gegeven en dat het van het grootste belang is, dat dit bevel met den meesten spoed wordt uitgevoerd, moet geen quaestie kunnen rijzen, wie het zal moeten uitvoeren.

Het schijnt mij toe, dat die uitvoering moet worden overgelaten, aan de bestuurders, waarvoor hen natuurlijk vergoeding moet worden gegeven. Aangezien zij — als regel — belast zijn met het beheer en de dienstuitoefening op den spoorweg, volgens art. 18, zijn zij de eenige bevoegden om het bevel uit te voeren. Zijn het beheer en de dienstuitoefening opgedragen aan een militaire commissie, dan zorgt deze er voor. Groote vrees, dat het bevel niet bijtijds zal worden uitgevoerd, behoeft dus niet te bestaan, en dit vooral niet in Indië, waar slechts Nederlanders vergunning tot het aanleggen van spoor- of tramwegen kunnen krijgen. Toch moet het raadzaam worden geacht eene bepaling daaromtrent in het reglement te bezitten, waarin tevens rekening is gehouden met de omstandigheden, dat tengevolge van den oorlogstoestand de bestuurders niet in staat zullen zijn het bevel te doen uitvoeren, b.v. doordat hun personeel is weggeloopen.

(Slot volgt).

Binnenlandsche Remonteering in Indië,

DOOR

B. VRIJBURG.

In *De Indische Gids* van November 1903 schreef ik iets over de kosten van 't remonte-paard, wanneer dit in eigen beheer zou worden gefokt.

De Regeering is thans besloten de remonten niet zelf te fokken, en zal dit waarschijnlijk wel nooit doen.

Ik eindigde mijn opstel toen, met de hoop uit te spreken dat het eens zoo ver zou mogen komen dat men de remonte-paarden hier in Indië aankoopt.

Laat dit steeds het doel blijven, wat voor oogen gehouden moet worden en waarnaar moet worden gestreefd. De voordeelen, die aan eene remonteering binnenslands verbonden zijn, acht ik overbodig op te noemen. Ze zijn zeer vele en liggen voor de hand.

Ik heb hier echter minder op 't oog het belang dat het leger heeft bij eene binnenlandsche remonteering, dan wel het oeconomisch belang voor de paardenfokkende bevolking. Hier in de Preanger Regentschappen, waar de meeste en beste paarden worden gefokt, is het reeds zeer goed merkbaar, dat de hoogste eischen voor het legerpaard zoo zijn opgedreven, dat geen enkel paard in het binnenland meer wordt gekocht.

Nu bij het Leger het kleine paard op den achtergrond is gedrongen, werkt dit ook terug op het civiele en is bij ambtenaren en particulieren de vraag naar grootere paarden toegenomen en naar evenredigheid die naar kleinere verminderd.

Waar een fokker vroeger nog eens een 4 à 5 honderd gulden voor een mooi rijpaard van b. v. 1.30 M. kon maken, zal hij zich nu tevreden moeten stellen met iets meer dan de helft. En dit is niet van tijdelijken aard.

't Is thans reeds zoover dat het niet meer „*staat*" op een klein paard te zitten.

Of het voor het leger noodzakelijk is een paard van dergelijke taille te hebben, wil ik niet beoordeelen; zeker acht ik echter dat de maat niet meer terug zal gaan. Het kleine paard heeft voor Europeanen (militair en civiel) als rijpaard langzamerhand afgedaan, Juist het leger en de Europeanen, 't zij ambtenaar, 't zij particulier, waren de afnemers, die goede prijzen betaalden en de fokkerij loonend maakten. Wel is en blijft de vraag naar kleine paarden bestaan, daar ze voor vele diensten, vooral transport, noodig zijn, doch met die paarden wordt geen geld gemaakt.

Wil de fokker dus thans een winstje maken, dan moet hij grootere paarden fokken, n.l. paarden van een schofthoogte van b. v 1.37 M. en daar boven. Uit de Inlandsche merries zal dat niet gaan, deze zijn daarvoor, behoudens enkele uitzonderingen, te klein; 't is daarom noodzakelijk dat de merrie-stapel wordt verbeterd. Dit kan door kruising met grootere hengsten, doch een spoediger resultaat wordt verkregen door import van grootere merries.

De remonteering nu kan daartoe zeer veel bijdragen.

't Zij nogmaals gezegd; dat hetgeen ik in dit opstel wil bepleiten in de eerste plaats is, het belang van den fokker.

Echter is het belang van de remonteering dus een Regeeringsbelang, er na mee gemoeid en is de weg hier aangegeven de eenige, die misschien kan leiden tot remonteeren binnenslands.

Wat is op remonte-gebied de laatste jaren voorgevallen?

Toen de hoogtemaat, waaraan de paarden moesten voldoen, naar boven ging, werd het al spoedig niet meer mogelijk de dieren hier te vinden en moest worden uitgezien naar het buitenland; Australië en Voor-Indië stonden op 't lijstje. Van uit Australië zouden ponnies worden geleverd door den paardenhandelaar Kiss tegen een prijs van *f* 325, later verhoogd tot 350 en *f* 400; van uit Voor-Indië zoogenaamde „Arabs" door zijn collega Naples, tegen een prijs van *f* 650. De laatste proef zou bestaan uit een 50-tal dieren. — De ponnies waren slecht en de Arabs idem. —

Dat er van de laatsten nog, naar ik meen, 35 zijn aangenomen, verbaasde me zeer, daar van paarden met zulke slechte beenen en gangen niets te verwachten was — En — 35 × *f* 650 = *f* 22.750.

Toen nu 't vorig jaar de laatste bezending paarden uit Australië, ook zoo deerlijk tegenviel, en van de, naar ik meen 108, slechts een 29-tal onvoorwaardelijk konden worden goedgekeurd, begon het er vooral voor de cavalerie bedenkelijk uit te zien. Het

spreekwoord, „gooi geen ouwe schoenen weg, voordat je nieuwe hebt" was daarenboven in 't geheel niet toegepast.

Inziende, dat men zoo niet verder kwam, werd besloten eene commissie naar Australië te zenden om daar in te koopen, tegen *f* 500.— per paard. Deze commissie zal bestaan uit 2 bereden officieren en een paardenarts, en de heer Kiss blijft leverancier.

Ofschoon niet direct onder het onderwerp vallende van dit opstel, zij het mij vergund eene kleine opmerking te maken. Dat men besloten heeft de paarden in Australië aan te koopen, acht ik zeer verstandig, en de eenige weg om behoorlijk paardenmateriaal te krijgen; dat men echter bij één leverancier blijft keur ik af. 't Zou m. i. beter zijn, eens een persoon, die als eerlijk man en goed paardenkenner te boek staat, naar Australië te zenden en hem een paardenarts toe te voegen voor de keuring op gebreken.

Die twee heeren zullen een paar maanden in Australië moeten rondkijken en zich op de hoogte stellen, en dan aankoopen, 't zij op markten 't zij op andere plaatsen dicht bij de plaats van inscheping, waar de dieren bij elkaar worden gebracht en waar een ieder paarden kan brengen.

Als die eene persoon is als van zelf aangewezen de directeur van het Remonte-depôt. Hij is toch ook de man, die de paarden ontvangt en grootbrengt en beoordeelt of ze verder geschikt zijn of niet. Met het oog op dit laatste is men er al zeker van overtuigd, dat hij bij den aankoop zijn oogen goed open zal zetten. — Op deze manier zal van den prijs, die thans *f* 500 is, mettertijd nog wel wat af kunnen. Het paardenmateriaal is niet duur in Australië.

Per jaar heeft men hier ongeveer 200, misschien over enkele jaren wat meer remonten noodig. Wanneer men besloot uitsluitend met merries te remonteeren en de reformpaarden, voor zoover ze daarvoor geschikt blijken, ter beschikking stelde van de fokkers, zou daarmee de merriestapel hier aanmerkelijk worden verbeterd en zou men langzamerhand een grooter slag paard krijgen, waaruit het mogelijk is dieren te fokken, waarnaar thans veel vraag is.

Mijne bedoeling is deze. —

Er worden uitsluitend merries aangekocht voor de remonten. De afgekeurde en op reform gestelde paarden worden door eene commissie gekeurd op bruikbaarheid als fokmerries en deze dieren worden tegen een prijs, door die commissie vastgesteld aan Inlanders afgestaan tegen betaling in payementen over b. v. 5 jaar. De dieren zullen dan meer opbrengen dan op eene publieke vendutie, en de

bevolking is aan goede merries geholpen. Het Gouvernement moet dan zorgen voor dekhengsten, welke voor die merries beschikbaar worden gesteld. Welk soort hengsten dat moeten zijn?

Vermoedelijk flinke zware Sandelwoods.

Ik heb meer deze kruisingen gezien van Australische merrie met Sandelwood-hengst, welke door hun beter temperament en veel solider beenen en hoeven boven de Australische ponnies stonden.

De dieren hebben verder dit groote voordeel, dat ze hier geboren, niet dat lastige acclimatisatie-proces doormaken, 't welk de Australische langen tijd voor veel arbeid ongeschikt maakt.

Ik durf de hoop uitspreken, dat die kruisingen beter zullen voldoen dan de import Australiërs. — Wel wordt thans in rapporten en uit de monden van bereden officieren verkondigd, dat de ponnies goed zijn en in gebruik voldoen, maar men vergete niet, dat de officieren de uitgezochte, dus de beste, paarden hebben. Vraagt eens aan de cavaleristen, hoe ze denken over de Australiërs? U hoort maar één antwoord n l. „geef ons maar weer een Sandelwood".

Het Sandelwood-bloed moeten we in eere houden, er is geen beter. Laten we daarom trachten een halfbloed te krijgen, zwaarder van taille, doch met de goede eigenschappen van den Sandelwood.

BANDOENG, 20 Februari 1906.

Uitingen der Publieke Opinie bij de Toradja's van Midden-Celebes.

DOOR

Dr. N. ADRIANI.

De vreesachtige en wantrouwende aard der Toradja's brengt mede, dat zij zich in het openbaar niet gaarne beslist uitlaten, over zaken die dreigen verandering te zullen brengen in den bij hen bestaanden toestand. Worden nieuwigheden van ingrijpenden aard al nergens met algemeenen bijval begroet, de Toradja heeft daartoe nog minder reden dan iemand onzer, want hij noch iemand zijner stamgenooten zal het in 't hoofd krijgen, om eene wijziging van eenige beteekenis te brengen in den heerschenden maatschappelijken toestand, waaraan men nu eenmaal is gewend, en welks nadeelen men weinig of niet beseft. Eene nieuwigheid is dus uit den aard der zaak door vreemdelingen ingevoerd, en het zich daarbij neerleggen geschiedt uit ontzag voor de macht die haar heeft opgelegd. Al erkennen scherpzinnige en nadenkende Toradja's al dikwijls zeer spoedig het heilzame van den nieuwen toestand, de vrees dat de Voorouders zich zullen wreken over de veranderingen in hunne instellingen teweeggebracht, verdwijnt eerst langzaam, daar bij ieder ongeval dat in verband kan worden gebracht met de veranderingen die hebben plaats gegrepen, terstond een aantal gewichtige uitspraken, als „Dat heb ik al zien aankomen, daar heb je het nu, thans voel je het zelf eens", de sluimerende vrees weder doen ontwaken. Voert men tegen de bedenkingen aan, dat de Voorouders zich dan toch wel zullen wreken op de invoerders der nieuwigheden, dan is het antwoord, dat zij al even bang zijn voor de overmacht waarvoor hunne nakomelingen bukken, als deze zelf, zoodat zij de onschuldige zwakken zullen straffen, daar zij de schuldige sterken niet aandurven.

Dat intusschen groote veranderingen tijden lang het onderwerp

der dagelijksche gesprekken uitmaken, spreekt van zelf. In een besloten kring van vertrouwden mag het dan wel eens komen tot heftige uitlatingen over de onwelkome nieuwigheden, men houdt doorgaans goed in de gedachten, dat men op het bewaren van geheimen niet mag rekenen en daarom laat men het bloed maar liever kruipen, waar het niet gaan kan. Wie zich voorzichtig wil uiten en vernuft genoeg heeft om dit in litterairen vorm te doen, brengt zijne meening in een versje van 4 of meer regels, die op elkaar rijmen, d. w. z. regels waarvan de 2 laatste lettergrepen elk met de correspondeerende lettergrepen van den voorafgaanden regel dezelfde klinkers hebben. Op de medeklinkers wordt niet gelet. Voor een Toradja rijmt dus „eten" op „regel", „drinken" op „gister", „Batavia" op „Manila". Zulke versjes heeten *kajori*.

Daar de Toradja's in het algemeen goed ter tale zijn, een vroolijken aard hebben en gevat genoeg zijn om zich snedig uit te drukken, is de kunst van *kajori*'s samen te stellen veler deel. Op hun eigen gebied, zijn zij een litterair begaafd volk te noemen. Het aantal *kajori's* is dan ook zeer groot. De minder oorspronkelijken onder de *kajori*-dichters behelpen zich met een aanhef van twee regels, die zij al eens meer hebben gehoord, en rijmen daarop in de volgende regels wat zij eigenlijk te zeggen hebben. In zulke gevallen moet men natuurlijk niet naar het verband tusschen het eerste en het tweede deel zoeken. Een voorbeeld van zulk een *kajori* is reeds door mij gegeven in het Tijdschr. v. 't Bat. Gen., Dl. 44, aflev. 2. Het versje luidt aldus:

O, pokira-kira i Nggasi,	Ja, de streken van den Spookaap,
Lawi pura kuintjani.	die ken ik allang heelemaal.
Luwu pai Kumpania,	Loewoe en het Gouvernement,
si'a djamo djaitinja,	die zijn als twee aaneengebonden kokosnoten.

De Spookaap, het kleine vlugge halfaapje, met zijne groote oogen en zijne menschenvingers, dat met verbazende sprongen zich uit de voeten kan maken, hoewel hij niet grooter is dan een jong katje, is in de Toradjasche letterkunde onze „Reinaërt de Vos". Hij wordt *to pokira-kira* genoemd, omdat hij menschen en dieren voor den gek houdt. De twee laatste regels van deze *kajori* bevatten de uitspraak, dat Loewoe en het Gouvernement met elkaar moeten samenwerken, als twee kokosnoten, die met een reepje van hunne eigene bastvezels aan elkaar gebonden zijn en elkaar in evenwicht houden aan den stok waaraan zij worden gedragen.

Een *kajori* als deze wordt eigenlijk als *majoa gaga*, d. i. „al te

rechtuit, te zeer op den man af" beschouwd. Alleen bewondert men er den moed van den dichter in, die zoo duidelijk zijne meening durft te zeggen. Nog een dergelijk voorbeeld is deze *kajori*:

Waroe pai Balanda	De bewoners van het dorp Waroë en de Hollanders
tesebumo ewa lana.	zijn als olie uit elkaar gevloeid.
Jondo roomo ndarapa.	De brug is reeds doorgekapt.
Ta-Rame tau madja'a,	Ta-Rame is een kwaadwillige,
nalego i Kumandaa.	hij heeft den Kommandant bedrogen.

Ook hier wordt onbewimpeld gezegd, wat men van het gebeurde vindt. Het Pebato-hoofd Ta-Rame had zich in het dorp Waroë verschanst, om zich tegen het Gouvernement te verzetten, hoewel hij eerst trouw had beloofd en begonnen was de bevelen van den kommandant der Posso-expeditie, den 1sten luit. H. J. Voskuil op te volgen. Om het dezen moeilijk te maken, had hij daarenboven een rotan hangbrug over de Posso doorgekapt.

De in dit liedje genoemde feiten hebben plaats gehad in Januari jl. Het is dus een der jongste politieke gedichten uit de Toradjalanden. Een ander liedje, op denzelfden Ta-Rame, luidt aldus:

Banja jaku tombonua,	Niet ik ben de eerste oorzaak,
ndjau peari ntadunja.	de veroorzaker zit ginds.
Pompatakaka bangkula,	Daar ge vraagt naar zijne driestheid
nukune kamakotunja.	om zichzelven de schelletjes aan te binden.

De zin van dit liedje is deze: Niet ik ben de aanvoerder van het verzet, dat een tijdlang den vrede in dit land heeft verstoord; de aanvoerder (Ta-Rame) is daarginds (in zijn dorp Labongia). Voor „aanvoerder" is hier gebruikt het woord *tadunja*, waarmede doorgaans worden aangeduid, de priesters en priesteressen, die op godsdienstige feesten de plechtigheden verrichten. Tot hunne uitrusting behoort een gordel met schelletjes; zoo beteekent dus de uitdrukking „zich de schelletjes aanbinden", zooveel als „zich tot aanvoerder opwerpen". Deze *kajori* zegt dus: Daar ge vraagt wie de driestheid heeft gehad om het verzet aan te stoken, zoo wil ik u wel zeggen, dat ik het niet ben, maar dat de schuldige ginds zit.

Behalve in den kleineren kring van gezellige bijeenkomsten, ontstaan *kajori*'s ook op de feesten, die ieder jaar geregeld worden gevierd, zooals plant-, en oogstfeesten. Maar voornamelijk worden zij gemaakt op bijeenkomsten die eene politieke beteekenis hebben, bijv. vergaderingen van de afgevaardigden van twee stammen, die met elkaar vrede sluiten, waarbij zich dan ook die van een derden

neutralen stam bevinden die als bemiddelaar optreedt. Ook de vergaderingen die tot voor korten tijd de hoofden der To Napu belegden, om bijv. boodschappen van den Vorst van Sigi over te brengen, waarbij zij dan steeds begonnen met een of meer buffels te vragen, als loon hunner moeite, en waarbij zij dan ook de Beneden-Toradja's in de gelegenheid stelden om het plunderen hunner tuinen en het stelen van hunnen palmwijn af te koopen, gaven aanleiding tot het maken van spotliedjes, daar men wist dat alles komedie was, want de boodschappen van den Vorst van Sigi kwamen doorgaans op niets neer en waren vaak verzonnen, en de tuinen en de palmboomen werden na den afkoop even goed geplunderd als te voren. Van zulke gelegenheden zijn de volgende *kajori's* afkomstig:

Ne megoli pandi-pandi,	Zwaai niet met de banieren,
da tetende duangani.	dan gaat de schuit op en neer.
Lamoa ndate ri jangi	De goden daarboven in den hemel
mampetiro, mantalaki.	zien neder en beschikken.

De beteekenis van dit versje is duidelijk: Scherm niet met woorden, verdraai niet hetgeen afgesproken is, want dan gevoelen we ons niet meer veilig. Denk er om, dat de goden (voorouders) van boven op ons nederzien en beslissen over ons lot en leven.

In de hier volgende *kajori* worden de manieren der To Napu gehekeld, die, als zij bij de bewoners van het dorp waar zij doortrekken om eten vragen, ieder afzonderlijk voor hun heelen troep vragen:

Powoteku rua ntjepa,	Dat ik twee rivieren ben overgetrokken,
ne'e nupapogeleka.	daarom moet ge niet lachen.
Sampuju linggona djela,	Als er tien reizigers komen,
Samba'a sampaandenja.	dan is elk van een afzonderlijk gezelschap.

In de eerste regels wordt een To Napu sprekend ingevoerd. Om van Napu in het land der To Lage te komen, moet men de twee rivieren Posso en Puna overtrekken. De beteekenis is dus: Verwondert u niet, dat wij daar al weer komen aanzetten.

Een anderen keer heette het, dat de To Napu den nog niet lang geleden gesloten vrede weder zouden verbreken. Een der To Pebato-hoofden wilde toen een zijner medehoofden polsen, omdat hij niet zeker meende te kunnen zijn van diens houding. Deze antwoordde hem met de volgende *kajori*:

Pokira-kira i Nggasi,	Van de streken van den Spookaap,
sape lemba mampowani.	hebben alle landen den mond vol.
Djaiti mbuja loma'i,	De reeks der maangestalten,
jaku wo'u kuintjani.	daarvan ben ik ook op de hoogte.

De ander antwoordde:

Bara dja Nggasi majasa	Misschien heeft de Spookaap het wel mis
madjaiti Tamangkapa.	in zijne berekening van de maangestalten.
Pandake i Toko Wujawa,	Nu het slachtoffer naar Napu is gebracht,
sangkanipa kupebasa.	wil ik het nog eens probeeren.

Hierop kwam weder het volgende antwoord:

Ane montjo, io jau,	Als dat zoo is, goed, hoor,
siko motoruni paju.	Gij hebt een zonnescherm boven uw hoofd.
Ane rakumuti nggawu,	Als gij door de nevelen wordt overdekt,
bamo da nusoso jaku.	wijt het dan niet aan mij.

In het eerste versje zegt de dichter, dat hij de streken der trouwelooze To Napu kent, zoo goed als iedereen, evenzeer als hij den dag der maand uit de schijngestalten der maan kan berekenen, m. a. w., dat hij de To Napu ook niet vertrouwt. Het antwoord zegt, dat de ander niet teveel op zijne scherpzinnigheid moet vertrouwen, alsof hij den afloop al vooruit wist, en dat hij, wat hem betreft, sedert de slaaf, die bij het sluiten van den vrede door de To Napu was bedongen, ook gegeven en naar Napu was gebracht, om daar te worden dood gehakt (hij heette Toko Wujawa), en de vrede dus eerlijk gesloten was, het nu wel tegen de To Napu dorst op te nemen, daar zij immers geheel in het ongelijk waren en dus den strijd zouden moeten verliezen. Het hierop gegeven antwoord beteekent weder: Dat moet ge maar zelf weten; gij zijt een groot hoofd. Maar als uw zonnescherm (dit is beeldspraak, de Toradjasche hoofden dragen geen distinctieven) eens door nevelen om uw hoofd wordt vervangen, dan heb ik daaraan geen schuld, ik kan u niet komen helpen.

Bij eene andere gelegenheid waren de To Napu niet tevreden met den slaaf dien zij hadden gekregen om dood te hakken; tegen de afspraak in eischten zij er nog een. Deze werd hun geweigerd met de volgende *kajori*:

Motungko ntja rundu langi,	't Is een ernstig geval, dat de hemel op ons neerkomt,
dja Lamoa mantalaki.	de Goden moeten het maar beslissen.
Kapura ntowe kuwai,	't Is 't laatste bewijs van vriendschap dat ik geef,
kudajo, kupaesani	hiermede begraaf ik ze en zet er een grafteeken op.

Op een keer dat de To Napu het dorp Mapane bedreigden, ried een To Pebato aan, een neutraal hoofd tot bemiddelaar te

kiezen, opdat deze de zaak tot een vredig eind zou brengen. Hij deed dit met het volgende versje:

Maka ane i Landusa,	Wat Landoesa betreft,
sore manta'a tondunja.	die zet zich schrap, met vooruitgestoken horens.
Tapepalika tadunja,	Laat ons eene priesteres zoeken,
anu pande mpesamua.	die bekwaam is het nieuwe huis intewijden.

Landoesa is hier de naam van een buffel, die wordt voorgesteld met zijne horens dreigende. Laat ons in deze hachelijke omstandigheden iemand zoeken, die in staat is het gevaar te bezweren.

Het gelukte dan ook een hoofd te vinden, die de To Napu overhaalde om rustig bij elkaar op het gras te gaan zitten, met de gezichten naar het Oosten. Op eenigen afstand van hen zette hij die van Mapane neer en in het midden liet hij een aantal Pebato-vrouwen zitten, zoodat er nu van vijandelijkheden geen sprake kon zijn. Daarna begonnen de vrouwen, met beiden partijen sirih en pinang aan te bieden, waarop de onderhandelingen spoedig een vreedzamen afloop hadden. Hierop werd het volgende versje gemaakt:

Komi kupas impadopa,	Zoo tref ik dus ulieden aan,
molimbu lai tongonja.	in het midden der vergadering gezeten.
Pesa'u rante mpadoma,	Het vasthaken der stangen van den bril,
dja momi ewa gola.	is zoo zoet als suiker.

De man maakt eerst zijn compliment aan de vrouwen, die zich ter wille van den vrede tusschen de vijandelijke partijen hebben willen zetten en verzekert haar daarop, dat zij op zeer liefelijke wijze den twist hebben helpen beslechten. Hij gebruikt daartoe het beeld van een bril, die met de stangen achter de ooren wordt gehaakt. Deze zaak was hem familiaar geworden, daar hij mijn buurman was en mij dikwijls bezocht, zoodat hij ook reeds wist hoe ik mijn bril opzette,

In de twee volgende *kajori's* worden bedreigingen geuit tegen trouweloozen, die den vrede verbreken, of hunne bondgenooten in den steek laten.

Sigi pai Tana Lanto	Sigi en Tana Lanto
dja kalindunjamo Rano.	komen vreedzaam bij elkaar aan het Meer.
ane nadengku mpembajo,	Als een ander den vrede verstoort,
da kusogi, makadjamo.	dan trek ik mij terug, dan is het mis.

De beeldspraak is deze: Als twee rivieren, die in het Meer uitloopende, een rustigen waterspiegel vertoonen, zoo zijn thans de twee genoemde stammen. Met Sigi worden hier de To Napu,

met Tana Lanto de To Rano aangeduid. De vrede tusschen deze twee was bezegeld met het doodhakken van een mensch en een buffel.

Gantjiku tendea lemo,	Mijn tol, rond als een citroen,
kutoro, ntudu ngengemo.	zet ik op en dan draait hij vast op zijne plaats.
Ane nuparua reko,	Als gij een dubbelzinnige houding aanneemt,
dja da kusabe mpalemȯ.	dan steek ik de hand naar u uit.

De beteekenis is: mijne houding is beslist, als die van een tol die rechtop, onbewegelijk op zijne plaats draait.

In het hier volgende versje wordt gewaarschuwd tegen de booze plannen van Loewoe, welks Vorst verstoord is, en dit overal laat bekend maken:

Guju i Datu ri Luwu,	Het geween van den Vorst van Loewoe,
pakapande mangusulu.	geef daar eens nauwkeurig acnt op.
Moganda-ganda mpaturu,	Hij laat de trom klinken, al blijft hij er zelf bij liggen,
ndjai lemba kutamburu.	in het land waar ik de trom roer.

De gezant, die de lieden met den toorn van den Vorst dreigt, vergelijkt zich zelf bij iemand die voor zijn heer de trom roert, terwijl deze zelf er bij blijft liggen.

Ten slotte een *kajori* waarin twee afgezanten van Sigi worden verwelkomd.

Poili nu naga ntana	De Draak (Vorst) des lands
rata mabaresi ngapa.	komt het land vernieuwen.
Rae mPalu, i Karawa	Rae mpaloe en Karawa
da kupatende ri langka	die verhef ik tot op den hoogsten zetel.

De in den derden regel genoemde namen zijn die van kinderen der beide afgezanten. Het behoort n.l. tot de dichterlijke beleefdheden, om van de kinderen dergenen die men bezingt iets vriendelijks te zeggen.

De beste gelegenheden om zich in zang en dicht te uiten, vindt de publieke opinie onder de Toradja's op de Doodenfeesten, waarvan er elk jaar door een of meer Toradja-stammen een wordt gevierd. Deze feesten duren van 3 tot 7 dagen en op de 2 of 3 laatste daarvan wordt er van het vallen van den avond tot het aanbreken van den morgen gezongen. De Toradja's leggen hunne gestorvenen na hun overlijden in eene houten doodkist, ruw gehakt uit de twee helften van een gespleten en uitgeholden boomstam, die als deksel en kist op elkaar passen. Den nacht vóórdat het lijk wordt uitgedragen, geleidt men de ziel van den afgestorvene naar het Doodenverblijf, door gezamenlijk bij het lijk gezeten, in tweeregelige versjes den weg te beschrijven dien men daarheen

aflegt. Van het sterfhuis gaat men naar het Westen, totdat men komt aan het gat waarin de zon iederen avond nederdaalt, om des nachts in de Onderwereld te schijnen. Daarin laat men zich van den stam van een hoogen pinangboom afglijden, totdat men op den bodem van het hol terecht komt. Vandaar gaat men verder, tot aan de eigenlijke Doodenstad, beveelt den gestorvene bij zijne reeds vroeger overledene verwanten aan, en keert terug.

Den volgenden morgen wordt de lijkkist gesloten, de naden worden zorgvuldig luchtdicht gemaakt en de kist wordt op eene stelling gezet, niet ver buiten het dorp. Zijn er zoo in den loop der jaren eenige dooden voorloopig bewaard (de Toradjasche dorpen zijn zeer klein), en is de voorraad rijst en het aantal buffels voldoende om het feest te vieren, dan wordt de tijd daarvoor bepaald, de toebereidselen worden gemaakt en de uitnoodigingen verzonden. De lijkkisten worden geopend, de beenderen schoongemaakt, in geklopte boomschors gepakt en in eene hut gezet, zoodat de gestorvenen lichamelijk op het feest tegenwoordig zijn. Deze Doodenhut is het middelpunt van het feestterrein, waaromheen zich alles beweegt.

Nu moeten ook nog de zielen, die vroeger in deze beenderen hebben gewoond, teruggehaald worden uit de Onderwereld, waarheen zij vroeger zijn gebracht. Hiervoor zorgen 7 deskundigen, 5 vrouwen en 2 mannen. In een kring rondloopende, en met banden van geklopte boomschors aan elkaar verbonden, beschrijven zij in hunnen zang, dien zij twee dagen lang, ongeveer van 11 u. des morgens tot 5 u. des avonds zingen, hunnen gang naar de Onderwereld en hunnen terugtocht naar de Aarde, in gezelschap der tot het feest uitgenoodigde zielen. Als deze zang is geëindigd, en de zielen dus geacht worden tegenwoordig te zijn, komt de groote menigte aan de beurt, om den dooden eer te bewijzen. Van het vallen van den avond tot den volgenden morgen wordt door vrouwen en mannen in een grooten kring rondom de feesthut geloopen, in een bepaalden pas, op de maat der gezongen regels. Men begint met eenige strofen, waarin men zijn verlangen naar de dooden en zijne blijdschap over het wederzien uitdrukt, en gaat dan al spoedig over tot het bezingen van gewichtige feiten uit de laatste tijden, hetgeen op sommige feesten geschiedt in den vorm van *kajori's*, op andere in losse zangregels. Over een *kajori* en ook over een zangregel, doet men zeer lang, soms wel een uur, daar ze telkens en telkens worden herhaald, met tusschenvoeging van bepaalde refreinen.

Degene die den nieuwen zangregel of de nieuwe *kajori* kent, 't zij dat hij zelf de dichter is, 't zij dat de dichter hem de woorden heeft opgegeven, zet den zang in en weldra herhaalt het gansche koor het voorgezongene en brengt er de refreinen in, totdat de voorzanger opnieuw hetzelfde inzet, de zangwijze weder ophalende, die de zingende menigte sterk heeft laten dalen. De vrouwen vallen later in dan de mannen; hare stemmen staan ongeveer tot die der mannen, als tenor tot bas. Den geheelen nacht wordt met grooten ijver gezongen; vermoeiden sluipen ongemerkt uit den kring en vinden gewoonlijk vervangers. Van niet al te nabij gehoord, klinkt het gezang gedragen en statig Vele voorzangers hebben goede stemmen en in de stemming der zingenden is een goed volgehouden ernst merkbaar.

Heeft men nu in eenige zangregels den dooden de eer gegeven die hun toekomt, dan gaat men over tot de politiek van den dag. Hiervan laat ik thans eenige staaltjes volgen:

Op een groot doodenfeest, in April 1895 gehouden te Rompu, beschreven door den heer Alb. C. Kruyt, in de Mededeelingen v. w. het Ned. Zend. Gen., Dl. 39, bl. 230—236, werd het volgende gezongen:

Pindongo ntja jaku, nadjompi ntasi ure,	Ik ben te beklagen, want ik ben door den opkomenden vloed overstroomd.
Sologi membangu, mantara bamba mPoso.	De vloedstroom kwam op en ging tegen den stroom der Posso in.

Hier wordt gezinspeeld op een verraderlijken inval, dien de Parigiers eenigen tijd te voren hadden gepleegd. Het was toen ongeveer twee jaar geleden dat de Parigiers eensklaps den mond der Posso waren binnengevallen en een strooptocht van twee dagreizen ver het land in hadden gemaakt. Het heette dat zij het gemunt hadden op het hoofd van Tomasa, Papa i Melempo. Deze verwachtte in die omstandigheden door die van Rompu te te zullen worden bijgestaan, doch werd daarin teleurgesteld. Daarom voegde hij hun op dit feest het volgende verwijt toe:

Wenu rampunja masa ntowu poula?	Hoe is het gesteld met de broederschap der spruiten van den suikerrietstam?
Pande i Kombengi, nasudu djoe mbana.	Kombengi's welwillendheid reikt tot den zoom van het woud.

De bedoeling is: Hoe is het nu tusschen ons, die als spruiten van één stam werden beschouwd? Mijne welwillendheid om ulieden te helpen reikt zoover als de grens van het door u bewoonde

land, doch gijlieden zijt mij niet te hulp gekomen. Dat een hoofd zichzelf *Kombengi* noemt, is niet ongewoon in poezie, daar deze (oorspronkelijk de verpersoonlijking van den nacht) in de Toradjasche mythologie een machtige geest is.

Op het Doodenfeest te Kanduu-nduu, in Februari j.l. gevierd, wapperde de Nederlandsche vlag aan een hoogen paal. In September 1905 was het Nederl. Gouvernement, bij de Toradja's *Kumpania* genoemd, opgetreden tegen de To Napu en had in eenige dagen de landschappen Napu en Tawaelia tot onderwerping gebracht, zonder dat er door de alom als dapper bekend staande To Napu eenige tegenstand was geboden. Daarna was de colonne naar het Posso-Meer opgerukt. De Beneden-Toradjalanden hadden geen tegenstand geboden; de voornaamste hoofden kozen de zijde der *Kumpania,* een weg werd aangelegd van den mond der Posso-rivier tot aan hare uitstrooming uit het Meer (34 paal) en op eene vergadering, in November aan den Zuid-oever van het Meer, bij de rivier *Pendolo* gehouden, had de colonne-kommandant Voskuil aan de hoofden bekend gemaakt, dat zij voortaan niet meer Loewoe, maar het Gouvernement tot heer hadden. Daarop was eenige tegenstand gevolgd, maar door snel en cordaat optreden tegen de wederspannigen, en eene tegemoetkomende houding toen zij bedwongen waren, had die tegenstand geen omvang van beteekenis gekregen. Men kon dus verwachten, dat over deze zaken de publieke opinie zich op dit feest zou uiten. En zoo is er dan ook gezongen:

1. Porarena mPoso natudo langkanae.	De stroom van de Posso heeft zich gekeerd tegen het paleis van de Vorstin van Loewoe;

d. i. Vroeger gingen de Possanen met Loewoe mede, thans gaan zij tegen Loewoe in.

2. i Lise papitu djamo memawo-mawo.	De zeven Lise's zitten maar te smachten.

In de Toradjasche letterkunde is *Lise* eene bekende figuur. Soms is er maar eene, soms zijn er 7 gezusters. Zij is de jaloersche vrouw bij uitnemendheid, die het vooral gemunt heeft op jonggehuwde vrouwen, aan wie zij op allerlei wijzen hare mannen zoekt afhandig te maken. Hier worden bedoeld de 5 Rijksraden van Loewoe en de beide hoofden van Wotu, aan wie de Toradja's schatting moesten opbrengen en die door hen moesten onthaald en begeleid worden, zoo dikwijls als zij in de Toradja-landen kwamen. Nu zitten zij tevergeefs op dat alles te wachten.

3. Lawi tadongemo pebeto ntadji labu. — Reeds lang hebben wij vernomen, hoe de ijzeren hanespoor heeft getroffen.

M. a. w.: wij hebben reeds gehoord hoe Loewoe is gevallen. De ijzeren hanespoor is het mesje dat men den vechthanen aanbindt.

4. Moili mokunde Padjalo ngkoro mPoso. — De Posso-slang gaat opwaarts en afwaarts.

De *Padjalo* is de groote slang, die in den ouden tijd den weg voor de Posso heeft gegraven, dus de verpersoonlijkte Posso zelf. Hier wordt de Posso-colonne bedoeld, die geregeld langs de Posso trekt, in stroomop-, en stroomafwaartsche richting.

5. Dja mowalilajo rangki ngkaruisi. — De kruisboot met hare tuigage zwerft maar rond.

Deze regel moet „cum grano salis" worden opgevat, want de kruisboot, die aan den mond der Posso ligt, is allang uit de vaart. Toch heeft dit vaartuig onder de Toradja's een zekere vermaardheid gekregen, omdat het tot gevangenis wordt gebruikt. Wellicht heeft de dichter alleen maar willen zeggen, dat de kruisboot voor den mond der Posso ligt te dobberen, wat geheel juist is.

6. Sala ngkatudu ira ntjatu ngaja. — De honderdsoortige bladeren komen nu verkeerd terecht.

De veelsoortige schatting, die aan Loewoe moest worden opgebracht, komt nu (van een Loewoesch standpunt bezien) niet goed terecht, n. l. bij het Gouvernement. Deze regel zinspeelt op den in de Toradjasche verhalen zoo vaak vermelden wonderboom, welks bladeren katoenen goederen, kostbare weefsels, gongs, enz. waren.

7. Memou ri paju, meleru ri bandera. — Zich beschutten onder het zonnescherm, bescherming zoeken onder de vlag.

Het zonnescherm is het Gouvernement, de vlag is de Hollandsche.

8. Magula marondo untu nTakolekadju. — De bron van de Takolekadju is troebel en onklaar.

Het gebergte Takolekadju is de Zuidgrens der Toradja-landen in engeren zin; wat ten Zuiden daarvan ligt, wordt door de Toradja's dikwijls reeds Loewoe genoemd, hoewel eigenlijk Loewoe tot de Noordkust der Bone-golf beperkt is. De beteekenis is: In Loewoe is het mis, er komt geen klaar water meer vandaan.

9. I wenu kare'enja matia ntana se'i? — En hoe staat het met de hoofden in dit land?

Hierop antwoordde een der hoofden, die van den nieuwen toestand nog voornamelijk de bezwaren voelde:

10. Motungko, mapari nadjompi ntasi ure.	Wie door den vloed der zee is overspoeld, heeft het zwaar en moeilijk.
11. Konomo ndagero tika mPajowi bangke.	De kring door de groote Zeeslang gevormd, is doorgebroken.

Hiermede wordt bedoeld: De wallen waarmede zich de verzet biedende dorpen hadden omringd, zijn vernietigd. De *Pajowi* is in Toradjasche verhalen een groote Zeeslang, die den zeevarenden den weg verspert. Alleen als zij haar een stuk uit haar lijf hakken, kunnen zij hunnen weg vervolgen.

12. Motungko, mapari lindugi nTana Bara.	De aardbeving uit het Westerland is geducht en zwaar.

Het optreden der Hollanders is een zaak die heel wat beweging veroorzaakt.

13. Kukabe moende anaku i RaGompi.	Ik wenk mijn kind, de lieve Gompi, om deel te nemen aan den dans.

Hiermede wordt een der hoofden, Papa i Gompi, uitgenoodigd om ook eens zijne meening te zeggen. Het meisje heet Gompi, Ra is een versierende bijvoeging.

14. Anaku i Djawena malele rato mPoso.	Mijn kind Djawena loopt de geheele Posso-vlakte door.

Na dezen regel te hebben gehoord, moet ook de Vader van Djawena antwoorden, temeer omdat zijn kind wordt voorgesteld als de Posso-vlakte afloopende, n.l. op bevel van het Gouvernement, dat hem als boodschapper gebruikt. De twee hiergenoemde hoofden zijn beiden aan den mond der Posso gevestigd en worden er nu op aangezien, dat zij de *Kumpania* in het land hebben gebracht. Hun antwoord was het volgende:

15. Surunja me'ode ri tando ntana Djawa.	De oorzaak is afkomstig uit Java.

D. w. z.: de geheele zaak is een gevolg van bevelen die uit Java zijn ontvangen; er is geen verraad van onzen kant in het spel.

16. Pai napebeto matia ntana se'i.	En daardoor zijn de hoofden van dit land getroffen.
17. Ne'e dja jaku nadjompi ntasi ure.	Zeg niet: slechts ik ben door den vloed der zee overspoeld.

D. i.: doe nu niet alsof gij alleen door dit alles zijt overstelpt geworden (vgl. reg. 10).

18. Nagundu, majuli. mapese langkanae.	Het paleis der Vorstin van Loewoe is door den donder getroffen, omvergerold en verbrijzeld.

Als dus zelfs onze heer geen dak meer boven 't hoofd heeft, kunnen wij dan nog tegenstand bieden?

19. Mainti rantenja rangki ngkapala apu.	De kettingen van het tuig der stoomboot zijn stevig vastgemaakt.

Het Gouvernement heeft zijne middelen goed in orde; het heeft zich voorgoed hier vastgenesteld.

20. Djamo ntaposindi soi ri Kasojoa.	Laat ons ons dus tooien met de versierselen uit het Westen.

Laat ons dus genieten van het goede dat ons van de Hollanders toekomt.

Hierop is van de andere zijde niet meer geantwoord. En ook bij de Toradja's geldt het: Wie zwijgt stemt toe.

Posso (*Midden-Celebes*), Februari 1906.

VARIA.

DE GRENZEN VAN NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

In de vergadering van het *Indisch Genootschap* van 13 Maart 1906, heeft de gepensionneerde majoor G. Nijpels een droog onderwerp als het in hoofde genoemde op zeer onderhoudende wijze weten in te leiden en gewezen op de noodzakelijkheid om het begrip koloniaal gebied volgens de Grondwet beter vast te stellen en uit een oogpunt van volkenrecht de grens van onze bezittingen in Azië en Australië duidelijker te omlijnen.

In de eerste plaats wordt art. 59 der Grondwet vergeleken met art. 44 van het Regeeringsreglement. Volgens het eerste zijn alle verdragen, door den Koning gesloten, die wijziging van het grondgebied van den Staat inhouden, onderworpen aan de goedkeuring van de Staten-Generaal; volgens het laatste wordt van de verdragen, gesloten door den Gouverneur-Generaal, slechts mededeeling aan de Kamers gedaan. In antwoord op een door de Eerste Kamer in het Voorloopig Verslag op het Grondwet-ontwerp gestelde vraag, verklaarde de Regeering de bepaling van art. 59 der Grondwet niet toepasselijk op de verdragen, welke door den Gouverneur-Generaal gesloten worden met Indische vorsten en volken. Deze uitlegging heeft tot een thans nog niet uitgevochten meeningsverschil geleid, dat door den inleider teruggebracht wordt tot de vraag: wat behoort in Indië *wel*, wat *niet* tot het grondgebied van den Staat?

Waar verdragen met Indische vorsten en volken wijziging van grondgebied betreffen, hetgeen onderstelt aanhechting, losmaking of omzetting, daar heeft de landvoogd tot de beide eerste geen bevoegdheid, want vóór dat de aanhechting volbracht is, loopen de onderhandelingen over gebied, niet behoorende tot de koloniën, dus vallende buiten de competentie der Indische regeering, terwijl voor losmaking hetzelfde geldt bij tegenstelling. Volgens den inleider vergen verdragen met Indische vorsten en volken over uitbreiding van ons gebied de goedkeuring van de Staten-Generaal. Nu zou men het laatste lid van art. 59 der Grondwet kunnen aanhalen, ter betooging dat de Koningin zich bij de wet de bevoegdheid kan voorbehouden tot het sluiten van een verdrag, waardoor die goedkeuring niet vereischt wordt, en dat dit in art. 44 R.R. juist is geschied, doch dan zou die gevolgtrekking een vrijbrief voor den landvoogd zijn tot het sluiten van *alle* verdragen met Indische vorsten en volken zonder ooit de goedkeuring der Kamers te behoeven. Dienovereenkomstig is ook de practijk, maar daarmede wordt over het hoofd gezien dat art. 1 R.R. de macht der Indische regeering beperkt tot de „koloniën en bezittingen van het Rijk in Azië, uitmakende het gebied van Nederlandsch-Indië". Het 3de lid van art. 59 kan dus alleen ontheffing verleenen voor landschappen, die reeds tot onze koloniën behooren, *niet* voor die, welke daarbuiten staan. De vraag is dus: waar is de grens?

Hieromtrent bestaat geen eenstemmigheid en de opvatting van den inleider

dat er tractaten gesloten zijn, waarvoor niet met de aanbieding ter kennisneming volstaan had kunnen worden, doch die de goedkeuring der Staten-Generaal vereischten, wordt in het tweede gedeelte der voordracht uit die verdragen en uit de koloniale geschiedenis aangetoond.

Grondwet en Regeerings-Reglement geven terecht geen antwoord op de vraag waar ons koloniaal territoir begint. Wil eene andere mogendheid aanspraken doen gelden, of de onze loochenen op eenig landschap, dan zal eene eenzijdig door ons opgemaakte wet volkenrechtelijk niet meer bewijskracht geven aan de overigens bij te brengen rechtstitels dan deze op en uit zichzelf bezitten. Daarentegen zoude in die afkondiging wel gevaar schuilen. Eene onduidelijkheid of leemte zou de aandacht van anderen kunnen trekken en zoodoende verlangens wekken, aanspraken uitlokken, steunende op onze eigene Grondwet of op ons eigen Regeerings-Reglement.

Hiermede is de wenschelijkheid van *wettelijke* regeling overigens niet uitgesloten, integendeel. In eenige gedeelten van den Archipel heeft nauwere aanraking met naburige koloniale mogendheden de noodzakelijkheid doen ontstaan van overleg over de gemeenschappelijke grenzen en is daar de invloedssfeer contractueel bepaald, waardoor een wettelijke omschrijving verkregen is, die volkenrechtelijk, staatsrechtelijk en koloniaal-rechtelijk een denkbeeldigen muur langs het gebied van den Nederlandschen staat optrekt. In die richting moet, naar de meening van den inleider, verder gegaan worden: „Wij moeten niet wachten totdat ons gebied ergens aan het afbrokkelen is, totdat daarin ergens een wig gedreven wordt, of totdat ons processen aangedaan worden, want is het zoover gekomen, dan staan de partijen van zelf weinig toeschietelijk, weinig toegeeflijk tegenover elkander, de kans is groot dan te ondervinden hoe het met groote heeren slecht kersen eten is. Het is daarom zaak voor het Departement van Buitenlandsche Zaken tijdig met onze koloniale naburen tractaten te sluiten, die, elkander aanvullend, ons geheele gebied in Oost-Azië en Australië moeten omvatten. Die tractaten geven dan de wettelijke sanctie aan de begrenzing van ons koloniaal gebied, zonder dat wij haar eigendunkelijk en eigenmachtig getrokken hebben. Daardoor alleen kunnen wij de overtuiging krijgen tegen onbescheiden inmenging gewaarborgd te zijn, zonder evenwel onze rechten nog prijs te geven ten opzichte van eventueel onopzettelijk overgebleven of niet onbetwistbaar duidelijk omschreven strooken of punten".

De eerbiediging van de grens van invloeds- of machtssferen heeft door de practijk der laatste jaren vooral meer vastheid gekregen, zoodat men er meer staat op durft maken dan onze Regeering in 1873, toen uit vrees voor Amerikaansche inmenging, de oorlog tegen Atjeh begonnen werd, hoewel dit land door het tractaat met Groot-Britannië van 1871 onder onze invloedssfeer was gebracht.

Is volkenrechtelijk de afbakening van een machtssfeer voldoende om een gebied onder ons, zij 't al stilzwijgend en nominaal, gezag te brengen, daarin ligt volstrekt de eisch niet opgesloten om ons gezag over elk deel der koloniën door een tractaat met eene andere mogendheid te dekken. Waar ons oppergezag berust op feitelijke uitoefening, rechtstreeks door ambtenaren of middellijk door inlandsche bestuurders, of uitdrukkelijk in overeenkomsten met inlandsche zelfbesturen erkend is, heeft dit de sanctie van geen vreemde noodig. Uit eenige voorbeelden wordt echter aangetoond, hoe moeilijk het soms is om ons op deze wijze de overtuiging van voldoende zelfkennis der grenzen van ons gebied te bezorgen en om aan anderen de grenslijn duidelijk genoeg te doen zien, waar wij ze ons gelieven te denken.

Uit dit oogpunt worden de gevallen behandeld van de Ashmore-klippen, het

Kerstmis-eiland, de Mapia-groep en wat belangrijker schijnt het volgende geval op Celebes: „In 1890 werden door vreemdelingen pogingen gedaan om in de Celebessche landschappen Belomaroe, Sigi en Dolo, buiten ons Gouvernement om, mijn- en landbouw-concessies te krijgen. Onzerzijds meende men daartegen gevrijwaard te zijn door hetgeen te dier zake voorkomt in het contract met den vorst van Palos — aan de straat van Makassar — die deze landschappen als onderdeelen van zijn gebied had laten gelden.[1]) Een nu opzettelijk ingesteld plaatselijk onderzoek wees echter de onjuistheid hiervan aan. De drie staatjes bezaten een eigen van Palos onafhankelijk bestuur[2]); de vreemde kapers hadden de kust beter verkend dan wij. Gelukkig wisten wij, in Augustus 1891, van de betrokken bestuurders de erkenning onzer souvereiniteit te verkrijgen, vóórdat de vreemde invloed zich had kunnen vastwortelen.

Ook in de Tomini-bocht bleken de landschappen Ampibabo, Tiriboeloe, Sigenti en Kasimba, schijnbaar onderhoorig aan het landschap Mooeton, daarmede slechts als gelijken bondgenootschappelijk verbonden te zijn. Hierbij wijst de inleider in dit geval op de leemte dat, terwijl de vorm der verklaringen, waarbij naar een door een ander staatje vroeger gesloten contract verwezen wordt, al min-gewenscht is, onder de aan de Staten-Generaal overgelegde verklaringen niet de goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal voorkomt, doch alleen de vermelding dat van de verklaring aanteekening is gehouden. Deze afwijking is af te keuren omdat zij, in verband met de geheele samenstelling dezer verklaringen, afbreuk doet aan een stipte naleving van hetgeen art. 44 R.R. zegt omtrent het aangaan van verdragen door den opperlandvoogd, en omdat zij getuigt van een gemakzucht en geringschatting, die wrange vruchten kan dragen. Waar die vorm toegelicht wordt door de geringe beteekenis dier landschappen, wordt gewezen op andere landschappen van nog minder beteekenis, waarmede wel in den vorm contracten zijn gesloten en voorts dat moeilijkheden en geschillen volstrekt niet evenredig behoeven te zijn aan de momenteele beteekenis van een landschap.

Alsnu worden de geschiedenis en de hoofdstrekking der tot dusver met vreemde mogendheden gesloten tractaten nagegaan om de moeilijkheden te leeren kennen, welke zij te overwinnen hadden en de leemten tevens, die zij nog hebben laten bestaan.

Na de aanleiding tot de tractaten van 1824 en 1871 met Groot-Britannië te hebben geschetst en hoe door het eerste niet was uitgemaakt of Atjeh al dan niet binnen onze machtssfeer lag, zoodat bijv. in 1831 een Amerikaansch oorlogsschip een Atjehsche haven, Koewala Batoe, tuchtigde, waarbij Nederland neutraal bleef, wordt geconstateerd dat van 1871 af geheel Sumatra met Atjeh tot het gebied van Nederlandsch-Indië is te rekenen. Sedert dien behooren ook de Gajoe-, Alas- en Bataklanden tot de volkenrechtelijke eenheid van den Nederlandschen staat. In dien gedachtengang wordt het gewraakt dat Generaal Van Swieten in de bekende proclamatie van 31 Jan. 1874 de inlijving van Atjeh uitsprak op grond „dat het land door het recht van overwinning aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement behoort". Ware Atjeh inderdaad overwonnen geweest, de inleider zou die zinsnede verschoonbaar hebben geacht, omdat zij bevattelijk was voor een inlandsch volk, doch in de omstandigheden, waarin zij nu gegeven werd, getuigde zij van zeer groote zelfoverschatting en wordt zij niet te verdedigen geacht, omdat zij overbodig

---

1) Zie *Ind. Gids* 1890, I, bl. 894.

2) Nota van toelichting op de contracten, zie *Ind. Gids* 1894, I, bl. 762.

was. Atjeh behoefde niet meer bij ons gebied ingelijfd te worden, het behoorde daartoe, maar niet door overwinning. Men bracht in de proclamatie slecht recht, terwijl men over goed recht beschikte.

Wel heeft men hier feitelijk te doen „met inlijven onder ons bestuur", doch de gebezigde uitdrukking kweekt misverstand. Het is dezelfde onjuistheid, of onvoorzichtigheid, die gelegen is in het gebruik van uitdrukkingen als *onafhankelijke* landen, als *annexeeren*, ten opzichte van landschappen waar ons gezag slechts stilzwijgend of nominaal is, maar waarover volkenrechtelijk het oppergezag of imperium ons toebehoort, zoodat de nadere bevestiging van ons bestuur dan ook geen *imperialisme* genoemd mag worden.

Met een beroep op Prof. De Louter (Handleiding bl. 102) en Mr. Kleintjes (Het Staatsrecht van N.-I. I bl. 80) behoort het territoir liggende binnen onze erkende machtssfeer ook tot Ned.-Indië. Die opvatting schijnt echter bij velen geen ingang te willen vinden, omdat uitdrukkingen als de genoemde, waaraan die van *bondgenootschappelijke* landen nog toegevoegd kan worden, de meening voeden dat de Regeering zich zelf geen gezagsrechten toekent. Laatstgenoemde uitdrukking werd eenmaal terecht gekozen voor leden van een gemeenschap. waarvan de O. I. C., later het Gouvernement, schuts- en schermheer, maar geenszins een gewoon medelid of bondgenoot was. Hoe men zich door dergelijke uitdrukkingen kan laten misleiden, is wel het duidelijkst gebleken doordien het Hooggerechtshof in 1888, de leer verkondigde — door Prof. De Louter zeker terecht „onjuist en gevaarlijk" genoemd — dat bondstaten als Mandhar op Celebes te beschouwen zijn als buitenlandsch gebied.

Toch wil de inleider volstrekt niet gezegd hebben, dat in den Oost-Indischen Archipel geen onafhankelijke landschappen gevonden kunnen worden. Ons oppergezag moet berusten op aan te wijzen rechten, d. w. z. op bestuursdaden, op erkenning van onze souvereiniteit door de staatjes zelf, of op het betrekken der landen binnen onze invloedssfeer bij wettig tractaat. Wie alleen nietbeschreven historische en geographische gronden als zoodanig wil aanwijzen, moet verwachten door schade en schande van die zelfmisleiding genezen te zullen worden. Zoo weigerde Bismarck in 1884 om aan overwegingen van dien aard, door Spanje in het Karolinen- en Palao-geding aangevoerd, eenige waarde toe te kennen. Van die schade en schande getuigt het Borneo-tractaat van 20 Juni 1891. Eerst werd het bezit van dit eiland door ons veronachtzaamd, in 1820 officieel ontkend dat wij naar het alleen-bezit er van streefden, een aangeboden protectoraat over de vestiging van James Brooke werd omstreeks 1859 door ons geweigerd. Toen later Baron von Overbeck eigendomsrecht op groote stukken gronds van Broenei verwierf, de Britsche Noord-Borneo Compagnie uitgestrekte bezittingen kreeg en een eigen vlag voerde en de beschermende hand van Engeland gezocht werd, brak voor Nederland de tijd aan om wakker te worden. Maar reeds had Engeland aan de belanghebbenden steun toegezegd, ten eigen behoeve in 1885 van Spanje afstand weten te verkrijgen van alle aanspraken op Borneo's vasten wal en in 1888 het protectoraat aanvaard. En Engeland kan niet in het ongelijk worden gesteld, omdat er voor menig deel van Borneo geen feit, geen contract bestond, waarop Nederland zich deugdelijk kon beroepen.

Omtrent de grenzen met Britsch en Duitsch territoir op Nieuw-Guinea, waarbij het eerste sedert 1902 bij den Australischen Statenbond is overgegaan, wordt opgemerkt dat de grens daarmede aan de Zuidkust begint bij 141° 1′ 47,9″ O.L. langs dezen meridiaan loopt tot de Fly-rivier, deze volgt tot bij de snijding met den 141sten meridiaan, welke dus als scheiding van 't Duitsche en het Nederlandsche territoir aangenomen wordt. Maar dit staat in een tractaat, waarin over Duitsch gebied beschikt wordt, zonder Duitsch-

land's mede-onderteekening. Daar die grens ook in Duitsche akten voorkomt, zou het geen moeite kosten ze in gemeen overleg erkend te krijgen. Terloops wordt hierbij nog gesproken over de opvatting dat Nieuw-Guinea tot Australië behoort, doch als men de geschriften naar hunne dagteekening beoordeelt, laat de geest der wet geen twijfel over. Erkend moet worden, dat volgens de letter deze bezitting niet binnen ,,de koloniën in Azië" valt. De eenvoudige oplossing ligt in aanvulling van art. 1 van het Regeerings-Reglement met de woorden ,,en Australië" als herziening daarvan aan de orde is. Eindelijk worden de onderhandelingen met Portugal over Timor besproken, welke sedert jaren gaande zijn geweest en eerst onlangs definitief werden afgesloten.

In hoever wij de vrije beschikking hebben over onze bezittingen in den Archipel wordt nagegaan in verband met het door den inleider in geenen deele goedgekeurde plan om een deel van ons koloniaal gebied te verkoopen, waar tegen is aangevoerd dat zulks zonder toestemming van Engeland niet zou kunnen geschieden. Dit is alleen juist voor een deel van ons bezit, krachtens art. 15 van het tractaat van 1824, doch deze bepaling geldt, het staat er uitdrukkelijk, alleen de in het contract aangegeven landen en etablissementen. Ook bij de Portugeesch-Nederlandsche overeenkomst van Lissabon van 10 Juni 1893 staan beide partijen, in geval van afstand in den Archipel van Timor en Solor elkander een recht van voorkeur toe. In beide gedeelten van Oost-Indië is boedelafstand niet verboden, maar wel aan behoorlijk geformuleerde voorwaarden verbonden; overal elders zijn wij in dit opzicht vrij.

Het wordt niet genoeg ingezien, dat waar ons gebied samenvloeit met dat van andere mogendheden, de grens niet overal voor ons zelf vast staat of op volkenrechtelijk geldende titels berust en dan een doorloopend gevaar voor verwikkelingen oplevert. Zelfs in den Regeerings-Almanak wordt eene encadreering van ons bezit gegeven, waaraan spreker geen waarde kan toekennen. Door dat gebied te begrenzen tusschen 6° N.B. en 11° Z.B. en tusschen 95° en 141° O.L. van Greenwich wordt een groote slordigheid begaan. Niet alleen is het laatste getal zooals boven gezegd is onjuist, doch door het contract met Tidore (1896—1899) loopt van af de Noordkust van Nieuw-Guinea de grens niet langs dien meridiaan door, maar naar het snijpunt van den parallel van 1° 40′ N.B. met den meridiaan van 134°.

Ook op de begrenzing van binnen wordt aanmerking gemaakt, omdat in tegenstelling met de landschappen op Sumatra, Timor en elders, die onafhankelijk worden genoemd, niettegenstaande Nederland daarop rechtmatige gezagsrechten kan doen gelden, andere binnen het raam zijn gebracht, zonder dat zulks behoorlijk te verantwoorden is. Betwijfeld wordt of Nederland zich vóór heden het oppergezag over geheel Celebes mocht toekennen.

Wel gebruikt de regeering in den laatsten tijd in de toelichting op contracten met staatjes, waarmede tot dusver geen overeenkomst was aangegaan, gaarne de zinswending: ,,waar ons gezag tot nu toe niet op vasten voet geregeld was", maar vaak is ook de losse voet niet te ontdekken, waarop een vroegere verhouding had gestaan. Zoo voor Todjo vóór 1887, voor Poso en Saoesoe vóór 1888, terwijl voor Wadjo, dat, na in 1670 tot leen van de O. I. C. gemaakt te zijn, in 1740 zijn onafhankelijkheid hernam, eerst in Nov. 1888 onze opperheerschappij weer erkend werd. Herinnerd wordt aan de poging aldaar van James Brooke in 1840 (G. Nijpels, Onze strijd in Z. W. Celebes tot 1838, bl. 160), die, ware zij gelukt, hier waarschijnlijk de rol gespeeld zou hebben, welke hij later op Borneo vervulde.

In verband daarmede is volgens den spreker ten opzichte van zulke staten ongrondwettig gehandeld door hier niet art. 59 Grondwet, maar art. 44 R.R. toe te passen. Slaagt men er in de grenslijnen van den Nederlandschen Staat

in Azië en Australië overal uit den schemer duidelijk te voorschijn te doen komen, dan kan daardoor de tegenstrijdigheid in opvatting bij de toepassing van de schijnbaar elkander geweld aandoende artikelen opgeheven worden, hetgeen echter ook dan nog de wenschelijkheid niet wegneemt van ondubbelzinnige redactie van de Grondwet.

Bij de discussie, die op deze rede volgde, werd o.a. de quaestie van de Kokos- en Kerstmis-eilanden behandeld en door Mr. C. Th. van Deventer de meening verkondigd, dat de tractaten, die Nederland sluit met vreemde mogendheden tot afbakening van onze machtssfeer in geen enkel opzicht ons ooit eenig recht kunnen verleenen ten opzichte van de inlandsche volken, die daar binnen liggen, maar alleen kunnen gelden tegenover de vreemde mogendheden met welke die tractaten zijn aangegaan.

DE GRENSREGELING OP TIMOR.

In de vergadering van de Iste Kamer van 29 Dec. 1905 en in die der IIde Kamer van 30 Nov. te voren, werd zonder hoofdelijke stemming het wetsontwerp aangenomen, strekkende tot: „Goedkeuring van het op 1 Oct. 1904 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Portugal gesloten verdrag tot regeling van de grenzen van het wederzijdsch gebied op het eiland Timor". De stukken, die hierover handelen, vergezeld van twee kaarten waren reeds in het vorige zittingjaar 1904—'05 onder nº. 204 onder de bijlagen der Handelingen opgenomen, terwijl het eindverslag van de Commissie van rapporteurs, gedagteekend 20 Oct. 1905, onder nº. 69 van de bijlagen 1905—'06 voorkomt. Als men deze stukken inziet, daarbij raadpleegt het proefschrift van Mr. A. Heyman over: De Timor-tractaten (1859 en 1893), dat in 1895 te Leiden verscheen en door dr. J. G. F. Riedel in de *Indische Gids* van 1895 (II bl. 901) werd aangekondigd; voorts de opstellen met schetskaarten in hetzelfde tijdschrift van I. F. N. in 1894 (II 1157) en van den Controleur H. J. Grijzen in 1895 (I 619) en het artikel „Timor" in de *Encyclopaedie van N.-I.* van de hand van den heer F. Fokkens, dan krijgt men al dadelijk den indruk, dat er bijna niet wijs te worden is uit al de landschappen en staatjes, waaruit het wederzijdsch bezit van beide volken is samengesteld en schijnt het noodig zich eenige hoofdpunten voor den geest te roepen, die in groote lijnen een denkbeeld van den toestand geven.

In de eerste plaats blijkt het dan, dat in vroeger tijd het gezag op het bewuste eiland meer gecentraliseerd was en dat al die onderling haspelende landschapjes grootendeels zijn ontstaan, door zich van hun oude hoofden los te maken.

Hoe het eiland aan zijn naam komt van Timoer (Oost) is door den controleur Grijzen nagegaan (zie Revue *Ind. Gids* 1905, I 444) en schijnt te moeten worden toegeschreven aan emigranten van Malakka, die deels te Makasser belandden en verder naar Timor kwamen om aldaar eene geschikte vestiging te vinden in eene zich naar het *Oosten* uitstrekkende vlakte. Volgens anderen zoude de eerste bevolking uit oostelijker streken, dus uit de Molukken afkomstig zijn, waarom de bewoners zich in hunne overleveringen terecht *orang timor*, menschen uit het oosten, noemden. Het eiland heet ook wel Groot-Timor, ter onderscheiding van het eenige graden meer oostwaarts gelegen Timor-laut.

De eigenlijke inboorlingen van Timor worden in drie hoofdstammen ver-

deeld, welke volgens Dr. Salomon Müller [1]) meer in tongval dan in uiterlijk aanzien verschillen. De machtigste stam is die der *Ema Weloe* of *Belo* (de zoogenaamde Beloneezen), welke meer dan de helft van het eiland in het Oostelijk gedeelte innemen; dan volgen de *Toh Timor* (de eigenlijke Timoreezen), welke zich over een groot gedeelte der westelijke helft uitbreiden; de derde soort zijn de *Atoeli* [2]) *Koepang* (de Koepangeezen), die slechts een smal deel van het westelijk einde van Timor, benevens het eiland Simauw, bewonen. Oorspronkelijk was de Beloneesche stam in twee groote rijken gesplitst, bekend onder de namen Loeka en Waiwikoe-Waikalè. Aan het hoofd van elk stond een *Lioerai* (gewoonlijk vertaald door keizer of grootvorst), doch toen Dr. Müller het eiland in 1829 bezocht, dus ruim driekwart eeuw geleden, bestond hun opperheerschappij reeds niet meer dan in naam, daar een aantal mindere hoofden zich er geheel of gedeeltelijk aan onttrokken had en die heerschappij nog slechts in zooverre eenigszins eerbiedigden, als met hunne belangen overeenkwam.

Ook de Timoreezen leefden vroeger onder één alleenheerscher met een zelfden titel, wiens rijk Sonabai of Sonnebait heette en dat ook in kleinere landschappen verdeeld werd, waarbij sommigen onafhankelijk op zich zelf bleven staan, anderen zich onder bescherming van het Europeesch bestuur te Koepang stelden.

Wanneer de Portugeezen zich voor het eerst op Timor vestigden schijnt niet bekend te zijn, doch hun reiziger en geschiedschrijver Odoardo Barbosa, die in 1516 een groot werk over Indië schreef, maakt er, vermoedelijk op gezag van inlandsche zegslieden, reeds melding van en de metgezellen van Magelhaens deden op hun terugreis naar Spanje in 1522 Timor aan, waarbij Pigafetti in zijn „Primo Viaggio" bl. 171 een zeer nauwkeurig bericht over het eiland geeft: „De geheele handel in sandelhout en bijenwas wordt door lieden van Malakka en Java in deze plaats gedreven (Cabanaza?) en werkelijk vonden wij er een jonk, die van Luzon kwam, om sandelhout in te koopen, want wit sandelhout groeit alleen in dit land".

De eerste betrekkingen der Hollanders met het eiland dagteekenen van 1613, toen zij een etablissement te Koepang stichtten, een der oudste in de Molukken, waarvan A. Schot als de grondlegger wordt genoemd. Hij verdreef de Portugeezen uit de baai van Koepang, na hun eerst hunne sterkte op het eiland Solor ontnomen te hebben. De vorsten op Timor ontvingen de Hollanders met uitstekende vriendelijkheid; die van Koepang veroorloofde hun, zich in zijn gebied neder te zetten en er een sterkte te bouwen [3]). Behalve 1°. Koepang bespreekt Dr. Müller, als het belangrijkste aan het Ned. gouvernement verbonden landschap (in 1829).

2°. Amabi, waarvan toen één vorst bij Koepang woonde en een tweede, een krijgsvorst, in het land zelf.

3°. Amarassi, dat in grootte en macht op het voorgaande volgt, ligt aan de zuidkust en scheidt Amabi bijna geheel van de zee.

4°. Amfoang en Sorbiean, twee districten, die vroeger onder eerstgenoemde één landschap vormden (Neifoa in de landstaal), waarvan de vorst door gebrek aan moed en beleid volgens de overlevering ondergeschikt werd aan den Lieorai van Sonabai. Later verdeelden twee broeders het land en een van deze, die Amfoang regeerde, vestigde zich te Koepang.

---

1) Reizen en onderzoekingen in den Ind. Archipel, 1857. II, bl. 91.
2) Overeenkomende met het Maleische *orang*.
3) Dr. Sal. Müller, t. a. p., II, blad. 97.

5⁰. T a i b e n o e, een klein district grenzende aan Amabi in het binnenland, waarvan de bestuurder ook te Koepang woonde.

6⁰. F o n e i, een dergelijk district, oorspronkelijk aan Koepang onderhoorig.

7⁰. S o n a b a i (Sonnebait), het land van den zoogenaamden „Kleinen Keizer", die insgelijks niet ver van Koepang woont. De eerste vorst hiervan was een broeder van den Lieorai van Groot-Sonnabait.

De tot hiertoe genoemde landschappen waren onmiddellijk aan het Nederlandsch gezag onderworpen, terwijl de volgende de bevelen van het gouvernement slechts in zooverre opvolgden, als dit een genoegzaam machtsvertoon ontwikkelde en anderen zich in Müller's tijd openlijk ongehoorzaam of vijandig toonden.

8⁰. S o n a b a i, waarvan de Lieorai bij de O. I. Compagnie het tweede inlandsche hoofd in rang was. Wegens hun tyranniek optreden werden de mindere hoofden langzamerhand van de lieorai's vervreemd en de invloed van deze strekte zich toen alleen uit over Molo, Amakono, Manobai, Pitai en Takai.

9⁰. W a i w i e k o e - W a y h a l i e. De Lieorai van dit gedeelte der Beloneesche bevolking heeft zich in 1752 bij verdrag aan de O. I. C. onderworpen, doch door de afgelegen ligging zijn zijn opvolgers vrijwel onafhankelijk.

10⁰. F i a l a r a n g, een landschap in het noorden van ons gebied op Timor, binnen de rijksgrenzen van den voornoemden Beloneeschen Lieorai gelegen. De bevolking hiervan beschouwt het Nederlandsche bestuur te Koepang alleen als een bevriend bondgenoot, wien zij in het ondergeschikte district A t a p o e p o e welwillend eene plaats aan het strand heeft afgestaan, tot het vestigen van een militairen post.

11⁰. A m a n o e b a n g, dat vroeger grootendeels tot Amabie behoorde en op de zuidkust voorbij Amarassie ligt, was in dien tijd in openlijke vijandschap met het gouvernement en belette daardoor de gemeenschap met de meer oostwaarts gelegen door Waiwiekoe-Waihalie begrensde districten A m a n a t o e n g en N e n o m e t a n.

12⁰. A m b e n o e op de noordkust tusschen Amfoang en het aan Portugal behoorende Oikoessi, was destijds geheel onafhankelijk. De vorst droeg den titel van Kolonel, hem door het Portugeesche bestuur geschonken, doch voerde, ten bewijze van zijn bondgenootschap met het Nederlandsch gouvernement, de nationale vlag.

Het 13de landschap door Müller genoemd is M o u b a r a, hetwelk aan den Lieorai van Waiwiekoe-Waihalie ondergeschikt was, doch insgelijks de Nederlandsche vlag voerde, wegens een in 1757 met de O. I. C. gesloten contract.

Bij raadpleging van de „Realia" [1]) blijkt de vijandschap met het sub 11⁰ genoemde rijkje al van den aanvang af te dagteekenen, want op 9 Sept. 1615 werd besloten: „Van den Koning van Amanaban zal, over het verbreeken van zijn woord en hostile behandelingen, een eclatante wraak werden genomen". Op 10 Febr. 1659 werd besloten „in de bogt van Amabij een klein vestingje te begrijpen, tot bescherming van 's Comps. bondgenooten aldaar". De bezetting van het eiland bedroeg in 1694 70 à 75 koppen; dat er veel geschillen waren tusschen de inlanders en de Portugeezen mag men opmaken uit de aanbeveling van 1704: „de bedienden mogen haar niet bemoeijen met de differenten der Portugeese Capitein—Generaals in loco".

Omtrent de Portugeesche enclave O i k o e s s i wordt door den heer Heyman vermeld dat dit rijkje omstreeks het midden der 17de eeuw gesticht was door

---

1) Register op de Gen. resolutiën van het Kasteel Batavia, uitg. Bat. Gen. 1886, deel III, bl. 291 e. v.

een Nederlandsch verrader Johan (volgens anderen Gonsalvo) d'Ornay, eertijds ons opperhoofd te Solor. In 1627 had hij het in den zin gekregen ons fort aldaar den Portugeezen in handen te spelen. Zijn plan werd echter ontdekt, maar hij wist te ontsnappen en liep tot den vijand te Larantoeka over, bij wien hij vooral door zijn overgang tot den Katholieken godsdienst een gunstig onthaal vond en weldra grooten invloed kreeg. Na eenigen tijd vestigde hij zich op de kustplaats Oikoessi, waarheen hem vele Portugeesche afstammelingen, inboorlingen van Larantoeka, volgden en waar hij in het huwelijk trad met eene dochter van den vorst van Ambenoe (boven sub 12°). De gemengde bevolking van Oikoessi — in de geschiedenis bekend onder den naam van Zwarte Portugeezen — nam langzamerhand zeer toe en d'Ornay of De Hornay kreeg zoo'n grooten invloed daarop, dat hij weldra over allen heerschte en door het Portugeesche gouvernement te Goa als opperhoofd van Oikoessi en omstreken werd erkend onder den titel van Teninti-Generaal. Versterkt door het bondgenootschap met de destijds machtige vorsten van Ambenoe en Amarassi was het zijn streven en dat zijner nakomelingen hun gezag en invloed uit te breiden en vooral de Hollanders uit Timor te verdrijven.

Om aan dezen toestand een einde te maken, verscheen de strenge Arnold de Vlaming in 1656 met een legermacht van 800 Europeanen en een aantal inlanders te Koepang om het gezag der Compagnie te herstellen. Te veel vertrouwende op zijn kracht, aarzelde hij niet om, ondanks den regenmoesson, naar Amarassi op te rukken, alwaar een menigte volk verzameld was onder de persoonlijke aanvoering van Ant. Hornay, den zoon van het genoemde hoofd van Oikoessi. De berichten door de Vlaming omtrent 's vijands sterkte en verschansingen ingewonnen, waren, gelijk hij later inzag, zeer onvolledig geweest en daardoor misleid, was hij genoodzaakt naar Koepang terug te trekken, van waar hij eenige maanden later, na te Timor 170 blanke manschappen verloren te hebben, via Solor naar Batavia reisde [1]).

Het laat zich denken in welk een hachelijken toestand de weinige Hollanders verkeerden, die na zijn vertrek achterbleven en het verhaal dat Dr. Sal. Müller geeft van hetgeen daarop gebeurde, schijnt merkwaardig genoeg om het hier in te lasschen [2]). Terwijl te Batavia reeds op 14 Nov. 1656 werd geresolveerd [3]): ,,de posten Henricus en Concordia te demolieeren en 's Comps. omslag op Rotti over te brengen, mitsdien daar een steenen redout te maaken", keerde de kans volgens dat verhaal op onverwachte wijze.

De Hollandsche ambtenaren, die zich niet meer veilig aan land achtten, brachten hunne familiën aan boord van een ter reede liggend vaartuig, hetwelk hun, tot dat einde, ter beschikking was gesteld. Al hunne slaven met hunne betrekkingen konden echter niet in dat vaartuig worden opgenomen en moesten zich maar aan den wal zien te redden. Door vrees en wanhoop gedreven, vatten zij het besluit op zelf de Timoreezen, bij wie zij wisten geen genade te zullen vinden, op leven en dood het eerst aan te vallen. Na ook eenige te Koepang wonende Boegineezen, Makassaren en andere handeldrijvende eilanders tot dit koen waagstuk te hebben overgehaald, begaven zij zich, in het geheel uit 70 of 80, met schietgeweer, lansen en zwaarden gewapende, manschappen bestaande, met het vallen van den avond, op weg naar Amarassi, en kwamen omstreeks middernacht in de nabijheid van het, naar men berekende, 40,000 à 50,000 man sterke, vijandelijke leger aan, hetwelk zij in eene kleine, rondom van bosch ingeslotene vlakte, in diepe rust vonden, terwijl

1) *Indische Gids* 1905, I, bl. 951.
2) T. a. p. blz. 115.
3) Realia III bl. 291.

zij van hun kant, in de grootst mogelijke stilte naderden. Zoodra zij de smeulende vuren des vijands ontwaarden, verdeelden zij zich, binnen het bosch het leger van drie zijden omsingelende, en richtten toen gelijktijdig hunne geweren op hunne vijanden, welke, geen kwaad vermoedende, zich op den grond ter ruste hadden neergevlijd. Hierdoor ontstond zulk een verwarring, dat de vijanden schietende, stekende en houwende op elkander aanvielen en elk, slechts op zelfbehoud bedacht, door de eenige vrije opening van het kamp trachtte te ontvluchten. De overlevering wil dat velen door angst en schrik voortgezweept dagen lang bleven voortvluchten. Nog huiveren de inlanders als deze gebeurtenis ter sprake komt en zij gelooven vast dat de ramp door booze geesten veroorzaakt is. Bij het aanbreken van den dag bleek een vreeselijk bloedbad aangericht en de grond met gedooden en stervenden bezaaid. Onder de eersten was ook Ant. Hornay, wiens hoofd door de zegevierende slaven afgehouwen en met den ijzeren helm die het gedekt had, als teeken hunner overwinning naar Koepang werd medegenomen. De slaven werden door hun meesters vrij verklaard en kort daarna tot een afzonderlijke krijgsbende, onder den naam van Mardahejka (bevrijder) vereenigd. De eerste van deze sedert steeds in dienst gehouden compagnieën Mardijkers ontving van de Heeren Bewindhebbers een zware zilveren trompet en een grooten schotel van hetzelfde metaal. In de 18de eeuw zijn deze voorwerpen door een later geslacht in een tijd van gebrek ten algemeenen nutte verkocht. De ijzeren helm van Ant. Hornay werd jarenlang als eene merkwaardigheid in het fort Concordia bewaard, doch is mede later verloren geraakt. Het verhaal van deze slachting vernam Dr. Müller van den toenmaligen resident Hazaart en van onderscheiden Timoreesche grooten, doch Valentijn deelt het niet mede.

Omtrent de Portugeesche vestiging te Oikoessi wordt door Veth vermeld, dat de d'Ornay's na den dood van den genoemden zoon hun gezag moesten deelen met de nakomelingen van een Portugeesch afstammeling Da Costa van Djohor afkomstig en wel in dezen zin, dat de waardigheid van Teninti-Generaal beurtelings door een afstammeling van elk der beide geslachten vervuld werd.

In 1702 zond het Gouvernement te Goa een blanken Portugees als Gouverneur naar Timor, zonder daarover met den Teninti-Generaal te hebben geraadpleegd en deze weigerde den nieuwen gouverneur te erkennen, waardoor er een krijg ontstond tusschen de zwarte en blanke Portugeezen, waarbij de laatsten niet altijd de overhand hadden. De blanke gouverneur vestigde zich te Lifauw (in Ambenoe aan de noordkust westwaarts van Oikoessi), doch, toen de zwarte Portugeezen in 1769 het beleg om die stad hadden geslagen, was hij genoodzaakt te capituleeren en bracht de standplaats van het bestuur over naar Dilli, waar zij nu nog is. Geruimen tijd was de vorst van Oikoessi machtiger dan het gouvernement te Dilli. Waar het echter gold de Hollanders afbreuk te doen, waren blanke en zwarte Portugeezen het eens.

Omstreeks 1659 was de invloed der Compagnie zoodanig gedaald, dat op 15 Februari besloten werd „de Portugeezen aldaar een pais of trèves voor eenige jaren aan te bieden" en als commissaris derwaarts te zenden den koopman Hendrik ter Horst. Men zocht toen meer naar handelsvoordeelen in het oostelijk deel, waar de Compagnie in 1668 haar gezag herstelde.

Sedert de verplaatsing echter van den Portugeeschen bestuurszetel naar Dilli, wist dit bestuur zijn invloed in het Oosten alom uit te breiden. De Compagnie, volgens den heer Heyman, niet langer bij machte haar suprematie te handhaven, liet weldra haar aanspraken op de met haar verbonden gewesten geheel varen en alleen Moubara bleef nog eenigszins onder haar gezag. Vervolgens stelt hij het verhaal van den slag, waarbij de Portugeezen onder-

ling zouden zijn gaan vechten in 1749, doch dit schijnt niet aannemelijk, waar hij in een noot op bl. 30 de capitulatie van Lifauw eerst in 1769 stelt.

Hoe het zij, de betrekkelijke besluiten, in de „Realia" vermeld, wijzen er op, dat in de eerste helft der 18de eeuw vrij wat twisten en moeilijkheden voorkwamen, doch dat men ook op het Portugeesch gebied handel dreef. In 1731 werd het recht daartoe door een nieuwen gouverneur, Don Pedro de Mello betwist, doch de „Realia" vermelden op 23 Febr. 1733: „dat het vóór A°. pass.° 1730 nooijt aan ons bedisputeerd is geworden, op alle landen van Timor te vaaren, gelijk toen door de blanke Portugeesen gedaan is". Terwijl men in 1736 reeds dacht over het zoeken naar kopererts en in 1738 monsters paarlemoerschelpen te Batavia wilde laten komen, werd in 1742 door „Heeren Meesteren" de consideratie der Regeering gevraagd op wat wijze men zich van geheel Timor zoude kunnen meester maken. In het laatst van 1749 werd besloten de „Simbase" regenten, die aanbieden zich onder bescherming der Compagnie te stellen, tegen hun naburige vijanden bij te staan, mitsgaders „die van Amenoetang, Anuecone en Sonnebay" tegen de zwarte Portugeezen en deze laatsten, alsmede de „Toepassen", niet alleen alle afbreuk te doen, maar zoo mogelijk „van het eijland te doen verhuijsen". In 1753 werd het recht der Compagnie op sommige Timorsche plaatsen in een brief aan den Onderkoning van Goa aangetoond, terwijl aan haar bedienden werd toegestaan onze gewezen bondgenooten, op verzoek, tegen de Portugeezen bij te staan.

Ten einde onze rechten een meer vasten vorm te geven, werd in 1756 de opperkoopman Paravicini als commissaris naar Timor gezonden om den staat van het kantoor te Koepang te onderzoeken en nieuwe verbintenissen met de inlanders aan te gaan. Aanleiding tot die zending was de vrees der Indische Regeering dat de Franschen in vereeniging met de Portugeezen, onder leiding van een zekeren Mr. Du Poivre aanslagen op Timor en naburige eilanden in den zin hadden.

Paravicini, die met groote praal zijn intocht binnen Koepang deed, stelde aan de eene zijde op zeer hardhandige wijze orde op de handelingen en gedragingen van ambtenaren en burgers en voerde wreede krijgsverrichtingen uit tegen Lando op Rotti, doch anderzijds is het hem gelukt met niet minder dan 15 vorsten op Timor, behalve nog de hoofden van Rotti en andere omliggende eilandjes, contracten van vrede en bondgenootschap te sluiten. Tot zijn hardhandigheid kan men besluiten uit de aanteekening van 24 Sept. 1756 in de „Realia": „De door den Commissaris Paravicini overgezonden krijgsgevangenen, voor welke zaak de Leden der Hooge Regeering hoofd voor hoofd stemmen, worden, bij meerderheid, voor vrije menschen verklaard". Intusschen werden zij bij een nader onderzoek op 29 Maart 1757 toch tot slaven gemaakt.

Tot de contracteerende vorsten behoorden zelfs verscheidene radja's van het oostelijk deel, die door hem ten aanzien van inhoud en strekking van het contract misleid schijnen te zijn, daar zij teekenden, hoewel zij zich tot dusver trouwe bondgenooten van het Portugeesche gouvernement hadden betoond. Zelfs den radja van Lifauw, waar toen de Portugeesche Gouverneur was gevestigd, wist hij tot die onderteekening over te halen. Mr. Van der Chijs heeft hieromtrent in zijn „Koepang omstreeks 1750" in het *Tijdschr. v. Ind. Taal-, Land- en Volkenk.* deel XVIII (1872 bl. 209), merkwaardige mededeelingen gedaan. „Het contract door den Ed. Paraficini, met de Regenten gesloten", zoo luidt het in de „Realia" van 29 Maart 1757, „geäpprobeerd, maar de buijtenspoorige uitdrukkingen in het 5de en 6de articul te vinden, uit te schrappen".

De Compagnie schijnt zelf niet aan de in 1756 gesloten contracten gehecht te hebben, want in 1788 werd het opperhoofd te Koepang aangeschreven om zich tegenover de Portugeezen niet op deze, maar alleen op die van vroeger

dagteekening te beroepen. De heer Heyman vindt het dan ook gewaagd van het contract van Paravicini te spreken als van het groot charter onzer rechten en aanspraken op Timor.

In het begin der 19de eeuw maakten de Portugeezen van den toestand in onze koloniën gebruik om hun gezag uit te breiden en gevolg gevende aan hunne reeds in 1785 geopperde aanspraken op het landschap Fialarang (zie boven sub 10°), gingen zij in 1812 over tot het bezetten van de kustplaats Atapoepoe en lieten daar tol heffen. De Nederlandsche Resident Hazaart, welke nog tijdens het bezoek van Dr. Sal. Müller in 1829 ter plaatse was, begaf zich in 1818 van Koepang naar Atapoepoe, ontscheepte er een 30-tal soldaten en liet de Portugeesche vlag nederhalen en de Nederlandsche hijschen. Dit en het verder gebeurde, dat medegedeeld wordt in een artikel van prof. Veth in de *Gids* van 1855, aangehaald door den heer Heyman, gaf aanleiding tot de zending van den luit.-kolonel Taets van Amerongen als Commissaris, doch onderhandelingen met den Portugeeschen Kapitein-Generaal liepen vruchteloos af. Evenwel werd Hazaart als Resident van Timor gehandhaafd en op latere klachten door den onderkoning van Goa bij de Regeering te Batavia ingebracht, werd afwijzend geantwoord. Reeds in 1820 opperde Gouv.-Gen. Van der Capellen het denkbeeld Portugal te bewegen zijn bezittingen op Timor tegen schadeloosstelling af te staan, doch in Nederland schijnt men daarop weinig acht te hebben geslagen. De zaken bleven slepende, tot in 1847 nieuwe geschillen aanleiding gaven tot de zending van den heer Steyn Parvé, die o.a. moest protesteeren tegen de hulp door den radja van Oikoessi verleend om de onder Nederlandsch gezag staande eilanden Ombay en Pantar, bij oneenigheid tusschen de bevolking en de radja's, onder Portugeesche vlag te brengen. Ook deze zending had geen ander resultaat, dan dat de Portugeesche gouverneur er in berustte dat die vlag aldaar door de onzen weder werd nedergehaald.

Tegen een daarop aangewende poging van het Nederlandsche gouvernement om de Portugeesche bezittingen op Timor over te nemen, verzette zich de nationale trots, maar wel verklaarde de Portugeesche Regeering zich bereid hare medewerking te verleenen tot het benoemen eener gemengde commissie om de grenzen van ieders gebied op de eilanden in den archipel te regelen. Deze kwam in 1851 te Dilli bijeen en ontwierp een ontwerp-tractaat dat echter eerst vier jaar later aan het oordeel der Tweede Kamer werd onderworpen en met 32 tegen 22 stemmen verworpen. De hoofdreden lag in art. 10 waarbij wel vrije uitoefening van den Katholieken eeredienst werd gewaarborgd aan de ingezetenen der door Portugal geruilde bezittingen, maar niet aan Portugal eene overeenkomstige verplichting werd opgelegd. Eerst in 1859 gelukte het onzen vertegenwoordiger te Lissabon het artikel zoodanig gewijzigd te krijgen dat vrijheid van godsdienst wederzijds gewaarborgd werd en werd het gewijzigd tractaat bekrachtigd.

Het tractaat van 1854 bepaalde de grenzen volgens die der met name genoemde staatjes op wederzijdsch gebied. Om zich hier eenig denkbeeld van te maken is het gewenscht de kaart te raadplegen, die in de *Indische Gids* van 1895, Iste deel, gevoegd is bij het artikel van den controleur H. J. Grijzen (bl. 619). De aangrenzende staten onder Portugeesch gebied waren: Cova, Balibo, Lamakitu, Tafacay, Tantumea, Lanken, Dacolo, Tamiru Eulaleng en Suai, terwijl op Nederlandsch gebied genoemd worden Juanilo (Djeniloe, het landschap waarin Atapoepoe ligt), Silawang, Fialarang, Lamaksanoeloe, Naitemoe, Manden (Mandeo), Dirma en Lakecune (Lakekoen).

Alle staten ten oosten van deze grens werden als Portugeesch erkend, met

uitzondering van den Nederlandschen staat Maukatar, welke zich geënclaveerd bevindt in de Portugeesche staten Lamakitu, Fanterine, Follafaix en Suai. Alle staten ten westen van die grens werden als Nederlandsch erkend, behalve Oikoessi en Noimoeti, die Portugeesch bleven. De grenzen van Oikoessi waren Ambenoe en Amfoeang ten westen, Insana en Beboki, daaronder begrepen Cisale ten oosten, Sonnebait, daaronder begrepen Amakono en Timebaba ten zuiden.

Vooral het gevaar verbonden aan het in vreemde handen blijven van Oikoessi werd bij de verwerping van dit tractaat besproken, doch Portugal bleef hardnekkig weigeren in een afstand dezer enclave toe te stemmen. Wellicht dat een zekere familieband met de Portugeesche afstammelingen aldaar deed hechten aan dit staatje; hoe het zij, ook bij de allerlaatste regeling is het aan Portugal gebleven.

In het 4de artikel van het tractaat van 1854 erkende Portugal de souvereiniteit van Nederland over de staten Amarassi, Bibica, Waywikoe), Buboque (Beboki), Derima (Dirma), Fialarang, Lamacanée (Lamaknen), Niar, Juanilo (Djeniloe), Mena en Fulgurite (onderhoorigheden van den Staat Harnenno).

Bij een volgend artikel werd het boven in de opgave van Dr. Müller sub 13° genoemde Moubara aan Portugal afgestaan, waarop dit al in 1785 aanspraak maakte, hoewel het vroeger met de Compagnie afzonderlijk had gecontracteerd, doch waar wij door de afgelegen ligging onze rechten slechts flauw hadden laten gelden. Verder werd Ambenoe (Soetrana) afgestaan, dat door het huwelijk van d'Ornay altijd een trouwe bondgenoot van Portugal was geweest, doch eerst door Paravicini en in 1817 door Hazaart was overgehaald te Soetrana de Hollandsche vlag te planten, die er tot 1851 wapperde.

Bij art. 6 zag Nederland van alle vorderingen af op het eiland Kambing, gelegen tegenover de hoofdplaats Dilli, terwijl de Nederlanden ingevolge de artikelen 7 en 8 in het onverdeeld bezit kwamen van alle eilanden ten Noorden van Timor, te weten: van Flores, Adenara, Solor, Lomblem, Pantar en Ombay, met de omringende kleine eilanden, tot den archipel van Solor behoorende. Tot vergoeding van een en ander zou Nederland *f* 200,000 betalen, waarvan op 28 Nov. 1851 reeds *f* 80,000 was voldaan. Ook de inbezitneming had in 1852 feitelijk reeds plaats. Van een herstel in den vorigen toestand na de verwerping van het tractaat is geen sprake geweest. Het in 1859 gesloten tractaat bracht in den feitelijken toestand — behoudens ten opzichte van Moubara, dat eerst toen overging — niet de minste verandering.

Terwijl voor de verdere appreciatie van het tractaat van 1859 verwezen wordt naar het proefschrift van den heer Heyman, moet thans de aandacht gevestigd worden op dat van 1893, hetwelk ten doel had verschillende leemten in dat van 1859 aan te vullen. De aanwijzingen der grensregeling-commissie van 1851 lieten menigmaal te wenschen over. „De gelegenheid om op afdoende wijze aan de aldus bestaande en uit den aard der zaak ongewenschte onzekerheid een einde te maken, werd", zooals de Ministers, nu onlangs in hunne Memorie van Toelichting bij het op 10 Mei 1905 door de Koningin aan de Tweede Kamer ingediende wetsontwerp zeiden, „geopend door de bij de wet van 29 Dec. 1893 (St. n°. 233) bekrachtigde conventie van 10 Juni 1903, tot nadere regeling van de verhoudingen tusschen Nederland en Portugal in den Archipel van Timor en Solor, waarbij de contracteerende mogendheden verklaarden, dat er, in het belang van de uitoefening harer souvereiniteitsrechten, aanleiding bestond om eene duidelijker en nauwkeuriger grensbepaling tusschen Hare bezittingen op het eiland Timor tot stand te brengen en tevens de thans bestaande enclaves te doen vervallen. Men zoude te dien einde aan eene commissie van deskundigen opdragen een voorstel op te maken, dat zou kunnen

strekken tot grondslag voor eene later te sluiten overeenkomst, welke de nieuwe grenslijn op het eiland zou aanwijzen".

Deze commissie, waartoe van onze zijde de wd. Resident F. Fokkens, de majoor P. A. H. van der Haas en de controleur H. J. Grijzen waren aangewezen en van Portugeesche zijde de gouverneur, een 1ste luitenant van de marine en de chef van de openbare werken, was van begin Aug. 1898 tot 21 Febr. 1899 werkzaam. Het bleek toen dat er hier en daar nopens het beloop der grenzen verschil van meening bestond en nieuwe quaesties tot oplossing gebracht moesten worden. De voornaamste moeilijkheid deed zich in dit opzicht voor in het westelijk deel van het eiland, daar de commissie er hier niet in slagen kon, om, zooals in Midden-Timor, dubbele opmetingen te doen, ter bepaling hoe de grens zou loopen naarmate het betwiste grondgebied aan de eene of aan de andere Mogendheid moest worden toegewezen. De oorzaak hiervan was, dat men het in de grenslandschappen zelf onderling over het beloop der grenzen oneens was en zich tegen elke opmeting verzette, zoodat ten slotte de commissie niets anders overschoot dan den opmetingsarbeid te staken en tot het aangeven op de kaart van eene denkbeeldige, het betwiste gebied, d. i. het landschap Toenbaba, dwars doorsnijdende, lijn haar toevlucht te nemen. Hoe het komt dat er een grens-quaestie is tusschen Toenbaba en Ambenoe kan men vinden in de *Indische Gids* 1894, II bl. 1159. Een der rijksgrooten (fettor) van het in vazalstaatjes opgeloste Groot-Sonnebait, namelijk die van Miomaffo, had aan een lager hoofd, den temoekoem van Toenbaba, het recht toegekend om op de strook lands, genaamd Benoes Maun Nain, sandelhout te kappen en was te verzamelen, tegen betaling van een zekeren cijns (poni). Dit ging jaren goed, totdat de temoekoem zich sterk voelde en weigerde langer schatplichtig te zijn. De vorst van Ambenoe (de enclave Oikoessi) verklaarde zicn bereid tegen betaling van de schatting het bewuste land te beheeren, en daarom stond de fettor het hem af. Doch deze radja, afstammeling van De Hornay, stelde hem teleur, behield het land, doch de cijns bleef achterwege. Toen verklaarde de fettor, dat hij het in beheer gegeven land terugnam en het opnieuw aan den temoekoem van Toenbaba afstond, doch daarvan wilde de radja van Ambenoe niets weten en een guerilla-oorlog ontstond.

Bij het op 1 Oct. 1904 gesloten en onlangs goedgekeurde verdrag zal al het gebied beoosten een in art. 5 omschreven grenslijn aan Portugal en al het gebied bewesten daarvan aan Nederland behooren, uitgezonderd het door een afzonderlijke in art. 3 omschreven grenslijn gescheiden landschap Oikoessi-Ambenoe, dat Portugeesch blijft. Door deze regeling komt het Nederlandsche landschap M a u k a t a r aan Portugal. Blijkens de aan de Mem. v. Toel. toegevoegde mededeelingen wordt dit landschap, dat uit 7 los verbonden deelen bestaat, ingesloten door de volgende Portugeesche landschappen: ten westen door Follefaek, Lalawa en Kasabauk, ten zuiden door Suay en Kamanasa, ten oosten en noorden door Lamahitoe. Het stond vroeger onder Waihalé. Daar het daarvan verwijderd lag, plaatste de Lieorai van Waihalé een vertegenwoordiger in Suai, om van daaruit zijn rechten op Maukatar uit te oefenen. Die vertegenwoordiger is thans radja van Suai, maar zijn invloed in Maukatar heeft niets meer te beteekenen. Het Nederlandsche gouvernement had met dit land zoo goed als geen aanraking en behalve dat de bevolking geen belasting betaalt, beschouwen hoofden en bevolking Maukatar door de in naam bestaande suprematie van Suai, eerder als Portugeesch dan als Nederlandsch gebied.

Omtrent N o i m o e t i, de enclave die Nederlandsch wordt en ten noorden en westen begrensd is door Amakono, ten oosten door Nenemètan en Nsana

en ten zuiden door Amanoebang, vindt men medegedeeld, dat dit landschap behoorde aan den radja van Oikoessi, die in de enclave zelf geen gebied had, maar er commandant was van het Portugeesche Gouvernement. Tijdens zijne afwezigheid werd de enclave bestuurd door een zijner familieleden.

Verder ontvangt Nederland Tahakay dat vroeger zelfstandig was, doch dat thans Lamaknen zich langzamerhand geheel heeft toegeëigend en Tamiroe-Ailala, hetwelk hoewel tot dusver tot Portugal behoorende, een deel uitmaakte van het Nederlandsche Rijk Lakekoen.

Beziet men de kaart, waarop de betwiste rijkjes en de nieuwe grenslijnen in kleuren zijn aangegeven, dan loopt deze op het smalste deel van het eiland van de Noordkust tusschen Atapoepoe en Batoe Gade in zuidelijke richting met één groote uitbuiging naar het Oosten, welke uitwas behalve Fialarang de rijkjes Lamaksanoeloe, Makir en Lamaknen bevat. De aan de noordkust grenzende ongeveer driehoekige enclave Oikoessi-Ambenoe beslaat ruim 50 K.M. kustlijn en reikt tot ± 30 K.M. landwaarts op het breedste gedeelte.

Merkwaardig bij dit nieuwe tractaat is de thans voor het eerst opgenomen bepaling (art. 14) dat alle twistvragen of geschillen er over onderworpen zullen worden aan het Permanente Hof van Arbitrage.

Verder is de zaak blijkens art. 4 nog niet geheel afgeloopen met deze overeenkomst, daar de afstand der enclaves eerst zal plaats hebben als de grens van Oikoessi-Ambenoe met het Nederlandsche gebied definitief is opgemeten en goedgekeurd.

Ten slotte wordt omtrent den aanhef van het verdrag, waarvan de vertaling hieronder in extenso wordt afgedrukt, gewezen op het bezwaar destijds geopperd door den heer Riedel, dat gesproken wordt van „Hunne bezittingen in den Archipel van Timor en Solor", terwijl Portugal sedert 1859, door den afstand van alle eilanden behalve Kambing, in den Archipel van Solor hoegenaamd geen souvereine rechten meer heeft.

VERDRAG TUSSCHEN NEDERLAND EN PORTUGAL [1]

TOT REGELING VAN DE GRENZEN VAN HET WEDERZIJDSCH GEBIED OP TIMOR.

204. 6.

Vertaling van het Verdrag.

Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en Zijne Majesteit de Koning van Portugal en der Algarven enz. enz. erkennende de gemeenschap van belangen, die bestaat ten opzichte van Hunne bezittingen in den Archipel van Timor en Solor en verlangende te geraken tot eene duidelijke en nauwkeurige grensbepaling tusschen die bezittingen op het eiland Timor, hebben te dien einde, na kennis te hebben genomen van den uitslag der werkzaamheden van de gemengde Commissie voor de regeling van de Nederlandsche en Portugeesche grenzen op het eiland Timor, ingesteld door de beide Regeeringen krachtens artikel II van de overeenkomst door de Hooge Partijen te Lissabon op 10 Juli 1893 gesloten, tot Hunne gevolmachtigden benoemd, te weten:

Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden:

de Heeren R. Melvil Baron van Lynden, Hoogstderzelver Minister van Buitenlandsche Zaken en A. W. F. Idenburg, Hoogstderzelver Minister van Koloniën;

Zijne Majesteit de Koning van Portugal en der Algarven enz. enz..

---

1) Handelingen der Staten-Generaal. Bijlagen 1904—1905.

den Heer Graaf de Sélir, Hoogstdeszelfs Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister bij Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden;

dewelke na mededeeling van hunne in goeden en behoorlijken vorm bevonden volmachten zijn overeengekomen omtrent het volgende:

ARTIKEL 1. Nederland staat Maucatar aan Portugal af.

ART. 2. Portugal staat aan Nederland af Noimuti, Tahakay en Tamiru Ailala.

ART. 3. De grens tusschen O'Kussi-Ambenu, dat aan Portugal behoort, en de Nederlandsche bezittingen op het eiland Timor wordt gevormd door eene lijn:

1⁰. beginnende aan het punt van de monding der Noèl (rivier) Besi van hetwelk het hoogste punt van Pulu- (eiland) Batek gezien wordt onder eenen astronomischen hoek van dertig graden zeven en veertig minuten Noordwest, volgende den thalweg van de Noèl Besi, dien van de Noèl Niema en dien van de Bidjael Sunan tot aan hare bron;

2⁰. vandaar opgaande naar den bergtop Bidjael Sunan en dalende door den thalweg van de Noèl Miu Mavo tot aan het punt ten Zuidwesten van het dorp Oben;

3⁰. loopende vandaar ten Westen van dat dorp over de bergtoppen Banat en Kita tot aan den bergtop Nivo Nun Po; volgende van daar den thalweg van de rivieren de Nono Boni en de Noèl Pasab tot aan haar zijrivier de Nono Susu, en de Nono Susu opwaarts tot aan hare bron;

4⁰. loopende over den Klus (Crus) tot aan het punt waar de grens tusschen Abani en Nai-Bobbo de rivier de Fatu Basin snijdt en vandaar tot aan het punt genaamd Subina;

5⁰. vervolgens dalende door den thalweg van den Fatu Basin tot aan de Kè An; vandaar tot aan den Nai Naö;

6⁰. loopende over den Nai Naö en, dalende naar den Tut Nonie, door den thalweg van den Tut Nonie tot aan den Noèl Ekan;

7⁰. volgende den thalweg van den Noèl Ekan tot aan de zijrivier de Sonau, door den thalweg van deze zijrivier tot aan hare bron en vandaar naar de rivier de Nivo Nono;

8⁰. opgaande door den thalweg van deze rivier tot aan hare bron om, gaande door het punt genaamd Ohoè Baki, te eindigen bij de bron van de Nono Balena;

9⁰. volgende den thalweg van deze rivier, dien van de Nono Nisè en dien van de Noèl Bilomi tot aan de zijrivier van deze, de Oè Sunan;

10⁰. van dat punt af volgt de grens den thalweg van de Oè Sunan, gaat zij zooveel mogelijk door Nipani en Kelali (Keli), bereikt de bron van den Noèl Meto en volgt den thalweg van deze rivier tot aan hare monding.

ART. 4. Het gedeelte van de grens tusschen O'Kussi-Ambenu en de Nederlandsche bezittingen, bedoeld bij artikel 3, 10⁰, zal binnen een zoo kort mogelijk tijdsverloop worden opgemeten en op het terrein worden uitgezet.

De opmeting van dat gedeelte en de uitzetting op het terrein zullen worden bevestigd door een proces-verbaal met eene kaart, op te maken in twee exemplaren, die aan de goedkeuring der Hooge Contracteerende Partijen zullen worden onderworpen; na goedkeuring zullen die stukken in naam van de wederzijdsche Regeeringen worden geteekend.

Eerst na de onderteekening van die stukken zullen de Hooge Contracteerende Partijen de souvereiniteit over de in de artikelen 1 en 2 vermelde landstreken verkrijgen.

ART. 5. De grens tusschen de bezittingen van Nederland in het westelijk en van Portugal in het oostelijk gedeelte van het eiland Timor zal van het Noorden naar het Zuiden eene lijn volgen:

1°. beginnende aan de monding van de Mota Biku (Silaba), door den thalweg van deze rivier tot aan hare zijrivier de We Bedain, door den thalweg van de We Bedain tot aan de Mota Assudaät (Assudat), door den thalweg van deze rivier tot aan hare bron en van daar in de richting van het Noorden naar het Zuiden volgende de hellingen van den Kleek Teruïn (Klin Teruïn) en van den Berenis (Birènis) Kakótun;

2°. vervolgens tot aan de rivier Muda Sorun, volgende den thalweg van deze rivier en dien van de Tuah Naruk tot aan de rivier de Telau (Talau);

3°. volgende den thalweg van de Telau tot aan de rivier de Malibaka, door den thalweg van deze rivier, dien van de Mautilu en dien van de Pepies tot aan den berg Bulu Hulu (Bulu Bulu);

4°. vandaar tot aan de Karawa Kotun, van den Karawa Kotun door den thalweg van de rivier de Marees (Lolu) tot aan de rivier de Tafara, door den thalweg van deze rivier tot aan hare bron genaamd de Mota Tiborok (Tibor) en van daar opgaande naar den bergtop Dato Miet en dalende naar de Mota Alun;

5°. door den thalweg van de Mota Alun, dien van de Mota Sukaër (Sukar) en dien van de Mota Baukama, tot aan de zijrivier van deze genaamd de Kalan Féhan;

6°. gaande over de bergen Tahi Fehu, Fatu Suta, Fatu Rusa, den grooten boom genaamd Halifea, den bergtop Uas Lulik, vervolgens snijdende de rivier de We Merak waar deze hare zijrivier We Nu ontvangt, vervolgens gaande over den grooten steen genaamd Fatu Rokon, de bergtoppen Fitun Monu, Debu Kasabauk, Ainin Matan en Lak Fuin;

7°. van den Lak Fuin tot aan het punt waar de Hali Sobuk zich stort in de Mota Haliboï en door den thalweg van deze rivier tot aan hare bron;

8°. van deze bron naar die van de Mota Bebulu, door den thalweg van deze rivier tot aan de We Diek, opgaande naar de bergtoppen Ai Kakar en Takis, dalende in de Mota Masin en hare monding genaamd Mota Talas.

Art. 6. Onverminderd het bepaalde bij artikel 4 zijn de grenzen, in de artikelen 3 en 5 beschreven, aangeduid op de aan deze overeenkomst gehechte en door de wederzijdsche gevolmachtigden onderteekende kaarten.

Art. 7. De wederzijds afgestane landstreken zullen worden ontruimd en het bestuur daarover zal aan de bevoegde autoriteiten worden overgegeven binnen zes maanden na de goedkeuring van het proces-verbaal bedoeld in artikel 4.

Art. 8. De archieven, kaarten en andere stukken betrekking hebbende op de afgestane landstreken zullen aan de nieuwe autoriteiten gelijktijdig met die landstreken worden overgegeven.

Art. 9. De scheepvaart op de grensrivieren zal vrij zijn voor de onderdanen der beide contracteerende Hooge Partijen, met uitzondering van het vervoer van wapenen en van schietvoorraad.

Art. 10. Bij de overgave van de afgestane landstreken zullen steenen grenspalen aanduidende het jaar van deze overeenkomst en van eene gedaante en afmeting passend voor het doel, hetwelk zij zijn bestemd te vervullen, op plechtige wijze op een geschikte plaats aan de kust nabij de monding van de hierna te noemen rivieren worden geplaatst.

De Nederlandsche grenspalen zullen worden geplaatst op de Westelijke oevers van de Mota Biku en de Mota Masin en de Portugeesche grenspalen op de oostelijke oevers van die rivieren.

De vier steenen palen zullen door de Nederlandsche Regeering op kosten van beide Regeeringen worden verstrekt en de Nederlandsche Regeering zal een vaartuig van de Koninklijke Marine ter beschikking stellen van de weder-

zijdsche overheden ten behoeve van de plechtige overgave van de afgestane landstreken en de plaatsing der grenspalen.

Bovendien zal de grens, waar deze niet door natuurlijke grenzen wordt gevormd, in gemeen overleg op het terrein worden uitgezet door de plaatselijke overheden.

Art. 11. Onverminderd het bepaalde bij art. 4 zal ten blijke van de overgave der landstreken en de plaatsing van de grenspalen proces-verbaal in de Fransche taal worden opgemaakt.

De processen-verbaal zullen in tweevoud worden opgemaakt en door de wederzijdsche Overheden der beide landen worden onderteekend.

Art. 12. De vrijheid van godsdienst wordt wederzijds gewaarborgd aan de inwoners der landstreken welke bij deze overeenkomst worden afgestaan.

Art. 13. De Hooge Contracteerende Partijen kennen elkander in geval van gedeeltelijken of geheelen afstand van haar grondgebied of van hare souvereiniteitsrechten in den Archipel van Timor en Solor, wederkeerig een recht van voorkeur toe op voorwaarden, die gelijk of gelijkwaardig zijn aan de voorwaarden die zullen zijn aangeboden.

Art. 14. Alle twistvragen of alle geschillen omtrent de uitlegging of de uitvoering van deze overeenkomst zullen, indien zij niet in der minne geschikt kunnen worden, onderworpen worden aan het Permanente Hof van Arbitrage overeenkomstig de bepalingen van hoofdstuk II van het Internationale verdrag van 29 Juli 1899 voor de vreedzame beslechting van internationale geschillen.

Art. 15. Deze overeenkomst zal worden bekrachtigd en de akten van bekrachtiging zullen, zoo spoedig mogelijk na de goedkeuring door de wetgevende macht der beide landen, worden uitgewisseld.

Ten blijke waarvan de wederzijdsche Gevolmachtigden haar hebben geteekend en van hunne zegels voorzien.

Gedaan te 's Gravenhage in tweevoud, den eersten October 1904.

(L.-S) R. Melvil van Lynden.
,, A. W. F. Idenburg.
,, Conde de Sélir.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Mei 1906.

INHOUD.

Het debiet van briketzout in Indië wordt in het *Alg. Handelsblad* van 20 April jl. besproken. Daardoor wordt zoowel de fiscus gebaat, die minder verliezen lijdt, als de verbruiker, die volle maat voor zijn geld krijgt. Voor Java en Madoera blijkt uit de begrootingsstukken dat men in 1906 het brikettenstelsel algemeen wil invoeren. Voor zoover het *Hbl.* kan nagaan, wordt het thans nog niet toegepast in Bantam, Batavia, de Preanger, Semarang, Banjoemas en Kedoe. Onder de voordeelen indertijd boven de genoemde in uitzicht gesteld was ook „het gemakkelijker brengen van 't zilt onder het bereik der verbruikers". Nu blijkt echter uit de onlangs ontvangen voorstellen der welvaartcommissie dat ter bezuiniging op beheer- en vervoerkosten eenige debietplaatsen waren opgeheven. Zelfs is men aan het onderzoeken of het aantal daarvan niet nog aanzienlijk kan worden verminderd. Het wordt de vraag of men hier niet op den verkeerden weg is. De welvaartcommissie acht vermeerdering van het aantal debietplaatsen het beste middel tegen ontduiking van het monopolie, doch ook gewenscht als tegemoetkoming in de prijsverhooging van *f* 6.72 op *f* 8 die plaats had. Aanbevolen werd het zout per kar langs de verschillende pasars in een bepaald rayon te laten rondzenden, doch dit schijnt het *Hbl.* administratief nog al omslachtig. Het zou eerder rabat voor wederverkoopers in practijk willen brengen. Stel dat de debitant *f* 7.50 per pikol betaalt en *f* 8 ontvangt, dan heeft hij als het vervoer niet te duur is, eene gemakkelijke bijverdienste. Bij grooter afstanden zou men meer rabat kunnen geven. De ervaring zou wellicht aanwijzen dat de fiscus den detailverkoop geheel aan de wederverkoopers zou kunnen overlaten. Men ontvangt dan minder per pikol, maar heeft ook minder exploitatiekosten, „hoeveel meer zout zou er worden verkocht, — en, vooral, hoezeer zou de bevolking,

die nu onder den druk van het monopolie zucht, worden gebaat". Deze laatste zinsnede geeft ons den indruk dat de opinie van het *Hbl.* over het zoutmonopolie eenigszins gewijzigd is (zie *Ind. Gids* 1904, I bl. 900 en II bl. 1712).

Ook Mr. J. H. Abendanon vestigt in het *Vaderland* van 21 April de aandacht op het zoutmonopolie naar aanleiding van het verslag der welvaartcommissie over de visscherij en wel in het bijzonder met betrekking tot de verstrekking van los zout voor het inzouten van visch tegen *f* 2.50 per pikol. Hoewel hiertoe de machtiging van het opperbestuur reeds verkregen is, kon dit, blijkens bl. 7 van dat verslag, nog niet plaats hebben, omdat daartoe pas mag worden overgegaan, nadat de noodige maatregelen tot bescherming van het monopolie getroffen zullen zijn en dit tot nog toe niet geschied is. In de tweede plaats releveert ook hij de vermindering der debietplaatsen. Met betrekking tot het eerste punt wordt het betreurd, dat men in Indië noodeloos veel tijd ongebruikt laat voorbijgaan, niettegenstaande de omstandigheden dringen om den inlander in beteren doen te brengen. Wat het brikettenstelsel betreft, was een der meest afdoende argumenten het belang der inlandsche bevolking. Behalve de minlevering moest zij meestal tegen veel hoogeren prijs inkoopen dan van gouvernementswege was vastgesteld, omdat zich in elk gewest slechts een 4- of 5-tal verkoopplaatsen bevonden, zoodat wegens den grooten afstand inkoop aan een der pakhuizen onmogelijk was. De wederverkoopers of wetidjo's brengen een flinke winst in rekening. Vandaar het voorstel om zoutbriketten in alle hoofdplaatsen van districten en onderdistricten verkrijgbaar te stellen in eenvoudige onkostbare pakhuisjes onder beheer van de districts- of onderdistrictsschrijvers. Dit stelsel is door het opperbestuur gesanctioneerd bij de vaststelling der begrooting voor 1901. Gevraagd wordt of het nu aangaat daarvan eigenmachtig af te wijken en zich te bepalen tot de oude verkoopplaatsen, waardoor de bevolking tot inkoop tegen hoogeren prijs bij derden genoodzaakt wordt. De samenpersing van het zout beoogde het voordeel der bevolking en deze mag niet het kind van de rekening worden. Met groot genoegen wordt gewezen op hetgeen de welvaartcommissie op bl. 9 van haar voorstellen onder de aandacht brengt, dat de hand moge worden gehouden aan de bepalingen, opgenomen in de Bijbladen n⁰. 5969, 6008 en 6095, tenzij het practisch uitvoerbaar mocht blijken het zout uit centrale depots door rondtrekkende debitanten te doen verkoopen. Dit „tenzij" kan volgens Mr. A. veilig als niet geschreven worden beschouwd, want indien het denkbeeld uitvoerbaar ware geweest, zou het reeds dadelijk toegepast zijn. Dat de invoering van het brikettenstelsel met zooveel bezwaren gepaard gaat, wordt voor een deel toegeschreven aan tegenwerking van velen, wie het oude stelsel met zijn spillage-toekenning bij transport en verkoop zoete winsten oplevert. Waar men zelf niet kon tegenwerken, wist men met allerlei drogredenen anderen te winnen, die wèl invloed kunnen uitoefenen op den gang van zaken. Aan de Regeering echter om haar wil te doen eerbiedigen en te toonen, dat het haar aan het hart gaat hoe de uitslag is van haar bedoeling om aan veel geknoei voorgoed een einde te maken en tevens de belangen van den inlander te bevorderen.

*
* *

Het leger in Britsch-Indië. De in de vorige revue opgenomen opgaaf omtrent de legersterkte in Britsch-Indië schijnt onvolledig en speciaal betrekking te hebben op de troepen, die de legercommandant direct onder zijn bevelen heeft om op de grenzen te ageeren. Tot in 1893 waren de legercorpsen in Bengalen, Madras en Bombay geheel van elkander onafhankelijk, doch in 1894 werden

zij in zooverre vereenigd, dat zij uit een oogpunt van organisatie en administratie onder het direct gezag van den opperbevelhebber kwamen. Uit de op de grenzen van Pendjab verspreide troepenafdeelingen werd toen een vierde legercorps van ruim 75 duizend man samengesteld en dit schijnt het te zijn dat nu onlangs op de aangegeven wijze gereorganiseerd is. Het gezamenlijk effectief moet echter 230,726 man bedragen, zooals blijkt uit het interessante artikel van den heer Rouire over „les Anglais et l'Afghanistan", in de *Revue des Deux Mondes* van 1 Maart jl.

* * *

Bij de troepen in Zuid-Celebes heerscht volgens een, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 April jl. overgenomen, artikel uit de *Java-Bode* een zeer ontevreden geest. Men oordeelt dat het zoogenaamd jachtmaken op den radja van Gowa en het ageeren in de bovenlanden in den regentijd niets anders ten gevolge zal hebben dan het uit elkaar werken van den troep, die bovendien allerellendigst gevoed wordt. Tot zelfs de minst eischende militairen klagen steen en been en de correspondent van het *Soerab. Hbl.*, die zelf heelemaal niet tot hen behoort, die een soldaat zouden willen verwennen, denkt, bij hetgeen hij uit den mond van welmeenend denkende en waarheidlievende militairen hoorde, aan ergerlijke verwaarloozing. Daar het ageeren in bergterrein in den regen met een slecht verpleegden troep niets uithaalt, zouden de plaatselijke autoriteiten die actie stellig gestaakt hebben, als men niet handelde onder den invloed van een druk van boven. Ook de correspondent van de *Sem. Ct.* zegt dat er ontevredenheid in den troep heerscht, voor het grootste deel het gevolg van tactloos optreden, en geen lichtpunt in de duisternis, terwijl door den aanhoudenden regen de onvergenoegdheid welig tiert. Vooral twee gebeurtenissen hielden de aandacht gaande, een overval bij Koeto Massemrempoelo op 22 Febr. en een van het bivak te Langa in den nacht van 13—14 Febr. In beide gevallen wordt de schuld aan achteloosheid geweten. In het eerste kreeg een compagnie van 50 Europeanen 19 dooden en gewonden door aanval uit een hinderlaag en in het tweede schijnt op een voorafgaande waarschuwing geen acht geslagen te zijn. De bewoners der streek gaan de gangen der patrouilles steeds na en spoedig weten zij op te merken bij welken commandant men zulke listen kan uithalen, bij wien niet. Ook acht deze correspondent het verkeerd dat men de bewoners der streek in het bivak toelaat, waardoor onze gangen worden nagegaan, terwijl orders met vooruit aangegeven marschroute en tijdsbepaling de bevolking in de gelegenheid stellen van het uitlekken van die gegevens partij te trekken. Ten slotte wordt het denkbeeld geopperd of het nu niet goed zou zijn eens een veertien dagen rust te houden.

* * *

Wat op Atjeh bereikt is en moet worden. De correspondent van de *Nieuwe Courant* schreef in het avondblad van 24 April zijn honderdsten brief en vond daarin aanleiding om een terugblik te slaan op het begin van zijn werkzaamheid. Hij herinnert er aan hoe vooral medio 1902 telkens berichten kwamen uit Atjeh's verre onderhoorigheden, over nieuwe wapenfeiten; wat vanzelf sprak, omdat in dien tijd de eerste ernstige pogingen werden gedaan, om de consequenties van 1873 te aanvaarden. Doch tegelijkertijd kwam weer de sarrende critiek met haar variaties op het thema: „er komt nooit een einde aan het gesukkel!" Dit was de directe aanleiding tot deze correspondentie, waarin de schrijver den alarmschreeuwers van het laatste jaar vóór medio 1902 en meer nog de goedgeloovigen, die zij op sleeptouw namen, er aan

meende te moeten herinneren „dat Atjeh een wijd uitgestrekt gebied is en dus op een of ander verwijderd punt zeer treurige dingen kunnen voorvallen, terwijl toch de algemeene toestand als zeer gunstig mag worden beschouwd". Ieder moet bedenken dat Keulen en Aken niet op één dag zijn gebouwd. De schrijver heeft het pacificatiewerk met reuzenschreden zien vorderen, de eerste helft van zijn reeks brieven getuigde hiervan. Totdat eene kentering intrad, een tijdperk van vermeerderd verzet, waarin herhaaldelijk bleek hoe het ontzag voor het Nederlandsch bestuur niet zoo diep was geworteld dat er ongestraft — laten wij dit toch niet trachten te ontkennen! — groote fouten en tekortkomingen konden worden gepleegd. Weliswaar is het Nederlandsche bestuurs nergens in Atjeh teruggeweken. Integendeel, het geoccupeerde terrein is sinds medio 1902 meer dan verviervoudigd en in vele streken is nominaal gezag effectief geworden. Op de Oostkust en in een voornaam deel der Westkust, nl. in het Poeloe-Rajasche is, evenals in eigenlijk Groot-Atjeh, militair optreden volkomen overbodig geworden. Hoewel er geen noemenswaardige politiemacht aanwezig is, heerscht daar overal eene voorbeeldige orde. Hetgeen natuurlijk niet uitsluit de mogelijkheid dat er hier en daar wel eens grove ongerechtigheden gebeuren. Doch waar ter wereld is het anders. Toch wordt ieder ongunstig feit „door onkundige en kwaadaardig generaliseerende critici vaak misbruikt als bewijs, dat heel de pacificatie van Atjeh toch eigenlijk komediespel is". Dit slaat bij de vele onkundigen, zelfs in Indië, grif in. Zelf heeft de correspondent de critiek niet gespaard. Er valt helaas, vooral in de laatste twee jaren, te veel af te keuren en het algemeen belang eischt dringend voor dreigende gevaren te waarschuwen. Zeer ernstig komt hij echter op tegen de bewering alsof er niets werd bereikt. Niets minder waar dan dit: Er is *veel* bereikt en dat met ongeloofelijk geringe middelen. Men mag zelfs beweren dat wij gereed zijn met de onderwerping van Atjeh — van heel het groote gebied wat daaronder verstaan wordt — wanneer volk en regeering het *willen*. Zulk een wil domineert echter niet meer in de laatste jaren: „Harpagon heeft weten gedaan te krijgen, dat sinds October 1898 weer voetje voor voetje werd afgeweken van de methode 1896—'98". Het niet volhouden wordt toegeschreven aan de duurte dezer methode en het niet dadelijk zien van resultaten in de naaste toekomst. Dat echter misplaatste zuinigheid en het telkens weer betalen van leergeld nog veel duurder is, wordt uit de feiten aangetoond. Er werd veel kracht en talent verspild, omdat men sinds October 1898 — na de ontbinding der expeditionaire macht in het Pedirsche — van lieverlede kwam beneden het minimum aan formatie, gehalte, betaling en verpleging, waarmede de resultaten van het moeizame werk konden worden geconsolideerd. Vooruitdringen bleek veel minder te kosten dan afwachten, doch het binnendringen moet binnenblijven worden en dat is momenteel duurder. Nu gunt men zich den tijd niet het accomodatieproces te laten doorwerken, houdt geen rekening met de psychologie van eene militante bevolking. „Doch let nu op de dooden-cijfers. Telkens begint het verzet van voren-af-aan. De pacificatie wordt tot een fictie verlaagd. Doch in het in 1896 en 1897 onderworpen gebied, denkt sinds jaren geen sterveling meer aan verzet". De eindindruk is dat de zuinigheid de wijsheid bedriegt. De correspondent wil niet onderzoeken of hier pressie van hoogerhand, eerzucht om zuinigheidslauweren te plukken of betreurenswaardige ambtelijke verhoudingen het initiatief bederven, doch het is een feit dat de vermeerdering van het kleine garnizoen met een paar duizend man mobiele troepen noodig is en als men die niet wil betalen, door het laisser aller nog alles kan mislukken omdat het nog militante deel der Atjehsche bevolking daardoor op aanmoedigende wijze wordt gedemonstreerd de eindelijke onmacht der

„keumpenie". Er staan groote belangen op het spel en zoo dit op den duur verloren wordt, is er geen verschooning voor de verantwoordelijke autoriteiten. Achter de bezwaren in 1876, 1881 en zelfs nog in 1893 geopperd, kan men zich niet meer verschuilen. Men beroepe er zich niet op dat meer algemeene dan bloot-Atjehsche belangen hier de grootst mogelijke zuinigheid tot plicht maken. „Op zichzelf is dit waar", zegt de schrijver, „maar het algemeen belang wordt slecht gediend met een paar jaar de begrooting van Indië te laten kloppen ten koste van Atjeh. Het jaren achtereen peuteren kost op den duur ook veel. En als men dan eindelijk tot grootscheepsch ingrijpen genoopt wordt, dan bederft één expeditie de rekening van jaren bezuiniging. Ook wijze men niet op de leerschool, die het leger in den kleinen oorlog van de laatste jaren doormaakt. Hoogere dan tactische belangen eischen gebiedend een deel van de Indische krijgsmacht niet langer dan strikt noodig te laten in omstandigheden, waarbij moreele zwakkelingen tot vreeselijke excessen vervallen. De elementaire beginselen van humaniteit gedoogen niet eene bevolking te maken tot voorwerp van politieke en militaire vivisectie. En daarop toch komt heel het systeem neer van pacificeeren zonder het machtsvertoon, noodig om blijvend ontzag in te boezemen".

Dergelijke beschouwingen kunnen niet genoeg gewaardeerd worden, zij geven den lezer den indruk van het logische verband dat er bestaat tusschen den onwil der particuliere industrie om de schatkist te stijven, de schriele bezuinigingen, die daar het gevolg van zijn, het wreedaardig optreden dat noodzakelijk wordt als men te weinig macht kan ontwikkelen, de demoraliseering van het leger dat daar het gevolg van is, het schromelijk toenemend aantal dooden, het gevaar dat alles wat op Atjeh bereikt werd in de waagschaal komt en de terugslag, die het niet voltooien van de daar aanvaarde taak zelfs op ons volksbestaan kan hebben. Daarover mag wel ernstig worden nagedacht.

***

Goedkoop crediet. Terwijl de legende dat de visscherij langs Java's kusten in de laatste jaren zou zijn achteruitgegaan, door de welvaartcommissie op afdoende wijze is wederlegd, schijnt er, zooals het *Alg. Handelsblad* van 20 April jl. zegt, nog een legende te bestaan, dat de uitbreiding der visschersvloot wordt tegengehouden door de duurte van het hout voor den bouw van vaartuigen benoodigd. Het *Hbl.* gelooft dat door deze bewering een quaestie van betrekkelijk ondergeschikt belang op den voorgrond wordt geschoven en men de hoofdzaak uit het oog verliest, het duur crediet, waarmede de Javaan te strijden heeft. Zoodra hij zich op billijke wijze het noodige kapitaal kan verschaffen, doet het er niet toe of hij voor het benoodigde hout de marktwaarde betalen moet. In deze overtuiging wordt het blad versterkt door het verslag over het tweede boekjaar van de door den Assistent-Resident Ch. E. Bodemeyer opgerichte Batangsche hulp-, spaar- en crediebank. Daaruit blijkt dat de scheepsbouw te Batang door de verleende credieten op verrassende wijze is vooruitgegaan. Ook handel en industrie namen toe, blijkbaar uit de bedrijfsbelasting, in het verslagjaar *f* 600 of 20 pCt. hooger aangeslagen dan in 1904, zonder dat van opdrijving sprake is. Ook is het de vermelding waard, dat de omzet in het pandhuis te Batang merkbaar vermindert. Terwijl aldus de gevolgen van goedkoop crediet worden in het licht gesteld en toegejuicht, waarschuwt het *Hbl.* tevens tegen cadeaux, die van de instellingen broeikasplanten maken.

***

Onder inlandsch bestuur. In het avondblad van 18 April jl. bespreekt het *Alg. Handelsblad* een, in de *Preanger-Bode* van 7 Maart uit het te Djokja verschijnend dagblad *Mataram* overgenomen, schets van toestanden in eene inlandsche maatschappij, waar door ons geen voldoende toezicht kan worden uitgeoefend. Een destijds optredend assistent-resident van Sragen (Soerakarta) deelt daarin mede, hoe hij door zijn voorganger op de hoogte werd gebracht dat alle inlandsche ambtenaren zich lieten omkoopen, omdat zij te slecht betaald werden; dat een neef van den Soesoehoenan, beschuldigd werd van moord, roof, brandstichting, diefstal, enz., waarvan de bewijzen voorhanden waren, doch dat het bestuurshoofd die zaak niet durfde pousseeren uit vrees vergiftigd te zullen worden. Ook de geheele politie was te koop, maandelijks werd zij door den opiumpachter van toelagen voorzien, vrijspraak tengevolge van gebrek aan bewijs kwam voor, doch alleen met opoffering van een paar karbouwen, enz. De ambtenaren stonden, zoo werd geklaagd, als figuranten en dwarskijkers machteloos tegenover de rechtsverkrachters, veediefstallen waren aan de orde van den dag, de opiumpachter kon zooveel smokkelen als hij wilde.

Al zijn de toestanden in de Vorstenlanden tegenover de geschetste van tien, twintig jaar geleden, wel iets verbeterd, nu bijv. de opiumpachten van het tooneel verdwenen zijn, het staat naar de meening van het *Hbl.* vast dat overal in Indië, waar ons bestuur zich niet voldoende doet gelden of kan doen gelden, in den regel toestanden als de geschetste bestaan. Er is daarom voor ons bestuur nog een verbazend groot veld van werkzaamheid open. Vooral de inlandsche aristocratie (in ruimen zin genomen) moet door onderwijs en opvoeding andere begrippen krijgen van hare verplichtingen tegenover den „kleinen man". Wij zijn in dit opzicht thans wel op den goeden weg, doch het blad vraagt alleen of die weg wel met de noodige snelheid wordt bewandeld. Wij hebben in de hoogere en lagere rangen van de inlandsche maatschappij te zorgen voor ontwikkeld vertrouwbaar personeel en daarboven een krachtig en moreel *zeer* hoog staand Europeesch toezicht.

* * *

Eenheid in het doen van terreinopnemingen. Al sedert jaren vernam men de klacht dat er op het punt van opnemingen te weinig samenwerking tusschen verschillende diensttakken bestond. Zoo werden streken topographisch opgenomen en later weder in het belang van de statistiek of kadastraal voor landrente-aanleg, dan weder voor de bevloeiing, of voor het boschwezen, of als grondslag voor het traceeren van spoorwegen, enz. De vraag was of hierbij niet veel dubbel werk werd verricht en of kennisneming van de resultaten door de eene brigade verkregen, geen aanleiding zou kunnen wezen om zich voor een ander doel slechts tot aanvullingsmetingen te bepalen en aldus tot belangrijke besparing van tijd en van kosten te komen. De naar wij meenen reeds jaren lang gehouden besprekingen schijnen thans eindelijk tot een resultaat geleid te hebben, want in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 April jl. zagen wij dat bij Gouvs. besluit van 17 Maart is:

Eerstelijk: Ingesteld eene „permanente commissie voor opnemings- en karteerings-werkzaamheden in Nederlandsch-Indië", om de noodige maatregelen te kunnen treffen, ten einde voortaan een herhaald opmeten van eenzelfde terreingedeelte zooveel mogelijk te voorkomen.

In de tweede plaats zijn tot leden dier commissie aangewezen: de chef van den topographischen dienst, die tevens als voorzitter optreedt, verder de chefs van den kadastralen dienst, van het boschwezen, van het mijnwezen, en van de afdeeling bevloeiingen van het departement der B. O. W., een

ingenieur S.S. en den kapitein-adjunct van het topographisch bureau als secretaris. Deze commissie moet door de chefs der departementen van Oorlog, B. B., Landbouw, O. E. en N. en B. O. W. op de hoogte worden gehouden van alle terreinmetingen van eenigen omvang en omtrent alle voorgenomen belangrijke terreinmetingen worden gehoord. Te beginnen met 1907 zal deze commissie vóór 15 Febr. een jaarlijksch verslag van hare verrichtingen indienen.

* * *

Benoembaarheid tot Rechterlijk Ambtenaar in Indië. In de *Nieuwe Courant* van 25 April jl. wordt gewezen op het aanmerkelijk tekort aan rechterlijke ambtenaren dat in Indië bestaat en de Indische Regeering op het denkbeeld bracht daarin gedeeltelijk te voorzien door benoembaarstelling tot rechterlijke ambtenaren van de z.g. „burgerlijke ambtenaren", die in de rechten zijn gepromoveerd en, bepaaldelijk voor den bureaudienst, vóór eenige jaren naar Indië werden uitgezonden, zonder dat zij het staatsexamen („Grootambtenaars") of faculteits-examen hadden afgelegd. Aangezien echter alleen doctoren in de rechts-wetenschap, die aan een van genoemde examens hebben voldaan, dan wel minstens vier jaar in Indië de rechtsgeleerde praktijk hebben beoefend, tot rechterlijke betrekkingen aldaar benoembaar zijn, moest in het onderhavige geval van de betrekkelijke wetsbepalingen dispensatie worden verleend. Het verzoek daartoe is aan het Opperbestuur gedaan, doch, in tegenspraak met hetgeen sommige Indische bladen beweerden, zooals de *N. Ct.* van bevoegde zijde vernam, nog niet verleend. Dit blad vindt deze oplossing der moeilijkheid geen gelukkige. Vooreerst worden de beginselen, die aan de eischen tot benoembaarheid ten grondslag liggen er, wat de vereischte kennis betreft, door aangetast. In de tweede plaats ziet het er eene onrechtvaardigheid in jegens de juristen, die instede van zich een paar jaar geleden als „burgerlijk ambtenaar" te laten uitzenden, zich de moeite en kosten van eene verdere studie voor het faculteits-examen getroost hebben. Zij zullen, mocht de dispensatie verleend worden, in de ranglijst komen te staan achter de collega's, die er zooveel gemakkelijker gekomen zijn. Te minder kan dit worden geduld, omdat de Regeering zich destijds (zie *Ind. Gids* 1904 I, bl. 598) uitdrukkelijk ten dezen heeft gebonden, toen de Minister op 2 Maart 1904 aan de rijksuniversiteiten verklaarde dat die uitzending van juristen voor den bureaudienst geenszins de vooruitzichten zouden benadeelen van hen, die zich voor rechterlijk ambtenaar wenschen te bekwamen. Juist nu de kansen zeer goed staan, zouden het de outsiders, de „burgerlijke ambtenaren", zijn, die ze „voor den neus van de kinderen des huizes zouden wegkapen".

Het blad stelt, bij het erkende gebrek aan rechterlijke ambtenaren, een middenweg voor, door de bedoelde burgerlijke ambtenaren niet onmiddellijk in het corps rechterlijke in te lijven, doch gedurende twee jaren met griffierswerkzaamheden te belasten, onder belofte dat daarna die inlijving zal volgen. Na de reeds gepresteerde bureau-werkzaamheid zou die gezamenlijke dienst dan als de door de wet geëischte vier jaren advocaatspraktijk beschouwd kunnen worden. Op die wijze kunnen zij, die onder den indruk van het Ministerieel schrijven van 2 Maart 1904 hunne studies zijn begonnen, op de ranglijst alsnog een hoogere plaats innemen. In geen geval zou het regel mogen worden tot het ambt te geraken zonder de voorgeschreven examens en kan met de bestaande bepalingen het vereischte contingent niet worden bereikt, dan moeten de voorwaarden aanlokkelijker gemaakt worden.

* * *

Koortsepidemie op Madoera en waarborgen tegen verrassingen. Zooals uit de Indische bladen blijkt heerscht al sedert een half jaar eene heftige koortsepidemie in het district Sepoeloe van het eiland Madoera. Een officieel telegram daarover werd afgedrukt in het *Vaderland* van 16 Maart jl., dat er op wees hoe plotseling koortsepidemieën onder de bevolking kunnen uitbreken en dacht aan een plotseling opsteken van malaria, nu de westmoesson en wellicht ook andere ongunstige invloeden de bevolking van Madoera in slechten gezondheidstoestand brachten. Uit de mailberichten blijkt evenwel dat de ziekte niet zoo plotseling is verschenen, maar door de hoofden geruimen tijd verzwegen is. Niet alleen in de districten Aroesbaja, Sepoeloe en Ketanggang der afdeeling Bangkalan waren op 10 Maart 409, 2154 en 1891 gevallen in behandeling, nadat er van 1—10 Maart respectievelijk 28, 226 en 84 personen bezweken waren, maar ook in het district Waroe van de afdeeling Pamakassan waren 257 zieken en in de afdeeling Sampang waren, na onderzoek door den officier van gezondheid van Soerabaja te Banjoeatas, district Ketapang, ruim 2100 zieken en stierven in 8 dagen 200 menschen. Over het geheel schijnt de ziekte dus de Noordkust van Madoera te teisteren.

Het *Alg. Handelsblad* van 27 April jl. haalt een gedeelte aan uit een artikel van het *Soer. Hbl.* waarin een lid der redactie zijn ervaringen vertelt bij een persoonlijk bezoek aan het district Sepoeloe en er op gewezen wordt hoe daar zeven maanden ellende werd geleden, waarvan het hoogere Europeesche en inlandsche bestuur niets wist. Er werden in de laatste maanden honderden menschen grafwaarts gedragen en niemand deelde dit aan de heeren van B. B. mede, welke in dien tijd den kant van Sepoeloe niet uitkwamen en de daar geplaatste minderen niet ondervroegen. Het *Hbl.* acht het op den weg der Regeering, niet op de zijne om te beoordeelen wie hier te kort geschoten zijn in de vervulling van hun plicht, doch maakt op een eigenaardig verschil in theorie en practijk opmerkzaam.

Resident van Madoera is thans de heer F. Fokkens, die kort voor zijn optreden in de *Indische Gids* van Maart 1904 (bl. 362) het artikel schreef: „Een waarborg tegen verrassing door gebrek of hongersnood", waarin hij de les, getrokken uit de hongersnooden in Britsch-Indië, besprak, namelijk dat permanent en onafgebroken onderzocht behoort te worden, hoe het gesteld is met den economischen toestand der bevolking en daartoe het middel aangaf: Nauwkeurig bijgehouden afdeelings-monographieën, van welker juistheid de hoogere ambtenaren zich gestadig zullen moeten vergewissen. Het blad toont uit het artikel aan, welke hooge verwachtingen de heer Fokkens van het middel had en hoe afdoende hij het achtte. Men kan, meent het *Hbl.* wel als zeker aannemen dat de heer Fokkens bij zijn optreden in Maart 1905 als resident van Madoera, onmiddellijk zorg heeft gedragen voor het opmaken en geregeld bijhouden van registers en graphische voorstellingen als door hem bedoeld; dat men, zoo ergens, dan wel op Madoera, gevrijwaard zou zijn tegen „verrassingen"...... Hoe geheel anders is de uitkomst geweest, waaruit volgt, dat de fraaiste regelingen op papier niets beteekenen, zoolang één inlandsch districtshoofd zwijgt en de persoonlijke contrôle zijner chefs zich niet doel gelden. Maar het schijnt het blad eene ironie van het noodlot, dat juist de man, die van de papieren voorschriften zoo hooge verwachtingen had, moest ondervinden, dat zij niet den minsten „waarborg tegen verrassing" bieden.

* * *

Bestrijding van „schaarschte" en „nood" op Java en Madoera. Zagen wij boven dat waarborgen tegen verrassingen op dit gebied door papieren voor-

schriften niet zijn te krijgen, meer nut kan misschien worden verkregen van voorschriften omtrent hetgeen te doen staat als de nood er eenmaal is.

De Regeering had zich, blijkens het *Tijdschrift voor het Binnenl. Best.*, Jan.—Febr.-afl., bl. 79 tot de Welvaart-commissie gewend met het verzoek om van haar gevoelen te doen blijken omtrent de vraag, welke beginselen bij de bestrijding van hongersnooden zouden moeten aangenomen worden. In antwoord hierop werd reeds op 8 Oct. 1903 een leidraad bij de Regeering ingediend, die na aanvulling en verbetering het volgende jaar (22 Oct. 1904) opnieuw werd aangeboden, doch ten slotte niet officiëel werd vastgesteld. Hoewel de beoordeelaars aan het stuk den lof niet onthielden van te zijn „eene ernstige, van veelzijdige ervaring getuigende poging, om in systematischen vorm het Bestuur den weg te wijzen bij dreigende sociale verwikkelingen van genoemden aard", werd het minder geraden geacht tot publicatie *van Gouvernementswege* en verspreiding *van hoogerhand* van het geschrift onder de ambtenaren B.B. over te gaan. Zulks o.m. op grond van de overweging, dat de toestanden in verschillende streken te zeer uiteen loopen, om te dezen min of meer algemeen bindende voorschriften te geven, zoomede van het minwenschelijke om het initiatief der ambtenaren te veel aan banden te leggen. Niettemin liet de G. G. den schrijver volle vrijheid om aan zijn overigens zeer gewaardeerden arbeid openbaarheid te geven. Dit geschiedde in de genoemde afl. van dat tijdschrift. Na eenige algemeene toelichtingen, waarin de bronnen en verwijzingen vermeld worden, is de leidraad gesplitst in zes hoofdstukken. Het eerste bevat de bepaling van de ter wille der praktijk aangenomen begrippen: „schaarschte, nood, noodlijdend, hulpbehoevend en hulpeloos". In het tweede hoofdstuk worden de maatregelen van voorzorg en tot voorbereiding besproken en in het derde: doel en aard der te nemen maatregelen. Deze betreffen: A. Maatregelen tot tijdelijke ondersteuning, bestaande in hulpverleening en werkverschaffing. B. Maatregelen met blijvende verbetering tot gevolg en C. Slotbeschouwingen over de maatregelen in het algemeen. In het vierde hoofdstuk wordt de staking der genomen maatregelen behandeld, in het vijfde de financiëele zijde van het vraagstuk en in het laatste de al of niet bindende kracht aan de voorschriften in dezen leidraad te geven.

* * *

Seismografen. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 April jl. maakt de gepensionneerde Generaal-majoor der Genie Resner melding van een seismograaf, welke omstreeks 1883 te Willem I werd gebezigd toen de schrijver aldaar luit.-kolonel, eerstaanwezend genie-officier was, en de verhoogde werkzaamheid van de Merapi het geraden maakte ter zake waarnemingen te doen. Met behulp van den chef van het atelier der genietroepen aldaar, den als gep. kolonel overleden kapitein der genie F. Seibert en den als officier-magazijnmeester gepensionneerden militairen opzichter-mechanicus Wolff, is toen een instrument vervaardigd, dat: „bestond uit een koperen slinger, waarvan het ondereinde overging in een massieven cylinder.

„Die slinger hing met eene kleine speelruimte in een verticaal geplaatsten koperen cylinder, die van openingen voorzien was, waarin koperen stiftjes met millimeterverdeeling bewegelijk waren aangebracht. Deze stiftjes werden georiënteerd.

„Kwam de slinger in beweging en in aanraking met de stiftjes, waardoor dus dadelijk de richting van den aardstoot bekend werd, dan ging door dat contact als waarschuwing eene electrische bel af. Door denzelfden stroom werd tevens ook een pal opgelicht, met het gevolg, dat een gewicht afliep.

Dat gewicht bracht een wagentje, dat op rails liep, heen en weer in beweging. Aan den vóórkant van dat wagentje was vertikaal het spiegelbeeld van eene wijzerplaat aangebracht, dat door die beweging licht werd aangedrukt tegen de omgebogen en zwartgemaakte einden van den kleinen en grooten wijzer van een uurwerk, zoodat ook het oogenblik van de aardbeving werd aangegeven.

,,Voor het waarnemen van vertikale schokken was de slinger voor een deel veerend gemaakt. Zoodra de slinger in zijn op- en neergaande beweging den bodem van het metalen voetstuk raakte, ging de bel af enz. enz. enz.

,,Na de solide opstelling in het zwaar gefundeerde poortwachtgebouw van de vesting is gebleken, dat het instrument microseismisch werkte, d. w. z. dat trillingen door voertuigen veroorzaakt, daarop geen invloed hadden, doch wel de tremors van de aarde".

Het eerste bleek proefondervindelijk als de artillerie in snellen gang dreunend over den vloer van Chineesch graniet door de poort reed, terwijl de gevoeligheid aan het licht kwam, toen na eene geconstateerde beweging bericht werd ontvangen, dat te Gombong op 110 K.M. van Ambarawa op dat oogenblik inderdaad eene aardbeving was waargenomen. Op dezelfde wijze werd eene beweging van den Kloet op 260 K.M. hemelsbreedte aangegeven door het instrument. Dergelijke seismografen werden geplaatst in garnizoenen, waar genie-officieren waren. Voor die, waar de geniedienst door infanterie-officieren werd waargenomen, had men andere toestellen. Door een uurwerk werd een papierstrook afgerold, die empirisch van eene uurverdeeling voorzien was en waarop de van een potlood voorziene slinger, die in gewone omstandigheden eene rechte lijn voortbracht, door zijn slingeringen de richting en, door de grootte der afwijkingen, de hevigheid van de aardbeving aangaf.

* * *

Javanen-kolonisatie op Celebes. In de *Locomotief* van 27 Maart jl. leest men dat dien dag de heer Van Emmerik, de bekende directeur van de Witte-Kruiskolonie (zie *Ind. Gids* 1902 II bl. 1421) terug kwam van een op uitnoodiging van den Assistent-Resident Engelenberg ondernomen tocht naar Donggala op Celebes om onderzoek te doen naar de mogelijkheid tot kolonisatie van Javanen in het Paloe-dal. Hij was op 1 Maart te Donggala aangekomen, een plaats die klaarblijkelijk zeer vooruitgaat door den handel in copra en was vervolgens de baai opgevaren tot Paloe (vroeger ten onrechte Palos genoemd, zie de ,,Reisen" van de heeren Sarasin, II bl. 5) aan de monding van de rivier van dien naam, die met talrijke zijtakken stroomt door een vruchtbaar maar schaars bevolkt dal. Hier werd nabij de kampong Kasedi een stuk grond van 300 bouws uitgekozen, dat op dit oogenblik door de bevolking verlaten was. De heer E. zal beproeven daar eene kleine Javanen-kolonie te stichten, als hij tot dekking der eerste uitgaven wat geld bijeen kan krijgen, waartoe reeds eenige toezeggingen gedaan zijn. Ofschoon dichtbij de bevolking niet geheel rustig was en de heer v. E. ook wel inwoners met speer en mes gewapend ontmoette, trad de bevolking hem, die ongewapend was en wiens argeloosheid ten duidelijkste bleek, vriendelijk tegemoet. Hij roemt de schoonheid van de streek, het velerlei wild en het aangenaam klimaat, terwijl overvloed van karbouwen, huizen en have der bewoners den indruk van een zekere welvaart geven. De Witte-Kruiskolonie te Salatiga zal de eerste kolonisten voor het Paloe-dal moeten leveren; de eerste maal zal de heer v. E. echter ook eenige Javaansche contract-koelies tegen behoorlijk loon medenemen, die, later op Java teruggekeerd, zullen medehelpen om de Javaansche kolonie op Celebes bij de Javanen bekend te maken en alzoo tot emigratie

daarheen uit te lokken. Als men bij de heeren Sarasin leest van den radja van Paloe, van wien Brugman zeide: „er trägt ein Helm vor dem Gesicht", van den roep van stelen, waarin de bevolking staat, en van het bijgeloof dat hier nog heerscht, dan is het niet onmogelijk dat de nieuwe kolonisten nog wel eens quaestie met de inwoners zullen krijgen.

* * *

De Indische bedrijfsbelasting. In het *Alg. Handelsblad* van 25 April jl. wordt er op gewezen dat, hoewel van verschillende zijden is aangedrongen op eene betere regeling van de Indische bedrijfsbelasting en het blad ze geheel door eene andere heffing zou willen vervangen, daar op het oogenblik weinig kans voor is en dat het daarom van belang is er naar te helpen streven, dat de billijkheid bij den aanslag zooveel mogelijk worde betracht. De Welvaart-commissie heeft dit (op bl. 10 van haar Voorstellen Ic) gedaan, toen zij er op wees hoe van ouds vele ambtenaren huiverig zijn geweest voor verlaging van den aanslag, omdat zulks in vroeger jaren veelal werd opgevat als een bewijs van gebrek aan ijver en toewijding. Eene geheel andere gedragslijn werd gevolgd bij den aanslag in het patentrecht der Europeanen, waar juist tegen overdreven fiscaliteit werd gewaarschuwd. In die huiverigheid met betrekking tot de inlandsche bedrijfsbelasting is zeker geen verbetering gebracht door de bekende circulaire (zie onze Dec.-afl. bl. 1873).

Het *Hbl.* ziet in dit alles de uiting der Indische fiscaliteit, lange jaren met groote zorg aangekweekt, eerst ten bate van het moederland, later ter bestrijding zooveel mogelijk van alle gewone en buitengewone uitgaven in Indië. En al zijn die circulaires misschien goed bedoeld, zooals de Minister in de Tweede Kamer betoogde, zij moesten toch aan de fiscaliteit nieuw voedsel geven, die van 1830 af een oude, nog lang niet uitgeroeide, kwaal is. „Menig ambtenaar denkt zich daarmede verdienstelijk te maken en heeft maar een zachten wenk noodig om in die richting zijn volle kracht te ontwikkelen!" Bij alle heffingen moet de billijkheid op den voorgrond staan, doch buitendien geldt nog de overweging, dat men ons bestuur voor inlanders en Chineezen gehaat maakt; niet door hun belastingen op te leggen, maar wèl door allerlei handelingen, die stijging daarvan tot einddoel hebben. Het blad heeft het over het met weinig omslag ten uitvoer leggen van plaatselijke onderzoekingen en het cavalièrement optreden tegen de belastingschuldigen, zooals men dit, ook in Indië, tegenover Europeanen niet zou durven doen. Verwezen wordt naar een artikel in de *Indische Gids* van Januari 1894 (bl. 63), waarin wordt uiteengezet hoe in sommige gevallen de schatting van het inkomen geheel in de lucht hangt. Het *Hbl.* vindt hierin aanleiding nog eens de in theorie minder fraaie hoofdelijke belasting aan te bevelen, hetgeen ons altijd een zonderling correctief toegeschenen heeft, want in hetzelfde artikel van den Controleur H. A. de Groot vindt men toch ook voorbeelden hoe dat inkomen wel vrij voldoende te schatten is, te Batang constateert men natuurlijke toeneming zonder opdrijving (zie boven) en een hoofdgeld, dat geen heerendienst vervangt, drukt per se ongelijkmatig.

* * *

Boeton. Naar aanleiding van het verblijdend nieuws dat de Gouverneur van Celebes machtsvertoon tegen Boeton onnoodig acht, geeft de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 26 April een historisch overzicht van onze betrekkingen daarmede, waaraan het volgende is ontleend. Reeds op 5 Jan. 1613 werd door den kommandeur der O. I. C. Apollonius Schot een contract gesloten met den vorst van dit nabij Celebes gelegen eiland, dat de grootte van een

Nederlandsche provincie heeft. Daarbij nam de O. I. C. de bescherming er van op zich tegen alle andere natiën, en deed twee bolwerken, ieder met 4 stukken bewapend, oprichten, voor welker bediening eenige Hollanders als bezetting achterbleven. De radja verbond zich de vijanden van de Compagnie te bestrijden en schonk haar groote voorrechten en handelsvoordeelen. In 1616 werd die bezetting afgelost en in 1626 werd Boeton door den vorst van Gowa veroverd, waarbij de radja echter, onder erkenning van diens opperheerschappij, aan het bestuur bleef. Aanvankelijk bleef de verstandhouding met de O. I. C. goed, doch later brachten handelsbelangen haar aldaar met Gowa in strijd. In 1654 liet De Vlaming er een fort bouwen, bezet met 23 Nederlanders en 12 Ternatanen, doch het volgende jaar deed een Gowasche vloot Boeton aan; de bezetting van het fort verdedigde zich dapper, doch toen men het niet langer kon uithouden, stak zij de brand in het kruit, waarbij alle verdedigers en aanvallers om het leven kwamen. Dit was een der redenen van de tuchtiging van Makassar door Van Dam en Truytman in 1660, waarna de koning van Gowa van alle aanspraken op het eiland afstand deed. Nadat de vorst van Boeton gastvrijheid verleend had aan uit Boni ontvluchte prinsen (waaronder Aroe Palakka) die een poging gedaan hadden hun land van het juk van den vorst van Gowa te bevrijden, zond deze in 1666 een vloot met 20,000 koppen naar Boeton. In Nov. 1666 zeilde Cornelis Speelman met 13 schepen eerst naar Makassar om voldoening te vragen over twee geplunderde schepen en toen naar Boeton, waar Aroe Palakka de Bonische hulptroepen over wist te halen de zijde van Gowa te verlaten, en de vijandelijke bevelhebbers zich op genade of ongenade overgaven. Van de groote krijgsmacht keerden maar weinigen in Gowa terug (zie ook *Ind. Gids* 1900 II, bl. 1272). Toen Speelman het gezag der Compagnie in de Molukken hersteld had, kwam hij in Juni 1667 met den vorst van Ternate weder op Boeton en op den 22sten van die maand werd een nieuw contract met den vorst daarvan gesloten, waarbij deze niet alleen van de Compagnie maar ook van Ternate afhankelijk werd. De vorst verplichtte zich jaarlijks alle nagel- en nootmuskaatboomen in zijn gebied te doen uitroeien tegen 100 rijksdaalders vergoeding 's jaars en bij zijn overlijden moesten de rijksgrooten daarvan bericht geven aan den vorst van Ternate, die gecommitteerden zou zenden om met hen een opvolger te benoemen. Nadat Speelman Makassar gekastijd had, waarbij 1000 man Boetonsche hulptroepen dienst deden, het Bongaische tractaat van 18 Nov. 1667 gesloten was en Makassar de standplaats van een Nederlandsch gouverneur was geworden, gingen jaarlijks van daar een sergeant en een paar soldaten naar Boeton om de uitroeiing van nagel en noot te constateeren. Later kwam de vorst van Boeton in oorlog met Ternate, dat daarbij zijn oppergezag verspeelde; de troonsopvolging bleef in handen der rijksgrooten en de O. I. C. vergenoegde zich met het ontvangen van eene kennisgeving van de verwisseling der regeering. In 1752 verleende Boeton een schuilplaats aan een uit Zuid-Celebes ontsnapten afgezetten tolk, Frans Fransz, die een schip der Compagnie had afgeloopen. Twee schepen werden gezonden om van Boeton schadevergoeding te eischen, waartoe de vorst, na vermeestering van de door Fransz aangelegde versterking, de toezegging deed. De voldoening daarvan, hoofdzakelijk in slaven, ging echter zoo traag, dat de gouverneur van Makassar in 1755 zonder eenige waarschuwing eene landingsdivisie naar Boeton zond, die echter slechts een twijfelachtig succes had en zich weer inscheepte. Het gelukte niet spoedig om een nieuw contract te sluiten. Wel kon in 1759 de extirpatie der specerijboomen hervat worden, maar eerst in 1766 was men het over het te sluiten contract eens. Nu was er geen sprake meer van oppergezag van Ternate, terwijl bepaald werd dat, als de vorst en

de rijksgrooten hun trouw aan de O. I. C. verbraken, het rijk aan deze zou vervallen. De opvolgende vorsten werden door den gouverneur van Makassar bevestigd, als zij het contract van 1766 hadden beëedigd. In 1824 bezocht de G.-G Van der Capellen Celebes om de staatjes over te halen het bestaande bondgenootschap op een nieuwen voet te regelen. Véel succes had hij daarbij niet, slechts de minderheid der vorsten voldeed aan dien wensch. Ook Boeton trad tot dit vernieuwd Bongaisch tractaat toe, waardoor echter dat van 1766 niet verviel en in het vervolg twee niet geheel met elkander strookende tractaten beëedigd moesten worden. Dit gaf op 20 Aug. 1873 aanleiding tot een nieuw contract in den geest van die, welke toen met inlandsche vorsten in het oostelijk deel van den Archipel algemeen gesloten werden. De *N. R. Ct.* haalt hier twee artikelen in extenso uit aan: Art. 27. Het N.-I. Gouvernement verklaart zich met het inwendig bestuur van het rijk van Boeton niet te zullen bemoeijen, zoolang deze overeenkomst door Boeton getrouw en stiptelijk wordt nagekomen. Art. 28. Omtrent punten bij dit contract niet voorzien, en die nader blijken mogten in het belang van land en volk regeling te behoeven, wordt voorts overeengekomen, dat partijen zich deswege in der minne zullen verstaan.

Op deze overeenkomst werd sultan Mohamad Saleh den 28 Aug. 1873 bevestigd (zie *Ind. Gids* 1889 I, bl. 386). Bij zijn overlijden in 1886 werd hij door een neef opgevolgd, die in 1887 den gouverneur niet met het vereischte eerbetoon ontving en wiens bevestiging daarop uitbleef. In Juli 1887 keerde de gouverneur met drie oorlogsschepen terug, de sultan gaf de verlangde genoegdoening en werd als Mohamad Omar in zijne waardigheid bevestigd. Hij overleed in Sept. 1904; het wilde met de keuze van een opvolger niet vlotten, doch eindelijk kwamen de rijksgrooten toch tot overeenstemming. Van deze gelegenheid maakte de gouverneur gebruik om eenige dingen up to date te regelen. Zoo werd in verband met het voornemen om den oostelijken archipel op te nemen in het tolgebied door den Sultan bij een op 8 April jl. geteekend politiek contract aan het N.-I. gouvernement het recht op de in- en uitvoerrechten toegekend, evenals op het opiumdebiet, maar toen het er op aankwam de daarvoor noodige overdracht te teekenen, scheen hij tot inkeer gekomen te zijn en was hij daartoe eerst niet te bewegen. ,,Dit deed", zegt de *N. R. Ct.*, ,,weer denken aan de vele gevallen, waarbij bleek, dat de inlandsche vorsten de strekking of gevolgen der door hen onderteekende contracten niet goed, althans niet ten volle begrepen hadden. Iets dergelijks was hier wel minder te verwachten, omdat het tractaat voor Boeton gelijkluidend is met die in de laatste jaren door vele vorsten van Zuid-Celebes aangegaan, met wie Boeton in drukke wisseling van gedachten en belangen verkeerd heeft; maar toch moet ook hier wel aan misbegrip gedacht worden tot verklaring van de anders onbegrijpelijke koppige weigering van den vorst van de overdracht der rechten, tot wier afstand hij zich weinige dagen te voren vrijwillig verbonden had". Ondertusschen is de overdracht geteekend en bleef nog slechts een bedenking tegen de opiumpacht, die wel geen casus belli zal uitmaken en de *N. R. Ct.* verheugt zich er over dat alles bijtijds in der minne is geschikt. Het zou pijnlijk zijn geweest, als een vorst door militair machtsvertoon tot het juist begrip had moeten worden gebracht van een contract, dat hij bij minnelijk overleg niet had kunnen begrijpen, pijnlijk ook voor de goede trouw van Nederland, in verband met de zooeven aangehaalde artikelen 27 en 28; dubbel pijnlijk als die omstandigheden beproefde trouw in vijandschap zouden doen verkeeren.

* * *

Een hoogere cursus voor hoofdambtenaren B.B. Terwijl de *Locomotief* van 13 Maart jl. een gedeelte aanhaalt uit een artikel van de *Java-Bode*, waarin dit blad zijne instemming betuigde met het pleidooi van den heer Walbeehm voor het behoud van ,,afdeeling B." te Batavia (zie onze Febr.-afl. bl. 197), laat de redactie hierop volgen: ,,Volkomen juist, maar acht ook de *Java-Bode* mèt ons niet wenschelijk dat de Indische ambtenaar, 't zij in Nederland of in Indië opgeleid, ter verwerving der hoogste positiën bij het B.B., evenals de officieren, een voortreffelijken hoogeren Indischen cursus in Nederland zullen hebben dóór te maken? De hoogere bestuursambtenaren zullen in onzen tijd van moderne economische en bestuursbegrippen aan zeer hoog te stellen eischen moeten voldoen".

* * *

Nogmaals Boni. Het *Alg. Handelsblad* van 2 Mei jl. behandelt onder dit opschrift hetgeen ,,Pawilo" — de gepensionneerde assistent-resident Eerdmans — in het *Bat. Nbl.* van 26—29 Maart schreef, naar aanleiding van het (in onze revue, Maart-afl. bl. 409, besproken) artikel van eerstgenoemd blad van 18 Januari, over de wijze waarop de gewezen radja van Boni zich tegenover den heer Eerdmans heeft trachten te rechtvaardigen. Het *Hbl.* acht nog steeds de gebeurtenissen van 1895 onvolkomen bekend, de gegevens der koloniale verslagen onvolledig en vindt de heer E. in zijne beschouwingen eenzijdig. Zoo, waar hij spreekt over de overtredingen van het contract door Boni in 1897 gepleegd. Toen de Gouverneur daarvan in 1898 hoorde en de radja vergiffenis vroeg, nam de Gouverneur de verontschuldigingen aan met aanmaning zich voortaan aan het contract te houden, wat niet insluit de erkenning van de juistheid der door La Pawawooi voor zijn eigenmachtig optreden aangevoerde reden. De daad verviel daarbij niet, doch zou niet opgerakeld zijn, wanneer zij niet door andere gevolgd was. Om aan te toonen dat de radja telkens het contract overtrad, moest men ook de eerste overtreding vermelden om in het licht te stellen, dat de vermaning geen de minste uitwerking had gehad. Het belastingheffen op *ons* gebied wordt door den heer E. verdedigd op grond van Bonische adat of ,,Melanesisch recht", maar was toch bij het contract uitdrukkelijk verboden. De gezochte verdediging van de handelingen van den radja ten aanzien van Loewoe en op Noord-Flores, door Dr. Kielstra in *Onze Eeuw* van Dec. 1904 op bl. 439/440 besproken, schijnt het *Hbl.* het beste bewijs dat de heer E. lijdt aan de ,,eenzijdigheid", welke hij aan anderen verwijt.

De polemiek verder voorbijgaande, zij uit dit artikel alleen nog de reden vermeld, waarom de regeering nog hoopte op een goeden uitslag van pogingen door den Gouverneur Kroesen om den radja in het goede spoor te brengen: ,,Veertig jaar geleden was diens vader, de kolonel — later luitenant-generaal — W. E. Kroesen, gouverneur van Celebes. Als bewijs van groote toegenegenheid verzocht Aroe Palakka, de toenmalige leenvorst en vader van La Pawawooi, Kroesen's zoontje, naar landsgebruik, als zijn zoon te mogen aannemen. Aldus is de tegenwoordige gouverneur Kroesen naar inlandsche opvatting, een ,,prins van Boni" (gelijk de moeder van den tegenwoordigen kolonel Van Daalen eene aangenomen ,,prinses van Gowa" is). Er was dus wel reden te veronderstellen dat Kroesen, meer dan zijne voorgangers, invloed ten goede zoude kunnen uitoefenen op La Pawawooi. Maar al werd hij bij zijn bezoek te Watamponé bijzonder goed ontvangen...... ook hem bleek alras dat zijne overredingskracht te kort schoot; wij waren ten slotte wel *gedwongen* naar de wapens te grijpen, óók tot verzekering van onzen invloed in de andere streken van Zuid-Celebes, waar — getuige de insolente, beleedigende houding

van Loewoe in Maart en van Gowa's vorst in September 1904 — ons aanzien duchtig aan het tanen was".

* * *

Tentoonstelling van Indische kunst in den Haag. Van 21 tot 29 April jl. had in de manège van de villa Boschoord aan het Bezuidenhout alhier eene tentoonstelling plaats van voorwerpen van Ned.-Indische kunstnijverheid, bijeengebracht door de Vereeniging *Oost en West*, waarvan de opbrengst bestemd wordt voor de aan koorts lijdende bevolking op Madoera. Men vond er tal van kunstproducten uit den geheelen Archipel, benevens eenig houtsnij- en aardewerk uit de West. Eene uitgebreide verzameling sarongs en andere weefsels, in bruikleen afgestaan door den luitenant H. Christoffel (zie onze Febr.-afl. bl. 266), vulde een groot deel der wanden, terwijl later de tentoonstelling verrijkt werd met eene belangrijke door H. M. de Koningin uit Haar huisarchief in bruikleen afgestane collectie. Hiervan zijn te vermelden: Een zeer oude gevlochten doos met schelpen versierd, indertijd door Prins Alexander uit Celebes verkregen; een koker van gevlekt bamboe (toetoel), geschenk van de vrijmetselaren aan wijlen Koning Willem III, de koker met den heilwensch der Regenten en de doos met portretten verleden jaar in onze revue vermeld (I bl. 600). Voorts een groot fluweelen album met zeer fijn zilverfiligrain-rand en een kleiner, bevattende de beschrijving van de Wajang orang pergiwa, rijk versierd met in goud gedreven ornament, afgezet met tal van op Indische wijze geslepen diamanten; een doos met gekleurde photographieën van West-Java en een prachtkist, geschenk van generaal Van Heutsz, van Indisch hout, belegd met verschillende Atjehsche sieraden, gevuld met photo's van Noord-Sumatra.

* * *

Zwavel-exploitatie op Java. Daar de vraag, of ontginning van zwavel op Java loonend zou zijn, reeds vroeger in dit tijdschrift ter sprake kwam (zie jaargang 1905, I bl. 83), wordt hier vermeld, dat het Indische Persbureau eenige beschouwingen van het Hoofdbureau van het Mijnwezen openbaar heeft gemaakt, in verband met de „verkeerde en overdreven" voorstellingen, welke, blijkens tot de autoriteiten in Indië gerichte requesten, sommige personen nog altijd daaromtrent hebben. Men vindt dit stuk o. a. afgedrukt in *De Indische Mercuur* van 8 Mei jl.

* * *

De haven van Sabang van Engelsche zijde geprezen. De *Straits-Times* van 3 April bevatte een belangrijk hoofdartikel, waarin een parallel getrokken wordt tusschen de uitrusting van de haven van Sabang en de hulpmiddelen te Singapore. Daarin worden de reusachtige electrische transporteurs geroemd, die in staat zijn om honderden tonnen kolen en lading met het grootste gemak en de minste kosten te behandelen, waardoor het gebruik van handenarbeid tot een minimum wordt teruggebracht. Deze werktuigen, welke aan het éëne einde geladen worden met kolen of goederen, brengen hun vracht over een brug, die op ongeveer 40 voet boven het ruim van het schip is geplaatst en de lading wordt dan dadelijk daarin gelost zonder de hulp van een leger van koelies, of de op het dek geworpen kolen worden gemakkelijk naar de bunkers vervoerd. Verplaatsbare trolleys worden gebruikt om de transporteurs te laden en waar men te Singapore ongeveer 500 koelies noodig heeft om een schip van kolen te voorzien, gebruikt men te Sabang maar 20 à 30 voor hetzelfde werk. „Natuurlijk", zegt de *Straits-Times*, „heeft de

installatie van de noodige machinerieën te Sabang heel wat geld gekost, maar dit zal mettertijd zijn rente opbrengen en goed ook, daar de prijs van het innemen van kolen er terug gebracht is tot een vierde van wat die vroeger bedroeg. Sabang bezit niet de natuurlijke voordeelen van Singapore, maar dat gemis wordt bijna vergoed door de wijze, waarop gebruik is gemaakt van alles wat de ingenieurswetenschap op dit gebied kan presteeren, zonder op de kosten te letten. Waar Sabang in tien jaar zoo is vooruitgegaan, mag men vragen, waar het in twintig zal zijn gekomen? Zou het mogelijk zijn dat tegen den tijd, dat wij met onze nieuwe haven-en dokinrichtingen gereed gekomen zijn, deze Nederlandsche haven een voorsprong op ons zal genomen hebben? Het is waar, dat het te Sabang moeilijker is om aan koelies te komen dan hier. De koelies moeten er worden ingevoerd, en hier niet, waar er steeds genoeg en tegen billijken prijs te krijgen zijn; maar het stelsel te Sabang aangenomen, om koeliekrachten door machineriekrachten te vervangen, zal zich spoediger dan men denkt rechtvaardigen en zou dit doen, ook dan zelfs wanneer een ruime voorraad koeliekrachten beschikbaar stond. De ruimte van dien voorraad en de goedkoopte van die werkkrachten heeft ons te Singapore steeds in de verleiding gebracht het buiten de zooveel meer gemakken biedende maar in den aanvang kotbaarder machine-installaties te stellen, maar wij hebben nog van het voorbeeld onzer Nederlandsche buren te leeren, dat het op den langen duur vèrziende politiek is om een spiering uit te werpen teneinde een kabeljauw te vangen".

De *Nieuwe Courant* van 2 Mei jl., deze passage aanhalende, zegt dat, al moge dit voor ons aangename lectuur zijn, het stuk klaarblijkelijk is opgesteld om de betrokken overheid te prikkelen, om niet zuinig te zijn met geld ten einde ten bate van den handel de verouderde haveninrichtingen van Tandjong Pagar door betere te vervangen en daarvoor zal de bewondering voor Sabang welicht buiten verhouding zijn opgeblazen. Toch behoort het feit dat men ons in concurreerende havens niet langer als „quantité négligeable" beschouwt, ons ontluikend zelfvertrouwen te sterken en om aan te moedigen op den ingeslagen weg voort te gaan.

Ook het *Alg. Handelsblad* van 3 Mei, het artikel in de *Nieuwe Courant* besprekend, acht de uiting van de *Straits-Times* belangrijk en vindt dat deze anders klinkt dan de meening van een Indisch blad, een paar jaar geleden, dat sprak van Sabang als „de gril van een groot man" (Van Heutsz) en van het leiden van een deel van onzen Indischen handel over die haven niet de minste verwachting koesterde. Het *Hbl.* concludeert dat wij te Sabang op den goeden weg zijn.

* * *

Teleurstelling in het Lawa-gebied. In het *Vaderland* van 30 April jl. wordt uit de *Nieuwe Surin. Ct.* overgenomen dat de rapporten over den arbeid der Lawa-exploratie groote neerslachtigheid hebben gewekt. Zij geven den indruk dat alle hoop om goud te vinden in het Lawa-gebied is opgegeven. De ondervinding heeft geleerd dat het vinden van goud niet luistert naar bepaalde regels of theorieën. De meeste vondsten over de geheele wereld zijn bij toeval gedaan door practische menschen en daarom geeft laatstgenoemd blad in overweging eens een proef te nemen met practische prospecteurs, om onder toezicht der mijningenieurs de exploratie voort te zetten, doch hun vrijheid van beweging te geven en niet aan bepaalde stelsels te binden.

Zulk een gezoek in het wilde weg in zulk een uitgestrekt gebied zal zeker wel niet worden ondernomen, waar stelselmatig onderzoek langs kaplijnen,

vermeld in het Kol. Verslag van 1905, althans tot een meer algemeen inzicht van den bouw van het terrein heeft geleid.

* * *

Particuliere spoor- en tramwegen in Indië. Het *Alg. Handelsblad* van 8 Mei jl. komt nog eens terug op de argumenten van den heer Dinger te Batavia voor eene suikerbelasting, besproken in onze revue van de vorige maand (bl. 746) en vindt dat, waar die heer slechts 30 millioen van de in spoor- en tramwegondernemingen gestoken gelden als rendeerend bezit in aanmerking brengt, wij die verdediging maar niet zoo klakkeloos hadden mogen overnemen en daarmede onwillekeurig den indruk vestigen, dat die wederlegging iets om het lijf heeft. Het *Hbl.* vindt hierin aanleiding nog kortelijk te betoogen dat de heer Dinger opnieuw zijnen lezers maar wat wijs maakt. Het blad wijst er op dat de gezamenlijke aanlegkosten der lijnen van de N. I. S. *f* 45,637,000 beloopen en dat deze maatschappij verleden jaar 12 pCt. uitkeerde, terwijl de lijnen der Deli-Spoorweg Mij. *f* 13,318,000 hebben gekost en 10 pCt. gaven. Ook rekent het blad zes rendeerende stoomtrammen op Java, met te zamen *f* 32,233,000 kapitaal, eveneens tot de rendeerende ondernemingen. Bij elkander geven deze reeds meer dan *f* 91 millioen en daar bezittingen, die hooge rente opbrengen, meer waard zijn dan haar aanlegkapitaal aangeeft, handhaaft het *Hbl.* zijn cijfer van 110 millioen tegenover de 30 van den heer Dinger.

Nu moge dit laatste een uit de lucht gegrepen cijfer zijn, wanneer wij de redeneering van den heer Dinger begrepen hebben, deed dat cijfer ook tot zijn betoog niet zoo heel veel af. Hij gaf een ruwe schatting van het totale rendeerende kapitaalbezit in Ned.-Indië, ten bedrage van 513 millioen, en schatte het aandeel van de suikerfabrieken daarin op 150. Wanneer nu alle medebezitters van eerstbedoeld kapitaal er belang bij hebben dat het Indische budget niet sluit met een jaarlijksch tekort van 11½ millioen en dit pondspondsgewijze helpen dekken, dan zal elke honderd millioen kapitaalbezit voor een extra belastingaandeel van 2¼ millioen moeten zorgen. Alzoo zullen de suikerfabrieken 1½ maal zooveel of *f* 3,370,000 moeten bijdragen. Volgens dien maatstaf zou de heer Dinger dus de particuliere spoor- en tramwegen 's jaars met 0.3 × 2.25 = *f* 675,000 willen belasten, de tabak met *f* 2,700,000, de petroleum met *f* 1,350,000, enz. Worden de meer correcte cijfers van het *Hbl.* aangenomen, dan verandert de onderlinge verhouding, de suiker wordt iets minder belast en de partic. spoor- en tramwegen zouden veel meer moeten bijdragen. Dit schijnt voor dergelijke ondernemingen, die ook ten deele werken in het publiek belang, zeker niet gewenscht. Met de geleverde critiek, ook die op de cijfers, betreffende hetgeen de suikercultuur middellijk aan den Staat kost, en waarover wij niet volledig genoeg zouden gesproken hebben, wordt naar onze bescheiden meening de aandacht van de hoofdzaak afgeleid, namelijk dat degenen die zeer voordeelige zaken in Indië doen, verstandig handelen als zij zich niet verzetten tegen een billijke bijdrage uit hun winsten om de huishouding van den Staat gaande te houden, want hun welbegrepen eigenbelang brengt dit mede.

* * *

Grensregeling van Nederlandsch-Guyana. Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Mei jl. meldde een Reuter-telegram uit Rio de Janeiro, dat baron Rio Branci, minister van buitenlandsche zaken, en de heer Palm, Nederlandsch gezant, aldaar op 8 Mei eene overeenkomst geteekend hebben, waarbij wordt vastgesteld, dat de grens tusschen Brazilië en Nederlandsch-Guyana

gevormd zal worden door de waterscheiding over het Tumuc-humac gebergte, van de Fransche tot aan de Engelsche grens.

Genoemd blad wijst er op dat op die wijze als vaststaande schijnt beschouwd te worden dat bedoeld gebergte werkelijk de waterscheiding vormt, maar dit is een aardrijkskundige quaestie, die ook na de jongste expeditie onopgelost blijft. De vreemde naam Tumuc-humac (vermoedelijk beter Toemoek-hoemak) komt het eerst voor op een Spaansche kaart van 1775, door Juan de la Cruz (zie Dr. Benjamins' artikel in *Tijdschr. K. Aardr. Gen.* XV, 6, 1898) als „Sierra de Tumucuraque"; de meeste kaarten uit de vorige eeuw lieten de zuidelijke grenslijn van de drie Guyana's loopen over dit „Tumuc-humac gebergte", dat in het westen ook wel Acaray genoemd werd. Overigens is de zuidgrens zoo vaag mogelijk, wat niet te verwonderen is, daar de streek zoo goed als geheel onbekend is gebleven tot het midden van de negentiende eeuw. Tegen dien tijd deed Robert Schomburgh zijne reizen in het zuiden van Britsch-Guyana, waarbij hij de waterscheiding overtrok naar de Trombetas, een zijrivier van de Amazone. Sedert hebben de reizen van Crevaux, de Coudreau's en de Goeje (Tapanahoni-expeditie) het bestaan van een scheidingsgebergte vastgesteld aan den Franschen kant; de verbinding van dat gebergte met de Engelsche grens is echter eene vrij willekeurige onderstelling. Na dit nader uit de laatste gegevens voorkomende in het *Tijdschr. van het K. A. G.* te hebben aangetoond, wordt de hoop uitgesproken dat in het gesloten verdrag eene bepaling opgenomen is, welke voorziet in de mogelijkheid, dat de waterscheiding, hierboven bedoeld, niet samenvalt met dat gebergte.

Nadat het bovenstaande geschreven werd, is een afschrift van den officieelen Franschen tekst van het contract door den Min. van Buitenl. Zaken aan de Tweede Kamer overgelegd en daaruit blijkt dat in art. 1 het bewuste gebergte zelfs niet wordt genoemd, doch alleen de waterscheiding.

In een artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Mei jl. wordt gezegd dat men, bij het in beginsel vaststellen van de waterscheiding als de grens, wel moet bedenken, dat dit, voor zooveel bekend, een lijn is, die ongeveer Z.O.—N.W. loopt en niet, zooals de atlassen schijnen uit te wijzen van het oosten naar het westen. Dat wil zeggen, dat men kans loopt, bij het aanvaarden dezer waterscheiding als grenslijn, den zuidwestelijken hoek van de kolonie, d. i. de strook langs den rechteroever van de Corantijn — tot dusver altijd als Nederlandsch gebied beschouwd — voor ons verloren te zien gaan. De grensregeling met Britsch-Guyana wordt dan in de zaak betrokken en waar het verdrag spreekt van de grens „à partir de la frontière française jusqu'à la frontière britannique", wordt aangetoond dat dit twee alles behalve vaststaande punten zijn. Nu er reeds stappen gedaan zijn om eene expeditie onder luitenant de Goeje in een volgend jaar naar die onbekende grensterreinen uit te zenden, wordt gevraagd waarom de grensregeling met Brazilië niet nog wat wachten kon.

*
* *

Het Tabah-incident tusschen Engeland en Turkije. Om dit vraagstuk beter te begrijpen, dat loopt over het bezetten van een plaatsje, hetwelk men op groote atlassen en zelfs in het bekende werk van Elysée Reclus te vergeefs zoekt, wordt de aandacht gevestigd op een artikel, geschreven door Mr. J. B. B. in het *Vaderland* van 4 Mei jl. Daaruit blijkt hoe in 1840 de verhouding van Turkije en Egypte geregeld werd en de autonomie van dit laatste land erkend; in 1866 verkreeg de pasja, die slechts de verplichting heeft om schatting aan den Sultan te betalen, den titel van Khedive en in 1873 werd

hem het recht toegekend zelfstandig conventies van handel en verkeer te sluiten, wanneer deze maar niet met de door den Sultan geslotene in strijd waren. Egypte is volgens deze regelingen een semi-souvereine Staat geworden, waarvan de Sultan suzerein is. Sinds 1882 is de toestand eenigszins anders, doordat de Engelsche regeering goed vond het land te bezetten. Dit heeft in Frankrijk wel verontwaardiging gewekt, doch daar het toenmalige kabinet-Freycinet door Engeland was uitgenoodigd om gezamenlijk in Egypte de orde te herstellen en het zulks weigerde, deed Engeland dit alleen en schafte ook eigenmachtig de z.g. dubbele contrôle af, die sinds 1878 hierin bestond, dat een Engelschman en een Franschman in het Egyptische ministerie zitting hadden. De verwijdering tusschen de beide mogendheden, die hiervan het gevolg was, is eerst na de troonsbeklimming van Koning Edward geëindigd. Turkije heeft zich sinds 1882 weinig aan Egypte laten gelegen liggen. De omstandigheid, dat het voor de Porte van belang was, met Engeland op goeden voet te staan, maakte dat zij dit land in het Nijldal niet tegenwerkte.

Bij de troonsbeklimming van den tegenwoordigen Khedive Abbas II in 1892 is de verhouding bevestigd, doch zooals men leest in de *Nieuwe Courant* van 7 Mei, zou blijkens twee nota's, die destijds door Sir Evelyn Baring (thans Lord Cromer) aan Tigrane Pasja, den Egyptischen minister van buitenlandsche zaken, gericht werden, in de Investituursoorkonde door den Sultan gegeven, afgeweken zijn van vroegere oorkonden en de grenslijn tusschen beide landen niet in overeenstemming daarmede zijn vastgesteld. Blijkens een daarop gevolgd telegram van den Groot-Vizier aan laatstgenoemde, dat evenals de nota's thans door de Engelsche bladen wordt gepubliceerd, zou van Turksche zijde zijn toegegeven dat voortaan het Sinaï-schiereiland, ,,d. w. z. het gebied hetwelk ten oosten wordt begrensd door een lijn, welke in een zuidoostelijke richting loopt van een punt — een korten afstand oostelijk van El Arish gelegen — naar het eindpunt van de golf van Akaba" door Egypte bestuurd blijft. Het fort van Akaba, dat oostelijk van bedoelde lijn is gelegen, maakt dus deel uit van het (Turksche) vilayet Hedjaz. De grens tusschen Egypte en Turkije begint aan de Middellandsche Zee, ongeveer bij het plaatsje Rafah, dat men reeds op oude kaarten van Palestina zal vinden. Langs het strand loopt over het eveneens zeer oude El Arish en Pelusium de weg waar langs Egypte in oude tijden altijd door vreemde legers is binnengetrokken. Van de Assyriërs, de Perzen, de Grieken en de Romeinen af tot op Mehemet-Ali toe, werd deze marschroute gevolgd, maar deze weg is niet voorzien van drinkwater en vlak bij de kust, zoodat een inval in Egypte wegens die hinderpalen door Engeland niet gevreesd wordt, te meer daar het den toegang als het ware met zijn vloot bestrijkt. Aan de westzijde is Egypte door de woestijn evenmin gemakkelijk toegankelijk en overigens is het nagenoeg geheel als een eiland door de zee omringd en daardoor beschermd tegen overvallen. Hierin is eene wijziging gekomen door den aanleg van den in dit tijdschrift reeds meermalen besproken Hedjaz-spoorweg, die thans tot voorbij Ma'ân gevorderd is, dat op 125 K.M. van Akaba ligt (*Ind. Gids* 1905, I bl. 764). Wanneer die plaats met een zijtak aan den spoorweg verbonden wordt, dan heeft Turkije het voordeel met troepenzendingen naar Arabië niet afhankelijk te zijn van het Suez-kanaal, terwijl de Egyptische bedevaartgangers gemakkelijker naar Mekka kunnen gaan. De weg, die hen van Suez door het schiereiland Sinaï daarheen voert, loopt namelijk ongeveer in een rechte lijn van Suez op Akaba aan door de woestijn van El Tih. Vroeger gaf dit onherbergzame pad voor het vervoer van troepen naar Egypte geen geschikte gelegenheid, doch nu er een spoorweg tot Akaba komt, wordt men in Engeland bevreesd voor een aanslag van die zijde op het Suez-kanaal.

Wat Turkije eigenlijk wilde, is nog niet duidelijk. Het plaatsje Tabah, waarvan er eigenlijk twee zouden bestaan, een Egyptisch en een Turksch, schijnt dicht bij Akaba te liggen en dus feitelijk de sleutel van den karavanenweg naar Suez te zijn, en daarmede van het schiereiland Sinaï, dat tot dusver alleen bewaakt schijnt te worden door een 25 man Egyptische troepen, gelegerd op een eilandje Faro, dat aan de kust bezuiden Tabah moet liggen (wellicht hetzelfde als Juzeret Farun). Uit een Turksch oogpunt zou men blijkbaar gaarne een spoorweg door het Sinaï-schiereiland naar Suez tot stand zien komen, om de geloovigen uit Egypte de reis gemakkelijk te maken en meer aan Turkije te binden, en de kusten van de golf van Akaba willen bezetten om deze tot een Turksche zee te maken. Dit is Engeland evenwel daarom een doorn in het oog, omdat het vreest dat Duitschland er achter zit. Deze mogendheid zal thans niet rechtstreeks in die grens-quaestie gemoeid zijn en zij verklaart dan ook niets met het Tabah-incident te maken te hebben, doch dat het haar niet ongevallig zou zijn om, bij eene erkende minderheid tegenover Engeland ter zee, althans één punt te hebben, vanwaar door een onverwachten aanslag en versperring van het Suez-kanaal van uit het Oosten aan dit rijk een gevoeligen slag kan worden toegebracht, is wel aan te nemen. Voor zulk een gevaar is men dan ook in Engeland doodsbang en de dagbladen zien reeds in hunne verbeelding een of- en defensief verbond van Duitschland met den Sultan van Turkije oprijzen, en zij bedreigen dezen met den afval van Arabië en het verlies der heilige steden, waardoor op zijn beurt de Porte in het hart zou worden getroffen. Van de intriges van Engelsche zijde op dat schiereiland is reeds vroeger melding gemaakt (*Ind. Gids* 1905, I bl. 875). Mocht zulk een strijd ontstaan en het zwaartepunt van de Mohamedaansche wereld van uit Constantinopel verlegd worden naar Mekka of Taif, dan zoude het dientengevolge uiteenvallen van het Turksche rijk het sein kunnen worden voor een Europeeschen oorlog tusschen de belanghebbenden, die den buit willen verdeelen. Hoewel dit nu slechts gebeurlijkheden in de toekomst zijn, is het aanduiden daarvan voldoende om te doen zien, hoe eene schijnbaar onbeduidende quaestie van grensregeling tusschen Turkije en het aan die mogendheid in naam ondergeschikte Egypte een zaak is, die van groot belang zou kunnen worden. In de wateren van Athene werden reeds 21 Britsche oorlogsschepen bijeen getrokken en een vijftigtal verwacht. Deze intimidatie van Turkije om de terugtrekking van troepen van de grenzen te bewerken, heeft blijkens de laatste berichten, het gewenschte gevolg gehad en de Porte heeft toegegeven. In hoeverre Engeland nog andere plannen heeft om zijn gezag over Egypte en het Suez-kanaal beter te waarborgen en daarbij rekent op den steun van de andere mogendheden, zelfs van Rusland, dat door het deelnemen van Engeland in de laatste leening in meer vriendschappelijke betrekking tot dit land komt te staan, is iets waar sommige bladen wel van spreken, doch dat thans, door de vreedzame oplossing van het geschil, niet zal blijken.

Merkwaardig is dat de Duitsche pers thans alle moeite doet om een mogelijken toeleg van Duitsche zijde weg te redeneeren, door nu de schuld op de Franschen te werpen. Deze zouden Turkije op het belang van Akaba gewezen hebben, door een concessie-aanvraag, eenige jaren geleden ingediend door den tegenwoordigen Minister van Oorlog Etienne en den afgevaardigde Deloncle, die toen te Constantinopel vertoefden en op de voordeelen wezen in verband met handel en troepenvervoer. De concessie werd wel geweigerd, maar de Sultan, opmerkzaam gemaakt op het gewicht der bevestiging zijner heerschappij in het Akaba-gebied, zou zich voorgenomen hebben de Fransche plannen zelf uit te voeren.

's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden heeft blijkens het onlangs verschenen verslag loopende tot 30 Sept. 1905 weder allerlei aanwinsten gehad en door het inhuren van een belendend gebouw, waarin een olie- en verfwinkel dreigde te komen, is meer ruimte verkregen, terwijl het brandgevaar verminderd is. De collegekamer van Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis kon hierdoor tevens verbeterd worden en voor het eerst werd door deze aan studenten, toekomstige Indische ambtenaren, het gewicht van anthropologisch onderzoek uitgelegd, met behulp der aanwezige meet- en andere instrumenten. Een der beide conservators hield zich in hoofdzaak bezig met een ter perse zijnden beschrijvenden catalogus, terwijl de ander, die ook aan een catalogus werkt, reeds sedert lang een beschrijving van voorwerpen uit het voormalige koninkrijk Benin in West-Afrika onder handen heeft en voorts tegen een toelage helpt aan de bewerking van Chineesche bronnen voor de geschiedenis, enz. van Centraal-Azië, waarmede Prof. De Groot reeds blijkens het vorige verslag bezig was. Ook dit jaar bleef de heer S. Mikuriya raad en hulp verleenen. Voorts werd de heer J. C. S. Schmeltz als assistent aangesteld, die o. a. een voor den druk bestemden catalogus van de Museumbibliotheek helpt bewerken, terwijl tevens een catalogus van de omvangrijke verzameling photographieën wordt toegezegd, waardoor die afdeeling van het Museum voor het wetenschappelijk gebruik eerst waarde zal krijgen. Voorts is eene typiste tijdelijk in dienst gekomen, zoodat men nu zeker spoedig omvangrijke catalogi tegemoet zal kunnen zien. Als men nagaat dat onder de aanwinsten genoemd worden geschenken en aankoopen betreffende Java, Bali en Lombok, Madoera, Sumatra, Borneo, Amboina, Japan, China, Britsch-Indië, Perzië, West-Afrika, Zuid-Afrika, Suriname, West-Indië, Chili, Melanesië (Nederlandsch- en Duitsch Nieuw-Guinea), Polynesië (Samoa- en Tonga-eil., Nieuw-Zeeland en de Markiezen-eil.), alsook van Malta, dan vraagt men onwillekeurig, wordt het veld van werkzaamheden niet te groot voor één instelling?

*
* *

Palaeontologie voor mijningenieurs. Op 2 Mei jl. aanvaardde de ook in Ned.-Indië welbekende Dr. J. F. van Bemmelen het ambt van buitengewoon hoogleeraar in de Historische Geologie en de Palaeontologie aan de Technische Hoogeschool te Delft, en zette in zijn openingsrede het goed recht uiteen van dit vak, om aan die instelling inzonderheid door aanstaande mijningenieurs te worden bestudeerd. Reeds vier jaar lang was, op initiatief van nu wijlen Prof. Schroeder van der Kolk door hem als privaatdocent onderwijs in de palaeontologie gegeven, doch eerst nu komt dit onderwijs tot zijn recht, nu men als studievak de wetenschap der levende natuur in verband gaat brengen met de uitgestorven organismen; voor de beoefening der historische geologie in de biologie onontbeerlijk: „Een Hollandsch mijn-ingenieur", zoo sprak de redenaar, „moet m. i. alom in het buitenland bekend staan als een man, die voor ieder onderdeel van 't mijnwezen bekwaam is, niet slechts voor de exploitatie, maar even goed voor de exploratie. En wat vooral bij deze laatste taak grondige kennis en ervaring in het herkennen van fossielen kan beteekenen, daarvan zijn de voorbeelden talloos. Om er slechts één te noemen: in de laatste jaren wordt in allerlei streken van den aardbodem, ja zelfs in den zeebodem, geboord naar petroleum, niet het minst in onzen Indischen Archipel, al is ook het aantal der *Hollandsche* mijn-ingenieurs, die daarbij een werkkring gevonden hebben, zeer veel geringer dan het wezen kon, en behoort te zijn. Daartegenover mag ik misschien het heuglijk feit stellen, dat in niet-Nederlandsche streken, bv. Rumenië, Delftsche mijn-ingenieurs werkzaam zijn en op prijs gesteld worden". Voorbeelden worden aangehaald van de

belangrijke rol die organische stoffen spelen bij de afzetting van metaalverbindingen, hoe in het algemeen het levenlooze zich aan het levende knoopt, een wetenschappelijk onderzoek van den Indischen bodem wordt in de toekomst aanschouwd. De geheele rede ademt een toewijding en een wetenschappelijken zin, die zeker van den hoogleeraar op zijn leerlingen zal overgaan.

* * *

Wat op Celebes geschiedde wordt door het *Alg. Handelsblad* van 10 Mei jl. besproken, naar aanleiding van het overzicht der krijgsverrichtingen aldaar, dat voorkomt in de *Locomotief* van 2 April jl. Nu het verzet in Zuid-West Celebes gebroken is, zou men, naar de opvatting van vroeger jaren de troepen huiswaarts gezonden hebben, na eenige regelingen gemaakt en eenige contracten, zonder de waarborgen voor de naleving er van, gesloten te hebben. Tegenwoordig is de regeering echter doende om aan alle verzet voor goed een einde te maken. Bij de vervolging van den vorst van Gowa kwamen onze troepen in de nog vrijwel onbekende streken van Midden-Celebes, door de Toradja-stammen bewoond. Men wist wel dat de toestanden daar ellendig waren, dat de Sidenrengers er den baas speelden en slavenhandel dreven, maar de groote omvang van het kwaad bleek eerst thans. Het bleek noodig een bevel uit te vaardigen dat geen menschen uit Sidenreng zich meer in de Toradja-landen mochten ophouden. De slavenhalers besloten tot ernstig verzet, en onder de persoonlijke leiding van den overste J. P. Michielsen zijn daar, in de Zuidelijke Toradja-landen, zware gevechten geleverd. Daarvan zal het gevolg zijn, zooals de schrijer in de *Loc.* zegt, dat „voor de uitgeplunderde en uitgemergelde Toradja's eindelijk de dageraad der vrijheid zal aanbreken".

Het Oostelijk Toradja-gebied is tot rust gebracht, omdat men na den val van Loewoe stuitte op het machtige landschap Djaladja, dat gereed was het verzet van Loewoe over te nemen, doch ook onderworpen werd. Ook in het noordelijk Toradja-gebied ten westen van het Posso-meer, is de rust hersteld door breken van het verzet van het ons vijandige Sigi. Zoo blijven dan nog slechts de Mandar-staatjes in het westen, waar de vervolging van den radja van Gowa ons mede in aanraking bracht; het verzet was gering. De Toradja-streek in Midden-Celebes wordt zoodoende onttrokken aan den verderfelijken invloed van deze naburen en de op groote schaal gedreven slavenhandel zal voortaan tot het verledene behooren.

Er is op Celebes hard gewerkt en door een betrekkelijk geringe troepenmacht veel bereikt. Het *Hbl.* houdt het er voor dat de gehouden groote schoonmaak bij voldoende zorg voor de toekomst zal maken dat wij ons over de toestanden in het zoolang onder onzen invloed staande Celebes niet langer, tegenover den vreemdeling en tegenover ons-zelven, zullen hebben te schamen. Hoe de Toradja's er zelf over denken kan men vinden in het opstel van Dr. N.Adriani, dat in deze aflevering wordt afgedrukt.

* * *

Djohore. Volgens een in hetzelfde nummer van het *Alg. Handelsblad* overgenomen bericht, zou de Sultan van Djohore, die zich zelden in zijn rijk maar meer in Engeland ophoudt, zijn land tegen schadeloosstelling aan de Straits-Settlements willen afstaan, nl. tegen een levenslange lijfrente van £ 35,000 en een nader te bepalen aan zijn erfgenamen uit te keeren kapitaal bij overlijden. Het gewest is omstreeks 9000 vierk. Eng. mijlen groot met circa 200,000 inwoners, waarvan driekwart Chineezen, 35,000 Maleiers en 15,000 Javanen zijn, en zou een rijk en vruchtbaar achterland voor Singapore vormen, waar men op groote schaal voor export zou kunnen gaan werken.

58

De bloei er van zou ten zeerste in de hand gewerkt worden door het aanleggen van den reeds lang in uitzicht gestelden spoorweg naar Birma

Het *Hbl.* zegt dat het voor de ontwikkeling van Riouw en Indragiri van veel belang zou zijn indien het (naar het blad hoopt) door den radja van Djohore gegeven voorbeeld door den Sultan van Riouw en den Soetan van Indragiri mocht worden nagevolgd.

* * *

De mislukte landbouwkolonie te Poespo. Nu de proef te Poespo genomen, waaromtrent de mingunstige berichten in onze revue van drie jaar geleden (1903, I bl. 605) het laatst vermeld zijn, voor goed is gestaakt, wordt door het *Alg. Handelsblad* van 12 Mei jl. een artikel aan de zaak gewijd, waarin de geschiedenis nog eens aan de hand van vroegere artikelen wordt opgehaald en vooral de aandacht er op gevestigd, dat de ambtenaren, ondanks het afkeurend oordeel van velen, zoo lang van een ander gevoelen bleven. Zij bleven den toestand gunstig noemen, al schreef het *Hbl.* reeds 27 Maart 1897 het tegendeel. Langer dan men zou hebben verwacht is Poespo officiëel in het leven gebleven. „Eindelijk, mogen wij wel zeggen", aldus het *Hbl.*, „is nu de schijnvertooning — gevolg van een optimisme, dat voortdurend door de feiten werd gelogenstraft — afgeloopen. Volgens het *Soer. Hbl.* van 2 April is door de Regeering bepaald dat de proef te Poespo wordt gestaakt; wie daar woont kan er tot wederopzeggens blijven wonen, maar nieuwe kolonisten worden niet meer aangenomen en de gronden, die ter vrije beschikking aan het gouvernement komen, worden aan de inlandsche bevolking afgestaan".

Aan het slot van het artikel wordt de mislukking van analoge kolonisatieplannen door Coen, Maatsuycker en anderen er bij in herinnering gebracht, proeven die voor de zooveelste maal tegen den adem der werkelijkheid niet bestand bleken, en gevreesd dat over enkele tientallen van jaren de thans opgedane ondervinding vergeten zal zijn en met nieuwen moed 's lands kas worden opengesteld voor nieuwe proefnemingen: „Men houdt er in Indië nogal gaarne hobbelpaardjes op na"! Of deze laatste boutade van het *Hbl.* wel heel billijk is, mag betwijfeld worden. Het pauperisme-vraagstuk eischt al sedert jaren een oplossing en laat geen werkeloosheid op dit gebied toe; dat men de proef nam en een weinig volhield, ook tegen de opinie van de pers in, zou bij slagen een aanspraak op lof geweest zijn. Nu de zaak mislukt is, had zulks betreurd kunnen worden, doch door de vergelijking met geheel andere proeven in vroeger tijd, is de opzet niet dadelijk als een onzinnig hobbelpaardje te kenschetsen. Na een bezoek van Ds. Van Lingen in 1894 was er alle aanleiding er anders over te denken (zie *Ind. Gids* 1894, I bl. 650).

* * *

Eene expeditie naar Bali. De geruchten omtrent eene voorgenomen expeditie naar Bali houden in den laatsten tijd alle dagbladen bezig. In het *Vaderland* van 5 Mei jl. wordt de politieke positie van het rijkje Badoeng geschetst. In de vorige eeuw had men op Bali twee statenbonden: Kloenkoeng met Boeleleng en Kareng Assem aan de eene zijde; Badoeng, Tabanan, Mengwi en Gianjar, een tweeden bond vormende. Door onze inmenging is een en ander zeer veranderd. Thans zijn Boeleleng en Djembrana onder direct bestuur, Karang Assem en Gianjar zijn leenrijken, terwijl Mengwi verdeeld is en niet meer bestaat. Van de andere staatjes is Kloenkoeng, dat zijn macht zag tanen, hoemeer de onze toenam, daarom anti-Hollandsch gezind. Tabanan is door banden van vriendschap en bloedverwantschap met Badoeng verbonden. Bangli dat met Kloenkoeng bevriend is heeft een haat gezworen aan Karang Assem

en is een vijand van Gianjar. Omtrent Badoeng gaf het blad vroeger uitvoerige mededeelingen (zie *Ind. Gids* 1905, II bl. 1104 en 1411). In de 17de eeuw schijnt het tegenwoordige Gianjar met Badoeng één machtig rijk te hebben uitgemaakt, waaraan ook Djembrana onderworpen was. Wanneer de vier genoemde thans nog onafhankelijke staten een verbond tegen ons hebben aangegaan, krijgen volgens het *Vad.* onze troepen handen vol werk, omdat het onder onze bescherming staande Gianjar dan geheel door vijanden is ingesloten, waartegenover staat, dat Karang Assem uit het Noorden Kloenkoeng kan bedreigen en ook Bangli kan verontrusten. Het is echter niet te hopen dat het tot een bloedig drama tusschen alle staatjes onderling zal komen; om dit te vermijden is het zeer wenschelijk dat Badoeng dadelijk harde klappen krijgt om de anderen de lust te doen vergaan zich aan die zijde te scharen, waardoor de onafhankelijkheid van geheel Bali den inzet zou worden. Geschiedt dit niet, dan zal Badoeng alleen een prachtige contrôle-afdeeling vormen. Het artikel bevat nog eenige belangrijke wenken van strategischen aard, doch een zending van drie bataljons wordt voldoende geoordeeld.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 Mei jl. worden de verhoudingen op Bali mede uitvoerig besproken, doch een overzicht daarvan moet kortheidshalve achterwege blijven, hetgeen des te eerder geschieden kan, omdat ook een in deze aflevering opgenomen opstel van den heer Craandijk die zaak uitvoerig behandelt. Dat men zich na al het gebeurde nog zou laten weerhouden, om met de noodzakelijkheid der expeditie in te stemmen, is niet waarschijnlijk. De slotbeschouwing van de *N. R. Ct.* luidt dan ook: ,,Zoolang de Indische regeering gemeend heeft kans te zien om den strijd te voorkomen, zoolang zij hoop heeft gekoesterd een middel te kunnen vinden, een omstandigheid te zien opduiken, die een vredelievende oplossing zou brengen, heeft zij de expeditie uitgesteld. Maar nu zij tot de overtuiging gekomen is, dat geen andere weg dan die van dwang leiden kan tot een bevredigende oplossing van de Balische quaestiën, nu heeft zij de weifeling opgegeven. O. i. terecht. Strijd voorkomen is goede, gezonde politiek; onvermijdelijken strijd uitstellen wordt daarentegen in de koloniën slechte, ongezonde politiek, omdat dit schier zonder uitzondering den weerstand der tegenpartij vergroot in omvang en bitterheid, en daardoor de rampen van den oorlog in aantal en scherpte".

Ook het *Alg. Handelsblad* van 7 Mei jl. spreekt in denzelfden geest. Al betreurt het de offers, welke de aanstaande expeditie zal eischen, de gevolgen zullen in ruime mate aan de geheele bevolking van Bali ten goede komen.

* * *

Hoofdgeld en heerendienst op Atjeh. In een ingezonden stuk in het *Vaderland* van 12 Mei jl. bespreekt de heer W. Bosch de zware heerendiensten waartoe de Atjeher verplicht wordt en waaraan hij zelfs voor zijn eigen hoofden niet gewend was. In den beginne beschouwde de bevolking het als een opgelegde straf voor het gepleegde verzet en hoopt na een paar jaar, als de colonnewegen gereed waren, er af te zijn. Thans is die arbeid onder een vorig ministerie nog verzwaard en wordt door den schrijver met slavenarbeid vergeleken. Daar een Atjeher bij den spoorwegaanleg *f* 0.60 loon kan verdienen, staan 60 dagen heerendienst dus gelijk met *f* 36 tegenover 300 dagen of *f* 180, die hij in vrijen arbeid kan werken; eene belasting dus van 20 pCt. van het inkomen eener geheele bevolking. De invoering van het hoofdgeld in de plaats daarvan acht de schrijver urgent en dit niet te hoog. Thans neemt het verzet toe,

terwijl nader zal worden aangetoond dat alles lijdt onder het verouderde heerendienst-stelsel.

De Atjeh-correspondent van de *Nieuwe Courant* bespreekt de quaestie van de heerendiensten o. a. in zijn brief CIII in het nummer van 12 Mei, waar hij opkomt tegen de *Java-Bode*, een blad dat alles goed schijnt te keuren, wat op Atjeh gebeurt. Waar dit onder aanhaling van voorbeelden dat betaling gegeven was voor heerendienstplichtigen arbeid op grond daarvan in het nummer van 24 Febr. beweert dat „er geen sprake van kan wezen dat deze heerendiensten drukkend zijn", wordt vrije arbeid verward met verplichten, — die in het laatste jaar niet veel meer gevorderd kon worden, omdat de menschen uitweken. Vooral in de laatste helft van 1904 werden de menschen met ruw geweld tot arbeiden gepresт. Daaraan zijn de rampen van verschillende dekkingsdetachementen te wijten. Onder de verzetslieden komen oude wegwerkers voor en het aldus gekweekte verzet breidt zich als een olievlek uit. Waar op dit punt vroeger reeds is aangedrongen op een ingrijpen van het hoogste gezag, verdedigt de schrijver zich tegen het daarin zien door de *Java-B.* van een aanval op den Gouverneur van Atjeh. Voor den Atjehman Van Daalen heeft hij steeds sympathie aan den dag gelegd, het is mogelijk dat onder diens persoonlijke leiding het aanleggen van den Gajoe-weg misschien niet de thans gebleken slechte gevolgen zou hebben gehad. Doch het gaat niet aan hem, zooals dat blad wil, ambtelijk onfeilbaar te verklaren. De correspondent is voor zichzelf overtuigd: „dat kolonel Van Daalen het als een prijs uit de loterij zou hebben beschouwd, wanneer hij intijds de boodschap had thuis gekregen: geen slag werk meer doen in heerendienst aan den Gajoe-weg, niet ter afwerking, niet voor verbetering en zelfs niet voor onderhoud. Genie, en later waterstaat, hebben de beschikking over zooveel vrije arbeiders als noodig zal blijken. In dezelfde goede aarde zou menige andere beslissing vallen, indruischend tegen het tegenwoordige — meermalen besproken — Harpagon-régime. Een ingrijpen van het hoogste gezag in dezen geest kan niet anders beteekenen, dan een acte van volledig vertrouwen in, een loyaal verschaffen van alle noodige bestuursmiddelen aan den gewestelijken gouverneur".

* * *

Inlandsch recht en inlandsche christenen. In aansluiting aan de hoofdartikelen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Dec. 1904 (zie *Ind. Gids* 1905, bl. 85) en 6 Jan. 1906 (zie onze Febr.-afl. bl. 262), geeft dat blad in de nummers van 13 (I C) en 14 Mei (I D) eene beschouwing, niet meer als slotpleit tegen de wetsvoordracht tot herziening van art. 75 en 109 R.R., doch om het vóór en tegen te resumeeren.

Het eerste gaat gemakkelijk genoeg: verbetering van de twee bedoelde gebrekkig bewoorde artikelen en betere voorziening voor de vrijwillige onderwerping in Indië van niet-Europeanen aan het Europeanenrecht. Eenheid van recht echter (den wimpel, die Toelichting liet wapperen) brengt zij niet en stelt zij niet in uitzicht, evenmin als een passend recht voor onchristen- en christen-inlanders, Chineezen, enz., terwijl zij de verlichting van 's rechters taak en vereenvoudiging van de saamgestelde Indische wetgeving slechts in schijn brengt.. In bijzonderheden wordt nu nagegaan hoe de wetsvoordracht weinig gelukkig geweest is in het opbouwen. In de eerste plaats wordt de privaatrechtelijke nagenoeg gelijkstelling van den christen-inlander met den Europeaan een Nessus-geschenk genoemd, waartegen de heer Idenburg als Kamerlid (21 Nov. 1901) zelf was opgekomen en nog onlangs, op de 19de alg. zendingsconferentie in Oct. jl. te Amsterdam gehouden, pleitte br. van der

Roest (van Halmaheira) in gelijken zin, dat men toch zorge dat inlanders inlanders blijven mogen. Wel belooft de regeering dat de gelijkstelling buiten werking zal blijven, voor zoover zij onvereenigbaar is met het door de Christen-inlanders erkende en gevolgde gewoonterecht, doch de adat der laatsten wordt daardoor niet gered en er wordt gevraagd wanneer deze bepaald genoeg is, om aan het Europeesche recht te derogeeren.

Verder wordt de vooral in de zendingstsreken gewaardeerde bevoegdheid der rechters, om krachtens art. 75 rechtscheppend op te treden, afgeschaft en de vooral daar heilzame regeling van privaatrecht door (christen-) dorpen is tusschen het oorspronkelijk en gewijzigd ontwerp I eenvoudig zoek geraakt, zonder dat de regeering zelf dat schijnt gemerkt te hebben.

In de vierde plaats wordt gewezen op de ongewenschte privaatrechtelijke uiteenscheuring van onchristen- en christen-inlanders, waar die, als in de Minahassa, broederlijk leven of van Chineezen en Arabieren onder dezelfde omstandigheden. Ten aanzien van de onchristen-inlanders, de groote meerderheid, komt het regeeringsplan hierop neer dat de helft van hun adat op stel en sprong wordt afgedankt en de andere helft voorshands behouden, maar verknoeid wordt, om over ettelijke jaren ook als onbruikbaar te worden weggegooid. Van ontwikkelen van of voortbouwen op het bestaande volksrecht kan geen sprake zijn, omdat de regeering het niet heeft onderzocht en de betuigingen, dat de huidige adat zal worden ontzien, smelten weg voor het feit, dat een onderzoek naar de nog geldende adat wordt afgeschilderd als de onaannemelijkheid zelve. Dat de regeering het karakter der adat geheel miskent, blijkt uit de meening van eenige met name genoemde categorieën en tegenstellingen van ons West-Europeesch recht, zoo maar op den inlander te kunnen gaan toepassen. Dat de inlander ons recht niet begrijpt, leert o.a. reeds de practijk onzer politieke contracten met inlandsche vorstjes en hoe zal dit nieuwe westersche recht dan wel den inboorling van Celebes afgaan, die als convocatiebiljet nog een touwtje gebruikt met zooveel knoopen er in als er dagen verstrijken moeten?

Tal van heilzame volksinzettingen zullen er uit onbekendheid door verdrinken. In de plaats van het dualisme, Westersch recht voor Europeanen, Oostersch dat den inlander past, zal het meer gevaarlijke treden van een boekenrecht, dat voor den laatsten heet te gelden en dus in de rechtszaal op hem wordt toegepast, en het beschadigde, maar taaie volksrecht, dat daarbuiten zal blijven bestaan en zooveel mogelijk onzen rechter mijdt.

Wat het in leven gelaten deel van den adat betreft, alles zal afgeschaft zijn, voor zoover niet in lagere verordeningen — waarmee de regeering zelfs tegenover de Kamer geheimzinnig meent te moeten wezen, zoolang haar „hervorming" niet is gevoteerd — uitdrukkelijk daarnaar verwezen wordt. Wat de regeering dus vergeten mocht te noemen of niet bevroedt, wordt weggemaaid en uit art. 75 verdwijnt alle waarborg voor de adat. Bijstand van zaakwaarnemers zal hoe langer hoe meer onmisbaar worden en de bevoegdheid van den rechter om, waar de adat zwijgt, algemeene Europeesche beginselen toe te passen wordt beperkt tot het toepassen van de Europeesche artikelen.

Hoe men bij de regeeringsplannen ooit tot eenheid van privaatrecht zal komen, daar wordt bij de voordracht overheen gepraat en vrijwillige onderwerping aan een ander privaatrecht dan het Europeesche als overgangsmaatregel buiten quaestie gelaten. Het dubium of art. 75 ook op conflicten van Europeaanrecht met adat, of van adat met andere adat ziet, blijft even onopgelost als tot heden. De voordracht houdt de hoog noodige invoering van nieuw strafrecht voor Indië voor een nog onoverzienbare reeks van jaren tegen. Het diepingrijpend en netelig voorstel, om in beginsel te besluiten tot samen-

voeging van onze rechtspraak over inlanders met die over Europeanen, is niet anders toegelicht dan met de onbeduidendste en lichtvaardigste frazes. De voordracht vloekt met het verleden. Er is geen woord van waarheid in, wanneer men haar afteekent als gelegen in de historische lijn. Men kan het alleen doen door te loochenen, wat zelfs de Toelichting erkennen moest (op art. 75 lid 2) dat handhaving der adat „van ouds de grondslag van onze koloniale staatkunde is geweest", door een figuur als Jean Chrétien Baud uit de staatkundige geschiedenis te schrappen, door zich „als goed jurist" vast te klemmen aan een paar teksten en aan de „woorden" van art. 75.

„Nog kostelijker haast is de historische lijn, door mr. Van Deventer uitgevonden, volgens welke het ons betaamt in Indië één recht te maken, omdat wij immers ook „voor het internationaal privaatrecht (streven) naar unificatie"; want de Haagsche burgerrechtelijke tractaten hebben van rechtsunificatie schijn noch schaduw, en vinden juist in eerbiediging van het hier en elders bestaande privaatrecht hun punt van uitgang".

De voordracht is gebouwd op de onware onderstelling, dat in Indië voor de meeste materie geen bruikbare adat meer bestaat. Dat de jurisprudentie daar maar schaarsch en gebrekkig getuigenis van aflegt, moet daaraan worden toegeschreven dat deze afkomstig is van rechters, die niet met kennis en liefde er voor toegerust en overkropt met werk zijn. Zoodra een landraad-voorzitter optreedt, die in de adat belang stelt, neemt het aantal civiele zaken toe. Het eerste artikel besluit met de klacht dat als deze wetsvoordracht wordt aangenomen, in een land met een roemrijk koloniaal verleden de heillooze fout zal ondernomen zijn, waarvan zelfs jonge koloniale mogendheden zich al bekeerd hebben. De scherpzinnigheid uit de regeeringsmemories sprekende is „eene perspicacité, qui ressemble fort à de l'incompétence".

In het tweede artikel wordt nagegaan of de wetsvoordracht misschien gelukkiger was in het afbreken dan in het opbouwen. Dit betrof de beide bestaande artikelen en het werkplan-Cremer. Dit laatste, om de adat streek voor streek te doen codificeeren, had onmiskenbare voordeelen: het levende volksrecht eerbiedigen en toch den rechter leiding en houvast geven, in met zorg gekozen codificatiekringen noodelooze verscheidenheden effen strijken, zooveel doenlijk alle inlanders in zulk een streek eenheid van recht brengen, de adat den weg tot ontwikkeling banen. Ten laatste had het in de Minahassa een uitnemend beginveld gekozen. Men zou op twee gevaren bedacht moeten zijn. Vooreerst geen versteening van de adat te veroorzaken, doch hierin zou door gestadige herziening en bijwerking zijn te voorzien. Het andere zou bestaan in het verscherpen van het rechtsverschil tusschen verschillende kringen. Doch de schrijver vraagt met welke feiten het beuzelpraatje gestaafd wordt dat de adats van Ternate, Celebes, Borneo, enz. als men ze onbeschreven laat, tot één adat zullen gaan unificeeren? en waar reeds dadelijk een kring tot basis of norma gesteld werd, bleek dat werkplan ook voor dit bezwaar open oog te hebben. Ook de duur werd overdreven, want, als eenmaal in den eersten kring een bevredigende opzet gevonden was, zou het werk in de andere sneller vlotten en men zoude ook de kringen en stoffen van de grootste urgentie het eerst aan voorziening kunnen helpen, wat naar het regeeringsplan *niet* geschiedt.

Wat nu de artikelen betreft, de momumentale verdienste van art. 75 is één te zijn met ons geheele koloniale beleid tot dusver, terwijl de nadeelen louter van technischen aard zijn. In bijzonderheden wordt aangetoond hoe weinig het ontwerp daaraan tegemoet komt. De werkelijke fouten van het artikel worden overgenomen en nog verergerd en dat het bestaande artikel om zijn gebreken onhoudbaar zou zijn, wordt volgens den schrijver aangetoond door het tallooze

gebreken toe te dichten, die er met geen letter in staan, door te doen alsof lid 3 tot 6 ook op strafrecht, rechtsvordering en strafvordering zien en daaruit allerlei schrikkelijke consequenties te trekken, door te doen alsof het een inlandsch strafwetboek bij koninklijk besluit, of een algemeen strafwetboek voor Indië, of eene goede rechts- en strafvordering tegenhoudt, alsof het met de rest der Indische wetgeving overal in strijd is. Geheel dezelfde kunstgreep wordt aangewend op art. 109 alsof dit den lageren wetgever noopt om tusschen Europeanen en inlanders een principieel en gestadig verschil te maken en het regeeringsartikel dit niet meer doet. Aangetoond wordt hoe dit dualisme een verzinsel is en het nieuwe artikel eerder de beginselfout heeft dan het oude.

De werkelijkheid leert dat de moeilijkheid van art. 75 voor de rechtstoepassing gaandeweg slinkt, nu — onder een voorlichting als die van Dr. Snouck Hurgronje — het gevoel voor, en de kennis van het Indische volksrecht, ook bij juristen vorderingen maakt. Continuatie zal geen kwaad of gevaar stichten en de gelegenheid openlaten kalm en te goeder tijd, met volle kennis van toestanden door kleine wetsaanvullingen concrete wijzigingen in het volksrecht te bevorderen.

Ten slotte wordt er aan herinnerd hoe Franssen van de Putte in 1873 een brief naar Indië schreef, waardoor hij door de regeering in de eerste Mem. v. Toel. § 11 als bondgenoot is opgeroepen. Doch met betrekking tot deze troef in haar voordeel wordt aangetoond dat de argumentatie in haar nadeel pleit, want Van de Putte was voor gelijk zakelijk recht op onroerend goed, doch achtte in andere materies tweeërlei wet nog onmisbaar. Later, op 18 Mei 1899 was het ook deze staatsman, die in de Eerste Kamer aan de Indische mijnwet zijn stem onthield, omdat geen onderzoek was gedaan naar de rechten van den inlander op grond en ondergrond, die door het ontwerp zijdelings werden aangeraakt.

„Hem zou het zeker niet zijn ontgaan dat sedert 1870 geen ingrijpender beslissing inzake Indië van de Staten-Generaal is gevraagd, dan deze. En hij zou", naar de schrijver hoopt, „hebben kunnen getuigen dat, wat ook sinds 1866 veranderd zij, de zorg der vertegenwoordiging voor de in haar hoede gestelde koloniale belangen even ernstig is nu als toen".

*
* *

Verdeeling van Java in vier commandementen. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Mei jl. bespreekt het Indische gouvs. besluit van 6 April jl., waarbij Java met Madoera (benevens Billiton) voor het militair beheer verdeeld is in vier commandementen, terwijl het tot nu toe slechts in drie afdeelingen gedeeld was. Het blad brengt dit in verband met eene mededeeling uit het Wetensch. Jaarbericht 1905—1906 van de Vereen. tot beoef. v. d. Krijgswetenschap, betreffende de algemeene organisatie van het Indische leger en dan blijkt dat de nieuwe indeeling dient om de vredesindeeling daarvan meer in overeenstemming te brengen met de oorlogsindeeling en dat deze zonder kosten voor kampementsbouw zou kunnen geschieden. Het blad vraagt of de Indische begrooting echter niet op andere financiëele gevolgen dan deze zal wijzen. Die zouden dan bezwaarlijk door de Volksvertegenwoordiging af te wijzen zijn, waar de eerste stappen reeds door een Kon. besluit bekrachtigd en door de Indische regeering gedaan zijn.

J. E. d. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De gereformeerde kerken in Nederland en de zending in Oost-Indië, in de dagen der Oost-Indische Compagnie, door Dr. C. W. Th. Baron Van Boetzelaer van Dubbeldam. Utrecht. P. den Boer. 1906.

Dit uitvoerige werk is het academisch proefschrift, waarmede de schrijver nu onlangs tot doctor in de godgeleerdheid werd bevorderd. Als men de lijst van dorre archiefstukken nagaat, die hij voor zijn arbeid heeft moeten doorworstelen, dan krijgt men respect voor zijn werkkracht en waardeert men het des te meer dat hij het gevondene niet alleen tot een leesbaar, maar zelfs tot een onderhoudend geheel heeft weten te bearbeiden.

Terwijl in „de wordingsgeschiedenis" (Hoofdstuk I) hulde wordt gebracht aan het beleid, de onversaagdheid en de stalen energie der mannen, die vóór en tijdens de oprichting der Oost-Indische Compagnie eene onverwachte kracht ontwikkelden en ons volk voor langen tijd de machtigste natie op zee en het eerste handelsvolk der wereld deden zijn, gelooft de schrijver niet dat, als alleen geld en winstbejag de drijfveeren geweest waren, onze vaderen tot die inspanning in staat geweest zouden zijn. Hij meent, dat men het als een van God verkregen voorrecht voelde, te leven in de wordingsperiode van Nederland's grootheid en, hoewel in het eerste octrooi der O. I. C. nergens gesproken wordt van eenige verplichting tot behartiging der godsdienstige belangen van kolonisten en inwoners in de te veroveren gewesten, de eenige verklaring daarvan moet zijn dat men zich toen niet genoeg in den toekomstigen toestand heeft ingedacht om in dit belang te voorzien. Toen echter in het tweede octrooi van 22 Dec. 1622 de conservatie van het publieke geloof als een der redenen werd ingevoegd, waarom aan de Compagnie het uitsluitend recht van navigatie, koophandel en oorlogvoeren bleef toegestaan, heeft men alleen den bestaanden toestand gewettigd. Het ontbreken van eene clausule over den godsdienst in het eerste octrooi, heeft er volgens den schrijver toe geleid dat de Compagnie zich gerechtigd beschouwde: „zich meer dan haar paste in aangelegenheden van de Kerk te mengen, wat het begin was van de zoo noodlottige algeheele onderwerping van de Kerk in Indië aan den Staat, een lijn, die hoewel sedert 1815 zeer gewijzigd, toch tot op onzen tijd doorloopt".

In het licht der hier geciteerde zienswijze wordt nu de strijd der vaderlandsche kerken met H.H. XVII geschilderd en het is daarbij merkwaardig hoe de Kerkeraden der plaatsen waar Kamers gevestigd waren, de Classes waartoe zij behoorden en de provinciale Synoden aanvankelijk om het gezag hebben gestreden en later ook onderling in twist geraakten, waarbij onze volksaard in verschillende punten der schilderij typisch op den voorgrond treedt.

In Amsterdam was het de bekende Ds. Plancius, die zijn invloed bij reeders

en kooplieden aanwendde, opdat er iets gedaan zou worden voor de geestelijke belangen van hen, die naar Indië voeren. Reeds dadelijk bij het zoeken naar de eerste predikanten stoorden de reeders zich weinig aan den Kerkeraad: „van eenige zending van deze personen is dus geen sprake, van eenig bewustzijn dat de Kerk hen tot dit werk moet ordenen of afvaardigen bemerkt men niets". Eerst bij de tweede vloot liet de Classis twee predikanten, met wier aanstelling zij zich niet bemoeid had, voor zich komen; omdat deze op de reis enkele personen gedoopt hadden. Hierover vermaand, vraagt een predikant, die nogmaals wilde uitvaren om op deze reis tot het doopen geautoriseerd te worden. Men stond hier voor de moeilijke vraag: of wel iemand wiens kennis onvoldoende was tot het predikambt te bevorderen en hem zoo den toegang tot den kansel ook hier te lande open te stellen, of wel een nieuw ambt te scheppen. Dit laatste geschiedde onder den naam van „vermaner", waarbij de Classis noodgedrongen over kerkrechterlijke bezwaren heen stapte. Intusschen werd door de Synode te Amsterdam in 1601 besloten dat het 't werk der Classes (dus niet der Bewindhebbers) is om uit te zien naar predikanten voor Indië en bij het uitzenden van krankbezoekers, zouden degenen die zich daarvoor bij de Bewindhebbers aanmeldden, door den Kerkeraad onderzocht en alleen met goedkeuring en een instructie van dezen uitgaan. Conflicten bleven niet uit; zoo wilden de bewindhebbers in 1618 een zekeren Jakob Jakobs als krankbezoeker en tevens als onderkoopman uitzenden. Toen deze zelf verklaarde alleen op het schip ziekentrooster te willen zijn, maar in Indië aan land dit ambt niet met goede conscientie te kunnen vervullen vanwege de goddeloosheid en ongerechtigheid aldaar, weigerde de Kerkeraad hem te examineeren, waarop vernomen werd dat hij toch zou worden uitgezonden. Hierop weigerde de Kerkeraad om verder mede te werken om Indië van predikanten en ziekentroosters te voorzien, voordat er orde op de zaken aldaar gesteld was. Bij botsingen wisten Bewindhebbers meestal den Kerkeraad weer gunstig te stemmen, doordat een van hen zelf in eene vergadering verscheen. Daar Amsterdam zooveel met Indische zaken te doen kreeg, werd er een bepaalde commissie met de behandeling daarvan belast. Deze „Deputati ad Res Indicas" zijn ook in Zeeland en later in Delft en Rotterdam door de betrokken Classes aangesteld. Om in de behoefte aan personeel te voorzien, werd in 1623 het zoogenaamde Seminarie van Walaeus opgericht, dat voortreffelijke mannen aan Indië gegeven heeft, doch na tien jaar door de Compagnie is opgeheven, waarbij wordt vermoed dat de onuitgesproken reden daarvan, behalve de geldquaestie, ook is geweest dat de daar gekweekte mannen voor de Compagnie te lastig en niet gedwee genoeg waren.

Naarmate de bemoeiingen zich uitbreiden en de invoering van het christendom op Ambon en Formosa toenam, nam de Classes Walcheren in 1623 het initiatief om meer eenheid in de bemoeiingen met Indië te krijgen en stelde deze voor de kerkdienaren der steden, waar Kamers van de O. I. C. gevestigd waren, jaarlijks op kosten van de Compagnie bijeen te doen komen „wanneer de brieven uyt Indië overcomen om over de kerkelijke zaken van Indië eendrachtig te disponeren". Hierin wilden H.H. XVII niet treden. Nadat er eerst een ontmoedigend antwoord was gekomen, werd in 1624 eene, voor de Synode van Noord-Holland, die op de zaak terug was gekomen, „nog grievender" weigering gegeven: De brieven uit Indië moeten aan de H.H. XVII „als wettelicke opsienders van de Kercken ende regieringe van India uyt cracht vant octroy competerende" worden gezonden, die ze daarna *geopend* zullen overhandigen daar het behoort. Terwijl deze quaesties uitvoerig in het tweede hoofdstuk worden behandeld, ziet men daar tevens hoe de provinciale Synode van Noord-Holland, later in vereeniging met Zuid-Holland en Zeeland

de belangrijkste beslissingen voor zich zelf wilde houden, ten spijt van de Synodes der landprovinciën, die evenveel recht meenden te hebben om zich met de Indische kerkelijke zaken te bemoeien. Ten slotte zouden, volgens eene beslissing van 1642, de Synoden van alle provinciën jaarlijks een rapport onder de oogen krijgen van al wat er gedaan was en copieën van alle stukken. Intusschen was het de Synode van Noord-Holland, die verdere samenwerking van allen had doen mislukken, en daardoor verflauwde in de andere gewesten de belangstelling welke door die jaarrapporten niet voldoende in het leven was te houden.

In het derde hoofdstuk worden de „Deputati ad Res Indicas" uitvoerig besproken, namelijk hunne werkzaamheid, voor zoover betreft hun verhouding tot de Classes, vergaderingen, correspondentie met Indië en onderling, de uitzending van predikanten en krankbezoekers en hunne bemoeiing met H.H. XVII. Voorts hunne verhouding tot de Zending, de door hen behandelde zendingsquaesties, inzonderheid over de kerkenorde van Indië, de bijbelvertalingen, het bevorderen van personen tot het predikambt in Indië, de Seminaria en andere zaken. Het vierde hoofdstuk van het boek behandelt den strijd over de sacramentsscheiding, eene principiëele quaestie, die de schrijver blijkbaar terecht het belangrijkst acht, dat in de 18de eeuw in onze vaderlandsche kerken met betrekking tot Indië voorviel.

In genoemd voorlaatste hoofdstuk komt het bijzonder uit dat er geen sprake kon zijn van „de zending onzer Gereformeerde Kerken", want de Compagnie heeft ondanks allen aandrang van die zijde het gezag aan zich gehouden en bij alle requesten, consideratiën, projecten en adviezen, door de Deputati tot verbetering van kerkelijke toestanden bij de H.H. XVII ingeleverd, worden zij met eenige woorden afgescheept en zien zij al hun moeite met zeer weinig succes bekroond (bl. 117). De schrijver heeft eerbied voor hun trouwe volharding en taai geduld en zegt dat het ons niet kan verbazen: „dat de telkens terugkeerende ervaring, dat het den Bewindhebbers niet te doen was om Indië tot ontwikkeling en bloei te brengen en om ook daartoe de hoogere belangen der inwoners te behartigen, maar dat het maken van groote winsten bij hen verreweg het zwaarste woog en dus alles wat geld kostte op groote bezwaren moest stuiten, mede een doodenden en verlammenden invloed op de bezieling en liefde der Deputati moest hebben". Waar de Heeren der Compagnie hun de taak volgens den schrijver zoo zwaar maakten, ziet de lezer bij een en ander een verontschuldiging voor eerstgenoemden in den wensch om baas in eigen huis te zijn. Als er verder zoo op gedrukt wordt, dat de correspondentie met de Classes, voorgeschreven door de Bewindhebbers, door de handen van deze ging, dat de predikanten, die naar Indië gingen, ambtenaren werden van de Compagnie, die hen alleen bevelen kon geven, dat de zending een werk was van de Compagnie, waarop de Kerken in Nederland slechts in zooverre invloed konden uitoefenen, als haar dit gevraagd werd, dan moge dit den schrijver van zijn standpunt ergeren, in het stelsel der Compagnie paste een en ander vrij logisch. En de lezer vraagt of de noot op bl. 125 wel billijk is, waar geïnsinueerd wordt dat de bedoelingen der Compagnie niet zuiver waren en de zending werd voorgestaan omdat, waar de bevolking het Christendom aannam, de Compagnie de minste moeite en het meeste voordeel had. Hoezeer hierbij Gouverneurs-Generaal en lagere ambtenaren worden uitgezonderd, die oog en hart hadden voor de Christianisatie van Indië, komt deze beschouwing van de Compagnie als lichaam wel wat in strijd met het in den aanhef gereleveerde betreffende het van God verkregen voorrecht dat die Compagnie zich bewust heette te zijn. Als men verder leest wat door dat lichaam alzoo op godsdienstig gebied tot stand is

gebracht, dan is men geneigd te denken dat een van de hoofdgrieven was dat de Indische kerken geheel onafhankelijk zouden worden van de vaderlandsche en alle waarborg voor orthodoxie wordt gemist (bl. 171). Dit was een van de consideratiën van de Synode van Noord-Holland van 1693, waarin deze, bij de bewindhebbers optredend tegen het instellen van Seminaria, zich met betrekking tot kerkelijke heerschzucht te veel in de kaart liet zien.

Doch ook principiëele quaesties op zedelijk gebied gaven verschil en als zoodanig is de ten slotte behandelde strijd over de Sacramentscheiding belangrijk. Reeds vroegtijdig deed zich namelijk de quaestie der „bastaarden" op, d.w.z. van kinderen van Europeanen en inlandsche vrouwen. De bedienaars van het Evangelie stonden hier (bl. 35) voor eene moeilijke vraag: deze kinderen te doopen en daardoor de zonde te wettigen of te weigeren ze te doopen en daarmede hen geheel los te laten en zich in tal van moeilijkheden en onaangenaamheden te wikkelen. Hieromtrent is een beslissing uitgelokt van de Nationale Synode van Dordrecht, die eendrachtig besloot dat zulke kinderen niet mochten worden gedoopt, alvorens zij tot hunne jaren waren gekomen en behoorlijk hadden kunnen onderwezen worden, met andere woorden dat zij eerst bij hunne belijdenis zullen kunnen gedoopt worden.

„Na dit synodale besluit", zoo leest men op bl. 185, „zocht men in Indië andere wegen, om aan de kerkelijke wetten te ontkomen. Nu trachtte men de vrouwen, waarmede men leefde (meestal slavinnen) te laten doopen, om daarna ook aan hunne kinderen, als kinderen eener gedoopte moeder, den Doop te kunnen laten bedienen. Hier stuitte men echter wederom op kerkelijke bezwaren. Indien zulke vrouwen bij haren Doop, gelijk het bij den Doop van bejaarden (nl. tot jaren des onderscheids gekomenen) gebruikelijk was, tevens belijdenis deden, en tot leden der Gemeente werden aangenomen, zouden zij aanstonds vanwege haar leven gecensureerd zijn, en daarbij zouden niet alleen zij, maar ook hare heeren in moeilijkheden zijn gekomen Nu vonden predikanten, die gaarne den Europeanen ter wille wilden zijn, er op uit, om in zulke gevallen alleen, na zeer weinig onderricht, den Doop te bedienen, om de gedoopten eerst later, na een tweede belijdenis, tot het Avondmaal toe te laten, welke tweede belijdenis echter meestal achterwege bleef, daar het niet om den Doop, maar alleen om den naam Christen te doen was, zonder daarbij onder de kerkelijke censuur te kunnen komen".

Het was tegen deze scheiding der sacramenten van doop en avondmaalsviering dat een heftige strijd gevoerd werd en de zaak werd vooral moeilijk, omdat men buitenaf zulk eene scheiding op zendingsterrein wel scheen te moeten toelaten als geheele landstreken tegelijk voor het Christendom gewonnen konden worden. In 1730 nam de Kerkeraad te Batavia eene „vredesresolutie" aan, waarbij de sacramentsscheiding aldaar aan de conscientie der leeraars werd overgelaten. In Nederland had men echter de Theologische faculteit te Leiden geraadpleegd en deze keurde de scheiding af, alleen wilde deze eenige uitzonderingen toestaan, die geen aanleiding tot misbruiken konden geven. De Synoden wilden de beoordeelng, of zulke gevallen aanwezig waren, opdragen aan den Kerkeraad en in 1736 werd in Nederland een besluit van H.H. XVII uitgelokt dat de scheiding der sacramenten voor de Kerk te Batavia verbood. Alleen werden de excepties, door de Leidsche professoren genoemd, toegelaten. Geen predikant en zelfs niet de Kerkeraad mocht buiten deze dispensatie verleenen. In geval van moeilijkheden moest de Kerkeraad die onmiddellijk aan de H.H. XVII berichten en zich aan hun oordeel (dus niet aan dat der Nederlandsche Kerken) onderwerpen. Zoo scheen de zaak behoudens de gezagsquaestie, vrijwel in den geest der vaderlandsche kerken beslist, ware het niet dat zich hier „weer een dier zonderlinge verrassingen"

voordeed, „waaraan onze koloniale geschiedenis zoo rijk is". In strijd met alle maatregelen hier te lande genomen, in strijd met de resolutie der H.H. XVII, kondigt de Gouverneur-Generaal op 21 Dec. 1736 in Indië de in het Plakaatboek (IV bl. 399) vermelde resolutie af: „dat te Batavia de Scheiding der heylige sacramenten aan 't gemoet van de leeraren werd gelaten", enz. De schrijver vermoedt dat dit besluit is ingegeven door een particulier schrijven van H.H. XVII, terwijl deze officieel om de Kerken tevreden te stellen in haar geest een resolutie genomen hadden. In Holland heeft men waarschijnlijk van de resolutie van den Gouverneur-Generaal niets gehoord en de zaak bleef verder rusten. De belangstelling verflauwde en de 18de eeuw was geen eeuw van opgewekt geestelijk leven op het gebied der zending. Dit ontwaakte weder toen deze zich van de Kerk losmaakte en in 1797 het Ned. Zendelinggenootschap werd opgericht, doch de bespreking daarvan lag buiten het terrein dat de schrijver van het interessante proefschrift zich afbakende.

De draadlooze Telegrafie en hare toepassing in Oost-Indië, door M. F. Onnen, Ing. — Leiden, Boekh. en Drukkerij voorheen E. J. Brill, 1906.

In dit belangrijke geschrift wordt een helder en tot het laatst bijgewerkt overzicht gegeven van de draadlooze telegrafie in de praktijk en vervolgens bestudeerd in hoeverre deze tak van verkeer in Nederlandsch Oost-Indië zal kunnen en moeten worden toegepast, waarna een rationeel algemeen plan, toegelicht door een duidelijke kaart, wordt ontworpen en de kosten van een en ander berekend.

Na gewezen te hebben op de eenheid der verschijnselen, die electrische trillingen, warmte, licht, γ-stralen en Röntgenstralen heeten, en die alle teruggebracht kunnen worden tot trillingen van de middenstof ether, wijst hij aan hoe zij van een 50-tal in de seconde tot een aantal van ettelijke trillioenen kunnen afwisselen, terwijl hunne voortplantingssnelheid voor allen dezelfde is, namelijk 300 000 K. M. per sec. Daaruit volgt het verband tusschen golflengte en aantal trillingen per sec., wier product die constante snelheid moet zijn.

De vonktelegraphie werkt met wisselstroomen, verkregen door ontlading van condensators en de snelheid der wisselingen hangt af van de zelfinductie van die toestellen en van de capaciteit. Naarmate de eerste grooter is kan de afstemming (de bepaling der te bezigen golflengte) scherper geschieden en de capaciteit bepaalt in hoofdzaak de intensiteit. Zoo heeft men het in de hand, door de eerste variabel te maken, er voor te zorgen dat de toestellen zoo min mogelijk door die van andere stations worden gestoord en met de capaciteit kan men ze inrichten voor het seinen over grooter of kleiner afstand.

Terwijl de toepassing der theoretische beginselen aanvankelijk op practische bezwaren stuitte, zijn sedert 1896 belangrijke verbeteringen ingevoerd, die in het kort worden behandeld. In de eerste plaats de opmerking dat, waar de wisselstroom in den vangdraad eene zekere slingering volbrengt, deze aan het uiteinde terugkaatst en den vangdraad opnieuw doorloopt, doch dat deze daartoe van zoodanige lengte moet zijn, dat de teruggekaatste slingeringen de eerste versterken: de vangdraad moet „in resonans zijn" met den slingertijd. De lengte van den vangdraad moet daartoe van af de vonk tot aan het uiteinde ongeveer een vierde zijn van de golflengte der uitgezonden stralen. In de tweede

plaats wordt besproken het afstemmen van den ontvanger op den afzender, en in de derde de verbetering in de ontvangers, welke nevens de resonans ontegenzeggelijk voor een belangrijk deel heeft bijgedragen tot vergrooting van den afstand en tot de meerdere zekerheid bij het overbrengen van berichten.

Aan Marconi wordt alle eer gegeven, wat de uitvinding betreft de electrische golven door ontvangers waarneembaar te maken, doch de in de 4de en 5de plaats genoemde verbeteringen, die te danken zijn aan Prof. Ferd. Braun te Straatsburg, hebben de draadlooze telegrafie door een paar groote sprongen in haar tegenwoordig stadium van practische bruikbaarheid gebracht. Een van deze is de toepassing van het gesloten slingercircuit, waarbij de dubbele taak van opnemen en uitstralen der trillingen niet wordt uitgevoerd in één geleiding maar in twee. De eene, die de antenna (vangdraad), inductieklos en grondverbinding bevat, dient voor de uitstraling. De andere geleiding heeft eveneens een klos geplaatst nabij de andere, waarin de trillingen worden overgenomen en door de gesloten geleiding verder niet noemenswaardig uitstralen. Bovendien heeft men door het laten inwerken van twee of meer klossen op elkander het in zijn macht het in de 5de plaats genoemde voordeel te bereiken, dat in de antenna eene onbeperkte hoeveelheid energie wordt geleid, waardoor men thans de toestellen op steeds grooter afstanden kan inrichten.

Wat het vermogen van een station betreft, dit wordt gewoonlijk uitgedrukt door den afstand in K.M., waarop het met een ander station kan correspondeeren. De uitdrukking is altijd vaag en het vermogen hangt zoowel af van een krachtigen afzender als van een fijnen ontvanger. Bij zijn na te melden plan worden „stations van 400 K.M." en „van 200 K.M." gebruikt en door schetsen toont de schrijver nader aan, dat de eerste met de laatste bijv. op ± 300 K.M zullen kunnen spreken.

In een volgende paragraaf komen de gebreken ter sprake, die in het eerste tienjarig tijdvak van de vonktelegrafie nog niet verholpen zijn. Een van de eerste is de krachtverspilling, de uitzending van golven naar alle zijden, terwijl ze slechts in één richting benoodigd zijn. Met parabolische spiegels valt hier niet te werken, wegens de buitensporige afmetingen, die zij zouden vereischen. Een tweede bezwaar is, dat nog altijd binnen zekeren afstand een station de communicatie tusschen twee andere kan verstoren. Vooral is men niet gewaarborgd tegen moedwil. Men kan aan een ontvanger met een eenvoudige handbeweging de golflengte ontdekken, waarmede een ander bezig is te seinen; als de beambte dat wil, kan hij zijn afzender op deze golflengte stellen en de communicatie van den ander beletten. Hier wordt tevens opgemerkt dat, tenzij onwil in het spel is, toestellen van verschillende maatschappijen in de praktijk moeten kunnen correspondeeren. Het telegraafgeheim wordt door die omstandigheid schendbaar, doch men kan dan code-woorden bezigen. Ernstiger bezwaar geven de atmospherische ontladingen, waardoor op den ontvanger niet te ontcijferen berichten verkregen worden. Middelen zijn: scherpe afstemming en het minder scherp instellen der ontvangtoestellen. Waarnemingen omtrent die invloeden in Nederl.-Indië, aan de aanwezige toestellen, worden aanbevolen.

Wat de zoo gevreesde onzekerheid bij het overbrengen van berichten betreft, deze vermindert gaandeweg, dank zij de verbetering der toestellen. Van alle gebreken vindt de schrijver die der atmospherische ontladingen het eenige, waartegen wij niet alles vermogen te doen.

Na opsomming der gebreken worden nu ook de voordeelen in het licht gesteld. Aangetoond wordt hoe de invloed der vonktelegrafie in de laatste jaren

merkbaar is geworden in eene vermindering van het aantal telegraafkabels van beperkte lengte (van 10--1000 K.M.) door particulieren aangelegd. Desondanks gaat het niet aan tot den ondergang der kabeltelegrafie te besluiten. Men ziet ook bij andere zaken als vervoermiddelen, verlichting, enz, de concurrenten ten slotte naast elkander blijven bestaan. Hier zal dit temeer het geval zijn omdat hun terrein niet volkomen hetzelfde is. De vonktelegrafie moet er ook niet in de eerste plaats naar streven de kabeltelegrafie te verdringen, maar haar aanvullen.

Dit wordt eigenaardig in het licht gesteld bij de toepassing in Ned.-Indië, waar het eilandenrijk voor die aanvulling een buitengewoon geschikte gelegenheid biedt. Na gewezen te hebben op de voorwaardelijk in uitzicht gestelde concessie van de heeren Delprat en Wackers en op de aan de firma Maintz & Co. verleende vergunning om twee stations door de Duitsche maatschappij „Telefunken" tusschen Batavia en Cheribon in werking te brengen, wordt de vraag of in Oost-Indië particuliere dan wel staatsexploitatie de voorkeur verdient ten gunste van laatstgenoemde beantwoord. De redenen zijn: zoo min mogelijk versnippering, het behalen van winst niet op den voorgrond en de belangen der defensie, waarbij niet uit het oog wordt verloren dat ook de schatkist er belang bij heeft, om ingeval van verlies zoo min mogelijk te verliezen, waar de onderneming anders zou drijven op het rijksabonnement.

Het doel der aansluiting van ons eilandenrijk aan het bestaande telegraafnet moet tweederlei zijn, onderlinge verbinding der eilanden zelf en ten behoeve der scheepvaart. Het eerste kan door kabels geschieden, het andere niet anders dan door vonktelegrafie. Beide doeleinden moeten bij de keuze van stations in het oog worden gehouden. De scheepvaart vereischt eenige weinige krachtige stations, de aansluiting der eilanden daarentegen een groot aantal, om vele plaatsen rechtstreeks te kunnen aansluiten. Met die eischen is de schrijver ten slotte tot een complex gekomen, hetwelk op de aan de brochure gehechte kaart is aangegeven, bestaande uit een kern van 36 landstations (1e klasse van 400 K.M.) over den Archipel verspreid en daarnaast een onbeperkt aanta kleinere stations (voor ± 200 K.M.) grootendeels verdeeld over de schepen (wier vermoedelijke plaats op den dag van 20 Dec. 1905 is ingeteekend) en overigens ook op de eilanden. De eerste vormen de knoopen, waarmede de onzichtbare verbindingslijnen uit alle plaatsen van den Archipel aan het wereldnet zijn bevestigd. Dit net wordt geleidelijk uitgevoerd.

Na het bestaande verkeer en de regeeringsdoeleinden te hebben overwogen, treedt de brochure in bijzonderheden over het plan, die hier kortheidshalve worden voorbijgegaan. Wij teekenen slechts aan dat voor alle landstations een bepaalde golflengte moet worden voorgeschreven, waarmede zij te allen tijde door een schip kunnen worden opgeroepen. Voor het onderling landverkeer zijn grootere golflengten noodig en deze wisselen volgens een op blz. 67 gegeven lijstje van 560 tot 760 M. met verschillen van 40 M. voor de daar aangegeven 16 stations. De scheepsstations hebben met *deze* golflengten volstrekt niets te maken, doch de landstations moeten een tweeden ontvanger voortdurend op de hun voorgeschreven golflengte, als hier bedoeld, hebben instaan. De tweede klasse stations moeten voortdurend een ontvanger hebben instaan op 400 M. golflengte.

De schrijver gaat nu de vereischte energie na en hoe de stations uitgerust en bediend zullen worden en komt aldus tot de kostenberekening. Van de 15 aanvankelijk op te richten groote landstations zijn er negen, gevestigd in grootere

plaatsen, Batavia, Semarang, Soerabaja, Bandjermasin, Macassar, Menado, Ternate, Amboina en Koepang, terwijl zes op weinig bewoonde plaatsen, als Laboean-Hadji (op Lombok), Waingapoe (op Soemba), Goram (op Boeton), Koejo (Soela-eil.), Paleleh en Samarinda, behalve toestellen ook gebouwen zullen eischen. Tegen *f* 49.000 voor 15 installaties en nog *f* 27.000 aan gebouwen voor de 6 laatste, komen de oprichtingskosten inclusief diverse uitgaven te zamen op *f* 920.000, terwijl de gezamenlijke bedrijfskosten op *f* 260 000 's jaars worden geschat. Voor scheepsstations komen de apparaten op *f* 13.000, de jaarlijksche kosten op *f* 1000 voor elk en voor de kleinere landstations zijn die getallen *f* 17.500 en *f* 5.000.

De slotsom, waartoe de schrijver komt is: „Dat voor de Regeering thans het oogenblik daar is om op te houden met het leggen van nieuwe onderzeesche kabels in Nederlandsch Oost-Indië; het is verantwoord als zij hare nieuwe verbindingen bewerkstelligt door middel der draadlooze telegrafie en het algemeen belang vereischt, dat zij zulks doet in eigen beheer".

Wanneer men de helder gestelde brochure leest, dan krijgt men de overtuiging dat de schrijver in zijn betoog uitnemend geslaagd is en dat door zijn flinke en breede opvatting der zaak zijn persoonlijk aandeel in het ontwerpen en beheeren van zulk een gouvernementsonderneming, er zeker een aanwinst voor zou zijn. Het is te hopen, dat als eenmaal de in uitzicht gestelde internationale conferentie, die tot 3 October aanstaande is uitgesteld, zal hebben plaats gehad en de internationale belangen, die bij de zaak betrokken zijn, scherper omlijnd zullen wezen, de regeering op de denkbeelden van den heer Onnes in zal gaan.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

VERSLAG VAN DE EERSTE TENTOONSTELLING-JAARMARKT TE SOERABAJA.

Ter gelegenheid van het Moeloedfeest werd van 14—21 Mei 1905 te Soerabaja een alleszins geslaagde pasarmalem of jaarmarkt gehouden, waarvan het door den controleur J. E. Jasper gestelde officiëele verslag, versierd met zeventien afbeeldingen, eene kennisneming in ruimen kring verdient. Tot het organiseeren van die jaarmarkt had zich een commissie gevormd met den Assistent-Resident Arends aan het hoofd, waarin ook de president der afd. Soerabaja van de vereeniging Oost en West en andere notabelen zitting hadden, waaronder de Regent en de Patih van Soerabaja in het bijzonder blijk gaven van hun bijval aan het plan. Om de aantrekkelijkheid te vergrooten, werd naast behoorlijke uitstalling en degelijke inrichting van werkplaatsen, ook gezorgd voor feesten, goede verlichting, versiering enz. Het gouvernement verleende een renteloos voorschot van *f* 3500, dat blijkens de verantwoording niet alleen werd terugbetaald, doch het bezoek was zoo groot en de zaak slaagde zoo goed, dat er van de *f*22,200 bruto-inkomsten, na terugbetaling van dat voorschot en de verschillende uitgaven nog ± *f* 2200 saldo overbleef. Het bezoek was in de eerste dagen zoo buiten verwachting, dat men het programma, dat eerst van 14—17 Mei liep, nog uitbreidde tot 21 Mei.

Het doel, dat men beoogde, was de verschillende producten van Inlandsche nijverheid en kunstnijverheid meer bekend te maken, daarvoor een ruimer afzetgebied te krijgen, daardoor de nijveren tot geregeld arbeiden aan te moedigen en hen in relatie te brengen met de te Soerabaja bestaande toko Tontonnan, waardoor voor de leveranciers van gewilde artikelen eene gelegenheid wordt geopend hun waar door tusschenkomst van anderen van de hand te zetten. Van verschillende zijde werd medewerking gevraagd, doch geconstateerd wordt dat die, hetzij door gemis aan tijd tot voorbereiding, hetzij van belangstelling van vele ambtenaren, niet overal in dezelfde mate verleend werd. Toch geeft het verslag den indruk dat men tevreden kan zijn, want niet alleen lokten volksspelen, senènnan, vuurwerk, loterijen en dergelijke veel toeschouwers, er werd ook veel verkocht. De jaarmarkt droeg het karakter van een tentoonstelling en de verschillende door den heer Jasper ingestelde afdeelingen, t. w. vlechtwerk, weefkunst, hoorn-, been-, ivoor- en paarlemoerwerk, steen- en aardewerk, houtsnijwerk, modellen, ijzerwerk, wapens, lederen fluweelbewerking, handwerken, koperwerk, goud- en zilversmeedkunst, oliën, parfumerieën en planten, werden elk aan de zorgen van een onderdistrictshoofd toevertrouwd. Intusschen werd niet vastgehouden aan de usance van tentoonstellingen, dat alles wat verkocht wordt in de uitstalling blijft tot na afloop er van, omdat bij ondervinding gebleken was dat zulks een min of meer nadeeligen invloed uitoefende op den kooplust der bezoekers.

De inzendingen van de hoofdplaats Soerabaja werden door de eigenaars of vervaardigers zelf gebracht en verkocht en aan nijveren van buitenaf, die op het terrein hun arbeid zouden toonen, werd vergoeding toegekend. Hiervan

werd ook wel door verkoopers gebruik gemaakt, die bleken goede zaken gemaakt te hebben, doch omdat het hier de eerste maal was en er eene aanmoediging tot inzending voor eene volgende gelegenheid in gelegen was, werd hiermede ditmaal eenigszins vrijgevig te werk gegaan.

Behalve de entrées werd door de verkoopers zelf voor ± *f* 15,000, door de restauraties, warongs, enz. voor ± *f* 10,000 omgezet, zoodat in het geheel op deze eerste jaarmarkt te Soerabaja voor ± *f* 40,000 is omgegaan.

Wanneer men de beschrijving leest van de inrichting van het terrein vóór de messigit van Kemajoran, waar de zeer primitieve gebouwen waren opgesteld en van hetgeen daar ten toon was gesteld, dan krijgt men den indruk dat op verschillende punten deze wijze van aanmoediging der inlandsche nijverheid werkelijk de goede is, dat het individueel initiatief van den inlander wordt aangemoedigd en dat dit zich in ruimer kring zal toonen.

Zoo brengt ons de schrijver door de eenvoudige witgekalkte en met vlaggedoek versierde bamboepoort, langs de loods waar de electrische installatie is opgesteld en een met groen en vlaggen versierd restaurant van een Chinees staat, al dadelijk bij een lage loods, waarin de verzamelingen uit Soekaboemie en Soekapoera zijn te zien. Niet het minst merkwaardig is hier de Soendanees Moenasan, om wien enkele nog bescheiden nijveren uit de Preanger zich tot eene coöperatie hebben verzameld. Moenasan is 't, die de bestellingen ontvangt, de vergoedingen voor reis- en verblijfkosten ten behoeve der Soendaneesche werkers toucheert en de uitstalling heeft gerangschikt, die dank zijn vaardige hand, zulk een goed figuur maakt. Kortom Moenasan, rap van tong, opkomend voor zijn werkers is één uit duizenden, zooals de heer Jasper zegt, iemand als Paq Ras ten opzichte van de Soerabajasche koperwerken, iemand die de leiding van boven volmaakt heeft leeren begrijpen en zich gaandeweg eenige handelstact en energie eigen heeft gemaakt. Toen bijna alles was uitverkocht wilde hij eerst telegraphisch nog meer goed vragen en toen het hiervoor te laat bleek, wist hij toch nog een voor vlechtwerk bestemde tent met sarongs te vullen, omdat deze er zoo onooglijk ledig begon uit te zien.

Keurig moet de collectie geweest zijn van Singaparna'sch en Indihiang'sch vlechtwerk en het hoorn- en beenwerk van den bekwamen Andras uit Soekaboemie wordt niet minder geroemd. Op zijn wajangkoppen tot wandelstokknoppen versneden, weet deze een wonderlijke expressie vast te leggen. „Ik heb dien fijnen, schalkschen lach op de gezichten van hoornen figuren meer gezien", zegt de heer Jasper, „en hoe de dessaman uit de Preanger geheel uit het hoofd, enkel met behulp van pennemes en schuurpapier de knappe oogjes, de even geopende mond met duidelijk zichtbare tanden, de tot een lach opgebolde wangen, de sierlijk-krullende, dunne snor weet uit te beelden op een kop of buste, waaraan nog menige versierselen miniatuur-fijn zijn aangebracht, is mij een raadsel gebleven. Hij ziet in de kromme punt van een jonge hertehoorn iets, wat voor zijn doel dienen kan, en dadelijk maakt hij er een langneuzigen kop van, welke grappig is door opvatting, praktisch als handvat voor wandelstok". Kleine hartsvangers met zwart hoornen schede en wit beenen handgreep, die zich door sierlijkheid en eenvoud onderscheiden, werden reeds den eersten dag geheel uitverkocht.

Naast de genoemde uitstallingen komen de voorwerpen van witte pijpaarde gebakken, uit Bodjonegoro, waar de controleur van Padangan leiding aan gaf door eenige pottebakkers naar de Boeroeboedoer te zenden om de figuren der Hindoesche mythologie te leeren kennen. Het geleverde doet zien dat zij het bij nauwkeuriger werken nog ver zullen brengen, doch ook het bakken moet beter geschieden en door het opleggen van glazuur, dat nog door geen pottebakker in Indië geschiedt, moet de hardheid worden verhoogd.

Het bestek van dit overzicht gedoogt niet bij alle onderdeelen van het verslag stil te staan, zooals de vlechtwerken van Bawean, de collectie uit Asahan, het bamboebrandwerk van Tjitjoeroek, de manden van Ambon, Ceram enz. Dan volgen de weefsels, waarbij de leiding van bekende Raden Ajoe's en Adjengs vermeld wordt. Curieus is vooral ook de helbonte uitgebreide collectie speelgoed, die onmiddellijk op de weefsels volgt: ,,Wat al niet uitgevonden, bedacht, geknutseld en geprutst wordt voor de kinderen, waarmee Soerabaja rijk bevolkt is! Zooveel is binnengekomen, dat de helft geplaatst is moeten worden in het uiterste hoekje van de werkloods, waar ondanks de vrij afgezonderde ligging hiervan toch bijna alles reeds op den eersten dag was uitverkocht. Toen kwamen mannen en vrouwen aandragen met nieuwe hoeveelheden, thuis nog overgebleven, of in haast samengeflanst, maar de versche aanvoer kon den snellen verkoop niet bijhouden, zoodat de loodsen voor speelgoed een ongezellig-leeg aanzien hadden, toen de pasarmalem reeds eenige dagen had geduurd". Op hoornwerk van Soerabaja volgt nu een ruim gebouw in beslag genomen door een consortium van 18 Palembangers, die de kunst van tentoonstellen beter verstaan dan de Javanen. Tjinde's, zijden lorik sarongs, katoenen patola's, met zilver- en gouddraad versierde songkèts, zijden slendangs met luxe-randen, enz. maken hier een fraai effect. ,,Borduren, kantwerken en weven behooren tot de prettigste bezigheden van de Palembangsche vrouw. Zoo ziet de bezoeker in dezelfde loods, achter de uitstaltafels, overdag 3 werksters bezig; een borduurster, die over haar werkraam gebogen is en op het uitgespannen linnen eigen motieven aanbrengt; een Palembangsch meisje, dat met wonderbaarlijke snelheid de klosjes garen heen en weer werpt om het patroon te vormen, hetwelk op het zadel door een teekening op papier en middels spelden is aangegeven en een weefster, geduldig draadje voor draadje lasschend in den doek, welk gedeeltelijk af is. De arbeid dezer 3 nijveren is wel bezienswaardig; het meisje vooral, ongedwongen neerzittend op een rustbank, heeft voor talrijke bezoekers en bezoeksters nog al eens te toonen, hoe rap zij de klikklakkende klosjes met haar lenige vingers weet te bewegen".

Iets verder trok de Djokdja'sche etalage onder leiding van Mevrouw Ter Horst—De Boer de aandacht en doet zien welke resultaten de vereeniging ,,Djokdja'sche kunstarbeid" met haar leiding verkregen heeft. Imitatie antieke hindoebeelden, uitgeslagen lederwerk, schilderwerk, enz. gaan hier de revue voorbij om bij het blikwerk van Saleh van Semarang weer meer op practisch terrein te komen. Deze practische blikslager uit kampong Pekodjan heeft zijn kunst ook toegepast op artikelen voor Europeesche doeleinden en door zorgvuldige afwerking, goede keus van verfsoorten en versieringen gunstige effecten verkregen, die bij niet te hoogen prijs een goed debiet bevorderen.

Onder de zilverwerken worden de producten van smeedkunst geroemd van Djemadi van Semarang, die voor den Soerabajaschen Tarmidin weliswaar nog onderdoet, doch zoowel voor de inlandsche als voor de Europeesche vrouwen nog al goedkoope en daarom gewilde artikelen vervaardigde. Hadjie Imam echter is van allen de bekwaamste en zijn werk behoeft inderdaad niet voor dat van den Europeeschen zilversmid onder te doen. ,,De similischittering in sommige partijen wordt door dezen zilversmid van kampong Kalongan weergegeven door diep ingestoken sterfiguren. Dit middel, toegepast naast de matbranding en het graveeren, maakt het voorwerp nog sierlijker; en weet nu de zilversmid ook den geheelen vorm gracieus en ongewoon te doen zijn, dan is het", zoo zegt de heer Jasper, ,,als specimen van Inlandsche zilversmeedkunst een ware lust voor de oogen". Doch ook werk uit de Padangsche

Bovenlanden, uit Tjaringin en uit Japara wordt geroemd en waar inzendingen van laatstgenoemd gewest ter sprake komen, blijft Raden Adjeng Roekminie niet onvermeld, met de leiding die zij aan de Japarasche kunstenaars gaf, ook in snijwerk en weefsels. Dit laatste is in het Siloengkangsche weer door geheel andere genres vertegenwoordigd, waarbij de controleur Van Stenis te Padang tot den bloei der industrie medewerkt, terwijl zijn collega Van Affelen van Saemsfoort Lomboksch vlechtwerk zond. Uit Mataram op Lombok heeft zijn collega Darlang vier geverfde en vergulde beelden gezonden, door Balineezen van Tjakranegara uit één stuk gesneden, helden voorstellend uit de Ramayana. In hunne artistieke groepeering geven zij weder hoe de maker dweept met de hem nog bekende verhalen van woesten strijd uit het oude epos, waarvoor zij met nauwgezetheid en zorg in al hun details zijn behandeld.

In de werkloods zag men den Madoereeschen mattenmaker aan het werk naast den snijder van krisgevesten, de kantwerkster, den Bandjareeschen diamantslijper en den vervaardiger van lederen wajangpoppen. Daar werden door een hadjievrouw kostbare songkèts geweven en door een Mengantische dessameid goedkoope lorik kains „zoo jammerlijk verdreven door Europeesche katoentjes". Een gamelanmaker had er een smederij geïmproviseerd en Romli, de geëmancipeerde Soendanees, snijder van stempels en wajangfiguren uit speksteen, zit er met zijn maats aan een zelf uitgevonden draaibank. Deze bleven nog na afloop van de jaarmarkt te Soerabaja om de vele door hen aangenomen bestellingen te kunnen uitvoeren. Romli is nog niet zoo energiek als Moenasan, doch hij verstaat als deze de kunst van reclame maken. Ook een speksteenen statuette van Radja Astina wordt geroemd en weldra zal deze gebruik maken van motieven uit het hem in bruikleen afstane werk van Von Saher over de versierende kunsten in N.-I. Verder verdienen de steenwerkers van Magetan genoemd te worden, die in de werkloods allerlei voorwerpen uit graniet bikken. Een volgende maal hoopt men die werkloods een grooter uitbreiding te kunnen geven, om ook aan andere ambachten plaats te verleenen.

Buiten de werkloods waren de miniatuur-dessa's Tjankir en Donowatie opgesteld, de eene gelegen in het minder welvarende district Goenoeng-kendeng (res. Soerabaja), de laatste nabij de hoofdplaats. Het contrast is duidelijk merkbaar. De woningen van Tjangkir met atap gedekt, zijn van een gemoedelijk dessa-voorkomen; de andere met pannen daken, beplante erven, geverfde stijlen en kerees, doen denken aan een vooruitgaande kampong bij een groote stad. De patih had er vlak bij een bazaar, waarin naar eigen smaak inzendingen van inlandsche ambtenaren en hun vrouwen bijeen waren gebracht.

In de tweede groote tentoonstellingsloods waren aan het einde een heele verzameling bloemen en planten uit de omstreken van Kedoengdårå en Koepang bijeengebracht, waar de tuinbouw nogal beoefend wordt. Verder vond men hier de collectie akar-wangie-voorwerpen van Wonosobo. Voorts inzendingen der fabriek Odorata (zie *Ind. Gids* 1904, II bl. 1586) en uit Meester Cornelis geleien en manisan. Verder leder- en fluweelwerk, harnachementen, koperwerk, waarbij dat van Gresik niet zoo hoog staat als dat van Soerabaja, terwijl daarentegen Bandjermasin op dit punt een goed figuur maakt. Het blikwerk van Soerabaja staat achter bij het genoemde van Saleh uit Semarang. Verder had men hier ijzerbewerking, giet- en smeedwerk uit de werkplaatsen van Pa Aminah, ijzeren landbouwwerktuigen uit Magetan, goed gesmede kapmessen uit Pasirian, enz. Voorts een interessante wapenverzameling van den controleur van Tanahmerah Petrus, die hieromtrent in het „Weekblad voor Indië, 2e jaarg., n°. 4 een studie gaf.

Een groep modellen van prauwen, vischwerktuigen, van de buurt Dapoehan

ter hoofdplaats, daarnaast allerlei voortbrengselen van houtbewerking, kisten, meubelen, klompen, gamelans en ten slotte steen en aardewerk vullen de lange loods, waarbij niet langer kan worden stil gestaan. De schrijver geeft nu nog een bespreking van een door hem bijeengebrachte collectie vlechtwerk, die ruim 1300 nummers telt en welke voorwerpen uit alle oorden van Nederlandsch-Indië omvat.

De aantrekkelijkheid van de jaarmarkt werd niet weinig verhoogd door de volksvermakelijkheden, welke èn door haar volledigheid èn door haar voor Soerabaja zeldzaam voorkomen, zoowel voor den Europeeschen als den Inlandschen bezoeker hoogst interessant waren. Allereerst de senènnan, welke, om der oude traditie getrouw te blijven, op Maandag (senèn) gegeven werden. Met het oog op de beperkte ruimte, werd daaraan slechts door een 50-tal ruiters deelgenomen, die, omdat zij al jaren te Soerabaja afgeschaft zijn, uit het naburige Sidhoardjo waren besteld. Het waren niet de dessahoofden der afdeeling, geprest om kosteloos mede te doen, doch personen behoorlijk gehonoreerd. Terwijl aangehaald wordt wat Valentijn over deze oude spiegelgevechten schreef, wordt uit Raffles overgenomen hoe het niet minder oude gamboeh vertoond werd, waarbij in geel uitgedoste mannen, het bovenlijf met borèh besmeerd, langzame danspassen uitvoeren onder begeleiding van gamelanmuziek. Verder gaf naast de wajang poerwå en wajang golèk, de topèng er vertooningen van Pandji-verhalen, waaromtrent het noodig in Serrurier's bekend werk is medegedeeld. Naast de koeda kèpang, bij de voorstelling, waarvan door op een paard van bamboevlechtwerk gezeten personen spiegelgevechten worden uitgevoerd, vertoonen de terbang kedoeng, de in een kring rondgaande mannen, die al zingend en hoofdschuddend in geleidelijk crescendo hun in de hoogte geheven tamboerijnen beslaan, een gebruik, dat zijn oorsprong vindt in godsdienstige opwinding. Een inlandsche clown, die humor en fijne satire goed schijnt te begrijpen, is de sandoer Madoera, terwijl de gandroeng's Bali, twee danseressen, die ook elders éclat gemaakt hadden, voor deze jaarmarkt ontboden, nog al de aandacht van het publiek trokken. Met optochten in haast georganiseerd, en met vuurwerk werd de rij der vermakelijkheden van deze jaarmarkt gesloten.

DE MADOERA-STOOMTRAM.

Onlangs verscheen het 9de jaarverslag van deze onderneming, waarvan de hoofdlijn op 31 Dec. 1901 definitief over de volle lengte geopend werd, zoodat de laatste vier jaarverslagen gelegenheid geven om over het al of niet slagen en de vooruitzichten eenig denkbeeld te krijgen. Zooals reeds vroeger is medegedeeld, (zie *Ind. Gids* 1904, II bl. 1120 en 1905, II bl. 1208) hebben de resultaten niet aan de verwachtingen beantwoord, ondanks de krachtige en veelzijdige pogingen, die gedaan werden om het vervoer aan te wakkeren.

Raadpleegt men een kaart, dan blijkt de hoofdlijn van het laadhoofd te Kamal tegenover Soerabaja eerst over 18.3 K.M. te loopen naar Bangkalan op de N.W. kust van Madoera en van daar Z. Oostelijk naar Kwanjer op de Zuidkust te gaan (45 K.M.), van waar de lijn over Balega (77.9 K.M.) met een bocht binnenwaarts naar Sampang (101.7 K.M.) gaat, om verder evenwijdig aan de Zuidkust Pamekassan te bereiken, liggende op 132.6 K M. van Kamal. Van de hoofdplaats Pamekassan gaat de lijn eerst Oostwaarts

tot Baloeto (178.5 K.M.), dan Noordwaarts tot Soemenep (199 K.M.) en bereikt, na Marengan (203 K.M.) gepasseerd te zijn, de fabriek Kali-Anget op 208 K.M. en het eindpunt, de halte van dien naam, op 208,769 K.M. van Kamal.

Ten einde het reizigersverkeer naar het eindpunt te ontwikkelen, bracht de maatschappij een passagiersboot in de vaart tusschen Kali-Anget en Panaroekan op den vasten wal van Java, waardoor tevens het zout rechtstreeks naar Oost-Java vervoerd kan worden. Hoewel ook met die boot vele teleurstellingen werden ondervonden, schijnt dit vervoer wel iets te beloven. De eerste stoomer hiervoor bestemd, leed namelijk schipbreuk; toen kwam de „Caroline" eindelijk op 2 Dec. 1902 te Soerabaja, doch nadat deze in 1903 vijf maanden gevaren had, ontstond een gebrek aan de ketels, door geheele vernieuwing gevolgd, zoodat eerst in 1904 gedurende 9½ maand en in 1905 het geheele jaar door gevaren kon worden. De opbrengst van die vaart beliep in 1905 *f* 35,096 tegen *f* 15,938 in 1904. Hieronder was in 1905 een bedrag van *f* 30,875 verdiend aan 51,583 passagiers en de rest van goederen. Als men nu leest dat de uitgaven ten behoeve van dit stoomschip in 1905 bedroegen *f* 26,045 en in 1904 *f* 21,663, dan blijkt dat voor het eerst ruim *f* 9000 op deze reizen is verdiend, waarop in het vorige jaar nog werd verloren. Volgens het verslag over 1903 voer de Caroline tevens geregeld van Tjiamplong, de havenplaats van Sampang met Probolinggo, doch na 3½ maand bleek dit laatste traject verlies op te leveren en deze lijn werd na 1 Juli 1904 opgeheven. Ook een gedurende een maand (1903) beproefde verbinding per boot van Kamal met Grissee, in aansluiting aan de treinen van de Goendih—Soerabaja-lijn der N. I. S. werd opgeheven, omdat het verkeer ver beneden de meest bescheiden verwachting bleef.

De belangrijkste zeeverbinding vormt de geregelde vaart van Kamal naar Soerabaja, waar over een zeelijn van 6 K.M. lengte in 1905 vervoerd werden 263,158 passagiers of 721 per dag, tegen 678 per dag in 1904.

Wegens de genoemde zeetransporten heeft de maatschappij vijf stoombootjes in gebruik, voorts 10 tjuniaprauwen en nog eenige kleinere vaartuigen. De stoombooten „Pollux" en „Castor" worden gebezigd voor het slepen van prauwen en als reserve voor het personenverkeer; de „Pandora" voorziet in de vaart voor passagiers viermaal daags heen en weer tusschen Kamal en de aanlegplaats bij Fort Prins Hendrik te Soerabaja; de „Christine" is een laadboot niet voor passagiers ingericht, die o.a. tijdelijk met een prauw op sleeptouw in het verkeer Kali-Anget—Panaroekan voorzag. De vijfde stoomer is de reeds genoemde „Caroline".

Dit drijvend materieel brengt voor de maatschappij eigenaardige bezwaren aan onderhoud mede; daar er geen geld was om een drijvend dok er voor te bekostigen, behelpt men zich voor de reparaties met een te Kamal aangelegde sleephelling.

Omtrent het ijzeren los- en laadhoofd te Kamal leest men dat dit in den loop van 1901 voltooid werd en voorzien van een ponton met loopbrug en remmingwerk voor het aanleggen der booten. De vrachtboot en prauwen liggen langszijde van het ijzeren hoofd. Op het einde van het steenen laadhoofd, waarvan dit ijzeren blijkbaar het verlengde vormt, is een wisselspoor en een douanegebouw en sedert 1903 ook een rijstpakhuis. Later is over het geheele hoofd dubbel spoor gelegd. Gelukkig was men niet met dit laadhoofd te Kamal, want blijkens het verslag over 1902 moest de ponton-inrichting, die bij hooge deining niet voldeed, worden weggenomen en door een verstelbare loopbrug vervangen. Ook te Kali-Anget werd een aanlegsteiger gebouwd, terwijl een laadhoofd te Tjiamplong, na over 460 K.M. gevorderd

te zijn, werd gestaakt en een daarvoor bestemde ijzeren brug in het magazijn opgeborgen.

Intusschen schijnt het behoorlijk naderen van het hoofd te Kamal ook al niet zonder bijzondere waarborgen mogelijk te blijven, want er werd in 1905 een baggermolen in dienst gesteld, welke werd besteld: ,,om de geul voor de sleephelling op diepte te houden, alsmede tot verdieping van het vaarwater voor de pier te Kamal". In 1905 werd daarmede 23,527 M³. grond weggebaggerd voor *f* 6395.

In welke groote financiëele moeilijkheden de maatschappij verkeerde, kan blijken uit de achter het verslag over 1902 gevoegde ,,Nota voor Aandeelhouders". Bij de oprichting werd de verwachting uitgesproken, dat men den aanleg, enz. zou kunnen bekostigen uit een kapitaal van 3 millioen gulden aan aandeelen en 3 millioen aan obligaties. In werkelijkheid werd de lijn 16 K.M. langer dan geraamd was om oeconomisch een beter tracé te krijgen en kostte aan:

Constructierekening van den tramweg	*f* 4,950,000.—	
Rollend materieel	,, 800,000.—	
Telephoon	,, 25,000.—	
Werkplaats	,, 185,000.—	
		f 5,960,000.—
terwijl besteed werden:		
Voor het waarborgkapitaal		,, 35,000.—
,, den magazijnsvoorraad		,, 100,000.—
,, schepen en overlaadinrichtingen, voor zooveel die uit beschikbare middelen konden bestreden worden		,, 255,000.—
		f 6,350,000.—

De bouwkosten die ± *f* 24,000 per K.M. beliepen, kunnen voor een lijn met eene spoorwijdte van 1.067 M. niet hoog worden genoemd.

De financiëele reorganisatie, waartoe de ongunstige uitkomsten aanleiding gaven, wordt beschreven in het verslag over 1904. Er was eene Vereeniging opgericht ter behartiging van de belangen van Houders van 4 pCt. Obligatiën ten laste der Madoera Stoomtram Maatschappij en de onderhandelingen door deze gevoerd, hebben er toe geleid dat het aandeelen-kapitaal met 10 pCt. is verminderd, zoodat de aandeelen van *f* 1000 op *f* 900 zijn gebracht. Het verschil is gebruikt voor afschrijving. Verder zijn de 4 pCt. obligaties en eene vordering der Ned. Handelmaatschappij ad ± *f* 344,000 geconverteerd in preferente andeelen, waarvan voor *f* 3,350,000 werden gecreëerd, terwijl eindelijk laatstgenoemde maatschappij voor hare gedekte vordering en voor hetgeen zij nog verstrekken zal ingevolge het door haar geopend crediet tot een maximum van *f* 750,000, 5 pCt. obligatiën à pari neemt (te beginnen met 1910 in zestig jaren af te lossen) en daarvoor afstand doet van haar hypotheek- en pandrecht.

Die preferente vordering werd later op *f* 600,000 vastgesteld. Beschouwt men nu de balansen over 1904 en 1905, dan blijkt dat de rente ad 5 pCt. behoorlijk betaald is en dat bovendien in 1904 1 pCt. en in 1905 1½ pCt. aan de preferente aandeelhouders over het uitgegeven kapitaal van *f* 3,344,000 kon worden vergoed.

Om het bedrijf zooveel mogelijk lucratief te maken, werd in Febr. 1902 door den Administrateur een request ingediend bij den G.-G. om het transport van het zout naar de residenties in Oost- en Midden-Java aan zijne maatschappij op te dragen. Hierop werd goedgunstig beschikt en de Directeur van

O. E. en N. werd gemachtigd met de maatschappij eene overeenkomst aan te gaan voor genoemd transport op de bestaande voorwaarden en tegen dezelfde prijzen waarvoor het vervoer was aanbesteed. Dit vervoer omvatte de residenties Madoera, Japara, Soerabaja, Solo, Pasoeroean en Probolinggo en ging voorloopig op de oude wijze met prauwen; doch, zoodra het zout in verpakten staat vervoerd werd, kwam het in ruimer hoeveelheid langs de tramlijn. In 1903 werd ook voor het vervoer van het zout in Madioen en Rembang gecontracteerd, terwijl in 1905 bovendien melding wordt gemaakt van zoutvervoer in de residenties Besoeki en Kediri. Onder al die gewesten was alleen voor Solo en Japara los zout bestemd.

Het zoutvervoer voor de residentie Madoera geschiedde geheel per tram en in 1904 kon na invoering van het brikettenstelsel in Madioen en Soerabaja ook het zout voor die residenties per tram vervoerd worden van af Kali-Anget. In de tweede helft van 1904 werd begonnen met het vervoer per stoomschip en eigen prauw naar Panaroekan en Rembang. In dat jaar moest het zoutvervoer naar de overige residenties nog op de gewone wijze plaats hebben in afwachting van het gereed komen van de brikettenfabriek te Krampon (afd. Sampang), waaruit later meerdere residenties van zout voorzien zullen worden.

Vroeger had het vervoer van los zout, wegens de ligging der pakhuizen, van waar het vervoerd moest worden, het gemakkelijkst per prauw plaats. In den briketvorm komt het vervoer de tram ten goede, waartoe de beide genoemde briketfabrieken en die welke te Mangoenan nog niet in gebruik is genomen aan het net zijn aangesloten. Intusschen zal een vermeerderd vervoer uit Krampon eene vermindering van dat uit Kali-Anget tengevolge hebben.

Aan het zoutvervoer, buiten de tram om, zijn blijkens de winst- en verliesrekeningen over 1903, 1904 en 1905 de volgende sommen in die jaren verdiend: *f* 1766.10; *f* 12,255.09 en *f* 15,920.20[5].

Gaat men thans na hoe het staat met het vervoer van personen en goederen, dan heeft men omtrent de *reizigers* de volgende uitkomsten:

	Totaal aantal Reizigers.	Totaal aantal Reizigerkilometers.	Reizigers-dichtheid.	Opbrengst reizigersvervoer.
1900............	—	—	—	*f* 95,617.98
1901............	1,015,993	13,373,771	101	„ 149,926.54
1902............	962,374	16,377,373	209	„ 179,950.66
1903............	829,107	16,642,040	212	„ 167,378.17[5]
1904............	872,103	14,162,390	199	„ 177,839.07
1905............	794,210	16,833,393	239	„ 178,627.91

In deze opgaaf is sedert 1903 de opbrengst van het reizigersverkeer over zee van Kali-Anget naar Panaroekan niet opgenomen, zoodat de voorafgaande cijfers voor de vergelijking iets te hoog zijn. Uit deze cijfers blijkt dat de reizigersdichtheid (zijnde het aantal reizigerkilometers gedeeld door het aantal dagkilometers) in het laatste jaar het grootste is en dat de ontvangsten sedert 1903 eene stijging vertoonen, die echter van 1904 op 1905 niet groot is. Het absoluut aantal reizigers was zelfs geringer, doch zij werden in 1905 vervoerd over een gemiddelden afstand van 23.2 K.M. tegen 17.9 K.M. in 1904. Toch blijkt hier wel uit dat men het van locaalverkeer moet hebben. Reeds in het verslag over 1902 leest men dat doorgaande treinen niet hebben voldaan. De reis van Marengan tot Soerabaja duurt van 's morgens 5 u. 25 tot 's avonds 7 uur. De reizigers stappen onder weg uit en vervolgen hun reis den volgenden dag; handelaren, vooral Chineezen met geld, reizende om betalingen te doen te Soerabaja, overnachten onderweg, daar de aankomst

te Soerabaja hun te laat en de visitatie te Kamal en te Soerabaja lastig is. Het kwam dikwijls voor dat zij door visitatie van hun geld niet mede konden en te Kamal achter moesten blijven. In verband met het weinige gebruik van de doorgaande treinen gemaakt, zijn deze toen met 1⁰. Jan. 1903 opgeheven, waardoor de treinen op een meer geschikten tijd te Soerabaja aankwamen en van Marengan vertrokken. Er werden tusschen Pamekassan en Soerabaja twee treinen in elke richting ingesteld, eveneens tusschen Pamekassan en Soemenep. Sampang kreeg met Soerabaja drie verbindingen, Bolega vier en Bangkalan vijf, terwijl er vijf bootdiensten heen en weer voeren. Met 15 Dec. 1904 werd de dienstregeling gewijzigd. Tusschen Pamekassan en Soerabaja werd een trein uitgenomen in elke richting omdat het verkeer niet voldoende was. Tusschen Sampang en Soerabaja kwamen nu twee, tusschen Balega en Soerabaja drie, en tusschen Soerabaja en Tanah Merah vier verbindingen. Sampang en Pamekassan hebben met Soemenep en Kali-Anget tweemaal per dag verbinding. Ook het aantal bootdiensten Kamal—Soerabaja en terug werd met een verminderd, dus thans viermaal daags heen en weer. Deze regeling bleef in 1905 gehandhaafd.

Wat het *goederen-vervoer* betreft, geven de verslagen de volgende cijfers: Behalve een paar honderd ton bagage werden aan *vrachtgoed*, gedeeltelijk volgens wagenlading- en gedeeltelijk volgens stukgoederen-tarief vervoerd, in elk der jaren 1900 t/m. 1905 respectievelijk 7573, 19,224, 32,491, 26,918, 49,163 en 59,481 tonnen. Vooral in het begin zijn daaronder bouwmaterialen voor de briketfabrieken en andere wisselvallige zaken. Uit de gedetailleerde opgaaf van de soorten vrachtgoed, die verzonden werden, trekken de volgende de aandacht, omdat zij van meer normalen en blijvenden aard kunnen zijn.

Vervoerd in tonnen in de jaren:

	1901	1902	1903	1904	1905
Brikettenzout	1880	2496	2635	17846	20736
Brandhout	1214	165	403	815	1128
Djagoeng	142	1423	991	432	692
Gabah	—	306	1206	2965	2767
Grind	1169	3334	3896	1365	2064
Kapok	206	878	317	138	1037
Oliën (alle soorten inl.)	239	710	427	507	296
Manufacturen	192	293	256	181	186
Petroleum	552	929	803	1026	1217
Passerwaren	523	881	345	236	194
Rijst	8817	13175	3936	5314	8682
Suiker	77	402	223	198	186
Steenkolen	—	669	2251	2744	2602
Tokogoederen	328	878	1137	1321	1090
Machinerieën en fabrieksbenoodigdh.	60	275	483	604	480
IJs	141	835	156	162	138
IJzerwaren (incl. gegalv. en draad)	287	717	827	932	1232
Residu (brandstof)	47	232	—	—	1904
Water (voedingswater fabrieken)	—	—	—	—	3232

Uit dit overzicht blijkt dat in 1905 de grootste massa vervoerde goederen bestond uit briketten-zout, 35 pCt. van het totaal, rijst en gaba, te zamen 11,449 ton of bijna 19½ pCt. en voedingswater 6 pCt. van het totaal. Voorts maken de brandstoffen, hout, steenkool en residu, te zamen 5634 of 10 pCt. van het totaal geen slecht figuur. Vergeleken met het vorige jaar waren ook

grind en kapok toenemende. Daar de briketfabrieken ingericht zijn op vloeibare brandstof, zal het vervoer van steenkolen en brandhout af, doch dat van residu in het vervolg toenemen. Op het vervoer van voedingswater mag in de toekomst niet meer worden gerekend.

Zooals vroeger reeds gezegd is, wijst een druk rijstvervoer, zooals in 1902, op plaatselijk gebrek aan dit voedingsmiddel wegens slechten oogst en is de bate hierdoor verkregen omgekeerd evenredig met de welvaart.

Passerwaren namen in hoeveelheid af, hetgeen in verband met verminderd reizigersvervoer over korte afstanden, kan wijzen op eene minder gelukkige dienstregeling, waardoor de markten niet tijdig genoeg bereikt worden. Ook manufacturen deelen misschien om dezelfde reden in dien teruggang; daarentegen schijnt de toeneming van tokogoederen waarschijnlijk. Hoe men het echter ook beziet, evenals andere trammen van de suiker afhangen, is het hier het briketzout dat de zaak voor een groot deel goed moet maken. Aanvankelijk is er nog al veel vervoerd om depôts te vormen, doch op den duur schijnt ook bij normaal verbruik de omvang van dit vervoer nog voor uitbreiding vatbaar. In het jaar 1904 werden volgens het Kol. Verslag op Java en Madoera verkocht ruim 1,276,000 pikols of, berekend tegen 56 K.G., 71,456 ton. Wanneer men aanneemt, hetgeen bij directe verzendingen over zee naar West-Java zelfs onwaarschijnlijk is, dat al dit zout langs den tramweg gaat, behalve dat hetwelk over zee naar Pasoeroean en Besoeki verzonden wordt, te zamen 7336 ton, dan kan in de gunstigste omstandigheden het vervoer per jaar nog stijgen tot ± 64,000 ton of het drievoudige van de tegenwoordig vervoerde hoeveelheid. Niet al dat zout behoeft echter van het eindpunt te komen, omdat de tweede fabriek in Sampang ligt en de derde bij K.M. 136.4 (Mangoenan).

Volgens het verslag van 1905 brachten alle goederen in 1905 op zee- en landlijn per tonkilometer *f* 0.028 op. Hoeveel de uitgaven zullen toenemen als het zoutvervoer verdriedubbeld wordt, is niet vooruit te zeggen, doch beschouwt men dat meerdere als massaal vervoer, waarvoor alleen de meerdere tractiekosten te betalen zijn, dan is de winst bij *f* 0.008 exploitatiekosten (zie *Ind. Gids* 1905, II bl. 1444) misschien netto *f* 0.02 per tonkilometer. Nu wordt al het zout vervoerd over 209 K.M., later deels over de helft van den afstand (van fabriek Krampon). Men zal dus in de toekomst op niet veel meer dan op 0.02 × 100.6 K.M. of ± *f* 2 winst per ton mogen rekenen, gevende ± *f* 86,000. Dit meerdere zoutvervoer zou dan het dividend van de preferente aandeelen hoogstens op 4 pCt. brengen. Wil de zaak op den duur nog een redelijke winst voor de oude aandeelhouders en aflossing der obligatieleening geven, dan zal naast het zout nog ander massaal en reizigersvervoer moeten komen. Men tracht dit blijkbaar te bevorderen, want blijkens het verslag over 1905 werden met 25 handelaren van Soemenep, Sampang en Bangkalan vrachtovereenkomsten gesloten tegen verlaagd tarief. Het is inderdaad te hopen dat men met de aanmoediging van zulk verkeer en dat naar de passers (Madoera is de dichtst bevolkte residentie), wat succes moge hebben, want alles wat in de verslagen te lezen staat over de wijze van beheer en de maatregelen om allerlei tegenvallers te boven te komen, geeft den indruk dat gewerkt wordt met eene energie en toewijding, welke door gunstiger uitkomsten verdienden bekroond te worden.

J. E. d. M.

NADERE BERICHTEN OVER DE ZIJDETEELT IN TAGERANG.

Onlangs bevatte het *Batav. Nieuwsblad* het verslag van een bezoek gebracht aan de zijdefabriek nabij Tangerang, waarvan in dit tijdschrift in 1904 (I bl. 786) melding werd gemaakt. Daarin wordt geschetst met hoeveel geduld de Chinees Li Kim Liong alle moeilijkheden tracht te overwinnen. Thans is de fabriek door de moeilijke jaren heen en de mogelijkheid van zijdecultuur en zijdefabricage op Java voldingend bewezen. Reeds vroeger is op de teleurstellingen gewezen om een krachtig ontwikkeld ras te krijgen. Toen volgde het afwikkelen der cocons, dat eerst met een handtoestelletje geschiedde; doch toen moest het bewijs geleverd worden dat, wat in het klein kon, ook in het groot zou gelukken. De liefhebberij was ernst geworden. Li Kim Liong plantte op gronden, welke anders ongebruikt zouden blijven, moerbezieboomen, bestelde spindels, ontbood geregeld eieren-materiaal. Als voorbeeld van zijn energie wordt vermeld dat hij door eigen studie met behulp van een woordenboek Engelsch leerde, omdat de catalogi der machines in die taal gesteld en de correspondentie daarover er in gevoerd moest worden.

De zijdefabriek is gevestigd in een bijgebouw der vroegere administrateurswoning eener suikerfabriek, op de bescheiden schaal zooals die destijds in het Tangerangsche bestonden. Binnentredende ziet men aan weerszijden van een lange tafel een zestigtal vrouwen tegenover elkander zitten: Die aan de linkerzijde om de cocons in heet water te weeken en de slechte er uit te zoeken; die aan de rechterzijde om de draden aan elkaar te hechten en ze te leiden naar het toestel, dat ze zelf afwindt. Zonder in de bijzonderheden van dezen arbeid af te dalen, wordt vermeld dat dit toestel naar een door den eigenaar verbeterd model, onder zijn toezicht is gemaakt. De machinale beweegkracht, de verwarming van het water door stoom worden geleverd door een stoommachine met ketel in een afzonderlijk gebouw opgesteld, waar ook reservedeelen voor de machine vervaardigd kunnen worden, zelfs gietwerk, om kosten van bestelling van elders te vermijden. In de groote loodsen, die vroeger dienden om de suiker op te slaan, staan nu eindelooze rijen met rakken, bezet met tetampah's, waarop een witte, oogenschijnlijk levenlooze stof. „Die stof blijkt echter te leven: het zijn de vaalwitte zijderupsen, in alle stadiën van ontwikkeling, op, over en door elkaar wriemelend. Neen, wriemelend is het woord niet, de hoogste gelukzaligheid van een zijderups is met zoo min mogelijke lichaamsbeweging zooveel mogelijk te eten en als ze zich op de tetampah voortbeweegt, dan is het om een rustig plekje voor dezen arbeid te vinden. En daar lagen ze nu bij duizenden, van de pas geborenen, niet grooter dan een speldeknop, tot de volwassenen een vinger lang, niets anders doende dan eten. De moerbezieblaren worden voor deze dieren gekorven, al naar den aard van het beestje het verlangt. En als deze laatste teekenen gaan vertoonen van oververzadiging, dan worden ze overgebracht naar een ander locaal, waar ze gelegenheid krijgen zich voor den winterslaap te omhullen met de kostbare cocon, — de slaap waaruit voor de meerderheid geen ontwaken meer is. Want als de cocon is afgesponnen, laat men de pop stikken.

„De grootste exemplaren worden uitgezocht voor de voortteling en overgebracht naar een ander locaal. Daar mag de pop zich tot vlinder ontwikkelen en zorgzame handen zijn druk in de weer de beestjes, te lui bijna om zich op de teere vlerkjes te verheffen, een gelukkige honeymoon te verschaffen. Dat duurt niet lang, doch een vlinderleven is ook maar kort. En na de paring volgt onverbiddelijk het doodvonnis over de mannetjes, terwijl de vrouwtjes gelegenheid krijgen zich te vermenigvuldigen. Het uitbroeden der eitjes wordt natuurlijk langs kunstmatigen weg bevorderd".

Li Kim Liong, steeds in zijn werk opgaande, wees den bezoeker op producten der paring van den Chineeschen met den Japanschen vlinder, van kruising van Italiaansch en Spaansch bloed en andere. Hij gaat steeds voort nieuwe proeven te nemen om een rups te krijgen, die tegen alle Indische weersinvloeden bestand, goede zijde levert, en hoopt daarin te slagen.

De onderneming, die twee jaar geleden nog slechts 3½ pikol zijde leverde, schijnt in het afgeloopen jaar op een product van 12 pikol te zijn gekomen. De groote moeilijkheid voor de uitbreiding van het bedrijf is de aanleg van moerbezieplantsoenen. Het product vindt gereedelijk afzet te Hongkong, in Japan en zelfs...... in Frankrijk. De fabriek is dezer dagen aan eene naamlooze vennootschap overgegaan, onder leiding van een bekend en voortvarend handelsman, en nu staat die uitbreiding op het programma; zelfs wil men beproeven de zijde op Java zelf te weven en te kleuren.

De schrijver in het *Bat. Nbl.* wenscht de onderneming een stijgend succes en vindt dat het wel op den weg der regeering ligt om de zijdecultuur te steunen. Niet geldelijk en ook niet in het belang van de besproken fabriek, maar uitsluitend in dat der bevolking. Deze zou er toegebracht kunnen worden de zijderups te kweeken voor de cocons en dan zouden deze laatste een gewild handelsartikel kunnen worden en er plaats zijn voor verschillende zijdefabrieken op Java.

Tot zoover het *Bat. Nbl.*; of dit mogelijk zal zijn en de inlander niet te kampen zal hebben met de vele ziekten waaraan deze diertjes onderhevig zijn, zal moeten blijken, doch een proef in de buurt van Tangerang verdient zeker aanbeveling. Verder geeft de lezing der berichten over den volhardenden ijver van den Chineeschen ondernemer aanleiding tot de vraag of zulk een verdienstelijk industriëel niet eens voor eene koninklijke onderscheiding in aanmerking zou kunnen komen.

Gerard Demmer

DOOR

S. KALFF.

Als de duivel met de takkebossen — zoo ging Gerard Demmer, gouverneur van Amboina tusschen de jaren 1642 en 1647, met de levens der inboorlingen om. Ook zijn naam staat in de geschiedenis der Molukken met bloed geschreven.

Evenwel was hij iets meer dan het gewone type van den kolonialen wreedaard; een type gelijk het uit de school der O. I. Comp. maar al te vaak voortkwam. Behalve een hardvochtig, was hij ook een merkwaardig man, zoowel om zijn karakter als om zijn levensloop, terwijl zijn bestuur een der fundamenten legde waarop het gebouw van Nêerlands „mogentheyt" in dezen archipel werd opgetrokken.

„Veel moeite", schrijft ds. v. Troostenburg de Bruyn, „deed ik om te vernemen waar Demmer geboren, en in welke kwaliteit hij naar Indië gegaan is". Noch op het Koloniaal Etablissement te Amsterdam, noch op het Rijksarchief in den Haag vond hij evenwel eenige bijzonderheden, maar had reden te vermoeden dat hij in Rijn-Pruisen het eerste levenslicht zag. En dat hij lid was van een der hervormde gemeenten onder de Synode van Gulik en Berg.

Gelijk zoovele Comp. dienaren, welke zich in Indië onderscheidden, duikt ook deze figuur uit een onbekend verleden plotseling op en neemt rang onder de historische personen. 't Eerst vindt men hem vermeld als president van de bank van schepenen te Batavia, daarna als advokaat fiskaal en voorzitter van de Weeskamer. In 1642 werd hij tot Gouverneur van Amboina benoemd ter vervanging van den raad ordinaris van N.-I. Caen. Zijn karakter wordt door W. L. Ritter in zijn werk *Vrijheid en Dwang* afgeschilderd op eene wijze, welke bij den lezer aanstonds de herinnering verlevendigt dat hier de romanschrijver, niet de geschiedschrijver aan 't woord is. Nl. in dezer voege:

„Vlug met de pen, beleidvol in den raad, dapper in het veld, onvermoeid gedurende de zwaarste togten en dikwijls aan de spits van hen, die hij ten strijde voerde, overigens in den maatschappelijken omgang afgetrokken en eer barsch dan vriendelijk, zoo was hij meer gevreesd dan bemind, en boezemde hij wel achting en vertrouwen, doch geenszins toegenegenheid in. Hardvochtigheid en strengheid onderscheidden bovendien zijn karakter, en veelvuldig waren de uitersten waartoe hij daardoor dikwijls oversloeg.

„Wars van alle geveinsdheid. was hij rond in handel en wandel. Godsdienstig zonder dweeperij, eerlijk zonder oogluiking omtrent anderen en regtvaardig in den hoogsten graad, zoodra 's Compagnies belangen in betrekking tot de inlandsche bevolking daarmede niet gemoeid waren, zoo bezat dat ligchaam in hem een dienaar, die gedurende zijn zesjarig beheer meer afdeed, dan acht zijner voorgangers te zamen.

„Eenvoudig in zijne levenswijze en vooral in zijne kleeding onderscheidde hij zich bijna door niets. Maar hij had dit ook niet noodig, want wie het zestigjarig hoofd slechts aanschouwde, ontving ras den indruk van een onwillekeurigen eerbied. De zilverwitte hairen hingen hem met golvende lokken tot op de schouders en men gaf hem wel na dat hij, voor zijn ouderdom, te trotsch was op dat tooisel der natuur. Een arendsneus versierde het langwerpig gezigt, waarop bijna geen rimpel te zien was. Breede lippen bedekten de nog door den tijd onaangerand geblevene ivoorwitte tanden, en eene meer dan middelmatige grootte, naar het gezette overhellende, bij eene in haar geheelen omvang geëvenredigde mannelijke gestalte, vermeerderde den indruk dien het aanschouwen van dat patriarchale hoofd bij iedereen teweegbragt".

Enz.

Onder het persoonlijk beleid van dezen man werd op de groep der Ambon-eilanden een dier inlandsche oorlogen gevoerd, waarvan men de bijzonderheden bij Valentijn vindt, en niet zonder weerzin leest. Deze kroniekschrijver geeft Demmer den lof, dat hij een onvermoeid verkenner en reiziger was, steeds vaardig om de meest afgelegen punten zijner landvoogdij te bezoeken en dat hij, ondanks zijne jaren „een zeer vast en sterk man was, die in een maand tijds meer van het land zag dan al zijne voorgangers". In zijne *Ambonsche Zaaken* verhaalt Valentijn uitvoerig hetgeen deze gouverneur verrichtte, veelal in 't openbaar, soms in 't duister. En bij een zoo groot vereerder van de loffelijke Compagnie mag

men onderstellen, dat zijne voorstelling meer de licht- dan de schaduwzijde van personen en toestanden naar voren bracht.

Demmer's voorganger, Antonie Caen, was zoolang in functie gebleven totdat de verwikkelingen met de inlandsche potentaatjes — het oude zeer van het specerij-monopolie — beslecht waren. 't Heette dat alles goed ging; reeds in 1639 had hij aan de Regeering, luidens een post in de *Realia*, durven verzekeren „dat de geduurige oorlogen in de Amboinasche Quartieren nu gecesseerd waren, en de Comp. van den nagelhandel verzekert was en daarvan wel Meester blijven zal". Maar zoo het laatste al waar mocht wezen, het eerste alleen onder voorbehoud. De oorlogen waren „gécesseerd" — voor 't oogenblik. De staatkundige toestand in deze contreien hield verband met den geologischen toestand: men woonde er op begroeide vulkanen. Het vuur daarbinnen bleef smeulen, en zocht naar een uitweg. Het bleek al spoedig dat het traktaat, even vóór Caen's vertrek met een tiental negoryen gesloten, niet anders was dan een „Moorsche geveinstheyt". De voornaamste tegenstander van het Nederlandsche regeerstelsel, Kakiali, was niet bedwongen; hij „lag op zijn luimen" (zou Valentijn zeggen) om der Comp. nieuwe moeite te berokkenen, en versterkte zich in het bergnest Wawani.

De partij der Makassaren, welke onder Caen braaf meegevochten had, hielp mee om het vuurtje aan 't branden te houden, en de medewerking van ettelijke „gespanschappen" aan Kakiali's vijandelijkheden geschiedde als gewoonlijk onder de roos. Voor 't uiterlijk waren zij trouw aan de Comp. en onderdanig aan hare bevelen. Maar zij waren slechts verzoende vijanden, en onder deze oosterlingen bleef steeds het Italiaansche spreekwoord van kracht dat opgewarmde kool en verzoende vijanden nooit iets waard zijn. (*Cavolo riscaldato e: nemici riconciliati non vagliono mai niente*). Demmer, wanneer hij hunne kwade trouw op het spoor kwam, wees hen op straffe wijze op de bepalingen van een contract, waarvan het zegellak nauw hard geworden was, verweet hun ook dit heulen met de vijanden der Comp. Doch zij konden zulke verwijten „veel beter dan een kogel verdragen". Dat zij Kakiali in 't geheim zouden steunen was reeds lang van te voren bedisseld; zij erkenden in hem den kampioen voor de nationale zaak — en wederom moesten de wapenen beslissen.

De toestand werd er niet beter op, toen er bevel uit Batavia kwam om den jaarlijkschen hongi-tocht ditmaal te vervroegen.

De Amboneezen waren eerst kortelings van een „zwaren togt" thuisgekomen, waren te midden van den kruidnagel-oogst en moesten nu weder in de kora kora aan de scheppers gaan zitten. Doch Demmer had den staatkundigen toestand reeds dadelijk na zijn optreden gepeild, en bevonden dat het overal broeide en gistte, dat hetgeen hier noodig was uit schepen en uit „mennekes" bestond. Het *Dagh-register* van het kasteel Batavia vermeldde als zijn gevoelen: 't was hoog noodig dat er hoe eer hoe beter „eene aensienelycke macht verscheen onder beleyt van den Gouverneur Generael ofte iemant der Raden van India, om daermede met reputatie de getroubleerde saken tot een gewenst eynde te brengen ende de troulose bontbreeckers eens ontsachelyck, ten afschrick van anderen, over hare perfidie te straffen, waeraen met de hulpe Godes weynich te dubiteren stond".

Beide, de schepen en de soldaten, werden nu uit Batavia gezonden onder bevel van Caen, die tot super-intendent, veldheer en zeevoogd der oostersche gewesten benoemd was geworden. Het plan was dat deze scheepsmacht op de hoogte van Boeroe zou samentreffen met Demmer's hongi-vloot, ten einde dan gezamelijk alle broeinesten van verzet te bezoeken, d. i. te onderwerpen. De expeditie zou geschieden volgens den bekenden duitschen stelregel: „Getrennt marschiren, vereint schlagen".

In April 1643 vertrok van het kasteel *Victoria* de hongi-vloot, en bracht als gewoonlijk dood en verderf mèt zich. Heeren bewindhebbers der Comp., die aan hunne schepen zulke werken meegaven als Las Casas *Spiegel der Spaense tyranny in West Indiën* opdat alle vlootelingen zich aan dien spiegel zouden kunnen spiegelen, hadden er zeker geen voorstelling van welke gewelddaden het doordrijven van hun monopoliestelsel in Oost-Indië teweeg bracht. 't Begon in dit geval met de verwoesting der nagelbosschen op de kust van Hitoe, en de verbranding der negoryen, waaruit de bevolking gevlucht was. Teruggekeerd na 't wegzeilen der vloot, die als een onweerswolk in deze „nagelrijke landvoogdye" was komen opzetten, zouden ze slechts omgehouwen vruchtboomen en geblakerde puinhoopen vinden. Reeds in die eerste periode van de vestiging van het Nederlandsche gezag werd de oorlogstaktiek gevolgd, die eenmaal door een Multatuli gebrandmerkt zou worden met de regels (in het eerste deel der *Ideeën*):

„Ja, het dorp *was* veroverd door Nederlandsche soldaten, en stond *dus* in brand.

„Op Nederlandsche heldendeugd volgt brand. Nederlandsche overwinning leidt tot verwoesting. Nederlandsche krijgsbedrijven baren wanhoop".

Zoo zou 't blijven gaan, nog eeuwen na Demmer.

Na deze tuchtiging van eilanders, welke hunne nagelen liever met ruime winst verkochten aan den vreemden handelaar dan met geringe winst aan de Comp., werden de krijgsoperaties tegen Wawani geopend. De weerkracht des vijands moest hier komen van de natuurlijke situatie, niet van de bezetting en de bewapening zijner stellingen. Daarmee was het pover gesteld, en de schamele versterkingen aan 't strand werden dan ook ras genomen. Niet ver landinwaarts lag de berg, waar Kakiali zich versterkt had, en ofschoon het den aanvaller gelukte zich meester te maken van de schansen op de benedenhelling en die te verwoesten, voor het voornaamste bolwerk, dat hooger op lag, stiet men het hoofd. Met een verlies van 8 dooden en 43 gekwetsten werden de Comp. troepen teruggeslagen. Volgens Valentijn was dit verlies „niet weerdig om er af te reppen", en niettemin liet men hier de naald in de kous steken. De veroverde werken werden geslecht en een deel der vloot bleef onder bevel van den kommandeur Valk de kust blokkeeren, maar ofschoon Caen en Demmer hier met vereenigde kracht waren opgetreden en deze aanval reeds niet de eerste was, de expeditie keerde terug naar het kasteel *Victoria*, en de tijding van haar mislukken verbreidde zich spoedig onder de inlandsche bevolking. Altijd de baas blijven kon de Comp. dus niet . . . .

Thans moest de diplomatie weer hare draden spinnen. Er was ter hoofdplaats reeds vroeger een brief ontvangen van koning Hamza van Ternate, het rijk dat zich, ten spijt van de mededinging van het naburige Tidore, de hegemonie in den Molukschen Archipel had weten te verzekeren, dat ook als de inlandsche souverein van Ambon erkend wilde wezen. Die brief bevatte o. m. het verzoek aan den hollandschen gouverneur en zijn politieken raad, om den ternataanschen stadhouder, den kimelaha Loehoe, met geheel zijn gezin ter dood te laten brengen. Omdat, zoo luidde de *considerans* van dit vonnis, „hij een schelm is" — en dat zei *le plus fourbe des hommes,* gelijk du Bois dezen inlandschen vorst (Hamza) noemt. En verder omdat hij „mij in een kwaden naam brengt, mijne geregtigheden verduistert en principalijk de E. Comp. handel heeft te niet gedaan".

Drie redenen voor één! — maar reeds de laatste zou, volgens den toenmaligen standaard van koloniale zedelijkheid, volstaan hebben om hem in westersche oogen des doods schuldig te doen achten.

Luidens denzelfden brief werd zekere Madjira in de plaats van den veroordeelde gesteld. Demmer en zijn raad hadden het oirbaar geoordeeld om voor dezen laatste het lot, dat hem beschoren was, vooreerst geheim te houden, simpel omdat men hem en zijn volk destijds noodig had voor de krijgsoperaties. Zelfs werd hij, om geen argwaan te wekken, „in alle gelegentheden zeer minnelyk behandelt". Hier evenaardde westersche dissimulatie de oostersche. En 't was te gelooven dat deze Gerard Demmer een trek gemeen had met Jan Pietersz. Coen, „die niet naar Italië behoefde om het veinzen te leeren."

Nochtans was Coen er geweest. Demmer niet, maar beider geloof weersprak hunne daden. De vrome giften welke de gouverneur van Ambon later uitreikte en zijne bevordering van de „ware gereformeerde religie", evenals de zoo vaak geopenbaarde formulier-vroomheid van den gouverneur-generaal van Ned.-Indië verdroegen zich zeer wel met hun moorddadig krijgvoeren, hunne gruwzame executies in de Molukken. En de oprechtheid in hunne bestuursdaden was dikwijls even zeldzaam *as charity in a Christian.* („Valsch als een Christen", plachten de inlanders — het is Multatuli die 't zegt — nog in zijn tijd te zeggen).

Nu men op het kasteel *Victoria* den ternataanschen kimelaha niet meer noodig had, liet men het masker vallen, en verklaarde hem tot gevangen man. Maar zijn dochter werd door de hollandsche juffrouwen met staatsie ingehaald, omdat.... zij Hamza's bijzit was geweest. Zooiets gaf recht op *égards,* vooral omdat men luidens het koninklijk schrijven haar moest opzenden naar Ternate. 't Waren bijkans koppelaarsdiensten, welke de E. Maatschappij hier ten gerieve van een barbaarsch eilandkoninkje ging verrichten. Beulsdiensten mede; want de kimelaha, zijn halve broeder, zijn moeder en zuster werden op het plein van het kasteel openlijk onthalsd. *Tel est notre plaisir!* — had de koning van Ternate gedekreteerd.

Alsof men met den misdaad pronken wilde, werden de lichamen tentoongesteld; daarna aan 't strand begraven. „Dog de zee", schrijft Valentyn, als gemeenlijk nederig lofzanger van de Comp. en hare machthebbers, „die al hunne schelmstukken niet afwasschen kon, hen na de dood nog geen rust latende, heeft mettertijd hun graf weggespoeld".

Kakiali had men in zijn bergvesting niet meester kunnen worden; maar wat de sterke arm niet aan hem verrichten kon, dat verrichtte het verraad. Aan een Spaanschen deserteur, die naar hem was overgeloopen, zekeren Francisco de Toyra, beloofde men zijn pardon en eene premie van tweehonderd rijksdaalders, wanneer hij den haas in zijn leger wilde verrassen en afmaken. Ds. Valentyn, prediker van christelijke deugden, noemt dit *bravo*-werk „een kloeke daad". De schavuit overviel het insurgentenhoofd in zijn slaap en vermoordde hem met zijn eigen kris. Daarop maakte hij zich meester van den partisaan of hellebaard van den verslagene, van zijn zilveren pinangbekken, een juweelen bagge van zijn tulband en een gouden vingerring, waarvoor hij in der haast den vinger zelf moest afsnijden. Daarop had hij nog juist den tijd zich uit de voeten te maken, ten einde aan Demmer het bericht te brengen dat zijn *coup de jarnac* gelukt was. Het bloedgeld was verdiend.

Nederlanders dier dagen, welke hunne kinderen leerden afschuw te gevoelen voor een koning van Spanje, die een bloedprijs zette op het leven van een kampvechter voor nederlandsche onafhankelijkheid, vonden het zeer natuurlijk dat de Comp. op deze wijze afrekende met een kampvechter voor amboneesche onafhankelijkheid.

En meerdere executies volgden. Sommige aanhangers van Kakiali's partij zaten gevangen in 't kasteel; daaronder „twee groote voorvegters, die zelfs verscheide Nederlanders gedood, en daarop geroemd hadden". Ook hunne hoofden lagen spoedig in het zand van het Kasteelplein, te zamen met dat van een derde, die werd aangemerkt als *auctor* van den opstand in Loehoe. 't Geschiedde wederom op geheim bevel van den koning van Ternate, welke in de Comp. blijkbaar een geschikten provoost geweldiger had gevonden.

Onder den indruk van Kakiali's sluipmoord, geraakte men nu ook spoedig in het bezit van zijn bolwerk. Er werd daar veel goud en zilver gevonden, voorts kostbare stoffen, gongen, wapenen, geschut, en eenige uitgehongerde verdedigers. Het edel metaal en al 't overige was oorlogsbuit, maar wat zou men met de gevangenen doen? Wat anders dan doodslaan! Niet eens voor de slavenmarkt had hun leven waarde; zulke uitgevaste lichamen konden kwalijk voor werkbare mannen doorgaan. Sommigen hunner hadden zich het veege lijf geborgen door „hol over bol" van de steilten af te springen; wie achterbleef was een kind des doods.

Hoewel koning Hamza nog kortelings in den persoon van Madjira een nieuwen stedehouder over zijn amboneesch domein had aangesteld, thans droeg hij aan den vertegenwoordiger der indische regeering, aan Antonie Caen, de bevoegdheid over om het land te bestieren uit zijn naam, het recht te bedienen, wederspannigen te straffen en alles te doen wat hij tot 's lands welstand dienstig zou achten. Zijn brief luidde: „Ondertusschen verzoek ik UE., iemand van mijn volk den hals verbeurende, daarmede maar voort te gaan". Een sagoboom of een mensch neergehouwen — veel verschil scheen 't hem niet te maken. In Nov. 1643 werden dan ook weder twee inlandsche hoofden onthalsd, nadat Demmer ze als lokvogels gebruikt had om de bezetting van een ander vijandelijk bolwerk, het sterke Kapaha, onder 't net te krijgen. Zij werden na afloop van eene in 't Kasteel belegde vergadering van inlandsche hoofden ter dood gebracht; „in voegen", schreef Demmer, „dat nu de mutiers alle van cant zijn, die coningh Hamdja te sterven verordineert hadde". En 't volgend jaar werden er weer vijf orang toewa's onthoofd, gekwalificeerd als „roervinken, die 't Christen gelove verloochent, ende Moor waren geworden".

Ook de voortplanting van 't H. Evangelie had immers hare eischen; en Demmer, die in later tijd zitting nam in den bataviaschen kerkeraad, die de koorden van de beurs losmaakte tot steun van bedeelden, betoonde zich gedurende zijn bestuur over Ambon geen slecht voedsterheer der Kercke Christi.

Maar het vergoten bloed wreekte zich. Demmer was niet traag geweest de inlandsche hoofden van de Ambongroep bekend te maken met de overdracht der rechten, van welke koning Hamza had afstand gedaan ten bate der Comp. Tevens met de verandering in 's lands instellingen, zooals die door het bestuur was goedgevonden en verstaan. Voortaan geen kapitein Hitoe meer; eene waardigheid die nog uit den tijd der Portugezen dagteekende; geen inlandsch college van vier aanzienlijke hoofden, gelijk dat tot dusver de zaken der bevolking had geregeld en over deze het gezag gevoerd. Alle draden des bestuurs convergeerden voortaan in het kasteel *Victoria*. In zijn eigenaardige beeldspraak zegt hierover Valentijn:

„Het was voor den Heer Demmer een hachelijke zaak dit groot lid van den Ambonschen staat zoo schielijk af te zetten, en de Amboineesche afgeknotte ader van regering zoo gevoelig toe te schroejen; dog 't was egter iets waarvan alleen de rust van de E. Maatschappij in deze gewesten af hing, alzoo zij die anders nooit

te hopen had, weshalven het noodzakelyk was dit eens met hardvogtigheid door te zetten".

De terugslag van deze verplaatsing van het gezag bleef niet uit. De „Sachlage" voor de amboneesche bevolking was deze, dat zij voortaan op bevel van een vorst, die op een ander eiland woonde, den westerling gehoorzamen moest, hem kruidnagelen leveren, zijne vestingen bouwen, zijne kora kora's voortscheppen, zich buigen onder zijne rechtspraak — om eerst te bemerken dat zij nog ternataansche onderdanen waren wanneer de gezanten van koning Hamza op hun eiland schatting kwamen invorderen. De opheffing der waardigheid van kapitein Hitoe verbitterde nog het minst; zooveel meer die van het college der vier hoofden, van eene aloude nationale instelling, waarmede het laatste overblijfsel van zelfbestuur hun ontnomen werd.

Een der voornaamste hoofdlieden, Toeloecabessi, met Patiwani als medestander, stelde zich kampioen voor de nationale zaak. Hij sloot zich aan bij degenen, welke bij de bestorming van Wawani ontkomen waren en zich, te zamen met eene bende Makassaren, versterkt hadden in een ander bergnest. Dit heette Capaha, en was gelegen op den top van een hoogen en zeer steilen berg, die slechts langs drie enge voetpaden was te genaken. Ongeveer tweehonderd weerbare mannen waren hier bijeen, goed voorzien van geschut en ammunitie. Voor leeftocht, maar in 't geheim, zorgde de bevolking van den omtrek. Demmer bemerkte spoedig, dat hij hier met een tweede Wawani en een tweeden Kakiali af te rekenen had. Zijn barsche eisch dat deze insurgenten zich op genade of ongenade zouden overgeven, stuitte af op het inlandsche wantrouwen. Men wist hoe weinig het leven van een gelen heiden den blanken indringer waard was. Zelfs Valentijn erkent dat deze lieden zich wel onderworpen zouden hebben „zoo er maar een kleene deur van genade voor hen open geweest was". Later, op den herhaalden eisch tot overgave, antwoordden de beide aanvoerders, dat de Hollanders eerst de oude regeering des lands, die van de vier hoofden, herstellen moesten. Daarmee moest Demmer, wiens krijgsmacht te gering was om al dadelijk het zwaard in de schaal te werpen, huis toe gaan. Het moest nu buigen of barsten.

In 1644 vingen de operaties tegen de van nature zeer sterke stelling aan. Als gewoonlijk met bijl en brandfakkel; het land werd rondom kaal gemaakt — en de tropische natuur was tegen Nederlandsch vandalisme niet opgewassen. Aan den zeekant, waar

de berg steil uit de wateren oprees, werden twee jachten gestationneerd, ten einde allen toevoer af te snijden; aan de landzijde werden schansen opgeworpen. Te midden van die toebereidselen riep de mare van een zware aardbeving op de hoofdplaats Amboina Demmer naar huis. Inderdaad, de menschen woonden hier op begroeide vulkanen, in wier verweerde korst zij de sagopalm, den notemuskaat- en kruidnagelboom plantten. Maar het onderaardsche vuur gloeide voort onder hunne voeten, en wanneer er in de gouverneurswoning in het Kasteel een danspartij gegeven werd, dan mocht men veilig zeggen dat men hier ging „danser sur un volcan". Voortdurend, in den loop der jaren, schokte de bodem en kookte de zee. De aardbeving van het jaar 1644 was geenszins een van de minsten. De beroering in de atmosfeer, regen, donder en bliksem, ging gepaard met de beroering onder den grond, met schokken die den ganschen nacht aanhielden. De aarde scheurde open, de rommelingen uit haar binnenste deden het eiland dreunen, geen mensch, blank noch bruin, durfde onder een dak te blijven dat bedreigde in plaats van beschutte. Vooral Demmers woonhuis had veel te lijden en lag half in puin; ook het Kasteel, waar de ontramponeerde bolwerken het geschut niet langer konden dragen.

Vijf dagen later herhaalde zich de ramp, en nu stortten de beide gevels van het gouverneurshuis in. Het land „stont in 8 of 10 dagen niet stil", de bergen zelve schenen omver te willen tuimelen. Het eiland Ambon vormde in die dagen een tooneel van verschrikking, gelijk de latere dichter zich dat voor den geest zou roepen. Hofdijk nl., waar hij over het geduchte natuurverschijnsel strofen als deze fantaseerde:

Schuddende en schokkende golfde de bodem, nu zinkend, en dan weer
Romlend herrijzend, en wierp wat zijn rug dekte in wilde verwoesting
Tuimlende en stortende neer, de krakende en scheurende hutten,
Palen en stutten en wanden, dooreen met struiken en stammen
Waar nu het huiselijk vuur, zoo rustig en gretig nog flikkrend,
Dus overstadig gevoed, in verteerende vlammen omhoog sloeg.
Onder geschreeuw en getier en gegil, als in wielenden waanzin,
Stoven de mannen en vrouwen en kinderen, en brullende buffels,
Blatende bokken en snuivende rossen en huilende honden
Door en tusschen elkaar, uiteen en naar iedere zijde,
Hopend den haard des verderfs, daar onder hen loeiend, te ontkomen —.

De dichter evenwel putte zijn verhaal slechts uit de kleurendoos der verbeelding. Valentijn schreef, en vooral dichtte niet zoo mooi als Hofdijk, maar hoeveel aanschouwelijker en indrukwekkender

is niet het onbeholpen proza van den predikant, die jaren lang op Ambon woonde, dan deze poëzie. Meer dan een aardbeving wordt door hem afgeschilderd, en ook hier blijkt "truth stranger than fiction". Daaronder vindt men gewag gemaakt van vulkanische verschijnselen, geduchter nog in hunne uitwerking dan de aardbeving, welke onder Demmer's bestuur het eiland Ambon teisterde. De gouverneur liet alles zooveel mogelijk herstellen, vooral de muren van het Kasteel. Dáár toch was de zetel van Hollands „mogentheyt" in deze gewesten, dáár het centrum van een gezag dat men tegen iederen westerschen mededinger, iederen inlandschen vijand, ja ook tegen de machten der natuur verdedigen wilde.

Intusschen bleef het zwaard der Comp. opgeheven tegen de kleine partij des opstands; de bezetting van Capaha hield het uit. De enkele sluipwegen, welke tot dezen berg des verzets den toegang gaven, waren door de verdedigers zoo goed versperd dat iedere aanslag der belegeraars daarop mislukte. Er zat niet anders op dan dien berg nauw in te sluiten en allen toevoer af te snijden; hetgeen intusschen door heimelijke handreiking uit naburige negorijen mislukte. Met deze laatsten, vrienden in schijn, vijanden inderdaad, trad Demmer in 't gericht. Het was weer zengen en branden, het was weer extirpeeren en destrueeren al wat 's menschen hand gebouwd, en al wat de natuur geschapen had. Zeven orangkaja's en orangtoewa's werden onthalsd op dat Kasteelsplein, waar de grond reeds zooveel bloed gedronken had, omdat zij, zegt ons de geschiedschrijver (maar niet de inlandsche geschiedschrijver) „meineedige guiten waren, die zich zeer ontrouw omtrent de Christenen betoond, en veel vuile moorden bedreven hadden".

Het was Demmers streven, op zijne veelvuldige ommevaarten, om overal fortjes aan te leggen, en overal de bevolking uit hare bergnegorijen naar omlaag in de vlakte te brengen. Het zeestrand was dan gemeenlijk niet ver af; daar had men ze zooveel beter onder den duim. Eene strandnegorij was licht te kastijden, d. i. plat te schieten; daaruit liet zich licht volk rekwireeren voor de hongi-vloot, terwijl de bergen van het binnenland vaak moeilijk te benaderen waren. Capaha, Wawani, en nog zooveel anderen welke zich tot insulair *stronghold* zouden leenen, gaven het bewijs. 't Beleg van het eerste traineerde. Onder Demmer's persoonlijke leiding werd weder een aanval op de sterkte gedaan, en weder te vergeefs. De berg was te steil, te ontoegankelijk; er was geen geschut tegen op te krijgen, er was geen drinkwater, en er was in de nabijheid

geen positie waarin men zich had kunnen handhaven. Er was alleen kans op slagen wanneer men er veel volk aan wilde wagen, en veel had Demmer niet te verliezen.

Derhalve keerde hij terug tot het oude stelsel: insluiten en uithongeren. Er werd wel een poging gedaan om de voornaamste hoofden te bewegen uit hun schuilhoek te komen en naar het nederlandsche kamp om te onderhandelen, maar ze vertrouwden daar hun hachje niet. Eerst een paar hollandsche opperkooplieden als gijzelaars! luidde hun voorbehoud—en deze kans verdween.

Het was onder de „obstinate" inboorlingen reeds vastgesteld, dat de oudste zoon van den geëxecuteerden Kakiali kapitein Hitoe zou worden, en dat het vierhoofdig inlandsch bestuur zou worden hersteld. Doch daarmee liepen ze de gebeurtenissen verre vooruit. Zonder bedekte bedeeling van hunne landgenooten hadden de belegerden 't niet eens zoolang kunnen harden; en toen Demmer den hoofden van Hitoe hun heimelijk samenspannen met de vijanden der Comp. weder verweet; betuigden zij liever hunne woonsteden vaarwel te zeggen en met hunne gezinnen onder den rook van het Hollandsche Kasteel te gaan wonen, dan onder zulke verdenking te blijven. „Wij hebben reeds schelmen genoeg aan 't Kasteel", antwoordde de gramme landvoogd, „maar gaat liever op Capaha bij de muiters wonen, want dan kunnen wij u ten minste als openbare vijanden behandelen, terwijl gij thans geveinsde vrienden zijt".

Naarmate de Nederlandsche actie bij een zoo langdurig beleg verslapte, werden de insurgenten in hun bergvesting stouter. Straks verlieten zij onder bedekking van de duisternis hunne stellingen, en gingen uit op strooptocht. Van hun standpunt beschouwd gingen zij slechts uit fourageeren 't Moest wel, want er lagen aan den zeekant tien Hollandsche vaartuigen om hun het visschen te beletten. Doch de hongersnood op dit geteisterde strand werd steeds grooter; tal van vrouwen en kinderen kwamen naar de hoofdplaats over, om zoo mogelijk zich den buik te vullen. Dit waren *les bouches inutiles*; de opstandelingen zagen ze gaarne trekken, het bestuur zag ze ongaarne komen.

Ten laatste beproefde kapitein Jacob Verheiden een zoo volhardenden tegenstander te verrassen. Met ongeveer honderd man toog hij er des nachts bij maneschijn op uit; een andere afdeeling volgde. Een verrader van de nationale zaak wees hem den mollengang, waarlangs de berg toegankelijk was, en na eene moeizame klauter-

partij geraakte hij tegen 't aanbreken van den dag op de hoogte. Hadden de verdedigers goede wacht gehouden, hij zou zoover niet gekomen zijn; thans zoo min als vroeger. Een oude vrouw, wellicht gekweld door de slapeloosheid des ouderdoms, zag de indringers het eerst en gilde: *Blanda! Blanda!* — maar een musketkogel blies haar spoedig het licht uit. De belegerden, in hun slaap overrompeld, stoven uiteen. Een *sauve qui peut* volgde. Velen sprongen zich van de steilten te pletter; anderen, ofschoon levend beneden gekomen, vielen daar Demmers soldaten in handen; de meeste hoofden echter wisten nog te ontsnappen. Ook Toeloecabessi, dien men reeds zoo dicht op de hielen was dat men op het punt stond hem neer te schieten, „doch", schrijft Valentijn, „een van zijne twee wijven schoot er tusschen, en wierd ook doodgeschoten".

't Was een voorbeeld van vrouwelijke zelfopoffering: een alfoersche echtgenoote, die met haar lichaam den vluchtende dekte en het voor hem bestemde schot opving. „Wie zou", roept hier de brave v. Kampen uit, „*bij veelwijverij* zulk een bewijs van huwelijkstrouw verwachten?" De zaak zou nog meer opgesierd worden, dan ze zich waarschijnlijk in de werkelijkheid toedroeg. Valentijn althans weet niets van de romantische episode welke Gerlach, die zijne bronnen niet noemt, aan dit voorval vastknoopt. De auteur van de *Fastes Militaires* vond buiten hem wel aanleiding tot de regelen:

„S'il faut ajouter foi au récit de quelques auteurs cette femme courageuse, qui sacrifia sa vie pour sauver celle de son mari, était la propre fille du capitaine Verheyden; fille chérie, qu' en une terrible tempête et au moment de sombrer, il avait dû attacher à un tonneau, remettant à la grâce de Dieu ce précieux gage d' amour qu' il lui fallait abandonner à la merci des flots irrités. Lancé de vague en vague, le berceau improvisé arriva ainsi jusqu' au rivage.

„Verheyden ne pouvait croire que son enfant ne fût point perdu pour lui; mais Dieu avait eu pitié de la pauvre fille. Miraculeusement sauvée, elle était devenue par un triste jeu du sort l'épouse de Toeloecabesie. Qu'on se représente maintenant, si l'on peut, le désespoir de ce père devant le cadavre de son enfant, tuée peut-être par une balle partie de sa carabine".

Veel omstandiger, breed omhangen met de franje der romantiek, vindt men deze lezing van de zaak terug bij W. L. Ritter, in zijn historischen roman *Vrijheid en Dwang*. Zij vormt daar een

der verwikkelingen van het verhaal, en geeft effect aan het slot daarvan. Het is mogelijk dat Gerlach Ritter, dat de geschiedschrijver den romanschrijver naschreef; of andersom. De tijdrekenkunde zou er zich niet tegen verzetten. Maar wie waren de „quelques auteurs", van welke de eerste gewaagt? En Ritter noemt nog veel minder zijne bronnen. Bij hem heet het geredde meisje Isolina, en de ouders bevinden zich op een schip dat, door den storm lekgeslagen, in zinkenden toestand verkeert. Waarna het verhaal voortgaat:

„Beiden sloegen weemoedige blikken op haar lieveling, op het vijfjarige meisje dat, afgemat door het heen en weer slingeren van het schip, op hare matras onbezorgd was ingeslapen en den engel des doods, die om haar zweefde, in hare onschuld als het ware toelachte. *Zij moet gered worden!* riep Verheiden eensklaps uit, en, als door eene goddelijke ingeving bezield, droeg hij de steeds voortslapende met matras en al op het dek en bond haar op den buik eener ledige waterton; *en zij moet herkend worden!* riep de vertwijfelende moeder, en zij rukte haar gouden ketting en portret van haar hals, omhing daarmede de zoet droomende Isolina, die haar de armpjes toestak en zachtkens, bijna onhoorbaar, „moeder"! lispelde. En op dat oogenblik gevoelden zij een hevigen schok — en het jagt begon te dwarrelen — de boegspriet dook onder water om niet meer op te stijgen.

Enz.

Het schip zinkt, maar Verheyden en zijn vrouw weten zich aan een drijvenden mast vast te klemmen. Doch slechts één hunner zou behouden blijven; de moeder verdrinkt. Ook het kind, dat intusschen weggedreven is en later onder de inlanders geraakt, wordt gered. Door allerlei lotwisseling, die in het verhaal beschreven wordt, verbindt zij zich aan het lot van Toeloecabessi en treedt dan onder den naam van Si Tiedja als diens vrouw op. De tragische ontknooping volgt op het oogenblik waarop kapitein Verheyden en de hollandsche soldaten de overrompeling van Capaha volvoeren. Het maakte echter de rekening van den romanschrijver niet om Isolina-Si Tiedja het doodelijke schot te laten opvangen en dan eene *mort sans phrase* te laten sterven. Er moest tijd wezen om elkaar over en weer te herkennen — waarvoor anders die gouden ketting met portret? — om over en weer explicatie te geven. En 't was haast niet anders te verwachten of Verheyden zelf vuurt het schot af, dat Toeloecabessi ten doel heeft, dat Si Tiedja treft.

Het verhaal luidt:

„Toeloecabessi!" — gilde zij — „help — red mij", en bewusteloos zonk zij neder.

„De held van Oeriën stond stil, en het ongeluk zijner beminde Si Tiedja ziende, balde hij de vuisten en wilde op den vijand indringen, toen Iman Ridjali, die hem overal zocht en in dien toestand vond, hem aangreep en toeriep: „Laat haar — het is te laat. Si Tiedja leeft niet meer!" — en op den kapitein wijzende ging hij voort: — „Hij is het, van wien Patiwani ons sprak, en door zijne hand valt zij.... vlugt met mij — hier is voor ons niets meer te doen".

„Zoo zal hij ten minste weten *wie* hij vermoord heeft"! — schreeuwde Toeloecabessi, „Kafir! onbesnedene hond! Zij, die daar ligt, is uwe dochter — gij zijt de moordenaar uws kinds"!

„En hij en de Iman sprongen van den achterwal der sterkte naar beneden en verdwenen in de diepte der ravijnen".

Die vlucht, waarbij een der hoofdpersonen voorloopig van het tooneel verdwijnt, geeft den romanschrijver de gewilde gelegenheid vader en dochter samen te brengen; en het verschil, of het vermeende verschil van beider religie moet het tragische licht, waarin deze slotscène verschijnt, nog verscherpen. De stervende Si Tiedja, gelijk haar echtgenoot, gruwt van de aanraking van een onbesnedene, zij weert Verheyden, die zijne dochter herkend heeft, van zich af en in die worsteling komt bij haar de gouden ketting te voorschijn met het medaillon, dat het portret harer moeder bevat.

„Haastig greep Verheyden daarnaar en opende even haastig het laatste. Maar wie beschrijft zijne verstomming toen hij de beeltenis eener schoone, donkerbruine vrouw, het portret zijner zalige egâ voor zich zag?" „Ja! — riep hij in eens uit —" weg met allen twijfel — gij zijt mijne dochter — de dochter mijner Maria! Isolina! lieve Isolina! herkent gij mij niet?

„Si Tiedja rigtte zich langzaam en moeilijk op. Zij streek de hairen van voor de oogen weg, en zag Verheyden strak aan.

„Isolina! Maria! ja, die namen ken ik. Die heb ik meer gehoord — het wordt mij duidelijk — ik heb niet gedroomd — maar, waar is Jakob — Jakob! ook dien naam hoorde ik.

„Den mijnen, den mijnen, Isolina! ik ben uw vader, en zij was uwe moeder, en — hij toonde haar het portret — gij zijt onze dochter.

„Ja, dat is zoo — ik herinner het mij — mijn geest klaart op. Geen droom — wezenlijk — wezenlijk — zoo zag zij er uit — zoo zag hij

er uit — die met mij speelden in mijne jeugd. — Maar waar is zij — die mijne moeder was; — waar is zij?

„Een prooi der golven. Zij verdronk, en gij werdt gered. God zij geloofd, dat ik u weder heb. Omhels mij; Isolina, troost van mijn hart!

„God! maar ik aanbid een ander God dan *gij*, man, die zich mijn vader noemt.

„Neen, Isolina, dat doet gij niet. — Wij hebben slechts één God, en de leus van den valschen Profeet zal Hij u vergeven, die barmhartig is en hen in genade aanneemt, die zondigden buiten hun wil.

„Ik ben dan geene Mahomedaansche?

„Neen, mijn lief kind! Reeds in uwe jeugd waart gij Christus, den zoon Gods, toegewijd en Hij zal uwe voorspraak wezen wanneer gij voor den troon van den Almagtige verschijnt.

„O vader, vader, dank voor die woorden! dat is godsdienst; ik gevoel het — zij schenken troost. — Lang zal het niet meer duren of mijn geest stijgt — laat mij aan uwe borst rusten. Zoo — zoo is het goed — zoo is het mij wel — en zij legde haar schoon hoofd aan die angstig kloppende borst — „zoo, dat verligt. — Het was dan alles waar wat ik droomde — wat ik zag — gij zijt mijn vader! mijne moeder roept mij — ja! ik kom — vader! zegen uw kind! Wees genadig met Toeloecabessie wanneer hij in uwe handen valt — hij was mij een goed, een braaf echtgenoot". —

Daarop sterft Si Tiedja, en.... maar de vroede predikant ds. Franciscus Valentinus zou gemeesmuild hebben had hij kunnen voorzien welke romantische „stoffe" de naneef nog eens aan zijn nuchter verhaal ontleenen zou.

De verovering van Capaha maakte intusschen grooten indruk. Het zeggen der inlanders was altijd geweest: „Als de Hollanders geen vleugels aan 't lijf krijgen, dan komen zij nooit in Capaha". Hoe was dit geloof nu beschaamd; hoe lag nu al hun hoop in 't voetzand! De heuchelijke tijding was van het oorlogsterrein terstond overgebracht aan den gouverneur in 't Kasteel, en Demmer, die zelf meer dan eens het grijze hoofd gestooten had voor dit onwinbaar fort, schreef aan de regeering te Batavia o. m.:

„Wij kunnen God Almachtig niet genoegzaam danken Hij onse vyanden juist op desen nacht, daer anders altyt tot verre op den dag zeer goede wacht heeft gehouden, heeft doen slapen".

Behalve veel wapentuig werden binnen Capaha menigvuldige sieraden van edel metaal gevonden, en buitgemaakt. „Ook vond men veel schoon porcelyn," bericht de kroniekschrijver, „dat in stukken geslagen wierd, alzoo 't onmogelyk was dat den berg af te dragen''.

En de inlanders hadden 't wel den berg opgedragen! Ware 't bekend geweest dat de gouverneur op zijn manier collectionneur was en antiquarische voorliefden had, waarschijnlijk had Verheyden wel 't middel weten te vinden om dit kostbaar „kraackwerck" voor militair vandalisme te vrijwaren. En al dit „schoon porcelyn" had, bij Demmer's terugkeer naar 't vaderland, allicht een plaatsje gekregen in een amsterdamsch pronkkabinet.

(Slot volgt).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. Warneck: Tobabataksch-Deutsches Wörterbuch. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 8°.

Alb. C. Kruijt: Het Animisme der Indonesiërs. Uitgegeven voor rekening van de Nederlandsche Zendingsschool. (Rotterdam, D. van Sijn & Zoon). [1906]. 8°. [Niet in den handel].

A. Tj. van der Meulen: De Indische verzameling te Bergum. I. Hoe zij ontstond. II. Wat zij bevat. Bergum, Stoomdrukkerij „De Motor". (1906). 8°.

T. Roorda: Beknopte Javaansche grammatica, benevens een leesboek tot oefening in de Javaansche taal. Vijfde verbeterde druk. [Bewerkt door Prof. Dr. A. C. Vreede]. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. (1906). gr. 8°.

Rapport omtrent den waarnemingsdienst der vaarwaters naar Soerabaia (Met 309 Bijlagen, w.o. 293 Teekeningen). 's-Gravenhage, F. J. Belinfante, voorh. A. D. Schenkel, 1906. 2 dln. fol. en gr. fol. [nl. de Teekeningen].

W. O. J. Nieuwenkamp: Bali en Lombok. Uitvoerige geïllustreerde reisherinneringen en studies omtrent land en volk, kunst en kunstnijverheid. [Met Voorrede door **G. P. Rouffaer**]. Tweede Zwerver-uitgave. Eerste gedeelte. Edam, Uitgave Nieuwenkamp „De Zwerver" (1906). langw. fol. Met platen, illustraties en kaart.

Jaarverslag (Drie en twintigste) der **Deli Spoorweg Maatschappij,** gevestigd te Amsterdam. 1905. (Amsterdam, J. H. de Bussy. 1906). 8°.

P. fr. Jac. van Baars: Geschiedenis van het St. Elizabeths-Gasthuis te Curaçao. 1855–1905. Curaçao, Drukkerij van het Apostolisch Vicariaat. 1905. 8°.

M. F. Onnen: De draadlooze telegrafie en hare toepassing in Oost-Indië. Leiden, Boekhandel en Drukkerij, voorheen E. J. Brill. 1906. gr. 8°.

Verslag over de **Staatsspoorwegen** in Nederlandsch-Indië. 1904. 's-Gravenhage, F. J. Belinfante. 1905.[1] 4°. Met grafische voorstellingen.

Statistiek van het vervoer op de **spoorwegen** en **tramwegen** met machinale beweegkracht in Nederlandsch-Indië over het jaar 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 8°. Met grafische voorstellingen.

J. A. van der Kloes en **J. N. van Ruijven:** Het bouwen in overzeesche gewesten. 2de verbeterde en vermeerderde uitgave. *13e Aflevering.* Leiden, voorheen E. J. Brill. 1906. gr. 8°. Met afbeeldingen.

Jaarverslag (Negende) der **Madoera Stoomtram Maatschappij,** gevestigd te Amsterdam. 1905. (Amsterdam, J. H. de Bussy. 1906.) 8°.

Post- en Telegraafgids voor Nederlandsch-Indië. (Staatsblad 1896 no. 110). Tiende jaargang. 1906. Batavia, Landsdrukkerij, 1906. 8°.

M. van Geuns: Door Oost-Semarang, een reisverhaal met beschouwingen. (Overgedrukt uit het Soerabajasch Handelsblad). Soerabaja, Drukkerij van het Soerabajasch Handelsblad. 1906. 8°. Met kaart.

Dr. G. Long et **Dr. B. P. G. Hochreutiner:** Petit Dictionnaire Français-Hollandais-Malais dans l'ordre alphabétique des trois langues avec un court aperçu de la dérivation et de la grammaire du Malais. Batavia, G. Kolff & Co. 1906. pet. in — 8°.

---

[1] De buitentitel heeft het jaartal 1906.

Statistisch overzicht der behandelde zieken en der behandelde zieke paarden en muildieren van het Nederlandsch-Indische leger over het jaar 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 8°.

Supplément à la statistique médicale de l'armée Indo-Néerlandaise pendant l'année 1904, comme contribution à la statistique médicale militaire internationale. Batavia, Imprimerie de l'Etat. 1906. 4°.

J. H. Lieftinck & Zoon: De tabaksplantages op Sumatra, Java en Borneo. Amsterdam, 1906. fol.

Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap. Wetenschappelijk jaarbericht 1905—1906. 's-Gravenhage, C. Blommendaal. 1906. 8°. [*Blz. 55—95 bevatten gegevens over het Ned.-Indische leger*].

Jaarverslag (Tweede) met de Nota's van Toelichting op het 1e en 2e Jaarverslag der Naamlooze Vennootschap **Boeatan**. ('s-Gravenhage, 1906). 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 30 (1906). Afl. 2 en 3.*
In Memoriam M. Knappert, door J G. Mooijen. — Leidraad voor de bestrijding van „schaarschte" en „nood" op Java en Madoera, door H. E. Steinmetz.— Landbouwcredietwezen in de Pandjab (Britsch-Indië), door H. Carpentier Alting. — Aanvulling van het Reglement voor de desa loemboengs in de residentie Cheribon, door J. W. Mesman. — Aanteekeningen betreffende het grondbezit in de Boven Tembesi (Djambi), door Van der Bor — Een en ander uit de praktijk van het Residentiegerecht, door Nieuwenhuijs. — Erfpachtsaanvragen, door A. F. Velders. – Rondschrijven aan de ambtenaren B.B. in N.-I. — Boekbeoordeeling. — Vendutie van Europeesche Bestuursambtenaren, door Sarvaas.— Opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren, door Sarvaas. — De verspreiding der Bintang Hindia, door G. Th. S., met Naschrift van de Redactie.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 27 Maart 1905.*
De godsdienst op Java in zijne oeconomische en politieke beteekenis (voordracht, met discussie, door Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis).

Internationales Archiv für Ethnographie. *Band XVII. Heft V und VI. 1905.* [Mei 1906].
Het paard in de Gorontalosche landschappen, door G. W. W. C. Baron van Hoëvell (met plaat). — Les charrues des Indes néerlandaises, par Henri Chevalier (avec planches). — Beiträge zur Ethnographie von Neu-Guinea, von Dr. J. D. E. Schmeltz (Mit Tafeln). X. Die Stämme in der Nachbarschaft des Merauke-Flusses. XI. Zwei Gegenstände von Niederl. Nord Neu-Guinea. — Zittend Ravana-beeld op gevleugelde raksasa (met afb.), door G. W. W. C. Baron van Hoëvell. — Über die Kupfertrommel von Alor. — Een houten klopper om boombast te bewerken van het eiland Nias (met afb.), door H. W. Fischer.— De Manpurengké-feesten in de Minahassa, door J. Wolterbeek Muller.

Het Daghet. Een Blad voor Kunst en Leven. *1e jaarg. No. 9. Maart 1906.*
Javaansche batikmotieven, door J. E. Jasper (met afbeeldingen). — Uit Soenda's voortijd II, door C. M. Pleyte. — Eigenaardige feestkleedij [bij de Lampongers], door L. Th. Mayer (met afbeelding). — Een suikerpraatje (met afbeeldingen), door A. Dooijer.

Vragen van den Dag. *21e jaarg. (1906), afl. 5.*
Javaansche heerlijkheden en de terugkoop van particuliere landerijen op Java.

Weekblad voor Indië. *2e jaarg. (1905—1906). No. 47.*
Een goed voorbeeld [betreffende bestrijding van malaria], door Dr. J. Groneman (zie ook No. 48—51). — Maleisch en Javaansch in plaats van 't Fransch, door Pietro. — Een morgenwandeling en de Klattensche damkwestie, door Vidimus (met afbeeldingen).
Id. No. 48. De ketelontploffing te Batavia (met platen).
Id. No. 49. Moeara Tembesi, onze hoofdpost in Djambi (met platen) door G.
Id. No. 50. Medan in woord en beeld (met platen), door F.
Id. No. 51. Het Chineesche onderwijs in Indië, door Henri Borel. I. — Een uitstapje op het eiland Lombok (met afbeeldingen).

De Tijdspiegel. *63 jaarg. Mei 1906.*
Brieven uit het Solo'sche door I.

Het Leven. Algemeen geïllustreerd Weekblad. *1e jaarg. No. 10. 27 April 1906.*
„Oost en West". Tentoonstelling te 's-Gravenhage, door N.H.W. (met afbeelding).

Het Ideaal der Geïllustreerde Bladen. *2e jaarg. No. 18. 5 Mei 1906.*
De tabakscultuur in Deli (met tal van afbeeldingen), door D. L. (*zie ook No. 19*)).

Eigen Haard. *32e jaarg. (1906). No. 16.*
De officieren van het 19e Bataljon Infanterie in het bivak te Watamponé, door Jot (met afbeelding). — Kong Ngie Tong [de Chineesche vereeniging in Suriname], door X. (met afbeelding.)

De Economist. *55e jaarg. Mei 1906.*
Zur Handelsbilanz des Niederländischen Ost-Indien, von Prof. Dr. G. K. Anton.

Themis. Verzameling van bijdragen tot de kennis van het publiek- en privaatrecht. *Dl. 67 (1906), No. 2.*
Mr. J. de Louter, Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief Recht van Ned.-Indië, aangekondigd [en besproken in 75 blz.], door Prof. Dr. J. Spanjaard.

Tijdschrift voor Strafrecht. *Dl. 17 (1906), afl. 1.*
Eigenaardigheden van het strafproces in Ned.-Indië, door Mr. I. A. Nederburgh.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Deel 85 (1905). No. 11 en 12.*
Rechtspraak in de Lampongsche Districten. Enz.

Marineblad. Bijblad op de Verslagen der Marine-Vereeniging. *20e jaargang 1905—1906. 8e Afl. 23 April 1906.*
Over de waarde van verschillende methoden tot triangulatieverbetering, door C. H. de Goeje.

Indisch Militair Tijdschrift. *37e jaarg. (1906) No. 4.*
Groot Atjeh van 21 April tot 28 Juni 1896, door A. Kruisheer (vervolg). — Het opleggen van voorloopige vergoedingen aan comptabelen, door J. F. C. Nienhuis. — Het kader van het Indische leger in de Tweede Kamer, door G. Nijpels. — Kort overzicht van den stand van zaken op het eiland Sumatra (met kaart). — Titulaire rangen, door Si Anoe. — Oefeningen met losse patronen met machinegeweren, door A. J. G. · Militair-technische woordenboeken. — Een tasch voor schetskaarten. — Boekbeoordeeling: De Java-oorlog van 1825—1830, 4e deel, door E. S. de Klerck. Enz.

Natuurkundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Dl. 65 (1995), afl. 3 en 4.*
Mammalia, voorkomende in Nederlandsch-Indië, door Dr. H. D. Tjeenk Willink. — Notulen der vergaderingen van de Kon. Natuurkundige Vereeniging over 1905.

De Indische Mercuur. *29e jaarg. (1906) No. 17.*
Humus als een factor van vruchtbaarheid van den bouwbodem, door Jhr. Mr. C. J. E. van Haeften (*vervolg; zie ook Nos. 18—20.*) — Argemone-zaad van Curaçao, door W. H. Bloemendaal. — Kinabelangen op Java, door H P. J. Broos.
Id. No. 18. Iets over de Particuliere Landerijen op Java, door v. G[orkom]. — Hoe plant men den Karetboom (Ficus elastica) voort? door A. H. Berkhout (met afbeeldingen). — Loop der caoutchoucprijzen, door A. H. B[erkhout]. — De met suikerriet beplante oppervlakte van Java. — De suikerproductie van Java.
Id. No. 19. Eenige ervaring, opgedaan bij 't planten van stumps van Hevea Brasiliensis. — Zwavelexploitatie in Nederl.-Indië. — Staatsexploitatie der houtvesterijen, door H. W. A. van de Wall Bake. — Zijdecultuur op Java. — Technische beschouwingen over de invoering van nachttreinen op de spoorwegen op Java. — De hooge tinprijzen. — Aardnoten (*vervolg; zie ook No. 20*).
Id. No. 20. São Paulo, het belangrijkste koffiegebied van de wereld, door R. W. T. Enz.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 72. 1906. Maart—April Afl.*
Exploitatie der djatibosschen, door Noach. — Aanteekening op de nieuwe faillissementswetgeving, II, door Mr. C. A. Wienecke. — Eene proeve tot oplossing van een der brandende vragen van den dag: „de particuliere landerijen", door D. Mulder. — Over de cultuur der kokaplant, in het bijzonder op Java—

Ramee, door H J. BOEKEN. — Kaoetsjoek-mistels, door Prof. O. WARBURG. — De suikernijverheid op Java en hare geschiedkundige verhouding tot de koloniale kas, door J. DINGER. — Stoomvaartverbinding Java—Zuid-Afrika—Nederland. — Jaarverslag van de Ned.-Indische Vereeniging tot bescherming van dieren. — Productenmarkt en wisselkoersen over Maart 1906. — Amerika en Suikercijfers. — Suikerverbruik in Frankrijk. — Suikerberichten over oogst en productie in het buitenland.

Teysmannia. *17e jaarg.* (*1906*), *afl.* *4.*
Het nut eener rationeele grondbewerking (slot), door G. DE SAVORNIN LOHMAN.— Heesters in den tuin, door H. J. WIGMAN. — Over het uitzuren van den grond, door L G. DEN BERGER. — De klappercultuur in het regentschap Karang-Anjar, door P. A. KAWILARANG. — Verdelging der schildbladluis op de Djamboebol of Tresonoboom, door H. STAP. — Koffieschillenasch als meststof, door L. v. A. — De verandering van het alcaloïd der cocabladeren met den ouderdom van het blad, door Dr. A. W. K. DE JONG. — Uitkomsten van de in 1905 verrichte aftappingsproeven met Hevea brasiliensis in den cultuurtuin te Tjikeumeuh verkregen, door Dr. W. R. TROMP DE HAAS. Enz.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *14e jaarg. No. 3. 1 Mrt 1906.*
De chemische contrôle in de suikerfabriek, door J. J. HAZEWINKEL. — Bereiding van technisch zuivere koolzure potasch uit rietsuikermelasse, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Aanteekening omtrent hoefbeslag voor hoornvee (met platen), door J. HOMAN VAN DER HEIDE.

Indisch Bouwkundig Tijdschrift. *9e jaarg. 1906. No. 2.*
Iets over de Kali-Konto en hare verlegging bij Siwaloeh (vervolg). — Roomsch-Katholieke kerk te Malang (met platen). — Reorganisatie van den waterstaat.— Dwangarbeiders en vrije koelies. Enz.

Neerlandia. Orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond. *10e jaargang, April 1906.*
Storm [naar aanleiding van het artikel: Het verval van Curaçao], door REDACTIE. — Ned. Antillen: Het beschavingswerk op Curaçao. II, door P. E. EUWENS. — Verslag over de werkzaamheden van Groep „Ned. Antillen" in 1905. Enz.

Het Koloniaal Weekblad. *6e jaarg.* (*1906*). *No. 17.*
Hoe de burgerlijke geneeskundige en veterinaire dienst en die van het ijkwezen in Ned.-Indië zouden kunnen en moeten worden (slot).
Id. No. 18. Holland, de Inlanders en nog iets, door ABDUL RIVAÏ. — Surinaamsche schetsen. IX: Albina en Kappler.

Maandbericht van het Nederlandsch Zendelinggenootschap. *Mei 1906.*
Deli-zending. Ressort Sibolangit; het jaar 1905, door J. H. NEUMANN. — Jaarverslag over 1905, van den arbeid op de Hoogvlakte, Zendingsressort Kaban-djahe, door E. J. VAN DEN BERG.

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *Mei 1906.*
Verslagen over 1905 van de zendingsposten Batavia, Meester Cornelis, Buitenzorg, Pangharêpan, Bandoeng, Garoet, Tjidĕrĕs, Cheribon en Indramajoe (met portretten).

De Haagsche Zendingsbode. *1 Mei 1906.*
De Protestantsche melaatschenverpleging in Suriname. — Uit de Karo-Batak-zending, door J. H. NEUMANN.

Berichten uit de Zendingswereld. *15 Mei 1906.*
Vooruitgang in de landstreek Si Baloengoen, Sumatra, door Zendeling SIMON.

De Rijnsche Zending. *37e jaarg.* (*1906*) *No. 1.*
Van Heidenen en Christenen, door J. H. MEERWALDT. — Borneo: Bladen uit het dagboek van K. HENDRICH. — Nias: Een en ander uit brieven van zendeling E. FRIES. — J. P. G. WESTHOFF †, door P. VAN WIJK JR. Enz.

Allgemeine Missions-Zeitschrift. *Mai 1906.*
Missionsrundschau. Niederländisch-Indien, III. Von Missionsinspektor STURSBERG.

Petermanns Mitteilungen. *52 Band* (*1906*). *Nr. IV.*
Dr. A. TOBLER: Zur Geologie von Sumatra.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 April—21 Mei 1906.

Ook gedurende deze verslagperiode waren het de tabakswaarden, welke het meest de aandacht trokken. Hoewel aanvankelijk de stemming tamelijk flauw was en zelfs door den hoogeren geldstand als ten gevolge van de vrees, dat de ramp te San Francisco van ongunstigen invloed zou blijken op de koopkracht der Amerikanen, voor verschillende fondsen de reactie vrij scherp was en de meening werd uitgesproken als zou de haussebeweging voorgoed zijn gestuit, zoo zijn in de laatste dagen verschillende fondsen, o. a. aandeelen Deli Batavia, weer flink opgekomen.

Voor cultuurwaarden bestond niet veel belangstelling, terwijl meer en meer bleek, dat men zich te gunstige gevolgen had voorgespiegeld van de hooge suikerprijzen van verleden jaar. Het tegenvallen van dividendaankondigingen leidde nog al eens tot achteruitgang van koers: eene kleine reactie voor aandeelen Nederlandsche Handel Maatschappij vond haar oorzaak in de voorstellen der directie omtrent eene veranderde winstverdeeling.

In mijnwaarden was niet veel variatie. Aandeelen Redjang Lebong bewogen zich eenigszins opgaand, terwijl aandeelen Paleleh op verschillende geruchten beurtelings omlaag en omhoog gingen.

In aandeelen van petroleummaatschappijen kwam pas in het laatste gedeelte der verslagperiode eenige meerdere beweging. De gunstig opgevatte verklaringen der directie van de „Koninklijke" op de laatste vergadering der Maatschappij hadden eene langzame rijzing der aandeelen tengevolge, waarvan ook Moesi Ilir en Zuid Perlak mede profiteerden.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	1	%
Pref. Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	2	„
Winst Aand.	„ „ „ „	7/16	„
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	1/2	„
4 % Oblig.	„ „	3/8	„
Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	1/4	„
„	Koloniale Bank	1 1/2	„
Oblig.	„ „	1/4	„

Cert. v. A.	Ned.-Ind. Escompto Maatschappij	2 %
Aand.	Houtaankap Maatschappij	$1^1/_2$ „
Cert.	Amsterdam-Deli Compagnie	$4^1/_2$ „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	$8^3/_4$ „
Pref. Aand.	„ „ „	8 „
Aand.	Tabak-Maatschappij Arendsburg	29 „
„	Besoeki Tabak Maatschappij	2 „
„	Deli Batavia-Maatschappij	$22^3/_4$ „
Cert.	„ „ „	$46^1/_2$ „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	$6^3/_4$ „
„	Deli Maatschappij	9 „
Cert.	„ „	8 „
Aand.	Holland Sumatra Tabak Mij	$^7/_8$ „
„ A.	Krapoh Tabak Maatschappij	$1^5/_{16}$ „
„	Medan Tabak Maatschappij	$^1/_2$ „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$2^3/_4$ „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	$6^7/_8$ „
„	Senembah Maatschappij	$10^1/_2$ „
Cert.	„ „	$8^1/_2$ „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	5 „
C. v. g. A.	United Langkat Plantations Co.	$4^1/_2$ „
Aand.	Java-China-Japanlijn 1e Serie	2 „
„	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	4 „
„	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen	32 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „	$36^1/_2$ „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	$3^5/_8$ „
„	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	$3^7/_{16}$ „
6 % Cum. pref.	aand. A Perlak Petrol. Maatschappij	$^1/_4$ „
3 % „ „	„ B. „ „ „	$^3/_4$ „
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	$2^5/_8$ „
Pref. Aand.	Zuid Perlak Petr. Mij	$5^1/_2$ „
Aand.	Guyana Goud-Placer Maatschappij	$1^3/_8$ „
„	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	$^3/_4$ „
Pref. Aand.	„ „ „	$17^1/_2$ „
Aand.	Expl. Mijnbouw Maatschappij „Kwand. Soemalata"	$4^3/_4$ „
„	Oost Borneo Mij.	1 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	$11^1/_2$ „
4 % Oblig.	Deli Spoorweg Maatschappij	$^3/_4$ „
4 % „	Ned.-Ind. Spoorweg. Maatsch.	$^1/_8$ „
$3^1/_2$ % Oblig.	„ „ „	$^1/_4$ „
Aand.	Bataviasche Electrische Tram Mij.	$^3/_8$ „
„	Kediri Stoomtram Maatschappij	2 „
„	Oost-Java Stoomtram Maatschappij	1 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	$^7/_8$ %
Oblig. 1905.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	$^1/_8$ „
Aand.	Java Bank	3 „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	1 „
	Likwidatie Aandeelen Barge c. s.	$2^1/_2$ „
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij	$2^7/_8$ „
Cert.	„ „	$1^5/_{16}$ „
Rescontre	„ „	$3^1/_{16}$ „
Aand.	Ned.-Indische Handelsbank	1 „
ƒ 1000 „	„ „	$^1/_8$ „
Aand.	„ „ 8001—10000 à ƒ 1000.	$1^1/_2$ „
„	Maatschappij tot expl. der Suikerf. Badas	$1^1/_4$ „
„	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	$2^5/_8$ „
„	Java Bosch Exploitatie Maatschappij	1

Aand.	Java Cultuur Maatschappij	$6^1/_2$ %
Oblig.	" " "	$^3/_4$ "
Aand.	Cult. Maatschappij „Kaliw. Plantaran"	$5^3/_4$ "
Oblig.	Ned.-Ind. Houtaankap Maatschappij	1 "
"	Tjiomas Rec. v. 1e Hyp.	$^1/_4$ "
Aand.	West-Java Kina Cultuur Maatschappij	1 "
"	Amsterdam Deli Compagnie	5 "
"	Amsterdam Padang Comp	1 "
Cert.	Tabak Maatschappij Arendsburg	15 "
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	$3^1/_4$ "
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	10 "
Aand.	Deli Padang Maatschappij	$4^1/_2$ "
" A.	Langkat Tabak Maatschappij	3 "
" B.	" " "	1 "
"	Padang Tabak Maatschappij	$4^1/_2$ "
" B.	Serdang Tabak Maatschappij	$^1/_8$ "
"	Soengei Bedjangkar	3 "
"	Sumatra Cultuur Mij	$11^1/_2$ "
"	" Plantage Maatschappij	10 "
"	Nederl. Gutta Percha Mij.	$3^1/_4$ "
Oblig.	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	$^3/_4$ "
Aand.	Koninklijke West-Indische Maildienst	$4^1/_2$ "
4 % Oblig.	" " "	$^1/_8$ "
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	$1^3/_4$ "
"	Stoomvaart Maatschappij „Nederland"	1 "
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	1 "
" "	Oost Borneo Mij	$^1/_2$ "
R. v. g. A.	Mijnb. Mij. Paleleh	$1^1/_2$ "
Aand.	Singkep Tin Maatschappij	11 "
"	Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"	$4^1/_2$ "
"	Handelsvereeniging Java	$1^1/_4$ "
Aand.	Mij. tot vrtz. d. z. Linde & Teves	$2^7/_8$ "
Aand.	Nederl.-Ind. Spoorweg Maatschappij	$3^3/_4$ "
"	Babat Djombang Stoomtram Maatschappij	$1^1/_8$ "
Oblig.	" " " "	$^3/_{16}$ "
Aand.	Madoera Stoomtram Mij.	1 "
4 % Oblig. ƒ 500	Modjokerto Stoomtr. Maatschappij	$1^1/_2$ "
4 % Oblig.	Semarang-Joana Stoomtram Maatschappij	$^5/_8$ "
Oblig.	Semarang Cheribon Stoomtram Maatschappij	1 "

DIVIDENDEN.

Suikerfabriek Kalibagor winstaandeelen		ƒ 70.—
" " gewone aandeelen		" 80.—
" " oprichtersaandeelen		" 7.—
Suikerfabriek Poerwokerto preferente aandeelen		" 117.50
" " bew. van deelgerechtigdheid		" 17.50
Cultuur Maatschappij Rewoeloe		6 %
Cultuur Maatschappij Tjikapoendoeng		$23^1/_2$ "
Naamlooze Vennootschap Maatschappij Santosa	(voorgesteld)	10.2 "
Kartasoera Cultuur Maatschappij		8 "
Koninklijke West-Indische Maildienst	(voorgesteld)	5 "
Droogdok Maatschappij Tandjong Priok		11 "
Rotterdamsche Lloyd		ƒ 25.—
Pharmaceutische Handelsver. v/h A. d'Ailly en Zonen en Mastenbroek en Gallenkamp	(voorgesteld)	$8^1/_2$ %
Algemeene Consignatiebank		ƒ 50.—
Cultuur Maatschappij Tjiekandi Oediek		" 50.—
Tabak Maatschappij Arendsburg		20 %

Cultuur Maatschappij Kalie Djompo	$10^1/_2$ %
Cultuur Maatschappij Goenoeng Malang	20 „
Asahan Tabak Maatschappij . . . . . voorgestelde einduitkeering)	$4^3/_4$ „
Kina Maatschappij Pasir Malang	50 „
Kina Maatschappij Soekawana 10.95 % over de preferente en 1.95 % over de gewone aandeelen.	
Nederlandsch Indische Escompto Maatschappij	8 „
Soerabaiasche Incasso- Spaar-, en Hulpbank	7 „
Assam Theeonderneming Malabar	30 „
Assam Theeonderneming Wanasoeka	10 „
Cultuur Maatschappij Perbawatie	14 „
Asahan Theeonderneming Gedeh	14 „
Asahan Theeonderneming Pasir Salam	10 „
Preanger Telefoon Maatschappij	5 „
Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden preferente aandeelen	10,8 „
„ „ „ „ gewone „	5,8 „
„ „ „ „ winst „	1,5 „
Nederlandsch Indische Crediet- en Handelsvereeniging	4 „
Surinaamsche Bank . . . . . (voorgesteld)	5 „
Cultuur Maatschappij Seloredjo	18 „
Maatschappij tot Exploitatie van het land Kedong Allang	ƒ 312,50
Gemampir Cultuur Maatschappij	3 %
Maatschappij tot Exploitatie der Suikerfabriek Waroe	7 „
Cultuur Maatschappij Besito	10 „
Madoera Stoomtram Maatschappij preferente aandeelen	ƒ 15.—
Cultuur Maatschappij Soember Kareng	15 %
Maatschappij Suikerfabriek Tjeweng	ƒ 50.—
Export Maatschappij voorheen B. van Leeuwen & Co.	6 %
Deli Spoorweg Maatschappij	10 „
Cultuur Maatschappij Langsee . . . . . (voorgesteld)	ƒ 15.—
Landbouw Maatschappij Temoeloes	8 %
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging. . . . . (voorgesteld)	7,2 „
Javasche Cultuur Maatschappij voorgesteld aandeelen en oprichtersbewijzen resp. 8,9 % en ƒ 14,50.	
Naamlooze Vennootschap Lodaja. . . . . (interim)	10 „
Nieuw Semarangs Prauwenveer	ƒ 90.—
Besoeki Tabak Maatschappij	6 %
Medan Tabak Maatschappij. . . . . (voorgesteld)	11 „
Westersuikerraffinaderij	9 „
Maatschappij tot Exploitatie van de Koffieonderneming Soeko Ramé	ƒ 40.—
Surinaamsche Bank	5 %
Nederlandsche Tabakshandel-Maatschappij	$5^3/_4$ „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Batavia Arak Maatschappij	$54\frac{1}{4}$ %
Oblig.	Haarlemsche Machinefabriek v/h Gebr. Figee	$80\frac{1}{4}$ „
Aand.	Solosche Tramweg Maatschappij	62 „
„	Brandassurantie Maatschappij Mercurius	21 „
„	Oost Indische Zee- en Brandassurantie Maatsch.	50 „
Opr. Aand.	Algemeene Consignatie bank	ƒ 50
Aand.	Javasche Boschexploitatie Maatschappij	„ 25 „
„	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 80—85
Opr. bew.	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij	60—62 „
Aand.	Kina Maatschappij Djajagiri	50 „
Oblig.	Cultuur Maatschappij Gending	100 „
Oblig.	Cultuur Maatschappij Maron	101 „

Aand.	West Java Kinacultuur Maatschappij	75—76	%
„	Exploratie- en Mijnbouw Mij. Sumatra serie A. .	22	„
„	„ „ „ „ „ B. .	22	„
Oblig.	Suikerfabriek Pangka	101	„
Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	60	„
„	Semarang Joana Stoomtram Maatschappij . . .	148—148½	„
„	Nederlandsch-Indische Brandwaarborg Maatschij.	60	„
„	Deli Langkat Tabak Maatschappij	318	„
„	Cultuur Maatschappij Kali Tello	40—42	„
„	Landbouw Maatschappij Manang.	95	„
„	Mijnbouw Mij. Totok	110—125	„
Gew. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto met 2 bew. v. deelgerechtigdheid	140	„
Winst Aand.	Koninklijke Paketvaart Maatschappij	ƒ 560—600	
„ „	Suikerfabriek Poerwokerto	ƒ 40	
Aand.	Nederlandsch Indische Houtaankap Maatschappij.	53	„
„	Oost Java Stoomtram Maatschappij	73—74	„
„	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh.	50	„
Inkomst. Oblig.	Mijnbouw Maatschappij Toeval.	20	„
Opr. Aand.	Maatschappij tot Exploitatie der Suikerf. Kalibagor	ƒ 110	
„ „	Nederl.-Indische Exploratie Mij..	120	„
Aand.	Landbouw Maatschappij Melattie	28½	„
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	39	„
Pref. Cum.	„ „ „	80½	„
Aand.	Landbouw Maatschappij Temoeloes cum. div. 1905	105	„
Oblig.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	100	„
Aand.	„ „ „ „	63	„
Gew. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto met 2 bew. van deelgerechtigdheid.	140	„
4% Oblig.	Modjokerto Stoomtram Maatschappij	93—90	„
Aand.	Probolingo Stoomtram Maatschappij	18	„
Opr. Aand.	Javasche Boschexploitatie Maatschappij.	ƒ 30	
„ „	Westersuikerraffinaderij	ƒ 2800	
Aand.	Landbouw Maatschappij Ngoepit	250	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN.		TE AMSTERDAM. Mei. 7	21
Kol. Suriname	Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds	„ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank	Aand.	79	80
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt.		—	—
N. I. Hyp. Bank	Pbr. 4 pCt.	—	—
Oosterrsche Hypotheek Bank	Pref. Aand.	—	—
Borneo Sumatra Maatschappij	Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl.	„	$97^7/_8$	97
„ „ „ „	Pref. Aand.	170	172
„ „ „ „	Winst- „	$25^1/_{16}$	$25^1/_2$
Handelsv. „Amsterdam"	Aand.	$172^1/_2$	173
„ „ '85	Winst A. 4 pCt.	101	$101^3/_8$
„ „ '94	4 „	—	—
„ „ 1905		$100^3/_8$	$101^1/_4$
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.	Aand.	$134^3/_4$	135
Java Bank	Aand.	186	183
„ „	Cert. v. Aand.	186	186
Koloniale Bank	Aand.	82	$83^1/_2$
„ „	Pref. Aand.	96	95
„ „	Oblig. 5 pCt.	$99^5/_8$	$98^7/_8$
Likw. Aand. Barge c. s.	Aand.	$87^1/_2$	85
Ned. Handelmaatschappij	Aand.	$195^7/_8$	193
„ „	Cert.	$195^{13}/_{16}$	$192^7/_8$
„ „	Rescontre	$191^3/_{16}$	$188^1/_8$
Ned.-Ind. Escompto Mij	Aand.	134	134
„ „ „	Cert. v. Aand.	135	137
„ „ „	Nieuwe Aand.	126	126
Ned.-Ind. Handelsbank	Aand.	$143^1/_2$	$142^1/_2$
„ „	ƒ 1000 „	140	$139^7/_8$
do. 8001—10000 à ƒ 1000	„	127	$125^1/_2$
„ „	Oblig. 4 pCt.	101	101
Surinaamsche Bank	Aand.	143	143
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.	Aand.	$59^3/_4$	$58^1/_2$
Crediet- en Handelsver. Banda	„	64	$61^3/_8$
Java Bosch Expl.-Mij	Aand.	107	106
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	$102^1/_4$	$102^1/_4$
Java Cult. Mij.	Aand.	$122^1/_2$	116
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	$100^3/_4$	100
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.	Aand.	130	130
„ „ „ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah	Aand.	—	—
„ „ Kali Tello	„	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran"	Aand.	$105^3/_4$	100
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron"	Aand.	100	100
Landbouw-Maatsch. Melattie	„	$28^1/_2$	$28^1/_2$
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold	„	110	110
Ned.-Ind. Cultuur Mij	Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Houtaankap Mij	Aand.	$51^3/_4$	$52^1/_4$
„ „ „ „	Oblig 5 pCt.	99	98
Landbouw-Maatschij. Ngoepit	Aand.	—	250

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 7	21
Cultuurmaatschappij Ngredjo.......Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... "	26	26
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	$100^7/_8$	$100^7/_8$
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... "	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... "	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	177	177
" " " " " " " Oblig. 5 pCt.	103	103
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	185	185
Cultuur-Mij. Soember Redjo. ... . "	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... "	—	102
" " " ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp............. " $4^1/_2$ "	$99^1/_2$	$99^1/_4$
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh......... " 5 "	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	77	76
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. "	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. "	795	790
" " " ....Cert.	795	$799^1/_2$
Amst. Langkat Co...................gew. Aand.	$87^3/_4$	96
" " " ....Pref. "	173	181
Amsterdam Padang Comp............Aand.	94	93
" " " ... oprichters aand. ƒ	—	—
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	700	729
" " " ......Cert.	715	730
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	$56^1/_4$	53
Besoeki Tabak Maatschappij.......... "	102	104
Deli-Batavia Maatschappij............ "	680	$702^3/_4$
" " " ....Cert.	680	$706^1/_2$
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	$76^1/_2$	$83^1/_4$
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	320	310
Deli-Maatschappij...................Aand.	483	492
" " ....Cert.	$488^1/_2$	$496^1/_2$
Deli Padang Maatschappij............Aand.	89	$85^1/_2$
Holl. Sum. Tab. Mij................. "	$43^7/_8$	$44^3/_4$
Krapoh Tabak Maatschappij .... "	$104^5/_{16}$	$105^5/_8$
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... "	18	18
Langkat Tabak Mij., Serie A......... "	67	64
" " " " B......... "	$27^1/_2$	$26^1/_2$
Langkat Mij.................... ... "	—	—
Medan-Tabak Maatschappij........... "	$306^1/_2$	307
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... "	163	$165^3/_4$
Padang Tabak-Maatschappij.......... "	$164^1/_2$	160
Rimboen Tabak Synd. B. v. D....... "	—	—
Rotterd. Asahan Tab. Mij........... "	—	$44^{11}/_{16}$
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... "	382	$388^7/_8$
Senembah-Maatschappij .... "	$403^1/_2$	414
" ....Cert.	401	$409^1/_2$
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	178	183
" " " B....... "	$72^7/_8$	$72^3/_4$
Soekowono Landbouw Maatschappij,A. "	$117^5/_8$	$117^5/_8$
Soengei Bedjangkar................. "	$88^1/_2$	$85^1/_2$
Sumatra Cultuur Maatschappij........ "	$342^1/_2$	331
Sumatra Plantage Maatschappij....... "	66	56
United Langkat Plantage.........Cert. v. g Aand.	428	$432^1/_2$
Ned. Gutta Percha Mij..............Aand.	$61^1/_4$	58

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 7	21
Ned.-Ind. Gas Maatschappij .... Aand.	—	—
" " " " ..1901/05 Oblig. 4 pCt.	101 1/2	101 1/2
Pharm. Handelsver. v/h. A. d'Ailly en Zn en M. & G. ....Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië, Mij. t. Expl. van Aand.	64 1/4	64 1/4
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... "	120	122
" " " 2 " .... "	108	108
" " " .... Oblig. 4 pCt.	101	101
Kon. Paketvaart-Mij................Aand.	161	165
" " " oblig. uitg. 1903. " 4	102 3/4	102
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	102 1/2	98
" " " " ..Oblig. 4 pCt.	103 5/8	101 1/2
" " " " 1900 Obl. 4 pCt.	—	—
Rotterdamsche Lloyd .... Aand.	116 1/4	118
" " ....Oblig. 4 pCt.	102 3/4	102 3/4
Stoomvaart Maatschappij „Nederland" Aand.	148	147
" " " Oblig. 4 pCt.	103	103
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	128	127
" " " " .... Oblig. 4 1/2 pCt.	102	102
" " " " 1903.Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Gaboes Petr. Mij. ....Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	—	—
" " " ......Pref. Aand.	42	42
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. "	477	509
" " " " " " " " Cert. v. Aand.	474 1/2	511
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	114	117 5/8
" " " " Oblig. 5 pCt.	—	101 1/2
Petr. Mij. Moesi Ilir .... "	34 9/16	38
Panolan Mij. ....Cert. ƒ	345	345
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	120 1/2	120 3/4
" " " 3 " " ... " " B	98 1/4	99
Sumatra Palembang Petroleum Mij. Aand.	63 3/16	65 13/16
Zuid-Perlak Petroleum Mij.....Pref. Aand.	84	89 1/2
Mijnbouw Mij. Boekal.............Aand.	—	84
" " Bwool..............Pref. Aand.	—	—
Gross. Concessies..................Gew. Aand.	11	11
" " ....Pref. "	23 3/4	23 3/4
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	27 1/4	28 5/8
" " " ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen...........Gew. Aand.	161 1/4	162
" " " ....Pref. "	217 1/2	235
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata" Aand.	86 1/2	91 1/4
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	3 3/4
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . "	190	190
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... "	3	3
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	15 1/2	15 1/2
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... "	19 1/2	19 1/2
Oost Borneo Maatschappij.......... "	39	40
" " " ....Pref. Aand.	80 1/2	80
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	22	22
" " " Paleleh R.v.g.Gew. "	26 3/4	25 1/4
" " " " " Pref. "	56	52
" " " " " Winstbew.	26 1/2	26 1/2
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.......... Aand.	615	626 1/2

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 7	21
Singkep Tin Maatschappij.......... Aand.	80	91
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"Aand.	$60\frac{1}{2}$	55
Suriname Mijnbouw Maatschappij... „	—	—
Tjenako Steenk. Mij............... „	3	3
Handelsvereeniging Java .... „	$92\frac{1}{4}$	91
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	123	$125\frac{7}{8}$
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel $4\frac{1}{2}$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	200	200
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	$102\frac{3}{4}$	$103\frac{1}{2}$
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	—	$103\frac{1}{2}$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	$223\frac{3}{4}$	220
„ „ No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	103	$103\frac{1}{8}$
„ „ 4e-8e serie .. $3\frac{1}{2}$ pCt.	$98\frac{3}{4}$	99
„ „ 1896 ....Oblig. $2\frac{1}{2}$ pCt.	$91\frac{1}{2}$	$91\frac{1}{2}$
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	$38\frac{1}{8}$	37
„ „ „ „ ...Oblig $4\frac{1}{2}$ pCt.	94	$93\frac{13}{16}$
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	$23\frac{1}{2}$	$23\frac{7}{8}$
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	92	92
Kediri Stoomtram Mij.............Aand.	120	122
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101\frac{3}{4}$	$101\frac{3}{4}$
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	19	18
„ „ „ ....Pref. Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 5	—	102
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig.	—	—
Modjokerto „ „ ....Aand.	—	—
„ „ „ 4 pCt. Cumul. ƒ 250	60	60
„ „ „ Oblig. 4 pCt. ƒ 500	$93\frac{1}{2}$	91
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	150	150
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java Stoomtram Mij...........Aand.	74	75
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ ....Aand	—	—
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij...........Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. $4\frac{1}{2}$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	148	148
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	102	$101\frac{3}{8}$
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	165	165
„ „ „ „ ......Oblig.	$102\frac{1}{2}$	$101\frac{1}{2}$
Serajoedal Stoomtram-Mij..........Aand.	155	154
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	$101\frac{1}{2}$
Solosche Tram-Mij................ „ 4 pCt.	—	$98\frac{1}{8}$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA. 28 Maart—10 April.	TE BATAVIA. 11—21 April.
Javasche Bank	183—184	183
Certif. Nederl. Handel-Mij.	198	197
N. I. Escompto Mij.	135—135½ 127¾	135 127
Ned.-Ind. Handelsbank	144½ 141½	144 145 142
Koloniale Bank	—	85
N. I. Hypotheekbank (4% pandbrieven)	—	96
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	133	—
Handels-Verg. „Amsterdam"	176	176
Mij. Onderlinge Hulp	70	—
Java-China-Japanlijn	—	125
Rotterdamsche Lloyd	128	—
Stoomvaart Mij. „Nederland"	159	—
Deli Spoorweg Mij	200	—
Semarang-Joana Stoomtram-Mij	146½	146½
Semarang-Cheribon „ „	164	—
Serajoedal „ „	—	145
Java Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	90
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	60	60—90
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	77½	—
2de Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	64
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	—	140—140½
Brand-Ass. Mij. Insulinde	—	121
Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij	80	—
2de Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij	60	—
Bataviaasch Prauwenveer	170	170
Nieuw Prauwenveer te Batavia	170	170—171
Nieuw Sam. Prauwenveer	197½	—
Part. Prauwenveer te Soerabaja	180—185	184
Oost-Java Prauw-Mij	158	158—159
Cultuur Mij. „Perbawatie"	173—180	—
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	85	—
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	156—160	—
Mij. tot Expl. van Rijstlanden	262	—
Assam Thee Ondern. Singaparna	125	125
Assam Thee Ondern. Taloen	125	—
Intercommunale Telefoon Mij	97½	91
Telefoon Mij. der Vorstenlanden	131	—
Preanger Telefoon Mij	—	107½
New Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	125	125
Bandoengsche Kinine Fabriek	130	—
Vezelfabriek Kokos	100	—
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. aandeelen)	28½	24½—27½
„ „ „ (pref. „)	59—60	59
„ „ „ (winst. „)	29	25—28
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	110—127½	115
„ „ „ (obligatiën)	121—130	125
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	547½—555	555
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	215—220	—
„ „ „ (gew. aandeelen)	157½—158	153½
Mijnbouw Mij. Tainam (aandeelen)	550	525
„ „ „ (winstbew.)	500	—

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ PLERET KLOERAHAN.

(*Javasche Courant van 23 Maart 1906, No.* 24).

Zetel. Pasoeroean.

Doel. De overname en voortzetting der exploitatie van de suikerfabrieken Pleret en Kloerahan, gelegen in de afdeeling en de residentie Pasoeroean, zoomede het in eigendom, huur, erfpacht of opstal verkrijgen van onroerende goederen, waaronder begrepen, die geschikt voor den aanleg van cultuurondernemingen, enz.

Kapitaal. *f* 1.000.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 5000, welke alle worden uitgereikt als vergoeding voor den inbreng van de beide genoemde suikerfabrieken met bijgebouwen, inventaris, baten, lasten enz.

Bestuur. 1 directeur, Han Hoo Tong, 2 commissarissen, Han Tiau Ing en Han Tiau Tjhiong.

Winstverdeeling. Van de winst gaat minstens 20 pCt. in het reservefonds, terwijl de algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling van het resteerende.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „STOOMWERKPLAATS SMEROE".

(*Javasche Courant van 27 Maart 1906, No.* 25).

Zetel. Malang.

Doel. De overname en de voortzetting van het bedrijf tot dusverre door den heer C. Vis onder den naam van „Atelier voor hout- en ijzerbewerking, koper en ijzergieterij" gedreven, en alzoo het koopen en verkoopen van werktuigen en materialen benoodigd bij cultures of nijverheid, het aanmaken en repareeren van machinerieën en deelen daarvan en het uitvoeren van bouwwerken.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de heeren C. en Th. N. Vis voor 195 en 5 stuks, terwijl de door den heer C. Vis genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemde zaken, enz.

Bestuur. 1 directeur, de heer C. Vis.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ LIM LIANG BOE EN ZOON.

(*Javasche Courant van 30 Maart 1906, No. 26*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, meer in het bijzonder het koopen en verkoopen van leder- en tuiggarnituur, schoen- en zadelmakersartikelen, huiden, vellen, munitie, jachtbenoodigdheden, landbouwproducten, enz.

Kapitaal. *f* 270.000, verdeeld in 135 aandeelen van *f* 2000, welke alle geplaatst zijn en waarvan 122 stuks worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de door Lim Liang Boe gedreven wordende handelszaken, met baten, lasten, enz.

Bestuur. 1 directeur, Lim Tjioe Wie, 3 commissarissen, Lim Liang Boe, Oei Tjioe Jong en Oey Tjioe Long.

Winstverdeeling. Ten eerste 6% rente aan de aandeelhouders, van de rest 5% aan de commissarissen, 5% aan den directeur, 20% aan het reservefonds, 70% aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP BELEENING- EN DEPOSITO BANK.

(*Javasche Courant van 30 Maart 1906, No. 26*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het uitleenen en het uitzetten van gelden en het verleenen van credieten, het ontvangen van gelden, tegen depositobewijzen, en het verrichten van alle bankzaken.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 400 aandeelen van *f* 250, waarin wordt deelgenomen door de heeren H. Crietee en I. Back ieder voor 40 stuks.

Bestuur. 1 directeur, de heer H. Crietee, 1 commissaris, de heer I. Back.

Winstverdeeling. Minstens 10% aan het reservefonds, 5% aan den directeur, 5% aan den commissaris, de rest aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ KARANG TENGAH.
(*Javasche Courant van 3 April 1906, No. 27*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het overnemen en verder exploiteeren van een te Semarang gelegen perceel, het in huur, eigendom, erfpacht of opstal verkrijgen van andere perceelen en onbebouwde gronden, het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer eigendommen der vennootschap.

Kapitaal. f 50.000, verdeeld in 10 aandeelen van *f* 5000, welke alle geplaatst zijn en waarvan 9 stuks geacht worden te zijn volgefourneerd door den inbreng van een te Semarang gelegen perceel.

Bestuur. 1 directeur, de heer F. O. Pfeiffer.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ P. B. WATRIN & CO.
(*Javasche Courant van 3 April 1906, No. 27*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het handeldrijven in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, zoowel import als export.

Kapitaal. f 200.000, verdeeld in 400 aandeelen van *f* 500, waarvan 200 stuks geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, de heer P. B. Watrin, 1 commissaris, de heer J. A. L. Lisnet.

Winstverdeeling. Ten eerste minstens 10% aan een reservefonds, van de rest 6% aan de aandeelhouders, van het dan overschietende 10% aan directeur, 5% aan den commissaris, de rest aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ HIN LIONG.
(*Iavasche Courant van 3 April 1906, No. 271*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van import en exporthandel, het beleggen, in leen opnemen en verstrekken van gelden, het exploiteeren van onroerende goederen, het verstrekken van werkkapitaal, het deelnemen in pachten van 's lands middelen, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement etc: het bebouwen en in cultuur brengen van gronden, het verkoopen der verkregen producten.

Kapitaal. f 90.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 1500, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, de Handel Maatschappij Tjong Hin, 1 plaatsvervangend directeur de Handel Maatschappij Lian Hien, 2 commissarissen Liong Kioen Sin en Gouw An Kie.

Winstverdeeling. 10% aan den directeur, 20% aan een reservefonds, 70% aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN VASTIGHEDEN OEY EN LIM.
(*Javasche Courant van 3 April 1906, No. 27*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van landerijen, perceelen, huizen in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. f 370.000, verdeeld in 37 aandeelen van *f* 10.000, welke alle geplaatst zijn, terwijl 33 stuks worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van een aantal in de residentie Batavia gelegen perceelen.

Bestuur. 1 directeur, Lim Tjioe Wie, 3 commissarissen, Lim Liang Boe, Oey Tjioe Yong en Oey Tjioe Long.

Winstverdeeling. 6% aan de aandeelhouders, van de rest 10% aan de commissarissen, 2½% aan den directeur, 20% aan het reservefonds, 67½% aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „DJOEWANA'S STOOMBOOT- EN PRAUWENVEER".
(*Javasche Courant van 6 April 1906, No. 28*).

Zetel. Djoewana.

Doel. De uitoefening van scheepvaart, het vervoeren van goederen en personen, het verhuren van vaartuigen, het laden en lossen en stuwen van schepen, het aanbouwen en verkoopen van vaartuigen enz.

Kapitaal. f 150.000, verdeeld in 300 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de heeren P. Berendsen en P. Buwalda, respectievelijk voor 298 en 2 aandeelen; de

aandeelen door den heer Berendsen genomen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de hem toebehoorende scheepstimmerwerf met werkplaatsen, machinerieën, gebouwen, inventaris, enz., waaronder nog begrepen zijn verschillende prauwen en stoomschepen.

Bestuur. 1 directeur, de heer P. Berendsen, 2 commissarissen, de agent te Semarang van de Nederlandsch-Indische Handelsbank en de heer P. Buwalda.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN EIGENDOMMEN BUITENZORG.
(*Javasche Courant van 6 April 1906, No. 28*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in huur, eigendom, erfpacht, of recht van opstal, door aanvraag of andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. ƒ 35.000, verdeeld in 35 aandeelen van ƒ 4000, waarvan 20 stuks geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, de heer M. F. M. Diepenbrock, 1 commissaris, de heer J. C. Schut.

Winstverdeeling. Zoo mogelijk aan de aandeelhouders als rente, vervolgens aan directeur en commissaris elk 5%, 80% aan de aandeelhouders, 10% aan het reservefonds.

HANDEL MAATSCHAPPIJ GIE HIEN.
(*Javasche Courant van 10 April 1906, No. 29*).

Zetel. Probolinggo.

Doel. Het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin des woords.

Kapitaal. ƒ 10.000, verdeeld in 20 aandeelen van ƒ 500, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. De vennootschap wordt beheerd door 1 directeur en 2 commissarissen, welke door de algemeene vergadering van aandeelhouders benoemd worden, in welke eveneens over de verdeeling van de winst beslist wordt.

HANDEL MAATSCHAPPIJ KHOE FAN.
(*Javasche Courant van 10 April 1906, No. 29*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van import- en exporthandel, het beleggen, in leen opnemen en verstrekken van gelden, het exploiteeren van onroerende goederen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en van derden, het bebouwen en het in cultuur brengen van verkregen gronden, het drijven van handel in de verkregen producten enz.

Kapitaal ƒ 100.000, verdeeld in 40 aandeelen van ƒ 2500, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Khoe A Fan, 1 plaatsvervangend directeur, Khoe Sim Yoeng.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ LIEM GOAN TJOAN.
(*Javasche Courant van 14 April 1906, No. 30.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken, tot dusverre te Semarang en Soerabaia gedreven onder het merk Ing Hoo en voorts het drijven van handel in het algemeen.

Duur. 80 Chineesche jaren.

Kapitaal. ƒ 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van ƒ 1000, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Liem Goan Tjoan, 1 plaatsvervangend directeur, Liem Tjien Sing.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ E. BLAVET & CO.
(*Javasche Courant van 14 April 1906, No. 30.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van koophandel in den meest uitgebreiden zin des woords, het drijven van commissiehandel, het voeren van administratie en het waarnemen van agentschappen.

Duur. Tot ultimo December 1935.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 5 seriën van 80 aandeelen van *f* 500; in de eerste serie wordt deelgenomen door de heeren P. F. E. Blavet en J. Koch, respectievelijk voor 79 en 1 aandeel, terwijl de door den heer Blavet genomen aandeelen, worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de door hem gedreven wordende handelszaak, met aanwezige goederen, baten en lasten en alle voor- en nadeelen voortvloeiende uit de exploitatie van een hem toebehoorend perceel.

Bestuur. 2 directeuren, de heeren P. F. E. Blavet en F. W. de Rijk.

Winstverdeeling. 5 pCt. over het gestorte kapitaal aan de aandeelhouders; van het resteerende 10 pCt. aan de directeuren, 90 pCt. aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „TJING HONG".
(*Javasche Courant van 17 April 1906, No. 31*).

Zetel. Klidang, afdeeling Batang, residentie Pekalongan.

Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, het exploiteeren van landbouwondernemingen, het pachten van alle middelen, die het Gouvernement verpachten zal, de exploitatie van djatibosch perceelen.

Duur. 70 jaren.

Kapitaal. *f* 80.000, verdeeld in 80 aandeelen van *f* 1000, waarvan 50 stuks geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Tan Ko Tjan, 1 commissaris, Tan Ko Hian.

Winstverdeeling. Ten eerste 10 pCt. aan een te vormen reservefonds, 5 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan den commissaris, 80 pCt. aan de aandeelhouders.

JAVA CAOUTCHOUC COMPAGNIE.
(*Staats-Courant van 23 April 1906, No. 94*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren van gronden in Nederlandsch-Indië, (met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta) door de cultuur van caoutchouc en/of andere gewassen, verder het oogsten, voor de markt bereiden en verkoopen van het product.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen à *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren G. J. H. C. van den Akker voor 20, R. E. Bunge 20, F. A. C. J. Mohr 20, J. J. P. vom Rath 20, P. B. A. Trivelli 25, J. S. Sibinga 75 en de firma Waller & Plate voor 20 aandeelen.

Inbreng. De door den heer Sibinga genomen 75 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng der geheele caoutchouconderneming, welke wordt gedreven op 3 in de afdeeling Soekapoera, Residentie Preanger Regentschappen gelegen perceelen, met den daarop aanwezigen aanplant enz.

Bestuur. 1 directeur, de firma Waller & Plate: 5 commissarissen, de heeren C. J. H. C. van den Akker, R. E. Bunge, F. A. C. J. Mohr, P. vom Rath en P. B. A. Trivelli.

Winstverdeeling. 6 pCt. aan de aandeelhouders over het geplaatste kapitaal, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, van het dan overschietende 80 pCt. aan de aandeelhouders, 5 pCt. aan den administrateur, 10 pCt. aan de commissarissen.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP CAOUTCHOUC- EN KAPOKONDERNEMING TJLOEWAK.
(*Javasche Courant van 24 April 1906, No. 33*).

Zetel. Salatiga.

Doel. Het behalen van winst door aanplanting van Caoutchouc en Ficus elastica en soortgelijke gewassen, en opkoop, zuivering en verkoop van kapok. Aanplanting van kapok zal niet uitgesloten zijn.

Duur. Tot 31 October 1935.

Kapitaal. *f* 35.000, verdeeld in 35 aandeelen van *f* 1000, waarvan 12 bereids geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. Smit Sibinga, 2 commissarissen, de heeren Jhr. P. J. Teding van Berkhout en G. A. A. F. M. de Bruyn.

Winstverdeeling. 5% aan het reservefonds, 5% aan den directeur, 5% aan de commissarissen, 15% aan den administrateur, 70% aan de aandeelhouders.

TAPIOKA MAATSCHAPPIJ TJI MALAKA.
(*Javasche Courant van 24 April 1906, No. 33*).

Zetel. Batavia.

Doel. De aanplant, de opkoop, de verwerking van en de handel in cassave of aanverwante

producten. Voorts het oprichten en exploiteeren van andere inrichtingen van nijverheid en bedrijf van allerlei aard.

Duur. Tot ultimo December 1925.

Kapitaal. ƒ 60.000, verdeeld in 120 aandeelen van ƒ 500, waarvan geplaatst 80 stuks.

Bestuur. 1 directeur, de Indische Handels Compagnie, 3 Commissarissen, de heeren J. F. H. de Vignon Vandevelde, J. S. S. Ballot en mr. E. H. Winkelman.

Winstverdeeling. 15 pCt. aan den directeur, 65 pCt. aan de aandeelhouders, 7½ pCt. aan de commissarissen, 12½ pCt. aan het reservefonds.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN GEVERDINCK.
(Javasche Courant van 24 April 1906 No 33).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van landerijen, perceelen, huizen en andere onroerende goederen, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen, verhuren of vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap; het uitleenen van gelden aan derden enz.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. ƒ 100.000, verdeeld in 50 aandeelen van ƒ 2000, waarin wordt deelgenomen door den heer W. H. D. Geverdinck en echtgenoote respectievelijk voor 49 en 1 aandeelen; de door den heer Geverdinck genomen 49 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van eenige hem toebehoorende perceelen.

Bestuur. 1 directeur, de heer Geverdinck, 1 administrateur, de heer J. van Lingen.

Winstverdeeling. De zuivere winst wordt onder de aandeelhouders verdeeld.

ANGLO-DUTCH-INDIAN EXPLOITATION COMPANY (ENGELSCH-HOLLANDSCH-INDISCHE EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ).
(Staats-Courant van 1 Mei 1906, No. 100).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het aanvragen en verwerven in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, van bosch-, cultuur-, mijnbouw- en petroleum-concessies, als door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië worden uitgegeven; het onderzoeken en exploreeren van terreinen: het exploiteeren der verkregen concessies en het productief maken daarvan, het drijven van handel in Indische producten, het doen bereiden en verwerken of vervoeren van zoodanige producten, het importeeren van elders geproduceerde goederen, en voorts in het bijzonder het exploiteeren van de aan de Cultuur Maatschappij Siloewas verleende concessies op Borneo.

Kapitaal. ƒ 2.400.000, verdeeld in 200 aandeelen van ƒ 12.000, waarin wordt deelgenomen door de naamlooze vennootschap The Anglo-Eastern Estates Limited voor 80 stuks, door de Cultuur Maatschappij Siloewas voor 120 stuks, welke geacht zijn volgestort door den inbreng van 15 concessies.

Bestuur. Een raad van beheer.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP RIJSTPELMOLEN LOMBOK.
(Javasche Courant van 24 April 1906, No 33).

Zetel. Salatiga.

Doel. Het door opkoop verkrijgen van padi op het eiland Lombok, het machinaal ontbolsteren en het verwerken tot rijst, geschikt voor uitvoer.

Duur tot 31 December 1935.

Kapitaal. ƒ 90.000, verdeeld in 90 aandeelen van ƒ 1000, waarvan 77 stuks geplaatst.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. Smit Sibinga, 2 commissarissen, de heeren G. A. A. F. M. de Bruyn en J. Doornik.

Winstverdeeling. Van de zuivere winst ten eerste 10% aan een reservefonds, 5% aan den directeur, 5% aan de commissarissen, 10% aan den administrateur, 70% aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ HOK SENG.
(Javasche Courant van 27 April 1906, No. 34).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, het aangaan en sluiten van contracten voor leverantiën en het mededingen naar verpachtingen, leveringen aanbestedingen, transporten en aannemingen.

Duur. 25 jaren.
Kapitaal. ƒ 30.000, verdeeld in 30 aandeelen van ƒ 1000, waarvan 15 stuks geplaatst.
Bestuur. 1 directeur, Lim Tian Kiat.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TJIHAROEM.

Zetel. Batavia.
Doel. Het in cultuur brengen en verder exploiteeren van gronden op Java.
Duur tot 4 Mei 1922.
Kapitaal. ƒ 100.000, verdeeld in 200 aandeelen van ƒ 1000, waarvan geplaatst 40 stuks.
Bestuur. 1 directeur, de heer G. H. Mohr.
Winstverdeeling. 10% tot vorming en stijving van een reservefonds, 5% aan den directeur, 5% aan de commissarissen, 80% aan de aandeelhouders.

EERSTE BANDOENGSCHE WONING MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Courant van 27 April 1906, No. 34*).

Zetel. Bandoeng.
Doel. Het verkrijgen van gronden, in eigendom, of recht van opstal, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur. 75 jaren,
Kapitaal. ƒ 60.000, verdeeld in 120 aandeelen van ƒ 500, welke bereids geplaatst zijn.
Bestuur. 1 directeur, de heer J. Lugt.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP BIBITONDERNEMING TJIMARÈMÈ.
(*Javasche Courant van 27 April 1906, No. 34*).

Zetel. Bandoeng.
Doel. Het kweeken van suikerriet; voorts het leveren van en den handel in suikerrietstekken.
Duur. Tot ultimo December 1930.
Kapitaal. ƒ 50.000, verdeeld in 10 aandeelen van ƒ 5000, waarin wordt deelgenomen door de heeren A. H. W. baron de Kock en H. J. Groenenberg ieder voor 2 aandeelen welke aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de bibitonderneming te Tjipapalarang.
Bestuur. 2 directeuren, de heeren de Kock en Groenenberg, 3 commissarissen, de heeren mr. C. W. baron von Heeckeren, J. Henry en F. J. H. Soesman.
Winstverdeeling. Van de zuivere winst 6% over hun kapitaal aan de aandeelhouders van de rest 25% aan de directeuren, 5% aan ieder der commissarissen, 10% aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

TABAK MAATSCHAPPIJ „KRAPOH".
(*Staats-courant van 8 Mei 1906 No. 106*).

Zetel. Amsterdam.
Doel. Het verkrijgen en de exploitatie van landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië, (met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta) in hoofdzaak voor tabak; het planten, opkoopen, voor de markt bereiden en verkoopen van producten en al hetgeen met die exploitatie in verband staat.
Duur. Tot 31 December 1975.
Kapitaal. ƒ 1.000.000, verdeeld in 1000 aandeelen van ƒ 1000, waarin wordt deelgenomen door de Tabak Maatschappij Soengei Krapoh voor 740 stuks, door de heeren W. J. de Graan, H. Ch. Soeters en jhr. G. Ch. Quarles van Ufford respectievelijk voor 3, 4 en 3 aandeelen; de door de in liquidatie zijnde Tabak Maatschappij Soengei Krapoh genomen 750 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle rechten en verplichtingen, voortvloeiende uit de concessie tot het drijven eener landbouwonderneming, de onderneming Soengei Krapoh zelf met inventaris, gebouwen, de oogst over 1905 enz.
Bestuur. 1 directeur, de heer J. N. Burger, 4 commissarissen, de heeren H. Ch. Soeters, W. J. de Graan, jhr. G. Ch. Quarles van Ufford en mr. G. H. Guépin.

Winstverdeeling. Ten eerste 5 pCt. over hun kapitaal aan de aandeelhouders, van het resteerende komt 7½ pCt. aan de directie, 10 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan het reservefonds, 72½ pCt. aan de aandeelhouders.

Handel Maatschappij voorheen Hemmes & Co.

Zetel. Pontianak.

Doel. Het drijven van koophandel in den meest uitgebreiden zin des woords, alsook het vervaardigen, bewerken en fabriceeren van waren, en al hetgeen daarmede in verband staat, het verkrijgen, exploiteeren en vervreemden van rechten op grond, het voortzetten der zaken van de firma Hemmes & Compagnie, waaronder begrepen zijn een oliefabriek, houtzagerij en ijsfabriek, enz.

Kapitaal. ƒ 500.000, verdeeld in 2000 aandeelen van ƒ 250, welke alle worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle baten en lasten der vennootschap onder de firma Hemmes & Compagnie, producten, prauwen, stoombarkassen, oliefabriek, houtzagerij, ijsfabriek, enz.

Bestuur. 2 directeuren, de heeren M. J. F. B. Leyzers Vis en J. F. W. Nuboer, 1 adjunctdirecteur, Kwee Boen Heng, 1 commissaris, Kwee Boen Tjhai.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij.

Opbrengst over Maart 1906.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (126.000)	ƒ	50.000.—
Goederen, tonnen (30.000)	„	172.000.—
Verschillende ontvangsten	„	17.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	239.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	232.415.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	599.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	590.461.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	37.61
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	36.57
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	32.47
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	32.—

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (105.000)	ƒ	37.000.—
Goederen, tonnen (14.000)	„	52.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	93.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	91.590.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	263.100.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	257.638.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	54.03
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	52.76
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	52.20
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.12

Stoomtramweg Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (29.000)	ƒ	3.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	2.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	5.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.427.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.900.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	11.805.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.29
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.21
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.68
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.70

Stoomtramweg Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (76.000)	*f*	11.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	8.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	19.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	17.517.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	53.800.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	54.574.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	13.45
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.02
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	12.72
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.90

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (22.000)	*f*	4.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	14.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	18.600.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	13.565.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	46.500.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	26.343.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	16.22
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	11.83
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	13.96
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	10.57†

Stoomtramweg Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (78.000)	*f*	23.000.—
Goederen, tonnen (18.000)	„	54.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	80.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	71.073.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	223.500.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	190.815.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.60
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	9.40
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.18
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	8.69

Tramweg Solo—Bojolali. Solosche Tramweg-Maatschappij. (28 kilometers).

Reizigers, aantal (21.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	4.000 —
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.200.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	—
Per dagkilometer deze maand (voorloopig)	„	4.61
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	5.24
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin)	„	—

* Gemiddeld in exploitatie 28 K.M.

† In exploitatie bij de Nederl.-Indische Spoorweg-Maatschij.

KOLONIALE SPOORWEGEN IN (SURINAME).

Wij laten hieronder volgen een vergelijkend overzicht van het aantal passagiers en de hoeveelheid vrachtgoed, maandelijks vervoerd sedert de opening van het spoorwegverkeer:

	Passagiers.	Vrachtgoed. Ton.	Opbrengst. Guldens.
Maart	15.861	128.5	5.547.40½
Februari	14.508	177.5	4.626.60
Januari	13.501	125.5	4.287.40
December	15.304	368	5.101.45
November	18.950	146	5.530.87
October	22.136	168	6.185.60
September	15.573	221	3.942.53
Augustus	16.267	266	4.462.87
Juli	16.949	199	4.054.32
Juni	15.508	311.5	4.194.87
Mei	20.762	268.5	5.174.15
April[1])	21.982	114.5	6.122.42

(*O. W.*)

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
April 1906	*f* 97.100	*f* 8.30	389
„ 1905	„ 98.100	„ 8.40	
Verschil minder	„ 1.000	„ 0.10	
Van 1⁰ Januari:			
tot 30 April 1906	„ 393.000	„ 8.40	389
„ 30 „ 1905	„ 376.200	„ 8.05	
Verschil meer	„ 16.800	„ 0.35	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1906	*f* 25.000	*f* 9.15	91
„ 1905	„ 22.400	„ 8.20	
Verschil meer	„ 2.600	„ 0.95	
Van 1⁰ Januari:			
tot 30 April 1906	„ 81.100	„ 7.45	91
„ 30 „ 1905	„ 78 500	„ 7.20	
Verschil meer	„ 2 600	„ 0.25	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

April 1906	*f* 17.500	*f* 15.75	37
„ 1905	„ 17.800	„ 16.05	
Verschil minder	„ 300	„ 0.30	
Van 1⁰ Januari:			
tot 30 April 1906	„ 67.700	„ 15.25	37
„ 30 „ 1905	„ 71.200	„ 16.05	
Verschil minder	„ 3.500	„ 0.80	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

April 1906	*f* 5.000	*f* 4.05	41
„ 1905	„ 4.900	„ 4.—	
Verschil meer	„ 100	„ 0.05	
Van 1⁰ Januari:			
tot 30 April 1906	„ 19.800	„ 4.—	41
„ 30 „ 1905	„ 20.800	„ 4.25	
Verschil minder	„ 1.000	„ 0.25	

---

1) Hieronder ook begrepen 3 dagen in Maart.

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

April 1906	ƒ 79.900	ƒ 9.70	274
„ 1905	„ 76.300	„ 8.30	
Verschil meer	„ 3.600	„ 0.40	
Van 1⁰ Januari:			
tot 30 April 1906	„ 316.200	„ 9.60	274
„ 30 „ 1905	„ 298.200	„ 9.05	
Verschil meer	„ 18.000	„ 0.55	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

April 1906	ƒ 11.000	ƒ 7.85	50
„ 1905	„ 10.600	„ 7.05	
Verschil meer	„ 400	„ 0.30	
Van 1⁰ Januari:			
tot 30 April 1906	„ 41.100	„ 6.35	50
„ 30 „ 1905	„ 39.100	„ 6.50	
Verschil meer	„ 2.000	„ 0.35	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 24.400 (tegen ƒ 26.679). Sedert 1 Juli 1905 ƒ 283.000 (tegen ƒ 281.026).

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 10.430 tegen ƒ 10.080. Sedert 1 Jan. ƒ 44.430 tegen ƒ 43.205.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 5200 (tegen ƒ 5022). Sedert 1 Jan. ƒ 21.400 (tegen ƒ 22.714). Per dagkm. ƒ 4.96 tegen ƒ 5.25.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 4900 (tegen ƒ 4187). Sedert 1 Jan. ƒ 17.900 (tegen ƒ 17.050). Per dagkm. ƒ 3.68 (tegen ƒ 3.51).

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 10.436 (tegen ƒ 6409). Sedert 1 Jan. ƒ 30.602 (tegen ƒ 24.499).

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 8452 (tegen ƒ 9356). Sedert 1 Jan. ƒ 34.079 (tegen ƒ 29.063).

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 15.400 (voorl. opg.) tegen ƒ 15.346. Sedert 1 Jan. ƒ 57.942 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 59.144.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 14.800 (voorl. opg.) tegen ƒ 15.236. Sedert 1 Jan. ƒ 51.300 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 51.616.

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

April 1906 ƒ 30.500 en sedert 1 Jan. ƒ 123.500 (— ƒ 14.500).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1905.

Opbrengst April 1906	ƒ 116.000	tegen	ƒ 112.191	in	1905.
„ per dagkilometer	„ 42.05	„	„ 40.65	„	1905.
„ sedert 1 Jan. —	„ 500.000	„	„ 479.512	„	1905.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155 K.M.	in	1905.
Opbrengst April 1906	ƒ 33.000	„	ƒ 33.022	„	1905.
„ per dagkilometer	„ 7.09	„	„ 7.09	„	1905.
„ sedert 1 Jan. —	„ 141.000	„	„ 142.679	„	1905.

MEI 1906.

ALBRAC[...]

MEDEDE[...]

GEILLUSTREERD MAANDBLAD TER BESPR[...]
EN ARTIKELEN, DEN KANTOOR- EN LUX[...]

DIT BLAD WORDT GRATIS TOEGEZONDEN AAN ELK, DIE HIERTOE SCHRIFTELIJK ZIJN WENSCH KENBAAR MAAKT. :-:

UITGAVE VAN:
ALBRACHT & Co., Damr[...]
AMSTERDAM.
KANTOOR-BENOODIGDHEDEN
KANTOOR-MEUBELEN. — LUXE-ART[...]

VOORWOORD.

De telkens wederkeerende vragen aan onze firma om beschrijvingen en inlichtingen omtrent de vele artikelen, welke wij in onzen winkel, Damrak 97, voorradig houden, hebben ons doen besluiten tot de uitgave van een geïllustreerd blad, waarin wij deze artikelen kunnen bespreken en onze clientèle geregeld op de hoogte kunnen houden van de vele nieuwigheden, die op ons gebied steeds aan de markt worden gebracht. Om hiervan echter niet te veel een advertentie-blad te maken, zullen wij van tijd tot tijd artikelen opnemen, waarin naar onze meening de lezers belang kunnen stellen, waarbij wij steeds rekening zullen houden met de vragen, die ons mondeling of schriftelijk worden gedaan. Het zal ons zeer aangenaam zijn, van vele zijden aanvragen voor dit blad te mogen ontvangen en wij houden ons voor opmerkingen

DE PHON[...] BRIEFK[...]

Henry [...] van een ni[...] briefkaa[...] worden g[...] en wordt [...] vanger, d[...]
Men he[...] en terugte[...] en de gr[...] phonogra[...] brief kan [...] die op d[...] vooruitza[...]
De vo[...] onze dag[...] koffer nie[...] niet meer [...] men enk[...] bij zich h[...] op de m[...] deelen. C[...] de stemm[...] baby, nog [...] en deze [...] vernieuwd[...] kaart is, [...]
Behalve [...] he[...] n[...]

No. 1.

HT'S

ELINGEN.

:EKING VAN ONDERWERPEN
:E-HANDEL BETREFFENDE.

ak 97,

I.
IKELEN.

STUKKEN, DE REDACTIE OF ADMINISTRATIE BETREFFENDE, TE RICHTEN AAN DE FIRMA ALBRACHT & Co., DAMRAK 97, AMSTERDAM. :-:

IOGRAPHISCHE
:AART.

RENÉ D'ALLEMAGNE geeft in „La Nature" eene beschrijving euwe toepassing der phonograaf, nl. de **phonographische** rt. Op deze kaart kan een phonographische mededeeling edaan door middel van eene bijzondere spreekmachine, de stem van den afzender opgevangen en aan den ontle een dergelijk toestel bezit, overgebracht.

:eft hier een toestel om de menschelijke stem optevangen :geven met behulp van een stuk karton van het formaat 'ootte van een briefkaart. Het denkbeeld, de gewone ›hische rol te vervangen door een stuk papier, dat als worden verzonden, is reeds opgekomen bij JULES VERNE, e uitvindingen van zijn tijd voortbouwend, reeds veel ;, wat later met succes zou worden toegepast.

›rdeelen van zoo'n phonographische kaart zijn vele; in en van groote reizen kan men in een hoekje van zijn ts aantrekkelijkers medenemen dan zulk een toestel, dat plaats inneemt dan eenige doozen postpapier. Wanneer ele dozijnen voor het gebruik gereedgemaakte kaarten ıeeft, kan men aan elke stopplaats het nieuws zijner reis ıeest onderhoudende manier aan zijne verwanten mede-›ok kan men dan nieuws ontvangen, overgebracht door .en van vrouw of kinderen of zelfs kan men zijn kleine ; te jong om pen of potlood te voeren, hooren babbelen, sensatie en aangename herinnering kan telkens worden l, want een van de eigenschappen van de phonographische dat zij steeds weer kan worden gebruikt.

: voor dit doel, kan de kaart worden medegenomen tot kenen van liedjes en wijsjes uit de landstreek, waardoor :. Zelfs kan men een dubbele herinnering aan zijne

e

es,

tpapier
lres op
, zoodat
et bloc

bruin,

ld werden

la te Lyon.
zwart op
e rand de
keurigheid
van zulk
duidelijk
legeerings-

schijnt te

De Indische Gids.

Tevens nieuwe serie van het

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

ACHT EN TWINTIGSTE JAARGANG.

I.

AMSTERDAM. J. H. de BUSSY. — 1906.

1906. Februari.

DE INDISCHE GIDS.

TEVENS NIEUWE SERIE VAN HET

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

ACHT EN TWINTIGSTE JAARGANG.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1906.

Zie de 3e bladzijde van den Omslag.

INHOUD.

Bladz.

INHOUDSOPGAVE

VAN

DE INDISCHE MERCUUR.

Bovendien zijn in elk nummer opgenomen de rubrieken:

Wekelijksch Overzicht van den Koffiehandel. — Wekelijksch Overzicht van den Suikerhandel. — Technisch Overzicht der Suikerindustrie. — Handelsoverzicht. — Wekelijksch Overzicht van de Fondsen- en Geldmarkt. — Teestafel. — Voor Leesgezelschappen. — Scheepvaartberichten. — Passagierslijsten. — Cargalijsten. — Manifesten.

DE INDISCHE GIDS

TEVENS NIEUWE SERIE VAN HET

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIE,

opgericht in 1838 door dr. W. R. baron VAN HOËVELL.

DE ABONNEMENTSPRIJS

bedraagt *f* **15.**— per jaar voor Nederland en *f* **18.**— voor Indië franco per mail.

Het Register op de jaargangen 1879 t/m. 1903

is afzonderlijk verkrijgbaar tegen *f* 7.50, franco per mail *f* 7.90.

BOEKEN TER BEOORDEELING

zende men aan de Firma J. H. DE BUSSY, te *Amsterdam* of aan den Hoofdredacteur.

ALLE BIJDRAGEN,

zende men aan den Hoofd-redacteur, den Heer J. E. DE MEYIER, Groot Hertoginnelaan 3, 's Gravenhage, met vermelding, **op de kopij zelve,** van het getal (20) overdrukken dat men verlangt. Overdrukken boven dit aantal worden alleen tegen eene, trouwens matige, betaling geleverd.

Deze overdrukken worden verstrekt zonder verandering van paginatuur, tenzij de schrijvers de kosten hiervan willen dragen. Ook kunnen in het laatste geval de overdrukken van omslagen worden voorzien.

Dringend wordt men verzocht, om, ter bevordering van vlugheid en netheid bij het zetten, het papier dat men voor de in te zenden artikelen gebruikt, slechts aan één kant te beschrijven.

Zij, die wenschen dat hun handschrift alleen den Hoofdredacteur onder de oogen kome, hebben dit slechts te kennen te geven.

De verschillende schrijvers moeten geacht worden verantwoordelijk te zijn voor de meeningen geuit in hunne artikelen.

CORRESPONDENTIE

In de volgende afleveringen zullen o. a. worden opgenomen:

S. KALFF. Gerard Demmer. (*Slot*).

A. W. E. WEYERMAN. Het ontstaan van de artikelen 18, 19 en 19*a* van het Algemeen Spoorwegreglement van Ned.-Indië. (*Slot*).

A. W. E. WEYERMAN. Prijs- en buitrecht.

W. C. NIEUWENHUYZEN. Spoliatie van Staats-archieven.

C. LULOFS. Gezagsuitbreiding.

J. F. H. SCHULTZ VAN VLISSINGEN. Ons bestuur van Zuid-Celebes.

A. A. J. C. HOORN. De keuring van rijst en gaba, benoodigd voor het Nederlandsch-Indische Leger.

Dr. R. B. DAMSTÉ. Westwaarts.

N. MAC LEOD. De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17de Eeuw. VI. (*Slot*).

